શ્રી મહાવીર સ્વામી

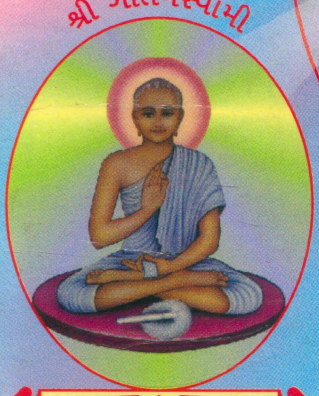

શ્રી ગૌતમસ્વામી

શ્રી સુધર્માસ્વામી

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ

ભાગ-૩

લેખક : ત્રિપુટી

પૂજ્ય મુનિશ્રી દર્શનવિજયજી મ.

પૂજ્ય મુનિશ્રી જ્ઞાનવિજયજી મ.

પૂજ્ય મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મ.

: સંકલન :

આ. શ્રી વિજય ભદ્રસેનસૂરિજી મહારાજ

॥ वंदे वीरम् श्री चारित्रम् ॥

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ

ભાગ ત્રીજો ❁ આવૃત્તિ બીજી

: લેખક :

પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી દર્શનવિજયજી મહારાજ

પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી મહારાજ

પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ

(ત્રિપુટી મહારાજ)

: સંપાદક :

આ. શ્રી વિજય ભદ્રસેનસૂરિજી મહારાજ

: પ્રકાશક :

શ્રી યશોવિજયજી જૈન આરાધના ભવન

પાલીતાણા

પ્રાપ્તિસ્થાન :

(૧) **શ્રી યશોવિજયજી જૈન આરાધના ભવન**
પ્લોટ નં. ૨૮, ગિરિરાજ સોસાયટી,
ચ. મો. સ્કૂલની પાછળ, તળેટી રોડ,
પાલીતાણા.

(૨) **પંકજભાઈ હિંમતલાલ શાહ**
૧૬, કીર્તિ કુંજ, પહેલે માળે,
મામલતદાર વાડી, મેઈન રોડ,
મલાડ (પશ્ચિમ), મુંબઈ–૪૦૦ ૦૬૪.
ફોન : ૨૮૮૨ ૭૮૩૭.

નકલ : ૧૦૦૦

મૂલ્ય : રૂા. ૨૦૦/-

વીર સં. ૨૫૨૯	ઈ. સ. ૨૦૦૩
વિ. સં. ૨૦૫૯	ચા. સં. ૧૧૯

મુદ્રક : કોમ્પ્યુ-ગ્રાફિક્સ
બંસી પાર્ક, સોસાયટી ઓફિસ, નર્સિંગ લેન, એન. એલ. હાઈસ્કૂલ સામે,
મલાડ (પશ્ચિમ), મુંબઈ–૪૦૦ ૦૬૪.
ફોન : ૩૧૦૬૧૬૦૩ ★ ઘર : ૨૮૦૫ ૧૯૭૯.

પરમ પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી ચારિત્રવિજયજી મ.સા. (કચ્છી)
: આદ્યસ્થાપક :
શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરૂકુળ - પાલીતાણા
: જન્મ :
સં. ૧૯૪૦ આસો વદ-૧૪
ગામ-પત્રી
: સ્વર્ગવાસ :
સં. ૧૯૭૪ આસો વદ-૧૦
ગામ-અંગીયા

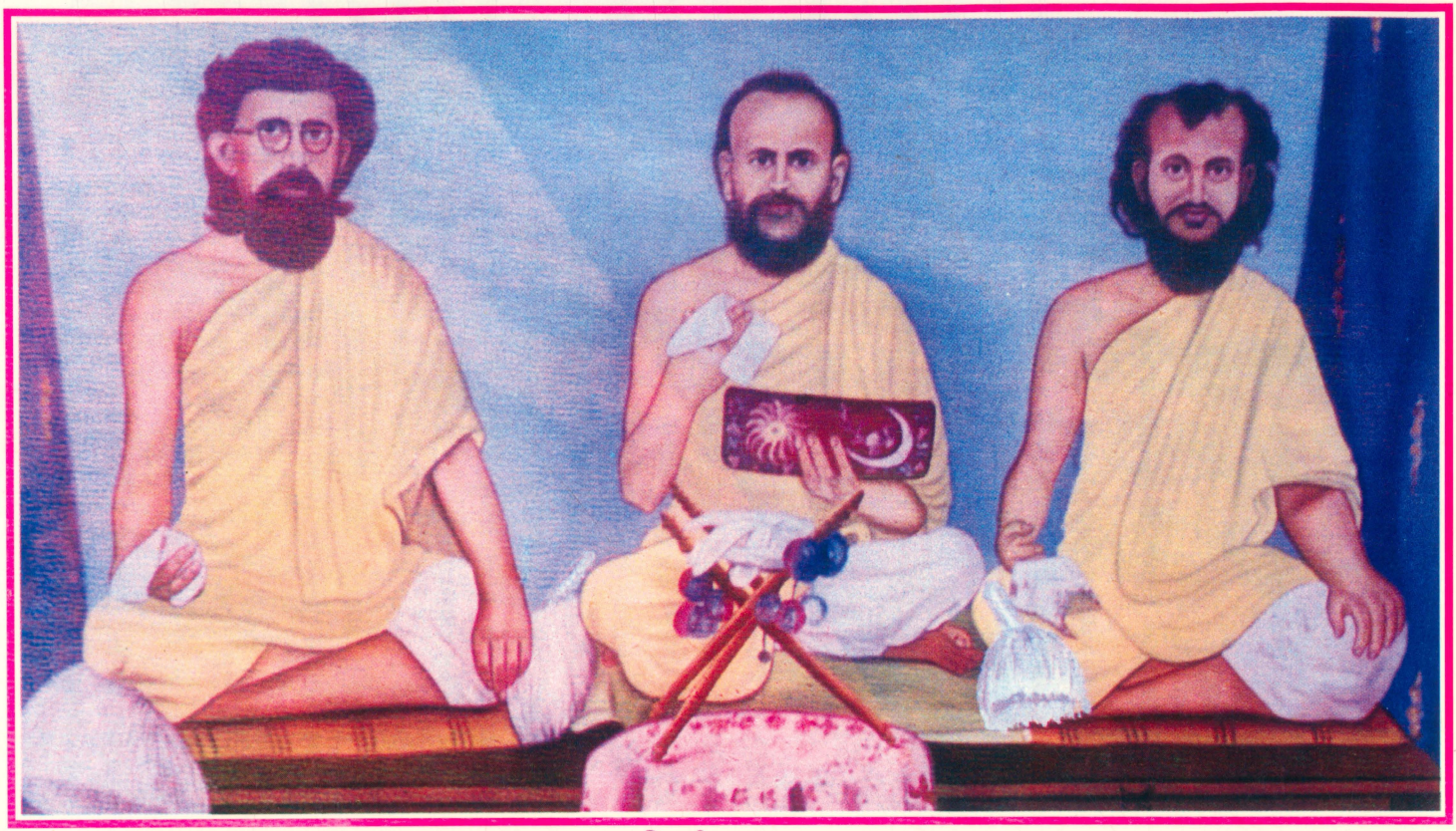

ત્રિપુટી મહારાજ

પૂજ્ય મુનિશ્રી જ્ઞાનવિજયજી મહારાજ ✤ પૂજ્ય મુનિશ્રી દર્શનવિજયજી મહારાજ ✤ પૂજ્ય મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ

(ત્રીજા ભાગની પ્રથમ આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના)

પ્રસ્તાવના...

(આગમપ્રભાકર પૂજ્ય મુનિવર્યશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ)

આજનો યુગ જેમ વૈજ્ઞાનિક છે તેમ ઐતિહાસિક યુગ છે. આજે જેમ દરેક વસ્તુનું પરીક્ષણ વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિએ કરવામાં આવે છે તે જ રીતે આજનો યુગ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિપ્રધાન હોઈ પ્રાચીન ધર્મો, સંસ્કૃતિ, સંસ્કૃતિનાં વિવિધ સાધનો, જેવાં કે – આચાર, વિચાર, વ્યવહાર, તત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય, શિલ્પ, કળા આદિનું પણ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ અન્વેષણ માગે છે; અને એનાં કારણોને પણ જાણવા ઈચ્છે છે. આથી આજનો બુદ્ધિમાન વર્ગ પણ પ્રજાની જિજ્ઞાસાને તૃપ્ત કરવા માટે તે દિશામાં પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે.

આ જ દ્રષ્ટિને લક્ષમાં રાખીને શ્રીમાન્ ત્રિપુટી મહારાજ મુનિપ્રવર શ્રી દર્શનવિજયજી, મુનિવર શ્રી જ્ઞાનવિજયજી, મુનિવર્ય શ્રી ન્યાયવિજયજીના સમુચ્ચય પ્રયત્નથી 'જૈન પરંપરાનો ઈતિહાસ'ના આઠ ભાગો તૈયાર થાય તેટલો મોટો સંગ્રહ જૈન સાહિત્ય આદિનું અવલોકન કરીને તૈયાર કર્યો છે. જેના ફળરૂપે આપણને શ્રમાન્ ત્રિપુટી મહારાજ તરફથી આ પહેલાં જેનું મોટું કદ માની શકાય તેવા 'જૈન પરંપરાનો ઈતિહાસ' ગ્રંથના બે ભાગો મળી ચૂક્યા છે. આજે એ જ ગ્રંથનો ત્રીજો ભાગ તેઓશ્રી તરફથી આપણને પ્રદાન થાય છે એ બદલ આપણે સૌ તેમના ઋણી છીએ. પ્રસ્તુત સંગ્રહમાં જે વિવિધ વિષયોનો સંગ્રહ તેઓશ્રીએ કર્યો છે, એ કરવા માટે એટણે કેટ-કેટલા ગ્રંથો ઊથલાવ્યા છે, કેટ-કેટલી માહિતી મેળવવા માટે પ્રયત્ન કર્યો છે અને કેટલો મહાન શ્રમ વેઠ્યો છે તેની આપણે કલ્પના કરી શકીએ છીએ. આપણને એમ લાગે છે કે આટલી વિપુલ ઐતિહાસિક વિવિધ સામગ્રી આપીને તેમણે ખરેખર મહાન પુણ્ય અને યશ ઉપાર્જિત કર્યો છે.

પ્રસ્તુત વિભાગોમાં સમાતી ઐતિહાસિક સામગ્રી તેમણે પોતાની દ્રષ્ટિએ ગુંથી છે. એમાં ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ અને આજે ઉપલબ્ધ અને

નવીન નવીન પ્રાપ્ત થતી સાધન સામગ્રી દ્વારા સંશોધનને અવકાશ જરૂર છે. તે છતાં તેઓશ્રીએ જે વિવિધતાભરી સામગ્રીનો સંચય કર્યો છે અને જે અનેકવિધ માહિતીઓ પૂરી પાડી છે તે બદલ આજનો વિદ્વદ્વર્ગ તેમનો ઋણી જ રહેશે. અને તે સામે તેમણે સેવેલા વર્ષોના શ્રમનું મૂલ્યાંકન પણ કરશે જ કરશે.

પ્રસ્તુત 'જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ'ના મુદ્રિત થઈને પ્રસિદ્ધ પામેલા ત્રણ ભાગોમાં શું શું સામગ્રી આવી છે તે તેનો વિષયાનુક્રમ અને પરિશિષ્ટો જ બોલે છે. તે છતાં અહીં એ સૂચવવું આવશ્યક છે કે – પ્રસ્તુત ગ્રંથ એ મુખ્યત્વે જૈન ઇતિહાસ હોવા છતાં તેમાં જે વિવિધ અને વિશિષ્ટ સામગ્રી આપી છે તેથી એ, એક વ્યાપક દ્રષ્ટિનો ઐતિહાસિક ગ્રંથ બની ગયો છે.

પ્રસ્તુત વિભાગોમાં આચાર્યો આદિ મુનિમહારાજાઓ, રાજાઓ, અમાત્યો, શ્રેષ્ઠીઓ, શ્રેષ્ઠિનીઓ, અનેક ગચ્છ–શાખા–કુળો, શ્વેતાંબર–દિગંબર, જૈનાગમ વાચનાઓ, ગ્રંથકારો, ગ્રંથરચના, જ્ઞાનભંડારો અને તેનું લેખન, ધર્મકાર્યો, સંઘવર્ણનો, ગ્રંથપુષ્પિકાઓ, ગ્રંથપ્રશસ્તિઓ, શિલાલેખો, ફરમાનો, અનેક ગચ્છોની પટ્ટાવલીઓ, અનેક દેશો, નગરો, નગરીઓ, તીર્થો, પર્વતો, ગુફાઓ, સ્તૂપો, મંદિરો, મંદિરોના જીર્ણોદ્ધારો, સાંસ્કૃતિક વિગતો વગેરે અનેક વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રસંગે પ્રસંગે બૌદ્ધ, વૈદિક આદિ સંપ્રદાયોને લગતી વિગતોનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આ રીતે આ ઇતિહાસ ગ્રંથે આપણને ઘણી ઘણી સામગ્રી પૂરી પાડી છે. જે દરેક ભાગોની વિષયાનુક્રમણિકા જોવાથી સમજી શકાય તેમ છે.

પ્રસ્તુત ત્રીજા વિભાગની પ્રસ્તાવના શ્રી દર્શનવિજયજી–જ્ઞાનવિજયજી મહારાજ લખી શકત તો કેટલીક મહત્ત્વની બાબતોનો ઉલ્લેખ કરી શક્યા હોત. જેમાંથી આપણને કેટલીક વિગત જાણવા મળી શકત, પરંતુ તેઓ ઉભય અતિવ્યાધિગ્રસ્ત હોવાથી તેમની ભાવના અનુસાર આ પ્રસ્તાવના મેં લખી છે. તેમણે મને આ અધિકાર આપ્યો, તે બદલ તેઓશ્રીનો આભાર.

સં. ૨૦૨૦ પોષ વદિ ૧૦
ગુરુવાર

લિ.
મુનિ પુણ્યવિજય

સંપાદકીય નોંધ

'જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ'ના ત્રીજા ભાગની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરતાં હું ઘણો હર્ષોલ્લાસ અનુભવું છું. આ ગ્રંથના પહેલા ભાગની બીજી આવૃત્તિમાં જે મહેનત કરવી પડી, તેથી બીજા ભાગમાં વધુ અને ત્રીજા ભાગમાં તેથી પણ વધુ મહેનત કરવી પડી છે; એટલું જ નહીં, અનેક જહેમત અને **કસોટી** વચ્ચે આ પ્રકાશન શક્ય બન્યું એ જ અમારે મન સુખદ્ આશ્ચર્યની વાત છે.

બીજું, આ ગ્રંથના બીજા ભાગની સંપાદકીય નોંધમાં અમે જે જે લખાણો જ્યાં જ્યાં ફેરબદલ કર્યા તેની વાત વિગતે લખી હતી. એ જ રીતે આ ત્રીજા ભાગમાં પણ આવા ફેરફારો **વિશેષ પ્રમાણમાં** કરવામાં આવ્યા છે. જેમ કે, આ ભાગની પહેલી આવૃત્તિમાં પ્રથમ અર્થાત્ ૪૪મા પ્રકરણમાં કુલ ૨૭૮ પૃષ્ઠ છે, તેમાંથી માત્ર ૭૪ પૃષ્ઠ બીજી આવૃત્તિમાં રાખી બાકીના ૨૦૦ ઉપરાંત પૃષ્ઠ ભાગ ચોથામાં ફેરબદલ કર્યા છે. આની વિસ્તૃત વિગત-નોંધ અમે પ્રક. ૪૪ના છેડે ટિપ્પણીમાં આપી છે. પ્રક. ૪૫માં કુલ ૧૨૨ પૃષ્ઠમાંથી અહીં ૮૭ પૃષ્ઠ રાખી, ૧૪થી ૧૫ પૃષ્ઠ ભાગ ચોથામાં અને બાકીનાં પૃષ્ઠ આ જ ભાગના અન્ય પ્રકરણોમાં ફેરબદલ કર્યા છે. ઉપરાંત, પ્રકરણ ૫૫માં શ્રી માણિભદ્રવીરની વિગત હતી તે ફેરબદલ કરી પછીના પ્રકરણમાં લીધી છે. આ સિવાય નાના-નાના સુધારા-વધારા વગેરે તો અનેક કરવામાં આવ્યા છે, જેની વિગત અત્રે આપતા નથી.

ત્રીજું, આ ગ્રંથના ભાગ-૩ની પ્રથમ આવૃત્તિના પ્રકાશન સમયે મારા પરમ ઉપકારી **ત્રિપુટી મહારાજોમાં** પૂજ્યપાદ મુનિવર્ય શ્રી દર્શનવિજયજી મહારાજ તથા પૂજ્યપાદ મુનિવર્ય શ્રી જ્ઞાનવિજયજી મહારાજ ઉપસ્થિત હતા, પણ ત્યારે તેઓનું સ્વાસ્થ્ય અતિ નરમ હતું. અને તે જ કારણે આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના આગમપ્રભાકર પૂજ્ય મુનિવર્ય **શ્રી પુણ્યવિજયજી** મહારાજે લખી હતી. આ વિગત પૂજ્ય આગમપ્રભાકરશ્રીની પ્રસ્તાવનામાં આપવામાં આવેલ હોય અત્રે અમે તે વિગત ફરી આપતા નથી.

છેલ્લે જેઓનો આ કામમાં મહત્તમ સહયોગ મળ્યો છે તેઓના નામોનો વારંવાર ઉલ્લેખ ન કરતાં અનુમોદના સાથે અહીં જ વિરમું છું.

એ જ શુભાભિલાષી

આ૦ વિજય ભદ્રસેનસૂરિ

મારા પરમ ઉપકારી

પૂજ્ય મુનિવર્યશ્રી દર્શનવિજયજી મ. સાહેબ

પૂજ્ય મુનિવર્યશ્રી જ્ઞાનવિજયજી મ. સાહેબ

પૂજ્ય મુનિવર્યશ્રી ન્યાયવિજયજી મ. સાહેબ

(ત્રિપુટી મહારાજ)ના

જન્મશતાબ્દી વર્ષમાં

જૈન પરંપરાના ઇતિહાસના

ભાગ ત્રીજાની આવૃત્તિ બીજી

અર્પણ

કરતા કૃતાર્થતા અનુભવું છું.

લિ.

આ૰ વિજય ભદ્રસેનસૂરિ

॥ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥

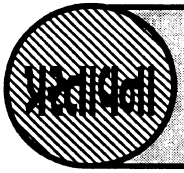

પ્રવર્તક પૂ૰ મુનિ શ્રી હરીશભદ્રવિજય મ.

ઇતિહાસ એટલે ભૂતકાળ. જ્ઞાનીપુરુષોએ વર્તમાનકાળને એક ક્ષણથી પણ અલ્પ સમયનો વર્ણવ્યો છે. જ્યારે ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળને સમયની મર્યાદામાં બાંધ્યો નથી. બીજા શબ્દમાં એ બન્નેને 'અનંત'ની ગણત્રીમાં માનીએ તો ખોટું નથી.

ઇતિહાસ માનવને મહામાનવ, ભાગ્યવાન કે મોક્ષના અધિકારી થવાની તક આપે છે. પુણ્ય-પાપને, યોગ્ય-અયોગ્યને, જ્ઞાની-અજ્ઞાનીને, શત્રુ-મિત્રને સમજવાની સાર ગ્રહણ કરવાની, સુવર્ણાક્ષરે લખાયેલા ઇતિહાસને નિહાળી સ્વકર્તવ્યને શોધવાની, યાવત્ જીવનને ધન્ય કરવાની પ્રેરણા પૂરી પાડે છે. પોતાના વડીલોએ, પૂજ્યોએ, ધર્મ માટે શું કર્યું છે તે જાણી તેમાંથી પ્રેરણાના છાંટણાથી ભીંજાઈ જવાનું સૌભાગ્ય માનવીને પ્રાપ્ત થાય છે.

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ, ભાગ-૩ની આજે બીજી આવૃત્તિ જે બહાર પડી રહી છે તે ઘણી જ અનુમોદનીય આવકારદાયી વાત છે. આ દળદાર ૧–૨–૩ ભાગનું પુનઃ મુદ્રણ કરવા માટે પૂજ્ય ત્રિપુટી મહારાજ સાહેબના વિનયી, સેવાભાવી પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ભદ્રસેનસૂરિજી મ. સાહેબે (વર્તમાનના) જે પ્રેરણા અનેક વર્ષોથી અનેક સંઘો, શ્રાવકોને આપી શ્રુતભક્તિ કરી-કરાવી તે કાર્ય પણ ઘણું પ્રસંશનીય છે. અન્યથા આ ગ્રંથો એક શતાબ્દિ પછી પાછા ઉપલબ્ધ ન થાત.

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ ગ્રંથની ભાગ–૧ની થોડી મુલાકાત લઈએ. આ ગ્રંથ ૫૯૨ (પ્રકરણ ૧ થી ૩૪) પેજનો છે. તેમાં ચરમ તીર્થપતિ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના સમયમાં થયેલા જૈન ગણધરો, આચાર્યો, મુનિઓ, મંત્રીઓ, રાજાઓ, શ્રેષ્ઠીઓ, વિદ્વાનો, શહેરો, તીર્થોની પરંપરાગત આધારભૂત વાતો ત્રિપુટી મહારાજે ગુંથી છે. આ ગુંથણ પાછળ કેટલો શ્રમ, સમય, શક્તિ, બુદ્ધિ વપરાઈ તે બધું ગ્રંથને હાથમાં લેતાં સમજાય. બાકી વીર નિર્વાણથી ૧૦૦૦ વર્ષ (૧૦ શતાબ્દિ) સુધીના ઇતિહાસને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી કંડારવો તે સહેલી વાત નથી.

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ, ભાગ–૨ ગ્રંથ પણ ૬૬૦ પેજનો દળદાર ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથમાં માત્ર ૨૫૦ વર્ષનો જ (૧૦૦૧ થી ૧૨૫૦) ઇતિહાસ લેખકશ્રીએ વિસ્તારથી લખ્યો છે. તેમાં ઉપરના વિષયોની સાથે ગચ્છોના સ્થાપકો, પરંપરાઓ અને તે સંબંધી વિસ્તૃત વિગતો આપી છે. ટૂંકમાં ૨૫૦ વર્ષનો ગાળો કેવો હતો તે આ ગ્રંથની ઉપર નજર નાખવાથી જ સમજ પડે.

ભ. મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પછી ૮૪ ગચ્છો અને અત્યાર સુધીની ૭૧ પાટ પરંપરાની વાતો જે શ્રેણીબદ્ધ સંકલિત કરી છે, તે ત્રિપુટી મહારાજની સ્મરણ શક્તિનો આછો પરિચય આપે છે. અનેક ગ્રંથો, ચરિત્રો, ઇતિહાસના પટ્ટકો, શિલાલેખો આદિને નજર સામે રાખી તાણા-વાણાની સહાયતાથી જેમ કપડાનું નિર્માણ થાય તેમ ગ્રંથનું નિર્માણ કર્યું તે જોતાં મસ્તક ઝૂકી જાય છે.

ગ્રંથોને લખવા જેટલા અઘરા છે તેથી વધુ અકારાદિ ક્રમમાં એ ગ્રંથોની લીટીએ લીટીને ટાંકવી-નોંધવી ઘણું જ કઠીન કાર્ય છે. કોઈ પણ જિજ્ઞાસુને આ ગ્રંથનો આધાર લેવો હોય તો અકારાદિ ક્રમ તેના કાર્ય-ભાવનાને જલદી સફળતા આપવા મદદરૂપ થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એજ કે સાહિત્ય જગતમાં કથાસાહિત્યની અપેક્ષાએ ઇતિહાસના સાહિત્યનું સર્જન કરવું ભગીરથ કાર્ય છે. જે આવા ત્રિપુટી મહારાજ જેવા વિરલા જ કરી શકે. કોટીશઃ વંદન હો એ પ્રાજ્ઞ પુરુષોને !

ત્રિપુટી મહારાજના લાડીલા નામથી પ્રસિદ્ધિને પામેલા પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી દર્શનવિજયજી મ. સં. ૨૦૨૮માં કાળધર્મ પામ્યા. તે પહેલા સર્વપ્રથમ પૂ. મુનિરાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી મ. સં. ૨૦૦૭માં કાળધર્મ પામ્યા અને પૂ. મુનિરાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી મ. સં. ૨૦૧૯માં કાળધર્મ પામ્યા. આ ત્રણે મહાપુરુષો એવા એકબીજાથી સંકળાયેલા હતા કે જેના કારણે આ દુર્લભ સંપાદિત ગ્રંથો લગભગ ૩૦ વર્ષોની અખંડ સાધના અને પૂર્વના મુનિવર્યોના અપૂર્ણ કાર્યને પૂર્ણ કરવાની તમન્ના, યોગ્યતાના કારણે પૂર્ણતાને પામ્યા. અન્યથા આ અપૂર્ણ ગ્રંથો જ રહે. (આવો જ પ્રસંગ શ્રીપાળ રાજાના રાસ માટે પ્રસિદ્ધ છે. પૂ. ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજે રાસ લખવાનો શરૂ કર્યો અને એ જ પદ્ધતિથી પૂ. ઉપા. વિનયવિજયજી મહારાજે ગ્રંથ પૂર્ણ કર્યો.)

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ, ભાગ–૩ જે તમારા કરકમળોને શોભાવી રહ્યો છે, એ ગ્રંથ પણ ૪૬૮ પેજનો દળદાર ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથમાં અકારાદિ

ક્રમનું સંકલન પૂ. ત્રિપુટી મહારાજના પ્રશિષ્ય એવા બાળમુનિ શ્રી મહાભદ્ર વિજયજીએ ઘણાં ઉત્સાહથી પોતાના દાદાગુરુઓના કાર્યને મસ્તક ઉપર ચઢાવી કર્યું છે. ઇતિહાસનું આલેખન જેટલું કષ્ટભર્યું છે તેટલું જ તેનું વાંચન પણ કંટાળાજનક અને નિરસ છે. છતાં ઇતિહાસ એટલે ઇતિહાસ જ.

આ ગ્રંથ સં. ૧૨૫૦ થી ૧૬૦૦ સુધીના ઇતિહાસને વાચકો સમક્ષ રજુ કરે છે. તેમાં પણ તપાગચ્છની અને તેના પેટાગચ્છોની વાતો બહુ જ સમય-સૂચકતા વાપરી લખી છે. ટૂંકમાં જે કાળની આ ગ્રંથમાં વાતો ચર્ચાઈ છે તે કાળને કલ્પનાગગનથી નજર સામે રાખી લખાયું છે તે ભૂલવા જેવું નથી.

ખાસ આ ભાગ ત્રીજાની બીજી આવૃત્તિમાં કેટલીક વાતો ભાગ–૪માં લેવાની દ્રષ્ટિથી લગભગ ૨૦૦ પાના જેટલી ઓછી છપાઈ છે. તેની ફૂટનોટ પેજ ૫૫ ઉપર વ્યવસ્થિત આપી છે. જે વાચકોએ જોઈ લેવી.

જૈન પરંપરાના ઇતિહાસની યાત્રા ત્રણ ભાગમાં જ પૂરી થઈ નથી. ભાગ–૪ સં. ૧૬૦૦ થી ૨૦૦૦, ભાગ–૫ માં શ્રી મણિવિજયજી દાદા પછી ૧૯૯૦ના મુનિ સમ્મેલન સુધીની વાતો અને જરૂરી અન્ય વિચારો પણ હવે પછી પ્રકાશિત કરવાના મનોરથ પ્રકાશક સંસ્થા અને ખાસ બીજી આવૃત્તિની પ્રેરણા આપનારા પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી વિજય ભદ્રસેનસૂરિજી મ. રાખે છે. શાસનદેવ આ જૈન શાસનની વિજયગાથા દર્શાવતા ગ્રંથના સંપૂર્ણ કાર્યને પૂર્ણ કરવા પૂજ્ય આચાર્યદેવને શક્તિ અર્પે.

અંતે ગ્રંથ માટે કે તેના શબ્દે શબ્દ માટે જેટલું લખીએ તેટલું ઓછું છે એમ સમજી વાચકો, ચાહકો, ઇતિહાસકારો આ ગ્રંથનો સદુપયોગ વધુમાં વધુ કરી ભારતીય પ્રાચીન સંસ્કૃતિના ભાવિની પેઢીને દર્શન કરાવે એજ સરસ્વતિ માતાનું નામ સ્મરણ કરી ભાવના ભાવતા વિરમું છું.

અષાઢ સુદિ બીજ
પાલીતાણા.

પૂ. મુનિશ્રી જિતેન્દ્રવિજયજી મ.સા.ના
શિષ્ય
મુનિ હરીશભદ્ર વિજય

✤ સહાયક દાતાઓની શુભ નામાવલી ✤

શ્રી માટુંગા જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપગચ્છ સંઘ
માટુંગા, મુંબઈ.

શ્રી વાવપથક જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ
અમદાવાદ

શ્રી સર્વોદય શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ ટ્રસ્ટ
સર્વોદય સોસાયટી, પાલીતાણા

શ્રી તાલધ્વજ જૈન શ્વેતાંબર કમિટી
તળાજા

શ્રી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ
સોઈગામ (બનાસકાંઠા, ઉ.ગુ.)

શ્રી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ
ભગવાન મહાવીર માર્ગ - આણંદ

શ્રી મહાવીરનગર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ
શંકરગલી, કાંદિવલી (વેસ્ટ), મુંબઈ.

અધ્યાત્મયોગી પૂ. પંન્યાસ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મ.સા.ના
શિષ્યરત્ન પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયકુંદકુંદસૂરિજી મ.સા.ના
શિષ્યરત્ન પૂ. પંન્યાસ પ્રવર શ્રી વજ્રસેનવિજયજી મ.સા.ની
પ્રેરણાથી જુદા જુદા સંઘો તરફથી...

પરમ પૂજ્ય આ૦ શ્રીમદ્ મુનિચંદ્રસૂરિજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી
શ્રી વર્ધમાન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ
કતારગામ દરવાજા, સુરત.

પરમ પૂજ્ય આ૦ શ્રીમદ્ નરદેવસાગરસૂરિજી મ. સાહેબની
પ્રેરણાથી
શ્રી પેવેરી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ
ચેન્નાઈ (મદ્રાસ)

પરમ પૂજ્ય પંજાબકેશરી આ૦ શ્રી વલ્લભસૂરિજી મ. સાહેબના
સમુદાયના સ્વ. પૂજ્ય સાધ્વી શ્રી ૐકારશ્રીજી મ.ની
સ્મૃતિ નિમિત્તે તેમના શિષ્યાઓ પરિવારની પ્રેરણાથી
કંપાણી પરિવારે કરાવેલ નવ્વાણું યાત્રા
આરાધકો તરફથી (પાલીતાણામાં)

પરમ પૂજ્ય યોગનિષ્ઠ આ૦ શ્રી કેશરસૂરિજી મ.સા.ના
સમુદાયના સ્વ. પૂ. સાધ્વી શ્રી મંજુલાશ્રીજી મ. (મહુવાવાળા)ના
પ્ર. શિષ્યા પૂ. સાધ્વી શ્રી મહાનંદાશ્રીજી મ.ની પ્રેરાથી
જામકંડોરણાવાળા હાલ નિફાડ નિવાસી
જયાબેન - વલ્લભદાસ પરિવાર
કલ્પના, હિતેશ, કોમલ, અલ્કા, દિવ્યેશ,
ઉર્વિશની સ્મૃતિ નિમિત્તે...

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ

[ભાગ ત્રીજો ★ આવૃત્તિ બીજી]

વિષય-અનુક્રમણિકા

ઘટના	પાનું
પ્રકરણ : ૪૪	
આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ	૧
પૂર્ણદેવ પોરવાડ	૩
જિનદેવ દીક્ષા	૩
ગુરુ મણિરત્નસૂરિ	૩
આયંબિલ તપ પ્રારંભ	૩
પં૦ દેવભદ્રગણિ	૩
ક્રિયોદ્ધાર	૩
રાણા જૈત્રસિંહ	૩
તપા અને હીરલા બિરુદ	૪
કેશરિયાતીર્થની સ્થાપના	૪
(તપાગચ્છાદિના પ્રવર્તકો)★	૪
તીર્થયાત્રા, પ્રતિષ્ઠાદિ	૫
સ્વર્ગગમન સં. ૧૨૯૫	૫+૯
બે પટ્ટધરો	૫
વૃદ્ધ પોષાળ – લઘુ પોષાળ	૫
ચૈત્રવાલગચ્છ	૫
શાર્દૂલશાખાદિના લેખો	૬
વડી પોષાળની પટ્ટાવલી	૬
આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ	૭
સં. ૧૨૯૬માં આચાર્યપદ	૮
મહુવામાં ગ્રંથભંડાર	૯
નવી (૧૧) પ્રરૂપણાઓ	૯
ગચ્છભેદ : સં. ૧૩૧૯	૧૦
આ૦ ક્ષેમકીર્તિસૂરિ	૧૦
કલ્પભાષ્ય ટીકા (સં.૧૩૩૨)	૧૧

★ (કૌંસ)ને ટિપ્પણી સમજવું.

ઘટના	પાનું
આ૦ રત્નાકરસૂરિ	૧૧
રત્નાકરપચીસી	૧૧
(ગુજરાતી અનુવાદ)	૧૨
રત્નાકરગચ્છ	૧૨
આ૦ જયતિલકસૂરિ	૧૨
આ૦ રત્નસિંહસૂરિ	૧૩
પ્રતિષ્ઠાઓ	૧૩
અહમ્મદશા દ્વારા ચરણપૂજા	૧૪
અમારિપાલન	૧૪
હુંબડ પ્રતિષ્ઠા	૧૪
સાધ્વીસંઘ	૧૪
સાધુ-સાધ્વી ચરણપાદુકા	૧૪
કેલ્હણ પોરવાડ	૧૪
ઉપા૦ ઉદયધર્મગણિ	૧૫
શતાર્થી વિવરણ	૧૫
વાક્ય પ્રકાશ મૌક્તિક	૧૫
૩૨ કમળબંધ સ્તોત્ર	૧૫
પં૦ ચારિત્રસુંદરગણિ	૧૫
શીલદૂત કાવ્ય	૧૫
કુમારપાલ મહાકાવ્ય	૧૫
ભટ્ટા૦ ધર્મરત્નસૂરિ	૧૬+૨૩
આ૦ વિદ્યામંડનસૂરિ	૧૬
શત્રુંજયનો સોળમો ઉદ્ધાર	૧૬
આ૦ ઉદયવલ્લભસૂરિ	૧૬
ભટ્ટા૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિ	૧૬
લોંકામત	૧૭
ભટ્ટા૦ લબ્ધિસાગર	૧૭

અમદાવાદમાં ગ્રંથભંડાર ૧૭
ભટ્ટા૦ ધનરત્ન ૧૭
ચતુર્વિંશતિપટ્ટ–લેખ ૧૭
ઉપા૦ કનકસુંદરગણિ ૧૮
સગાળશા રાસ (સં.૧૬૬૩) ૧૮
પં૦ ફત્તેહસુંદર, પં૦ હિતસુંદર ૧૮
કવિ નયસુંદરગણિ ૧૮
શત્રુંજયઉદ્ધાર રાસ ૧૮
સાધ્વી હેમશ્રી ૧૮
ભટ્ટા૦ જયરત્નસૂરિ ૧૮
ટબ્બો, પ્રશસ્તિ ૧૮
પં૦ પદ્મસાગર ૧૮
ભટ્ટા૦ ગુણસુંદરસૂરિ ૧૯
લઘુ(નાની)પોષાળની પટ્ટાવલી ૧૯
આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ ૧૯
રાજાવલી પ્રારંભ ૧૯
શિશોદિયા રાજવંશ ૧૯
પરમ જૈનધર્મી જૈત્રસિંહ ૨૦
કુંભાજીનું ફરમાન ૨૦+૨૩
વિધવિધ હેમચંદ–હેમરાજ ૨૦
હેમરાજ, પીરબાવા, ગુરુદેવ ૨૨
રાણા તેજસિંહ ૨૨
રાણી જયતલ્લદેવી ૨૨
સમરસિંહ રાણા ૨૨
અજિતપ્રભગણિ ૨૨
રાણા મોકલસિંહ ૨૨
જૈન કીર્તિસ્તંભ : ચિત્તોડગઢ ૨૩
રાણા કુંભાજી અને રાણકપુર ૨૩
રાયમલજી : દેલવાડા ૨૩
રાણા ઉદયસિંહ ૨૩
ઉદયપુરની સ્થાપના ૨૩
પ્રતાપસિંહ રાણા ૨૩
આ૦ હીરવિજયસૂરિ ૨૩
મુસુંદુ ગામે નિમંત્રણ-પત્ર ૨૩
વીર ભીમાશાહ ૨૪
કેશરિયાજીનો જીર્ણોદ્ધાર ૨૪
અમરસિંહ રાણા ૨૫
અહિંસાનો પટ્ટો ૨૫
જગતસિંહ રાણા ૨૫
મેળામાં યાત્રાકર માફ ૨૫
'અમારિ'નો સ્વીકાર ૨૫
રાજસિંહ રાણા ૨૫
દયાલસિંહ દીવાન ૨૫
દયાલગઢ તીર્થ ૨૫
પાટમદેવીનો પ્રભાવ ૨૬
(છાણી) ૨૬
(બીજા આચાર્યો) ૨૬
સંઘવી તેજરાજની વંશાવલી ૨૭
નગર સ્થાપના : આહડ ૨૮
વિજાપુર (ગોલવાડ) ૨૮+૯૯
ભીમસિંહ રાણા ૨૮
કવિ દીપવિજયગણિ ૨૮
દિલ્હીના બાદશાહો ૨૮
ઈસ્વીસનની પરાધીનતા ૨૮
સુહિબધ્વજ રાજા ૨૮
મસાઉદ ગાજી ૨૮
શાહબુદ્દીન ઘોરી ૨૯
માનવતા ૨૯
પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ૨૯
કુતુબુદ્દીન ઐબક ૩૦
શમસુદ્દીન અલ્તમશ ૩૦
સ્વતંત્ર સુલતાન ૩૦
ભારતમાં મોગલો ૩૦
પ્રેમકળા બેગમ ૩૦
પૂનડ શ્રેષ્ઠી ૩૦
દિલ્હી – પાટણ મૈત્રી ૩૦
રજિયા સુલતાના ૩૧
જલાલુદ્દીન ખિલજી ૩૧
અલ્લાઉદ્દીન ખિલજી ૩૧
મુબારક ખિલજી ૩૨

મલેક ખુશરૂ : નાસિરૂદ્દીન ૩૨
મહમ્મદ તુઘલખ ૩૨
ગાંડો સુલતાન ૩૨
આ૦ જિનપ્રભસૂરિ ૩૩
ફિરોજશાહ તુઘલખ ૩૩
જ્યોતિષી મંડલ ૩૩
યંત્રરાજ ગ્રંથ ૩૩
સત્યવાદી મહણસિંહ શેઠ ૩૩
આ૦ રાજશેખરસૂરિ ૩૩
મહમ્મદ તુઘલખ (ત્રીજો) ૩૪
જોનપુર રાજ્ય ૩૪
તૈમૂરલંગ ૩૪
સિકંદર લોદી ૩૫
આ૦ જિનહંસસૂરિને ઉપસર્ગ ૩૫
ઈબ્રાહીમ લોદી ૩૫
ગુજરાતના રાજાઓ ૩૫
ગુજરાતના સૂબાઓ ૩૫
અલફખાન ૩૫
શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર ૩૬
હીસામુદ્દીન ૩૬
ગોડી પાર્શ્વનાથ ૩૬
ગોડીપુર : તીર્થધામ ૩૬
ગૂર્જરસુંદરી ૩૬
અડાલજ વાવ ૩૭
શિલાલેખ ૩૭
અંગારશાહ પીર ૩૭
જાફરખાન ૩૭
ગુજરાતના બાદશાહો ૩૮
બા૦ મુજફરખાન ૩૮
બા૦ અહમ્મદશાહ ૩૮
અમદાવાદ ૩૮
આશાવલ–કર્ણાવતી ૩૮
પં૦ વિનયસાગરગણિ ૩૯
ગૂર્જર દેશ રાજાવલી ૩૯
અમદાવાદનો પાયો ૩૯
સાલના જુદા જુદા મતો ૩૯
(સરખેજનો રોજો) ૩૯
ભદ્રનો કિલ્લો ૪૦
કલ્પિત દંતકથાઓ ૪૧
પોળ અને પાડાઓ ૪૧
નાગજી ભૂધરની પોળ ૪૪
વંશાવલી અને પ્રતિમાલેખ ૪૪
ગ્રંથભંડારો ૪૫
જિનાલયો અને શહેરયાત્રા ૪૫
શેઠાણી હરકુંવર ૪૬
ટંકશાળ ૪૬
જૈન વસવાટો ૪૭
આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી ૪૭
લોકોપયોગી સંસ્થાઓ ૪૮
ધનિકોને વસાવ્યા ૪૮
જૈન સલાહકારો ૪૮
જૈનાચાર્યો ૪૮
ધરણા પોરવાડ ૪૮
(ફરમાન) ૪૮
બા૦ મહમ્મુદ બીજો ૪૯
સદાનંદ શેઠ ૪૯
કુતબુદ્દીન ૪૯
મહમ્મદ બેગડો ૪૯
રાજખટપટ ૫૦
શાહજાદો અહમ્મદ ૫૦
તીર્થોનો ભંગ ૫૦
દુકાળો અને દાનવીરો ૫૦
શાહ બિરુદ ૫૧
ખેમો દેદરાણી ૫૧
ગોપી બ્રાહ્મણ ૫૧
સારંગદેવ ૫૧
મુજફર (બીજો) ૫૧
આ૦ હેમવિમલસૂરિને ઉપસર્ગ ૫૧
બહાદુરશાહ ૫૨
ચિત્તોડ ૫૨

કર્માશાહ સાથે મૈત્રી ૫૩
શત્રુંજયનો સોળમો ઉદ્ધાર ૫૩
જૈનાચાર્યોનો ભક્ત ૫૩
ફિરંગીનો દગો ૫૩
દીવબેટનો કબજો ૫૩
મહમ્મદ ચોથો ૫૪
ગલરાજ મંત્રી ૫૪
મુક્તાઘાટ ૫૪
વીરજી પોરવાડ ૫૪
ત્રણ દીક્ષાઓ ૫૪
છેલ્લો બા૦ મુજફર (ત્રીજો) ૫૫
(અગત્યની સૂચના) ૫૫

પ્રકરણ : ૪૫

આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ ૫૬
દેવસિંહના પૂર્વજો ૫૬
દીક્ષા – સ્વભાવ ૫૬
આ૦ મહેન્દ્રસિંહસૂરિ ૫૬
રાણા-રાણી : અનન્ય ભક્ત ૫૬
અમારિપાલન ૫૬
વરહુડિયા કુટુંબમાં દીક્ષા ૫૭
આ૦ વિજયચંદ્ર : શિથિલાચાર ૫૭
યુગોત્તમ ૫૭
લઘુ પોષાળ ૫૮
મહામાત્ય વસ્તુપાલ ૫૮
પટ્ટધર આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિ ૫૮
આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિનો સ્વર્ગવાસ ૫૮
સં૦ ભીમજીનો તપ ૫૮
ગ્રંથરચના ૫૮
(વન્દારુ વૃત્તિ પ્રશસ્તિ) ૫૯
(રચના સાલ) ૫૯
પ્રભાવક મુનિવરો ૬૦
રુદ્રપલ્લીગચ્છ ૬૦
નાગોરીતપા ૬૧
ગ્રંથભંડારો ૬૧
(બીજા આચાર્યો) ૬૧
મહુવાનો જ્ઞાનભંડાર ૬૨
ટીંબા–ટીમાણાના નરરત્નો ૬૩
પાટણનો જ્ઞાનભંડાર ૬૩
૧૬ પ્રશસ્તિઓ–કલમો ૬૩
વિજાપુરનો ગ્રંથભંડાર ૬૫
વિજાપુરનો પરિચય ૬૭
શ્રી મણિભદ્રવીર ૬૭
ખડાયતા અને મહુડી ગામ ૬૮
ખડાયતા જૈનો ૬૮
સ્થાપના તીર્થો ૬૯
કોટ્યાર્ક તીર્થ ૬૯
ખડાયતા શિલાલેખો ૭૦
ખંભાતનો ભંડાર (૧) ૭૧
સાત ગ્રંથ પ્રશસ્તિઓ ૭૧-૭૨
ખંભાતનો ભંડાર (૨) ૭૨
દયાવટ (દિયાણા) ગ્રંથભંડાર ૭૩
સં૦ પેથડના ગ્રંથભંડારો ૭૩
માંડવગઢમાં ગ્રંથલેખન ૭૩-૭૪
પં૦ હીરાનંદગણિ ૭૪
મંડન–ધનદ કવિ ૭૪
વિદ્યાવિલાસ પવાડો ૭૪
રાજા, મંત્રી, શેઠો વગેરે ૭૪
ભીમદેવ સોલંકી ૭૪
વીરધવલ વાઘેલો ૭૪
સં૦ પૂનડ નાગોરી ૭૫
મંત્રી વસ્તુપાલ ૭૫
દાનવીર જગડૂશાહ ૭૫
પંદરિયો દુકાળ ૭૫
સં૦ દેદાશાહ વંશ ૭૬
કુંકુમરોલા પોષાળ ૭૬
શય્યાતર ૭૬
(દેદા શાહ જ્ઞાતિ વિચાર) ૭૬
મંત્રી પેથડશાહ ૭૭
પરિગ્રહ પરિમાણ ૭૭

૮૪ જિનપ્રાસાદો ૭૮
અન્ય અનેક ધર્મકાર્યો ૭૯થી ૮૨
ચમત્કાર ૭૯
અમારિપડહ ૮૦
ઇન્દ્રમાલ–તીર્થમાલ ૮૦
શ્વેતાંબરોનું તીર્થ ૮૦
સાધુ ગુણધર ૮૦
આ૦ રત્નાકરસૂરિ ૮૦
(પદ્મિણીનું યાચકોને દાન) ૮૦
(પેથડશાહો) ૮૧
મંત્રી ઝાંઝણ ૮૨
મોટો યાત્રાસંઘ ૮૨
જાવડશાહો (પાંચ) ૮૨
જાવડ (ગિરનાર) ૮૨
લઘુશાલિભદ્ર જાવડ ૮૩
'આનંદસુંદર' કાવ્ય ૮૩
શેઠ જાઉજી (જાવડજી) ૮૫
૧૦૪ ચોવીશવટા ૮૫
સાત સારંગદેવો ૮૫
મંત્રી આભૂ શ્રીમાલી વંશ ૮૫
રાજા–બાદશાહના મંત્રીઓ ૮૫
૨–મંત્રી ઝાંઝણ : લોકોપકાર ૮૬
મહાકવિ મંડનના ગ્રંથો ૮૬
કવિ ધનદ ૮૭
આભૂ પલ્લીવાલ વંશ ૮૭
સોની પ્રથિમસિંહ ૮૭
સિંહાક અને સાલ્હાશા ૮૮
(ભાલ્હાશાહ – સાલ્હાશાહ) ૮૮
આચાર્યપદ મહોત્સવ ૮૮
સં૦ ભીમજી ૮૮
સત્યની કસોટી ૮૯
બાર (૧૨) વર્ષ અન્નત્યાગ ૯૦
લહાણી ૯૦
નગર બહાર ઉપાશ્રય ! ૯૦
સોની સાંગણ વંશ ૯૧
સ્થંભણ પાર્શ્વનાથ ધ્યાન ૯૧
નરદેવ સોની : સત્રાગાર ૯૧
જીરાવલાતીર્થ : આલ્હણદેવી ૯૧
ધનદેવનો માનવપ્રેમ ૯૨
સોની સંગ્રામસિંહ ભંડારી ૯૨
લબ્ધિ આદિ ગુણગણ ૯૨
ધનપાલની નામમાલા ૯૩
પૈઠણ : સં. ૧૫૨૦ ૯૩
બુદ્ધિસાગર ગ્રંથ પરિચય ૯૩
નકદ-ઉલ-મુલ્ક (નગદલ મલિક) ૯૪
જિનપ્રતિષ્ઠા ૯૪
ગ્રંથભંડાર ૯૪
આ૦ સોમસુંદરસૂરિ ૯૪
આગમગ્રંથો ૯૪
(મક્ષીજી સાલગિરિ) ૯૪
વાંઝિયો આંબો ૯૫
(સોની જૈનો) ૯૫
મંદિરો : નિર્માણ, જીર્ણોદ્ધાર ૯૬
શા૦ દેધર શ્રીમાલી વંશ-પહેલો ૯૬
સાધુ ચઉથો ૯૭
જિનાગમો લેખન ૯૭
શા૦ દેધર શ્રીમાલી વંશ-બીજો ૯૭
સં૦ મેઘો ૯૭
વિષમ પદાર્થાવબોધ ૯૭
જૈન પ્રાચ્યવિદ્યાભવન ૯૭
સોનપાલ : અનેક ધર્મકાર્યો ૯૭
સં૦ કુંઅરજી ૯૮
જિનપ્રાસાદ ૯૮
કલ્પકિરણાવલી ૯૮
(જેઠાશાહનો ચોતરો) ૯૮
આભૂ પોરવાડ વંશ ૯૯
પેથડ ૯૯
વિજાપુર – આબૂ ૯૯
સં૦ માંડલિકના ધર્મકાર્યો ૧૦૦
સં૦ પરબત અને સં૦ કાન્હો ૧૦૦

શાસનપ્રભાવક કાર્યો ૧૦૦
વ્ય. પોઈઆ : સં.
૧૬૨૦ પ્રતિષ્ઠા ૧૦૧
આબૂ પોરવાડ (માલસણ) ૧૦૧
શેઠ અલ્લકનો વંશ ૧૦૧
સિદ્ધનાગ ૧૦૧
ઉદ્યોતન ૧૦૨
આ૦ આમ્રદેવસૂરિ ૧૦૨
(આખ્યાનમણિકોશ) ૧૦૨
શેઠ પૂર્ણદેવ પોરવાડ વંશ ૧૦૨
(પૂર્વ ઇતિહાસ) ૧૦૨
તપગચ્છના પટ્ટધરો ૧૦૩
(આગમપ્રભાકર પુણ્યવિજય) ૧૦૩
શેઠ પૂનાનો વંશ ૧૦૪
સં૦ હરપતિ ૧૦૫
સૂરિપદ – મહત્તરાપદ ૧૦૫
સં૦ શાણરાજ ૧૦૫
ઘીયાવિહાર ૧૦૫
સૂરિ-સાધ્વી ચરણપાદુકા ૧૦૫
કાલુશાહ પોરવાડ ૧૦૫
નીડરતા ૧૦૬
હમીર રાણા : હમીરહઠ ૧૦૬
શેઠ અભયસિંહનો વંશ ૧૦૭
મંત્રી ધનરાજ ૧૦૭
આબૂ–ચિત્તોડ સંઘ ૧૦૭
ધનરાજ પ્રબોધમાલા ૧૦૭
રાજમાન્ય સિંહ ૧૦૭
વૈદ્યનિબંધ ૧૦૭
મંત્રી યશોવીર શ્રીમાલી (૧) ૧૦૭
જિનાલય : જાલોર ૧૦૭
પ્રબુદ્ધ રોહિણેય નાટક ૧૦૮
મંત્રી યશોવીર (૨) ૧૦૮
લુણિગવસહિ : ૧૩ દોષો ૧૦૮
જગદેવ બાલકવિ ૧૦૮
મંત્રી યશોવીર (ધાકડ) શ્રીમાલી ૧૦૯
મંત્રી દેવપાલ–ધનપાલ ૧૦૯
નરપતિ જયચર્યા ૧૦૯
મંત્રી આંબડ–આલ્હાદાન ૧૦૯
દંડનાયક આબૂ–જિનદાસ ૧૦૯
યાત્રાસંઘ : ૧૨ કરોડ વાપર્યા ૧૦૯
સોનેરી શાહીથી જિનાગમો ૧૦૯
અનન્ય સાધર્મિક ભક્તિ ૧૦૯
શુદ્ધ સામાયિક ૧૧૦
દુઃસાધ્ય (ધર્કટ) વંશ ૧૧૦
મંત્રી ઉદયસિંહ ૧૧૦
મંત્રી યશોવીર ૧૧૦
પ્રતિષ્ઠા (માદડી ગામ) ૧૧૦
બુદ્ધિબળ : યાદગાર ઘટના ૧૧૧
નાગડ મંત્રી ૧૧૧
દુઃસાધ્યવંશ (બીજો)-કટ્ટારવીર ૧૧૩
સાધુ જગતસિંહ : કરોડપતિ ૧૧૩
દોલતાબાદમાં નિત્ય ઉત્સવ ૧૧૩
પ્રતિજ્ઞાપાલન ૧૧૩
સંઘભક્તિ ૧૧૩
મહણસિંહ : સત્યવાદી ૧૧૪
ભ૦ દેવસુંદર અને સોમસુંદર ૧૧૪
મોટી સંઘપૂજા ૧૧૪
પં૦ દેવવિમલગણિ ૧૧૪
બા૦ ફિરોજશાહ ૧૧૪
કોટિધ્વજ ૧૧૪
આ૦ રાજશેખરસૂરિ ૧૧૫
પ્રબંધકોશ (સં. ૧૪૦૫) ૧૧૫
સાધુ પદ્મ–પુત્રી રાજૂદેવી ૧૧૫
૨૪ જિનપ્રાસાદો અને અન્ય ૧૧૫
જેલ્હાનો વંશ ૧૧૫
દેશલ ઓસવાલ ૧૧૫
યાત્રાસંઘ ૧૧૬
લાલિગ અને વીજડ ૧૧૬
વિમલવસહિનો જીર્ણોદ્ધાર ૧૧૬
શેઠ મદન શ્રીમાલી વંશ ૧૧૬

સાધુ દેવરાજ ૧૧૬
ગ્રંથભંડાર ૧૧૬
સદારંગ વચ્છેરક ૧૧૭
અમરદત્ત : જગત જીવજીવાક ૧૧૭
ઠ૦ ફેરુ : ગ્રંથકાર ૧૧૭
વત્થુસાર, રયણપરિક્ખા ૧૧૮
ગણિતસાર, જ્યોતિષગ્રંથ ૧૧૯
સા૦ રણજિતરામનો લેખ ૧૧૯
સાધુ-શ્રાવકોનો ભીષ્મ પરિશ્રમ ૧૧૯
શેઠ કસ્તૂરભાઈ અને જૈનતીર્થો ૧૨૦
ભવિષ્યવાણી ૧૨૦
શાસનદેવી પદ્માવતી ૧૨૦
મણિભદ્રવીર ૧૨૧
સફળ કામના ૧૨૧

પ્રકરણ : ૪૬

આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિ અને
આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ ૧૨૨
વરહુડિયા વંશ ૧૨૨
ભાઈઓની દીક્ષા ૧૨૨
પંન્યાસ, ઉપા૦, આચાર્યપદ ૧૨૩
કેશરવૃષ્ટિ ૧૨૩
(આચાર્ય–ગચ્છનાયક) ૧૨૩
આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિનો સ્વર્ગવાસ ૧૨૪
સં૦ ભીમજીનો અન્નત્યાગ ૧૨૪
ગચ્છનાયક આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ ૧૨૪
ચમત્કારી સિદ્ધપુરુષ ૧૨૪થી ૧૨૬
શિષ્ય : મંત્રપોથીનો અસ્વીકાર ૧૨૬
કાવ્ય અને ગ્રંથરચના ૧૨૬
માંડવગઢ ૧૨૭
(યુગપ્રધાન યંત્ર) ૧૨૭
પરમાર રાજવંશ ૧૨૮
મુસલમાન શાસન ૧૨૮
જૈન મંત્રીઓ ૧૨૯
દાનવીરો અને રાજવીરો ૧૩૦
આ૦ ધર્મઘોષસૂરિવરો ૧૩૦
(માંડવગઢ તીર્થનો ઇતિહાસ) ૧૩૦

પ્રકરણ : ૪૭

આ૦ સોમપ્રભસૂરિ ૧૩૨
આત્મગવેષી અને મોટા વાદી ૧૩૨
વિહારમર્યાદા ૧૩૨
પ્રતિષ્ઠા : ૮૪ જિનપ્રાસાદો ૧૩૨
ભીલડીમાં દિવ્યજ્ઞાન ૧૩૨
(આ૦ જિનમાણિક્યસૂરિ) ૧૩૨
(મહો૦ વિદ્યાસાગર) ૧૩૨
રાધનપુર નગર ૧૩૩
ભીલડીયા તારાજ ૧૩૩
નોંધ : પર્વ ગૂંચોનો ઉકેલ ૧૩૩
વિશેષ નોંધ ૧૩૪
દિવ્ય ઘટના ૧૩૫
મૈત્રી–પ્રેમાલાપ ૧૩૫
ચાર પ્રભાવક પટ્ટધરો ૧૩૬
કાળધર્મ : સં. ૧૩૭૩ ૧૩૭
સામાનિક દેવલોક ૧૩૭
ઐતિહાસિક ઘટનાઓ ૧૩૭
યુગપ્રધાન શીલમિત્ર ૧૩૭
સમકાલીન આચાર્યો ૧૩૭
પ્રભાવક શ્રાવકો ૧૩૭
ગ્રંથકારો ૧૩૭

પ્રકરણ : ૪૮

આ૦ સોમતિલકસૂરિ ૧૩૯
વિશેષણો–પરિચય ૧૩૯
(યુગપ્રધાનયંત્ર, ષડાવશ્યક) ૧૩૯
આચાર્યપદવી : સં૦ ગજરાજ ૧૩૯
સાહિત્યસર્જન ૧૪૦
ત્રણ પટ્ટધરો ૧૪૦
આ૦ ચંદ્રશેખરસૂરિ ૧૪૦
આ૦ જયાનંદસૂરિ ૧૪૦

આ૦ દેવસુંદરસૂરિ ૧૪૦
(સત્તરિસય પ્રશસ્તિ) ૧૪૦
પ્રભાવકો અને ગ્રંથરચના ૧૪૧

પ્રકરણ : ૪૯

આ૦ દેવસુંદરસૂરિ ૧૪૨
સિદ્ધયોગી કણયરીપા ૧૪૨
શિષ્ય ઉદયીપા સમક્ષ પ્રશંસા ૧૪૨
અગણિત ગુણો ૧૪૩
પાંચ પટ્ટધરો ૧૪૩
આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિ ૧૪૩
ચોથા દેવલોકમાં સ્વર્ગગમન ૧૪૩
દીક્ષા, લેખનાદિ કાર્યો ૧૪૪
આ૦ કુલમંડનસૂરિ ૧૪૪
મુગ્ધાવબોધ મૌક્તિક ગ્રંથો ૧૪૪
આ૦ ગુણરત્નસૂરિ ૧૪૫
ક્રિયારત્ન સમુચ્ચય ૧૪૫
(અવષ્ટંભ વગેરે નિયમો) ૧૪૫
દેવ પ્રસન્ન ૧૪૬
આ૦ સોમસુંદરસૂરિ ૧૪૬
આ૦ સાધુરત્નસૂરિ ૧૪૬
કોચરશાહ : જીવદયા ૧૪૬
ઇતિહાસ રચના ૧૪૬
આદર્શ ગચ્છ ૧૪૬
ગ્રંથભંડારો ૧૪૮
૧૬ ગ્રંથ પ્રશસ્તિઓ ૧૪૮
જ્ઞાનપ્રેમી શ્રાવિકાઓ ૧૪૯

પ્રકરણ : ૫૦

આ૦ સોમસુંદરસૂરિ ૧૫૧
જ્ઞાની, શિષ્યવત્સલાદિ ગુણો ૧૫૧
તીર્થસ્થાપના, પદવીઓ આદિ ૧૫૧
સં૦ ગોવિંદ : તારંગા તીર્થ ૧૫૧
૧૮૦૦ સાધુઓ ૧૫૧
નાનાક(આંબાક)ની દીક્ષા ૧૫૨
અમદાવાદમાં સૌથી પ્રથમ ૧૫૨
બા૦ની સમ્મતિ : યાત્રાસંઘ ૧૫૨
વિજયસ્તંભ જીર્ણોદ્ધાર ૧૫૨
આચાર્યનું કુટુંબ : યાત્રાસંઘ ૧૫૨
ગ્રંથો : વિશાળ સાહિત્ય ૧૫૩
આદ્ય પુરસ્કર્તા ૧૫૩
ગ્રંથભંડારો ૧૫૩
સચિત્ર પ્રત ૧૫૩
શા૦ મેઘજી : વિવિધ ધર્મકાર્યો ૧૫૩
(નવગ્રહ અને ત્રિઅર્થ સ્તોત્ર) ૧૫૩
મારો (ગુંડો) પાછો ફર્યો ૧૫૪
વડનગર : સં૦ દેવરાજ ૧૫૪
ભારજા વગેરેમાં પ્રતિષ્ઠા ૧૫૪
(જાવરમાં સપરિવાર પધાર્યા) ૧૫૪
નીતોડા : બાબા યક્ષ ૧૫૫
કાળધર્મ : સં. ૧૫૦૧ ૧૫૫
વિવિધ નંદીઓ–શાખાઓ ૧૫૫
જ્યોતિર્ધરો ૧૫૬
આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ ૧૫૬
આ૦ જયચંદ્રસૂરિ ૧૫૬
નેમાડ પ્રવાસ ગિતિકા ૧૫૭
પં૦ સંગદેવગણિ ૧૫૭
આ૦ ઉદયનંદીસૂરિ ૧૫૭
પં૦ જિનહર્ષગણિ ૧૫૮
આઠ ભાષામાં ગુરુનામ ગુપ્ત ૧૫૮
ગિરનારમાં પ્રતિષ્ઠા ૧૫૮
પં૦ શુભવર્ધનગણિ ૧૫૮
પં૦ હંસસોમગણિ ૧૫૯
પૂર્વદેશ ચૈત્યપરિપાટી ૧૫૯
આ૦ ભુવનસુંદરસૂરિ ૧૫૯
(દશ શ્રાવક ચરિત્રો) ૧૫૯
આ૦ જિનકીર્તિસૂરિ ૧૬૦
આ૦ જિનસુંદરસૂરિ ૧૬૦
પં૦ લબ્ધિકીર્તિગણિ ૧૬૦
(ગુજરાતી સ્તવન) ૧૬૦

(વડનગરમંડન યુગાદિ...) ૧૬૦
મહો૦ ચારિત્રરત્નગણિ ૧૬૧
ષડ્‌ભાષામય સ્તવનો ૧૬૧
મહો૦ હેમહંસગણિ ૧૬૧
મહો૦ જિનમાણિક્યગણિ ૧૬૨
ગ્રંથભંડારો ૧૬૨
મહો૦ અનંતહંસગણિ ૧૬૩
પં૦ સોમધર્મગણિ ૧૬૩
પં૦ સોમચારિત્રગણિ ૧૬૩
ગુરુગુણ રત્નાકર કાવ્ય ૧૬૩
મહો૦ જિનમંડનગણિ ૧૬૪
કુમારપાલ પ્રબંધ ૧૬૪
'ધર્મપરીક્ષા' ગ્રંથ ૧૬૪
પં૦ નંદિરત્નનો પરિવાર ૧૬૪
ખરસદ(માળવા)માં ઉજમણું ૧૬૪
ભોજપ્રબંધ : સં. ૧૫૧૭ ૧૬૪
પં૦ આનંદરત્નગણિ ૧૬૫
પં૦ શાંતિચંદ્રગણિ ૧૬૫
દાબડા ૧૬૫
કૃષ્ણર્ષિગચ્છના આ૦ જયસિંહ ૧૬૬
કુમારપાળ મહાકાવ્ય ૧૬૬
નગરસ્થાપના ૧૬૬
સિરણગામ–શિરોહી ૧૬૬
ઘાણેરાવ, કુંભલમેરુ ૧૬૬
(કૃષ્ણસૂરિ : કાળી કામળી) ૧૬૬
અમદાવાદ ૧૬૭
ડુંગરપુર રાજવંશ ૧૬૭
મંત્રી ભાલ્હા અને સાલ્હા ૧૬૭
દયાલજી પોરવાડ–કીર્તિસ્તંભ ૧૬૭
ભ૦ આદિનાથ જિનપ્રાસાદ ૧૬૮
વાંસવાડા : સં. ૧૪૩૧ ૧૬૮
સં૦ માંડણ પોરવાડ વંશ ૧૬૮
સં૦ કુંરપાલ, સં૦ નીંબો ૧૬૮
સં૦ રત્નાશા ૧૬૯
સં૦ ધરણાશા (ધન્નાશાહ) ૧૬૯
ચોથું વ્રત : તીર્થમાળ ૧૬૯
નાંદિયાથી ઘાણેરાવ ૧૬૯
નલિનીગુલ્મવિમાન ૧૭૦
રાણકપુર : ત્રૈલોક્યદીપક ૧૭૦
સં૦ સહસા : અચલગઢ તીર્થ ૧૭૦
સાંગણ પોરવાડની વંશાવલી ૧૭૧
શા૦ હરખચંદ પોરવાડ ૧૭૧
વીસલશાહનો વંશ ૧૭૨
સં૦ ગુણરાજ : અનેક સત્કાર્યો ૧૭૨
ભાઈ આંબાકની દીક્ષા ૧૭૨
બાલુ વગેરે ભાઈઓ–પ્રતિષ્ઠા ૧૭૩
મંત્રી ગુણરાજ (બીજો) ૧૭૩
આજડ પોરવાડનો વંશ ૧૭૩
પોસીના : રાજવિહાર ૧૭૩
રાજમાન્ય ગોપાળ–તેના પુત્રો ૧૭૪
વિઘ્નાપહાર પાર્શ્વનાથ ૧૭૪
ગુણવાન અર્જુન ૧૭૪
શેઠ તડમલ પોરવાડ વંશ ૧૭૪
માંડણ : પોસીનામાં પ્રતિષ્ઠા ૧૭૫
ઘરમશી હડાલિયો ૧૭૫
ગ્રંથભંડાર : બે લાખ શ્લોક ૧૭૫
કવિત્ત : અન્નદાતા ઘરમશી ૧૭૬
સાધુ વીરાશાનો વંશ ૧૭૬
શ્રીમતી દેઉના ધર્મકાર્યો ૧૭૬
સં૦ ગોવિંદ ઓસવાલ ૧૭૭
તારંગાતીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર ૧૭૭
ભવ્ય-નવ્ય પ્રતિમાજી ૧૭૭
ઐતિહાસિક પ્રતિષ્ઠા-ઉત્સવ ૧૭૮
ગ્રંથદાત્રીઓ ૧૭૮
ગૂંદીકર શાખા ૧૭૮
સંઘપતિ નાથદેવ ૧૭૯
રાણકપુર તીર્થ : સં. ૧૪૯૬ ૧૭૯
અરવલ્લીની પૂર્વ-પશ્ચિમે તીર્થો ૧૮૦
ધન્નાશાહ અને શિલ્પી દેપાક ૧૮૦
...અને રાણકપુરની માંડણી ૧૮૦

ચૌમુખ જિનપ્રાસાદ–ત્રણ માળ ૧૮૦
પ્રતિષ્ઠા : આ૦ સોમસુંદરસૂરિ ૧૮૦
છેલ્લો જીર્ણોદ્ધાર સં.૨૦૦૯ ૧૮૧
ત્રિપુટી મહારાજો ઉપસ્થિત ૧૮૧
વિદ્યમાન જિનાલયો ૧૮૧
ત્રૈલોક્યદીપકપ્રાસાદ ૧૮૨
ભ૦ પાર્શ્વનાથ જિનાલય ૧૮૨
(અન્ય વિગત : ૨.દી.દેસાઈ) ૧૮૨
(નિર્માણકથાના ચાર સ્તંભો) ૧૮૨
(૮૪ દેવકુલિકા–૧૪૪૪ સ્તંભો) ૧૮૩–૧૮૪
ભ૦ નેમિનાથ જિનાલય ૧૮૪
ચક્રેશ્વરીદેવીનું મંદિર ૧૮૪
(આ.ક.પેઢીનો વહીવટ) ૧૮૪
સૂર્યમંદિર–રાણા કુંભાના સ્તુપો ૧૮૫
(૧૦૦૮ ફણાનું છત્ર) ૧૮૫
ગોલવાડની પંચતીર્થી ૧૮૬
કવિ મેઘજી (સં. ૧૪૯૯) ૧૮૬
ચાર કાર્ય પ્રારંભ ૧૮૬
માદડીમાં જિનમંદિર ૧૮૬
જાકોડા તીર્થ (સં. ૧૫૦૪) ૧૮૬
મોટા પોસીના તીર્થ ૧૮૭
ચાર જિનપ્રાસાદો ૧૮૭
રાજા સાયર : સૂરિનો ઉપદેશ ૧૮૭
આજડ વંશ : મંત્રી ગોપાલ ૧૮૯
જીર્ણોદ્ધાર–નવી મૂર્તિ સ્થાપના ૧૯૦
અંબિકા, સરસ્વતી ૧૯૧
કેશરિયાજી ૧૯૧
મણિભદ્રવીર ૧૯૧
વિશેષ વર્ણન ૧૯૧
રોહીડા યાત્રાસંઘ ૧૯૨
નાંદિયાનો સંઘ ૧૯૨
(પ્રતિમાલેખ : ઝાદાપલ્લી) ૧૯૨
નાના પોસીના ૧૯૩
મક્ષીજી તીર્થ ૧૯૩
(૪૨ દેવકુલિકાઓ) ૧૯૩

પ્રકરણ : ૫૧

આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ ૧૯૪
ચમત્કારી જીવન : યુગપ્રધાન ૧૯૫
સૂરિમંત્રની ૨૪ વાર આરાધના ૧૯૫
આચાર્યપદ મહોત્સવ ૧૯૫
(કૂર્ચાલ અને કાલી સરસ્વતી) ૧૯૫
કંકોતરી : શેઠ દેવરાજ ૧૯૬
મોટો યાત્રાસંઘ ૧૯૬
પદવીપ્રદાન, ગ્રંથરચના ૧૯૬
વિજ્ઞપ્તિ ત્રિવેણી સ્રોત-પત્ર ૧૯૭
સંતિકરં સ્તોત્ર ૧૯૭
મુનિ પરિવાર : શિષ્યપરંપરા ૧૯૭
પટ્ટાવલીઓ : એકથી નવ ૧૯૭
આ૦ વિશાલરાજસૂરિ ૧૯૭
પં૦ જિનસૂરગણિ ૧૯૮
પ્રિયંકર કથા, રૂપસેનચરિત્ર ૧૯૮
પં૦ વિશાલસૌભાગ્યગણિ ૧૯૮
મહો૦ લક્ષ્મીભદ્રગણિ ૧૯૮
પં૦ કમલવિજયગણિ ૧૯૯
શીઘ્રકવિ પં૦ હેમવિજય ૨૦૦
૧૭ ગ્રંથોની રચના ૨૦૦
સ્તોત્ર ચમત્કાર ૨૦૧
ઉપા૦ ગુણવિજયગણિ ૨૦૨
૧૦ ગુણવિજય ગણિવરો ૨૦૩
પં૦ દેવશીલ : વૈતાલપચીસી ૨૦૪
ચાર મહોપાધ્યાયો ૨૦૪
મહો૦ જ્ઞાનકીર્તિગણિ ૨૦૫
ઉત્તરજ્ઝયણકથા ૨૦૫
પં૦ હર્ષભૂષણગણિ ૨૦૫
પં૦ શુભશીલગણિ ૨૦૬
પ્રભાવક મુનિ(સૂરિ)વરો ૨૦૭
રુદ્રપલ્લીગચ્છની પટ્ટાવલી ૨૦૭
આગરાની ભટ્ટારક પટ્ટાવલી ૨૦૮
નગરસ્થાપના : સિરોહી ૨૦૯

રાજા સહસ્રમલ ૨૦૯
સૂરિમંત્ર જાપ : અમારિ ૨૦૯
મંત્રી ઉજળ અને કાજા ૨૦૯
સં૦ તેજપાલ અને પરિવાર ૨૧૦
પ્રતિષ્ઠાઓ આદિ ધર્મકાર્યો ૨૧૧
(અમદાવાદ : સંઘપતિ તિલક) ૨૧૧
અર્ધશત્રુંજય તીર્થ (૧૬૪૪) ૨૧૨
સં૦ સીપા પોરવાડ સપરિવાર ૨૧૨
સં૦ મેહાંજલી : પદવી ઉત્સવ ૨૧૨
ભટ્ટા૦ વિજયાનંદસૂરિ ૨૧૨
૨૦ હજારનો યાત્રાસંઘ ૨૧૨
ક્રિયોદ્ધાર : સાધ્વી સહજશ્રી ૨૧૩
હીરજીનો વિશિષ્ઠ સંઘ ૨૧૩

પ્રકરણ : ૫૨

આ૦ રત્નશેખરસૂરિ ૨૧૪
બાલસરસ્વતી ૨૧૪
પદવી પ્રદાન ૨૧૪
ત્રણ પ્રતિષ્ઠાઓ ૨૧૪
ગ્રંથરચના ૨૧૫
નોંધ: પં૦ ભોજસાગરગણિ ૨૧૬
પટ્ટાવલી ૧ : પં૦ સંવેગદેવ ૨૧૬
આ૦ ઉદયનંદીસૂરિ ૨૧૬
આઠ ભાષામાં સમ્યક્ત્વરાસ ૨૧૬
પટ્ટાવલી ૨ : આ૦ સમયરત્ન ૨૧૬
પં૦ લાવણ્યસમયગણિ ૨૧૭
અનેક કાવ્યોની રચના ૨૧૭
(માલસમુદ્ર) ૨૧૮
પ્રભાવકો : આ૦ જયચંદ્રસૂરિ ૨૧૯
આ૦ મલયચંદ્ર : સરઘના ૨૧૯
અરબસ્તાનમાં જૈનો ૨૧૯
અબુલઅલા મુઅરરી ૨૨૦
રાઠોડવંશ–જોધપુર રાજાવલી ૨૨૦
રાજા જયચંદ રાઠોડ ૨૨૧
રાવ જોધોજી : જોધપુર ૨૨૨
મીરાંબાઈ ૨૨૨
વીકોજી : બિકાનેર ૨૨૨
માલદેવની પુત્રી જોધાબાઈ ૨૨૩
(જાંગલદેશ–સ્થલી પ્રદેશ) ૨૨૩
સૂબો રત્નસિંહ ભંડારી ૨૨૫
કિશનગઢની રાજાવલી ૨૨૫
રાઠોડનાં ગોત્રો ૨૨૫
રાઠોડ શાખાઓ ૨૨૬
મુણોત અને ચવાલસ ગોત્રો ૨૨૬

પ્રકરણ : ૫૩

ગચ્છનાયક આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ
અને આ૦ સોમદેવસૂરિ ૨૨૭
ગચ્છનાયક : યુગપ્રધાન ૨૨૭
ગચ્છમેળ ૨૨૮
પદવી પ્રદાન ૨૨૮
પ્રતિષ્ઠાદિ ધર્મકાર્યો ૨૨૮
તીર્થો : માતર, બામણવાડ ૨૨૯
ગંભીરા પાર્શ્વનાથ ૨૩૦
ગ્રંથભંડારો ૨૩૦
શ્રમણ પરંપરાઓ ૨૩૧
ઉપા૦ રાજરત્ન–મણિભદ્ર છંદ ૨૩૨
પં૦ દેવરત્ન : ગજસિંહરાસ ૨૩૨
સાધ્વીસંઘ ૨૩૨
સોળમી સદીના દુકાળો ૨૩૩
ખીમો દેદરાણી ૨૩૩
કસોટી : શાહ બિરુદ ૨૩૩
નોંધ : ત્યારે અને આજે ૨૩૪
દાનવીર પ્રભાવક જૈનો ૨૩૫
રામપવિત મોઢ ૨૩૫
સં૦ મેઘજી અને જીવણજી ૨૩૫
મંત્રી ઉજળ અને કાજા ૨૩૬
મંત્રી સુંદરજી અને ગદરાજ ૨૩૬
સં૦ રતન : મોટો યાત્રાસંઘ ૨૩૭
કેલ્હણ પોરવાડ ૨૩૭

મંત્રી ભાલ્હા અને સાલ્હા ૨૩૭
મંત્રી ચાંદાશાહ (સાધુચંદ્ર) ૨૩૮
જીવણ અને મેઘરાજ શ્રીમાલી ૨૩૯
ગોપાલ, પૂંજરાજ–તુલાદાન ૨૩૯
વ્યાકરણ, નાટકાદિ ગ્રંથ ૨૩૯
શેઠ સૂરા–વીરા ૨૩૯
ધનકુબેર સં૦ વેલ્લાક ૨૩૯
ખીમજી અને સહસા–છાડાવંશ ૨૪૦
કમલકલશ શાખા–ગચ્છ ૨૪૧
આ૦ સોમદેવ–વાદી,ગ્રંથરચના ૨૪૧
પં૦ કમલરત્નગણિ ૨૪૧
શિષ્ય–પ્રશિષ્ય પરંપરા ૨૪૧
ક્ષેત્રાદેશ વગેરેની મર્યાદા ૨૪૩
એક સમાન પ્રતિક્રમણ ૨૪૩
મણિભદ્રવીર (સં. ૧૫૪૭) ૨૪૩
આ૦ સુધાનંદનસૂરિ ૨૪૩
આ૦ સુમતિસુંદરસૂરિ ૨૪૩
આ૦ કમલકલશસૂરિ ૨૪૪
ત્રણ શિષ્યપરંપરાઓ ૨૪૪
કોકશાસ્ત્ર ચોપાઈ ૨૪૪
કુતુબપુરા શાખા–નિગમમત ૨૪૪
આ૦ રત્નમંડનસૂરિ ૨૪૫
આ૦ સોમજયસૂરિ ૨૪૫
અમીઝરા પાર્શ્વનાથ ૨૪૬
આ૦ ઇન્દ્રનંદિસૂરિ ૨૪૭
ગચ્છભેદ–નવી બે શાખા ૨૪૭
આ૦ ઇન્દ્રહંસસૂરિ ૨૪૮
ઉપદેશકલ્પવલ્લી ૨૪૮
નિગમમત વર્ણન ૨૪૯
આ૦ હંસસમયસૂરિ ૨૫૧
જિનસ્તોત્રકોશ (સ્તોત્રો) ૨૫૧
ભુટકિયા (ભૂટકિયા) મત ૨૫૧
૩૬ ઉપનિષદો ૨૫૨
પં૦ સિદ્ધાંતસાગરગણિ ૨૫૨
દર્શનરત્નાકર ગ્રંથ ૨૫૨
ઇન્દ્ર : પૂર્ણભદ્ર, માણિભદ્ર ૨૫૩
લઘુ પ્રશસ્તિ ૨૫૩
પ્રાચીન નામો : રાજગૃહી ૨૫૩
(ગ્રંથ પ્રકાશન) ૨૫૩
બ્રાહ્મણોનું વર્ચસ્વ ૨૫૪
પ્રકાશકોની ફરજ ૨૫૫
વિવિધ મતો ૨૫૫
લોંકામત ૨૫૬
વિધિલોપ ૨૫૬
ચાર ફેરફારો ૨૫૭
નગીનદાસ શેઠનો અભિપ્રાય ૨૫૭
લોંકાગચ્છની પરંપરા ૨૬૩
ત્રણ ગાદીઓ–પહેલી વડોદરા ૨૬૫
શ્રીવંત પરિવાર ૨૬૫
ભટ્ટા૦ વિજયાનંદસૂરિ ૨૬૫
વિવિધ ઢુંઢિયા પંથો ૨૬૬
બીજી ગાદી : બાલાપુર ૨૬૭
ત્રણ યતિપરંપરા ૨૬૮
છ કોટિ પક્ષ ૨૬૯
ઋષિ લવજી ૨૬૯
(વિચિત્ર ઘટના) ૨૭૦
આઠ કોટિ પક્ષ ૨૭૨
તેરાપંથી ૨૭૩
નાની પક્ષ ૨૭૪
શ્રીપૂજ વૃજપાલજી ૨૭૪
જિનપ્રતિમામાં શ્રદ્ધા ૨૭૫
જિનાગમ પાઠોમાં કાપકૂપ ૨૭૫
(ઋષિ દયામુનિ–૪૫ જિનાગમ) ૨૭૬
વીજામત (વિજયમત) ૨૭૭
ઋષિ વીજાજી : પ્રરૂપણા ૨૭૭
ચર્ચાશતક (પ્રશસ્તિ) ૨૭૮
ભ૦ કલ્યાણસાગર : શાસ્ત્રાર્થ ૨૭૮
જિનપ્રાસાદ માટે ઉપદેશ ૨૭૮
રામયશોરસાયન–રાસ ૨૭૯

ભટ્ટા૦ વિનયસાગરસૂરિ ૨૭૯
દયાલગઢ તીર્થ ૨૭૯
(મોતીલાલ શાહની ભૂલો) ૨૭૯
ભટ્ટા૦ મહાનંદસાગર ૨૮૧
મહાવીરજી તીર્થ ૨૮૧
કોટા ગાદી : યતિ પરંપરા ૨૮૫
કડુઆમત : ૨૧ બોલ ૨૮૬
પટ્ટાવલી : કડુઆ શાહ ૨૮૭
સંવરી તેજપાલ (૮) ૨૯૨
સંવરી કલ્યાણજી ૨૯૬
ચર્ચા (મુનિ–અરિ) ૨૯૬
ભણશાલી પરિવાર ૨૯૮
નાગોરી લોંકાગચ્છ ૨૯૯
પટ્ટાવલી ૨૯૯
આ૦ હીરાગર, આ૦ રૂપચંદ ૩૦૦
આ૦ દેપાગરસ્વામી ૩૦૨
સાદડી : નાગોરી લોંકા ૩૦૨
આ૦ સદારંગસૂરિ ૩૦૪
આ૦ જગજીવનદાસજી ૩૦૫
ગચ્છભેદ (પટ્ટાવલી) ૩૦૫
ઋષિ રઘુનાથજી ૩૦૭
પટ્ટાવલી (સં. ૧૯૮૯) ૩૦૭
પાયચંદમત : પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ ૩૦૭
બ્રહ્મર્ષિમત ૩૦૯
પર્વતિથિ વિચાર ૩૧૦
દિગંબરના વિવિધ પંથો ૩૧૧
પરદેશી ન્યાય ૩૧૧
ધાર્મિક સંઘર્ષોની આંધીઓ ૩૧૨
સ્થાપના તીર્થો ૩૧૫
ગુપ્તજ્ઞાન : જૈન વંશજો ૩૧૬
કર્નલ ઓલકાટ ૩૧૬
દિગંબર મુનિઓ : શાસનસેવા ૩૧૭
ચાર પ્રભાવકો ૩૧૭
ક્લેશની દીવાલ ૩૨૦
વિવિધ મતો–પંથો ૩૨૧

પ્રકરણ : ૫૪

આ૦ સુમતિસાધુસૂરિ ૩૨૨
ત્રણ સુમતિસાધુઓ ૩૨૨
જિનપ્રતિષ્ઠાઓ ૩૨૩
પટ્ટધર : ગચ્છભાર સુપ્રદ ૩૨૩
સાવધાનતા ૩૨૪
શિષ્ય-પરંપરાઓ ૩૨૪
('આનંદસૂર' ગ્રંથ) ૩૨૫

પ્રકરણ : ૫૫

આ૦ હેમવિમલસૂરિ ૩૨૭
ટૂંકો પરિચય ૩૨૭
ઉપસર્ગ : ખંભાત ૩૨૮
પ્રતિષ્ઠાઓ અને દીક્ષાઓ ૩૨૯
ગ્રંથરચના ૩૩૦
નવા ગચ્છનાયક ૩૩૦
શાખા–પરંપરાઓ ૩૩૦
બે પટ્ટધરો ૩૩૧
હર્ષકુલ સોમ૦ પટ્ટાવલી ૩૩૧
આ૦ સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ ૩૩૧
આ૦ સોમવિમલસૂરિ ૩૩૨
અભિગ્રહો, ગ્રંથરચના ૩૩૩
આ૦ આનંદસોમસૂરિ ૩૩૩
આ૦ હેમસોમસૂરિ ૩૩૪
આ૦ ઉદયવિમલસૂરિ ૩૩૫
(મુ૦ હેમાનંદ : વેતાલપચીસી) ૩૩૫
ભ૦ આનંદસોમ અને
વિજાપુર પ્રતિષ્ઠા ૩૩૬
ખૂબચંદ દોશી ૩૩૭
પાખી, જમણ વગેરે ૩૩૭
બહાદુર જૈનો ૩૩૭
શ્રમણપરંપરા : સાગરશાખા ૩૩૭
મહો૦ વિદ્યાસાગરગણિ ૩૩૮
પં૦ જીવર્ષિગણિ ૩૩૯
મહો૦ ધર્મસાગરગણિ ૩૩૯

(ઉહાપોહ–ટકાઈ ખુલાસો) ૩૩૯
વિશદ જીવનચરિત્ર અપ્રાપ્ય ૩૪૦
શ્રી જિનવિજયજીનો લેખ ૩૪૦
(ગચ્છનાયકો પર બહુમાન) ૩૪૧
પ્રતિબોધ ૩૪૩
ક્ષમાપના : મેડતાનો પ્રસંગ ૩૪૪
ચર્ચા : ગ્રંથ ૩૪૭
શાંતિના ઉપાયો ૩૫૦
(ઐતિહાસિક નોંધો) ૩૫૧
અપ્રામાણિક ગ્રંથ ૩૫૨
પ્રવચનપરીક્ષા ૩૫૪
૧૨ બોલનો પટ્ટક ૩૫૪
આંતરિક ક્લેશ : સંમેલન ૩૬૦
નવા આચાર્યો–વિવિધ કારણો ૩૬૧
વિચિત્ર સ્તુતિ ૩૬૩
વિસંવાદિ સાહિત્ય (૧૧) ૩૬૩
મુનિ સંમેલન : હિતોપદેશ ૩૬૫
સોનેરી તકનો લાભ ૩૬૮
શાસ્ત્રાર્થ ૩૬૮
૧૭નો આંક–અશાંતિનો કાળ ૩૬૯
મહોપાધ્યાયની પ્રશંસા ૩૭૦
પ્રતિષ્ઠા (નાકોડા) ૩૭૦
ગ્રંથરચના ૩૭૧
કલ્પકિરણાવલી (પ્રશસ્તિ) ૩૭૨
પ્રવચનપરીક્ષા (પ્રશસ્તિ) ૩૭૩
મહો૦ ધર્મસાગરજીની
શિષ્યપરંપરા (૧૦) ૩૭૩
મહો૦ કુશલસાગરગણિ ૩૭૪
ઉપદેશસાર (અપભ્રંશ) ૩૭૪
પં૦ ન્યાયસાગરગણિ ૩૭૫
૩૬ રાગરાગણી સ્તવન ૩૭૬
મહો૦ લબ્ધિસાગરગણિ ૩૭૭
ઉપા૦ નેમિસાગરગણિ ૩૭૮
આ૦ રાજ(મુક્તિ)સાગર ૩૭૮
શેઠ શાંતિદાસ ઝવેરી ૩૭૯
'વાદિજીપક' પદવી ૩૮૧
શુદ્ધ સંયમી સાધુઓ ૩૮૨
પાર્શ્વનાથ : પુનઃ પ્રતિષ્ઠા ૩૮૨
શત્રુંજય યાત્રાસંઘ ૩૮૨
વિધવિધ પટ્ટાવલી ૩૮૩
ઉપા૦ શ્રુતસાગરગણિ ૩૮૩
(શ્રુતકેવલી બિરુદધારક) ૩૮૩
કલ્પકૌમુદી ૩૮૪
(પાટણનું મુહૂર્ત : કુંડલી) ૩૮૪
શત્રુંજય જિનેન્દ્ર ટૂંક પ્રતિષ્ઠા ૩૮૫
માલપુરા : યતિસમાધિ ૩૮૬
સાગરશાખા પરંપરા ૩૮૭
પં૦ ભોજસાગરગણિ ૩૮૮
દ્રવ્યાનુયોગતર્કણા ૩૮૮
પં૦ ખૂબસાગરગણિ ૩૮૯
શત્રુંજયતીર્થ ચૈત્યપરિપાટી ૩૮૯
માનસાગરી પદ્ધતિ ૩૯૦
કર્તા : કલ્યાણ ઋષિ ૩૯૦
લાલચંદ્ર પદ્ધતિ–ગ્રંથ ૩૯૦
પુષ્પિકા : દુધઈ ગામ ૩૯૧
જૈની–વૈષ્ણવી–ઈસ્લામી સ્તુતિ ૩૯૧
વિશેષ સંશોધન ૩૯૧
મહો૦ હાનર્ષિની પટ્ટાવલી (૭) ૩૯૨
સુલતાનને ઉપદેશ ૩૯૨
મહો૦ હાનર્ષિગણિના
વિવિધ નામો ૩૯૨
ગુરુનામ મિશ્રિત સ્તુતિ ૩૯૨
પં૦ પ્રતાપકુશલગણિ ૩૯૨
ભટ્ટા૦ કનકકુશલ ૩૯૨
રાજા લખપતિકુમાર ૩૯૨
ગ્રામદાન, ગ્રંથરચના ૩૯૩
ભ૦ કુંઅરકુશલ : પિંગલશાસ્ત્ર ૩૯૩
કુશલશાખા (૨) ૩૯૩
તપા કુશલપરંપરા ૩૯૪
મહો૦ સકલચંદ્ર : પરિચય ૩૯૪

અનેક ગ્રંથો અને શિષ્યો ૩૯૫
મહો૦ શાંતિચંદ્રગણિ ૩૯૫
બા૦ અકબર પર પ્રભાવ ૩૯૬
ગ્રંથો : કૃપારસકોશ ૩૯૬
ઋષભવીર સ્તવન ૩૯૬
પં૦ રત્નચંદ્રગણિ ૩૯૬
કુમતાહિવિષજાંગુલિ ૩૯૭
સૂરજમંડન પાર્શ્વનાથ ૩૯૭
ઉપા૦ સૂરચંદગણિ ૩૯૮
(કુરાને શરીફની બોધકથા) ૩૯૮
મહો૦ ભાનુચંદ્રગણિ ૩૯૮
બા૦ અકબરનો શ્રદ્ધાભાવ ૩૯૯
શાહીકુટુંબને શાસ્ત્રપાઠ ૩૯૯
વિષકન્યાની રક્ષા ૩૯૯
શાંતિસ્નાત્ર વિધિ ૩૯૯
ઉપા૦ની પ્રેરણા : ફરમાનો ૪૦૦
આગરા–રોશન મહોલ્લા ૪૦૦
શાહી દરબારમાં ૨૩ વર્ષ ૪૦૦
ફલોધી પાર્શ્વનાથ : તપા-તીર્થ ૪૦૧
આગરા : શાહી સત્કાર ૪૦૧
માલપુરા આદિમાં પ્રતિષ્ઠાઓ ૪૦૧
એકવીસ દીક્ષાઓ ૪૦૧
અહિંસા, ફરમાન અને ધર્મ-
સ્થાનોની રક્ષાનું ફરમાન ૪૦૨
ગ્રંથો : સૂર્યસહસ્રનામમાળા ૪૦૨
શિષ્યપરિવાર : ૮૦ ૪૦૨
મુનિસંમેલનનો ઇતિહાસ ૪૦૨
પં૦ દેવચંદ્ર : તપ-ત્યાગ ૪૦૩
પં૦ ભાનુચંદ્રગણિ ૪૦૪
પં૦ પ્રાગચંદ્ર : ગુ૦ પટ્ટાવલી ૪૦૪
મહાયોગી ચિદાનંદ ૪૦૪
મહો૦ સિદ્ધિચંદ્રગણિ ૪૦૫
શતાવધાની ૪૦૫
ખુશફહમ બિરુદ ૪૦૬
ગુરુસંગાથે અનેક કાર્યો ૪૦૬
આકરી કસોટી ૪૦૬
બુરહાનપુરમાં પરોપકાર ૪૦૭
(બુદ્ધિપૂર્વકનો માર્ગ) ૪૦૭
ગ્રંથો : કાવ્યોની રસપ્રસાદી ૪૦૮
મહો૦ ઉદ્‌દ્યોતવિજયગણિ ૪૦૯
યતિઓની સંવેગી દીક્ષા ૪૦૯
પં૦ સંઘવિજયજી ૪૧૦
પાર્શ્વનાથ સપ્ત-તીર્થી સ્તોત્ર ૪૧૧
કલ્પપ્રદીપિકા આદિની રચના ૪૧૧
પં૦ કલ્યાણકુશલગણિ ૪૧૧
મહાવીરસ્તોત્ર–અદ્‌ભુત રચના ૪૧૧
પં૦ દયાકુશલગણિ ૪૧૨
બા૦ જહાંગીરની મુલાકાત ૪૧૨
અજારા તીર્થ : શિલાલેખ ૪૧૨
જીર્ણોદ્ધાર, ધર્મશાળા નિર્માણ ૪૧૨
કલ્પકિરણાવલી–પટ્ટાવલી ૪૧૩
પં૦ કેશરકુશલગણિ ૪૧૩
કુલ્પાક તીર્થ : પ્રતિષ્ઠા ૪૧૩
હૈદ્રાબાદ : સૂબા યુસુફખાન ૪૧૪
હીરવિહાર ૪૧૪
ફારસી ખતપત્રો–ફરમાનો ૪૧૪
પં૦ જિનકુશલ : કાવ્યરચના ૪૧૪
સીવેરા : શિલાલેખ ૪૧૪
પં૦ શ્રીપતિગણિ પટ્ટાવલી ૪૧૫
પં૦ જગર્ષિગણિ–મહાતપસ્વી ૪૧૫
પં૦ સિંહવિમલગણિ ૪૧૫
મોટા વાદી, પ્રતિબોધ ૪૧૫
ફત્તેપુરસિક્રી પૂર્વે મોકલ્યા ૪૧૫
શૌરીપુર પ્રતિષ્ઠા–સં૦ સોહિલ ૪૧૬
પં૦ દેવવિમલગણિ ૪૧૬
હીરસૌભાગ્યમહાકાવ્ય ૪૧૬
મહો૦ વિવેકહર્ષગણિ ૪૧૭
૬,૩૭,૦૦૦ ગ્રંથપ્રમાણ ૩૧૭
પ્રકાંડ વિદ્વાન ૩૧૭
અનેકવિધ શુભ કાર્યો ૨૧૭

કચ્છમાં અમારિનો ઢંઢેરો ૪૧૮
જયવાદ પત્રો ૪૧૮
ભુજમાં રાજવિહાર ૪૧૮
કચ્છ-ખાખર : તપાગચ્છ ક્ષેત્ર ૪૧૮
અમારિનું ફરમાન (નં.૧૦) ૪૧૯
સચિત્ર વિજ્ઞપ્તિપત્ર ૪૧૯
ચોરાસી મંદિર–પાદુકાપ્રતિષ્ઠા ૪૧૯
વિહાર ખોલાવ્યો ૪૨૦
(ચોમાસાનો ક્ષેત્રાદેશ પટ્ટક) ૪૨૦
પ્રતિષ્ઠા : શાંતિદાસ ઝવેરી ૪૨૧
પં૦ પરમાનંદગણિ ૪૨૧
મુ૦ ખેમાનંદ, પં૦ મહાનંદ ૪૨૧
પાલનપુરા પટ્ટાવલી (૪) ૪૨૨
પં૦ ચારિત્રશીલગણિ ૪૨૨
મહો૦ વિમલચારિત્રગણિ ૪૨૨
પં૦ હર્ષકુલગણિની પરંપરા ૪૨૩
શતાર્થી ખ્યાતિ, કાવ્યપ્રકાશ ૪૨૩
પં૦ સંઘહર્ષગણિની પરંપરા ૪૨૪
પં૦ ધર્મસિંહ : વિક્રમરાસ ૪૨૪
પં૦ રત્નસિંહ : જિનકાવ્યાદિ ૪૨૪
પં૦ વાનર ઋષિની પરંપરા ૪૨૪
પં૦ વિજયવિમલગણિ ૪૨૪
પં૦ વિદ્યાવિમલગણિ ૪૨૫
પં૦ વિવેકવિમલગણિ ૪૨૬
પં૦ આનંદવિજયગણિ ૪૨૬
મહો૦ સહજસાગરગણિ ૪૨૬
પં૦ તિલકસાગરગણિ ૪૨૭
પં૦ પ્રમોદમંડનની પરંપરા ૪૨૭
પં૦ સુમતિમંડનગણિ ૪૨૭
ત્રણ પ્રકારના જૈનતીર્થો ૪૨૮
(જીરાવલાગચ્છની પટ્ટાવલી) ૪૨૮
વરકાણા તીર્થ ૪૨૯
(આબાદ શહેર) ૪૨૯
નાકોડા તીર્થ ૪૩૦
કાલીદ્રહ–પ્રતિમા આવાગમન ૪૩૧
નાકોડામાં ૩ જિનાલયો ૪૩૧
નાકોડા ભૈરવદેવ ૪૩૧
(અનેક સ્થાનોમાં સ્થાપના) ૪૩૧
આ૦ હેમવિમલસૂરિ–પ્રતિષ્ઠા ૪૩૨
(સાધ્વી સુંદરશ્રીજીનું પ્રદાન) ૪૩૨
(કળાયુક્ત કારીગરી) ૪૩૨
વિશેષ વિગત ૪૩૩
હેમનામવાળા મુનિવરો ૪૩૩

પ્રકરણ : ૫૬

આ૦ આનંદવિમલસૂરિ ૪૩૫
ધર્મોપદેશ, ક્રિયોદ્ધાર ૪૩૬
(સંવેગી સાધુ બન્યા) ૪૩૭
અનેક પ્રદેશોમાં ધર્મપ્રચાર ૪૩૮
તપારાધના : મોટા તપસ્વી ૪૩૯
(ચાર જાતના શ્રમણો
અને શ્રમણીઓ) ૪૩૯
ત્રણ શિષ્યપરંપરાઓ ૪૪૦
જંગમ–સ્થાવર તીર્થોદ્ધાર ૪૪૦
(ક્રિયોદ્ધારનું આકર્ષણ) ૪૪૦
શ્રેષ્ઠી માણેકચંદ યાને
શ્રી માણિભદ્રવીર ૪૪૧
આ૦ આણંદવિમલનો બોધ ૪૪૧
માણેકચંદ ગુરુભક્ત ૪૪૧
સિદ્ધાચલની યાત્રા : પ્રતિજ્ઞા ૪૪૧
મગરવાડામાં ભિલ્લોથી મૃત્યુ ૪૪૧
મણિભદ્રવીરની ઉત્પત્તિ ૪૪૧
પરગચ્છનો ઉપદ્રવ ૪૪૧
મણિભદ્રવીર દ્વારા નિવારણ ૪૪૨
તપગચ્છના અધિષ્ઠાયક ૪૪૨
(દેવલુક સંપાદિત ગ્રંથ) ૪૪૨
(માણેક-મણિભદ્રનો પરિચય) ૪૪૨
મગરવાડામાં સ્થાપના ૪૪૩
આ૦ હેમવિમલ અને માણિભદ્ર ૪૪૩
વિજયદાનસૂરિ અને માણિભદ્ર ૪૪૫

વિનંતીનો સ્વીકાર-વિજયશાખા ૪૪૬
(શરીરના ભાગો :
માથું, ધડ અને પગ) ૪૪૬
શ્રી માણિભદ્રવીર સ્તોત્ર ૪૪૮
(માણિભદ્રદેવનો મહિમા) ૪૪૮
રચના : પં૦ ચતુરસાગર ૪૫૪
આ૦ શાંતિસોમસૂરિ–આગલોડ ૪૫૪
૧૨૧ દિવસ આયંબિલ તપ ૪૫૫
આગલોડમાં સ્થાપના ૪૫૫
પં૦ અમૃતવિજય ઓલિયા ૪૫૬
મોટા ચમત્કારી ૪૫૭
લાડોલ : મૂર્તિઓ નીકળી ૪૫૮
ભટ્ટા૦ ભુવનતિલકસૂરિ ૪૫૮
પ્રેમલદેવીને સંતાન પ્રાપ્તિ ૪૫૯
(પુત્ર-પુત્રીઓનું દાન) ૪૫૯
ભટ્ટા૦ રત્નકીર્તિસૂરિ ૪૬૦
મણિભદ્રનાં ત્રણ તીર્થસ્થાનો ૪૬૦
(ત્રણે સ્થળે નવનિર્માણ) ૪૬૦
ઉજ્જૈન : મસ્તક પૂજા ૪૬૧
આગલોડ : ધડ પૂજા ૪૬૧
મગરવાડા : ચરણ પૂજા ૪૬૧
ગોરીયાવીર : કંબોઈ ૪૬૧
બીજાં પ્રભાવક સ્થાનો ૪૬૧
સ્વરૂપ વર્ણન ૪૬૩
વીરની આરાધના ૪૬૪
નગરશેઠના વંશજો ૪૬૪
મણિભદ્રનાં છંદો, સ્તોત્રો ૪૬૫
પં૦ ઉદયવિજયગણિ ૪૬૫
મણિભદ્ર છંદ ચોપાઈ-૨૫ ૪૬૫
સમાધિકારક દેવ-દેવીઓ ૪૬૬
પીરની દરગાહ (શત્રુંજય) ૪૬૭
બીજા દેવાલયો ૪૬૮
અંતિમ મંગલ ૪૬૮
પૂરવણી ૪૬૯

★ અગત્યની નોંધ ★

૧. ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીરસ્વામી પરમાત્માના નિર્વાણકલ્યાણક પછી શ્રમણસંઘની પરંપરામાં ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામી સૌ પ્રથમ આવ્યા. તેમનાથી શરૂ થયેલ આ પાટપરંપરામાં ક્રમશઃ જે ૪૩ પટ્ટધરો થયા તેમનો ઈતિહાસ અગાઉ ભાગ–૧ અને ભાગ–૨ માં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે આ ભાગ–૩ માં ત્યાર પછીની પાટપરંપરા આપવામાં આવી છે. આમ ભાગ–૧ અને ભાગ–૨ ના પ્રકરણ ૪૩ પછી તેના અનુસંધાનમાં ભાગ ત્રીજાનું પ્રકરણ ૪૪ અહીંથી પ્રારંભ થાય છે.

૨. આ ગ્રંથનાં વિવિધ લખાણોમાં જે જે ગ્રંથોનો આધાર લીધો છે તે તે ગ્રંથોના નામ ગોળ ( ) બ્રેકેટમાં આપ્યાં છે. વાચકોને વિશેષ જાણવા ઈચ્છા થાય તો તે તે આધારો વાંચી લેવા.

૩. આ ગ્રંથમાં પ્રક૦ અને પૃ૦ આપ્યાં છે, તે આ ઈતિહાસના ભાગ–૧, ભાગ–૨ અને ભાગ–૩ની નવી આવૃત્તિના સમજવાં.

૪. આ ગ્રંથમાં મુદ્રણદોષથી કાનો, માત્રા, હ્રસ્વ, દીર્ઘ, અનુસ્વાર, વિસર્ગ, અક્ષર કે આંક ઊડી ગયા હોય ત્યાં વાચકોએ સુધારીને વાંચવું.

णमोत्थु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स ।
णमो लोए सव्वसाहूणं ॥

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ

(ભાગ ત્રીજો)

★ ★ ★

પ્રકરણ ચુંમાલીસમું

આચાર્ય જગચ્ચંદ્રસૂરિ

तत्पादपद्मभृङ्गा निःसङ्गाश्चतुरङ्गसंवेगाः ।
संजनितशुद्धबोधा जयन्ति जगच्चन्द्रसूरिवराः ॥६॥
(– આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિકૃત ધર્મરત્નપ્રકરણટીકા)

तत्राद्यः सच्चरित्रानुमतिकृतमतिः श्रीजगच्चन्द्रसूरिः,
श्रीमद्देवेन्द्रसूरिः सरलतरलसच्चित्तवृत्तिर्द्वितीयः ॥१०॥
(– આ૦ क्षेमकीर्तिसूरिरचित बृहत्कल्पभाष्यसुखबोधिका,
ગ્રં. ૪૨૬૦૦, સં. ૧૩૩૨)

करालकालकलिकालपातालतलावमज्जद्–
विशुद्धधर्मधुरोद्धरणश्रीमज्जगच्चन्द्रसूरिः ॥३॥
क्रमात् प्राप्ततपाचार्येत्याख्या भिक्षुनायकाः ।
समभूवन् कुले चान्द्रे श्रीजगच्चन्द्रसूरयः ॥४॥
(– આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિકૃત સ્વોપજ્ઞ કર્મગ્રંથટીકા–પ્રશસ્તિ)

अज्ञानध्वान्तसूर्यः सरभसविलसद्दंगरंग–
क्षोणीक्रोधादियोधप्रतिहतिसुभगो ज्ञाननिःशेषशास्त्रः ।
निर्वेदाम्भोधिमग्नो भविककुवलयोद्बोधने ज्ञानचन्द्रः
कालेनाचार्यवर्यः समजनि **जगच्चन्द्र** इत्याख्यया हि ॥३॥
(– આ૦ આમ્રદેવસૂરિકૃત આખ્યાનમણિકોશવૃત્તિ–
પ્રશસ્તિ, પ્રશ. નં. ૯૦)

मणिरत्नगुरोः शिष्याः श्रीजगच्चन्द्रसूरयः ।
सिद्धान्तवाचनोद्भूतवैराग्यरसवार्द्धयः ॥२६॥

चारित्रमुपसंपद्य यावज्जीवमभिग्रहात् ।
आचामाम्लतपस्तेनुस्तपागच्छस्ततोऽभवत् ॥२८॥
(– આ૦ गुणरत्नसूरिकृत क्रियारत्नसमुच्चय–प्रशस्ति)

एवं रामगुणः स लक्ष्मणनतः शुद्धक्रियां स्वप्रियां
प्रौढोद्यत्कलिनाऽरिणाऽवनभुवः किञ्चित् प्रमादाद् हृताम् ।
तीर्त्वा मोहमहाम्बुधिं रिपुमिमं जित्वाऽधिलङ्कं श्रय-
न्नानिन्ये स्वगणालये किल जगच्चन्द्रो गणेन्द्रस्तदा ॥९०॥
(– આ૦ મુનિસુંદરસૂરિરચિત ગુર્વાવલી)

श्रीमज्जगच्चन्द्र इदंपदश्रीललामलीलायितमाततान ।
येनोज्झि शैथिल्यपथस्तटाको घनाविलो मानसवासिनेव ॥१०८॥
(– પં૦ દેવવિમલકૃત–શ્રીમહાવીરપટ્ટપરંપરા પટ્ટાવલી, પૃ. ૧૩૦)

बभूवुः क्रमतस्तत्र श्रीजगच्चन्द्रसूरयः ।
यैस्तपाबिरुदं लेभे बाणसिद्ध्येकवत्सरे ॥९॥ (૧૨૮૫)
(– પં૦ હેમવિજયગણિકૃત શત્રુંજય નંદિવર્ધન જિનપ્રાસાદ–પ્રશસ્તિ)

सोमप्रभस्तत्र गुरुः शतार्थी सतां मणिः श्रीमणिरत्नसूरिः ।
पट्टे मणिः श्रीमणिरत्नसूरेर्जज्ञे जगच्चन्द्रगुरुर्गरीयान् ॥१३॥
निर्ग्रन्थः श्रीसुधर्माऽभिधगणधरतः कोटिकः सुस्थिताऽऽर्या-
च्चन्द्रः श्रीचन्द्रसूरेस्तदनु च वनवासीति सामन्तभद्रात् ।
सूरेः श्रीसर्वदेवाद् वटगण इति यः श्रीजगच्चन्द्रसूरे-
र्विश्वे ख्यातस्तपाऽऽख्यो जगति विजयतामेष गच्छो गरीयान् ॥३१॥

બાર વરસ આંબીલ કરી આવ્યા આહડમાંહે,
તપા બિરુદ ત્યાં ધરિઓ રાણાએ ધરી ઉત્સાહ;
વાદ ચોરાસી જિતીયા કિરીઆ કિયો ઉદ્ધાર,
બિરુદ ધરાવ્યું હીરલા ધન ધન એ ગણધાર. ૫૫.
(– મહો૦ વિનયવિજય ગણિવરકૃત ગણધર પટ્ટાવલી)

મહાવીરકે પાટપરંપરા હુએ શ્રીયુગપ્રધાન
વચનસિદ્ધ ઔર ઉગ્રવિહારી જગચ્ચંદ્ર ગુરુ જાણ.
(– મુનિ દર્શનવિજયકૃત જગદ્‌ગુરુપૂજા, ઢાળ ૧, સં. ૧૯૯૬)

આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ –

આ૦ સોમપ્રભસૂરિ તથા આ૦ મણિરત્નસૂરિની પાટે **આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ** થયા.

શેઠ **પૂર્ણદેવ** પોરવાડને ૧ સલક્ષણ, ૨ વરદેવ અને ૩ **જિનદેવ** એમ ત્રણ પુત્રો હતા. **જિનદેવ** બચપણથી શાંત, ધર્મપ્રેમી અને વૈરાગી હતો. તેણે મોક્ષની અભિલાષાથી આ૦ મણિરત્નસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી. ગુરુએ તેનું નામ રાખ્યું મુનિ જગચ્ચંદ્રજી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૨)

આ૦ **મણિરત્નસૂરિ** લગભગ સં. ૧૨૭૪માં સ્વર્ગે ગયા. પં૦ જગચ્ચંદ્રગણિએ ત્યારથી **આયંબિલતપ શરૂ** કર્યો અને આ૦ **સોમપ્રભસૂરિ**ની સેવામાં રહી, જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. આ૦ સોમપ્રભસૂરિએ તેમને ગચ્છનાયકનું પદ આપ્યું અને નામ રાખ્યું આ૦ **જગચ્ચંદ્રસૂરિ**. આ૦ સોમપ્રભસૂરિ સં. ૧૨૮૪માં સ્વર્ગે ગયા.

આ૦ **જગચ્ચંદ્રસૂરિ** ત્યાગી, વૈરાગી, સંવેગી અને સૌમ્યમૂર્તિ હતા, આગમોના જ્ઞાતા હતા, આગમોના અર્થોના વિચારક હતા, **ભાવ આચાર્યપદ**ને યોગ્ય હતા. આ સમયે પાંચમા આરાની અસરથી મોક્ષનો માર્ગ શિથિલતાવાળો બની ગયો હતો. આચાર્યશ્રીને સતત ભાવના હતી કે શિથિલતા ટાળી મોક્ષમાર્ગને શુદ્ધ બનાવવો જોઈએ. તે આ માટે યોગ્ય સહયોગીને શોધતા હતા. તેમણે આ૦ સોમપ્રભસૂરિના સ્વર્ગવાસ પછી મેવાડમાં વિહાર કર્યો ત્યારે પં૦ **દેવભદ્રગણિ** તથા પં૦ **દેવેન્દ્રગણિ** વગેરે તેમની સાથે હતા.

પં૦ **દેવભદ્રગણિ** – સંવેગી, શુદ્ધ આચારવાળા, આગમાનુસાર ચારિત્રને ધારણ કરનારા અને સંઘમાં વિશુદ્ધ ગુણવાળા તરીકે વિખ્યાત હતા. તેઓ આગમના જ્ઞાતા, આગમના અર્થોના વિચારક, શુદ્ધ સામાચારી પાળનારા હતા. આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ અને પં૦ દેવભદ્ર બંને મળ્યા. બંનેનો ચારિત્રરંગ એક હોવાથી બંનેને આનંદ થયો. બંનેએ સાથે સાથે વિહાર કરીને **ક્રિયોદ્ધાર** કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

તપસ્વી આ૦ **જગચ્ચંદ્રે** આગમજ્ઞ પં૦ (૩૦) દેવભદ્રની 'ઉપસંપદા' સ્વીકારી અને બંનેએ મળીને **ક્રિયોદ્ધાર** કર્યો.

પૂજ્ય જગચ્ચંદ્ર **આચાર્ય** બન્યા જ્યારે પં૦ દેવભદ્ર પંન્યાસ જ રહ્યા. પં૦ દેવેન્દ્રગણિ પણ ક્રિયોદ્ધારમાં સાથે હતા. તે ત્રણ જણે મેવાડમાં વિહાર કર્યો.

આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિને આયંબિલનું તપ કરતાં કરતાં બાર વર્ષ વીતી ગયાં. તેઓ આહડ નગરમાં નદીકિનારે જઈ હંમેશાં આતાપના લઈ ધ્યાન કરતા હતા. તપસ્યા અને ધ્યાનના પ્રભાવે તેમનાં રૂપ-તેજ અને પ્રભાવ વધ્યાં હતાં.

મેવાડનો નરકેશરી રાણો **જૈત્રસિંહ** (સં. ૧૨૭૦ થી ૧૩૦૯) સં. ૧૨૮૫માં આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિના ત્યાગ અને તપની પ્રશંસા સાંભળી, આચાર્યશ્રીના દર્શન માટે નદીકિનારે આવ્યો. રાણો આચાર્યશ્રીનું તપસ્યાના તેજથી ચમકતું શરીર તથા ભવ્ય મુખારવિંદ જોઈ આનંદમાં આવી બોલી ઊઠ્યોઃ 'ગુરુદેવ મહાતપસ્વી

છે.' એ સમયથી એટલે સં. ૧૨૮૫ થી આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિની શિષ્યપરંપરા **'તપાગચ્છ'** તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામી.•

द्वादशवर्षाण्यङ्गेऽप्यममोऽसौ श्लाघ्यधीर्भगवान् ॥९५॥
तदादिबाण-द्विप-भानुवर्षे (१२८५) श्रीविक्रमात् प्राप तदीयगच्छः ।
बृहद्गणाह्वोऽपि तपेति नाम श्रीवस्तुपालादिभिरर्च्यमानः ॥९६॥
(– गुर्वावली)

જિનકે ચરણમેં શીષ્ ઝુકાવે, મેદપાટકા રાણા ।
'તપાતપા' કહકે બુલાવે, જૈત્રસિંહ બલવાન્ ॥૨॥
(જગદ્ગુરુપૂજા, પૃ. ૧, સં. ૧૯૯૬)

વૃદ્ધ તપાગચ્છના ૬૪મા આ૦ જયરત્નસૂરિ તેમના વિશે લખે છે કે –
आचार्यदेवभद्रसूरिर्येन तपाबिरुदं कृतम् । तथाहि–
जिणदत्ताओ खरयरा, पुण्णिमा मुणिचंदसूरिणो जाया ।
पल्लवियाषाढायरिएण तवोमयं देवभद्दाओ ॥१॥
इति वचनात् ।
(– આ૦ જયરત્નસૂરિકૃત દસવેયાલિયસુત્ત–ટબાની પ્રશસ્તિ, ગ્રં. ૨૨૦૦, સં ૧૬૬૬)

આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિના શ્રમણગણમાં સૌ તપસ્યાપ્રેમી હતા. આ તપસ્વીસંઘને ત્યાગ અને તપસ્યા પ્રત્યે અત્યંત આગ્રહ હતો.

તપસ્વી આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ, પં૦ દેવભદ્ર ગણિ, પં૦ દેવકુશલ ગણિ અને પં૦ દેવેન્દ્ર ગણિની નિશ્રામાં વિવિધ સ્વગચ્છ અને પરગચ્છના ઘણા ઘણા સુવિહિત મુનિવરોએ પણ **ક્રિયોદ્ધાર** કર્યો હતો. આ ગચ્છો 'કૃષ્ણર્ષિતપા', 'ખરાતપા', 'નાગોરીતપા' વગેરે નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા.
(પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૩૧; પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૨૮–૫૨૯)

આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ જ્ઞાની હતા, તપસ્વી હતા, હીરાની જેમ શોભતા હતા, અભેદ્ય જ્ઞાની હતા. તેમણે ચિત્તોડની રાજસભામાં સાત દિગંબરવાદીઓને હરાવ્યા, આથી રાણા **જૈત્રસિંહે** તેમને **હીરા**નું માનવંતુ બિરુદ આપ્યું. તે સમયથી તેઓ **'હીરલા આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ'** એવા નામે વિખ્યાત થયા. સંભવ છે કે તેમના કરકમલથી **કેશરિયાતીર્થની સ્થાપના** થઈ હોય.

• આ તપાગચ્છ નિર્ગ્રન્થગચ્છનું છઠ્ઠું નામ છે. પ્રથમ નિર્ગ્રન્થગચ્છના ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામી (પ્રક. ૧, પૃ. ૩૧થી ૩૩), બીજા કોટિગચ્છના શ્રી સુસ્થિતસૂરિ (પ્રક. ૯, પૃ. ૧૭૩), ત્રીજા ચન્દ્રગચ્છના શ્રી ચંદ્રસૂરિ (પ્રક. ૧૫, પૃ. ૨૮૧), ચોથા વનવાસીગચ્છના શ્રી સમંતભદ્રસૂરિ (પ્રક. ૧૬, પૃ. ૨૮૪), પાંચમા વડગચ્છના શ્રી ઉદ્યોતનસૂરિ (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૫૧) અને છઠ્ઠા તપાગચ્છના શ્રી જગચ્ચંદ્રસૂરિ પ્રવર્તક હતા.

ગુજરાતના મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલ તેઓશ્રીના ખાસ ઉપાસક હતા. આચાર્યશ્રી મહામાત્ય વસ્તુપાલના શત્રુંજયતીર્થના છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘમાં સાથે પધાર્યા હતા. ત્યાં પ્રતિષ્ઠાઓમાં પણ હાજર હતા. ગિરનાર તીર્થ અને આબૂતીર્થની પ્રતિષ્ઠાઓમાં પણ હાજર હતા.

ગ્રંથલેખન :– આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી **વીરા દિશાપાલે** સં. ૧૨૯૫ના ચૈત્ર સુદિ ૨ ને મંગળવારે પાટણમાં, ભીમદેવના રાજ્યમાં, 'नायाधम्मकहाओ' વગેરે છ અંગો ટીકા સહિત લખાવ્યાં અને આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિએ સં. ૧૨૯૭માં જંઘરાલ ગામમાં સંઘ સામે જ્ઞાતાધર્મકથાનું વ્યાખ્યાન કર્યું. (જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પ્રશસ્તિ : ૨૬મી.) એટલે સ્પષ્ટ છે કે, આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ સં. ૧૨૯૫-૯૬માં સ્વર્ગે ગયા. તેમણે પોતાની પાટે ૧. આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા; પરંતુ તેમના સ્વર્ગગમન પછી ૨. આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ પણ તેમની પાટે બેઠા. આથી આ બે આચાર્યોની બે શ્રમણપરંપરા ચાલી, તે પરંપરા આ પ્રમાણે છે –

(૧) **વૃદ્ધ પોષાળ** – વડી પોષાળ.
(૨) લઘુ પોષાળ (લહુડીપોષાળ–લોઢીપોષાળ).

વૃદ્ધપોષાળ (વડી પોષાળ) : તે આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિની પરંપરા છે, તેનું બીજું નામ **ચૈત્રગચ્છ** પણ મળે છે. આ ચૈત્રવાલગચ્છની ઘણી શાખાઓ થઈ હતી –

(૧) આ૦ ભુવનચંદ્રસૂરિના પં૦ દેવભદ્ર ગણિ આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ સાથે મળી ગયા. એટલે આ પરંપરા વૃદ્ધતપાગચ્છમાં ભળી ગઈ, જે ૧૬મી સદી સુધી ચાલી હતી.
(૨) ચૈત્રવાલગચ્છની પરંપરા ૧૬મી સદી પછી વૃદ્ધતપાગચ્છમાં મળી ગઈ.
(૩) વૃદ્ધતપાગચ્છની પરંપરા ૧૮મી સદી પછી લઘુ તપાગચ્છમાં મળી ગઈ.
(૪) ચંદ્રવાલગચ્છની ધારણપદ્રીય (ધનારી) શાખા **તપા કમલકલશાગચ્છમાં** મળી ગઈ.
(૫) જંબાહરી શાખામાં ચાંદસમીય–જેની ગાદી ચાણસ્મા અને હારીજમાં હતી અને જેમાં સં૦ ૧૫૧૨માં• ભટ્ટારક **મલયચંદ્ર** અને સં. ૧૫૧૮માં ભ૦ લક્ષ્મીસાગર થયા, તે શાખા પણ વૃદ્ધતપાગચ્છમાં મળી ગઈ.
(૬) ચૈત્રગચ્છના ભ૦ નયકીર્તિસૂરિના શિષ્ય આ૦ વિનયકીર્તિ સં. ૧૬૦૪ના વૈશાખ વદિ ૨ ને મંગળવારે ચિત્તોડમાં હતા.
(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨ જો, પ્રશસ્તિ નં. ૩૭૬)
(૭) આ૦ વિનયચંદ્રસૂરિ, ઉ૦ અમરચંદ્ર ગણિ, ભ૦ અમરચંદજી સં. ૧૬૨૪માં વાલી પરગણામાં હતા. (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશસ્તિ નં. ૪૫૮)

• સરધનામાં ભ૦ શાંતિનાથની ધાતુમૂર્તિ છે, જેની ઉપર સં. ૧૫૦૮નો આ૦ મલયચંદ્રસૂરિનો લેખ છે.

ઉપર્યુક્ત નં. ૪માં જણાવેલ ચૈત્રવાલગચ્છની **ધારણપદ્રીય** (ધનારી)ની શાખાની પરંપરા આ પ્રમાણે જોવા મળે છે :–

૧. ભ૦ હરિચંદ્રસૂરિ, સં. ૧૩૦૦ ના માહ વદિ ૨.
૨. ભ૦ લક્ષ્મીદેવસૂરિ, સં. ૧૫૧૧ ના માહ સુદિ ૫; સં. ૧૫૧૩ ના પોષ વદિ ૫ ને રવિવાર; સં. ૧૫૨૪ ના ચૈત્ર વદિ ૫.
૩. ભ૦ જ્ઞાનદેવસૂરિ, સં. ૧૫૨૮ ના પોષ વદિ ૩ ને સોમવાર.
૪. ભ૦ રત્નદેવસૂરિ પટ્ટે ભ૦ અમરદેવસૂરિ, સં. ૧૫૩૮ ના ચૈત્ર સુદિ ૫ ને બુધવાર.
૫. ભ૦ વિજયદેવસૂરિ, સં. ૧૫૮૨ વૈશાખ વદિ ૧૦ ને શુક્રવાર.

(–ત્રિસ્તુતિક તપા આ૦ વિજયયતીન્દ્રસૂરિ સંગ્રહિત 'જૈન પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ', લેખ નં.૩, ૧૭, ૩૭, ૬૭, ૭૦, ૧૦૬, ૧૫૫, ૨૧૩, ૨૬૭)

પાલીના શિલાલેખો આ પ્રકારે મળે છે –

(૧) સં. ૧૬૮૬ ના વૈશાખ સુદિ ૮ ને શનિવારે રાજા ગજસિંહના રાજ્યમાં તથા પાલીના જસવંત સોનગિરા ચૌહાણના પુત્ર જગન્નાથના રાજ્યમાં પાલીના શ્રી શ્રીમાળી ઈશ્વર, અટોલ વગેરેએ પાલીના નવલખાના જિન-પ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તેમાં તપાગચ્છના આ૦ વિજયદેવસૂરિ તથા આ૦ વિજયસિંહસૂરિના હાથે ભ૦ શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(૨) પાલીના ગજસિંહ તથા જગન્નાથ ચૌહાણના રાજ્યમાં શ્રી શ્રીમાલી ચંડાલેચા ગોત્રના ઈશ્વર, અટોલ વગેરેએ ભ૦ શાંતિનાથની પ્રતિમા ભરાવી અને સં. ૧૬૮૬માં તેની ચૈત્રગચ્છની શાર્દૂલ શાખાના રાજગચ્છના ભ૦ ચંદ્રસૂરિ પટ્ટે ભ૦ રત્નચંદસૂરિએ ઉ૦ તિલકચંદ તથા મુનિ રૂપચંદના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેઓએ પાલીના નવલખા જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો, તેમાં મૂલનાયક ભ૦ શ્રીપાર્શ્વનાથને બિરાજમાન કર્યા અને બીજી ૨૪ જિન-પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી, સોનાનો કળશ ચડાવ્યો, જેમાં રૂા. પાંચ હજાર ખરચી ઘણું પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. ગુજરાતમાં બીજી પણ પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી. પ્રભુ શ્રીપાર્શ્વનાથ, ગુરુદેવો, ગોત્રદેવી તથા અંબિકાદેવીની કૃપાથી સર્વકુટુંબ વૃદ્ધિ પામે એમ જણાવ્યું છે.

(શ્રી જિનવિજય સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લેખાંક : ૩૯૫)

આ લેખોમાં ચૈત્રવાલગચ્છની શાર્દૂલશાખા અને રાજગચ્છનો ઉલ્લેખ છે તથા પાલીના નવલખાના મંદિરનો ઇતિહાસ છે; આ ઐતિહાસિક વિગત છે.

૧. વૃદ્ધતપા–વડી પોષાળની પટ્ટાવલી

૪૪. મહાતપસ્વી હીરલા આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ.

૪૫. **આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ –**

ज्योत्स्नामञ्जुलया यया धवलितं विश्वम्भरामण्डलं
या निःशेषविशेषविज्ञजनताचेतश्चमत्कारिणी ।
तस्यां **श्रीविजयेन्द्रसूरिसुगुरोः** निष्कृत्रिमाया गुण-
श्रेणेः स्याद् यदि वास्तवस्तवकृतौ विज्ञः स वाचांपतिः ॥१५॥

(આ૦ શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિ રચિત બૃહત્કલ્પભાષ્યની સુખબોધિકા ટીકા, ગ્રં. ૪૨૬૦૦૦, સં. ૧૩૩૨)

મહામાત્ય વસ્તુપાલ–તેજપાલનો રોકડિયો મુનિમ **વિજયચંદ્ર** નામે હતો. તે માણસાનો વતની હતો. વીશા ઓસવાલજ્ઞાતિના આંબા ગોત્રનો હતો. તેણે ચોપડામાં રકમોની ગરબડ કરતા વસ્તુપાલે તેને કેદમાં પૂર્યો.

મહામાત્ય **વસ્તુપાલ** આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ અને પં૦ દેવભદ્ર ગણિનો ભક્ત હતો. પં૦ દેવભદ્રે મંત્રી વસ્તુપાલને સમજાવી તેને છોડી દેવા કહ્યું. મહામાત્યે પંન્યાસજીને જણાવ્યું કે, ''આ રોકડિયો અભિમાની છે, નાલાયક છે, તેને દીક્ષા આપો. તેનું કલ્યાણ થાય, એ સારી વાત છે. પણ તેને કોઈ મોટી પદવી આપશો નહીં.'' પંન્યાસજીએ હિતભાવનાથી મુનિમને દીક્ષા આપી અને આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિનો શિષ્ય બનાવ્યો. અને તેમને સમજાવી તેમના હાથે જ સં. ૧૨૮૮માં ધાવલ ગામમાં તેને ગણિપદ આપતાં ઉપાધ્યાય, આચાર્ય વગેરે પદવીઓ અપાવવાનું નક્કી કર્યું.• આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૨૯૫માં પં૦ વિજયચંદ્ર અને પં૦ દેવભદ્રગણિ એ બંનેને ઉપાધ્યાય પદવી આપી.▪

• 'વીરવંશાવલી'માં ઉલ્લેખ છે કે, ગુરુદેવે સં. ૧૨૮૮માં ધાવલમાં ઉ૦ વિજયચંદ્રને આચાર્યપદ આપ્યું પણ તે ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું હોવાનો સંભવ છે; કેમકે તેમને આચાર્યપદ તો દેવેન્દ્રસૂરિએ આપ્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે.

▪ (૧) એક ઉલ્લેખ મળે છે કે, પં૦ દેવભદ્ર ગણિ, પં૦ મલયકીર્તિ ગણિ, પં૦ અજિતપ્રભ ગણિ વગેરે સં. ૧૨૯૨માં વિજાપુરમાં ચોમાસુ રહ્યા હતા.
(૨) બીજો એક ગ્રંથ પ્રશસ્તિલેખ મળે છે કે, પં૦ અજિતપ્રભ ગણિવરે સં. ૧૨૯૫માં વિજાપુરમાં ધર્મરત્નશ્રાવકાચાર રચ્યો હતો. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૬)
(૩) ત્રીજા ઉલ્લેખ મુજબ તપાગચ્છના પં૦ દેવભદ્ર ગણિ, પં૦ મલયકીર્તિ, પં૦ કુલચંદ્ર, પં૦ દેવકુમાર અને મુનિ નેમિકુમાર વગેરે સં. ૧૨૯૫માં વિજાપુરમાં તપગચ્છની પોષાળમાં ચોમાસુ રહ્યા હતા.
त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र, तृतीयपर्व, सं. १२९५, मङ्गलं महाश्रीः ॥ ठ ॥ ठ ॥
– ખંભાત, શાંતિનાથ ભંડાર, પ્રતિ નં. .....
सं. १२९५ वर्षे आश्विन वदि २ रवौ अद्येह श्री वीजापुरपत्तने समस्तराजावलीपूर्वक तपाकीय श्री पौषधशालायां चारित्रगुणनिधान समस्तसिद्धान्त कलोन्मानेन पारगेन तपादेवभद्रगणि–मलयकीर्ति–पं० कुलचन्द्र–पं० देवकुमार–मुनि नेमिकुमार मुनि प्रभृतिसमस्तसाधून् ॥ (જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પ્રશસ્તિ : ૧૭૭)

ઉ૦ વિજયચંદ્રગણિ – તે આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ અને આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિની આજ્ઞામાં હતા, પણ ઉ૦ દેવભદ્રગણિને બહુ માનતા હતા.

વસ્તુતઃ આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિએ પં૦ વિજયચંદ્રને તથા પં૦ દેવભદ્રગણિને ઉપાધ્યાયપદવી આપી હતી; પણ તે બેમાંથી કોઈને આચાર્યપદવી આપી નહોતી. તેમનો સં. ૧૨૯૫ ના ચૈત્ર મહિના પછી સ્વર્ગવાસ થયો.

એક ઉલ્લેખ એવો મળે છે કે, ઉ૦ દેવભદ્રગણિએ ઉ૦ વિજયચંદ્રને પૂનમિયા પણ ચૌદશ માનનારા આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ પાસે સં.ડ ૧૨૯૬માં આચાર્ય-પદવી અપાવી. (–પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૩૦)

આ ઉલ્લેખ પ્રાચીન પાનાઓમાં મળે છે, તેથી અમે ચતુર્દશીપક્ષના આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિના હાથે ઉ૦ વિજયચંદ્રગણિને આચાર્યપદવી બતાવી છે.

પરંતુ આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ લખે છે કે, આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિએ ઉ૦ દેવભદ્રગણિના આગ્રહથી અને શિષ્ય ઉપર વાત્સલ્ય હોવાથી ઉ૦ વિજયચંદ્ર-ગણિને આચાર્યપદ આપ્યું હતું. (ગુર્વાવલી, શ્લોક ૧૨૪)

પરંતુ અમને લાગે છે કે આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિએ પં૦ વિજયચંદ્રગણિને ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું હતું અને અવસરે આચાર્યપદ આપવાનો નિર્ણય કરી રાખ્યો હશે.

આથી સંભવ છે કે, તેમના સ્વર્ગવાસ પછી તેમના પટ્ટધર આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ અથવા ચતુર્દશીપક્ષના આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિએ ઉ૦ વિજયચંદ્રગણિને આચાર્યપદ આપ્યું હોય.

સંભવ છે કે ત્યારથી વૃદ્ધપોષાળ અને ચતુર્દશીપક્ષ સંગોત્રી બન્યો હોય.

બીજો એક ઉલ્લેખ એવો મળે છે કે, આ૦ વિજયદેવેન્દ્રસૂરિ, આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ, ઉ૦ દેવભદ્રગણિ વગેરે સં. ૧૨૯૬માં વિજાપુરમાં ચોમાસુ રહ્યા હતા. (જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, ફ. ૫૬૦)

આ ઉપરથી કલ્પી શકાય છે કે, ઉ૦ વિજયચંદ્ર સં. ૧૨૯૬માં આચાર્ય બન્યા હતા; પરંતુ **નોંધપાત્ર** બીના એ છે કે, ઉ૦ દેવભદ્રગણિ તો (૧) આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ, (૨) આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ અને (૩) આ૦ વિજયચંદ્ર એ સૌના ઉપાધ્યાય હતા, અને આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ બીજા આચાર્ય પાસે આચાર્ય થયા છતાં આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ વગેરે સૌ સાથે જ રહેતા હતા.* આ બધાએ સાથે રહીને વરહુડિયા વીરધવલ અને ભીમદેવને દીક્ષા આપી હતી.

★ આ૦ જયરત્નસૂરિ ઉ૦ દેવભદ્રગણિને આચાર્ય તરીકે લેખે છે. (જુઓ પ્રક. ૪૪, પૃ. ૪ તથા પૃ. ૧૮ – વૃદ્ધતપગચ્છ પટ્ટાવલી, ભટ્ટારક નં. ૬૪)

એવો પણ ઉલ્લેખ મળે છે કે, આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ, આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ અને ઉ૦ દેવભદ્રગણિ વગેરે સં. ૧૩૦૧ ના ફાગણ વદિ ૧૩ ને શનિવારે પાલનપુરમાં હતા ત્યારે વરહુડિયા સા૦ આસદેવે વિજાપુરમાં ઉપાસકદશાસૂત્રવૃત્તિ (ગ્રં. ૧૧૨૮) લખાવી.

આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ સં. ૧૨૯૫માં સ્વર્ગે ગયા. તે પછી આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ ગચ્છના નાયક બન્યા.

આ દેવેન્દ્રસૂરિ, આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ, ઉ૦ દેવભદ્રગણિ એ સૌ સં. ૧૩૦૨માં વિજાપુરમાં હતા ત્યારે, તેમણે શેઠ જિનચંદ્ર વરહુડિયા પલ્લીવાલના પુત્રો વીરધવલ અને ભીમદેવને દીક્ષા આપી હતી.

વળી, ગ્રંથપ્રશસ્તિનો ઉલ્લેખ મળે છે કે આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ, આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ વગેરે સં. ૧૩૦૬માં મહુવા પધાર્યા ત્યારે ત્યાંના સંઘે તેઓના ઉપદેશથી સરસ્વતી ગ્રંથભંડાર બનાવ્યો.

આ બધા ઉલ્લેખોથી તારવી શકાય છે કે, આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ, આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ એ સૌ સં. ૧૩૦૬ સુધી સાથે હતા. દેવેન્દ્રસૂરિ ગચ્છના નાયક હતા. તેઓ સં. ૧૩૦૭માં થરાદ પધાર્યા, પછી વિહાર કરી માળવા પધાર્યા; અને લગભગ ૧૨ વર્ષ સુધી ત્યાં વિચર્યા.

ઉ૦ દેવભદ્રગણિ વૃદ્ધ હતા, તે પણ કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે ગયા.

આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ ૧૨ વર્ષ સુધી ખંભાતમાં રહ્યા. અસલમાં તે મહામાત્ય વસ્તુપાલના મુનિમ હતા તેથી તેમને શરૂઆતથી ખંભાતના અમલદારો અને ધનાઢ્યો સાથે ગાઢ પરિચય હતો અને ત્યાંના ચૈત્યવાસીઓ સાથે પણ મીઠો સંબંધ હતો, આથી તે ૧૨ વર્ષ સુધી ખંભાતમાં ચૈત્યવાસીઓની ''ચૈત્યદ્રવ્ય આદિ'' રકમથી બનેલી મોટી પોષાળમાં રહ્યા હતા અને મુનિપણામાં પણ શિથિલાચારી બની ગયા હતા.

આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરીશ્વર તથા ઉ૦ દેવભદ્રગણિ સ્વર્ગવાસી બન્યા હતા અને આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ દૂર હતા, આથી આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિએ કેટલીક નવી નવી પ્રરૂપણા ચલાવી. તે **પ્રરૂપણાઓ** આ પ્રકારે હતી :

૧. ગીતાર્થો વસ્ત્રોની જુદી જુદી પોટલી રાખી શકે, કેમકે તેઓ પણ પોતપોતાના પરિવારના ચિંતક છે.
૨. હંમેશાં છ વિગઈ લઈ શકાય.
૩. કપડાં ધોવાની છૂટ.
૪. ગોચરીમાં ફળ અને લીલું શાક લેવાય.
૫. સાધુ-સાધ્વી નીવીના પચ્ચક્ખાણમાં નીવિયાતું લઈ શકે.

૬. સાધ્વીએ લાવેલાં આહારપાણી સાધુને કલ્પે, કેમકે તે પણ પંચ મહાવ્રત-ધારી છે અને ૪૨ દોષ રહિત ગોચરી લાવે છે.
૭. હંમેશાં બે પચ્ચક્ખાણ લેવાં.
૮. ગૃહસ્થોને પોતાની તરફ વાળવા માટે સાથે પ્રતિક્રમણ કરાવવાની આજ્ઞા આપી; કેમકે પ્રતિક્રમણની રુચિવાળા શ્રાવકો બીજા ગચ્છમાં જાય નહીં, એ માટે આ જરૂરી છે.
૯. અતિથિ સંવિભાગવાળાને ત્યાં ગીતાર્થે વહોરવા જવું.
૧૦. લેપ સંનિધિનો અભાવ.
૧૧. તરતમાં ઊકાળેલું ગરમ પાણી વહોરવું; કેમકે આંચ ન લાગતી હોય તો ચૂલા ઉપરનું પાણી પણ લઈ શકાય.

ખંભાતના અમલદારો અને જૈનો ૧૨ વર્ષના ગાળામાં તેમના ભક્તો બની ગયા હતા. આચાર્યશ્રીએ પોતાના શિષ્યને સ્વતંત્ર રીતે આચાર્યપદ આપી પોતાની પાટે સ્થાપ્યા હતા. સ્પષ્ટ હતું કે તેમને મોટાઈનો ગર્વ આવ્યો હતો.

આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ માળવાથી વિહાર કરી ગુજરાતમાં આવ્યા; અને ખંભાત પધાર્યા ત્યારે આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિએ ગર્વમાં આવીને તેમનાં વિનય, સત્કાર, સન્માન કર્યાં નહીં. તેમણે પોતાનો શિથિલાચાર છોડ્યો નહીં અને સં. ૧૩૧૯માં ખંભાતમાં પોતાનો જુદો ગચ્છ ચલાવ્યો, જેનો શ્રમણસંઘ **તપાગચ્છ વડી પોષાળ** તરીકે જાહેર થયો.

તેમની પાટે ૧. આ૦ વજ્રસેનસૂરિ, ૨, આ૦ પદ્મચંદ્રસૂરિ, ૩. આ૦ **ક્ષેમકીર્તિસૂરિ** એમ ત્રણ આચાર્યો થયા.

૪૬. **આ૦ ક્ષેમકીર્તિસૂરિ –**

પ્રશસ્તિમાં ઉલ્લેખ મળે છે કે, શેઠ પૂર્ણદેવ પોરવાડના વંશમાં અનુક્રમે ૧ પૂર્ણદેવ, ૨ વરદેવ, ૩ સાઢલ અને ૪ ધીણાક થયા. ધીણાકના બીજા ભાઈ **ક્ષેમસિંહે** અને ચોથા ભાઈ **દેવસિંહે** આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

મુનિ ક્ષેમસિંહ અંગે વિશેષ વિગત મળતી નથી. પરંતુ તે ઉલ્લેખ ઉપરથી કલ્પના થઈ શકે છે કે, શ્રી દેવસિંહે પ્રથમ દીક્ષા લીધી અને ક્રમશઃ આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ બન્યા.

શ્રી ક્ષેમસિંહે પાછળથી દીક્ષા લીધી અને તે આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિના પ્રશિષ્ય, એટલે તેમના શિષ્ય આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આ૦ ક્ષેમકીર્તિસૂરિ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૩)

વાસ્તવમાં આ બંને ભાઈઓ ત્યાગી, સંવેગી, વિદ્વાન અને સમર્થ ગ્રંથકારો થયા છે, આથી આ કલ્પનાયુક્તિ સંગત લાગે છે.

આ૦ ક્ષેમકીર્તિસૂરિએ જિંદગીભર છ વિગઈનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો હતો. તેમણે સં. ૧૩૩૨ ના જેઠ સુદિ ૧૦ ને રવિવારે હસ્ત નક્ષત્રમાં બૃહત્કલ્પભાષ્યની મોટી ટીકા સુખાવબોધિકા (ગ્રં. ૪૨૬૦૦૦) રચી અને મુનિ નયપ્રભ વગેરેએ તેનો પહેલો આદર્શ લખ્યો.

૪૭. **આ૦ હેમકલશસૂરિ** – તે ઉપાધ્યાય હતા ત્યારે પણ મોટા વ્યાખ્યાતા હતા. (ગુર્વાવલી, શ્લોકઃ ૧૧૫.) આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિએ આ૦ **શાંતિસૂરિ**ના ધર્મરત્નપ્રકરણની ટીકા રચી હતી, જેને મહોપાધ્યાય **હેમકળશગણિ** તથા **પં૦ ધર્મકીર્તિ** ગણિએ શોધી હતી અને **પં૦ વિદ્યાનંદે** તેનો પ્રથમ આદર્શ લખ્યો હતો. આ ટીકા સં. ૧૩૦૪ થી સં. ૧૩૨૩ના ગાળામાં બની હોવાનું સંભવે છે.

૪૮. **આ૦ યશોભદ્રસૂરિ** – તેઓ ઈડર પાસેના રાયખડની વડાવલીમાં આવેલા ભ૦ ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના જિનપ્રાસાદમાં આચાર્ય બન્યા હતા.

૪૯. **આ૦ રત્નાકરસૂરિ** – તેમનું બીજું નામ આ૦ રત્નસિંહ પણ મળે છે. તેમના ઉપદેશથી શેઠ જયંત શ્રીમાલના પુત્ર **લાડણે** સં. ૧૩૪૭ના અષાડ વદિ ૯ ને ગુરુવારે આશાપલ્લીમાં શ્રી વિદ્યાસિંહની પત્ની વૈજલદેવીના પુત્ર મન્મથસિંહે રચેલા સૂક્તરત્નાકર મહાકાવ્ય ધર્માધિકાર (ગ્રં. ૪૩૪૦)ની ચાર પ્રતિઓ લખાવી તથા **સાંડેરક**ના ભ૦ મહાવીરના જિનપ્રાસાદના વહીવટદાર શેઠ **મોખ** પોરવાડના પુત્ર વણધનના પુત્ર **પેથડે** સં. ૧૩૫૩માં ભગવતીસૂત્ર ટીકા સહિત લખાવ્યું હતું, જેને (૪૮) આ૦ **સોમતિલકસૂરિ** તથા તેમના શિષ્ય **હર્ષકીર્તિગણિએ** સં. ૧૩૫૩માં વિજાપુરમાં વ્યાખ્યાનમાં વાંચ્યું હતું.

આ સમયે દિલ્હીના બાદશાહ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના **સૂબા અલફખાને** સં. ૧૩૫૧માં ગુજરાતમાં મુસલમાની રાજ્યની સ્થાપના કરી અને સં. ૧૩૬૯માં હિંદુ તીર્થોનો વિનાશ કર્યો, શત્રુંજય મહાતીર્થનો ભંગ કર્યો, મંદિરો તોડ્યાં અને પ્રતિમાઓને ખંડિત કરી. આથી પાટણના શાહ સોદાગર **સમરાશાહ** ઓસવાળે સૂબા અલફખાનને જ પ્રસન્ન કરી, તેની સમ્મતિથી શત્રુંજયતીર્થનો પંદરમો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો; અને ઉપકેશગચ્છના આ૦ **સિદ્ધસેનસૂરિ**ના હાથે સં. ૧૩૭૧ ના માહ સુદિ ૭ ના રોજ શત્રુંજયતીર્થ ઉપર નવા જિનપ્રાસાદમાં ભ૦ ઋષભદેવની નવી પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રતિષ્ઠા ઉત્સવમાં આ૦ રત્નાકરસૂરિ વગેરે ઘણા જૈનાચાર્યો ઉપસ્થિત હતા. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૦થી ૧૫૩)

તેમણે ધવલકનગરના વીશા પોરવાડ શ્રાવકની યુક્તિથી પ્રતિબોધ પામી શત્રુંજય ઉપર આ પ્રતિષ્ઠા-ઉત્સવમાં શિથિલાચાર છોડીને **ક્રિયોદ્ધાર** કર્યો અને આત્મનિંદાગર્ભિત રત્નાકરપચીશી નામે પચીશ શ્લોકનું સ્તોત્ર

સંસ્કૃતમાં રચ્યું.• તે સં. ૧૩૮૪માં સ્વર્ગે ગયા. આ૦ રત્નાકરસૂરિથી સં. ૧૩૮૪માં વૃદ્ધ તપાગચ્છમાં રત્નાકરગચ્છ નીકળ્યો.

૫૦. **આ૦ રત્નપ્રભસૂરિ** – (તેઓ તથા) આ૦ રત્નતિલક, આ૦ સોમતિલક, આ૦ દેવચંદ્ર અને આ૦ જિનપ્રભસૂરિના ભક્ત સૌમ્યમૂર્તિ ગૂર્જરવંશના શેઠ શોભનદેવના પુત્ર **મહાવિદેહે** સં. ૧૩૭૯ ના આસો સુદિ ૧૪ ને બુધવારે આ૦ ભાવદેવસૂરિ રચિત પાર્શ્વનાથચરિત્ર લખાવી, પં૦ જ્ઞાનકીર્તિ ગણિને આપ્યું. (જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પ્રશસ્તિ : ૧૭)

૫૧. **આ૦ મુનિશેખરસૂરિ.** ૫૨. **આ૦ ધર્મદેવસૂરિ.**

૫૩. **આ૦ જ્ઞાનચંદ્રસૂરિ** – આ૦ સિંહદત્તસૂરિ.

૫૪. **આ૦ અભયદેવસૂરિ** – તેમનું બીજું નામ આ૦ અભયસિંહ પણ મળે છે. તે આ૦ જ્ઞાનચંદ્રસૂરિ કે આ૦ ધર્મદેવની પાટે આવ્યા હતા. તે અંગવિજ્જાપઇન્નયના અભ્યાસી હતા. તે મોટા તપસ્વી હતા, તેમણે હંમેશાં માટે છ વિગઈના આહારનો ત્યાગ કર્યો હતો, છ માસી તપ કર્યું હતું અને ઘણા છઠ્ઠ-અઠ્ઠમ વગેરેનાં તપ કર્યાં હતાં.

૫૫. **આ૦ હેમચંદ્રસૂરિ** – તેઓ અનેક ગુણોના ભંડાર હતા. તેમના શિષ્ય આ૦ જિનતિલકસૂરિએ જૂની ગુજરાતી ભાષામાં ચૈત્યપરિપાટી (કડી-૩૭) બનાવી હતી. (–જુઓ, અમારો ''જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ'' પરિશિષ્ટ બીજું.)

૫૬. **આ૦ જયતિલકસૂરિ** –

તે આ૦ **ચારિત્રપ્રભસૂરિ**ના શિષ્ય હતા, તે આ૦ ધર્મસૂરિની પાટે થયા. તેમને **કપર્દીયક્ષ** પ્રસન્ન હતો. તેમણે છ'રી પાળતા ૧૨૫ જેટલા તીર્થયાત્રાસંઘ કઢાવ્યા હતા અને ૨૧ વાર શત્રુંજયતીર્થની યાત્રા કરી હતી. તેમના ઉપદેશથી ખંભાતના શેઠ હરપતિએ ગિરનારતીર્થમાં ભ૦ નેમિનાથના જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો તેમજ શત્રુંજય, ગિરનાર વગેરે તીર્થોના યાત્રાસંઘો કાઢ્યા હતા. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૫)

આચાર્યશ્રીએ સં. ૧૪૫૬માં ખંભાતની વડી પોષાળમાં અનુયોગદ્વારસૂત્તચૂર્ણિ નો ઉદ્ધાર કરાવ્યો અને કુમારપાલપડિબોહોની પ્રતિ તાડપત્ર ૫૨ લખાવી.

• આ 'રત્નાકરપચીશી' સ્તોત્રનો વર્તમાનમાં ગુજરાતી, હિન્દી તેમજ અંગ્રેજીમાં અનુવાદ થયો છે. તેમાં ગુજરાતીમાં થયેલ અનુવાદ કાવ્યરૂપે છે. આ કાવ્યરચના ખુબ જ પ્રભાવક અને પ્રચલિત બની છે. બોટાદના વતની તથા ભાવનગરનિવાસી ધાર્મિક અધ્યાપક અને કવિ **શ્રી શામજીભાઈ હેમચંદ** દેસાઈએ આ ગુજરાતી અનુવાદ કરેલ છે, જે મૂળ સ્તોત્રની જેમ જ અત્ર-તત્ર-સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ બનેલ છે. **– સંપાદક**

તેમની પાટે આ૦ જિનતિલક, આ૦ ધર્મશેખર, આ૦ માણેકશેખર, આ૦ રત્નસાગર, આ૦ રત્નસિંહ, આ૦ ઉદયવલ્લભ, આ૦ સંઘતિલક, પં૦ દયાસિંહ ગણિ વગેરે થયા. તેમના સમુદાયમાં પં૦ શિવસુંદર, પં૦ ઉદયધર્મ અને પં૦ ચારિત્રસુંદર પ્રસિદ્ધિ પામ્યા.

આ૦ રત્નસિંહસૂરિના શિષ્ય પં૦ દયાસિંહ ગણિ સં. ૧૪૫૨માં આચાર્ય બન્યા હતા, તેમણે સં. ૧૪૯૭માં સંગ્રહણીબાલાવબોધ અને સં. ૧૫૨૯માં ક્ષેત્રસમાસબાલાવબોધ રચ્યો. તેમજ મલયાસુંદરીચરિત્ર, સુલસાચરિત્ર, સુપાર્શ્વનાથચરિત્ર, હરિવિક્રમચરિત્ર, મ૦ ઋષભદેવસ્તવન, વીતરાગસ્તવન વગેરે ગ્રંથો રચ્યા.

આ૦ જયતિલકની પાટે (૫૭) આ૦ જિનતિલક, આ૦ રત્નસિંહ તથા આ૦ ઉદયવલ્લભ થયા.

૫૭. **આ૦ રત્નસિંહસૂરિ** (સં. ૧૪૫૨ થી ૧૫૩૦) –

તત્પટ્ટે સૂરયઃ શશ્વદ્ **રત્નસિંહા** દિદીપિરે ।
સદ્ભ્યઃ સ્વેષ્ટપ્રદાનેન યૈર્લબ્ધ્યા ગૌતમાયિતમ્ ॥
જાયંતે સ્માऽહમ્મદાવાદાધિપઃ શાહિરહિમ્મદઃ ।
તં પ્રબોધ્ય મહીપીઠે ચક્રિરે શાસનોન્નતિમ્ ॥

તેમનાં બીજાં નામ આ૦ જિનરત્ન, આ૦ વિજયરત્ન અને આ૦ વિનયરત્ન પણ મળે છે. તેમને સં. ૧૪૫૨માં ખંભાતમાં આ૦ જયતિલકસૂરિએ આચાર્ય બનાવ્યા.

આ૦ રત્નસિંહસૂરિનો સં. ૧૫૦૭ ના મહા સુદિ ૭ ને ગુરુવારે જૂનાગઢમાં પટ્ટાભિષેક થયો. તેમના સં. ૧૪૫૨ થી ૧૫૨૨ સુધીના પ્રતિમાલેખો મળે છે. આ૦ રત્નસિંહસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૯૧ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ જીરાવલા પાર્શ્વનાથના જિનપ્રાસાદમાં ઘણી દેરીઓ બની હતી. સં. ૧૫૧૬ ના અષાડ સુદિ ૩ ને રવિવારે ગિરિપુર (ડુંગરનગર)ના હુંબડ ઠ૦ પૂનાની પરંપરાના શિવાએ ચતુર્વિંશતિજિન પટ્ટ બનાવી તેની વૃદ્ધ તપા આ૦ રત્નસિંહસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૮)

જયપુરના ઘાટમાં શેઠ ગુલાબચંદજી મૂથાના ભ૦ પદ્મપ્રભુના જિન-પ્રાસાદમાં આ પટ્ટ વિદ્યમાન છે.

ખંભાતના સં૦ હરપતિના પૌત્ર સં૦ શાણરાજે સં. ૧૫૦૯ ના મહા સુદિ ૫ ના રોજ ખંભાતમાં આ૦ રત્નસિંહસૂરિના હાથે ભ૦ વિમલનાથ જિનપ્રાસાદની તથા બીજી ઘણી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૫, શેઠ પૂનાનો વંશ)

અહમ્મદાવાદના બાદશાહ **અહમ્મદશાહે** (વિ. સં. ૧૪૬૭ થી ૧૪૯૯માં) આ૦ રત્નસિંહસૂરિના ચરણોની પૂજા કરી હતી.

જૂનાગઢના રા' મહીપાલે (મેપાએ) આ૦ રત્નસિંહના ઉપદેશથી ગિરનાર તીર્થમાં ભ૦ નેમિનાથ જિનપ્રાસાદને સોનાનાં પતરાંથી મઢાવ્યો હતો. તેમજ તેમણે તથા તેના પુત્ર રા' **માંડલિકે** સં. ૧૫૦૭માં પોતાના રાજ્યમાં **અમારિ** પ્રવર્તાવી હતી. (–જુઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૨૮-૧૨૯)

સં. ૧૫૨૨ ના મહા સુદિ ૯ ને શનિવારે વિજાપુરના હુંબડ જ્ઞાતિના સવાલજ ગોત્રના દોશી ધર્માની પત્ની કર્પૂરાદેવીના પુત્રો ૧. દોશી **રાખાકની** પત્ની જીવની અને ૨. દોશી સાલીંગની પત્ની લક્ષ્મી વગેરેએ ભ૦ સુમતિનાથની પંચતીર્થી પ્રતિમા ભરાવી અને તેની વૃદ્ધ તપાગચ્છના આ૦ જિનરત્નસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રતિમા આજે પ્રાંતીજના ભ૦ ધર્મનાથ જિનપ્રાસાદમાં વિદ્યમાન છે. (જુઓ, વિજાપુર વૃત્તાંત)

મહમ્મદ ખીલજીનો માનીતો અને રણથંભોરનો સૂબો મહામાત્ય **ધનરાજ** પોરવાડ આ૦ રત્નસિંહસૂરિનો સમકિતી શ્રાવક હતો.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૭ – અભયસિંહનો વંશ)

ખંભાતના શ્રાવક હરપતિ અને શાણરાજ વગેરે તેમના શ્રાવકો હતા. (આચાર્યશ્રી વિષે 'પટ્ટાવલી પરાગ' પૃ. ૧૨૮માં કેટલીક વિશેષ વિગત છે.)

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૫)

ગ્રંથો – આ૦ રત્નસિંહસૂરિએ સં. ૧૪૭૧માં રત્નચૂડરાસ રચ્યો અને આ૦ રત્નાકરે સં. ૧૫૦૮માં અમદાવાદમાં વસન્તવિલાસની ગુજરાતીમાં રચના કરી તેમજ **આદિનાથજન્માભિષેક** બનાવ્યો.

સાધ્વીસંઘ :

આ૦ રત્નસિંહસૂરિના સમયે તપગચ્છની વૃદ્ધશાખામાં સાધ્વી **રત્નચૂલા મહત્તરા, વિવેકશ્રી પ્રવર્તિની** વગેરે સાધ્વીઓ વિદુષી તેમજ વ્યાખ્યાત્રી હતાં.

ખંભાતના સં૦ હરપતિના પૌત્ર સં૦ **શાણરાજે** સં. ૧૫૫૨માં શત્રુંજય-તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો ત્યારે તેની સાથે ૭ મંદિરો હતાં. તેણે ત્યાં આ૦ રત્નસિંહસૂરિ અને સાધ્વી રત્નચૂલા મહત્તરાની **ચરણપાદુકાઓ**ની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૫)

પોરવાડ ઠક્કુરના પુત્ર **કેલ્હણે** ગિરનાર પર ત્રણ દેરીનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો, અમદાવાદમાં ધર્મશાળા બનાવી, પાંચ દેરાસર કરાવ્યાં, પંન્યાસપદ અપાવ્યાં, મુનિઓને વસ્ત્રો વહોરાવ્યાં, સાધર્મિકવાત્સલ્ય કર્યા, સિદ્ધાંતો લખાવ્યાં, જેમાં સં. ૧૫૧૯માં પાક્ષિકસૂત્રવૃત્તિ લખાવી.

બૃહત્તપાગચ્છના આ૦ સૂરસુંદરસૂરિના શિષ્ય પં૦ **સમયમાણિક્યે** તેને વાંચીને સુધારી હતી. (–ભાંડારકર ઈન્સ્ટીટ્યૂટ, પૂના; જૈન પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૧, પ્રશ. નં. ૧૧૫૨)

(૫૯) ઉ૦ **ઉદયધર્મગણિ** – તે (૫૭) ભ૦ ઉદયવલ્લભસૂરિના શિષ્ય (૫૮) પં૦ મતિસાગરગણિના દીક્ષાશિષ્ય હતા. ભ૦ રત્નસિંહસૂરિના **હસ્તદીક્ષિત** શિષ્ય હતા. ઉપાધ્યાય હતા. મોટા વિદ્વાન હતા. સમર્થ ગ્રંથકાર હતા.

પં૦ **ઉદયધર્મગણિએ** સં. ૧૭૦૫ (૧૫૦૭)માં ઉપદેશમાલાની ૫૧મી ગાથાનું ''શતાર્થી વિવરણ'' બનાવ્યું.

(પ્રક. ૪૩, પૃ. ૫૫૮, ટિપ્પણી : કલમ ૧૬મી)

પં૦ ઉદયધર્મગણિએ સં. ૧૫૦૭માં સિદ્ધપુરમાં ''વાક્ય પ્રકાશ મૌક્તિક'' બનાવ્યો. પં૦ હર્ષભૂષણે તેની ટીકા કરી.

ઉ૦ **ઉદયધર્મ ગણિવરે** ભ૦ મહાવીરસ્વામીના ૩૨ કમળબંધવાળા સ્તોત્ર (શ્લો. ૧૮)ની રચના કરી. તેની પ્રશસ્તિ આ પ્રમાણે છે –

श्रीरत्नसिंहसूरीन्द्रपादपद्ममधुव्रतः
चकारोदयधर्मोऽयं स्तवं कमलबन्धगम् ॥१७॥
श्री सिद्धार्थनरेशनन्दन ! जिन ! श्रीवीर ! नीरुक्तनो !
स्तुत्वा त्वां नयनाग्नि (३२) संम्मितदलाम्भोजन्मबन्धस्तवात् ।
नेहे चक्रिपदं न वासवपदं नाऽस्तापदं संपदं
किन्तु त्वत्पदपङ्कयोनियमले भृङ्गायतां मे मनः ॥१८॥

પં૦ ઉદયધર્મ ગણિવરના શિષ્ય (૬૦) પં૦ મંગલધર્મ જેનું બીજું નામ પં૦ **મંગળકળશ** પણ હતું, જે સં. ૧૫૮૫ સુધી વિદ્યમાન હતા. તેમણે સં. ૧૫૨૫માં ''મંગળકળશરાસ'' બનાવ્યો.

પં૦ ઉદયધર્મ ગણિવરના બીજા શિષ્ય (૬૦) પં૦ **ધર્મનિધાન** ગણિએ પ્રાકૃતમાં ''ચઉવીસ જિણ થુઈ'' (ગા. ૨૮) બનાવી, જેને રાજેન્દ્રસાગર ગણિએ સં. ૧૮૬૦માં લખી હતી.

(૫૭) ભ૦ વિજયરત્નસૂરિના શિષ્ય અને (૫૮) ઉ૦ જયમૂર્તિના વિદ્યાશિષ્ય (૫૯) પં૦ **ચારિત્રસુંદરગણિએ** સં. ૧૪૮૪માં ખંભાતમાં શીલદૂતકાવ્ય (શ્લોક ૧૩), કુમારપાલ ચરિત્ર મહાકાવ્ય (ગ્રં. ૨૦૩૨), મહીપાલ ચરિત્ર, આચારોપદેશ વગેરે ગ્રંથો બનાવ્યા.

તેમના શિષ્ય (૬૦) પં૦ વિશાલસુંદર ગણિ સં. ૧૫૬૮માં થયા.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૩૨૨)

પં૦ ચારિત્રસિંહ ગણિના શિષ્ય પં૦ **શાન્તિસાગરગણિએ** સં. ૧૫૬૫માં ''પ્રબોધચંદ્રોદય'' નાટક લખ્યું.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૨૫૫)

(૫૭) ભ૦ રત્નસિંહસૂરિના ગચ્છમાં પં૦ **મુનિરત્ન** મોટા વિદ્વાન્ હતા.

ભ૦ રત્નસિંહસૂરિના શિષ્ય પં૦ **દયાવર્ધન** ગણિવરના ઉપદેશથી **સંઘે** સં. ૧૪૯૪માં ''કુમારપાલ પ્રબોધ પ્રબંધ'' લખાવ્યો. ભ૦ રત્નસિંહસૂરિના શિષ્ય પં૦ **માણેકસુંદરગણિએ** સં. ૧૫૦૧માં દેલવાડામાં ''ભવ ભાવના બાલબોધ'' બનાવ્યો અને સં. ૧૫૦૯માં ''રત્નચૂડ રાસ'' લખ્યો.

ભ૦ વિજયરત્નસિંહસૂરિની પરંપરા નીચે પ્રમાણે છે :

(૫૮) ભ૦ **ધર્મરત્નસૂરિ** – તેમના ઉપદેશથી સોની સમરાના પુત્રોએ મીરપુરના જગન્નાથના જિનપ્રાસાદમાં સં. ૧૫૫૦માં બે ગોખ બનાવ્યા. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૫૫–૨૫૬.) તેમજ દોશી તોલાશાહના પુત્ર **કર્માશાહે** શત્રુંજય મહાતીર્થનો ૧૬મો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૮.)

આ૦ ધર્મરત્નસૂરિના શિષ્ય મહો૦ વિનયમંડનગણિ, તેમના શિષ્ય પં૦ **સૌભાગ્યમંડને** સં. ૧૬૦૧માં **સાધ્વી જયશ્રીને** ભણવા માટે 'યશોભદ્રપ્રબંધ' લખ્યો.

(૫૯) **આ૦ વિદ્યામંડનસૂરિ** – તે આ૦ ધર્મરત્નસૂરિની પાટે આચાર્ય બન્યા. તે ચિત્તોડથી ખંભાત આવ્યા અને ત્યાંથી પાલીતાણા પધાર્યા. ત્યાં દોશી કર્માશાહે આ૦ વિદ્યામંડનસૂરિ વગેરેના હાથે શત્રુંજય તીર્થે ભ૦ **આદીશ્વર** આદિની **અંજનશલાકા** અને **પ્રતિષ્ઠા** કરાવી. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૯-૧૬૦)

૬૭. **આ૦ ઉદયવલ્લભસૂરિ** – તે (૫૬મા) આ૦ જયતિલકસૂરિના શિષ્ય હતા (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૩). તેમનું બીજું નામ **ઉદયસાગર** પણ મળે છે. તે પ્રભાવશાળી હતા. તેમના શિષ્યો **વિદ્વાન્** હતા.

એ સમયે તપાગચ્છની વડી પોષાળ શાખામાં મંત્રી ધનરાજ, મંત્રી સંગ્રામ, મંત્રી માંડણ સોની અને કેલ્હા (કેલ્હણ) પોરવાડ વગેરે શ્રાવકો મહાવિવેકી અને ધનાઢ્ય હતા. (પ્રક. ૪૫ વગેરે)

આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સં. ૧૫૫૬માં હમીરગઢના જીરાવલા પાર્શ્વનાથના જિનાલયમાં સંઘ૦ રત્નપાલની પત્નીએ દેરીઓ કરાવી.

૬૮. ભ૦ **જ્ઞાનસાગરસૂરિ** – તેમના સં. ૧૫૨૫ થી સં. ૧૫૩૧ સુધીના પ્રતિમાલેખો મળે છે. તેમણે સં. ૧૫૧૭માં વિમલનાથચરિત્ર રચ્યું.

આ૦ જ્ઞાનકલશના ઉ૦ ચરણકીર્તિના શિષ્ય પં૦ વિજયસમુદ્ર ગણિને શેઠ કેશવ પોરવાડની પત્ની **દેમતી**એ તેના પુત્ર ગુણરાજ મંત્રીની પત્ની રૂપિણી, તેના પુત્ર પાસા (પાસવીર) વગેરે સાથે સં. ૧૫૧૪ ના મહા સુદિ ૨ ને સોમવારે કલ્પસૂત્ર વહોરાવ્યું. (–શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૭૫)

શ્રાવક નાથા શ્રીમાલીની પત્ની લાખુએ સં. ૧૫૧૫ ના અષાડ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે માંડવગઢમાં પૃથ્વીચન્દ્રચરિત્ર પ્રાકૃતનું ટિપ્પન સાથે લખાવી ભટ્ટારક જ્ઞાનસાગરસૂરિને વાંચવા અર્પણ કર્યું.

લોંકામત

ભટ્ટારક જ્ઞાનસાગરના લહિયા લોંકાએ સં. ૧૫૨૮માં તીર્થ, પ્રતિમા પૂજા, પૌષધ, પચ્ચક્ખાણ વગેરે અનેક વિધિમાર્ગનો લોપ કરી લોંકામત ચલાવ્યો. એ સમયથી જૈન સંઘની શુદ્ધિ અને સંગઠનની વ્યવસ્થા તૂટી ગઈ.*

(જૈન સત્યપ્રકાશ, ક. ૧૪૭)

૫૯. ભ૦ ઉદયસાગર – તેઓ જગદ્‌ગુરુ આ૦ હીરવિજયસૂરિના સમયના ભટ્ટારક હતા. તેમની પાટે ૧ આ૦ લબ્ધિસાગર અને ૨ આ૦ શીલસાગર થયા.

૬૦. ભ૦ લબ્ધિસાગર – તેમણે સં. ૧૫૫૭માં શ્રીપાલકથા અને ધ્વજભુજંગરાસ રચ્યો.

આ૦ લબ્ધિસાગરના ઉપદેશથી અને પં૦ ગુણસાગર તેમજ પં૦ ચારિત્રવલ્લભની પ્રેરણાથી શા૦ દેવધર શ્રીમાળીના વંશમાં થયેલા સાધુ ચોથાએ સં. ૧૫૬૮માં અમદાવાદમાં ગ્રંથભંડાર સ્થાપન કર્યો અને ૪૫ આગમો લખાવ્યાં. એ જ વંશના શા૦ મેઘાની પુત્રી લાડિકાના પુત્ર સોનપાલે કાર્તિક સુદિ ૫ ના દિવસે જૈન ગ્રંથભંડાર સ્થાપન કર્યો, જેમાં સુવર્ણાક્ષરી પ્રતિઓ પણ લખાવી હતી.

(જૈન સત્યપ્રકાશ, ક. ૧૧૫, ૧૩૦, ૧૩૧; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૭)

આ આચાર્યના ઘણા પ્રતિમાલેખો મળે છે. આ૦ લબ્ધિસાગરસૂરિના શિષ્ય મહો૦ ચારિત્રસાગર ગણિ સં. ૧૫૪૩ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૦ ને ગુરુવારે પાટણમાં હતા. પં૦ ચારિત્રસિંહના શિષ્ય પં૦ શાંતિમંદિર સં. ૧૫૬૫ પોષ વદિ ૦)), બીજા શિષ્ય પં૦ વિશાલસુંદર સં. ૧૫૮૬.

આ૦ લબ્ધિસાગરસૂરિના શિષ્ય મહો૦ મેરુસુંદરગણિના શિષ્ય પં૦ લક્ષ્મીસુંદર સં. ૧૫૯૭ ના મહા વદિ ૮ બુધવારે ઈડર દુર્ગમાં હતા.

મહો૦ પદ્મચંદ્રગણિના શિષ્ય પં૦ ભાવચંદ્રગણિએ સં. ૧૬૦૩ના પોષ સુદિ ૧૪ ને મંગળવારે ઘોઘપુર (ઘોઘા કે ઘોઘલા)માં માઘકાવ્ય સટીક લખ્યું.

(–શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. ૩૬૯)

૬૧. ભ૦ ધનરત્ન – તેમના શિષ્ય આ૦ સૌભાગ્યસાગર–આ૦ સૌભાગ્ય-રત્નસૂરિએ ચંપકમાલારાસ રચ્યો. આ૦ સૌભાગ્યરત્નનો સં. ૧૫૮૪ ના ચૈત્ર વદિ ૬ ને ગુરુવારનો ચતુર્વિંશતિપટ્ટલેખ મળે છે. તેમની પરંપરામાં પં૦ ઉદયધર્મ, પં૦ જયદેવ, પં૦ લાવણ્યદેવ વગેરે થયા. તેમના પ્રશિષ્ય પં૦ નયસિંહે ચોવીશી-સ્તવન રચ્યાં.

★ લોંકાગચ્છ માટે જુઓ પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૫૭ થી ૨૭૪.

આ૦ કલ્યાણરત્નસૂરિના શિષ્ય મહો૦ જયમંદિરગણિ (જયદેવગણિ)ના શિષ્ય મહો૦ વિદ્યારત્નગણિ સં. ૧૬૦૪ મહા વદિ ૫ ના રોજ વિદ્યમાન હતા.

તેમના શિષ્ય ઉ૦ કનકસુંદરગણિ જે ભ૦ દેવરત્નના ભ૦ જયરત્નના ઉપાધ્યાય હતા. તેમણે સં. ૧૬૬૩માં સગાલશા રાસ, સં. ૧૬૬૬માં દસવેયાલિયસૂત્તનો ટબો (ગ્રં.૭૦૦) બનાવ્યા.

વિજાપુર સંઘે સં. ૧૮૮૬ ના વૈશાખ સુદિ ૭ ને ગુરુવારે તપાગચ્છની વૃદ્ધશાખાના પં૦ ફત્તેહસુંદરગણિ અને પં૦ હિતસુંદરગણિની ચરણપાદુકા બનાવી, જે વિજાપુરમાં પદ્માવતીના દેરાસરમાં વિદ્યમાન છે.

૬૨. ભ૦ **અમરરત્ન** – આ૦ અમરરત્નનું બીજું નામ આ૦ સુરરત્ન અને આ૦ તેજરત્ન પણ મળે છે.[ક]

૬૩. ભ૦ **દેવરત્ન** : ધનરત્ન અથવા આ૦ ધનરાજ* – તેના શિષ્ય પં૦ **ભાનુમેરુએ** ચંદનમાલા-સજ્ઝાય (કડી–૧૭) બનાવી.

પં૦ ભાનુરત્નને **માણેકરત્ન** અને **નયસુંદરગણિ** એમ બે શિષ્યો હતા. કવિ નયસુંદરે સં. ૧૬૩૭માં રુપચંદરાસ, સં. ૧૬૩૮ના આસો સુદિ ૧૩ ને મંગળવારે અમદાવાદમાં શત્રુંજયઉદ્ધારરાસ, આત્મ-પ્રબોધ-સજ્ઝાય (ઢાળ : ૮) વગેરે રાસાઓ અને ઢાળો બનાવી. **સાધ્વી હેમશ્રીએ** સં. ૧૬૪૪માં કનકાવતીઆખ્યાન રચ્યું. સં. ૧૬૦૮માં વૃદ્ધ તપાગચ્છમાં ભ૦ **જિનકીર્તિસૂરિ,** પં૦ સૌભાગ્યસુંદરગણિ વગેરે થયા.

૬૪. ભ૦ **જયરત્નસૂરિ** – તેમણે સં. ૧૬૬૬માં દસવેયાલિયસુત્ત-ટબો (ગ્રં. ૨૨૦૦) રચ્યો, તેમાં તેમણે વૃદ્ધતપાગચ્છની પરંપરાની પ્રશસ્તિ આપી છે. ભ૦ જયરત્નસૂરિના મહો૦ વિદ્યારત્ન ગણિ, તેમના શિષ્ય કનકસુંદરે નાયાધમ્મકહા-ટબો રચ્યો, તેમાં પણ તેમણે વૃદ્ધ તપાગચ્છની પરંપરા-પ્રશસ્તિ આપી છે.

(–ચિંતામણિજી ભંડાર, આગરા, પોથી નં. અ-૭, પૃ. ૪૦૮)

૬૫. ભ૦ **કીર્તિસૂરિ (ભુવનતિલકસૂરિ)** – સ્વ૦ સં. ૧૭૨૦.

૬૬. ભ૦ **રત્નકીર્તિ** – સ્વ૦ સં. ૧૭૩૪ ના પોષ વદિ ૨. તેમને ઉ૦ **સુમતિરત્ન** વગેરે ચાર શિષ્યો હતા. તેમના શિષ્ય **ઉપા૦ રાજસુંદરના** શિષ્ય પં૦ **પદ્મસુંદરે** ભગવતીસુત્ત-ટબો રચ્યો.

ક સુરરત્ન અને તેજરત્નને આ૦ અમરરત્નસૂરિએ આચાર્યપદ આપ્યું હતું. ત્રણેય ભિન્ન ભિન્ન છે. ('શત્રુંજય વૈભવ' પૃ. ૧૩૭, લે. આ૦ જિનકાંતિસાગરસૂરિજી*)

★ ધનરત્ન અને ધનરાજ બંને અલગ છે. બંનેને આચાર્યપદ ઉદયસાગરે આપ્યું. ('શત્રુંજય વૈભવ', પૃ. ૧૩૩)

૬૭. ભ૦ **ગુણસુંદર** – અમદાવાદના સંઘે સં. ૧૭૩૪માં આ૦ રત્નકીર્તિના ચોથા શિષ્ય પં૦ ગંગવિજયને ભ૦ રત્નકીર્તિના પટ્ટધર બનાવી **આ૦ ગુણસુંદર** નામ આપ્યું. (–ગુર્વાવલી, વડીપોષાલ પટ્ટાવલી, પટ્ટાવલી સમુચ્ચય-ભા. ૨, પુરવણી પૃ. ૨૪૦-૪૧)

૭૦. ભ૦ આ સમયે સં. ૧૮૭૭ ના વૈશાખ વદિ ૩ ના રોજ પુણ્યસાગર શિષ્ય પં૦ બુદ્ધિસાગરગણિ વિદ્યમાન હતા. (–સોહમકુલ પટ્ટાવલી)

૨. તપાગચ્છ લઘુ પોષાળની પટ્ટાવલી

૪૪. આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિના મુખ્ય પટ્ટધર (૪૫) આ૦ **દેવેન્દ્રસૂરિ** ખંભાતમાં નાની પોષાળમાં રહ્યા હતા. તેમની શ્રમણપરંપરા સં. ૧૩૧૯માં ખંભાતથી **તપાગચ્છ લઘુ પોષાળ** એવા નામથી વિખ્યાત થઈ. તેમની આ શ્રમણપરંપરા આજ સુધી અવિચ્છિન્ન રૂપે ચાલુ-વિદ્યમાન છે. બીજા નાના-મોટા ગચ્છો અને વૃદ્ધતપાગચ્છ પણ તેમાં ભળી ગયા છે. તે પરંપરાના પટ્ટધર, આચાર્ય અને મુનિવરોની બીજી ઐતિહાસિક વિગત હવે પછીના તે તે પટ્ટાધરોના ૪૫ વગેરે પ્રકરણોમાં વિસ્તારથી આપેલ છે. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૫૭-૫૮, ૮૮ થી ૯૧)

રાજાવલી પ્રારંભ

વિક્રમની બીજી સહસ્રાબ્દી પછીના ઘણા જૈનાચાર્યો, જૈનધર્મપ્રેમી રાજાઓ અને મંત્રીઓ સાથે જુદા જુદા દેશના ઘણા રાજાઓના નામો સંકળાયેલાં છે. અધુરા લેખકો ઘણીવાર તે તે રાજાઓની હયાતી કે કાલસામ્ય વગેરે બાબતોમાં કલ્પિત વિસંવાદ ઉઠાવે છે, આથી સામાન્ય વાચકો શંકામાં પડી જતાં મૂંઝાય છે. તેથી અહીં પહેલાં તે તે રાજાઓ અને રાજવંશોની બાબતમાં સ્પષ્ટીકરણ કરવું જરૂરી છે. માટે અમે અહીં ઘણા રાજવંશોની **તાલિકા** આપી છે. લેખકો અને વિચારકો આમાંથી ઘણો ખુલાસો મેળવી શકશે અને ઇતિહાસને ન્યાય આપી શકશે. અહીં અમે **ટૂંકી રાજાવલી** આપીએ છીએ.

શિશોદિયા રાજવંશ –

૧. **મિત્ર**, ૨. **શિલાદિત્ય**, ૩. **ગુહિલ**, ૪. ભોજ, ૧૦. **કાલભોજ બાપ્પા રાઉલ** (જુઓ, ભાગ : ૧, પ્રક. ૨૩, પૃ. ૩૧૯થી ૩૨૧), ૧૧. **રાજા ખુમાણ પહેલો** (પ્રક. ૨૬, પૃ. ૩૪૧; પ્રક. ૩૪, પૃ. ૪૮૮-૪૮૯), ૧૩. **રાજા ભર્તૃભટ્ટ** (પ્રક. ૩૧, પૃ. ૪૧૧), ૧૭. **રાણા ખુમાણ ત્રીજો** (પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૪૮), ૧૯. **રાણો અલ્લટ** (પ્રક. ૩૪, પૃ. ૪૭૦-૪૭૧, ૪૭૮, ૪૮૮-૪૮૯) અને તેનો પુત્ર રાજા ભુવનપાલ (પ્રક. ૩૪, પૃ. ૪૯૦-૪૯૧), ૩૫. રાણો રણસિંહ,

પૌત્ર રાણો ધીરસિંહ (ભા. ૨, પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૦૦), ૩૬. ક્ષેમસિંહ, ૩૭. સામંતસિંહ, ૩૮. કુમારસિંહ, ૩૯. મદનસિંહ, ૪૦. પદ્મસિંહ.

(ભા. ૧, પ્રક. ૨૩, પૃ. ૩૨૧)

૪૧. **રાણો જૈત્રસિંહ** – તેનાં જયતલ, જયમલ અને જયસિંહ નામો મળે છે. તેને **જગતસિંહ** નામે મહામાત્ય હતો. રાણા જૈત્રસિંહનો સમય વિ. સં. ૧૨૭૦ થી ૧૩૦૯ છે. જૈત્રસિંહે છ લડાઈઓમાં વિજય મેળવ્યો હતો.

(સુખ સંપતરાય ભંડારી કૃત 'ભારતીય રાજ્યોંકા ઇતિહાસ')

દિલ્હીના બાદશાહે મેવાડમાં નાગદ્રહના રસ્તે થઈ ગુજરાત ઉપર હલ્લો કરવાની ગોઠવણ કરી હતી, એ સમયે રાણા જૈત્રસિંહે તેની સામે લડીને એ સૈન્યને પાછું હઠાવ્યું હતું. તેણે આ૦ **જગચ્ચંદ્રસૂરિને** સં. ૧૨૮૫ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે આહડનગરમાં **'તપા'**નું માનવંતુ બિરુદ આપ્યું, એ સમયથી તે આચાર્યનો સમુદાય **'તપાગચ્છ'** નામથી પ્રસિદ્ધ પામ્યો. રાણો જૈત્રસિંહ અને તેની **રાણી** પરમ જૈન બન્યાં હતાં. તે પછી તેની ત્રણ પેઢીઓ સુધી રાણા અને રાણીઓએ જૈનધર્મનું પાલન કર્યું.

રાણાએ ''મેવાડમાં જ્યાં જ્યાં કિલ્લો બને ત્યાં ત્યાં પહેલાં ભ૦ ઋષભદેવનું મંદિર બનાવવું અને તપાગચ્છના આચાર્યોને માનવા, પૂજવા; રાજ્યના રસાલાથી તેમનો રાજધાનીમાં પ્રવેશ કરાવવો એવી **મર્યાદા** બાંધી હતી.'' જે આજ દિન સુધી ચાલુ હતી. યુવરાજ કુંભાજીનું એક **ફરમાન** મળે છે, તેમાં આ અંગે સ્પષ્ટતા મળે છે. તે ફરમાન આ પ્રમાણે છે –

સ્વસ્તિ શ્રી એકલિંગજી પરસાદાતુ મહારાજાધિરાજ મહારાણાજી શ્રી **કુંભાજી** આદેસાતુ મેદપાટરા ઉમરાવ થાવોદાર કામદાર સમસ્ત મહાજન પંચકાસ્ય અપ્રં આપણે અઠે શ્રીપૂજ તપાગચ્છકા તો દેવેન્દ્રસૂરિજીકા પંથકા તથા પુનમ્યાગચ્છ (પૂર્ણતલ)કા હેમાચારજજી કો પરમોદ હૈ । ધરમજ્ઞાન બતાયો સો અઠે અણાંકો પંથકો હોવેગા જાણીને માનાગા પૂજાગા । પરથમ (પ્રથમ) તો આગેસુ હી આપણે ગઢ કોટમેં નીંવ દે જદ પહીલા શ્રીરિષભદેવજીરા દેવરાકી નીંવ દેબાડે હૈ, પૂજા કરે હૈ, અપે અજુહી માનેગા, સિસોદા પગકા હોવેગા ને સુરેપાન (સુરાપાન) પાંવેગા નહિ ઔર ધરમ મુરજાદમેં જીવ રાખણો, યા મુરજાદા લેપગા જણીને મહાસત્તા (મહાસતિયો) કી આણ હૈ ઔર ફેલ કરેગા જણીને તલાક હૈ, સં. ૧૪૭૧ કાતી સુદ ૫ ॥

(–અયોધ્યાપ્રસાદ ગોયલીય કૃત રાજપૂતાને કે જૈન વીર, પૃ. ૩૪૦)

શેઠ હેમચંદ–હેમરાજ :

આ નામના ઘણા જૈન શ્રેષ્ઠીઓ થયા. તેમાંના કેટલાકની વિગત આ પ્રમાણે મળે છે –

૧. **શેઠ હેમચંદ** : તેણે રાણા જૈત્રસિંહના રાજ્યમાં મહામાત્ય જગતૂસિંહના સમયે આહડમાં ''સમસ્ત જૈન સિદ્ધાંત'' લખાવ્યાં. આમાંના ઘણા આગમો ખંભાતમાં શાંતિનાથના ભંડારમાં મોજુદ છે. (પ્રક. ૩૬, પૃ. ૧૯૫)

૨. **મહામાત્ય હેમરાજ** : તે સંઘપતિ રત્નાશાહની પત્ની રત્નાબાઈનો પુત્ર હતો. તે બુદ્ધિશાળી, રાજવ્યવહારમાં નિપુણ, ધર્મપ્રેમી, સંઘવી, જૈનદર્શનના વિવિધ વિષયનો અભ્યાસી અને પ્રાકૃત-સંસ્કૃત ભાષાનો જાણકાર હતો.

તે આ૦ દેવસુંદરસૂરિનો શ્રાવક હતો. ઘરવ્યવહારથી તે અલિપ્ત રહેતો અને જૈનધર્મના પ્રચાર માટે સર્વ પ્રકારે આગેવાની ભર્યો ભાગ લેતો હતો. આ૦ સોમતિલકસૂરિએ સં. ૧૩૮૭માં તેની વિનંતિથી ''सत्तरिसयठाण'' (ગા. ૩૫૯નો) ટબો રચ્યો હતો. (પ્રક. ૪૮, પૃ. ૧૪૦)

આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ સં. ૧૪૬૬માં એના વિશે આ પ્રકારે જણાવે છે –

सर्वपदस्थाः प्रायो यतयः श्राद्धाश्च मन्त्रिहेमाद्याः ।
धर्मकथा लब्धिभृतः करन्ति जिनधर्मसाम्राज्यम् ॥४४१॥
एषां शुद्धवचःप्रबुद्धहृदया मन्त्रीश हेमादयो
निःसङ्गाः स्वजनादिषूज्झितगृहारम्भाऽनवद्यक्रियाः ।
तैस्तैः स्वैश्चरितैरुदारललितैर्धर्मोपदेशामृतैः
प्रौढि संगमयन्त्यहो ! तदभयाऽऽनन्दादिवच्छासनम् ॥४७६॥
(ગુર્વાવલી)

૩. **શેઠ હેમચંદ જૈન** : ગુંદીના સૂબા ઠાકુર સાધુના મંત્રી શેઠ હેમચંદ જૈને સં. ૧૪૪૭માં આ૦ ધર્મપ્રભસૂરિના હાથે શ્રી ચંદ્રપ્રભ ભગવાનના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરાવી, અને આચાર્યશ્રીને ચોમાસુ રાખી તેમની પાસે કલ્પસૂત્ર સાંભળ્યું તથા શ્રી ચંદ્રપ્રભ ભગવાનના જિનપ્રાસાદમાં મહાવીરસ્વામીનો જન્માભિષેક મહોત્સવ કર્યો. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૧૧)

૪. **દોશી હેમજી** : આ૦ સોમજયસૂરિએ દોશી હેમજી વગેરેના આગ્રહથી આ૦ જિનકીર્તિસૂરિની પરંપરાના પં૦ લબ્ધિસમુદ્રગણિ વગેરેને ઉપાધ્યાય બનાવ્યા હતા. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૧)

૫. **સં૦ હેમરાજ** : તેમણે સં. ૧૬૫૭ના મહા માસમાં ''મારવાડથી શત્રુંજયતીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ'' કાઢ્યો હતો; જેમાં ૧૨૦૦ ગાડી, ૫૦૦ હાથી, ૫૦૦ ઊંટ, ૫૦૦ ઘોડા, ૭૦૦ પગપાળા સુભટો વગેરે સાથે હતા. તેણે શંખેશ્વરમાં ભ૦ વિજયસેનસૂરિ અને નવા આ૦ વિજયદેવસૂરિને વંદન કર્યું હતું. (પ્રક. ૬૦, પૃ. ૨૯૨–૨૯૩)

૬. **નગરશેઠ હેમાભાઈ** : તે અમદાવાદના નગરશેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીના વંશના નગરશેઠ વખતચંદના પુત્ર હતા.

(જુઓ પ્રક. ૫૮, પૃ. ૧૬૧ થી ૧૬૬; નગરશેઠ વંશ)

૭. **હેમરાજ** : તેણે કચ્છમાં જૈનોમાં એક નવો મત ચલાવ્યો હતો.

૮. **શેઠ હેમરાજ** : તે કચ્છના **અંગિયા** ગામનો **નગરશેઠ** હતો અને ત્યાંના બાર ગામના ગાદીધર **પીર બાવાનો** માનીતો **કામદાર** હતો. તે તપગચ્છનો આગેવાન જૈન હતો. તેણે ગુરુદેવ **શ્રી ચારિત્રવિજયજી** (જૈન ગુરુકુળ–પાલીતાણાના પ્રતિષ્ઠાપક) **મ**ના ઉપદેશથી સં. ૧૯૭૪માં સજોડે અંગિયામાં શીલવ્રત અંગીકાર કર્યું હતું. ગુરુમહારાજના ઉપદેશથી અને તેમની પ્રેરણાથી અંગિયાના ગાદીપતિ પીરબાવાએ તેમજ તેની જ્ઞાતે-પરિવારે માંસ-મદિરાનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો હતો. શેઠ હેમરાજને ૧ મોનજી અને ૨ ટોકરશી, નામે પુત્રો થયા. તેમને બીજો પૌત્ર-પરિવાર વિદ્યમાન છે.

૪૨. **રાણો તેજસિંહ** : તેને **જયતલ્લદેવી** નામે રાણી હતી અને **સમરસિંહ** નામે યુવરાજ હતો. રાણી જયતલ્લદેવી અને રાણા **સમરસિંહે** આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિના ઉપદેશથી ચિત્તોડના કિલ્લામાં ''શામળીયા પાર્શ્વનાથનું જૈનમંદિર'' બંધાવ્યું હતું.*

રાણા કુંભાજીના ફરમાનથી સ્પષ્ટ જાણી શકાય છે કે, આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિનો મેવાડના રાણાઓ ઉપર મોટો પ્રભાવ હતો.

૪૩. **રાણો સમરસિંહ** : સં. ૧૩૫૬. તે જૈનધર્મી રાજા હતો અને તેની રાણી પણ જૈનધર્મ પાળતી હતી. રાણા સમરસિંહે આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિના પટ્ટધર આ૦ **દેવેન્દ્રસૂરિ** તથા આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિના ઉપાધ્યાય દેવભદ્રગણિના શિષ્ય પં૦ **અજિતપ્રભ ગણિ**–અમિતસૂરિના ઉપદેશથી રાજ્યમાં અમારિ પળાવી હતી.•

૪૪. રાણો ભુવનસિંહ, ૪૫. જયસિંહ, ૪૬. લક્ષ્મીસિંહ, ૪૭. અજયસિંહ, ૪૮. ભ્રાતા અરિસિંહ, ૪૯. **રાણો હમીરસિંહ**, ૫૦. ખેતસિંહ, ૫૧. રાણો લાખાજી (લક્ષરાજ). (ભા. ૧, પ્રક. ૨૩, પૃ. ૩૨૧)

૫૨. **રાણો મોકલસિંહ** : ચિત્તોડના કિલ્લામાં જૈન કીર્તિસ્તંભ (વિજયસ્તંભ) પાસેના ભ૦ મહાવીરસ્વામીના દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર રાણા મોકલસિંહની આજ્ઞાથી

★ રા૦ બા૦ ગૌરીશંકર ઓઝા લખે છે કે, तेजसिंह की रानी जयतल्लदेवीने, जो समरसिंह की माता थी, चित्तोड पर श्याम पार्श्वनाथजी का मंदिर वनवाया ।
– राजपूतानेका इतिहास, पृ. ४७३

• અમિતસૂરિ – તે ઉપા૦ દેવભદ્રગણિના શિષ્ય પં૦ અજિતપ્રભગણિ છે. તેઓ સં. ૧૨૯૨માં વિજાપુરમાં ચોમાસુ હતા. (જુઓ પ્રક. ૪૪, પૃ. ૭–ટિપ્પણી)

વિ. સં. ૧૪૮૫માં અમદાવાદના અહમ્મદશાહ સુલતાનના માનીતા સંઘપતિ ગુણરાજે કરાવ્યો હતો. (ભા. ૧, પ્રક. ૩૪, પૃ. ૫૦૧)

(૫૨) **રાણો સંગ** : આ રાણો અને ચિત્તોડના દોશી તોલાશાહ બંને મિત્રો હતા. વૃદ્ધતપાગચ્છના (૫૮મા) ભ૦ **ધર્મરત્નસૂરિ** અને રણથંભોરના મંત્રી ધનરાજ વગેરે છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘ સાથે આબૂ વગેરેની યાત્રા કરી ચિત્તોડ પધાર્યા ત્યારે રાણા સંગે આ સંઘનું મોટું સ્વાગત અને સન્માન કર્યું હતું.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૭-૧૫૮)

૫૩. **રાણો કુંભોજી** : તેણે રાણકપુર વસાવ્યું અને સં. ૧૪૯૬માં રાણકપુરમાં સંઘપતિ ધરણાશાહ પોરવાડે બંધાવેલા ત્રૈલોક્ય જિનપ્રાસાદમાં પાષાણના બે સ્થંભો ઊભા કરાવ્યા, જે આજે એવા સ્વરૂપમાં વિદ્યમાન છે. રાણો કુંભોજી આ૦ **સોમસુંદરસૂરિ**, આ૦ કમલકલશસૂરિ, આ૦ સોમજયસૂરિ વગેરેનો ભક્ત હતો. રાણા મોકલજી તથા રાણા કુંભાજીનું સં. ૧૪૭૧નું **ફરમાન** શિશોદિયા વંશના જૈનધર્મના પ્રેમનું પ્રતીક છે. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૨૦.) રાણો કુંભાજી સં. ૧૫૦૩માં મરણ પામ્યો.

૫૪. **રાણો રાયમલજી** : તે રાણા કુંભાજીનો પૌત્ર હતો. તેણે ''દેવકુલપાટક''ને વિકસાવ્યું હતું. દેવકુલપાટક (દેલવાડા)માં આજે મોટા ૪ **જિનપ્રાસાદો** છે.

રાણો રાયમલજી સં. ૧૫૭૫માં મરણ પામ્યો.

૫૫. **રાણો સંગ્રામસિંહ.**

૫૬. **રાણો રત્નસિંહ** : આ રાણાના સમયમાં ચિત્તોડમાં દોશી તોલાશાહ, સં૦ **કર્માશાહ** વગેરે થયા હતા.

૫૭. **રાણો વિક્રમજિત.**

૫૮. **રાણો ઉદયસિંહ** : તેણે આશરે સં. ૧૬૨૫માં **ઉદયપુર** વસાવી ત્યાં **રાજગાદી** સ્થાપી હતી.

૫૯. **રાણો પ્રતાપસિંહ** : તે હિંદુપત (વટ) રાખનાર ટેકીલો રાજપૂત કેસરી રાણો હતો. તે જગદ્‌ગુરુ આ૦ હીરવિજયસૂરિ તથા તેમના શિષ્યોને બહુ માનતો હતો. તેણે સં. ૧૬૪૩-૪૪માં ચામુંડેરીથી આચાર્યશ્રીને ચિત્તોડ અને ઉદયપુર પધારવા મેવાતના **મુસુંદુ*** ગામે નિમંત્રણ પત્ર લખી મોકલ્યો હતો. તે પત્ર આ પ્રમાણે છે –

★ મુસુંદુ ગામ મેવાતમાં હતું. તેનું સંસ્કૃત નામ માલસમુદ્ર હશે. જૈન સા. સં., ખંડ ૧, અં. ૪, પૃ. ૧૫૩.

સ્વસ્તિ શ્રી મસુદું (મુસુંદુ) શુભસ્થાને સરવ ઔપમાલાએક ભટ્ટારક મહારાજશ્રી હીરવિજેસૂરિજી ચરણકમલાયણે સ્વસ્તશ્રી **વજેકટક ચાંવડેરા** (ચામુડેરી) ડેરા સુથાને મહારાજાધિરાજ શ્રીરાણા **પ્રતાપસિંઘજી** લી૦ પગે લાગણો બચસી, અઠારા સમાચાર ભલા હૈ, આપરા સદા ભલા છાઈજે, આપ **બડા** હે, **પૂજણીક** હે, સદા કરપા રાખે, જીસુ સસહ (શ્રેષ્ઠ) રખાવેગા, અપ્રં આપરો **પત્ર** અણાદનામ્હેં આયા નહીં સો કરપા કર લગાવેગા । શ્રી બડા હજુરરી વગત પદારવો હુવો જીમેં અઠાસું પાછા પદારતા પાતસા અકબ્રજીને જેનાબાદમ્હેં ગ્રાનરા (જ્ઞાનરા) પ્રતિબોદ દીદો, જીરો ચમત્કાર મોટો બતાયા જીવહ(હિં)સા છરકલી (ચિડીયા) તથા નામપંષેરુ (પક્ષી) વે તીસો માફ કરાઈ, જીરો મોટો ઉપગાર કીદો સો શ્રીજૈનરા ધ્રમમેં આપ અસાહીજ અ(ઉ)દોતકારી અબાર કીસે (સમય) દેખતા આપ જુ, ફેર વે ન્હીં આવી, પૂરબ હીદસસ્થાન અત્રવેદ ગુજરાત સુદા ચારુ (૪) દસા મ્હે ધરમરો બડો અ(ઉ)દોતકાર દેખાણો, જઠા પછે આપરો પદારણો હુવો ન્હી સો કારણ કહી વેગા પઢારસી આગેસુ પટાપ્રવાના કારણરા દસ્તુર માફક આપ્રે હે જી માફક તોલ મુરજાદ સામો આવો સા બતરેગા શ્રીબડા હજુરરી વષત આપ્રી મુરજાદ સામો આબારી કસર પડી સુણી સો કામ કારણ લેખે ભૂલ રહી વેગા, જીરો અદેસો ન્હી જાણેગા, આગેસુ શ્રીહેમાઆચારજીને શ્રી રાજમ્હે માન્યા હે, જીરો પટો કર દેવાણો જિ માફક અરો પગરા ભટારષગાદિપ્ત આવેગા તો પટા માફક માન્યા જાવેગા શ્રી હેમાચારજી પેલાં શ્રીવડગચ્છરા ભટારષજીને બડા કારણસું શ્રીરાજમ્હે માન્યા જિ માફક આપને આપરા પગરા ગાદી પ્રપાટ હવી તપગચ્છરાને માન્યા જાવેગારી "સુવાયે દેસમ્હે આપ્રે ગચ્છરો દેવરો ત્થા ઉપાસરો વેગા, જીરો મુરજાદ શ્રીરાજસુ વા દુજા ગચ્છરા ભટારષ આવેગા સો રોષેગા," શ્રીસમરણધ્યાન દેવજાત્રા જઠે આદ કરાવસી ભૂલસી નહી ને વેગા પદારસી, પ્રવાનગી પંચોલી ગોરો સમત ૧૬૩૫ રા વર્ષ આસોજ સુ. ૫ ગુરુવાર । (રાજપૂતાને કે જૈન વીર, પૃ. ૩૪૧-૩૪૨)

વીર ભામાશાહ :

જેણે રાણા પ્રતાપસિંહને આફતના સમયે મોટી મદદ કરી હતી. રાણાએ તેને રાજ્યનો ઉપકારક માની "પોતાની ગાદીના રાણાઓને રાજ્યાભિષેક સમયે **તિલક** કરવાનો હક ભામાશાહના વંશજોને આપ્યો હતો." ઉદેપુરની ગાદીએ આવનારા રાણાઓએ આ મર્યાદા બરાબર પાલન કરી છે.

શેઠ **ભામાશાહે** સં. ૧૮૪૩ના મહા સુદિ ૧૩ના રોજ **કેશરિયાજી** (ધૂળેવા)નો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી, દંડ કળશ આદિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

સં. ૧૮૪૫ (૧૮૫૨) થી સં. ૧૮૫૩ના મહા સુદિ ૧૫ સુધી ભારતમાં જૈનતીર્થોની યાત્રા કરી ૬૯ લાખ રૂપિયા ખરચ્યા. સર્વ તીર્થસ્થાનોમાં લહાણી

કરી. ભટ્ટારક શ્રી વિજયરત્નસૂરિને સોનેરી શાહીથી લખાવેલાં આગમસૂત્રો વહોરાવ્યાં.

(પ્રક. ૫૭, પહેલી તપારત્નશાખા પરંપરા, પૃ. ૧૯ તથા અમારો જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ, પૃ. ૩૭૭)

૬૦. **રાણો અમરસિંહ** : (૬૩મા) ભ૦ શ્રી વિજયરત્નસૂરિના ઉપદેશથી રાણા અમરસિંહે સં. ૧૭૭૭ના (કે ૧૬૭૭ના) મહા સુદિ ૬ના રોજ પજુસણ માટે અહિંસાનો અમરપટો લખી, હિંસાના અત્યાચારો બંધ કરાવ્યા.

(પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૮૭)

૬૧. **રાણો કર્ણસિંહ** : તે ભ૦ વિજયદેવસૂરિનો ભક્ત હતો.

૬૨. **રાણો જગતસિંહ** :

उदयपुरके महाराणा जगतसिंहजीने आचार्य विजयदेवसूरि तथा आ० विजयसिंहसूरि के उपदेशसे प्रतिवर्ष पोष सुदि १० को वरकाणा (गोडवाड) तीर्थ पर होनेवाले मेलेमें आगंतुक यात्रियों परसे टेक्ष लेना रोक दिया था, और सदैवके लीए इस आज्ञाको एक शिला पर खोदवा कर मंदिरके दरवाजेके आगे लगवा दिया था, जो कि अभी तक मौजूद है। राणा जगतसिंहके प्रधान झाला कल्याणसिंहके निमंत्रण पर उक्त आचार्यने उदयपुरमें चातुर्मास किया। चातुर्मास समाप्त होनेके वक्त एक रात दलबादल महलमें विश्राम किया, तब महाराणा जगतसिंहजी नमस्कार करनेको गये और आचार्यके उपदेशसे निम्न लिखित चार बातें स्वीकार करी कि–

(क) उदयपुरके पीछोला सरोवर और उदयसागरमें मछलियोंको कोई न पकडे।

(ख) राज्याभिषेकवाले दिन जीवहिंसा बन्द।

(ग) जन्ममास और भाद्रमासमें जीवहिंसा बन्द।

(घ) मचींददुर्ग पर राणा कुम्भा द्वारा बनवाये गये जैन चैत्यालयका पुनरुद्धार।

(–अयोध्याप्रसाद गोयलीय, राजपूताने के जैन वीर, पृ. ૩૪૬)

૬૩. **રાણો રાજસિંહ – શેઠ તેજરાજ અને દીવાન દયાળશાહ** :

સંઘવી તેજરાજ વીશા ઓસવાલ **સીસોદિયા** ગોત્રનો સરૂપર્યા વંશનો જૈન હતો. તે વંશમાં અનુક્રમે ૧ તેજરાજ, ૨ ગજરાજ, ૩ રાજૂરાજ, ૪ **દયાળરાજ** અને ૫ શામળદાસ થયા. **સં૦ દયાળશાહને** (૧) ઉદાજી, (૨) દુદાજી અને (૩) દેવાજી ત્રણ ભાઈઓ હતા. સં૦ દયાળશાહ રાણા રાજસિંહનો દીવાન હતો.

દયાલગઢ – કાંકરોલી ગામ અને રાજસાગર તળાવની વચ્ચે એક પહાડી ઉપર **સં૦ દયાળશાહે** એક કરોડ રૂપિયા ખરચી બાવન દેરીઓ વાળો નવ માળનો એક મોટો **જિનપ્રાસાદ** બંધાવ્યો, જે દૂરથી એક વિશાળ કિલ્લા જેવો દેખાવ

આપતો હતો. તેમાં પ્રતિષ્ઠા કરવાની બાકી હતી. બાદશાહ **ઔરંગઝેબ** (વિ. સં. ૧૭૧૫થી ૧૭૬૩) ધર્માંધતાથી કે ''આ રાણો આ કિલ્લાના બળે સ્વતંત્ર થતાં અમારી આજ્ઞામાં રહેશે નહીં'' એ ડરથી આ જિનપ્રાસાદને તોડી નાખવા સં. ૧૭૩૦માં કિલ્લા ઉપર ચડી આવ્યો.

દીવાન દયાળશાહ રાણા તરફથી બાદશાહ સામે લડ્યો અને તેણે બાદશાહને ''જિનાલય તો માત્ર બે માળનું છે, કેવળ શિખર જ ઊંચું છે'' વગેરે સમજાવી આ જિનપ્રાસાદની રક્ષા કરી હતી. આમ છતાં **રાજસિંહ રાણો** તેમાં જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરવાની રજા આપતો નહોતો. એવામાં એક નોંધપાત્ર પ્રસંગ બન્યો.

રાજસાગર તળાવની પાળ બંધાતી ન હતી. પાળ તૈયાર થાય, પાણીનો ઘસારો આવે ને પાળ તૂટી જાય. દીવાન દયાળશાહની પત્ની **પાટમદે** ધર્માત્મા અને સતી હતી. તેણે રાણાના કહેવાથી એ પાળનો પાયો નાખ્યો અને જોત-જોતામાં પાળ બંધાય ગઈ, જે ચોમાસાના પાણી વખતે પણ તૂટી નહોતી.

રાણાએ તેના બદલામાં દીવાનની પત્ની પાટમદેની વિનંતિથી ફરીવાર ચતુર્મુખ જિનપ્રાસાદ તૈયાર કરી, તેમાં પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરવાની રજા આપી.

પરિણામે ભવ્ય કારીગરીવાળો **ચૌમુખ જિનપ્રાસાદ** તૈયાર થયો અને કિલ્લાની નીચે તળેટીમાં મોટી ધર્મશાળા બની.

દીવાન દયાળશાહે મહારાણા **રાજસિંહ**ના રાજ્યમાં વિ.સં. ૧૭૩૨ના વૈશાખ સુદિ ૭ ને ગુરુવારના રોજ વિજયગચ્છના ભ૦ **વિનયસાગરસૂરિ**ના હાથે આ જિનપ્રાસાદની તથા ઘણી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. મૂળનાયકની પ્રતિમાની ગાદી ઉપર ઉપરના આશયનો પ્રતિમાલેખ છે.★

આ સ્થાન **જૈનયાત્રાસ્થળ** જેવું ગણાય છે. સૌ જૈન યાત્રિકો મેવાડની યાત્રા કરે ત્યારે દયાળશાહના કિલ્લાની પણ યાત્રા કરે છે.

(જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્ર. ૧૦, પૃ. ૩૧૮-૩૧૯, ઉદેપુરના જૈનમંદિરો તથા પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૭૯થી ૨૮૧; પ્રક. ૫૮, પૃ. ૧૧૭–૧૧૮)

★ વડોદરા પાસેના **છાણી** ગામના જૈન મંદિરમાં ભ૦ આદીશ્વરની મોટી જિનપ્રતિમા છે, તેની સં. ૧૭૩૨ના વૈશાખ સુદિ ૭ ને ગુરુવારના રોજ પુષ્ય નક્ષત્રમાં અમૃતસિદ્ધિ યોગમાં રાજસાગરના કાંઠે અંજનશલાકા થઈ હતી.

(–શ્રી જિનવિજયજીનો પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લેખાંક : ૫૪૦)

દયાળશાહે આ પ્રતિષ્ઠા કરાવી ત્યારે ત્યાં સાંડેરકગચ્છના ભ૦ દેવસુંદરસૂરિ પણ હાજર હતા.

સંઘવી તેજરાજની વંશાવલી

જ્ઞાતિ–વીશા ઓશવાલ, ગોત્ર–શિશોદિયા, વંશ–સરૂપર્યા, ધર્મ–જૈન

૧. સં૦ તેજરાજ
(પત્ની નાયકદે)

૨. સં૦ ગજરાજ
(પત્ની ગૌરીદે)

૩. સં૦ રાજાજી
(પત્ની રત્નદેવી)

૪. સં. ઉદાજી (૧)
(પત્ની માલદેવ)

૪. સં. દુદાજી (૨)
(પત્ની
૧ દાડિમદે
૨. જગરૂપદે)

૪. સં. દેદાજી (૩)
(પત્ની
૧. સિહરદે
૨. કરમારદે

૪. સં. દયાળજી (૪)
(પત્ની
૧. સૂર્યદે
૨. પાટમદે

૫. સુંદરદાસજી
(પત્ની
૧. સૌભાગ્યદે
૨. અમૃતદે
સં.૧૭૩૨)

૫. સં. બાપૂજી
(પત્ની
૧. પાટમદે
૨. બહુરંગદે
સં. ૧૭૩૨)

૫. સુરતાનજી
(પત્ની
સુણારમદે
સં. ૧૭૩૨)

૫. સાંવલદાસ
(પત્ની મૃગાદે)

૫. સં. સિંહજી
(પત્ની ૧. સાહિબદે
૨. સુહાગદે)

સાહિબદેનો પુત્ર
ઽ ઋષભદાસ
સં. ૧૭૩૨

(છાણી ગામના જિનાલયમાં વિરાજમાન ભ૦ આદીશ્વરની મોટી જિનપ્રતિમાના પ્રતિમાલેખના આધારે.)

નગરસ્થાપના :

આહડનગર : જે ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ મેવાડનું જૂનું પાટનગર છે. અહીં ૪ જિનાલયો વિદ્યમાન છે. તે મંદિરો ઘણાં પ્રાચીન છે. મહારાણા ઉદયસિંહજીએ વિ. સં. ૧૬૨૫ લગભગમાં ઉદયપુર વસાવી, ત્યાં પોતાની રાજધાની સ્થાપન કરી હતી. તે પછી આહડ શહેરની જાહોજલાલી ઓસરી હોય એમ લાગે છે. (પ્રક. ૩૬, પૃ. ૧૯૪-૧૯૫)

વિજાપુર : વિજયચંદ પરમારના નામ ઉપર સં. ૧૨૫૬માં વિજાપુર વસ્યું હતું. આ ગામ રાજસ્થાન–ગોલવાડમાં આવેલ છે. (જુઓ પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૯)

ગુજરાતના વિજાપુરનો પરિચય જુઓ પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૫થી ૬૭.

રાણો ભીમસિંહ :

મેવાડના રાણા ભીમસિંહે પં૦ દીપવિજયને કવિનું બિરુદ આપ્યું હતું.

દિલ્હીના બાદશાહો

સૂચના : દિલ્હીની ગાદીએ થએલા ઘણા બાદશાહો જૈનાચાર્યોના ત્યાગ અને તપથી પ્રભાવિત હતા, તેથી અમો જરૂરી નોંધ સાથે તેઓની અહીં **ટૂંકી તાલિકા** આપીએ છીએ.

ભારત સ્વતંત્ર થયો છે, પણ દેશનેતાઓમાં અંગ્રેજી સંસ્કૃતિની અસર છે. આથી અંગ્રેજી ભાષા અને ઈસ્વીસનની મમતા ઘટી નથી. ''વિદ્યાર્થીઓના પાઠ્ય–ઇતિહાસમાં ઈસ્વીસનના પાઠ શિખવાડાય છે.'' આવા ભારતીયોની સગવડતા માટે અમે અહીં બાદશાહોની નામાવલીમાં ઈસ્વીસન બતાવ્યો છે. ઈસ્વીસનમાં ૫૬ કે ૫૭ ઉમેરવાથી વિક્રમ સંવત આવે છે. **જૈન પ્રબંધકારોએ** ગુજરાતના **બાદશાહો** માટે વિશેષ ઘટનાઓમાં ''વિક્રમ સંવત'' બતાવ્યો છે.

મહમ્મદ કાસીમ : તેણે સં. ૭૧૧માં સિંધ ઉપર સવારી કરી હતી.

૧. મહમદ ગિઝની : (ઈ. સ. ૧૦૦૧ થી ૧૦૩૦)

તેણે હિંદુસ્તાન ઉપર ૧૧ વાર સવારી (ચઢાઈ) કરી હતી. તેણે સં. ૧૦૭૧માં ભિન્નમાલ અને **સાંચોર** ભાંગ્યાં. છેલ્લી સવારીમાં ઈ. સ. ૧૦૨૪ (વિ. સં. ૧૦૮૦)માં ''સોમનાથનું મંદિર તથા ત્યાંનું શિવલિંગ'' તોડ્યાં. તે ''મધુપ્રમેહની વ્યાધિ''થી ૬૩ વર્ષની ઉંમરે તા. ૩૦-૪-૧૦૩૦માં મરણ પામ્યો.

૨. મસાઉદ : (ઈ. સ. ૧૦૩૦ થી ૧૦૪૦)

શ્રાવસ્તીના **જૈન રાજવંશના** પાંચમા રાજા **સુહિલધ્વજે** (વિ. સં. ૧૦૫૭ થી ૧૦૯૭) સૈયદસાલાર **મસાઉદ** ગાજીને અગણિત સેના સાથે **કટીલી** નદીના કાંઠે હરાવ્યો. (પ્રક. ૩૪, પૃ. ૪૯૬–૪૯૭)

૩. મૌદુદ : (ઈ. સ. ૧૦૪૧ થી ૧૦૪૯).

૪. સુલતાન બહેરામ.

૫. શાહબુદ્દીન ઘોરી : (ઈ. સ. ૧૧૫૭ થી ૧૨૦૬)

તેણે ભારત ઉપર ત્રણવાર સવારી કરી હતી. વિ. સં. ૧૨૩૪ (હી. સં. ૫૭૪, સને ૧૧૭૮)માં શાહબુદ્દીન મહમ્મદ ઘોરીએ ગિઝનીથી મુલતાનના રસ્તે થઈ સીધા ગૂજરાત ઉપર હલ્લો કર્યો હતો. આબૂની ખીણમાં કાયંદ્રા પાસે ગિઝનીની સેના અને ગૂજરાતની સેના સામ-સામે થયાં. દંડનાયક સજ્જનની વ્યૂહરચના, ધારાવર્ષદેવ, કેલ્હણદેવ વગેરે રાજા અને સામંતોની બહાદુરી તેમજ કુદરતી પ્રતિકૂળતા સામે હારીને ગિઝની પાછો ચાલ્યો ગયો.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૦)

માનવતા : આ વખતે ઘોરીની માનવતાનો સુંદર પરિચય મળે છે. વિ. સં. ૧૨૩૪ લગભગમાં ગિઝનીમાં એક ગુજરાતી ધનાઢ્ય વેપારી રહેતો હતો. એની પાસે એટલી બધી મિલ્કત હતી કે યુદ્ધનું બધું જ નુકસાન તેની પાસેથી વસૂલ થઈ શકે. આથી શાહબુદ્દીનના કેટલાએક દરબારીઓએ બાદશાહને કહ્યું કે, ''આ વેપારીને લૂંટી લો, જેથી યુદ્ધનું બધું નુકસાન ભરપાઈ થઈ શકે.'' પરંતુ શાહબુદ્દીને એમ કરવાની ના પાડી અને જવાબ આપ્યો કે, ''જો હું પરદેશી વેપારીઓને આ રીતે લૂંટી લઉં તો, મારા રાજ્યમાં વેપાર કરવાને કોણ આવશે ?'' આ ઉત્તર સાંભળી દરબારીઓ મૌન બની ગયા.

(–જામે ઉલ હિકાયત; ભો. જે. સાંડેસરાનું ''વસ્તુપાલનું વિદ્યામંડળ અને બીજા લેખો'' પૃ. ૧૧૦, ૧૧૧)

તે પછી દિલ્હીનો છઠ્ઠો બાદશાહ **કુતબુદ્દીન ઐબક** સં. ૧૨૫૪ (હી. સં. ૫૯૩, સને ૧૧૯૭)માં ગૂજરાત ઉપર ચડી આવ્યો. એણે આબૂના ઘાટમાં પરમાર ધારાવર્ષદેવ તથા ગૂજરાતની સેનાને જીતી લીધી. તે પાટણ આવ્યો અને ત્યાં તેણે પોતાની સત્તા જમાવી. આ યુદ્ધમાં સેનાપતિ **જીવન** માર્યો ગયો હતો. પણ કુતબુદ્દીન ઐબક શાહબુદ્દીન ગિઝનીના હુકમથી પાછો દિલ્હી ચાલ્યો ગયો.

(–તજઉલમ આસીર, તબકાત ઈ નાસીરી, પૃ. ૫૨૦-૫૨૧; પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૨)

ઘોરીએ સં. ૧૨૪૬ (સને ૧૧૯૩)માં પૃથ્વીરાજ ચૌહાણને મારી દિલ્હી અને ચિત્તોડ જીતી લીધાં. તે ઐબકને દિલ્હીમાં રાખી ગિઝની પાછો ચાલ્યો ગયો. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૨૭)

૬. **કુતબુદ્દીન ઐબક** : (ઈ. સ. ૧૨૦૬ થી ૧૨૧૦)

તેણે સને ૧૨૧૪માં કનોજ અને કાશી જીતીને લૂંટ્યાં. ત્યાંનાં હિંદુ મંદિરોને તોડ્યાં, પ્રતિમાઓ ખંડિત કરી. ભારતનો આ ''પહેલો મુસલમાન સુલતાન'' હતો. આ જ સમયે **બખ્ત્યાર ખિલજીએ** સને ૧૨૦૨માં લખનૌમાં સ્વતંત્ર ગાદી સ્થાપન કરી.

કુતબુદ્દીન ઐબક **ગુલામવંશનો** હતો. તે સં. ૧૨૫૪માં ચંદ્રાવતી નગરીને ભાંગી, પાલનપુર તોડીને ગૂજરાત પાટણ આવ્યો. પણ ગિઝનીથી ઘોરીનો દિલ્હી પાછા જવાનો હુકમ આવતાં કુતબુદ્દીન ઐબક પાટણ છોડી પાછો દિલ્હી ચાલ્યો ગયો.

૭. **શમસુદ્દીન અલ્તમશ** : (ઈ. સ. ૧૨૧૦ થી ૧૨૩૫)

તે ભણેલો, રૂપાળો અને પરાક્રમી હતો. બાદશાહ ઐબકનો જમાઈ હતો. બદાઉન પ્રાંતનો **સૂબો** હતો. તેણે સને ૧૨૨૬માં માંડવગઢ, ગ્વાલિયર અને ઉજ્જૈન જીતી લીધાં. ત્યાંના હિંદુ મંદિરોનો નાશ કર્યો. તેણે સને ૧૨૨૯માં દિલ્હીમાં પોતાની **ગાદી** સ્થાપન કરી. તે બગદાદના ખલિફા પાસેથી વકીલો મારફત બાદશાહી પોશાક મેળવી ભારતનો **સ્વતંત્ર સુલતાન** બન્યો.

મોગલોએ આ સુલતાનના સમયે ભારતમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. આ અલ્તમશને **પ્રેમકળા** નામે બેગમ હતી. તે તેને ઘણી વહાલી હતી. આ બેગમ નાગોરના **પૂનડ શ્રેષ્ઠીને ''ધર્મબંધુ''** માનતી હતી. આ પૂનડ ધનાઢ્ય જૈન હતો. તે જૈનોમાં સંઘપતિ તરીકે પણ ખ્યાતિ પામ્યો હતો. તે સં. ૧૨૭૩ થી ૧૨૮૬માં બાદશાહના ફરમાનથી છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ લઈને શત્રુંજયતીર્થમાં ગયો હતો. આ સમયે ગૂજરાતના રાજાઓને દિલ્હીનો બાદશાહ તેમના પ્રદેશ ઉપર ચડી આવશે 'એવો ભય હતો.'

દિલ્હી–પાટણ મૈત્રી : મહામાત્ય વસ્તુપાલે એનો ઉપાય વિચારી રાખ્યો. તે બાદશાહની માતા સાથે દિલ્હી ગયો અને બાદશાહ સાથે **મૈત્રી** કરી, તેની પાસેથી એવું અભય વચન લઈ આવ્યો કે, ''હવે અમે ગૂજરાત ઉપર ચડાઈ કરીશું નહીં.'' એટલે મહામાત્યે આ પ્રકારે દિલ્હીનું અભય વચન મેળવી ગૂજરાતને **ભયરહિત** બનાવ્યું. (પ્રક. ૩૪, પૃ. ૨૨૩-૨૨૪)

બાદશાહ સને ૧૨૩૫-૩૬માં મરણ પામ્યો. તેની બીજી બેગમ **રુકનુદ્દીન** નાલાયક હતી, તેથી દરબારીઓએ તેની માનીતી રૂપાળી દીકરી શાહજાદી **રજિયાને** ગાદી આપી.

૮. **સુલતાના રજિયાનુદ્દીન** : (ઈ. સ. ૧૨૩૬ થી ૧૨૩૯)

તે બાદશાહ અલ્તમશની પુત્રી હતી. તે વ્યવહારકુશળ હતી. તે પુરુષના વેશમાં રહેતી હતી. બહાદુર હોવાથી દરબારીઓએ તેમને ગાદીએ બેસાડી હતી. તે પ્રથમ હબસીના પ્રેમમાં પડી અને પછી સરદાર આલ્તુનિયાને પરણી બેઠી. તુર્કોને ''સ્ત્રી રાજ્ય કરે'' તે પસંદ નહોતું. તેથી તુર્કોએ રજિયા બેગમ તથા સરદાર આલ્તુનિયાને મારી નાખ્યાં.

૯. **મોઈઝુદ્દીન બહેરામ** : (ઈ. સ. ૧૨૩૯ થી ૧૨૪૧)

તે રજિયા બેગમનો ભાઈ હતો. તેણે મોગલોને લાહોરથી ભગાડ્યા હતા. આબૂ શ્રીમાલીનો વંશજ (૪) સહણપાલ તેનો મંત્રી હતો.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૫)

૧૦. **અલ્લાઉદ્દીન મસાઉદ** : (ઈ. સ. ૧૨૪૨ થી ૧૨૪૬)

તે વિષયી હતો તેથી કાકા નાસિરૂદ્દીને તેને ગાદીભ્રષ્ટ કર્યો.

૧૧. **નાસિરૂદ્દીન મસાઉદ** : (ઈ. સ. ૧૨૪૬ થી ૧૨૬૬)

તે શમસુદ્દીન અલ્તમશનો પુત્ર હતો. તે સાદો અને જાતમહેનતુ હતો. **એક પત્નીવ્રતવાળો** હતો.

૧૨. **ગયાસુદ્દીન બલ્બ** : (ઈ. સ. ૧૨૬૬ થી ૧૨૮૩)

તે ડાહ્યો અને ન્યાયી હતો. તેણે રાજ્યભરમાં **દારૂનો નિષેધ** કર્યો હતો.

૧૩. **કૈકુબાદ** : (ઈ. સ. ૧૨૮૩ થી ૧૨૮૮)

૧૪. **જલાલુદ્દીન ખિલજી** : (ઈ. સ. ૧૨૮૯ થી ૧૨૯૫)

તે સાત્વિક વૃત્તિનો દયાળુ, માયાળુ, સમજુ, ધીર, ચતુર અને પરાક્રમી હતો. ''તેણે મોગલોને કન્યા આપી'' પોતાના ધર્મ તરફ ખેંચીને **મુસલમાનધર્મી** બનાવ્યા. તે વિદ્વાનો, કવિઓ અને ગવૈયાનો પ્રેમી હતો.

૧૫. **અલ્લાઉદ્દીન ખિલજી** : (ઈ. સ. ૧૨૯૮ થી ૧૩૧૬-૨૧)

તે **વિલાસી**, ક્રોધી, નિર્દય, નિષ્ઠુર, **જુલ્મી**, દ્રઢ નિશ્ચયી અને **પરાક્રમી** હતો. તે દુષ્ટ અમલદારોને દંડ દેતો. તેણે એક જ દિવસમાં ''ત્રીશ-ચાલીશ હજાર નવા મુસલમાન બનેલા **મોગલોને કાપી** નાખ્યા,'' આથી તે **ખૂની** કહેવાયો છે. તેણે **પદ્મિની** રાણીને મેળવવા માટે ચિત્તોડ હલ્લો કરી સને ૧૩૦૪માં **રાણા** ભીમસિંહને માર્યો. અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ યોગના ચમત્કારોથી ખુશ થઈ રૂણાગામમાં મંત્રી **સિંહડ રાણા** મારફત વડગચ્છના આ૦ **વજ્રસેનસૂરિ** (સં. ૧૩૫૪)ને હાર તથા ઘણાં ફરમાનો મોકલી આપ્યાં. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૪)

આભૂ સોનગરા શ્રીમાલીનો વંશજ નેણો તેનો મોટો પ્રધાન હતો. અલ્લાઉદ્દીને તેના પૌત્ર પદ્મને માંડવગઢનો અને મલેક કાફરને માળવાનો સૂબો નીમ્યો. તેણે સને ૧૨૯૭ માં ભાઈ **અલફખાન** અને વજીર **નુસરતખાનને** મોકલીને ગૂજરાત જીતી લીધું. રાણી કમલાને પોતાની **બીબી** બનાવી. (પ્રક. ૪૪–૪૫, પૃ. ૩૬, ૮૫–૮૬.) તેણે ''પાટણ, ખંભાત, સોમનાથ તોડ્યાં અને લૂંટ્યાં.'' રણથંભોર, દેવગઢ, કર્ણાટક જીતી લીધાં. તેને ગૂજરાતથી આવેલ **મલેક ખુશરૂ** કાફર ઉપર બહુ વિશ્વાસ હતો, પણ તે એના હાથે સને ૧૩૧૬માં વિષપ્રયોગથી માર્યો ગયો.

૧૬. **મુબારક ખિલજી** : (ઈ.સ. ૧૩૧૬ થી ૧૩૨૦)

તે વ્યસની હતો. દેવલદેવીને પરણ્યો હતો અને કસબણોનો ભડવો બની ભટકતો હતો. તેણે ગૂજરાતનો પરિયાય ઢેડ, જે મુસલમાન બન્યો હતો અને જેણે **મલેક ખુશરૂ** નામ ધારણ કર્યું હતું તેને પોતાનો વઝીર બનાવ્યો હતો. એ વઝીરે ગૂજરાતને બધી રીતે સુખી બનાવ્યું હતું.

૧૭. **નાસિરૂદ્દીન** : (ઈ.સ. ૧૩૨૦ થી ૧૩૨૧)

મલેક ખુશરૂ પોતાનું નાસિરૂદ્દીન નામ રાખી બાદશાહ બન્યો. તેણે ખિલજી વંશનો મૂળમાંથી નાશ કર્યો. તે સૂબેદાર ગ્યાસુદ્દીનના હાથે માર્યો ગયો.

૧૮. .....

૧૯. **ગ્યાસુદ્દીન તુઘલખ** : (ઈ.સ. ૧૩૨૨ થી ૧૩૨૬)

તે પંજાબનો સૂબેદાર હતો. તેનું નામ **ગાજબેગ** હતું. તે ખુશરૂને મારીને બાદશાહ બન્યો. તેણે રાજવ્યવસ્થા કરી કિલ્લો સુધાર્યો.

૨૦. **મહમ્મદ તુઘલખ** : (ઈ.સ. ૧૩૨૬ થી ૧૩૫૧)

તેનું મૂળ નામ **ઉલુઘબેગ** હતું. તે **કવિ,** લેખક, વક્તા, ગણિતપ્રેમી, ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસી અને **ધર્મનિષ્ઠ** હતો. **શરાબ પીતો નહોતો.** અપરાધી પ્રત્યે ક્રૂર હતો. તે મનમોજી અને ઉતાવળિયો હતો. તેણે સોનાને બદલે **તાંબાનું નાણું** ચલાવ્યું. પરિણામે તીજોરીનું તળિયું દેખાયું. તેણે **દેવગઢને** 'પાટનગર' બનાવવા મહેનત કરી તેથી દિલ્હી ઊજડ થયું. સૈનિકો દેવગઢ જતાં ખુવાર થયા. આવા નિર્ણયથી ઘણું નુકસાન થયું. આ કારણે લેખકો તેને **ગાંડો સુલતાન** કહે છે. સને ૧૩૪૦માં દિલ્હી નગર ૧૦ માઈલ લાંબુ હતું.

તેણે પોતાના રાજ્યમાં **શિકારની મનાઈ** કરી હતી. તે પોતાના મુસ્લિમ ધર્મમાં દ્રઢ અને સ્થિર હતો. વિદ્વાનો અને કવિઓને સન્માન આપતો. તે ૨૭ વર્ષનું રાજ્ય ભોગવી ઠઠ્ઠામાં મરણ પામ્યો.

આ સમયે આ૦ જિનપ્રભસૂરિ (સં. ૧૩૪૧ થી) થયા હતા. બાદશાહ તેમનો ભક્ત બન્યો હતો. તેમના ઉપદેશથી બાદશાહે જ્યાં ત્યાં ગોઠવાયેલી જિનપ્રતિમાઓ તેમને પાછી આપી હતી. બાદશાહે કલ્યાણી નગરના ભ૦ મહાવીરની પ્રતિમાની પૂજા માટે બે ગામ આપ્યાં હતાં.

(–જુઓ, પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૬૮-૩૬૯)

બાદશાહ મહમ્મુદે વડગચ્છના મોટા કવિ આ૦ ગુણભદ્રસૂરિના એક શ્લોકથી ખુશ થઈ તેમના ચરણમાં ૧૦૦૦ સોનામહોરની થેલી ધરી દીધી હતી. આચાર્યશ્રીએ તે ધન લીધું નહીં પણ ઉપદેશ આપી વિશેષ ધર્મપ્રેમી બનાવ્યો.

(પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૫૩)

૨૧. **ફિરોજશાહ તુઘલખ** : (ઈ.સ. ૧૩૫૨ થી ૧૩૮૮)

તે મહમ્મુદનો પિતરાઈ ભાઈ હતો. ફિરોજશાહે સને ૧૩૫૧માં બનારસની ઉત્તરે ગોમતી નદીના કાંઠે રાઠનગઢ નામે ગામ વસાવ્યું, જેનું બીજું નામ જોનપુર છે. તેણે વઝીર મકબુલની પ્રેરણાથી જનહિતમાં ઘણાં કાર્યો કર્યાં.

તે ભટ્ટી રાજપૂત કન્યાનો પુત્ર હતો. વિદ્વાન, પ્રજાપ્રેમી, દયાળુ અને સ્વાશ્રયી હતો. તે દાગીના પણ પહેરતો નહીં. તે ચુસ્ત મુસલમાન હતો છતાં કોઈ હિન્દુ પ્રત્યે તેણે જુલમ ગુજાર્યો નથી. આમ છતાં તે બ્રાહ્મણો પ્રત્યે બહુ કડક રીતે વર્તતો હતો. તેણે એક ''આખ્યાનકાર બ્રાહ્મણને તેના ગ્રંથ સાથે લાકડાની ચિતા ઉપર બેસાડી બાળી નાખ્યો હતો.'' તે ૯૦ વર્ષની ઉંમરે સને ૧૩૮૮માં મરણ પામ્યો.

તે ભરૂચના મોટા જ્યોતિષી આ૦ મદનસૂરિને બહુ માનતો હતો. ફિરોજશાહના રાજજ્યોતિષી મંડલની વિનતિથી આ૦ મહેન્દ્રસૂરિએ સં. ૧૪૩૫માં 'યંત્રરાજ' નામક ગ્રંથ બનાવ્યો. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૫૭) બાદશાહે શેઠ મહણસિંહને ત્યાં રહેલા મલધારગચ્છના આ૦ રાજશેખર (સં. ૧૪૦૫)નો ખૂબ સત્કાર કર્યો હતો. વડગચ્છના આ૦ ગુણભદ્રના પટ્ટધર આ૦ મુનિભદ્ર (સં. ૧૪૧૦)ને તે બહુ માનતો હતો. તેણે સં. ૧૪૦૭માં વડગચ્છના આ૦ રત્નશેખરનો ઉપદેશ સાંભળી તેમનો મોટો સત્કાર કર્યો. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૫)

ઉદારતા : આ૦ સોમતિલકસૂરિ (સ્વ. સં. ૧૪૨૪)નો ભક્ત દુઃસાધ્ય-વંશનો જગતસિંહ ઓશવાલ કરોડપતિ હતો. તે દેવગિરિ (દોલતાબાદ)માં રહેતો હતો. તેણે મહણસિંહ નામે પુત્ર હતો, જે છ દર્શનનો જ્ઞાતા અને મોટો સત્યવાદી હતો. તે દિલ્હીમાં જઈને વસ્યો. એ સમયે કોઈ ચાડિયાએ દિલ્હીના બાદશાહ ફિરોજશાહના કાન ભંભેર્યા કે, ''શેઠ મહણસિંહ પચાસ લાખનો આસામી છે, તેને શિક્ષા કરી તિજોરી તર કરો.''

બાદશાહે મહણસિંહને રાજસભામાં બોલાવી, તેના ધનનો આંકડો માગ્યો. **મહણસિંહે** બીજે દિવસે આવીને રાજસભામાં જણાવ્યું કે, ''જહાંપનાહ ! મારી પાસે ૮૪ લાખનું જૂનું નાણું છે.'' સૌ કોઈને એમ લાગ્યું કે, આ શેઠ આટલો મોટો ધનવાન છે તો જરૂર દંડાશે. બાદશાહે જોયું કે, **શેઠ સાચા બોલો છે.** તેણે ધન ચાલ્યું જશે એવો ડર રાખ્યા વિના જ પોતાની મૂડી જાહેર કરી છે, તેથી તે ખરેખર **ધન્યવાદને પાત્ર** છે. મારા રાજ્યમાં આવા સાચાબોલા શેઠ રહે એ મારે માટે **ગૌરવની વાત** છે. બાદશાહ એટલો બધો ખુશ થયો કે, તેણે રાજ્યભંડારમાંથી ૧૬ લાખનું નાણું મંગાવી મહણસિંહને આપ્યું. બાદશાહે જણાવ્યું કે, ''આ તારી સચ્ચાઈનું ઇનામ છે. હું મારા રાજ્યના સત્યવાદી પુરુષને ક્રોડપતિ તરીકે જોવા ઇચ્છું છું કે, મારા રાજ્યમાં આવા સત્યવાદીઓ પણ છે.''

બાદશાહે તેને પોતાની હવેલી ઉપર **કોટિધ્વજ** ફરકાવવા હુકમ કર્યો એટલું જ નહીં પણ બાદશાહે પોતે તેના ઘરે જઈ પોતાના હાથે તેની હવેલી ઉપર કોટિધ્વજ ફરકાવ્યો. એ સમયે મહણસિંહના ધર્મગુરુ તથા પરિવારના માણસો ત્યાં આવ્યા હતા. બાદશાહે એ ધર્મગુરુઓનું બહુમાન કર્યું, પરિવારનો સત્કાર કર્યો અને શેઠ મહણસિંહને કોટિધ્વજની પદવી આપી.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૧૪-૧૧૫, દુઃસાધ્ય વંશ બીજો)

૨૨. ગ્યાસુદ્દીન તુઘલખ (બીજો) : તે ફિરોજશાહનો પૌત્ર હતો.

૨૩. અબૂલકર : તે ફિરોજશાહનો બીજો પુત્ર હતો.

૨૪. મહમ્મદ તુઘલખ (બીજો) : (ઈ. સ. ૧૩૯૦ થી ૧૩૯૪)
તે ફિરોજશાહ તુઘલખનો ત્રીજો પુત્ર હતો.

૨૫. હુમાયુન સિકંદર : (ઈ. સ. ૧૩૯૪)
તે મહમ્મદ તુઘલખનો પુત્ર હતો, તેનું એકાએક મરણ થયું.

૨૬. મહમ્મદ તુઘલખ (ત્રીજો) : (ઈ. સ. ૧૩૯૪ થી ૧૩૯૮)

તેનું મૂળ નામ **જોના** હતું. તેણે સને ૧૩૯૪માં **રાઠનગઢને જોનપુર** નામ આપ્યું અને ત્યાં ખાજા જહાનને મોકલ્યો. ખાજા જહાને ત્યાં જોનપુરનું સ્વતંત્ર ''શર્કી રાજ્ય'' સ્થાપન કર્યું. આ સમયે ઘણા દેશો સ્વતંત્ર થયા. તે ગૂજરાતથી પાછો આવ્યો અને સને ૧૪૧૧માં મરણ પામ્યો.

૨૭. **તૈમૂરલંગ** (સૈયદ વંશ) : (ઈ. સ. ૧૩૯૮ થી ૧૪૦૫)

તે ૩૫ જેટલાં યુદ્ધમાં લડ્યો. પગે લંગડો હતો. સને ૧૩૯૮ના માર્ચ મહિનામાં સમરકંદથી ભારત ઉપર ચડી આવ્યો. તે તા. ૧૭-૧૨-૧૩૯૮ના

દિવસે મહમ્મદ તુઘલખને જીતી લઈ દિલ્હીનો બાદશાહ બન્યો અને તા. ૧-૧-૧૩૯૯ના દિવસે પાછો ચાલ્યો ગયો. સને ૧૪૦૫માં તેને તાવ આવવાથી મરણ પામ્યો. તે પછી બે મહિના સુધી દિલ્હીનો અકસ્માત વિવિધ રીતે વિનાશ થતો રહ્યો.

૨૮. દોલતખાન : (ઈ. સ. ૧૪૦૫ થી ૧૪૧૬)

૨૯. ખીજરખાન : (ઈ. સ. ૧૪૧૬ થી ૧૪૨૭)

૩૦. મુબારક : (ઈ. સ. ૧૪૨૭ થી ૧૪૩૫)
તે તેના પ્રધાનના હાથે માર્યો ગયો.

૩૧. મહમ્મદ : (ઈ. સ. ૧૪૩૫ થી ૧૪૫૦)
તે વિષયી હતો આથી બહલોલ લોદી દિલ્હી દબાવી બેઠો.

૩૨. બહલોલ લોદી : (ઈ. સ. ૧૪૫૦ થી ૧૪૮૯)
તેણે સોનીની રૂપાલી કન્યાને બેગમ બનાવી.

૩૩. સિકંદર લોદી : (ઈ. સ. ૧૪૮૯ થી ૧૫૦૭)
તેણે ૩ વર્ષ સુધી ખરતરગચ્છના (૫૪) આ૦ જિનહંસસૂરિ (૧૫૫૬ થી ૧૫૮૨) વગેરેને ધોલપુરની કેદમાં પૂર્યા હતા.(પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૭૯)

૩૪. ઈબ્રાહીમ લોદી : (ઈ. સ. ૧૫૦૭ થી તા. ૨૧-૪-૧૫૨૬)
તે તા. ૨૧-૪-૧૫૨૬ના દિવસે પાણીપતના મેદાનમાં યુદ્ધ કરતાં બાબરના હાથે માર્યો ગયો.

ગૂજરાતના રાજાઓ

નોંધ : અમોએ ગૂજરાત અને સૌરાષ્ટ્રના પ્રાચીન રાજવંશનો પરિચય પહેલાં (પ્રક. ૨૩, પૃ. ૩૨૬ તથા પ્રક. ૩૫, પૃ. ૫૩માં) આપ્યો છે. ત્યાર પછીનો વિશેષ પરિચય અહીં આપીએ છીએ.

ગૂજરાતના સૂબાઓ

(૧) **અલફખાન –**

દિલ્હીના ૧૫માં બાદશાહ **અલાઉદ્દીન ખિલજી** (સને ૧૨૯૬ થી ૧૩૧૬) એ ગૂજરાતના રાજા કરણ વાઘેલાના સ્વામીદ્રોહી **મંત્રી માધવ** અને કેશવ નાગરની દોરવણી મુજબ પોતાના ભાઈ અલફખાન તથા વજીર નુસરતખાનને સૈન્ય આપી ગૂજરાત સર કરવા મોકલ્યા.

તેમણે સને ૧૨૯૭ (વિ. સં. ૧૩૫૪)માં ગૂજરાત-પાટણ પર ચડાઈ કરી કરણ વાઘેલાને નસાડ્યો. તેણે ગૂજરાત જીતી લઈ રાણી કમળાદેવી અને રાજપુત્રી દેવલદેવીને તેમજ મલેક કાફુરને સાથે લઈ જઈ દિલ્હીમાં અલાઉદ્દીનને સોંપ્યાં.

બા૦ અલાઉદ્દીને કમળાદેવીને પોતાની બેગમ બનાવી અને દેવલદેવીને શાહજાદા **ખીજરખાન** (મુબારક)ની બીબી બનાવી. જ્યારે મલેક કાફુરને પોતાનો અંગત **વજીર** બનાવ્યો અને અલફખાનને સને ૧૩૦૪ (વિ. સં. ૧૩૬૦)માં ગૂજરાતનો સૂબો બનાવ્યો. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૩૨)

સૂબા અલફખાને પાટણના ધનાઢ્ય **સમરા શાહ** નામના જૈન ઓશવાલને ફરમાન લખી આપી, સૌરાષ્ટ્રના હાકેમ બહેરામખાનને હુકમ મોકલી, સં. ૧૩૭૧ ના માહ શુદિ ૭ના રોજ શત્રુંજયતીર્થનો મોટો પંદરમો જીર્ણોદ્ધાર અને પ્રતિષ્ઠા કરવાની વ્યવસ્થા કરી આપી. સૂબાએ આ સમરાશાહ તથા તેમનો ભત્રીજો સારંગ એટલે સમરા–સારંગનું દિલ્હીના બાદશાહી દરબારમાં માન વધાર્યું તેમજ દેવગિરિ (દોલતાબાદ)ના દરબારમાં પણ તેઓનું ભારે સન્માન કરાવ્યું.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૦ થી ૧૫૪)

સૂબા અલફખાને પાટણનો કિલ્લો બંધાવ્યો. તે સને ૧૩૧૭ સુધી ગૂજરાતમાં રહ્યો હતો. એ પછી દિલ્હીના બાદશાહો તરફથી ગૂજરાત–પાટણમાં નવા નવા સૂબાઓ આવતા રહ્યા હતા, તે આ પ્રકારે જાણવા મળે છે –

(૨) એનૂ મુલ્ક મુલતાની.

(૩) મલેક દીનાર જાફરખાન.

(૪) **ખુશરૂખાન.**

(૫) **હીસામુદ્દીન** – તે વિ. સં. ૧૪૩૨માં પાટણનો સૂબો હતો. તે એક વણિક કન્યાને પકડી લાવ્યો અને તેને પોતાની બીબી બનાવી. આ બીબી અસલમાં એક જૈન વણિકની પુત્રી હતી. તે સૂબાના જનાનખાનામાં **ગોડી પાર્શ્વનાથની જિનપ્રતિમાની** પૂજા કરતી હતી. સૂબાએ આ જિનપ્રતિમા મેઘા મીઠડિયાને આપી.

મેઘા શાહે **"ગોડીપુર"** વસાવી, ત્યાં મોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવી તેમાં ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. સમય જતાં આ સ્થાન મોટું **તીર્થધામ** બન્યું હતું. (પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૫૧ થી ૫૫૩)

ઇતિહાસમાં એવી ઘણી નોંધાયેલી ઘટનાઓવાળી દંતકથાઓ પણ મળે છે કે, ''મુસલમાન બાદશાહો તથા સૂબાઓએ પોતાની બેગમોને પ્રસન્ન રાખવા ઇચ્છાએ કે અનિચ્છાએ કેટલાંક કામ કર્યાં હતાં.'' જેમ કે –

૧. હીસામુદ્દીને ગોડીજીની જિનપ્રતિમાને જનાનખાનામાં રાખી હતી. તે પછીથી મેઘા શેઠને આપી હતી.

૨. અહમદશાહે આશા ભીલની પુત્રી તેજા કે **ગૂર્જરી સુંદરી** માટે અમદાવાદ વસાવ્યું. (–ગૂજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ, પૃ. ૨૯)

૩. બાદશાહ મહમ્મુદે પોતાની રૂડકી બાઈ માટે અડાલજમાં પાંચ લાખ ટકા ખરચી રૂડકી વાવ બંધાવી.*

૪. અહમ્મદશાહ બીજો કે લઘુ મહમ્મદ ત્રીજાએ સને ૧૫૨૩ થી ૧૬૨૬ (વિ. સં. ૧૫૮૨)માં બેગમની પ્રેરણાથી શત્રુંજય તીર્થનાં દર્શન, માન-સન્માન કર્યાં. આ ઘટના પછી શત્રુંજય તીર્થમાં **અંગારશાહ પીરની દરગાહ** બની છે, જે આજે જૈનોના કબજામાં છે.

(જુઓ, પ્રક. ૫૬—અંગારશાહ પીરની દરગાહ, પૃ. ૪૬૭)

હીસામુદ્દીન વિ. સં. ૧૪૩૨ થી ૧૪૭૦ સુધી પાટણનો સૂબો હતો.

(૬) વાજુદ્દીન ખુરેશી. (૭) તાજુમુલ્ક. (૮) અહમદખાન.

(૯) **સૂબેદાર જાફરખાન** – તે બાદશાહ ગ્યાસુદ્દીન તઘલખ (બીજા)થી મહમદ તઘલખ (ત્રીજા) સુધી ગૂજરાતનો સૂબો બની રહ્યો. સૂબા તાજુમુલ્ક અને જાફરખાને સને ૧૪૦૦માં સૌરાષ્ટ્ર ઉપર સવારી કરી સોમનાથ પાટણ ઉપર હલ્લો કર્યો હતો ત્યારે જૂનાગઢનો રા'....., **હમીરજી ગોહેલ** તથા **વેગડો ભીલ** વગેરેએ તેઓનો જોરદાર સામનો કર્યો હતો; પરંતુ તે સૂબાઓએ એ સૌને હરાવી નાખ્યા અને **ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલ સોલંકી**એ સં. ૧૨૦૮માં બંધાવેલા સોમનાથના દેવળનો નાશ કર્યો તેમજ તેને લૂંટી લીધું. સૂબાઓ આ ઘટનામાં

★ 'ગૂજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ' પ્રક. ૪૨, પૃ. ૬૨૧માં અડાલજની વાવનો ઈતિહાસ આપ્યો છે, જેમાં તે વાવમાં સંસ્કૃત લેખ હોવાનું જણાવ્યું છે. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે –

આ વાવ વિ. સં. ૧૫૫૫માં ઉત્તરાયણનો સૂર્ય હતો ત્યારે મહા સુદિ ૫ અને ઉત્તરા ભાદ્ર નક્ષત્રમાં સિદ્ધિયોગમાં બનાવી છે.

જો કે ફાર્બસ સભાના ગ્રંથસંગ્રહમાં આ વાવનો શિલાલેખ છે તેમાં સને ૧૪૯૯માં આ વાવ બનાવ્યાનું લખ્યું છે, તે લેખમાં વિશેષ જણાવ્યું છે કે –

દંડાહી પ્રદેશના વાઘેલાનો પુત્ર રાજા મોકલસિંહ, તેનો પુત્ર કર્ણ, તેનો પુત્ર મૂળરાજ, તેનો પુત્ર **મહીપ** થયા. મહીપને (૧) વૈરસિંહ, (૨) જૈત્રસિંહ અથવા નેશસિંહ એમ બે પુત્રો હતા.

બાદશાહ મહમ્મુદના રાજ્યમાં વીરસિંહ વાઘેલાની પત્ની રૂડાદેએ ગંગાજલ સમી આ વાવ બનાવી છે; અને તે બનાવવામાં ૫૦૦૧૧૧ ટકા ખરચ્યા છે.

સંસ્કૃત શિલાલેખની નીચે ગુજરાતીમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષ લેખ છે :

શ્રીરૂડબાઈ ભર્તાર સપમદર લોકાર્થિ અડાલજિ વાવી કરાવી. શ્રીમાલી જ્ઞાતિ મહં૦ ભીમા સુત મહીજા, વાવી નિપજાવી. ટંકા લખ ૫૦૦૧૧૧ અંકે પાંચ લક્ષ થયા. આચંદ્રાર્ક સ્થિર સ્થાવરમસ્તુ.

સફળ થવાથી વધુ જોરમાં આવ્યા અને સંભવ છે કે, તેમણે સિદ્ધપુરના રુદ્રમહાલયનો તથા પાલનપુરના એક જિનપ્રાસાદનો પણ નાશ કર્યો હોય.

(૧૦) મુજફ્ફરખાન (રાજ્યકાળ સને ૧૩૯૧ થી ૧૪૦૧) –

ઉપરની ઘટનાઓ બન્યા પછી આ સૂબાને વિજયનો ગર્વ ચડ્યો; અને તે જ અરસામાં દિલ્હીની ગાદીએ રાજપલટો થયો. આથી તેણે ''કુદરતે સાંપડેલી તકનો લાભ લઈ લેવા'' સાહસ ખેડ્યું. એ ગૂજરાતનો છેલ્લો સૂબો હતો.

ગૂજરાતના બાદશાહો

૧. **બાદશાહ મુજફ્ફરખાન** (રાજ્યકાળ સને ૧૪૦૭ થી ૧૪૧૧) –

તેણે દિલ્હીની ગાદીના બાદશાહોની અંધાધૂંધીનો લાભ લેવા પોતાના પુત્ર **તાતારખાનને** ''બાદશાહ મહમ્મુદ'' નામ આપી, એકાએક ગૂજરાતનો સ્વતંત્ર બાદશાહ બનાવી, સને ૧૪૦૧માં પાટણની ગાદીએ બેસાડ્યો. પરંતુ આ પિતા-પુત્ર વચ્ચે બે વર્ષો જતાં વિરોધ જન્મ્યો, એટલે સૂબા **મુજફ્ફરખાને** ''પુત્ર મહમ્મુદ''ને મરાવી નાખ્યો અને પોતે ગૂજરાતનો **સ્વતંત્ર બાદશાહ** બની, સને ૧૪૦૭માં, પાટણની ગાદીએ બેઠો. તેણે ગૂજરાતના બાદશાહ તરીકે પહેલા **સિક્કા** પડાવ્યા. તેના પુત્ર તાતારખાનને **અહમદશાહ** નામે પુત્ર હતો. શાહજાદા **અહમદે** દાદા મુજફ્ફરશાહને સને ૧૪૧૧માં વિષનો પ્યાલો મોકલી પી જવાનો હુકમ કરી, મારી નખાવ્યો.

૨. **બાદશાહ અહમ્મદશાહ** (રાજ્યકાળ સને ૧૪૧૧ થી ૧૪૪૨; વિ. સં. ૧૪૬૭ થી ૧૪૯૯) –

તે ૨૧ વર્ષની ઉંમરે **બાદશાહ** બન્યો અને ૩૧ વર્ષ ૭ મહિના અને ૬ દિવસ સુધી તેણે ગૂજરાતનું રાજ્ય કર્યું. શરૂઆતમાં તે ઝનૂની હતો પણ ધીમે ધીમે તે સમભાવી અને **ધર્મસહિષ્ણુ** બની ગયો. ગૂજરાતના ઇતિહાસમાં તે **ન્યાયી બાદશાહ** ગણાયો.

અમદાવાદ –

બાદશાહ અહમ્મદશાહે અમદાવાદ વસાવ્યું, તેનો ઇતિહાસ આ પ્રકારે જાણવા મળે છે –

આશાવલ અને કર્ણાવતી – અમે રાજા કર્ણદેવ સોલંકી (વિ. સં. ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૦)ના ઇતિહાસમાં ''તેણે આસાપલ્લીના સ્થાને કર્ણાવતી વસાવ્યું વગેરે'' જણાવ્યું હતું. (–પ્રક. ૩૫, પૃ. ૬૩)

શ્રી **રત્નમણિરાવ ભીમરાવ** (B. A.) પોતાના ''ગૂજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ'' નામના ગ્રંથમાં લખે છે કે – આ આશાવલ અને કર્ણાવતીનગર

આજે જ્યાં ''જમાલપુર દરવાજો અને આસ્ટોડિયા દરવાજા'' બહારનો ભાગ છે ત્યાં વસેલાં હતાં. આ બન્ને નામો ઘણાં વર્ષો સુધી પ્રચલિત હતાં. ત્યાં પાસે જ આશા ભીલનો ટેકરો છે (પૃ. ૧૭). આ રીતે ''સાબરમતીથી મણિપુર સુધીનો ભૂમિ ભાગ, જેમાં જગન્નાથજીનું મંદિર, શત્રુંજયનો પટ બાંધવાની જૈનોની જમીન, જૈન ચાલી, ગીતામંદિર વગેરે છે'' ત્યાં **કર્ણાવતી** હતી એમ માનવું પડે છે.

મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિવરના શિષ્ય **પં૦ વિનયસાગર** ગણિએ સં. ૧૬૪૦માં સંસ્કૃત ભાષામાં **ગૂર્જર દેશ રાજાવલી** રચી છે તેમાં તેમણે પાટણનગરની સ્થાપનાના• કાળથી પ્રારંભીને બા૦ મદાફર સુધીનો ઇતિહાસ આપ્યો છે. તેમાં તેઓ લખે છે કે – સૂબા **અલફખાને** વિ. સં. ૧૩૬૦માં પાટણનો કિલ્લો બંધાવ્યો. બા૦ **અહમ્મદશાહ** વિ. સં. ૧૪૬૭ થી ૧૪૯૯ સુધીમાં થયો. તેણે સં. ૧૪૬૭-૬૮માં **અમદાવાદ** શહેર વસાવ્યું.

આ રીતે જોતાં હવે કર્ણાવતીના સ્થાને અમદાવાદ વસ્યું તેમ સમજીને અમદાવાદનો **ઇતિહાસ** વિચારીએ.

શ્રી રત્નમણિરાવ જણાવે છે કે, બા૦ **અહમ્મદશાહ** હીજરી સન ૮૧૨ ના **રમજાન** મહિનાની ૧૪મી તારીખે, સને ૧૪૧૦માં, પાટણની ગાદીએ બેઠો. તે તરતમાં જ ત્યાંથી નીકળી ભરૂચ જઈ, પોતાના અમીરોના બળવાને દાબી દઈ, પાછા વળતાં **આશાવલમાં** આવીને રહ્યો. તેણે ત્યાં જ **નવું પાટનગર** વસાવવાનો નિર્ણય કર્યો. તેણે ૧ બા૦ અહમ્મદ, ૨ સરખેજનો સંત અહમ્મદ ખાટૂ*, ૩ કાજી અહમ્મદ તથા ૪ શેખ અહમ્મદ એમ **ચાર અહમ્મદોને** ભેગા કરી, **અમદાવાદ** નગરનો પાયો નાખ્યો.

અમદાવાદની સ્થાપનાની **સાલવારી** અંગે જુદા જુદા ઉલ્લેખો મળે છે, તે આ પ્રમાણે છે –

(૧) આઈને અકબરી તથા સિકંદરીમાં સને ૧૪૧૦.

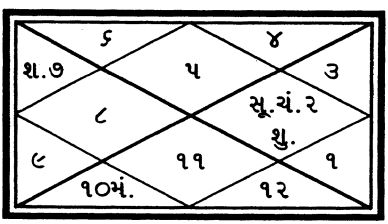

• પાટણ માટે જુઓ 'પાટણ : પ્રક. ૩૫, પૃ. ૫૪, ટિપ્પણી' તેમાં સં. ૮૦૨, શાકે ૬૬૮ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને ગુરૂવારે રોહિણી વૃષના ચંદ્રમાં સૂર્યોદયથી ઘડી ૧૭ જતાં સિંહલગ્નમાં અણહિલ્લપુરની લગ્ન કુંડલી બતાવી.

★ શેખ અહમ્મદ ખાટૂ ગંજબક્ષનો મુકામ સરખેજમાં હતો. તે તા. ૧૧-૧-૧૪૪૬ ના રોજ ૧૧૧ વર્ષની ઉંમરે ત્યાં જિન્નતનશીન થયો. મહમ્મુદ બીજો અથવા કુતબુદ્દીને સને ૧૪૪૬ થી ૧૪૫૧માં સરખેજમાં તેનો રોજો બનાવ્યો.

('ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ', અ. ૪૦, પૃ. ૫૮૬)

(૨) મિરાતે અહમ્મદી તથા સિકંદરીમાં સને ૧૪૧૧.

(૩) મિરાતે અહમ્મદીમાં સને ૧૪૧૧, શાકે ૧૩૧૪, વિ. સં. ૧૪૪૯.

(૪) તારીખે ફિરસ્તા, ગૂજરાત ગેઝેટિયરમાં તા. ૪-૩-૧૪૧૧.

(૫) ગૂજરાતના રાજાઓની વંશાવલીમાં વિ. સં. ૧૪૬૮ ના વૈશાખ શુદિ ૭ ને રવિવારે પુષ્યનક્ષત્રમાં પ્રથમ પ્રહરમાં.

(૬) ગૂજરાત દેશની રાજાવલીમાં વિ. સં. ૧૪૬૭-૬૮.

(૭) અમદાવાદની વંશાવલીમાં વિ. સં. ૧૪૫૮માં વાસ્તુ.

(૮) પ્રો. નવાબઅલીની મિરાતે મહમદીમાં વિ. સં. ૧૪૪૯ના વૈશાખ શુદિ ૫ ને ગુરુવાર.

(૯) હુલ્વી શિરાઝના તારીખે અહમ્મદશાહીમાં હી. સ. ૮૧૩, જિલ્કાદ મહિનો.

(૧૦) ફાર્બસ સભાના ગ્રંથસંગ્રહમાં વદિ ૯ ને રવિવાર.

(૧૧) પં૦ ગિરજાશંકર શાસ્ત્રીએ કરેલા શ્લોકમાં (અમદાવાદના જીવન-વિકાસ ગ્રંથમાં) વિ. સં. ૧૪૪૯ ના વૈશાખ શુદિ ૫ ને ગુરુવારે પુષ્ય નક્ષત્રમાં અથવા વૈશાખ શુદિ ૭ ને શનિવારના રોજ કર્કનો ચંદ્ર, વૃષભનો શુક્ર અને મેષનો રવિ હતો એવા લગ્ન મુહૂર્તમાં.

(૧૨) શ્રી રત્નમણિરાવના 'ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ'માં સને ૧૪૧૧.

(૧૩) શ્રી હરિહર ભટ્ટના સં. ૨૦૦૧ ના સંદેશ પંચાંગમાં હીજરી સન ૮૧૩ જિલ્કાદ મહિનો તા. ૩ ને ગુરુવાર; વિ. સં. ૧૪૬૭, શાકે ૧૩૩૨ના ફાગણ શુદિ ૩; તા. ૨૬-૨-૧૪૧૧ ના રોજ સૂર્યોદયથી ઘડી ૧૫, પલ ૩૫; જતાં બપોરે ૧ કલાક ને ૧૦ મિનિટનું મુહૂર્ત.

અમદાવાદની સ્થાપનાની સાલવારી માટે ઉપર પ્રમાણે **ઘણા મતો** મળે છે પરંતુ આજનું ભારત-લોકશાહી રાજશાસન **બહુમતનું પક્ષપાતી** છે, આથી ઉપરના મતોમાંની બહુમતીના આધારે સ્પષ્ટ થાય છે કે, અહમ્મદશાહે સને ૧૪૧૧, વિ. સં. ૧૪૬૮ ના વૈશાખ શુદિ ૫ ના રોજ અમદાવાદ નગરની સ્થાપના કરી હોય.•

શ્રી રત્નમણિરાવ જણાવે છે કે, બાદશાહે પાટણથી સર્વ જરૂરી સામગ્રી મંગાવી ભદ્રના કિલ્લા પાસે અમદાવાદનો પાયો નાખ્યો. શરૂઆતમાં માત્ર ભદ્રનો

• કોઈ હસ્તલિખિત જૂની પ્રતિમાં સં. ૧૪૬૮ ના વૈશાખ વદિ ૭ ને રવિવારે પુષ્ય નક્ષત્રમાં વસાવ્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે, એટલે સંભવ છે કે એ તિથિ નગરપ્રવેશની હોય.

જ કિલ્લો બંધાવ્યો હતો. મહમ્મદ બેગડાએ તે પછી સને ૧૪૬૮માં અમદાવાદનો કોટ બંધાવ્યો.

અમદાવાદના કોટને ૧૮ દરવાજાઓ હતા.

અમદાવાદ નગરની સ્થાપના સાથે સંબંધ ધરાવતી વાતો જેવી કે આશાભીલને તેણે હરાવ્યો, આશાભીલની પુત્રી અને બાદશાહનો પ્રેમ, માણેકનાથ બાવાનો ચમત્કાર, સસલા-કુતરાની લડાઈ, ગૂર્જરી કુંઅરીની વાત, મસાણિયા હનુમાનની દંતકથાઓ વગેરે જે ચાલે છે, તે બધી વાતો પ્રામાણિક નથી.

છતાં બનવાજોગ છે કે, કર્ણ રાજાના સમયથી કર્ણાવતીનો રક્ષક ભીલ સરદારનો વંશજ હોય ! અને હિંદુઓનો ''મીઠો સહકાર'' મેળવવા **માણેકચોક** નામ રાખ્યું હોય.

નામો – અમદાવાદનાં અહમ્મદાવાદ, અહિમ્મદાવાદ, અમદાવાદ, અહમદનગર, **અકમીપુર**, શ્રીનગર, રાજદ્રંગ, **રાજનગર** વગેરે નામો મળે છે.

ઉ૦ વિદ્યાસાગર ગણિના શિષ્ય પં૦ કૃપાસાગરજીએ વિ. સં. ૧૭૨૨માં **'મ૦ રાજસાગર સૂરિરાસ'** બનાવ્યો છે તેમાં તેમણે અમદાવાદનું સુંદર વર્ણન આલેખ્યું છે (પૃ. ૫૭). એ વર્ણનની નમૂના પૂરતી એકાદ કડી આ પ્રમાણે છે :

''ઘણા તોરણે મંડળ પૂતળી, કોરણીઈ બહુ શોભામીલી;
જેમાં એહવા **જિનપ્રાસાદ**, એહવુંનગર **શ્રી અમદાવાદ**.'' ૯૬.

પોળ અને પાડાઓ – બાદશાહ અહમ્મદશાહે નવા પાટનગરમાં ગૂજરાતની પુરાણી રાજધાની પાટણ શહેરની પદ્ધતિએ નિવાસોની વ્યવસ્થા ગોઠવી હતી. તળ અમદાવાદનાં નિવાસસ્થાનો બે જાતનાં મળે છે.

(૧) **પોળ** – ચારે બાજુએ દીવાલ અને પ્રવેશના સ્થાને દેહલી હોય એવો વાસ. (૨) **પાડો** (**पायडउ**=પ્રગટ) ચારે બાજુથી ખુલ્લો અને દેહલી વગરનો વાસ.

સંભવ છે કે, બંભણવાડુ, વીરવાડા, સનવાડા, બ્રાહ્મણવાડા, મોરવાડા, દેલવાડા વગેરે ગામો આવી જ ગોઠવણીથી વસ્યા હોય.

આ રીતે અહીં પોળો અને પાડા બન્યા હતા. સને ૧૯૬૦માં **મહોલ્લા** શબ્દ વપરાયાનો ઉલ્લેખ મળે છે. ''**मिराते अहम्मदी**''માં અમદાવાદનાં ૧૨૦થી વધુ જૂનાં પરાંઓનાં નામો નોંધાએલાં મળે છે.

બા૦ મહમ્મદ બેગડાના સમયે અને પછી આ પોળો અને પરાંઓમાં મોટી વૃદ્ધિ થઈ હતી. કેટલીએક પોળો અને પરાંઓની વિગત આ પ્રકારે છે –

(૧) **શાહપુર** – તેનું મૂળ નામ 'કાજીપુર' હતું.

(૧૦) જહાંગીરપુર – તે કાળુપુર અને **શાહીબાગની** વચ્ચે હતું.

(૬૪) આ રીતે બેગમ નૂરજહાંએ નૂરગંજ વસાવ્યું હતું.

(૧૧) **સિકંદરપુર** – તે જહાંગીરપુર અને અસારવા વચ્ચે હતું. તેનું બીજું નામ **હેબતપુર** પણ મળે છે. બા૦ અહમદશાહના સૂબા હૈબતખાને હેબતપુર વસાવ્યું હતું.•

(૧૩) **હરિપુર** – તેને બાદશાહ મહમ્મદ બેગડાની જનાનખાનાની એક **હરિબાઈ** નામની ધાવમાતાએ વસાવ્યું હતું. તેણે **હરિવાવ** પણ બનાવી હતી.

(૧૪) **બીબીપુર** – સૈયદ ખૂન મીર, બીન, સૈયદ બડા બીન યાકુબને **બીબી નામની માતા** હતી. તેનો રોજો ''મંગળદાસ શેઠની મીલની પાછળ દાદાહરિવાવની પાસે છે.'' તેના નામથી **બીબીપુર** વસ્યું હતું. તે અસારવા અને સૈયદપુર (સરસપુર)ની વચ્ચે હતું.

સંભવ છે કે, બીબીપુર સિકંદરપુરની સાથે જોડાયેલું હોય. કેમકે અમદાવાદના જૈનોએ ત્યાં **આ૦ વિજયસેનસૂરિ**ના ઉપદેશથી સં. ૧૬૫૬ ના માહ શુદિ ૫ ના રોજ સિકંદરપુરમાં ઢીગવા ચોકીની પાસેની જમીનમાંથી નીકળેલી શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા માટે **મોટો જિનપ્રાસાદ** બંધાવ્યો હતો. અને શેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીએ સં. ૧૬૮૨માં તથા સં. ૧૭૦૫માં બીબીપુરના આ જિનપ્રાસાદને વિશાળ બનાવ્યો હતો. એટલે કે આ જિનપ્રાસાદ બીબીપુરમાં જ હતો. (પ્રક. ૫૮, બા૦ જહાંગીર)

સૂબા ઔરંગઝેબે આ વિશાળ જિનપ્રાસાદને તોડાવી મસીદ બનાવી; પણ બા૦ શાહજહાંએ સં. ૧૭૦૫માં નગરશેઠની અરજીથી ગુજરાતના સૂબાને આજ્ઞા આપી હુકમ કર્યો કે – તમો આ જિનપ્રાસાદને બાદશાહી ખજાનાના ખર્ચે પહેલાં જેવો હતો તેવો જિનપ્રાસાદ બનાવી નગરશેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીને સોંપો.

(પ્રક. ૫૮, બા૦ શાહજહાં તથા ફરમાન નં. ૧૬)

કડવામતના શ્વેતાંબર જૈનોએ હેબતપુરમાં મોટા જિનપ્રાસાદો બંધાવ્યા હતા (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૯૭). આ બધી વિગત ઉપરથી લાગે છે કે સિકંદરપુર, હેબતપુર અને બીબીપુરમાં મોટા પ્રમાણમાં જૈનો રહેતા હતા; અને જૈનોએ મોટાં **જિનાલયો** બંધાવ્યાં હતાં.

(૧૭) **કાલુપુર** – મહમ્મદ બેગડા (સને ૧૪૫૯ થી ૧૫૧૧) એ અમદાવાદનો **કોટ** બંધાવ્યો અને એ કોટની બહારના ભાગમાં આબા **હાજી કાલુએ** એ વખતે **કાલુપુર** વસાવ્યું. સમય જતાં કિલ્લાની અંદરનો એ તરફનો વસ્તી-

---

• અમદાવાદની પશ્ચિમે ૬ માઈલ દૂર હેબતપુર નામે ગામ પણ વસેલું છે.

વિભાગ **કાળુપુર**ના નામથી જ પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. કાળુપુરમાં જૈનો અને વહોરાઓ મોટા પ્રમાણમાં રહેતા હતા.

(૨૦) સૈયદાબાદ – તેનાં બીજાં નામો સૈયદપુર અને **સરસપુર** પણ મળે છે.

(૨૧) **સારંગપુર** – મહમ્મદ બેગડાના અમીર કિંવા ઉલ્મુલ્ક મલિક **સારંગે** કિલ્લા બહાર **સારંગપુર** વસાવ્યું હતું. પછી અંદરનો વિભાગ પણ **સારંગપુર**ના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો હતો.

(૩૫) **રાજપુર** – મિરાતે અહમદીમાં લખ્યું છે કે, ''રાજપુર શહેર જેવું છે. તેમાં મોટા મોટા અમલદારો, **વેપારીઓ**, દરિયાઈ વેપારીઓ, શીયા વહોરા અને **જૈનો** વગેરે વસતા હતા.'' હર્ષકુલના આ૦ **સોમવિમલે** રાજપરામાં સં. ૧૬૩૩માં ક્ષુલ્લકકુમાર રાસ રચ્યો.

(૪૮) મુરાદગંજ – તેને સૂબા મુરાદબક્ષે વસાવ્યું હતું.

(૬૪) **નવાપુર** – તે અમદાવાદ શહેરની બહાર શાહઆલમના રોજા તરફ હતું. તેનું બીજું નામ **નવીનપુર** પણ મળે છે.

તપાગચ્છના ૬૧મા આ૦ વિજયસિંહસૂરિનું સં. ૧૭૦૮ ના અષાડ શુદિ ૨ ના રોજ અમદાવાદના નવીનપુરમાં સ્વર્ગગમન થયું.

(પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૧, પૃ. ૯૬; પ્રક. ૬૧, પૃ. ૩૩૫)

(૭૬) ઈશનપુર – તે ચંડોલા તળાવ પાસે હતું.

(૮૧) **આશાવલ** – તેનું બીજું નામ કર્ણાવતી પણ મળે છે. તે જમાલપુર દરવાજા બહારના બહેરામપુર પાસે હતું. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૬૩)

(૪૫-૮૮) **ખાનપુર** – ઔરંગઝેબના સમયે સૈયદ હસનખાને તે વસાવ્યું.

૬૦મા મહો૦ ભાનુચંદ્રગણિ, ૬૧મા પં૦ દેવચંદ્રગણિ, ૬૨મા પં૦ મુનિચંદ્રગણિ તે સં. ૧૬૭૬ આસો વદિ ૯ સોમવારે ખાનપુરમાં હતા.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૯૪; પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૦૩)

(૮૬) વાડજ – તે સ્વતંત્ર ગામ હતું.

(૮૭) **ઉસમાનપુરા** – અહીં વેપારીઓની દુકાનો હતી. આજે આ સ્થાનમાં **ગુજરાત વિદ્યાપીઠ** છે, તે બાજુનો વિસ્તાર ઉસમાનપુરા કહેવાતો.

તપાગચ્છીય મહો૦ (૫૯) કલ્યાણવિજય ગણિવરના શિષ્ય મહો૦ **ધનવિજયગણિએ** સં. ૧૬૯૯માં અમદાવાદના ઉસમાનપુરામાં **આભાણશતક** (શ્લોક ૧૦૮) રચ્યું હતું.

તપગચ્છના મહો૦ ઉદ્યોતવિજયજી ગણિવરની પરંપરાના પં૦ સંઘવિજયગણિના શિષ્ય પં૦ વૃદ્ધિવિજયગણિએ સં. ૧૬૭૪ ના આસો શુદિ ૧૩ ના રોજ અમદાવાદના ઉસમાનપુરામાં "**श्राद्धप्रतिक्रमण**"ની પ્રતિ લખી હતી.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૭૨૬; પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૧૧)

(૧૦૪) ઈસપુર.

(૧૦૮) **ફુરમાનવાડી** – આ૦ સોમસુંદરસૂરિ અમદાવાદ આશાવલ, કોચરબ, ફુરમાનવાડી, સિકંદરપુર થઈ વીશનગર પધાર્યા હતા.

(વીરવંશાવલી, પૃ. ૨૧૫)

(૧૦૯) નિઝામપુર.

(૧૧૦) **અહમ્મદપુર** – તે સિકંદરપુર પાસે હતું. અહીં સં. ....માં આચાર્ય બન્યા.

(૧૧૧) વજીરપુર.

અમદાવાદમાં અજદર પરું હતું. તેમાં પં૦ લાવણ્યસમય ગણિનો સં. ૧૫૧૭-૨૧માં જન્મ થયો હતો.

આપણે ઉપર અમદાવાદનાં જૂનાં પરાંનાં નામો આપ્યાં છે તે જોયું, તેમાંનાં કેટલાંએક જૂનાં નામ કાયમ છે. અમદાવાદની નગરપાલિકા (મ્યુનિસીપાલિટી)એ છેલ્લા ૧૦૦ વર્ષમાં કેટલાંએક પરાં અને પોળોનાં નામ બદલી નાખ્યાં છે ને કેટલાંક પરાં જેવા કે હઠીપરું, મણિપુર, પ્રીતમનગર વગેરે નવાં નવાં પરાં વસાવ્યાં છે. પોળોની દેહલી (ડેલી) અને દરવાજા હટાવી દીધા છે.

નાગજી ભૂધરની પોળ – શેઠ **નાગજી ભૂધર** દશા પોરવાડ જૈને વિ. સં. ૧૭૬૦ ના શ્રાવણ શુદિ ૨ ના રોજ નાગજી ભૂધરની પોળ વસાવી હતી. આ વંશના શેઠ **કચરાભાઈ** અમૃતલાલ બાર વ્રતધારી જૈન હતા.•

• શેઠ નાગજી ભૂદરની વંશાવલીની છેલ્લી સાત પેઢીનાં નામો આ પ્રમાણે મળે છે : (૧) પિતાંબરદાસ, (૨) દલસુખભાઈ, (૩) અમૃતલાલભાઈ, (૪) કચરાભાઈ મૃ. સં. ૨૦૧૫ કારતક શુદિ ૧૧ શુક્રવાર તા. ૨૧-૧૧-૧૯૫૮), (૫) શાંતિલાલ, ભાર્યા : રતિલક્ષ્મી, (૬) ગૌતમકુમાર.

(૪) શેઠ કચરાભાઈના મોટા પુત્ર માણેકલાલે આ૦ વિ. રામચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી છે. તેમનું નામ પં૦ માનવિજયજી ગણિ (આ૦ માનદેવસૂરિ) છે. તેમને ત્રીજો પુત્ર જયંતિલાલ છે, તેને સનતકુમાર અને સતીશકુમાર નામે પુત્રો છે. (૬) ગૌતમકુમારને શૈલેશ નામે ભાઈ છે.

શેઠ નાગજી ભૂદરના ઘરદેરાસરમાં ભ૦ પદ્મપ્રભુની ચતુર્વિંશતિ જિનપ્રતિમા બિરાજમાન છે. તેનો પ્રતિમાલેખ આ પ્રમાણે છે – ☛

અમદાવાદ : ગ્રંથભંડારો –

તપાગચ્છની વૃદ્ધ પોષાળના નં. ૫૭મા આ૦ **રત્નસિંહસૂરિ** (સં. ૧૪૫૨ થી ૧૫૩૦)ના ભક્ત ઠક્કુર પોરવાડના પુત્ર **કેલ્હણે** સિદ્ધાંતો-ગ્રંથો લખાવ્યા તેમજ સં. ૧૫૧૯માં પાક્ષિકસૂત્રની વૃત્તિ લખાવી. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૪)

તપાગચ્છની વૃદ્ધ પોષાળના ૬૦મા **આ૦ લબ્ધિસાગરસૂરિના** ઉપદેશથી શા૦ દેધર શ્રીમાળીના વંશજ (૮) **સં૦ ચઉથાએ** સં. ૧૫૬૯ કા. સુ. ૧૨ ને રવિવારે ૪૫ જિનાગમો લખાવ્યાં તેમજ શાહ દેધરના વંશજ (૭) સં૦ મેઘાની પુત્રી લાડિકાના પુત્ર **સોનપાલે** સં. ૧૫૬૮ કા. સુ. ૧ ને રવિવારે પિતામહ મેઘાની ભાવના પ્રમાણે મોટો **સિદ્ધાંત** ભંડાર બનાવ્યો. તેમાં સોનાના અક્ષરવાલી પ્રતો લખાવી. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૭; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૭)

આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ તથા આ૦ સોમજયસૂરિના ઉપદેશથી પાટણના શેઠ દેવા શ્રીમાલી, શેઠ છાડાના વંશજ સં૦ ખીમજી અને સં૦ સહસા, મંત્રી ગદરાજ ગૂર્જર શ્રીમાલી, પાટણના સદાનંદ શ્રીમાલીના ભાઈ દેવરાજ વગેરેએ અમદાવાદમાં મોટા ગ્રંથભંડારો બનાવ્યા હતા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૦, 'ગ્રંથભંડારો'; પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૧૬, પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૧૬)

અમદાવાદની પોળોનાં નામ અને જિનાલયોની સંખ્યા તથા શહેરયાત્રા સં. ૧૮૨૧માં –

સુરતના સં૦ **તારાચંદ કચરાભાઈ પટણી** સં. ૧૮૨૧ ના પોષ વદિ ૧ ના રોજ યાત્રાસંઘ લઈ અમદાવાદમાં આવ્યો હતો. તેણે **અહીં શહેરયાત્રા** કરી તેમાં પરાં અને પોળોનાં નામ આપી, તેમાં કેટલાં જિનાલયો હતાં તેનો નિર્દેશ કર્યો છે, તે આ પ્રકારે છે –

વટુઆ (જિન મંદિર ૧)	નગીનાપોળ (મં.૧)
સરસપુર (મં. ૧)	દેવશી પાડો (મં. ૪)
કોઠારીપોળ (મં. ૬)	હાજાપટેલની પોળ (મં. ૭)
સોદાગરની પોળ (મં. ૧)	ટીમલા પોળ (મં. ૧)
લહેરિયા પોળ (મં. ૧)	ધનજી પોળ (મં. ૧)
નિશાળપોળ (મં. ૩)	રાજામહેતાની પોળ (મં. ૨)
શેખનો પાડો (મં. ૪)	કાળુસંઘવીની પોળ (મં.૨)

☛ સ્વસ્તિ શ્રી જયાભ્યુદયશ્ચ સં. ૧૪૮૬ વર્ષે માઘ સુદિ ૧૧ શુક્રે શ્રી ઓસવંશ ઉચ્છિતવાલગોત્રે સં. વીરપાલ, સં. મેલા, સં. વીલ્હણ દેવાયાઃ પુત્રૈઃ સં. વનરાજ મેઘરાજ, સં. વનરાજ ભા. વીઉલદે સુત સં. કર્ણસિંહેન સ્વકુટુંબ યુતેન સંશ્રેયસે શ્રી પદ્મપ્રભપ્રભાદિ ચતુર્વિંશતિ જિન પટ્ટઃ કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રી સૂરિભિઃ.

ઢીગવા પોળ (શા. મં. ૧)
પાંજરાપોળ (મં. ૩)
તલકશાહની પોળ (મં. ૧)
વર્ધમાનશાહની પોળ (શી.મં.૧)
દેવશીશાહની પોળ (મં. ૪)
વાઘેશ્વરીની પોળ (મં. ૧)
ક્ષેત્રપાળની પોળ (મં. ૧)
રૂપચંદની પોળ (મં. ૧)
શામળાની પોળ (મં. ૩)
જમાલપુર (મં. ૨)
શ્યાપુર (મં. ૧)
માંડવીની પોળ (મં. ૫)
ધનાસુતારની પોળ (મં. ૨)
ચંગ પોળ (મં. ૧)
લીંબડા પોળ (મં. ૧)
સારંગપુર દરવાજો (મં. ૧)
કામેશરની પોળ (મં. ૧)
રાજપુર (શામળા પા. મં. ૧)
.....પુર (વાસુપૂજ્ય, મં. ૧)

માંડવી પોળમાં શા. **આનંદ લાલચંદે** સમેતશિખર પહાડની રચના તૈયાર કરાવી છે. ત્યાં ૨૪ દેરીઓવાળું દેરાસર છે.

આ રીતે સં. ૧૮૨૧માં મોટાં ૬૮ જિનાલયો હતાં અને નાનાં–મોટાં મળીને કુલ ૩૦૧ જિનાલયોની સંખ્યા હતી.

અંચલગચ્છના (૬૧મા) ભ૦ ઉદયસાગરસૂરિના શિષ્ય અને (૬૩મા) ભ૦ પુણ્યસાગરસૂરિના આજ્ઞાવર્તી **પાઠક જ્ઞાનસાગર ગણિએ** બનાવેલી **'તીર્થમાલા'** ઢાળ ૧૨માંની ઢાળ ત્રીજીની કડી ૧૨ થી ૩૧. (જૈન સત્યપ્રકાશ, ૩૦, ૯૫)

કવિ ભૈરવચંદ લખે છે કે –

સં. ૧૯૧૫માં રાજનગરમાં ૧૦૫ જિનચૈત્ય હતાં. તે વિશેષમાં જણાવે છે કે – બાદશાહ અહમદશાહે અમદાવાદ વસાવી નવા સિક્કા ઢાળવા માટે ટંકશાળ બનાવવા ભૂમિની તપાસ કરી પણ તેને કોઈ ભૂમિ ગમી નહીં; પરંતુ તેણે પીરે સ્વપ્નામાં આવીને જે ભૂમિ બતાવી ત્યાં ટંકશાળ બનાવી. મુંબઈના શેઠ મોતિશાહે શત્રુંજય તીર્થમાં ટૂંક બનાવી તેમાં ઘણી જિનપ્રતિમાઓની અંજનશલાકા કરાવી હતી; તેમાંથી એક ભ૦ શ્રેયાંસનાથની જિનપ્રતિમા લાવી અમદાવાદમાં ફતાશાની પોળમાં સ્થાપી હતી. તેના રખેવાળ દેવે અમદાવાદના શેઠ હઠીસિંહ કેશરીસિંહની બીજી પત્ની શેઠાણી હરકુંવર – કે જે ગુણવાન, રૂપાળી, મોટી દાનેશ્વરી, જસવાળી તથા ધર્મપ્રેમી હતી – તેને સ્વપ્નમાં આવી સૂચના કરી કે તું ટંકશાળ(પોળ)માં જિનાલય બનાવી, તેમાં ભ૦ શ્રેયાંસનાથની પ્રતિમાની પધરામણી કરાવજે.

શેઠાણી તથા તેના પુત્ર ઉમાભાઈએ ટંકશાળમાં જમીન માંગી. કંપની સરકારે તેને જમીન આપી. તેઓએ સં. ૧૯૧૫ વૈ. સુ. ૭ ના રોજ ત્યાં મોટા જિનાલયનો પાયો નાખ્યો. ગભારો, રંગમંડપ, પાંચ શિખરવાળો જિનપ્રાસાદ

બનાવી ભ૦ શ્રેયાંસનાથની પ્રતિમાને ફતાશાની પોળમાંથી લાવી તે જિનાલયમાં પધરાવી. (જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૧૬૧, પૃ. ૮૫ થી ૯૨)

જૈન વસવાટો –

મોગલ બાદશાહોના રાજકાળમાં રતનપોળનો પશ્ચિમ ભાગ નગરશેઠ શાંતિલાલ ઝવેરીના વંશજોના તાબામાં જ હતો. આજે ત્યાં તેમના પરિવારના વસવાટો છે.

ઝવેરીવાડમાં ઝવેરીઓ રહેતા હતા.

અમદાવાદમાં નગરશેઠનો વંડો, ફતેહભાઈની હવેલી, શેઠ દલપતભાઈનો વંડો, બળેલી હવેલી, શેઠ સૂરજમલનું ડહેલું, ઝવેરીવાડો, નાગજી ભૂધરની પોળ, લાલાભાઈની પોળ, શાંતિનાથની પોળ, પીપરડીની પોળ, મનસુખભાઈની પોળ, રાજામહેતાની પોળ, ગલા મનજીની પોળ, કાકા બળિયાની પોળ, જોઈતા ધોળાની પોળ, શામળાની પોળ, આકા શેઠના કૂવાની પોળ, ફતાશાની પોળ, શેઠ વખતચંદની ખડકી, ખરતરની ખડકી, દાદાસાહેબની પોળ, પાંચ ભાયાની પોળ, શાંતિનાથની ખડકી, મગનલાલ કરમચંદનું ડહેલું, શેઠ ઘેલાભાઈની વાડી, શેઠ જેસિંગભાઈની વાડી, જૈન સોસાયટી, જૈન મરચન્ટ સોસાયટી, મહાવીર સોસાયટી, જૈનનગર સોસાયટી, શાંતિનગર સોસાયટી, ગૌતમનગર સોસાયટી, ફોજદાર કોલોની વગેરે ઉપનગરો, પરાંઓ, પોળો જૈનોએ વસાવ્યાં છે.

અમદાવાદનાં પ્રત્યેક પાડા, પોળો, પરાં અને સોસાયટીઓમાં લાખો જૈનો વસે છે. મોટાં મોટાં જિનાલયો, ઉપાશ્રયો અને વિવિધ જાતની જૈન સંસ્થાઓ છે.

શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી –

અમદાવાદમાં શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી નામની મોટી જૈન સંસ્થા છે. સં. ૧૯૩૬ના ભાદરવા વદિ ૧, તા. ૧૯-૯-૧૮૮૦ના રોજ બપોરે ૧૧ વાગે અમદાવાદના નગરશેઠના વંડામાં શેઠ પ્રેમાભાઈના પ્રમુખપદે ભારતના જૈનોએ એકઠા મળીને રીતસરની ચૂંટણી દ્વારા તેની સ્થાપના કરી હતી. જગતભરનાં જૈનોનાં નાનાં-મોટાં તીર્થો અને જૈનમંદિરો આ સંસ્થાના તાબામાં છે. બધાં તીર્થોના વહીવટદારો પણ આ સંસ્થાની દોરવણી પ્રમાણે વહીવટ કરે છે. આ૦ ક૦ પેઢીનું તા. ૨૮-૧૨-૧૯૧૨ ને રોજ પાકું બંધારણ બન્યું.

(જુઓ, નવી આવૃત્તિ : ભા. ૪, પ્રક. ૫૮)

અમદાવાદના નગરશેઠના વંડામાં સં. ૧૯૯૦ ફાગણ વદિ ૩ થી ચૈત્ર વદિ ૭ સુધી અખિલ ભારતવર્ષીય મુનિસમ્મેલન મળ્યું હતું. તેણે ૧૧ ઠરાવોનો પટ્ટક બનાવ્યો હતો.

લોકોપયોગી સંસ્થાઓ – અમદાવાદના જૈનોએ ઘણી લોકોપયોગી સંસ્થાઓની સ્થાપના કરી, તે આ પ્રમાણે છે –

જૂની સિવિલ હોસ્પિટલ, શેઠ હેમાભાઈ ઈન્સ્ટીટ્યૂટ, પાંજરાપોળ, નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ હોલ, શેઠ ભોળાભાઈ હોલ (વિદ્યાસભા), શેઠ માણેકલાલ જેઠાલાલ લાયબ્રેરી, શેઠ વાડીલાલ સારાભાઈ હોસ્પિટલ, એસ. એલ. ડી. કોલેજ (સરદાર લાલભાઈ દલપતભાઈ કોલેજ), શેઠ લાલભાઇ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર, ગંગાબાઈ કન્યાશાળા, મનસુખભાઈ ભગુભાઈ હાઈસ્કૂલ વગેરે વગેરે નિશાળો, માધ્યમિક શાળાઓ, કોલેજો, કન્યાશાળાઓ, હોસ્પિટલ અને સીવણ કેન્દ્રો વગેરે સંસ્થાઓ સ્થાપન કરી છે.

અમદાવાદનાં બીજાં નામો એની વિશેષતાના કારણે પડ્યાં છે. જેમકે– જૈનપુરી, રાજનગર, મિલોનું નગર, પાટનગર વગેરે નામો પ્રચલિત છે.

શ્રી રત્નમણિરાવ લખે છે કે, અમદાવાદમાં આજે ૨૮ મીલો છે.

('ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ', પૃ. ૭૮૮ થી ૭૯૨)

બાદશાહ અહમદશાહે વસાવેલું અમદાવાદ એકંદરે આજે ભારતમાં સર્વ રીતે સમૃદ્ધ નગર છે.

બાદશાહ અહમદશાહે પાટણ, ખંભાત અને ચાંપાનેર વગેરે શહેરોના ધનિકોને બહુમાનથી અહીં અમદાવાદમાં લાવીને વસાવ્યા હતા. તેઓને સર્વ પ્રકારે અનુકૂળતાઓ કરી આપી હતી કે તેઓ અહીંના કાયમી વતની બને, વિવિધ વેપાર કેન્દ્રો ચલાવે.

બા૦ અહમદશાહ ખંભાતના શેઠ શાણરાજ, સંઘપતિ **ગુણરાજ** અને સં૦ નાનક વગેરેનો બહુ આદર કરતો હતો. દરેક કાર્યમાં તેઓની સલાહ લેતો અને ગંભીર વિચાર કરીને તેને અમલમાં મૂકતો.

બા૦ અહમદશાહ તપાગચ્છની વૃદ્ધ પોષાળના ૫૭મા આ૦ **રત્નસિંહસૂરિ** (સં. ૧૪૫૨ થી ૧૫૧૮) તથા તપગચ્છની લઘુ પોષાળના ૫૦મા આ૦ **સોમસુંદરસૂરિ** (સં. ૧૪૫૭ થી ૧૪૯૯)ને બહુમાન આપતો હતો.

(પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૪ તથા પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૫૨)

તેણે ઘાણેરાવના **ધરણા** પોરવાડને શત્રુંજય તીર્થના છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘનું ફરમાન લખી આપી યાત્રાની છૂટ આપી હતી.•

• શ્રી રત્નમણિરાવ લખે છે કે – 'ભાવનગર પ્રાચીન શોધસંગ્રહ' ગ્રંથ પૃષ્ઠ-૫૫માં લખ્યું છે કે, રાણકપુરના મંદિરના લેખમાં ''એક જૈન દાનવીરને શત્રુંજય તીર્થ આદિ શુભ કાર્યો કરવાનું ફરમાન બા૦ અહમદશાહ તરફથી મળ્યું હતું'' એવો લેખ છે.

(– ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ, પૃ. ૩૫)

બા૦ અહમદશાહ તા. ૪-૫-૧૪૪૨ ના રોજ અમદાવાદમાં મરણ પામ્યો અને તેને અમદાવાદમાં જૂમામસીદ પાસેના કબ્રસ્થાનમાં દફનાવવામાં આવ્યો.

૩. **બાદશાહ મહમ્મુદ બીજો** (રાજ્યકાળ સને ૧૪૪૩ થી ૧૪૫૨) –

તેના રાજકાળમાં સં. ૧૫૦૮માં ગૂજરાતમાં અને માળવામાં મોટો દુકાળ પડ્યો ત્યારે પાટણના શેઠ **મદન** શ્રીમાળીનો વંશજ અને બા૦ મહમ્મદના માનીતા શેઠ **સદાનંદે** જનતા માટે પાણીની પરબો બેસાડી હતી તેમજ દાનશાળાઓ સ્થાપન કરી હતી. આ રીતે તેણે સૌને અનાજ-પાણી પૂરાં પાડ્યાં હતાં.

બા૦ મહમ્મુદે શેઠ સદાનંદને પ્રજા ઉપર કરેલા ઉપકારના બદલામાં **'વચ્છેરક'**નો ખિતાબ આપ્યો હતો. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૧૭)

બા૦ મહમ્મુદને કોઈએ ઝેર આપવાથી તે મરણ પામ્યો.

૪. **કુતબુદ્દીન** (રાજ્યકાળ સને ૧૪૫૨ થી ૧૪૫૮) –

તેનું બીજું નામ કુતુબશાહ પણ મળે છે. તેણે સને ૧૪૫૧માં પિતાની હયાતીમાં અમદાવાદનું **કાંકરિયું તળાવ** ફરી બંધાવ્યું, જે ૧૯૦ ફૂટ લાંબુ અને સને ૨૧૫૩ વારના ઘેરાવમાં હતું. તેણે સને ૧૪૫૧માં સરખેજમાં અહમ્મદ ખાટૂનો **રોજો** બંધાવ્યો.

(–ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ, પ્ર. ૪૦, પૃ. ૫૯૧)

૫. **દાઉદશાહ** (રાજ્યકાળ સને ૧૪૫૮ થી ૧૪૫૯) –

તે માત્ર એક વર્ષ જીવ્યો હતો.

૬. **મહમ્મુદ બેગડો** (રાજ્યકાળ સને ૧૪૫૯ થી ૧૫૧૧) –

તેનું મૂળ નામ **ફતેખાન** હતું.

જેમ કુમારપાલ સિદ્ધરાજ–જયસિંહના કોપનો ભોગ બન્યો હતો, તે જ રીતે ફતેખાન પણ બા૦ કુતબુદ્દીનના કોપનો ભોગ બન્યો હતો; પણ તે આબાદ બચી ગયો.

કુતબુદ્દીન અને ફતેખાન બન્ને સાવકા ભાઈ હતા. કુતબુદ્દીનને નાની ઉંમરના ફતેખાન સાથે વેર હતું. આથી કુતબુદ્દીને પોતાની રૂપાળી, ચાલાક, ખટપટમાં ચતુર અને બુદ્ધિશાળી એવી **રૂપમંજરીને** ફતેખાનને પકડી લાવવા 'શાહઆલમના સ્થાનમાં' મોકલી. રૂપમંજરીએ ત્યાં જઈ ફતેખાનનો હાથ પકડી તેને પોતાની સાથે લઈ જવા ખેંચ્યો. શાહઆલમે કહ્યું – **''રૂપસુંદરી,** જેનો હાથ ખેંચે છે તે બાદશાહ બનતાં તેને પોતાનો હાથ આપશે. એટલે તેની તે બેગમ બનશે.'' રૂપસુંદરી આ **ભવિષ્યવાણીને** પરખી ગઈ. ફતેખાન બાદશાહ

બનવાનો છે અને હું તેની બેગમ બનવાની છું એમ વિચારીને તેણે ફતેખાનને બચાવી લીધો. (–ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ, પ્ર. ૪૧, પૃ. ૬૦૨)

૨ા૦ સા૦ **મહીપતરામ** રૂપરામ નીલકંઠ લખે છે કે – મહમ્મદે સં. ૧૫૧૭માં દ્વારિકાની મૂર્તિ તોડી નાખી. દ્વારિકાના ચાંચિયા રાજા ભીમને મારી નાખ્યો. જૂનાગઢના રા' માંડલીકને જીતી લઈ તેને **ખાનજહાન** નામ આપી, મુસલમાન બનાવી, અમદાવાદ લઈ આવ્યો. આ ખાનજહાન સને ૧૪૭૪માં અમદાવાદમાં મરણ પામ્યો. તેની કબર માણેકચોક કંદોઈ ઓળમાં પેસતાં જમણી બાજુની એક દુકાનમાં છે. તેના ઉપર રોજ ફૂલ ચડે છે. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૩૦; તથા 'ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ', પૃ. ૬૪૭)

બેગડાએ દરિયાપારના વેપારીઓને હરકતો કરનાર લૂંટારાને મારી નાખી દેશની આબાદી વધારી. તેણે સં. ૧૫૪૦માં ચાંપાનેર જીતી લીધું. આમ જૂનાગઢ અને પાવાગઢ એ બે ગઢો જીતવાથી તે 'બેગડો' કહેવાયો.

મહમ્મદ બેગડાએ શાહજાદા **અહમ્મદને** સૌરાષ્ટ્ર ઉપર ચડાઈ કરવા મોકલ્યો. અહમ્મદે સોમનાથ પાટણ, દ્વારિકા, ગિરનાર અને શત્રુંજયતીર્થનાં દેરાસરો તોડી **પ્રતિમાઓને** ખંડિત કરી, વિનાશ કર્યો. તેણે સં. ૧૫૩૧માં રાણપુર અને સં. ૧૫૪૦માં ચાંપાનેર જીતી લીધું.

મહમ્મદ બેગડો પણ જૂનાગઢને જીતવા માટે પાછળથી ગયો હતો. એ સમયે તેણે અમદાવાદમાં એક સૂબો નીમ્યો હતો, જે ઘીકાંટામાં રહેતો હતો. તે સૂબાએ ૫૦૦ ચોરોને પકડીને જાહેરમાં ફાંસી આપી હતી.

મહમ્મદ બેગડો અને તે પછીના (૧૦મો) **બહાદુરશાહ** સુધીના બાદશાહો મોટે ભાગે ચાંપાનેરમાં રહેતા હતા અને અમદાવાદમાં સૂબો નીમતા હતા.

સંભવ છે કે, મહમ્મદ બેગડાએ મુસ્તફાબાદ (જૂનાગઢ) અને પાટનગર અમદાવાદને વધુ સુશોભિત બનાવ્યું. સને ૧૪૬૮માં અમદાવાદ શહેરને ફરતો મોટો ગઢ બંધાવ્યો. જૂનાગઢ અને ચાંપાનેરના ગઢો સુધરાવ્યા. સને ૧૪૭૫માં દ્વારિકાને જીતી લીધું. મહમ્મદ બેગડો બહાર યુદ્ધમાં હતો ત્યારે તેને પદભ્રષ્ટ કરવા અમીરોએ કાવતરું ગોઠવ્યું હતું, પરંતુ કિંવા ઉલમુલ્ક મલેક **સારંગે** એ કાવતરું પકડી પાડી તે અમીરોને નાસીપાસ બનાવ્યા હતા.

દુકાળો અને દાનવીરો –

સને ૧૪૮૩ એટલે વિ. સં. ૧૫૩૯-૪૦માં ગુજરાત અને માળવામાં મોટો દુકાળ પડ્યો હતો. આ સમયે હડાલાનો **ખેમો દેદરાણી**, માળવાના મંત્રીઓ મેઘરાજ તથા જીવણરાજ, પાટણનો શેઠ ખીમરાજ પોરવાડ, અમદાવાદના ગૂર્જર

શ્રીમાલી મંત્રીઓ સુંદર તથા ગજરાજ, ડુંગરપુરનો મંત્રી સાલ્હા શાહ, મંત્રી વિક્રમ શ્રીમાલી, માલવાના શેઠો શૂરા અને વીરા, શિરોહીનો સં૦ ખીમરાજ, સં૦ કુંતો, સં૦ ઊજળ અને કાજા પોરવાડ, માલવાના **સં૦ રતના** પોરવાડના પૌત્રો સં૦ **સહસા** વગેરે જૈનોએ સ્થાને સ્થાને પાણીની પરબો અને દાનશાળાઓ બેસાડી, જનતાને મોટી મદદ કરી હતી.

શાહ બિરુદ – હડાલાના **ખેમા દેદરાણીએ** અઢળક ધન આપી ગુજરાતની પ્રજાનું દુકાળમાંથી રક્ષણ કર્યું, આથી મહમ્મદ બેગડાએ પ્રસન્ન થઈને જૈનોનું **શાહ** બિરુદ કાયમ રાખ્યું. આ ભયંકર દુકાળ પછી વિ. સં. ૧૫૪૧માં સુકાળ થયો; અને જનતામાં આનંદ ફેલાયો. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૩–૨૩૪)

મંત્રી સુંદર ગૂર્જર શ્રીમાલી અને તેનો પુત્ર ગદરાજ શ્રીમાલી એ બન્ને મહમ્મદ બેગડાના વજીરો હતા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૬–૨૩૭)

વડનગરનો મલેક ગોપી બ્રાહ્મણ બા૦ મહમ્મદ બેગડાની મહેરબાનીથી મોટો અધિકારી બન્યો હતો. કિંવા ઉલમુલ્ક મલેક સારંગ પણ મહમ્મદ બેગડાનો પ્રીતિપાત્ર હતો. શાહજાદો મુજફ્ફરશાહ તે બન્નેની મદદથી ગુજરાતનો બાદશાહ બન્યો હતો; અને તે બન્નેએ ગુજરાતની રાજ્યધુરા પોતાના માથે ઉપાડી લીધી હતી. (–રાજા સારંગદેવો માટે જુઓ પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૧૦)

મહમ્મદ બેગડો અમદાવાદમાં મરણ પામ્યો. તેની કબ્ર સરખેજમાં શેખ અહમ્મદ ખાટૂની દરગાહ પાસેના રોજામાં છે.

૭. **મુજફ્ફર (બીજો)** (રાજ્યકાળ સને ૧૫૧૧ થી ૧૫૨૩) –

તેનું બીજું નામ મદાફર પણ મળે છે. તે બા૦ દાઉદશાહનો પુત્ર હતો. વિ. સં. ૧૫૬૮ના માગશર શુદિ ૪ના અમદાવાદની ગાદીએ બેઠો. તેણે ૧૨ વર્ષ, ૮ મહિના અને ૨૦ દિવસ રાજ્ય કર્યું. તે અમદાવાદમાં મરણ પામ્યો.

સત્તાનો કેફ – એ સમયે તપગચ્છના ભ૦ **હેમવિમલસૂરિ** (સં. ૧૫૪૮ થી ૧૫૮૩) થયા. તેમણે સં. ૧૫૭૦માં ઈડરમાં ઉપા૦ આણંદવિમલ ગણિને **આચાર્ય** અને પં૦ રત્નશેખર તથા પં૦ માણેકસાગરને **ઉપાધ્યાય** બનાવ્યા. પછી તે સૌ ત્યાંથી વિહાર કરી ખંભાત જતા હતા ત્યારે રસ્તે આવતા કપડવંજમાં **દોશી આણંદજીએ** તેમનું બાદશાહી સ્વાગત કરી કપડવંજમાં પધરાવ્યા.

બા૦ મુજફ્ફરે કોઈના ચડાવવાથી આ હકીકત સાંભળી, સં. ૧૫૭૨માં, આ૦ હેમવિમલસૂરિને **ઈર્ષ્યાવૃત્તિથી** પકડી લાવી કેદમાં પૂરવાનો હુકમ કર્યો.

આચાર્યશ્રીને ચૂણેલમાં બાદશાહના આ હુકમના સમાચાર મળ્યા. તેઓ ત્યાંથી રાતોરાત નીકળી સોજિત્રા થઈ ખંભાત પહોંચી ગયા. બાદશાહી માણસોએ પણ સોજિત્રા થઈ ખંભાત આવી ભ૦ હેમવિમલસૂરિને પકડીને કેદમાં પૂર્યા. બાદશાહે ખંભાતના સંઘનો ૧૨૦૦૦ ટકા દંડ કર્યો; અને તે રકમ તેમની પાસેથી વસૂલ કરી આચાર્યને છૂટા કર્યા.

ભ૦ હેમવિમલસૂરિએ ફરી ફરી આવા ઉપદ્રવો ન થાય એ માટે **આયંબિલનું** તપ કરી, સૂરિમંત્રનો જાપ કર્યો. અધિષ્ઠાયક દેવે જણાવ્યું કે, ''આક્ષેપ જૂઠા હોય વિરોધ કરો, ધન પાછું આવશે.'' આથી આચાર્યશ્રીએ શતાર્થી પં૦ **હર્ષકુલગણિ**, પં૦ સંઘહર્ષ-ગણિ, પં૦ **સંયમકુશળગણિ** અને શીઘ્રકવિ પં૦ **શુભશીલગણિ** એ ચાર ગીતાર્થોને આજ્ઞા કરી, ચાંપાનેર મોકલ્યા. તેઓએ બા૦ મુજફરને કાવ્યકલા અને ઉપદેશથી રંજિત કરી ખંભાતના સંઘને ૧૨૦૦૦ ટકા પાછા અપાવ્યા. (સં. ૧૬૩૬ની તપાગચ્છ લઘુ પોષાળ પટ્ટાવલી; પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૮૧)

૮. **અહમદ (બીજો)** (રાજ્યકાળ સને ૧૫૨૩; સં. ૧૫૮૧) –

તેનું બીજું નામ સિકંદરશાહ પણ મળે છે. તેણે લાઠીના દુદોજી ગોહેલને દગાથી મરાવ્યો.

૯. **લઘુ મહમ્મદ (ત્રીજો)** (રાજ્યકાળ સને ૧૫૨૪ થી ૧૫૨૬) –

તે બા૦ મુજફરનો બીજો પુત્ર હતો. સં. ૧૫૮૧માં અમદાવાદની ગાદીએ બેઠો. તે મહેમદાવાદમાં વધુ રહેતો હતો. હરણ વગેરેનો શિકાર કરવામાં મસ્ત રહેતો.

સંભવ છે કે તેના સમયે પાટણમાં સૂબો શેરશાહ હોય.

૧૦. **બહાદુરશાહ** (રાજ્યકાળ સને ૧૫૨૬ થી ૧૫૩૭) –

તે બા૦ મુજફર (બીજા)નો ત્રીજો નાનો પુત્ર હતો. પિતા અને પુત્રના સ્વભાવમાં ઉત્તર દક્ષિણ જેટલો તફાવત હતો. શાહજાદો **બહાદુરશાહ** સને ૧૫૨૫માં પિતાથી રીસાઈને **ચિત્તોડ** ચાલ્યો ગયો હતો અને ત્યાં સીસોદિયા રાણા રત્નસિંહના માનીતા અને કાપડના વેપારી દોશી તોલાશાહ ઓસવાલનો **અતિથિ** બનીને રહ્યો હતો.

આ દરમિયાન સને ૧૫૨૫માં દિલ્હીના બા૦ **હુમાયુએ** ચિત્તોડ પર ચડાઈ કરી. તેણે માલવા, મેવાડ જીતી લઈ ચાંપાનેર થઈ ગુજરાત જીતવાનો વિચાર કર્યો, પણ ચિત્તોડના રાણા **રત્નસિંહે** હુમાયુને હરાવી પાછો કાઢ્યો હતો. શાહજાદા બહાદુરશાહે આ યુદ્ધમાં ચિત્તોડના રાણાને મદદ કરી હતી. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૨૩)

બા૦ હુમાયુ ગુજરાત ઉપર ન જતાં પાછો દિલ્હી ચાલ્યો ગયો ત્યારે ગુજરાત તેને આધીન બન્યું નહીં.

બા૦ બહાદુરશાહ ચિત્તોડમાં અતિથિ બનીને રહ્યો એ સમયે તે અને દો૦ તોલાશાહનો છઠ્ઠો પુત્ર કર્માશાહ ગાઢ મિત્રો બન્યા હતા. શાહજાદાએ ગુજરાત જતાં પહેલાં ખીસા ખરચી માટે લાખ રૂપિયા માગ્યા, ત્યારે શા૦ કર્માશાહે તેને માગ્યા મુજબ રકમ આપી. એ લઈને બા૦ બહાદુરશાહ ગુજરાતમાં ગયો અને ત્યાં સં. ૧૫૮૩ ના શ્રાવણ શુદિ ૧૪ના રોજ અમદાવાદમાં ગાદીએ બેઠો. તેણે ૧૦ વર્ષ અને ૮ મહિના રાજ્ય કર્યું.

તેની કારકીર્દિ ટૂંકી છતાં પ્રશંસનીય હતી. તેણે ગુજરાતના બાદશાહ બની દોશી કર્માશાહને એક લાખની રકમ પાછી આપી તેમજ તેની વિનંતીથી ''શત્રુંજયતીર્થનો ઉદ્ધાર કરી પોતાના ઈષ્ટદેવની પ્રતિમા બેસાડવાની પરવાનગી આપી'' તેનું ફરમાન પણ લખી આપ્યું.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૭ થી ૧૬૦)

બા૦ બહાદુરશાહ તથા બા૦ મહમ્મદ ઉપકેશગચ્છની દ્વિવંદનિકશાખાના ૬૮મા ભ૦ દેવગુપ્તસૂરિ (સં. ૧૫૫૦ થી ૧૬૦૦) તથા તેમના પટ્ટધર ભ૦ કક્કસૂરિ (ભ૦ વિજયરાજસૂરિ)ના ભક્ત હતા.

(પ્રક. ૧, પૃ. ૩૦; પ્રક. ૫૭, પૃ. ૧૫ તથા ૧૬)

વિ. સં. ૧૫૯૨માં **મીરઝા ખસકરીમ** બળવો કરી બા૦ બહાદુરશાહને પદભ્રષ્ટ કરવા ચાહતો હતો. પરંતુ ગુજરાતી સામંતો બા૦ બહાદુરશાહને **વફાદાર** હતા. આથી મીરઝાનું કંઈ ચાલ્યું નહીં અને બા૦ બહાદુરશાહે આવી અમદાવાદને સરલતાથી પુનઃ કબજે કરી લીધું.

એક તરફથી ફિરંગીઓએ દીવબેટને પોતાના તાબામાં લેવા ખટપટ શરૂ કરી; અને એ જ સમયે બા૦ હુમાયુ નવ મહિના સુધી અમદાવાદમાં રહ્યો હતો ત્યારે ફિરંગી હાકેમ બા૦ બહાદુરશાને વાટાઘાટ કરવા દીવબેટમાં લઈ ગયો. ફિરંગી હાકેમે બા૦ બહાદુરશાહનું મોટું સ્વાગત-સન્માન કર્યું. ફિરંગીઓએ બહાદુરશાહના તથા તેના સાથીદારોના નાવિકોને ફોડી લીધા હતા એટલે તે નાવિકો પાસે તેઓની હોડીઓને યુક્તિપૂર્વક સીધી હારમાંથી અલગ લેવરાવીને દગાથી બાદશાહની હોડીને ડુબાડી દીધી. (પ્રક. ૫૮, પૃ. ૫૩)

આ રીતે ફિરંગી હાકેમે બહાદુરશાહનો કાંટો દૂર કરી સને ૧૫૩૭ (વિ. સં. ૧૫૯૩)માં દીવબેટ દબાવી લીધું.

દીવ, દમણ અને ગોવા એ ફિરંગી સંસ્થાનો ૫૦૦ વર્ષ તેમને હાથ રહ્યાં.

ભારતને સ્વતંત્રતા મળ્યા પછી પણ તે સંસ્થાનો તેમણે છોડ્યાં નહીં તેથી ભારતે બળપૂર્વક તે સંસ્થાનોનો કબજો વિ. સં. ૨૦૧૮ના માગશર શુદિ ૧૧ (મૌન એકાદશી); તા. ૧૮-૧૨-૧૯૬૧; ભારતીય શાકે ૧૭૮૩ સૌર માગશર દિ. ૨૭ ને સોમવારના રોજ મેળવ્યો અને એ ત્રણે સંસ્થાનો સ્વતંત્ર ભારતમાં ભળી ગયાં. ભારતમાં હવે કોઈ પરદેશી સંસ્થાન રહ્યું નથી. (દીવબેટ માટે જુઓ, પ્રક. ૩૮, પૃ. ૩૨૯-૩૩૦; પ્રક. ૫૯, પૃ. ૨૩૦)

૧૧. મહમ્મદ ચોથો (રાજ્યકાળ સને ૧૫૩૭ થી ૧૫૫૪) –

આ બાદશાહને **ગલરાજ** નામે માનીતો વજીર હતો; જે અમદાવાદમાં રહેતો હતો. બાદશાહે તેને 'મલેક નગદલ'નો ખેતાબ આપ્યો હતો. તેના હાથ નીચે ૫૦૦ ઘોડેસવાર હબસીઓની સેના હતી.

એ વજીર જૈનાચાર્ય ભ૦ **વિજયદાનસૂરિ** (સં. ૧૫૮૭ થી ૧૬૨૧)નો ભક્ત હતો. તેણે સં. ૧૬૧૯-૨૦માં ભ૦ વિજયદાનસૂરિના ઉપદેશથી બાદશાહને સમજાવી શત્રુંજય તીર્થનો છ મહિના સુધી **મુક્તાઘાટ** કરાવ્યો હતો, એટલે લાગાન, વેઠ, વેરા, યાત્રાકર વગેરે માફ કરાવ્યા હતા; અને ગામે ગામથી જૈનસંઘોને એકઠા કરી **સંઘપતિ** બની શત્રુંજયનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. અમદાવાદમાં દોશીવાડાની પોળમાં આ મંત્રીના નામની 'ગલા મનજી (મહેતા)'ની પોળ છે.

(પ્રક. ૫૭, પૃ. ૭-૮)

વીરમગામ વિભાગનો વજીર મલેક **વીરજી** પોરવાડ જૈન હતો. તે બા૦ મહમ્મદનો માનીતો હતો અને ૫૦૦ ઘોડેસવારનો ઉપરી હતો. તેને મલેક સહસ્રકિરણ નામે પુત્ર હતો. તે પણ વીરમગામ વિભાગનો વજીર હતો. તેને ગોપાલ, કલ્યાણ અને વિમળા એમ ત્રણ સંતાન હતાં. તે ત્રણેએ સં. ૧૬××માં અમદાવાદમાં જગદ્‌ગુરુ આ૦ હીરવિજયસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી, જેઓ સમય જતાં અનુક્રમે **મહો૦ સોમવિજય** ગણિવર, **મહો૦ કીર્તિવિજય** ગણિવર અને પ્રવર્તિની સાધ્વી વિમલાશ્રીના નામથી ખ્યાતિ પામ્યાં.

એક સમયે પાટણમાં શેરશાહ (ચીકથો) સૂબો હતો.

(પ્રક. ૫૬, પૃ. ૪૬૭, અંગારશા પીર)

બા૦ મહમ્મદે ભારતમાં હોળી અને દિવાળીના તહેવારો ઊજવવાનું બંધ કરાવ્યું હતું.

૧૨. અહમ્મદશાહ ત્રીજો (રાજ્યકાળ સને ૧૫૫૪ થી ૧૫૬૧) –

૧૩. મુજફ્ફર ત્રીજો (રાજ્યકાળ સને ૧૫૮૧ થી ૧૫૭૨) –

વિ. સં. ૧૬૧૭ ના માગસર સુદિ ૮ ના રોજ અમદાવાદની ગાદીએ બેઠો. તેણે ૧૦ વર્ષ અને ૨૦ દિવસ સુધી ગુજરાતનું રાજ્ય કર્યું. આ ગુજરાતનો છેલ્લો બાદશાહ હતો. સને ૧૫૭૨માં દિલ્હીનો બાદશાહ અકબર ગુજરાત ઉપર (પહેલીવાર) ચડી આવ્યો અને અમદાવાદ જીતી લઈ બા૦ મુજફ્ફરને સાથે લઈ ગયો.*

★ **અગત્યની સૂચના** : આ ૪૪મા પ્રકરણમાં ઉપરોક્ત વિગતો ઉપરાંત મોગલવંશ-રાજ્યકાળ, વિક્રમાદિત્ય હેમુ, અકબર બાદશાહ, ચંપાબાઈ શ્રાવિકા, આ૦ હીરવિજયસૂરિ અને તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો આદિની વિગતો તથા આ૦ હીરવિજયસૂરિ આદિને મોગલ બાદશાહોએ આપેલા ફરમાનો તેમજ ફત્તેચંદ શેઠ વગેરે જગતશેઠો, શાંતિદાસ ઝવેરી વગેરે નગરશેઠો આદિને મળેલા ફરમાનો, સૌરાષ્ટ્ર તથા પાલીતાણાનો ગોહિલ રાજવંશ, શત્રુંજયતીર્થના રખોપાના કરાર, શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી પેઢીની સ્થાપના અને તેનું બંધારણ, પેઢી અને પાલીતાણાના દરબાર વચ્ચે શત્રુંજય તીર્થ અંગેના કરારો ઇત્યાદિ વિગતો પ્રથમ આવૃત્તિમાં આપવામાં આવેલ, જે આ બીજી આવૃત્તિમાં નહીં આપતાં ભાગ–૪ના પ્રકરણ ૫૮ વગેરેમાં ક્રમ મુજબ પ્રગટ કરવામાં આવશે. અર્થાત્ 'જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ'ના ભાગોમાં ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીરસ્વામી પરમાત્માના ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામીની પાટપરંપરા મુજબ દરેક પ્રકરણો તે તે પટ્ટધરોના નામથી ક્રમશઃ આપવામાં આવેલ છે. તે રીતે ૫૮મા પટ્ટધરપદે આ૦ શ્રી હીરવિજયસૂરિજી આવતા હોય **૫૮મા પ્રકરણમાં 'આચાર્ય હીરવિજયસૂરિ'** નામ આપી, તેમાં આ વિગતો પ્રાયઃ પ્રગટ કરવામાં આવશે. **– સંપાદક**

આચાર્ય દેવેન્દ્રસૂરિ

तेषामुभौ विनेयौ **श्रीमान् देवेन्द्रसूरयः** ।
श्री विजयचन्द्रसूरि–र्द्वितीयोऽद्वैतकीर्तिभरः ॥

(–ધર્મરત્ન પ્રકરણ ટીકા)

जगज्जनितबोधानां तेषां शुद्धचारित्रिणाम् ।
विनेयाः समजायन्त **श्रीदेवेन्द्रसूरयः** ॥

(સં. ૧૩૨૩ થી ૧૩૨૭ની સ્વોપજ્ઞ કર્મગ્રંથ ટીકા, શ્લોક ૫)

सोऽभूद् गुरुः कोऽपि नवः कविस्तुतो मित्रारमाध्यस्थधरो बुधप्रियः ।
तत्त्वोक्तिभिर्नास्तिकदर्शनं क्षिपन् शिवङ्करो मार्गयुतोऽपि देहिनाम् ॥

(આ૦ મુનિસુંદરસૂરિકૃત 'ગુર્વાવલી', શ્લોક ૧૧૨)

વંશ : શેઠ **પૂર્ણદેવ** પોરવાડના વંશમાં અનુક્રમે ૧. પૂર્ણદેવ, ૨. વરદેવ, ૩. સાઢલ અને ૪. **ધીણાક** થયા.

ધીણાકના બીજા ભાઈ ક્ષેમસિંહ અને ચોથા ભાઈ **દેવસિંહે** આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૦.) બંને ભાઈઓ પૈકી દેવસિંહે પહેલાં બચપણમાં જ દીક્ષા લીધી હતી, જે છેવટે આ૦ **દેવેન્દ્રસૂરિના** નામથી ખ્યાતિ પામ્યા. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૩)

સ્વભાવ – આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ શાંત સ્વભાવી, ક્રિયાપ્રવર્તક, પૂર્વકાળના ગીતાર્થોને યાદ કરાવે તેવા **જ્ઞાની** તથા ચારિત્રનિષ્ઠ, સચોટ ઉપદેશક, મોટા ગ્રંથકાર અને **શાસનપ્રભાવક** હતા. આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો ત્યારે આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ અને પં૦ દેવભદ્રગણિ તેમના સહયોગી હતા. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૪.) સંભવ છે કે, આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિને સં. ૧૨૮૫માં આચાર્યપદ મળ્યું હોય. તેમના શાંત રસવાળા, વાત્સલ્યભર્યા મીઠા ઉપદેશથી જ અંચલગચ્છના ૪૪માં **આ૦ મહેન્દ્રસિંહસૂરિએ** સં. ૧૩૦૭ લગભગમાં થરાદમાં ક્રિયોદ્ધાર કરી શુદ્ધ-માર્ગ સ્વીકાર્યો હતો. (ગુજ. ગદ્ય પટ્ટાવલી; પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૧૧)

મેવાડનો રાણો **જૈત્રસિંહ,** રાણો તેજસિંહ, રાણી જયતલાદેવી, રાણો સમરસિંહ વગેરે **આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ**ના અનન્ય રાગી હતા. તેમના ઉપદેશથી રાણા તેજસિંહે મેવાડમાં અમારિપાલન કરાવ્યું હતું અને **રાણી જયતલાએ** ચિત્તોડના કિલ્લા પર શામળિયા પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું જિનાલય બંધાવ્યું હતું. આચાર્ય

દેવેન્દ્રસૂરિવરે ગુરુદેવની સાથે શત્રુંજય, ગિરનાર, આબૂ વગેરે તીર્થોની યાત્રાઓ કરી હતી. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૨૦ થી ૨૨)

આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ, આ૦ વિજયચંદ્ર, ઉપા૦ દેવભદ્ર સં. ૧૩૦૧માં ફાગણ વદિ ૧૩ શનિવારે પાલનપુર પધાર્યા. ત્યાં વરહુડિયા આસદેવે ઉપાસકસૂત્રવૃત્તિ (ગ્રં. ૧૧૨૮) લખાવી. આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિએ સં. ૧૩૦૨માં વીજાપુરમાં વરહુડિયા કુટુંબના **વીરધવલ** તથા **ભીમદેવને** દીક્ષા આપી, તેઓનાં નામ મુનિ **વિદ્યાનંદ** તથા મુનિ **ધર્મકીર્તિ** રાખ્યાં. સં. ૧૩૦૪માં બંનેને **પંન્યાસપદ** આપ્યું.

(પ્રક. ૪૪, પૃ. ૮-૯)

મહુવા-ગ્રંથભંડાર : આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ તથા આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી મહુવાના સંઘે સં. ૧૩૦૬માં **સરસ્વતી ગ્રંથભંડાર** બનાવ્યો. ત્યારબાદ તેઓ સં. ૧૩૦૭માં થરાદ પધાર્યા. ત્યાં તેમણે આ૦ મહેંદ્રસિંહસૂરિ મળ્યા. ત્યાર બાદ આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ માળવા તરફ વિહાર કરી ગયા; અને લગભગ ૧૨ વર્ષે ગૂજરાતમાં પધાર્યા.

આ બાર વર્ષના ગાળામાં આ૦ **વિજયચન્દ્રસૂરિ** ખંભાતમાં ચૈત્યવાસીઓની પાસત્થાવાળી 'વડીપોષાળ'માં રહ્યા અને ત્યાં તે ચૈત્યવાસીઓ સાથેનો મીઠો સંબંધ, શ્રાવકો પ્રત્યેનો ગાઢપ્રેમ અને ઋદ્ધિગારવથી શિથિલાચારી-પ્રમાદી બની ગયા હતા. તેમણે આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિની આજ્ઞા છોડી, પોતાનો **સ્વતંત્ર ગચ્છ** બનાવ્યો. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૯)

આ૦ દેવેંદ્રસૂરિ પોતાના સંવેગી પરિવાર સાથે ગૂજરાતમાં આવ્યા અને સં. **૧૩૧૯**માં ખંભાત પધાર્યા. આ૦ **વિજયચંદ્રસૂરિએ** ગર્વના ઘેનમાં તેમનો વિનય-સત્કાર કર્યો નહીં તેમજ શિથિલાચાર પણ છોડ્યો નહીં. આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિએ આ શિથિલાચારીઓની વડી પોષાળમાં ઊતરવાનું ઉચિત ન ધાર્યું અને બીજા સ્થાનમાં ઊતરવાનો વિચાર કર્યો.

આ રીતે સં. ૧૩૧૯માં બે ગુરુભાઈઓ વચ્ચે ખંભાતમાં ભેદ પડ્યો. ઘણા વિચારશીલ શ્રાવકોને 'આ બંને આચાર્યો વચ્ચે ભેદ પડે' તે ઠીક ન લાગ્યું. **સોની સાંગણ ઓસવાલે** આ બંને શાખામાં કઈ શાખા સાચી છે ? તેનો નિર્ણય કરવા તપસ્યા કરી, પ્રત્યક્ષપ્રભાવી જિનપ્રતિમાની સામે ધ્યાન ધર્યું. **શાસનદેવીએ** સાંગણ સોનીને જણાવ્યું કે, 'આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ **યુગોત્તમ** આચાર્યપુંગવ છે. તેમની જ ગચ્છપરંપરા લાંબા કાળ સુધી ચાલશે, માટે તારે તેમની ઉપાસના કરવી.'

(–ગુર્વાવલી, શ્લોક ૧૩૭થી ૧૩૯; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૧)

સં૦ સોની **ભીમજી** ત્યાગ અને સંયમમાર્ગની તરફેણ કરતો હતો. તેણે આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિને નાની પોષાળમાં ઉતાર્યા. આથી તેમનો શિષ્ય-પરિવાર

સં. ૧૩૧૯માં ખંભાતમાં **લઘુપોષાળ**ના નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. ''લઘુ-પોષાળ એ વાસ્તવમાં **તપાગચ્છ**નું જ નામાન્તર છે.'' (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૮થી ૯૧)

ગચ્છભેદ – આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિનો શિષ્યપરિવાર **મોટી પોષાળ**માં જેમનો તેમ શિથિલ બની ગયો. આ શિથિલાચારના કારણે સં. ૧૩૧૯માં ખંભાતમાં જ તપાગચ્છની મૂળ શાખાથી બીજી જુદી શાખા **વડીપોષાળ**ના નામથી અસ્તિત્વમાં આવી (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૦). આ સમયે મૂળ શાખાનું બીજું નામ તપાગચ્છ લઘુપોષાળ-લહુડીપોષાળ-લોઢી પોષાળ પડ્યું.

આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિના વ્યાખ્યાનમાં સંવેગ, ત્યાગના અમોઘ રસવાળો શાંતરસનો પ્રવાહ વહેતો હતો. તેઓ ખંભાતના ચોકમાં રહેલા 'કુમારપાલ વિહારના ઉપાશ્રયમાં' ધર્મોપદેશ દેતા હતા. **મહામાત્ય વસ્તુપાલ** તેમને વંદન કરવા આવ્યો ત્યારે આચાર્યમહારાજે ચાર વેદ ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું, જેમાં જૈન અને જૈનેતર દર્શન સંબંધી સિદ્ધાંતોનું તલસ્પર્શી નિરૂપણ કર્યું, મહામાત્ય વસ્તુપાલે વ્યાખ્યાનમાં સામાયિક લઈને બેઠેલાઓને 'મુહપત્તિની પ્રભાવના' કરી. લગભગ ૧૮૦૦ મુહપત્તિઓ ત્યારે તેમણે વહેંચી. (ગુર્વાવલી, શ્લોક ૧૧૪)

પટ્ટધર – આચાર્યમહારાજ ત્યાંથી વિહાર કરતા પાલનપુર પધાર્યા. અહીં સંઘની વિનંતિથી, સં. ૧૩૨૩માં, પલ્લવિયા પાર્શ્વનાથ ભ૦ના મંદિરમાં **ઉપા૦ વિદ્યાનંદ ગણિને આચાર્યપદ** અને **પં૦ ધર્મકીર્તિને ઉપાધ્યાયપદ** આપ્યું. આ સમયે મંદિરના મંડપમાં કેસરની દૈવીવૃષ્ટિ થઈ. લોકમાં આશ્ચર્ય અને આનંદ ફેલાયો.

આચાર્યશ્રીએ આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિને ગૂજરાતમાં વિચરવાની આજ્ઞા આપી અને પોતે સં. ૧૩૨૪માં વિહાર કરતા કરતા ફરીવાર માળવા પધાર્યા. સંભવ છે કે, તેમણે **ઉપા૦ ધર્મકીર્તિ**ને માળવાના વિહારમાં પોતાની સાથે રાખ્યા હોય.

સ્વર્ગ – **આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ** સં. ૧૩૨૭માં માળવામાં (અગર મારવાડના સાચોરમાં) કાળધર્મ પામ્યા. આ સમાચાર મળતાં ભારતના જૈન સંઘમાં ભારે ગમગીની ફેલાઈ. ખંભાતના **સં૦ ભીમજી**એ તે દિવસથી અન્ન લેવાનો ત્યાગ કર્યો અને ૧૨ વર્ષ સુધી અનાજ ખાધું નહીં. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૦.) માળવાથી સાથેના મુનિવરોએ ગૂજરાત તરફ વિહાર કર્યો.

આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિએ 'દેવેન્દ્ર અંકવાળા' **ગ્રંથો** બનાવ્યા, જેનાં નામ નીચે મુજબ જાણવા મળે છે –

૧. **ધર્મરત્ન પ્રકરણ ટીકા**■	૬. સિદ્ધ પંચાશિકા ગાથા ૫૦
૨. સુદંસણાચરિયં	૭. સિદ્ધ પંચાશિકા-વૃત્તિ (ગ્રં. ૮૭૫૦)
૩.૪.૫. ભાષ્યત્રય ગાથા ૧૫૨	૮. શ્રાદ્ધવિધિ કૃત્ય

■ ઉપર્યુક્ત આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિના **ગ્રંથો** પૈકી ૧, ૧૦, ૧૧ની પ્રશસ્તિમાં આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ લખે છે કે – ☛

૯. શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ સૂત્રવૃત્તિ* (વંદારુવૃત્તિ), ગ્રં. ૨૭૨૦
૧૦. **પંચનવ્ય કર્મગ્રંથ**■
(૧) કર્મ વિપાક : ગાથા ૬૧ (૨) કર્મસ્તવ : ગાથા ૩૪
(૩) બંધવિધાન : ગાથા ૨૫ (૪) ષડશીતિ : ગાથા ૮૬
(૫) શતક : ગાથા ૧૦૦
૧૧. **છ કર્મગ્રંથ ટીકા**■ ૧૨. સાસય જિણથયં, ગાથા ૨૪
૧૩. ધારણાયંત્ર.

☛ **અ.** પં૦ **વિદ્યાનંદે** ધર્મરત્ન પ્રકરણની પહેલી પ્રતિ લખી અને તેને મહો૦ હેમકળશ તેમજ પં૦ ધર્મકીર્તિએ સંશોધી. (–ધર્મરત્ન પ્રકરણ ટીકા)

આ. વિબુધવર **धर्मकीर्ति-श्रीविद्यानंदसूरिमुख्यैः** ।
स्व-परसमयैककुशलैस्तदैव संशोधिता चेयम् ॥ ७ ॥ (કર્મગ્રંથ ટીકા)

આ બંને પ્રશસ્તિઓ ઉપરથી તારવી શકાય છે કે, સં. ૧૩૦૪ થી ૧૩૨૩ ના ગાળામાં 'ધર્મરત્ન પ્રકરણ ટીકા' બની હતી. એ સમયે આ૦ વિદ્યાનંદ તથા આ૦ ધર્મઘોષ પંન્યાસ હતા; આચાર્ય કે ઉપાધ્યાય ન હતા. પણ, સં. ૧૩૨૩ થી સં. ૧૩૨૭ના ગાળામાં 'કર્મગ્રંથ ટીકા' બની ત્યારે આ૦ વિદ્યાનંદ **આચાર્ય** હતા અને આ૦ ધર્મઘોષ **ઉપાધ્યાય** બની ચૂક્યા હતા; તેઓ બંને ત્યારે જૈન, જૈનેતર શાસ્ત્રોના પારગામી બની ચૂક્યા હતા.

શ્રી દોલતસિંહ લોઢા લખે છે કે, ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલના સમયે ઠ૦ કટુકરાજ પોરવાડ હતા. તેના પુત્ર સોલાક (પત્ની-રાજૂદેવી)ના પુત્ર શેઠ **જગસિંહે** સં. ૧૨૨૮ શ્રાવણ સુદિ ૧ સોમવારે પોતાના ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યથી આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિની કર્મવિપાકવૃત્તિ વગેરે ૩ ગ્રંથો લખાવ્યા. (પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ, પૃ. ૨૩૧)

નોંધ : સંભવ છે કે, આ સં. ૧૩૨૮ હોય.

★ **શ્રી વન્દારુવૃત્તિ પ્રશસ્તિ –**

इति श्री षड्विध आवश्यकविधिः ॥ एवं ग्रन्थाग्र २७२० ॥
कृतिरियं सुविहितशिरोमणीनां श्रीमद्देवेन्द्रसूरिणाम् ॥छ॥
रसस्त्रिलोचनश्चैव कलासंपूर्णा वर्तते (१६३६) ।
ग्रहयोगवियुक्तश्च मधौ च कृष्णपक्षके ॥१॥
बृहद्गणगच्छाधीशाः सूरिश्री शीलदेवाख्याः ।
तच्छिष्येणैव लिखिता भानुप्रभोवृत्तिमिमाम् ॥२॥
प्रवाच्यमानं कृतिभिस्तु नन्द्यात् ॥ शुभं भूयात् ॥
(–શ્રી જૈન સાહિત્યપ્રદર્શન, શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧)

નોંધ – જો કે **સંપાદકે** આ ગ્રંથ લખવાની સાલ સં. ૧૨૩૬ છાપી છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તો સં. ૧૬૩૬માં જોઈએ. આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ કે આ૦ **શીલદેવ**માંથી કોઈ સં. ૧૨૩૬માં થયા નથી. આ૦ શીલદેવ ૧૭મી સદીમાં થયા છે. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૨) તેથી આ પાઠ रसाग्नियोजिते वर्षे चेंदुकला सम्पूर्णे ॥ शते ॥ એ પ્રકારે જોઈએ. પં૦ શ્રી કીર્તિસુંદરગણિએ સં. ૧૫૧૧માં વન્દારુવૃત્તિનો બાલાવબોધ કર્યો.

આ ગ્રંથો સિવાય તેમણે 'સિરિ ઉસહવદ્ધમાણ' વગેરે સ્તવનો તથા યુગપ્રધાન સ્વરૂપયંત્રની રચના કરી હતી.

તેમની પાટે એક પછી એક (૧) આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિ, (૨) આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ એમ બે આચાર્યો થયા.

આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિ ગુરુદેવની જેમ શાંત, સંવેગી, ત્યાગી અને વિદ્વાન હતા.

પ્રભાવક મુનિવરો –

આ સમયે શ્વેતાંબર જૈન સંઘમાં સમર્થ વિદ્વાન આચાર્યો થયા.

આ૦ વિનયમિત્ર યુગપ્રધાન થયા. તે સં. ૧૨૭૪માં સ્વર્ગે ગયા. નાગેન્દ્રગચ્છના **આ૦ વિજયસેનસૂરિ**, આ૦ ઉદયપ્રભસૂરિ, આ૦ મલ્લિષેણસૂરિ (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૪,૬), મલધારગચ્છના આ૦ દેવપ્રભ, આ૦ નરચંદ્રસૂરિ (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૨૮૨), આ૦ વાદીદેવસૂરિના શિષ્ય **આ૦ રત્નપ્રભસૂરિ** (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૫૪), રાજગચ્છના આ૦ **માણેકચંદ્રસૂરિ** થયા, જેમણે કાવ્યપ્રકાશ પર 'સંકેતટીકા' સં. ૧૨૭૬માં રચી હતી. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૨૭)

રાજગચ્છના **આ૦ બાલચંદ્રસૂરિએ** સં. ૧૨૮૬-૧૨૮૭માં 'કરુણાવજાયુધ' નાટક રચ્યું અને સં. ૧૨૯૮માં 'વસન્ત-વિલાસ' નામે કાવ્યગ્રંથ બનાવ્યો (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૨૩). આ૦ **જયસિંહસૂરિએ** 'હમ્મીરમદમર્દન' નાટકની રચના કરી (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૨૨૩). વાયડગચ્છના વેણીકૃપાણ **આ૦ અમરચંદ્રસૂરિએ** બાલભારત, કવિકલ્પલતા, છંદોરત્નાવલી-મંજરી વૃત્તિ, પદ્માનન્દ કાવ્ય વગેરે અનેક ગ્રંથોની રચના કરી. (પ્રક. ૪૩, પૃ. ૫૬૧)

આ૦ શાલિભદ્રસૂરિએ સં. ૧૨૪૧માં ગુજરાતી ભાષામાં 'ભરતેશ્વર બાહુબલી રાસ' બનાવ્યો. પિપ્પલક ગચ્છમાં આ૦ શીલભદ્ર થયા. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૧૦)

આ૦ જિનવલ્લભસૂરિની પરંપરાના મધુકરગચ્છના **આ૦ અભયદેવસૂરિ**-વાદિસિંહે સં. ૧૨૭૮માં રૂદ્રોલી ગામમાં **રુદ્રપલ્લી** ગચ્છની સ્થાપના કરી. એ જ પરંપરાના આ૦ કમલપ્રભે પ્રાકૃત ભાષામાં પાર્શ્વનાથસ્તવન અને જિનપંજર સ્તોત્ર રચ્યાં. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૪૬)

ખરતરગચ્છના આ૦ **જિનેશ્વરે** ખરતરગચ્છની (૧) ઓસવાલ ગચ્છ અને (૨) શ્રીમાલીગચ્છ એમ બે પરંપરા સ્થાપન કરી (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૬૫). ઉપા૦ **અભયતિલકગણિએ** સં. ૧૩૧૨માં પાલનપુરમાં સંસ્કૃત 'દ્વ્યાશ્રય મહાકાવ્ય વૃત્તિ' રચી (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૬૬). ઉપા૦ **પૂર્ણકળશે** સં. ૧૩૦૭માં પ્રાકૃત 'દ્વ્યાશ્રય મહાકાવ્ય વૃત્તિ' બનાવી (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૬૬; પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૯૩). પૂનમિયાગચ્છના **આ૦ પરમદેવ** સં. ૧૩૦૨માં થયા. મહાદાની **જગડૂશાહ** તેમનો શ્રાવક થયો (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૯૨). અંચલગચ્છના **આ૦ મહેન્દ્રસિંહસૂરિ** સં. ૧૩૦૭માં થરાદમાં હતા. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૫૬)

પૂનમિયાગચ્છના ચતુર્દશી પક્ષમાં આ૦ **દેવેન્દ્રસૂરિ** થયા. તેમણે સં. ૧૨૯૬માં તપા. ઉ૦ વિજયચંદ્રગણિને આચાર્યપદ આપ્યું (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૩૧; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૮). તેમના પટ્ટધર **આ૦ હેમપ્રભસૂરિએ** સં. ૧૩૦૫માં 'ત્રૈલોક્ય પ્રકાશ' નામે તાજિક ગ્રંથ સં. ૧૧૬૦ બનાવ્યો (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૩૧). સં. ૧૩૦૮માં કચ્છુલી ગચ્છમાં આ૦ કમલસિંહ થયા (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૩૧). આ૦ વાદિદેવસૂરિની પરંપરાના ૪૫મા આ૦ હરિભદ્રસૂરિના ગુરુભાઈ પં૦ **વિદ્યાકર-ગણિએ** સં. ૧૩૬૮માં 'શબ્દાનુશાસનવૃત્તિ દીપિકા'નો ઉદ્ધાર કર્યો. **આ૦ મુનીન્દ્રસૂરિએ** સં. ૧૩૨૨માં સંક્ષિપ્ત 'શાન્તિનાથ ચરિત્ર' રચ્યું. **આ૦ જયાનંદે** સં. ૧૨૬૮માં જાલોરના જિનાલયમાં સ્વર્ણકલશ ચડાવ્યો.

નાગોરીતપા (૪૪મા) આ૦ ગુણસમુદ્ર સં. ૧૩૦૮માં સ્વર્ગે ગયા. (૪૫મા) **આ૦ જયશેખરે** સં. ૧૩૦૧માં **'ક્રિયોદ્ધાર'** કર્યો અને **નાગોરી તપાગચ્છ સ્થાપન** કર્યો (પૃ. ૪૧, પૃ. ૪૬૪). તેમના જ પટ્ટધર (૪૬મા) આ૦ વજ્રસેનસૂરિ થયા. તેમને બાદશાહ **અલ્લાઉદ્દીન ખીલજી** બહુ માનતો હતો.

(પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૪; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૩૧)

નાગેન્દ્રગચ્છના આ૦ વર્ધમાનસૂરિએ સં. ૧૨૯૯માં પાટણમાં 'વાસુપૂજ્ય ચરિત્ર' બનાવ્યું. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૪)

ગ્રંથભંડારો –

આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ, આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ અને મહો૦ દેવભદ્રગણિ વગેરેના ઉપદેશથી મહુવા, પાટણ, વીજાપુર, ખંભાત વગેરે સ્થળોમાં મોટા ગ્રંથભંડારો બન્યા તેમજ વિવિધ આગમગ્રંથો લખાયા.

આ ગ્રંથભંડારોની ગ્રંથપુષ્પિકાઓથી એટલું તારવી શકાય છે કે, આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ તથા આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિએ જૈન આગમોની રક્ષા અને સુલભ પ્રાપ્તિ બને, એ માટે જૈન સંઘો પાસે જાહેર જ્ઞાનભંડારો સ્થાપન કરાવ્યા. આવા જાહેર જ્ઞાનભંડારો સ્થાપન કરનારા આ પહેલાવહેલા આચાર્યો થયા.

આ આચાર્યો પછી ઘણા જૈનાચાર્યોએ ગ્રંથભંડારોની પ્રવૃત્તિને ઓછા-વધુ પ્રમાણમાં ચાલુ રાખી હતી.*

★ ખરતરગચ્છના ૫૧મા આ૦ **જિનભદ્રસૂરિ** (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૭૫), તપગચ્છના ૫૦મા **આ૦ સોમસુંદરસૂરિ** (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૫૧), વૃદ્ધતપાગચ્છના ૬૦મા આ૦ **લબ્ધિસાગરસૂરિ** (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૭) વગેરે જૈનાચાર્યોએ વિવિધ નગરોમાં મોટા ગ્રંથભંડારો સ્થાપન કરાવી, આ પ્રવૃત્તિને મોટો વેગ આપ્યો હતો. તેમની એ દીર્ઘદર્શી કૃપાનું અને રક્ષણપદ્ધતિનું ફળ છે કે, આજે પાટણ, અમદાવાદ, ખંભાત, લીંબડી, બિકાનેર, જેસલમેર, પૂના વગેરે સ્થાનોમાં જૈન ગ્રંથભંડારો વિદ્યમાન છે. ☛

મહુવાનો સરસ્વતી જ્ઞાનભંડાર –

સંવત ૧૩૦૬ વર્ષે મહા સુ. ૧ ગુરાવદ્યેહ શ્રીમધુમત્યાં પ્રભુશ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ, પ્રભુશ્રી વિજયચન્દ્રસૂરિણાં સદ્દેશનાશ્રવણતઃ સંજાતશુદ્ધસંવેગૈઃ શ્રી શ્રમણસંઘસ્ય પઠનાર્થં **શ્રીવાગ્દેવતાભાંડાગાર**કરણાય ધવલક્કવાસ્તવ્ય ઠ૦ સાહર, દ્વીપવાસ્તવ્ય ઠ૦ મદન, ઠ૦ આલ્હણસીહ, ઠ૦ જયંતસીહ, ઠ૦ જયતા, ઠ૦ રાજા, ઠ૦ પદમસીહ, શ્રી મધુમતીવાસ્તવ્ય મહં૦ જિણદેવ, ભા૦ સૂમા, વ્યવ૦ નારાયણ, વ્ય૦ નાગપાલ, સૌ૦ વયરસીહ, સૌ૦ રતન, ઠ૦ રતન, ભા૦ જસહડ, વસાધીણા, ઠ૦ લેખક અરિસીહ, ભા૦ આજડ, ટિંબાણક-વાસ્તવ્ય શ્રે૦ દો૦ સિરિકુમાર, ઠ૦ આંબડ, ઠ૦ પાલ્હણ તથા દેવપત્તનવાસ્તવ્ય સૌ૦ આલ્હણ, ઠ૦ આણંદ પ્રભૃતિ સમસ્તશ્રાવકૈર્મિલિત્વા મોક્ષફલાઽવાપ્તયે સ્વપરોપકારાય શ્રીસર્વજ્ઞાગમસૂત્ર-તથા વૃત્તિ-તથા ચૂર્ણિ–તથા નિર્યુક્તિ-પ્રકરણ-(ગ્રંથ)-સૂત્રવૃત્તિ-વસુદેવ-હિંડિપ્રભૃતિસમસ્તકથા-લક્ષણ-સાહિત્ય-તર્કાદિસમસ્ત ગ્રંથલેખનાય પ્રારબ્ધ પુસ્તકાનાં મધ્યે પ્રવચનસારોદ્ધાર વૃત્તિતૃતીયખંડપુસ્તકમ્ લિખિતં ઠ૦ અરિસીહેન ॥

જ્ઞાનદાનેન જાનાતિ, જન્તુઃ સ્વસ્ય હિતાહિતમ્ ।
વેત્તિ જીવાદિતત્ત્વાનિ વિરતિં ચ સમશ્નુતે ॥ ૧ ॥
જ્ઞાનદાનાત્ ત્વવાપ્નોતિ કેવલજ્ઞાનમુજ્જ્વલમ્ ।
અનુગૃહ્યાખિલલોકં લોકાગ્રમધિગચ્છતિ ॥ ૨ ॥
ન જ્ઞાનાદાનાધિકમત્ર કિઞ્ચિદ્, દાનં ભવેદ્ વિશ્વકૃતોપકારમ્ ।
તતો વિદધ્યાદ્ વિબુધઃ સ્વશક્ત્યા, વિજ્ઞાનદાને સતતપ્રવૃત્તિમ્ ॥ ૩ ॥

(પાટણ-સંઘવીપાટકાસ્થિત ભાણ્ડાગાર પુષ્પિકા)

એટલે તપગચ્છના **આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ** તથા **આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ**ના ઉપદેશથી સં. ૧૩૦૬ મહા સુદિ ૧ ને ગુરુવારે મહુવામાં ધોળકા, દીવબંદર, મહુવા, ટીંબાનક, દેવપત્તન, (દેવપાટણ) વગેરેના જૈનોએ મળી સ્વ-પરના ઉપકાર માટે અને મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે મોટો જ્ઞાનભંડાર સ્થાપન કર્યો; અને તેમાં જૈનાગમો, જૈનાગમ પંચાંગી, પ્રાચીન શાસ્ત્રો, વ્યાકરણ, કાવ્ય, ન્યાય, સાહિત્ય, કથા વગેરે વિવિધ વિષયના ગ્રંથો લખાવી મૂકવા નક્કી કર્યું.★

(–જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પ્રશ. નં. ૧૧૦)

☛ આગમપ્રજ્ઞ આ૦ **સાગરાનંદસૂરિએ** જૈન આગમોની રક્ષા અને તેને ચિરકાળ ટકાવી રાખવા માટે આગમોદયસમિતિ, શિલાઆગમમંદિર અને તામ્રાગમ મંદિર સ્થાપન કરાવ્યાં. તેઓ આ વિષયમાં સર્વપ્રથમ પહેલ કરનારા ગણાય છે.

આગમપ્રભાકર પૂ૦ મુ૦ શ્રી **પુણ્યવિજયજી** મહારાજે આ ભંડારોના ગ્રંથોને લોકભોગ્ય બનાવવા માટે ભારત સરકારનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે. આ દિશામાં કાર્ય કરનારા તેઓ પહેલવહેલા મુનિવર છે.

★ મહુવાનો જ્ઞાનભંડાર સાક્ષી પૂરે છે કે, મહુવા તે સમયે જૈનધર્મનું કેન્દ્ર હતું. આથી મહુવામાં ગ્રંથભંડારના ઘણી અગત્યતા હતી.

આ રીતે સં. ૧૩૦૬માં મહુવામાં સરસ્વતી જ્ઞાનમંદિર બન્યું હતું; આ જ્ઞાનભંડાર અત્યારે ત્યાં નથી.

ટીંબા–ટીમાણા જૂનું ગામ છે. તેમાં દોશી શ્રી કુમાર ગૂર્જર શ્રીમાલી ઠ૦ આંબડ, ઠ૦ પાલ્હણ (પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૩૮), **ભીમો કુંડલિયો** (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૨૧), **વિક્રમશી** ભાવસાર (પ્રક. ૩૪, પૃ. ૪૯૯ તથા પ્રક. ....) વગેરે **નરરત્નો** થયા હતા.

પાટણનો સરસ્વતી જ્ઞાનભંડાર :

પાટણના જૈનસંઘે **આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ**ના ઉપદેશથી મોટો ગ્રંથભંડાર બનાવ્યો હતો. વિવિધ ગચ્છના આચાર્યોએ જુદાં જુદાં સ્થાનોના જૈનો પાસે વિવિધ ગ્રંથો લખાવી, તે ગ્રંથભંડારમાં દાખલ કર્યા હતા. તેમાંના કેટલાક આ હતા –

(૧) આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિના ઉપદેશથી તેમના કુટુંબના શા૦ **ધીણાક** પોરવાડ તથા **મોઢા** પોરવાડે સં. ૧૨૯૬માં 'ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર લઘુવૃત્તિ અને આખ્યાનક મણિકોશવૃત્તિ' ગ્રંથો લખાવ્યા હતા. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૩)

(૨) આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિના પટ્ટધર આ૦ **વિદ્યાનંદસૂરિ**ના પટ્ટધર આ૦ **ધર્મ-ઘોષસૂરિ**ના ઉપદેશથી દયાવટ (દિયાણા)ના શેઠ હોનાક, શેઠ કુમારસિંહ પોરવાડ, શેઠ સોમાક, શેઠ અરિસિંહ, શેઠ કડુઆ, શેઠ સાંગોક, શેઠ ખીસ્વાક, શેઠ સુહડ વગેરે શ્રાવકસંઘે 'શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય ટીકા' લખાવી પાટણના સરસ્વતી ગ્રંથભંડારમાં આપી હતી. (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૧, પ્રશ. નં. ૩૯, પૃ. ૩૧)

(૩) મેવાડના મંત્રી સોનગરા **સીમંધર** (સમધર)ના કુટુંબે સં. ૧૩૫૨માં ગ્રંથો લખાવ્યા હતા. (જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પ્રશ. નં. ૩૩)

(૪) ઉપકેશગચ્છના આ૦ દેવગુપ્તસૂરિના શિષ્ય **પં૦ પાર્શ્વગણિના** ઉપદેશથી સં. ૧૩૫૨માં શેઠ કુમારસિંહ પોરવાડના વંશજ શેઠ **આશાધરે** 'ઉત્તરાધ્યયન-સૂત્ર–લઘુવૃત્તિ' લખાવી. (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૧, પ્રશ. નં. ૩૯, પૃ. ૩૧)

(૫) શેઠ વીરા પોરવાડના પુત્ર વયજાની પુત્રી **રૂપલસુંદરીએ** આ૦ **જયાનંદસૂરિ**ના ઉપદેશથી સં. ૧૪૫૮ના પ્રથમ ભાદરવા સુદિ ૮ ના રોજ પાટણમાં 'પઉમચરિય' (ગ્રં. ૧૦૫૦૦) લખાવ્યું અને સં. ૧૪૫૯માં પાટણના સરસ્વતી ગ્રંથભંડારમાં મૂક્યું. (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૯૮, પૃ. ૬૨; પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૫૦)

(૬) દોલતાબાદના ''દુઃસાધ્યવંશ''ના **શેઠ જગતસિંહ**ના પુત્ર સાધુ પદ્મસિંહની પુત્રી અને સં૦ આશાધરના પત્ની **રાજૂએ** 'જંબૂદ્વીવ પન્નતિ ટીકા' ગ્રંથ લખાવ્યો. (જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશ. નં. ૯૬; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૧૫)

(૭) તપાગચ્છીય આ૦ જયાનંદસૂરિના શિષ્ય (ચરણકમલચંચરીક) ગચ્છ-નાયક (૪૯મા) ભ૦ દેવસુંદરસૂરિ, આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિ, આ૦ કુલમંડનસૂરિ, આ૦ ગુણરત્નસૂરિ, મહો૦ દેવશેખરગણિ, પં૦ દેવભદ્રગણિ, પં૦ દેવમંગલગણિ વગેરે પરિવારને વ્યાખ્યાનમાં વાંચવા માટે દિયવરાના શ્રાવક વીરા આલ્હાના પુત્ર ધર્માત્મા કરણસિંહે સં. ૧૪૩૬ ના પોષ સુદિ ૬ ને ગુરુવારના રોજ શ્રી પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગ્રં. ૬૦૭૪) લખાવ્યું અને પાટણના સંઘપતિ સોમર્ષિ તથા શેઠ પ્રથમ વગેરે શ્રીસંઘને અર્પણ કર્યું.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૧૦, પૃ. ૭૦)

(૮) શંખલપુરના મંત્રી ભીમ પોરવાડના પુત્ર મંત્રી ઠ૦ લીંબાકની પત્ની લુણાકે આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૪૧ પોષ વદિ ૧૨ ના ભરૂચમાં શબ્દાનુશાસન–અવચૂરિ લખાવી હતી. આ પ્રતિ પાટણના જ્ઞાનભંડારમાં છે.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૬)

(૯) પાટણના ઠ૦ પેથાની પુત્રી પૂજીએ આ૦ જયાનંદસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૪૧ ના ચૈત્ર વદિ ૪ ને ગુરુવારે ''પ્રશ્નોત્તર રત્નમાલાવૃત્તિ'' લખાવી.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૫)

(૧૦) સં ૧૪૪૯ ના કાર્તિક વદિ ૧૩ ને શનિવારે પાટણના વીરમપાડાના ઉપાશ્રયમાં શ્રી શબ્દાનુશાસન લખાવ્યું. (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશ. નં. ૧૭)

(૧૧) હડાલાના શેઠ ધરમશી પોરવાડે આ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી પાટણમાં મોટો ગ્રંથભંડાર સ્થાપન કર્યો. તેના માટે સં. ૧૪૭૪ ના માગશર સુદિ ૬ સુધીમાં એક લાખ શ્લોકાત્મક આગમગ્રંથો લખાવ્યા અને સં. ૧૪૮૧ સુધીમાં બે લાખ શ્લોકાત્મક ગ્રંથો લખાવ્યા.

(જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાગ. ૨, પ્રશ. ૪૭-૪૮;
પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૫-૧૭૬ : ધરમશી હડાલિયો)

(૧૨) શેઠ ગોવિંદ શ્રીમાલીએ સં. ૧૪૭૯માં સમસ્ત આગમગ્રંથો તાડપત્ર પર લખાવ્યા. (પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૫૦, કલમ ૧૩)

(૧૩) નાગોરના સાધુ હીરા ઓશવાલની પુત્રી તથા પાટણના સંગ્રામસિંહ ઓશવાલની પત્ની દેઉએ તપાગચ્છના આ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૮૨માં કલ્પસૂત્રની પાંચ પ્રતિ લખાવી.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૨૩; પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૭)

(૧૪) માળવાના ખરસઉદ (ખાચરોદ) નગરના તપાગચ્છીય પોરવાડ શા૦ નાનુ, તેની પત્ની રાજૂ, તેઓના પુત્રો પાસડ, દેલ્હા, પેથા, ગાંગા, ડુંગર; તે પૈકીના ગાંગાજીની પત્ની સાવિત્રી, તેનો પુત્ર કર્મસિંહ, તેની પત્ની લાઠી,

તેમના પુત્રો વાછા, આલ્હા, તેની પત્ની નાઈ, બેન ટરકૂ વગેરે કુટુંબપરિવાર સાથે શા૦ કર્માશાહે સં. ૧૫૦૯ ના અષાડ સુદિ ૨ ને સોમવારે અણહિલ ગામમાં તપાગચ્છીય આ૦ સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય રત્નહંસગણિને ભણવા માટે ઔદીચ્ય જ્ઞાતિના ધરણિધર પાસે શ્રી શાંતિનાથચરિત્ર લખાવ્યું.

આ પુસ્તક શા૦ કર્મસિંહે પોતાના પરિવાર સાથે સં. ૧૫૧૧માં ખરસઉદમાં વડગચ્છની શાખા તપગચ્છના ગચ્છનાયકો આ૦ સોમસુંદરસૂરિ, આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ, આ૦ જયાનંદસૂરિ, આ૦ જિનસુંદરસૂરિની પરંપરાના વિદ્યમાન આ૦ રત્નશેખરસૂરિ, આ૦ ઉદયનંદિસૂરિ, આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિશિષ્ય આ૦ સોમદેવસૂરિશિષ્ય પં૦ રત્નહંસગણિના ઉપદેશથી પાંચમ તપનું ઉજમણું કર્યું, તે માટે લખાવ્યું.

(શ્રી જૈનસાહિત્ય પ્રદર્શન; શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૬૩)

(૧૫) પાટણના ૧. શેઠ મદન શ્રીમાલીના વંશમાં શેઠ દેવરાજે પરિવારને સાથે રાખી સં. ૧૫૨૭ ના આસો વદિ ૭ ને રવિવારે 'અંગવિજ્જા પઈન્નય' ગ્રંથ લખાવ્યો તથા સં. ૧૫૩૮માં (૫૩મા) ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ તથા આ૦ સોમજયસૂરિના ઉપદેશથી મોટો ગ્રંથભંડાર બનાવ્યો.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૩૨, ૧૭૩; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૧૬-૧૧૭)

(૧૬) માંડવગઢમાં ભણશાળી માંડલિક નામે હતો. તે ખરતરગચ્છના ૫૫મા આ૦ જિનમાણિક્યસૂરિનો ભક્ત-શ્રાવક હતો. તેને લીલાદે નામે પત્ની હતી. સં૦ કીર્તિપાળ, સં૦ છીમરાજ, સં૦ જાનુ, સં૦ જાનુપુત્ર, વિનય વગેરે પુત્રો અને પૌત્રો હતા.

તેણે સં. ૧૫૨૮, ૧૫૩૨ વગેરેમાં પોતાના ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યથી વિવિધ ગ્રંથો લખાવ્યા. તેણે ઉપદેશમાલા-દોઘટ્ટી વૃત્તિ, દર્શનશુદ્ધિપ્રકરણ વૃત્તિ, ખરતર-ગચ્છ સામાચારી વગેરે ગ્રંથો લખાવી, સાધુઓને ભણવા માટે પાટણના જૈન ગ્રંથભંડારમાં મૂક્યા. (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૩૭,૧૫૦,૧૫૨)

વિજાપુરનો સરસ્વતી ગ્રંથભંડાર –

વિજાપુરના તપગચ્છ શ્રીસંઘે જૈન પોષાળમાં આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ, આ૦ વિજય-ચંદ્રસૂરિ, ઉ૦ દેવભદ્ર ગણિ, પં૦ મલયકીર્તિ ગણિ, પં૦ અજિતપ્રભ ગણિ, પં૦ દેવકુમાર ગણિ, મુનિ નેમિકુમાર વગેરેના ઉપદેશથી મોટો સરસ્વતી ગ્રંથભંડાર બનાવ્યો હતો અને જૈનોએ તેમાં વિવિધ પ્રકારના આગમગ્રંથો તથા પ્રાકૃત-સંસ્કૃત ભાષાના ગ્રંથો લખાવીને મૂક્યા હતા.

સં. ૧૨૯૨ ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ના રોજ વિજાપુરના શ્રીસંઘમાં શા૦ ધનપાલના પુત્ર શા૦ રતનપાલ, ઠ૦ ગજપાલ, તેનો પુત્ર ઠ૦ વિજયપાલ, શેઠ

દેલ્હા સુત શેઠ બિલ્હણ, મહં૦ જિનપાલ, મહં૦ વિકલ પુત્ર ઠ૦ આસપાલ, શેઠ સોલ્હા, ઠ૦ સહજા, તેનો પુત્ર ઠ૦ અરિસિંહ, શા૦ રાહડ પુત્ર શા૦ લાહડ વગેરે આગેવાન જૈનો હતા; અને (૧) પરમશ્રાવક શા૦ રતનપાલ, (૨) પરમશ્રાવક શા૦ વિલ્હણ, (૩) સાધર્મિકવાત્સલ્યમાં તત્પર ઠ૦ આસપાલ તથા (૪) આગમ અને ઇતર ગ્રંથોની સારસંભાળ લેવામાં નિષ્ણાત શા૦ લાહડ વગેરે આ ગ્રંથભંડારોના વહીવટદારો હતા. તેઓએ પણ વિવિધ આગમો, ટીકાઓ, પ્રકરણગ્રંથો અને ચરિત્રો વગેરે લખાવ્યાં હતાં.

વિજાપુર પરિચય – વિ. સં. ૯૨૭માં 'વિજાપુર' વસ્યું.

(કવિબહાદુર પં૦ દીપવિજયજીનો સુધર્માગચ્છપટ્ટાવલી રાસ)

પાટણના રાજા રત્નાદિત્ય ચાવડાએ અહીં કુંડ કરાવ્યો હતો તથા ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલે અહીં કિલ્લો બંધાવ્યો હતો.

મહામાત્ય વસ્તુપાલે વિજાપુરમાં 'ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના જિનાલય'નો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

બીજો ઉલ્લેખ મળે છે કે, સં. ૧૨૫૬માં વિજલદેવ પરમારે વિજાપુર વસાવ્યું (સંભવ છે કે તે મારવાડ ગોલવાડનું વિજાપુર હોય).

ચંદ્રસિંહ પોરવાડના વંશના શેઠ પેથડે વિજા (બીજા) નામના ક્ષત્રિય સાથે જઈ વિજાપુર વસાવ્યું. ત્યાં જિનાલય બનાવી, તેમાં સં. ૧૩૭૮માં સોનાની જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૯)

તપાગચ્છના પં૦ અજિતપ્રભ ગણિએ સં. ૧૨૯૫માં વિજાપુરમાં 'ધર્મરત્ન શ્રાવકાચાર' બનાવ્યો. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૭ની ટિપ્પણી)

વિજાપુરમાં આજે શ્વેતાંબર તપગચ્છ જૈનોનાં ઘણાં ઘર છે. શ્વેતાંબર જૈનમંદિરો ૯ છે. હુંબડજ્ઞાતિનું એક દિગંબર જૈનમંદિર છે. શ્વેતાંબર મંદિરોના મૂળનાયકોનાં નામ આ પ્રકારે છે –

૧. ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર.
૨. શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું પદ્માવતીદેવીવાળું મંદિર.
૩. શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર.
૪. શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી ભગવાનનું મંદિર.
૫. શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર.
૬. શ્રી કુંથુનાથ ભગવાનનું મંદિર.
૭. શ્રી કેશરિયા ઋષભનાથ ભ૦નું, પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૭૩ તથા ૧૮૮૧.
૮. શ્રી અરનાથ ભ૦નું મંદિર, પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૭૩. (જુઓ પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૩૬, ૬૫મા ભ૦ આનંદસોમસૂરિ)

૯. શ્રી ગોડીપાર્શ્વનાથ ભ૦નું મંદિર તેમજ આ૦ બુદ્ધિસાગરસૂરિનું એક સમાધિમંદિર છે. (અહીં નૂતન ભવ્ય જિનાલય આવેલ છે.)

ઉપર્યુક્ત મંદિરો પૈકી શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભ૦નું મંદિર પ્રાચીન છે. ભ૦ આદીશ્વર, ભ૦ મહાવીરસ્વામીના મંદિરોની પ્રતિષ્ઠા તપાગચ્છના ભ૦ **વિજયાનંદસૂરિ** અને આ૦ **વિજયરાજસૂરિએ** સં. ૧૭૦૬ ના જેઠ વદિ ૩ ને ગુરુવારે કરી હતી. ભ૦ આદીશ્વરના મંદિરમાં **પદ્માવતીદેવી** અને **સરસ્વતીદેવી**ની પ્રતિમાઓ છે. આ સિવાય ઘણા દેવાલયોમાં જૈનાચાર્યો, મુનિવરો વગેરેની ચરણપાદુકાઓ પ્રતિષ્ઠિત છે. તે આ પ્રકારે જણાય છે –

ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના જિનાલયમાં (૧) સં. ૧૮૨૧ની પં૦ વિજયરત્ન-ગણિની પાદુકા અને (૨) સં. ૧૮૩૩ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ને શુક્રવારની તપાગચ્છના પં૦ અમરવિજયગણિની પાદુકા છે.

આદીશ્વર ભ૦ના જિનાલયમાં (૧) સં. ૧૮૭૨ના મહા વદિ ૩ ને ગુરુવારની તપાગચ્છના વિજયાનંદસૂરિ શાખાના ભ૦ **વિજયમહેંદ્રસૂરિની** પાદુકા, (૨) મહો૦ કલ્યાણવિજયગણિની પરંપરાના પં૦ દર્શનવિજયગણિશિષ્ય પં૦ પ્રેમવિજયગણિના શિષ્ય પં૦ સર્વવિજયગણિની પાદુકા, (૩) જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિની પરંપરાના .....ની સં. ૧૮૬૦ની પાદુકા, (૪) સં.૧૭૯૧ના ચૈત્ર વદિ ૭ ને શુક્રવારની આ૦ જિનસાગરસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત પં૦ રત્નસાગરની પાદુકા, (૫-૬) સં. ૧૮૮૬ ના વૈશાખ સુદિ ૭ ને ગુરુવારની તપગચ્છની વૃદ્ધ પોષાળના પં૦ ફતેહસુંદરગણિ તથા પં૦ હિતસુંદરગણિની ચરણપાદુકા, (૭) સં. ૧૮૬૦ ની પં૦ રૂપવિજયજીગણિની ચરણપાદુકા છે.

ગોરાદેવીના ખેતર પાસે કુંડની નજીક નૈઋત્ય ખૂણામાં તપગચ્છના પં૦ પ્રેમવિજયગણિશિષ્ય **શ્રી રૂપવિજયજીની** પાદુકા છે.

જન્મભૂમિ – તપાગચ્છના આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિ, આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ (પ્રક. ૪૬), આગમગચ્છના આ૦ આનંદરત્નસૂરિ (સં. ૧૬૭૬, મહા વદિ ૫), અંચલગચ્છના (૪૫મા) આ૦ સિંહપ્રભસૂરિ (સં. ૧૨૮૩) (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૧૧), પિપ્પ(પિપ્પ)લકગચ્છના આ૦ વિજયસાગરસૂરિ (સં. ૧૫૬૬ પોષ વદિ ૫ ને સોમવાર) વગેરે વિજાપુરના નરરત્નો થઈ ગયા.

આગમગચ્છના (૬૦મા) આ૦ અમરરત્નસૂરિ, (૬૧મા) આ૦ સોમરત્નસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૫૭૩ ના ફાગણ સુદિ ૨ ને રવિવારે વિજાપુરમાં 'ચતુર્વિંશતિ-પટ્ટ' બન્યો હતો.

શ્રી માણિભદ્ર મહાવીર – (૧) વિજાપુર અને આગલોડની વચ્ચે ૧ કોસ (દોઢ માઈલ) દૂર 'મસેશ્વર મહાદેવ'ના રસ્તામાં, એક ખેતરમાં, વૈદ્ય વિદ્યા-

વિશારદ યતિવર કવિરત્ન પં૦ અમૃતવિજયજીએ માણિભદ્ર મહાવીરની દેરી બનાવી હતી, જે આજે જૈનોના વહીવટમાં છે તથા તેમણે જ બ્રાહ્મણોના માઢ પાસે સરસ્વતી દેવીની દેરી પણ બનાવી હતી.

(૨) વિજાપુરથી ૫ કોસ દૂર આગલોડમાં તપાગચ્છની લઘુ પોષાળના સોમશાખાના આ૦ શાંતિસોમે સં. ૧૭૩૩માં પ્રતિષ્ઠા કરેલા શ્રી માણિભદ્ર મહાવીરનું સ્થાન છે. (જુઓ, પ્રક. ૫૬, પૃ. ૪૫૪)

ખડાયતા અને મહુડી –

વિજાપુરથી અગ્નિખૂણામાં ૪ કોસ દૂર ૧. જૂનું ખડાયતા, ૨. નવું ખડાયતા અને ૩. મહુડી – એમ ત્રણ સ્થાનો છે. જૂના ખડાયતામાં ટેકરાઓ વગેરે છે. એક ટેકરા ઉપર અંબિકાદેવીની મૂર્તિ છે, તેની ઉપર પૈસો ખખડાવતાં ''ઘાતુ જેવો અવાજ'' થાય છે. તે દેવીની પ્રતિમાની ચારે તરફ જિનપ્રતિમાઓ તથા દેવીપ્રતિમાઓના ખંડિત અવશેષો પડેલા છે. ત્યાંથી આગળ જતાં ભ૦ અજિતનાથની ૩-૪ હાથ ઊંચી ખડ્ગાસનસ્થ પ્રતિમા વિદ્યમાન છે.

ખડાયતાના વતનીઓ ખડાયતા બ્રાહ્મણ, ખડાયતા વાણિયા વગેરે નામથી ઓળખાય છે. ખડાયતા ગામની પાસે મહુડી નામે ગામ વસેલું છે, જેનાં પ્રાચીન નામો મહિકાવતી અને મધુટી પણ જાણવા મળે છે.

ખડાયતા જૈનો – ઇતિહાસ કહે છે કે, મુનિ રોહગુપ્તે વીર નિ. સં. ૫૪૪ (વિ.સં. ૧૩૪)માં અંતરિજિયા નગરીમાં ત્રૈરાશિકમત ચલાવ્યો હતો.

(પ્રક. ૧૨, પૃ. ૨૨૭)

સંભવ છે કે, તેની બે પરંપરાઓ ચાલી હોય.

૧. ત્રૈરાશિક–રોહગુપ્તે જીવ, અજીવ અને નોજીવ એમ ત્રણ રાશિની પ્રરૂપણા કરી હતી. આથી તેની શિષ્યપરંપરા ત્રૈરાશિક તરીકે વિખ્યાત થઈ. આ પરંપરા શિવભૂતિ સાથે જોડાઈ દિગંબરશાખામાં ભળી ગઈ.

(પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૬૦)

૨. ખડાયતન–રોહગુપ્તે વૈશેષિકમત ચલાવી, તેમાં છ વસ્તુઓને પ્રધાનતા આપી. જૈનદર્શનમાં પણ જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને કાળ વગેરે 'છ દ્રવ્યો' મનાય છે. આથી તે પરંપરાવાળા 'ખડાયતન' તરીકે વિખ્યાત થયા હશે.

બાર વર્ષનો દુકાળ પડ્યા પછી વીર સં. ૬૦૬ (વિ. સં. ૧૯૬)માં જૈન શ્રમણોના નાગેંદ્ર, ચંદ્ર, નિર્વૃતિ અને વિદ્યાધર એમ ચાર કુળો બન્યાં હતાં. એ સમયે ખડાયતા જૈનો નિર્વૃતિકુળમાં દાખલ થયા હશે.

(નિર્વૃતિકુળ માટે જુઓ પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૫૧)

જૈનો પૂર્વ ભારતમાંથી 'હીજરત' કરી મધ્ય ભારત તથા પશ્ચિમ ભારતમાં આવ્યા; મેવાડ, રાજપૂતાના, લાટ અને સૌરાષ્ટ્રમાં આવી વસ્યા. તેઓ પૂર્વ ભારતનાં તીર્થોની અને મોટા શહેરોની જિનપ્રતિમાઓને પોતાની સાથે લઈ આવ્યા. તેમની સાથેની જિનપ્રતિમાઓને તેનાં મૂળ તીર્થોનાં નામ સાથે સુમેળ ખાય તેવાં નગરો કે તીર્થો વસાવી, તે તે સ્થળે સ્થાપન કરી. આ રીતે મધ્ય ભારત અને પશ્ચિમ ભારતમાં તે તે નામનાં ઘણાં **સ્થાપના તીર્થો** અસ્તિત્વમાં આવ્યાં. (સ્થાપનાતીર્થ માટે જુઓ, પ્રક. ૨, પૃ. ૫૭; પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૧૬થી ૪૧૮; પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૫૬-૨૫૭; પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૫૪ અને પ્રક. ૫૩)

સંભવ છે કે, કોટિવર્ષનગરના કે કોટિક ગચ્છની ભૂમિ ઉદયગિરિના કે નિર્વૃતિકુલના જૈનોએ સાબરમતી કે હાથમતી નદીના કિનારે વિદ્યાપુર કે ખડાયતા નગરો વસાવી, **કોટ્યાર્ક તીર્થ** બનાવી, તે સ્થળે પોતાની સાથે લાવેલી જિનપ્રતિમાઓને સ્થાપન કરી હોય.

આ સમયે મધ્ય ભારતમાં તથા પશ્ચિમ ભારતમાં શત્રુંજય, ગિરનાર, સાંચી કે સાચોર, ખંભાત, ભરૂચ અને મુહરિ (ટીંટોઈ) એ **જૈન તીર્થો** વિદ્યમાન હતાં.

સંભવ છે કે આ અરસામાં જ 'જગચિંતામણિ' નામનું ચૈત્યવંદન બન્યું હોય તેમજ વલ્લભીભંગ થતાં ત્યાંની પ્રતિમાઓ અંકોટામાં લાવી રાખી હોય.

આ ખડાયતા નગરનાં જિનાલયો કોઈ અકસ્માતથી નાશ પામ્યાં. ત્યાંની જિનપ્રતિમાઓ જમીનમાં દટાઈ ગઈ. સં. ૧૯૯૫માં 'મહુડી પાસેના જૂના કોટ્યાર્કના મંદિર' પાસેથી જમીનમાંથી પરિકરવાળી **ચાર જિનપ્રતિમાઓ** નીકળી હતી. આમાંની એક જિનપ્રતિમા કોટ્યાર્કના જૂના મંદિરમાં અને ત્રણ જિન-પ્રતિમાઓ વડોદરાના મ્યુઝિયમમાં રાખવામાં આવી હતી. આ ચારે જિનપ્રતિમાઓ ગુપ્ત સમયની છે. (પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૭૭)

એ જિનપ્રતિમાઓ હાલ ક્યાં છે ?

વડોદરા મ્યુઝિયમમાં રાખેલી એ ત્રણ જિનપ્રતિમાઓ સ્વતંત્ર મુંબઈ પ્રાંત બન્યો ત્યારે મુંબઈ લઈ જવામાં આવી હતી. પણ હવે ગુજરાત સ્વતંત્ર પ્રાંત બન્યા પછી આ પ્રતિમાઓ ગુજરાતમાં પાછી આવવી જોઈએ, તો ગુજરાતમાં આવી કે નહીં ? તે જાણવામાં આવ્યું નથી.

ખડાયતા જૈનો વાસ્તવમાં નિર્વૃતિકુળમાં દાખલ થયા હતા. 'રાજગચ્છ'ની પટ્ટાવલીમાં ઉલ્લેખ છે કે, નિર્વૃતિગચ્છના આ૦ પાસંડસૂરિ થયા હતા. આ ગચ્છ વિચ્છેદ પામ્યો. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૩૪)

પાસંડ(પાષડ)સૂરિ – તેઓ સં. ૧૩૩૦માં થયા હતા. સં. ૧૩૮૯ પછી નિર્વૃતિગચ્છના સાધુઓ અને શ્રાવકો બીજા ગચ્છમાં ભળી ગયા હશે.

શિલાલેખો – એકંદરે ખડાયતા જૈનોના તથા તે પ્રદેશમાં વિચરતા બીજા ગચ્છના મુનિવરોના ઘણા શિલાલેખો અને પ્રતિમાલેખો મળે છે, જે આ પ્રકારે છે –

(૧) સં. ૧૩૩૦ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૭ શનૌ સોખૂશ્રેયસે સુત ખેલાકેન આદિનાથબિંબં કારિતં, પ્ર૦ શ્રીપાસંડસૂરિભિઃ ॥

આ ધાતુપ્રતિમા વિજાપુરના પદ્માવતીદેવીવાળા ભ૦ આદીશ્વરના જિનાલયમાં વિરાજમાન છે.

(–આ૦ બુદ્ધિસાગરસૂરિ રચિત વિજાપુર બૃહદ્ વૃત્તાંત, પૃ. ૫૦)

(૨) વિ. સં. ૧૩૩૪ જ્યેષ્ઠ સુદિ ૩ બુધે ખડાયતાજ્ઞાતીય ઠ૦ સૂરજ ભાર્યા પદ્મિની....કૃ....શ્રી આદિનાથબિંબં કારિતં, પ્રતિષ્ઠિતં ચ શ્રી સુમતિપ્રભસૂરિણા ॥

આ ધાતુપ્રતિમા વિજાપુરના હુંબડના જિનાલયમાં બિરાજમાન છે.

(–વિજાપુર બૃહદ્ વૃત્તાંત, પૃ. ૬૯)

સંભવ છે કે, **આ૦ સુમતિપ્રભસૂરિ** તે નાગેંદ્રગચ્છના આ૦ સોમપ્રભસૂરિના અથવા જાલીહર–વિદ્યાધરગચ્છના આ૦ ચંદ્રસિંહસૂરિના બીજા **પટ્ટધર** હોય.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૬ તથા ૩૭)

(૩ અ) સંવત્ ૧૩૭૫ વર્ષે આષાઢ શુદિ ૬ ખડાયતાજ્ઞાતિય શ્રે૦ વનદેવભાર્યા લાછીપુત્ર ધીણાકેન શ્રીઆદિનાથબિંબં કારિતં, પ્રતિ૦ સૂરિભિઃ ॥

(આ) શ્રે૦ ધીણાકેન શ્રીનમિનાથબિંબં કારિતં ।

(આ૦ બુદ્ધિસાગરસૂરિ સંગ્રહિત જૈન ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ, ભા. ૧, પૃ. ૨૪૬)

(૪) વિ. સં. ૧૫૪૫ મહિકાંઠે મહિકાવતીનગરે શ્રીમદ્સિંહસૂરિણા ઉષડ અજિતબિંબં કારાપિતં, મોક્ષહેતવે ॥ (–વિજાપુર બૃહદ્ વૃત્તાંત, પૃ. ૨૬)

આ અજિતનાથની પ્રતિમા જૂના ખડાયતામાં ટેકરા પાછળના ભાગમાં ઊભી છે. તેની ગાદીના પાટિયા ઉપર ઉપર્યુક્ત લેખ છે. આ લેખમાં 'મહિકાંઠા મહિકાવતી' શબ્દ વપરાયા છે તે સંભવ છે કે, મહી નહીં; પણ સાબરમતીના કિનારે રહેલી મહુડી અર્થાત્ પુરાણ પ્રસિદ્ધ માહિષ્મતી નગરી હોવાનો નિર્દેશ કરતો હોય. આ લેખમાં 'ઉષડ' શબ્દ છે તે અશુદ્ધ જણાય છે, તેને બદલે 'ઉર્ધ્વ' શબ્દ હોવો જોઈએ. લેખમાં પ્રતિષ્ઠાપક 'આ૦ સિંહસૂરિ' બતાવ્યા છે. વિક્રમની ૧૫મી–૧૬મી શતાબ્દીમાં 'સિંહ' શબ્દવાળા ઘણા આચાર્યો થયા હતા, તે પૈકીના એક હોય. શ્રી 'સિંહ' શબ્દવાળા કેટલાક આચાર્યો આ પ્રકારે જાણવામાં આવે છે :

(૧) તપાગચ્છ વૃદ્ધપોષાળના ૫૭મા આ૦ **રત્નસિંહસૂરિ**.

(સં. ૧૪૫૨ થી ૧૫૧૮; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૩)

(૨) આગમગચ્છના ૫૭મા આ૦ **મુનિસિંહસૂરિ**.

(સં. ૧૪૮૫ થી ૧૫૧૩; પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૬)

(૩) તપાગચ્છ વૃદ્ધપોષાળના આ૦ **સિંહદત્ત**. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૨)

(૪) પૂનમિયાગચ્છના ૫૫મા આ૦ **સિંહપ્રભસૂરિ**. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૯૫)

(૫) ભાવડારગચ્છના આ૦ **વિજયસિંહસૂરિ**, જે સં. ૧૫૫૬માં પ્રાંતીજમાં વિચરતા હતા.

જેનો **પ્રતિમાલેખ** આ પ્રકારે મળે છે –

સં. ૧૫૫૬ ફાલ્ગુન વદિ ૨ બુધે શ્રીભાવડારગચ્છે ઉપકેશજ્ઞાતીય ખારડગોત્રે મંત્રી ધર્મા ભાર્યા સેતુ પુત્ર મં૦ વચ્છા ભા૦ પિમુ પુત્ર મીના રામા માંકા, માકાંકેન ભા૦ માલ્હણદેયુતેન સ્વપુણ્યાર્થં શ્રીવાસુપૂજ્યબિંબં કા૦, પ્ર૦ કાલિકાચાર્યસંતાને ભ૦ વિજયસિંહસૂરિભિઃ, પ્ર૦ પ્રાંતીજવાસ્તવ્ય ॥

આ પ્રતિમા પ્રાંતીજના ધર્મનાથ ભ૦ના જિનાલયમાં બિરાજમાન છે.

(૬) સં. ૧૭૭૬ વર્ષે માઘ વદિ ૫ ગુરૌ શ્રીમાલ જ્ઞા૦ શ્રે૦ વીસલ ભા૦ મેઘૂ સુત સા૦ ભાભા ભા૦ સેતૂ સુતમના ગણપતિ મહિપતિ લટૂયા માણિક ડાયા રહિયા શ્રે૦ **લટૂયા** ભા૦ લખમાદે ભા૦ રાજલદે સુત માંગાયુતેન શ્રીપદ્મપ્રભસ્વામિ ચતુર્વિંશતિપટ્ટઃ કા૦, શ્રીઆગમગચ્છે શ્રીમુનિરત્નસૂરિપટ્ટે શ્રીઆનન્દરત્નસૂરિભિઃ શ્રીષડાયત અધુના વિજાપુરવાસ્તવ્યઃ ॥

આ ચતુર્વિંશતિપટ્ટ વિજાપુરના પદ્માવતીદેવીવાળા ભ૦ આદિનાથના જિનાલયમાં વિદ્યમાન છે. (– વિજાપુર બૃહદ્વૃત્તાંત, પૃ. ૫૧)

ખંભાતનો સરસ્વતી ભંડાર (પહેલો) –

યુગપ્રધાન યંત્ર : આ૦ સોમતિલકસૂરિના ઉ૦ હંસભુવનગણિના શિષ્ય પં૦ **કીર્તિભુવને** સં. ૧૪૧૩માં ખંભાતમાં યુગપ્રધાન યંત્ર લખ્યો.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૮)

(૧) શેઠ **માલજી** ઓશવાલે આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૩૭ ના આસો વદિ ૧ ને શનિવારે ખંભાતતીર્થમાં 'ધર્મસંગ્રહણી' ગ્રંથ લખાવ્યો.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ નં. ૩૯)

(૨) શેઠ આભૂના વંશજ **સાલ્હા પલ્લીવાલે** સં. ૧૪૪૨ ના ભાદરવા સુદિ ૨ ને સોમવારે ખંભાતમાં આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી તાડપત્ર ઉપર 'પંચાશક-ટીકા' લખાવી. (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશ. નં. ૪૨; પ્રક. ૩૫, પૃ. ૪૭)

(૩) ખંભાતના શ્રીસંઘે આ૦ જયાનંદસૂરિ તથા આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૪૧માં ખંભાતમાં ''ભટ્ટારક સોમતિલકસૂરિ ગ્રંથભંડાર'' બનાવ્યો હતો. (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૯૭)

(૪) શેઠ **મોખા પોરવાડ**ને મહણસિંહ નામે પુત્ર અને **ગાની** નામે પૌત્રી હતી. તેણે તેને સંઘપતિ હરિચંદના મોટા ભાઈ સાથે પરણાવી હતી. એ ગાનીને **પારસ** નામે પુત્ર અને **ચીલૂ** નામે પુત્રી હતી. હરિચંદ મોટો સંઘપતિ હતો. તેણે તીર્થયાત્રાના સંઘો કાઢી ઘણી તીર્થયાત્રાઓ કરી હતી.

સં૦ હરિચંદ સં. ૧૪૪૭માં તેના ભાઈનાં સંતાનો પારસ તથા ચીલૂને સાથે લઈ ખંભાત ગયો અને ત્યાંના મંદિરોની યાત્રાનો લાભ લીધો. તેમજ સાધ્વી **અભયચૂલા**ને પ્રવર્તિનીપદે પ્રતિષ્ઠિત કરવાનો મહોત્સવ કર્યો. **બેન ચીલૂએ** મહં૦ ઠાકરસિંહ પાસે ''સમ્મતિતર્કટીકા'' લખાવી અને ખંભાતના **'ભટ્ટારક સોમતિલકસૂરિ ગ્રંથભંડાર'**ને અર્પણ કરી. (શ્રી પ્ર.સં., પ્રશ. નં. ૯૭, પૃ. ૬૨)

(૫) આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી ઠ૦ ભૂભડની પત્ની શ્રીમતી **પ્રીમલદેવી**એ સં. ૧૪૫૪માં ખંભાતમાં ''સૂયગડાંગસુત્તટીકા'' લખાવી તથા મહં૦ **આહલાદેવી**એ સં. ૧૪૫૫માં ખંભાતમાં ''સટીક–પાંચ ઉપાંગ'' લખાવ્યાં. (જૈન પુ. પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશ. નં. ૪૩, ૪૪)

(૬) ખંભાતના ચાંપા શ્રીમાલીના વંશના ફરસરામની પત્ની **પૂરી** અને પુત્ર **દેવા** વગેરેએ સં. ૧૫૨૮માં આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિને ''આવશ્યકનિર્યુક્તિ'' વહોરાવી. (શ્રી પ્ર.સં., ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૨૬)

(૭) વૃદ્ધ તપાગચ્છના ભ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિના ઉપદેશથી મહાશ્રાવક **આશાધરે** ''સિદ્ધાંત વિષમ પદવિવરણ'' લખાવી ગુરુઓને અધ્યયન નિમિત્તે અર્પણ કર્યું. (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૩૬, ૧૪૫)

ખંભાતનો સરસ્વતી ભંડાર (બીજો) –

આ બીજા ભંડાર માટે ઉલ્લેખ આ પ્રકારે જોવા મળે છે :

સં. ૧૪૭૮ વર્ષે વૈજ્ઞાનિક શિરોમણિ પૂજ્ય પં૦ શાન્તિસુન્દરગણિપાદૈઃ સર્વં चित्कोषकार्यं मञ्जूषसमारचनादिकमकारि । भारुकच्छशालायां । श्री संघस्य शुभं भवतु ॥

श्री शांतिसुंदरगणिभिः चित्कोषमञ्जूषसमारचनादि कृत्यं विदधे ।

(–જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશ. નં. ૬૯નો પાછલો લેખ)

એટલે આ૦ સોમસુંદરસૂરિશિષ્ય પં૦ **શાંતિચંદ્રગણિ**એ સં. ૧૪૭૮માં ખંભાતમાં ભરૂચા પોષાળના ગ્રંથભંડારમાં **દાબડા** વગેરે બનાવવાની વ્યવસ્થા કરી હતી. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૫)

આ ઉપરથી જણાય છે કે, ખંભાતની ભરૂચા પોષાળમાં બીજો ગ્રંથભંડાર બન્યો હતો. બનવા જોગ છે કે, કદાચ આ જ ''ભ૦ સોમતિલકસૂરિ ગ્રંથભંડાર'' પણ હોય.

દયાવટ ગ્રંથભંડાર – દયાવટના જૈનોએ વિવિધ ગ્રંથો લખાવી પાટણ ગ્રંથભંડારને અર્પણ કર્યા હતા.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૩, પાટણનો સરસ્વતી ભંડાર – કલમ ૨)

તેમજ દયાવટના તપાગચ્છના સંઘે સં. ૧૩૪૯ ના મહા શુદિ ૧૩ ના રોજ દયાવટમાં ૪૫મા **આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ**ના ઉપદેશથી મોટો ગ્રંથભંડાર સ્થાપન કર્યો અને તેમાં ઘણા ગ્રંથો લખાવીને મૂક્યા. દયાવટ એ **દિયાણા તીર્થ** છે.

(જૈન પુ. પ્ર.સં., પ્રશ. નં. ૩૨; પ્રક. ૩૫, પૃ. ૩૪;
પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૫૭; પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૫૪)

સં૦ પેથડના ગ્રંથભંડારો –

સં૦ પેથડકુમારે દેવગિરિ–દોલતાબાદનો જૈન ગ્રંથભંડાર બનાવ્યો તેમજ દેવગિરિમાં રાજાની પરવાનગી મેળવી એક જૈન દેરાસર બંધાવ્યું. તેમાં ૩૬ હજાર સોનામહોરો ખરચી.

આ પેથડશાહે દોલતાબાદની માફક જુદા જુદા નગરોમાં મળીને ૭ ગ્રંથભંડારો સ્થાપિત કર્યા હતા.

માંડવગઢમાં ગ્રંથલેખન –

માંડવગઢના શા૦ નાથા શ્રીમાલીની પત્ની **લાખુએ** 'દસવેયાલિયસુત્ત–વૃત્તિ, ભક્તામર, અજિતશાંતિસ્તોત્ર વૃત્તિ, નામમાલા, સિન્દુર પ્રકર, ષટ્કર્મગ્રંથ, વીતરાગસ્તોત્ર, ઉપદેશ–રત્નકોશ, શીલોપદેશમાલા, સંગ્રહણી, વ્યાકરણ સૂત્રો' વગેરે લખાવ્યાં હતાં. એ જ **લાખુએ** સં. ૧૫૨૫ ના અષાડ સુદિ ૧૫ ને ગુરુવારે માંડવગઢમાં પ્રાકૃતમાં પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર ટિપ્પનસહ લખાવી વૃદ્ધ તપાગચ્છના ૫૭મા આ૦ રત્નસિંહસૂરિના શિષ્યો ભ૦ ઉદયવલ્લભસૂરિ અને આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિને વાંચવા માટે અર્પણ કર્યું હતું. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૭)

સં૦ ગુણરાજની પુત્રી **ડાબીએ** સં. ૧૫૧૧ મહા શુદિ ૧ ના રોજ માંડવગઢમાં 'શિષ્યહિતા ટીકા' લખાવી અને ખરતરગચ્છના ઉપા૦ મહિરાજગણિના શિષ્ય પં૦ **દયાસાગરગણિ**ને વાંચવા આપી. (ડેક્કન કોલેજ, પૂના)

માંડવગઢમાં શ્રીમાલી ગોત્રના સં૦ જયતા અને પત્ની હામીના પુત્ર સં૦ **માંડણે** સં. ૧૫૧૮ ના કાર્તિક માસમાં માંડવગઢના જ્ઞાનભંડારમાં, ખરતરગચ્છના

ભટ્ટારક **જિનચંદ્રસૂરિ**ના સમયમાં, ઉપા૦ પદ્મમૂર્તિગણિના શિષ્ય **ઉપા૦ મેરુસુંદર ગણિની** સહાયથી 'વસુદેવહિંડી' નામે ગ્રંથ લખાવીને મૂક્યો.

સં૦ દેલ્હા પોરવાડની પત્ની સોનાના પુત્ર **સં૦ શ્રીપતિએ** ૫૦મા તપાગચ્છના ભ૦ સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય **આ૦ જયચંદ્રસૂરિ**ના ઉપદેશથી સં. ૧૫૫૨ ના ''પ્રવચનસારોદ્ધાર'' લખાવી **પં૦ સિદ્ધાંતસુંદરગણિને** ભણવા આપ્યો.

(૫૩મા) ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના શિષ્ય પં૦ નિધાનગણિશિષ્ય **પં૦ હીરાનંદગણિએ** સં. ૧૫૬૫ ના ભાદરવા શુદિ ૭ ને ગુરુવારે માંડવગઢમાં ''વિદ્યાવિલાસ પવાડો'' લખાવ્યો.

કવિ મંડન અને **કવિ ધનદે** આ૦ જિનભદ્રસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૫૦૩માં માંડવગઢમાં ''સિદ્ધાંતો (આગમ)'' લખાવ્યા અને ગ્રંથભંડારો બનાવ્યા.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૫–૮૬ : આબૂ શ્રીમાલીનો વંશ)

કવીન્દ્ર **સંગ્રામ સોની ઓસવાળે** આ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૭૧માં માંડવગઢમાં ૬૩ હજાર સોનામહોરો ખરચી જૈન આગમ ગ્રંથો લખાવ્યા; ગ્રંથભંડાર સ્થાપ્યો. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૪)

રાજાઓ, મંત્રીઓ, કવિઓ અને દાનવીર શ્રેષ્ઠીઓ

રાજા ભીમદેવ સોલંકી –

તે સ્વભાવે ભોળો હતો. તે ભાગવતમતનો ચુસ્ત હિમાયતી હતો, પણ તેનું સર્વ ધર્મ પ્રત્યે સમાન વલણ રહેતું. તેણે જૈનધર્મના કાર્યોમાં ઉદાર દિલે સહકાર આપ્યો હતો. આબૂ ઉપરના લૂણિગવસહીના જિનપ્રાસાદો તેના રાજ્યકાળમાં બન્યા હતા. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૧ થી ૧૦૫; પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૩૬)

રાજા વીરધવલ વાઘેલો –

તે ગુજરાતના રાજા ભોળા ભીમદેવનો સર્વેસર્વા કાર્યકર્તા હતો. તે ડાહ્યો, વિવેકી અને પ્રજાપ્રિય હતો. તેણે ધોળકામાં ''વીરધવલ નારાયણપ્રાસાદ'' બંધાવ્યો હતો. પોતાના મહામાત્યો વસ્તુપાલ–તેજપાલથી તે પ્રભાવિત હતો. આ મંત્રીઓએ તેને 'શાંતિપર્વ' અને શિવપુરાણ વગેરે ગ્રંથોના ઉદાહરણ અને શ્લોકોથી માંસ, શિકાર અને મદિરાથી વિમુખ બનાવ્યો હતો. મલધારગચ્છના **આ૦ દેવપ્રભસૂરિ**ના ઉપદેશથી તે શુદ્ધધર્મનો **સાત્ત્વિક પ્રેમી** બન્યો હતો. તેને જૈનધર્મ પ્રત્યે ઘણો પ્રેમ હતો.

આ વીરધવલ ઘણો પ્રજાપ્રિય હતો. સં. ૧૨૯૪માં એ મરણ પામ્યો ત્યારે તેની ચિતામાં પ્રજાના ૧૨૦ માણસો તેની સાથે જ મરણ પામ્યા હતા. બીજા

ઘણા એની ચિતા પર ચડવા તૈયાર હતા, પણ **મહામાત્યોએ** પાકો ચોકીપહેરો મૂકી દઈ, બીજા સૌને બચાવી લીધા હતા.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૨ થી ૧૦૪; પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૨૪)

સંઘપતિ પૂનડ નાગોરી –

સં૦ પૂનડ અસલમાં નાગોરનો ધનાઢ્ય વતની હતો. દિલ્હીમાં રહેતો હતો. બાદશાહ અલ્તમશની પ્રિય બેગમ પ્રેમકલા તેને ધર્મબંધુ માનતી હતી, એટલે તે રાજમાન્ય હતો. તેણે સં. ૧૨૭૩માં અને સં. ૧૨૮૬માં શત્રુંજયતીર્થના છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘો કાઢ્યા હતા. તેમાં તેની સાથે માંડલિકો પણ હતા. મંત્રી વસ્તુપાલે સં. ૧૨૮૬માં માંડલ તથા ધોળકામાં તેનું ભારે સ્વાગત કર્યું હતું. તેણે સંઘના દરેક યાત્રીઓના ચરણ પખાળ્યા હતા. મંત્રી વસ્તુપાલ તે સંઘ સાથે શત્રુંજય ગયો હતો. તે બન્નેનો **મૈત્રી સંબંધ** બંધાયો. મંત્રી વસ્તુપાલ જ્યારે દિલ્હી ગયો ત્યારે તેણે સં૦ પૂનડ તથા બાદશાહની માતા કુશીદા બેગમની મદદથી બા૦ અલ્તમશ (સને ૧૨૧૦ થી ૧૨૩૫)નો પ્રેમ સંપાદન કર્યો. મહામાત્યે બાદશાહને પ્રસન્ન કરી, તેની પાસેથી અભયવચન માગી લઈ, ગૂજરાતને દિલ્હીના બાદશાહની ચડાઈથી ભયમુક્ત બનાવ્યું હતું. (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૨૨૩-૨૨૪)

સં૦ પૂનડ અસલમાં પૂનમિયાગચ્છનો ઉપાસક હતો; પરંતુ મંત્રી વસ્તુપાલની મૈત્રી થતાં આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિનાં દર્શન કરી તપાગચ્છીય શ્રાવક બન્યો હતો.

(–ઉપદેશતરંગિણી, તરંગ બીજો, પ્રબંધકોશ)

દાનવીર જગડૂશાહ –

તે કચ્છ **ભદ્રાવતી** નગરીનો વરણાગ વંશનો **શ્રીમાલી જૈન** હતો. સં. ૧૩૧૩, ૧૩૧૪, ૧૩૧૫ની સાલમાં ભારતવર્ષના ઘણા વિભાગમાં ત્રણ વર્ષનો દુકાળ પડ્યો હતો. મનુષ્યો, પશુ-પક્ષીઓ ટપોટપ મરવા લાગ્યાં, ત્યારે જગડૂશાહે સર્વસાધારણ જનતા માટે ૧૧૨ દાનશાળાઓ સ્થાપિત કરી, પાણીની પરબો બેસાડી, સૌને અનાજ-પાણી પૂરાં પાડ્યાં હતાં. એ સમયના બાદશાહો, રાજા–મહારાજાઓ પાસે પણ અનાજની મોટી તંગી હતી. જગડૂશાહે તેઓને પણ અનાજનો મોટો પૂરવઠો પૂરો પાડ્યો. જગડૂશાહે આ રીતે સૌને મદદ આપી બચાવી લીધા. આથી તેની ''જગજીવનહાર જગડૂ'' તરીકેની નામના પ્રસિદ્ધિ પામી. આજે પણ સાધારણ જનતા મોટા દાનવીર પુરુષને ''જગડૂની ઉપમા'' આપે છે. જગડૂશાહ જૈન આવો દાનવીર હતો. (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૨૯૯)

પંદરિયો દુકાળ – હિંદુસ્તાનમાં અવારનવાર દુકાળો પડ્યા જ કરે છે, તે સૌમાં **પંદરિયો દુકાળ** વધુ ભયંકર મનાયો હતો. વિ. સં. ૧૩૧૩, ૧૩૧૪ તથા ૧૩૧૫ની સાલમાં એકી સાથે ત્રણ વર્ષ સુધી ''ત્રિવર્ષી દુકાળ'' પડ્યો.

ત્રણ વર્ષો થવાથી છેલ્લી સાલ સૌને માટે વધુ ભયંકર હતી, ભારે સંહારકારી હતી. આથી આ દુકાળ 'પંદરિયો દુકાળ' તરીકે વિખ્યાત થયો હતો.

ભદ્રાવતી નગરીના જગજીવનહાર જગડૂશાહ શ્રીમાલી જૈને આ સમયે સૌનું પાલનપોષણ કર્યું.

આ સમયે તપગચ્છના આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ પોતાના શિષ્યપરિવાર સાથે માળવામાં વિચરતા હતા. ''જીવલેણ દુકાળ ચારે તરફ હતો, પણ માળવો તેનાથી બચી ગયો હતો.'' છતાં જગડૂશાહ તરફથી માળવાની પ્રજાને મોટી મદદ મળી હતી.

જનતાએ માની લીધું કે, ''આ યુગપ્રધાન આચાર્યવરના ચરણકમળના સ્પર્શથી માળવા દેશ જીવલેણ દુકાળમાંથી બચી ગયો છે.'' સંભવ છે કે, આવા આકસ્મિક સંયોગોમાં એવી લોકવાયકા ચાલી હોય કે ''દુકાળ સૌ દેશમાં પડે, પણ માળવામાં ન પડે.'' આજે વૃદ્ધો પણ એવું માને છે કે, ''માળવામાં દુકાળ ન હોય.''

સં૦ દેદાશાહનો વંશ (મંત્રી પેથડ વગેરે) –

૧. સં૦ દેદાશાહ – શત્રુંજય મહાતીર્થમાં નવા આદીશ્વર ભ૦ની ડાબી બાજુએ ભ૦ અભિનંદનસ્વામીની ૪૯'' ઇંચ ઊંચી ખડ્ગાસન પ્રતિમા છે. તેના પરના **શિલાલેખોને આધારે** નક્કી થાય છે કે, ઠ૦ દેદા તે પલ્લીવાલ જ્ઞાતિનો અને આહિલવંશનો હતો. તેને સં૦ **પૃથ્વીધર** (પેથડ) અને સં૦ **ગુણધર** નામે પુત્રો હતા. (–ધર્મરત્ન માસિક, ક્ર. ૧૧)

ઇતિહાસના આધારે જાણવા મળે છે કે, **દેદાશાહ નિમાડ** પ્રદેશના **નંદુરી** ગામનો વતની હતો. તેને **વિમલાદેવી** નામે પત્ની હતી. તેને ''સુવર્ણસિદ્ધિ'' મળવાથી તે ધનાઢ્ય બન્યો હતો. રજવાડાની હેરાનગતિથી નંદુરી છોડીને તે **વિજાપુર** (ગુજરાત) આવીને વસ્યો હતો.

કુંકુમરોલા પોષાળ – ઠ૦ દેદા કોઈ કામ માટે દેવગિરિ–દોલતાબાદ ગયો. ત્યાં તે ઉપાશ્રયે ગુરુમહારાજને વંદન કરવા ગયો. ત્યારે ત્યાંનો સ્થાનિક સંઘ ત્યાં એકત્રિત થયો હતો; અને તેમાં **પોષાળ** બંધાવવાનો વિચાર થઈ રહ્યો હતો. એ સમયે **દેદા શેઠે** ત્યાં પોતે પોષાળ બનાવી દેવાનો પ્રસ્તાવ રજૂ કર્યો અને સંઘનો આદેશ માગ્યો. સંઘે જણાવ્યું કે, ''જો એક જ ભાઈને ઉપાશ્રય કરવા સંઘ આદેશ આપે તો, અહીં જ એવા ભાઈઓ છે કે, જે મોટો પોષાળ બંધાવી શકે. તેથી આ લાભ બહારગામવાળાને આપવાનો નથી જ. બીજું એ કે, ગુરુ મહારાજ હોય ત્યારે પોષાળ બંધાવી આપનાર એક વ્યક્તિનું ઘર **શય્યાતર** થતાં

તે શ્રાવકને દાનાંતરાય પડે. માટે સંઘે મળીને જ પોષાળ બંધાવવાની છે, આથી સૌને લાભ મળી શકે.''

આમ છતાં શેઠ દેદાએ પોષાળ બંધાવવાનો વિશેષ આગ્રહ કર્યો. એટલે એક ભાઈએ કહ્યું કે, ''તમે નાહકની જીદ કરો છો; તેમ છતાં તમારે પોષાળ બંધાવવી હોય તો તે સોનાની ઈંટોથી બંધાવી આપો, તો સંઘ આદેશ આપશે.'' શેઠ દેદાએ તરત જ તે વાતનો સ્વીકાર કર્યો. પરંતુ એમ કરવા જતાં સોનાની ઈંટોની પોષાળ તરતમાં નાશ પામી જવાનો ભય હતો જ, એટલે આચાર્ય મહારાજ તથા શ્રીસંઘે તેવી પોષાળ બંધાવવાની ના પાડી. પછી તો શેઠે એટલી રકમનું કેશર ચૂનામાં ઘૂંટાવીને પોષાળ બંધાવી, જે **કુંકુમરોલા શાળા** નામથી પ્રસિદ્ધિ પામી.

જ્ઞાતિ – ચરિત્રગ્રંથોમાં તેમનો વંશ **ઓશવાલ** બતાવ્યો છે;* પણ ઓશવાલો માટે ''ઠકુર'' શબ્દ વપરાતો નથી, જ્યારે શિલાલેખોમાં ઠ૦ **આહિલ** તથા ઠ૦ **દેદા** લખાયેલું મળે છે. તેથી તેમનો વંશ પલ્લીવાલ હોય તે વધુ તર્કસંગત વાત છે. (–ઉપદેશ તરંગિણી, તરંગ બીજો; 'ધર્મરત્ન' માસિક, ક્ર. ૧૧)

૨. **મંત્રી પેથડ** – તે દેદાશાહનો પુત્ર હતો. માતા-પિતાના મરણ પછી લક્ષ્મી પણ ચાલી જતાં પેથડ નિર્ધન બની ગયો. તેણે વિજાપુરમાં ૪૬મા આ૦ **ધર્મઘોષસૂરિદાદા** (સં. ૧૩૨૭ થી ૧૩૫૭) પાસે નાનું પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત માગ્યું. ગુરુદેવે તેનું ચમકતું ભાગ્ય જોઈ તેને 'પાંચ લાખ ટંકા'નું પરિમાણ વ્રત આપ્યું.

★ કોઈ કોઈ ઉલ્લેખમાં જે દેદાશાહને **ઓશવાલ** બતાવ્યો છે તેની **વંશાવલી** આ પ્રકારે જાણવા મળે છે –

(અ) (૧) **વાછાક** ઓશવાળ.

(૨) સાધુ નરસિંહ – પત્ની સોહી, સાત પુત્રો – ૧. સાંગણ, ૨. ચિતાક, ૩. ત્રિભુવન, ૪. લાખાક, ૫. રાણક, ૬. દેદાક અને ૭. ધણાક.

(૩) દેદાક–પત્ની દેવશ્રી.

(૪) સોમ–દેદાકે સોમના શ્રેય માટે વ્યવહારચૂર્ણિ લખાવી હતી. (–જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પ્રશ. નં. ૧૦૫)

શેઠ દેદાશાહ ઓશવાલ વ્યવહારીની બીજી પત્ની અને કર્કરાગામના શાહ વિજેસીની પુત્રી શેઠાણી **લંબિકાએ** તપાગચ્છીય આ૦ **સોમસુંદરસૂરિ**ના ઉપદેશથી સં. ૧૪૭૦ ના અષાડ વદિ ૧૩ ના રોજ શબ્દાનુશાસનની પ્રતિ લખાવી. (–જૈન પુ. પ્રશ. સં., પ્રશ. નં. ૯૮૭; પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૨)

(આ) વીશલશાહ ઓશવાલને પણ દેદો નામે પુત્ર હતો, તેનો મોટો વંશ ચાલ્યો છે. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૭૨)

તે માંડવગઢ ગયો. ત્યાં તેને ઘીનો વેપાર કરતાં **ચિત્રાવેલી** મળી. આથી તે ઘણું ધન કમાયો. એક વાર તેના પુત્ર ઝાંઝણે રાજાની દાસીનું અપમાન કર્યું હતું; પણ નસીબના જોરે તેનો પાસો સીધો પડ્યો અને પેથડ માંડવગઢના મહારાજા **જયસિંહ** પરમાર (સં. ૧૩૧૯ થી ૧૩૩૭)નો **મંત્રી** બન્યો હતો.

મંત્રી પેથડે જીરાવલાજી અને આબૂ તીર્થોની યાત્રા કરી. અહીંથી તેને ''રસસિદ્ધિ'' મળી આવી. તેણે આ૦ ધર્મઘોષસૂરિને ઉજ્જૈનથી લાવીને ૩૬ હજાર ટકા ખરચીને માંડવગઢમાં પધરાવ્યા. તેણે અહીં સં. ૧૩૩૦ લગભગમાં ૧૮ લાખ ખરચીને બોંતેર દેરીઓવાળો **જિનપ્રાસાદ** બંધાવ્યો.

૮૪ જિનપ્રાસાદો – મંત્રી **પેથડકુમારે** જુદા જુદા સ્થાનોમાં ૮૪ **જિનપ્રાસાદો** બંધાવ્યા હતા અને ૪૭ મા આ૦ સોમપ્રભસૂરિના હાથે તેમાંના ઘણાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. ૪૮મા આ૦ **સોમતિલકસૂરિએ** આ સમસ્ત જિનપ્રાસાદોના વર્ણનરૂપે ''પૃથ્વીધર સાધુપ્રતિષ્ઠિત જિનસ્તોત્ર'' બનાવ્યું. તેમણે તેમાં જિનાલયો બંધાવ્યાની **નોંધ** આ પ્રકારે આપી છે –

આ ૮૪ જિનમંદિરો પૈકી સં. ૧૩૨૦માં (૧) શત્રુંજયગિરિના બંધુ જેવા માંડવગઢમાં આદિનાથ, (૨) નિમ્બસ્થૂરનગરના ઉજ્જયંતાવતાર જિનપ્રાસાદમાં ભ૦ નેમિનાથ, (૩) નિમ્બસ્થૂરની તળેટીમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૪) ઉજ્જૈનમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૫) વિક્રમપુરમાં ભ૦ નેમિનાથ, (૬-૭) મુકુટિકાપુરીમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથ અને ભ૦ આદિનાથ, (૮) વિંધનપુરમાં **શલ્યહર** ભ૦ મલ્લિનાથ, (૯) **આશાપુર**માં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૧૦) **ઘોષકી**નગરમાં ભ૦ આદિનાથ, (૧૧) અર્યાપુરમાં ભ૦ શાંતિનાથ, (૧૨) ધારાનગરમાં ભ૦ નેમિનાથ, (૧૩) વર્ધનપુર (બદનાવર)માં ભ૦ નેમિનાથ, (૧૪) ચંદ્રકપુર (ચંડૌલી)માં ભ૦ આદિનાથ, (૧૫) જીરાપુરમાં ભ૦ આદિનાથ, (૧૬) જલપદ્ર (જલગાંવ)માં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૧૭) દાહડપુર (દાહોદ)માં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૧૮) હંસલપુરમાં ભ૦ મહાવીર-સ્વામી, (૧૯) માંધાતા પહાડની તળેટીમાં ભ૦ અજિતનાથ, (૨૦) ધનમાતૃકામાં ભ૦ મહાવીરસ્વામી, (૨૧) મંગલપુરમાં ભ૦ અભિનંદનસ્વામી, (૨૨) ચિક્ખલપુર (ચીખલી)માં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૨૩) જયસિંહપુરમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામી, (૨૪) સિંહાનકમાં ભ૦ નેમિનાથ, (૨૫) સલખણપુર (શંખલપુર)માં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૨૬) ઐન્દ્રપુર (ઇન્દોર)માં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૨૭) તાલ્હણપુરમાં ભ૦ શાંતિનાથ, (૨૮) હસ્તિનાપુર (નીમાડ)માં ભ૦ અરનાથ, (૨૯) **કરહેડાતીર્થ**માં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૩૦) નલપુરમાં ભ૦ નેમિનાથ, (૩૧) નલદુર્ગમાં ભ૦ નેમિનાથ, (૩૨) **બિહાર**માં ભ૦ મહાવીરસ્વામી, (૩૩) લંબકર્ણીપુરમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામી, (૩૪) ખંડોહ (ખંડવા, ખંડોલા)માં ભ૦ કુંથુનાથ, (૩૫) ચિત્તોડના કિલ્લામાં ભ૦ ઋષભદેવ, (૩૬) **પાનવિહાર** (આગર-માળવા)માં ભ૦ આદિનાથ,

(૩૭) ચંદ્રાનકમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૩૮) બંકીમાં ભ૦ આદિનાથ, (૩૯) નીલકપુરમાં ભ૦ અજિતનાથ, (૪૦) નાગોરમાં ભ૦ આદિનાથ, (૪૧) મધ્યકપુરમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૪૨) ડભોઈમાં ભ૦ ચંદ્રપ્રભુ, (૪૩) નાગદામાં ભ. નમિનાથ, (૪૪) ધોળકામાં ભ૦ મલ્લિનાથ, (૪૫) જૂનાગઢના કિલ્લામાં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૪૬) સોમનાથ પાટણમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૪૭) શંખપુર (શંખેશ્વર)માં ભ૦ મુનિસુવ્રતસ્વામી, (૪૮) સૌવર્તકમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામી, (૪૯) વંથળીમાં ભ૦ નેમિનાથ, (૫૦) નાશિકમાં ભ૦ ચંદ્રપ્રભુ, (૫૧ થી ૫૪) સોપારા, અરુણનગર, ઉરંગલ અને પૈઠણમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથ,• (૫૫) સેતુબંધમાં ભ૦ નેમિનાથ, (૫૬ થી ૬૧) વટપદ્ર, નાગલપુર, ઠક્કદેશ, જાલંધર, દેવપાલપુર, દેવગિરિ (દોલતાબાદ)માં ભ૦ મહાવીરસ્વામી, (૬૨) ચારૂપમાં ભ૦ શાંતિનાથ, (૬૩-૬૪) દ્રોણાત તથા રત્નપુર (રતલામ)માં ભ૦ નેમિનાથ, (૬૫) અર્બુકપુરમાં ભ૦ અજિતનાથ, (૬૬) કોરટામાં ભ૦ મલ્લિનાથ, (૬૭-૬૮) ઢોર સમદ્રદેશમાં તથા ગુજરાત પાટણમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથ, (૬૯) ક્રોડો જિનેશ્વરના મંડપવાળા શત્રુંજય તીર્થમાં ભ૦ શાંતિનાથ, (૭૦-૭૧) તારાપુર તથા વર્ધમાનપુરમાં ભ૦ આદિનાથ અને ભ૦ મુનિસુવ્રતસ્વામી, (૭૨) વટપદ્રમાં ભ૦ આદિનાથ, (૭૩) ગોગપુર (ઘોઘા)માં ભ૦ આદિનાથ, (૭૪) પિરચ્છનમાં ભ૦ ચંદ્રપ્રભુ વગેરે વગેરે ૮૪ જિનપ્રાસાદો જાણવા.

વિશેષ ઉલ્લેખ છે કે, મંત્રીએ (૧) ઓંકારજીમાં તોરણવાળો જિનપ્રાસાદ, (૨) માંધાતા પહાડમાં ત્રિશિખરી મંદિર, (૩) વિક્કનમાં ભ૦ નેમિનાથ અને (૪) ચેલકપુર (એલીચપુર)માં ભ૦ આદિનાથનાં મંદિરો બંધાવ્યાં.

(જુઓ, આ૦ મુનિસુંદરસૂરિકૃત ગુર્વાવલી, શ્લો. ૧૯૧ થી ૨૦૧)

ઓંકારનગર, દેવગિરિ સ્થાનોમાં બ્રાહ્મણોનું ભારે જોર હતું, ત્યાં જૈન દેરાસર બંધાવવાનો તેઓ ભારે વિરોધ કરતા હતા; પણ મંત્રી પેથડે તેઓને ખુશ કરી, ત્યાં પણ જૈન દેરાસર બંધાવ્યું અર્થાત્ દેવગિરિના રાજા વીરમદેવના પ્રધાન હેમરાજના નામની ત્રણ વર્ષો સુધી દાનશાળા ઓંકારનગરમાં સ્થાપીને તેને ખુશ કર્યો; અને તેની મારફત રાજાની પરવાનગી મેળવીને દેવગિરિમાં પેથડવિહાર નામે દેરાસર બંધાવ્યું. તેણે ૩૬ હજાર સોનામહોરો ખરચીને મોટા ગ્રંથભંડારોની સ્થાપના કરી હતી. મંત્રી પેથડે ૭૦૦ ઉપાશ્રયો બંધાવ્યા હતા.

ચમત્કાર – ખંભાતના સંઘપતિ ભીમજીએ સત્પાત્રદાનનો લાભ લેવા ભારતના ચતુર્થવ્રતધારીઓને એક રેશમી સાડી અને પાંચ પાંચ હીરાગર એમ છ વસ્ત્રો મોકલાવ્યાં. એ કપડાં કુલ ૭૦૦ સ્થાનોમાં પહોંચાડ્યાં હતાં. તેમાંની

• ઉરંગલનું હાલમાં વરંગલ નામ છે. ઉરંગલ માટે જુઓ–પ્રક. ૩૫, પૃ. ૯૨.

એક જોડી મંત્રી પેથડને પણ સાધર્મિક જાણીને મોકલી હતી. મંત્રીએ તે લઈને રાખી મૂકી. તેને **પદ્મિણી** (પ્રથમિણી) નામે પત્ની હતી.• મંત્રી પેથડે તેને સમજાવી, ૩૨ વર્ષની ભરયુવાનીમાં સજોડે **ચતુર્થવ્રત** સ્વીકારી, એ કપડાંની જોડી પહેરી; અને પ્રભુની પૂજા કરી.

બ્રહ્મચર્યના પ્રતાપે તેની આંતરિક શક્તિઓમાં ઘણો વિકાસ થયો. એક વાર રાજાની **રાણી લીલાવતી**ને કાલજ્વર ચડ્યો હતો, તે પેથડશાહનું આ કપડું પહેરવાથી ઊતરી ગયો. રાજાનો 'રણરંગ' નામે પટ્ટહસ્તી ગાંડો થયો ત્યારે તે પણ મંત્રીનું આ કપડું ઓઢવાથી ડાહ્યો થયો હતો.

આ કારણે રાજા અને પ્રજામાં મંત્રીનો પ્રભાવ વધવા લાગ્યો. સૌ કોઈ **બ્રહ્મચર્યની શક્તિ**નાં ગુણગાન ગાવા લાગ્યાં. જોકે રાણીએ મંત્રીનું કપડું પહેરવાથી રાજાને તે મંત્રીના ઉપર રોષ હતો, પરંતુ મંત્રીના એ કપડાંનો એવો **ચમત્કાર** જાણીને તે પણ શાંત બની ગયો. રાજાએ મંત્રીના કહેવાથી રાજ્યમાં **અમારિપટહ** વગડાવ્યો. શિકાર, દારૂ વગેરે વ્યસનો દૂર કરાવ્યાં.

મંત્રી પેથડે સાત લાખ મનુષ્યોને સાથે લઈ છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. શત્રુંજયતીર્થમાં ભ૦ આદીશ્વરના મોટા દેરાસરના શિખર ઉપર ૨૧ ઘડીનો સોનાનો કળશ બનાવી ચડાવ્યો અથવા જિનપ્રાસાદને સુવર્ણપત્રથી મઢ્યો. તેણે શત્રુંજય તથા ગિરનાર તીર્થમાં તથા રસ્તાના ગામોનાં જિનાલયોમાં સોનાના ધ્વજ ચડાવ્યા.

ઇન્દ્રમાલ – જ્યારે તે ગિરનારતીર્થની યાત્રા કરવા ગયો, ત્યારે બાદશાહ અલ્લાઉદ્દીનનો માનીતો શેઠ પૂર્ણશાહ પણ દિલ્હીથી દિગંબર જૈનોનો સંઘ લઈને ગિરનાર આવ્યો હતો. આથી બન્ને સંઘો વચ્ચે સ્પર્ધા ચાલી. બંને સંઘપતિઓ ઇન્દ્રમાળની બોલીમાં ચડાવો બોલવા લાગ્યા. અંતે **મંત્રી પેથડે** ૫૬ ઘડી સોનાની બોલીમાં આદેશ પામી ઇન્દ્રમાળ પહેરી. આ પ્રસંગે તેણે યાચકો, ભોજકો તથા ભાટ-ચારણો વગેરેને ૧૪ ઘડી સોનાનું દાન કર્યું... અને ગિરનાર તીર્થ **શ્વેતાંબરોનું તીર્થ** બન્યું.

આ વર્ષોમાં સંઘવી પેથડનો ભાઈ **સાધુ ગુણધર** મરણ પામ્યો. મંત્રી પેથડે તેના સ્મરણ માટે ભ૦ અભિનંદનસ્વામીની ખડ્ગાસનસ્થ પ્રતિમા ભરાવી. તેની સં. ૧૩૪૩ ના પોષ વદિ ૩ (૯) ને બુધવારે રાજગચ્છના ૧૨મા **આ૦ રત્નાકરસૂરિ** પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી, જે પ્રતિમા આજે પણ શત્રુંજયતીર્થમાં નવા આદીશ્વરની ડાબી બાજુએ બિરાજમાન છે. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૨૬)

• મંત્રી પેથડનાં ધર્મપત્ની જિનાલયથી આવતાં રોજ સવા શેર સુવર્ણના ધન જેટલું દાન કરતાં. એ પુણ્યવતી સ્ત્રીનાં દર્શનની રાહ જોઈને યાચકો ઊભા રહેતા અર્થાત્ ત્યારે યાચકોની ભીડ જામતી હતી. **– સંપાદક**

મંત્રી પેથડે ૧૧ લાખ સોનામહોર ખરચી વિવિધ ધર્મકાર્યો કર્યાં.

સં૦ પેથડનું મરણ થયું અને તે જ્યોતિષ દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.*

પાલીથી નીકળ્યા તે **પલ્લીવાલ** કહેવાયા, ડીસાથી નીકળ્યા તે **ડીસાવાલ** કહેવાયા, વડનગરથી નીકળ્યા તે **નાગર** કહેવાયા અને ઉગ્રસેનથી નીકળ્યા તે અગ્રવાલ કહેવાયા. પણ પેથડશાહ અને તેના પૂર્વજો અસલમાં ઓસવાલ, પોરવાડ, અગ્રવાલ, શ્રીમાલ કે કોણ હતા ? તેનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ મળતો નથી. જોકે કોઈ કોઈ લેખક તેને પલ્લીવાલની જ્ઞાતીનો બતાવવામાં ભળતી કલ્પના કરે છે. જેમકે, તપગચ્છના આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિ તથા આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ વિજાપુરના પલ્લીવાલ હતા. (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૩૧૦-૩૧૧; પ્રક. ૪૬, પૃ. ૧૨૨)

છતાં **વીરવંશાવલીકાર વિદ્વાન** તેને ખંડેલવાલ તથા ઉજ્જૈનનો વતની બતાવે છે (વીરવંશાવલી, પૃ. ૨૦૭). તે જ ગ્રંથકાર પ્રસિદ્ધ જૈન **મંત્રી** પેથડકુમારના પરિચયમાં જુદી જુદી બે જ્ઞાતિના બે પેથડકુમાર હોવાનો નિર્દેશ કરે છે.

(૧) વિજાપુરમાં **વીશા શ્રીમાલી જ્ઞાતિનો પેથડકુમાર** હતો. તેણે આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ પાસે '૫૦૦ રુકમાનું પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત' માગ્યું, પણ ગુરુ મહારાજે તેનો વધુ પુણ્યોદય જાણી, તેને સમજાવીને ૫૦૦૦ રુકમાનું પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત આપ્યું. ત્યારે ગૂજરાત પાટણમાં **સારંગદેવ વાઘેલો** (સં. ૧૩૩૧ થી ૧૩૫૩) રાજા હતો.• તેણે પેથડકુમારને પોતાનો **કામદાર** બનાવ્યો.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૬)

તેના પુત્ર **ઝાંઝણ**નું પાટણ પાસેના વડાલીમાં લગ્ન થયું ત્યારે વાઘેલા રાજાએ વડાલીની કન્યાને કાપડામાં પોતાના દેશ, નગર અને ગામના મનુષ્યો દીઠ એકેક ગદિયાણો આપ્યો. ધીમે ધીમે તેની પાસે પરિમાણ કરતાં વધુ ધન થયું. એટલે તેણે **આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ**ને પધરાવી, ચૈત્યપરિપાટીમાં ૭૨ હજાર રુકમા ખરચી, સંઘને પહેરામણી કરી.

મંત્રી પેથડે આચાર્યમહારાજના ઉપદેશથી શત્રુંજયતીર્થમાં બાવન દેરીઓવાળો **'કોડાકોડી જિનપ્રાસાદ'** બંધાવ્યો. બીજા પણ ૮૪ જિનપ્રાસાદો બંધાવ્યા. સેંકડો જિનપ્રાસાદોના જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા. પાટણમાં ચાર **જ્ઞાનભંડારો** સ્થાપન કર્યા. ૩૦૦ જિનાલયોનાં શિખરો ઉપર સોનાના કળશો ચડાવ્યા.

★ પેથડ ઘણા થયા, તે આ પ્રકારે જાણવા મળે છે – (૧) પૃથ્વીધર, પેથડ, (૨) આભૂ પોરવાડનો વંશજ સોની, (૩) પ્રથમસિંહ મંત્રી, (૪) નીનાનો વંશજ પૃથ્વીપાલ.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૩૫; પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૪૧; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૭)

• સારંગદેવ માટે જુઓ પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૧૦ની ટિપ્પણી તથા પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૫.

૧ શત્રુંજય, ૨ તારંગા, ૩ વિદ્યાનગર, ૪ પોસીના તથા ૫ ઈડરગઢ – એ પાંચ તીર્થોના છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘો કાઢ્યા અને **સંઘપતિપદ** મેળવ્યું. શત્રુંજય મહાતીર્થમાં ૫૬ ઘડી સોનું વાપરી 'ઇન્દ્રમાળ' પહેરી તેમજ મૂળ ગભારાને ૨૧ ઘડી સોનું ખરચી ૩ અંગુલ જાડા સોનાના પતરાથી મઢાવ્યું. સં૦ **ઝાંઝણે** ૧૮ ભાર સોનું ખરચી ઘણા લાભ લીધા.

(૨) આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ ગોધરાથી વિહાર કરી માંડવગઢ પધાર્યા, ત્યારે ત્યાં **વિશા પોરવાડ જ્ઞાતિના પેથડે** ૪૨ ઘડી સોનું વાપરી માંડવગઢ તથા ધાર વગેરે સ્થાનોમાં બનાવેલા ૨૧ જિનપ્રાસાદોમાં સાત જાતની ધાતુથી બનાવેલી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(–વીરવંશાવલી; વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી, પૃ. ૨૦૯)

૩. મંત્રી ઝાંઝણ – મંત્રી પેથડનો તે પુત્ર હતો. દિલ્હીના શેઠ **ભીમસિંહની** પુત્રી **સૌભાગ્યદેવીને** તે પરણ્યો. માંડવગઢનો તે મંત્રી બન્યો. તે બુદ્ધિશાળી અને ચતુર હતો. રાજા હંમેશાં ભોજન વખતે તેને ત્યાંથી તાજું ઘી મંગાવતો. ઝાંઝણને રાજાની આ રીત પસંદ ન પડી. આથી તેણે એક દિવસે રાજદાસીનું ભયંકર અપમાન કર્યું અને ઘી આપ્યું નહીં. રાજાએ તેનો ખુલાસો માગ્યો. ઝાંઝણે બનાવટી ઉત્તર આપી રાજાને ખુશ કર્યો અને રાજા કાયમને માટે ઘીનો સંગ્રહ કરી રાખે એવી સ્થિતિ ઊભી કરી.

કહેવાય છે કે, આ મંત્રી ચોરને પકડવામાં ભારે કુશળ હતો.

મંત્રી ઝાંઝણે સં. ૧૩૪૯ના મહા શુદિ ૫ ના રોજ છ'રી પાળતો મોટો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો (પૃ. ૪૬૮ પછી 'પૂરવણી' જુઓ.) અને નાનાં-મોટાં ઘણાં તીર્થોની યાત્રા કરી. (–પં૦ રત્નમંડનગણિનો 'સુકૃતસાગર' ગ્રંથ)

સાધુ **ઝાંઝણે** શત્રુંજય અને ગિરનારની વચ્ચેનાં જિનાલયોમાં કપડાંના ધ્વજો ચડાવ્યા. (–શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી, પ્રકાશ ૫ મો)

જાવડશાહો –

(૧) સં૦ જાવડશાહ – તે મહુવાના શેઠ ભાવડશાહનો પુત્ર હતો. તેણે આ૦ વજ્રસ્વામી તથા આ૦ વજ્રસેનસૂરિના ઉપદેશથી વિ. સં. ૧૫૦માં ગિરનારનો અને વિ. સં. ૧૬૦માં શત્રુંજયનો ઉદ્ધાર કરાવી, તેમના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પ્રક. ૧૩, પૃ. ૨૩૭-૨૩૮)

(૨) સં૦ જાવડ – માળવાના સં૦ જાકુટીએ ગિરનારતીર્થમાં લાકડાના જૂના જિનપ્રાસાદને સ્થાને પાષાણનો નવો જિનપ્રાસાદ બનાવવો શરૂ કર્યો, પણ તેનું અચાનક મરણ થયું. ત્યાર પછી સોરઠના દંડનાયક **મંત્રી સજ્જને** પાષાણનો

પૃથ્વીજય જિનપ્રાસાદ તૈયાર કરાવ્યો. (–શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી પ્રકાશ–૬, પૃ. ૩૬; પ્રક. ૧૧, પૃ. ૨૧૫; પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૦૧-૫૦૨)

(૩) **લઘુશાલિભદ્ર સં૦ જાવડ શ્રીમાળી** –

(અ) અમે પ્રકરણ ૩૫, પૃ. ૧૩૮માં **મહામાત્ય ઉદાયન શ્રીમાળી**નો વંશ આપ્યો હતો.

(આ) બીજો **સોની માંડણના વંશજ** સં૦ **ઉદયન શ્રીમાળીનો વંશ** આ પ્રમાણે છે –

(૧) **સં૦ ઉદો શ્રીમાળી** (ભાર્યા : હર્ષૂ).
(૨) સં૦ ખીમો (ભાર્યા : પુંજી).
(૩) જગશી (ભાર્યા : માઊ).
(૪) **સં૦ ગેલ્હા શ્રીમાળી** (ભાર્યા : સાયા).
(૫) મેઘો.
(૬) પુત્રો (૧) કરણ તથા (૨) રાજા.
(૭) **સં૦ રાજમલ** (ભાર્યા : માંગૂ).
(૮) **સં૦ જાવડ શ્રીમાળી** (ભા૦ ધનાદે, જીવાદે, સુહણદે, સત્તાદે).
(૯) હીરો (ભાર્યા : રમાઈ).
(૧૦) લાલો વગેરે.

જાવડ શ્રીમાળી – ઉપર લખેલ બેમાંથી એક ઉદયન શ્રીમાળીના વંશમાં સં૦ ગેલ્હા નામે થયો. તે ગેલ્હા શ્રીમાળીના વંશમાં **સં૦ રાજમલ** થયો. તે માંડવગઢમાં રહેતો હતો. કવિચક્રવર્તી **શ્રી સર્વવિજયગણિએ જાવડ**ની વિનંતીથી ''આનંદસુંદર'' કાવ્ય રચ્યું છે. તેની પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે કે – ૫૩મા ભ૦ **લક્ષ્મીસાગરસૂરિ** માંડવગઢ પધાર્યા ત્યારે જાવડના પિતા **શા૦ રાજમલે** ૬૦ હજાર ટકા ખરચીને તે આચાર્યમહારાજનો ''પ્રવેશ મહોત્સવ'' કર્યો હતો.

તે રાજમલ શ્રીમાળીને **જાવડ** નામે પુત્ર હતો. અને જાવડને જીવાદે, સુહાગદે, શકરી-સત્તાદે અને ધનાદે એમ **ચાર પત્નીઓ** હતી. ધનાદેને **હીરજી** નામે પુત્ર હતો. સં૦ હીરજીને રમાઈ નામે પત્ની હતી. તેનાથી તેને **લાલજી** નામે પુત્ર થયો.

સં૦ જાવડશા – તે માંડવગઢના બા૦ ગ્યાસુદ્દીન ખીલજી (સં. ૧૫૨૫થી ૧૫૫૮)નો ગંજાધિકારી વ્યવહારિયો હતો. તેને 'શ્રીમાલ ભૂપાલ' અને લઘુ-શાલિભદ્રનું બિરુદ હતું. તે **સંઘપતિ** હતો. (૫૪મા) ભ૦ **સુમતિસાધુસૂરિનો** તે શ્રાવક હતો. તેણે સં. ૧૫૫૧માં વિનતિ કરી આ૦ સુમતિસાધુસૂરિના પં૦

સર્વવિજયગણિ પાસે 'આનંદસુંદર' ગ્રંથ બનાવ્યો, જેમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામીના ૧૦ શ્રાવકોનું વર્ણન છે. (પ્રક. ૫૪, પૃ. ૩૨૬)

સં૦ જાવડે સં. ૧૫૪૭ના મહા વદિ ૧૩ ને રવિવારે માંડવગઢમાં ભ૦ શાંતિનાથ વગેરે ૧૦૪ પંચતીર્થીની ધાતુપ્રતિમાઓ ભરાવી, **આ૦ સુમતિસાધુસૂરિ** પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (પ્રક. ૫૪, પૃ. ૩૨૩)

આ પ્રતિમાઓ પૈકીની એક ભ૦ **શાંતિનાથ**ની પ્રતિમા વિજાપુરના ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ જિનાલયમાં વિદ્યમાન છે. (વિજાપુર બૃહદ્ વૃત્તાંત)

બીજી એક ભ૦ કુંથુનાથજીની પ્રતિમા આગરામાં મોતી કટરાના ભ૦ સૂર્યપ્રભસ્વામીના જિનાલયમાં વિદ્યમાન છે. (જુઓ, ઈન્દોરની જૈન શ્વેતામ્બર સંઘની પેઢી દ્વારા પ્રકાશિત શ્રી માંડવગઢની તીર્થપુસ્તિકા, પૃ. ૪૬)

ભ૦ કુંથુનાથની પ્રતિમાના લેખમાં વિસંવાદ છે કે, પત્ની શકરીને બદલે સત્તા નામ આપ્યું છે અને હીરજીને ધનાદેનો પુત્ર બતાવ્યો છે તેમજ પ્રતિમાલેખમાં સં. ૧૫૪૭ને બદલે સં. ૧૫૯૭ છપાયું છે. સંભવ છે કે – તે લેખ બેકાળજીથી લેવાયેલો છે. કેમ કે ભ૦ **સુમતિસાધુસૂરિએ** સં. ૧૫૫૧ પછી ગચ્છનો ભાર પોતાના ૫૫મા પટ્ટધર **આ૦ હેમવિમલસૂરિને** સોંપ્યો હતો, વળી, ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિનું સ્વર્ગગમન સં. ૧૫૮૧માં થયું હતું.

સં૦ જાવડે ભ૦ **સુમતિસાધુસૂરિ**ના ઉપદેશથી ૧ લાખ ચોખંડા રૂપૈયા ખરચી, અગ્યાર શેર સોનાની એક અને બાવીશ શેર રૂપાની બીજી એમ બે જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી; અને તે વગેરે જિનપ્રતિમાઓની ઉક્ત આચાર્યશ્રીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં૦ જાવડે આ ઉત્સવમાં ૧૧ લાખ રૂપૈયા વાપર્યા હતા.

(આ૦ સોમસુંદરસૂરિની **સોમશાખા પટ્ટાવલી**, કડી ૩૬ થી ૩૯)

સં૦ જાવડે ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિના નગરપ્રવેશમાં ૮૪ હજાર ચોકડા(ચોખંડા) ખરચ્યા અને પ્રતિષ્ઠામાં પાંચ (કે પંદર) લાખ ચોકડા ખરચ્યા હતા.

(તપા. પટ્ટાનુક્રમ ગુર્વાવલી છંદ; પટ્ટા. સમુ. ભા. ૨, પૃ. ૧૪૨)

(૪) **શેઠ જાવડશાહ** – ગંધારના શેઠ જાવડશાહ પોરવાડના પુત્ર શા૦ સીપા (શ્રીપાલ)ની ભાર્યા ગીસૂના પુત્રો (૧) **સં૦ જીવંત**, (૨) સં૦ કાઉજી અને (૩) સં૦ આઢૂએ સં. ૧૬૨૦ વૈશાખ શુદિ ૫ ગુરુવારે શત્રુંજય તીર્થની મોટી ટૂંકમાં તપગચ્છના (૫૭મા) ભ૦ **વિજયદાનસૂરિ** તથા (૫૮મા) **જગદ્ગુરુ વિજયહીરસૂરિના હાથે** ભગવાન પાર્શ્વનાથની દેરીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(શત્રુંજયતીર્થનો ફરમો – મોટું વર્ણન;
પ્રક. ૫૭, પૃ. ૯, કલમ-૬)

(૫) **શેઠ જાઉજી (જાવડજી)** – માંડવગઢના **શેઠ જાઉજીએ** સં. ૧૬૬૨માં સોના-ચાંદીના ૧૦૪ ચોવીશવટા અને બીજી જિનપ્રતિમાઓ બનાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (ઉપદેશસાર, ઉપદેશ ૨૭મો)

સાધુ સારંગ –

તે નમસ્કારમંત્ર બોલનારને ક્રમે ક્રમે એક પછી એક સોનૈયો આપતો હતો. એક ચારણને તો ફરી ફરી વાર નમસ્કારમંત્ર બોલાવીને તેણે ૯ સોનૈયા આપ્યા હતા.

સારંગદેવ ઘણા થયા છે, તેમાંના નીચે પ્રકારે જાણવા મળે છે –

(૧) સારંગદેવ વાઘેલો, સં. ૧૩૩૧ થી ૧૩૬૦. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૬)

(૨) સારંગદેવ ગોહેલ, સં. ૧૫૩૧. (પ્રક.૩૭, પૃ. ૨૧૦)

(૩-૪) સારંગજી ગોહેલ. (પ્રક. ૫૮, પૃ. ૧૯૫ અને .....)

(૫) કવિ સારંગ, સં. ૧૬૩૮ થી ૧૬૭૮. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૦૮)

(૬) સમરાશાહ ઓશવાલનો ભત્રીજો. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૪૯)

(૭) મહમદ બેગડાનો માનીતો તથા બા૦ મુજફ્ફરશાહ (સં. ૧૫૬૭ થી ૧૫૮૩)નો રાજવહીવટ ચલાવનાર કિંવાઉલ્મુલ્ક સારંગ. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૫૧)

મંત્રી આભૂ શ્રીમાળીનો વંશ –

૧. **આભૂ** – તે જાલોરનો શ્રીમાળી હતો. સ્વર્ણગિરિનો હોવાથી તે **સોનગરા શ્રીમાળી** તરીકે પ્રસિદ્ધ હતો. બુદ્ધિનો ભંડાર હતો. અજમેરના રાજા સોમેશ્વર ચૌહાણનો તે મંત્રી હતો. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૨૬)

૨. **અભયડ** – તે રાજા આણંદરાજનો મંત્રી હતો.

૩. **આંબડ** – તેણે જાલોરના કિલ્લામાં 'ગણપતિની સ્થાપના' કરી હતી.

૪. **સહણપાળ** – તે બા૦ મોઈઝુદ્દીન બહેરામનો મંત્રી હતો (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૩૧). મોઈઝુદ્દીને કચ્છદેશને જીતી લીધો, પણ સહણપાળે બાદશાહને સમજાવી તે દેશ છૂટો કરાવ્યો. બાદશાહે તેને ઈનામમાં ૧૦૧ ઘોડા તેમજ સોનામહોરો આપી.

૫. **નેણો** – તે બા૦ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીનો સર્વસત્તાધારી વડો પ્રધાન હતો. તેણે ખરતરગચ્છના **આ૦ જિનચંદ્રસૂરિના** ઉપદેશથી શત્રુંજય તથા ગિરનાર તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૩૨)

૬. **દુઃસાજી** – તે **ચંડાવલ** (માંડવગઢ પાસે ચંડાઉલી, ચંડાવલ અથવા ચંદ્રાવતી) રાજ્યમાં **વડો પ્રધાન** હતો. બા૦ ગ્યાસુદ્દીન **તઘલકે** તેને મેવાડ કે મોરવાડાનો સૂબો બનાવ્યો હતો.

૭. **વીકો** – તેને સાત રાજાઓનો અધિકાર છીનવી લીધો, તેથી બાદશાહે તેને ઘણું માન આપ્યું હતું.

૮. **ઝાંઝણ** – તે રાજા **ગોપીનાથનો** મુખ્ય મંત્રી હતો. બહુ ધર્મપ્રેમી હતો. તેણે સં. ૧૫૦૩ લગભગમાં **પાલનપુર**માં ભ૦ શાંતિનાથનો જિનપ્રાસાદ કરાવ્યો, યાત્રાસંઘો કાઢ્યા, ઉજમણાં કર્યાં, ધર્મશાળા, ઉપાશ્રયો અને દાનશાળા બંધાવ્યાં. તે માંડવગઢ જઈને વસ્યો. તેને ૧. ચાહડ, ૨. બાહણ, ૩. **દેહડ**, ૪. **પદ્મ**, ૫. આલ્હા અને ૬. પાહુ એમ છ પુત્રો હતો.

આ સૌ ભાઈઓ માંડવગઢમાં **બા૦ આલમશાહના** દીવાન બન્યા. તે સૌ જીરાવલા, આબૂતીર્થ વગેરેના જુદા જુદા યાત્રાસંઘો કાઢી **સંઘપતિ** બન્યા હતા. તેઓએ 'કોલભક્ષ રાજા' પાસેથી લોકોને છોડાવ્યા. **અલ્લાઉદ્દીને** માંડવગઢ જીતી લઈ **સં૦ પદ્મને** ત્યાંનો દીવાન બનાવ્યો અને **મલિક કાફરને** 'માળવાનો સૂબો' બનાવ્યો. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૩૨)

૯. **સં૦ બાહડ** – તે ઝાંઝણનો બીજો પુત્ર હતો. તેણે જીરાવલા તથા આબૂતીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. તેને ૧. **મંત્રી સમધર**• અને ૨. **સં૦ મંડન** એમ બે પુત્રો હતા.

૧૦. **સં૦ કવિવર મંડન** – તે બુદ્ધિમાન, ધનવાન અને વિદ્વાન હતો. તેણે 'મંડનાંક'થી ઘણા ગ્રંથો રચ્યા, તે આ પ્રકારે જાણવા મળે છે.

૧. સારસ્વતમંડન, ૨. કાવ્યમંડન, ૩. ચંપૂમંડન, ૪. કાદંબરીમંડન (પરિ. ૪), ૫. ચંદ્રવિજય (શ્લો. ૧૪૧), ૬. અલંકારમંડન, ૭. શૃંગારમંડન (શ્લોક ૧૦૮), ૮. સંગીતમંડન, ૯. ઉપસર્ગમંડન, ૧૦. કવિકલ્પદ્રુમ વગેરે.

કવિ મંડનને ૧. સં૦ પૂંજો, ૨. સં૦ જીજી, ૩. **સં૦ સંગ્રામ** અને ૪. સં૦ શ્રીમાલી એમ ચાર પુત્રો હતા.

કવિ મંડન અને **કવિ ધનદ** તેમજ તેમના પુત્રોએ સં. ૧૫૦૩માં માંડવગઢમાં ખરતરગચ્છના ૫૧મા આ૦ જિનભદ્રસૂરિના ઉપદેશથી સર્વ સિદ્ધાંતો લખાવ્યા હતા.

• સંભવ છે કે, તે મેવાડનો મહામાત્ય હોય, તેના કુટુંબે આ૦ ધર્મઘોષના ઉપદેશથી ગ્રંથો લખાવ્યા હતા. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૩)

સં૦ ઝાંઝણનો ત્રીજો પુત્ર સં૦ દેહડ, જે ભોજદેવ પરમાર (સં. ૧૩૩૭ થી ૧૩૬૭)નો તથા માંડવગઢના બાદશાહ **આલમશાહનો** દીવાન હતો. તેણે આબૂતીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. તેના પુત્ર **કવિ ધનદે** સં. ૧૪૯૦ વૈશાખ સુદિ ૧ ને ગુરુવારે માંડવગઢમાં ૧. શૃંગાર ધનદ, ૨. નીતિધનદ અને ૩ વૈરાગ્યધનદ એમ શતકત્રયી બનાવી છે.

(-કવિ મહેશ્વરકૃત 'કાવ્યમનોહર' સર્ગઃ૧-૨; કવિ મંડનકૃત કાદંબરીમંડન, કાવ્યમંડન; ધનદશતક તથા આગમગ્રંથોની પ્રશસ્તિઓ, પુષ્પિકાઓ.)

શેઠ આભૂ પલ્લીવાલનો વંશ –

૧. આભૂ – તે **પલ્લીવાલ** હતો. સમય જતાં તેના વંશજો **સોની** ઓડકના બન્યા. (તે સોના-ચાંદીના વેપારી હતા.)

૨. **વીરાક** – તેને મહણસિંહ અને **બીજો** નામે બે પુત્રો હતા.

૩. **બીજો** – તેને **શ્રી** નામે પત્ની હતી તથા કુમારપાળ, **ભીમ** અને મદન નામે ત્રણ પુત્રો હતા. તેઓને અનુક્રમે મહણદેવી, કર્પુરદેવી અને સરસ્વતી નામે પત્નીઓ હતી. પહેલા **કુમારપાલની** વંશપરંપરા લાંબી ચાલી અને ત્રીજા મદનને દેપાળ નામે પુત્ર હતો.

૪. **ભીમ** – તેને કર્પૂરદેવી નામે પત્ની તથા (૧) પદ્મ, (૨) સાહણ, (૩) સામંત અને (૪) **સૂર** નામે પુત્રો હતા. પહેલા પદ્મને ધીધો પુત્ર અને પૂનો નામે પૌત્ર હતા. પૂનો સં. ૧૪૪૨માં વિદ્યમાન હતો. બીજા સાહણનો પૌત્ર **કડવો** પણ સં. ૧૪૪૨માં વિદ્યમાન હતો.

૫. **સૂર** – તેને સુહવદેવી નામે પત્ની હતી. સૂર નીતિમાન અને ચારિત્રશીલ હતો. તેણે સોનીના ધંધામાં ભારે નામના મેળવી હતી. તેને **પ્રથિમસિંહ** અને પાલ્હણસિંહ એમ બે પુત્રો હતા. બીજા પાલ્હણસિંહને પાલ્હણદેવીથી લીંબો અને આંબો નામે પુત્રો થયા, જે સં. ૧૪૪૨માં હયાત હતા.

૬. **પ્રથિમસિંહ** – તે સોનીઓમાં વડો હતો. તેને પ્રીમલદેવી નામે પત્ની તથા સોમ, **રતન, સિંહાક, સાલ્હા** અને **ડુંગર** એમ પાંચ પુત્રો હતા.

તેમાંનો પહેલો **સોમ** શાંત સ્વભાવી હતો. તેને સાજણદેવી પત્નીથી નારાયણ, વાછો, ગોધો અને રાઘવ એમ ચાર પુત્રો થયા, જે સં. ૧૪૪૨માં વિદ્યમાન હતા.

બીજા સં૦ **રતનસિંહે** સિંહાકના સહયોગથી શત્રુંજય વગેરે તીર્થોનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો અને ઘણું દાન પણ કર્યું. તેને રત્નાદેવી નામે પત્નીથી ૧ ધન, ૨ સાયર અને ૩ સહદેવ નામે પુત્રો થયા. **ધનરાજ** તથા **સહદેવે**

''કાકા સિંહાકની આજ્ઞાથી'' સં. ૧૪૪૧માં તમાલીનીમાં સ્તંભનક પાર્શ્વનાથના જિનપ્રાસાદમાં **આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિનો આચાર્યપદ** મહોત્સવ કર્યો. **ત્રીજો સિંહાક** સૌનો માનીતો હતો. કૃપાળો અને પ્રતિભાશાળી હતો. તેણે સં. ૧૪૨૦ ચૈત્ર સુદિ ૧૦ ના પાટણમાં આ૦ **જયાનંદસૂરિ** તથા આ૦ **દેવસુંદરસૂરિના** આચાર્ય-પદનો મહોત્સવ કર્યો. તેને સોખલદેવી, દુલ્હણદેવી અને પૂંજી એમ ત્રણ પત્નીઓ હતી. દુલ્હણદેવીને **આશાધર** અને પૂંજીને **નાગરાજ** નામે પુત્રો થયા.

શેઠ આભૂના પૌત્ર બીજો, તેના પુત્ર **કુમારપાળના** વંશમાં થયેલા શા૦ નિરય અને તેની ભાર્યા નાગલદેવીના પુત્રો લખમસિંહ, રામસિંહ અને ગોવલ નામે હતા. તે પૈકીના **ગોવલે** સં. ૧૪૪૨માં ઉપા૦ કુલમંડન તથા ઉપા૦ ગુણરત્નની આચાર્યપદવીનો મહોત્સવ કર્યો હતો.

૭. **શેઠ સાલ્હા** – તેને હીરાદેવી નામે પત્ની તથા ૧ દેવરાજ, ૨ શિવરાજ, ૩ હેમરાજ, ૪ ખીમરાજ, ૫ ભોજરાજ, ૬ ગુણરાજ અને ૭ વનરાજ એમ સાત પુત્રો થયા.

શેઠ સાલ્હાએ સં. ૧૪૪૨ના ભાદરવા સુદિ ૨ ને સોમવારે ખંભાતમાં તાડપત્ર ઉપર 'પંચાશકવૃત્તિ' લખાવી.

સોની સાલ્હાશાહ પલ્લીવાલના કુટુંબમાંથી ઘણાએ શત્રુંજયતીર્થ વગેરેના છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘો કાઢ્યા હતા. આ કુટુંબ તપાગચ્છીય આચાર્યોનું ભક્ત હતું. એટલે સ્પષ્ટ થાય છે કે, પલ્લીવાલો તપાગચ્છને વિશેષ માનતા હતા.*

(જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પ્રશ. નં. ૪૦)

સંઘપતિ ભીમજી –

તે ખંભાતનો વતની હતો. તે **સોની ઓડકનો શ્રીમાલી વંશનો હતો.** ધનાઢ્ય અને મોટો વેપારી હતો. આ૦ **દેવેન્દ્રસૂરિ** ૧૨ વર્ષે માળવાથી વિહાર કરી ગુજરાત પધાર્યા; તે દરમિયાન તેમના ગુરુભાઈ ઉપા૦ વિજયચંદ્રગણિ ખંભાતમાં આચાર્ય બન્યા અને તેમણે સ્વતંત્ર પોષાળ જમાવી, તેમાં સ્થિરવાસ કરી છેવટે શિથિલાચારી બની ગયા. આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિને આ વર્તાવ ગમ્યો નહીં. તેથી તે એ પોષાળમાં ન ઊતર્યા. તે વખતે ખંભાતના આગેવાનો **સાંગણ ઓસવાલ** તથા **સંઘપતિ ભીમજી શ્રીમાલી** વગેરેને તપાગચ્છમાં આ પ્રકારે ''ગચ્છભેદ'' થતો

★ સાલ્હાશાહ ઘણા થયા છે.

સમરાશા ઓસવાલનો મોટો પુત્ર **સાલ્હાશાહ** હતો. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૪)

મેવાડમાં ડુંગરપુરથી ૩ કોશ દૂર થાણા ગામ હતું. તેમાં **ભાભર** ઓસવાળના પૌત્રો અને સાંભરના પુત્રો **ભાલ્હાશાહ** અને **સાલ્હાશાહ** વગેરે ૬ પુત્રો હતા. તે ૫૩મા આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના ભક્ત-શ્રાવકો હતા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૭)

જોઈ ઘણું દુઃખ થયું. તેઓએ આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિની સાચી ત્યાગ ભાવના જોઈ, તેમની શિષ્યપરંપરા લાંબા કાળ સુધી ચાલુ રહેશે એવી ખાતરી કર્યા પછી, તેમને પોતાના કબજાના સાધ્વીઓવાળા જુદા શુદ્ધ ઉપાશ્રયમાં ઉતાર્યા અને તેમને તથા તેમના પરિવારને વસતિ, આહારપાણી, સગવડ તથા શિષ્યો વગેરે આપી ઘણી ભક્તિ કરી. આથી તે આચાર્યની શ્રમણપરંપરા 'તપગચ્છ લઘુપોષાળ' એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ. એટલે કે, **સં૦ ભીમજી** આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિનો મોટો ભક્ત હતો. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૫૭–૫૮)

સત્યની કસોટી – એક દિવસે સં૦ ભીમજીએ સંસારને અસાર સમજી આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિને વિનંતિ કરી કે –

''ગુરુદેવ ! અમારો ધંધો પાપવાળો છે. કૃપા કરી એક એવી **પ્રતિજ્ઞા** આપો કે, મારો જલદી ભવનિસ્તાર થાય.''

ગુરુદેવે જણાવ્યું કે, ''મહાનુભાવ ! હંમેશાં **સત્ય બોલવાની પ્રતિજ્ઞા** પાળશો તો તમારું જલદી કલ્યાણ થશે.''

શેઠ ભીમજીએ ગુરુદેવની આ આજ્ઞા માથે ચડાવી, પ્રતિજ્ઞા લીધી કે, 'હું કદાપિ જૂઠું બોલીશ નહીં અને ગમે તેવી સ્થિતિમાંયે સત્ય બોલવાની પ્રતિજ્ઞા પાળીશ.' કેટલાક દિવસ પછી આ પ્રતિજ્ઞાની **આકરી કસોટી** થવાનો પ્રસંગ બન્યો.

એક દિવસે મહીનદીના કાંઠે વસતા એક પલ્લીપતિ **લૂટારું ભીલે** તે સોનીને પકડીને પૂછ્યું કે, ''બોલ, તારા ઘરમાં કેટલું ધન છે ?''

ભીમજીએ સાચું જણાવ્યું કે, ''મેં ઘરમાં ઘરખર્ચીના રૂા. ૪૦૦૦ રાખેલા છે.''

પલ્લીપતિ ભીલે સોનીને ગુપ્તસ્થાનમાં સંતાડી રાખી, તેના પુત્રને કહેવડાવ્યું કે, ''બાનના ચાર હજાર રૂપિયા આપીને તમારા પિતાને છોડાવી જાઓ.'' પુત્રે બનાવટી સિક્કા લાવી ભીલને આપ્યા. ભીલે તે સિક્કા સાચા છે કે ખોટા ? તે પારખવા માટે ભીમજી સોની સાચા બોલો છે, એમ જાણી તેની આગળ એ ચાર હજાર રૂપિયા લાવીને મૂક્યા; અને પૂછ્યું કે, ''આ રૂપિયા સાચા છે કે ખોટા ?''

સોની ભીમજીએ તરત જવાબ આપ્યો કે, ''આ સિક્કા બનાવટી છે, તદ્દન નકલી અને ખોટા છે.''

ભીલને વિચાર આવ્યો કે, શેઠ બાનમાં નજરકેદ છે અને તેનો પુત્ર રૂપિયા આપે તો જ છૂટી શકે તેમ છે. છતાં તે પોતાના દીકરાને જૂઠો બતાવે છે અને

રૂપિયા ખોટા હોવાનું જણાવે છે. એ રીતે આ શેઠ **ભીમજી ખરો સત્યવાદી** છે. એ વાત ખરી છે કે મારો ધંધો લૂંટવાનો છે; પણ આવા ધર્માત્માઓને સતાવવાથી પ્રભુ વધુ નારાજ થશે, માટે આ શેઠને એમને એમ છોડી દેવો જોઈએ. આમ વિચારી ભીલે શેઠ ભીમજીને છોડી મૂક્યો, એટલું જ નહીં પણ તેમને પાંચ વસ્ત્રો આપી, પોતાના ગામનો **કામદાર** બનાવ્યો.

લોકોએ આ ઘટના જાણી તેના સાચા બોલાપણાની પ્રશંસા કરી. આમ, **આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિનો અને સોની ભીમજીનો** યશ ખૂબ ફેલાયો.

(–વીર વંશાવલી, વિવિધ ગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૨૦૮)

અન્નત્યાગ – આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ સં. ૧૩૨૭માં માલવામાં સ્વર્ગસ્થ થયા. તે પછી છ મહિના વીતતા તેમના જ પટ્ટધર આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિનો પણ વિજાપુરમાં સ્વર્ગવાસ થયો (તપગચ્છ પટ્ટાવલી). સં૦ ભીમજીએ આ ગુરુદેવોના સ્વર્ગગમનના શોકથી ૧૨ વર્ષ સુધી અનાજ લીધું નહીં.

લહાણી – સંઘપતિ ભીમજીએ ભારતવર્ષમાં જે જે ચતુર્થવ્રતધારી સ્ત્રી-પુરુષો હોય તે સૌને ૧ રેશમી સાડી અને ૫ હીરાગલ વસ્ત્રો એમ છ વસ્ત્રોની લહાણી કરી. તેનો મહેતો ગામે-ગામ ફરીને લહાણી કરતો હતો.

મહેતાએ સંઘપતિની આજ્ઞાથી **માંડવગઢના મંત્રી** પેથડશાહ તથા તેની પત્ની પદ્મિનીને પણ આ લહાણી આપી. તે બંનેએ આ લહાણીનો મૂળ ઉદ્દેશ જાણી ૩૨ વર્ષની વયમાં જ સજોડે બ્રહ્મચર્યવ્રત ઉચ્ચરી આ વસ્ત્રો પહેરી જિનપૂજા કરી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૦; તપગચ્છ પટ્ટાવલી)

ઉપાશ્રય ! ! – શેઠ ભીમજીએ ખંભાત નગરમાં જગા ન મળવાથી શહેરની બહાર **મોટી પોષાળ** બનાવી. તેમાં હાથીદાંતનું સુંદર કામ કરાવ્યું. હાથીદાંતનો આ ભવ્ય અને દર્શનીય ઉપાશ્રય જોઈ સૌ કોઈ ખુશ થયા.

એક બહુબોલા **શ્રાવકે** સં૦ ભીમજીને કહ્યું : ''શેઠ ! ઉપાશ્રય તો ભવ્ય બન્યો, પણ પૈસા પાણીમાં ગયા. કેમ કે આ જંગલમાં આવીને કોણ ઊતરશે ? આમાં તો ચોર-લૂંટારા કે ભિખારી આવી વસશે.'' સં૦ **ભીમજીએ** હસીને ઉત્તર આપ્યો કે, ''ભાઈ ! તમે કહો છો એ વાત સાચી છે, પણ કાપડનો **પોટલીઓ વેપારી** એકાદ જૈન પણ અહીં ઊતરીને માત્ર એક જ **સામાયિક** કરશે અથવા એક જ **નવકારમંત્ર** ગણશે તો મારો પૈસો **સાર્થક** છે, એમ હું માનું છું.''

આવો પ્રત્યુત્તર સાંભળી તે ખુશ થયો અને શેઠની સામાયિક તેમજ નવકારમંત્ર ઉપર આવી દ્રઢ શ્રદ્ધા જોઈ પ્રશંસા કરવા લાગ્યો.

આ પોષાળ ન્યાયસંપન્ન પૈસાથી બની હતી, તેથી એમ થયું કે તે દિશામાં

ખંભાતની જનતાનો વસવાટ વધ્યો અને પોષાળની ચારે બાજુ ઘરો બની ગયાં, એટલે તે પોષાળ નગરની અંદર આવી ગઈ. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૨૨)

સોની સાંગણ (અને સંગ્રામસિંહ આદિ) ઓસવાલનો વંશ –

૧. **સોની સાંગણ** – ઓસવાલ વંશનો એ શણગાર હતો અને સુશ્રાવક હતો. સંભવ છે કે, આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ અને આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ વચ્ચે સં. ૧૩૧૯માં ખંભાતમાં ગચ્છભેદ પડ્યો, ત્યારે આ બંનેની શ્રમણ શાખાઓમાં કઈ સાચી છે ? તે જાણવા માટે **શેઠ સાંગણે સ્થંભણ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા** સામે બેસી, અઠ્ઠમનો તપ કરી, ધ્યાન કર્યું હતું. એ સમયે શાસનદેવીએ આવી જણાવ્યું કે, 'સાંગણ ! આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ યુગોત્તમ આચાર્ય છે અને તેમનો ગચ્છ લાંબા કાળ સુધી ચાલવાનો છે, તેથી તમારે તેમની ઉપાસના કરવી.'

પછી તેણે આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિના મુનિપરિવારને રહેવા માટે શુદ્ધ વસતિ તથા **શિષ્યો** વગેરે આપ્યાં. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૫૭)

સોની સાંગણ મોટો યશસ્વી અને ધનાઢ્ય હતો. તે સં. ૧૩૫૪ લગભગમાં અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના સમયે માંડવગઢમાં આવી વસ્યો.

૨. સોની પદ્મરાજ – ગુણવાન હતો.

૩. સો૦ સૂરા.

૪. સો૦ ધર્મા.

૫. **સો૦ વરસિંઘ** - તે મોટો સત્યવાદી અને પરોપકારી હતો. તેને મનકુ નામે પત્ની હતી અને **નરદેવ** તેમજ ઘનદેવ નામે પુત્રો હતા. બંને પુત્રો દયાળુ, પરોપકારી અને ગરીબોના બેલી હતા.

૬. **સોની નરદેવ** - તેને સોનાઈ નામે પત્ની હતી. તે મોટો ભંડારી હતો. તેણે માંડવગઢમાં સત્રાગાર સ્થાપન કર્યું હતું. તેમાં સૌને સર્વ વસ્તુ અપાતી. **બાદશાહ હુસંગસેનની** સભામાં તેનો ભારે પ્રભાવ હતો. તેના દેહનો વાન રૂપાળો હતો. તે મોટો દાની, પરોપકારી અને પરસ્ત્રીસહોદર હતો. તેનો સર્વત્ર યશ ફેલાયો હતો. એના વિશે એક ઉલ્લેખ મળે છે કે –

ખંભાતના વતની સોની **નરિયા** ઓસવાલના પુત્ર **પદ્મસિંહની** પત્ની **આલ્હણદેવી**એ સં. ૧૪૮૩ના ભાદરવા વદિ ૭ ને ગુરુવારે તપાગચ્છના ભ૦ **દેવસુંદરસૂરિ**, તેમના પટ્ટધર આ૦ સોમસુંદરસૂરિ, આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ, આ૦ જયચંદ્રસૂરિ અને આ૦ ભુવનસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી જીરાવલામાં શ્રી જીરાવલા પાર્શ્વનાથ ભ૦ના જિનપ્રાસાદની ચોકીનું શિખર કરાવ્યું.

(ત્રિસ્તુતિક આ૦ વિજયયતીન્દ્રસૂરિ સંગ્રહિત
'જિનપ્રતિમા લેખસંગ્રહ', લેખાંક : ૩૦૮)

ધનદેવ – તે નરદેવનો નાનો ભાઈ હતો. તેણે મોટી રકમ આપી, ચંદ્રપુરીમાં (ચંડાઉલીમાં) મુસલમાન રાજાઓના ત્રાસમાંથી હજારો હિંદુઓને છોડાવ્યા હતા.

૭. **કવીન્દ્ર સોની સંગ્રામસિંહ ભંડારી** – તેનો પરિચય તેના પોતાના શબ્દોમાં આ રીતે મળે છે : દિલ્હીના બાદશાહ **અલ્લાઉદ્દીનના** સમયે સોની સાંગણ ઓસવાલ થયો. તેના વંશમાં મહાદાની નરદેવનો પુત્ર **સંગ્રામસિંહ** નામે થયો.
('બુદ્ધિસાગર', તરંગ : ૪, શ્લોક ૧૩૯ થી ૧૪૫)

તે સં. ૧૫૨૦માં માળવાના બા૦ **મહમ્મુદ ખીલજીનો** મોટો ભંડારી અને વિશ્વાસપાત્ર હતો. તેને સ્ત્રી-પુત્ર વગેરે મોટો પરિવાર હતો.
(તરંગ : ૧, શ્લોક ૫, ૬, ૭ તથા તરંગ : ૪, શ્લોક ૧૪૦)

લબ્ધિ – તેને ''ગૌતમસ્વામીની લબ્ધિ''નું વરદાન હતું. તેના ઉપર **સરસ્વતીદેવી** પ્રસન્ન હતી. તે અભયકુમાર જેવો બુદ્ધિશાળી હતો.
(તરંગ : ૧, શ્લોક ૫, ૬, ૭)

તે તપાગચ્છની વૃદ્ધપોષાળના ૫૭મા **ભટ્ટા૦ ઉદયવલ્લભસૂરિનો શ્રાવક હતો.** (તરંગ ૧, શ્લોક ૪; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૬)

તે કવિકલ્પતરુ હતો. **સ્વદેશી કવિઓ માટે તે ગૌરવ અનુભવતો.** દુર્જનો પ્રત્યે પણ દયાળુ હતો. સૌમાં હિતબુદ્ધિવાળો અને પરોપકારી રચના કરનાર હતો. (તરંગ : ૩, શ્લો. ૨ થી ૮)

તે **પરસ્ત્રીસહોદર** હતો. તેની વાણી સર્વપ્રિય અને મનોહર હતી. તેની પાસે રૂપાળી દુધાળી **ગાય** હતી. તેની **પત્ની** વિવેકી હતી.
(ચારે તરંગના છેલ્લા શ્લોકો)

તે યાચકોને લાખોનું દાન દેતો. પિતા અને પુત્રમાં દયાવૃત્તિ, પરોપકાર, શત્રુતાનો અભાવ, પરસ્ત્રીસહોદરતા, પરધનની ઇચ્છા રહિતતા, યશસ્વિતા, વિજય વગેરે ગુણો હતા. (તરંગ : ૪, શ્લો. ૪૪, ૪૫)

સોની સંગ્રામસિંહ જેવો ધની હતો તેવો જ દાની પણ હતો. પોતે કવીન્દ્ર હતો અને **યુદ્ધવીર લડવૈયો** પણ હતો.

માળવાના બાદશાહ **મહમૂદે** દક્ષિણના બાદશાહ નિઝામશાહને જીતવા માટે સં. ૧૫૨૦ (શાકે : ૧૩૮૫) ચૈત્ર સુદિ ૬ ને શુક્રવારે, ધનુષ્યલગ્નમાં ગ્રહ-બલ હતું ત્યારે, માંડવગઢમાંથી પ્રયાણ કર્યું. સોની સંગ્રામસિંહ આ સેનામાં સાથે ગયો હતો. બાદશાહ વિજય મેળવી ગોદાવરીના કિનારે **પૈઠણનગરમાં** આવ્યો.

ઇતિહાસ કહે કે, માળવાનો ભોજ પરમાર સં. ૧૦૨૯માં મન્નાડ શહેર ભાંગી પાછો આવતો હતો ત્યારે, રસ્તામાં એક સ્થાને, **મહાકવિ ધનપાલે** ''પાઇયલચ્છી નામમાલા'' (ગાથા : ૨૭૫) ગ્રંથ બનાવ્યો (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૨૯૦). કવીન્દ્ર **સંગ્રામસિંહે** પણ એમ જ કર્યું. તેણે સં. ૧૫૨૦માં પૈઠણનગરના જિનપ્રાસાદમાં, જિનેશ્વરના દર્શન કરી, 'બુદ્ધિસાગર' ગ્રંથ (તરંગ-૪, શ્લો. ૪૧૪)ની રચના કરી હતી.

ગ્રંથપરિચય – સોની **સંગ્રામસિંહે** બનાવેલ 'બુદ્ધિસાગર'ના અંતરંગમાં આ પ્રકારે વિષયો વર્ગીકરણપૂર્વક આપ્યા છે –

૧. **ધર્મશુદ્ધિતરંગ** (શ્લો. ૧ થી ૮૭) –

ધર્મ (શ્લો. ૨૦), દયા (૨૧ થી૨૬), સત્ય (૨૭ થી ૩૩), અસ્તેય (૩૪ થી ૩૭), પરસ્ત્રીત્યાગ (૩૮ થી ૪૨), પરિગ્રહ (૪૩ થી ૪૫), ગૃહી (૪૬ થી ૪૯), બ્રહ્મચારી (૫૦-૫૧), **સુસાધુ-કુસાધુ** (૫૨ થી ૫૪), ઇન્દ્રિયજય (૫૫ થી ૬૦), ગુરુ (૬૧,૬૨), ઉપાસક (૬૩ થી ૬૬), **શિષ્ય** (૬૭ થી ૭૪), **માતા-પિતાની આણ** (૭૫ થી ૮૬), કવિવાણી વર્ણન (૮૭).

૨. **નયતરંગ** (શ્લો. ૧ થી ૧૦૭) –

કર્તા : કવિકલ્પતરુ સંગ્રામસિંહ (૨), સ્વદેશી કવિઓની પ્રશંસા (૪), રાજવી ચર્યા (૧૦ થી ૪૦), રાણી (૪૧ થી ૪૩), કુમાર (૪૪ થી ૪૮), મંત્રી (૪૯ થી ૬૩), અધિકારી (૬૪ થી ૭૦), **પ્રજાસેવક** (૭૧ થી ૮૩), સૌનૈ ઉપદેશ (૮૪ થી ૯૦), **અશ્વલક્ષણ** (૯૧ થી ૯૬), **ગજલક્ષણ** (૯૭ થી ૧૦૬), કવિવાણી વર્ણન (૧૦૭)

૩. **વ્યવહારતરંગ** (શ્લો. ૧ થી ૭૦) –

વિશ્વાસ (૧ થી ૬), ધનપ્રશંસા (૧૨ થી ૧૬), શયન (૩૯), **સ્ત્રીઅવિશ્વાસ** (૪૫), સ્ત્રીપ્રશંસા (૫૦ થી ૫૫), **વાસ્તુલક્ષણ** (૫૬ થી ૬૮), વ્યવહાર (૬૯), કવિવાણી વર્ણન (૭૦).

૪. **પ્રકીર્ણક તરંગ** (શ્લો. ૧ થી ૧૫૦) –

દેહરક્ષા (૩), **વૈદ્યકસાર** (૩થી ૩૯), **ગર્ભમાં દેહરચના** (૬ થી ૧૪), છ ઋતુની કુચર્યા-સુચર્યા (કુપથ્ય-સુપથ્ય) (૨૨ થી ૨૭), **ઉષાપાન** (૩૧ થી ૩૨), હરડે (૩૩ થી ૩૪), **પાણીના ત્રણ પ્રયોગો** (૩૬), **જ્યોતિસાર** (૪૦ થી ૬૨), **શકુનસાર** (૬૩ થી ૬૯), **સામુદ્રિકસાર** (૭૦ થી ૭૮), સ્ત્રીસામુદ્રિક (૭૯ થી ૮૩), રત્ન-મોતિ, પદ્મરાગ-નાગમણિ વગેરેની **પરીક્ષા** (૮૪ થી ૧૦૩), વૈરાગ્ય (૧૦૪ થી ૧૧૪), ચાર ધ્યાન (૧૧૫ થી ૧૨૧), ચાર યોગ (૧૨૩ થી ૧૩૮),

નયચક્ર (૧૨૬ થી ૧૨૯), **કુંડળી** (૧૩૦ થી ૧૩૩), **હઠયોગ** (૧૩૪ થી ૧૩૬), યમ-નિયમ આદિ (૧૩૫ થી ૧૩૮), **સોનીવંશ-પ્રશસ્તિ** (૧૩૯ થી ૧૪૫), સં. ૧૫૨૦માં **ગ્રંથરચના-પ્રશસ્તિ** (૧૪૬ થી ૧૪૯), કવિવાણી વર્ણન (૧૫૦).

વિશેષ પરિચય – **સંગ્રામસિંહ બાર વ્રતધારી** સમકિતી શ્રાવક હતો. તે એવો **સદાચારી** હતો કે ''પરસ્ત્રીને માતા સમાન'' માનતો.

તે માળવાના માંડવગઢના **બાદશાહ મહમૂદ ખીલજી** (સં. ૧૪૯૨ થી ૧૫૨૫)નો મોટો **ખજાનચી** હતો. દીવાનપદ ઉપર પણ તે આવ્યો હતો. માંડવગઢમાં અલંકાર સમાન મનાતો. તેણે ઘણા બંદીવાનોને છોડાવ્યા હતા. બાદશાહે તેને **નકદ-ઉલ-મુલ્ક** (નગદલમલિક)ની પદવી આપી, તે ઉપરાંત 'જગત વિશ્રામ'નું બિરુદ પણ આપવામાં આવેલું.

તેને **ગુરાઈ** અને **રત્નાઈ** નામે બે પત્નીઓ હતી તથા પુત્ર પરિવાર પણ મોટો હતો.

જિનપ્રતિષ્ઠા – તેણે સં. ૧૫૧૮ના જેઠ સુદિ ૧૫ ને ગુરુવારે ભ૦ અજિતનાથની પરિકરવાળી **જિનપ્રતિમા** ભરાવી અને તેની વૃદ્ધ તપાગચ્છના ૫૭મા **આ૦ ઉદયવલ્લભસૂરિના** હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ પ્રતિષ્ઠાવિધિની ક્રિયા **પં.૦ ઉદયસોમે** કરાવી હતી. ભ૦ અજિતનાથની પ્રતિમા નીચે લંગોટ છે. તેની નીચે **'સો૦ સંગ્રામ'** નામ કોતરેલું છે. મૂળનાયકની બંને બાજુએ ભ૦ અજિતનાથની પ્રતિમાઓ છે.

નોંધ : ઉજ્જૈનમાં દેરા ખડકી મહોલ્લામાં ભ૦ ચંદ્રપ્રભનું શ્વે. જૈન મંદિર છે. તેમાં ભ૦ અજિતનાથની સફેદ રંગની પાષાણ પ્રતિમા બિરાજમાન છે. તેની ગાદીમાં પાછલા ભાગમાં ઉપરના આશયનો લેખ છે.•

ગ્રંથભંડાર – સોની સંગ્રામસિંહે સં. ૧૪૭૦માં તપગચ્છના ૫૦મા **આ૦ સોમસુંદરસૂરિને** માંડવગઢમાં પધરાવી, ચોમાસું કરાવ્યું અને તેમની પાસે 'ભગવતી સૂત્ર-ટીકા'નું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું. તેણે ભગવતી સૂત્ર સાંભળતાં 'ગોયમા' શબ્દ દીઠ એકેક સોનામહોર, તેની **માતાએ** અડધી અડધી સોનામહોર અને તેની **પત્નીએ** પા પા સોનામહોર મૂકી હતી. એમ ત્રણે મળીને ૩૬+૧૮+૯= કુલ ૬૩ હજાર સોનામહોરો મૂકી હતી.

સોનીએ આ રકમ આચાર્યશ્રીના ચરણમાં લાવી મૂકી. એટલે આચાર્યશ્રીએ 'સાધુપરિગ્રહ રાખે નહીં' એમ કહી સોનીને **આગમગ્રંથો** લખાવવાનો ઉપદેશ આપ્યો. આથી તેણે સં. ૧૪૭૧માં આ ધન વાપરી, સોના–રૂપાની શાહીથી

• સં. ૧૫૧૮ જેઠ સુદ ૧૫ ગુરુવાર : મક્ષીજી પાર્શ્વનાથનો પ્રતિષ્ઠાદિન છે.

૧ સચિત્ર કલ્પસૂત્ર તથા ૨ કાલિકાચાર્યની ઘણી પ્રતો લખાવી હતી. તેની એકેક પ્રતિ આચાર્યમહારાજની સાથેના દરેક મુનિવરોને વહોરાવી અને ઘણી પ્રતિઓ સંઘમાં **ગ્રંથભંડારમાં** પણ મૂકી.*

આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ તથા **ઉપા૦ ધર્મસાગર ગણિવર** 'સોની સંગ્રામસિંહ' વિશે ઉલ્લેખે છે તે ઉપરથી જણાય છે કે –

સોની સંગ્રામસિંહના પૂર્વજો ખંભાતના વતની હતા. તે સંગ્રામસિંહના **પૂર્વજોએ તેમજ સં૦ ભીમજી** વગેરેએ આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિના પરિવારને રહેવા માટે વસતિ તથા **શિષ્યો** વગેરે આપ્યાં હતાં. (તપાગચ્છ પટ્ટાવલી : પ્રા. ગા. ૧૫, તેની વૃત્તિ; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૧, પૃ. ૫૯; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૫૭, ૮૯)

સોની સંગ્રામસિંહ વિશે વીરવંશાવલીમાં આ પ્રકારે વિશેષ વર્ણન મળે છે–

સોની સંગ્રામસિંહ ગૂજરાતમાં વઢિયારના **લોલાડા** ગામનો વતની હતો, સુશીલ હતો. તે ત્યાંથી નીકળી પોતાની માતા દેવા, પત્ની **તેજા** તથા પુત્રી **હાંસીને** સાથે લઈ માંડવગઢ ગયો. ત્યાં તેણે દરવાજામાં પેસતાં જ સાપની ફણા ઉપર બેસી હર્ષનો શબ્દ કરતી દુર્ગા દેખી. સંગ્રામ આ શકુન જોઈ વિચારમાં પડ્યો. નજીકમાં ઊભેલા આહેડીએ કહ્યું : 'શેઠ ! શહેરમાં નિઃશંકપણે પ્રવેશ કરો. આ શકુન લઈ શહેરમાં પ્રવેશ કરનારો મોટો ધનવાન બને છે.' સોની સંગ્રામે આ શકુનફળ સાંભળી તુરત શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો.

એક દિવસ **બાદશાહ ગ્યાસુદ્દીન** ગરમીની મોસમમાં રાજવાડીએ ગયો. તે એક ઘટાદાર આંબા નીચે જઈ બેઠો. તેને વિશ્રાંતિ મળી. પણ તેણે જાણ્યું કે, આંબો વાંઝિયો છે. એટલે તેણે માળીને હુકમ કર્યો કે, 'આ વાંઝિયા આંબાને કાપી નાખજે.' સંગ્રામસિંહ ત્યાં ઊભો હતો. તેણે પાસે આવી હાથ જોડી કહ્યું: 'બાદશાહ સલામત ! આ આંબો જન્મથી જ **વાંઝિયો** છે. તો મહેરબાની કરી તે મને આપો, તેને અભયદાન આપો. બાદશાહની મહેરબાની હશે અને જીવતો રહેશે તો આવતા જેઠ મહિનામાં તે વાંઝિયો મટી જઈ ફળવાળો બની જશે.'

બાદશાહે કહ્યું : ''જો આ આંબાને આવતા જેઠમાં ફળ નહીં આવે તો જેવા એના હાલહવાલ થવાના હતા તેવા તારા પણ હાલહવાલ થશે.'' સોની સંગ્રામે બાદશાહની તે વાત સ્વીકારી.

★ માંડવગઢમાં સં. ૧૫૪૩ના મહા સુદિ ૧૩ ને રવિવારે **સોની માંડણ,** સો૦ શેઠ **અર્જુન,** સો૦ ગોપાલ, સો૦ ટોડરમલ અને સો૦ કૃષ્ણદાસ વગેરે 'સોની કુટુંબ'ના જૈનો હતા.

સં. ૧૫૫૫ ના જેઠ સુદિ ૩ ને સોમવારે માંડવગઢમાં **સો૦ માંડણ,** સો૦ નાગરાજ, સો૦ વર્ધમાન, સો૦ પાસદત્ત અને સો૦ જિનદાસ વગેરે જૈનો હતા.

સોનીએ તે આંબાની નીચે સ્નાત્રપૂજા ભણાવી તેમજ આંબાની ચંદન, ધૂપ, દીપ, ફળ વગેરેથી પૂજા કરી. આથી આંબાનો **અધિષ્ઠાયક દેવ** પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો : 'સંગ્રામ ! હું પૂર્વભવમાં વાંઝિયો હતો અને આ ભવમાં પણ વાંઝિયો બન્યો છું. તેં અભયદાન આપ્યું છે, તેથી ખુશી થયો છું. આ ઝાડની નીચે મૂળમાં અમૂક સ્થળે **ધન** છે. તે તારા ભાગ્યનું છે, તેને તું લઈ જજે.'

સોની સંગ્રામ આ વાત જાણીને ધન લઈ ગયો અને બીજે વર્ષે તે આંબાને સુંદર કેરીઓ પણ આવી. આથી સોની સંગ્રામે આ આંબાની કેરીઓને ચાંદીના થાળમાં ગોઠવી, તેના ઉપર રૂમાલ ઓઢાડી, સઘવા સ્ત્રીના માથે મુકાવી, વાજતે ગાજતે બાદશાહ પાસે જઈ, તે કેરીઓ બાદશાહને ભેટ આપી. આથી બાદશાહે ખુશ થઈ, તેને પાંચ વસ્ત્રો ઈનામમાં આપ્યાં અને તેને પોતાના ઘરનો **કામદાર** બનાવ્યો. સોની સંગ્રામ આ રીતે ખૂબ ધનવાન બન્યો.

જિનપ્રાસાદો –

સોની સંગ્રામસિંહે આ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૭૨માં ભ૦ **સુપાર્શ્વનાથનો જિનપ્રાસાદ** બંધાવ્યો. **મક્ષીજી**માં મક્ષી પાર્શ્વનાથનો **જિનપ્રાસાદ** બનાવ્યો. તે સિવાય ભેઈ, મંદસોર, બ્રહ્મમંડલ, સામલીઆ, ધાર, નગર, ખેડી, **ચંડાઉલી** વગેરે ૧૭ સ્થાનોમાં મોટાં જિનમંદિરો બંધાવ્યાં, ૫૧ સ્થાનોમાં ૫૧ જિનપ્રાસાદોના જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા અને અન્ય અનેક ધર્મકાર્યો કર્યાં.

(–વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૨૧૩ થી ૨૧૫)

(૧) શાહ દેધર શ્રીમાલીનો વંશ (પહેલો) –

૧. **શાહ દેધર** – તે શ્રીમાલી હતો. તેનું બીજું નામ દેવધર પણ મળે છે.

૨. **ઠા૦ આલ્હણસી** – (જુઓ પારેખ આલ્હણસીનો વંશ : પ્રક. ૫૯).

૩. **ઠા૦ પાલ્હણસી.**

૪. **જઈતો.**

૫. રાઉલ – પત્ની મચકૂ.

૬. **શ્રીધર** – તેની પત્નીનું નામ **સોહી** હતું. તેઓને ૧ **જૂઠો**, ૨ **મેઘો**, ૩ **ભાવડ**, ૪ ××× અને ૫ **પાંચો** એમ **પાંચ પુત્રો** હતા.

૭. **સં૦ જૂઠો** – તેની પત્નીનું નામ **જસમાદે** હતું. તે સંઘપતિ હતો. તેને ૧ મહીપતિ–પત્ની પદ્માઈ, ૨ રૂપો–પત્ની બીબી, ૩ હર્ષ, ૪ **ચઉથો**–પત્ની મલ્હાઈ અને ૫ સહસા એમ પાંચ પુત્રો હતા. આ પુત્રો પૈકી (૮) મહીપતિને (૯) ડાહ્યો નામે પુત્ર-તેની પત્ની ગદૂ અને પૌત્ર (૧૦) **જીવરાજ** સં. ૧૫૬૮માં વિદ્યમાન હતા.

૮. **સાધુ ચઉથો** – તેની પત્નીનું નામ **મલ્હાઈ** હતું. તેને **તેજપાલ** અને **કર્મશી** એમ બે પુત્રો હતા. સં૦ ચઉથાએ સાધર્મિકવાત્સલ્ય, મોટી તીર્થયાત્રાઓ, સંઘપૂજા, જ્ઞાનભક્તિ અને પરોપકારનાં અનેક કાર્યો કર્યાં. તે બહુ યશસ્વી હતો. તેણે વૃદ્ધતપાગચ્છના ૬૦મા આ૦ **લબ્ધિસાગરસૂરિ**ના ઉપદેશથી સં. ૧૫૬૯ના કાર્તિક શુદિ ૧૨ ને રવિવારે ૪૫ જિનાગમો લખાવ્યાં. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૭)

૯. તેજપાલ તથા કરમશી (–જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૧૫,૧૩૦,૧૩૧).

(૨) શાહ દેઘર શ્રીમાલીનો વંશ (બીજો) –

૧. શાહ દેઘર, ૨. આલ્હણસી, ૩. પાલ્હણસી, ૪. જોઈતો, ૫. રાઉલ, ૬. શ્રીધર – તેને પાંચ પુત્રો, તેમાં બીજો પુત્ર મેઘો હતો.

૭. **સં૦ મેઘો** – તે અમદાવાદમાં રહેતો હતો. તેને લાડિકા નામે પુત્રી હતી. તે મોટો દાની હતો. **સંઘવી, મંત્રી** અને તપાગચ્છનો શ્રાવક હતો. તેણે સં. ૧૫૩૯ શ્રાવણ વદિ ૯ ને બુધવારે અમદાવાદમાં વડગચ્છના ૩૮મા આ૦ **નેમિચંદ્રસૂરિ**ના પ્રવચન સારોદ્ધારનું રાજગચ્છના ૧૩મા **આ૦ ઉદયપ્રભસૂરિ**એ બનાવેલ ટિપ્પણ – ''વિષમ પદાર્થાવબોધ'' (ગ્રં. ૩૨૦૩)ની પોતાના હાથે પ્રત લખી હતી.• આ પ્રત અમદાવાદમાં **શ્રી જૈનપ્રાચ્યવિદ્યાભવનના** ''શ્રી ચારિત્રવિજયજી જૈન જ્ઞાનમંદિર''માં સુરક્ષિત છે.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૩૨; પ્રક. ૩૯, પૃ. ૩૩૨)

સં૦ મેઘાની પુત્રી લાડિકાના પુત્ર **સોનપાલે** સં. ૧૫૬૮ કારતક સુદિ ૫ ને રવિવારે વૃદ્ધ તપાગચ્છના ભ૦ લબ્ધિસાગરસૂરિના ઉપદેશથી તથા પં૦ ગુણસાગરગણિ અને પં૦ ચારિત્રસાગરની પ્રેરણાથી પોતાના પિતા (દાદામહ મેઘા)ની ઈચ્છા મુજબ તેમના જ પુણ્ય માટે અમદાવાદમાં મોટો ગ્રંથભંડાર બનાવ્યો, જેમાં સુવર્ણાક્ષરી પ્રતો પણ લખાવી.

શ્રી સોનપાલે અમદાવાદમાં રંગમંડપવાળું મોટું દેરાસર બનાવી તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. શત્રુંજય અને ગિરનાર તીર્થના યાત્રાસંઘો કાઢ્યા. આબૂતીર્થની યાત્રા કરી ઘણું માન મેળવ્યું. (–જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્ર. ૧૧૫; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૭)

૮. **સં૦ ચાંપો.**

૯. **સં૦ ઘેલો.**

૧૦. સં૦ + + +

તેને સં૦ **જેઠો**, સં૦ **કુંઅરપાલ** અને સં૦ **સુહિજપાલ** એમ ત્રણ પુત્રો હતા.

• વિષમ પદાર્થાવબોધ ટિપ્પનની પુષ્પિકા –
સંવત ૧૫૩૯ વર્ષે શ્રાવણ વદિ ૯ બુધે શ્રી તપાગચ્છે મહં૦ મેઘાલિખિતં ।

સં૦ જેઠાના નામનો શત્રુંજયતીર્થના પહાડના ચડાવમાં મકાખાડી ઉપર ચોતરો બનેલો છે.*

૧૧. **સં૦ સહજ(સુહિજ)પાલ** – તે મોટો પુણ્યશાળી હતો. તેને **મંગુ નામે** પત્ની હતી, જે સતીશિરોમણી હતી.

૧૨. **સં૦ કુંઅરજી** – તેને **પદ્મા** નામે પત્ની હતી, જે સતીશિરોમણી, પતિવ્રતા અને **સૌભાગ્યશાલિની** હતી. તેને (૧૩) **વિમલદાસ** નામે પુત્ર હતો. સંઘવણ **પદ્માને મેવો (મેઘો)**, **શુભરાજ**, **લખરાજ** વગેરે ભાઈઓ હતા. સં૦ કુંઅરજીના મોસાળમાં સં૦ **સેનો**, તેની ભાર્યા **ખીમી** (અમરી) વગેરે હતાં. સં૦ કુંઅરજીને **વસી** નામે **માસી** હતી. તેના આ પ્રમાણે ઘણા સગા-સંબંધી હતા. **સં૦ કુંઅરજીએ** સં. ૧૬૧૫ શ્રાવણ સુદિ ૨ ના શત્રુંજય તીર્થમાં મોટી ટૂંકમાં મોટા જિનપ્રાસાદની જમણી બાજુ ભ૦ શાંતિનાથના જિનપ્રાસાદની જમણી બાજુનો દેવવિમાન જેવો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો અને પછી સં. ૧૬૨૦માં શત્રુંજય તીર્થનો યાત્રાસંઘ લઈ જઈ ભ૦ **વિજયદાનસૂરિ** તથા **આ૦ વિજયહીરસૂરિ**ના હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (શત્રુંજય તીર્થનું હસ્તલિખિત વિસ્તૃત વર્ણન; પ્રક. ૫૭, પૃ. ૯, કલમ–૫)

સં૦ કુંઅરજી બચપણથી જ પુણ્યાત્મા હતો. નિરંતર ધર્મક્રિયા કરતો હતો, સાતે ક્ષેત્રોમાં **દાન** દેતો હતો. તેણે ભ૦ વિજયદાનસૂરિના વરદ હસ્તે ઘણી જિનપ્રતિમાઓની **પ્રતિષ્ઠા** કરાવી હતી અને ''મોટી પ્રતિષ્ઠા'' મેળવી હતી. **આ૦ વિજયદાનસૂરિ**ના ઉપદેશથી શત્રુંજયતીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. આથી તે **સંઘપતિ** કહેવાયો હતો. તેણે (૧) શત્રુંજય મહાતીર્થમાં જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો હતો, દેરી કરાવી હતી. (૨,૩) તાલધ્વજ તીર્થ તથા ગિરનાર તીર્થમાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા હતા. (૪) તેની પત્ની, પુત્ર અને પુત્રી – સૌએ ગુરુદેવના ઉપદેશથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષય માટે કલ્પસૂત્રની ટીકા–**કલ્પકિરણાવલિની** સેંકડો પ્રતિ લખાવી હતી. (જુઓ, કલ્પકિરણાવલિ પ્રશસ્તિ, શ્લોક ૧૫ થી ૨૪ તથા પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૭૩ – ટિપ્પણી)

★ જેઠાશાહ બે થયા હતા.

(૧) સં૦ ધેલાશાહનો ઉક્ત પૌત્ર.

(૨) અમદાવાદના નગરશેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીના વંશના **નગરશેઠ ખુશાલચંદ**નો પુત્ર શેઠ જેઠમલ. (પ્રક. ૫૮ નગરશેઠનો વંશ તથા પ્રક. ૫૯)

જેઠાશાહનો ચોતરો – મકાખાડી (શત્રુંજયતીર્થના ચડાવમાં) ઉપર છે. ત્યાં જઈને ઊભા રહેતાં ઉપરનાં નવે ટૂંકોનાં જિનાલયોનાં શિખરોનાં ભવ્ય દર્શન થાય છે. ત્યાંથી આગળ ચાલીને ''હનુમાનના હડે'' જવાય છે. (પ્રક. ૫૮, પૃ. ૧૫૨)

આભૂ પોરવાડનો વંશ –

૧. ચંદ્રસિંહ – તે પોરવાડ હતો. પાટણ પાસે સંડેર ગામનો વતની હતો.

૨. સુમતિ શાહ.

૩. આભૂ – તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો આબરૂદાર, ધનવાન, જમીનદાર અને બુદ્ધિશાળી હતો.

૪. આસડ.

૫. મોથ – તેનાં બીજાં નામ મોખ અને મોક્ષ પણ મળે છે. તે નમ્ર અને નીતિવાળો હતો.

૬. વર્ધમાન – તેને સીતા નામે પત્ની હતી. તે સ્વજનમાન્ય હતો. તેનું બીજું નામ ''વાગ્ધન'' પણ મળે છે.

૭. ચંડસિંહ – તેનું બીજું નામ ચંદ્રસિંહ પણ મળે છે. તેને ૧ પેથડ, ૨ નરસિંહ, ૩ રતનસિંહ, ૪ ચોથમલ, ૫ મુંજાલ, ૬ વિક્રમસિંહ અને ૭ ધર્મણ એમ સાત પુત્રો હતા. ચંડસિંહ રાજમાન્ય મોટો વેપારી અને બુદ્ધિવાળો હતો.

૮. પેથડ – તેણે સંડેરમાં જિનાલય, શાસનદેવીનું ચૈત્ય તથા કુળદેવીનાં મંદિર બંધાવ્યાં. તેણે બીજા નામના ક્ષત્રિય સાથે જઈ વિજાપુર (ગોલવાડ) વસાવ્યું. વિજાપુરમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામીનો જિનપ્રાસાદ બંધાવી તેમાં સં. ૧૩૭૮માં ભ૦ મહાવીરસ્વામીની સોનાની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

સં૦ પેથડે સં. ૧૩૭૮માં આબૂતીર્થના લુણિગવસહીમાં ભ૦ નેમિનાથના જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

તેના ગોત્રબંધુ સં૦ ભીમાશાહે આબૂતીર્થમાં પિત્તલહર–આદિનાથ જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો.* સં૦ પેથડે તે ''ભ૦ આદિનાથની ૫૧ અંગુલની પ્રતિમા''ને સોનાથી રસાવી, મજબૂત બનાવી હતી. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૪૬–૨૪૭)

તેણે સં. ૧૩૬૦માં કરણ વાઘેલાના રાજ્યમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામીનો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો, સં. ૧૩૬૦માં જ પોતાના છ ભાઈઓને સાથે લઈ શત્રુંજય તીર્થ તથા ગિરનાર તીર્થના છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘો કાઢ્યા અને તેણે શત્રુંજયતીર્થની છ વાર યાત્રાઓ કરી હતી. સં૦ પેથડ વગેરેએ સં. ૧૩૭૭ ના મોટા દુકાળમાં અનાજ-પાણી અને વસ્ત્રોની જનતાને ભારે મદદ કરી. સં૦ પેથડે નવ ક્ષેત્રોમાં ઘણું ધન વાપર્યું. તેણે ભગવતી સૂત્રનું વ્યાખ્યાન સાંભળતાં 'ગોયમા' શબ્દ આવતાં દરેક નામ દીઠ 'ચાંદીનો ટંક' મૂક્યો અને આગમ-ગચ્છના આ૦ સત્યસૂરિના ઉપદેશથી નવા ચાર ગ્રંથભંડારો બનાવ્યા.

★ અન્ય સ્થળે સં૦ ભીમાશાહને ગૂર્જર શ્રીમાલી બતાવ્યો છે.

૯. પદ્મ.

૧૦. લાડણ.

૧૧. લૂણસિંહ – તેનું બીજું નામ ''આલ્હણસી'' પણ જાણવા મળે છે.

૧૨. **સં૦ માંડલિક** – તેણે શત્રુંજય, ગિરનાર, આબૂ વગેરે તીર્થોનો **જીર્ણોદ્ધાર** કરાવ્યો. સં. ૧૪૩૮ ના ભયંકર દુકાળમાં પ્રજાને અનાજ-પાણી, વસ્ત્ર વગેરે પૂરાં પાડ્યાં. સં. ૧૪૭૭માં શત્રુંજયતીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો. આગમિકગચ્છના **આ૦ જયાનંદસૂરિ**ના ઉપદેશથી જૈન આગમો લખાવ્યાં, ગ્રંથભંડારો સ્થાપ્યા અને સંઘપૂજા કરી. એકંદર તેણે ધર્મ, દાનપુણ્યમાં ઘણું ધન વાપર્યું. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૭)

૧૩. **શેઠ વ્યવહારી ઢાઈઆ** – તેનું બીજું નામ ઠાઈઆ પણ મળે છે. તેને મનકાઈ નામે પત્ની અને વિજિત નામે પુત્ર હતો.

૧૪. **વિજિત** – તેને પરબત, ડુંગર તથા નરબદ એમ ત્રણ પુત્રો હતા.

૧૫. **પરબત** – તેને લક્ષ્મી નામે પત્ની હતી. તેનાથી સહસ્રવીર તથા પોઈઆ (પન્ના) નામે પુત્રો થયા.

પરબત, ડુંગર અને નરબદે જીરાવલાતીર્થ, આબૂતીર્થ અને ગંધારના જિનાલયોના જીર્ણોદ્ધારો કરાવ્યા. ત્યાં તથા બીજે સ્થાને પણ જિનપ્રતિમાઓ પધરાવી.

(૧૫) ડુંગર – તે બુદ્ધિશાળી હતો. તેને લીલાદેવી નામે પત્ની, મંગાદેવી નામે પુત્રી તથા **હર્ષરાજ** અને **કાન્હા** નામે પુત્રો હતાં.

ધર્મકાર્યો – **સં૦ પરબત** અને ડુંગરનો પુત્ર (૧૬) **સં૦ કાન્હો** ગંધારમાં જઈ વસ્યા. તેઓએ સં. ૧૫૬૫ ના ફાગણ સુદિ ૫ ને શુક્રવારે આગમિકગચ્છના આ૦ **જયાનંદસૂરિ** તથા **આ૦ વિવેકરત્નસૂરિ**ના ઉપદેશથી સમ્યક્ત્વ બાર વ્રત–શીલવ્રત અંગીકાર કર્યાં. આ પ્રસંગે સં૦ પરબત તથા કાન્હાએ ગુરુજીના સૂરિપદનો પણ ઉત્સવ કર્યો. દરેક યતિવરોની રૂપાનાણાથી પૂજા કરી. દરેક ઉપાશ્રયોમાં કલ્પસૂત્રની એકેક પ્રતિ ભેટ આપી. જૈનોમાં વસ્ત્રની પ્રભાવના કરી. પરબત અને કાન્હાએ સં. ૧૫૭૧માં આ૦ વિવેકરત્નસૂરિના ઉપદેશથી **જૈન સિદ્ધાંતો** લખાવ્યાં અને ગંધારમાં મોટો **ગ્રંથભંડાર** બનાવ્યો.

વ્ય૦ કાન્હાનાં બીજાં નામો કોકા અને કાનજી પણ મળે છે. તેમણે સં. ૧૫૫૯માં ગંધારની મોટી અંજનશલાકા કરાવી, સં. ૧૫૬૦માં આબૂતીર્થની યાત્રા કરી અને ગંધારના ગ્રંથભંડારમાં પ્રથમ કલ્પસૂત્રની પ્રતિ આપી તેમજ ગંધારમાં સં. ૧૫૭૬માં ''જંબૂદ્વીપપન્નતિ''ની પ્રતિ અને સં. ૧૬૯૬માં જગદ્‌ગુરુ **આ૦ વિજયહીરસૂરિ**ના શિષ્યો પાસે નિશીથચૂર્ણિની પ્રતિ લખાવી. આચાર્ય,

ઉપાધ્યાય, પંન્યાસ વગેરે પદવીઓના ઉત્સવો કર્યા. વિવિધ ઉત્સવોમાં પણ ઘણું ધન વાપર્યું. (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨; અર્બુદ પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ, લેખાંક : ૩૮૨; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૨, પુરવણી પૃ. ૨૩૨)
(પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૭–૪૨૮; પ્રક. ૫૯)

૧૬. **વ્ય૦ પોઈઆ** – તેનું બીજું નામ વ્ય૦ **ફોકા** પણ મળે છે. તેને **દેમતિ** નામે પત્ની અને **ઉદયકર્ણ** નામે પુત્ર હતો.

વ્ય૦ પોઈઆએ સં. ૧૬૨૦ ના વૈશાખ સુદિ ૨ ના રોજ શત્રુંજય તીર્થમાં ભ૦ વિજયદાનસૂરિ તથા આ૦ વિજયહીરસૂરિના હાથે દેરીઓમાં જિન-પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (શ્રી જિનવિજયજીનો પ્રા. લેખસંગ્રહ, ભા. બીજો, લેખાંક નં. ૧૦૮; પ્રક. ૫૭, પૃ. ૮)

વ્ય૦ પરબત, વ્ય૦ કાન્હા, વ્ય૦ સહસ્રવીર, **વ્ય૦ પોઈઆ**, વ્ય૦ ઉદયકર્ણ તેમ જ શ્રાવિકા કકૂ, શ્રા૦ રઢી, શ્રા૦ ષોષી (ખોખી) વગેરેએ જુદા જુદા ગ્રંથો લખાવ્યા. (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશસ્તિ નં. ૨૪૧, ૨૬૯, ૨૭૨.)

આભૂ પોરવાડ –

વિક્રમની તેરમી સદીમાં સાંબસિંહ પોરવાડના વંશમાં પણ આભૂ પોરવાડ નામે શ્રાવક થયો. તે માલસણમાં રહેતો હતો, મલધારગચ્છનો શ્રાવક હતો. મહામાત્ય વસ્તુપાલ–તેજપાલ તેમના દોહિત્ર (પુત્રીના પુત્રો) થતા હતા.
(પ્રક. ૩૮, પૃ. ૨૧૭)

શેઠ અલ્લકનો વંશ –

૧. **શેઠ અલ્લક** – તે અસલમાં મેવાડના મારાવલી (માવલી)નો વતની હતો, ત્યાંનો **નગરશેઠ** હતો. પણ કોઈ કારણે એકાએક પોતાનું ગામ, જમીન અને મકાન છોડી, આબૂગિરિની તળાટીના **કાશહ્રદ** ગામમાં આવીને વસ્યો. તેણે કાશહ્રદ ગામમાં ધર્મપ્રેમી જૈનોને ધર્મારાધન કરવા માટે મંદિર, ઉપાશ્રય વગેરે ધર્મસ્થાનો બનાવ્યાં. તેણે નિત્ય પ્રભુપૂજા, તીર્થયાત્રા, ગ્રંથલેખન, આચાર્ય વગેરે પદવીઓ, ભાગવતી દીક્ષા વગેરે ધર્મકાર્યોમાં પોતાનું ધન વાપરી ધર્મમય જીવન ગાળ્યું. (શ્લો. ૧૫, ૧૬, ૧૭)

૨. **સિદ્ધનાગ** – તે દેખાવડો, સદાચારી અને ઋદ્ધિસિદ્ધિવાળો હતો. પરંતુ એકાએક નિર્ધન બની જતાં તે કાશહ્રદથી નીકળી **ઘોળકા**માં આવી વસ્યો. સૌ કોઈ ત્યાં તેને ''સિદ્ધ'' નામથી બોલાવતા હતા. તેણે (સંભવતઃ સિદ્ધાન્તિક-શિરોમણિ વડગચ્છના ૩૯મા ગચ્છનાયક આ૦ નેમિચંદ્રસૂરિના ગુરુભ્રાતા જે ઘોળકાના જિનચૈત્યમાં રહેતા હતા અને શ્રી સીમંધરસ્વામીનું વર્ણન કરતા હતા

તે આ૦ જિનચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી) ધોળકાના મોઢ-ચૈત્યમાં ભગવાન સીમંધર-સ્વામીની વિશાળ, ભવ્ય અને મનોહર પ્રતિમા ભરાવી, પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેને વૃદ્ધાવસ્થામાં **ઉદ્યોતન** નામે પુત્ર થયો. (શ્લોક : ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧)

૩. **ઉદ્યોતન** – તે ત્યાગી, દેવગુરુધર્મનો પ્રેમી, જૈનધર્મમાં અત્યંત રાગવાળો અને **સત્યવાદી** હતો. (શ્લો. ૨૧)

તેની વિનંતિથી વડગચ્છના ૪૦મા આ૦ **આમ્રદેવસૂરિએ**• સં. ૧૧૯૦માં, સિદ્ધરાજ જયસિંહના રાજ્યમાં, ધવલકનગર (ધોલકા)માં શેઠ યશોનાગ તથા શ્રી અચ્છુતાની વસતિમાં રહી ૯ા મહિનામાં, ''આખ્યાનમણિકોશ'' (ગાથા ૫૪)ની વૃત્તિ બનાવી હતી.

(વિ. સં. ૨૦૧૮માં **આગમપ્રભાકર** પૂ૦ **પુણ્યવિજયજી** મહારાજ સંપાદિત, બનારસની પ્રાકૃત ટ્રેક્ટ સોસાયટી પ્રકાશિત 'આખ્યાનમણિકોશ'ની વૃત્તિ – પૃ. ૩૬૯, ૩૭૦ તથા પ્રસ્તાવના પૃ. ૧, ૬, ૭.)

નોંધ : શેઠ પૂર્ણદેવ પોરવાડના **શેઠ ધીણાકે** અને **મોઢાએ** આ વૃત્તિની પ્રત લખાવી હતી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૩)

શેઠ પૂર્ણદેવ પોરવાડનો વંશ –

૧. **શેઠ પૂર્ણદેવ** – તે પોરવાડ જૈન હતો.ક તેનું બીજું નામ **પૂર્ણસિંહ** પણ મળે છે. તેને સલક્ષણ, **વરદેવ** અને જિનદેવ એમ ત્રણ પુત્રો હતા. જિનદેવે દીક્ષા લીધી, તે ૪૪મા **આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ** થયા.

• તેમણે ૩૯મા ગચ્છનાયક આ૦ નેમિચંદ્રસૂરિના બનાવેલા પ્રાકૃત 'આખ્યાનમણિકોશ' ઉપર, તેમની આજ્ઞાથી તથા પોતાના શિષ્યોના આગ્રહથી 'આખ્યાનમણિકોશ' ગાથા ૫૪ની વૃત્તિ (અધિકાર–૪૧, ગ્રંથસ્થ ૧૪૦૦૦) બનાવી. જેમાં તેમના અપ્રમત શિષ્યો ૧. પં૦ નેમિચંદ્રગણિ, ૨. પં૦ ગુણાકરગણિ અને ૩. પં૦ પાર્શ્વદેવગણિએ લેખન, સંશોધન તથા શુદ્ધિવિધાનમાં મોટી મદદ કરી હતી.

ક **શેઠ પૂર્ણદેવ પોરવાડ** – તેના પૂર્વજોનો પરિચય મળતો નથી. ''પોરવાડ પરિચય''માં લખ્યું છે કે–

વિ. સં. ૯૯૪માં શ્રીમાલનગરમાં રાજાનો મંત્રી **જસવીર** પોરવાડ હતો. તે આ૦ **નેમિસૂરિ**ના ઉપદેશથી જૈન બન્યો. તેને ૫૦ સ્ત્રીઓ હતી. તેણે એકવાર ''ઘુમાડાબંધ'' **ગામજમણ** આપ્યું. ત્યારે તેણે ''છાશમાં ૭૨ મણ જીરૂં'' નાખ્યું હતું. આ ઉપરથી જમણની બીજી વસ્તુઓનાં માપનો ખ્યાલ આવશે.

તેના વંશજો એક પછી એક ''રાજાના પ્રધાન'' બન્યા હતા. તેના વંશમાં **પૂરણદેવ** પોરવાડ થયો. તે **મહેતો** હતો (કામદાર બન્યો હતો). શેઠ પૂરણદેવ ☛

૨. **વરદેવ** – તેને વહાલબાઈ નામે પત્ની તથા સાઢલ, સિંહ અને વજ્રસિંહ નામે ત્રણ પુત્રો તથા **સહજૂ** નામે પુત્રી હતી.

૩. **સાઢલ** – તેને રાણુ નામે પત્ની તથા **ધીણાક, ક્ષેમસિંહ**, ભીમસિંહ, દેવસિંહ અને મહણસિંહ નામે પાંચ પુત્રો હતા.

તેમાંના ક્ષેમસિંહ અને દેવસિંહ વૈરાગ્યવૃત્તિવાળા હતા. તે પૈકીના ક્ષેમસિંહે નાના દેવસિંહની દીક્ષા બાદ દીક્ષા લીધી; અને તે આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિના શિષ્ય **આ૦ ક્ષેમકીર્તિસૂરિ** તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા.

નાના **દેવસિંહે** આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ પાસે પ્રથમ દીક્ષા લીધી અને તેમના **પટ્ટધર** આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ થયા. એટલે કે આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ અને આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ બન્ને પોરવાડ જ્ઞાતિના હતા. સંસારીપક્ષે ''કાકા–ભત્રીજા'' થતા હતા, સંયમી અવસ્થામાં ગુરુ–શિષ્ય હતા અને ગચ્છના ઇતિહાસમાં **તપગચ્છના પટ્ટધરો** હતા.

(પ્રક. ૪૪, પૃ. ૩, ૧૦; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૫૬)

૪. **ધીણાક** – તેને કડવી, પદ્મશ્રી અને રામા નામે ત્રણ પત્નીઓ હતી. તેને પહેલી પત્ની કડવીથી **મોઢા** અને બીજી પત્ની પદ્મશ્રીથી **પાસચંદ** નામે પુત્ર થયા.

શેઠ ધીણાકે સં. ૧૨૯૬ના ચૈત્ર વદિ ૧૦ ને સોમવારે **આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિના** ઉપદેશથી ''ઉત્તરજ્ઝયણસુત્ત લઘુવૃત્તિ'' નામે ગ્રંથ લખાવ્યો અને સં. ૧૩૦૧ આસો સુદિ ૧૫ના ''અનુયોગદારસુત્ત'' આદિની વિવિધ પ્રતો લખાવી.■

મોઢા તથા પાસચંદ – મોઢાએ ગુરુદેવ આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિના ઉપદેશથી આ૦ આમ્રદેવસૂરિકૃત ''આખ્યાનમણિકોશવૃત્તિ'' લખાવી.●

☛ વિ. સં. ૧૧૪૨માં **ભીલડી** નગરમાં જઈ વસ્યો. ત્યાર પછી તે **કાપરે** ગામ ગયો અને ત્યાંથી તે **ઝાખેલ ગામ** આવી વસ્યો. (વહીવંચાની વહીના આધારે)

નોંધ : આ૦ વિજયવલ્લભસૂરિના પ્રશિષ્ય પં૦ પ્રકાશવિજય ગણિ ઝાખેલ ગામના છે. તેમની હાથ નોંધપોથીના આધારે આ લખાણ કર્યું છે.

■ સં. ૧૩૭૫ અષાડ સુદિ ૬ ના રોજ ખડાયતા જ્ઞાતિમાં વનદેવની પત્ની લાછીના પુત્ર ધીણાકે ભ૦ આદીશ્વર તથા ભ૦ નેમનાથની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ ધીણાક ઉપર્યુક્ત ધીણાક પોરવાડથી જુદો પડે છે.

● ખુશી થવા જેવું છે કે – આગમપ્રભાકર પૂજ્યશ્રી **પુણ્યવિજયજી** મહારાજે વિ. સં. ૨૦૧૮માં સટિક આખ્યાનમણિકોશ (ગ્રં. ૧૪૦૦૦) પ્રકાશિત કરાવ્યો છે. તેઓ આ વિષયના નવા વિદ્યાર્થીઓને તૈયાર કરે છે. ☛

૫. **પાસચંદ** – તે ધીણાક અને પદ્મશ્રીનો પુત્ર હતો. મોટે ભાગે ધોળકામાં રહેતો હતો. (પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ, પૃ. ૨૨૪-૨૨૮)

૬. **ગુણપાલ** – તે પાસચંદનો પુત્ર હતો. સં. ૧૨૯૬ના ચૈત્ર વદિ ૧૦ સોમવારે વિદ્યમાન હતો. (જૈન સાહિત્યદર્શન; શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૩૫, પૃ. ૨૬; પ્રશ. નં. ૭૫, પૃ. ૫૧)

શેઠ પૂનાનો વંશ* –

૧. **શેઠ પૂનો.**

૨. **વિક્રમાદિત્ય** – તેણે તિવરીમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથનું જિનાલય બનાવ્યું.

૩. **માલદેવ** – તેણે શત્રુંજય, ગિરનાર વગેરે તીર્થોના છ'રી પાળતા **યાત્રાસંઘો** કાઢ્યા હતા.

☛ તેમના વિદ્યાર્થી શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ ભોજક પં૦ અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાસ્ત્રીને લઈને એક દિવસે બપોરે અમારી પાસે અમદાવાદમાં ઉજમફઈની ધર્મશાળાએ આવ્યા. તેમને શેઠ **ધીણાક પોરવાડ** વગેરેનો ઇતિહાસ જાણવો હતો. અમે તેને અમારી જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ ભાગ-૩, પ્રકરણ-૪૫ની તૈયાર કરેલી પ્રેસકોપી વાંચવા આપી અને સાથોસાથ જણાવ્યું કે – આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ, આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ, શેઠ ધીણાક તે સૌ એક કુટુંબના પોરવાડો છે. પછી અમે તેને પૂર્ણદેવ પોરવાડની વંશાવલી બતાવી; અને તેને તે તે પ્રશસ્તિઓ જોવા ભલામણ કરી.

શ્રી ભોજકે મારી સૂચના મુજબ પ્રયત્ન કરી આખ્યાનમણિકોશની પ્રસ્તાવનામાં જ તે પ્રશસ્તિ આપી, તે વંશનો પરિચય આપ્યો છે.

બીજી ખુશી થવા જેવી વાત એ છે કે, **શ્રી ભોજકે** મારી પ્રેસકોપી જોઈ સાધારણ રીતે જણાવ્યું હતું કે - 'શેઠ પૂર્ણદેવનું (બીજું) નામ **પૂર્ણસિંહ** હશે.' અમે કહ્યું, 'તમો તપાસ કરજો, હું પણ વધુ તપાસ કરીશ.'

તે બન્નેમાંથી એક સાચું છે કે બન્ને સાચા છે ? – મને જે આધાર મળશે તે નામ ઇતિહાસમાં આવશે. પરંતુ શ્રી ભોજકે ઉક્ત પ્રશસ્તિમાં **શેઠ પૂર્ણદેવ** નામ જ બતાવ્યું છે.

હસવા જેવી વાત છે કે, ભોજક હોય તે ''વાસ્તવિક વાદી'' હોય અને પૂ૦ આગમપ્રભાકરનો વિદ્યાર્થી એટલે ખરેખર વિદ્વદ્યોગ્ય મર્યાદાનો પક્ષપાતી જ હોય. છતાં શ્રી ભોજકે પોતાની પ્રસ્તાવનામાં ઉપરની ઘટના કે અમુક ઇતિહાસમાંથી મને આ વસ્તુ મળી છે, એવું બતાવવાની ઉદારતા દાખવી નથી. હવે તેઓ ગુરુદેવ પાસેથી એ ઉદારતાને જરૂર શીખે કે બીજાની પાસેથી કે બીજાના સાહિત્યમાંથી કિંમતી વસ્તુ સરળતાથી મેળવી શકે ! અસ્તુ.

★ ચંદ્રાવતીના રાજા ધારાવર્ષના રાજ્યના અધિકારીઓ શેઠ પૂના, આશા વગેરેએ થારાપદ્રગચ્છના આ૦ ચક્રેશ્વરસૂરિ, આ૦ પરમાનંદસૂરિ અને આ૦ યશઃપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી વિ. સં. ૧૨૨૧ જેઠ સુદિ ૯ ને શુક્રવારે ચંદ્રાવતીમાં ''નાયાધમ્મ કહા'' અને ''રત્નચૂડ કથા'' લખાવી.

૪. **વયરસિંહ** – તેને **ધવલા** નામે પત્ની હતી. તેનાથી તેને હરપતિ, વયર, **કર્મસિંહ** અને રામચંદ્ર એમ ચાર પુત્ર થયા.

૫. **હરપતિ** – તેને **હેમાદે** અને **નામલદે** નામે પત્નીઓ હતી. તેણે સં. ૧૪૪૨ ના દુકાળમાં જનતાને અનાજ-પાણી, કપડાં વગેરે આપી મોટી મદદ કરી. સં. ૧૪૪૯માં તપગચ્છની વૃદ્ધપોષાળના ૫૬મા **આ૦ જયતિલકસૂરિના** ઉપદેશથી ગિરનાર તીર્થમાં ભ૦ નેમિનાથના જિનાલયનો **જીર્ણોદ્ધાર** કરાવ્યો તેમજ શત્રુંજય તીર્થ, ગિરનાર તીર્થ વગેરેના છ'રી પાળતા **યાત્રાસંઘો** કાઢ્યા. સં. ૧૪૫૨માં ખંભાતમાં આ૦ જયતિલકસૂરિના હાથે ઉપા૦ રત્નસિંહને **આચાર્યપદ** અને સાધ્વી રત્નચૂલાને **મહત્તરાપદ** અપાવ્યું.

શેઠ હરપતિ અને નામલદેવીને છ પુત્રો હતા.

૬. **સજ્જનસિંહ** – તેને **કૌતકદે** નામે પત્ની હતી.

૭. **સં૦ શાણરાજ** – તેને અમદાવાદનો **બાદશાહ અહમદશાહ** બહુ માનતો હતો (પ્રક. ૫૮). **સં૦ શાણરાજે** પોતાની બેન **કર્મદેવી**ના કલ્યાણ માટે ભ૦ ઋષભદેવનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો. તેમાં ભ૦ ઋષભદેવની ૧૨૫ મણની પ્રતિમા ભરાવીને પધરાવી. તેણે સાતે ક્ષેત્રમાં ઘણું ધન વાપર્યું. મેવાડના ડુંગરપુરમાં **ઘીયાવિહાર** નામે જિનાલય બંધાવ્યું. (–શિલાલેખના આધારે)

સં૦ શાણરાજે સં. ૧૫૦૯ મહા સુદિ ૫ ના રોજ ખંભાતમાં વૃદ્ધ તપાગચ્છના ૫૭મા **આ૦ રત્નસિંહસૂરિ**ના હાથે ભ૦ વિમલનાથના જિનપ્રાસાદની અને બીજી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

તેણે સં. ૧૫૫૨માં શત્રુંજય તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. આ સંઘમાં સાથે ૭ જિનાલયો હતાં. તેણે ત્યાં **આ૦ રત્નસિંહસૂરિ**ની અને સાધ્વી **રત્નચૂલા મહત્તરા**ની ચરણપાદુકાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૩–૧૪)

દંડનાયક કાલુશાહ પોરવાડ –

તે રણથંભોરના શા૦ **પ્રતાપસિંહ પોરવાડ** અને તેની સુશીલા ભાર્યા **યશોમતી**નો પુત્ર હતો.

શા૦ પ્રતાપસિંહ જમીનદાર હતો અને તે જાલ્યોદ્ધારગચ્છના કે રાજગચ્છના આ૦ **હરિપ્રભસૂરિ**નો ભક્ત હતો (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૭, ૩૭). ધીમે ધીમે તે મોટો પ્રજામાન્ય, રાજમાન્ય જમીનદાર બન્યો. તેનો પુત્ર **કાલુશાહ** નીડર, સાહસી અને મોટો સત્યવાદી હતો.

એક દિવસે રણથંભોરના **રાણા હમીર**ના એક અશ્વારોહી સૈનિકે પોતાના

ઘોડાઓને કાલુશાહના ખેતરમાં લઈ જઈ, ત્યાંનો ''લીલોપાક'' ખવરાવ્યો. કાલુશાહના ખેતરના રખવાલે તે સૈનિકને મારી પીટી બહાર કાઢી મૂક્યો. કાલુશાહે પણ તે સૈનિકને ખૂબ માર્યો અને તેના ઘોડાને પકડી, પોતાની ઘોડાહારમાં બાંધી દીધો.

રાણા હમીરે તેને રાજસભામાં બોલાવી ક્રોધી બની, આ ઘટનાનો જવાબ માંગ્યો.

કાલુશાહ બોલ્યો : ''રાજા પ્રજાનો રક્ષક હોય તેમજ ખેતીનો રાજકર મળે તો એની પણ રક્ષા જ કરે. રાજા એવો મૂર્ખ ન હોય કે, તૈયાર મોલનો વિનાશ કરનારને સારો માને. રાજા રક્ષક થવાને બદલે આવી ભક્ષક નીતિને અખત્યાર કરે તો, તે રાજા રાજ્યપદને અયોગ્ય ગણાય છે, તે પ્રજાનો વિશ્વાસ ગુમાવે છે. પ્રજાની હાય લેનારની જગતમાં નિંદા થાય છે અને તે પરભવમાં પણ તિરસ્કાર પામે છે.''

રાણો હમીર કાલુશાહનો આ નીડરતાવાળો ખુલાશો સાંભળી શાંત બની, તેની ઉપર પ્રસન્ન થયો; અને તે અશ્વસેવકને હવે પછી આવી ભૂલ ન કરવાની તકેદારી કરી.

રાણાએ કાલુશાહને 'સેનાધિપતિ' પદ આપી, ધીમે ધીમે 'મહાસેનાધિપતિ'-દંડનાયક બનાવ્યો. રાણાએ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના એક મુસલમાન દરબારીને શરણ આપ્યું. આથી અલ્લાઉદ્દીન ક્રોધે ભરાયો. દિલ્હીના બાદશાહ અલ્લાઉદ્દીને આ બનાવથી વિ. સં. ૧૩૫૬ (સને ૧૨૯૮)માં પોતાના સેનાધિપતિ ઉગલખાં અને નસરતખાનને મોટી સેના આપી, હમીર રાણાના રણથંભોરને જીતવા માટે મોકલ્યો.

દંડનાયક કાલુશાહે ઉગલખાંને મારી વિજય મેળવ્યો. આથી અલ્લાઉદ્દીન પોતે જ વિ. સં. ૧૩૫૮ (સને ૧૩૦૧)માં સેના લઈ રણથંભોર લડવા આવ્યો. એક વર્ષ સુધી યુદ્ધ ચાલ્યું. ધીમે ધીમે રાણા હમીરના યોદ્ધાઓ મરવા લાગ્યા. અંતે રાણો હમીર, દંડનાયક કાલુશાહ અને સાથેના શૂરવીરો ''કેશરિયા'' કરી લડવા નીકળી પડ્યા. આખો દિવસ ભયંકર યુદ્ધ ચાલ્યું. જેમાં રાણો, દંડનાયક કાલુશાહ વગેરે મરાયા અને રણથંભોરનો કિલ્લો મુસલમાનોના હાથમાં ગયો.

હમીરહઠ – રણથંભોરના રાણા હમીરે મુસલમાનને પણ શરણ આપી માનવતા બતાવી છે. તેથી જ લોકોમાં હમીરહઠની કહેવત અમર બની છે.

(પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ, ખંડ ત્રીજો, પૃ. ૪૯૭ થી ૪૯૯)

શેઠ અભયસિંહ પોરવાડનો વંશ –

૧. શેઠ **અભયસિંહ** – તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો.

૨. સિંહ.

૩. સોમસિંહ.

૪. **પર્વત** – તેને પાલ્હણદે નામે પત્ની હતી.

૫. **મંત્રી ધનરાજ** – તે દિલ્હીના બાદશાહ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના માનીતા માંડવગઢ (માળવા)ના સૂબા **બીજા મહમૂદ**નો વિશ્વાસપાત્ર, પ્રીતિપાત્ર **મહામાત્ય** હતો અને ''રણથંભોરનો શાસકમંત્રી'' હતો. તેને ધરમિણી અને વાડૂ નામે બે પત્નીઓ હતી તથા સિંહ અને શ્રીપતિ એમ બે પુત્રો હતા. તપાગચ્છની વૃદ્ધપોષાળના (૫૭મા) **આ૦ રત્નસિંહસૂરિ**નો તે સમકિતધારી શ્રાવક હતો. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૪)

રણથંભોરના મંત્રી **ધનરાજે** છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો, જેમાં ૫૭મા **આ૦ રત્નસિંહસૂરિ**ના પટ્ટધર આ૦ ધર્મરત્નસૂરિ સાથે હતા. તે આબૂની યાત્રા કરીને ચિત્તોડ ગયા, ત્યારે ત્યાંના **સાંગા રાણા**એ તેમનું બહુમાન કર્યું હતું. આચાર્યશ્રીએ દોશી તોલાશાહને ભવિષ્યવાણી ઉચ્ચારી હતી કે, ''તારો પુત્ર **દો૦ કર્માશાહ** શત્રુંજય તીર્થનો સોળમો ઉદ્ધાર કરાવશે.'' (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૮)

કૃષ્ણર્ષિગચ્છના **આ૦ જયસિંહે** સં. ૧૪૫૩માં મંત્રી ધનરાજની વિનંતિથી ''ધનરાજ પ્રબોધમાલા'' બનાવી. (પ્રક. ૪૩, પૃ. ૫૬૪)

૬. સિંહ – તે રાજમાન્ય હતો. તેણે સં. ૧૫૨૮ ના માહ વદિ ૫ ના રોજ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના રાજ્યમાં વૈદ્યક સંબંધી ''વૈદ્યનિબંધ ઉન્મેષ'' (ગ્રં. ૧૧૨૩) બનાવ્યો. (–જૈન સત્યપ્રકાશ, ક. ૨૧૭, ૨૨૭)

(૧) મંત્રી યશોવીર શ્રીમાલી –

જાલોરમાં શ્રીમાલી **પાર્શ્વવીર** નામે શ્રાવક રહેતો હતો. જેનાં બીજાં નામો પાર્શ્વદેવ અને પાર્શ્વચન્દ્ર મળે છે. તે રાજા **સમરસિંહ ચૌહાણ** તેમજ **ઉદયસિંહ** ચૌહાણનો ભંડારી હતો.

ભંડારી પાર્શ્વવીરને **યશોવીર** અને અજયપાલ નામે બે પુત્રો હતા, જે **મહામાત્યો** હતા. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૨૫)

મંત્રી **યશોવીર**નો સં. ૧૨૨૧નો શિલાલેખ મળે છે.

(–શ્રી જિનવિજયજીનો પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ, ભા.૨, લેખાંક : ૩૫૨)

જિનાલય – તેણે સં. ૧૨૩૯ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે જાલોરના

કિલ્લામાં ભ૦ ઋષભદેવનું દેરાસર બંધાવ્યું અને તેનો અદ્‌ભુત નકશીવાળો **રંગમંડપ** બનાવ્યો, જેનો શિલાલેખ તેના પાટડા ઉપર ઉત્કીર્ણ છે.

આ૦ વાદિદેવસૂરિની ૯મી પરંપરાના ૪૪મા આ૦ **રામભદ્રે** પ્રબુદ્ધરોહિણેય નાટક (અંક : ૬) રચ્યું છે, જે તે પ્રતિષ્ઠાના ઉત્સવ પ્રસંગે તે મંદિરના મંડપમાં ભજવાયું હતું. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૫૯)

મંત્રી યશોવીરે સં. ૧૨૪૨માં રાજા સમરસિંહ ચૌહાણની આજ્ઞાથી **કુમારવિહારનો સમુદ્ધાર** કરાવ્યો. સં. ૧૨૫૬માં તોરણ, ધ્વજા-દંડ ચડાવ્યાં. સં. ૧૨૬૮માં આ૦ **રામભદ્ર** (બીજા)ના હાથે રંગમંડપ ઉપર સુવર્ણકળશ ચડાવ્યો. (જાલોરના લેખો, લે. નં. ૩૫૨; પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૩)

(૨) મંત્રી યશોવીર શ્રીમાલી –

જાલોરમાં શ્રીમાલી **યશોદેવ** નામે વ્યાપારી હતો. તે રાજગચ્છના ૧૦મા આ૦ ચંદ્રસૂરિના પટ્ટધર આ૦ **પૂર્ણભદ્રસૂરિ**નો ભક્ત હતો. તેને **યશોવીર**, યશોરાજ અને જગધર એમ ત્રણ પુત્રો હતા.•

યશોવીર જાલોરના રાજા **ઉદયસિંહ** (સં. ૧૨૬૨ થી ૧૩૦૬) ચૌહાણના ખજાનાનો **મહામંત્રી** હતો. તે ''સરસ્વતી કંઠાભરણ'' તરીકે પ્રસિદ્ધ હતો તેમજ શિલ્પશાસ્ત્રનો તલસ્પર્શી વિદ્વાન હતો. મહામાત્ય તેજપાલે આબૂતીર્થમાં લુણિગવસહિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી ત્યારે તે જિનપ્રાસાદના તેણે અનેક ગુણ-દોષો સમજાવતા, સૌએ મંત્રી યશોવીરનાં ગંભીર જ્ઞાનની પ્રશંસા કરી હતી. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૪૪-૨૪૫).

કવિઓએ કહ્યું છે કે –

હે યશોવીર ! બ્રહ્માએ તારું નામ ચંદ્ર પર લખેવા ધાર્યું પરંતુ તારા નામના શરૂઆતના ''બે અક્ષરો'' જ ભુવનમાં સમાતા નથી.

प्रकाश्यते सदा साक्षाद् यशोवीरेण मन्त्रिणा ।
मुखे दन्तद्युता 'ब्राह्मी', करे श्री स्वर्णमुद्रया ।।
(–ઉપદેશસાર, કીર્તિકૌમુદી)

न माघः श्लाध्यते कैश्चिद्, नाभिनन्दोऽभिनन्द्यते ।
निष्कलः कालिदासोऽपि यशोवीरस्य संनिधौ ।।
(–કવિ સોમેશ્વર કૃત કીર્તિકૌમુદી, સર્ગ : ૧, શ્લો. ૨૬)
(–પ્રબંધ ચિંતામણિ, પ્ર. ૪; પ્રબંધાવલી : લુણિગવસહિ-પ્રબંધ; પ્રબંધકોશ, પ્ર. ૨૪; ઉપદેશતરંગિણી : તરંગ બીજો)

• વારાહીનગરીના ભંડારી યશોધવલ શ્રીમાલીને બાલકવિ જગદેવ નામે પુત્ર હતો. (જુઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૩૨)

(૩) મંત્રી યશોવીર (ધાકડ) શ્રીમાલી –

તે જાલોરના રાજા ઉદયસિંહ ચૌહાણનો મહામાત્ય હતો અને દુઃસાધ્ય વંશના મંત્રી ઉદયસિંહ શ્રીમાલીનો પુત્ર હતો. (જુઓ પૃ. ૧૧૦)

મંત્રી દેવપાલ, ધનપાળ –

દેવપાલ જાલોરના રાજા ઉદયસિંહનો મહામાત્ય હતો. સં. ૧૨૬૫માં વાયડગચ્છના આ૦ જિનદત્તસૂરિએ તેના પુત્ર ધનપાળ માટે ''વિવેકવિલાસ'' રચ્યો. (પ્રક. ૪૩, પૃ. ૫૬૦)

નરપતિ – તે ધારાનગરીના **આમ્રદેવ** શ્રાવકનો પુત્ર હતો. તેણે સં. ૧૨૩૨ માં અણહિલપુર પાટણમાં ''નરપતિજયચર્યા'' નામે જ્યોતિષનો ગ્રંથ રચ્યો.

મંત્રી આંબડ, આલ્હાદન –

તે ગલ્લકકુળના મંત્રી વાધૂયનના વંશમાં સં. ૧૨૯૬માં થયા હતા. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૪; પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૧૪)

દંડનાયક આભૂ અને જિનદાસ –

શેઠ **આભૂ** અને **જિનદાસ** થરાદના રહેવાસી **શ્રીમાળી** ભાઈઓ હતા.બંને મંત્રીઓ હતા. શેઠ આભૂને **'પશ્ચિમનો માંડલિક'** એવું બિરુદ આપવામાં આવેલું, તેથી તેની એ રીતે પ્રસિદ્ધિ હતી. તેણે સં. .... માં શત્રુંજયનો છ'રી પાળતો **યાત્રાસંઘ** કાઢ્યો, જેમાં ૩૬ જૈનાચાર્યો અને બીજા સાધુ-સાધ્વીઓ, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓની મોટી સંખ્યા હતી. સાથે ૭૦૦ દેરાસરો, ૯૦ પાલખીઓ, ૪૦૦૦ ગાડાં, **૭ પાણીની પરબો, ૩૦ જલવાહી પાડા,** ૧૦૦ કંદોઇયા, ૧૦૦ રસોઈયા, ૧૪ લુહારો અને એ હિસાબે જ માલી, તંબોલી, ઘોડા, બળદ અને ઊંટ, દુકાનો વગેરેનો મોટો રસાલો સાથે હતો. મંત્રી આભૂએ આ સંઘમાં ૧૨ કરોડ સોનામહોરો વાપરી.

તેણે ૩૬૦ જૈનોને પોતાની જેવા **મહર્ધિક જૈન** બનાવ્યા. તેણે ૩ કરોડ ટકા ખરચીને **ગ્રંથભંડારો** સ્થાપિત કર્યા. સોનેરી શાહીથી **સર્વ જિનાગમો** તેમજ કાળી શાહીથી બીજા ગ્રંથો લખાવ્યા. દેરાસરો બંધાવ્યાં. તેણે એ રીતે ધર્મકાર્યમાં કરોડો રૂપિયાનું ધન વાપર્યું.

સં૦ આભૂ ''સાધર્મિક ભક્તિમાં એક્કો'' મનાતો હતો. એક વાર માંડવગઢનો **મંત્રી ઝાંઝણ** તેની સાધર્મિક ભક્તિની પરીક્ષા કરવા માટે ચૌદસના દિવસે જ ૩૨૦૦૦ યાત્રિકોને સાથે લઈ થરાદ આવ્યો. એ જ દિવસે આભૂને **પૌષધ ઉપવાસ** હતો. તેના ભાઈ જિનદાસે ૩ કલાકમાં બધી તૈયારી કરીને સૌને સોના–ચાંદીના થાળમાં જમાડ્યા, અને સૌને વસ્ત્રો ભેટ આપી શણગાર્યા.

મંત્રી ઝાંઝણ તો તેની આ વ્યવસ્થા જોઈ અચંબો પામી શરમાઈ ગયો. તેણે શેઠના પગમાં પડી માફી માગી અને તેમની **સાધર્મિકભક્તિ** માટે ખૂબ ખૂબ પ્રશંસા કરી.

શેઠ **આભૂ** બહાદુર **લડવૈયો** હતો. તે રણમેદાનમાં હજારોને પૂરો પડતો. પરંતુ, સામાયિકમાં બેસે ત્યારે મન, વચન અને કાયા ઉપર પણ પૂરો કાબૂ રાખી, સાધુ જેવો સંયમી બની, એકનિષ્ઠાથી સમભાવમાં રહી શકતો.

(પં૦ રત્નમંદિરની ઉપદેશ તરંગિણી, તરંગ : ૩; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૨, પુરવણી પૃ. ૨૩૨, ગ્રંથપ્રશસ્તિ; જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૧૫, પૃ. ૧૦૮)

(૧) દુઃસાધ્યવંશ (પહેલો) –

૧. મંત્રી ઉદયસિંહ – તે **ધર્કટવંશનો શ્રીમાલી** હતો. જાલોરમાં રહેતો હતો. **ખંડેરકગચ્છના આ૦ યશોભદ્રસૂરિની** પરંપરાના **આ૦ શાલિસૂરિનો** પરમ ઉપાસક હતો. જાલોરના રાજા સમરસિંહના પુત્ર ઉદયસિંહ ચૌહાણનો માનીતો મંત્રી હતો. તેને **ઉદયશ્રી** નામે પત્ની હતી અને **યશોવીર** નામે પુત્ર હતો. તેણે શત્રુંજય તથા ગિરનાર વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી હતી. તે દાનવીર, શૂરવીર તથા ધર્મવીર હતો. તે દુઃસાધ્ય કામને **સુસાધ્ય** બનાવતો હતો. એ રીતે અજોડ સાહસિક હતો. રાજા **ઉદયસિંહે** તેના આ ગુણોથી પ્રસન્ન થઈ તેને **'દુઃસાધ'**નું માનવંતુ **બિરુદ** આપ્યું હતું.

૨. મંત્રી યશોવીર - તે પણ રાજા ઉદયસિંહ ચૌહાણનો મંત્રી હતો. તેને **સુહાગદેવી** નામે પત્ની અને **કર્મસિંહ** નામે પુત્ર હતો. યશોવીરમાં લક્ષ્મી અને વિદ્યાનો સુમેળ હતો.

પ્રતિષ્ઠા - તેણે સં. ૧૨૪૫ના વૈશાખ વદિ ૫ ને ગુરુવારે આબૂ તીર્થમાં વિમલવસહિમાં પોતાના તથા પોતાની માતાના કલ્યાણ માટે એક **દેરી** બનાવી, તેમાં ૨૪ જિનપ્રતિમાઓની **પ્રતિષ્ઠા** કરાવી. સં. ૧૨૯૧માં લુણિગવસહિમાં પોતાના કલ્યાણ માટે ભ૦ નેમિનાથની તથા પિતાના કલ્યાણ માટે ભ૦ સુમતિનાથની દેરીઓ બનાવી, પ્રતિમાઓ ભરાવી, પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં. ૧૨૮૮ના જેઠ સુદિ ૧૩ ને બુધવારે **માદડી ગામમાં** ખંડેરક ગચ્છનું જિનચૈત્ય બનાવી, ભ૦ શાંતિનાથની પરિકરવાળી પ્રતિમા અને જિનયુગલ વગેરે ભરાવી, તેમાં ખંડેરક ગચ્છના **આ૦ શાલિસૂરિના** હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.•

• એરણપુરાથી પશ્ચિમે ૨૦ માઈલ અને ગુડાબાલોતરાથી ૩ માઈલ પર **માદડી** ગામ છે. આજે અહીં ઉપાશ્રય, મંદિર કે કોઈ શ્રાવકનું ઘર પણ નથી.

મંત્રી યશોવીર પોતાના પ્રતિમાલેખોમાં પોતાને 'કવીન્દ્રબંધુ' બતાવે છે, તો સંભવ છે કે તેને 'કવીંદ્ર' ભાઈ હોય અથવા મહામાત્ય વસ્તુપાલનો ધર્મબંધુ હોવાના કારણે એવું વિશેષણ વપરાતું હોય.(અર્બુદ પ્રાચીન જૈન લેખ સંદોહ, લેખાંક : ૧૫૦, ૧૫૧, ૩૫૯, ૩૯૧; જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્ર. ૨૨, પૃ. ૫૪૪)

બુદ્ધિબલ – મંત્રી યશોવીરની યશસ્વિતાની એક યાદગાર ઘટના આ રીતે બની હતી :

એક નાગડ બ્રાહ્મણ ત્રણ દિવસનો ભૂખ્યો હતો. તેણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, 'મંત્રી યશોવીર મને આજે કરંબો ખવડાવે તો જ તેને જીવતો છોડીશ, નહીંતર તેને મારી નાખીશ.' આવો દ્રઢ સંકલ્પ કરી, તે યશોવીરની ધારાગિરિ નામની વાટિકામાં ગયો.

આ તરફ ખંડેરકગચ્છના આ૦ ઈશ્વરસૂરિએ પોતાના જ્ઞાનથી આ પ્રતિજ્ઞા વિશે જાણીને મંત્રીને તે જ દિવસે બપોરે કરંબો લઈ તે જ વાડીએ મોકલ્યો. મંત્રીએ નાગડનું સ્વાગત કરી, તેને કરંબો જમાડ્યો. આ સ્વાગતથી નાગડ ઘણો જ પ્રસન્ન થયો. તેણે મનમાં ગાંઠ વાળી કે, મારું નશીબ ખૂલી જાય તો, અવસર આવતા, હું મંત્રીને આનો સારો બદલો આપીશ.

સમય જતાં નાગડ ભાગ્યયોગથી ગુજરાતમાં રાજા વીસલદેવ (સં. ૧૨૯૪ થી ૧૩૧૮)નો શ્રીકરણ મહામાત્ય બન્યો. એક સમયે વીસલદેવે મંત્રી નાગડ મારફત રાજા ઉદયસિંહને હુકમ કર્યો કે, ''રાજનજરાણું ધરો.'' રાજા ઉદયસિંહે 'નાગડો ઝાગડો' કહીને હુકમને ધૂતકારી કાઢ્યો. આથી મંત્રી નાગડે સૈન્ય સાથે જાલોર આવી, સુંદર સરોવરના કાંઠે પડાવ નાખી, તરત હલ્લો કર્યો. તેણે ટંકશાળ વગેરે તોડી નાખ્યાં. તે છ મહિને દંડ લઈ ગુજરાત પાછો ગયો.

આમ હોવા છતાં રાજા ઉદયસિંહ નાગડ માટે 'નાગડો ઝાગડો' શબ્દનો જ ઉપયોગ કરતો હતો. એ વિશે તેના કાને વાત આવી, એટલે મંત્રી નાગડ મોટું સૈન્ય લઈ ફરીવાર જાલોર ઉપર ચડી આવ્યો. તેણે 'વાઘરા' સ્થાને સૈન્યનો પડાવ નાખ્યો. રાજા ઉદયસિંહ તો આ મોટું લશ્કર જોઈ ગભરાઈ ગયો. તેણે મંત્રી યશોવીરને આજ્ઞા કરી કે, 'નાગડને જે જોઈએ તે આપ ને પાછો રવાના કર. જીવતા રહીશું તો સારાં વાનાં થશે.'

મંત્રી યશોવીર બપોરના સમયે તેની છાવણી તરફ ચાલ્યો. ત્યારે ખીજડાના ઝાડ ઉપર ચડીને બેઠેલા એક ચારણે મંત્રી યશોવીરની મશ્કરી કરી. મંત્રીએ તે તરફ લક્ષ આપ્યું નહીં. તે તો સીધો મંત્રી નાગડ પાસે ગયો અને કહ્યું કે, 'અમે લડવા તૈયાર છીએ માટે જલદી સામે આવો.'

મંત્રી નાગડ મંત્રી યશોવીરનું બહાદુરીભર્યું 'આમંત્રણ' સાંભળી વિચારમાં પડ્યો અને તેની હિંમત જોઈ આ કોણ છે ? તે વિશે વિચાર કરવા લાગ્યો. મંત્રી યશોવીર તો ઉપર મુજબ કહીને પડાવથી ચાલ્યો જ જતો હતો, ત્યાં **નાગડે** પૂછતાછ કરતાં જાણ્યું કે, ''આ તો તે જ મંત્રી યશોવીર છે, જેણે મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો હતો.'' નાગડને તેના પ્રત્યે માન ઉપજ્યું અને તેણે યશોવીરને પાછો બોલાવવા માણસો મોકલ્યા.

ઉપકારનો બદલો – નાગડે મંત્રી યશોવીરને જણાવ્યું કે, ''તું મને ઓળખે છે ? જેને તેં અમુક દિવસે તારી ધારાગિરિ વાડીમાં કરંબો ખવરાવ્યો હતો, તે જ હું **નાગડ.** આજે ગુજરાતનો મહામાત્ય છું. તેં કરેલો ઉપકાર હું હજી ભૂલ્યો નથી. હું તારા માનમાં યુદ્ધ કરવાનું બંધ રાખું છું. તારા રાજાને કહેજે કે હવેથી તે જેમ તેમ બોલે નહીં. હું આજે જ ગુજરાત તરફ પ્રયાણ કરું છું.''

મંત્રી નાગડે મંત્રી યશોવીરને આમ કહી બહુમાનમાં વસ્ત્રો પહેરાવી, સત્કાર કરીને રવાના કર્યો. પાછા ફરતાં ખીજડા ઉપર બેઠેલો તે **ચારણ** વાત સમજી ગયો. તેણે મંત્રી યશોવીરની પ્રશંસા કરી, ત્યારે યશોવીરે તેને તે જ વસ્ત્રોનું દાન કર્યું. રાજા ઉદયસિંહે પણ મંત્રી યશોવીરને તેની આવી **યશસ્વિતા** માટે ખૂબ ગૌરવ અનુભવી આભૂષણો આપી સત્કાર કર્યો.

મંત્રી **યશોવીરે** જાલોરના સોહનગઢની તળાટીમાં રહેલા ચંદનવસહિમાં ભ૦ **મહાવીરસ્વામીની** પ્રતિમા ભરાવી, પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રતિષ્ઠા–ઉત્સવમાં અનેક જૈનાચાર્યો પધાર્યા હતા.

આ૦ વાદિદેવસૂરિની પરંપરાના ૪૪મા **આ૦ જયમંગલસૂરિ** તથા રાજગચ્છના અલંકારસમા વિદ્વાન ૧૪મા **આ૦ માણેક્યચંદ્રસૂરિ** વગેરેએ મંત્રી યશોવીરના પ્રશંસાત્મક શ્લોકો બનાવ્યા.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૨૬; પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૩)

એકવાર રાજા ઉદયસિંહે સુંદરસરોવર પાસેના **સિરાણા** ગામમાં રાત રહેલા બાદશાહના **મલિક અઈબુકને** મારી નાખ્યો. આથી દિલ્હીનો બાદશાહ બદલો લેવા સં. ૧૩૧૦ના મહા સુદિ ૫ ના સોહનગઢ આવ્યો. તે રાજા પાસેથી ૩૬ લાખ પારુત્થ (સિક્કા)નો દંડ તેમજ બાન તરીકે મંત્રી યશોવીરના પુત્ર **કર્મસિંહને** લઈ ચાલ્યો ગયો.

૩. **કર્મસિંહ.**

બાદશાહે જાલોરનો નવો ગઢ બંધાવ્યો અને રાજાએ રાજમહેલમાં **કર્મસિંહને** 'રામશયન' આપ્યું. (આ૦ જિનભદ્રસૂરિની પ્રબંધાવલી)

(૨) દુઃસાધ્યવંશ (બીજો) –

श्रीमालाचमौलिमूलमिलितत्रैलोक्यसुश्लाघित ।
वंशोऽस्तिप्रकटः संदौषधिनिधिः श्रीधर्कटानां प्रभुः ॥

(શ્રીપ્રશસ્તિ સંગ્રહ ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૨,૧૬)

જેમ **ઓસવાલ** 'ભોપાલ' કહેવાય છે અને **પોરવાલ** 'એકડમલ્લ' કહેવાય છે તેમ સંભવ છે કે **ધર્કટ શ્રીમાલી** 'કટ્ટારવીર કે દુઃસાધ્ય' કહેવાતા હોય. આ હકીકત પ્રબંધકોશની પ્રશસ્તિ ઉપરથી સમજાય છે.

૧. બપ્પક - તે કટ્ટારવીર દુઃસાધ્યવંશનો હતો. તેને સંતાન થતાં યુવાનવયમાં જ **બ્રહ્મચર્યવ્રત સ્વીકાર્યું.** તેનું જીવન સાધુ જેવું પવિત્ર હતું, આથી તે **સાધુબપ્પક** તરીકે વિખ્યાત બન્યો.

૨. ગુણદેવ – તેનો જન્મ સવાલક દેશમાં થયો હતો. રાજા-મહારાજાઓ પણ તેમનું બહુમાન કરતા. તેણે બબ્બુલીપુરમાં ઘણા જૈન દેરાસરો કરાવ્યાં.

૩. નૂનક.

૪. સાઢક – તે સ્થિર બુદ્ધિવાળો હતો.

૫. જગતસિંહ – તે દોલતાબાદનો **કરોડપતિ** વેપારી હતો, ઉદાર પણ હતો. તે તપગચ્છના **ભટ્ટારક દેવસુંદરસૂરિનો** ભક્ત હતો. એક ગ્રંથપ્રશસ્તિમાં તો **સાધુ જગતસિંહને** ઓસવાલ તેમજ સાધુમુખ્ય બતાવ્યો છે (પ્રશ. નં. ૯૬), એથી તેની ઓસવાલ કે શ્રીમાલી જ્ઞાતિ વિશે શંકા ઉદ્‌ભવે છે. તેને **શ્રીદેવી** નામે પત્ની તથા **મહણસિંહ** અને **સાધુ પદ્મસિંહ** નામે પુત્રો હતાં. તેના ઘરદેરાસરમાં રત્નની અદ્‌ભૂત જિનપ્રતિમા હતી. તેણે ૩૬૦ જૈનોને મદદ કરી, વેપાર દ્વારા પોતાના જેવા જ **કરોડપતિ** બનાવ્યા. આ કરોડપતિ જૈનો તરફથી દર સાલ એકેક દિવસ મોટી મોટીપૂજા, સાધર્મિકવાત્સલ્ય અને **સંઘપૂજા** વગેરે નિરંતર ચાલુ રહેતાં. એકેક દિવસના સાધર્મિકવાત્સલ્યમાં ૭૨૦૦૦નો ખર્ચ થતો. આ સાધર્મિકવાત્સલ્યમાં તે સૌને વછિયાત, વાટૂ વખારિયા અને **પૂજ્ય યતિઓની** ભક્તિનો **મોટો લાભ** મળતો હતો.

પ્રતિજ્ઞાપાલન – એકવાર બાદશાહે શેઠ જગતસિંહને કેદ પૂર્યો. તેને હંમેશાં **સામાયિક** કરવાની પ્રતિજ્ઞા હતી. શેઠ જેલરને રૂા. ૫૦/-ની રકમ આપી રોજ સામાયિક કરતો. આ રીતે તે પોતાના ધાર્મિક નિયમોનું અચૂક રીતે પાલન કરતો.

સંઘભક્તિ – તપાગચ્છના ૪૮મા **આ૦ સોમતિલકસૂરિ** (સં. ૧૩૭૩ થી ૧૪૨૪) વિહાર કરતા કરતા એકવાર **દોલતાબાદ** પધાર્યા. તે પોતાના પરિવાર

સાથે શેઠ જગતસિંહનાં ઘરદેરાસરે દર્શન કરવા આવ્યા. શેઠે પણ ત્યાંના શ્રીસંઘને એકઠો કરી, સૌની સાથે ગુરુદેવને વંદન કર્યું; અને ૭૦૦ પૈઠણી વસ્ત્રો ગુરુદેવની સામે ધરી ગુરુદેવને વહોરવા વિનંતિ કરી. **આચાર્યશ્રીએ** ''ક્રીતદોષ''ના કારણે ''નિસ્પૃહભાવે'' એક મુહપત્તિ પણ લીધી નહીં. આથી શેઠે ગુરુદેવના આ ત્યાગથી આશ્ચર્ય પામી, સંઘને આ ૭૦૦ વસ્ત્રોની પહેરામણી કરી અને સંઘને ૭૦૦ સોનામહોરનાં તાંબૂલ આપ્યાં. દિલ્હીનો **બા૦ મહમ્મદ તુઘલખ** પણ શેઠનું બહુમાન કરતો હતો.

૬. **મહણસિંહ** – તે છ દર્શનોનો પોષક હતો. ૪૯મા ભ૦ દેવસુંદરસૂરિ અને ૫૦મા ભ૦ **સોમસુંદરસૂરિનો** ભક્ત-શ્રાવક હતો. **જ્ઞાતિએ પોરવાડ** (કે શ્રીમાલી કે ઓસવાલ ?) હતો. તેની સર્વત્ર **સત્યવાદી** તરીકેની ખ્યાતિ હતી. તે દેવગિરિને બદલે વિશેષતઃ દિલ્હીમાં જ રહેતો હતો.

તેણે એક દિવસ મોટી **સંઘચર્યા** કરી, જેમાં છ દર્શનો તથા ૮૪ ગચ્છોના સર્વ સાધુ-સંન્યાસીઓને આમંત્રિત કર્યા હતા. તેણે મુકરર દિવસે ૮૪૦૦૦ ટકા ખરચી, સૌને પરિધાપનિકા વગેરે કર્યાં. તેણે આ પ્રસંગે પૂજ્ય ગુરુદેવોને પધારવા વિનંતિ કરી હતી. પૂજ્ય ગુરુદેવની આજ્ઞાથી પં૦ **દેવમંગલગણિ** દિલ્હી પધાર્યા, પણ એ ઉત્સવના બીજે દિવસે પહોંચી શક્યા. આથી **મહણસિંહે** તેમનો બીજે દિવસે 'નગરપ્રવેશ મહોત્સવ' કર્યો અને સાથોસાથ ''લઘુ સંઘપૂજા'' પણ કરી. તેણે તેમાં ૫૬૦૦૦ ટકા ખરચ્યા હતા.(આ૦ રત્નશેખરસૂરિ કૃત 'શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી', પ્રકાશ : ૫, પૃ. ૨૦,૨૧, વિ.સ. ૧૫૦૬)

એક દિવસે કોઈ માણસે દિલ્હીના ૨૧મા **બાદશાહ ફિરોજશાહ** તુઘલખના કાન ભંભેર્યા કે, 'મહણસિંહ પાસે ૫૦,૦૦,૦૦૦ની પૂંજી છે. તે બહુ ધનવાળો છે. તેને દંડીને ધન પડાવી લેવા જેવું છે.' બાદશાહે **મહણસિંહને** બોલાવી પૂછ્યું કે 'તારી પાસે કેટલું ધન છે ?' મહણસિંહે જવાબ આપ્યો કે, 'હું કાલે જવાબ આપીશ.'

બીજા દિવસે તેણે કાગળ ઉપર હિસાબ માંડી, પોતાના ધનની ગણતરી કરી અને બાદશાહને કહ્યું કે, 'મારી પાસે ૮૪ લાખનું જૂનું નાણું છે.' બાદશાહ આ પ્રકારના સાચા બોલાપણાથી ખુશ થયો. બાદશાહે સ્વયં ૧૬ લાખ નાણાં રાજ્યની તિજોરીમાંથી આપીને તેને કરોડપતિ બનાવ્યો. પોતાના રાજ્યમાં **કરોડપતિ વસે છે**, તેનું ગૌરવ લેતો બાદશાહ તેને ઘરે ગયો; અને તેની હવેલી ઉપર કોટિધ્વજ ફરકતો કર્યો. બાદશાહે તેના પરિવારનું તેમજ પૂજ્ય મુનિવરોનું ભારે સન્માન કર્યું. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૩૩–૩૪)

મહણસિંહે લોકોને પુષ્કળ દાન આપી, પોતાને મળેલી 'કોટિધ્વજ'ની પદવી સફળ કરી.

તેણે મલધારગચ્છના આ૦ રાજશેખરસૂરિને દિલ્હીમાં પોતાની વસતિમાં પધરાવ્યા, અને આચાર્યશ્રીએ પણ સં. ૧૪૦૫ના જેઠ સુદિ ૭ના દિવસે તેની વિનંતિથી ત્યાં પ્રબંધકોશ (—ચતુર્વિંશતિપ્રબંધકોશ) નામક ગ્રંથની રચના કરી.

(પ્રબંધકોશ પ્રશસ્તિ; ઉપદેશ તરંગિણી, તરંગ : ૨, ઉપદેશસાર સટીક, ઉપ. – ૯, ૧૦, ૫૯; પ્રક. ૩૮, પૃ. ૨૮૪)

૭. **સાધુ પદ્મસિંહ** – તે જગતસિંહનો પુત્ર અને મયણસિંહનો નાનો ભાઈ હતો. તે પણ મોટો દાની હતો. તેને **પુણ્યશ્રી** નામે પત્ની હતી અને **રાજૂ** નામે પુત્રી હતી. સાધુ **પદ્મસિંહે** સાધુ નરપતિનો પુત્ર સાધુ ગોલા, તેના પુત્ર **આશાધર** સાથે રાજૂને પરણાવી હતી.

સંઘપતિ આશાધર, પત્ની રાજૂ – તેઓએ તપગચ્છના ભ૦ **દેવસુંદરસૂરિના** ઉપદેશથી શત્રુંજય મહાતીર્થમાં ૨૪ જિનાલયો તથા ખંભાત, **સોજિત્રા, કાવીતીર્થ, ટીંબા** (ટીમાણા), હાથીદેણનગર (હાથસણી), અણહિલપુર પાટણ અને **બાલાસરમાં** જિનાલયો કરાવ્યા તથા જંબુદીવપન્નતિ (ટીકા)ની પ્રતિ લખાવી.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૩, કલમ–૬; પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૯, ક. ૨)

શેઠ જેલ્હાનો વંશ –

૧. **સં૦ જેલ્હા** – તે **મંડોર (મંડોવર)**નો રહેવાસી **ઓસવાલ** જૈન હતો.

૨. **વેલ્હા.**

૩. **પારસ** – તે 'સાધુપારસ' નામથી વિખ્યાત હતો. તેનું બીજું નામ પદ્મદેવ પણ મળે છે. તેને પદ્મા નામે પત્ની હતી તથા ૧ **સોહી**, ૨ દેગા, ૩ **દેશલ** અને ૪ કુલધર એમ ચાર પુત્રો હતા. નાના કુલધરને પદ્મશ્રી નામે પત્ની તથા પાંચ પુત્રો હતા. જેઓએ સં. ૧૨૦૯માં વિમલવસહિની જગતીમાં ભ૦ નેમિનાથની ધર્મઘોષગચ્છના ૧૪મા આ૦ આણંદસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૨૯)

૪. **દેશલ** – તે આબૂ ઉપરના **ઉંબરણી** ગામમાં રહેતો હતો. તેને **દેમતી** નામની પત્નીથી (૧) **ગોશલ**• (૨) ગજપાલ, (૩) **ભીમ** તથા **માઈ** નામની પત્નીથી (૪) મોહન, (૫) સોહન નામે પુત્રો હતા. સં૦ દેશલે શત્રુંજય, ગિરનાર,

---

• દેશલહરા ઓસવાલ વંશમાં સં૦ ગોસલ અને સં૦ દેશલ થયા છે. તે આ દેશલથી જૂદા સમજવા. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૪૯)

સાચોર, ખંભાત વગેરે સાત તીર્થોના મોટા **યાત્રાસંઘ** કાઢ્યા હતા. તેને કુલ ૧૪ સંઘો કાઢ્યા હતા અને કેટલાંક તીર્થોમાં દેરાસરો બંધાવ્યાં હતાં.

સં૦ દેશલના મોટા પુત્ર **ગોશલને** ગુણદેવી પત્નીથી **ધરણસિંહ** અને રુદ્રપાલ નામે પુત્રો થયા. **ધરણસિંહને** ધાંધલદેવીથી **વીજડ**, ખીમો, સમરસિંહ, વિજપાલ, નરપાલ અને વીરધવલ એમ છ પુત્રો તથા નાગલદેવી નામે એક પુત્રી થયાં. આ છ ભાઈઓ સં. ૧૩૭૮માં વિદ્યમાન હતા. એ સૌમાં વીજડ મોટો હતો. તે ભારે યશસ્વી હતો. તેને વીલ્હણદે અને ધાંધલદે નામે બે પત્નીઓ હતી.

"श्रीदेशलः सुकृतपेशलवित्तकोटिः चञ्चच्चतुर्दशजगज्जनितावदातः ।
शत्रुञ्जयप्रमुखविश्रुतसप्ततीर्थ- यात्राश्चतुर्दश चकार महामहेन ॥"

૫. **ભીમ** – તેને હાંસલદેવી નામે પત્ની હતી.

૬.**મહણસિંહ** – તેને મયણલ્લા પત્ની તથા **લાલિગ**, સિંહ અને લાખો એ ત્રણ પુત્રો હતા.

૭. **લાલિગ** – લાલિગનું બીજું નામ લાલા અને લલ્લ પણ મળે છે. આ લાલિગ વગેરે ત્રણ તથા ગોશલના પૌત્રો **વીજડ** વગેરે છ એમ નવ ભાઈઓએ મળીને સં. ૧૩૭૮ના જેઠ સુદિ ૯ ને સોમવારે વિમલવસહિનો **જીર્ણોદ્ધાર** કરાવ્યો. ધર્મઘોષગચ્છના પરમશાન્ત આ૦ અમરપ્રભના શિષ્ય શુદ્ધ ક્રિયાકારક સિદ્ધાન્તવેદી અને સમર્થ ઉપદેશક ૧૬મા આ૦ **જ્ઞાનચંદ્ર** પાસે ભ૦ આદિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૨૯; પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૪૧)

૮. **નરપાલ** – તેણે સં. ૧૩૯૪માં આ૦ જ્ઞાનચંદ્રના હાથે ભ૦ નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (અર્બુદ પ્રાચીન જૈન લેખ સંદોહ, લે. ૧, ૬૨ વગેરે; ઉપદેશસાર સટીક, ઉપ. ૫૨)

શેઠ મદન શ્રીમાલીનો વંશ –

૧. **શેઠ મદન** – તે અણહિલપુર પાટણમાં રહેતો હતો. તે **શ્રીમાલી** વંશનો હતો. સ્વભાવે આનંદી હતો.

૨. **સાધુ દેવરાજ** – તેનું બીજું નામ દેવસિંહ પણ હતું. તે ધનવાન, **રાજમાન્ય** અને લોકપ્રિય હતો. તેને જૈનાગમો પ્રત્યે ખૂબ ભક્તિ હતી. તેને પુત્ર-પૌત્રો વગેરેનો **પરિવાર** મોટો હતો. તેને "સાધુ" બિરુદ હતું.

સાધુ દેવરાજે અણહિલપુર પાટણમાં સં. ૧૫૩૮માં તપાગચ્છના ૫૩મા ભ૦ **લક્ષ્મીસાગરસૂરિ** અને **આ૦ સોમજયસૂરિના** ઉપદેશથી **ગ્રંથભંડાર સ્થાપન** કર્યો. **પં૦ જયમંદિરગણિ** જ્ઞાનભંડારો વિશે ઊંડા અભ્યાસી હતા. સ્વભાવે ધીર અને પરોપકારી હતા. તેમણે આ ગ્રંથભંડારની સુંદર વ્યવસ્થા કરી.

સં. ૧૫૨૭ના આસો સુદિ ૭ ને રવિવારે અંગવિજ્જા ગ્રંથ લખાવ્યો. 'મહાનિશીથસુત્ત-પ્રશસ્તિ'માં ઉપર મુજબ હકીકત છે.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૫, ક. ૧૫મી)

૩. **સરવણ** – તે દેવ, ગુરુ, સંઘ તથા શાસ્ત્રોનો રાગી હતો. સ્વભાવે ધીર હતો. તેને ટીલૂ નામે પત્ની હતી, જે વાસ્તવમાં સ્ત્રીરત્ન હતી. તેને સદારંગ અને હેમરંગ એમ બે પુત્રો હતા.

૪. **શેઠ સદારંગ, શેઠ હેમરંગ** – શેઠ સદારંગ અમદાવાદના બીજા બા૦ મહમ્મદશાહ (સને ૧૪૪૩ થી ૧૪૫૨)નો માનીતો હતો. મોટો દાની હતો. તેણે શત્રુંજય તીર્થ અને ગિરનાર તીર્થની યાત્રાઓ કરી. ગિરનાર તીર્થમાં ભ૦ નેમિનાથના ત્રણ કલ્યાણકોના સ્થાને ''વિશાળભદ્ર નામે જિનપ્રાસાદ'' બનાવ્યો. તેણે સં. ૧૫૦૮માં દુકાળ હોવાથી, અનાજનો કણ પણ મળતો ન હતો, ત્યારે દાનશાળાઓ સ્થાપન કરી સૌને બચાવી લીધા; અને તેથી તે **'કૃપાસાગર'** કહેવાતો. બાદશાહ મહમ્મદે મોટો ઉત્સવ કરી તેને **'વચ્છેરક'**નું બિરુદ આપ્યું.

(પ્રક. ૪૪, પૃ. ૪૯)

શેઠ હેમરંગ પોતાના પરિવાર સાથે અમદાવાદ આવીને વસ્યો. તેની પત્નીનું નામ દેવશ્રી હતું, જે ચંદ્રમુખી અને લજ્જાળુ હતી; અને શ્રીના કારણરૂપ પણ હતી. શેઠ હેમરંગ પુણ્યશાળી હતો. તે દેવગુરુની ભક્તિમાં સદા પ્રયત્નશીલ રહેતો.

૫. **અમરદત્ત** – તે મોટો દાની હતો. તે **'જગત્ જીવજીવાક'** તરીકે પ્રસિદ્ધ હતો. તેને રમાઈ નામે પત્ની હતી. સં. ૧૫૩૯.(મહાનિશીથ સૂત્ર-પ્રશસ્તિ)

ઠ૦ ફેરુ (ફેર) –

અલ્લાઉદ્દીન બાદશાહે (સને ૧૨૯૮ થી ૧૩૧૬) ભારતમાં હિંદુ તીર્થો, જૈન તીર્થો, મંદિરો તથા પ્રતિમાઓનો વિનાશ કર્યો-કરાવ્યો હતો. એ સમયના જૈનાચાર્યો પોતાના માનપાનમાં નહીં રાચતાં જૈન શાસનને પૂરા **વફાદાર** હતા. બધી રીતે સાવધાન પણ રહેતા. તેઓએ તકેદારી રાખી, **સર્વતોમુખી** પ્રયત્નો કરી, તરતમાં તીર્થો અને જિનપ્રાસાદોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. નવાં મંદિરો અને નવી સેંકડો જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી, થયેલી ખોટને પૂરી કરી દીધી. જૈન વિદ્વાનોએ પણ અગમચેતી વાપરી, ''જિનપ્રતિમાઓ અને જિનપ્રાસાદો જલદી કરાવી શકાય'' એ માટે તે વિષયના સાધારણ નિયમોવાળા ગ્રંથો પણ બનાવ્યા. આવા જૈન વિદ્વાનોમાં **ઠ. ફેરુ, કવિ મંડન, મંત્રી સંગ્રામ સોની** (ભંડારી) વગેરે નામો નોંધપાત્ર છે. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૬, ૯૨)

તે પૈકી ઠ૦ ફેરુનો પરિચય આ પ્રકારે છે –

દિલ્હી પ્રદેશના કલ્યાણપુરમાં (મેરઠ જિલ્લાના કરનાવલ ગામમાં) ધંધકુળમાં ઠ. ચંદ નામે પ્રસિદ્ધ કાલજ્ઞ (વિદ્વાન) હતો.[ક] તેને ફેરુ નામે વિદ્વાન પુત્ર હતો. તેનું પુરું નામ ઠ૦ ફેરુ પણ મળે છે.

સાધારણ રીતે હુંબડ, પલ્લીવાલ, મોઢ, ડીસાવાલ, ગુર્જર, સોરઠિયા વગેરે જ્ઞાતિઓના જૈનો માટે શિલાલેખો અને પ્રતિમાલેખોમાં 'ઠ૦' શબ્દનો પ્રયોગ કરેલો મળે છે (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૮). જૈન ભોજકો માટે 'ઠક્કુર' શબ્દ વપરાય છે, જેમ કે મહાકવિ ઠ૦ દેપાલ વગેરે.* (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૬)

એ જ રીતે ઠ.ફેરુ પણ મોઢ કે અન્ય જ્ઞાતિનો વણિક, અગ્રવાલ કે ભોજક જૈન હોય એમ જણાય છે. તે શ્વે. જૈન હતો. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ વગેરે ભાષાઓ તથા વિવિધ વિજ્ઞાનનો મોટો વિદ્વાન હતો. તે પ્રતિષ્ઠિત ગ્રંથકાર હતો. તેના નીચે મુજબના પ્રાકૃત ભાષાના ગ્રંથો બનાવેલા મળે છે –

૧. વત્થુસાર – ઠ૦ ફેરુએ સં. ૧૩૭૨માં કરનાવલપુરમાં વત્થુસાર (ગા. ૨૮૨) નામનો ગ્રંથ રચ્યો. તેમાં ૧. ગૃહપ્રકરણ ગા. ૧૫૮નું, ૨. બિંબપરીક્ષા પ્રકરણ ગા. ૫૪નું અને ૩. પ્રાસાદ (જિનપ્રાસાદ)પ્રકરણ ગાથા ૭૦નું – એમ ત્રણ પ્રકરણ આપ્યાં છે.

બીજા પ્રકરણની ૨૩મી ગાથામાં બેઠેલી જિનપ્રતિમાની રચનામાં જિનપ્રતિમાની **અંચલિકા** (લંગોટ)નું પ્રમાણ આપ્યું છે. ત્રીજા પ્રકરણની ગાથા ૫૬ થી ૫૮માં ૨૪ દેરીવાળો જિનપ્રાસાદ, ગા. ૫૯માં ૫૨ દેરીવાળો જિનપ્રાસાદ તથા ગાથા ૬૦માં ૭૨ દેરીવાળા જિનપ્રાસાદની **માંડણી** બતાવી છે.

આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ઠ૦ ફેરુ શ્વે. જૈન હતો.

૨. રયણપરિક્ખા – ઠ૦ ફેરુએ સં. ૧૩૭૨માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીના રાજ્યમાં દિલ્હીમાં રત્નપરીક્ષા (ગા. ૧૨૭)નો ગ્રંથ રચ્યો. તેમાં અનુક્રમે રત્નોનાં નામ ચવચવ, તોલ, માપ, મૂલ્ય, રત્નનાં સ્થાનો, હીરો, પદ્મરાગ, મરકત, મોતી, ઇન્દ્રનીલમણિ, વિદ્રુમ (પરવાલાં), વૈદુર્ય, કર્કેતગ, ગોમેધ, સ્ફટિક, પુષ્પરાગ, ઉત્પત્તિ સ્થાનો, પિત્તલ, તાંબુ, સીસુ, લોહસાર, કથીર, કાંસુ, પારદ, હીંગળો, સિંદૂર, **દક્ષિણાવર્ત શંખ**, રુદ્રાક્ષ, **સ્થાપનાચાર્ય, શાલિગ્રામ,** કપૂર,

---

ક વીરમપુર એટલે નાકોડાતીર્થમાં ઠ૦ **ધંધ** નામે ધનાઢ્ય, બુદ્ધિવાળો અને સર્વમાન્ય જૈન હતો. તેને **રાસલદેવી** નામે ઉદાર પત્ની હતી.
(દોલતસિંહ લોઢાકૃત પલ્લીવાલ જૈન ઇતિહાસ, પૃ. ૭૧,૭૨)
નોંધ : આ ઠ૦ ધંધ અને રાસલદેવીના વંશજોનું ધંધ કુળ ચાલ્યું છે.

* ઓસવાલ જૈનોમાં વિવિધ ગોત્રો હતાં તે પૈકીના મુણોત, કુહાડા વગેરેનો પરિચય, પ્રક. ૬૦માં આવશે. ઓસવાલોમાં ધંધકુળ હોવાનો ઉલ્લેખ મળતો નથી.

અગુરુ, ચંદન, કસ્તુરી, કેસર, દશાંગ ધૂપ, **વાસક્ષેપ**, સિંધાલૂણ, સંચળ, **હીંગ** અને ખાપરીઓ વગેરેનું વિગતવાર વર્ણન આપ્યું છે.

૩. **ગણિતસાર** – જેમાં તેણે એ સમયના વિવિધ નાણાં–સિક્કા, તોલ-માપ વગેરેનું વિસ્તારથી વર્ણન આપ્યું છે.(જૈનસત્યપ્રકાશ, વર્ષ-૨૧, ક્ર. ૨૪૩ થી ૨૪૫)

૪. તેણે મુહૂર્ત વિષયક એક જ્યોતિષ ગ્રંથ પણ બનાવ્યો હતો.

નોંધ : સાક્ષર શ્રી રણજિતરામ વાવાભાઈ મહેતાએ જણાવ્યું છે કે, **અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીના** સરદારોએ ગુજરાતના હિંદુરાજ્યને પાયમાલ કીધું, ત્યારપછી અંધાધૂંધીમાં નાસભાગ કરતાં **બ્રાહ્મણોએ** 'શારદાસેવન ત્યજી દીધું' પણ મંદિરો, પ્રતિમા આદિની આશાતના થવા છતાં, **જૈન સાધુઓ** પોતાના અભ્યાસમાં આસક્ત હતા; અને **શારદાદેવીને** અપૂજ ન થવા દીધી. આવા ધર્મપરાયણ અને વિદ્વાન સાધુઓની પાટે ''અમદાવાદની સલ્તનત તૂટી'' ત્યારે **શ્રીહીરવિજયસૂરિ** નામે સાધુ થયા હતા. આગ્રે જઈ ઈબાદતખાનામાં **અકબર બાદશાહ** અને અન્ય ધર્મીઓને તેમણે ''જૈનધર્મનો મહિમા'' બતાવ્યો. આ ઇતિહાસ શું કહે છે ? ''અગ્રગણ્ય નાગરિક જૈનોનો સૂર્ય ગુજરાતના હિંદુસામ્રાજ્ય દરમ્યાન મધ્યાહ્નમાં હતો અને શ્રીહેમચંદ્રસૂરિની માફક અમાસને દિવસે પ્રકાશોજ્જ્વલ પૂર્ણિમા આણવા સમર્થ હતો.'' તેઓ (જૈનો) મહિનાઓ સુધી દરિયો ખેડી, લાંબી સફરો કરી, દેશ-દેશાવરની લક્ષ્મી લાવી ગુજરાતમાં ઢોળતા. પોતાનાં વીરત્વ અને વફાદારીથી રાજા અને પ્રજા-ઊભયને સંકટ અને સૌભાગ્યના સમયમાં મદદ કરતા, અણહિલપુરની ગાદીનું ગૌરવ જાળવતાં-વધારતાં. બીજા દેવોનાં મંદિરો ખંડિયેર થઈ જતાં હતાં, છતાં **સરસ્વતીદેવીના મંદિરો** જૈન સાધુઓના ભીષ્મ પરિશ્રમને લીધે ઘંટનાદથી ગાજી રહ્યાં હતાં. **દેલવાડા** (આબૂ) પરનાં વિમળશાહનાં દહેરાં જેવાં અનેક સૌંદર્યથી 'ગુજરાત વિભૂષિત' થયું હતું.

રાજ્યની ઊથલપાથલો, અંધાધૂંધી અને બિનસલામતી વારંવાર નડતી, છતાં પોતાના ઉત્કૃષ્ટ **વૈશ્ય ગુણોને** લીધે ''ગુજરાત વેપાર' પડી ભાંગવા ન દીધો અને **પર્યંત**-વેપાર ખેડવાની **લાયકાત** અને શાંતિ સતેજ રાખ્યાં.

(જૈનધર્મપ્રકાશ, જ્યુબિલી અંક; શ્રી જૈન ગૂર્જર સાહિત્યરત્ન ભા. ૧, શ્રી ભાઈચંદ નગીનદાસ ઝવેરીનું **સંપાદકીય નિવેદન** : પૃ. ૨૩,૨૪)

સાક્ષર **શ્રી રણજિતરામ** વાવાભાઈએ જૈનોએ કરેલી સાહિત્યરક્ષાના વિચારો ઉપર આપ્યા છે.

જૈનાચાર્યોએ ઘણું કષ્ટ સહી તીર્થરક્ષા તથા સાહિત્યરક્ષા કરી છે. બીજા

ધર્મવાલા તેમ કરી શક્યા નહીં. આથી જ તેઓના પ્રાચીન તીર્થો તેમજ ગ્રંથોની જોઈએ તેવી રક્ષા થઈ નહીં. માટે જ હવે આ વસ્તુ 'રાષ્ટ્રિયકરણની રીતિ'– એ રાજ્યને દેવામાં મોટું જોખમ સમાએલું છે. કેમ કે રાજ્યપલટામાં રાષ્ટ્રિય ધનનો વિનાશ જ થાય છે. આથી કે આવા ગંભીર હેતુથી શેઠ કસ્તૂરભાઈ લાલભાઈએ જૈનતીર્થોને પોતાના કબજામાં લેવા ઈચ્છતી લોકશાહી સરકારને જૈનતીર્થો સોંપવાની ના કહી હતી.

વડોદરા રાજ્યનું ગ્રંથ સાહિત્ય રાષ્ટ્રધન બનવાથી જ ગુજરાતના હાથમાંથી ગયું તે ગયું. જૈન ગ્રંથભંડારો તેમજ જૈન સાહિત્યની આવી શોચનીય દશા ન બને તે માટે જ જૈનસંઘે જૈનતીર્થો તથા જૈનસાહિત્યને રાષ્ટ્રધન બનાવવા સાહસ ખેડવું ન જોઈએ.

નોંધ : ઉત્તમ માર્ગ એ જ છે કે – જૈનધર્મની સંસ્થાઓ, તીર્થો, મંદિરો, ઉપાશ્રયો, ધર્મશાળા અને ગ્રંથભંડારોનું **સંઘીકરણ** કરી, તેની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

ભવિષ્યવાણી –

જૈન પરંપરાના ઇતિહાસનાં ઉપર દર્શાવેલાં ૪૫ પ્રકરણોનાં પરિશીલનથી નક્કી થાય છે કે, શ્વેતાંબર જૈનોમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથના સંતાનીઓનો **કવલાગચ્છ,** ભ૦ મહાવીરસ્વામીની શિષ્ય પરંપરાનો **તપાગચ્છ** અને આજીવક દિગંબર જૈનોમાં **મૂળસંઘ** એ પરંપરાથી ઊતરી આવેલી **પ્રધાન જૈન શ્રમણશાખાઓ છે.**

ભ૦ મહાવીરસ્વામીની શ્રમણપરંપરાના સંયોગવશ ક્રમશઃ નિર્ગ્રંથ, કોટિક, ચંદ્ર, વનવાસી, વડગચ્છ અને તપગચ્છ વગેરે નામો પડ્યાં હતાં.

તપગચ્છ એ વાસ્તવમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામીની શિષ્યપરંપરાનો ગચ્છ છે, જે તપસ્યાના કારણે **તપગચ્છ** તરીકે વિખ્યાત થયો હતો.

તપગચ્છનો ભાવિ અભ્યુદય સૂચવનારાં વિવિધ **દેવીવચનો** જે મળ્યાં તે આ પ્રમાણે હતાં –

(૧) ખંભાતની વડીપોષાળમાં આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિનો શિષ્યપરિવાર હતો. ખંભાતની લઘુ પોષાળમાં આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિનો શિષ્યપરિવાર હતો. તે વખતે **શાસનદેવીએ** સાંગણ સોનીને જણાવ્યું કે, ''મહાનુભાવ ! આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ યુગોત્તમ ગુરુ છે. તેનો મુનિપરિવાર ભવિષ્યમાં વિસ્તાર પામશે અને યુગપર્યંત બની રહેશે, તો તું તેમની ઉપાસના કર.'' (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૫૭, ૯૧)

(૨) દેવી **પદ્માવતીએ** વિક્રમની ચૌદમી શતાબ્દીમાં ખરતરગચ્છના યુગપ્રધાન **આ૦ જિનપ્રભસૂરિને** જણાવ્યું હતું કે, 'દિન–પ્રતિદિન તપાગચ્છ ઉદય

પામશે તો તમે તમારાં સ્તોત્રો તપાગચ્છના વિદ્યમાન આ૦ સોમતિલકસૂરિને આપજો.'

(આ૦ જિનપ્રભસૂરિના સિદ્ધાંત સ્તવનની પં૦ આદિગુપ્તગણિ કૃત અવચૂરિ; પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૭૦; પ્રક. ૪૭, પૃ. ૧૩૫–૧૩૬)

(૩) યક્ષ માણિભદ્રવીરે આ૦ વિજયદાનસૂરિને સ્વપ્નમાં જણાવ્યું હતું કે, 'હું તમારા ગચ્છનું કુશળ કરીશ, પણ તમે તમારી પાટ ઉપર ''વિજયશાખા'' સ્થાપશો.'

(-પં૦ ખુશાલવિજયગણિની ભાષા પટ્ટાવલી, સં. ૧૮૮૯, જેઠ વદ ૧૩ શુક્રવાર, સિરોહી; પ્રક. ૫૭, પૃ. ૮)

ઉપર દેવીવચનો વગેરે આપ્યાં છે. વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરીએ તો જણાશે કે આ ભવિષ્યવાણી આજ સુધી નિરપવાદ રીતે સાચી પડી છે. પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં આપણે 'આ દેવીવચનોની સદા સફળતા ઇચ્છીએ' એવી શુભ મનઃકામના છે.

卐

આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિ, આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ

विबुधवरकीर्तिश्रीविद्यानन्दसूरिमुख्यैः ।
स्व-परसमयैककुशलैस्तदेव संशोधिता चेयम् ॥१॥
(સં. ૧૩૨૩ થી ૧૩૨૭, આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિકૃત કર્મગ્રંથ ટીકા પ્રશસ્તિ)

श्रीदेवेन्द्रगुरोः शिष्यौ तमस्तोमैकभेदकौ ।
महाप्रभावौ जायेतां जम्बूद्वीपरवी इव ॥३०॥
(સં. ૧૪૬૬, આ૦ ગુણરત્નસૂરિકૃત ક્રિયારત્નસમુચ્ચય, ગુરુપર્વક્રમ)

तत्पट्टेऽथ स प्रसिद्धप्रभावः श्रीमान् विद्यानंदसूरिः श्रिये स्तात् ॥१६९॥
(સં. ૧૪૪૬, આ૦ મુનિસુંદરસૂરિની ગુર્વાવલી)

આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિની પાટે ૧. **આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિ** અને ૨. આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ એમ બે **આચાર્યો** થયા હતા.

વરદેવ પલ્લીવાલના વંશજો નાગોરથી પાલનપુર થઈ વિજાપુરમાં આવી વસ્યા. તેઓ **વરહુડિયા** તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૩૧૦)

સં૦ શેઠ **જિનચંદ્ર** વરહુડિયા અને શેઠાણી **ચાહિણી**ને ૧ સં૦ દેવચંદ્ર, ૨ નાગધર, ૩ મહીધર, ૪ **વીરધવલ** અને ૫ **ભીમદેવ** એમ પાંચ પુત્રો હતા તથા **ધાહિણી** નામે પુત્રી હતી. તે પૈકીના **વીરધવલ**નું લગ્ન હતું. વિવાહનો માંડવો સજાયો હતો. આ અરસામાં **આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ** વગેરે વિજાપુર પધાર્યા. તેમના ઉપદેશમાં સંસારની અસારતા, ધર્મની વફાદારી અને વૈરાગ્યનો અસ્ખલિત પ્રવાહ વહેતો હતો. વીરધવલને ગુરુદેવના ઉપદેશની અસર થઈ. તેણે વિવાહનો વિચાર માંડી વાળી, દીક્ષા લેવાનો નિર્ણય કર્યો. નાનો ભાઈ **ભીમદેવ** પણ પોતાના ભાઈની સાથે દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો. બન્ને ભાઈઓનો દીક્ષાનો વરઘોડો ચડ્યો. **આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ**એ સં. ૧૩૦૨માં, તે જ વિવાહ મંડપમાં, વીરધવલ અને ભીમદેવને દીક્ષા આપી અને તેઓના નામ **મુનિ શ્રી વિદ્યાનંદ** અને **મુનિ શ્રી ધર્મકીર્તિ** રાખ્યાં. (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૩૧૧)

આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિ –

આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિને આચાર્યપદવી આપવાની સાલવારીમાં વિસંવાદ છે. કોઈ ઉલ્લેખમાં સં. ૧૩૦૪માં અને કોઈ ઉલ્લેખમાં સં. ૧૩૨૩ માં આચાર્યપદવી બતાવી છે. જો કે માત્ર બે વર્ષના દીક્ષાપર્યાયમાં આપવી શક્ય નથી, છતાંય ગુરુદેવને 'પોતાના મૃત્યુ સમયનું જ્ઞાન થયું હોય, અગર શિષ્ય સર્વરીતે

આચાર્યપદવીને યોગ્ય લાગે' તો ગુરુઓ તેના નવદીક્ષિતોને પણ આચાર્યપદવી આપી ગચ્છનાયક બનાવતા; અને સંઘ તેમને બહુમાનથી વધાવતો.• જ્યારે અહીં ગંભીરતાથી વિચાર કરીએ તો જણાશે કે આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિએ સં. ૧૩૦૪માં પાલનપુરમાં મુનિ વિદ્યાનંદ અને મુનિ ધર્મકીર્તિને પંન્યાસપદ આપ્યું હતું. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૫૭–૫૮)

જૈનોમાં સાધારણ રીતે એવો નિયમ છે કે, જૈન ગૃહસ્થ (સંઘ) યોગ્ય મુમુક્ષુ મનુષ્યને પોતાના તરફથી ઉત્સવ કરી દીક્ષા કે પદવી વગેરે અપાવે તો તે જૈન (સંઘ) એ મુનિને પોતાના માની લેતો અને તેમને દરેક પ્રકારની પદવીઓ અપાવવા ઉત્સાહિત રહેતો. સંભવ છે કે, પાલનપુર સંઘે આ રૂઢી પ્રમાણે મુનિ વિદ્યાનંદ અને મુનિ ધર્મકીર્તિને આચાર્ય વગેરે પદવીઓ અપાતી હોય, ત્યારે પાલનપુરના સંઘને તેનો લાભ મળે એવો આગ્રહ કર્યો હશે.

પંન્યાસ – આચાર્યમહારાજે સંઘને 'જેવો અવસર' કહી મૌન સમ્મતિ આપી હોય; અને ત્યારથી સૌને પં૦ વિદ્યાનંદ પાલનપુરમાં ગચ્છનાયકસૂરિ થશે એવો ખ્યાલ બંધાયો હોય, એ બનવાજોગ છે. આ ખ્યાલથી સંવતમાં વિસંવાદ ઊઠ્યો હોય કે 'ગમે તે હો' પણ આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિએ સં. ૧૩૦૪માં બંને મુનિઓને ગણિ-પંન્યાસપદ આપ્યા. એટલે એ હિસાબે આ સાલવારી સાચી ઠરે છે. પં૦ વિદ્યાનંદગણિ વિદ્વાન્ હતા. તેમના હસ્તાક્ષર સુંદર હતા. તેમણે જ આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિએ રચેલી 'કર્મગ્રંથ-ટીકા'નો પ્રથમ આદર્શ લખ્યો તથા મહો૦ હેમકલશ અને પં૦ ધર્મકીર્તિએ તેનું સંશોધન કર્યું. તે પછી સૌ માળવામાં વિચરી ગુજરાતમાં આવ્યા; અને ખંભાતમાં સં. ૧૩૧૯માં તપગચ્છના (૧) વડી પોષાળ અને (૨) લઘુ પોષાળ એમ બે ભાગ પડ્યા. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૫૭–૫૮)

આચાર્ય–ઉપાધ્યાય : આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિએ સં. ૧૩૨૩માં પાલનપુરના પ્રહ્લાદન પાર્શ્વનાથના જિનપ્રાસાદના ઉપાશ્રયમાં પં૦ વિદ્યાનંદને આચાર્યપદ અને પં૦ ધર્મકીર્તિને ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું. આ પ્રસંગે પદવીના મંડપમાં કેસરનો વરસાદ થયો. એ જોઈ સૌ ખુશી થયા અને સૌએ આ ઘટનાને તેમના યુગપ્રધાન બનવાની એંધાણી માની લીધી.

પ્રશંસા : આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ આ નવા આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનો પરિચય આ રીતે આપે છે –

વિબુધવર–ધર્મકીર્તિ–શ્રીવિદ્યાનન્દસૂરિમુખ્યૈઃ ।
સ્વ–પરસમયૈકકુશલૈસ્તદેવ સંશોધિતા ચેયમ્ ।। (કર્મગ્રંથ ટીકા-પ્રશસ્તિ)

• આ૦ હેમવિમલસૂરિએ આ૦ સૌભાગ્યહર્ષસૂરિને દીક્ષા આપી, તે જ સાલમાં આચાર્ય-ગચ્છનાયક બનાવ્યા હતા. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૩૦)

આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ સં. ૧૩૨૪માં આ૦ વિદ્યાનંદસૂરિને ગુજરાતમાં વિચરવાની આજ્ઞા આપી, પોતે ફરીવાર માળવા પધાર્યા. સં. ૧૩૨૭માં **માળવામાં** જ તેઓ **કાળધર્મ** પામી ગયા. તેમની પાટે આ૦ **વિદ્યાનંદસૂરિ** હતા જ. તે પણ સં. ૧૩૨૭માં ગુરુદેવના સ્વર્ગગમન પછી ૧૩ દિવસે **વિજાપુરમાં કાળધર્મ** પામી, સ્વર્ગે સંચર્યા. આ દુઃખદ ઘટના સાંભળી ભારતભરના જૈન સંઘમાં સૌને દુઃખ થયું.

આ૦ **વિદ્યાનંદસૂરિ** સંવેગી, શુદ્ધ સંયમપાલક અને સમર્થ વિદ્વાન હતા. તેમણે 'વિદ્યાનંદ વ્યાકરણ'ની રચના કરી. આ વ્યાકરણમાં તેમણે થોડાં સૂત્રોમાં વ્યાકરણના તમામ વિષયનો સંગ્રહ કર્યો હતો. એટલે એ સમયનું તે સર્વોત્તમ વ્યાકરણ ગણાતું હતું.

આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિના સ્વર્ગવાસના સમાચાર સાંભળી ખંભાતના **સં૦ ભીમજી**ને ભારે દુઃખ થયું. તેણે અનાજ ખાવાનો ત્યાગ કર્યો. પછી તો એક જ મહિનામાં આ૦ **વિદ્યાનંદસૂરિના** વિજાપુરમાં સ્વર્ગવાસ થયાના સમાચાર મળતાં તેણે 'અનાજ ત્યાગ' ચાલુ જ રાખ્યો. ૧૨ વર્ષ સુધી તેણે અનાજ લીધું નહીં.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૦)

બે આચાર્યોના લગભગ ૧૫ દિવસના આંતરે થયેલા સ્વર્ગવાસથી શ્રીસંઘ ભારે મૂંઝવણ અનુભવવા લાગ્યો. છેવટે સૌએ **ઉ૦ ધર્મકીર્તિને** યોગ્ય જાણી, ગચ્છનાયક બનાવવાનો નિર્ણય કર્યો.

વડગચ્છના સગોત્રી આચાર્યો તથા વૃદ્ધપોષાળના **આ૦ ક્ષેમકીર્તિસૂરિએ** સમયસૂચકતા વાપરી, ગુરુદેવના સ્વર્ગગમન પછી છ મહિનામાં એટલે સં. ૧૩૨૮માં વિજાપુરમાં ઉપા૦ ધર્મકીર્તિને આચાર્યપદવી આપી, **આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ** નામ રાખી, આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિની પાટે સ્થાપન કર્યા. એ પછી આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ **તપાગચ્છના નાયક** બન્યા.

આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ :

તેમનો શરૂનો 'જીવનપરિચય' ઉપર આવી ગયો છે. તે ગૃહસ્થપણામાં આ૦ **વિદ્યાનંદસૂરિ**ના નાના ભાઈ હતા અને સાધુપણામાં ગુરુભાઈ હતા. તેમને સં. ૧૩૦૨માં વિજાપુરમાં **દીક્ષા,** સં. ૧૩૦૪માં પાલનપુરમાં ગણિપદ-પંડિતપદ, સં. ૧૩૨૩માં પાલનપુરમાં **ઉપાધ્યાયપદ** અને સં. ૧૩૨૮માં વિજાપુરમાં **આચાર્યપદ** આપવામાં આવ્યું.

તેઓ વિદ્વાન, ચમત્કારી સિદ્ધપુરુષ અને પ્રભાવક **યુગપ્રધાન** આચાર્ય હતા. તેમના ચારિત્રના વિવિધ પ્રસંગો આ પ્રકારે મળે છે :

પ્રતિષ્ઠા-સંઘયાત્રા – આ૦ **ધર્મઘોષસૂરિ** પાસે વિજાપુરમાં શ્રાવક **પેથડે** પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત લીધું હતું. તે વિજાપુરથી માંડવગઢ આવ્યો. ગુરુકૃપાથી ધીમે ધીમે તે ધનવાન બન્યો. તેણે આ૦ ધર્મઘોષસૂરિને મોટા ઉત્સવથી માંડવગઢમાં પ્રવેશ કરાવી ચોમાસું કરાવ્યું. આ૦ ધર્મઘોષની અધ્યક્ષતામાં શત્રુંજયતીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ પણ તેણે કાઢ્યો.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૭, ૮૧–કલમ(૧), ૮૨–કલમ(૨).)

ચમત્કાર – આ૦ **ધર્મઘોષસૂરિએ** ગિરનારની યાત્રા કરી સંસ્કૃતમાં ગિરનાર તીર્થકલ્પ (શ્લોક ૩૨) બનાવ્યો. પ્રભાસપાટણના સમુદ્ર કિનારે ઊભા રહી, તેની વિનતિથી 'મંત્રમય સમુદ્રસ્તોત્ર' બનાવ્યું. એ સમયે તરત જ સમુદ્રમાં એકદમ મોટી ભરતી આવી અને તેમાંથી રત્નો ઊછળીને બહાર આવ્યાં. આચાર્યશ્રીના ચરણ પાસે રત્નોનો મોટો ઢગલો થઈ ગયો. સૌ ચમત્કાર પામ્યા.

આચાર્યશ્રીના મંત્રધ્યાનથી સૌરાષ્ટ્ર પાટણમાં શત્રુંજયનો જૂનો **કપર્દીયક્ષ** પ્રગટ થયો. તે સમકિતી બની, જિનપ્રતિમાનો અધિષ્ઠાયક બન્યો. એક દિવસે કોઈ દુષ્ટ સ્ત્રીએ સાધુઓને **વડાં** વહોરાવ્યાં. આચાર્યશ્રીએ તેને મંત્રવાળાં જાણી બહાર પરઠવ્યાં; અને તે જ વડાં સવારમાં પથ્થર બની ગયાં. આચાર્યશ્રીએ તે દુષ્ટ સ્ત્રીને પાટલા ઉપર બેસાડી થંભાવી દીધી; અને પછી કરુણાથી તેને છોડી દીધી.

એકવાર બીજા પક્ષવાળાની સ્ત્રીઓએ વિજાપુરમાં આચાર્યશ્રીના વ્યાખ્યાનની મધુરતા જોઈ ઈર્ષા આવતા **સ્વરભંગ** કરવા કામણ કર્યું. આચાર્યશ્રીએ તેઓને પણ પાટલા ઉપર થંભાવી, છોડી દીધી. તે સ્ત્રીઓએ ત્યારે વચન આપ્યું કે, ''હવે આજથી તમારા ગચ્છને અમે ઉપદ્રવ કરીશું નહીં.''

સાધુઓ એક યોગીના ડરથી ઉજ્જૈનમાં રહેતા ન હતા. આચાર્યશ્રી સપરિવાર **ઉજ્જૈન** પધાર્યા. યોગીએ સાધુઓને કટાક્ષમાં કહ્યું : ''તમે હવે સ્થિર બનીને રહેજો.'' સાધુઓએ કહ્યું : ''રહ્યા છીએ જ; તું શું કરીશ ?'' આ સાંભળી યોગીએ દાંત દેખાડ્યા, સાધુઓએ તેને કોણી બતાવી. ઉપાશ્રયે આવીને સાધુઓએ આ વાત આચાર્યશ્રીને કરી. યોગીએ મંત્રબળથી સાધુઓની પોષાળમાં ઉંદર મોકલ્યા. આચાર્યશ્રીએ એક ઘડાનું મોં કપડાંથી ઢાંક્યું અને જાપ શરૂ કર્યો. **યોગી** તો રાડ પાડતો ઉપાશ્રયમાં આવ્યો અને આચાર્યશ્રીના પગમાં પડ્યો.

સાધુઓ **ગોધરાના** ઉપાશ્રયમાં રાત રહે તો ઉપાશ્રયના દરવાજાને મંત્રજાપથી બંધ કરતા હતા. એકવાર સાધુઓ મંત્રજાપ કરવો ભૂલી ગયા. એટલે શાકિનીઓ રાતે આવીને આચાર્યશ્રીની પાટ ઉઠાવી ગઈ. આચાર્યશ્રીએ તે

શાકિનીઓને થંભાવી દીધી. શાકિનીઓ પાસેથી જ્યારે, ''હવે પછી તમારા ગચ્છને હેરાન કરીશું નહીં'' એવું વચન લીધું, ત્યારે જ તેઓને છોડી દીધી.

★

બ્રહ્મમંડળમાં એક દિવસે આચાર્યશ્રીને સાપ કરડ્યો અને ઝેર ચડવા માંડ્યું. આખો સંઘ ખૂબ ગભરાઈ ગયો. સૌ ઉપાય શોધવા લાગ્યા. આચાર્યશ્રીએ સંઘને સાંત્વન આપતાં જણાવ્યું કે, ''સવારે નગરના પૂર્વ દિશાના દરવાજે કઠિયારો લાકડાની ભારી લાવશે. તેમાંથી **વિષહરિણી વેલ** મળી આવશે. તેને સૂંઠ વગેરે સાથે ઘસી ડંખ ઉપર લગાવજો.'' સંઘે તે પ્રમાણે કરવાથી આચાર્યશ્રીને આરામ થયો. આચાર્યશ્રીએ ત્યારથી જિંદગીપર્યંત છ વિગઈનો ત્યાગ કર્યો. આચાર્યશ્રી હંમેશાં માત્ર જારનો આહાર લેતા હતા.

કાવ્યકળા – એક દિવસે એક મંત્રીએ આઠ યમકવાળું કાવ્ય બોલીને આચાર્યશ્રીને જણાવ્યું કે, ''હવે આવાં કાવ્ય કરનાર કોઈ રહ્યા નથી.'' આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે, ''કોઈ નથી, એમ બોલવું ઠીક નથી.'' મંત્રીએ કહ્યું: ''એવો કોઈ કવિ હોય તો બતાવો.'' આથી આચાર્યશ્રીએ એક જ રાતમાં આઠ યમકવાળી 'જય વૃષભ૦' પદથી શરૂ થતી સ્તુતિઓ બનાવી, ભીંત ઉપર લખી દીધી. મંત્રી તો આ કાવ્યો વાંચીને ચકિત થઈ ગયો; અને આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામ્યો.

આચાર્યશ્રીએ સં. ૧૩૩૨માં પોતાના શિષ્ય **સોમપ્રભને** આચાર્યપદ આપ્યું. આચાર્યશ્રીએ તેમને બાર અંગોનું જ્ઞાન આપ્યું જ હતું. તે ઉપરાંત તેમની યોગ્યતા જાણીને મંત્રપોથી પણ આપી; પરંતુ આ૦ સોમપ્રભસૂરિએ હાથજોડી વિનંતી કરી કે, ''ગુરુકૃપા છે તેમાં જ બધુંય છે. એટલે કાં તો ચારિત્રની આરાધના આપો, કાં તો આ મંત્રપોથી આપો.'' આચાર્યશ્રીએ તેમને ત્યાગ-વૈરાગ્યમાં રંગાયેલા મુમુક્ષુ સમજી અને બીજો કોઈ શિષ્ય આ મંત્રપોથી માટે યોગ્ય ન લાગવાથી એ મંત્રપોથીને જલશરણ કરી દીધી.

ગ્રંથો – આચાર્યશ્રી ધર્મઘોષસૂરિએ સંઘાચાર ભાષ્યવિવરણ, સુઅધમ્મસ્તવ, કાયસ્થિતિપ્રકરણસ્તવાવચૂરિકા, દુસ્સમકાલસમણસંઘથયં (ગા. ૨૬) સાવચૂરિક, ચતુર્વિંશતિજિનપૂર્વભવસ્તવ (ગા. ૨૪), સ્નાત્રાશર્મસ્તોત્ર (શ્લો. ૮), દેવેન્દ્રસ્તોત્ર, યૂયં૦ સ્તુતિ, જયવૃષભ૦ અષ્ટ યમકસ્તુતિ (શ્લો. ૮) અવચૂરિસહિત, શ્રાદ્ધજીતકલ્પ (ગા. ૧૮૨), મંત્રગર્ભિત પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર (શ્લો. ૧૩), લોકાન્તિક દેવલોક જિનસ્તવન (ગા. ૧૬) અવચૂરિસહિત, યોનિસ્તવ (ગા. ૧૩), સત્તુંજય મહાતિત્થકપ્પ (ગા. ૩૯), અષ્ટાપદતીર્થકલ્પ (શ્લો. ૨૫), ગિરનાર તીર્થકલ્પ (શ્લો. ૩૨), સમ્મેતશિખર તીર્થકલ્પ (શ્લો. ૧૬), સમવસરણ પ્રકરણ (ગા.

૨૮), લોકનાલિકા (શ્લો. ૩૨), યુગપ્રધાનસ્તોત્ર* પ્રાકૃત (ગા. ૨૪), ઋષિમંડલ સ્તોત્ર (ગા. ૧૦૯), પરિગ્રહપ્રમાણ (ગા. ૩૯), ભાવિચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવન (શ્લો. ૧૪), પાર્શ્વનાથસ્તવન (ગા. ૯), પાર્શ્વનાથતીર્થસ્તોત્ર (શ્લો. ૧૧), પૂર્વાર્ધસંસ્કૃત–ઉત્તરાર્ધપ્રાકૃતભાષામય સ્તવન (શ્લો. ૯), ભવત્રયસ્તવ (ગા. ૨૪), પાંત્રીશ જિનવાણી સ્તવન (ગા. ૧૬), જીવવિચારસ્તવ (ગા. ૪૦), યમકમય વર્તમાન ચતુર્વિંશતિજિનસ્તવન (શ્લો. ૩૯) વગેરે કૃતિઓ રચી હતી.

આ૦ ધર્મઘોષસૂરિના ઉપદેશથી દિયાણાના શ્રીસંઘે સં. ૧૩૪૯ માહ સુદિ ૧૩ના રોજ ગ્રંથભંડારની સ્થાપના કરી અને તેમાં ઘણા ગ્રંથો લખાવીને મૂક્યા (પ્રશ. નં. ૩૨). આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી મેવાડના સોનગરા શ્રીમાલી મંત્રી સીમંધરના કુટુંબે ગ્રંથો લખાવ્યા. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૩)

આ૦ **ધર્મઘોષસૂરિ** સં. ૧૩૫૭માં સ્વર્ગે ગયા. (ગુ. શ્લોક ૨૫૬)

ઐતિહાસિક વિશેષ ઘટનાઓ –

ગુજરાતના વીસલનગરા બ્રાહ્મણ મંત્રી માધવના ભાઈ **કેશવ** નાગરે કરણ વાઘેલાને મરાવી, ગુજરાતમાં મુસ્લિમરાજ્ય સ્થાપન કરાવ્યું. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૬)

સં. ૧૬૬૩માં સિદ્ધરાજના રુદ્રમાલનો ભંગ થયો. (રુદ્રમાલ માટે જુઓ, પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૪૫)

માંડવગઢ –

ભારતની સંસ્કૃતિમાં **ગોપ** અને **ગોપાલ** એ બે શબ્દો ખૂબ મહત્વના લેખાય છે. યદુરાજ કૃષ્ણ વાસુદેવનું એક નામ **ગોપાલ** પ્રસિદ્ધ છે. જૈન આગમો ભગવાન તીર્થંકરદેવોને મહામાહણ, **મહાગોપ** અને મહાસાર્થવાહ વિશેષણોથી સંબોધે છે. મહાવિદ્વાન્ દેવબોધિએ ક૦ સ૦ આ૦ હેમચંદ્રસૂરિને 'હેમગોપાલ' કહી ગૂર્જર-ચક્રવર્તિ રાજા સિદ્ધરાજને પ્રસન્ન કર્યો હતો. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૭૬)

ગોપ અને ગોપાલની જાતિ સાથે સંકળાયેલાં નગરો મહાનગરો બન્યાં હતાં, જેમ કે, અણહિલપુર પાટણ, માંડવગઢ વગેરે.

ઇતિહાસ કહે છે કે; **માંડૂ** ગોવાળિયાએ (અથવા લુહારે) વિંધ્યગિરિના

★ **યુગપ્રધાનયંત્ર–પ્રશસ્તિ** : इति श्री भद्रबाहुप्रणीत दुःषमाप्रभृत श्चतुरधिक द्विसहस्रयुग-प्रधानस्वरूपं सुखावबोधार्थं श्रीदेवेन्द्रसूरिणा यन्त्रपत्रे न्यासीच्चक्रे ॥ श्रीचन्द्रगच्छे प्रद्योतनाभ श्री सोमतिलकसूरिस्तेषामुपाध्याय श्रीहंसभुवनगणि प्रसादतः श्रीशिष्य श्रीकीर्तिभुवनेन श्रीमति स्तंभनकपुरे विक्रमात् संवत् विश्व-मनु (१४१३) वर्षे लिखितं श्रीपद्रपत्तने श्रीवासुपूज्य-प्रसत्तेः ॥ (श्री प्रशस्तिसंग्रह, भा. २, प्रश. नं. ८)

શિખરમાલાની એક પહાડી ઉપર સં. ૬૯૪માં **માંડૂનગર** વસાવ્યું, જે સમય જતાં માળવાનું પાટનગર બન્યું. તેનું બીજું નામ પાટણ (પત્તન) પણ મળે છે.•

રાજા **જયસિંહ** પરમારે તેના ઉપર કિલ્લો બંધાવ્યો હતો. માળવાના પરમાર રાજવંશનો પરિચય પહેલા (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૧૬ થી ૧૨૨માં) આવી ગયો છે, વિશેષ પરિચય આ પ્રમાણે મળે છે.

૧૭	અર્જુનવર્મા	સં. ૧૨૬૭ થી ૧૨૭૨
૧૮	દેવપાલ પરમાર	સં. ૧૨૭૩ થી ૧૨૯૭
૧૯	જયતુંગી	સં. ૧૨૯૭ થી ૧૩૧૩
૨૦	જયવર્મા	સં. ૧૩૧૩ થી ૧૩૧૮
૨૧	મહારાજા જયસિંહ	સં. ૧૩૧૮ થી ૧૩૩૭
૨૨	મહારાજા ભોજદેવ	સં. ૧૩૩૭ થી ૧૩૬૭
૨૩	મહારાજા જયસિંહદેવ	સં. ૧૩૬૭ થી .....

તે પછી **અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ** માળવા જીતી લીધો અને મુસલમાનો માળવાના શાસક બન્યા. તેઓની રાજાવલી આ પ્રમાણે છે –

૧. સૂબો મલેક ખુશરૂ કાફર. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૬)

૨. સૂબો બહાદૂરશાહ.

૩. સૂબો દિલાવરખાં.

૪. બાદશાહ **હુસંગશાહ ગોરી** – તેણે સં. ૧૪૫૯માં માંડવગઢમાં સ્વતંત્ર ગાદી સ્થાપન કરી. મૃત્યુ : સં. ૧૪૯૧, સને ૧૪૩૪.

૫. **બા૦ ગિઝનીખાન ગોરી** – તે **વ્યભિચારી** અને પ્રજાપીડક હતો. મૃત્યુ : સં. ૧૪૯૩, સને ૧૪૩૬.

તે પિતાથી રીસાઈને નાંદિયા ગયો. ત્યાં સં૦ રત્ના અને સં૦ ધરણા પોરવાડે તેને સમજાવી શાંત પાડી બાદશાહ હુસંગશાહ પાસે મોકલ્યો. બા૦ હુસંગશાહે તે બન્ને ભાઈઓને માંડવગઢમાં માન સાથે લાવી વસાવ્યા. પરંતુ **ગિજનીખાં** બાદશાહ થયો ત્યારે, તેણે ધનના લોભથી, બન્ને ભાઈઓને ત્રાસ આપ્યો અને તેઓને ૧ લાખ રૂપિયાનો દંડ કર્યો. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૯)

જોકે ગુજરાતનો બાદશાહ બહાદુરશાહ અને ચિત્તોડના દોશી કર્માશાહને પણ આવી જ ઘટનામાં મૈત્રી થઈ હતી. બા૦ બહાદુરશાહે માનવતા બતાવી,

---

• ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્યના ધનકુબેર વેલ્લાકના વર્ણનમાં તથા બાદશાહ જહાંગીરે આ૦ વિજયદેવસૂરિને લખેલા પત્રમાં માંડવગઢનું બીજું નામ પાટણ બતાવ્યું છે.

દોશી કર્માશાહના ઉપકારનો બદલો વાળ્યો હતો.

(પ્રક. ૪૪, પૃ. ૫૨–૫૩)

બાદશાહ ગિજનીખાં અને સં૦ રત્નાશાહની ઘટનામાં બાદશાહે માનવતાને બદલે લોભને જ મુખ્ય માન્યો છે.

૬. **બા૦ મહમ્મુદ ખિલજી ગિજનીસ્તાન** – અપરનામ **બા૦ આલમશાહ ગોરી** (સં. ૧૪૯૨ થી સં. ૧૫૨૫).

૭. **બા૦ ગ્યાસુદ્દીન ખિલજી** (સં. ૧૫૨૫ થી ૧૫૫૮) –

તે બહુ વિલાસી હતો. તેના જનાનખાનામાં હજારો બેગમો હતી. તે ૨૩ વર્ષ સુધી માંડવગઢની નીચે ઊતર્યો જ નહોતો.

તેણે સં૦ સહસા પોરવાડને મંત્રીપદે નીમ્યો.

રાજા સીયક પરમારે સં. ૧૦૨૮માં ઉજ્જૈનમાં પોતાની ગાદી સ્થાપિત કરી હતી. રાજા ભોજદેવ પરમારે ધારાનગરી વસાવી, ત્યાં પોતાની ગાદી સ્થાપન કરી. તે સં. ૧૧૧૨માં મરણ પામ્યો અને ધારાનગરીનો નાશ થયો. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૨૧). તે પછી સમય જતાં સં. ૧૪૫૯માં માંડવગઢને જ માળવાનું **પાટનગર** બનવાનો ફરી લાભ મળ્યો.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૧૮ થી ૧૨૧)

સૂબા દિલાવરખાનનો પુત્ર **હુસંગશાહ ગોરી** માળવાનો **સ્વતંત્ર બાદશાહ** બન્યો અને તેણે સં. ૧૪૫૯માં **માંડવગઢને** પોતાનું **પાટનગર** બનાવ્યું. માંડવગઢ વિક્રમની ૧૪મી સદીના પ્રારંભથી જૈન ઇતિહાસમાં દાખલ થયું, તે આ પ્રમાણે–

માંડવગઢમાં મહારાજા જયસિંહ (સં. ૧૩૧૮ થી ૧૩૩૭)ના મંત્રીઓ પેથડશાહ, ઝાંઝણશાહ હતા. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૮, ૮૨)

સૂબા મલેક ખુશરૂ કાફરનો સંઘવી **પદ્મરાજ** સોનગરા દીવાન હતો તથા મહમ્મુદ ખિલજી યાને બા૦ આલમશાહ ગોરીનો સંઘપતિ દેહડ સોનગરા દીવાન હતો. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૬–૮૭)

બા૦ આલમશાહ ગોરીનો મહામાત્ય રણથંભોરનો **ધનરાજ પોરવાડ** હતો.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૭)

બાદશાહ આલમશાહ ગોરીનો ખજાનચી **સોની સંગ્રામસિંહ** હતો.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૨)

બા૦ આલમશાહના પ્રજાપ્રિય દીવાનો ચાંદાશાહ અને (–ઉર્ફે) સાધુચંદ્ર

હતા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૨૮ તથા પૃ. ૨૩૮) તેમજ બા૦ આલમશાહ તથા બા૦ ગ્યાસુદ્દીન ખિલજીના દીવાનો જીવણશાહ, મેઘરાજ, પૂંજરાજ વગેરે હતા.

(પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૯–૨૪૦)

બા૦ ગ્યાસુદ્દીન ખિલજીના ધનાઢ્ય વ્યાપારી સં૦ શેઠ સૂરા–વીરા પોરવાડ, સં૦ પોલ્લાક, **લઘુ શાલિભદ્ર**, સં૦ **જાવડશાહ**, વગેરે હતા.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૩–કલમ : ૮)

માંડવગઢમાં આજ જૈનો છે, શ્વેતાંબર જિનાલયો છે.• શ્વેતાંબરોમાં આ તીર્થ પ્રસિદ્ધ મનાય છે. (વધુ વિગત 'પૂરવણી'માં પૃ. ૪૬૮ પછી જુઓ)

માંડવગઢનો રાજીયો, નામે દેવ સુપાર્શ્વ;
ઋષભ કહે જિન સમરતા, પહોંચે મનની આશ. **–કવિ ઋષભદાસ**

આ૦ સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય (મુનિ જયાનંદ) આ૦ જયચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૪૨૭માં નેમાડ પ્રદેશ (હસ્તિનાપુર)ની યાત્રા કરી ''નેમાડ–પ્રવાસગીતિકા'' રચી. તેમાં ઉલ્લેખ છે કે, (માંડવતીર્થ) માંડવગઢમાં ૭૦૦, તારાપુરમાં ૫, સિંગારતારણમાં ૨૧, નંદુરીમાં ૧૨, હસ્તિનાપુરમાં ૭ અને લખમણીમાં ૧૦૦ જિનાલયો છે. આ પ્રદેશમાં ગામે ગામ લાખો શ્રાવક–શ્રાવિકાઓ ભક્તિવાળા છે.

માંડવગઢનો ગ્રંથભંડાર : મંત્રી પેથડકુમાર વગેરેએ અહીં મોટો ગ્રંથભંડાર સ્થાપન કર્યો હતો. (વિશેષ માટે જુઓ, પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૩–૭૪)

આ૦ ધર્મઘોષસૂરિવરો –

આ નામના ઘણા આચાર્યો થયા હતા, તે આ પ્રમાણે –

૧. નાગેન્દ્રગચ્છના આચાર્ય - સં. ૧૩૩૪. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૬)
૨. ચંદ્રકુળના રાજગચ્છના આચાર્ય - સં. ૧૧૯૧. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૩૧)
૩. ચંદ્રકુળના મડાહડગચ્છના આચાર્ય - સં. ૧૩૫૦. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૦૮)

• અહીં મુખ્ય જિનાલય ભ૦ સુપાર્શ્વનાથજીનું છે. આ તીર્થના મૂળનાયક ભ૦ સુપાર્શ્વનાથ હતા, જે હાલ બુરહાનપુરમાં પ્રતિષ્ઠિત છે. જ્યારે હાલમાં બિરાજમાન ભ૦ સુપાર્શ્વનાથજી, સંપ્રતિ રાજાએ ભરાવેલા, આબૂથી લાવી, સં. ૨૦૧૬ના મહા સુદ ૧૧ના મૂળનાયક તરીકે પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવ્યા છે. આ જિનાલયની આજુ-બાજુમાં એક ભ૦ શાંતિનાથનું સુવર્ણમય પ્રતિમાજીવાળું (આ સૌથી જૂનું અને પછીથી જીર્ણોદ્ધાર કરાયેલું) દેહરાસર અને બીજું શ્રી સમૃદ્ધિ પાર્શ્વનાથનું દહેરાસર આવેલ છે. પાછળના ભાગે જંબૂદ્વીપ અને શત્રુંજયગિરિરાજની રચનાનું ભવ્ય નિર્માણ કરવામાં આવ્યું છે. (સંપાદકિય નોંધ)

૪. ચંદ્રકુળના પૂર્ણિમાગચ્છના આચાર્ય - સં. ૧૧૫૯. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૯૨)

૫. ચંદ્રકુળનાં અંચલગચ્છના આચાર્ય - સં. ૧૨૩૪-૧૨૬૮.
(પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૧૦)

૬. ચંદ્રકુળના આગમિકગચ્છના આચાર્ય - સં. ૧૨૫૦. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૫)

૭. ચંદ્રકુળના તપાગચ્છના આચાર્ય - સં. ૧૩૨૮-૧૩૫૭.
(પ્રક. ૪૬, પૃ. ૧૨૪)

૮. ચંદ્રકુળના પિપ્પલકગચ્છના આચાર્ય - સં. ૧૪૮૩.
(પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૧૨)

૯. વિદ્યાધરકુળના જાલિહરગચ્છના આચાર્ય - સં. ૧૦૮૮.
(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૩૭)

પ્રકરણ : સુડતાલીસમું

આચાર્ય સોમપ્રભસૂરિ

તેમનો વિ. સં. ૧૩૧૦માં જન્મ, સં. ૧૩૨૧માં દીક્ષા, સં. ૧૩૩૨માં **આચાર્યપદ** અને સં. ૧૩૭૩માં **સ્વર્ગગમન** થયો.

પરિચય – તેઓ શાંત, આત્મગવેષી, વિદ્વાન અને મોટાવાદી હતા. તેમને ૧૧ અંગો મુખપાઠ હતા. તેઓ હંમેશાં તેના પાઠ કરતા હતા. તેઓ **જ્યોતિષ વિદ્યામાં** નિપુણ હતા. તેમણે ગુરુદેવે આપેલી 'મંત્રપોથી' લીધી નહોતી. (પ્રક. ૪૬, પૃ. ૧૨૬) **તેમણે** ચિત્તોડમાં બ્રાહ્મણોની સભામાં **વિજય** મેળવ્યો હતો.

વિહારમર્યાદા – આ અરસામાં કોંકણ દેશમાં ઘણો વરસાદ પડતો હોવાથી તેમજ જેસલમેર વગેરે મોટી મારવાડમાં પાણીની અછત હોવાથી, પોતાના સાધુઓને કોંકણ તથા થલી-મારવાડમાં વિહાર કરવાની મનાઈ કરી.*

૮૪ જિનપ્રાસાદો : માંડવગઢના મંત્રી **પેથડકુમારે** જુદા જુદા સ્થાનોમાં ૮૪ **જિનપ્રાસાદો** બંધાવ્યા હતા અને આ૦ સોમપ્રભસૂરિના હાથે તેમાંના ઘણાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૮)

ભીલડીમાં દિવ્યજ્ઞાન – આ સમયે **ભીલડી** મોટું શહેર હતું. તેમાં મોટી સંખ્યામાં ધનાઢ્ય જૈનો વસતા હતા. ત્યાં વિવિધ ગચ્છના આચાર્યો ચાતુર્માસ ગાળવા રહેતા.

ઇતિહાસ કહે છે કે - સં. ૧૩૫૨માં ભીલડીમાં આ૦ સોમપ્રભસૂરિ વગેરે ૧૨ જૈનાચાર્યો ચોમાસુ રહ્યા હતા. સં. ૧૩૫૩ની સાલમાં બે કાર્તિક મહિના હતા, પોષ મહિનાનો ક્ષય હતો અને ચૈત્ર કે ફાગણ મહિના પણ બે હતા.

★ (અ) ઇતિહાસ કહે છે કે, ખરતરગચ્છના ૫૫મા આ૦ જિનમાણિક્યસૂરિ, બિકાનેરના મંત્રી સંગ્રામસિંહ બચ્છાવતની વિનતિથી જેસલમેરથી વિહાર કરી દેરાઉરની યાત્રા કરી, પાછા ફરીને જેસલમેર આવતા, દેરાઉરથી ૨૫ કોસ પધાર્યા ત્યારે રસ્તામાં તૃષા પરિષહ સહન ન થવાથી સં. ૧૬૧૨ ના અ. શુ. ૫ ના રોજ અનશન સ્વીકારી કાળધર્મ પામ્યા હતા. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૮૦)

(બ) ઇતિહાસ કહે છે, તપાગચ્છના આ૦ આણંદવિમલસૂરિની આજ્ઞાથી **મહો૦ વિદ્યાસાગર ગણિએ,** ''જે અનાજ અને પાણી વિના જીવનારા મહાતપસ્વી હતા'' તેમણે જેસલમેર મારવાડનો વિહાર ખોલ્યો હતો. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૩૮)

આ૦ સોમપ્રભસૂરિએ એક રાતે આકાશમાં જોયું અને ગ્રહોની ચાલ તેમજ બીજાં નિમિત્તોથી જાણી લીધું કે, ''ભીલડિયા નગરનો થોડા દિવસોમાં જ વિનાશ થશે.'' આથી અહીં રહેવું સલામતી ભર્યું નથી. આચાર્યશ્રીએ આ પ્રમાણે વિચારીને બીજા ૧૧ ગચ્છનાયકોની નામરજી (અસમ્મતિ) હોવા છતાં, સં. ૧૩૫૩ ના પહેલા કાર્તિક મહિનાની સુદિ ૧૪ ના દિવસે ચોમાસી પ્રતિક્રમણ કરી બીજા જ દિવસે (પહેલા કાર્તિક સુદિ ૧૫ ના રોજ) ભીલડિયાથી વિહાર કર્યો. બીજા સાધુ-સાધ્વીઓ પણ ત્યાંથી નીકળી ગયાં; અને ત્યાંના રહેવાસી જૈનો પણ ઉચાળા ભરી એક સ્થળે જઈ વસ્યા. તે સ્થાને રાધનપુર નગર વસ્યું. બીજા ૧૧ ગચ્છનાયકો ભીલડિયામાં જ રહ્યા હતા. તેઓ બીજા કાર્તિક સુદિ ૧૫ના રોજ વિહાર કરવાના હતા.

આ૦ સોમપ્રભસૂરિ વગેરે ભીલડિયામાંથી નીકળી ગયા બાદ ત્યાં એકાએક ઉત્પાત મચ્યો. ચારે તરફ આગે પોતાની તાંડવ લીલા શરૂ કરી. આગની પ્રચંડ જ્વાળાઓમાં આખું ભીલડિયા તારાજ થઈ ગયું. ત્યાં રહેલા જૈનાચાર્યો અને જનતા સૌ કોઈ આગનો ભોગ બન્યા. જાનમાલની ભારે ખુવારી થઈ.

સૌ જનતાને આચાર્યશ્રીના આ દિવ્ય જ્ઞાન માટે આશ્ચર્યભર્યું માન થયું.

(પ્રક. ૩૬, પૃ. ૧૮૫-૧૮૬)

નોંધ : આ૦ સોમપ્રભસૂરિએ સં. ૧૩૫૩માં પ્રથમ કાર્તિક સુદિ ૧૪ ના રોજ ચોમાસી કરી, બીજે દિવસે વિહાર કર્યો. આ પ્રકારની જીત–વ્યવસ્થા જણાય છે, આથી આપણી પર્વ વિષયક માન્યતા વિશેની ઘણી ગૂંચો ઊકલી જાય છે. એ ગૂંચોનો ઊકેલ આ પ્રકારે છે –

૧. સં. ૧૩૫૨ ના આસો વદિ ૦)) ના રોજ દિવાળી અને સં. ૧૩૫૩ ના કાર્તિક સુદિ ૧ ના રોજ સૂર્યોદય કાળે નવું વર્ષ શરૂ થાય.

૨. પૂર્ણિમાન્ત કાર્તિક એટલે પ્રીતિવર્ધન મહિનો સળંગ અખંડ બને. કાર્તિક સુદિ ૧ ના રોજ સૌ જુહાર કરી, પ્રીતિમાં વધારો કરે.

૩. ભ૦ મહાવીરના નિર્વાણવાળી રાત જતાં ગૌતમસ્વામીને કેવળજ્ઞાન થયાનો સમય જોડાય. આથી એ પણ તર્કસંગત બને છે કે, કાર્તિક સુદિ ૧ બે હોય ત્યારે પહેલી એકમે ગણધર ગૌતમસ્વામીનું કેવળજ્ઞાન અને નવા વર્ષનો આરંભ માનવો.

૪. ભ૦ મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ બાદ બીજે દિવસે સવારે કાર્તિક સુદિ ૧ ના સૂર્યોદયથી વીર નિર્વાણ સંવત શરૂ થાય.

૫. વિક્રમસંવતનો પ્રારંભ ભ૦ મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણના બીજે દિવસે થાય છે, તો કાર્તિક સુદિ ૧ થી વિ. સં. ૧૩૫૩ શરૂ થાય.

૬. વિ. સં. ૧૩૫૩માં બે કાર્તિક મહિનાઓ હતા. તે પૈકીનો પહેલો કાર્તિક મહિનો અધિક મહિનો હતો, પણ તે કાલમાસ ન ગણાય.

૭. ભ૦ મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ બાદ લાગલગાટ ત્રીજે દિવસે કાર્તિક સુદિ ૨ ના રોજ ભાઈબીજ પર્વ ઉજવાય.

૮. બંગાળ અને પૂર્વ ભારતમાં આસો વદિ ૧૩ થી કાર્તિક સુદિ ૨ સુધી એમ સળંગ પાંચ દિવસ સુધી ભ૦ મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણની યાદીમાં સમવસરણના પ્રતીકરૂપે હાટડી માંડી, પાંચ દીવા કરી સળંગ પાંચ દિવસનો ઉત્સવ ઊજવી શકાય, અખંડ ઉત્સવ ઉજવાય.

૯. કાર્તિક સુદિ ૧૪ ના રોજ ચોમાસીની આરાધના થાય.

૧૦. સં. ૧૩૫૨ ના ભાદરવા સુદિ ૪ થી સં. ૧૩૫૩ ના કાર્તિક સુદિ ૧૪ સુધીમાં ૭૦ દિવસનું નાનું ચોમાસું પૂરું થાય.

૧૧. સં. ૧૩૫૨ની અષાડ ચોમાસી, સં. ૧૩૫૩ની કાર્તિક ચોમાસી અને સં. ૧૩૫૩ની ફાગણ ચોમાસી એ ત્રણે ચોમાસીને બરાબર ૧૨૦ ચાંદ્ર દિવસો મળી રહે.

૧૨. સં. ૧૩૫૩ના કાર્તિક સુદિ પૂનમના વિહાર થાય, યાત્રા થાય.

૧૩. બે કાર્તિક બન્યા પછી માગસરનો ક્ષય થતો હોય તો બીજો કાર્તિક મલમાસ બને છે. તેનાથી બચી જવાય અને તેમાં માગસરનાં કામો કરી શકાય.

૧૪. સંઘ ભવિષ્યમાં આવા પ્રસંગે એક ધોરણે પર્વ વ્યવસ્થા કરી શકે.

(જીત આચાર)

વિશેષ નોંધ : ગુજરાતી વિ. સં. ૨૦૨૦માં કાર્તિક મહિનો વધે છે, માગસર મહિનો ઘટે છે અને ચૈત્ર મહિનો વધે છે. આથી અમે વિ. સં. ૨૦૧૭ના આસો સુદિ ૨ ને બુધવારે ''વિ. સં. ૨૦૨૦નાં જૈન પર્વો'' નામની પુસ્તિકા પ્રકાશિત કરાવી, વિ. સં. ૧૩૫૩ની સાલની ઉક્ત ઘટના (જીતાચાર) તરફ સૌનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. પરિણામે ગીતાર્થ જૈનાચાર્યોએ સં. ૨૦૨૦માં પહેલા કાર્તિકમાં કાર્તિક મહિનો અને બીજા કાર્તિકમાં માગસર મહિનો માની લેવાનું જાહેર કર્યું છે.

મુંબઈના પ્રસિદ્ધ દૈનિકપત્ર જન્મભૂમિના પંચાંગ વિભાગના સંપાદક શ્રી અમૃતલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહે હિંદમાં આ મહિનાઓની આરાધનામાં એકતા બની રહે, તે માટે આંદોલન ચલાવ્યું હતું. આથી પંજાબની સનાતન ધર્મ પ્રતિનિધિ સભાની વિદ્વદ્પરિષદે તા. ૧૧-૪-૧૯૬૨ના રોજ કુંભના મેળામાં હરદ્વારમાં પં૦ સીતારામ ઝા (જ્યોતિષાચાર્ય)ની અધ્યક્ષતામાં જ્યોતિષ સંમેલન મેળવ્યું.

તેમાં ભારતના પંચાંગકાર–જ્યોતિષીઓએ સર્વાનુમતે ઠરાવ કર્યો હતો કે –

સં. ૨૦૨૦માં પ્રત્યક્ષ ગણિત પ્રમાણે કાર્તિક જ વધે છે અને માગસર જ ઘટે છે; પણ તેની પહેલાંનો આસો વધતો નથી જ. તો પંચાંગકારોએ એ પ્રમાણે જ પોતાનાં પંચાંગ બનાવવાં અને ગણિતની એકતા જાળવવી.

આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, બીજા હિન્દુઓ પણ પહેલા કાર્તિકમાં કાર્તિકનાં અને બીજા કાર્તિકમાં માગસરનાં વિધિવિધાન કરશે.

(વિ. સં. ૨૦૧૯ ભારતીય રાષ્ટ્રિય શાકે ૧૮૮૪–૮૫ના
જન્મભૂમિ પંચાંગની પ્રસ્તાવના, **પૃષ્ઠ-૧**)

દિવ્ય ઘટના – આ૦ સોમપ્રભસૂરિ ચિત્તોડના કિલ્લામાં વિરાજમાન હતા ત્યારે પણ તેમની ઉપર ભામંડલ–પ્રભા–છત્ર વગેરે આકાશમાં આશ્ચર્યકારક ઘટના બની હતી. આ પ્રકારના ચમત્કારોથી સૌ આશ્ચર્યમુગ્ધ બન્યા હતા.

(–ગુર્વાવલી, શ્લો. ૨૬૦ થી ૨૬૩)

મૈત્રી – આ૦ સોમપ્રભસૂરિ અને ખરતરગચ્છના આ૦ જિનપ્રભસૂરિ વચ્ચે ગાઢ મૈત્રી હતી. બન્ને આચાર્યો જ્યોતિષ અને મંત્ર વિષયના ઊંડા અભ્યાસીઓ હતા. તેઓ વિદ્યાની આપલે કરતા.

ખરતરગચ્છના પં૦ **રવિવર્ધન ગણિ** લખે છે કે, આ૦ જિનપ્રભસૂરિ વિહાર કરતા કરતા ગુજરાતના **પાટણ** શહેરમાં પધાર્યા અને ત્યાં તપાગચ્છની પોષાળમાં ઊતર્યા. ત્યારે ત્યાં તપાગચ્છના આ૦ **સોમપ્રભસૂરિ** હતા. આ૦ સોમપ્રભસૂરિએ આ૦ જિનપ્રભસૂરિની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું કે, ''તમે બાદશાહને પ્રતિબોધી જૈનશાસનની સારી પ્રભાવના કરો છો, એ ખરેખર પ્રશંસનીય વાત છે.'' આ૦ જિનપ્રભસૂરિએ ગંભીરતાથી જવાબ વાળ્યો કે, ''પૂજ્ય ! અમે બાદશાહની પાસે રહીએ છીએ; પણ એક રીતે તો પરાધીન છીએ, જ્યારે તમે નિરતિચાર ચારિત્ર પાળો છો. તમારા જેવા મુનિવરો વિદ્યમાન છે, આથી જ જૈનશાસનમાં ચારિત્ર વર્તે છે.'' આ રીતે તેમની વચ્ચે પ્રેમાલાપ થયો.

આ પોષાળમાં ઉંદરોનો ત્રાસ વધારે હતો. આ૦ જિનપ્રભસૂરિએ મંત્રના બળથી આ ઉપદ્રવ મટાડ્યો; અને બધા મુનિવરો આશ્ચર્ય પામ્યા.

(જિનપ્રભસૂરિ કલ્પ; પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૭૦)

આ૦ જિનપ્રભસૂરિના શિષ્ય પં૦ **આદિગુપ્તગણિ** લખે છે કે –

'येन (जिनप्रभसूरिणा) प्रतिदिनं नव्यस्तोत्रादिकरणानन्तरमेवाहारग्रहणाभिग्रहेण नैकानि स्तोत्राणि विरचितानि । पद्मावतीदेवीवचनात् तपागच्छमभ्युदयवन्तं समीक्ष्य श्रीसोमतिलकसूरये ९०० स्तोत्राणि समर्पितानि । (–सिद्धांतस्तवनની अवचूरि)

આ માટે બીજો પણ ઉલ્લેખ આ પ્રકારે છે –

પદ્માવતીદેવીવચનતોઽભ્યુદયં વિભાવ્ય । યત્સૂરયે સ્તવન સપ્તશતીં સ્વકીયામ્ ।
સૂરિર્જિનપ્રભઉપપ્રપદેપ્રથાયૈ, સોઽયં સતાં તપગણો ન કથં પ્રશસ્યઃ ॥૧॥

(પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૭૦-૩૭૧)

સંભવ છે કે આ ગાઢ મૈત્રીના પરિણામે જ તેમના પ્રીતિપાત્ર બાલમુનિઓનાં આ૦ જિનકીર્તિસૂરિ, આ૦ જિનસુંદરસૂરિ નામ પ્રવર્ત્યાં હોય. (પ્રક. ૫૦)

''વીરવંશાવલી''માં આ૦ સોમપ્રભસૂરિ વિશે કેટલીક વિશેષ માહિતી આ પ્રકારે મળે છે –

કચ્છના ચોબારી ગામમાં એક મારો કોઈના ચડાવવાથી રાતે આચાર્યશ્રીને મારી નાખવા તેમની પાસે આવ્યો; પણ તે ગુરુ મહારાજને **મહાપુરુષ** સમજીને ઘા કરતો રોકાઈ ગયો અને તેમને નમસ્કાર કરીને પોતાના ઘરે ચાલતો થયો.

એ પછી આચાર્યશ્રી માંડવગઢ પધાર્યા. પછી વડોદરા, સાંખેહડા, ડભોઈ, જંબૂસર, આમોદ, ખંભાત, અહમદાવાદ, આશાપલ્લી, કઠવાડા, ફુરમાનવાડી, સિકંદરપુર, વીસનગર થઈ વડનગરમાં પધાર્યા.

ગ્રંથો : આ૦ સોમપ્રભસૂરિએ ઘણા ગ્રંથો રચ્યા છે. જેમ કે, 'નમિઉણ ભણઈ યત્રાખિલ૦' વગેરે આરાધના સૂત્રો, વિસ્તૃત યતિજીતકલ્પસૂત્ર, યમકમય, ૨૮ જિનસ્તુતિઓ, જિનેન યેન૦ સ્તુતિ, શ્રીમદ્‌ધર્મ૦ સ્તુતિ વગેરે.

પટ્ટધરો – તેમની પાટે આ પ્રકારે ચાર આચાર્યો થયા.

૧. **આ૦ વિમલપ્રભસૂરિ** – તે સં. ૧૩૫૭માં આચાર્ય થયા. તે દયાસાગર હતા. તેમણે ઉપદેશ આપી ૩૦૦ નવા જૈનો બનાવ્યા હતા. (ગુર્વા., શ્લો. ૨૬૯)

૨. **આ૦ પરમાનંદસૂરિ** – તે સં. ૧૩૭૩માં આચાર્ય થયા. તેમને જોઈને સૌ આનંદ પામતા. તે સૂરિપદ બાદ ચાર વર્ષ જીવી સં. ૧૩૮૧માં સ્વર્ગે ગયા.

૩. **આ૦ પદ્મતિલકસૂરિ** – તેમનાં સં. ૧૩૬૮માં દીક્ષા, સં. ૧૩૭૫માં **આચાર્યપદવી** અને સં. ૧૪૧૫માં સ્વર્ગગમન થયાં. તેઓ શુદ્ધ સંયમનિષ્ઠ હતા. તે દીક્ષામાં આ૦ સોમતિલકસૂરિથી એક વર્ષે મોટા હતા. તેમનાથી વધુ એક વર્ષ જીવીને તેઓ પણ સ્વર્ગે ગયા.

૪. **આ૦ સોમતિલકસૂરિ** – તેમનાં સં. ૧૩૫૫ ના મહા માસમાં જન્મ, સં. ૧૩૬૯માં **દીક્ષા,** સં. ૧૩૭૩માં આચાર્યપદ અને સં. ૧૪૧૪માં સ્વર્ગગમન થયાં. તે મોટા પ્રભાવશાળી હતા. આ૦ સોમપ્રભસૂરિએ તેમને નાની ઉંમરમાં **ગચ્છનાયક** બનાવી, પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા (પ્રક. ૪૮). તેમનાથી ઉક્ત આચાર્યો અલ્પાયુષી હતા. આથી આ સૂરિએ જ ગચ્છનો ભાર ઉપાડી લીધો.

(ગુર્વાવલી, શ્લો. ૨૭૬)

આ૦ **સોમપ્રભસૂરિએ** આ૦ પરમાનંદ તથા આ૦ સોમતિલકસૂરિને સં. ૧૩૭૩માં જંઘરાલનગરના મહાવીર જિનપ્રાસાદમાં આચાર્યપદ આપ્યું. પછી તે છ મહિના બાદ સં. ૧૩૭૩માં જ **ખંભાતમાં** મંત્રી **આલિગના** ઉપાશ્રયમાં કાળધર્મ પામ્યા. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૦૩)

આચાર્યશ્રી જે રાતે સ્વર્ગે ગયા, તે રાતે ઉપાશ્રય પાસે રહેતા **મનુષ્યોએ** જોયું કે, ''આકાશમાં અજવાળું થયું, વિમાન આવ્યું અને આકાશમાંથી અવાજ સંભળાયો કે, આ૦ સોમપ્રભસૂરિ પહેલા દેવલોકના 'સામાનિકદેવ' બન્યા છે.''

વિ.સં. ૧૩૩૪ – આ સાલમાં ઘણી ઐતિહાસિક **ઘટનાઓ** બની, તે આ પ્રકારે હતી –

૧. સં. ૧૩૩૪માં બે કાર્તિક મહિના હતા, બે ચૈત્ર મહિના હતા અને પોષ મહિનાનો ક્ષય હતો. (પ્રક. ૩૬, પૃ. ૧૮૫)

૨. ખરતરગચ્છના (૪૨મા) આ૦ જિનેશ્વરસૂરિ સં. ૧૩૩૧માં સ્વર્ગે ગયા. તે પછી સં. ૧૩૩૩-૩૪માં ખરતરગચ્છમાં ઓશવાલગચ્છ અને શ્રીમાલીગચ્છ એમ **બે ગચ્છો** બન્યા. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૬૮)

૩. સં. ૧૩૩૪ના વૈશાખ મહિનામાં વદમાં આ૦ **જિનપ્રબોધે** ભીલડિયામાં 'ગૌતમસ્વામીની પ્રતિમા' પધરાવી. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૬૫)

૪. ખરતરગચ્છના **મહો૦ વિવેકસમુદ્રે** સં. ૧૩૩૪ ના પ્રથમ કાર્તિક સુદિ ૧૫ના દિવસે જેસલમેરમાં 'પુણ્યસારચરિત્ર' ગ્રંથ રચ્યો અને આ૦ જિનપ્રબોધસૂરિએ તેનું સંશોધન કર્યું. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૬૬)

૫. નાગેન્દ્રગચ્છના આ૦ વિબુધપ્રભે (પં૦ ધર્મકુમારે) સં. ૧૩૩૪માં 'શાલિભદ્રચરિત્ર' (સર્ગ : ૭) રચ્યું. જેની પહેલી પ્રતિ આ૦ પદ્મચંદ્રે લખી. તેનું રાજગચ્છના આ૦ પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ સંશોધન કર્યું. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૬)

૬. રાજગચ્છના આ૦ પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ સં. ૧૩૨૪ (?)માં 'સમરાદિત્ય-ચરિત્ર–સંક્ષેપ' રચ્યો. (પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૨૩)

૭. રાજગચ્છના આ૦ પ્રભાચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૩૩૪ ના ચૈત્ર વદિ ૭ ને શુક્રવારે 'પ્રભાવકચરિત્ર' (ગ્રંથ : ૫૭૭૪) રચ્યું. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૮)

ઐતિહાસિક ઘટનાઓ : તીર્થોદ્ધાર – સં. ૧૩૬૯માં અલ્લાઉદ્દીને શત્રુંજય તીર્થ ભાંગ્યું, ત્યારે ઉપકેશગચ્છના આ૦ સિદ્ધસેનસૂરિના ઉપદેશથી સં૦ દેશલ અને **સમરાશાહે** દિલ્હીના બાદશાહ અને ગુજરાતના સૂબાને પ્રસન્ન કરી, શત્રુંજય પર ખંડિત થયેલા જિનપ્રાસાદોને સમરાવી, સં. ૧૩૭૧ના માહ સુદિ ૭ ને

ગુરુવારે તેમાં ભ૦ આદિનાથની પ્રતિમા બેસાડી.* શત્રુંજય તીર્થના આ ઐતિહાસિક ૧૫મા ઉદ્ધાર પ્રસંગે આ૦ સોમપ્રભસૂરિ સપરિવાર પધાર્યા હતા.
(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૧; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૧)

પ્રભાવકો – આ સમયે ઘણા **પ્રભાવકો** થયા હતા.

(૧) **યુગપ્રધાન શીલમિત્ર** – તેમનો સં. ૧૨૭૪ થી ૧૩૫૩ સુધીનો **યુગપ્રધાનકાળ** હતો. કેટલીક પ્રભાવક ઘટનાઓ એવી મળે છે કે, **દાદા ધર્મઘોષસૂરિ** (સ્વ. સં. ૧૩૫૭)ને (જુઓ, પૃ. ૧૨૭) અથવા તે કાળના કોઈ ગીતાર્થ આચાર્યને આપણે **યુગપ્રધાન** કહી શકીએ.

(૨) **સમકાલીન આચાર્યો** – સમરાશાહે સં. ૧૩૭૧માં શત્રુંજય તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો એ પ્રસંગે ઘણા ગચ્છના આચાર્યો જેવા કે - આ૦ દેવગુપ્તસૂરિ, **આ૦ સિદ્ધસેનસૂરિ,** આ૦ કક્કસૂરિ, **આ૦ પ્રભાનંદસૂરિ, આ૦ વીરસૂરિ,** આ૦ સર્વદેવ-સૂરિ, આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિ (બ્રહ્માણગચ્છ), આ૦ વજ્રસેન, **આ૦ હેમતિલકસૂરિ, આ૦ આમ્રદેવસૂરિ, આ૦ રત્નાકરસૂરિ,** આ૦ ધર્મઘોષપટ્ટે આ૦ સોમપ્રભસૂરિ વગેરે (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૨-૧૫૩ ટિપ્પણ સાથે) ઉપસ્થિત રહ્યા હતા.

આ સિવાય ખરતરગચ્છના (૪૪મા) આ૦ જિનચંદ્રસૂરિ, આ૦ જિનપ્રભસૂરિ, અંચલગચ્છના (૪૮મા) આ૦ ધર્મપ્રભસૂરિ, કચ્છૂલીગચ્છના (૪૮મા) **આ૦ નરચંદ્રસૂરિ,** આ૦ હેમસૂરિ વગેરે પ્રભાવક આચાર્યો પણ આ સમયે થયા હતા. ઉપરાંત, ચંદ્રગચ્છના આ૦ અજિતસિંહસૂરિના શિષ્ય આ૦ હેમસૂરિ થયા. તેમના શિષ્ય આ૦ મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ હતા. (હિંદી પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ, પૃ. ૨૩૧)

(૩) આ સમયે સં૦ દેશલ, **સં૦ સમરાશાહ,** સં૦ સારંગ તેમજ મહાકવિ દેપાલ (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૬) વગેરે પ્રભાવક શ્રાવકો થયા હતા.
(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૪૯-૧૫૦)

ગ્રંથકારો – આ૦ આમ્રદેવે સં. ૧૩૭૧માં 'સમરારાસ' બનાવ્યો. પુનમિયા-ગચ્છના આ૦ કમલપ્રભસૂરિએ સં. ૧૩૭૨માં ધોળકામાં મંત્રાધિરાજ શ્રી પાર્શ્વનાથના પ્રસાદથી સંસ્કૃતમાં શ્રી પુંડરિકસ્વામી ચરિત્ર (સર્ગ-૮) બનાવ્યું.
(પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૯૭)

ઠ૦ ફેરુ (ફેર)એ સં. ૧૩૭૨ના દિલ્હી પ્રદેશના કર્નાવલ ગામમાં પ્રાકૃત ભાષામાં 'વત્થુસાર' (વાસ્તુસાર) તથા અલ્લાઉદ્દીનના રાજ્યમાં દિલ્હીમાં 'રયણપરિક્ખ' બનાવી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૧૮)

★ સમરાશાહના વંશજ શા૦ સિંહદત્તના પુત્ર શ્રીપાલે સં. ૧૫૩૫ના ભા.સુ. ૪ના રોજ ઉપા૦ આનંદસમુદ્રગણિને ''કલ્પસૂત્ર અને ચતુર્વિંશતિ પુસ્તિકા'' વહોરાવ્યાં.
(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૬૪)

પ્રકરણ : અડતાલીસમું

આચાર્ય સોમતિલકસૂરિ

આ૦ સોમપ્રભસૂરિની પાટે **આ૦ સોમતિલકસૂરિ** થયા.

તેમનો વિ. સં. ૧૩૫૫ના માહ મહિનામાં જન્મ, સં. ૧૩૬૯માં દીક્ષા, સં. ૧૩૭૩માં **આચાર્યપદ** અને ૬૯ વર્ષની ઉંમરે, આ૦ ચંદ્રશેખરના સ્વર્ગવાસ પછી બીજે વર્ષે, સં. ૧૪૨૪ માં **સ્વર્ગવાસ** થયો. એ સ્વર્ગે ગયા ત્યારે આકાશમાં પ્રકાશ થયો, આથી સૌએ જાણ્યું કે આચાર્યશ્રી સ્વર્ગે ગયા છે. સ્વર્ગથી આવેલી **દેવી પદ્માવતીએ** કહ્યું કે, ''આચાર્યશ્રી સૌધર્મેન્દ્ર સમાન દેવ બન્યા છે.''

(ગુર્વાવલી, શ્લો. ૨૯૧ થી ૨૯૩)

આ૦ સોમતિલકસૂરિજી માટે સં. ૧૪૧૩ તથા સં. ૧૪૩૨ના ગ્રંથોની પ્રશસ્તિઓમાં **નોંધપાત્ર વિશેષણો** મળે છે : શ્રી ચંદ્રગચ્છમાં પ્રદ્યોતનાભ, સર્વાભિમતસુમતિ, જ્ઞાનેંદુકાંતિવિરાજમાન, સર્વાંગાવયવસુંદર, પરમપૂજ્ય, ભટ્ટારક, શ્રી સોમતિલકસૂરિ.★-●

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે તેમનું શરીર તેજઃપુંજ જેવું હતું, તેમનું જ્ઞાન સૌ પ્રશંસા કરે એવું પરિણામી, ચંદ્રસમાન શૈત્યવાળું હતું; એટલે કે **આ૦ સોમતિલકસૂરિ** સર્વ રીતે સુંદર દેહવાળા તથા શુદ્ધ જ્ઞાનવાળા અને બહુ પ્રતાપી પુરુષ હતા. તેમના આચાર્યપદવીના ઉત્સવમાં **જંઘરાલના સંઘપતિ ગજરાજે** અઢી લાખ ટકા ખરચ્યા હતા. (ગુર્વાવલી : શ્લોક ૨૭૭)

નોંધ : દોલતસિંહજી લોઢા લખે છે કે, આ૦ સોમતિલકસૂરિ પોરવાડ હતા.

(–પ્રાગ્વાટ ઈતિહાસ, ખંડ-૩, પૃ. ૩૨૪)

★ **શ્રીયુગપ્રધાનયંત્રપ્રશસ્તિ – શ્રીયુગપ્રધાનયંત્ર –**

ઇતિ શ્રીભદ્રબાહુપ્રણીત દુષમાપ્રાભૃત શ્રુતરધિક દ્વિસહસ્રયુગપ્રધાનસ્વરૂપં સુખાવવોધાર્થં **શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિણા** યન્ત્રપત્રે ન્યાસીચક્રે ।। શ્રી ચન્દ્રગચ્છે પ્રદ્યોતનાભ **શ્રીસોમતિલકસૂરિસ્તેષામુપાધ્યાય**-શ્રીહંસભુવનગણિપ્રસાદતઃ શ્રીશિષ્ય **શ્રીકીર્તિભુવનેન** 'શ્રીમતિ સ્તંભનકપુરે' વિક્રમાત્ સંવત્ વિશ્વ-મનુ ૧૪૧૩ વર્ષે લિખિતં 'શ્રીપદ્રપત્તને' શ્રીવાસુપૂજ્યપ્રસત્તેઃ ।।

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા.૨, પ્રશ. નં. ૮; પ્રક. ૪૬, પૃ. ૧૨૭)

● એવં ગ્રં. ૨૭૨૦ ઇતિ ભદ્રમસ્તુ જિનશાસનાય । સર્વાભિમતસુમતિ 'જ્ઞાનેન્દુ કાન્તિવિરાજમાન સર્વાંગાવયવસુન્દર પરમપુજ્ય ભટ્ટારક **શ્રીસોમતિલકસૂરિપાદ** શિષ્યલવેન લિખિતમસ્તિ ।। મઙ્ગલમસ્તુ શ્રી ચતુર્વિધસંઘાય ।। સં. ૧૪૩૨ ।। (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં.૧૧)

સાહિત્ય – તેમણે 'સિદ્ધાન્તસ્તવાવચૂરિ', 'પૃથ્વીધરસાધુપ્રતિષ્ઠાપિત જિનસ્તોત્ર (શ્લોક ૧૬)', 'બૃહન્નવ્યક્ષેત્રસમાસ', ૨૫ અર્થયુક્ત કાવ્ય, શ્રીતીર્થરાજ૦, ચાર અર્થયુક્ત સ્તુતિ તથા તેની વૃત્તિ, સંઘપતિ હેમની વિનતિથી બનાવેલ 'સત્તરિસયઠાણ પગરણ' (ગાથા ૩૫૯)* 'યત્રાખિલ૦, જય વૃષભ૦ અને સ્તસ્તાખિલશર્મ૦' વગેરે સ્તોત્રોની ટીકાઓ, શુભભાવાનવ૦, શ્રીમદ્વીરં સ્તુવેઃ ઈત્યાદિ કમલબંધ સ્તવ, શિવશિરસિં૦, શ્રી નાભિસંભવ૦, શ્રી શૈવેય૦ વગેરે સ્તોત્રો-સ્તવનો રચ્યાં હતાં.

તેમણે પોતાની પાટે ત્રણ આચાર્યોની સ્થાપના કરી હતી.

(૧) **આ૦ ચંદ્રશેખરસૂરિ** – તેમનાં સં. ૧૩૭૩માં જન્મ, સં. ૧૩૮૫માં દીક્ષા, સં. ૧૩૯૨માં આચાર્યપદ અને સં. ૧૪૨૩માં સ્વર્ગગમન થયાં. તેઓ ભટ્ટા૦ દેવસુંદરસૂરિના ગુરુભાઈ હતા. રૂપાળા અને તેજસ્વી હતા. તેઓ મોટા વિદ્વાન અને પ્રૌઢ વ્યાખ્યાતા હતા. તેમણે ઉષિતભોજનકથા, યવરાજર્ષિકથા, સ્તંભનપાર્શ્વનાથનું હારબંધસ્તવન, શત્રુંજયસ્તુતિ, ગિરનારસ્તુતિ વગેરે રચ્યાં હતાં.

તેમણે મંતરેલી **ધૂળની ચપટીથી** મોટા મોટા 'ઉપદ્રવો' શાંત થતા હતા.

(૨) **આ૦ જયાનંદસૂરિ** – શેઠ વીરા પોરવાડને વયજા, સાજન અને **જયકુમાર** નામે ત્રણ પુત્રો હતા. તેમાં જયકુમાર એ જ આ૦ જયાનંદસૂરિ થયા. તેમનો સં. ૧૩૮૦માં જન્મ થયો. વડીલ ભાઈ સાજન તેને દીક્ષાની આજ્ઞા આપતો નહોતો. છેવટે તે શાસનદેવીથી પ્રતિબોધ પામ્યો અને જયકુમારને દીક્ષાની અનુજ્ઞા આપી. સં. ૧૩૯૨ અ. સુ. ૭ ને શુક્રવારે ધારમાં આ૦ સોમતિલકસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૪૨૦ના ચૈત્ર સુદ ૧૦ના પાટણમાં સિંહાક પલ્લીવાલના ઉત્સવમાં આચાર્યપદવી થઈ. તેઓ સરસ્વતી અને ચરિત્રલક્ષ્મીના આધાર સ્થાન હતા. તેમના મોટાભાઈ વયજાની પુત્રી રૂપલસુંદરીએ આ૦ જયાનંદસૂરિના ઉપદેશથી 'પઉમચરિય' લખાવ્યું અને પાટણના સરસ્વતી ગ્રંથભંડારમાં મુકાવ્યું. તેમના વ્યાખ્યાનમાં બ્રાહ્મણો પણ આવતા. સં. ૧૪૪૧માં તેમનું સ્વર્ગગમન થયું.

(ગુર્વાવલી, શ્લો. ૨૯૩થી ૨૯૯; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૩)

★ **શ્રી સત્તરિસયઠાણ-સ્તંબકપ્રશસ્તિ–**

ઇતિ ..... સંવત્ ૧૩૮૭ સંવત્સરિ લિખ્યઉં ઈહ સોમતિલકસૂરઈ, અભ્યર્થના કીધી, સંઘવી હેમઈ સંઘવી રત્નાબાઈ બેટાઈ હેમ ઈસઈ નામઈ નામ તેહનો, એક સત્તરિએ કર્મરિ સંખ્યા જેકો જિનનાએ સ્થાનક ભણઈ સાંભલઈ શુભધ્યાન સુણઈ અર્થનઈ, ચીંતવઈ, તે જીવ સીઘ્ર સમ્યકત્વ પામઈ ॥૧॥ લાભઈ જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર સીઘ્ર યાં યાં મેયાંમઈ તે જીવ અમર વિમાન ॥ પરમસુખનિધાન જાઈ તે જીવ સિદ્ધસ્થાનકનઈ વિષઈ ॥ ઇતિ ॥ (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૫)

ગ્રંથો – આ૦ જયાનંદસૂરિએ સં. ૧૪૧૦માં ગુજરાતીમાં 'ક્ષેત્રસમાસ-રાસ', સંસ્કૃતમાં 'સ્થૂલભદ્રચરિત્ર' અને દેવા પ્રભોયં૦ સ્તોત્ર (શ્લોક ૯) રચ્યાં.

મહો૦ **મેઘવિજયજી** ગણિવરે ભ૦ વિજયપ્રભસૂરિના રાજ્યમાં 'દેવા પ્રભોડયં૦' સ્તોત્રની 'અવચૂરિ' બનાવી, જેમાં તેમણે સારસ્વત 'વ્યાકરણસૂત્ર'થી શબ્દસિદ્ધિ કરી છે.

(૩) **આ૦ દેવસુંદરસૂરિ** – આ૦ સોમતિલકસૂરિવરે તેમને **ગચ્છનાયક** બનાવ્યા. તેઓ આ૦ **જયાનંદસૂરિનું** બહુમાન કરતા હતા.

(પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૧૦; પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૨)

પ્રભાવકો – આ સમયે ઘણા પ્રભાવકો થયા. કેટલાક આ પ્રમાણે હતા.

(૧) ઉપકેશગચ્છના (૬૬મા) **આ૦ કક્કસૂરિએ** સં. ૧૩૯૩માં 'ઉપકેશગચ્છ પ્રબંધ' તથા 'નાભિનંદન જિનોદ્ધાર પ્રબંધ' રચ્યાં હતાં.

(પ્રક. ૧, પૃ. ૨૭; પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૪)

(૨) મલધારગચ્છના આ૦ **રાજશેખરે** સં. ૧૪૦૫ના જેઠ સુ. ૭ના રોજ દિલ્હીમાં જગત્સિંહની વસતીમાં શેઠ મહણસિંહની વિનંતિથી 'પ્રબંધકોશ' રચ્યો.

(પ્રક. ૩૮, પૃ. ૨૮૪ તથા પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૧૫)

(૩) કૃષ્ણર્ષિગચ્છના આ૦ મહેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય **આ૦ જયસિંહસૂરિએ** સં. ૧૪૨૨માં કુમારપાળ ચરિત્ર તથા ન્યાયતાત્પર્ય ટીકા બનાવી. સં. ૧૪૫૩માં ધનરાજ પ્રબોધમાલા બનાવી. (પ્રક. ૪૩, પૃ. ૫૬૪-ટિપ્પણી)

卐

આચાર્ય દેવસુંદરસૂરિ

આ૦ સોમતિલકસૂરિની પાટે **આ૦ દેવસુંદરસૂરિ** થયા.

તેમનાં સં. ૧૩૯૬માં જન્મ, સં. ૧૪૦૪માં મહેશ્વરગ્રામે (મહેસાણામાં) દીક્ષા, સં. ૧૪૨૦ ચૈત્ર સુદિ ૧૦ના પાટણમાં રાજા જેવા સિંહાક પલ્લીવાલના ઉત્સવમાં **આચાર્યપદ** અને સં. ૧૪૮૨ કે ૧૪૯૨માં **સ્વર્ગગમન** થયાં.

લક્ષણો : તેમના પગમાં ઉત્તમ લક્ષણો હતાં. આ૦ સોમતિલકસૂરિએ કોડિનારમાં **અંબિકાદેવી** સામે કોણ ગચ્છનાયકપદને યોગ્ય છે ? તે જાણવા ધ્યાન કર્યું, ત્યારે **અંબિકાદેવીએ** જણાવ્યું કે 'ક્ષુલ્લક દેવસુંદર ગચ્છનાયકને યોગ્ય છે.'
(-ગુર્વાવલી, શ્લોક ૩૦૩, ૩૦૪,૩૦૫)

યુગપ્રધાન – તેઓ **મહાપ્રભાવક** હતા. પાટણમાં ગુંગડી સરોવર ઉપર **કણયરિયા** સિદ્ધયોગી રહેતો હતો. તેણે સમાધિ લેતાં પહેલાં પોતાના શિષ્ય યોગી **ઉદયીયાને** જણાવ્યું કે, ''મને મારા જ્ઞાનથી જણાયું છે કે, **જૈન સેવડો દેવસુંદર** મોટો યોગી છે. તેના ચરણમાં પદ્મ, ચક્ર, દંડ વગેરે શુભ ચિહ્નો છે, જે **સિદ્ધયોગી** થવાનાં લક્ષણો છે. તે મહાત્મા છે અને કલિયુગમાં **દેવાંશીપુરુષ** છે. તેથી તે વંદનીય છે. તેનાં તમો સત્કાર-સન્માન કરજો.'' યોગી **ઉદયીયા** ૩૦૦ યોગીઓનો ગુરુ હતો. બધા પ્રકારના મંત્ર, તંત્ર વગેરેમાં પ્રવીણ હતો. દરેક જાતના ઝેરના ઉપાય જાણતો હતો. પાણી, અગ્નિ, સાપ અને સિંહના ભયને દૂર કરવા સમર્થ હતો. ત્રણ કાળનું ભવિષ્ય જાણનારો હતો. તેમજ રાજા, મંત્રી અને જનતામાં બહુ માનનીય હતો.

એક દિવસે આ **ઉદયીયા યોગી** પોતાના પરિવાર સાથે 'જૈન પોષાળ'માં આવ્યો. મોટો લોકસમૂહ સાથે હતો. તેણે આચાર્યશ્રી દેવસુંદરસૂરિની ઘણી પ્રશંસા કરી અને તેમને પોતાના **ગુરુની આજ્ઞા** કહી સંભળાવી. તેણે આચાર્યદેવને વંદન કર્યું, સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા અને જણાવ્યું કે, ''તમે યુગપ્રધાન છો, મોક્ષદાતા છો.'' આ સાંભળી લોકોમાં આચાર્યશ્રીનો પ્રભાવ વધ્યો; અને જૈનધર્મની પ્રભાવના થઈ. (ગુર્વાવલી, શ્લોક ૩૦૬ થી ૩૧૦)

આ૦ દેવસુંદરસૂરિએ 'સ્તંભન પાર્શ્વનાથસ્તવન' (શ્લો. ૨૫) બનાવ્યું હતું.

આ૦ જયાનંદસૂરિ અને આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી ઘણાં ધર્મકાર્યો થયાં. ઘણા ગ્રંથભંડારો સ્થપાયા અને ઘણા ગ્રંથો લખાયા.

આ૦ ગુણરત્નસૂરિ આ૦ દેવસુંદરસૂરિનો પરિચય ટૂંકાક્ષરીમાં જ આપે છે કે, ''તેમનામાં દોષો હતા જ નહીં, આથી દુર્જનો તેમની નિંદા કરી શકતા નહોતા. તેમનામાં ગુણો અગણિત હતા.'' (ગુરુપર્વક્રમ, શ્લો. ૫૬)

તેમની પાટે પાંચ આચાર્યો થયા.

(૧) આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિ – આ૦ દેવસુંદરસૂરિના શિષ્ય હતા. તેઓ 'ગૌતમસ્વામી' જેવા મનાતા હતા. તેમનાં સં. ૧૪૦૫માં જન્મ, સં. ૧૪૧૭માં દીક્ષા, સં. ૧૪૪૧માં ખંભાતમાં સ્તંભન પાર્શ્વજિનાલયમાં સિંહાક પલ્લીવાલના ઉત્સવમાં આચાર્યપદ અને સં. ૧૪૬૦માં સ્વર્ગગમન થયાં.

આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિ કાળધર્મ પામ્યા પૂર્વે તેમના પ્રત્યે શ્રદ્ધાવાળો મહામંત્રી ખરતરગચ્છનો શ્રાવક ગોવળ 'ગુરુદેવને અનશનશુદ્ધિ થાય' એટલા ખાતર આખી રાત ત્યાં ઉપાશ્રયમાં જાગતો બેસી રહ્યો. તેણે ભક્તિપૂર્વક ધૂપ-દીપ ચાલુ રાખ્યા. ગુરુદેવને તે નમસ્કારમંત્ર સંભળાવ્યે જતો હતો. તેમાં ગુરુદેવ કાળધર્મ પામ્યા ત્યારે તેને સ્હેજ ઝોકું આવી ગયું; અને તેમાં સ્વપ્ન આવ્યું કે, દિવ્ય દેહધારી ગુરુદેવ આવી પોતાને જણાવે છે : ''મહાનુભાવ ! હું ચોથા દેવલોકમાં ઇન્દ્ર સમાન ઋદ્ધિવાળો દેવ બન્યો છું.'' (ગુર્વાવલી, શ્લોક ૩૩૮, ૩૩૯)

આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિએ આ૦ ગુણરત્નસૂરિને સ્વપ્નમાં દર્શન આપી શિષ્ટ-અશિષ્ટ વગેરેની સમજૂતી આપી હતી. નિમિત્તિયા વીરજીએ પણ બતાવ્યું કે, ''આચાર્યદેવ ચોથા દેવલોકના ઇન્દ્ર બન્યા છે.''

આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ લખે છે કે, આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિએ પોતાનો અંતિમ સમય નજીકમાં હોવાનું જાણી ચતુર્વિધ સંઘની સાક્ષીએ ચાર આહારનો ત્યાગ કર્યો અને શાંત ભાવે યોગમુદ્રામાં બેસી, સમાધિ લીધી. તેમનાં દમ, ખાંસી અને કફ વગેરે રોગો તરત શમી ગયા. આથી સૌએ માન્યું કે, આચાર્યદેવ 'દેવ' બનશે. આચાર્યદેવ ગુણોના સાગર હતા. આ૦ સોમસુંદરસૂરિ વગેરે તેમના વિદ્યાશિષ્યો હતા અને હું (મુનિસુંદરસૂરિ) પણ આજે ઉપર રહી 'મેઘની જેમ' ગાજું છું, તે તે ત્રૈવેદ્ય મહાસાગરના જલકણોનો પ્રભાવ છે. તેઓ વિદ્યાના સાગર હતા. તે સાગર તો ગયો, હવે માત્ર વિદ્યાના કૂવા રહ્યા છે.

આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિના ઉપદેશથી દીનોદ્ધાર, પદવીપ્રદાન–મહોત્સવો, તીર્થયાત્રાસંઘો, દુકાળમાં દાનસત્રો, ગુરુવંદન આદિ મહોત્સવો, આવશ્યક વિધિ-

વિધાનો, ચૈત્યોના જીર્ણોદ્ધારો, સાતે ક્ષેત્રમાં દાન વગેરે પુણ્યનાં કાર્યો અને જૈનશાસનની પ્રભાવના વગેરે થયાં હતાં.

દીક્ષાઓ – આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિના ઉપદેશથી અમદાવાદના શેઠિયાઓમાં મોટો, બાદશાહનો માનીતો, કર્ણાવતીના શેઠ ચાચના પુત્ર **સં૦ ગુણરાજનો** નાનો ભાઈ **આંબો** (આંબાક) કે જે મોહમાં ડૂબેલો હતો, તેણે પત્ની-પુત્રાદિ પરિવાર અને ધન તજીને દીક્ષા લીધી (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૨). **શેઠ શામજી,** જે યુવાન અને રૂપાળો હતો, જેને અતિશય રાગવાળી **રૂપાળી સ્ત્રી** હતી, તેને તજીને તેણે દીક્ષા લીધી. બીજા પણ લગભગ ૭૦ (૨૦×૩॥=૭૦) જણાએ દીક્ષા લીધી, જેમાંના ઘણા ગુણપાત્ર, ઋદ્ધિપાત્ર અને જ્ઞાનના ભંડારસમા પદસ્થો હતા.

આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિના ઉપદેશથી **શેઠ મેઘજી,** વીશળ, **કેલ્હણ, હેમરાજ, ભીમજી,** નીંબો, કડુઓ વગેરે તપાગચ્છના જૈનોએ મેવાડના દેલવાડામાં, ૫૧મા રાણા **લાખાજીનાં** રાજ્યમાં, કૈલાસના પહાડ સમાન વિશાળ ઋષભદેવનો **જિનપ્રાસાદ** વગેરે ધર્મકાર્યો કર્યાં. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૨૧ વગેરે)

આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિ **આ૦ ચંદ્રશેખરસૂરિના** (પ્રક. ૪૮, પૃ. ૧૪૦) **વિદ્યાશિષ્ય** હતા. તેમણે મૂળ ચાર સૂત્રોની 'અર્થદીપિકાચૂર્ણિ' રચી તથા સ્તોત્રો બનાવ્યાં. આચાર્યદેવ અમોઘ ઉપદેશક હતા.

(ગુર્વાવલી : શ્લોક ૩૩૬-૩૬૩)

આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિએ પણ્ણવણાસુત્ત-અવચૂરિ, સં. ૧૪૩૯માં ઓહણિજ્જુત્તિ-અવચૂરિ (ગ્રં. ૧૦૯૨), સં. ૧૪૪૦માં આવસ્સયસુત્ત હારિભદ્રીયવૃત્તિ-અવચૂરિ (ગ્રં. ૯૦૦૫), સં. ૧૪૪૧માં ઉત્તરજ્ઝયણસુત્ત-બૃહદ્વૃત્તિ-અવચૂરિ (ગ્રં. ૫૨૫૦), ભરૂચમાં મુનિસુવ્રતસ્વામિસ્તવ, ઘોઘામાં ઘનૌઘ નવખંડ પાર્શ્વસ્તવન અને સંસ્કૃતમાં અનેક સ્તોત્રો વગેરે રચ્યાં હતાં.

(૨) **આ૦ કુલમંડનસૂરિ** – તે ભ૦ દેવસુંદરસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમનાં સં. ૧૪૦૯માં જન્મ, સં. ૧૪૧૭માં દીક્ષા, સં. ૧૪૪૨માં ખંભાતની આલિગ-વસતિમાં સોની **સંઘવી લખમસિંહ પલ્લીવાલના** ઉત્સવમાં **આચાર્યપદ** અને સં. ૧૪૫૫માં **સ્વર્ગગમન** થયાં. તે મોટા ભાગ્યશાળી, યશસ્વી, ક્ષમાશીલ, ચતુર અને પાંડિત્યથી ગૌરવશીલ હતા. તેમણે સં. ૧૪૪૩માં 'વિચારામૃતસંગ્રહ', સિદ્ધાંતાલાપકોદ્ધાર-અધિકાર ૨૫, પન્નવણાસુત્ત-અવચૂરિ, પ્રતિક્રમણસુત્ત-અવચૂરિ (જેમાં અણિગુહીઅ૦ વગેરે ગાથા : ૮ છે), કપ્પસુત્ત-અવચૂરિ, કાયઠિઈ-અવચૂરિ, વિશ્વશ્રીધર૦ અષ્ટાદશારચક્રબંધ, ગરીયો૦ 'હારબંધ' આદિ સ્તોત્રો અને સં. ૧૪૫૦માં મુગ્ધાવબોધ **મૌક્તિક** વગેરે રચ્યાં હતાં.

આ૦ કુલમંડનસૂરિએ સંસ્કૃતમાં 'કુમારપાલપ્રબંધ' રચ્યો, જેની સં. ૧૪૭૫માં લખાયેલી તાડપત્ર પરની નકલ મળે છે. (વીરવંશાવલી; વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૨૧૨; પ્રક. ૩૫, પૃ. ૬૦)

આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિ અને આ૦ કુલમંડનસૂરિ એ બે આચાર્યો તો ચારિત્ર-લક્ષ્મીની બે આંખો હતા. (–ગુર્વાવલી, શ્લો. ૩૭૩)

(૩) **આ૦ ગુણરત્નસૂરિ –**

હૈમવ્યાકરણામ્મોધિં યેઽવગાહ્ય મહાધિયઃ ।
અભિજ્ઞાનમિવાકાર્ષુઃ ક્રિયારત્નસમુચ્ચયમ્ ॥૬॥

(–મહો૦ વિનયવિજયસ્તુતિ, લોકપ્રકાશ, શ્લોક + + નમ્રતા)

યે વૈયાકરણવર્યાસ્તે શ્રીગુણરત્નસૂરયઃ ।
અન્યેઽપિ શાબ્દિકપ્રષ્ઠા વિજેજીરન્ મહર્ષયઃ ॥૭॥

(સં. ૧૭૩૭ આ. શુ. ૧૦, રતલામમાં મહો૦ વિનયવિજયજીકૃત હેમલઘુપ્રક્રિયાની સ્વોપજ્ઞ મોટી ટીકા, ગ્રં. ૩૫૦૦૦ની પ્રશસ્તિ)

તે આ૦ દેવસુંદરસૂરિના **શિષ્ય** હતા. તેમને સં. ૧૪૪૨માં ખંભાતની આલિગવસતિમાં **સૌવર્ણિક લખમસિંહ** (તેના ભાઈ **ગોવલ**) **પલ્લીવાલે** કરેલા ઉત્સવમાં આચાર્યપદ મળ્યું હતું.

તેમનામાં ક્રોધ, નિંદા વગેરેનો સદંતર અભાવ હતો. તે મોટા વાદી હતા અને ગ્રંથોનું હાર્દ સમજવામાં તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળા હતા.★

તેમણે ગુરુદેવની આજ્ઞાથી સં. ૧૪૬૬માં ઈડરમાં ''ક્રિયારત્નસમુચ્ચય' (ગ્રં. ૫૬૬૧) રચ્યો. **સં૦ ગોવિંદ**, તેની પત્ની જાયલદેવી, તેનો પુત્ર સાધુ **વીશલદેવ** અને પુત્રીઓ ધીરી તેમજ ધર્મિણી વગેરેએ મળીને સં. ૧૪૬૮માં આ ગ્રંથની ૧૦ નકલો લખાવી. (ક્રિયારત્ન સમુચ્ચય, ગુરુપર્વક્રમ વર્ણન, શ્લો. ૬૪-૬૫; પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૭)

આચાર્યશ્રીએ સં. ૧૪૫૭માં 'કલ્પાન્તર્વાચ્ય', 'સપ્તતિકાવચૂરિ', 'કર્મગ્રંથ-અવચૂરિ', 'ચાર પઈન્નય-અવચૂરિ', 'ક્ષેત્રસમાસ', 'નવતત્ત્વ-અવચૂરિ', 'ષડ્દર્શન સમુચ્ચય-બૃહદ્વૃત્તિ-તત્ત્વાર્થદર્શિની', 'અંચલમતનિરાકરણ' વગેરે ગ્રંથો રચ્યાં.

★ આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ પણ જણાવે છે કે – તેમને (૧) અવષ્ટંભ, (૨) રોષ અને (૩) વિકથા ન કરવાનો નિયમ હતો. આથી લોકો માને છે કે તેઓ જલ્દી મોક્ષે જશે. (-ગુર્વાવલી, શ્લોક ૩૮૧)

વીરવંશાવલીકાર લખે છે કે – આ૦ ગુણરત્નસૂરિને પ્રતિજ્ઞા હતી કે (૧) અવષ્ટંભ (ટેકો દેવો), (૨) રોષ અને (૩) વિકથા કરવાં નહીં.

(જુઓ, વિવિધ ગચ્છ પટ્ટાવલી, પૃ. ૨૧૨)

તેમની પાસે ઘણા મુનિવરો વ્યાકરણ, સાહિત્ય, જ્યોતિષ અને જિનાગમ ભણ્યા હતા (ગુર્વાવલી : શ્લોક ૩૮૩). નવકારમંત્રનો **અધિષ્ઠાયકદેવ** તેમની ઉપર 'પ્રસન્ન' હતો. તેથી તે બીજાનું ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન જાણી શકતા હતા. (–ગુર્વાવલી, શ્લોક ૩૮૫)

(૪) **આ૦ સોમસુંદરસૂરિ** – તેઓ પરમ શાંત, મધુરભાષી અને **પરમ સૌભાગ્યશાળી** હતા. (પ્રક. ૫૦)

(૫) **આ૦ સાધુરત્નસૂરિ** – તેમના ઉપદેશથી અને ખંભાતના **સાધુ સજ્જનસિંહ ઓશવાલની** રાજવી મદદથી શંખલપુરના **કોચર શાહ પોરવાડે** બહુચરાજીનાં ૧૨ ગામોમાં **જીવદયા** પળાવી હતી. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૫)

તે ભ૦ દેવસુંદરસૂરિના શિષ્ય હતા. (–ગુર્વાવલી, શ્લોક ૩૭૬)

આ૦ **ગુણરત્નસૂરિ** લખે છે કે, આ૦ સાધુરત્નસૂરિના ગુણો બીજે ક્યાંય નહીં, પણ **જનતાના કાનમાં** વાસ કરીને રહ્યા હતા. (ગુરુપર્વક્રમ, શ્લો. ૬૨)

તેઓ તેજસ્વી અને મોટા વાદી હતા. પ્રભાવક, વિશાળ દ્રષ્ટિવાળા અને **ગૌતમસ્વામી** જેવા મનાતા હતા. (ગુર્વાવલી, શ્લોક ૪૦૭ થી ૪૧૫)

આચાર્યશ્રીએ સં. ૧૪૫૬માં 'યતિજીતકલ્પની **અવચૂરિ**' રચી. તેમના ઉપદેશથી ૫૨મા આ૦ રત્નશેખરસૂરિ ગૃહસ્થાવસ્થામાં દીક્ષાના અભિલાષી બન્યા હતા. (–શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી)

ઇતિહાસ રચના : આ૦ દેવસુંદરસૂરિ મોટા વિદ્વાન હતા. વિદ્યાપ્રેમી અને ઇતિહાસના હિમાયતી હતા. તેમના સમયે તેમની આજ્ઞાથી સં. ૧૪૬૬માં આ૦ ગુણરત્નસૂરિએ ''ગુરુપર્વક્રમ''માં અને આ૦ મુનિસુંદરસૂરિએ ''ગુર્વાવલી''માં **ભગવાન મહાવીરસ્વામી**થી આરંભીને પોતાના સમય સુધીનો ઇતિહાસ ગૂંથ્યો છે.

આદર્શ ગચ્છ – આ૦ **મુનિસુંદરસૂરિ** સં. ૧૪૬૬માં લખે છે કે, ભ૦ **દેવસુંદરસૂરિની** આજ્ઞામાં (૧) આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિ ગુરુ, (૨) આ૦ કુલમંડનસૂરિ ગુરુ, (૩) આ૦ ગુણરત્નસૂરિ ગુરુ, (૪) **આ૦ સોમસુંદર ગુરુ**, (૫) આ૦ સાધુરત્નસૂરિ ગુરુ – એ પાંચ આચાર્યો છે. તે પૈકીના છેલ્લા ત્રણ આચાર્યો તેમના જ શિષ્યો છે. ઉપરાંત, તેમના શિષ્ય વિશુદ્ધ ગુણવાળા, મોટા સંયમી **મહો૦ દેવશેખરગણિ** (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૪, ક. ૭), તેમના હાથે દીક્ષિત થયેલા **શિષ્ય મુનિસુંદરગણિ**, મિષ્ટભાષી શ્રુતસુંદરગણિ, મોટા વિદ્વાન **મહો૦ જયચંદ્રગણિ**, મહો૦ ભુવનસુંદરગણિ, દ્વેષ આદિ દોષોથી મુક્ત, વિનયી, ગુરુભક્ત, મોટા આગમજ્ઞાતા, સત્તરભેદે સંયમના પાલક, વિશુદ્ધ દિલવાળા એવા **મહો૦**

જિનસુંદરગણિ, સ્થવિર પં૦ જયવર્મગણિ, મોટા ઉપદેશક સ્થવિર પં૦ દેવમંગલગણિ (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૪, ૧૧૪), પં૦ શ્રુતસાગર, પં૦ દેવપ્રભ (દેવભદ્ર), પં૦ રત્નસુંદર, પં૦ સર્વશેખર, પં૦ ક્ષેમંકર, **સંવેગી પં૦ કમલચંદ્રગણિ, પં૦ જ્ઞાનકીર્તિ**, પં૦ સાધુસુંદર, **પં૦ અભયસુંદર મિશ્ર, પં૦ શીલકુશલ ગણિ,** પં૦ આનંદવલ્લભ, શાંતમૂર્તિ, એકાંતપ્રેમી—**વનવાસી પં૦ સોમશેખર,** ગુરુઆજ્ઞા તત્પર પં૦ વિમલમૂર્તિ, પં૦ સર્વસાગર વગેરે ૮૪ **પદવીધરો** છે.

આ ગચ્છમાં ગુરુવિનય, ગણભક્તિ, શુદ્ધ જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રવાળાં **સાધ્વી મહત્તરા શ્રી ચારિત્રચૂલા,** શાસ્ત્રોમાં નિપુણ, ''બ્રાહ્મી'' જેવા કુશળ પ્રશંસનીય **સાધ્વી મહત્તરા શ્રી ભુવનચૂલા** વગેરે તથા આઠ પ્રકારના પ્રભાવકો, મોટા વાદીઓ અને વિવિધ લબ્ધિધરો છે.

આ ગચ્છમાં ૧૧ અંગના પાઠી મહો૦ **જિનસુંદરગણિ, પં૦ ઉદયરત્નગણિ** વગેરે છે. મોટા વાદી, લબ્ધિધરો, સૌ પદવીધરો અને **મંત્રી હેમજી** વગેરે ધર્મકથાની લબ્ધિવાળા શ્રાવકો, પં૦ સર્વવલ્લભગણિ વગેરે સાચા **નિમિત્ત વેદી** ગણરક્ષામાં તત્પર છે, નાના-મોટા સૌ પ્રત્યે ભક્તિવાળા છે. **પં૦ ગુણવર્ધન,** પં૦ સાધુસાગર વગેરે બારે પ્રકારની તપસ્યામાં તત્પર છે. લોકોત્તર ગુણવાળા પં૦ સર્વદેવ વગેરે બે બે માસના તેમજ વિવિધ જાતના તપ કરનારા તપસ્વીઓ અને ઉપસર્ગને સહન કરનારા **મહાતપસ્વીઓ પં૦ શાંતિચંદ્રગણિ** વગેરે છ માસી તપ કરનારા તપસ્વી છે.

આ ગચ્છમાં ભારતના મોટા કવિઓ બાણ, મુરારિ, અમર, કાલિદાસ, હર્ષ, ભોજ, ભારવિ તથા માઘને પણ ભુલાવે તેવા કવીંદ્રો છે. આ ગચ્છમાં પ્રવચનીકો, લબ્ધિધરો, વાદીશ્વરો, મંત્રવાદીઓ, યંત્રજ્ઞાતાઓ, **વૈદ્યરાજો,** સંઘના કાર્યમાં વિવિધ શક્તિ ધરનારા **મોટા તપસ્વીઓ,** રાજમાન્ય તેમજ પંડિતમાન્ય **મુનિવરો** છે.

આ ગચ્છમાં ગણધર **સુધર્માસ્વામીની અખંડ શિષ્યપરંપરા** છે, શુદ્ધ ધર્મમર્યાદા છે. કોઈ પણ **ઉપધાન,** પ્રતિક્રમણ અથવા જિનપૂજાની મના કરાનારા કે સ્વેચ્છાચારી પ્રવૃત્તિવાળા નથી, સૌ **શુદ્ધ સામાચારીના** પાલક છે. આથી બધાયે આચાર્યો વગેરેમાં આપસ-આપસમાં પ્રેમ છે. **શુદ્ધ સંવેગીપણું** છે, **સૌને આગમો પ્રત્યે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ** છે અને ગુણ પ્રત્યે વફાદારી છે. આ ગચ્છમાં પોતાના કે પરાયાના વાડા નથી, સંસારી સુખોની લાલચ નથી. આવા મુનિવરો અને આવી શાસનની વફાદારી બીજે ક્યાંય દેખાતી નથી, તો જેને આત્માનું કલ્યાણ કરવું હોય તેણે આ ગચ્છનું જ સેવન કરવું જોઈએ.

આ૦ દેવસુંદરસૂરિનો ગચ્છ આવો ઉત્તમ છે.

(–ગુર્વાવલી, શ્લોક ૪૧૬ થી ૪૭૫)

સ્વર્ગગમન – 'વીરવંશાવલીકાર' લખે છે કે, રાયખંડની વડલીના વીશા પોરવાડ સં૦ ગોવિંદે તારંગાતીર્થમાં ભ૦ અજિતનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી, તે પછી સં. ૧૪૮૨માં ઓડછામાં આ૦ દેવસુંદરસૂરિનું સ્વર્ગગમન થયું. આ૦ સોમસુંદર-સૂરિ તે વખતે દેવપાટણમાં વિચરતા હતા.

(-વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૨૧૩)

આ આધારોથી સમજાય છે કે, **આ૦ દેવસુંદરસૂરિ** સં. ૧૪૬૬માં અને ત્યારબાદ સં. ૧૪૭૯ની તારંગાતીર્થની **પ્રતિષ્ઠા** વખતે વિદ્યમાન હતા; પણ સં. ૧૪૯૬ની રાણકપુરની પ્રતિષ્ઠા વખતે વિદ્યમાન નહોતા. તો તેમનું એ સમય દરમિયાન એટલે કે સં. ૧૪૮૨ કે ૧૪૯૨માં **સ્વર્ગગમન** થયું હોય, એમ જણાય છે.

શેઠ **ધારશીએ** પંદર દિવસના ઉપવાસ કરી દેવ સાધ્યો. દેવે શેઠને જણાવ્યું કે, ''ભગવાન સીમંધરસ્વામીએ કહ્યું છે કે, ભ૦ **દેવસુંદરસૂરિ** ત્રીજા ભવે મોક્ષે જશે.'' (-ગુર્વાવલી, શ્લોક ૩૧૨)

વડોદરાનો **મંત્રી સારંગ** જૈનધર્મનો કટ્ટર વિરોધી હતો. તેણે એક દેવની ભલામણથી સિદ્ધપુર જઈ, ભ૦ દેવસુંદરસૂરિને મોટા જ્ઞાની જાણી, વેદ-વેદાંતના પ્રશ્નો પૂછ્યા. તેના ઉત્તરો સાંભળી તે **જૈન** બન્યો.

ધનાઢ્ય, સમકિતી, બારવ્રતધારી, જ્ઞાની, સચિત આહારના ત્યાગી **સુદર્શન શેઠે** પણ દેવ દ્વારા ભ૦ દેવસુંદરસૂરિની **યુગપ્રધાનતા** તથા **મોક્ષપ્રાપ્તિ** વગેરેના નિર્ણયો કર્યા હતા. (–ગુર્વાવલી, શ્લોક ૩૧૨ થી ૩૧૪)

ગ્રંથભંડારો – આ૦ જયાનંદસૂરિ, આ૦ દેવસુંદરસૂરિ, તેમના શિષ્યો તથા સમકાલીન આચાર્યો અને મુનિવરોના ઉપદેશથી ઘણા ગ્રંથભંડારો બન્યા અને વિવિધ વિષયના ઘણા ગ્રંથો લખાયા.

કેટલાક ગ્રંથો વિશે આ પ્રકારે માહિતી મળે છે –

(૧) આ૦ દેવસુંદરસૂરિ, આ૦ જ્ઞાનસુંદરસૂરિ, આ૦ કુલમંડનસૂરિ, આ૦ ગુણરત્નસૂરિ, મહો૦ દેવશેખરગણિ વગેરે મુનિપરિવાર સં. ૧૪૩૬ના પોષ વદિ ૬ ને ગુરુવારે દિયાણા તીર્થમાં બિરાજમાન હતો ત્યારે દિયાણા ગામના **શા૦ કરણસિંહે** 'પાર્શ્વનાથચરિત્ર' (ગ્રં. ૬૦૭૪) લખાવી, પાટણના **શેઠ સોમસિંહ** અને **શેઠ પ્રથમ** વગેરે તપાગચ્છ સંઘને અર્પણ કરી, ઉક્ત મુનિપરિવારને ભણવા આપ્યું. (જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભાગ ૨, પ્રશ. નં. ૩૭-૧૧૦; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૪, ક. ૭મી)

(૨) સં૦ આશાધર અને સં૦ રાજિમતીએ આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી ઘણા નવા ગ્રંથો લખાવ્યા. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૩, કલમ-૬ તથા પૃ. ૧૧૫)

(૩) ઘોઘાબંદરના સં૦ સરવણના પુત્રે 'જ્ઞાતાસૂત્ર-સટીક' લખાવ્યું. (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૩૨૮)

(૪) શેઠ આભૂ પલ્લીવાલના વંશજ શેઠ સાલ્હાએ આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૪૨ના ભાદરવા સુદિ ૨ ને સોમવારે ખંભાતમાં 'પંચાશકવૃત્તિ' તાડપત્ર પર લખાવી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૮)

(૫) શેઠ દેવસિંહ શ્રીમાલીની પત્ની દેવલદેવી, તેની પુત્રી માઉએ કોરંટગચ્છના આ૦ સર્વદેવસૂરિના 'ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત પર્વ ૨, અજિત-નાથચરિત અને સગર ચક્રવર્તિચરિત' લખાવી, સં. ૧૪૩૭માં આ૦ નન્નસૂરિને વહોરાવ્યું. (જૈન પુ. પ્ર. સં., પ્રશ. નં. ૩૮)

(૬) શેઠ નરસિંહ ઓસવાલના બીજા પુત્ર માલજીએ આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સાતે ક્ષેત્રોમાં ધન-દાન કર્યું અને સં. ૧૪૩૭ના ખંભાત તીર્થમાં 'ધર્મસંગ્રહણી' લખાવી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૧)

(૭) ગેરડકનગરનિવાસી શા૦ મલયસિંહ પોરવાડની પત્ની સાઉદેવીએ આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૪૪માં પાટણમાં 'આવસ્સયસુત્ત', 'ચૈત્યવંદન ચૂર્ણિ' વગેરે ગ્રંથો તાડપત્ર પર લખાવ્યાં. (જૈન પુ. પ્ર. સં., પ્રશ. નં. ૪૧)

(૮) આ૦ જયાનંદસૂરિ અને દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી ખંભાતના શ્રીસંઘે સં. ૧૪૪૧માં ખંભાતમાં ભટ્ટારક સોમતિલકસૂરિ ગુરુભંડાર સ્થાપન કર્યો. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૨; શ્રી પ્રશ. સં. ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૯૭)

(૯) આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી આબૂ તીર્થના ફિલણી ગામના શા૦ વજસિંહની પત્ની કડવીએ સં. ૧૪૫૧ના શ્રા. સુદિ ૫ ને ગુરુવારે ખંભાતમાં 'સુંદસણાચરિય' લખાવી પાટણના જૈન જ્ઞાનભંડારને ભેટ આપ્યું. (જૈન પુ. પ્ર. સં., પ્રશ. નં. ૪૨)

(૧૦) ઠ૦ ભૂભડની પત્ની પ્રીમલદેવીએ આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૫૪ના મહા સુદ ૧૩ ને સોમવારે ખંભાતમાં 'સુયગડંગસુત્ત-ટીકા' (ગ્રં. ૧૩૯૫૦) લખાવી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૨)

(૧૧) મંત્રી વીરમદેવની પત્ની અલ્હુદેવીએ આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૫૫ના જેઠ સુદિ ૩ ને ગુરુવારે ખંભાતમાં કાયસ્થ મંત્રી જાનાના પુત્ર મંત્રી ભીમદેવ પાસે પાંચ 'ઉપાંગસૂત્રો-સટીક' લખાવ્યાં. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૨)

(૧૨) આ૦ જયાનંદસૂરિના મોટાભાઈ વયજાને માકુ નામે પત્ની તથા તેજા, ભીમા, સંપૂરણ અને પદમો નામે પુત્ર તેમજ રૂપલ નામે પુત્રી હતી. એ રૂપલને બચપણથી ધર્મસંસ્કાર મળ્યા હતા. તે દેવ-ગુરુ પ્રત્યે ભક્તિવાળી, દયાળુ અને તપસ્વી હતી. તેણે આ૦ દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૫૮-૧૪૫૯માં પાટણમાં 'પઉમચરિત' (ગ્રં. ૧૦૫૦૦) લખાવી, પાટણના જૈન ગ્રંથભંડારને ભેટ આપ્યું. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૩)

(૧૩) આ૦ સોમસુંદરસૂરિ, આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ, આ૦ જયચંદ્રસૂરિ, મહાવિદ્યાવિડંબનકાર આ૦ ભુવનસુંદરસૂરિ, અગિયાર અંગપાઠી આ૦ જિનસુંદરસૂરિ સપરિવાર સં. ૧૪૭૯માં ઇન્દ્રપુરી જેવા પાટણમાં બિરાજમાન હતા, ત્યારે પાટણના વતની શેઠ કર્મસિંહ શ્રીમાલીના વંશજ શેઠ ઉદયરાજનો પુત્ર ધનકુબેર શેઠ માલદેવ, તેના પાંચમા પુત્ર શેઠ ગોવિંદ અને તેના ચોથા પુત્ર શેઠ નાગરાજે આગમગ્રંથો તાડપત્ર પર લખાવ્યાં. (જૈન પુ. પ્ર. સં., પ્રશ. નં. ૪૯; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૪, કલમ : ૧૨)

(૧૪) શેઠ ગોવિંદની પત્ની ગંગાદેવી, તેના પુત્ર નાગરાજે આ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૮૯માં પાટણમાં ''નંદિસુત્ત-ટીકા'' લખાવી. (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ ભાગ ૨, પ્રશ. નં. ૧૧૩, પૃ. ૭૪)

(૧૫) આ૦ જયાનંદસૂરિના ઉપદેશથી વ્ય૦ અનંતા પોરવાડે પોતાના પુત્ર મુનિ અભયપાલ પં૦ અભયસુંદર મિશ્રને માટે શેઠ આશદેવ પોરવાડે લખાવેલ આ૦ દેવભદ્રસૂરિ કૃત ''પાસનાહચરિયં'' ખરીદ કર્યું. (જૈન. પુ. પ્ર. સં., પ્રશ. નં. ૪)

(૧૬) ખરતરગચ્છના મહત્તરા સાધ્વી શ્રી ગુણસમૃદ્ધિ (ગુણઋદ્ધિ)એ સં. ૧૪૦૬માં જેસલમેરમાં ''અંજનાસુંદરીચરિત'' (ગ્રં. ૫૦૪) બનાવ્યું. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૭૪)

卐

આચાર્ય સોમસુંદરસૂરિ

श्रीसोमसुन्दरगुरुप्रवरास्तुर्या अहार्यमहिमानः ।
येभ्यः सन्ततिरुद्यैर्भवति द्वेधा सधर्मभ्यः ॥५॥
(સં. ૧૫૦૬, આ૦ રત્નશેખરસૂરિકૃત શ્રાદ્ધવિધિ કલ્પકૌમુદી)

श्री चन्द्रगच्छगगनाङ्गणभानुमन्तः, सौभाग्यभाग्यविलसद्गुणऋद्धिमन्तः ।
श्री सोमसुन्दरगुरुप्रवरा जयन्ति, यानाऽऽदरेण मुनयः स्तवनं जयन्ति ॥
(સં. ૧૫૫૫, ઉપદેશક કલ્પવલ્લી : પ્રશસ્તિ)

श्री जैनशासनसमुद्धरणैकधीराः श्रीदेवसुन्दरयुगप्रवरा विरेजुः ।
तेषां पदे जनमुदे विहिताऽवताराः श्रीसोमसुन्दरगुरुप्रवरा जयन्ति ॥३७॥
(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ ભાગ ૨, પ્રશ. નં. ૪૭૩)

પાલનપુરના **શેઠ સજ્જનસિંહની** પત્ની **માલણદેવીએ** સં. ૧૪૩૦ના માગસર વદિ ૧૪ ને શુક્રવારે **સોમચંદ** નામક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેમની સં. ૧૪૩૭માં આ૦ જયાનંદસૂરિ પાસે **દીક્ષા** થઈ તથા સં. ૧૪૫૦માં **ઉપાધ્યાયપદ,** સં. ૧૪૫૭માં પાટણમાં શેઠ નરસિંહ ઓશવાલના ઉત્સવમાં **આ૦ દેવસુંદરસૂરિના** હાથે **આચાર્યપદ** અને સં. ૧૪૯૯માં તેમનું **સ્વર્ગગમન** થયું.

તેઓ જ્ઞાની, ગુણવાન, મધુરભાષી, અમોઘ ઉપદેશક, ક્ષમાશીલ, **શિષ્યવત્સલ,** ભાગ્યવાન અને મહિમાવંત હતા.

તીર્થો, યાત્રાસંઘો, દીક્ષા, આચાર્યાદિ પદવીઓ વગેરે --

આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ સં. ૧૪૭૨માં **મક્ષીજી,** સં. ૧૪૭૭માં **પોસીના** અને સં. ૧૪૯૬માં **રાણકપુર તીર્થની** સ્થાપના કરી.

તેઓના ઉપદેશથી ઈડરના સંઘપતિ **ગોવિંદ ઓસવાળે** સં. ૧૪૬૬માં શત્રુંજય, ગિરનાર, સોપારક, તારંગા વગેરે તીર્થોનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. તારંગાતીર્થમાં મોટી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આચાર્યશ્રીએ અહીં ઉપા૦ જયચંદ્રને આચાર્યપદ અને પં૦ જિનમંડનમુનિને **ઉપાધ્યાયપદ** આપ્યું. આ ઉત્સવમાં આ૦ સોમસુંદરસૂરિના પરિવારના ૧૮૦૦ સાધુ હાજર હતા. સં. ૧૪૭૮ માં વડનગરમાં તેમણે દેવગિરિના **શેઠ દેવરાજની** વિનતિથી **ઉપા૦ મુનિસુંદરને** આચાર્યપદ આપ્યું.

(પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૪૯ થી ૫૫૧; પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૭–૧૭૮)

અમદાવાદના બાદશાહ અહમ્મદશાહના પ્રીતિપાત્ર સં૦ ગુણરાજ ઓશવાલે આ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિ અને ભ૦ સોમસુંદરસૂરિનો **મોટો નગરપ્રવેશ મહોત્સવ** કરી અમદાવાદમાં પધરાવ્યા તેમજ ઉત્સવ કરી પોતાના નાના ભાઈ સં૦ **નાનાક** (આંબાક)ને તેમના હાથે દીક્ષા અપાવી (પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૪; પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૨). તેમનું નામ મુનિ નંદિરત્ન રાખ્યું. અમદાવાદમાં આ નગરપ્રવેશ મહોત્સવ અને દીક્ષા ઉત્સવ સૌથી **પહેલવહેલો** હતો.

સં૦ ગુણરાજે સં. ૧૪૭૭માં બાદશાહ અહમ્મદશાહનું ફરમાન મેળવી શત્રુંજય, મહુવા, પ્રભાસપાટણ અને ગિરનાર તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. આચાર્યશ્રીએ આ ચાલુ યાત્રાસંઘમાં મહુવામાં ઉપા૦ જિનસુંદરને **આચાર્યપદ** આપ્યું. (ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ, પૃ. ૩૫)

સં૦ ગુણરાજના પુત્રો **ગજરાજ, મહીરાજ અને બાલુરાજે** સં. ૧૪૮૫માં ચિત્તોડગઢમાં રાણા **મોકલસિંહની** પ્રેરણાથી રાજા અલ્લટના સમયના **જૈન વિજય કીર્તિસ્તંભનો જીર્ણોદ્ધાર** કર્યો તથા રાજગચ્છના **આ૦ ધનેશ્વરસૂરિએ** પ્રતિષ્ઠા કરાવેલા ભ૦ મહાવીરસ્વામીના દેરાસરના સ્થાને મૂળથી નવું દેરાસર બંધાવ્યું તેમજ બીજી ચાર દેરીઓ બનાવી અને તેમાં સં. ૧૪૮૫માં આ૦ સોમસુંદર-સૂરિના હાથે ભ૦ મહાવીરસ્વામી વગેરેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૩)

મેવાડના દેલવાડામાં સં૦ વીસલના ઉત્સવમાં ઉપા૦ ભુવનસુંદરને આચાર્યપદ અને **પં૦ વિશાલરાજને ઉપાધ્યાયપદ** આપ્યું.

ચિત્તોડમાં સં૦ વીસલના જિનાલયમાં ભ૦ શ્રેયાંસનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી તેમજ સં૦ વીસલની પત્ની **સં૦ ખીમાઈ** તથા પુત્ર **ચંપકે** ભરાવેલ ભ૦ **કલ્પદ્રુમ પાર્શ્વનાથની** ૯૩ આંગળ ઊંચી પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ ઉત્સવમાં ઘણી પદવીઓ અને નવી દીક્ષાઓ આપી.

આચાર્યશ્રીએ સં. ૧૪૯૬ ફાગણ વદિ ૫ ના રોજ રાણકપુરમાં ધાણેરાવના **સં૦ ધરણા** પોરવાડે બંધાવેલા **'ત્રિભુવનદીપક પ્રાસાદ'**ની પ્રતિષ્ઠા કરી. અહીં મહો૦ સોમદેવને આચાર્યપદ આપ્યું. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૯ થી ૧૮૬)

આ૦ સોમસુંદરસૂરિના કુટુંબના સં૦ **રતને** માળવાના ''આગર'' ગામથી ભ૦ **લક્ષ્મીસાગરસૂરિ** વગેરેના ઉપદેશથી છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો.

(પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૭)

આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી આમ ઘણા તીર્થસ્થાનો, યાત્રાસંઘો, પદઉત્સવો, દીક્ષાઓ, જિનપ્રાસાદો, જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા વગેરે કાર્યો થયાં.

ગ્રંથો – આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ જગતને **વિશાળ સાહિત્ય** અર્પણ કર્યું. તેમના ગ્રંથો આ પ્રકારે જાણવા મળે છે –

'ચૈત્યવંદનભાષ્ય-અવચૂરિ' ગ્રં. ૧૦૨૭, 'કલ્પાન્તર્વાચ્ય' ગ્રં. ૧૮૦૦, 'ચતુર્વિંશતિજિન ભવોત્કીર્તન સ્તવ' શ્લોક ૨૬, 'નવખંડપાર્શ્વનાથાષ્ટક' (શ્લોક ૮), સાવચૂરિ, 'યુગાદિજિનસ્તોત્ર' શ્લોક ૨૫, 'યુષ્મત્ શબ્દનવસ્તવ', 'અસ્મત્ શબ્દનવસ્તવ', 'ભાષ્યત્રયચૂર્ણિ', 'કલ્યાણસ્તવ', 'યતિજીતકલ્પ-રત્નકોશ', સં. ૧૪૫૦માં આરાધનારાસ, સં. ૧૪૮૦માં અર્બુદકલ્પ, નેમિનાથ નવરસ ફાગ, સં. ૧૪૮૫માં ઉપદેશમાલા-બાલાવબોધ, સં. ૧૪૯૧માં 'સ્થૂલિભદ્રફાગ', 'યોગશાસ્ત્ર-બાલાવબોધ', ષડાવશ્યક બાલાવબોધ', 'નવતત્ત્વ બાલાવબોધ' અને 'આરાધના-પતાકા-બાલાવબોધ', સં ૧૪૯૬માં 'ષષ્ટિશતક-બાલાવબોધ' વગેરે ગ્રંથો રચ્યા* હતા.

તેઓ પ્રાચીન ગદ્ય ગુજરાતી ભાષાના **આદ્ય પુરસ્કર્તા** હતા.

(-ક્રિયારત્ન સમુચ્ચય, ગુરુપર્વક્રમ સં. ૧૪૬૬, ગુર્વાવલી સં. ૧૪૬૬, સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય સં. ૧૫૨૪, ગુરુગુણ રત્નાકર કાવ્ય સં. ૧૫૪૧, તપાગચ્છ પટ્ટાવલી સં. ૧૬૪૮)

ગ્રંથભંડાર : માંડવગઢના સોની **સંગ્રામસિંહે** સં. ૧૪૭૦માં આચાર્યશ્રીને માંડવગઢમાં પધરાવી, ચોમાસુ કરાવ્યું અને ભગવતીસૂત્રનું વ્યાખ્યાન કરાવ્યું. સોની સંગ્રામે ગહુંલીમાં 'ગોયમા' શબ્દ દીઠ એકેક સોનામહોર મૂકી, એમ ૩૬૦૦૦ સોનામહોર ચડાવી. તેની **માતાએ** 'ગોયમા' શબ્દ દીઠ અર્ધી એમ ૧૮૦૦૦ અને તેની **પત્નીએ** પા એમ ૯૦૦૦ સોનામહોર ચડાવી. એમ તેઓએ કુલ ૬૩૦૦૦ સોનામહોરો ભગવતીસૂત્રને ચડાવી. સંગ્રામ સોનીએ સં. ૧૪૭૧માં આ દ્રવ્ય ખરચીને સોનેરી તેમજ રૂપેરી શાહીથી કલ્પસૂત્રની સચિત્ર પ્રતિ તેમજ 'કાલિકાચાર્યકથા'ની અનેક પ્રતિઓ લખાવી અને સાથેના સૌ સાધુઓને તેની પ્રતિઓ વહોરાવી તેમજ ઘણી પ્રતિઓ સંઘના ગ્રંથભંડારમાં મૂકી.

આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી **શા૦ મેઘજી ઓસવાલે** પાવાગઢમાં ભ૦ સંભવનાથના દેરાસરમાં ૮ દેરીઓ બંધાવી, સોપારામાં જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો, સુલતાનપુરમાં ઉપાશ્રય બંધાવ્યો અને ૨૪ જિનપ્રતિમાઓની અંજનશલાકા કરાવી. મહીકાંઠામાં ૨૪ વાર **અમારિ** પળાવી તથા સં. ૧૪૯૮માં **'જૈનસિદ્ધાંતભંડાર'** સ્થાપ્યો.

★ આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ ષષ્ટિશતકની ટીકા રચી (વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૧૨૩). આ૦ સોમસુંદરસૂરિના શિષ્યોએ રચેલું નવગ્રહ પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર શ્લોક ૧૦ સાવચૂરિક અને આબૂ તથા જીરાવલા તીર્થોનાં ક્રમશઃ ભ૦ ઋષભદેવ, ભ૦ નેમિનાથ અને ભ૦ પાર્શ્વનાથનું ત્રિઅર્થી સ્તવન (શ્લોક ૫) સાવચૂરિક મળે છે.

આ૦ સોમસુંદરસૂરિ લોકપ્રિય હતા, તેમ સર્વગચ્છપ્રિય પણ હતા. બીજા ગચ્છવાળા તેમની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવા આવતા.

વીરવંશાવલી પટ્ટાવલીમાં આ૦ સોમસુંદરસૂરિ બાબત વર્ણન મળે છે કે – કચ્છના ચોબારી ગામમાં કોઈની શીખવણીથી આચાર્યશ્રીને મારી નાખવા રાતે એક મારો તેમની પાસે આવ્યો, પણ તે મારો ગુરુ મહારાજને મહાપુરુષ સમજીને ઘાત કરતો રોકાઈ ગયો અને ગુરુ મહારાજને નમસ્કાર કરી પોતાના ઘરે ચાલ્યો ગયો.*

આ૦ **સોમસુંદરસૂરિ** ત્યારબાદ **માંડવગઢ** પધાર્યા. પછી વડોદરા, સંખેહડા, ડભોઈ, જંબૂસર, આમોદ, ખંભાત, અમદાવાદ–**આશાપલ્લી, કઠવાડા, ફરમાનવાડી,** સિકંદરપુર, વીશનગર થઈ **વડનગર** પધાર્યા. ત્યાં વીશા પોરવાડ **સં૦ દેવરાજે** ભ૦ અભિનંદનસ્વામીની સાત ધાતુથી ભરાવેલ જિનપ્રતિમાની મોટા જિન-પ્રાસાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. સં૦ દેવરાજે ૨૭૦૦૦ ખરચી મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો.

ગચ્છનાયકે ત્યાં (૧) સં. ૧૪૭૮માં કૃષ્ણસરસ્વતી બિરુદધારી ઉપા૦ મોહનંદનને આચાર્યપદવી આપી, આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ નામ રાખી, પોતાની પાટે સ્થાપ્યા હતા. તેમજ બીજા પણ આચાર્યો બનાવ્યા હતા (સં. ૧૪૯૮, સૂક્ષ્માર્થવિચાર ચૂર્ણિ-પ્રશસ્તિ); જેમ કે, (૨) ઉપા૦ જયઉદય–તે આ૦ જયચંદસૂરિ. (૩) ૧૧ અંગના મુખપાઠી ઉપા૦ ભુવનધર્મ–તે આ૦ ભુવનસુંદરસૂરિ. (૪) દીપાલિકાકલ્પના રચયિતા ઉપા૦ જયવંતહર્ષ–તે આ૦ જિનસુંદરસૂરિ.

ગચ્છનાયક આ૦ સોમસુંદરસૂરિ ચાર લઘુ આચાર્યો સાથે વિહાર કરતા કરતા હણાદ્રા થઈ **મોટા પોસીના** પધાર્યા. ત્યાં તેમણે જિનપ્રાસાદોની પ્રતિષ્ઠા કરી, **ત્યારથી પોસીના તીર્થ** બન્યું. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૮૭ થી ૧૯૨)

તેમણે ત્યાંથી વિહાર કરી, આબૂ પાસે **ભારજા** વગેરે નગરોના ૭ જિનપ્રાસાદોની પ્રતિષ્ઠા કરી તેમજ આ પ્રદેશમાં ૨૧ જિનપ્રાસાદોના જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા.•

★ મહો૦ ધર્મસાગરગણિવર લખે છે કે, દ્રવ્યલીંગીઓએ ઈર્ષાથી ૫૦૦ ટકા આપી આ મારાને મોકલ્યો હતો. વૃદ્ધો બતાવે છે કે આ મારાએ આચાર્યદેવની મીઠી વાણીથી ઉપદેશ પામી દીક્ષા લીધી હતી. (-તપગચ્છ પટ્ટાવલી, ગાથા ૧૬, વિવરણ; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભાગ ૧, પૃ. ૬૫)

• આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ સં. ૧૪૭૮ પોષ સુદિ પના રોજ રાણા મોકલદેવના રાજ્યમાં મેવાડના જાવરગામમાં શેઠ વાના પોરવાડના વંશજ સંઘપતિ ધનપાલના ભ૦ શાંતિનાથના જિનપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી. ત્યારે તેમની સાથે **આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ**, આ૦ જયચંદસૂરિ, આ૦ ભુવનસુંદરસૂરિ, આ૦ જિનસુંદરસૂરિ, આ૦ જિનકીર્તિસૂરિ, આ૦ વિશાલરાજસૂરિ, આ૦ રત્નશેખરસૂરિ, આ૦ ઉદયનંદીસૂરિ, આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ, મહો૦ સત્યશેખરગણિ,➡

તેમણે સં. ૧૪૮૧માં **નીતોડામાં** મહારાજા સંપ્રતિએ બનાવેલા મોટા જિનપ્રાસાદમાં દેવપાટણથી **બાબાયક્ષ**ની પ્રતિમા મંગાવી, સ્થાપન કરી. ત્યારપછી નાંદિયામાં જીવિતસ્વામી અને અજારીમાં **સરસ્વતીદેવી** વગેરેની યાત્રાઓ કરી. 'મેવાડના ગોલવાડ'માં નાડલાઈની યાત્રા કરી, ત્યાં ચોમાસુ કર્યું. પછી રાણકપુર (ઘાણેરાવ)માં ચોમાસુ કર્યું.

વીશા પોરવાડ સંઠ **ધરણાશાહે** ગુરુદેવના ઉપદેશથી સં. ૧૪૬૯માં રાણકપુરમાં ''બાદશાહ પિરોજશાહની આજ્ઞા'' મેળવી **ચતુર્મુખ ત્રૈલોક્યદીપક** જિનપ્રાસાદ બનાવવો શરૂ કર્યો. તેની પ્રતિષ્ઠા આઠ **સોમસુંદરસૂરિ**ના હાથે સં. ૧૪૯૯માં કરાવી, ત્યારે ત્યાં ૪ આચાર્યો, ૯ ઉપાધ્યાયો, પંડિત, ગણિ, ઋષિ વગેરે ૫૦૦ મુનિવરોનો પરિવાર વિદ્યમાન હતો.

પછી ગચ્છનાયક આઠ સોમસુંદરસૂરિ અને આઠ મુનિસુંદરસૂરિ એ બન્ને આચાર્યોએ નાડોલમાં સાથે ચોમાસુ કર્યું તથા આઠ **ભુવનસુંદરસૂરિ**ને **'શિરોહી'** અને આઠ **જિનસુંદરસૂરિ**ને 'શ્રીમાલનગર'માં ચોમાસુ કરવા મોકલ્યા.

આઠ સોમસુંદરસૂરિ સં. ૧૫૦૧માં ભઠ મહાવીરસ્વામી વગેરેની યાત્રા કરી ચોમાસામાં કાળધર્મ પામ્યા. (વિવિધગચ્છીય પટ્ટા. સંગ્રહ, પૃ. ૨૧૩ થી ૨૧૬)

તપાગચ્છની વિવિધ નંદીઓ, જુદી જુદી શ્રમણશાખાઓ –

ઇતિહાસકાર **પંઠ પ્રતિષ્ઠાસોમગણિ** સં. ૧૫૨૪માં લખે છે કે, આઠ સોમસુંદરસૂરિની આજ્ઞામાં તપાગચ્છની સુંદર, કીર્તિ, રાજ, શેખર, નંદી, સાગર, દેવ, મંડન, રત્ન, જય, હંસ, વર્ધન, મૂર્તિ, ભૂષણ, વીર, ભદ્ર, ધર્મ, ચંદ્ર, સિંહ, સેન, સોમ વગેરે વગેરે લગભગ ૫૦ થી વધુ શાખાઓના ૧૮૦૦ શ્રમણો હતા. (સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય, સર્ગ : ૧૦)

આ શાખાઓમાં વગેરે શબ્દથી સાધુ, વિજય, વિમલ, હર્ષ, કુલ, કુશલ, મેરુ, સૌભાગ્ય, કળશ, રુચિ, ચારિત્ર, શીલ વગેરે વધુ શાખાઓ સમજવાની છે. આમાંની ઘણી **શ્રમણશાખાઓ** લગભગ વિક્રમની ૨૦મી શતાબ્દી સુધી ચાલુ હતી. તે પૈકીના **કવિરત્ન પંઠ દયારુચિગણિ** સં. ૧૮૩૫માં અને દોલતરુચિ સં. ૧૯૦૦માં થયા હતા. આજે પંઠ માણેકરુચિ વિદ્યમાન છે.

તપાગચ્છના નાયકો ગીતાર્થોની સમ્મતિ મેળવી તથા શાસનદેવોનો સંકેત પામી યોગ્ય મુનિને પોતાની પાછળ ગચ્છનાયક બનાવતા હતા.

તપાગચ્છમાં આ રીતે **વિવિધ શાખાઓ** હતી. તે દરેક શાખાઓના મુનિવરો એક ગચ્છનાયક (ભટ્ટારક)ની આજ્ઞામાં રહેતા હતા. આ શાખાઓની શિષ્ય-પરંપરામાં **પ્રધાનતા** રહેતી હતી.

➡ મહોઠ સૂરસુંદરગણિ, પંઠ સોમદેવગણિ, પંઠ સોમોદયગણિ વગેરે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પંન્યાસ, મુનિ વગેરે પરિવાર હતો. ચારે સંઘ આવ્યા હતા. (–પ્રાગ્વાટ ઇતિ., પૃ.૨૫૮)

સાધારણ રીતે વિજય તથા વિમલ, સાગર તથા સાર, કુશળ તથા કુળ, હર્ષ તથા હંસ અને ધર્મ તથા ચારિત્ર કે શીલ વગેરે શાખાઓ નામસામ્યથી એક જ હતી. તેમજ સાગર, સમુદ્ર તથા અબ્ધિ, ચંદ્ર તથા ઇન્દુ, હર્ષ તથા આનંદ, સુંદર તથા કુશલ, સૌભાગ્ય તથા ભદ્ર અને વિજય વગેરે શાખાઓ અર્થસામ્યથી એક જ મનાતી હતી.

જેમકે મુનિચંદ્ર તે **મુનીંદુ**, આનંદસાગર તે **આનંદાબ્ધિ**, બુદ્ધિસાગર તે **બુધ્યબ્ધિ**, અજિતસાગર તે અજિતાબ્ધિ, મહાનંદ તે **મહાહર્ષ** વગેરે ગચ્છનાયકો તથા ગીતાર્થો હુલામણામાં, વડીદીક્ષામાં કે પદવીઓમાં આ શાખાઓને બદલી પણ નાખતા હતા.

જેમકે ઉપા૦ મોહનંદન તે આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ, ઉપા૦ જયઉદય તે આ૦ જયચંદ્ર, ઉ૦ અમૃતમેરૂ તે આ૦ **આનંદવિમલસૂરિ**, ઉ૦ ઉદયધર્મ તે આ૦ **વિજયદાનસૂરિ**, ઉ૦ હીરહર્ષ તે આ૦ **હીરવિજયસૂરિ**, ઉ૦ જયવિમલ તે આ૦ વિજયસેનસૂરિ, ઉ૦ વિદ્યાવિજય તે આ૦ વિજયદેવસૂરિ, ઉ૦ રાજવિમલ તે મહો૦ હર્ષવિમલગણિ, પં૦ વિદ્યાવિમલ તે ઉપા૦ **વિદ્યાધર** તેમજ ઉપા૦ વિદ્યાસાગર અને આ૦ આનંદસાગરસૂરિના શિષ્ય મુનિ હંસવિજય તે પં૦ **વિજયસાગર** વગેરે.

પદસ્થો – ભ૦ સોમસુંદરસૂરિવરે પોતાની પાટે આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ, આ૦ જયચંદ્રસૂરિ, આ૦ ભુવનસુંદરસૂરિ, આ૦ જિનસુંદરસૂરિ એમ ૪ આચાર્યો બનાવ્યા તેમજ ઉ૦ ચારિત્રરત્ન, ઉ૦ રત્નમંડન, ઉ૦ જિનમંડન, ઉ૦ **હેમહંસગણિ**, ઉ૦ સોમદેવ, ઉ૦ વસુનંદન અને ઉ૦ સુધાનંદન વગેરેને ઉપાધ્યાય પદે સ્થાપ્યા. તેમના પરિવારમાં ૧૮૦૦ સાધુઓ હતા.

જ્યોતિર્ધરો : આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ જગતને ઘણા જ્યોતિર્ધરો આપ્યા હતા. તે આ પ્રમાણે –

૧. આ૦ **મુનિસુંદરસૂરિ** (પ્રક. ૫૧).

૨. આ૦ **જયચંદ્રસૂરિ** – તે આ૦ સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમનાં નામ મુનિ જયાનંદ, જયેન્દુ, જયસુંદર, જયઉદય વગેરે મળે છે. તેમને ભ૦ દેવસુંદરે ઉપાધ્યાય બનાવ્યા અને આ૦ મુનિસુંદરસૂરિએ આ૦ સોમસુંદરસૂરિની અધ્યક્ષતામાં સં. ૧૪૭૯માં તારંગા તીર્થમાં આચાર્ય બનાવ્યા. તે સંઘના કાર્યમાં અપ્રમાદી હતા.

ગ્રંથો : તે કાવ્યપ્રકાશ તથા સમ્મતિતર્ક ગ્રંથોના મોટા અધ્યાપક હતા. તેમના ઉપદેશથી શા૦ **પર્વત** શ્રીમાલીએ સં. ૧૫૦૨માં પાટણમાં મોટો 'ગ્રંથભંડાર' સ્થાપ્યો અને લાખો શ્લોક પ્રમાણ જૈન-જૈનેતર ગ્રંથો લખાવ્યા તેમજ શેઠ **વીરદેવ** ઓસવાલના પુત્ર **વિજયપાલની** પત્ની શ્રાવિકા **વરજાઈએ** પોતાના પિતા

ગુર્જરમલ, માતા પુરાદેવી અને ભાઈ પૂનપાલની સાથે રહી સં. ૧૫૦૫માં ''અંગવિજ્જા પઈન્નય'' લખાવ્યો.

મુનિ જયાનંદે સં. ૧૪૨૭ના માગસર મહિનામાં નેમાડ પ્રાન્તમાં વિચરી **'નેમાડ પ્રવાસ ગિતિકા'** બનાવી.

પ્રતિષ્ઠા – જીર્ણોદ્ધાર – તીર્થસ્થાપના વગેરે :

(૧) આ૦ જયચંદ્રસૂરિએ સં.૧૫૦૪માં મા. સુદ ૧૩ ગુરુવારે વીરમગામના પોરવાડ સંઘપતિ ગલાના પરિવારની **સોનબાઈની** 'ભ૦ શાંતિનાથની ધાતુની પંચતીર્થીની' પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ પ્રતિમા હાલ અમદાવાદ-પાનકોરનાકામાં શેઠ દલપતભાઈ ભગુભાઈના વંડે ઘરદેરાસરમાં બિરાજમાન છે.

(૨) સં. ૧૫૫૫ વૈ. સુદ ૩ શનિવારે માંડવગઢના સંઘ **સાંડા શ્રીમાળીની પત્ની** માઉ અને પુત્ર ચાંપાકે પોતાના પરિવારને સાથે રાખી પોતાના શ્રેયઃ માટે ભ૦ ચંદ્રપ્રભની પ્રતિમા ભરાવી; અને તેની આ૦ જયચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. આ પ્રતિમા હાલ ઉજ્જૈનમાં અવંતી પાર્શ્વનાથ જિનપ્રાસાદમાં વિદ્યમાન છે.

(નંદલાલજી લોઢા સંગ્રહિત 'શ્રી માંડવગઢ તીર્થ' પુસ્તિકા)

(૩) આ૦ જયચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી ઘણા ગામના જૈનોએ, સં. ૧૪૮૩માં, જીરાવલા તીર્થમાં મોટા જિનપ્રાસાદની ભમતિમાં ઘણી દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

(૪) આ૦ જયચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૫૦૪માં **જાકોડાતીર્થ** સ્થાપિત કર્યું.

આ૦ જયચંદ્રસૂરિ, તેમના શિષ્ય (૫૨) **સંવેગદેવગણિ** – સં. ૧૫૧૦ કે ૧૫૬૪માં આવશ્યકસૂત્ર પીઠિકાનો બાલાવબોધ બનાવ્યો હતો.

આ૦ જયચંદ્રસૂરિના હસ્ત દીક્ષિત દીક્ષાશિષ્ય તેમજ **વિદ્યાશિષ્ય** (૫૨ મા) **આ૦ ઉદયનંદીસૂરિ** હતા. **આ૦ રત્નશેખરસૂરિએ** આ૦ સોમસુંદરસૂરિ તથા આ૦ મુનિસુંદરસૂરિની અધ્યક્ષતામાં તેમને આચાર્ય બનાવી આ૦ જયચંદ્રસૂરિની પાટે સ્થાપિત કર્યા હતા. આ૦ રત્નશેખરસૂરિ તથા **આ૦ ઉદયનંદીસૂરિએ** સં. ૧૫૦૮માં મજ્જાપદ્ર ગામમાં ઉ૦ લક્ષ્મીસાગર ગણિને આચાર્ય બનાવી, આ૦ રત્નશેખરસૂરિની પાટે **ગચ્છનાયક** બનાવ્યા હતા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૨૭)

સં. ૧૫૦૮ના અષાડ વદિ ૧ રવિવારે માંડવગઢના સંઘ ડુંગર શ્રીમાલીના ભત્રિજા સરવણની પત્ની **સનખતે** ભ૦ આદિનાથની પ્રતિમા ભરાવી અને તેની આ૦ **ઉદયનંદીએ** પ્રતિષ્ઠા કરી. આ પ્રતિમા હાલ ઈન્દોરમાં શરાફા બજારમાં યતિ માણેકચંદજીના મંદિરમાં વિદ્યમાન છે.

(બદનાવરના નંદલાલજી લોઢાકૃત 'માંડવગઢ તીર્થ' પુસ્તિકા)

આ૦ ઉદયનંદીસૂરિના શિષ્ય (૫૩) પં૦ .... ગણિવરે સં. ૧૫૧૦ કા. સુ. ૮ ના રોજ પાલનપુરમાં ક્ષેત્રસમાસ સાવસૂરિ પંચ પાઠી લખ્યો.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભાગ ૨, પ્રશ. નં. ૬૫)

તેમની બીજી શિષ્યપરંપરા આ પ્રમાણે મળે છે :

(૫૧) **આ૦ જયચંદ્રસૂરિ,** (૫૨) **પં૦ જિનહર્ષગણિ** – તે આ૦ જયચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા અને મહો૦ જિનમંડન ગણિવરના વિદ્યાશિષ્ય હતા. તેમનું બીજું નામ **પં૦ જિનહંસગણિ** પણ મળે છે.

તે ગુણના ભંડાર, મોટા વિદ્વાન, મોટા ગ્રંથકાર અને મોટા સંશોધક હતા. તેમણે શરૂમાં, મુનિપણામાં જ, ચિત્તોડમાં 'રયણસેહર નરવઈ કહા' (ગાથા ૧૫૯) બનાવી. પછી સં. ૧૪૮૭માં 'સમ્યક્ત્વ કૌમુદી પ્રસ્તાવ ૭', સં. ૧૪૯૭ (૯૩)માં ચિત્તોડમાં 'વસ્તુપાલ ચરિત્ર મહાકાવ્ય પ્રસ્તાવ-૮', સં. ૧૫૦૨માં વીરમગામમાં 'વિંશતિ સ્થાનક પ્રકરણ' તથા 'વિચારામૃત સંગ્રહ' બનાવ્યા. સં. ૧૫૦૬માં તેમણે તપગચ્છનાયક આ૦ રત્નશેખરસૂરિની 'શ્રાદ્ધવિધિ–કૌમુદી' શોધી. સં. ૧૫૨૫માં 'પ્રતિક્રમણવિધિ', 'આરામશોભાકથા' (ગ્રં. ૪૫૧), 'કુમારપાલ રાસ', 'સુરપણ્ણતિ ટિપ્પણ', 'ચંદપણ્ણતિ ટિપ્પણ', 'વરતારાં', 'અનર્ઘરા ઘવવૃત્તિ', **'અષ્ટભાષામય** સીમંધરસ્વામી સ્તવન', 'શ્રાવકકરણી સજ્ઝાય' (કડી-૨૨) વગેરે રચ્યાં.

તેમના ગ્રંથો ''હર્ષાંક''થી અંકિત થયેલા છે.

વળી, ગુરુનામ ગુપ્ત-વિમલાચલ મંડન-આદિનાથસ્તોત્ર (સંસ્કૃત શ્લોક ૧૫)માં તેમણે આ૦ જગચ્ચંદ્રસૂરિથી લઈને સૌભાગ્ય–વિદ્યાસાગર આ૦ જિનસુંદર, **આ૦ જિનકીર્તિસૂરિ** સુધીનાં નામો આપ્યાં છે અને જણાવ્યું છે કે પ્રભાતે આ તપગચ્છના ગુરુઓનાં નામ-મંત્રવાળું સ્તોત્ર ભણનાર હર્ષ તથા મહોદયને પામે. (જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૯૦, ૯૧, પૃ. ૨૨૧)

પ્રતિષ્ઠા – પં૦ જિનહર્ષગણિએ સં. ૧૫૧૧માં ગિરનાર ઉપર કોટ બહાર ચૌમુખ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. જેની પાસે જોરાવરમલનું શાંતિનાથનું જિનાલય અને દિગમ્બરનું જિનાલય છે.

પં૦ જિનહર્ષગણિના શિષ્ય (૫૩) પં૦ સાધુવિજયે સં. ૧૫૪૫ થી સં. ૧૫૫૧ના ગાળામાં 'વિજયપ્રકરણ' અને 'હેતુખંડનપ્રકરણ' રચ્યાં. પં૦ સાધુ-વિજયના શિષ્ય (૫૪) **પં૦ શુભવર્ધન** ગણિએ આ૦ હેમવિમલસૂરિના રાજ્યમાં સં. ૧૫૫૨માં 'ઋષિમંડલવૃત્તિ' અને 'દશશ્રાવકચરિત્ર' રચ્યાં. એક ઉલ્લેખ એવો મળે છે કે સં. ૧૬૦૪ ના જેઠ સુદિ ૮ ના રોજ તે આ૦ વિજયદાનસૂરિના

રાજ્યમાં વિદ્યમાન હતા.* (૫૪) **સોમવિજય ગણિ** સં. ૧૫૫૪ના ભા. શુ. ૧૨ ને સોમવારે દેવપલ્લીનગરમાં ચોમાસુ હતા (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૨૧૪). પં૦ સાધુવિજયના શિષ્ય (૫૪) સંવેગી **પં૦ કમલસાધુ ગણિ** કે પં૦ કમલચંદ્રગણિ (પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૭), તેમના શિષ્ય (૫૫) **પં૦ આણંદસાધુ ગણિએ** સં. ૧૬૫૨માં 'સ્તવનચોવીશી' બનાવી.

પં૦ કમલસાધુના એક શિષ્ય (૫૫) **પં૦ હંસસોમ ગણિવરે** સં. ૧૫૭૫માં 'પૂર્વદેશ ચૈત્યપરિપાટી' રચી. પં૦ કમલસાધુ આ૦ હેમવિમલસૂરિના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય હતા. (પ્રક. ૫૫, પૃ. × ×)

(૫૫) પં૦ ..... એ સં. ૧૫૭૫માં 'સ્થૂલિભદ્રરાસ' રચ્યો.

૩. આ૦ ભુવનસુંદરસૂરિ – તેમનાં બીજાં નામો ઉપા૦ ભુવનધર્મ અને **આ૦ ભુવનચંદ્રસૂરિ** પણ મળે છે. તે ભ૦ દેવસુંદરસૂરિના હાથે ઉપાધ્યાય બન્યા અને આ૦ સોમસુંદરસૂરિના હાથે સં. ૧૪૬૬માં દેલવાડામાં આચાર્ય થયા. તેમણે સં. ૧૪૮૩માં જિનપ્રતિષ્ઠા કરી. તેમણે દૂર દૂર સુધી વિહાર કરીને ગચ્છમાં ઘણા ઉપકારો કર્યા. (શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી)

ગ્રંથો – આ૦ ભુવનસુંદરસૂરિએ 'પરબ્રહ્મોત્થાપન-વાદસ્થલ, લઘુ મહાવિદ્યા-વિડંબન, મહાવિદ્યાવિડંબન-વૃત્તિ, મહાવિદ્યાવિડંબન ટિપ્પન-વિવરણ, શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણવૃત્તિ વ્યાખ્યાન, અર્થદીપિકા' વગેરે ગ્રંથો બનાવ્યા. તેમજ શત્રુંજય-ઋષભદેવ સ્તોત્ર (શ્લોક ૨૧), પાવાગઢ-સંભવનાથ સ્તોત્ર (શ્લો. ૯), જિરાવલા પાર્શ્વનાથના ત્રણ સ્તોત્રો (શ્લો. ૩૧, ૩૨, ૩૪), યમકમય ચોવીશી સ્તોત્ર (શ્લો. ૨૬), અર્બૂદમંડન આદિદેવ-નેમિનાથ સ્તવન (શ્લો. ૨૫) વગેરે બનાવ્યાં.

★ આ અરસામાં **દશ શ્રાવકચરિત્રો** ઘણાં બન્યાં હતાં.

(૧) **પં૦ શુભવર્ધનગણિએ** દશ શ્રાવકચરિત્ર રચ્યું.

(૨) કવિચક્રવર્તી **પં૦ સર્વરાજગણિએ** સં. ૧૫૫૧માં માંડવગઢમાં ''આનંદ સુંદર ગ્રંથ'' બનાવ્યો. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૩–૮૪)

(૩) મહો૦ અનંતહંસગણિએ આનંદાદિ દસ શ્રાવકચરિત્ર બનાવ્યું. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૩)

(૪) ખરતરગચ્છના ૫૧મા ભ૦ **જિનભદ્રસૂરિ**નો પરિચય પહેલાં (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૭૫ થી ૩૭૭માં) આવી ગયો છે. તેમની એક બીજી પરંપરા મળે છે, તે આ પ્રમાણે-

(૫૧) ભ૦ **જિનભદ્રસૂરિ** (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૭૫), (૫૨) તેમના શિષ્ય વાચનાચાર્ય **પદ્મમેરૂ ગણિ**, (૫૩) પં૦ **મેરૂતિલક ગણિ**, (૫૪) દયાકળશ ગણિ, (૫૫) અમર-માણિક્ય ગણિ, (૫૬) ક્ષમારંગ ગણિ, (૫૭) વાચનાચાર્ય રત્નલાભ ગણિ અને (૫૮) પં૦ **રાજકીર્તિગણિએ** ગદ્યબંધ વર્ધમાનદેશના (ઉલ્લાસ ૧૦) બનાવી.

આચાર્યશ્રીના શિષ્ય **ઉપા૦ રત્નશેખરગણિએ** ગુર્વાવલી (કડી : ૨૭) બનાવી હતી. (–પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૨, પૃ. ૧૩૧; શ્રાદ્ધવિધિ-પ્રશસ્તિ)

૪. આ૦ જિનકીર્તિસૂરિ – તેમનાં સાધુપણાનાં નામો મુનિ જયઉદય, સ્થવિર જયવર્મ અને પં૦ કીર્તિસુંદર પણ મળે છે. તેમજ આચાર્યપદનું બીજું નામ **આ૦ જિનરત્નસૂરિ** પણ મળે છે. તેઓ મોટા નિર્ગ્રન્થ હતા. તે આ૦ સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય હતા.

પં૦ કીર્તિસુંદરગણિએ સં. ૧૫૧૧માં આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિકૃત 'વન્દારુવૃત્તિ'નો બાલાવબોધ અને તેની અવચૂરિ લખી તેમજ ઉત્તમકુમાર ચરિત્ર, શ્રીપાલ-ગોપાલકથા, ચમ્પકશ્રેષ્ઠિકથા, સં. ૧૪૯૭માં ધન્યકુમારચરિત્ર (પદ્ય), દાન કલ્પદ્રુમ (પદ્ય), સં. ૧૪૯૮ માં શ્રાદ્ધગુણસંગ્રહ, પાંચ જિનસ્તવન વગેરે રચ્યાં હતાં. આ૦ જિનકીર્તિસૂરિએ સં. ૧૪૯૪ કે સં. ૧૪૯૭માં નમસ્કાર સ્તવન (પ્રાકૃત ગા. ૩૨), તેની સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ બનાવી.

બેદરનગરના પાતશાહ **શા૦ પૂરણચંદ્ર કોઠારીએ** 'ગિરનાર તીર્થ'માં જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો. આચાર્યશ્રીએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

૫. આ૦ જિનસુંદરસૂરિ – તેમનાં બીજાં નામો પં૦ જયવંતહર્ષ અને **આ૦ જિનકીર્તિસૂરિ** પણ મળે છે.

તેઓ આ૦ સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય હતા. ભ૦ **દેવસુંદરસૂરિના** હાથે **ઉપાધ્યાય** બન્યા હતા અને આ૦ સોમસુંદરના હાથે સં. ૧૪૭૭માં, મહુવામાં, સં૦ ગુણરાજના ઉત્સવમાં **આચાર્ય** થયા હતા.

एकादशांगसूत्रार्थधारक श्री जिनसुन्दरसूरिः । (સોમ–સૌભાગ્ય પટ્ટાવલી)

તેમણે સં. ૧૪૮૩માં 'દીપાલિકા કલ્પ' (ગ્રં. ૪૩૭), 'ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તુતિ' (શ્લોક ૨૯) અને તેની 'અવચૂરિ' બનાવ્યાં.

આ૦ જિનકીર્તિસૂરિ (જિનસુંદરસૂરિ)ના શિષ્ય (૫૨) **મહો૦ મહીકલશગણિ,** તેમનાં બીજાં નામો પં૦ મહીરત્નગણિ અને મહો૦ મહીસમુદ્રગણિ પણ મળે છે. તેમના દીક્ષાશિષ્ય (૫૩) **પં૦ લબ્ધિકીર્તિગણિ** (પં૦ લબ્ધિસમુદ્રગણિ)એ સં. ૧૫૨૫માં વડનગરમાં 'વડનગરમંડન યુગાદિજિન સ્તવન' (કડી : ૨૩) બનાવ્યું હતું.*

★ આ સ્તવન જૂની ગુજરાતી ભાષામાં છે. તેની પ્રશસ્તિ તથા પુષ્પિકા આ પ્રકારે મળે છે –

સિરિ **સોમસુંદર** પટ્ટ દિણયર, **લચ્છિસાયર** ગણધરો;
સિરિ **સુધાનંદસૂરિ મંડન, સોમજય** સૂરીસરો. ☛

આ૦ રત્નમંડનસૂરિના પટ્ટધર **આ૦ સોમજયસૂરિએ** અમદાવાદમાં સં૦ કર્મણ પોરવાડ, **સં૦ ગુણરાજ, દોશી મહિરાજ** તથા **દોશી હેમજીના** આગ્રહથી **પં૦ લબ્ધિસમુદ્ર**, પં૦ અમરનંદિ અને પં૦ જિનમાણિક્યને **ઉપાધ્યાયપદ** આપ્યું હતું.

(૫૩) **મહોપાધ્યાય ચારિત્રરત્નગણિ** –

મુખ્ય શિષ્ય કૃષ્ણસરસ્વતી ઉપાધ્યાય શ્રી ચારિત્રરત્નઃ ।

તે આ૦ સોમસુંદરસૂરિના હસ્તદીક્ષિત શિષ્યોમાં સૌથી મોટા હતા. આ૦ સોમદેવના તે વિદ્યાશિષ્ય હતા. આ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપાધ્યાય હતા અને મહો૦ મહીસમુદ્રગણિના **દીક્ષાશિષ્ય** હતા. તેમનાં **ચારિત્રરત્નગણિ, ચારિત્રહંસ-ગણિ**, ચારિત્રસુંદરગણિ વગેરે નામો મળે છે. તેઓ ઉત્કટ ચારિત્રધારી હતા. આથી જ આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ તેમને 'ઉપાધ્યાયપદ' આપ્યું ત્યારે તેમનું નામ **ઉ૦ ચારિત્ર-રત્ન ગણિ** રાખ્યું હતું. તે મોટા વિદ્વાન હતા. તેમને 'કૃષ્ણસરસ્વતી'નું બિરુદ હતું.

તેમણે 'યૈસ્તૈઃ શ્રીઃ૦' યમકમય-ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્ર, 'શ્રી જિનર્ષભ૦' યમકમય-જિનચતુર્વિંશતિ સ્તુતિ (શ્લોક ૨૯) સ્વોપજ્ઞઅવચૂરિ સહિત બનાવ્યાં. પં૦ ચારિત્રરત્ન ગણિવરે સં. ૧૪૭૭માં પોશીનામાં વિજ્ઞાપહાર પાર્શ્વજિન-પ્રાસાદની પ્રશસ્તિ (શ્લો. ૨૮) બનાવી (જૈ. સ. પ્ર., ક. ૧૭૦). તેમજ સં. ૧૪૯૫માં ચિત્રકૂટ મહાવીરપ્રાસાદ પ્રશસ્તિ, સં. ૧૪૯૯ માં ચિત્તોડમાં દાનપ્રદીપ પ્ર. ૧૨ (ગ્રં. ૬૬૭૫) વગેરે બનાવ્યાં. ઉપરાંત, તેમણે સં. ૧૫૨૨ ફા. વ. ૪ના રોજ **લોવ્વજ** (લાજ) **ગામમાં** પં૦ ઈન્દ્રસાગરગણિને ભણવા માટે ભ૦ ઋષભદેવ-શાંતિનાથ-નેમિનાથ-પાર્શ્વનાથ-મહાવીરનાં-ષડ્ભાષામય સ્તવનો રચ્યાં છે; પણ તેમણે તેમાં પોતાનું નામ આપ્યું નથી, માત્ર આ૦ સોમસુંદરસૂરિને યાદ કર્યા છે. (જુઓ, પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૫૩, ટિપ્પણ)

(૫૪) **મહો૦ હેમહંસ ગણિવર** –

હૈમવ્યાકરણાર્ણવં નિજધિયા નાવાऽવગાહ્યાભિતો
મંજૂષા સમપૂરિ મૂરિઘૃણિભિર્યૈ ર્ન્યાયરત્નૈરિહ ।

☛ **જિણ સોમસૂરિય** વાયણાયરીય, **મહીકલસ** મંગલકરં;
સિરિ રિસહથુત્તં, ભત્તિજુત્તં **લદ્ધિકિત્તિ** સુહંકરં ॥૨૩॥

ઇતિ વડનગરમંડન શ્રી યુગાદિજિન સ્તવનમ્.

વાચનાચાર્ય ચક્રવર્તીભટ્ટારક પ્રભુ **શ્રી જિનકીર્તિસૂરિશિષ્ય** પં૦ મહીકલશગણિના શિષ્ય પં૦ **લબ્ધિકીર્તિગણિકૃતં**, સં. ૧૫૨૫ વર્ષે.

સ્તવનકર્તાએ સ્તવનમાં વડનગરનાં ૧ આણંદપુર, ૨ ચમત્કારનગર, ૩ મદનપુર અને ૪ વડનગર નામ બતાવ્યાં છે; અને આ સ્થાનને **સિદ્ધક્ષેત્ર** પણ બતાવ્યું છે (કડી : ૯). (જૈનયુગ, પુ. ૧, અંક : ૧૧, સં. ૧૯૮૨, આષાઢ)

ज्योतिस्तत्त्वविवर्तवार्त्तिक कृतः श्री हेमहंसाह्वयाः
जीयासुः सुमनो मनोरमगिरः ते वाचकाधीश्वराः ॥५॥

(મહો૦ વિનયવિજયે સં. ૧૭૩૭ના આસો સુદિ ૧૦ના રતલામમાં રચેલ હેમલઘુ પ્રક્રિયાની સ્વોપજ્ઞ મોટી ટીકા (ગ્રં. ૩૫૦૦૦)ની પ્રશસ્તિ; શ્રી મો. ગી. કાપડિયાની 'શાંત સુધારસ ભાવના' પ્રસ્તાવ પૃ. ૯૮)

તેમનું બીજું નામ **પં૦ હંસદેવ** પણ મળે છે. તે મહો૦ ચારિત્રરત્નના શિષ્ય હતા. તેમને **આ૦ મુનિસુંદરસૂરિએ** દીક્ષા આપી હતી, આ૦ જયચંદ્રસૂરિએ ભણાવ્યા હતા અને આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું હતું. તેમની **વાદિધન્વંતરિ** તરીકેની ખ્યાતિ હતી.

પં૦ હંસદેવે સં. ૧૫૧૨ના જેઠ સુદિ ૫ના રોજ ખેરાલુમાં 'રત્નશેખર કથા' લખી. સં. ૧૫૧૨ના ભાદરવા વદિ ૫ના રોજ ડાભલામાં પં૦ તીર્થરાજગણિ માટે ''શ્રીપ્રબંધ'' લખ્યો (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૭૦-૭૧). તેમણે સં. ૧૫૦૧માં ષડાવશ્યક–બાલાવબોધ અને સં. ૧૫૧૪માં આ૦ રત્નશેખરસૂરિના રાજ્યમાં આશાપલ્લીમાં આ૦ ઉદયપ્રભસૂરિના ''આરંભસિદ્ધિ વિમર્ષ પાંચનું વાર્તિક–સુધી શૃંગાર'' રચ્યું. સં. ૧૫૧૫માં ન્યાયસંગ્રહ મૂલસૂત્ર... પરિભાષા ૧૪૧ તથા સં. ૧૫૧૬માં અમદાવાદમાં ન્યાયસંગ્રહ વૃત્તિ અને ન્યાયાર્થમંજૂષા બૃહદ્‌વૃત્તિન્યાસ બનાવ્યાં હતાં.

મહો૦ **ચારિત્રરત્નગણિના** શિષ્ય (૫૪) **મહો૦ જિનમાણિક્યગણિ** – તેમને આ૦ સોમજયે અમદાવાદમાં ઉપાધ્યાય બનાવ્યા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૭.) તે સરસ્વતી–યમકમય આદિનાથસ્તોત્રમાં પોતાને મહો૦ ચારિત્રરત્નના શિષ્ય બતાવે છે. વળી તે આ પ્રમાણે પણ લખે છે :

તેષાં ચ વિજયરાજ્યે સતીર્થ સોમપ્રભ પ્રભોઃ સજુષાં જિનમાણિક્યગુરુણાં પ્રસાદતઃ પ્રાપ્તવિદ્યેન । (–દશ દ્રષ્ટાંત ચરિત્ર)

તે ૫૫મા ભ૦ **હેમવિમલસૂરિના** સમયે વિદ્યમાન હતા, તેથી તેમને પણ પોતાના ગુરુ બતાવે છે. તે **શતાર્થી લઘુ સોમપ્રભ** તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ હતા. તેમણે સરસ્વતી નામગર્ભિત–આદિનાથસ્તવન (શ્લો. ૨૯) રચ્યું, તેમાં તેમણે આ૦ રત્નશેખરસૂરિ, આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ, આ૦ સોમદેવસૂરિ અને ગુરુ **શ્રી ચારિત્રરત્નનો** ઉલ્લેખ કર્યો છે.

ગ્રંથો – મહો૦ જિનમાણિક્ય ગણિએ સં. ૧૫૨૮માં અમદાવાદના મંત્રી **ગદા** શ્રીમાલીએ લખાવેલા જ્ઞાનભંડારના ગ્રંથોનું સંશોધન કર્યું હતું. તેમણે સિદ્ધ પાહુડ–ટીકાનું સંશોધન કર્યું હતું. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૫૧)

ભ૦ **લક્ષ્મીસાગરસૂરિ** અને આ૦ સોમજયસૂરિના ઉપદેશથી અમદાવાદમાં

નવા ગ્રંથભંડારો સ્થપાયા હતા. તે ભંડારો ઉ૦ **જયમંદિરગણિ**ની દેખરેખ નીચે તૈયાર થયા અને મહો૦ **જિનમાણિક્ય ગણિવરે** તે બધાનું સંશોધન કર્યું.

(પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૧)

ઉ૦ જિનમાણિક્યે 'સરસ્વતીયમકમય યુગાદિજિનસ્તોત્ર' અને 'કુમ્માપુત્ત-ચરિયં' (ગા. ૧૮૬) બનાવ્યાં. તેમણે ઘણા ગ્રંથભંડારોને વ્યવસ્થિત કર્યા. તેમણે 'કુમ્માપુત્તચરિયં'માં આ૦ હેમવિમલસૂરિ અને જિનમાણિક્ય શિષ્ય એમ સીધું નામ આપ્યું છે.

(૫૫) **મહો૦ અનંતહંસગણિ** – તેમનું બીજું નામ પં૦ અનંતકીર્તિ પણ હતું. તે આ૦ હેમવિમલસૂરિની આજ્ઞામાં હતા, આથી તે પોતાને તેમના પણ શિષ્ય બતાવે છે. પં૦ અનંતકીર્તિગણિએ સં. ૧૫૨૯માં મંત્રી ગદરાજ શ્રીમાલીની પત્ની સં૦ સાસૂને ભણવા માટે 'શીલોપદેશમાળા' લખી (પ્રક. ૫૩; શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૪૦) તેમજ 'આનંદ આદિ શ્રાવકચરિત્ર' રચ્યું, સંભવ છે કે તેનું બીજું નામ ''દશ દ્રષ્ટાન્ત ચરિત્ર'' પણ હોય.

(પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૫૯; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૨, પુરવણી પૃ. ૨૫૨-૨૫૩)

તેમના ઉપદેશથી સં. ૧૫૪૪માં રોહાનગરમાં સં૦ ખીમાએ ''અણુત્તરોવવાઈસુત્ત'' લખાવ્યું. સં. ૧૫૫૭માં શ્રેષ્ઠીઓથી શોભતા ભીલડીનગરમાં ચોક્સી પાસવીર પોરવાડે ''મોટો ગ્રંથભંડાર'' બનાવ્યો અને તેમાં ૬,૩૬,૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ગ્રંથો લખાવ્યા.

આ ગ્રંથભંડારનું સંશોધન પં૦ **શુભભૂષણ** ગણિએ કર્યું હતું.

મહો૦ જિનમાણિક્ય ગણિ, (૫૫) પં૦ **સોમધર્મગણિ** – તેમણે ''લઘુ-ઉપદેશસપ્તતિકા અધિકાર ૫'' રચ્યા અને સં. ૧૫૧૧ના જેઠ સુદિ ૧૫ શનિવારે કંડારી ગામમાં **મુનિ સિદ્ધાંતમાણિક્યને** ભણવા માટે ''સિદ્ધહેમન્યાસ–પાદ ૧૦'' લખ્યા. (પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૬૮, ૭૪)

મહો૦ જિનમાણિક્ય ગણિ, (૫૫) પં૦ સુમતિસાગરગણિ, (૫૬) પં૦ **સિંહસાગરગણિ** – તે સં. ૧૫૫૮ ચૈત્ર સુદિ ૩ ગુરુવારે પાટણમાં હતા.

(૫૪) પં૦ **સોમચારિત્રગણિ** – તે મહો૦ ચારિત્રહંસગણિના શિષ્ય હતા અને **આગમધર પં૦ અભયનંદિગણિના** (અભયસુંદર મીશ્રના) પ્રીતિપાત્ર હતા. આ સમયે સં. ૧૫૩૯, ૧૫૪૦માં ગુજરાત–મારવાડમાં 'ભયંકર દુકાળ' પડ્યો. તે પૂરો થતાં પં૦ **સોમચારિત્રગણિએ** સં. ૧૫૪૧માં સુકાળ થતાં જ 'ગુરુગુણ-રત્નાકર કાવ્ય' (સર્ગ : ૪) **રચ્યું.**

૬. પં૦ ભાવસુંદર – તેઓ આ૦ સોમસુંદરસૂરિના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય હતા. તેમણે માળવામાં આગર પાસેના પાનવિહારમાં 'પાનવિહારમંડન મહાવીરસ્વામિ સ્તોત્ર' બનાવ્યું.

૭. પં૦ વિવેકસમુદ્ર. (જુઓ પ્રક. ૫૧, પૃ. ૧૯૭)

૮. મહો૦ જિનમંડનગણિ – આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ સં. ૧૪૭૯માં સં૦ ગોવિંદના સંઘમાં તારંગામાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી તે જ ઉત્સવમાં પં૦ જિનમંડનને મહોપાધ્યાયપદ આપ્યું. તેમણે સં. ૧૪૯૨માં 'કુમારપાલ પ્રબંધ', સં. ૧૪૯૯માં 'શ્રાદ્ધગુણવિવરણ' અને 'ધર્મપરીક્ષા' ગ્રંથ બનાવ્યા.

૯. ઉ૦ શુભરત્નગણિ (આ૦ સુધાનંદનસૂરિ) – તે 'કમલકલશ ગચ્છ'માં (૫૩મા) આ૦ સોમદેવની પાટે થયા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૩)

૧૦. પં૦ નંદિરત્નગણિ – અમદાવાદના સં૦ ગુણરાજના નાના ભાઈ નાનાકે (આંબાકે) આ૦ સોમસુંદરસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. તેમનું બીજું નામ પં૦ નાનારત્નગણિ પણ મળે છે. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૨-૧૭૩)

તેમના શિષ્યોનાં નામ આ પ્રકારે જાણવા મળે છે –

ઉ૦ રત્નમંડનગણિ – તે (૫૪મા) આ૦ સોમદેવસૂરિની પાટે (૫૫મા) આ૦ રત્નમંડનસૂરિ થયા. તેમણે સુકૃત સાગર તરંગ–૮ રચ્યો.
(પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૫, નિગમમત પટ્ટાવલી)

પં૦ રત્નસાગરગણિ – તેમનાં બીજાં નામો પં૦ રત્નમંદિરગણિ, પં૦ રત્નભવનગણિ, પં૦ રત્નહંસગણિ અને પં૦ હંસરત્નગણિ હતાં. જે પોતાના બે ગુરુદેવોનાં નામ આ પ્રકારે બતાવે છે – (૧) બુધનાનારત્નચરણારવિન્દ સંસેવિ હંસરત્નામ્ ॥૯॥ (શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ છંદ). (૨) સૂરિ શ્રી સોમદેવસૂરિ શિષ્ય પં૦ હંસરત્નગણિ સં. ૧૫૧૧ (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૬૩). આથી માની શકાય કે, (૫૨) પં૦ હંસરત્ન ગણિ તે પં૦ નાનારત્નગણિના શિષ્ય હોય અને ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ તથા આ૦ સોમદેવસૂરિના વિદ્યાશિષ્ય હોય, આજ્ઞાવર્તી હોય. માળવાના ખરસદ ગામના શા૦ કર્માશાહ પોરવાડે પં૦ રત્નહંસ ગણિના ઉપદેશથી સં. ૧૫૧૧માં પાંચમ તપનું ઉજમણું કર્યું અને 'શાંતિનાથ ચરિત્ર' લખાવ્યું. (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૬૩;
પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૪-૬૫, ક્ર. ૧૪)

પં૦ રત્નહંસગણિએ સં. ૧૫૧૧માં પાર્શ્વનાથ નમસ્તે (શ્લો. ૧૧), શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ છંદ (શ્લો. ૯) વગેરે વીશેક સ્તોત્રો બનાવ્યાં હતાં. તેમણે સં. ૧૫૧૭માં ભોજપ્રબંધ, ઉપદેશતરંગિણી વગેરે ગ્રંથો રચ્યા. (જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૧૩૯)

પં૦ હંસરત્નગણિને (૫૩) પં૦ કીર્તિભવન નામે શિષ્ય હતા.
(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૮)

(૫૩) પં૦ ધનકલશગણિ – તેમના નાના ભાઈ બાલાકે સં. ૧૫૧૨માં તેમને 'આવસ્સયસુત્ત–નિજ્જુતિ–લઘુવૃત્તિ' વહોરાવી હતી.
(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૬૯)

પં૦ રત્નહંસગણિને (૫૩) પં૦ માણિક્યનંદિ, પં૦ સમયસિંહ, પં૦ ભાવરાજ, મુનિ કુશલરત્ન વગેરે શિષ્યો હતા.

(૫૩) પં૦ માણિક્યનંદિએ પ્રાકૃતમાં 'ચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિ' (ગા. ૨૭) બનાવી. પં૦ માણિક્યસુંદરગણિ તે પં૦ નંદિરત્નના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય હતા; પણ (૫૨) પં૦ રત્નહંસ–હંસરત્નના શિષ્ય હતા. તેમનાં બીજાં નામો પં૦ માણિક્યનંદિ અને પં૦ માણિક્યમંદિર પણ મળે છે. તેમણે સં. ૧૫૧૬ના આસો સુદિ ૧ના રોજ કોટાણકનગરમાં 'ષડાવશ્યક–બાલાવબોધ' લખ્યો.
(પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૯૩)

તેમના વિદ્યાશિષ્ય પં૦ જિનસૂરે સં. ૧૬૬૧માં 'પ્રિયંકરનૃપચરિત્ર' અને 'રૂપસેનચરિત્ર' બનાવ્યાં. (પ્રક. ૫૧, પૃ. ૧૯૮)

૧૧. ઉ૦ સાધુરાજગણિ – તે આ૦ સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમના શિષ્ય (૫૨) પં૦ આનંદરત્નગણિએ ''ભરટકદ્વાત્રિંશિકા'' રચી તેમજ સં. ૧૪૧૦ના અષાઢ વદિ ૨ના રોજ દેવકુલપાટક મહાનગરમાં ''પિંડવિશુદ્ધિ–સાવચૂરિ'' લખી. (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૭૦)

૧૨. પં૦ શાંતિચંદ્ર ગણિરાજ – તેમનાં બીજાં નામો પં૦ શાંતિસુંદરગણિ અને પં૦ શાંતીશગણિ પણ મળે છે. તે ભગવાન શાંતિનાથના પરમ ઉપાસક હતા. મોટા તપસ્વી હતા. કાંઈક અધુરું છમાસી તપ કરતા હતા (ગુર્વા. શ્લોક ૪૪૯; પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૭). તેઓ જ્ઞાનપ્રેમી હતા. તેમણે સં. ૧૪૭૮માં ''ખંભાતની ભરૂચા પોષાળ''માં ગ્રંથભંડારોની રક્ષા માટે નકામા કાગળોમાંથી દાબડા બનાવવાની વ્યવસ્થા ગોઠવી હતી. આ અંગે ઉલ્લેખ મળે છે –

पश्चालेखः ॥ संवत् १४७८ वर्षे वैज्ञानिक शिरोमणिपूज्य पं० शान्तिचन्द्रगणिपादैः सर्वं चित्कोशकार्यं मञ्जूषसमारचनादिकमकारि ॥ भारुकच्छशालायां श्रीसंघस्य शुभं भवतु श्री शांतिसुन्दरगणिभिः चित्कोशमंजूषसमारचनादिकृत्यं विदधे ॥
(ખંભાતના શાંતિનાથ ગ્રંથભંડારના ''પૃથ્વીચંદ્ર ચરિત્ર''ની પુષ્પિકા)

શ્રી જૈન સંઘે પં૦ શાંતીશગણિના ઉપદેશથી વિ. સં. ૧૪૮૩માં કુલ્પાક-

તીર્થમાં ભ૦ માણેક્યસ્વામીના જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

(પ્રક. ૨૮, પૃ. ૩૭૭; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૨)

આ૦ સોમસુંદરસૂરિ તથા તેમના પરિવારના આચાર્યો અને મુનિવરોના ઉપદેશથી જીરાવલાતીર્થનો મોટો જીર્ણોદ્ધાર થયો.

(પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૭૦; પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૩૯ થી ૫૪૧)

પ્રભાવકો – (૧) ભ૦ સોમસુંદરસૂરિના શાસનકાળમાં કૃષ્ણર્ષિગચ્છના ભટ્ટારક, બા૦ મહમ્મદના માનીતા આ૦ મહેન્દ્રસૂરિના પટ્ટધર આ૦ જયસિંહસૂરિ થયા.•

તેમણે પંડિત સારંગને વાદમાં હરાવ્યો. સં. ૧૪૨૨માં કુમારપાલચરિત મહાકાવ્ય (ગ્રં. ૬૩૭૦) બનાવ્યું તથા ભાસર્વજ્ઞના ન્યાયસારની સંસ્કૃતમાં ન્યાય તાત્પર્ય ટીકા વ્યાકરણ બનાવ્યું. તેમજ સં. ૧૪૫૩માં માંડવગઢના સુલતાન મહમ્મુદ ખીલજીના મહામાત્ય અને રણથંભોરના દંડનાયક ધનરાજ પોરવાડની વિનતિથી ધનરાજ પ્રબોધમાલા (શ્લોક ૭૫) બનાવી.

(પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૨૯ થી ૪૩૧, કૃષ્ણર્ષિગચ્છ; પ્રક. ૪૩, પૃ. ૫૬૪, આ૦ જયસિંહ; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૭)

(૨) કૃષ્ણર્ષિગચ્છના તપાપક્ષના આ૦ પુણ્યપ્રભસૂરિએ સં. ૧૫૯૩માં જીરાવલાતીર્થના મોટા જિનપ્રાસાદની દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

(પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૩૧)

નગરસ્થાપના –

જાલોર વિ. સં. ૧૩૦૦માં ફરીવાર વસ્યું.

જાલોરનો કિલ્લો સં. ૧૩૩૭માં બા૦ અલ્લાઉદ્દીને બંધાવ્યો.

ડુંગરપુર સં. ૧૩૭૧માં વસ્યું. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૭–૧૬૮)

સોજતનગર સં. ૧૩૭૩માં વસ્યું.

બુરહાનપુર સં. ૧૪૦૭માં અને **સંગમનેર** સં. ૧૪૧૩માં વસ્યું.

સિરણગામ સં. ૧૪૬૨માં શિવભાણ ચૌહાણે વસાવ્યું અને ત્યાં કિલ્લો બંધાવ્યો (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૨૬). સં. ૧૩૮૩માં સારણેશ્વર મંદિર સ્થાપન કર્યું. તેની પાસે સં. ૧૪૮૨માં **શિરોહી** વસ્યું. (પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૦૯)

કુંભલમેરુ નગર સં. ૧૪૬૭માં મેવાડના રાણા કુંભાએ વસાવ્યું. એ જ અરસામાં ઘાણેરાવ (સં. ૧૪૩૭), રાણકપુર (સં. ૧૪૯૫) વગેરે વસ્યાં. રાણા

• કૃષ્ણર્ષિગચ્છના આ૦ કૃષ્ણસૂરિ કાળી કામળી રાખતા. તેમની પરંપરામાં વાદીન્દ્ર જયસિંહસૂરિ થયા. (રાજગચ્છ પટ્ટાવલી)

કુંભાનો રાજ્યવિસ્તાર નાગપુર (નાગોર), ગાગરણ, નરાણક, અજમેર, મંડોર (જોધપુર), મંડલકર, બૂંદીખાટૂ અને સુજાનગઢ સુધી હતો.

(ત્રૈલોક્યદીપક ધરણવિહાર સં. ૧૪૯૬ પ્રશસ્તિ)

અમદાવાદ નગરની સ્થાપના બાદશાહ અહમ્મદશાહે વિ. સં. ૧૪૬૮ના વૈશાખ સુદિ ૫ (સને ૧૪૧૧)ના કરી, એટલે તે દિવસે ભદ્રના કિલ્લા પાસે અમદાવાદનો પાયો નાખ્યો; અને શરૂમાં ભદ્રનો કિલ્લો બંધાવ્યો. ત્યારબાદ મહમ્મદ બેગડાએ (સને ૧૪૫૯ થી ૧૫૧૧, વિ. સં. ૧૫૧૬ થી ૧૫૭૦) સને ૧૪૬૮માં (વિ. સં. ૧૫૨૫માં) દુકાળમાં અમદાવાદનો કોટ બનાવ્યો.

તપગચ્છના વૃદ્ધ પોષાળના ભ૦ રત્નસિંહસૂરિ તથા તપગચ્છ લઘુ પોષાળના ૫૦મા ભ૦ સોમસુંદરસૂરિ વગેરેના ઉપદેશથી અમદાવાદમાં ઘણા જિનપ્રાસાદો બન્યા, ઉપાશ્રય બન્યા અને ગ્રંથભંડારો સ્થપાયા.

(પ્રક. ૪૪, પૃ. ૩૮થી ૪૮)

ડુંગરપુરનો રાજવંશ –

૧. **રાવલ વીરસિંહ** – તેણે પોતાના પૌત્ર ડુંગરના નામે સં. ૧૩૭૧માં ખડગ દેશમાં ધુલેવા પાસે ''ડુંગરપુર'' વસાવ્યું.

૨. ..... ૩. ડુંગરસિંહ. ૪. કર્મસિંહ. ૫. કાન્હડદે. ૬. પત્તાજી. ૭. **રાવલ ગોપીનાથ**. ૮. **રાવલ સોમદાસજી**.

આ બન્ને રાજાઓના સમયે રાજ્યના મંત્રી તરીકે થાણા ગામના ઓશવાલ જૈન **ભાલ્હા** તથા **સાલ્હા** હતા. તે બન્ને ભાઈ બુદ્ધિશાળી અને ચતુર હતા.

મંત્રી ભાલ્હા અને સાલ્હાએ તપગચ્છના ૫૩મા ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૫૨૫ વૈશાખ વદિ ૧૦ ના રોજ ડુંગરપુરમાં ''ગંભીરા પાર્શ્વનાથના જિનપ્રાસાદ''નો જીર્ણોદ્ધાર કરી, તેમાં સૂરિજીના હાથે ગંભીરા પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

(જુઓ પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૭–૨૩૮, મંત્રી ભાલ્હા, સાલ્હા)

ડુંગરપુરમાં મહેતા **હીરજી** વીશાપોરવાડ હતા. તેના વંશમાં અનુક્રમે (૧) મહેતા હીરજી (ભાર્યા હીરાદેવી), (૨) રામજી (ભાર્યા રાયમતી), (૩) સૂરજી (ભાર્યા સુરદેવી), (૪) જાદવજી, કરણજી, માધવજી, મદનજી, મુરારજી, (૫) **મદનજી** (ભાર્યા ગંભીરાદેવી), (૬) **દયાલજી** (ભાર્યા રંગરૂપદેવી) અને (૭) સદાશિવ થયા.

શ્રી દયાલજી પોરવાડ રાજમાન્ય હતો. તેણે પોતાની લઘુમાતા મહીલાડી, બહેન ગોકળદેવી, ભાર્યા રંગરૂપદેવી, પુત્ર સદાશિવ અને પુત્રી નાપીદેવી વગેરે કુટુંબપરિવારને સાથે રાખી, વિ. સં. ૧૭૮૫ વૈશાખ વદિ ૫ ને સોમવારે

ડુંગરપુરમાં ગંભીરા પાર્શ્વનાથના જિનપ્રાસાદમાં એક દેરી બનાવી, તેમાં તપાગચ્છના ૭૫મા ભ૦ **વિજયદયાસૂરિ** (સં. ૧૭૮૪થી ૧૮૦૯)ની આજ્ઞાથી પં૦ કેશરસાગરગણિના હાથે સુખસંપત્તિ પાર્શ્વનાથની પંચતીર્થી ધાતુ-પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એક **કીર્તિસ્તંભ** પણ ઊભો કરાવ્યો. મોટો મહોત્સવ કરી, ચારે સંઘની ભક્તિ કરી. (પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ, ખંડ–૩, પૃ. ૫૧૨)

દાવડા વંશના **શા૦ શામળદાસે** સં. ૧૫૨૯ વૈશાખ વદિ ૪ ના ડુંગરપુરમાં ભ૦ આદિનાથનો નવો જિનપ્રાસાદ બનાવી, તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ જિનપ્રાસાદ પૂર્વ પશ્ચિમમાં ૭૬ ફૂટ અને ઉત્તર દક્ષિણમાં ૧૩૬ ફૂટ છે. ભ૦ આદિનાથની પ્રતિમા અને તેનું પરિકર ''સર્વ ધાતુમાંથી'' બનાવેલા છે. પરિકર ઊંચાઈમાં ૬ ફૂટ અને પહોળાઈમાં ૫ ફૂટ છે. અહીં બીજી દરેક પ્રતિમાઓ પણ **સર્વ ધાતુની** છે. ભ૦ શાંતિનાથની પ્રતિમા દર્શનીય છે.

શેઠ પૂનાના વંશના **સં૦ શાણરાજે** ડુંગરપુરમાં ઘીયાવિહાર નામે જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો હતો. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૦૫)

૯. **ગંગાસિંહજી**.

૧૦. **ઉદયસિંહજી** પહેલો – તે મહારાણા સંગ્રામસિંહની સાથે રહી, બા૦ બાબરે કરેલા યુદ્ધમાં લડતાં લડતાં સં. ૧૫૮૪માં મરણ પામ્યો.

૧૧. **પૃથ્વીરાજ જગમાલ** – આ સમયે ડુંગરપુર અને વાંસવાડા એ બે રાજ્ય બન્યાં. **વાંસવાડા** વિ. સં. ૧૪૩૧માં વસ્યું.

૧૨. **આસકરણજી**. ૧૩. **સહસ્રમલજી રાવળ** – સં. ૧૬૬૦.

૧૪. **કર્ણસિંહજી** – યુવરાજ સં. ૧૬૬૦. ૧૫. **પૂંજાજી**. ૧૬. **ગીરધરજી**. ૧૭. રાવળ જશવંતસિંહજી – તેમના સમયે સંઘપતિ ભીમજીએ ધુલેવા–**કેશરીયાજી**નો સંઘ કાઢ્યો. (જુઓ, સં. ૧૭૪૨ની ભીમ ચોપાઈ, ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભા. ૧, આનંદકાવ્યમહોદધિ મૌ. ૭મું, પૃ. ૧૨૮)

સરહડિયા સં૦ માંડણ પોરવાડનો વંશ (ધરણાશાહ વગેરે) –

૧. **માંડણ** – તે સરહડિયા ગોત્રનો પોરવાડ જૈન હતો. તેનું બીજું નામ સાંગણ પણ મળે છે. તે નાંદિયા ગામમાં રહેતો હતો. સંપન્ન, ધર્મપ્રેમી શ્રાવક હતો. તેને કુંરપાલ અને નીંબો એમ બે પુત્રો હતા.

૨. **સં૦ કુંરપાલ, સં૦ નીંબો** – બન્ને ભાઈઓ ધર્મપ્રેમી હતા. તેઓએ સં. ૧૪૬૫ના ફાગણ સુદિ ૧ના રોજ **પીંડવાડામાં** મોટા જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તેઓ **સંઘપતિ** પણ બન્યા.

સં૦ કુંરપાલને કામલદે નામે પત્ની હતી. તેનું બીજું નામ કપૂરદેવી પણ

હતું. તેને સમરથમલ, સં૦ રત્નો અને **સં૦ ધરણ** (ધન્નો) એમ ત્રણ પુત્રો હતા. સં૦ સમરથનો વધુ પરિચય મળતો નથી.

૩.A **સં૦ રત્નો** – તેને રત્નદેવી નામે પત્ની હતી તથા (૧) લાખો, (૨) સં૦ સલખણ, (૩) સં૦ મનજી, (૪) **સં૦ સોનો** અને (૫) **સં૦ સાલિગ** એમ પાંચ પુત્રો હતા.

૩.B સં૦ ધરણાનું બીજું નામ **ધન્નાશાહ પોરવાડ** હતું. તેને ધરણાદે (ધારલદે) નામે પત્ની હતી અને (૧) **જાખા** (જાના) તેમજ (૨) **જાવડ** નામે પુત્ર હતા. **સં૦ ધરણે** સં. ૧૪૯૫માં શત્રુંજય તીર્થનો મોટો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. તે સંઘમાં બાદશાહ તથા મંત્રીઓ સાથે હતા. ત્યારે તેની ઉંમર માત્ર ૨૧ વર્ષની હતી અને તેની પત્નીની ઉંમર માત્ર ૧૮ વર્ષની હતી. બન્ને જણાએ ત્યાં ''ચોથું શીયલવ્રત'' સ્વીકારી, સંઘપતિની ઈન્દ્રમાલા પહેરી હતી.

(વિવિધ ગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ; વીરવંશાવલી, પૃ. ૧૨૫)

૩. **સં૦ રત્નો** અને **સં૦ ધરણ** – એ બન્ને ભાઈઓ પણ નાંદિયામાં રહેતા હતા. માંડવગઢના બાદશાહ હુસંગશાહનો શાહજાદો **ગજનીખાં** રીંસાઈને નાંદિયા (શિરોહી રાજ્ય)માં આવ્યો. ત્યારે બન્ને ભાઈઓએ તેને સમજાવી, શાંત પાડી, ૩ લાખ રૂપિયા આપી, બાદશાહ પાસે પરત મોકલ્યો. આથી બાદશાહે ખુશ થઈ આ બન્ને ભાઈઓને માંડવગઢ બોલાવી ત્યાં વસાવ્યા. પરંતુ, ગજનીખાં બાદશાહ થયો ત્યારે ધનના લોભથી તેણે બન્ને ભાઈઓ ઉપર નારાજ થઈ ૧ લાખ રૂપિયાનો દંડ કર્યો. આથી બન્ને ભાઈઓ ત્યાંથી નાસી, નાંદિયા ન જતાં, **રાણા કુંભાના** આગ્રહથી ''ઘાણેરાવ'' જઈને વસ્યા.

પ્રાચીન તીર્થ મૂછાળામહાવીર પાસે ઘાણેરાવ આવ્યું. મેવાડના રાણાએ સં. ૧૪૩૭માં એ વસાવ્યું. ઘાણેરાવ નવું વસ્યું, તે પછી ધીમે ધીમે વિકાસ પામવા લાગ્યું. **સં૦ રત્નો** અને **સં૦ ધરણ** એ નગરમાં આવીને વસ્યા અને તેઓએ પોતાના કુટુંબને નાંદિયાથી લાવીને અહીં કાયમી વસવાટ કર્યો. બન્ને ભાઈઓ મૂળથી ધર્મપ્રેમી હતા.

સં૦ ધરણાશાહ પરમાર્હત હતો. તે ચિત્તોડના **રાણા કુંભાજી**નો પ્રીતિપાત્ર હતો (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૨૩). તેણે અમદાવાદના સં૦ **ગુણરાજની** મદદથી બાદશાહ અહમદશાહનું ફરમાન મેળવી, શત્રુંજયતીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૪૮). તેણે અજારી, પીંડવાડા, સાલેરા વગેરે સાત સ્થાનોમાંના જિનાલયોના જીર્ણોદ્ધારો કરાવ્યા અને નવાં જિનાલયો પણ બનાવ્યાં તથા નવી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આચાર્યપદ, ઉપાધ્યાયપદ, ગણિપદ તથા મહત્તરાપદ વગેરે પદવીઓના અને દીક્ષાના મોટા ઉત્સવો પણ કર્યા.

ત્રૈલોક્યદીપકપ્રાસાદ – એક વાર તે **સિદ્ધપુર** પાટણ ગયો. ત્યાં તેણે રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહે બંધાવેલ **રાજવિહાર** જોયો. તેને એવો મોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવવાની ભાવના ઉદ્‌ભવી. એ જ રીતે એક દિવસ તેણે સ્વપ્નમાં **નલિનીગુલ્મવિમાન** જોયું અને તેવો જિનપ્રાસાદ બનાવવા નિર્ણય કર્યો. પણ આવો જિનપ્રાસાદ બનાવે, તેવો કુશળ **શિલ્પી** પણ જોઈએ ને ? દૈવયોગે મુંડારાના **દેપાક** નામના એક સલાટને પણ એવું જ સ્વપ્ન આવ્યું. સં૦ ધરણ અને સલાટ દેપાક બન્ને મળ્યા. સલાટ દેપાકે પોતાના સ્વપ્ન પ્રમાણે જિનપ્રાસાદનો નકશો કરી બતાવ્યો. સં૦ ધરણે પોતાના સ્વપ્નાનુસાર જ એ જિનપ્રાસાદને જોઈ, તેને સમ્મતિ આપી. સૂત્રધાર દેપાકે તે જ મુજબ નલિનીગુલ્મવિમાન સરીખો 'ત્રૈલોક્ય-દીપક' નામનો ત્રણ માળનો ૪૫ ફૂટ ઊંચો, ચતુર્મુખ જિનપ્રાસાદ બાંધી આપ્યો.

સં૦ ધરણાશાહે રાણકપુરમાં સં. ૧૪૯૬ના ફા. વદિ ૫ ના **આ૦ સોમસુંદરસૂરિના** હાથે **ભ૦ ઋષભદેવ** વગેરે ચૌમુખ જિનપ્રતિમાઓની અંજન-શલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેમજ આ પ્રસંગે મહો૦ સોમદેવને **આચાર્યપદવી** અપાવી. મૂલપ્રાસાદનું કામ સં. ૧૪૯૮ ફાગણ વદિ ૧૦ સુધી ચાલ્યું. સં. ધરણે સં. ૧૫૦૯ વૈશાખ સુદિ ૨ સુધી પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી.

૪. **સં૦ ધરણાને** જાખા અને **જાવડ** નામે પુત્રો હતા. જાવડને જસમાદેવી નામે પત્ની હતી તથા **વનાજી** નામે પુત્ર હતો. વનાજીને વર્જુદેવી નામે પત્ની તથા (૧) **આશપાલ** અને (૨) ગુણપાલ નામે પુત્રો હતા.

૪–**સં૦ રત્નાનો** ચોથો પુત્ર સોનો હતો. **સોનાનો** પુત્ર **સં૦ આશાધર**, જેણે અચલગઢના ચૌમુખજી જિનાલયની પ્રતિષ્ઠાનો ઉત્સવ કરાવ્યો હતો.

(પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૪૯; ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય, સર્ગ : ત્રીજો)

૪–સં૦ રત્નાનો પાંચમો પુત્ર સાલિગ હતો. તેને (૧) સુગરાદેવી અને (૨) નાયકદેવી પત્નીઓ હતી.

૫. **સં૦ સહસા** – તે માંડવગઢના બાદશાહ ગ્યાસુદ્દીનનો મોટો **ધર્માધિકારી** મહામાત્ય હતો. તેને સંસારદેવી અને અનુપમાદેવી નામે પત્નીઓ તથા ખીમરાજ અને દેવરાજ નામે પુત્રો હતા.

સં. ૧૫૫૪માં આબૂના મોટા શિખર–અચલગઢમાં ૫૩મા ભ૦ **લક્ષ્મી-સાગરસૂરિ** તથા આ૦ **સુમતિસુંદરસૂરિ**ના ઉપદેશથી, **રાણા લાખાની** રજા મેળવી, સં૦ સહસાએ પોતાનું ન્યાયસંપન્ન ધન વાપરવા દેરાસરનો પાયો નાખ્યો. ભવ્ય ચતુર્મુખજિનપ્રાસાદ તૈયાર થયો. આથી સં૦ **સહસા** પોતાની પત્ની મહં૦ સંસારદે, પત્ની અનુપમાદે, પુત્રો **ખીમરાજ**, દેવરાજ, પૌત્રો **જયમલ**, મનજી વગેરે પરિવારને લઈને તથા તપાગચ્છની કમળકળશશાખાના આ૦ **જયકમલસૂરિ** વગેરે

છ'રી પાળતા ચતુર્વિધ યાત્રાસંઘ સાથે અહીં આવ્યો. તેણે તે મંદિરમાં ઉત્તરની ગાદીએ સં. ૧૫૬૬ના ફાગણ સુદિ ૧૦ ને સોમવારે **આ૦ જયકમલસૂરિના** હાથે **ભ૦ ઋષભદેવની પ્રતિમા**• ભરાવી પ્રતિષ્ઠિત કરાવી.

ડુંગરપુર અને કુંભલમેરુના જૈન સંઘે અને **મંત્રી સાલ્હાશાહ** વગેરેએ સં. ૧૫૧૮ના વૈશાખ સુદિ ૪ ને શનિવારે અને સં. ૧૫૨૯ના વૈશાખ વદિ ૪ ને શુક્રવારે ડુંગરપુરમાં **ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના** હાથે પ્રભુ–પ્રતિમાઓની અંજનશાલાકા કરાવી. **સં૦ સહસાએ** આ અંજનશલાકાની પ્રતિમાઓ લાવી, અચલગઢમાં ચૌમુખજીની બીજી ત્રણ ગાદીઓમાં તેમજ બીજી જિનપ્રતિમાઓને છૂટા છૂટા સ્થાનોમાં વિરાજમાન કરી હતી.

સં૦ સહસાએ અચલગઢની પ્રતિષ્ઠામાં સંઘભક્તિ કરી, યાચકોને ખુશ કર્યા અને વિવિધ રીતે તીર્થપ્રભાવના કરી, જેમાં ૫ લાખ દ્રવ્ય વાપર્યું. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૪૮) **સં૦ આશાધરે** પણ ઘણો લાભ લીધો.

આ પરંપરાના સંઘપતિઓએ ઘણા જિનપ્રાસાદોના જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા છે. પીંડવાડા, રાણકપુર, અચલગઢ વગેરે સ્થાનોમાં મોટા જિનપ્રાસાદો કરાવ્યા છે.

વાલીના કુલગુરુ **ભ૦ મીયાચંદજી** સં૦ ધરણાશાહના વંશના કુલગુરુ છે. તેની વહીના આધારે સં૦ **સાંગણ પોરવાડ**ની વંશાવલી નીચે પ્રમાણે મળે છે.

(૧) **સાંગણ** પોરવાડ.
(૨) કુંરપાલ (ભાર્યા કામલદેવી).
(૩) **સં૦ ધરણા** (ભાર્યા ધરણાદેવી, ચંદ્રાદેવી).
(૪) **જાખા** (ભાર્યા જયવંતી). (૫) **ગુણરાજ** (ભાર્યા ગુણવંતી).
(૬) વીરમદેવ (ભાર્યા વીરમતી). (૭) ગમનાજી.
(૮) કાનજી (ભાર્યા કોડમદેવી). (૯) પદ્મોજી (ભાર્યા .....).
(૧૦) રત્ના. (૧૧) ચાંપા.
(૧૨) ઉદા. (૧૩) શોભા.
(૧૪) ગોડીદાસ. (૧૫) **ગંગારામ.**

(૧૬) **હરખચંદ** – સાંગણ પોરવાડના વંશના શા૦ હરખચંદ ગંગારામ, નથમલ માણેકચંદ, ચંદનમલ રત્નાજી, છગનલાલ હંસાજી, નથમલજી નવલાજી વગેરે હાલ ઘાણેરાવમાં રહે છે. શા૦ **ખીમરાજ** રામજીનો પરિવાર મેવાડના 'ગુડા' ગામમાં રહે છે અને **કસ્તૂરચંદ** નંદરાયજી કેલવાડામાં રહે છે. આ ભાઈઓ

• ચૌમુખીજિન ચાર પ્રતિમાઓ પિત્તલ અને સોનાના મિશ્રણથી બનેલી છે. તેનું વજન ૧૪૪૪ મણનું છે. દર્શકો તેને સાવ સોનાની માને છે.

હર સાલ ગુજરાતી ફાગણ વદિ ૫ના વર્ષગાંઠ દિવસે રાણકપુર તીર્થે આવી વારસદાર-હકદાર તરીકે ધ્વજા ચડાવે છે. (પ્રાગ્વાટ ઇતિ., ખંડ-૩, પૃ. ૨૭૪ અને ૨૭૫નું વંશવૃક્ષ તથા જૈન ઇતિહાસ વંશવૃક્ષ)

તેમના વંશજોએ સં. ૧૬૭૯માં ત્રૈલોક્યદીપકપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી આ૦ વિજયદેવસૂરિના હસ્તે ભ૦ ઋષભદેવની નવી પ્રતિમાની મૂળનાયક તરીકે પ્રતિષ્ઠા કરાવી બિરાજમાન કરી છે. આ જિનાલયનો છેલ્લો જીર્ણોદ્ધાર તથા પ્રતિષ્ઠા સં. ૨૦૦૯ના ફાગણ સુદિ ૫ ના રોજ કરવામાં આવેલ છે.

(પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૯ થી ૧૮૬ : રાણકપુરતીર્થ)

વીસલશાહ ઓશવાલનો વંશ (સં૦ ગુણરાજ આદિ) –

૧. **વીસલશાહ** – તે ઓશવાલ જ્ઞાતિનો હતો. તેને ખીમાદે નામે પત્ની હતી. એ **ખીમાદેએ** આ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી દેશના સઘળા જૈનોને ''સાકરની લહાણી'' કરી હતી. (ઉપદેશ તરંગિણી–તરંગ બીજો)

૨. દેદો – દેદાશાહ માટે જુઓ, પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૬–૭૭.

૩. **ધનપાલ** – તે કર્ણાવતીમાં આવીને વસ્યો. તેને ૧ સાંગણ, ૨ ગોદો, ૩ સમરો અને ૪ **ચાચો** એમ ચાર પુત્રો હતા.

૪. **ચાચો** – તેણે આશાપલ્લીમાં **જિનપ્રાસાદ** કરાવ્યો. તેને પહેલી પત્ની લાડીથી **વીજડ**, સામલ અને પૂનો એમ ત્રણ પુત્રો થયા, જ્યારે બીજી પત્ની મુક્તાથી **ગુણરાજ**, આંબાક, લીંબાક અને જયતા નામે ચાર પુત્રો થયા.

૫. **સં૦ ગુણરાજ** – તે અમદાવાદના બાદશાહ અહમદશાહનો માનીતો હતો (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૪૮). તેણે શત્રુંજય, મહુવા, પ્રભાસપાટણ, ગિરનાર, સોપારા, જીરાપલ્લી, આબૂ વગેરે વિવિધ તીર્થોના છ'રી પાળતા સંઘો કાઢી યાત્રા કરી. સં. ૧૪૭૭માં બાદશાહનું ફરમાન મેળવી, આ૦ સોમસુંદરસૂરિની અધ્યક્ષતામાં શત્રુંજયતીર્થનો છ'રી પાળતો મોટો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. તેણે મહુવામાં ઉપા૦ જિનસુંદરને **આચાર્યપદ** અપાવ્યું. **અમદાવાદમાં ઘણા કેદીઓને છોડાવ્યા.** સં. ૧૪૪૮ના દુકાળમાં દાનશાળાઓ સ્થાપન કરી, ઘણા મનુષ્યોને રક્ષણ આપ્યું. આ૦ હેમચંદ્રસૂરિનો **ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલ** જેવો ભક્ત હતો, તેવો જ આ૦ સોમસુંદરસૂરિનો **સં૦ ગુણરાજ** ભક્ત હતો. તેને ગંગા નામે પત્ની તથા ૧ ગજરાજ, ૨ મહીરાજ, ૩ **બાલુ**, ૪ મલુ અને ૫ ઈશ્વર એ નામે પુત્રો હતા.

ગુણરાજના નાના ભાઈ આંબાકનું બીજું (હુલામણું) નામ નાનાક હતું. તેને મનાક નામે પુત્ર હતો. આંબાકે આ૦ દેવસુંદરસૂરિ (કે તેમના શિષ્ય જ્ઞાનસાગરસૂરિ : જુઓ પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૪)ના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામી, પત્ની,

પુત્ર તથા ધન ત્યાગી, આ૦ સોમસુંદરસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. સંભવ છે કે તેમનું નામ પં૦ નાનારત્નગણિ તેમજ પં૦ નંદિરત્નગણિ હોય. તેમણે સં. ૧૪૬૫માં આ૦ મુનિસુંદરસૂરિના હાથે ઉપાધ્યાયપદ પ્રાપ્ત કર્યું.

૬. **બાલુ** – ચિત્તોડમાં આ૦ પ્રદ્યુમ્નસૂરિના વિજયનો વિજયસ્તંભ છે (પ્રક. ૩૪, પૃ. ૪૮૯). તેની પાસે ભ૦ મહાવીરસ્વામીનો પ્રાસાદ છે. **સં૦ ગુણરાજે** રાણા મોકલસિંહથી પ્રેરણા પામીને એ સ્તંભ તથા પ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તે કામ બાલુની દેખરેખ નીચે શરૂ કર્યું. બાલુ ચિત્તોડમાં રહેતો હતો. જિનપ્રાસાદ તૈયાર થયો તે પૂર્વે, સં. ૧૪૮૫ પહેલાં સં૦ ગુણરાજ મૃત્યુ પામ્યો એટલે તેના પુત્રો બાલુ વગેરે **પાંચે ભાઈઓએ** વિ. સં. ૧૪૮૫માં **આ૦ સોમસુંદરસૂરિના** હાથે ભગવાન મહાવીરસ્વામી વગેરે જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી; અને તેમાં બીજી ૪ દેરીઓ બનાવી, તેની પણ તેમના જ હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (સં. ૧૫૨૪ પં૦ પ્રતિષ્ઠાસોમગણિકૃત 'સોમસૌભાગ્યમહાકાવ્ય'; પ્રક. ૩૪, પૃ. ૪૮૯, ૫૦૧; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૨૨; પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૫૨)

બીજો મંત્રી ગુણરાજ –

તે **કેશવ** પોરવાડ અને તેની ભાર્યા **દેમતી**નો પુત્ર હતો. તેને 'રૂપિણી' નામે ભાર્યા હતી તથા પાસવીર નામે પુત્ર હતો. તેણે પોતાના પરિવારને સાથે રાખી સં. ૧૫૧૪ મહા સુદિ ૨ ને સોમવારે તપાગચ્છની વૃદ્ધ પોષાળના ૫૮મા ભ૦ **જ્ઞાનકલશસૂરિના** ઉપા૦ ચરણકીર્તિના શિષ્ય પં૦ વિજયસમુદ્રગણિને કલ્પસૂત્ર વહોરાવ્યું હતું. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૭)

આજડ પોરવાડનો વંશ (ગોપાલ વગેરે) –

૧. શેઠ **આજડ શાહ** – તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો. પોસીના નગરનો વતની હતો. તે બહુ યશસ્વી, ધનસંપન્ન, ગુણવાળો અને ધર્માત્મા હતો. તેને **હાપા** અને સેપા (શ્રીપાલ) નામે બે પુત્રો હતા. આ બન્ને પણ ધર્મપ્રેમી હતા. સંભવ છે કે આ પુત્રો અથવા તેઓના પિતા પૈકી કોઈ એકનું બીજું નામ **નરપતિ** પણ હોય. નરપતિ રાજ્યનો મોટો **મંત્રી** હતો અને તેની પ્રેરણાથી **રાજાએ** ભ૦ મહાવીરસ્વામીનું મંદિર ''રાજવિહાર'' બંધાવ્યો હતો.

૨. **હાપા** – તેને દેવસિંહ, **વિજયસિંહ, કોલાસિંહ** અને કર્મસિંહ એમ ચાર પુત્રો હતા. તે પૈકી **કોલાસિંહ** બુદ્ધિશાળી અને યશસ્વી હતો. સં. ૧૩૫૫માં તે મોટો **મંત્રી** બન્યો હતો.

મોટા **દેવસિંહ**ને **સામંતસિંહ** નામે પુત્ર હતો અને નાના **કર્મસિંહ**ને દેપાલ, નોડાક અને **ભીમસિંહ** એમ ત્રણ પુત્રો હતા.

૩. **વિજયસિંહ** – તે પોસીનામાં મોટો **નગરશેઠ** હતો, ધર્માત્મા હતો.

તેને ''છાહુ'' નામે ધર્મપત્ની હતી, જે અત્યંત રૂપાળી હતી. તેને હરિદેવ, સહદેવ અને **ગોપાળ** નામે પુત્રો હતા.

૪. **ગોપાળ** – તે સૌમાં ચડિયાતો ગુણવાન હતો. તે પોસીનાના રાજા **સાલ્હણ** અને તે પછીના **રાજા સાયર**, એ બન્નેનો બહુ માનીતો હતો. તે મોટો દાનેશ્વરી, પરોપકારી અને **સત્યવાદી** હતો. તેને સુશીલા, કલ્યાણકારી અને ધર્મક્રિયામાં તત્પર એવી અહિવદેવી નામે પત્ની અને **અર્જુન** (પત્ની : ભલી), સમર (પત્ની : શૃંગારદેવી), પાલ્હણ (પત્ની : વપુઈ) એમ ત્રણ પુત્રો હતા. તે પૈકી **સમર** બહુ બુદ્ધિશાળી અને **પાલ્હણ** બહુ પુણ્યશાળી હતો.

વિઘ્નાપહાર તીર્થ – આ૦ **સોમસુંદરસૂરિ** એ સમયે શાસનનો ઉદ્ધાર કરવામાં **ગૌતમસ્વામી જેવા** મનાતા હતા. તે પોસીનામાં પધાર્યા. તેમના ઉપદેશથી શેઠ **ગોપાલે** પોતાના આત્મકલ્યાણ માટે ભગવાન પાર્શ્વનાથનો બે મંડપવાળો **જિનપ્રાસાદ** બંધાવ્યો. તેની પત્ની **અહિવદેવી** અને **પુત્રોએ** સં. ૧૪૭૭માં આ૦ સોમસુંદરસૂરિના હાથે ભ૦ પાર્શ્વનાથની **પ્રતિષ્ઠા** કરાવી. આ મંદિરનો પ્રારંભ થયા પછી ત્યાં અગ્નિભય આવ્યો, પણ તે શાંત થઈ ગયો હતો. આથી સૌએ આ **તીર્થનું** નામ **'વિઘ્નાપહાર પાર્શ્વનાથ'** રાખ્યું.

રાજા **સાયરે** આ મંદિરની પૂજાના ખર્ચ માટે એક વાડી **ભેટ** આપી. તે રાજાના પૂર્વજોએ અહીં ભ૦ મહાવીરસ્વામીનું મંદિર બંધાવ્યું હતું, તેમાં રાજા સાયરે લાકડાના **બે મંડપો** બનાવ્યા.

શેઠ **ગોપાળ** તથા તેના પુત્રોએ ઘણી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. મોટાં દાન, સંઘપૂજા, ગિરનારતીર્થનો છ'રી પાળતો **યાત્રાસંઘ** વગેરે શુભ કાર્યો કરીને **સંઘપતિ** પદ પ્રાપ્ત કર્યું.

ભ૦ સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય પં૦ **ચારિત્રરત્નગણિવરે** આ જિનપ્રાસાદની ૨૮ શ્લોકવાળી પ્રશસ્તિ બનાવી અને તેને સૂત્રધાર વરણાકે ઉત્કીર્ણ કરી. (જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્ર. ૧૭૦-૧૭૧, પૃ. ૪૦, ૭૪; પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૮૭થી)

૫. **અર્જુન** – તે ગુણ અને લક્ષ્મીનું મંદિર હતો. તેને 'ભલી' નામે પત્ની હતી તથા પુણ્યપાલ અને સધર નામે બે પુત્રો હતા. તે બન્ને વિનયી અને ગુણવાળા હતા.

તેણે સં. ૧૪૯૧ના માગસર વદિ ૪ ને રવિવારે પુષ્યાર્કમાં ભ૦ **સોમસુંદરસૂરિ** પાસે પોસીનામાં ભ૦ ઋષભદેવની પ્રતિમાની **પ્રતિષ્ઠા** કરાવી.

શેઠ તડમલ પોરવાડનો વંશ –

૧. શેઠ **તડમલ** – તે જ્ઞાતિએ પોરવાડ હતો, સંપન્ન હતો. તેને લાખો

અને જયતા એમ બે પુત્રો હતા. મોટા લાખાને ૧ કડવો, ૨ હીરો, ૩ વયર એમ ત્રણ પુત્રો હતા.

૨. જયતા – તેને મંજૂ નામે ગુણવાન પત્ની અને મૂલુ નામે પુત્ર હતો.

૩. મૂલુ – તે દ્રઢ સમકિતી હતો. તેને વરમાદેવી નામે શીલવતી પત્ની હતી તથા મારુ અને માંડણ એમ બે પુત્રો હતા. મારુને અતિ ગુણવાળી 'લાછુ' નામે પત્ની હતી તથા જયસિંહ અને લીંપાક એમ બે પુણ્યશાળી પુત્રો હતા.

૪. માંડણ – તે મોટો વેપારી અને પુણ્યશાળી હતો. તેને અત્યંત ગુણવાળી માણેકદેવી નામે પત્ની હતી. તેને જહો, ખેતો, રવિ અને ઈન્દ્ર એમ ચાર પુણ્યશાળી પુત્રો હતા. શેઠ માંડણે ભટ્ટા૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૮૧માં પોસીનાના ભ૦ પાર્શ્વનાથના જિનાલયમાં એક 'દેવકુલિકા' બનાવી, તેમાં તે જ આચાર્યદેવના હાથે ભ૦ શાંતિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ પ્રશસ્તિમાં ૧૧ શ્લોક છે. (જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૧૭૦-૧૭૧, પૃ. ૭૬-૭૭)

શેઠ ધરમશી પોરવાડ હડાલિયો –

શેઠ લાખો પોરવાડ હડાલાનો વતની હતો. તેને ઝબકુ નામે પત્ની હતી, જેનું બીજું નામ લક્ષ્મીદેવી પણ હતું. ઝબકુને સં૦ કર્મણ અને સં૦ લક્ષ્મણ એમ બે ભાઈઓ હતા. આ બન્ને ભાઈઓએ તીર્થોના છ'રી પાળતા મોટા યાત્રાસંઘો કાઢ્યા હતા, જેમાં ૬ જિનાલયો સાથે હતાં.

શેઠ લાખાને ધરમશી તથા વિનય એમ બે પુત્રો અને એક પુત્રી હતી. પુત્ર વિનય નામ પ્રમાણે વિનયી હતો. તેણે દીક્ષા લીધી. તેનું નામ આ૦ વિનયાનંદ હતું. તેની બહેને પણ દીક્ષા લીધી. તેનું નામ સાધ્વી અજિતચૂલા હતું. તેણે ઘણું તપ કર્યું. શેઠ ધરમશીને રતૂ નામે પત્ની હતી, જે ગુણિયલ હતી.

ધર્મકાર્યો – શેઠ ધરમશી હંમેશાં ચોવીશ તીર્થંકરોનાં જુદાં જુદાં આઠ થોઈયાં દેવવંદન કરતો હતો. તેણે છઠ્ઠ-અઠ્ઠમ વગેરે વિવિધ તપો કર્યાં. પચીસ વર્ષની ભરયુવાનીમાં શીલવ્રત ધારણ કર્યું. સમ્યક્ત્વના ઉજમણામાં ૩૦૦ લાડવામાં ચાંદીના ટંક ગોઠવી, સાધર્મિક ભાઈઓને તે લહાણીમાં આપ્યા. ગુરુદેવોનો ભારે સત્કાર કર્યો. તેણે દેલવાડામાં ભ૦ ઋષભદેવના જિનાલયમાં દેવકુલિકા–દેરી બનાવીને પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી પાટણમાં તેણે મોટો ગ્રંથભંડાર બનાવ્યો, જેમાં સં. ૧૪૭૪ના માગસર સુદિ ૬ ને રવિવાર સુધીમાં

એક લાખ શ્લોક લખાવ્યા અને સં. ૧૪૮૧ સુધીમાં બે લાખ શ્લોક લખાવ્યા. તેમાં મુખ્યતઃ આગમો તથા ગ્રંથો લખાવ્યા.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૪, કલમ ૧૧મી)

નોંધ : ભાટ કવિઓના પ્રાચીન કવિત્તમાં વિશેષ વર્ણન આ રીતે મળે છે.

અન્નદાતા ધરમશી

દીપક દીદા દીસે પ્રથી પદરા પરમાણે,
કડલુનેર કડાહિ સિપતી, સાચી સુરતાણે.
ઇકતીસે સોજતી, ઈલા અસમૈ આધારી,
ધરગુજર **ધરમશી**, જુગતી દે અંન જગાડી;
ખાંટહડ બિરદ ખાટે, ખરાં **અચલ** ગંગ સુભ ઉચરે,
''બ્રધમાન તણી વંશી'' બચીયે સુતાયાગી સુરતાણ રે.

(ક્ષેમસિંહ મો૦ રાઠોડે સં. ૨૦૦૪માં બનાવેલ ઓસવાલ કોમનો ઇતિહાસ, પૃ. ૨૧૧-૨૧૨)

સાધુ વીરાશાનો વંશ (શ્રીમતી દેઉદેવી) –

૧. સાધુ **વીરો** – તે ''સરસ્વતી પાટણ''નો વતની હતો. ઉદાર અને ગુણવાન હતો. તેને **કાર્મિણી** નામે પત્ની હતી, જે પૂર્વ પુણ્યના પ્રભાવે બહુ પ્રસિદ્ધ અને બુદ્ધિશાળી હતી. તેને ૧ સજ્જન, ૨ સુભટ, ૩ શાલિગ, ૪ **સંગ્રામસિંહ** અને ૫ સરવણ, એમ પાંચ પુત્રો હતા. તે બધા વ્યાપારીઓમાં **પ્રતિષ્ઠાવાળા**, પુણ્યશાળી, ગુણવાન, સજ્જન, **સદાચારી** અને જૈન ધર્મમાં સ્વાભાવિક ભક્તિવાળા હતા.

૨. **સંગ્રામસિંહ** – તે સાધુ વીરા ઓશવાલનો ચોથો પુત્ર હતો. તેને દેઉ નામે પત્ની હતી. શ્રીમતી દેઉ નાગોરના સાધુ **હીરા ઓશવાલ** અને તેની પત્ની **ધર્મિણીની** પુત્રી હતી. **સાધુ પુણ્યસિંહ** અને કેશવસિંહની નાની બેન હતી. તે ધર્મપ્રેમી હતી. બાળપણામાં જ સમ્યક્ત્વ તથા શ્રાવકનાં બાર વ્રતોનો સ્વીકાર કર્યો હતો. દેઉ પરણીને **સરસ્વતી પાટણમાં** આવી. અહીં પણ ધર્મકાર્યોમાં રત રહેતી. નિર્મળ શીલથી સદા શોભતી દીવીની જેમ પ્રકાશતી હતી; પણ તેમાં અંજનની કાળાશ હતી જ નહીં. તેણે બન્ને કુળ દીપાવ્યાં.

તે સામાયિક, પૌષધ અને **ઉપધાન** કરતી. સાવદ્ય ક્રિયાનો સદા ત્યાગ કરતી. તેણે સાતે ક્ષેત્રોમાં દાન આપ્યું. તે દૈનિક આવશ્યક ક્રિયામાં પ્રેમવાળી હતી. તેણે તપાગચ્છના આચાર્ય શ્રી સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી દેલવાડામાં ભ૦ ઋષભદેવના જિનાલયમાં મોટી દેવકુલિકા બંધાવી, તેમાં જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા

કરાવી. એકંદરે દેઉ **સતી સુલસાની** જેમ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ પાળતી. સંઘપૂજા, તીર્થયાત્રા અને માળારોપણ વગેરે વિવિધ ધર્મકાર્યો કરતી. આ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી, સં. ૧૪૯૨માં, દેઉએ પોતાના કલ્યાણ માટે 'કલ્પસૂત્ર'ની પાંચ પ્રતિઓ લખાવી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૪, ક્ર. ૧૩)

સં૦ ગોવિંદ ઓશવાલ –

તે ઈડરના રાવ **પૂંજાજીનો** માનીતો અને ઈડર જૈન સંઘના અગ્રેસર **સંઘવી વત્સરાજનો** પુત્ર હતો. શ્રીમંત, રાજમાન્ય અને દ્રઢ ધર્મપ્રેમી હતો. તેને **જાયલદે** નામે પત્ની હતી. તેઓને સ્વદારા–સંતોષી, શાસ્ત્રપ્રેમી તથા ધર્મરાગી **વીશલ** નામે પુત્ર અને **ધીરી** તેમજ **ધર્મિણી** નામે પુત્રીઓ હતી. આ બધાયે તપગચ્છનાયક આ૦ સોમસુંદરસૂરિના અનન્ય ભક્તો હતા.

ગ્રંથલેખન – પરમ શાંતમૂર્તિ ગુણરત્નસૂરિએ સં. ૧૪૬૬માં ઈડરમાં 'ક્રિયારત્નસમુચ્ચય' (ગ્રં. ૫૬૬૧) રચ્યો. સં૦ ગોવિંદના પુત્ર **વીશલ** તથા પુત્રી **ધીરી** અને ધર્મિણીએ સં. ૧૪૬૮માં આ 'ક્રિયારત્નસમુચ્ચય'ની ૧૦ પ્રતિઓ લખાવી. (પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૫)

તારંગા તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર અને પ્રતિષ્ઠા-ઉત્સવ – સં૦ **ગોવિંદે** આ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૬૬માં ઈડરથી શત્રુંજય, ગિરનાર, સોપારક અને તારંગા તીર્થોનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. તેને તારંગા તીર્થની યાત્રા કરતાં **મનોરથ** થયો કે, આ તીર્થમાં મૂળનાયક શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની પ્રતિમાને બદલે બીજી નવી પ્રતિમા સ્થાપિત કરવી જોઈએ.

આ માટે **સં૦ ગોવિંદે** આરાસણ જઈ ત્યાં 'અંબિકાદેવીનું આરાધન' કરી, ખાણમાંથી એક મોટી **આરસની શિલા** મેળવી. એ શિલા તારંગામાં લાવીને તેમાંથી **પ્રતિમા** ઘડાવી. મૂર્તિ તૈયાર થયા પછી સં. ૧૪૬૬માં તીર્થનાયકની પ્રાચીન જિનપ્રતિમાને ઉત્થાપિત કરી.

મહાકવિ પં૦ **શ્રી પ્રતિષ્ઠાસોમગણિ** લખે છે કે, તે શિલા લઈને ધીરે ધીરે તારંગા ગિરિ ઉપર પહોંચ્યો. એક સારા શિલ્પી પાસે તેમાંથી **ભ૦ અજિતનાથની** સૂર્ય કરતાં વધુ તેજસ્વી મોટી ભવ્ય પ્રતિમા તૈયાર કરાવી. **સં૦ ગોવિંદે** હજારો માણસોને એકઠા કરી, તેનો શુભ દિવસે **મંદિર પ્રવેશ** કરાવ્યો.

સં૦ ગોવિંદે તારંગામાં કુમારવિહારનો બધી રીતે જીર્ણોદ્ધાર કરાવી લીધો; અને સં. ૧૪૭૯માં દેશોદેશ કુંકુમપત્રિકાઓ મોકલી. આથી બહારગામના લાખો જૈન-અજૈન માનવો એકઠા થયા. આ માનવસંઘની રક્ષા માટે ગુજરાતના બાદશાહ અહમદશાહના **મહામાત્ય** અને મિત્ર એવા **સં૦ ગુણરાજ** અને **એકરાજ** વગેરે

તથા બાદશાહી સેના અને સેનાપતિઓ આવ્યા. તેમજ ઈડરના રાવ પૂંજાજીની સેના અને સેનાપતિઓ તો તારંગામાં હાજર હતા. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૨)

સં૦ ગોવિંદે સં. ૧૪૭૯માં તારંગામાં ''કુમારવિહાર જિનપ્રાસાદ''માં આ૦ **સોમસુંદરસૂરિના વરદ હસ્તે** ભ૦ અજિતનાથની ભવ્ય જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રતિષ્ઠા-ઉત્સવમાં આ૦ સોમસુંદરસૂરિના પરિવારના સૌ મળીને ૧૮૦૦ મુનિવરો ત્યાં હાજર હતા.

ગ્રંથદાત્રીઓ –

શેઠ વયજાની પુત્રી **રૂપલદે.** (પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૫૦, કલમ-૧૨)

દુઃસાધ્યવંશના શેઠ જગતસિંહની પૌત્રી **રાજુલા.** (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૩, કલમ-૬ઠ્ઠી)

શેઠ લીંબાકની પત્ની **લુણાક.** (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૪, કલમ–૮મી)

૬૦ પેથાની પુત્રી **પૂંજી.** (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૪, કલમ–૯)

સંગ્રામસિંહની પત્ની **દેઉ.** (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૬)

પારસ પોરવાડની બેન **ચીલુ.** (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૨, કલમ–૪)

મંત્રી વીરમદેવની પત્ની **આલ્હાદેવી.** (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૨, કલમ-૫)

પૂરીદેવી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૨, કલમ-૬)

દેવસિંહની પુત્રી **માઊ.** (પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૯)

મલયસિંહની પુત્રી **સાઉ.** (પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૯, કલમ-૭)

૬૦ ભૂભડની પત્ની **પ્રીમલદેવી.** (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૭૨, કલમ-૫)

શેઠ વિજયપાલ ઓશવાલની પત્ની **વરજાઈ.** (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૫૬)

સં૦ ગોવિંદની પુત્રી **ધીરી, ધર્મિણી** (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૭).

ઉપરોક્ત જૈન શ્રાવિકાઓએ વિવિધ વિષયના ગ્રંથો લખાવી, ગ્રંથભંડારોને ભેટ આપ્યા હતા.

ગૂંદીકર શાખા – અમે પિપ્પલકગચ્છની ત્રિભવિયાશાખાનો પરિચય પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૧૦-૨૧૧માં આપ્યો છે. વિશેષ આ પ્રમાણે મળે છે.

શાખા નં. (૧) ૧૪. **આ૦ ધર્મદેવ,** ૧૫. આ૦ ધર્મચંદ્ર (સં. ૧૩૧૧), ૧૬. આ૦ ધર્મરત્ન, ૧૭. આ૦ ધર્મતિલક (સં. ૧૪૩૭ વૈશાખ સુદિ ૧૧ સોમ), ૧૮. આ૦ ધર્મસિંહ, ૧૯. **આ૦ ધર્મપ્રભસૂરિ** (સં. ૧૪૪૭, સં. ૧૪૮૨) તે પ્રભાવક થયા. ૨૦. **આ૦ ધર્મશેખર** (સં. ૧૪૮૨, સં. ૧૫૦૬), ૨૧. **આ૦ ધર્મસાગર** (સં. ૧૫૧૦, સં. ૧૫૨૦ ચૈત્ર સુદિ ૫), ૨૨. આ૦ ધર્મવલ્લભ, ૨૩. આ૦ ધર્મવિમલ, ૨૪. **આ૦ ધર્મહર્ષ** (સં. ૧૬૭૦ પોષ સુદિ ૧૨).

શાખા નં. (૨) ૨૧. આ૦ **ધર્મસાગર**, ૨૨. આ૦ વિમલપ્રભ, ૨૩. આ૦ સૌભાગ્ય, ૨૪. આ૦ રાજસાગર (સં. ૧૬૪૭, સં. ૧૬૭૨).

શાખા નં. (૩) ૨૦. આ૦ **ધર્મશેખર**, ૨૧. આ૦ સાગરભદ્ર (સં. ૧૪૮૨ વૈશાખ વદિ ૪ ગુરુવાર).

શાખા નં. (૪) ૨૦. આ૦ **ધર્મશેખર**, ૨૧. આ૦ ધર્મસુંદર (સં. ૧૫૧૧ મહા સુદિ ૫), ૨૨. આ૦ **શાલિભદ્ર** (સં. ૧૫૧૫ વૈશાખ સુદિ ૧૧ રવિ).

શાખા નં. (૫) ૨૦. આ૦ **ધર્મશેખર**, ૨૧. વિજયદેવ (સં. ૧૫૦૬ મહા સુદિ ૧૦ શુક્ર).

૧૮મા આ૦ ધર્મસિંહ તથા ૧૯મા આ૦ **ધર્મપ્રભના** ઉપદેશથી ગૂંદીમાં મોટો જિનપ્રાસાદ બન્યો તથા **અમારિપાલન** થયું.

આ૦ **ધર્મપ્રભે** સં. ૧૪૪૭માં ગૂંદીના સૂબા ઠાકુર **સાધુના મંત્રી શેઠ હેમચંદે** બનાવેલ ભ૦ ચંદ્રપ્રભના જિનપ્રાસાદની **પ્રતિષ્ઠા** કરી તથા ચોમાસામાં ત્યાં ભ૦ મહાવીરસ્વામીનો **જન્માભિષેક** કરાવ્યો.

(પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૧૧; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૨૧)

૨૦મા **આ૦ ધર્મશેખર** ગૂંદીની ગાદીએ ભટ્ટારક બન્યા હતા. આ સમયે ત્રિભવિયાશાખામાંથી (૧) **ગૂંદીકર શાખા** અને (૨) **તાલધ્વજી શાખા** એમ બે ગાદી બની. જીરાવલા તીર્થના મોટા જિનપ્રાસાદની પાછલી દીવાલમાં આ પ્રકારે લેખ મળે છે –

સંવત્ ૧૪૮૭ અર્હં નમઃ । ગૂંદીકર પીપલગચ્છે ત્રિભવિયા શ્રીધર્મશેખરસૂરિ શિષ્ય વાચકદેવચંદ્રઃ નિત્યં પ્રણમતિ મુદ્રાકલાસહિતા અર્હં નમઃ । તાલધ્વજીય વા૦ સહજસુન્દરઃ નિત્યં પ્રણમતિ ॥

(આ૦ યતીન્દ્રસૂરિ સંગ્રહિત 'જૈન પ્રતિમા લેખસંગ્રહ, લેખ નં. ૩૧૬)

સંઘપતિ નાથદેવ – તે સં૦ લલ્લદેવનો પુત્ર હતો. જૈનધર્મના દરેક કામોમાં તે આગેવાન હતો. (ગુર્વાવલી : શ્લો. ૪૭૭)

રાણકપુર તીર્થ –

મારવાડ અને મેવાડની વચ્ચે **અરવલ્લીનો પહાડ** છે. વેપારીઓ આ પહાડમાં થઈ **પાલીથી** આઘાટ અને ચિત્તોડ વેપાર માટે જતા હતા. આ રીતે પહાડમાં થઈને જવાના ચાર-પાંચ માર્ગો છે, જે **નાળ** તરીકે ઓળખાય છે. વેપારીઓ પહાડમાં પ્રવેશ કરે તે પહેલાં અને પહાડ વટાવ્યા પછી શાંતિ લે એ માટે પહાડની બન્ને તરફ નાળના મોં ઉપર જૈનોએ ગંભીર વિચાર કરી **શાંતિધામો** બનાવ્યાં

છે, તીર્થ સ્થાપ્યાં છે. આ રીતે પહાડની પશ્ચિમે મારવાડમાં **વસંતગઢ**, અજારી, **રાણકપુર**, દેસૂરી, **મૂછાળામહાવીર**, હત્થુંડી, લાલ (રાતા) મહાવીર, સેવાડી વગેરે જૈન તીર્થો બનાવ્યાં છે. જ્યારે પહાડની પૂર્વમાં એકલિંગજી, નાગદા, દેલવાડા, કેશરિયાજી વગેરે **જૈન તીર્થસ્થાનો** બનાવ્યાં છે. આ દરેક સ્થાનોમાં રહેવાની, ખાવાની, પાણીની અને દેરાસરની સંપૂર્ણ સગવડ–વ્યવસ્થા છે. મોટી ધર્મશાળાઓ છે.

રાણકપુર તીર્થ રાણી સ્ટેશનથી ૭ માઈલ, ફાલના સ્ટેશનથી ૧૨ માઈલ અને સાદડીથી પૂર્વ–દક્ષિણ દિશામાં ૬ માઈલ દૂર નિર્જન સ્થાનમાં છે. અહીં જવા-આવવા માટે મોટર (બસ) રોડ છે.

રાણકપુરથી મેવાડ જવાનો સીધો રસ્તો છે. તેમજ બીજો રાણકપુરથી સીધા **કેશરિયાજી** જવાનો રસ્તો પણ છે.

સંઘપતિ ધન્નાશાહ પોરવાડ – મારવાડના નાંદિયા તીર્થમાં **સંઘપતિ માંડણ સરહડિયા પોરવાડના** વંશમાં ૧ સં૦ માંડણ, ૨ સં૦ કુંરપાલ, ૩ **સં૦ રત્ના શાહ** અને ૪ સં૦ સાલિગ થયા. તે પૈકી સં૦ કુંરપાલના પુત્રો ૧. સં૦ રત્ના અને ૨. સં૦ ધરણ (ધન્નાશાહ) થયા. એ બંને ઘાણેરાવમાં આવીને વસ્યા.

ધરણશાહ પોરવાડને 'સિદ્ધપુરનો જૈન વિહાર' જોવાથી અને નલિનીગુલ્મ-વિમાનનું સ્વપ્ન જોવાથી મોટો જિનપ્રાસાદ બનાવવાની ભાવના થઈ. મુંડારા ગામના સૂત્રધાર દેપાકે પોતાના સ્વપ્ન પ્રમાણે એ જ **ત્રૈલોક્યદીપક પ્રાસાદનો** નકશો બનાવી, શેઠ ધરણશાહ પાસે પાસ કરાવી, તે જ પ્રમાણે **ત્રૈલોક્યદીપક** નામનો **ચતુર્મુખ જિનપ્રાસાદ** બાંધી આપ્યો. આમ, સં૦ ધન્નાશાહ પોરવાડે સં. ૧૪૯૫માં **રાણકપુર તીર્થનું** સ્થાપન કર્યું.

આ પ્રાસાદ ૪૫ ફૂટ ઊંચો, ત્રણ માળનો છે. ચારે બાજુએ નાનાં (૨૪) દેરાસરો છે. ફરતી ૭૨ દેરીઓવાળી ભમતી છે. ૧૪૪૪ થાંભલા છે. નીચે મોટાં ભોંયરાં છે. આ મંદિરની માંડણી ('આબૂની કોરણી અને રાણકપુરની માંડણી' એવી લોકોક્તિ પ્રસિદ્ધ છે.) અજોડ છે. ખૂબીની વાત તો એ છે કે, મનુષ્ય ગમે તે મોટા દરવાજે કે દેરીના દરવાજે ઊભો રહે તો તેને ત્યાંથી મૂળનાયક ચૌમુખજીનાં સીધાં દર્શન થાય છે. કોઈ ભીંત કે થાંભલો વચમાં નડતા નથી. ભારતીય પ્રાચીન સ્થાપત્યની આ વિશેષતા છે.

સં૦ ધરણાશાહે સં. ૧૪૯૬ના ફાગણ વદ ૫ ના રોજ રાણકપુરમાં ત્રૈલોક્ય-દીપક પ્રાસાદમાં **આ૦ સોમસુંદરસૂરિના હાથે** ભ૦ ઋષભદેવ વગેરે ચૌમુખ

પ્રતિમાઓની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રસંગે આ૦ સોમસુંદર-સૂરિએ ઉપા૦ સોમદેવને **આચાર્યપદ** અને મુનિ લક્ષ્મીસાગરને **પંન્યાસપદ** આપ્યું. આ જિનાલયનું કામ સં. ૧૪૯૫ થી ૧૫૦૯ના વૈશાખ શુદ ૨ સુધી ચાલ્યું હતું.

(૧) ઉપા૦ સમયસુંદર ગણિએ સં. ૧૬૭૬ના માગસર મહિનામાં રાણકપુર તીર્થની યાત્રા કરી હતી, ત્યારે તે જણાવે છે કે ત્રૈલોક્યદીપકપ્રાસાદમાં ૪-ચતુર્મુખો, ૨૪ મંડપો, ૮૪ દેરીઓ અને મોટાં ભોંયરા છે. રાણકપુરમાં ખરતરગચ્છનું જિનાલય પણ છે.

ત્રૈલોક્ય જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૬૭૯માં **આ૦ વિજયદેવસૂરિના** ઉપદેશથી થયો હતો. મૂળનાયકની પ્રતિમા ઉપર તે સાલનો લેખ છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા અકસ્માત ખંડિત થાય તો તેના સ્થાને તરત બીજી પ્રતિમા બેસાડી શકાય એવી મૂળનાયકજીના માપની ઘણી જિનપ્રતિમાઓ બનાવી ત્યાં ભોંયરામાં રાખી હતી.

રાણકપુર તીર્થના ત્રૈલોક્ય જિનપ્રાસાદના મોટા-નાના ઘણા જીર્ણોદ્ધારો થયા છે. છેલ્લો અમદાવાદની સમસ્ત જૈન શ્વેતામ્બર સંઘની પ્રતિનિધિ **શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ** અઢી લાખ રૂપિયા ખરચીને આ ત્રૈલોક્યદીપક જિનપ્રાસાદનો મૂળથી લઈને શિખર સુધીનો સંપૂર્ણ જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને સં. ૨૦૦૯ના ફાગણ સુદિ ૫ ને .....વારે ત્રૈલોક્યદીપક જિનપ્રાસાદમાં તથા સઘળી દેરીઓમાં તપાગચ્છના **આ૦ શ્રી વિજયોદયસૂરિ** અને **આ૦ વિજય-નંદનસૂરિના** હાથે ભ૦ ઋષભદેવ વગેરે જિનેશ્વરોની પ્રતિમાઓની ફરીવાર પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૦)

આ પ્રતિષ્ઠા ઉત્સવમાં ૭૫ હજાર જૈન–જૈનેતર લોકોની મેદની ભરાઈ હતી. હંમેશાં સવાર-સાંજ નવકારશી-જમણ થતું હતું. સાદડીના શ્રી જૈનસંઘે સૌને રહેવાની, ખાવા-પીવાની સર્વ રીતની વ્યવસ્થા કરી હતી.

આ ઇતિહાસના લેખકો મુનિ દર્શનવિજયજી અને મુનિ જ્ઞાનવિજયજી રાણકપુરમાં આ પ્રતિષ્ઠા ઉત્સવમાં હાજર હતા. તેઓએ પૂ૦ આચાર્યદેવોની આજ્ઞાથી તથા પ્રતિષ્ઠાપક જૈનોની વિનતિથી છેલ્લી આઠ દેરીઓમાં નવી સ્થાપિત જિનપ્રતિમાઓને **સ્થાપના વાસક્ષેપ** નાખ્યો હતો.

ત્રૈલોક્યદીપક જિનપ્રાસાદના પ્રવેશદ્વાર ઉપર સુંદર કોતરકામ છે. રાણકપુર તીર્થમાં પહેલાં પાંચ જિનાલયો હતાં. હવે અહીં નીચે પ્રમાણે જિનાલયો વગેરે વિદ્યમાન છે.

૧. સંઘપતિ ધરણાશાનો **ત્રૈલોક્યદીપકપ્રાસાદ** સં. ૧૪૯૬ ફા. વ. ૫ થી ૧૫૦૯ના વૈશાખ શુદિ ૨.*

૨. **ભ૦ પાર્શ્વનાથનું જિનાલય** – આ જિનાલય ધર્મશાળાની સામે છે. તેમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથની ભવ્ય મનોહર પ્રતિમા બહારથી લાવી અહીં વિરાજમાન કરેલી છે. અહીં ભોંયરું છે, તેમાં પ્રાચીન જિનપ્રતિમા છે. આ મંદિરમાં સુંદર કારીગરી છે તથા બારીક કોતરણી કરેલી છે. આ ખરતરવસહિ છે.

★ (૧) સંઘવી કુંરપાલના પુત્રો સં૦ રત્ના અને સં૦ ધરણ. તેના વંશજો અને રાણકપુર તીર્થ અંગેની કેટલીક વિગતો પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૮થી ૧૭૨ જુઓ.

(૨) શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ લિખિત 'શ્રી રાણકપુર' પુસ્તિકામાંથી કેટલીક વિગતો (આ બીજી આવૃત્તિમાં) સાભાર ઉદ્‌ધૃત કરીએ છીએ –

નાની સરખી મઘાઈ નદી; અરવલ્લી ગિરિમાળાની નાની નાની ટેકરીઓ; અને શાંત, એકાંત વનરાજી - આ ત્રિવિધ સૌંદર્ય-વૈભવની વચ્ચે રાણકપુરનું સુવિશાળ, ગગનચુંબી અને ભવ્ય જિનપ્રાસાદ આવ્યું છે. ઊંચી ઊભણી ઉપર ખડા કરવામાં આવેલ આ મંદિરના ત્રણ મજલા છે, અને એને લીધે એ, એની પાછળની ટેકરીઓની ઊંચાઈ સાથે ભળી જઈને, જાણે આકાશ સાથે વાતો કરતું હોય એવો ભાસ થાય છે. આખું મંદિર સુકુમારતા અને તેજના પુંજ સમા આરસપહાણનું બનેલું છે.

રાજસ્થાન એ શિલ્પ-સ્થાપત્યની વિપુલતા અને વિવિધતાથી સમૃદ્ધ પ્રદેશ છે; અને એની કેટલીક કલાપૂર્ણ શિલ્પસમૃદ્ધિ તો વિશ્વના નામાંકિત શિલ્પોમાં માનભર્યું સ્થાન અપાવે એવી અદ્‌ભુત છે. એ બધામાં ગિરિરાજ આબૂ ઉપરનાં જિનાલયો તો બેનમૂન છે જ; આમ છતાં, વિશાળતા અને કળામયતાના સંગમની દ્રષ્ટિએ, રાણકપુરનું આ જિનમંદિર એ બધાંમાં શિરોમણિરૂપ બની રહે એવું છે એ નિઃશંક છે. સાથે સાથે ભારતીય શિલ્પકળાનો પણ એ બેનમૂન નમૂનો છે; અને ભારતની વાસ્તુવિદ્યા કેટલી ઉચ્ચ કોટીની અને આગળ વધેલી હતી, અને એના સ્થપતિઓ કેવા સિદ્ધહસ્ત હતા એ વાતની પણ એ સાખ પૂરે છે.

આ મંદિરની નિર્માણકથાના ચાર મુખ્ય સ્તંભો છે : આચાર્ય સોમસુંદરસૂરિજી; મંત્રી ધરણાશાહ; રાણા કુંભા અને શિલ્પી દેપા અથવા દેપાક.

કોઈક શુભ પળે, મંત્રી ધરણાશાહના અંતરમાં એક ભવ્ય મંદિર બાંધવાની ભાવના જાગી. આ મંદિર સર્વાંગસુંદર થાય એ માટે તેઓ કંઈ કંઈ મનોરથો સેવતા હતા. એક અનુશ્રુતિ તો એમ કહે છે કે, મંત્રી ધરણાશાહને એક રાત્રે એક સુંદર સ્વપ્ન આવ્યું, અને એમાં એમણે સ્વર્ગલોકના નલિનીગુલ્મ વિમાનનું દર્શન કર્યું. નલિનીગુલ્મ વિમાન એ સ્વર્ગલોકનું સર્વાંગસુંદર દેવવિમાન લેખાય છે. ધરણાશાહે વિચાર કર્યો કે મારે આવો જ ભવ્ય જિનપ્રાસાદ બંધાવવો.

પછી તો એમણે જુદા જુદા શિલ્પીઓ પાસે મંદિરના નકશાઓ મંગાવ્યા. કેટલાય શિલ્પીઓએ પોતાના નકશા રજૂ કર્યા. પણ એકેય નકશો જોઈને શ્રેષ્ઠી ધરણાશાહનું મન ઠર્યું નહીં. છેવટે મુંડારાના વતની શિલ્પી દેપા અથવા દેપાકે દોરેલું ચિત્ર શ્રેષ્ઠીના મનમાં વસી ગયું. ☛

આ જિનાલયના બહારના ભાગમાં ડાબી દીવાલમાં મહાત્યાગી પૂજ્ય **શ્રુતકેવલી શ્રી સ્થૂલિભદ્ર અને** કોશા વેશ્યાનું સંસારી જીવન કંડારેલું છે, જેમાં તેઓનો પ્રેમવિલાસ, આસનો, ભાવો દર્શાવ્યા છે. સાધારણ મનુષ્યો આ ઘટના સમજી ન શકવાથી આ મંદિરને ''વેશ્યાનું મંદિર'' કહી નાખે છે.

આ સ્થાપત્યનો **પરમાર્થ** એમ જણાય છે કે, માનવી આ સ્થાપત્યના ચિત્રણ પ્રમાણે સંસારમાં રંગાયેલો છે. તે **વીતરાગ** પાસે આવે ત્યારે 'નિસીહિ' કહીને આવે, એટલે તે સંસારની વાસનાને છોડીને અંદર મંદિરમાં આવે.

☛ મંત્રી ધરણાશાહે રાણા કુંભા પાસે મંદિર માટે જગ્યાની માંગણી કરી. રાણાજીએ મંદિરને માટે ઉદારતાથી જમીન આપવાની સાથે સાથે ત્યાં એક નગર વસાવવાની સલાહ આપી, અને એ માટે માદ્રી પર્વતની તળેટીમાં આવેલ જૂનાં માદગી (માદડી) ગામની ભૂમિની પસંદગી કરવામાં આવી. ત્યાં રાણાના નામ ઉપરથી રાણપુર નામે નવું નગર ઊભું થયું. સમય જતાં લોકોમાં એ રાણકપુરના નામે વિશેષ ખ્યાતિ પામ્યું.

વિ. સં. ૧૪૪૬માં શરૂ કરવામાં આવેલું આ મંદિરનું બાંધકામ ૫૦ વર્ષે પણ પૂરું થયું નહીં; ત્યારે પોતાની વૃદ્ધાવસ્થાનો વિચાર કરીને, શ્રેષ્ઠી ધરણાશાહે એની પ્રતિષ્ઠા કરાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. એટલે વિ. સં. ૧૪૯૬ની સાલમાં આચાર્યશ્રી સોમસુંદરસૂરિજીના વરદ હસ્તે એની પ્રતિષ્ઠા થઈ.

આ મંદિરની આટલી વિશાળતા (૪૮ હજાર ચોરસફૂટ) અને ઊંચાઈ (૪૫ ફૂટ) હોવા છતાં એમાં જળવાયેલી સપ્રમાણતા, હીરા-માણેક જેમ ઠેર ઠેર વેરાયેલી શિલ્પ-સમૃદ્ધિ, વિવિધ પ્રકારની કોરણીથી શોભતાં સંખ્યાબંધ તોરણો અને ઉન્નત સ્તંભો, આકાશમાં અવનવી ભાત પાડતાં શિખરોની વિવિધતા – કળાની આ બધી સમૃદ્ધિ જાણે મુખરિત બનીને યાત્રિકને મંત્રમુગ્ધ બનાવી દે છે, અને મંદિરના નિર્માતાની અસાધારણ કુશળતા માટે એના અંતરમાં આદર અને અહોભાવ જન્માવે છે.

આ મંદિરને ચાર દ્વાર છે. અને મંદિરના મૂળ ગભારામાં ભ૦ આદિનાથની ૭૨ ઇંચ જેટલી વિશાળકાય અને ચાર દિશાઓ તરફ મુખ કરતી ચાર ભવ્ય પ્રતિમાઓ બિરાજે છે. બીજા અને ત્રીજા માળના ગર્ભગૃહમાં પણ આ રીતે ચાર ચાર જિનપ્રતિમાઓ શોભે છે. આને કારણે આ મંદિર ચતુર્મુખ જિનપ્રાસાદ તરીકે પણ ઓળખાય છે.

૭૬ નાની શિખરબંધ દેરીઓ, ચાર રંગમંડપ તેમજ શિખરયુક્ત મોટી દેવકુલિકાઓ અને ચાર દિશામાં રહેલા ચાર મહાધર પ્રાસાદો – એમ આ જિનપ્રાસાદમાં કુલ ૮૪ દેવકુલિકાઓ છે : એ જાણે સંસારી આત્માને, જીવોની ૮૪ લાખ યોનિઓથી વ્યાપ્ત ભવસાગરને પાર કરીને, મુક્ત થવાની પ્રેરણા આપે છે.

ચાર દિશામાં આવેલા ચાર મેઘનાદ મંડપોની તો જોડ મળવી જ મુશ્કેલ છે. ઝીણી ઝીણી સુકુમાર અને સજીવ કોરણીથી શોભતા ચાલીશેક ફૂટ જેટલા ઊંચા સ્તંભો, વચ્ચે વચ્ચે મણિ–મુક્તાની માળાઓની જેમ શોભતા કોતરણીભર્યા તોરણો, ગુંબજમાં બિરાજતી દેવીઓની સજીવ પૂતળીઓ, કોતરણીથી ઊભરાતા લોલકથી શોભતો ગુંબજ –આ બધું જોનારને સ્તબ્ધ કરી દે છે... પશ્ચિમ તરફના મેઘનાદ મંડપમાં પ્રવેશ ☛

૩. ભ૦ નેમિનાથનું જિનાલય – આ મંદિર મજબૂત છે, દર્શનીય છે. અહીં પણ એક ભોંયરું છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા પ્રાચીન છે, જેને બહારથી લાવીને અહીં સ્થાપન કરેલી છે.

નં. ૨–૩નાં મંદિરોમાં ખરતરગચ્છ અને અંચલગચ્છના આચાર્યોએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે, એટલે તે મંદિરો તે તે ગચ્છનાં હતાં.

૪. **ચક્રેશ્વરીદેવીનું મંદિર** – જેમ ગુજરાતના દંડનાયક **વિમલશાહ** અને

☛ કરતાં, ડાબા હાથના એક સ્તંભ ઉપર મંત્રી ધરણાશાહ અને સ્થપતિ દેપાકની પ્રભુસન્મુખ આકૃતિઓ કોતરેલી છે... આ મંદિરનાં શિખરો, ઘુમ્મટ અને છતોમાં પુરાતન કથા–પ્રસંગો વગેરેને જોઈ ભાવિકજન જાણે સ્થળ-કાળને વીસરી જાય છે, અને એ મૂક છતાં જીવંત સમી આકૃતિઓની કથા વાંચવા તન્મય બની જાય છે.

આ મંદિરની સૌથી અનોખી વિશેષતા તો એની વિપુલ સ્તંભાવલી છે. આ મંદિરને સ્તંભોનો મહાનિધિ કે સ્તંભોનું નગર કહી શકાય, એ રીતે ઠેર ઠેર સ્તંભો ઊભા કરવામાં આવ્યા છે. જે તરફ નજર કરો તે તરફ નાના, મોટા, પાતળા, જાડા, સાદા કે કોરણીથી ઊભરાતા સ્તંભો જ સ્તંભો નજરે પડે છે. પણ મંદિરના કુશળ શિલ્પીએ આટલા બધા સ્તંભોની ગોઠવણી એવી સપ્રમાણ રીતે કરી છે કે એ પ્રભુનાં દર્શન કરવામાં ક્યાંય અંતરાયરૂપ થતી નથી; જિનાલયમાં ગમે ત્યાં ઊભેલો ભક્ત ભગવાનનાં દર્શન કરી શકે છે. સ્તંભોની આટલી વિપુલ સમૃદ્ધિને લીધે તો આ મંદિરમાં ૧૪૪૪ થાંભલા હોવાની લોકખ્યાતિ થઈ છે.

કાળના અને કુદરતના ઘસારા તથા વિદેશીઓના આક્રમણ વગેરે કારણે સમય જતાં આ તીર્થ જીર્ણ થઈ ગયું; ત્યાં પહોંચવાનો માર્ગ વેરાન અને દુર્ગમ થઈ ગયો; વાઘ જેવા હિંસક પશુઓનો પણ ભય વધી ગયો. અને આવી પરિસ્થિતિને લીધે એ તીર્થમાં પહોંચવું મુશ્કેલ બની ગયું; પરિણામે એના યાત્રિકોની સંખ્યા ઘણી ઘટી ગઈ, અને તીર્થ સાવ ઉપેક્ષિત થઈ ગયું.

સદ્‌ભાગ્યે, વિ. સં. ૧૯૫૩ (સને ૧૮૯૭)ની સાલમાં સાદડીના શ્રીસંઘે આ તીર્થ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીને સોંપી દીધું. (ત્યારે અહીં આસપાસની જગ્યા બિસ્માર હાલતમાં હતી. ઝેરી જનાવરો તથા પંખીઓના માળા પણ મંદિરોમાં નજરે પડતાં હતાં.) શરૂઆતમાં પેઢીએ આ તીર્થની યાત્રાએ યાત્રિકો નચિંતપણે જઈ શકે એ માટેનાં જરૂરી પગલાં લીધાં અને પછીથી આ તીર્થનો સંપૂર્ણ જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાનો પેઢીએ નિર્ણય કર્યો, અને તરત જ જીર્ણોદ્ધારનું કામ શરૂ કરાવ્યું.

જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય વિ. સં. ૧૯૯૦ થી ૨૦૦૧ સુધી અગિયાર વર્ષ ચાલ્યું. આ કાર્ય એવું ઉચ્ચકોટિનું અને નમૂનેદાર થયું કે વિશ્વવિખ્યાત સ્થપતિઓએ પણ એનાં મુક્તકંઠે વખાણ કર્યાં. જીર્ણોદ્ધારથી સાવ નૂતન રૂપ પામેલ આ મંદિરની વિ. સં. ૨૦૦૯ની સાલમાં પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં આવી. આ દરમિયાન તીર્થના યાત્રિકોને રહેવાની સંતોષકારક સગવડ મળી રહે એવી નવી નવી આધુનિક ધર્મશાળાઓ અને ભોજનશાળા બનાવવામાં આવી. ☛

મહામાત્ય વસ્તુપાલે ગિરનાર અને આબૂ ઉપર મોટા જિનપ્રાસાદો બનાવી, અંબિકાદેવીનાં મંદિરો બનાવ્યાં તેમ સં૦ ધરણે પણ સં. ૧૪૯૬માં ત્રૈલોક્યદીપક મંદિરની પ્રતિષ્ઠાની સાથોસાથ જ ભ૦ ઋષભદેવની શાસનદેવી ચક્રેશ્વરીનું આ મંદિર બનાવી, તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

૫. સૂર્યમંદિર – મેવાડના રાણા કુંભાએ ધરણવિહારમાં પોતાની કીર્તિ અમર કરવા બે મોટા સ્તૂપો બનાવ્યા હતા, તે પૂરા થયા નથી; આજે પણ તે ત્યાં મૂળ સ્થિતિમાં અધૂરા ઊભા છે.

સીસોદિયા રાણાઓ સૂર્યવંશી હોવાથી તેઓની સગવડતા માટે અને એની પાછળ જિનાલયોની પણ સુરક્ષા થશે, એ ઉદ્દેશની સિદ્ધિ માટે સં૦ ધરણ દ્વારા

☛ (૩) 'શ્રી ભાવનગર સમેતશિખરજી જૈન સ્પેશીયલ સ્મરણાંક' ગ્રંથ (પ્રાયઃ સં. ૧૯૮૦), પૃ. ૪૯ થી ૫૨ ઉપરની રાણકપુરતીર્થની વિગતો :

– પંદરમી સદીમાં આ રાણકપુર ઘણું સમૃદ્ધિશાલી નગર હોવું જોઈએ. એમ કહેવાય છે કે એ વખતે અહીં એકલા શ્રાવકોનાં જ ત્રણ હજાર જેટલાં ઘર હતાં. અત્યારે જિનમંદિરનો કિલ્લો બાદ કરતાં મનુષ્યને નિવાસ કરવા યોગ્ય એકે સ્થળ નથી.

– મંદિરની નીચેના ભાગમાં ૮૪ ભોંયરાં હોવાનું કહેવાય છે, જે પૈકી સાતમાં અત્યારે પણ જિનપ્રતિમાઓનો સંગ્રહ છે.

– દેરાસરના બાંધકામમાં સેવાડીના તેમજ સોનાણાના આરસ–પત્થરનો જ ઉપયોગ થયો છે... પચીસથી ત્રીસ પગથીયાં ચઢ્યા પછી દેરાસરની પ્રથમ સપાટી ઉપર અવાય છે. તે ઉપરથી ભોંયતળીયાની ઊંચાઈ, બાંધકામ અને તેને માટે જરૂરી પાયો પૂરવામાં કેટલું ખર્ચ થયું હશે ? કેટલી મજૂરી પડી હશે ? તેની કલ્પના થઈ શકે છે. ચાર બાજુએ જે ચાર દરવાજા છે તેની ઉપરનું કોતરકામ પણ એટલું જ અજબ છે. કેટલાક થાંભલાઓ ૪૦ ફીટથી પણ વધારે છે. આવો એક–એક થાંભલો રીપેર કરવામાં અત્યારે હજારો રૂપિયા ખર્ચ થાય છે, તો પછી ૧૪૪૪ થાંભલા પાછળ કેટલો ખર્ચ થયો હશે ?

– ઉત્તર-પશ્ચિમ તરફના ખૂણામાં દેરાસરો પૈકી એકમાં શ્રી સમ્મેતશિખરજીની કોરણીવાળી રચના અને બીજામાં અષ્ટાપદની (અધૂરી) રચના તથા બે મોટી શિલાઓ ઉપર જંત્રાકારે નંદીશ્વરની રચના, સમ્મેતશિખરવાળા દેરાસરની ભીંતના લાંબા-પહોળા પત્થર ઉપર કોરેલ શત્રુંજય–ગિરનારનો પટ, ડાબી બાજુએ નાલમંડપમાં સહસ્રફૂટની સુંદર રચનાનું કોતરકામ, આ બધું ખરેખર જ ચિત્તાકર્ષક છે.

દક્ષિણ તરફના નાલમંડપ પાસેના ખૂણામાં દેરાસરની ભીંતમાં એક જ મોટી શિલામાં ૨૩મા તીર્થંકર પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું અજબ કોતરકામવાળું બિંબ છે. પ્રભુ સર્પની પીઠ ઉપર કાયોત્સર્ગધ્યાને ઊભા છે. તેમના મસ્તક ઉપર તે જ સર્પનું યુક્તિથી ગુંથેલું ૧૦૦૮ ફણાનું છત્ર છે. આની આંટીઘૂંટી સામાન્ય પ્રેક્ષક ભાગ્યે જ સમજી શકે. (વધુ જુઓ : 'પૂરવણી', પૃ. ૪૬૮ પછી)

અહીં **સૂર્યમંદિર** પણ બંધાયું. સંભવ છે કે, સં૦ ધરણાશાહે શાસનદેવ કે ક્ષેત્રપાલદેવના મંદિરને બદલે **સૂર્યનું મંદિર** બંધાવ્યું હોય.

આ રાણકપુર તીર્થનો વહીવટ ભારતવર્ષના સમસ્ત શ્વેતાંબર જૈનો દ્વારા બનેલી **અમદાવાદની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી પેઢી** કરે છે.

(શેઠ આ. ક. પેઢી માટે જુઓ પ્રક. ૫૮)

રાણકપુર, વરકાણા, નાડોલ, નાડલાઈ, મૂછાળામહાવીર એ ગોલવાડની **પંચતીર્થી** ગણાય છે.

કવિરાજ મેઘજી સં૦ ૧૪૯૯ના કાર્તિક મહિનામાં રચેલા સ્તવનમાં રાણકપુરના **ધરણવિહારનું વર્ણન** (કડી : ૪૪) આપે છે કે, શાસનદેવીએ ધરણ પોરવાડને તેના શીલથી પ્રસન્ન થઈ જણાવ્યું કે, ''મોટો જિનપ્રાસાદ બનાવ.'' ત્યારે ધરણા શેઠે ૫૦ સલાટોને બોલાવ્યા. તે સૌએ સિદ્ધપુરના ચતુર્મુખી જિનપ્રાસાદનાં વખાણ કર્યાં અને મુંડારાના **સ્થપતિ દેપાએ** શાસ્ત્રાધારે મોટો જિનપ્રાસાદ બનાવવાની તૈયારી બતાવી. શેઠે એ કાર્ય માટે શિલ્પી દેપાને નિયુક્ત કર્યો; અને દેપાએ કાર્યનો આરંભ કર્યો. સં. ૧૪૯૫માં ચતુર્મુખ જિનપ્રાસાદ બની ચૂક્યો. આથી શેઠે આ૦ સોમસુંદરસૂરિને વંદન કરી એક જ મુહૂર્તમાં ચાર કામ ઉપાડ્યાં.

૧. જિનાલય, ૨. દાનશાળા, ૩. પોષાળ–ધર્મશાળા અને ૪. પોતાને રહેવાનો બંગલો. તેણે રાણકપુરમાં ભ૦ ઋષભદેવનો ચતુર્મુખ જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો. આ જિનપ્રાસાદ સામે સપ્તફણાવાળા શામળા પાર્શ્વનાથ ભગવાનનો **ખરતરવસહી** પ્રાસાદ છે.

માદડીમાં ભ૦ સુપાર્શ્વનાથનું મંદિર અંચલગચ્છનું છે.

ધરણવિહારમાં ત્રણ માળના શિખરવાળા ચૌમુખ પ્રાસાદો છે. નીચે બીજા ૧૨ પ્રાસાદો છે. બધા પ્રાસાદો ધ્વજાદંડ, દંડકળશવાળા છે. આમાં ૪ શાશ્વતા જિન, ૨૦ વિહરમાન જિન, ૨૪ વર્તમાન ચોવીસીની પ્રતિમાઓ તેમજ ત્રણ ચોવીસીની ૭૨ જિનપ્રતિમાઓવાળી ૭૨ દેવકુલિકાઓ છે.

આ૦ સોમસુંદરસૂરિ એમના સમયમાં **શ્રી ગૌતમ ગણધર** જેવા છે. શેઠ ધરણાએ આ પ્રાસાદ બનાવી, મોટો ઉત્સવ કર્યો, સાધર્મિકવાત્સલ્ય કર્યું, સૌ દર્શનીઓને દાન આપ્યું અને ઘણો યશ મેળવ્યો.

(જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૦૪, પૃ. ૩૬૭ થી ૩૭૮)

જાકોડા તીર્થ –

આ૦ સોમસુંદરસૂરિ અને તેના શિષ્ય–પ્રશિષ્યોના ઉપદેશથી મોટા પોસીના,

જાકોડા વગેરે સ્થાનોમાં વિશાળ જિનાલયો બન્યાં છે, જે આજે તીર્થરૂપે વિખ્યાત છે.

શિવગંજની ઉત્તરમાં ૩ કોષ દૂર એક પહાડી નીચે નાનકડી ખીણમાં નાનું **જાકોડા** ગામ છે, ત્યાં જ **જાકોડા તીર્થના** શિખરબંધી વિશાળ જિનપ્રાસાદની સ્થાપના થયેલી છે. આ જિનપ્રાસાદમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથની સુંદર પ્રતિમા છે. આ૦ જયચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૫૦૪માં આ તીર્થ સ્થાપિત કર્યું છે. યાત્રાળુઓ માટે મોટી ધર્મશાળા છે. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૫૭)

૧. મૂળનાયક ભ૦ પાર્શ્વનાથના પરિકરની ગાદીમાં આ પ્રકારે લેખ છે –

॥ સં. ૧૫૦૪ વર્ષે માઘ વદિ ૯ પ્રાગ્વાટ શા૦ હીરાજણાદિ યક્ષપુરીય શ્રીસંઘેન જખેઉરગ્રામે શ્રીપાર્શ્વનાથમૂલનાયકસ્ય પરિકરઃ કારિતઃ, પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રીતપાગચ્છે ભટ્ટારક શ્રી સોમસુન્દરસૂરિશિષ્ય **શ્રી જયચંદ્રસૂરિભિઃ** ॥

૨. પરિકરમાં જમણા કાઉસગ્ગિયા નીચે આ પ્રકારે લેખ છે –

ए સં. ૧૫૦૪ માઘ વદિ ૯ પ્રા. સં. હીરાણાદિ યક્ષપુરે શ્રીમૂલનાયક પરિકર.... શ્રીસોમસુંદરસૂરિ..... ॥

૩. પરિકરમાં ડાબા કાઉસગ્ગિયા નીચે આ પ્રકારે લેખ છે –

॥ માઘ વદિ ૯ યક્ષપુરીયે.... શ્રીપાર્શ્વબિં૦ કા૦ પરિકર.... શ્રીસોમસુંદરસૂરિ...॥

મોટા પોસીના તીર્થ –

ઈડરથી ૪૨ માઈલ અને કાલીકાંકરથી ૧૦ માઈલ દૂર **પોસીના** નંગર છે. અહીં શ્વેતાંબર જૈનોનાં ૧૦ ઘર છે. મોટા ચાર **જિનપ્રાસાદો** છે, જે વિક્રમની ૧૩, ૧૪ અને ૧૫મી સદીમાં બનેલા છે. તેમાં વિ. સં. ૧૦૧૮ થી ૧૪૯૧ સુધીના લેખો મળે છે. ચારે જિનપ્રાસાદોનો પરિચય આ પ્રમાણે છે –

(૧) ભ૦ **મહાવીરસ્વામીનું મંદિર** – પોસીનાના રાજાએ જૈનાચાર્યોના ઉપદેશથી અને **મંત્રી નરપતિ** વગેરેની વિનતિથી વિક્રમની ૧૩-૧૪મી સદીમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામીનું દેવાલય બનાવ્યું હતું. તેમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામીની સં. ૧૦૧૮ની પ્રાચીન જિનપ્રતિમા પધરાવી હતી. તે પછી **મંત્રી નરપતિએ** તેનો સં. ૧૩૫૧–૫૫માં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

અહીંના રાજા સાલ્હણના પુત્ર **રાજા સાયરે** સં. ૧૪૭૭માં તપગચ્છના **ભટ્ટા૦ સોમસુંદરસૂરિના** ઉપદેશથી આ મંદિરમાં લાકડાના બે મંડપો બનાવ્યા તથા ભ૦ પાર્શ્વનાથના મંદિરના ખર્ચ માટે એક વાડી ભેટ આપી.

(પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૪)

પોસીનાના ભ૦ આદિનાથના મોટા મંદિરના ઓટલા ઉપર રહેલ પરિકરની ગાદીમાં પ્રતિમાલેખ છે કે–

(૧) સંવત્ ૧૪૯૧ માર્ગ. શુદિ ૧૩ પ્રાગ્વાટ શ્રે૦ હીરા, ભા૦ હીરુદે, પુત્ર શ્રી દેવાત, ભા૦ ભોજી (લાંછન), પુત્રપુત્ર્યાદિકુટુંબયુક્તેન પોસીના ગ્રામે દેવાલયસ્થ શ્રીમહાવીરપ્રતિમાયાઃ પરિ (૨) શ્રી૦ દેવાભોજીયુતેન ચ ઇતિ ભદ્રમ્ (લાંછન)...કરઃ કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ । તપાગચ્છનાયક શ્રીશ્રીશ્રીસોમસુંદરસૂરિભિઃ ॥

આથી સ્પષ્ટ છે કે, ભટ્ટા૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૯૧ના માગશર સુદિ ૧૩ના રોજ પોસીનામાં શેઠ હીરા (હાપા) પોરવાડના પુત્ર **દેવાએ** પોસીનાના દેવાલયની ભ૦ મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમાનું પરિકર કરાવી, તેમના હાથે પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યું.

એટલે કે શેઠ **દેવાએ** સં. ૧૪૯૧માં ભ૦ મહાવીરસ્વામીના સં. ૧૦૧૮ના પરિકરને બદલે નવું પરિકર તથા લાકડાના મંડપને બદલે પાષાણના મંડપ બનાવ્યા હશે.

આ મંદિરની ભમતીમાં જુદા જુદા ખંડિત અને અખંડ જિનપ્રતિમાનાં પરિકરોના ટુકડાઓ, જિનપ્રતિમાઓ, કાઉસગ્ગિયા અને શ્રાવક-શ્રાવિકાઓની યુગલપ્રતિમાઓ વગેરે છે.

ભમતીમાંનાં બે પરિકરોની ગાદી ઉપર એકસરખી લિપિવાળા અગિયારમી સદીના આ પ્રકારે લેખો છે –

(૧) .....ત્ ૧૦૧૮ માઘ શુદ.....કારિતમિતિ ॥

(૨) સંવત્ ૧૦.... વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૧૪ ગુરુ...કેજા કારિતે –

શ્રાવક-શ્રાવિકાઓની યુગલપ્રતિમાઓમાં નિમ્ન પ્રકારે લેખો છે. તેમાં–

(૧) શ્રાવકની નીચેનો લેખ વંચાતો નથી, જ્યારે શ્રાવિકાની નીચેનો લેખ આ પ્રકારે છે –

સં. ૧૩૫૧ વર્ષે અષાડ સુદિ ૧૦ ગુરુવારે રત્નત્રયમતી કપૂરદેવી કુલ ઉદ્દ્યોતિતં ।

તે બન્ને શ્રાવક-શ્રાવિકાના હાથમાં પૂજાની સામગ્રી છે.

(૨) પુરુષની નીચે આ પ્રકારે લેખ છે –

સંવત્ ૧૩૫૫ વર્સે વૈશાખ સુદિ ૧૨ મહં૦ નરપતિમૂર્તિયુગ્મં મહં૦ કર્મણેણ કારાપિતમ્ ।

સ્ત્રીની પ્રતિમા નીચે આ પ્રકારે લખ્યું છે – મહંતિ મોહીણી મૂર્તિ ॥

આ બીજો લેખ પડિમાત્રામાં ઉત્કીર્ણ છે.

અહીં ભ૦ મહાવીરસ્વામીની પ્રાચીન અલૌકિક પ્રતિમા છે. જિનાલયમાં પેસતાં ડાબી બાજુની ભમતીમાં મહાચમત્કારી **મણિભદ્રવીરનું** સ્થાન છે.

આ મંદિરનો સં.....માં ભટ્ટા૦ **શ્રી વિજયદેવસૂરિના** ઉપદેશથી મોટો જીર્ણોદ્ધાર થયો, તેમજ સં. ૨૦૦૫માં છેલ્લો ઉદ્ધાર થયો.

દેરાસર પાસેની નાની દેરીમાં **પાર્શ્વયક્ષની** સુંદર પ્રતિમા છે. આ મંદિરનો મુખ્ય દરવાજો પૂર્વાભિમુખ છે, પણ હાલ તે બંધ જેવો રહે છે; સૌકોઈ પાછળની બારીએથી આવ–જા કરે છે.

(૨) **ભ૦ પાર્શ્વનાથનું મંદિર** – ભ૦ મહાવીરસ્વામીનું મંદિર રાજ્યના તાબામાં હતું, આથી એક જ વંશના પોરવાડ જૈનોએ વિક્રમની ૧૫મી શતાબ્દીમાં પોસીનામાં ભ૦ પાર્શ્વનાથનું શ્રીસંઘનું મંદિર બંધાવ્યું. ધીમે ધીમે ભ૦ પાર્શ્વનાથના એ એક જ મંદિરમાંથી ત્રણ મંદિરો બન્યાં. આ ત્રણે મંદિરો એક જ ઘેરાવામાં છે, જ્યારે ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું જિનાલય તેની પાસેના બીજા ઘેરાવામાં છે.

પોસીનાના શેઠ **આજડ** પોરવાડના વંશના મંત્રી **ગોપાલે** તપાગચ્છીય ભટ્ટા૦ શ્રી સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૭૭માં પોસીનામાં ભ૦ પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું. આચાર્યદેવે તેમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી તે મંદિરનું નામ 'વિઘ્નાપહાર પાર્શ્વનાથ' પડ્યું. પોસીનાના જૈનો આજે તેને 'પુરિસાદાણી પાર્શ્વનાથ' તરીકે ઓળખે છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા ભવ્ય છે, ગાદીમાં ધર્મચક્ર અને વેલબુટ્ટા કોતરેલા છે. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૪)

મંત્રી ગોપાલે આ મંદિરમાં બે મોટા મંડપો કરાવ્યા અને તેમાં દેરીઓ પણ બનાવી. તે દેરીઓ ખાલી હતી, પછી તેમાં ભ૦ આદિનાથ તથા ભ૦ શાંતિનાથની જિનપ્રતિમાઓ બેસાડવામાં આવી, જે પ્રતિમાઓ ઉપર આ પ્રકારે લેખો મળે છે –

(૧) સંવત્ ૧૪... વર્ષે માર્ગ. વદિ ૪ દિને પુષ્યાર્કે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય વ્ય૦ ગોપાલભાર્યા અહ્લિવ સુત વ્ય૦ અર્જૂન ન સુ.....શ્રેયાર્થં શ્રીઆદિનાથબિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં તપાગચ્છનાયક શ્રીસોમસુંદરસૂરિભિઃ । ભદ્રં ભુયાત્ શ્રીસંઘભટ્ટારકાય ॥

એટલે શેઠ ગોપાલના પુત્ર અર્જુને સં. ૧૪૭૭ (અથવા ૧૪૮૧ કે ૧૪૯૧)માં માગસર વદિ ૪ ને રવિવારે પુષ્યનક્ષત્રમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથના મંદિરના મંડપની એક દેરીમાં ભ૦ આદિનાથની પ્રતિમાની તપાગચ્છના ભ૦ સોમસુંદરસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. જેનો શિલાલેખ ત્યાં વિદ્યમાન છે. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૪)

૨. પોસીનાના શેઠ તડમલ પોરવાડના વંશના **શેઠ માંડણે** સં. ૧૪૮૧માં

ભ૦ પાર્શ્વનાથના મંડપની બીજી દેરીમાં તપાગચ્છનાયક ભ૦ સોમસુંદરસૂરિના હાથે ભ૦ શાંતિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૫)

તે પછી શેઠ અર્જુન અને શેઠ માંડણ કે તેમના વંશજોએ આ બન્ને દેરીમાં રહેલા ભગવાનો માટે સ્વતંત્ર જિનપ્રાસાદો બનાવી, તેમાં તે બન્ને ભગવાનોની પ્રતિષ્ઠા કરી.

આ ત્રણે મંદિરોનો સં. .....માં ભ૦ **વિજયદેવસૂરિના** ઉપદેશથી મોટો જીર્ણોદ્ધાર થયો, ત્યારે ભ૦ પાર્શ્વનાથના મંદિરના આ મંડપોની ખાલી રહેલી બન્ને દેરીઓમાં મૂળનાયક તરીકે ભ૦ આદિનાથની અને ભ૦ પદ્મપ્રભુની નવી મૂર્તિઓ પધરાવવામાં આવી. ભ૦ પાર્શ્વનાથના મંદિરના રંગમંડપમાં સમવસરણ છે. બે સુંદર ચૌમુખ પ્રતિમાઓ છે.

ભ૦ પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં ઉત્તર તરફની દીવાલમાં ૧. લગભગ ૨॥થી ૩ ફૂટ લાંબો અને ૧ ફૂટ પહોળો, શેઠ ગોપાળે પ્રતિષ્ઠા કરાવી તેનો, સં. ૧૪૭૭માં પં૦ ચારિત્રરત્નગણિવરે બનાવેલ (૨૮ શ્લોકપ્રમાણ) પ્રશસ્તિયુક્ત **મોટો શિલાલેખ** છે. અને ૨. શેઠ માંડણે કરાવેલી પ્રતિષ્ઠાનો લેખ ૧॥ ફૂટ લાંબો અને ૦॥ ફૂટ પહોળો તથા ૧૧ શ્લોકપ્રમાણનો છે.

(પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૪–૧૭૫)

(૩) **ભ૦ શાંતિનાથનું મંદિર** – આ મંદિરોના ઘેરાવામાં ભ૦ પાર્શ્વનાથના મંદિર પાસે જ આ ત્રીજું મંદિર છે અને તેની હારમાં ભ૦ આદિનાથનું ચોથું મંદિર છે.

આપણે ઉપર વાંચી ગયા તેમ શેઠ તડમલ પોરવાડના વંશજ **માંડણે** ભ૦ પાર્શ્વનાથના મંડપમાં ભ૦ શાંતિનાથની પ્રતિમા બિરાજમાન કરાવી, તે જ પ્રતિમા મૂળનાયક તરીકે રાખીને આ ત્રીજું મંદિર બન્યું.

મૂળનાયક **શ્રી શાંતિનાથ** ભગવાનની પ્રતિમા અદ્‌ભુત અને આહ્‌લાદક છે. ભક્તજનને ત્યાંથી ઊઠવાનું મન ન થાય તેવી એ પરમ શાંતિદાયક, ભવ્ય અને મનોહર પ્રતિમા છે. આ પ્રતિમાની ગાદીમાં શિલાલેખો નથી, પણ સુંદર વેલબુટ્ટા કોતરેલા છે. આ મંદિરના રંગમંડપમાં બે તરફ ગોખલા છે અને તેમાં એકેક જિનપ્રતિમા વિરાજમાન છે. આ મંદિરનો સં. ૨૦૦૩માં જીર્ણોદ્ધાર થયો છે.

(૪) **ભ૦ આદિનાથનું મંદિર** – મંદિરોના ઘેરામાંથી બહાર નીકળતાં ડાબા હાથ તરફ આ ચોથું મંદિર છે. ત્રીજું અને ચોથું મંદિર એક સાથે બન્યાં હોય તેમ લાગે છે.

આપણે ઉપર વાંચી ગયા તેમ શેઠ અર્જુન પોરવાડ અથવા તેના વંશજોએ

ભ૦ પાર્શ્વનાથના મંડપમાં ભ૦ આદિનાથની પ્રતિમા વિરાજમાન કરી, તે જ પ્રતિમાને મૂળનાયક તરીકે રાખીને આ ચોથું મંદિર બન્યું છે.

આ મંદિરનો સં. .....માં ભટ્ટા૦ **વિજયદેવસૂરિના** ઉપદેશથી મોટો જીર્ણોદ્ધાર થયો.

અમને એમ લાગે છે કે, તે જીર્ણોદ્ધારમાં અહીં મૂળનાયક તરીકે શેઠ અર્જુને ભરાવેલી પ્રતિમાને બદલે ભ૦ આદિનાથની બીજી ભવ્ય પ્રતિમા બેસાડવામાં આવી હોય. કારણ કે આ જિનમંદિરની જમણી તરફની એક ઓરડીમાં શેઠ અર્જુને ભરાવેલ પ્રતિમા બિરાજમાન છે.

આ મંદિરમાં ભ૦ આદિનાથની પ્રતિમા ભવ્ય, વિશાળ અને મનોહર છે. તેમના બન્ને ખભા ઉપર **વાળની** લટો ઉતારી છે, જે ભગવાનના ચતુર્મુષ્ટિ લોચનું **પ્રતીક** છે; અને બીજી રીતે કહીએ તો ભ૦ ઋષભદેવની પ્રતિમા હોવાની અચૂક **નિશાની** છે.

આ પ્રતિમાની ગાદીમાં લંછન નથી, લેખ નથી પણ વેલબુટ્ટાની આકર્ષક અને સુંદર કોરણી છે. મૂળનાયકની બાજુમાં ભગવાન પાર્શ્વનાથના બે કાઉસગ્ગિયા છે. બહારના ભાગમાં રંગમંડપમાં સામસામા બે ગોખલામાં **અંબિકાદેવી** અને **સરસ્વતીદેવીની** સુંદર મૂર્તિઓ છે. તેની પાસેની ડાબી બાજુની દેરીમાં ૧૩ જિનપ્રતિમાઓ છે અને જમણી બાજુની દેરીમાં ૪ જિનપ્રતિમાઓ છે. તેમાં જે **કેસરિયાજીની** એક શ્યામ પ્રતિમા છે, તે મૂળનાયકના સ્થાને બિરાજમાન છે. અહીંના લોકો આને ભ૦ નેમિનાથનું મંદિર માને છે. મંદિરના દરવાજા પાસે ડાબી તરફ **મણિભદ્રવીરની** સ્થાપના છે.

અસલમાં આ મણિભદ્રવીરની સ્થાપના ઉપાશ્રયમાં હતી, તે ત્યાંથી લાવીને તેને અહીં બિરાજમાન કરેલ છે. આ સ્થાન પ્રભાવિક અને ચમત્કારી છે. આ મંદિરમાંથી બગીચામાં થઈ સીધા ભ૦ મહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં જવાય છે.

(જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૧૭૦, પૃ. ૪૦, ક્ર. ૧૭૧, પૃ. ૭૨)

વીરવંશાવલીમાં વર્ણન છે કે, અહીંના વીશા પોરવાડ શા૦ ધૂલાજીએ અહીં ભ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી (૧) ભ૦ ઋષભદેવ, (૨) ભ૦ શાંતિનાથ, (૩) ભ૦ નેમિનાથ, (૪) ભ૦ પાર્શ્વનાથ અને (૫) ભ૦ મહાવીરસ્વામી – એ પાંચ તીર્થંકરોના જુદા જુદા **પાંચ જિનપ્રાસાદો** બનાવી, તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(વીરવંશાવલી; વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૨૧૫; પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૫૪)

આ૦ વાદિદેવસૂરિની પરંપરાના (૪૫મા) આ૦ પરમાનંદસૂરિના ઉપદેશથી શેઠ વાહડના પુત્રો શરણદેવ વગેરેએ સં. ૧૩૪૫માં સમ્મેતશિખર તીર્થની યાત્રા

કરી આવ્યા પછી **સમ્મેતશિખર તીર્થનો પાષાણપટ્ટ** બનાવી **પોસીના** તીર્થમાં સ્થાપન કર્યો હતો. (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૩૧૩)

ઉપા૦ ગુણવિજયગણિ લખે છે કે, તપાગચ્છીય ભટ્ટા૦ વિજયદેવસૂરિ (સં. ૧૬૭૨ થી ૧૭૨૩) છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘ સાથે કુંભારિયાજી તીર્થ થઈને **મોટા પોસીના** પધાર્યા હતા અને તેમણે ત્યાં ફરીવાર પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

(તપાગણપતિ ગુણપદ્ધતિ; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૧, પૃ. ૮૫)

આ ઇતિહાસના લેખકો મુનિ દર્શનવિજયજી, મુનિ જ્ઞાનવિજયજી અને મુનિ ન્યાયવિજયજી **(ત્રિપુટીમહારાજ)**ના ઉપદેશથી **રોહિડા**ના જૈન મિત્રમંડળે સં. ૨૦૦૩ના કાર્તિક વદિ ૧૦ ને રવિવારે રોહિડાથી પોસીના તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો, જેમાં સાધુ-સાધ્વી ઠાણા ૧૦, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ ૪૫૦ સાથે હતાં. આ સંઘ સનવાડા, નાનું ભૂલા, ખાપાનો બંગલો,• અંજની ગામ, કાલીકાંકરની ચોકી તથા વહોરાના બંગલે થઈ કાર્તિક વદિ ૧૪ ને ગુરૂવારે પોસીના તીર્થ પહોંચ્યો હતો. માણિભદ્રવીરે પોસીનાના જૈનોને અગાઉથી આ સંઘ આવવાની સૂચના આપી હતી.

શ્રીસંઘે મંદિરના જીર્ણોદ્ધારમાં મદદ આપી હતી. શેઠ **સીરેમલજી**એ સંઘમાં ચડાવો બોલી, **સંઘમાળા** પહેરી હતી. સંઘ ત્યાંથી જે પગરસ્તે આવ્યો હતો તે જ રસ્તે પાછો ગયો અને માગસર સુદિ ૨ ને રવિવારે રોહિડા પહોંચી ગયો.

આ સંઘમાં રોહિડાના નાનામોટા સૌ જૈનો સાથે હતા. ગામમાં ઘર સંભાળવા પૂરતા ૨૦ જૈનો જ બાકી રહ્યા હતા. તે પછી ઉક્ત મુનિવરોના ઉપદેશથી **શા૦ હિંદુમલજી શેષમલજી મુહતાએ** રોહિડાથી દિયાણા, લોટાણા, નાંદિયા તીર્થોનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. આ સંઘમાં રોહિડાના તેમજ જયપુર અને આગરાના પણ ૨૦ થી ૨૫ જૈનો સાથે હતા.

• ખાપાના બંગલાથી ૫ ગાઉ **વિકરણી** ગામ છે. ત્યાં શ્રાવકનાં ૧૦ ઘર છે. નાનું એક ઘરમંદિર છે. શ્રાવકો ભાવિક છે. અહીંથી પહાડી રસ્તે બે દિવસમાં કેશરિયાજી જવાય છે.

અંજની ગામમાં ભીલના ઘરમાં એક ભ૦ કુંથુનાથની ધાતુની પંચતીર્થી જિનપ્રતિમા છે. તેના ઉપર લેખ છે :

સં ૧૫૨૧ વર્ષે માઘ શુદિ ૧૦ મરુ કુ૦ પ૦ સવ માડણ ભા૦ દિઉ સૂત સિંઘા ભા૦....શ્રેયસે શ્રીકુંથુનાથબિંબં કારિતં પ્ર૦ શ્રી જારાપલ્લીગચ્છે શ્રીઉદયચંદ્રસૂરિભિઃ રામસી (સે) ણ ॥

લેખમાંના ગચ્છનું નામ ઝાદાપલ્લી કે જીરાપલ્લી સંભવે છે.

(જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૧૭૦, પૃ. ૮૦)

નાના પોસીના – ઈડરથી ૬ ગાઉ દૂર નાના પોસીના ગામ છે. ત્યાં પણ ભવ્ય જિનાલય છે.

મક્ષીજી તીર્થ – સોની સંગ્રામસિંહે અહીં શ્રી મક્ષી પાર્શ્વનાથનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો અને તેની ભટ્ટા૦ સોમસુંદરસૂરિના હાથે સં. ૧૪૭૨માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (વીરવંશાવલી; વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૨૧૩ થી ૨૧૫; ઈતિ. પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૬)

મક્ષીજી તીર્થના જીર્ણોદ્ધારનો ઉલ્લેખ મળે છે, સં. ૧૫૧૮ જેઠ સુદિ ૧૫ ના રોજ પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી.*

★ ઉજ્જૈનથી ૪૦ કિ.મી. દૂર આવેલું **મક્ષીજી** તીર્થ ઘણું પ્રાચીન અને ચમત્કારી છે. અત્રે ૧૦મા સૈકાની પ્રાચીન પ્રતિમા(ઓ) છે. ઈ. સ.ની ૧૦મી સદીમાં **પરમાર રાજાઓ** દ્વારા અહીં જિનમંદિર બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

આ તીર્થનો વહીવટ પહેલાં ઉજ્જૈનના શ્વે. સંઘના અગ્રણી તથા ઉજ્જૈનમાં રહેતા **યતિ પ્રેમવિજયજી** સંભાળતા હતા. ત્યારપછી વિ. સં. ૧૯૭૭ (લગભગ)થી તીર્થનો વહીવટ **શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી પેઢી** સંભાળે છે. આ તીર્થમાં ૪૨ દેવકુલિકાઓ, રાયણવૃક્ષ, ચરણપાદુકા તેમજ વિશાળ બગીચો આવેલ છે.

(જુઓ 'તીર્થદર્શન' મદ્રાસ; શેઠ આ. ક. પેઢીનો ઇતિહાસ, ભાગ-૨ વગેરે.)

આચાર્ય મુનિસુંદરસૂરિ

चन्द्रकुले तपागच्छे **श्रीसोमसुन्दरगुरुणाम्** ।
पट्ट प्रतिष्ठिताः **श्रीमुनिसुन्दरसूरि** राजेन्द्राः ॥१॥

मरुदेशादिदेशेष्वमारिपडहोद्घोषणैः प्रथिताः ।
श्रीहेमचन्द्रसूरीन् स्मारितवन्तः स्वशक्त्या ये ॥३॥

(આ૦ મુનિસુંદરસૂરિશિષ્ય પં૦ રત્નચંદ્ર ગણિએ રચેલી 'જયાનંદચરિત્ર'ની પ્રશસ્તિ)

मारीत्यवमनिराकृति, सहस्रनामस्मृति, प्रभृतिकृत्यैः ।
श्रीमुनिसुन्दरगुरवश्चिरन्तनाचार्य महिमाभृतः ॥८॥

(સં. ૧૫૧૬, આ૦ રત્નશેખરસૂરિકૃત 'આચારપ્રદીપ')

तिरिमुणिसुंदरसूरि भूरि विबुहजणपत्तजउ ।
नाणगब्भवेरग्गि, बालिकालि जो गहिअवउ ॥२३॥

(આ૦ ભુવનસુંદરસૂરિકૃત 'ગુર્વાવલી'; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૨, પૃ. ૧૩૨)

આ૦ **સોમસુંદરસૂરિની પાટે** ૫૧મા આ૦ **મુનિસુંદરસૂરિ** થયા. તેમનાં સં. ૧૪૩૬માં **જન્મ**, સં. ૧૪૪૩માં સાતમે વર્ષે **દીક્ષા**, સં. ૧૪૬૬માં ત્રીશમે વર્ષે **ઉપાધ્યાયપદ**, સં. ૧૪૭૮માં ૪૨મા વર્ષે વડનગરમાં **આચાર્યપદ** અને સં. ૧૫૦૩ના કારતક સુદ ૧ના રોજ ૬૭ વર્ષની ઉંમરે ''કોરટા તીર્થ''માં **સ્વર્ગવાસ** થયાં.

વીરવંશાવલીમાં તેમનું મૂળ નામ **મોહનનંદન** બતાવ્યું છે.

(વિવિધગચ્છ પટ્ટાવલી, પૃ. ૨૧૫)

તે આ૦ દેવસુંદરસૂરિના હસ્તદીક્ષિત પ્રશિષ્ય, સોમસુંદરસૂરિના મુખ્ય શિષ્ય• અને આ૦ જયાનંદસૂરિના વિદ્યાશિષ્ય હતા.

• तच्छिष्यः **प्रथमः** समर्थमहिमा त्रेवेद्यगोष्ठी गुरुः ।
सूरिः **श्रीमुनिसुन्दरः**सुरगुरुः ख्यातः क्षितौ प्रज्ञया ॥१॥

(સં. ૧૫૦૨માં વીરમગામમાં પં૦ **જિનહર્ષ** ગણિકૃત 'વિંશતિસ્થાનક વિચારામૃત સંગ્રહ')

ખંભાતનો દફ્તરખાન આ૦ મુનિસુંદરસૂરિને 'વાદિગોકુલસાંઢ' તરીકે બિરદાવતો હતો. દક્ષિણના પંડિતોએ સૂરિજીને 'કાલિસરસ્વતી'નું બિરુદ આપ્યું હતું.■

સામાન્ય લોકો તો તેમની ૭ વર્ષની ઉંમરે થયેલી દીક્ષા અને તેમનું ચમત્કારી જીવન વગેરે જોઈને તેમને યુગપ્રધાન તરીકે માનતા હતા. તેઓ નાનપણથી જ હજાર નામ અવધારણ કરી શકતા હતા, ૧૦૮ કટોરીઓનો અવાજ પારખી શકતા હતા. આથી જ લોકો તેમને 'સહસ્રાવધાની' તરીકે ઓળખતા હતા. તેમણે સૂરિમંત્રની ૨૪ વાર વિધિપૂર્વક આરાધના કરી હતી. તેમાં ૨૪ વાર તો ચંપકરાજ વગેરે રાજાઓએ પોતપોતાના દેશમાં પ્રજાનો 'કર' માફ કરી, અમારિ પ્રવર્તાવી હતી.

પદ્માવતી–પ્રસન્ન : તેઓ છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ વગેરે તપ કરતા હતા. તપ અને સૂરિમંત્રની સિદ્ધિના પ્રભાવથી પદ્માવતી વગેરે દેવીઓ તેમની પાસે આવતી હતી.

ઉપદ્રવ શમન – સિરોહીના રાજા સહસ્રમલ્લે અમારિ પ્રવર્તાવી, પણ પછી અમારિનો ભંગ કર્યો હતો. આથી દેશમાં (કે સિરોહીમાં) તીડનો ઉપદ્રવ થયો. આચાર્યશ્રીએ ધ્યાનમાં બેસીને આ ઉપદ્રવ શમાવ્યો.

આચાર્યશ્રીએ મેવાડના દેલવાડામાં (અથવા ધારાનગરીમાં પંવારના રાજ્યમાં) દુષ્ટ દેવીઓએ કરેલા ઉપદ્રવને શાંત કરવા માટે ચમત્કારી નવું 'સંતિકરં સ્તોત્ર' પ્રાકૃતમાં (ગાથા ૧૩) બનાવ્યું હતું.

આચાર્યપદ મહોત્સવ –

પં૦ પ્રતિષ્ઠાસોમ ગણિ જણાવે છે કે, આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ સં. ૧૪૭૮ સુધી કોઈ મુનિવરને ગચ્છનાયક બનાવ્યા ન હતા. એવામાં વડનગરનો શેઠ દેવરાજ, જેની દેવગિરિ (દોલતાબાદ)માં દુકાનો હતી, તે ભારે ધર્મપ્રેમી હતો, તેણે પોતાની લક્ષ્મીનો લાભ લેવા આચાર્યદેવ પાસે આવીને વિનતિ કરી કે, ''ગુરુદેવ ! આપની પાટે હવે યોગ્ય ગચ્છનાયકની નિમણૂક કરો. મને લક્ષ્મીના સદ્વ્યયનો લાભ મળે એવી કૃપા કરો.'' ત્યારે આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ પોતાના મુનિમંડળ ઉપર દ્રષ્ટિ ફેરવી, અને ''ઉપાધ્યાય મુનિસુંદરગણિ'' ઉપર એ દ્રષ્ટિ

■ સંભવ છે કે, એ અરસામાંના રાજાઓ–બાદશાહો સંસ્કૃતના ઉદ્ભટ વિદ્વાનોને 'સરસ્વતીનું બિરુદ' આપતા હોય. તેમાં યે રૂપાળા વિદ્વાનને **કૂર્ચાલ સરસ્વતી** અને શ્યામ વિદ્વાનને **કાલી સરસ્વતી**નાં બિરુદથી નવાજતા હોય, અથવા જેમાં કાલિકાનો જુસ્સો અને સરસ્વતીની જ્ઞાનપરાકાષ્ઠાનો યોગ હોય તેને **કાલી સરસ્વતી** કહેતા હોય.

સ્થિર સ્થાપી. આચાર્યશ્રી તેમની યોગ્યતાનો વિચાર કરતા ગૌરવ અનુભવતા હોય, એવા **પ્રસન્ન** દેખાયા. શેઠ પણ જાણતો હતો કે, **ઉપાધ્યાય મુનિસુંદરગણિ** વિદ્વાન છે, અસ્ખલિત સંસ્કૃત બોલી શકે છે, સૌ વાદોમાં વિજય મેળવે છે. તેમણે આ૦ દેવસુંદરસૂરિની સેવામાં ૧૦૮ વાર લાંબા પત્રમાં ''વિજ્ઞપ્તિત્રિવેણી'' ના નામે **સુંદર કાવ્યો** મોકલ્યા છે, જે રચના **આ૦ સિદ્ધસેન દિવાકર** વગેરેને યાદ કરાવે તેવી છે.

તે એકીસાથે એક હજાર નામ યાદ રાખી શકે છે, **શીઘ્ર કવિ** છે. એવી કોઈ વિદ્યાશક્તિ કે કલા નથી જે ઉપાધ્યાયજીમાં ન હોય. શેઠ આચાર્યદેવની ભાવના પારખીને ખુશ થતો પોતાના ઘેર ગયો.

ત્યાર પછી શેઠે આચાર્યપદપ્રદાનની કંકોતરી લખી; અને દેશદેશના શ્રીસંઘોને **વડનગર** મહોત્સવમાં બોલાવ્યા. તેણે વડનગરને ખૂબ શોભાવ્યું, ધવલ-મંગલ ગીતો ગવરાવ્યાં ને વાજિંત્રો વગડાવ્યાં.

શેઠ દેવરાજે આ૦ સોમસુંદરસૂરિની ભક્તિ-પૂજા કરી. વિવિધ પકવાનોવાળા ભોજનો તૈયાર કરી મુનિરાજોની તેમજ શ્રીસંઘની ભક્તિ કરી. સૌની વસ્ત્રદાનથી પણ ભક્તિ કરી. અને, સં. ૧૪૭૮માં, **આ૦ દેવસુંદરસૂરિ** અને **સોમસુંદરસૂરિના** વરદ હસ્તે ઉપાધ્યાય મુનિસુંદરગણિને **આચાર્યપદવી** અપાવી.

તીર્થયાત્રા સંઘ –

એ પછી શેઠ **દેવરાજે** આ૦ સોમસુંદરસૂરિની આજ્ઞા લઈ નૂતન આચાર્ય મુનિસુંદરસૂરિની અધ્યક્ષતામાં સંઘપતિ બની, શત્રુંજયતીર્થ વગેરેની યાત્રા માટે છ'રી પાળતો મોટો **યાત્રાસંઘ** કાઢ્યો. આ સંઘમાં ૫૦૦ ગાડાં હતાં. ઘણાં સ્ત્રી-પુરુષો હતાં. જિનપૂજા માટે સાથે ''સોના-ચાંદીનાં જિનાલયો'' હતાં.

શ્રીસંઘ શત્રુંજય અને ગિરનાર તીર્થની યાત્રા કરી, મોટો મહોત્સવ કરી, દાન આપી પાછો પોતાના સ્થાને આવ્યો. એ પછી આ૦ મુનિસુંદરસૂરિએ ગુરુદેવ આ૦ સોમસુંદરસૂરિની આજ્ઞાથી પોતાના પરિવાર સાથે બીજે વિહાર કર્યો.

(સં. ૧૫૧૪, પં૦ પ્રતિષ્ઠાસોમગણિકૃત
સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય, સર્ગ : ૬, ૧૦)

પદવીપ્રદાન – આ૦ મુનિસુંદરસૂરિએ પોતાના હાથે ઘણા આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, પંડિતો, **શ્રીહેમહંસગણિ** વગેરે સાધુઓ, સાધ્વીઓ અને સંઘપતિઓ બનાવ્યા. (સોમસૌભાગ્યકાવ્ય, ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય, હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્ય-સર્ગ : ૪, મહો૦ ધર્મસાગરગણિની તપાગચ્છ પટ્ટાવલી.)

ગ્રંથો – તેમણે ઘણા ગ્રંથો રચ્યા છે, તેમાંનાં કેટલાંકનાં નામ આ પ્રકારે

છે : સં. ૧૪૫૫માં ચતુર્વિંશતિસ્તોત્ર રત્નકોશ, ત્રૈવેદ્યગોષ્ઠી અને શાંતસુધારસ, સં. ૧૪૬૬માં ભ૦ દેવસુંદરસૂરિને વિજ્ઞપ્તિરૂપે ૧૦૮ હાથ લાંબો પત્ર વિજ્ઞપ્તિત્રિવેણી સ્રોત : ૩ (તરંગ : ૬), એ જ વિજ્ઞપ્તિના ત્રીજા સ્રોતરૂપે ગુર્વાવલી (શ્લો. ૪૯૬), સં. ૧૪૮૩માં જયાનંદચરિત્ર મહાકાવ્ય (ગ્રં. ૭૫૦૦), સં. ૧૪૯૩માં ઉપદેશરત્નાકર–સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ સહ, સં. ૧૪૯૩ કે સં. ૧૫૦૨માં મેવાડના દેલવાડામાં સતિકરં થયં, પ્રાકૃત (ગાથા : ૧૩), સં. ૧૪૮૪માં મિત્રચતુષ્ક કથા, અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, 'જયશ્રિયાં ધામ' સ્તવન (શ્લો. ૬) વગેરે.*

નોંધ : વૃદ્ધો કહે છે કે આ૦ મુનિસુંદરસૂરિએ ''સંતિકરં સ્તોત્ર'' ઉપદ્રવની શાંતિ માટે બનાવ્યું ત્યારથી, આપણામાં ''સંતિકરં કલ્પમાં લખ્યા મુજબ'' હંમેશાં સાંજે દેવશી પ્રતિક્રમણમાં દુ:ખ–ક્ષયના કાઉસગ્ગ પછી ''એકવાર'' અને પક્ષિ પ્રતિક્રમણ વગેરેમાં ''૧ થી વધુવાર'' પાઠ બોલવાનો રિવાજ (મર્યાદા) ચાલુ થયો હતો. પરંતુ, ઉદેપુર નગરમાં કોઈક જાતની અશાંતિ હતી, આથી ત્યાં રહેલા ભટ્ટારકે (સંભવતઃ તપા રત્નશાખાના ભ૦ વિજયરાજસૂરિએ) સાંજે પ્રતિક્રમણના છેડે સંતિકરં બોલીને પછી અથવા સંતિકરંને બદલે એકાએક લઘુશાંતિ સ્તોત્ર અને મોટીશાંતિ સ્તોત્ર બોલવાનું શરૂ કરાવ્યું ત્યારથી આપણામાં સંતિકરંને બદલે લઘુશાંતિ અને મોટીશાંતિ સ્તોત્રો બોલવાનું ચાલુ થયું છે. આજે તે પ્રમાણે બોલવાની પરંપરા છે; પણ વિશેષતા એટલી છે કે પક્ષી, ચોમાસી અને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ થયા બાદ સંતિકરં સ્તોત્ર પણ અવશ્ય બોલાય છે.

મુનિ પરિવાર – આ૦ મુનિસુંદરસૂરિએ જગતને વિવિધ શક્તિવાળા શ્રમણો અને શ્રમણપરંપરા આપી, તે આ પ્રમાણે –

પટ્ટાવલી પહેલી

૫૧. ભ૦ મુનિસુંદરસૂરિ.

૫૨. **આ૦ વિશાલરાજસૂરિ** – તેમને આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ દીક્ષા આપી અને આ૦ મુનિસુંદરસૂરિના શિષ્ય બનાવ્યા. આથી આ૦ વિશાળરાજ તે બન્નેના શિષ્ય લેખાયા. તેમને આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ દેલવાડામાં વીસલ શેઠે કરેલા ઉત્સવમાં ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું અને આ૦ મુનિસુંદરસૂરિએ સં. .....માં ગોવિંદ શ્રેષ્ઠીએ કરેલા ઉત્સવમાં ..... ગામમાં આચાર્યપદ આપ્યું હતું.

આ૦ વિશાલરાજનો શિષ્યપરિવાર આ પ્રમાણે હતો.

૫૩. (૧) પં૦ **વિવેકસમુદ્ર ગણિ** – તેમનું બીજું નામ પં૦ વિવેકસાગર

★ તેમણે યોગશાસ્ત્ર–ચતુર્થ પ્રકાશનો બાલાવબોધ રચ્યો છે.
(જૈન ગૂર્જર કવિઓ, ભા. ૧, પૃ. ૩૨ની ટિપ્પણી.)

ગણિ પણ મળે છે. તેની દીક્ષા આ૦ સોમસુંદરસૂરિના હાથે થઈ હતી, તેથી કોઈ કોઈ સ્થાને તેમને આ૦ સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય પણ બતાવ્યા છે. તેમણે આ૦ મુનિસુંદરસૂરિની અધ્યક્ષતામાં દક્ષિણ દેશમાં શાસ્ત્રાર્થ કરી વિજય મેળવ્યો હતો.

૫૪. **પં૦ અમરચંદ્ર ગણિ** – તેમનું બીજું નામ અમરસુંદર ગણિ પણ મળે છે. તે સંસ્કૃત ભાષામાં અસ્ખલિત બોલી શકતા હતા. તેમણે સં. ૧૫૧૮ના ફાગણ સુદિ ૧૧ ને બુધવારે કંકરા ગામમાં ઉપદેશમાલા–અવચૂરિ રચી.

૫૫. **પં૦ ધીરસુંદર ગણિ** – તેમનું બીજું નામ પં૦ ધીરમૂર્તિ ગણિ પણ મળે છે. તેમણે સં. ૧૫૦૦માં 'આવસ્સયસુત્ત–અવચૂરિ' રચી. સં. ૧૫૧૧ના ફાગણ સુદિ પના રહવાડા ગામમાં યોગશાસ્ત્ર–બાલાવબોધ લખ્યો.

(શ્રી જૈન પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૬૬)

૫૩. (૨) **પં૦ મેરુનંદન ગણિ**, ૫૪. પં૦ સંયમમૂર્તિ ગણિ.

૫૩. (૩) **પં૦ કુશલચારિત્ર ગણિ** – તેમનાં બીજાં નામો ચારિત્રશીલગણિ, પં૦ કુશલસાધુગણિ પણ જાણવા મળે છે. તેમનાથી પાલનપુરીય શીલ-ચારિત્ર શાખા ચાલી હતી, જેમાં ચારિત્ર, શીલ, સાધુ, કલશ, કુશલ, ધીર વગેરે પરંપરાઓ હતી (પ્રક. ૫૫, ''પાલનપુરાશાખા''). તેમના શિષ્ય (૫૪) પં૦ રંગચારિત્ર ગણિ સં. ૧૫૮૯માં વિદ્યમાન હતા.

૫૩. (૪) **પં૦ સુધાભૂષણ ગણિ**, ૫૪. **પં૦ જિનસૂરગણિ** – તે પં૦ **માણિક્યસુંદર ગણિ**ના વિદ્યાશિષ્ય હતા. તેમણે સં. ૧૫૦૫માં ગૌતમપૃચ્છા–બાલાવબોધ, પ્રિયંકરનૃપકથા અને રૂપસેનચરિત્ર ગ્રંથો રચ્યા.

૫૩. (૪) પં૦ સુધાભૂષણ ગણિ, ૫૪. પં૦ કલશભૂષણ ગણિ, ૫૫. **પં૦ વિશાલસૌભાગ્ય ગણિ** – તેમણે સં. ૧૪૯૫માં સિદ્ધાંતસ્તવવૃત્તિ, સં. ૧૫૧૨માં વાગ્ભટ્ટાલંકાર વૃત્તિ અને વીતરાગસ્તોત્ર પંજિકા વગેરે રચ્યાં છે.

શ્રીવિશાલસુંદરના શિષ્યે બંભણવાડા વીરસ્તવ (કડી ૧૩૨) રચ્યું.

પટ્ટાવલી બીજી (મહો૦ લક્ષ્મીભદ્રીયા વાચકપરંપરા)

૫૧. **આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ** – સ્વ. સં. ૧૫૦૩.

૫૨. **મહો૦ લક્ષ્મીભદ્ર ગણિવર** – તેમને આ૦ સોમસુંદરસૂરિએ દીક્ષા આપી. તે આ૦ મુનિસુંદરસૂરિના દીક્ષા શિષ્ય હતા. સં. ૧૫૧૯ પહેલા પં૦ બન્યા હતા. વ્યાકરણશાસ્ત્રના ભારે વિદ્વાન હતા. આ૦ હેમવિમલસૂરિ (સં. ૧૫૮૩ આ. સુદ ૧૦) સુધી તે વિદ્યમાન હતા.

તેમણે સં. ૧૪૮૪માં આ૦ મુનિસુંદરસૂરિરચિત 'મિત્રચતુષ્કકથા' અને

સં. ૧૪૯૬માં આ૦ રત્નશેખરસૂરિરચિત 'શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણસૂત્રવૃત્તિ અર્થદીપિકા' (ગ્રં. ૩૬૪૪)નું સંશોધન કર્યું હતું. તેમની વાચકપરંપરામાં મોટા મોટા વિદ્વાનો થયા છે, તે પૈકીના ઘણા **ગચ્છનાયકો** બન્યા છે.

૫૩. **ઉ૦ રત્નશેખરગણિ** – જે (૫૨ મા પટ્ટધર) આ૦ રત્નશેખરસૂરિ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા (પ્રક. ૫૨). તેમનું બીજું નામ **ઉ૦ રત્નચંદ્રગણિ** પણ મળે છે.

૫૪. **ઉ૦ હેમવિમલગણિ** – તે (૫૫ મા) પટ્ટધર **આ૦ હેમવિમલસૂરિ**ના નામથી ખ્યાતિ પામ્યા. તેમનાથી મહો૦ **હાનર્ષિગણિ**ની મોટી વાચકપરંપરા ચાલી. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૯૨)

૫૫. **ઉ૦ શુભવિમલગણિ** – તેઓ (૫૬ મા) આ૦ આણંદવિમલસૂરિની આજ્ઞામાં હતા.

૫૬. **પં૦ અમરવિજયગણિ** – તે અસલમાં (૫૪ મા) આ૦ **સુમતિ-સાધુસૂરિશિષ્ય** (૫૫ મા) **પં૦ સર્વવિજયગણિના** શિષ્ય હતા અને ૫૬મા **આ૦ આણંદવિમલસૂરિ**ના વિદ્યાશિષ્ય હતા.

૫૭. **પં૦ કમલવિજયજી ગણિ** (સં. ૧૬૧૦ થી ૧૬૬૧) – મારવાડના દ્રોણાડા (ધૂનાલા) ગામના શેઠ ગોવિંદ છાજડ ઓસવાલની પત્ની ગોમલદેવીએ **કોલ્હરાજને** જન્મ આપ્યો. **પં૦ અમરવિજયજીએ** તેને દીક્ષા આપી અને નામ મુનિ **કમલવિજય** રાખ્યું. તેમને (૫૭ મા) **આ૦ વિજયદાનસૂરિએ** સં. ૧૬૧૪માં ગંધારમાં પંન્યાસપદ આપ્યું.

પં૦ કમલવિજયગણિ આ૦ હીરવિજયસૂરિના રાજ્યમાં સં. ૧૬૩૩ માહ સુદિ ૧૩ ને શુક્રવારે 'સમૌ' ગામમાં હતા ત્યારે તેમના શિષ્ય **પં૦ સત્યવિજયજી ગણિએ** 'જીરાવલા પાર્શ્વનાથ સ્તવન' રચ્યું.

પં૦ કમલવિજયગણિ ઉગ્રવિહારી, મોટા તપસ્વી અને અસરકારક ઉપદેશક હતા. તેમણે સં. ૧૬૬૧માં **આ૦ વિજયસેનસૂરિની** આજ્ઞાથી મહેસાણામાં ચોમાસું કર્યું અને સં. ૧૬૬૧ના આસો વદિ ૧૨ના રોજ મહેસાણામાં કાળધર્મ પામ્યા. તેમના શિષ્ય આશુકવિ **પં૦ હેમવિજયગણિએ** મહેસાણામાં ચોમાસામાં જ ''પં૦ કમલવિજયગણિરાસ'' રચ્યો.

પં૦ કમલવિજય ગણિવરો – આ૦ વિજયસેનસૂરિના પિતા, પણ **મહો૦ કમલવિજયગણિ** નામથી વિખ્યાત હતા તે ઉપર્યુક્ત પં૦ કમલવિજયગણિથી જુદા હતા (પ્રક. ૫૯, પૃ. ૨૩૯). મહો૦ સોમવિજયગણિના શિષ્ય પં૦ કમલવિજય ગણિ ૬૨મા ભ૦ વિજયાનંદસૂરિના નામથી ખ્યાતિ પામ્યા તે પણ જુદા હતા.

પં૦ કમલવિજય ગણિવરની નીચે પ્રમાણે શિષ્યપરંપરાઓ મળે છે –

પં૦ કમલવિજય ગણિવર, (૫૮) પં૦ **શ્રી વિજયગણિ** (અથવા પં૦ **શ્રી વિમલગણિ**), (૫૯) પં૦ શ્રી ચંદ્રવિજયગણિ, (૬૦) પં૦ પદ્મવિજયગણિ, (૬૧) પં૦ જયવિજયગણિ, (૬૨) પં૦ **શાંતિવિજયગણિ** – તેમણે સં. ૧૭૫૬ના માગસર સુદિ પના દિવસે રાયપુર નગરમાં 'તર્કભાષાસૂત્ર' લખ્યું. (૬૩) ભાવ મુનિશ્રી કુશલસિંહવિજય સં. ૧૭૫૬માં વિદ્યમાન હતા.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશસ્તિ નં. ૧૦૧૩)

ઉપા૦ શાંતિવિજયગણિના શિષ્ય (૬૩) પં૦ ખીમાવિજયગણિ, (૬૪) પં૦ **માણેકવિજયગણિ** – તેમણે સં. ૧૭૪૨ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને રવિવારે 'નેમરાજુલ–બારમાસા, પર્યુષણાપર્વ વ્યાખ્યાનની સજ્ઝાય તથા જિનસ્તવન ચોવીસી' રચ્યાં.

ઉપાધ્યાય વિદ્યાવિજયગણિ તથા આશુકવિ પં૦ **હેમવિજયગણિ** આ બન્ને પ૭મા પં૦ કમલવિજયગણિના શિષ્યો હતા.

૫૮. **પં૦ હેમવિજયગણિ** – પં૦ કમલવિજયજી ગણિના બીજા શિષ્ય હતા. ઉદ્ભટ વિદ્વાન અને શીઘ્રકવિ હતા. જગદ્‌ગુરુ આ૦ હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૩૯માં ફતેપુરસિક્રી પધાર્યા ત્યારે પં૦ હેમવિજયગણિ પણ તેમની સાથે હતા. તેઓ સં. ૧૬૮૭માં ઈડરમાં કાલધર્મ પામ્યા.•

પં૦ હેમવિજયનો પરિચય ઉપા૦ **ગુણવિજયગણિ** આ રીતે આપે છે :

> શ્રી હેમસુકવેસ્તસ્ય હેમસૂરેરિવાભવત્ ।
> વાગ્‌લાલિત્યે તથા દેવે ગુરૌ ભક્તિશ્ચ ભૂયસી ॥૪૮॥
> યદીયા કવિતાકાન્તા કેષાં ન કૌતુકાવહા ।
> બિનાઽપિ હિ રજો યસ્માદ્ યશઃસૂતમસૂત યા ॥૪૯॥
>
> (વિજયપ્રશસ્તિ કાવ્ય–વિજયદીપિકા ટીકાની અંતિમ પ્રશસ્તિ)

ગ્રંથો – પં૦ **હેમવિજયગણિ**એ ઘણા ગ્રંથો રચ્યા છે. તેનાં નામ આ પ્રમાણે જાણવા મળે છે :

૧. 'પાર્શ્વનાથચરિત્ર મહાકાવ્ય' (ગ્રં. ૩૧૬૦) સં. ૧૬૩૨.

૨. 'અન્યોક્તિમુક્તા મહોદધિ'.

૩. 'ઋષભશતક' સં. ૧૬૫૬.

• ભટ્ટારક **વિજયપ્રભસૂરિ** સં. ૧૭૩૨ થી ૧૭૩૫ સુધી મારવાડમાં વિચર્યા ત્યારે તેમના શિષ્ય પં૦ **હેમવિજય** તેમની સાથે હતા તે આ પં૦ હેમવિજયગણિથી જુદા સમજવા. (પ્રક. ૬૧, પૃ. ૩૬૩ – શિષ્યપરંપરા ત્રીસમી)

૪. 'સૂક્ત રત્નાવલી'.

૫. 'સદ્‌ભાવશતક'.

૬. સ્તુતિ–ત્રિદશ–તરંગિણી.

૭. કસ્તૂરી પ્રકર (શ્લો. ૧૮૨).

૮. ષોડશ કમળબંધમય ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્ર (શ્લો. ૧૨૦) સં. ૧૬૫૧.

૯. 'કીર્તિકલ્લોલિની' ખંડકાવ્ય (શ્લો. ૨૦૭)

૧૦. 'શત્રુંજય–આદીશ્વર જિનાલય પ્રશસ્તિ' (શ્લો. ૬૮) સં. ૧૬૫૦. (જુઓ, પ્રક. ૫૭)

૧૧. 'ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ જિનાલય પ્રશસ્તિ'. (જુઓ, પ્રક. ૫૯, પૃ. ૨૫૩)

૧૨. 'જમ્બુદ્વીવપન્નતિ–ટીકા–પ્રશસ્તિ' સં. ૧૬૩૯.
(જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિએ જંબુદ્વીવપન્નતિ ઉપર ટીકા રચી છે, તેની સં. ૧૬૩૯માં પ્રશસ્તિ રચી.)

૧૩. 'કલ્પ કિરણાવલી–પ્રશસ્તિ'.
(મહો૦ ધર્મસાગરગણિએ કલ્પસૂત્ર ઉપર કિરણાવલી નામની ટીકા રચી, તેની તેણે સં. ૧૬૩૯માં પ્રશસ્તિ રચી. પ્રક. ૫૫)

૧૪. 'પં૦ કમલવિજયગણિરાસ' સં. ૧૬૬૧, મહેસાણા.

૧૫. 'કથારત્નાકર'.

૧૬. 'વિજયપ્રશસ્તિ મહાકાવ્ય' (સર્ગ : ૧૬) સં. ૧૬૬૭, ઈડર.

૧૭. હિંદી ભાષામાં (૧) ભ૦ નેમિનાથની સ્તુતિ સવૈયા, (૨) આ૦ હીરવિજયસૂરિ સવૈયા–૪ અને (૩) આ૦ વિજયસેનસૂરિ સવૈયા–૧૦ બનાવ્યા હતા.

સ્તોત્ર ચમત્કાર : સોળ કમળબંધવાળું ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્ર (શ્લોક ૧૨૦), જે પં૦ હેમવિજય ગણિવરની ચમત્કારી રચના છે. તેમાં ચોવીશ તીર્થંકરોની સ્તુતિઓ છે. દરેક સ્તુતિમાં પ્રથમ ચાર–ચાર શ્લોક અને સોળ–સોળ ચરણો છે અને છેલ્લો પાંચમો શ્લોક આ પ્રકારે છે :–

इति मुदितमनस्को मूर्धगाचार्यनामाऽक्षर कमलनिबन्धैर्बन्धुरैः संस्तुतो यः ।
कमलविजय संख्यावद् विनेयाणुरेणौ स भवतु मयि देवो दत्तदृष्टिः स्तुष्टिः ॥५॥

એટલે આશુકવિ હેમવિજયજી કહે છે કે, આ સ્તુતિઓનાં સોળે ચરણોના પહેલા પહેલા અક્ષરોમાં ગુરુદેવોનાં નામ ગોઠવાયેલાં છે તે આ પ્રમાણે –

(૧) પરમગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિપુઙ્ગવાઃ ।

(૨) મુનિનાયક શ્રી વિજયસેનસૂરિ પ્રવરાઃ ।

(૩) श्री विजयदानगच्छाधिपतिपादौ भजामि ।
(૪) श्री मदानन्दविमलगच्छराजक्रमावीहे ।
(૫) नमोऽस्तु धीमते हेमविमलयतिराजाय ।
(૬) नमो यतिपुरन्दरसुमतिसाधुसूरये ।
(૭) सेवामहे लक्ष्मीसागर भिक्षुकुञ्जरम् ।
(૮) श्रीमन्तं रत्नशेखरसूरीशपादं भजेऽहम् ।
(૯) भजामहे भगवंतं श्री मुनिसुन्दरं गुरुम् ।
(૧૦) सोमसुन्दरमुनिराजाय नमामि मुदा ।
(૧૧) भूयादसौ श्रेयसे कुलमण्डनसाधुपतिः ।
(૧૨) ज्ञानसागर संयमिविभुपदमहं स्तुवे ।
(૧૩) श्री देवसुन्दरगुरु नाम मन्त्रराजमीहे ।
(૧૪) स्मरामि सोमतिलकमुनिमहेशवदनम् ।
(૧૫) भजत सोमप्रभमुनिश वसुमतीराजम् ।
(૧૬) विनमत धर्मघोष साध्ववतंसचलनम् ।
(૧૭) देवेन्द्र मुनिपुरन्दरमुखमनुस्मरामि ।
(૧૮) स्तुत श्रिततपाबिरुदजगद्यन्द्रसूरीशम् ।
(૧૯) श्री धर्मसागरवाचकचक्रशिरोलंकाराः ।
(૨૦) श्री मदमरविजयविबुधपदं नमामि ।
(૨૧) शासननायक श्रीमहावीरस्वामीने नमः ।
(૨૨) पञ्चमगच्छपतिश्रीसुधर्मपरम्पराऽसौ ।
(૨૩) पंडित श्री कमलविजयगुरुवे नमोऽस्तु ।
(૨૪) श्री कमलविजयशिशुहेमविजयकृतिः ॥

જગદ્‌ગુરુ આ૦ શ્રીહીરવિજયસૂરિના શિષ્ય મહો૦ કલ્યાણવિજયજી ગણિવરના શિષ્ય **ઉપા૦ લાભવિજયગણિએ** સં. ૧૬૪૪માં ખંભાતના ભ૦ ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ જિનાલયની 'પ્રશસ્તિ' અને 'ઋષભશતક'નું સંશોધન કર્યું હતું.

૫૯. **ઉપા૦ ગુણવિજયગણિ – મહો૦ વિદ્યાવિજયગણિના** શિષ્ય ઉપા૦ ગુણવિજયગણિ સમર્થ વિદ્વાન હતા. તેમણે સં. ૧૬૮૮ના કારતક સુદિ ૫ ને રવિવારે, મૂળ નક્ષત્રમાં, સૌભાગ્યયોગમાં, ૬૦મા ભ૦ **વિજયદેવસૂરિની કૃપાથી**, આશુકવિ **પં૦ હેમવિજય ગણિવરે** બનાવેલા 'વિજયપ્રશસ્તિ મહાકાવ્ય'ના છેલ્લા પાંચ સર્ગો તથા તે મહાકાવ્યના સર્ગ ૨૧ની સંસ્કૃત સંપૂર્ણ ટીકા 'વિજયદીપિકા' (ગ્રં. દશહજારથી વધુ) બનાવી. જેનું સંશોધન મહાવિવેકી પરમશાંત–વૈરાગી અને વ્યાકરણ–ન્યાય–સિદ્ધાંતના પારગામી **મહો૦ ચારિત્રવિજય ગણિવરે** કર્યું.

વળી, તેમણે (ઉ૦ ગુણવિજયજીએ) ગંધારમાં, સં. ૧૭૦૦ લગભગમાં, ગંધારનિવાસી શ્રાવક માલજીને માટે ''તપગણપતિ ગુણપદ્ધતિ'' રચી, સં. ૧૬૮૦માં સકલાર્હત સ્તોત્ર શ્લો. ૨૬ની વૃત્તિ રચી, સં. ૧૬૮૯માં ''જિનનામસ્તવન'' રચ્યું અને સં. ૧૬૭૨માં મેડતામાં ''વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણરાસ'' રચ્યો.

શ્રી ગુણવિજય ગણિવરો : આ નામના ઘણા મુનિવરો થયા છે.

(૧) તપાગચ્છની કુતુબપુરા શાખાના આ૦ **સોમજયસૂરિના શિષ્ય પં૦ ગુણવિજયગણિ** – તે મોટા ગ્રંથકાર હતા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૭, નિગમમત)

(૨) **મહો૦ યશોવિજય ગણિવરના શિષ્ય પં૦ ગુણવિજય ગણિવર**–તેમણે પં૦ જિનવિજય ગણિના શિષ્ય પં૦ નયવિજયગણિની વિનતિથી સં. ૧૬૬૮ના ચોમાસાના નભસ મહિનામાં **વેરાવલમાં** ૬ દિવસ રહી, ''ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરુષ ચરિત્ર''ના આધારે ગદ્ય 'નેમિનાથ ચરિત્ર' (ગ્રં. ૫૨૮૫) બનાવ્યું તેમજ 'સિંહાસન બત્રીશી' રચી. (પ્ર. ...., મહો૦ કલ્યાણવિજય પરંપરા)

(૩) **મહો૦ વિમલહર્ષ ગણિવર**ની પરંપરામાં (૬૧) મહો૦ દેવવિજયગણિ, (૬૨) **પં૦ ગુણવિજયગણિ**, સં. ૧૬૭૯. (પ્રક. ૫૮)

(૪) (૬૧) મહો૦ **કનકવિજયગણિ**ના શિષ્ય (૬૨) મહો૦ પુન્યવિજયગણિના શિષ્ય (૬૩) પં૦ **ગુણવિજય** – તેમણે સં. ૧૬૭૩માં વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણ સજ્ઝાય, સં. ૧૬૮૩માં ''જયચંદ્રરાસ'' અને સં. ૧૬૮૭ (૧૬૯૩)ના આસો વદ ૯ના ડીસામાં ''કોચર વ્યવહારીયાનો રાસ'' બનાવ્યા. (પ્રક. ૬૧, પૃ. ૩૪૯, આ૦ વિજયસિંહસૂરિની યતિ શિષ્યપરંપરા નં. ૩)

(૫) **મહો૦ કલ્યાણવિજયગણિ**ના શિષ્ય (૬૦) મહો૦ ધનવિજયગણિના શિષ્ય (૬૧) **મહો૦ ગુણવિજયગણિ** – તેમણે સં. ૧૬૯૩ના પોષ શુદિ ૧૨ના રોજ અમદાવાદમાં ''કલ્પસૂત્ર''ની ''કલ્પલતા'' નામની લઘુટીકા (ગ્રં. ૩૧૦૦) રચી, જેને પં૦ **ઉદયવિજય ગણિવરે** સં. ૧૬૯૩ના પોષ વદિ ૧ ને રવિવારે પુષ્ય નક્ષત્રમાં અમદાવાદમાં લખી.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૭૨૧)

(૬) મહો૦ ઉદ્દ્યોતવિજય ગણિવરના શિષ્ય **પં૦ ગુણવિજયગણિ**.

(પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૧૦, મહો૦ હાનર્ષિગણિનો ત્રીજો વાચકવંશ)

(૭) (૬૨મા) ભ૦ **વિજયપ્રભસૂરિ**, (૬૩) પં૦ ઋદ્ધિવિજયગણિ, (૬૪) પં૦ ગુણવિજયગણિ – સં. ૧૭૪૫. (પ્રક. ૬૧, શિષ્યપરંપરા ૧૫મી)

(૮) (૬૦) મહો૦ કનકવિજયગણિની પરંપરાના (૬૪) મહો૦ મેઘવિજયગણિ, (૬૭) પં૦ મહિમાવિજયગણિના શિષ્ય (૬૮) પં૦ ગુણવિજયગણિ.

(પ્રક. ...., મહો૦ કનકવિજયગણિની શિષ્યપરંપરા બીજી)

(૯-૧૦) વિક્રમની વીસમી સદીમાં પૂ૦ બૂટેરાયજી મહારાજની પરંપરાના (૧) મુનિ મોતીવિજયજીના શિષ્ય અને (૨) મુનિ થોભણવિજયજીના શિષ્ય, એમ બે મુનિ ગુણવિજયજી થયા. જે મોટા વિદ્વાન હતા. (પ્રક. ...)

(વધુ માટે જુઓ પ્રક. ૬૧; પ્રક. ૬૨, એક નામવાળા મુનિવરો)

પટ્ટાવલી ત્રીજી (મહો૦ લક્ષ્મીભદ્રીયા શાખા–પરંપરા)

૫૨ મહો૦ લક્ષ્મીભદ્ર ગણિવર.

૫૩. **પં૦ આનંદમાણિક્ય ગણિ** – તેમણે નવખંડા પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર (શ્લો. ૨૬) બનાવ્યું. તેમણે આ સ્તોત્રમાં પોતાને આ૦ હેમવિમલસૂરિના શિષ્ય બતાવ્યા છે.

૫૪. **મહો૦ શ્રુતશેખર ગણિ** – તેમનાં પં૦ શ્રુતસમુદ્ર ગણિ, પં૦ શ્રુતમૂર્તિ ગણિ વગેરે નામો મળે છે. તેમણે સં. ૧૫૫૮માં ''સુયગડંગસુત્ત'' લખ્યું. સં. ૧૫૧૭ના કાર્તિક વદિ ૧૦ ને ગુરૂવારે ખંભાતમાં ''દ્વાત્રિંશિકા'' લખી, તેમાં તે પોતાને આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના શિષ્ય બતાવે છે એટલે તે તેમના હસ્તદીક્ષિત હોય.

પટ્ટાવલી ચોથી

૫૨. **મહો૦ લક્ષ્મીભદ્રગણિ**. ૫૩. પં૦ ઉદયશીલગણિ. ૫૪. પં૦ ચારિત્ર-શીલગણિ. ૫૫. પં૦ પ્રમોદશીલગણિ. ૫૬. **પં૦ દેવશીલગણિ** – તેમણે સં. ૧૬૧૯ના બીજા શ્રાવણમાં વડનગરમાં ''વૈતાલપચ્ચીસી'' બનાવી. (પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૨, પુરવણી પૃ. ૨૪૬)

ચાર મહોપાધ્યાય – આ સમયે ૪ મહોપાધ્યાયો પ્રસિદ્ધ હતા. તેઓનાં નામો આ પ્રકારે છે –

श्रीमन्तः श्रुतशेखराह्वविबुधाः श्री वीरमृत्शेखराः ।
श्री सोमादिमशेखराश्च विदुराः श्री ज्ञानकीर्त्याह्वयाः ।
चत्वारः श्रुतविश्रुताश्चतुरता-संशोभिताः ।
संशयान् घ्नन्ति स्मा सुमतां तमांसि तरणेर्दीप्ताः करौघा इव ॥५७॥

(સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય, સ. ૧૦, શ્લોક ૫૭;
પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભાગ ૨, પૃ. ૧૩૦)

૧. મહો૦ શ્રુતશેખરગણિ – તે (૫૩) પં૦ આનંદમાણિક્ય ગણિના શિષ્ય હતા. જેમનો પરિચય ઉપર આવી ગયો છે.

૨. મહો૦ વીરશેખરગણિ.

૩. મહો૦ સોમશેખરગણિ – સંભવ છે કે તેમનું બીજું નામ આ૦ સોમજય હોય. તે સં. ૧૪૬૬ પહેલા મુનિ થયા હતા. જે શાંતમૂર્તિ, એકાંતપ્રેમી અને વનવાસી હતા. (પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૭)

૪. મહો૦ જ્ઞાનકીર્તિગણિ – તેમનાં બીજાં નામ જ્ઞાનહર્ષગણિ અને જ્ઞાનમાણિક્યગણિ પણ મળે છે. તેઓ ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના અથવા મહો૦ લક્ષ્મીભદ્રગણિના શિષ્ય હતા. તેમણે સં. ૧૫૧૯માં ખંભાતમાં દુસ્સમકાલસંઘથયં (ગા. ૨૪) લખ્યું (પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૧, પૃ. ૧૯૫). તે સં. ૧૪૬૬ પહેલા પંન્યાસ બન્યા હતા (પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૭). તેમણે આ૦ મુનિસુંદરસૂરિને પૂછી પૂછીને ''ઉત્તરજ્ઝયણ સુત્ત''ની પ્રાકૃત કથાઓની સંસ્કૃત ભાષામાં નોંધ તૈયાર કરી હતી. પછી તેમણે તે આધારે સં. ૧૫૨૦ના ચોમાસામાં માંડવગઢમાં ''ઉત્તરજ્ઝયણકથા'' (સંસ્કૃત) ગ્રંથ બનાવ્યો.

પટ્ટાવલી પાંચમી

૫૧. આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ. ૫૨. પં૦ હર્ષસેનગણિ – તે અભ્યાસ કરતી વેળા મોટા અવાજે ભણતા. ૫૩. હર્ષભૂષણગણિ – તેમનું બીજું નામ હર્ષસિંહ પણ મળે છે. તેઓ હંમેશાં ''ચોવિહારુ એકઠાણું'' કરતા હતા. હંમેશાં આતાપના લેતા હતા. તેમણે સં. ૧૪૮૦માં 'શ્રાદ્ધવિધિનિશ્ચય', 'અંચલમત-દલન' અને સં. ૧૪૯૬માં 'પર્યુષણાપર્વ વિચાર' ગ્રંથો બનાવ્યા તથા વૃદ્ધતપા આ૦ રત્નસિંહના ઉ૦ ઉદયધર્મગણિના 'વાક્યપ્રકાશમૌક્તિકની ટીકા' રચી.•

પટ્ટાવલી છઠ્ઠી

૫૧. આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ. તેમના શિષ્ય ૫૨. ઉપા૦ શિવસમુદ્રગણિ. ૫૩. (૧) પં૦ હંસમંગલગણિ – સં. ૧૫૧૧ના ફાગણ સુદ ૩ મંગળવાર

• શ્રી વાક્યપ્રકાશ (ત્રિપાઠ) પ્રશસ્તિ : ઇતિ વાક્યપ્રકાશાભિધમૌક્તિકસ્ય ટીકા સંપૂર્ણા ઇતિ ભદ્રમ્ ॥ શુભં ભવતુ ॥ ગ્રં. ૧૩૦ ॥

૭ ૦ ૧૫

મુનિ–ગગન–શરદેન્દુ (૧૫૦૭) વર્ષે હર્ષેણ સિદ્ધપુરનગરે ।
પ્રાથમિક સ્મૃતિ હેતોર્વિહિતો વાક્યપ્રકાશોઽયમ્ ॥ ૧૩૧ ॥
ઇતિ વાક્યપ્રકાશસૂત્રં સંપૂર્ણં ॥ ઠ ॥ શુભં ભવતુ ॥ છ ॥ છ ॥

(જૈન સાહિત્ય પ્રદર્શન – શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૫૨; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૫)

સિદ્ધિયોગ, રાજયોગ, મુ. સાંપલા ગામ. ૫૩. (૨) પં૦ સોમમંગલગણિ. ૫૪. પં૦ **શ્રુતમંગલગણિ**. ૫૫. પં૦ લાવણ્યપ્રભગણિ – તેઓ સં. ૧૫૨૯ના આસો વદ ૨ ને ગુરુવારે ધનવાડા ગામમાં હતા.

પટ્ટાવલી સાતમી

૫૧. આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ. ૫૨. પં૦ **સંઘવિમલગણિ** – તેમણે સં. ૧૫૦૧ ના જેઠ સુદિ ૪ ને ગુરુવારે ''સુદર્શનશેઠ રાસ'' રચ્યો.

પટ્ટાવલી આઠમી

૫૧. **આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ.**

૫૨. પં૦ **શુભશીલગણિ** – તે આચાર્યશ્રીના સૌથી છેલ્લા શિષ્ય અગર પ્રશિષ્ય હશે. તેમનું બીજું નામ પં૦ **શુભસુંદરગણિ** પણ મળે છે. તેમણે નાની ઉંમરમાં દીક્ષા લીધી હશે. તેઓ વિદ્વાન અને 'શીઘ્ર કવિ' હતા.

ગુજરાતના બાદશાહ **મુજફરશાહે** આ૦ હેમવિમલસૂરિને સં. ૧૫૭૨માં કેદમાં પૂરી, ખંભાતના સંઘ પાસેથી ૧૨૦૦૦ ટકાનો દંડ લીધો, ત્યારે આચાર્યશ્રીની આજ્ઞાથી ચાર પંડિત મુનિવરોએ બાદશાહ પાસે જઈ, તેને ખુશ કરી, સંઘની રકમ પાછી અપાવી હતી. આ ચાર મુનિવરોમાં એક પં૦ **શુભશીલગણિ** પણ હતા.

તેમણે ઘણા **ગ્રંથો** રચ્યા, તે આ પ્રકારે જાણવા મળે છે –

સં. ૧૪૯૨માં 'વિક્રમચરિત્ર', સં. ૧૪૯૩માં 'પુણ્યધનનૃપ કથા', સં. ૧૫૦૪માં **'પ્રભાવકચરિત્ર'**, સં. ૧૫૦૯માં 'ભરહેસર બાહુબલીવૃત્તિ', સં. ૧૫૧૮માં 'શત્રુંજયકલ્પ–સ્વોપજ્ઞવૃત્તિસહ', સં. ૧૫૪૦માં 'શાલિવાહનનૃપચરિત્ર' (ગ્રં. ૧૮૦૦), 'પુણ્યસાર કથા', 'સ્નાત્રપંચાશિકા', 'ભક્તામરસ્તોત્ર માહાત્મ્ય' (ગ્રં. ૧૭૦૦), 'પંચવર્ગસંગ્રહ', 'ઉણાદિનામમાલા' વગેરે ગ્રંથો રચ્યા. તેમજ ''દેલાઉલામંડન યુગાદિજિનસ્તવન–મંત્રતંત્ર ભેષજાદિગર્ભિત પ્રાકૃત ગાથા ૨૫'' બનાવ્યું હતું, જેમાં તેમણે પોતાનું નામ પં૦ શુભસુંદર આપ્યું છે.

મહો૦ ભાનુચંદ્રગણિના શિષ્ય પં૦ **ભક્તિચંદ્રગણિએ** ઉપર્યુક્ત સ્તવનની 'અવચૂરી' રચી. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૦૪)

પટ્ટાવલી નવમી

૫૧. આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ.

૫૨. પં૦ **ચંદ્રરત્નગણિ** – તેમણે ગુરુભક્તિથી 'જયાનન્દચરિત્ર' (ગ્રં. ૭૫૦૦)નું સંશોધન કર્યું અને પ્રશસ્તિના ૪ શ્લોક બનાવી, તેની સાથે જોડ્યા

હતા. સંભવ છે કે પં૦ ચંદ્રરત્નગણિ તે પોતે જ આ૦ રત્નશેખરસૂરિ બન્યા હોય, એમ જણાય છે.

પ્રભાવક મુનિવરો –

આ સમયે તપાગચ્છીય વડી પોષાળગચ્છમાં ૫૭મા ભ૦ જિનતિલક, આ૦ રત્નસિંહ, ઉ૦ ઉદયધર્મગણિ અને આ૦ ઉદયવલ્લભસૂરિ થયા.

(પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૩થી ૧૬)

રાજગચ્છમાં આ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૩૧)
પલ્લીવાલગચ્છમાં આ૦ યશોદેવસૂરિ. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૪૪)
મડાહડગચ્છમાં આ૦ કમલપ્રભસૂરિ. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૦૭)
પિપ્પલકગચ્છમાં આ૦ ધર્મશેખર. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૧૧)
પિપ્પલકગચ્છમાં આ૦ વીરદેવ. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૧૨)
પિપ્પલકગચ્છમાં આ૦ હીરાનંદ. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૧૨)
મલધારગચ્છમાં આ૦ રાજશેખર. (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૨૮૪)
ખરતરગચ્છમાં આ૦ જિનભદ્ર. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૭૫)
પૂર્ણિમાગચ્છમાં આ૦ ગુણસમુદ્ર. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૯૫)
અંચલગચ્છમાં આ૦ મહેન્દ્રપ્રભ. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૧૫)
સાર્ધપૂનમિયાગચ્છમાં આ૦ વિનયચંદ્ર. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૬)
આગમિકગચ્છમાં આ૦ મુનિહંસ. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૬)
આગમિકગચ્છમાં આ૦ હેમરત્ન. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૭)
આગમિકગચ્છમાં આ૦ દેવરત્ન. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૭)
દેવસૂરિ વડગચ્છમાં આ૦ મુનીશ્વર. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૧)
નાગોરી તપાગચ્છમાં આ૦ રત્નશેખર. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૪)

આગમિકગચ્છના આ૦ ચારિત્રપ્રભસૂરિની પાટે આ૦ જયતિલકસૂરિએ સં. ૧૫૦૨ કાર્તિક વદિ ૧૧ બુધવારે ઈડરમાં ''હરિવિક્રમ મહાકાવ્ય'' સ્થ્યું.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૨૨૩૦)

રુદ્રપલ્લીગચ્છની નવી ભટ્ટારક પટ્ટાવલી

રુદ્રપલ્લીગચ્છમાં ૪૯મા આ૦ વર્ધમાનસૂરિ વગેરે પ્રભાવક આચાર્યો થયા. તેમણે સં. ૧૪૬૮ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ના રોજ જાલંધરમાં ''આચારદિનકર ગ્રંથ'' બનાવ્યો.

આ ગચ્છમાં સં. ૧૫૦૧માં ઉ૦ નરચંદ્રગણિ અને ઉ૦ દેવચંદ્રગણિ થયા.

૪૯. ભ૦ વર્ધમાનસૂરિ.

૫૦. ભ૦ દેવસુંદરગણિ – ઉ૦ દેવચંદ્રગણિ હતા, તે ભટ્ટારક બન્યા. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૪૭)

સં. ૧૫૫૩ કાર્તિક સુદિ ૧૩ ગુરુવારે ભ૦ દેવસુંદરસૂરિ, ઉ૦ આનંદસૂરિ-ગણિ મિશ્ર અને આ૦ વિનયરાજસૂરિ ચિત્તોડમાં હતા.

૫૧. ભ૦ વિનયરાજસૂરિ – સંભવ છે કે તેમના પછી ભટ્ટારક શ્રીપૂજ પરંપરા ચાલી હોય. સં. ૧૫૫૩.

રુદ્રપલ્લીગચ્છની શ્રીપૂજ પટ્ટાવલી આ પ્રકારે મળે છે.

અમે આગરાના શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના ગ્રંથભંડાર કે બીજા કોઈ ગ્રંથભંડારની પુષ્પિકામાંથી નીચે મુજબ નોંધ કરી છે –

પહાડપુર સ્ટેટ પાસે રુદ્રાવલી ગામ છે. ત્યાંના રુદ્રવાલગચ્છના કુલગુરુ ભટ્ટારકોની નીચે મુજબ યતિ પરંપરા મળે છે –

દિલ્હીની પાટે – (૧) .....સૂરિ, (૨) તત્પટ્ટે ભ૦ ધરિ(ધીર)ભદ્રસૂરિ, (૩) તત્પટ્ટે ભ૦ ....., (૪) તત્પટ્ટે ભ૦ ગુણસમુદ્રસૂરિ, (૫) તત્પટ્ટે ભ૦ ....., (૬) તત્પટ્ટે ભ૦ માણિક્યચંદ્રસૂરિ, (૭) તત્પટ્ટે ૧. ભ૦ જ્ઞાન-સાગરસૂરિ તથા ૨. ભ૦ દેવચંદ્રસૂરિ. જ્ઞાનસાગર પટ્ટે (૮) ભ૦ ....., તત્પટ્ટે ઉ૦ કેવલકીર્તિ, તત્પટ્ટે ઉ૦ જ્યોત, તત્પટ્ટે શ્રી કલ્યાણસાગર, તત્પટ્ટે શ્રી શાલિ-ભદ્રસૂરિ, તત્પટ્ટે ગુણલાભસૂરિ, તત્પટ્ટે ઉ૦ ગોપીચંદજી, તત્પટ્ટે ઉ૦ આનંદરાઈ, તત્પટ્ટે ભીવસેનજી, તત્પટ્ટે ઉ૦ ઋદ્ધિજી, તત્શિષ્ય કપૂરજી, તત્શિષ્ય લાલચંદજી, તત્શિષ્ય મોહનજી, તત્શિષ્ય જૈનદાસ ૧ ઘનશ્યામઋષિ.

લાલચંદજી પટ્ટે શ્રી શ્યામસુંદરજી, તત્પટ્ટે ગુણસાગર તથા .....સાગર, ગુણસાગર શિષ્ય દયાસાગર તત્પટ્ટે ભાવસાગરજી.

આગરાની ભટ્ટારક પટ્ટાવલી

દેવેન્દ્રસૂરિ, તત્પટ્ટે ગુણસુંદરસૂરિ, તત્પટ્ટે ભ૦ ગુણપ્રભસૂરિ, તત્પટ્ટે ભ૦ ચંદ્રકીર્તિ, તત્પટ્ટે લક્ષ્મીરતન, તત્પટ્ટે ભ૦ શિવસુંદર, તત્પટ્ટે ગુણસમુદ્ર, તત્પટ્ટે ઉ૦ ચાર્જાજી, તત્શિષ્ય ઉ૦ ઠકુરજી, તત્પટ્ટે દયાલદાસ, તત્પટ્ટે જોધજી, તત્શિષ્ય છાજુઋષિ, તત્પટ્ટે હરિચંદ્ર તેમજ માનચંદ, હરિચંદ પટ્ટે દેવચંદ, તત્પટ્ટે આસકરણ તેમજ હેમરાજ, હેમરાજ પટ્ટે લાલચંદ, તત્શિષ્ય શ્રી જગકીર્તિ, તત્પટ્ટે ચેન-કીરતિ, તત્શિષ્ય ખુશાલકીરતિ.

(રુદ્રપલ્લી નગર માટે જુઓ પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૪૫)

નગરસ્થાપના : સિરોહી –

મારવાડમાં સિરોહી નામે શહેર છે. અહીં પહાડી નીચેના એક જ પડથાર પર મોટાં ૧૪ જિનાલયો છે. તે અર્ધશત્રુંજય તીર્થ તરીકે ઓળખાય છે.

સિરોહીની વિશેષ ઐતિહાસિક માહિતી નીચે મુજબ મળે છે :

(૧) જાલોરના ચૌહાણવંશના (૪૨મા) રાજા શિવભાણે સં. ૧૪૬૨માં સિરણ ગામ વસાવ્યું અને તેમાં કિલ્લો બંધાવ્યો. તેના પુત્ર (૪૩) **રાજા સહસ્રમલ ચૌહાણે** (દેવડે) સં. ૧૪૮૨ ના વૈશાખ સુદિ ૨ (વૈ. વદ ૭)ના રોજ સિરણ ગામ પાસે **સિરોહી નગર** વસાવ્યું. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૨૬)

(૨) તપગચ્છના ૫૧મા આ૦ મુનિસુંદરસૂરિએ ચોવીશવાર સૂરિમંત્રનો જાપ કર્યો હતો. તેમણે જ્યારે જ્યાં જ્યાં એ જાપવિધિ કર્યો ત્યારે ત્યાંના રાજાએ પોતાના રાજ્યમાં **અમારિ** પળાવી હતી. તેમણે સિરોહીમાં સૂરિમંત્રનો જાપવિધિ શરૂ કર્યો. તેમના ઉપદેશથી રાજા **સહસ્રમલ્લ ચૌહાણે** સિરોહી રાજ્યમાં **અમારિ** પળાવવાનું જાહેર કર્યું; પણ પોતે જ એ મર્યાદાનો ભંગ કર્યો. આથી સિરોહી રાજ્યમાં એકદમ તીડોનો ઉપદ્રવ શરૂ થયો. આચાર્યશ્રીના ધ્યાનમાં આ વસ્તુ આવી જતાં તેમણે એકાંતમાં ધ્યાન કરી એ ઉપદ્રવ શમાવ્યો.

(પ્રક. ૫૧, પૃ. ૧૯૫)

(૩) સિરોહીમાં લગભગ વિક્રમની દશમી શતાબ્દીની ધાતુની કલાપૂર્ણ જિનપ્રતિમા વિદ્યમાન છે.

નોંધ : 'જૈનયુગ' નવું વર્ષ ૩જું, અંક-૪માં તેનો ફોટો છપાયો છે.

(૪) અહીં ભગવાન અજિતનાથનું જિનાલય બન્યું હતું. સંઘે મડાહડ-ગચ્છના **આ૦ કમલપ્રભસૂરિ**ના ઉપદેશથી ભ૦ અજિતનાથના જિનપ્રાસાદમાં ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનો ભદ્રપ્રાસાદ બનાવ્યો, તેમાં સં. ૧૫૨૦ના અષાડ સુદિ ૨ ના રોજ સર્વધાતુની પરિકરવાળી **ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથની** પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા આ૦ કમલપ્રભસૂરિના હાથે કરાવી. તેમાં એક કાઉસગ્ગિયા મૂર્તિ ઉપર આ આશયનો **પ્રતિમાલેખ** છે. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૦૭)

(૫) કછોલીગચ્છના ભ૦ સર્વાનંદસૂરિના શિષ્ય પં૦ **ગુણસાગર** ગણિના શિષ્ય યતિ **યશોવર્ધને** એક જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

નોંધ : આ પ્રતિમા ભગવાન અજિતનાથના જિનાલયમાં વિદ્યમાન છે.

(૬) સિરોહીમાં શેઠ ઉજળ અને કાજા નામે બે પોરવાડ ધની, માની, પરાક્રમી, વીર અને ધર્મિષ્ઠ જૈન મંત્રી હતા. તેઓએ શત્રુંજય તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. ઉપરાંત, આ૦ સોમદેવસૂરિની અધ્યક્ષતામાં સિરોહીથી

જીરાવલા તીર્થની યાત્રા કરી તથા તેઓએ સિરોહીમાં ૮૪ દંપતીઓ સાથે ચોથું વ્રત લીધું, મોટો ઉત્સવ કર્યો. તેમાં તેઓએ સૌને **તાંબૂલની પ્રભાવના** કરી. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૬, પ્રભાવક જૈનો નં. ૫ તથા પૃ. ૨૪૬.)

(૭) આ૦ આણંદવિમલસૂરિએ સં. ૧૫૮૭માં સિરોહીમાં ઉ૦ ઉદયધર્મ ગણિવરને આચાર્ય બનાવી, **આ૦ વિજયદાનસૂરિ નામ રાખી**, પોતાની પાટે સ્થાપ્યા. (પ્રક. ૫૭, પૃ. ૪)

(૮) **આ૦ વિજયદાનસૂરિએ** સં. ૧૬૧૦ના પોષ સુદિ ૧ના સિરોહીમાં ઉ૦ હીરહર્ષને **આચાર્યપદવી** અને ઉ૦ ધર્મસાગરને **મહોપાધ્યાય** પદવી આપી. (પ્રક. ૫૭, પૃ. ૧૭)

(૯) રાજા **સુરતાનજી ચૌહાણે** સં. ૧૬૬૭માં દર સાલ માટે અષાડ સુદિ ૧૧થી ભાદરવા સુદિ ૬ સુધી સિરોહી રાજ્યમાં અમારિ પાળવાનો આદેશ આપ્યો હતો, જે અમારિનો શિલાલેખ સિરોહીમાં ભ૦ પદ્મપ્રભુ જિનાલય પાસે સુરક્ષિત છે. (**નોંધ** : આ શિલાલેખનો ફોટો 'જૈનયુગ', (નવું) વર્ષ–૩, અંક–૩માં છપાયો છે.)

(૧૦) વિ. સં. ૧૬૬૮ના કાર્તિક સુદિ ૫ના રોજ સિરોહીમાં **ઉપા૦ ગુણવિજયજી ગણિએ "વિજય પ્રશસ્તિ મહાકાવ્ય"** સર્ગ–૧૭ થી ૨૧ મૂળ અને તે મહાકાવ્યની સંપૂર્ણ ટીકા નામે 'વિજય દીપિકા' રચી. (પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૦૨)

(૧૧) સિરોહીમાં શા૦ **પૂંજાશાહને** ઉછરંગદે નામે પત્ની હતી અને **તેજપાલ નામે પુત્ર** હતો. સં૦ તેજપાલને બે પત્નીમાં ચતુરંગદેવીથી **વસ્તુપાલ**, વર્ધમાન અને ધનરાજ નામે ત્રણ પુત્રો તથા **માની** નામે એક પુત્રી થયાં. જ્યારે **લક્ષ્મીદેવીથી** ગોડીદાસ નામે પુત્ર અને **ગજસિંહ** નામે પૌત્ર થયો. તેજપાલની પુત્રી માનકુમારીએ દીક્ષા સ્વીકારી, જેનું નામ **સાધ્વી મહિમાશ્રી** રાખવામાં આવ્યું. તે ઉચ્ચ સંયમ પાળી કાળધર્મ પામી.

સં૦ **વસ્તુપાલને** ભાર્યા અનુપમાદેવીથી સુખમલ, ઇન્દ્રભાણ અને ઉદયભાણ એમ ત્રણ પુત્રો થયા. **સં૦ વર્ધમાન** પ્રભાવશાળી હતો. તેને ૩ સ્ત્રીઓ હતી અને **દેવચંદ** નામે પુત્ર હતો. **ધનરાજને રૂપકુમારી** નામે પત્ની હતી.

સં૦ **તેજપાલ** સિરોહીમાં રાજાનો **મહામાત્ય** હતો. ''મહામાત્ય વસ્તુપાલ તેજપાલ'' જેવો હતો. દાન દેવામાં કલ્પવૃક્ષ જેવો હતો. તપાગચ્છના **૬૦મા ભટ્ટારક વિજયદેવસૂરિનો** તે પરમ ભક્ત હતો. તેણે સિરોહીના ભ૦ અજિતનાથના જિનપ્રાસાદમાં કમળદલવાળું સમવસરણ બનાવ્યું અને તેમાં સં. ૧૬૮૫ના અષાઢ

વદિ ૪ ને ગુરુવારે ભ૦ વિજયદેવસૂરિ, આ૦ વિજયસિંહસૂરિના હાથે ભ૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (પ્રક. ૬૦, પૃ. ૨૯૯, ૩૩૦)

નોંધ : ભ૦ પાર્શ્વનાથના કમલ સાથેના સમવસરણનો તથા સિરોહીના બીજા જિનપ્રાસાદોના ફોટા માટે જુઓ 'જૈનયુગ' (નવું) વર્ષ–૩, અંક–૩.

સં૦ તેજપાલે સં. ૧૬૯૧ શ્રાવણ વદિ ૯ રવિવારે સિરોહીમાં ૧. શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના જિનપ્રાસાદના ખેલામંડપમાં ભ૦ આદીશ્વરની મોટી જિનપ્રતિમાની તથા ૨. દશાઓસવાલના આદીશ્વરના જિનપ્રાસાદના ખેલામંડપમાં ભ૦ મુનિસુવ્રતસ્વામીની મોટી જિનપ્રતિમાની તપગચ્છના ૬૧મા ભ૦ વિજયપ્રભસૂરિના પટ્ટધર ૬૨મા આ૦ વિજયરત્નસૂરિની આજ્ઞાથી મહો૦ મેઘવિજય ગણિવરના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

સં૦ તેજપાલની માતા ઉછરંગદેવીએ સં. ૧૬૯૫ વૈશાખ સુદિ ૩ બુધવારે સિરોહીમાં દશાઓસવાલના આદીશ્વર જિનપ્રાસાદમાં ભ૦ વિજયતિલકસૂરિ (આ૦ વિજયાનંદસૂરિ)ના હાથે ભ૦ હીરવિજયસૂરિની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેમજ સં૦ તેજપાલ વગેરેની પત્નીઓ અને પુત્રોએ પણ વિવિધ જિનાલયોમાં જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.•

સં૦ વર્ધમાને સં. ૧૭૩૬ માગસર સુદિ ૩ બુધવારે સિરોહીમાં શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ જિનપ્રાસાદમાં મૂળનાયક શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની જિનપ્રતિમાની મહો૦ મેઘવિજય ગણિવરના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી, તેમજ સાધ્વીજી મહિમાશ્રીજીના ઉપદેશથી ચૌમુખ આદીશ્વર જિનપ્રાસાદમાં ભ૦ સુમતિનાથ વગેરે જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી મહો૦ મેઘવિજય ગણિવરના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

સં૦ દેવચંદે પણ, ભ૦ વિજયરાજસૂરિના હાથે, ચૌમુખ આદીશ્વરના જિનપ્રાસાદમાં જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

તેમજ ગજસિંહે ભ૦ વિજયપ્રભસૂરિના હાથે ઓસવાલના ભ૦ ઋષભદેવના જિનપ્રાસાદમાં ઘણી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ, ખંડ ત્રીજો, પૃ. ૫૦૧ થી ૫૦૩)

• **અમદાવાદમાં** સં. તેજપાલે સૌ ભટ્ટારકો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, પંન્યાસો અને મુનિરાજોનું ગુરુપૂજન, શ્રાવકોમાં શ્રીફળની પ્રભાવના તથા મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. તેણે સં. ૧૬૮૧માં પ્રથમ ચૈત્ર સુદ ૯ ને રવિવારે, પુનર્વસુ નક્ષત્ર અને રવિયોગમાં, અમદાવાદમાં, તપગચ્છના દેવસૂરસંઘ અને આણંદસૂરસંઘ એ બન્ને શાખાઓનો ભેદ મટાડી એક કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આથી અમદાવાદ સંઘે મોટો ઉત્સવ કરી, તેને ગચ્છભેદ–નિવારણ તિલક અને સંઘપતિનું તિલક કર્યું હતું.

(૧૨) સિરોહી રાજ્યના **વસંતગઢમાં** સં૦ સદા પોરવાડના વંશમાં અનુક્રમે ૧. **સં૦ સદા પોરવાડ** (ભાર્યા સહજલદેવી), ૨. સં૦ જસવંત, સં૦ શ્રીવંત, સં૦ સોમા, **સં૦ સુરતાણ**, ૩. સં૦ **સીપા** (શ્રીપાલ ભાર્યા સરૂ), ૪. સં૦ **મેહાંજલી**, ૫. ગુણરાજ, કર્મરાજ અને ૬. વીરભાણ થયા.

સં૦ સુરતાણ અને સં૦ સીપાનો પરિવાર વિક્રમની સત્તરમી સદીના પ્રારંભમાં 'સિરોહી' આવી વસ્યો. તેમણે સિરોહીને **આદર્શ સ્થાપત્યનગર** બનાવ્યું.

સિરોહીમાં રાજમહેલવાળી પહાડીની તળેટીમાં એક જ પડથાર ઉપર મોટા ૧૪ જિનપ્રાસાદો છે. તે **અર્ધશત્રુંજય તીર્થ** તરીકે ઓળખાય છે. તેમાં આદીશ્વરનો ત્રણ માળનો **ચતુર્મુખી જિનપ્રાસાદ** મુખ્ય અને વિશાળ છે. તેનો ઇતિહાસ આ પ્રમાણે મળે છે :

શ્રીસંઘમુખ્ય સીપા પોરવાડે સં. ૧૬૩૪માં તે જિનપ્રાસાદને તૈયાર કરાવ્યો અને સં. ૧૬૪૪ ફા. વદિ ૧૩ બુધવારે મહારાવ **સૂરતાનજીના** રાજ્યમાં મોટો ઉત્સવ કરી **જગદ્‌ગુરુ આ૦ વિજયહીરસૂરિના** હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેના ભાઈઓ તથા વંશજોએ ત્યારે તથા ત્યારબાદ સં. ૧૭૨૧ જેઠ સુદિ ૩ ને રવિવારે **ભ૦ વિજયરાજસૂરિના** હાથે તેની દેરીઓ તથા વિવિધ જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ, ખંડ–૩, પૃ. ૨૮૨ થી ૨૯૨)

નોંધ : આ મંદિરનો ફોટો 'જૈનયુગ' વર્ષ–૩, અંક ૩-૪માં છપાયો છે.

(૧૩) જગદ્‌ગુરુ **આ૦ વિજયહીરસૂરિએ** વિ.સં. ૧૬૪૪માં સિરોહીનગરમાં રોહા ગામના શેઠ **શ્રીવંત પોરવાડને** દીક્ષા આપી, મુનિ **શુભવિજય** નામ રાખી, મહો૦ કલ્યાણવિજય ગણિવરના શિષ્ય બનાવ્યા હતા. આ શેઠ શ્રીવંતના કુટુંબના ૧૦ સ્ત્રી-પુરુષોએ જગદ્‌ગુરુના પરિવારમાં દીક્ષા લીધી હતી.

તે પૈકીમાં ૧. તેનો સૌથી નાનો પુત્ર **કલ્યાણ** કે જે મહો૦ સોમવિજય-ગણિના શિષ્ય (સં. ૧૬૫૧) મુનિ કમળવિજયજી હતા. **ભ૦ વિજયતિલકસૂરિ** સં. ૧૬૭૬ પોષ સુદિ ૧૪ના રોજ સિરોહીમાં સ્વર્ગે ગયા. આથી **સંઘે** પોષ વદિ ૧૩ની સવારે સિરોહીમાં સં૦ મેહાંજલીએ કરેલ પદવી મહોત્સવમાં મુનિ કમળવિજયને (૬૨મા) **ભ૦ વિજયાનંદસૂરિ** નામ રાખી, ભ૦ વિજયતિલકસૂરિની પાટે સ્થાપ્યા. તેમનાથી તપાગચ્છની ''વિજયાનંદસૂરિ શાખા'' નીકળી છે.

સં૦ મેહાંજલીએ સં. ૧૬૯૦માં નાડલાઈથી ભ૦ વિજયાનંદસૂરિ, મહો૦ સિદ્ધચંદ્રગણિ, મહો૦ **ભાવવિજયગણિ**, મહો૦ મુનિવિજયગણિના શિષ્ય ઉ૦ દેવવિજયગણિ વગેરે ૧૨૫ મુનિવરોની અધ્યક્ષતામાં ૨૦ હજાર માણસોનો શત્રુંજય તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢી, સૌને યાત્રા કરાવી હતી. ત્યાં દાદાના

ભંડારમાં ૫૦ હજાર રૂપિયા વાપર્યા. પછી તેણે ભટ્ટારકને પાછા સિરોહી લાવી, સિરોહીમાં 'ચોમાસું' કરાવ્યું હતું.

સં૦ સીપાનો પુત્ર સં૦ મેહાંજલી ધર્માત્મા, ઉદાર, તપાગચ્છની વિજયાનંદ શાખાનો ઉપાસક હતો. તેણે ૬૧ જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. (વિજયતિલકસૂરિ રાસ.) તેને ચાંપો, કેશવ, કૃષ્ણ વગેરે ભાઈ હતા.

૨. શ્રીવંતની પુત્રી સહજા પોતાની માતા લાલબાઈ, સાધ્વી નામ લાભશ્રીની શિષ્યા સા૦ સહજશ્રી બની હતી. પં૦ સત્યવિજયજી ગણિવરે સં. ૧૭૧૦ વૈશાખ સુદિ ૩ ગુરુવારે ક્રિયોદ્ધાર કરી સંવેગી માર્ગ સ્વીકાર્યો ત્યારે સાધ્વી સહજશ્રીએ પણ સંવેગીપણું સ્વીકાર્યું હતું. એટલે વર્તમાન તપાગચ્છના શ્રમણીસંઘની દાદી ગુરુણી તે સાધ્વી સહજશ્રી છે, એમ કહીએ તો સપ્રમાણવસ્તુ છે.

(પ્રક. ૬૦, પૃ. ૩૧૩)

(૧૪) સિરોહીમાં સં. ૧૫૯૮માં શેઠ વણવીર વીશા પોરવાડ થયો. સં. ૧૬૦૩માં શેઠ ગોવિંદ, શા૦ જીવરાજ, શેઠ થાથા, કોઠારી છાછા વગેરે તપાગચ્છના જૈન શ્રાવક હતા. શા૦ જીવરાજે સં. ૧૬૦૨માં ૪૦ દિવસના ઉપવાસ કરી, ફાગણ વદિ ૮ના રોજ પારણું કર્યું. પછી તેઓએ સં. ૧૬૦૩ મહા વદિ ૮ના પિંડવાડામાં ભ૦ વિજયદાનસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

(પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ, ખંડ ત્રીજો, પૃ. ૩૧૧, ૩૧૯)

શા૦ જીવરાજ વીશા પોરવાડના પુત્ર હીરજીએ સં. ૧૬૦૩ પોષ સુદ ૧ના સિરોહીથી આબૂનો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. આ સંઘમાં પાલનપુરા ગચ્છના પં૦ સંઘચારિત્રગણિના શિષ્ય મહો૦ વિમલચારિત્રગણિ, તેમના શિષ્યો માણેક્યચારિત્ર, જ્ઞાનચારિત્ર, હેમચારિત્ર, સંઘધીર, ધર્મધીર તથા સાધ્વીઓ પ્ર૦ વિદ્યાસુમતિ, રત્નસુમતિ વગેરે પરિવાર હતો. સંઘમાં પોરવાડ, ગૂર્જર, શ્રીમાળી વગેરે જૈનો સાથે હતા, ૧૦૦થી વધુ વાહનો હતા. (પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ, ખંડ-૩, પૃ. ૩૨૩; પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૨૨(૪), પાલનપુરા પટ્ટાવલી)

(૧૫) ૧૬૧૨માં જૈન મિત્રમંડળે આબૂનો સંઘ કાઢ્યો. (પૃ. ૩૨૩)

(૧૬) તપગચ્છના આ૦ વિજયદેવસૂરિના મહોપાધ્યાય લાવણ્યવિજય ગણિવરના શિષ્ય પં૦ નિત્યવિજયગણિએ સં. ૧૭૨૭ બીજા વૈશાખ વદિ ૨ ને સોમવારે સિરોહીમાં ''નવસ્મરણનો ટબ્બો'' લખ્યો.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભાગ ૨, પ્રશ. નં. ૮૬૬)

卐

આચાર્ય રત્નશેખરસૂરિ

તેમનો **જન્મ** સં. ૧૪૫૭ (૧૪૫૨)માં થયો હતો. તેમણે (૫૦મા) આ૦ **સાધુરત્નસૂરિના** ઉપદેશથી (પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૬) વૈરાગ્ય ભાવના થતાં સં. ૧૪૬૩માં આ૦ સોમસુંદરસૂરિના હાથે દીક્ષા લીધી. તેમને સં. ૧૪૮૩માં પંન્યાસપદ, નામ પં૦ રત્નચંદ્રગણિ રાખવામાં આવ્યું. સં. ૧૪૯૩માં મેવાડના દેલવાડામાં આ૦ મુનિસુંદરસૂરિના હાથે **ઉપાધ્યાયપદ** આપતાં નામ **મહો૦ રત્નશેખરગણિ** રાખવામાં આવ્યું. તેમને સં. ૧૫૦૨માં દેલવાડામાં **આ૦ મુનિસુંદરસૂરિના** હાથે **આચાર્યપદવી** મળી. સં. ૧૫૧૭ (૧૫૧૧) પોષ વદિ ૬ના રોજ આ૦ રત્નશેખરસૂરિનું સ્વર્ગગમન થયું.

તે આ૦ ભુવનસુંદરસૂરિના દીક્ષાશિષ્ય અને **મહો૦ લક્ષ્મીભદ્રગણિના** વિદ્યાશિષ્ય હતા. તે બાલવયમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરીને વિદ્વાન થયા. વાદમાં તે નિષ્ણાત હતા. **વાણીદેવી** તેમના ઉપર પ્રસન્ન હતી. તેમણે નાની વયમાં જ 'બેદરપુર' વગેરે દક્ષિણ દેશના વાદીઓને જીત્યા. ખંભાતના બાંબીભટ્ટે તેમને **'બાલસરસ્વતી'**નું બિરુદ આપ્યું.

તેમણે સં. ૧૪૯૬માં રાણકપુર તીર્થમાં ઉ૦ **સોમદેવને** અને તે પછી ઉ૦ **ઉદયનંદિને** અને સં. ૧૫૦૮માં મેવાડના મજ્જાપદ્રમાં ઉ૦ **લક્ષ્મીસાગરને** આચાર્યપદવી આપી. તેમણે તથા આ૦ ઉદયનંદિએ આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિને ભટ્ટારક મુનિસુંદરસૂરિની મરજી પ્રમાણે **આ૦ રત્નશેખરસૂરિની** પાટે સ્થાપ્યા.

પ્રતિષ્ઠાઓ –

તેમના પ્રતિષ્ઠાલેખો નીચે પ્રમાણે જોવા મળે છે.

(૧) આ૦ રત્નશેખરસૂરિવરે સં. ૧૫૦૭ મહા સુદિ ૧૧ બુધવારે રાણા કુંભાજીના રાજ્યમાં વસંતગઢમાં વ્ય૦ **ભાદા પોરવાડે** જીર્ણોદ્ધાર કરાવેલ ભ૦ શાંતિનાથના જિનપ્રાસાદની તથા તેમાંની જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી.

(પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ, ખંડ ત્રીજો, પૃ. ૨૮૨)

નોંધ : વસંતગઢ ગામ પહાડીમાં વસેલું છે. આજે તેના ખંડેરો ઊભા છે. વચમાં એક તૂટેલો જિનપ્રાસાદ છે. તેમાં ભ૦ શાંતિનાથની એક પદ્માસનવાલી ખંડિત પ્રતિમા છે. પત્થર એવી જાતનો છે કે તેને તાંબાના પૈસાની ટકોર મારવાથી તેમાંથી મીઠો-

મધુરો ખણખણાટ સંભળાય છે. અહીંની જિનપ્રતિમાઓ પીંડવાડા વગેરે સ્થાનોમાં લઈ જવામાં આવી છે. વસંતગઢના સદા પોરવાડના પુત્રો સુરતાણ, સીપા, મેહાંજલી સિરોહીમાં જઈ વસ્યા. (પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૧૨)

અજારીથી ૪ માઈલ પર આ સ્થાન આવેલું છે. અજારી અને વસંતગઢની વચ્ચે એક નાનું ગામડું છે. તેના પાદરમાં એક પાળીયામાં **શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવની ઊભી મૂર્તિ છે;** અને તેના મુકુટમાં **ભ૦ નેમિનાથની** જિનપ્રતિમા છે.

(૨) **આ૦ રત્નશેખરસૂરિએ** સં૦ ૧૫૦૮ વૈશાખ વદિ ૧૩ના રોજ દેવકુલપાટકમાં શા૦ જગશી પોરવાડની પરંપરાના **શા૦ શાડૂલે** ભરાવેલાં ૨૪ જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા (અંજનશલાકા) કરી; અને દેવકુલપાટક, ગિરનાર, આબૂ, **ચંપકનેર,** ચિત્તોડ, **જાઉરનગર,** કાયંદ્રા, નાગહ્રદ, ઓશિયા, શ્રીનાગપુર, કુંભલગઢ અને **શ્રીકુંડ** (દક્ષિણ) એ દરેક સ્થાને (તેમાંની) બે બે જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી. (–ભાંડારકરની નોંધના આધારે, શ્રી જિનવિજયજીનો પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ, ભા. ૨, નાડોલ વિભાગ, લે. નં. ૩૭૨)

(૩) આ૦ રત્નશેખરસૂરિએ સં. ૧૫૧૦ અષાડ સુદિ ૨ ના રોજ વીસલપુરના શેઠ ભૂંભવ અને શેઠ **જસાકે** ભરાવેલી ભ૦ શીતલનાથની જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. (પ્રતિમાલેખ)

ગ્રંથો –

આ૦ રત્નશેખરનાં અસલ નામો મુનિ ચંદ્રરત્ન તથા રત્નચંદ્ર મળે છે. **પં૦ ચંદ્રરત્નગણિએ** સં. ૧૪૮૩માં ગુરુદેવરચિત 'જયાનંદચરિત્ર' (ગ્રં. ૭૫૦૦)નું સંશોધન કર્યું, તેમાં તેમણે ૪ શ્લોકો બનાવીને તેની અંતે જોડ્યા હતા. (જુઓ, પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૦૬)

નોંધ : સંભવ છે કે પં૦ ચંદ્રરત્ન, આ૦ રત્નશેખરના શિષ્ય-પ્રશિષ્ય પણ હોય.

તેમણે સં. ૧૪૯૬માં 'શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણવૃત્તિ' (અર્થદીપિકા) ગ્રં. ૩૬૪૪, સં. ૧૫૦૬માં 'શ્રાદ્ધવિધિસૂત્ર' મૂળ ગાથા ૧૭, તેની સંસ્કૃત ટીકા 'શ્રાદ્ધવિધિકૌમુદી' ગ્રં. ૬૭૬૧, સં. ૧૫૧૬માં 'આચારપ્રદીપ' ગ્રં. ૪૦૬૫, 'લઘુક્ષેત્રસમાસ, હેમવ્યાકરણ–અવચૂરિ અને પ્રબોધચન્દ્રોદય' વગેરે ગ્રંથો રચ્યા.

આ૦ રત્નશેખરસૂરિવરે આબૂ તીર્થમાંના ભ૦ પાર્શ્વનાથ અને ભ૦ નેમિનાથનાં સ્તવનો, નવખંડા પાર્શ્વનાથનું સ્તવન, મહેસાણા પાર્શ્વનાથ સ્તવન (શ્લોક ૨૬), સ્તવનચોવીસી, વિ. સં. ૧૫૦૦માં સંસ્કૃત–પ્રાકૃત તથા શૌરસેની એમ ત્રણ ભાષામાં ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્ર (શ્લોક ૨૫), સં. ૧૫૧૦માં રત્નચૂડ રાસ અને ભ૦ મુનિસુંદરસૂરિ સુધીની ''તપાગચ્છની ગુર્વાવલી'' (કડી ૨૭) વગેરે બનાવ્યાં હતાં.

તેમણે ત્રણ ભાષાનાં ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રમાં માત્ર ભ૦ સોમસુંદર-સૂરિવરની કૃપા માગી છે; પણ પોતાનું નામ આપ્યું નથી.

નોંધ : મહો૦ લક્ષ્મીભદ્ર ગણિવરે તેમની 'અર્થદીપિકા'ને શોધી અને પં૦ **જિનહંસ** (જિનહર્ષ) ગણિવરે તેમના 'આચારપ્રદીપ'ને તથા તેમની 'શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી'ને શોધ્યાં હતાં, લખ્યાં હતાં. **મહાતાર્કિક પં૦ ભોજસાગર ગણિવરે** વિ. સં. ૧૭૯૯માં તેમના 'આચારપ્રદીપ'નો ગુજરાતી બાલાવબોધ કર્યો.

ભ૦ રત્નશેખરસૂરિની **'શ્રમણપરંપરાઓ'** નીચે પ્રમાણે મળે છે :

૧. પટ્ટાવલી –

(૫૨) ભ૦ રત્નશેખરસૂરિ – (૫૩) ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ. (પ્રક. ૫૩)

(૫૩) **પં૦ સંવેગદેવ (સર્વાંગદેવ) ગણિવર** – તેમણે સં. ૧૪૮૩માં આ૦ જિનવલ્લભસૂરિના પ્રશ્નોત્તર શતકની ટીકા, સં. ૧૫૦૩માં પિંડવિસોહી પગરણનો બાલાવબોધ અને સં. ૧૫૧૦ કે ૧૫૧૪માં આવસ્સયસુત્ત પેઢીયા–પીઠીકાનો ગુજરાતી બાલાવબોધ વગેરે બનાવ્યાં.

(૫૪) **આ૦ ઉદયનંદીસૂરિ** – તે **આ૦ જયચંદ્રસૂરિના** હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય, વિદ્યાશિષ્ય અને **પટ્ટધર** હતા. **આ૦ રત્નશેખરસૂરિએ** સં. ૧૪૯૬માં રાણકપુરમાં ભ૦ સોમસુંદરસૂરિ અને ભ૦ મુનિસુંદરસૂરિની અધ્યક્ષતામાં ઉ૦ ઉદયનંદીને **આચાર્ય** બનાવી, આ૦ જયચંદ્રસૂરિની પાટે સ્થાપિત કર્યા હતા.

ભ૦ રત્નશેખરસૂરિ તથા **આ૦ ઉદયનંદીસૂરિએ** વિ. સં. ૧૫૦૮માં મજ્જાપદ્ર (મેવાડના મજેરાનગર)માં ઉ૦ લક્ષ્મીસાગર ગણિને **આચાર્ય** બનાવી, ભ૦ રત્નશેખરસૂરિની પાટે ૫૩મા **ગચ્છનાયક** બનાવ્યા.

(પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૫૭; પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૨૭)

(૫૫) **પં૦ સંઘકળશગણિ** – તેમણે સં. ૧૫૦૫માં તલવાડામાં આઠ ભાષામાં 'સમ્યક્ત્વરાસ' રચ્યો.

૨. પટ્ટાવલી (સમયશાખા) –

૫૨. **આ૦ રત્નશેખરસૂરિ**. ૫૩. ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ. ૫૪. **આ૦ સોમદેવસૂરિ** (જુઓ, પ્રક. ૫૩, કમલકળશ મત, નિગમમત પટ્ટાવલીઓ, પૃ. ૨૪૫). ૫૫. આ૦ રત્નમંડનસૂરિ.

૫૬. **આ૦ સોમજયસૂરિ** – તે મોટા તાર્કિક હતા. અમે અહીં નિગમમતની પટ્ટાવલીના આધારે તેમનો ૫૬મો પટ્ટાંક આપ્યો છે. (જુઓ, પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૫, નિગમમત પટ્ટાવલી) ૫૭. **આ૦ સમયરત્નસૂરિ**.

૫૮. પં૦ લાવણ્યસમયગણિ – પાટણનો કવિ શ્રીમાલી મંગ અમદાવાદનાં અજદરપરામાં આવીને વસ્યો. તેને શ્રીધર વગેરે ૩ પુત્રો થયા. શ્રીધરને ઝમકદેવીથી ૧ વસ્તુપાલ, ૨ જિનદાસ, ૩ મંગલદાસ, ૪ લહુરાજ અને ૫ લીલાવતી એમ પાંચ સંતાન થયાં.

લહુરાજનો જન્મ શાકે ૧૩૮૨, સં. ૧૫૨૧ (અથવા સં. ૧૫૧૭)ના પોષ વદિ ૩ના રોજ પાછલી રાતે, પ્રભાત પહેલાં ૯ ઘડી બાકી હતી ત્યારે, આશ્લેષા નક્ષત્રમાં તથા છઠ્ઠા તુલા લગ્નમાં થયો. ત્યારે પહેલે સ્થાને તુલા લગ્નમાં મંગલ તથા કેતુ, બીજે સ્થાને વૃશ્ચિકમાં બુધ, ત્રીજે ધનમાં રવિ, ચોથે મકરનો શુક્ર, પાંચમે કુંભનો ગુરુ તથા શનિ, સાતમે મેષનો રાહુ અને દશમે સ્થાને કર્કનો સ્વઘરનો ચંદ્ર હતા. ધનનો સૂર્ય હૃદયના સ્થાનમાં હતો. આવો ઉત્તમ ગ્રહયોગ હતો ત્યારે લહુરાજનો જન્મ થયો.

આ૦ સમયરત્નસૂરિએ તેનો ફળાદેશ જાણીને જણાવ્યું કે, ''આ બાળક તપસ્વી, તીર્થ જેવો પૂજનીક, મોટો વિદ્વાન કે મોટો યતિરાજ થશે.''

ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ સં. ૧૫૩૦ના જેઠ સુદિ ૧૦ના રોજ પાટણના ''પાલનપુરીયા ઉપાશ્રય''માં લહુરાજને દીક્ષા આપી. તેનું નામ મુનિ લાવણ્ય-સમય પાડ્યું. તેમણે નવમે વર્ષે દીક્ષા લીધી અને ૧૬મા વર્ષે સરસ્વતી પ્રસન્ન થવાથી કવિતાનાં છંદ, ચોપાઈ, રાસ વગેરે રચવાનું શરૂ કર્યું. અનેક કાવ્યોની રચના કરી. ઉપદેશ દ્વારા નવા ઉપાશ્રય અને દેરાસરો કરાવ્યાં. મીર-મલેકો તેમજ રાજાઓને ખુશ કરી પ્રભાવિત કર્યા. તેમને સં. ૧૫૫૫માં પંન્યાસપદ મળ્યું. તે વિ. સં. ૧૫૮૯ સુધી વિદ્યમાન હતા.

ગ્રંથો –

તેમણે નીચે મુજબ ગ્રંથો રચ્યાનું જાણવા મળે છે :

૧. 'સિદ્ધાંતચોપાઈ (લોંકા–મત સમીક્ષા)' કડી : ૧૯૧, સં. ૧૫૪૩ કાર્તિક સુદિ ૮.

૨. 'ગૌતમપૃચ્છા' (કડી : ૧૨૦) સં. ૧૫૪૫ ચૈત્ર સુદિ ૧ ગુરુવાર.

૩. 'સ્થૂલભદ્ર એકવીસો' સં. ૧૫૫૩, દિવાળી.

૪. 'નેમિનાથ હચમડી' સં. ૧૫૬૨.

૫. 'સીમંધર–વિનતિ' સં. ૧૫૬૨, મુ. વામજ (આલોયણા સ્વાધ્યાય, ગા. ૪૭).

૬. 'સેરિસાતીર્થ સ્તવન' સં. ૧૫૬૨.

૭. 'રંગરત્નાકર' (નેમિનાથ પ્રબંધ) સં. ૧૫૬૪.

૮. 'સુરપ્રિય કેવલિરાસ' સં. ૧૫૬૭, મુ. ખંભાત.

૯. 'વિમલપ્રબંધ' સં. ૧૫૬૮, માલસમુદ્ર.★

૧૦. 'કરસંવાદ' (કડી : ૬૯) સં. ૧૫૭૪, મુ. સાતિનગર.

૧૧. 'અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ સ્તવન' (કડી : ૪૫) સં. ૧૫૮૫ વૈ. સુ. ૩.

૧૨. 'યશોભદ્રાદિ ત્રણ રાસ' સં. ૧૫૮૯.

૧૩. 'દેવરાજ વચ્છરાજરાસ' ખંડ : ૬, સં. ૧૫૭૧, મુ. દેવગિરિ (દોલતાબાદ).

૧૪. ગૌતમસ્વામિરાસ.

૧૫. ગૌતમસ્વામિછંદ.

૧૬. 'જિરાવલા પાર્શ્વનાથ વિનતિ'.

૧૭. 'પંચતીર્થી સ્તવન'.

૧૮. 'રાજિમતી ગીત'.

૧૯. 'રંગરત્નાકર છંદ' (નં. ૭).

૨૦. 'દ્રઢપ્રહારીગીત' (સજ્ઝાય).

૨૧. 'શત્રુંજય તીર્થ ઉદ્ધાર પ્રશસ્તિ' સં. ૧૫૮૭, વૈ. વ. ૬ રવિવાર.

૨૨. 'પંચવિષય સજ્ઝાય'.

૨૩. આઠ મદની સજ્ઝાય.

★ **માલસમુદ્રનાં** આજનાં નામ-સ્થાન અંગે નીચે પ્રમાણે અનુમાન થાય છે.

(૧) મારવાડમાં નાણા-બેડા-પીંડવાડા પાસે **માલસુસીવેરા** ગામો છે. બન્નેની વચ્ચે મોટી **કોતરો** અથવા વીથરૂ જેવી **ભૂમિ** છે. કદાચ ત્યારે ત્યાં પાણી **જમા** રહેતું હોય ! માલસમુદ્ર અને સીવેરામાં તપગચ્છના શ્રમણો ચોમાસું રહેતા.

(૨) બ્યાવર અને મેવાડના વિજયનગરના રસ્તા વચ્ચે નદી કિનારે ગુલાબપુરાની ધોંસરીમાં અજમેર જિલ્લાનું **મસુદા** ગામ છે જગદ્‌ગુરુ **આ૦ વિજયહીરસૂરિ** ફતેપુર સીકરીથી ગુજરાત પધાર્યા ત્યારે 'મસુંદુ' પધાર્યા હતા. મેવાડના રાણા **પ્રતાપસિંહે** તેમને મેવાડમાં પધારવાનો આમંત્રણપત્ર વિજયનગરથી મસુંદુ નગર લખી મોકલ્યો હતો. **શ્રી અયોધ્યાપ્રસાદ** ગોયલીએ ''રાજપુતાનાકે વીર'' નામની પુસ્તિકાનાં પૃ. ૩૪૧– ૩૪૨માં આ પત્ર પ્રકાશિત કર્યો છે. જેમાં તેણે મસુંદુને 'મુર્શિદાબાદ' માની લીધું છે. (જુઓ પ્રક. ૪૪, પૃ. ૨૩)

આ૦ વિજયસેનસૂરિએ પોતાના ક્ષેત્ર દેશ-પટ્ટકમાં મસુંદુમાં ચોમાસું કરવા માટે ગીતાર્થોના નામ લખી આદેશ આપ્યો છે. તે સમયે અહીં તપાગચ્છના જૈનોનાં ઘણાં ઘર હતાં. આજે તપાગચ્છ જૈનોનાં ૪-૫ ઘર છે. **મોટું જિનાલય છે.**

(૩) રાયપુર અને સંબલપુરના મોટરમાર્ગે રાયપુરથી ૩૦ માઈલ દૂર **મહાસમુંદ** ગામ છે. ત્યાં આજે શ્વેતાંબર જૈનોના ૮ ઘર છે; જિનાલય નથી.

(૪) ગુજરાત–પાલનપુર પાસે **માલણ** ગામ છે. તેનું પ્રાચીન નામ પણ 'માલણજ' મળે છે, તો તે માલસમુદ્ર હોવાનો સંભવ નથી.

૨૪. સાતવારની સજ્ઝાય.
૨૫. પુણ્યફલની સજ્ઝાય.
૨૬. આત્મપ્રબોધની સજ્ઝાય.
૨૭. ચૌદ સ્વપ્નની સજ્ઝાય.
૨૮. દાનની સજ્ઝાય.
૨૯. મન માંકડાની સજ્ઝાય.
૩૦. હિતશિક્ષાની સજ્ઝાય.
૩૧. 'શ્રાવકવિધિ સજ્ઝાય'.
૩૨. 'ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવન' (માલિની છંદ) કડી : ૨૮.
૩૩. 'મત્સ્યોદરરાસ' સં. ૧૫૭૩.
૩૪. 'કમલાવતીરાસ' (આ૦ હેમવિમલસૂરિ રાજ્યમાં).
૩૫. 'સુમતિસાધુસૂરિ વિવાહલો'.

(ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ, ભા. ૨, કવિ પરિચયના આધારે)

પ્રભાવકો –

આ૦ જયચંદ્રસૂરિ – તેઓ ભ૦ મુનિસુંદરસૂરિના ગુરુભાઈ હતા. તેમણે 'પ્રતિક્રમણ ગર્ભહેતુ' તથા 'વિંશતિસ્થાનક વિચારામૃતસંગ્રહ' રચ્યાં. તે કુમઠીમાં સ્વર્ગે ગયા (વીરવંશાવલી; વિવિધગચ્છિય પટ્ટાવલી, પૃ. ૨૧૬). તેમની પાટે આ૦ ઉદયનંદી થયા. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૫૬–૧૫૭; પ્રક. ૫૨, પૃ. ૨૧૬)

આ૦ મલયચંદ્રસૂરિ – બૃહદ્ગચ્છમાં રામસેનીયાવટક આ૦ મલયચંદ્રસૂરિ થયા. તેમણે સં. ૧૫૦૯માં પ્રતિષ્ઠા કરેલ ભ૦ સુમતિનાથની ધાતુ-પ્રતિમા સરધના (ઉત્તર પ્રદેશ)માં વિદ્યમાન છે. (જુઓ, પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૯)

આ૦ રત્નસિંહસૂરિ – તેઓ તપાગચ્છની વૃદ્ધપોષાળના ૫૭મા ભટ્ટારક હતા. તેમણે સં. ૧૫૦૮માં અમદાવાદમાં ગુજરાતી ભાષામાં ''વસંતવિલાસ'' અને ''આદિનાથ જન્માભિષેક'' બનાવ્યા. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૩–૧૪)

અરબસ્તાનમાં જૈનો –

ગિજનીમાં ધનાઢ્ય વ્યાપારી જૈનો રહેતા હતા. તેનો પરિચય અમે પહેલા (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૦; પ્રક. ૪૩, પૃ. ૫૭૦માં) આપ્યો છે.

બીજો ઉલ્લેખ મળે છે કે બગદાદમાં–અરબસ્તાનમાં પણ ધનાઢ્ય વ્યાપારી જૈનો વસતા હતા અને તેઓના **ધાર્મિકજીવનની અસર** તેઓના સહવાસીઓ ઉપર પણ પડી હતી.

ડો. બનારસીદાસ જૈન (M.A., Ph.D.) લખે છે કે–

"मगर फिर भी श्रावक लोग तो व्यापार के निमित्त विदेशोमें जाया करते थे, और वहां के रहनेवाले इनके संपर्कमें आया करते थे । संभवतः इन श्रावकों का प्रभाव अन्य देशों के किसी न किसी व्यक्ति पर पड जाता था । ऐसे एक व्यक्ति थे **अबुलअला**, जो अरबदेश के **प्रसिद्ध दार्शनिक कवि** थे ।

मुअररी के रहनेवाले थे, इस लिए वे सब जगह **अबुलअला मुअररी** के नाम से प्रसिद्ध थे । इनका जीवन बडा निवृत्तिमय था ।

इनको मांसभक्षण का सर्वथा त्याग था । यहां तक कि, ये दूध पीनेमें भी पाप समझते थे, क्योंकि यह तो गाय–भेंस के अपने बच्चों के लिए होता है । वे ऐसा दूध लेते थे, जो बछड़े को तृप्तिपूर्वक पी लेने के पीछे बचे । इसी प्रकार वे शहद (मध) या अंडे का भी सेवन न करते थे । इनका भोजन और वस्त्र इतना **सादा** होता था कि अन्य कोई पुरुष इसे खाना या पहनना पसंद न करे। वे चमडे का जुत्ता पहनना पाप समझते थे, इसलिए पैरों में **लकडीकी खडाऊं** डाला करते । जीवरक्षामें सावधान रहते हुए वे कपडेका प्रयोग भी बहुत थोडा करते, यहां तक की नग्न रहना पसंद करते थे । इनका जन्म सं. १०१३ में और मृत्यु सं. ११९५ में हुई । इस प्रकार के निवृत्तिपूर्ण और दयालु व्यक्ति का आरब जैसे देशमें होना आश्चर्य की बात है । जर्मन विद्वान फ्रेमर और ग्लाजनप (H. V. GLASENAPP) का अनुमान है कि, "जैन धर्म के प्रभाव के बिना इस प्रकार का जीवन संभव नहीं ।"

अबुलअलाने अपने जीवन का अधिक भाग **बगदादमें** व्यतीत किया । यहां बहुतसे जैन व्यापारी रहते थे । उनके संसर्ग में आकर अबुलअलाने मांसभक्षण आदि का त्याग और जीवों पर दया करना सीखा होगा ।

अरब के अतिरिक्त चीनी तुर्किस्तानमें भी जैन धर्म के अस्तित्व का अनुमान किया गया है । एन. सी. महेता के आधार पर **सी. जे. शाह** लिखते है कि, "चीनी तुर्किस्तान के गुफा मंदिरों में जैन घटनाओं के भी **चित्र** बनाये जाने लगे थे ।" उनके कथन का आधार है, "ए फानला कोक" का ग्रंथ, जिसमें मध्य अेशिया के बौद्ध ग्रंथों का वर्णन है ।

(તા. ૧૪-૪-૧૯૬૨નો અંબાલાથી પ્રકાશિત 'વિજયાનંદ' વર્ષ-૬,
અંક ૧૧મો, મહાવીરજયંતી વિશેષાંક, પૃ. ૩૧-૩૨)

રાઠોડવંશ – જોધપુર રાજાવલી

૧. **કર્નલ જેમ્સ** ટોડ લખે છે કે – એક જૈન યતિએ મને નાડોલના મંદિરની પ્રશસ્તિનું ઓળિયું આપ્યું હતું, તેમાં લખ્યું છે કે, "ઇન્દ્રના મેરુદંડમાંથી **યવનાશ્વ**

રાઠોડ નામે આદિ પુરુષ ઉત્પન્ન થયો ! તે પારલીપુત્રમાં હતો.''•

આ ઓળિયામાં પ્રથમ યવનાશ્વ રાઠોડની ઉત્પત્તિ બતાવી. તેની પાછળ કનોજના કામધ્વજની ઉત્પત્તિ તથા વર્ણન આપ્યાં છે.

૨. બીજી વહિવંચાની રાજાવલી મળે છે. તેમાં રાજા નયનપાલ રાઠોડથી પ્રારંભી રાજા યશોવંત રાઠોડ (મૃત્યુ વિ. સં. ૧૭૩૫) સુધીનું વર્ણન છે. રાજા નયનપાલ રાઠોડ સં. ૫૨૬માં કનોજનો રાજા બન્યો.■ ત્યારથી આરંભીને આ પ્રમાણે રાજવંશ બતાવ્યો છે.

નયનપાલ–કામધ્વજ રાઠોડ – તે કનોજનો રાજા બન્યો. તેને પદારત વગેરે ૧૩ પુત્રો હતા.

તેના વંશનો રાજા જયચંદ રાઠોડ કનોજમાં થયો. તેણે યજ્ઞ તથા પોતાની પુત્રી ''સંયુક્તાનો સ્વયંવર મંડપ'' કર્યો.

બારોટ ચંદ કહે છે કે – તેણે તેમાં અજમેરના રાજા પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ તથા ચિત્તોડના ૪૩મા રાણા ગિલ્હોટ સમરસિંહને બોલાવ્યા ન હતા. પરંતુ પૃથ્વીરાજ ચૌહાણે તે જ દિવસોમાં કનોજ પહોંચી, યજ્ઞ તથા સ્વયંવર મંડપનો ઉત્સવ ભાંગી, તોડી ''રાજકુમારી સંયુક્તા''નું હરણ કર્યું. આથી કનોજમાં પાંચ દિવસ સુધી ગૃહયુદ્ધ ચાલ્યું. રાજપુતોમાં મોટી ફાટફુટ પડી, પરિણામે શાહબુદ્દીન ઘોરીએ વિ. સં. ૧૨૪૯માં કનોજ–અજમેર વગેરે ઉપર ચડાઈ કરી. સૌને મારી, વટલાવી ''મુસલમાની રાજ્ય'' સ્થાપ્યું.

જયચંદ રાઠોડથી રાજાવલી આ પ્રમાણે મળે છે :

(૧) જયચંદ રાઠોડ. (૨) × × × (૩) શવજી રાઠોડ – તે જયચંદ રાઠોડનો પૌત્ર અથવા ભત્રીજો હતો. તેનાં બીજાં નામો શિયોજી, શિવજી અને સિંહજીત પણ મળે છે. તેને સત્યપાલ નામે ભાઈ હતો. તેઓ વિ. સં. ૧૨૬૮માં કનોજ છોડી, ૨૦૦ સાથીદારો સાથે મારવાડ આવ્યા. બીકાનેર પાસેના 'કલુંમદમાં' જઈ ગુજરાત પાટણ ગયા. ત્યાંથી પાછા ફરી મારવાડમાં લૂણી નદીને કાંઠે મીવોનગર (ખેરગઢ) આવી રાજા 'મહેશ(મોહન)દાસજી' પહેલાને ભગાડી, શિવજી ત્યાંનો રાજા બન્યો. (પ્રક. ....)

પછી તે શિવજી પાલી જઈને વસ્યો. ત્યાં તેની સોલંકી રાણીએ અશ્વત્થા (આસ્થાન) નામના પુત્રને અને ચાવડી રાણીએ શોનિંગ અને અજમલ પુત્રોને

• અંગ્રેજીમાં ડ ને બદલે ર લખવાનો રિવાજ છે. જેમકે, (૧) ખેડા–કેરા, (૨) મેડતા–મેરતા, (૩) વલસાડ–બલસાર વગેરે. એટલે આ પારલીપુત્ર તે પાટલીપુત્ર, પટણા હોય.

■ સંભવ છે કે, આ સંવત ૫૨૬ તે વિક્રમ સંવત હોય અથવા વિ. સં. ૪૭૨થી શરૂ થયેલો એવો ચૈત્યસ્થિતિ કાળનો ''વહિવંચા સંવત'' હોય. (પ્રક. ૨૩, પૃ. ૪૦૦)

જન્મ આપ્યો. શિવજીના આ ત્રણ પુત્રોમાં **અશ્વત્થા** તે પાલીનો રાજા બન્યો, **શોનિંગ** તે ઈડરનો રાજા બન્યો અને **અજમલ** તે ઓખા મંડળ (સૌરાષ્ટ્ર)નો રાજા બન્યો. તેના પુત્ર વાઘેલાના વંશજો **વાઘેલા** કહેવાયા.

(૩) **શિવજી**. (૪) અશ્વત્થા (આસ્થાન). (૫) રાયમલ–તેને ૧૩ પુત્રો થયા. (૬) **કહુલ** તે વિ. સં. ૧૩૫૭માં **મુંદર** (મંડોર)ની ગાદીએ બેઠો. (૭) જહલન. (૮) ચેદીરાજ. (૯) ખેતરાજ (રાવછાડા). (૧૦) **શીલક**. (૧૧) **વીરમદેવ**.

(૧૨) **ચંડ** (ચંદ્રચૂડ) – તેના મોટા પુત્ર અરણકમલ્લ સાથે ઔરિતના ગોહેલ માણેકરાવની પુત્રી **કર્મદેવીનું** સગપણ થયું; પણ તેને **સાધુ ભટ્ટી** પરણી બેઠો. પરિણામે તે બન્ને વચ્ચે વિ. સં. ૧૪૬૪માં યુદ્ધ થયું. તેમાં અરણકમલ્લ જીત્યો. **કર્મદેવી** વિધવા બની, સતી થઈ. અરણકમલ્લે સાધુના બાપ રણરંગ ભટ્ટીને પણ હરાવ્યો. પછી ચંડ રાજાએ નાગોર પણ જીતી લીધું. ભટ્ટીઓએ રાજા ચંડને દગો કરી પરણાવવા બોલાવી ઓચિંતો હલ્લો કરી, મારી નાખ્યો. **ચંડ રાઠોડનો** રાજકાળ વિ. સં. ૧૪૩૮ થી ૧૪૫૬ (કે ૧૪૬૫) છે.

(૧૩) **રાવચંદ રાઠોડ** – તેને ૧૪ પુત્રો અને **હંસા** નામે પુત્રી હતી. હંસાને મેવાડના **રાણા લાખા** સાથે પરણાવી. લાખાને તેનાથી **કુંભોજી** નામે પુત્ર થયો. (૧૩) **રાવ રણમલ** – તે વિલક્ષણ, ચતુર અને રસિક હતો. તે ચિત્તોડમાં જ વધુ રહેતો હતો; અને ત્યાં જ મરણ પામ્યો. આથી ગિલ્હોતનો **રાજકુમાર નવલજી** મંડોરની ગાદી દબાવી બેઠો. રણમલના અવિચારીપણાથી તેનો પુત્ર **જોધોજી** અરવલ્લીની પહાડીમાં રઝળતો–રખડતો બની ગયો. જોધોજીએ પછી મંડોર જઈ, ત્યાંની ગાદી પોતાના હાથમાં લીધી. રણમલને ૨૪ પુત્રો હતા.

(૧૪) **રાવ જોધોજી** – તેનો સં. ૧૪૮૪માં દુનલા ગામમાં જન્મ થયો હતો. તે મંડોરનો રાજા બન્યો. પછી તેણે વિ. સં. ૧૫૧૫ના જેઠ મહિનામાં મંડોરની દક્ષિણે ૨ કોશ દૂર નવું **જોધપુરનગર** વસાવ્યું. તે ૬૧ વર્ષની ઉંમરે, સં. ૧૫૪૫માં મરણ પામ્યો. તેને ૧૬ પુત્રો હતા. તે સૌએ મારવાડને વિકસાવ્યું. તે આ પ્રમાણે –

મોટા પુત્ર **સાંતુલે** 'સાંતલમેર' વસાવ્યું. ચોથા પુત્ર દુદાએ મેડતામાં ગાદી સ્થાપી. તેના વંશજો 'મેડતીયા રાઠોડ' કહેવાયા. દુદાએ પોતાની પુત્રી **મીરાંબાઈને** રાણા કુંભા સાથે પરણાવી. દુદાનો પૌત્ર જયમલ્લ શૂરવીર હતો. તેણે ચિત્તોડના રક્ષણમાં અકબર સામે બહાદુરી બતાવી હતી.

વીકોજી – રાવ જોધોજીના છઠ્ઠા પુત્ર વિકોજીએ (વિક્રમે) સં. ૧૫૪૨ના વૈશાખ માસમાં જાંગલૂ પ્રદેશમાં• બિકાનેર વસાવ્યું અને સં. ૧૫૪૫માં તેનો

કિલ્લો બનાવ્યો. તે સં. ૧૫૫૧માં મરણ પામ્યો. તેના પછી બીકાનેરની ગાદીએ ક્રમશઃ જૈતમલ, કલ્યાણમલ અને રાયસિંહ રાજા થયા હતા.

(૧૫) **રાવ સૂરજમલ** (સં. ૧૫૪૫ થી ૧૫૭૨) – તે જોધોજીનો **બીજો** પુત્ર હતો. તે રાજપદને લાયક હતો. તેણે ૨૭ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. તેણે વિ. સં. ૧૫૭૨માં **પીપાડ નગરમાં** પાર્વતી ઉત્સવમાં આવેલી ૧૪૦ રાજકન્યાઓનું હરણ કરનારા પઠાણદલને ભગાડ્યું અને કુમારીઓને બચાવી લીધી. પણ તે યુદ્ધમાં લાગેલા ઘાથી ઘવાઈ, સં. ૧૫૭૨ના ભાદરવામાં મરણ પામ્યો.

(૧૬) **ગંગદેવ** (સં. ૧૫૭૨ થી ૧૫૮૭) – તે બાદશાહ બાબર અને રાણા **સંગ્રામસિંહના** યુદ્ધ થયા બાદ ૪ વર્ષે સં. ૧૫૮૭માં મરણ પામ્યો.

(૧૭) **રાવ માલદેવ** (સં. ૧૫૮૭ થી ૧૬....) – તે **રાવ ગંગદેવ** પછી જોધપુરનો રાજા બન્યો. તેણે અજમેર, નાગોર, વિક્રમપુર, અંબરથી ૧૦ કોશ દૂર **ચાટસુ** અને **શિરોહી** વગેરે નગરો જીતી લીધા તથા ૨,૪૦,૦૦૦ રૂપિયા ખરચી જોધપુરનો કિલ્લો બનાવ્યો. તે વિ. સં. ૧૬૨૫માં બાદશાહ અકબરને તાબે થયો અને તેની સાથે પોતાની પુત્રી જોધાબાઈને પરણાવી.

રાવ માલદેવને (૧) રામસિંહ, (૨) રાયમલ, (૩) ચંદ્રસેન, (૪) ઉદયસિંહ, (૫) ઈશકરણ, (૬) ગોપાળદાસ, (૭) પૃથ્વીરાજ, (૮) રત્નસિંહ, (૯) ભોજરાજ, (૧૦) વિક્રમજિત, (૧૧) ભાણ અને (૧૨) ×××× એમ ૧૨ પુત્રો હતા. (ટોડ રાજસ્થાન, અધ્યાય ૧ થી ૩, પૃ. ૪૪૧ થી ૪૭૨)

• બિકાનેર તથા જેસલમેર જે ભૂમિમાં વસ્યાં તે પ્રદેશનું પ્રાચીન નામ **'જાંગલદેશ'** અને પ્રચલિત નામ **'થલી પ્રદેશ'** છે.

આવા નામોની પરિભાષા નીચે પ્રમાણે મળે છે :

ડિમ્બરેલક – પાણીના પુરવાળી જમીન. જેમ કે બનાસ, **અનૂપ**–નદી વગેરે બહુ પાણીવાળો પ્રદેશ.

જંગલ – પાણી વગરનો નિર્જળ પ્રદેશ.

(ભાવનગરની શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા પ્રકાશિત 'બૃહત્ કલ્પસૂત્ર' ભા. ૬, પરિ. ૧૩મું, પૃ. ૧૮૭)

નોંધ : દ્રવિડ (દક્ષિણ)માં કાંચીપુર હતું (પૃ. ૧૭૭-૧૭૯). **તોસલી** દેશનું વર્ણન (પૃ. ૧૭૮).

ગંગા નદીને કિનારે **અનૂપ** શહેર વિદ્યમાન છે. स्थलीरकृत्रिमा भूमिः (કલિકાલસર્વજ્ઞ આ૦ હેમચંદ્રસૂરિની 'સિદ્ધહેમલઘુવૃત્તિ').

શ્રી જિનવિજયજી લખે છે કે, ''ઉત્તરમાં **જાંગલૂદેશ** હતો. તેની રાજધાની જાંગલૂનગર આજના બિકાનેરથી દક્ષિણ–પશ્ચિમમાં ૩૦ માઈલ દૂર હતી.

(જૈન ઐતિહાસિક ગૂ. કાવ્ય સંચય રાસ, પૃ. ૫૧)

(૧૯) **ઉદયસિંહ** (સં. ૧૬૪૦ થી ૧૬૬૪) – તેણે વિચાર્યું કે પિતા માલદેવ અને મોટો ભાઈ **ચંદ્રસેન**, એ બન્નેય મારવાડને મોગલોથી બચાવવા જતાં ખુવાર થયા અને આખરે તેઓ નિરાશ થયા. તો મારે તે ઉપાધિથી મુક્ત રહી, અકબરને આધીન રહીને સુખશાંતિમાં જીવન ગાળવું, એ જ વિશેષ લાભકારક છે.

તે **વિલાસપ્રિય**, સુખમગ્ન અને નમ્ર સ્વભાવનો હતો. બા૦ અકબરે જોધપુરની ગાદીએ તેને જ બેસાડ્યો. તેને ૨૫ રાણીઓ હતી અને નીચે પ્રમાણે પુત્ર–પૌત્રો હતા.

(૧) **શૂરસિંહ**, (૨) અખેરાજ, (૩) **ભગવાનદાસ** (તેના પુત્ર **ગોવિંદે** ''ગોવિંદગઢ'' સ્થાપ્યો), (૪) નરહર, (૫) **શક્તિસિંહ**, (૬) ભૂપત, (૭) દલપત, (૮) જયંત, (૯) **રાવ કિસનસિંહ** (તેણે વિ. સં. ૧૬૬૯માં, સને ૧૬૧૩માં, 'કિસનગઢ' તેમજ તેના પ્રપૌત્ર રૂપસિંહે 'રૂપનગર' વસાવ્યું.), (૧૦) **યશોવંત** (તેના વંશજોએ 'માનપુર' તથા 'પીશનગઢ' વસાવ્યાં.), (૧૧) રામદાસ, (૧૨) પૂરણમલ, (૧૩) રામદાસ × × ×, (૧૪) મયુરદાસ, (૧૫) મોહનદાસ, (૧૬) કિબતસિંહ, (૧૭) × × ×. એમ **૧૭ પુત્રો** હતા. તેમજ **૧૭ પુત્રીઓ** હતી. (ટોડ રાજસ્થાન, અધ્યાય ૪, પૃ. ૪૭૨ થી ૪૭૮)

(૨૦) **રાવ શૂરસિંહ** (સં. ૧૬૬૧ થી ૧૬૭૬) – મૃત્યુ સને ૧૬૨૦. તેણે સૂરસાગર તળાવ, મંદિરો વગેરે બનાવ્યાં. તેને ૬ પુત્રો અને ૭ પુત્રીઓ હતાં.

(૨૧) **ગજસિંહ** (સં. ૧૬૭૬ થી ૧૬૯૪) – મૃત્યુ સને ૧૬૩૮. તેને **અમરસિંહ અને યશવંતસિંહ** નામે બે પુત્રો હતા. **બા૦ જહાંગીર** રાઠોડ કન્યાને પરણ્યો હતો. તેને 'પારબેજ' પુત્ર જન્મ્યો, જે દિલ્હીનો ખરો **ઉત્તરાધિકારી** હતો. પછી બા૦ જહાંગીરને અંબર (જયપુર)ની રાજકન્યાથી 'ખુરમ' નામે પુત્ર થયો. તે પણ બાદશાહ થવા ઈચ્છતો હતો. તે નાનો છતાં ગુણવાન અને ઘણાનો પ્રીતિપાત્ર હતો. આ ગરબડથી રાઠોડ ગજસિંહ અને ખુરમ વચ્ચે મનોભેદ પડ્યો. **ખુરમે** શાહજાદા પારબેજને માર્યો.

રાવ ગજસિંહ તપગચ્છના ૬૦મા ભ૦ **વિજયદેવસૂરિનો** ભક્ત હતો.

(૨૨) **યશવંતસિંહ** (સં. ૧૬૯૦ થી ૧૭૩૭, સને ૧૬૩૪ થી ૧૬૮૧)– રાવ ગજસિંહે સં. ૧૬૯૦ના વૈશાખમાં મોટા પુત્ર અમરસિંહનો વારસાહક્ક– રાજ્યહક્ક રદ કરી તેને દેશવટો આપ્યો અને બીજા પુત્ર **યશવંતસિંહને** રાજતિલક કરી પોતાનો **ઉત્તરાધિકારી** બનાવ્યો. અમરસિંહ બા૦ જહાંગીરની રાજ્યસભામાં મરણ પામ્યો. તેને મોટો પુત્ર પૃથ્વીસિંહ હતો. રાવ યશવંતસિંહ ૪૭ વર્ષ રાજ્ય કરી સં. ૧૭૩૭માં મર્યો. તે જ સાલમાં મહારાષ્ટ્રમાં શિવાજી રાઠોડ પણ મર્યો.

ઔરંગઝેબે રાવ યશવંતસિંહના પરિવાર ઉપર ઝુલમ ગુજાર્યો.
(ટોડ રાજસ્થાન, અધ્યાય ૧ થી ૬, પૃ. ૪૪૧ થી ૫૦૩)

(૨૩) **રાવ અજિતસિંહ** (સં. ૧૭૫૧ના પોષથી સં. ૧૭૮૧ના અષાડ સુધી) – રાવ યશવંત મર્યો ત્યારે તેની પટ્ટરાણીને ૭ મહિનાનો ગર્ભ હતો. તે સિવાયની સૌ રાણી રાવની પાછળ સતી થઈ, મરણ પામી. પટ્ટરાણીએ **અજિતને જન્મ આપ્યો. ઔરંગઝેબે બચપણમાં જ અજિતનો વિનાશ કરવા બાજી** ગોઠવી હતી, પણ સામંતોએ તેને બચાવી લીધો. અજિતને ચૌહાણી રાણીના પુત્રો **મોટો અભય**, નાનો પુત્ર **ભક્તિસિંહ** વગેરે ૧૨ પુત્રો હતા. **ભક્તિસિંહે** અભયની શીખવણીથી અને નાગોરના રાજ્યલોભથી પિતા અજિતસિંહને માર્યો. રાવ **અજિતસિંહ પવિત્ર ચરિત** રાજા હતો.
(ટોડ રાજસ્થાન, અધ્યાય ૧થી ૯, પૃ. ૪૪૧ થી ૫૩૯; પ્રક. ....)

(૨૪) **અભયસિંહ** (સં. ૧૭૮૧ થી ૧૮૦૬) – દિલ્હીના ૧૭મા બાદશાહ મહમ્મુદે તેને જોધપુરની ગાદીએ બેસાડ્યો. આ અરસામાં **સુલતાન** નાદીરશાહે ભારત ઉપર હલ્લો કર્યો હતો.

નોંધ : બા૦ મહમ્મદ અને રાવ અભયસિંહ રાઠોડે **રત્નસિંહ** ભંડારીને અમદાવાદનો સુબો નીમ્યો હતો. (પ્રક. ....)

(૨૫) **રાવ રામસિંહ.**

(૨૬) **રાવ વિજયસિંહ** – તે વિ. સં. ૧૮૫૦ અષાડ માસમાં મરણ પામ્યો.
(ટોડ રાજસ્થાન, અધ્યાય ૧૩, પૃ. ૫૯૩)

નોંધ : (૧) કિસનગઢની રાજાવલીમાં (૨૦) રાવ કિસનસિંહ રાઠોડે કિસનગઢ વસાવ્યું. તેને **સહસ્રમલ, જગમલ્લ** અને **ભલમલ્લ** એમ ત્રણ પુત્રો થયા. (૨૧) રાવ ભલમલ્લ, (૨૨) રાવ હરિસિંહ, (૨૩) રાવ **રૂપસિંહ** – તેણે રૂપનગર વસાવ્યું. (પ્રક. ૫૨, પૃ. ૨૨૪)

(૨) અમે મેવાડના તાબાના હત્થુંડીનગરના હત્થુંડીયા રાઠોડોની રાજાવલી પહેલા (પ્ર. ૩૨, પૃ. ૪૯૧માં) આપી છે.

(૩) અમે પહેલાં (પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૪૩–૪૪૪માં) મહારાષ્ટ્રથી આવેલા રાષ્ટ્રકૂટ–રાઠોડોની રાજાવલી આપી છે.

(૪) રાઠોડ ક્ષત્રિય જાતિમાંથી ઘણી શાખાઓ અને ગોત્રો જૈન બની ઓસવાળ, પોરવાડ અને શ્રીમાળી જ્ઞાતિઓમાં ભળી ગયા છે, તે આ પ્રમાણે જાણવા મળે છે :

રાઠોડનાં ગોત્રો – ચોરડિયા, ભટનેરા, ચોધરી, સાવણસુખાં, ગુલેચ્છા, બૂચા, ગદહયા, **પારેખ** વગેરે.

રાઠોડની ૧૬ ઓસવાળ શાખાઓ – ચુડલા (૧૪૫૨), ફોરિયા, સાંગઈ (**સીંધી**), પેખડ કક્કા, ગંગર, લાપસીયા, ભીધરા, સાયલા, ઝોટા લોઢાયા (સં. ૧૫૫૦), છાડવા (સં. ૧૪૩૦), ધર્મસિંહ, ફોફલિયા, **કુબડિયા** (કોબરિયા), પોલડિયા વગેરે.

રાઠોડની બીજી શાખાઓ – ભડેલ, ધાંધલ (સં. ૧૩૫૭), ચકિત પુહડિયા, **ખોખરા**, બદુરા, છાજિડા, રામદેવા, **હત્થુંડિયા, રાતડિયા**, છપાનીયા, **સુંડું, માલાવત**, કટેચા, મુહોલી, ગોગાદેવા, મેહયા, જયસિંહ પુરસિયા, જોબસિયા, **મેડતીયા, કમધજ**, અભયપુરા, જયવંતા, બગલાના, અહિરાવ, કરહા, જલખેડિયા, **ચંદેલ**, અજબેરિયા, ખૂરા, ધીરા, કપાલિયા, ખેરંદા વગેરે.

પ્રાચીન ગોત્રોચ્ચાર – ગૌતમ-ગોત્ર, માધ્યંદિની-શાખા, શુક્રઆચાર્ય-ગુરુ, ગાર્હપત્ય-અગ્નિ, પંખીણીદેવી-કુલદેવી. (સં. ૨૦૦૪, ક્ષેમસિંહ મો. રાઠોડકૃત 'ઓસવાલ વંશનો ઇતિહાસ', પૃ. ૧૧૬, ૧૬૪)

(૫) **વિશેષમાં** ૧. આ ઉપરાંત રાઠોડમાંથી ઓસવાળનું **મુણોત ગોત્ર** (પ્રક. ૬૦, ૩૧૭થી ૩૨૨) અને શ્રીમાળીનું ચવાલસ (**રાણપુરા નગરશેઠ**) ગોત્ર નીકળ્યાનું જાણવા મળે છે.

નોંધ : અમે અગાઉ મુહણોત-મુણોત ગોત્રના દીવાન **જયમલ** વગેરેનો (પ્રક. ૩૬, પૃ. ૧૮૦) તથા **કડવાશાખા** વગેરેનો પરિચય આપેલ છે.

૨. અમે ઉપર રાઠોડનું ચવાલસ–''રાણપુર નગરશેઠ'' ગોત્ર નીકળ્યાનું બતાવ્યું છે, તે **વહીવંચાઓ** તેનો **ગોત્રોચ્ચાર** આ પ્રમાણે બતાવે છે :

શાખા-યાદવ, ગોત્ર-વૃષ્ણી, ત્રિપ્રવર, કુલ-ચલાવસ, શાખા-માધ્યંદિની, વેદ-યજુર્વેદ, કુલદેવી-**અંબાજી** વગેરે.

આ ગોત્રોચ્ચારના યાદવ, **વૃષ્ણી**, ત્રિપ્રવર અને ચવાલસ શબ્દો ભારતીય જાતિની મૂળ ઉત્પત્તિના ઇતિહાસમાં વિચારણીય નવી ભાત પાડે છે. કુળદેવી-અંબાજી એ તેના જૈન-શ્રીમાળી જ્ઞાતિનું સૂચક છે.

અમે પ્રક. ૫૮માં નગરશેઠ, જગતશેઠ, ચાંપાનેરી શેઠ વગેરેની વંશતાલિકા આપીશું. સાથોસાથ ત્યાં રાણપુરા શેઠની પણ **ટૂંકી** વંશતાલિકા આપવા પ્રયત્ન કરીશું.

૩. **શ્રી ક્ષેમસિંહ રાઠોડે** શોનિંગ રાઠોડના વંશજોને હત્થુંડીના રાજા બતાવ્યા છે, તે બરાબર નથી. કેમકે રાજા **વિદગ્ધરાજ રાઠોડ** વિ. સં. ૯૪૩માં હત્થુંડીનો રાજા હતો. (પ્રક. ૩૪, પૃ. ૪૭૮, ૪૯૨)

એટલે હત્થુંડીનો ઇતિહાસ વધુ સંશોધન માંગે છે.

★

આ૰ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ તથા આ૰ સોમદેવસૂરિ

આ૰ લક્ષ્મીસાગરસૂરિનો જન્મ સં. ૧૪૬૪ના ભાદરવા વદિ ૨ ની સવારે અશ્વિની નક્ષત્રમાં, કુંભ લગ્નમાં, ગુજરાતના **ઉમતા** ગામમાં શેઠ કરમશીની પત્ની કરમાદેવીની કૂખેથી થયો. તેમનું નામ દેવરાજ રાખવામાં આવ્યું. દેવરાજ મુનિવરોનો ભક્ત હતો. તે રોજ ઉપદેશ સાંભળતો. ધીમે ધીમે તેને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો; અને તે દીક્ષાનો ભાવુક બન્યો. માતાએ તેને ભ૰ **મુનિસુંદરસૂરિની** સેવામાં મૂક્યો. ભટ્ટારકે ૬ વર્ષના એ દેવરાજને સં. ૧૪૭૦માં ઉમતામાં અગર પાટણમાં તેની માતાની આજ્ઞા મેળવી, દીક્ષા આપી. તેમનું નામ **મુનિ લક્ષ્મીસાગર** રાખવામાં આવ્યું. તેમને **આ૰ સોમસુંદરસૂરિએ** સં. ૧૪૭૯માં ગણિપદ અને સં. ૧૪૯૬માં રાણકપુરમાં **પંન્યાસપદ** આપ્યું. આ૰ મુનિસુંદરસૂરિએ સં. ૧૫૦૧માં મુંડસ્થલમાં **ઉપાધ્યાયપદ** આપ્યું અને **આ૰ રત્નશેખરસૂરિ** તથા આ૰ ઉદયનંદિસૂરિએ આ૰ મુનિસુંદરસૂરિની મનોભાવના મુજબ સં. ૧૫૦૮માં મેવાડના મજ્જાપદ્રમાં (મજેરામાં) **આચાર્યપદ** આપ્યું.

મહો૰ લક્ષ્મીભદ્રગણિ અને આ૰ લક્ષ્મીસાગરસૂરિનાં નામોમાં સરખાપણું હોવાથી તે કાળની કોઈ કોઈ ઐતિહાસિક ઘટનામાં ગરબડ થાય તેમ છે.

યુગપ્રધાન – આ૰ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ સં. ૧૫૧૭ (૧૫૧૮)માં ઈડરમાં શેઠ **શ્રીપાલ** અને વડનગરના **સં૰ મહાદેવ** વગેરેએ કરેલા ઉત્સવમાં **ગચ્છનાયક** બન્યા. તેમણે તે જ અવસરે આ૰ **સુમતિસાધુસૂરિ** વગેરે ૧૧ મુનિવરોને **નવા આચાર્યો** બનાવ્યા, અને આ૰ સુમતિસાધુસૂરિને પોતાની પાટે ૫૪મા ગચ્છનાયક **સ્થાપ્યા**. પં૰ **સુધાનંદન** (શુભરત્ન) તથા પં૰ હેમહંસગણિને **ઉપાધ્યાયપદ** તથા સાધ્વી ઉદયચૂલાને **મહત્તરાપદ** આપ્યાં. ત્યારે બધા આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, મુનિવરો, મહત્તરા સાધ્વીઓ, શ્રાવક-શ્રાવિકા વગેરે શ્રીસંઘે મળીને ભ૰ લક્ષ્મીસાગરસૂરિને **યુગપ્રધાન** તરીકે માન્યા. તેમની ઘણી શિષ્યપરંપરાઓ ચાલી. તેમણે સં. ૧૫૪૭ (કે ૧૫૩૭)માં હાડોતી દેશના સુમાહલી ગામે **સ્વર્ગગમન** કર્યું. તે ગચ્છનાયક બન્યા પછીનો તુરતનો એટલે સં. ૧૫૧૭ના મહા સુદિ ૫ નો તેમનો **પ્રતિમાલેખ** મળે છે.

સ્વભાવ – આ૰ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ શાંત, મધુરભાષી અને તપસ્વી હતા. આચાર્યશ્રી સં. **૧૫૧૭** પછી તુરતમાં માળવામાં વિચર્યા અને તે પછી ગુજરાતમાં

પધાર્યા. વચલાં વર્ષોના ગાળામાં ગુજરાતમાં આ૦ **સોમદેવ** અને ઉ૦ **રત્નમંડન** વચ્ચે ઝઘડો પડ્યો. ગચ્છનાયકે સં. ૧૫૨૦માં ખંભાત આવી, તે ઝઘડો મટાડ્યો; અને તે બન્ને વચ્ચે **મેળ** કરાવ્યો. એ રીતે તેમણે તપગચ્છને વધારે પુષ્ટ કર્યો. શ્રાવકોએ સં. ૧૫૨૨માં ગચ્છની **પરિઘાપનિકા** કરી.

પદવીપ્રદાન – ગચ્છનાયકે આ૦ સોમદેવ ઠા૦ ૨૯, આ૦ **સુધાનંદન** ઠા૦ ૧૪, મોટા તાર્કિક આ૦ **સોમજય** ઠા૦ ૨૫, આ૦ **જિનસોમ** ઠા૦ ૧૫, આ૦ જિનહંસ ઠા૦ ૩૯, આ૦ **સુમતિસુંદર** ઠા૦ ૫૩, આ૦ **સુમતિસાધુ** ઠા૦ ૫૩, આ૦ રાજપ્રિય ઠા૦ ૧૨, આ૦ **ઈન્દ્રનંદિ** ઠા૦ ૧૧ વગેરે ૧૧ આચાર્યો, ઉપા૦ **મહીસમુદ્ર** ઠા૦ ૨૯, ઉપા૦ લબ્ધિસાગર ઠા૦ ૨૭, ઉપા૦ અમરનંદિ ઠા૦ ૧૭, ઉપા૦ **જિનમાણિક્ય** ઠા૦ ૨૧, ઉપા૦ **ધર્મહંસ** ઠા૦ ૧૨, ઉપા૦ ગુણસોમ ઠા૦ ૧૧, ઉપા૦ **અનંતહંસ** વગેરે ૧૯ ઉપાધ્યાયો, ૨૮૯ **પંન્યાસો** વિદ્વાનો અને ૫૦૦ નવા મુનિવરો બનાવ્યા. તે આ રીતે મહાપ્રભાવશાલી થયા.

આચાર્યશ્રીએ આશાપલ્લીમાં પાટણના શેઠ છાડા પોરવાડના વંશના સં૦ દેતાની પુત્રી પૂરી, દીક્ષાનામ સાધ્વી **સાધુલબ્ધિને** પ્રવર્તિની પદ આપ્યું (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૧૫). આશાપલ્લીમાં જૂઠા મઉઠાના ઉત્સવમાં સાધ્વી **સોમલબ્ધિ** વગેરે ૮ ગણિનીઓને **પ્રવર્તિની પદ** આપ્યું.

ગચ્છનાયક આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ અને આ૦ **સોમદેવસૂરિ** એ બન્ને સાથે રહીને એકમતથી શાસનપ્રભાવનાનાં સર્વ કાર્ય કરતા હતા.

પ્રતિષ્ઠાઓ – ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ અને આ૦ સોમજયસૂરિના ઉપદેશથી શેઠ છાડાના વંશજ સં૦ **ખીમજી** તથા સં૦ **સહસા પોરવાડે** સં૦ ૧૫૨૭માં પાવાગઢમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં. ૧૫૩૩માં શત્રુંજય, ગિરનાર વગેરે તીર્થના છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘો કાઢ્યા, દાનશાળાઓ સ્થાપી અને મોટાં ધર્મકાર્યો કર્યાં. તેઓએ સં. ૧૫૩૮માં જૈન સિદ્ધાંતો લખાવ્યા. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૧૬)

ગચ્છનાયકે સં. ૧૫૧૮ તથા ૧૫૨૯માં ડુંગરપુરમાં મંત્રી સાલ્હા શાહની પિત્તલની ૧૨૦ આંગળ ઊંચી જિનપ્રતિમા વગેરે ઘણી પ્રતિમાઓની, માંડવગઢના બા૦ આલમશાહના મંત્રી ચાંદાશાહના લાકડાના ૭૨ જિનાલયોની તથા ચોવીશ-વટાઓની, મહમ્મુદ બેગડાના મંત્રી **ગદરાજ** શ્રીમાલીના અમદાવાદના જિનાલયની તથા **સોજિત્રાના** જિનાલયની, સં. ૧૫૨૫ માં આબૂના ભીમવિહારમાં મંત્રી સુંદરજી શ્રીમાલી તથા મંત્રી ગદરાજ શ્રીમાલીએ ભરાવેલી પિત્તલની ૧૦૮ મણ વજનવાળી ભ૦ આદીશ્વરની પ્રતિમાની, ઈડરગઢમાં રાજમહેલની ઉપરના ભાગમાં બનેલા જિનપ્રાસાદની, અકમીપુર (અમદાવાદ)માં સોની પતા, સોની ઈશ્વર, સોની હરિચંદ ઓસવાલના ભ૦ અજિતનાથની પ્રતિમાની, માળવાના

બા૦ ગ્યાસુદ્દીનના ધર્મમિત્ર દીવાન સં૦ રત્ના પોરવાડના પૌત્ર સં૦ સહસાએ બનાવેલા અચલગઢના ચૌમુખ જિનપ્રાસાદની, દેવાસના સં૦ ભાદા કાનાએ બનાવેલા જિનપ્રાસાદની, દેવાસમાં માલવાના ''ઉલ્કમુલ્ક'' મેઘરાજના ખજાનચી દેવસી પોરવાડના ૨૪ જિનપ્રાસાદની જિનપ્રતિમાઓની, ધારમાં વીશા પોરવાડ સં૦ હરખાના ૧૧ જિનપ્રાસાદોની, સં. ૧૫૨૩ના વૈશાખ સુદિ ૮ ના ભ૦ કુંથુનાથની પ્રતિમા–અચલગઢમાં નીચે ભ૦ કુંથુનાથના જિનાલયમાં છે તે – વગેરેની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

જૈન તીર્થો –

(૧) **માતર તીર્થ** – આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ સં. ૧૫૨૩ના વૈશાખ વદિ ૭ ના દિવસે ભ૦ સુમતિનાથની પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરી હતી. આ પ્રતિમા આજે માતર તીર્થમાં બિરાજમાન છે. પ્રતિમા ચમત્કારી છે. **'સાચાદેવ સુમતિનાથ'** તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ મૂર્તિના કારણે જ માતર તીર્થ બન્યું છે.

આ તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર અમદાવાદવાળા પોરવાડ શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈનાં પત્ની ધર્મપ્રેમી **માણેકબહેને** કરાવ્યો છે. આ૦ **વિજયસિદ્ધિસૂરિ દાદાના** હાથે પ્રતિષ્ઠા–સ્થાપના કરાવી છે.

(૨) **બામણવાડજી તીર્થ** – મારવાડમાં પીંડવાડાથી ૪॥ માઈલ દૂર અને વીરવાડાથી ૧ માઈલ દૂર એક નાનકડી ટેકરી પાસે એક વિશાળ ભૂમિભાગમાં બાવન દેરીવાળો ભવ્ય જિનપ્રાસાદ છે. તેમાં ભગવાન મહાવીરસ્વામીની પ્રાચીન ભવ્ય પ્રતિમા છે. તે વેલુ (રેતી)ની બનેલી છે. ઉપર મોતીનો **લેપ** કરેલો છે.

અમે પહેલાં (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૫૮; પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૫૪માં) **વિવિધ જૈન સ્થાપના તીર્થોનો** ઈતિહાસ બતાવ્યો છે, તે પ્રમાણે શ્રી શ્રમણ સંઘે ભગવાન મહાવીરસ્વામીના ચ્યવન કલ્યાણકની ભૂમિ કુંડગ્રામના **બ્રાહ્મકુંડની** ભ૦ મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમાને મારવાડમાં લાવી, બ્રાહ્મણવાડામાં સ્થાપી. **વીરવાડા** વસાવ્યું, ત્યારથી બ્રાહ્મણવાડજી તીર્થ બન્યું છે. વાસ્તવમાં આ **સ્થાપના તીર્થ** છે, અહીં સંઘે સાથોસાથ ચંડકૌશિકના ઉપસર્ગનું પણ **સ્થાપના તીર્થ** બનાવ્યું છે. અહીં જિનાલયમાં સં. ૧૪૮૨ની ધાતુપ્રતિમા વિદ્યમાન છે.

મંદિરની ચારે બાજુ બાવન નીચી દેરીઓ છે. તેની ઉપર સં. ૧૫૧૯, ૧૫૨૧, ૧૫૨૨, ૧૫૨૩ વગેરે સાલના લેખો છે. દેરીઓના લેખોમાં **''શ્રી બ્રાહ્મણવાડા મહાસ્થાને''** લખ્યું છે. ભ૦ **લક્ષ્મીસાગરસૂરિ** અને તેમના પરિવારના મુનિવરોના પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે લેખો છે, તેમજ વીરવાડા અને લાજ વગેરે ગામના જૈનોનાં નામ છે. જિનપ્રાસાદના આગલા ચોકમાં **તીર્થપટો** અને ભ૦

મહાવીરસ્વામીના જીવનપ્રસંગોના આરસમાં ઉત્કીર્ણ પટો છે. જિનાલયની બહાર વિશાળ ધર્મશાળા છે; બહારના ભાગમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામીના ''ખીલાના ઉપસર્ગ''ના દ્રશ્યની દેરી છે. ધર્મશાળાની પાછળ ટેકરી ઉપર **આ૦ વિજય-શાંતિસૂરિની ગુફા** (ત્રણ માળનો બંગલો) અને એક દેરીમાં **વીર ચરણપાદુકા** છે. બામણવાડમાં ફાગણ સુદિ ૧૧ તથા ભાદરવા સુદિ ૧૩ના મેળા ભરાય છે. પાસે **વીરવાડા** ગામ છે, જે ગામ આ તીર્થને ભેટ મળેલું છે.

વીરવાડામાં ૧૦ જૈન ઘરો અને ૨ જિનાલયો છે. વીરવાડાના જૈનો આ તીર્થનો તથા સીવેરા, ઉંદરા, **મીરપુર**, તેલપુર, બાલદાગામ વગેરેના જિનાલયોનો વહીવટ કરે છે. વીરવાડાથી શિરોહી ૧૦ માઈલ થાય છે.

(જૈન તીર્થનો ઇતિહાસ, પૃ. ૩૨૯, ૩૩૦)

ઇતિહાસપ્રેમી પૂજ્ય પં૦ **કલ્યાણવિજયજી ગણિ** લખે છે કે – ''**શિરોહીના મહારાવ શિવસિંહજીએ** આશરે સો વર્ષથી બામણવાડજીના જિનાલયને વીરવાડા ગામની રોકડ આવકમાંથી બાર આની ભાગ, જમીનની મહેસુલી ઉપજમાંથી આઠ આની ભાગ અને તે ઉપરાંત બીજા પણ અરટો (રેંટવાળા–કૂવાવાળા ખેતરો) વગેરેની વાર્ષિક બે હજારની **આવક** ભેટ કરી છે.''

આજે પણ બામણવાડજી જિનાલયને તે ભેટ બરાબર મળે છે.

(વિ. સં. ૧૯૮૭, ચૈત્ર વદિ ૧૦, તા. ૧૨-૪-૧૯૩૧;
રવિવારનું **સાપ્તાહિક** 'જૈન', પૃ. ૨૬૨, ૨૬૩)

(૩) **ગંભીરા પાર્શ્વનાથ** – આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિનો સં. ૧૫૩૧ નો પંચતીર્થી–પ્રતિમાલેખ મળે છે. તેમાં તે પોતાને તપાગચ્છીય આ૦ સોમસુંદરસૂરિના સંતાનીય બતાવે છે. આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ સં. ૧૫૨૫ વૈશાખ વદ ૧૦ ના રોજ ડુંગરપુરમાં મંત્રી સાલ્હાશાહના ગંભીરા પાર્શ્વનાથના જિનપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (વીરવંશાવલી : પૃ. ૨૧૬) (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૭)

ગ્રંથભંડારો–ગ્રંથલેખન (અમદાવાદ) –

આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ તથા (૫૬મા) આ૦ સોમજયસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૫૧૮માં અમદાવાદમાં પાટણના દેવા શ્રીમાલીએ, સં. ૧૫૩૮માં શેઠ છાડા પોરવાડના વંશજ સં૦ ખીમજી અને સં૦ સહસાએ, સં. ૧૫૨૯માં અમદાવાદમાં મંત્રી **સં૦ ગદરાજે**, સં. ૧૫૩૮માં અમદાવાદમાં પાટણના શેઠ મદન શ્રીમાલીના વંશજ 'વચ્છેરક' ખિતાબવાળા શેઠ સદાનંદના ઓરમાનભાઈ અમદાવાદમાં આવી વસેલા શેઠ દેવરાજ (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૧૧૬) વગેરેએ ''મોટા ગ્રંથભંડારો'' બનાવ્યા હતા.

આ ગ્રંથભંડારો ઉપા૦ જયમંદિર ગણિ વગેરેની દેખરેખ નીચે સ્થપાયા હતા અને આ૦ સોમજય તથા ઉપા૦ જિનમાણિક્ય ગણિ વગેરેએ તેના ગ્રંથોનું સંશોધન કર્યું હતું. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૧૬)

ગુજરાત–પાટણના શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરમાં 'અંગવિજ્જા પઈન્નય'ની પ્રતિ છે, જે સં. ૧૫૨૭માં લખાયેલી છે. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૫, ૧૧૭)

અમદાવાદના શ્રી પ્રાચ્ય જૈન વિદ્યાભવનમાં શ્રી ચારિત્રવિજયજી જ્ઞાનમંદિરમાં આ૦ નેમિચંદ્રસૂરિના 'પ્રવચનસારોદ્ધાર'નું આ૦ ઉદયપ્રભસૂરિએ બનાવેલ 'ટિપ્પન–વિષમપદાર્થાવબોધ' (ગ્રં. ૩૨૦૩)ની હસ્તલિખિત પ્રતિ ૪૫ પત્રની છે. તેમાં ગ્રંથપુષ્પિકા નીચે પ્રમાણે છે.

સંવત ૧૫૬૯ (૧૫૩૯) વર્ષે શ્રાવણ વદિ ૯ બુધે

શ્રી તપાગચ્છે મહં૦ મેઘાલિખિતં ॥ છ ॥

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૩૨; પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૭)

શ્રમણ પરંપરાઓ –

ભ૦ **લક્ષ્મીસાગરસૂરિ** તથા આ૦ સોમદેવસૂરિની ઘણી શિષ્યપરંપરાઓ મળે છે. તે પૈકીનાં કેટલાએકનાં નામ પ્રક. ૫૧માં આવી ગયા છે અને કેટલાએકનાં નામ આગળ 'કમળકળશા મત' તથા 'નિગમ મત'માં આવશે.•

(જુઓ પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૪, ૨૪૫ વગેરે)

૫૩. ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ. ૫૪. આ૦ **સુમતિસાધુસૂરિ** – તેમના માટે જુઓ પ્રક. ૫૪.

૫૩. ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ. ૫૪. ઉપા૦ **જયવીરગણિ** – સંભવ છે કે તેમનું બીજું નામ ઉ૦ જયમંદિરગણિ પણ હોય. ૫૫. પં૦ **શુભલાભગણિ** – તેમણે સં. ૧૫૩૬માં મહા સુદિ ૮ સોમવારે **કોલંબી** ગામમાં ''ઉપદેશમાળાની અવચૂરિ'' લખી. (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ભા. બીજો, પ્રશ. નં. ૧૬૯)

૫૩. ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ. ૫૪. મહો૦ **ચંદ્રરત્નગણિ** – તે આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના શિષ્ય હતા, જેમને ભ૦ રત્નશેખરથી જુદા સમજવા.

• ૫૩ ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ. ૫૪ પં૦ નિધાનવિજય ગણિ.

૫૫ પં૦ હીરાનંદગણિ – તેમણે સં. ૧૪૮૪માં 'વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ' બનાવ્યો અને સં. ૧૫૬૫ માં ભાદરવા સુદ ૭ ગુરુવારે માંડવગઢમાં 'વિદ્યાવિલાસપવાડો' લખ્યો.

નોંધ : સંભવ છે કે આ પરંપરા તપગચ્છના ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિની નહીં પણ બીજા ગચ્છના આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિની હોય.

૫૫. ઉપા૦ **અભયભૂષણગણિ** – ઉપા૦ ઉભયભૂષણગણિ.

૫૬. ઉપા૦ લાવણ્યભૂષણગણિ – તેમણે કુમતિઓને હરાવ્યા હતા.

૫૭. **ઉપા૦ હર્ષકનકગણિ** તથા ઉપા૦ **હર્ષલાવણ્યગણિ** – તે બંને મોટા વિદ્વાન હતા, આગમના અભ્યાસી હતા અને **શતાર્થી** બિરુદધારક હતા.

૫૮. પં૦ વિવેકરત્નગણિ. ૫૯. **પં૦ શ્રીરત્નગણિ.**

૬૦. પં૦ જયરત્નગણિ – તે વિનયી, વિદ્વાન અને ઉત્તમ સ્વભાવવાળા હતા.

૬૧. ઉ૦ **રાજરત્નગણિ** – તે સર્વશાસ્ત્રના જ્ઞાતા હતા. તે સં. ૧૬૯૬માં સોમહર્ષકુલના (૬૦) ભ૦ **વિશાલસોમના** સમયે વિદ્યમાન હતા. તેમણે ''મણિભદ્ર મહાવીરનો છંદ'' બનાવ્યો છે.

૬૨. ઉ૦ હેમરત્નગણિ – તેઓ વિદ્વાનોને માન્ય હતા.

૬૩. **પં૦ વિજયરત્નગણિ.**

૬૪. પં૦ દેવરત્નગણિ – તેમણે ગુરુની વિદ્યમાનતામાં ગુરુની કૃપાથી સં. ૧૮૧૫ માં બહુલ સુદિના બ્રાહ્મીસુતના દિવસે વિજાપુરમાં બે દિવસમાં શીલ ઉપર ''ગજસિંહ કુમારરાસ'' ઉલ્લાસ : ૪, ઢાલ : ૫૧ (ગ્રં. ૨૦૫૦) બનાવ્યો હતો.* તે તપાગચ્છની લઘુપોષાળની સોમશાખામાં હતા.

૬૫. ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ. ૬૪. **પં૦ જ્ઞાનહર્ષગણિ.** (જુઓ પ્રક. ૫૧, ચાર મહોપાધ્યાયો, પૃ. ૨૦૪–૨૦૫)

❁

આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના શાસનકાળમાં જીર્ણોદ્ધારો, પ્રતિષ્ઠાઓ, આચાર્ય વગેરેની પદવીઓ, ગ્રંથભંડારો, ગ્રંથલેખનો, યાત્રાસંઘો, તપ-ઉજમણાં, મહોત્સવો, દાનનાં સત્રાગારો વગેરે વિવિધ **ધર્મકાર્યો** થયાં હતાં.

(–ગુરુગુણરત્નાકરમહાકાવ્ય; લક્ષ્મીસાગરસૂરિ રાસ; મો. દ. દેસાઈકૃત જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ–પેરા નં. ૭૨૧ થી ૭૨૯)

સાધ્વીસંઘ – પં૦ ધર્મરુચિએ સં. ૧૫૨૪ના કારતક સુદિ ૧૫ બુધવારે શ્રીપવત્તણી **શ્રી મહિમલચ્છિયોગ્યં** સવૃત્તિ પુદ્ગલ છત્રીશી 'નિગોદછત્રીશી' લખાવી; 'શ્રી મહિમલચ્છિપઠનાર્થં'.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૨૩)

★ આ૦ દેવરત્ન (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૭) અને પં૦ દેવરત્નગણિ બંને જુદા સમજવા.

પ્ર૦ સાધ્વી લક્ષ્મીસુંદરી ગણિનીની શિષ્યા **સહજલબ્ધિ** ગણિનીએ સં. ૧૫૩૦ના માગસર સુદિ ૩ સોમવારે શ્રાવિકાને ભણવા માટે 'આવશ્યક-નિર્યુક્તિ'ની પ્રતિ લખાવી.• (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૪૩)

વિક્રમની સોળમી સદીના દુકાળો –

ગુજરાતના બા૦ મહમ્મદશાહ તથા મહમ્મદ બેગડાના રાજ્યકાળમાં ગુજરાતમાં અને માળવામાં સં. ૧૫૦૮, સં. ૧૫૨૫, સં. ૧૫૩૯ અને સં. ૧૫૪૦માં **મોટા દુકાળો** પડ્યા હતા. ત્યારે **સદાનંદ શ્રીમાળી, ખીમો દેદરાણી** વગેરે જૈનોએ ગુજરાત તથા માળવાની જનતાને દરેક જાતની મદદ આપી બચાવી લીધા હતા. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૫૦–૫૧)

ખીમો દેદરાણી –

તેનું દેદરાણી ગોત્ર હતું તે હડાલાનો વતની હતો. ગર્ભશ્રીમંત છતાં સાદો, પિતૃભક્ત અને ધર્મપ્રેમી જૈન હતો.

વિ. સં. ૧૫૩૯-૪૦માં ગુજરાત તથા માળવામાં મોટો દુકાળ પડ્યો. એક વર્ષ તો પ્રજાએ જેમ તેમ કરી ચલાવ્યું, પણ 'બીજું વર્ષ પસાર કેમ કરવું ?' એ મોટો પ્રશ્ન હતો.

મહમ્મદ બેગડાએ એક દિવસે ચાંપાનેરમાં જૈનોના **ભોજકને** બોલાવીને સખ્તાઈથી હુકમ કર્યો કે – "**ઠાકોર**, તું જ્યારે ને ત્યારે જ્યાં ત્યાં બબડ્યા કરે છે કે, 'શાહ તે શાહ અને બાદશાહ તે પા-શાહ.' (એટલે શાહ તે પૂરો શાહ અને પાદશાહ તે પાવલી શાહ.) તું બાદશાહને શાહથી આવી રીતે હલકો બતાવે છે. આજે તારા તે બબડાટની **કસોટી** થવાની છે. જો સાંભળ, ગુજરાત-ભરમાં મોટો દુકાળ છે. મારી પ્રજા ભૂખે મરે છે. તેને પૂરી મદદ આપી, એક વર્ષ જીવતી રાખવાની અનિવાર્ય જરૂર છે. પણ જો તારા **શાહ** મારી આ ગુજરાતની પ્રજાને મદદ આપી, એક વર્ષ સુધી પાળે, તો તે **શાહ સાચા**, પણ જો તે તેમ કરી શકે નહીં તો યાદ રાખજે કે – આજથી જ તેઓનું શાહ બિરુદ **બંધ** કરવામાં આવશે."

બસ ! ભોજક મૂંઝાયો. તેણે ચાંપાનેરના મહાજનને બાદશાહનો આ હુકમ કહી સંભળાવ્યો; અને મહાજનોની પ્રશંસા કરી સૌને **શાહ** બિરુદની રક્ષા માટે તૈયાર કર્યા.

ચાંપાનેરના જૈનોએ આખા ગુજરાતને પૂરા એક વર્ષ સુધી અનાજ–વસ્ત્રો પૂરાં પાડવાની યોજના ગોઠવી. તેઓને ખાતરી હતી કે ચાંપાનેર, પાટણ,

---

• વિદુષી સાધ્વીઓનો વિશેષ પરિચય અમો પ્રક. ૫૪ (?)માં આપીશું.

અમદાવાદ, ખંભાત, ધોળકા, ધંધુકા વગેરે શહેરોમાંથી આની પૂરી વ્યવસ્થા થશે જ. ચાંપાનેરના આગેવાન જૈનો આ માટે ચાંપાનેરમાંથી મોટી રકમની ટીપ કરી બીજા શહેરોમાં જવા નીકળ્યા. પરંતુ તેઓને વચમાં જ હડાલાના પાદરમાં **ખીમા દેદરાણીનો** એકાએક ભેટો થયો. ખીમા દેદરાણીએ પિતાની આજ્ઞા મેળવી, ચાંપાનેરના મહાજનને જણાવ્યું કે, ''આ **ખીમો**–તમારો આ ગામડિયો નાનો ભાઈ ગુજરાતને એક વર્ષ સુધી પાળવા અનાજ–વસ્ત્રો વગેરેમાં જેટલી જોઈએ તેટલી બધીય રકમ આપશે.'' પછી તો મહાજને અને ખીમાએ ચાંપાનેરની બાદશાહી કચેરીમાં જઈ, બા૦ મહમ્મદને આ વાત જણાવી. તેમજ તે ખરચાની પૂરી રકમ હડાલાથી બળદની ગાડીઓમાં ભરી ભરીને ચાંપાનેરના રાજભંડારમાં મોકલી દીધી.

વિ. સં. ૧૫૪૦નો દુકાળ ઊતર્યો. પ્રજા જીવતી રહી. ૧૫૪૧માં **સુકાળ** થયો. **બા૦ મહમ્મદ બેગડાએ** ''આ માનવપ્રેમથી પ્રસન્ન થઈ'' જૈનોનું **શાહ** બિરુદ કાયમ રાખ્યું. (ખીમા હડાલિયાનો રાસ)

નોંધ : ભારતમાં ઘણી વાર દુકાળો પડે છે. પણ ઇતિહાસ કહે છે કે, ''રાજા તથા ધનવાનો ત્યારે જરૂરી મદદ પૂરી પાડી, મનુષ્ય વગેરે સૌને બચાવી લેતા હતા.''

રાજાઓ–**બાદશાહો** દુકાળમાં કિલ્લો બનાવવો, વાવ, તળાવ, કૂવા ખોદાવવા વગેરે રોજીના કામ કાઢી, પોતાની પ્રજાને રાહત મળે તેવી યોજના કરતા હતા. આવા પ્રસંગે પ્રજાને રાહત આપનારા ધનવાનોને બહુમાન-પાન આપી, રાજપ્રિય બનાવતા હતા. જેમ કે –

(૧) વિ. સં. ૧૫૨૫ના દુકાળમાં **મહમ્મદ બેગડાએ અમદાવાદનો કિલ્લો** બનાવી, પ્રજાને કામ આપી રક્ષણ કર્યું. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૪૧)

(૨) બા૦ મહમ્મદશાહે **મદન** શ્રીમાળીના વંશજ **કૃપાસાગર સદાનંદને** સં. ૧૫૦૮ અને ૧૫૨૫ માં દુકાળમાં પ્રજાને મદદ કરવા બદલ મોટો ઉત્સવ કરી **વચ્છેરકનો ખીતાબ** આપી નવાજ્યો. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૫૧)

ધનવાનો પણ ધર્મનાં સ્થાનો જેવાં કે – **જિનાલયો**, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા, દેવાલયો, વાવ, કૂવા, **તળાવ** વગેરે નવાં કામો કાઢી જનતાને તે કામમાં જોડી, વર્ષભરની રોજીનાં સાધનો ઊભાં કરતા હતા.

આપણને પ્રાચીન કાળના અને વર્તમાનકાળના લોકજીવનમાંથી બે જાતની મનનીય વિચારધારાઓ મળે છે. તે આ પ્રમાણે –

૧. તે સમયે જનતા માનતી હતી કે, ''હજારો મરે, પણ હજારોનો પાલક ન મરે.'' આવી લોકમાન્યતા હોવાથી સૌકોઈ રાજા અને ધનવાનોની પૂરી રક્ષા કરતા હતા.

તે સમયના ધનવાનો ઘણું ધન એકઠું કરી રાખતા, પરંતુ પોતાના અંગત એશઆરામ કે બીજા અન્ય ઠેકાણે ખરચતા નહીં; માત્ર ખરેખર અવસર આવે ત્યારે જનતાને મદદ કરવામાં જ તે સંગ્રહ કરેલા ધનને લગાવતા. જો કે રાજા પોતાના નોકરોને અને ધનવાન શેઠો મુનિમ, ગુમાસ્તા વગેરેને નાનો પગાર આપતા; પરંતુ તેઓના ઘરે લગ્ન વગેરે જરૂરી ખરચના પ્રસંગો આવે, ત્યારે જરૂરી ખરચની મદદ આપી, તેના પ્રસંગને પતાવી દેતા, તેને પૂરી મદદ કરતા. ત્યારે હતી આવી લોકશાહી અને આવી હમદર્દી.

૨. હાલમાં તો ભારતના વકીલ, બેરીસ્ટર, સોલીસીટર, ડૉક્ટર, શેરહોલ્ડર, કમીશન એજન્ટ, ઉદ્યોગપતિઓ વગેરે ધનવાનો બની, પોતાના ધનને માત્ર મોજમજાહ, એશઆરામ અને માન-અકામમાં જ ઉડાવે છે.

ભારતનાં કાળી મહેનતથી જોડેલા ધનને જુદા જુદા બાનાથી બીજા દેશોમાં લઈ જઈ ઠલવે છે. જો કે આજકાલનો દેશનેતા ખુરશી મેળવવા માટે સાધારણ જનતાને મીઠી મીઠી વાતો કરી, ખુશ કરી, ખુરશી મેળવે છે. પરંતુ ખુરશી ઉપર બેસતાં જ માત્ર પોતાને કે પોતાના ઘરને સમૃદ્ધ બનાવે છે. નગરપાલિકાની સડક, સાફસુફી, વીજળીબત્તી, પાણીના નળ, ટટ્ટીખાનાં વગેરે સાધનોની વ્યવસ્થા પોતાના ઘર કે મહોલ્લા પૂરતી જ હોય તો માત્ર તેને જ ''સારી ગ્રામ સુધારણા'' બતાવે છે; અને આવી પ્રવર્તી રહેલી લોકશાહીને પંપાળે છે.

તે સમયના દાનવીર પ્રભાવક જૈનો –

(૧) સં. ૧૫૨૫માં મોટો દુકાળ પડ્યો ત્યારે ખંભાતના શેઠ રામપવિત મોઢે ૩ દાનશાળાઓ સ્થાપન કરી. તેણે સં. ૧૪૭૨માં ભ૦ સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી ૧૧ અંગ ગ્રંથો લખાવ્યા.

(૨) મંત્રી નાગરાજે પણ ત્યારે દાનશાળાઓ બનાવી પ્રજાને મદદ કરી.

(૩) સં. ૧૫૩૯-૧૫૪૦માં મોટો દુકાળ પડ્યો ત્યારે અનેક દાનવીર જૈનોએ સ્થાને સ્થાને સત્રાગારો બનાવી પ્રજાને પાણી અને અનાજની મોટી મદદ કરી. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૫૦–૫૧)

આ સમયે મુસ્લિમયુગના અંધકારમાં પણ ઘણા ધર્મપ્રભાવક જૈનો થયા. તે આ પ્રકારે –

(૪) સં૦ મેઘજી તે માંડવગઢના બા૦ ગ્યાસુદ્દીન ખીલજી (સં. ૧૫૨૫ થી ૧૫૫૮)નો મિત્ર હતો. તેને મફર ઉલમુલ્ક મલેકનું બિરુદ હતું. તેને સં૦ જીવણજી નામે ભાઈ હતો.

આ કુટુંબ ભ૦ **સોમસુંદરસૂરિનું** ભક્ત હતું. આ ભાઈઓએ ભ૦ **લક્ષ્મીસાગર**, આ૦ સોમજયસૂરિના ઉપદેશથી માંડવગઢમાં દરેક જૈનોના ઘરમાં લહાણી કરી, જેમાં દશ-દશ શેરના **લાડવા** બનાવી, તેમાં ચાર ચાર માસા પ્રમાણ **એકેક સોનામહોર** મૂકી હતી. આ ભાઈઓએ દુકાળમાં લાખો ટકાની રકમ ખરચી, **દાનશાળાઓ** સ્થાપિત કરી હતી. તેના મુનિમ **દેવશીએ** ૨૪ જિનાલયો બનાવ્યાં હતાં; અને તેની ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય તથા પ્રક. ૪૬, પૃ. ૧૩૦)

(૫) **મંત્રી ઊજળ અને કાજા** – તે સિરોહીના વતની હતા. **મંત્રી ઊજળ** હંમેશાં ત્રણ કાળ જિનપૂજા, બે સમયે પ્રતિક્રમણ, ૨૦૦ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ અને એકેક વિગઈનો ત્યાગ કરતો હતો. તે સાધર્મિક જૈનોને મોટી મદદ કરતો હતો. આ ભાઈઓએ મોટો દુકાળ પડ્યો ત્યારે માળવામાં સૌને અનાજ પુરું પાડ્યું હતું. તેમણે ઘણા જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. તેની સાથે ૮૪ જૈન દંપતીઓએ ''ચોથું બ્રહ્મચર્યવ્રત'' સ્વીકાર્યું હતું. આ ખુશાલીમાં તેઓએ સૌને તાંબૂલની પ્રભાવના કરી હતી. (–પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૦૯)

(૬) **મંત્રી સુંદરજી, મંત્રી ગદરાજ ગૂર્જર શ્રીમાળી** –

મંત્રી સુંદરજી ગૂર્જરજ્ઞાતિનો શ્રીમાળી હતો, જે મેવાડના રાણા લાખોજી તથા ઈડરના રાજા **રાવ ભાણનો** પ્રીતિપાત્ર હતો અને ગુજરાતના બા૦ મહમ્મુદ બેગડાનો **દીવાન** હતો. દીવાન સુંદરજી અને તેના પુત્ર દીવાન ગદરાજ **શ્રીમાલીએ** સં. ૧૫૧૫માં આબૂતીર્થમાં છ'રી પાળતા મોટા યાત્રાસંઘ સાથે આવી ''પિત્તલહર જિનપ્રાસાદ''નો મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

ભ૦ ઋષભદેવની ૧૨૦ (કે ૧૦૮) મણની પિત્તલની પ્રતિમા તૈયાર કરાવી, ભ૦ **લક્ષ્મીસાગરસૂરિના** હાથે સં. ૧૫૨૫માં તે પ્રતિમાની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રસંગે ઉપા૦ જિનસોમને આચાર્યપદ તથા પં૦ જિનહંસ અને પં૦ સુમતિસુંદરને ઉપાધ્યાયપદ અપાવ્યાં. તેઓએ આબૂ ઉપર પિત્તલહર મંદિરમાં બીજી પણ જિનપ્રતિમાઓ ભરાવીને બેસાડી, જે આજે પણ ત્યાં બિરાજમાન છે.

મંત્રી ગદરાજના બીજાં નામો ગદા અને ગદાક પણ મળે છે. તે ધર્મપ્રેમી હતો. દર ચૌદશને દિવસે ઉપવાસ અને સાધર્મિકભક્તિ કરતો. તેણે **સોજિત્રામાં** જિનાલય બંધાવ્યું અને તેમાં આ૦ સોમદેવના હાથે ભવ્ય જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રસંગે **પં૦ શુભરત્નગણિને** ઉપાધ્યાયપદ અપાવ્યું. મંત્રી ગદાકે સં. ૧૫૨૯માં અમદાવાદમાં આ૦ સોમદેવસૂરિના ઉપદેશથી મોટો **ગ્રંથભંડાર**

બનાવ્યો. મંત્રી ગદાને સાસૂ નામે પત્ની હતી. મહો૦ જિનમાણિક્ય ગણિવરના શિષ્ય પં૦ અનંતકીર્તિગણિએ સં. ૧૫૨૮માં સંઘવણ સાસૂને ભણવા માટે ''શીલોપદેશ-માલાની પ્રતિ'' લખી.

(જુઓ અમારો 'જૈનતીર્થોનો ઇતિહાસ' પૃ. ૨૮૨; પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૪૭; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૫૧; પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૩)

(૭) **સં૦ રતન** – તે આ૦ સોમસુંદરસૂરિના કુટુંબનો હતો. તે માળવાના આગર ગામમાં રહેતો હતો. આગરમાં **પાનવિહાર** નામે 'જૈનતીર્થ' હતું. **સં૦ રતને** ભ૦ લક્ષ્મીસાગર તથા આ૦ સોમદેવસૂરિના ઉપદેશથી આગરથી છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. કાવ્યકારો માને છે કે, આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના ઉપદેશથી નીકળેલા યાત્રા સંઘોમાં આ સંઘ સૌથી મોટો હતો.

(૮) **કેલ્હણ પોરવાડ** – તે ઠક્કુર પોરવાડનો પુત્ર હતો. તેણે ગિરનાર તીર્થમાં ત્રણ દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. અમદાવાદમાં ધર્મશાળા બનાવી અને અમદાવાદમાં જ પાંચ જિનાલયો બંધાવ્યાં. મુનિવરોને પંન્યાસપદ અપાવ્યાં અને વસ્ત્રોનું દાન કર્યું. સાધર્મિકવાત્સલ્ય કર્યું. તેણે સં. ૧૫૧૯માં જૈન સિદ્ધાંત ગ્રંથો લખાવ્યા, જેમાં 'પક્ખીસૂત્ર'ની એકપ્રતિ વૃદ્ધતપાગચ્છના આ૦ સુરસુંદરસૂરિના શિષ્ય પં૦ સમયમાણિક્યગણિએ સુધારી હતી. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૪, ૪૫)

(૯) **મંત્રી ભાલ્હા અને સાલ્હા** – મેવાડના ડુંગરપુરથી ૩ કોશ દૂર **થાણા ગામમાં** શેઠ ભાભર ઓશવાલ રહેતો હતો. તે તપાગચ્છનો જૈન શ્રાવક હતો. તેને સાંભર નામે પુત્ર હતો. સાંભરને કર્માદે પત્નીથી **ભાલ્હા અને સાલ્હા** વગેરે પુત્રો થયા. આ બંને ભાઈઓ દ્રઢ જૈનધર્મી હતા, ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના ભક્ત હતા. તે પોતાની ગોત્રદેવી **ચક્રેશ્વરીની** હંમેશાં પૂજા કરતા હતા. બંને ભાઈઓ ડુંગરપુરના રાવ **ગોપીનાથ** તથા **રાવ સોમદાસના** મંત્રીઓ હતા. તેમણે સં. ૧૫૨૫માં ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના ઉપદેશથી ડુંગરપુરમાં **ગંભીરાપાર્શ્વનાથ પ્રાસાદ** બંધાવ્યો. આંતરી ગામમાં પણ જીર્ણોદ્ધાર કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેમણે સં. ૧૫૧૮ના વૈશાખ સુદિ ૪ શનિવારે અને સં. ૧૫૨૯ના વૈશાખ સુદિ ૪ ને શુક્રવારે ડુંગરપુરમાં ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના હાથે અંજનશલાકા કરાવી અને તેમના જ હાથે આબૂતીર્થમાં અચલગઢ ઉપર પિત્તલની ૧૨૦ મણ વજનની (કે ૧૨૦ આંગળ ઊભી) મોટી જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૪૮; પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૭; પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૨૮, ૨૩૦)

તેઓ આબૂની પ્રતિષ્ઠા કરાવી **થાણા** ગામ આવ્યા. ત્યાં તેમણે પ્રતિષ્ઠાની ખુશાલીમાં ગામજમણ કર્યું. ઓળખીતાઓને પણ બોલાવીને જમાડ્યા. આ

જમણમાં બંને મંત્રીઓ, મંત્રીની પત્નીઓ અને પુત્ર-પુત્રીઓ સૌ ભોજન પીરસતાં હતાં. મંત્રી સાલ્હાની પુત્રી રૂપાળી ફુટડી હતી. તે પણ પીરસવાના કાર્યમાં લાગેલી હતી. ડુંગર નામનો ભીલ આ જમણવારમાં આવ્યો હતો. તે મંત્રીની રૂપાળી પુત્રી ઉપર મોહિત થયો. તેણે બીજે દિવસે જ મંત્રી સાલ્હા આગળ તે પુત્રી સાથે પોતાના વિવાહનું માગું મોકલ્યું. મંત્રી ચમકી ગયો. મંત્રીએ ના કહી દીધી. ભીલે બીજી વાર માગું મોકલ્યું. મંત્રીએ ઠંડા કલેજે જવાબ વાળ્યો કે, 'વિચાર કરીશું.' ભીલે ત્રીજી વાર માંગણી કરી. એટલે મંત્રીએ અંતે ભીલને કાર્તિક સુદિ ૧૦ નું મુહૂર્ત બતાવી, જાન લઈને થાણા બોલાવ્યો. મંત્રી ડુંગરને સીધો કરવા ઈચ્છતો હતો, છતાં તેને સાથોસાથ ડર પણ હતો કે, તેમ કરવા જતાં ભીલના કુટુંબીઓ મોટું બંડ ઉઠાવશે; તો તેને પણ દબાવવાની ગોઠવણ કરી, કામ લેવું જોઈએ. મંત્રીએ અંગત માણસોને વડોદરા મોકલી 'વડોદરા રાજ્યની સેના' થાણામાં બોલાવી રાખી.

કાર્તિક સુદિ ૧૦ નો દિવસ આવ્યો. **ડુંગર ભીલ** જાન લઈને આવ્યો. મંત્રીએ તેમનું સ્વાગત કર્યું. સૌને કડક **દારૂ** પાયો. ત્યાં સુધી કે ભીલ લોકો બેહોશ થઈ, એક પછી એક ઢળવા લાગ્યા. મંત્રીએ બેહોસ ભીલોનું 'કાસળ' કાઢી નાખ્યું. ડુંગર ભીલ તથા તેના કુટુંબનો સમૂળ નાશ થયો. સૌ કોઈ ભીલની આ મૂર્ખતા ઉપર હસ્યા. મંત્રી, મંત્રીકુટુંબ અને મંત્રીકન્યા આબાદ બચી ગયાં. (રાસ) (સાલ્હાશા માટે જુઓ પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૮–ટિપ્પણ)

(૧૦) **ચાંદાશાહ ઓશવાળ** – તે માળવા-માંડવગઢના બા૦ આલમશાહ (સં. ૧૪૯૨ થી ૧૫૨૫)નો મહામાત્ય હતો. તે **શીલવ્રતધારી** હતો. આથી તે **સાધુચન્દ્ર** તરીકે વિખ્યાત થયો. તે માંડવગઢનો **હાડોતી** અને માળવાનો પ્રજાપ્રિય દીવાન હતો. તેણે માંડવગઢમાં ૭૨ જિનાલયો બનાવ્યાં. **આ૦ સુધાનંદસૂરિના** હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી, જેમાં ૪ લાખ સિક્કા ખરચ્યા. લોકોને પહેરામણી-વસ્ત્ર આપ્યાં. (પ્રક. ૪૬, પૃ. ૧૨૯; પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૨૮)

ત્યારે દેવગિરિ (દોલતાબાદ)ના ધનકુબેર સં૦ **વેલ્લાક, ધનરાજ, નાગરાજ,** વનરાજ વગેરે બાવન સંઘપતિઓ વિવિધ તીર્થયાત્રાઓ કરી માંડવગઢમાં આવ્યા. બાદશાહ આલમશાહે તે સૌનું ભારે સ્વાગત કર્યું. સંઘ ૪ મહિના માંડવગઢમાં રહ્યો. સંઘે ૪ મહિના સુધી ૧૮ વર્ણોને જમાડ્યાં. વસ્ત્ર, ચાંદી, સોનું વગેરે આપ્યાં, સૌને ખુશ કર્યા. (ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય, પૃ. ૩૫-૩૬)

(૧૧) **મંત્રી માંડણ સોની** – તે મંત્રી તથા તપગચ્છની વૃદ્ધ પોષાળના ૫૭મા ભટ્ટારક ઉદયવલ્લભસૂરિનો પરમ ભક્ત હતો. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૬)

તેણે સં. ૧૫૧૮ માં વિવિધ ગ્રંથો લખાવ્યા હતા. જેની ગ્રંથ પ્રશસ્તિઓ મળે છે. (જૈન સાહિત્ય સંશોધક, ખંડ-૨, પૃ. ૪૮)

(૧૨) **લઘુ શાલિભદ્ર સં૦ જાવડ શ્રીમાળી** – અમે પહેલાં પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૨ થી ૮૫માં **જાવડશાહોનો** પરિચય આપ્યો છે તેમાં જુઓ નં. ૩.

(૧૩) **મંત્રી જીવણશાહ, મેઘરાજ તથા ગોપાલ અને પૂંજરાજ** –

સૂચના – અમે પહેલાં (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૫–૨૩૬માં) **બા૦ ગ્યાસુદ્દીન** ખીલજીના મિત્ર સં૦ **મેઘજી** અને જીવણનો પરિચય આપ્યો છે. તેનાથી આ જુદા સમજવા. તે સૌ ૫૦મા ભ૦ સોમસુંદરસૂરિના ભક્તો હતા.

બા૦ સુલતાન આલમશાહ પછી તેનો પુત્ર **ગ્યાસુદ્દીન** (સં. ૧૫૨૫ થી ૧૫૫૮) બાદશાહ બન્યો. તે ભારે વિલાસી હતો. તેણે પિતાના સમયથી જ રાજ્યકારભાર મંત્રી **જીવણ** તથા તેના નાના ભાઈ **મેઘરાજ શ્રીમાળીને** જ સુપ્રત કરી નાખ્યો હતો. તે બંનેએ રાજ્યકારભાર ચલાવ્યો.

મેઘરાજના મહેતા **રણમલ્લને** પારસ નામે પુત્ર અને **ગોપાલ** નામે પૌત્ર હતો. **ગોપાલ** અચૂક બાણાવળી હતો. માંડવગઢના ''તારાપુર દરવાજા'' પાસે વાવડીના શિલાલેખમાં ઉલ્લેખ છે કે, ''**ગોપાલે સૂર્યકુંડ** બનાવ્યો હતો.'' ગોપાલને **પૂંજરાજ** નામે પુત્ર હતો. તે શૂરવીર, ધનવાન અને મોટો વિદ્વાન હતો. વ્યાકરણ, કાવ્ય, કોશ, સાહિત્ય, અલંકાર, ચંપૂ, નાટક, હાસ્ય વગેરે શાસ્ત્રોનો અજોડ વિદ્વાન હતો. **દિગ્વિજયી પંડિત** હતો. તે દાનવીર પણ હતો. તેણે **દુકાળમાં** ઘેર ઘેર જઈ સૌને એકેક સોનામહોર તથા લાડુનું દાન કરી, લાખો માણસોને બચાવ્યા હતા. જે માગણ જે ચીજ-વસ્તુ માગે તેને પૂંજરાજ ખુશી થઈને આપતો. તેણે ઘણીવાર **તુલાદાન** કર્યું હતું. બાદશાહે તેને 'નરેન્દ્ર'નો ખિતાબ આપ્યો હતો. તેથી તે નરેન્દ્ર તરીકે વધુ પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. તેણે 'સારસ્વત ચંદ્રિકા' વ્યાકરણ પર **'પૂંજરાજી ટીકા'** બનાવી અને 'મધુમંજરી' નામે **નાટક ગ્રંથ** બનાવ્યો.

(૧૪) **શેઠ સૂરા-વીરા** : તે બાદશાહ ગ્યાસુદ્દીનના માનીતા પોરવાડ ભાઈઓ હતા, દાની અને યશસ્વી હતા. ઉમરેઠના વતની હતા. તેમણે ઉમરેઠમાં આ૦ સોમદેવના ઉપા૦ **શુભરત્નને** 'આચાર્યપદ' અપાવ્યું. તે **આ૦ સુધાનંદનસૂરિ** વગેરે ચતુર્વિધ સંઘને લઈ ઉંબરહાટ (આબૂ) ગયા. આ સંઘમાં હાથી, ઘોડા, રથ, વાજાં, સરસામાન વગેરે બાદશાહી ઠાઠ હતો. તેમણે 'બાદશાહી ફરમાન' મેળવી છ'રી પાળતા અનેક યાત્રાસંઘો કાઢ્યા, મોટા **મહોત્સવો** કર્યા.

(–ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય)

(૧૫) **ધનકુબેર સંઘપતિ વેલ્હાક** – તે મોટો ધનવાન હતો. તેણે આ૦

સુમતિસૂરિના ઉપદેશથી માંડવગઢ, રતલામ, ઈડર, જીરાવલા, આબૂ, રાણકપુર, શત્રુંજય તીર્થ વગેરેનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. આ સંઘમાં સાથે બાવન નાના નાના સંઘપતિઓ હતા. શેઠે ૯૦૦૦ ટંક આપી, **ઈન્દ્રમાળા** પહેરી હતી. રાણકપુરમાં નાની નાની દેરીઓ બનાવી, પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પાછા વળતાં ઈડરમાં ગુરુઓની સોનામહોરથી પૂજા કરી. ૩૦૦ મુનિઓને વસ્ત્રદાન કર્યું. મુનિ સોમ (સાગર) ગણિને પંન્યાસપદ અપાવ્યું. સંઘ પાવાગઢની યાત્રા કરી માંડવગઢ આવ્યો. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૯)

(૧૬) **સં૦ ખીમજી, સં૦ સહસા** – તેઓ પાટણના ધનકુબેર શેઠ છાડા પોરવાડના વંશજ હતા.

શેઠ છિદ્રક (છાડા) વીશા શ્રીમાળીના વંશમાં અનુક્રમે ૧. શેઠ છાડા, ૨. કાબો, ૩. રાજડ (ભાર્યા–ગોમતી), ૪. સં૦ ખીમજી (ભાર્યા–ધનાઈ), ૫. સં૦ દેતો (ભાર્યા–કનકાઈ) અને ૬. સોનપાલ થયા.

તેમાંના ૪. સં૦ ખીમજીને સહસા નામે નાનો ભાઈ હતો. જેને વારૂ નામે પત્ની હતી તથા પુત્રો સં૦ સમધર (ભા૦ વાધૂ) અને હેમરાજ હતા.

૫. સં૦ દેતાને નોતા નામે નાનો ભાઈ હતો. જેને લાલી નામે પત્ની હતી. ૬. સં૦ સોનપાલને પુનપાલ, અમીપાલ અને ઈશ્વર નામે ભાઈઓ તથા પૂરી, જાસુ, બાસુ અને મલ્હાઈ નામે બહેનો હતી. પૂરીએ દીક્ષા લીધી. તેનું નામ સાધ્વી સાધુલબ્ધિ પાડવામાં આવ્યું. સં૦ સોનપાલના ભાઈ સં૦ ઈશ્વરને જીવીણી નામે પત્ની અને ધરણ નામે પુત્ર હતો.

આ સૌ ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ અને આ૦ સોમજયસૂરિના શ્રાવકો હતા.

સં૦ દેતાની પુત્રી પુરી જે દીક્ષા લઈ સાધ્વી સાધુલબ્ધિ થયા તેને **સં૦ ખીમજી** અને **સં૦ સહસાએ** આ૦ **જયચંદ્રસૂરિ** પાસે 'ગણિનીપદ' અપાવ્યું, સંઘપૂજા કરી. આ ભાઈઓએ સં. ૧૫૨૭ના પોષ વદિ ૫ના રોજ **પાવાગઢ** ઉપર જિનપ્રતિષ્ઠા કરાવી તેમજ સં. ૧૫૩૩ માં શત્રુંજય તેમજ ગિરનાર તીર્થના છ'રી પાળતા **યાત્રાસંઘો** કાઢ્યા, સાધર્મિકભક્તિ કરી, રૂપાનાણું ગોઠવી **સમ્યક્ત્વ મોદકોથી** લહાણી કરી. પ્રતિષ્ઠા, ગચ્છપરિઘાપનિકા, ગુરુપદ સ્થાપના, પ્રવેશોત્સવ, તીર્થોદ્ધાર, **દાનશાળા** વગેરે પરોપકારના કાર્યો કર્યાં. સં. ૧૫૩૮માં જૈન સિદ્ધાંત લખાવ્યો. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૧૫)

(૧૭) **સં૦ સહસા** – તે રાણકપુરનો સં૦ રત્ન પોરવાડનો પૌત્ર અને સાલિગનો પુત્ર હતો. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૦)

તપગચ્છ કમલ કલશ શાખા પટ્ટાવલી –

આ૦ સોમદેવસૂરિની પરંપરાથી ''કમલકલશ મત'' અને ''નિગમમત'' નીકળ્યા. તે આ પ્રમાણે છે –

૫૨. **આ૦ રત્નશેખરસૂરિ** – (સં. ૧૫૧૭), (૫૨) આ૦ ઉદયનંદિસૂરિ.

૫૩. **આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ** – તેમણે આ૦ **સુમતિસાધુ** વગેરે ૧૧ આચાર્યો બનાવ્યા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૨૭)

૫૪. **આ૦ સોમદેવસૂરિ** – તેઓ આ૦ સોમસુંદરસૂરિના **શિષ્ય** હતા (જુઓ પૃ. ૨૪૫). તે સમર્થ કવિ, સચોટ વ્યાખ્યાતા અને મોટા વાદી હતા. (૧) મેવાડનો **રાણો કુંભોજી** તેમની કાવ્યકલાથી, (૨) જૂનાગઢનો **રા'માંડલિક** તેમની સમસ્યા પૂરવાની શીઘ્રતાથી અને (૩) ચાંપાનેરનો રાજા **જયસિંહ ચૌહાણ** તેમના ઉપદેશ સામર્થ્યથી તેમને બહુ માનતા હતા. તેમનું બીજું નામ આ૦ સુરસુંદરસૂરિ પણ મળે છે. તેમણે ખંભાતમાં શાસ્ત્રાર્થ કરી રાત્રિભોજનના દૂષણ પાઠો બતાવી, રાત્રિભોજન ત્યાગની સ્થાપના કરી હતી.

ભ૦ **સોમસુંદરસૂરિએ** સં. ૧૪૯૬ના રાણકપુર તીર્થમાં પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવમાં ઉ૦ સોમદેવને **આચાર્ય**, મહો૦ ચારિત્રરત્નગણિવરના **શિષ્ય** પં૦ હેમહંસગણિને **ઉપાધ્યાય** અને બાલમુનિ લક્ષ્મીસાગરગણિને **પંન્યાસ** બનાવ્યા. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૮૧)

આ૦ સોમદેવસૂરિ મહો૦ હેમહંસગણિના વિદ્યાગુરુ હતા.

ગ્રંથો : આ૦ સોમદેવસૂરિએ ઘણા ગ્રંથો બનાવ્યા છે. તે ગણિપદમાં હતા ત્યારે તેમણે આ૦ જિનપ્રભસૂરિના 'સિદ્ધાંતસ્તવ'ની **અવચૂરિ** બનાવી હતી. આચાર્ય થયા બાદ, શબ્દાનુશાસનમાં વિશેષ નિપુણતા હોવાથી, સં. ૧૪૯૭માં ભ૦ સોમસુંદરસૂરિવરના ''યુષ્મદસ્મદષ્ટાદશસ્તવ''ની **અવચૂરિ**માં તેમણે સં. ૧૫૦૪માં **ગદ્ય–પદ્ય કથા મહોદધિ** (૧૫૭ કથાઓનો સંગ્રહ) અને ''ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્ર'' બનાવ્યાં.

શિષ્ય પરિવાર : આ૦ સોમદેવસૂરિને પં૦ નંદીરત્નગણિ, આ૦ સુધાનંદનસૂરિ, પં૦ સિદ્ધાંતસાગરગણિ, પં૦ સંયમરુચિગણિ વગેરે શિષ્યો અને આ૦ રત્નમંડનસૂરિ વગેરે પ્રશિષ્યો હતા.

આ૦ સોમદેવસૂરિશિષ્ય (૫૫) પં૦ સિદ્ધાંતસમુદ્રગણિના શિષ્ય (૫૬) પં૦ **કમલરત્નગણિ** – તેમણે સં. ૧૫૦૧ પોષ વદિ ૧ રવિવારે ''ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ'' લખ્યો. (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૧૪૩)

૫૬મા આ૦ સોમજયના શિષ્ય પં૦ સત્યશેખરગણિ (સત્યહંસગણિ)એ સં. ૧૫૩૨ કારતક સુદિ ૧૫ સોમવારે આ૦ સોમદેવસૂરિના રાજ્યમાં ઉપા૦ વિશાલકીર્તિને માટે 'પ્રતિક્રમણ' લખ્યું.

(૫૫) પં૦ સંયમરુચિગણિ, (૫૬) પં૦ કુલોદયગણિ.

માંગરોલના જૈનસંઘના ગ્રંથભંડારમાં નારચંદ્ર ટિપ્પણની પુષ્પિકા છે કે – શ્રી સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય સોમદેવસૂરિશિષ્ય સંયમરુચિગણિશિષ્ય કુલોદયગણિએ સં. ૧૪૭૬ બીજા જેઠ સુદિ ૧૦ મંગળવારે ''નારચંદ્ર ટિપ્પણ'' લખ્યું.

મલધારગચ્છના છઠ્ઠા આ૦ નરચંદ્રસૂરિવરે ''નારચંદ્ર'' નામે જ્યોતિષનો મુહૂર્તગ્રંથ અને તેમના પટ્ટધર આ૦ સાગરચંદ્રસૂરિએ તેનું ટિપ્પણ બનાવ્યાં છે. આ ટિપ્પણની વિવિધ પ્રતોમાં ઘણા પાઠાન્તરો મળે છે.

(પ્રક. ૩૮, પૃ. ૨૮૨; દિનશુદ્ધિ વિશ્વપ્રભા, પ્રસ્તાવના પૃ. ૯)

ગચ્છમેળ – આ૦ સોમદેવ આચાર્યપદમાં ભ૦ લક્ષ્મીસાગરથી મોટા હતા પણ આ૦ લક્ષ્મીસાગર ભ૦ રત્નશેખર પછી ૫૩મા **ગચ્છનાયક** બન્યા, આથી તે ચતુર્વિધસંઘના નાયક બન્યા.

આ વસ્તુ કદાચ આ૦ સોમદેવને ખટકતી હશે, પણ તેમણે પોતાની પરંપરાને સ્થિર કરવા માટે પોતાના શિષ્ય ઉ૦ **શુભરત્નને** સં ૧૫૧૮માં જ, તરત આચાર્યપદવી આપી **આ૦ સુધાનંદનના** નામે પોતાની પાટે સ્થાપ્યા. ઉપા૦ **રત્નમંડન ગણિવર** ઉ૦ શુભરત્નથી મોટા હતા; પણ તે ઉપાધ્યાય જ રહ્યા. ઉક્ત આચાર્યપદવી આપવાથી આ૦ સોમદેવસૂરિ અને ઉપા૦ રત્નમંડનગણિ વચ્ચે ઝગડો પડ્યો.

ભ૦ **લક્ષ્મીસાગરસૂરિ** માળવામાં ત્રણ વર્ષ વિચરીને ગુજરાતમાં આવ્યા. ત્યારે આ ઝગડો ભયંકર રૂપ લે, એમ લાગ્યું. પણ **ભ૦ લક્ષ્મીસાગર શાંત** હતા, મધુરભાષી હતા, સંઘ ઉપર તેમનો ભારે પ્રભાવ હતો. તેમણે ખંભાત આવી આ ઝગડો શમાવ્યો. દેવગિરિના શેઠ **મહાદેવે** કરાવેલા ઉત્સવમાં એવી વ્યવસ્થા કરી કે, આ૦ સોમદેવની પાટે આ૦ સુધાનંદનને કાયમ રાખ્યા અને તે જ આ૦ સુધાનંદનના હાથે ઉ૦ રત્નમંડનને આચાર્યપદવી અપાવી. **પં૦ હેમહંસને** 'મહોપાધ્યાય' બનાવ્યા અને **ગચ્છમેળ** કરાવ્યો.

આ૦ સોમદેવની પાટે (૧) આ૦ **સુધાનંદન**, (૨) આ૦ **સોમજય** થયા.

મંત્રી **ગદરાજ** ગૂર્જર શ્રીમાલીએ **સોજિત્રામાં** દેરાસર કરાવી આ૦ સોમદેવના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી તેમજ સં. ૧૫૨૯માં અમદાવાદમાં તેમના ઉપદેશથી **જ્ઞાનભંડાર સ્થાપિત** કર્યો. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૭)

''વીરવંશાવલી''માં ઉલ્લેખ છે કે, તપાગચ્છના આ૰ સોમદેવસૂરિ, ખરતરગચ્છના (૫૪મા) **આ૰ જિનહંસસૂરિ** (પ્ર. ૪૦, પૃ. ૩૭૯) અને અંચલગચ્છના (૫૩મા) **આ૰ જયકેશરીસૂરિ** (પ્ર. ૪૦, પૃ. ૪૧૭) – એ ત્રણ આચાર્યોએ કચ્છના માંડવી બંદરમાં એકઠા થઈ સૌરાષ્ટ્રમાં ફેલાતા લોંકાગચ્છને રોકવા માટે સં. ૧૫૩૯માં પોતપોતાના ગચ્છમાં **આજ્ઞાધર્મ** સ્થાપિત કર્યો. ''ક્ષેત્રાદેશ વગેરેની મર્યાદા'' બાંધી આપી. (વિ. ગ. પટ્ટા. સં., પૃ. ૨૧૮)

નોંધ : અમને એમ લાગે છે કે, એ સમયથી ત્રણે ગચ્છના આચાર્યોએ પ્રતિક્રમણનો વિધિ લગભગ એકસરખો ગોઠવ્યો. એટલે બધા ગચ્છના જૈનો એક સાથે બેસી પ્રતિક્રમણ કરે અને એકતાને કેળવી શકે.

મણિભદ્રવીર – સં૰ ૧૫૪૭માં ધાણધાર (પાલનપુર વિભાગ)માં મણિભદ્ર યક્ષ પ્રગટ થયો. આ૰ સોમદેવસૂરિએ 'ભૂતિ' ગામમાં કે બરલૂટમાં ૫૦ (૫) જિનપ્રાસાદોની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેઓ વાગડના વઢિયારનગરમાં સ્વર્ગે ગયા.
(વિવિધ ગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૨૧૮)

૫૫. **આ૰ સુધાનંદનસૂરિ** – તે આ૰ સોમદેવસૂરિના દીક્ષાશિષ્ય હતા, પ્રીતિપાત્ર હતા. તેમનું નામ હતું મુનિ શુભરત્ન. આ૰ સોમદેવસૂરિએ તેમને સોજિત્રામાં મંત્રી ગદરાજ શ્રીમાલીએ કરેલા જિનપ્રતિષ્ઠા મહોત્સવમાં ઉપાધ્યાય-પદ અને સં. ૧૫૧૮માં ઉમરેઠમાં શેઠ શૂરા–**વીરા પોરવાડે** કરેલા મહોત્સવમાં **આચાર્યપદ** આપી આ૰ સુધાનંદનસૂરિ નામ રાખી પોતાની પાટે સ્થાપિત કર્યા. તેમનું નામ આ૰ સુધાનંદસૂરિ પણ જોવા મળે છે. તેમણે સં. ૧૫૨૯માં 'જલ્પમંજરી' તથા 'ઈડર ચૈત્યપરિપાટી' બનાવ્યાં.

૫૬. **આ૰ સુમતિસુંદરસૂરિ** – તેમનું ટૂંકું નામ **આ૰ સુમતિસાધુ** પણ મળે છે. તેમનો જન્મ સં. ૧૪૯૪માં આબૂ પાસે આવેલા વેલાંગરી ગામમાં **વીશા પોરવાડ** નારણ ગોત્રીય શા૰ **ટીડ**ની પત્ની રૂડીદેવીની કૂખે થયો. સં. ૧૫૧૧માં આ૰ સોમદેવના પ્રશિષ્ય પં૰ **રત્નસાગરગણિ** પાસે તેમણે દીક્ષા લીધી. તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી, મોટા ઉપદેશક અને રાજપ્રિય હતા. તેમનું બીજું નામ પં૰ સાધુસુંદર-ગણિ હતું. તેમને આબૂના **શા૰ સાંડા**એ ઉપાધ્યાયપદ અને સં. ૧૫૧૮માં સુંડાકના **સં૰ કુંતા**એ **આચાર્યપદ** અપાવ્યું. તેમના ઉપદેશથી **સં૰ રત્નાશાહ** પોરવાડના પૌત્ર **સં૰ સહસા**એ અચલગઢમાં ચૌમુખ જિનપ્રાસાદ કરાવી, તેમાં ૧૨૦ મણ પિત્તલના બે બે કાઉસગ્ગિયા સાથે જિનબિંબ ભરાવ્યાં અને સં. ૧૫૬૬માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૦)

તેમણે મંત્રી ગદાની વિનતિથી ૫૬મા આ૰ સોમજયની પાટે **ઉપા૰ જિનસોમને** ૫૭મા આચાર્ય બનાવ્યા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૭)

૫૭. **આ૦ કમલકલશસૂરિ** – તેઓ આ૦ સુમતિસુંદરસૂરિના શિષ્ય હતા, સહસ્રાવધાની હતા. તેમના નામથી સં. ૧૫૫૫ માં 'કમલકલશગચ્છ' નીકળ્યો.

તેમને સિરોહીનો રાજા **લાખો** બહુ માનતો હતો. એક સમયે વરસાદ ન થવાથી લોકોએ રાજસભામાં રાજા પાસે વરસાદનો પોકાર કર્યો. રાવ લાખાની વિનતિથી આચાર્ય મહારાજે ઘડો ફોડ્યો અને વરસાદ થયો (પટ્ટા. સમુ. ભા. ૨, પૃ. ૧૫૧), ત્યારથી તે પ્રદેશમાં જ્યારે વરસાદ ન થાય ત્યારે, લોકો જૈન સાધુઓ પાસે આવીને વરસાદ માટે વિનંતી કરે છે.

આ૦ કમલકલશસૂરિની ત્રણ શિષ્યપરંપરાઓ :–

પહેલી પરંપરા : ૫૮. આ૦ જયકમલસૂરિ–તેઓ માદડીમાં સં૦ લખરાજે કરેલા ઉત્સવમાં **ગચ્છનાયક** બન્યા. તેમણે સં. ૧૫૬૬ના ફાગણ સુદિ ૧૦ના રોજ અચલગઢ ઉપર પોરવાડ **સહસા**એ કરાવેલ ચૌમુખ જિનપ્રાસાદની તથા મૂળનાયકની પ્રતિષ્ઠા કરી. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૪૮; પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૦)

૫૯. **આ૦ ચારિત્રસુંદરસૂરિ** – તેમનું બીજું નામ આ૦ ચરણસુંદરસૂરિ પણ મળે છે. તેઓ પણ સં. ૧૫૬૬ની અચલગઢની ચૌમુખ જિનની પ્રતિષ્ઠામાં હાજર હતા.

બીજી પરંપરા : ૫૭. આ૦ કમલકલશસૂરિ, ૫૮. પં૦ ભુવનસોમગણિવર, ૫૯. પં૦ આનંદભુવનગણિ – તે સં. ૧૫૫૧માં ડીસા નગરમાં હતા.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૨૦૭)

ત્રીજી પરંપરા : ૫૭. **આ૦ કમલકળશસૂરિ**, ૫૮. મતિલાવણ્ય, ૫૯. કનકકળશ, ૬૦. **નર્બુદાચાર્ય** – તેમણે સં. ૧૬૬૫માં 'કોકશાસ્ત્ર ચઉપાઈ' બનાવી. (–તપાગચ્છ કમલકલશ શાખા ગુર્વાવલી, કડી : ૩૫ તથા આબૂ–અચલગઢના શિલાલેખો; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભાગ ૨, પૃ. ૧૪૯, પુરવણી : પૃ. ૨૪૩)

તપગચ્છ કુતુબપરા શાખા–નિગમમત

૫૩. **ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ.**

૫૪. **આ૦ સોમદેવસૂરિ** – અમે તેમનો પરિચય પહેલાં કમલકળશગચ્છ (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૧)માં આપ્યો છે. પટ્ટાવલીકારો તેમને કોઈ સ્થળે આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના ગુરુભાઈ બતાવે છે. તો તેમનો પટ્ટાંક : ૫૩ મો થાય, પરંતુ **આ૦ સોમદેવસૂરિ** પોતે જ સં. ૧૫૨૨ના લેખમાં પોતાને **ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના શિષ્ય** બતાવે છે. આથી અમે ઇતિહાસમાં તેમનો વ્યવસ્થિત ૫૪મો પટ્ટાંક આપ્યો છે. (જુઓ, બુદ્ધિસાગરસૂરિનો પ્રતિમા લેખસંગ્રહ, ભાગ-૧, લે. નં. ૧૬; પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૧થી ૨૪૩)

૫૫. આ૦ રત્નમંડનસૂરિ –

काव्यैकशक्तिरञ्जितनरवरश्रेणिगणान् गुणैर्युक्तान् ।
श्री रत्नमण्डनगुरु नेता नानमत सानन्दम् ॥९॥

(સં. ૧૫૫૫ની ઉપદેશ કલ્પવલ્લી પ્રશસ્તિ)

આ૦ સોમદેવસૂરિએ મોટા ઉપા૦ રત્નમંડનને બદલે બીજા ઉપા૦ શુભરત્નગણિને આચાર્ય બનાવી, પોતાની પાટે સ્થાપતા આ૦ સોમદેવ અને ઉપા૦ રત્નમંડન વચ્ચે મતભેદ પડ્યો; પણ આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ આ બંનેનો ક્લેશ મટાડી રસ્તો કાઢ્યો કે, આ૦ સોમદેવસૂરિ આ૦ સુધાનંદનની પાટે ઉપા૦ રત્નમંડનને આચાર્ય બનાવે વગેરે. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૨)

આ૦ રત્નમંડનસૂરિની તેમની જુદી પરંપરા પણ આ પ્રકારે ચાલી હતી.

૫૬. આ૦ આગમમંડનસૂરિ. ૫૭. પં૦ હર્ષકલ્લોલગણિ. ૫૮. પં૦ લક્ષ્મીકલ્લોલગણિ – તેમણે સં. ૧૫૬૬માં ''આયરંગસુત્ત અવચૂરિ'' (તત્ત્વાગમા) રચી તથા આ૦ સોમવિમલના રાજ્યમાં ''નાયાધમ્મકહાઓ–લઘુવૃત્તિ'' (મુગ્ધાવબોધિની) બનાવી.

આ૦ રત્નમંડનસૂરિ ૫૦મા ભ૦ સોમસુંદરસૂરિના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય અને ૫૪મા આ૦ સોમદેવસૂરિના દીક્ષાશિષ્ય અને ૫૧મા પં૦ નંદિરત્નગણિવરના મુખ્ય દીક્ષાશિષ્ય હતા (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૪) તથા આ૦ સોમદેવસૂરિના વિદ્યાશિષ્ય, ઉપાધ્યાય તેમજ મુખ્ય પટ્ટધર હતા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૩)

તે સાત નયોના તલસ્પર્શી વિદ્વાન હતા. તે પોતાના ગ્રંથોમાં ગચ્છનાયકોનો પરિચય આપતાં જણાવે છે કે, (૫૦) આ૦ સોમસુંદરસૂરિ, (૫૧) આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ અને (૫૨) આ૦ રત્નશેખરસૂરિ એ બધા મારા પૂજ્ય ગુરુદેવો છે તથા (૫૪) આ૦ સોમદેવસૂરિ તે મારા દીક્ષાદાયક (દાદાગુરુ) છે તેમજ આચાર્યપદદાતા છે. (જુઓ, પં૦ નંદિરત્નગણિના પરિચય માટે પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૪–૧૬૫)

ગ્રંથો : આ૦ રત્નમંડનસૂરિએ સં. ૧૫૧૭માં સુકૃતસાગર તરંગ-૮, સંસ્કૃત જલ્પકલ્પલતા સ્તબક : ૩, સંવાદસુંદર અને તેનું ટિપ્પન, નારીનિરાસ, નેમિફાગ તથા સં. ૧૪૯૯માં રંગરત્નાકર નેમિફાગ વગેરે ગ્રંથો બનાવ્યા હતા.

૫૬. આ૦ સોમજયસૂરિ – તેમનું બીજું નામ આ૦ સોમજશ પણ મળે છે. તેમને ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ લાડોલ ગામમાં દેવગિરિના સંઘવી નાગરાજ વનરાજે કરેલા ઉત્સવમાં આચાર્યપદ આપ્યું હતું. તે મોટા તાર્કિક હતા. ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ તથા આ૦ સોમજયસૂરિના ઉપદેશથી અમદાવાદમાં પાટણના

શેઠ દેવા શ્રીમાલીએ મોટો ગ્રંથભંડાર બનાવ્યો હતો તેમજ વિવિધ જૈનોએ ઘણાં ધર્મકાર્યો કર્યાં હતાં. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૦)

આ૦ સોમજયસૂરિએ સં. ૧૫૪૮ના માહ વદિ ૩ ને મંગળવારે માળવાના કુંદનપુર (અમકાઝમકા) નગરમાં 'અમીઝરા પાર્શ્વનાથ'ની પ્રતિષ્ઠા કરી.

નોંધ : આજે ખેડા, કૂવા, થરાદ, સાણંદ, શત્રુંજયતીર્થ, ગિરનારતીર્થ, વડાલી, ગંધાર વગેરે ઘણાં સ્થાનોમાં અમીઝરા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા છે.

આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સિરોહીમાં **શેઠ ઉજળ–કાજા** વગેરે ૮૪ દંપતીએ બ્રહ્મચર્યવ્રત સ્વીકાર્યું હતું અને તેમાં મંત્રી ઉજળે સૌને તાંબૂલની પ્રભાવના કરી હતી. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૬)

આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી અમદાવાદના સંઘવી **કર્મણ પોરવાડે** પોતાની પૌત્રી કર્પૂરીને સાથે લઈ શત્રુંજય મહાતીર્થનો છ'રી પાળતો **યાત્રાસંઘ** કાઢ્યો હતો. તેમાં સાથે ૧૦ જિનાલયો હતાં, એવો એ મોટો યાત્રાસંઘ હતો.

આચાર્યશ્રીએ અમદાવાદના સંઘવી કર્મણ પોરવાડ, **સં૦ ગુણરાજ** દોશી, મહીરાજ, **દોશી હેમજી** વગેરેના આગ્રહથી આ૦ જિનસુંદરના શિષ્યો પં૦ મહીસમુદ્ર, પં૦ મહીકલશગણિ, પં૦ લબ્ધિસમુદ્રગણિ, પં૦ અમરનંદિગણિ અને પં૦ **જિનમાણિક્યગણિને** 'ઉપાધ્યાયપદ' આપ્યું. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૧)

આ૦ સોમજયનો **શિષ્યપરિવાર** આ રીતે મળે છે :

(૧) **આ૦ જિનસોમ.** (જુઓ આચાર્ય નં. ૫૭, પૃ. ૨૪૭)

(૨) **પં૦ સત્યહંસગણિ** (સત્યશેખરગણિ)–તેમના શિષ્ય પં૦ **ધર્મમંગલગણિ** સં. ૧૫૩૩ના પોષ સુદિ ૬ ના રોજ 'બંભૂલી' ગામમાં હતા.

(૩) **આ૦ ઇન્દ્રહંસસૂરિ.** (જુઓ આ. નં. ૫૯, પૃ. ૨૪૮)

(૪) આ૦ સમયરત્નસૂરિ, તેમના શિષ્ય **પં૦ લાવણ્યસમયગણિ** (પરિચય માટે જુઓ પ્રક. ૫૨, પૃ. ૨૧૭).

(૫) **પં૦ ગુણવિજયગણિ** – તેમણે સં. ૧૫૮૦ લગભગમાં 'રઘુવંશ ટીકા, ખંડપ્રશસ્તિકાવ્ય, દમયન્તી કાવ્ય, વૈરાગ્યશતક તથા તેની ટીકા અને સિદ્ધસેન દિવાકરની દ્વાત્રિંશદ્દ્વાત્રિંશિકા' ઉપર વૃત્તિ વગેરે **ગ્રંથો** રચ્યા. તેમનું બીજું નામ ઉ૦ **ગુણસોમ** પણ મળે છે. આ૦ સોમજયના તેઓ શિષ્ય હતા.

મહો૦ સોમચારિત્ર ગણિવર – તેમનું બીજું નામ ઉ૦ ચારિત્રસોમગણિ પણ મળે છે. તે મહોપાધ્યાય ચારિત્રરત્ન ગણિવરના શિષ્ય તથા પં૦ અભયસુંદરગણિ મિશ્ર, બીજું નામ મહો૦ અભયભૂષણ ગણિવરના પ્રીતિપાત્ર

વિદ્યાશિષ્ય અને આ૦ સોમજયસૂરિના ઉપાધ્યાય હતા.
(પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૬૩; પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૩૨)

૫૭. આ૦ જિનસોમસૂરિ – તેઓ આ૦ સોમજયસૂરિના **મુખ્ય શિષ્ય** હતા. મોટા વાચનાચાર્ય હતા. તેમને પાટણમાં ઉપાધ્યાયપદ અને આબૂ તીર્થમાં **આચાર્યપદ** આ૦ લક્ષ્મીસાગર આદિએ આપ્યું હતું. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૬)

આ૦ જિનસોમસૂરિએ સ્તંભનક પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર (શ્લો. ૧૧), ઋષભ–મહાવીર દ્વિસંધાનસ્તોત્ર (શ્લો. ૯), તારંગાતીર્થમંડન ભ૦ અજિતનાથસ્તોત્ર (શ્લો. ૯), ભ૦ મહાવીરસ્વામિસ્તોત્ર વગેરે રચ્યાં.

સૂચના : 'કુતુબપરા શાખાની પટ્ટાવલી'માં ૫૬મા **આ૦ સુમતિસાધુસૂરિની** પાટે (૫૭) **આ૦ ઈન્દ્રનંદિસૂરિ** અને તેમની પાટે (૫૮) **આ૦ ભાગ્યનંદિ** થયા, એમ ગોઠવ્યું છે. પરંતુ **આ૦ ઈન્દ્રનંદિસૂરિએ** સ્વતંત્ર 'નિગમમત' ચલાવ્યો. તેથી તેમણે, નિગમમતની પટ્ટાવલીમાં (૫૬) **આ૦ સૌભાગ્યનંદિ** એવો **પટ્ટાંક** ગોઠવ્યો છે.

જો કે આમાં પટ્ટાંકની ગરબડ દેખાય છે. પરંતુ આ ઉપરથી સ્પષ્ટ તારવી શકાય છે કે, ''**આ૦ જિનસોમસૂરિ** તો તપાગચ્છના જ હતા, તે કુતુબપુરીયશાખાના કે નિગમમતના નહોતા.''

૫૭. આ૦ ઈન્દ્રનંદિસૂરિ – તપાગચ્છીય ભ૦ **લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ** નવા ૧૧ આચાર્યો બનાવ્યા તેમાં ૧૧મા **આ૦ ઈન્દ્રનંદિસૂરિનું** નામ પણ મળે છે. એટલે સ્પષ્ટ છે કે, ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ સં. ૧૫૨૮માં અમદાવાદના અકમીપુરમાં **પતા** ઓશવાલ અને તેના ભાઈ **હરિચંદ** ઓશવાલે કરેલા ઉત્સવમાં ઉપા૦ ઈન્દ્રનંદિને આચાર્યપદ આપ્યું. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૨૮)

આ૦ ઈન્દ્રનંદિસૂરિએ વિ. સં. ૧૫૫૮માં પાટણ પાસેના કુતપુર (કુતપ્રભ કે કુતુબપુર) ગામમાં ગચ્છભેદ કરી, પોતાની સ્વતંત્ર ગાદી સ્થાપિત કરી, નવો **કુતુબપુરા મત** ચલાવ્યો. **મહો૦ ઈન્દ્રહંસગણિ** જ લખે છે કે, ''આ૦ ઈન્દ્રનંદિસૂરિ નિગમમતનું વર્ણન કરવામાં નિપુણ હતા.'' (જુઓ, ઉપદેશકલ્પવલ્લી)

આ૦ ઈન્દ્રનંદિના શિષ્ય – ××× પ્રાકૃતભાષામાં ''વૈરાગ્યકુલક'' (ગા. ૩૦) બનાવ્યું. (–જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૫૮)

આ૦ ઈન્દ્રનંદિસૂરિએ સં. ૧૫૫૮માં કુતુબપુરમાં પોતાના શિષ્યને આચાર્યપદ આપી, ત્યાંનો **ગાદીપતિ** સ્થાપ્યો. તેમનાથી 'કુતુબપુરા ગચ્છ' નીકળ્યો. આ ગચ્છનું બીજું નામ 'કુતપુરગચ્છ' પણ મળે છે.
(વીરવંશાવલી, પૃ. ૨૧૮)

આ૦ **કમળકલશે** સં. ૧૫૫૫માં 'કમલકલશા ગચ્છ' સ્થાપ્યો હતો.

આ રીતે તપાગચ્છમાં બે શાખા ગચ્છો નીકળવાથી આ૦ હેમવિમલસૂરિની મૂળ શ્રમણપરંપરા તો **તપાગચ્છ** તરીકે જ ઓળખાતી હતી. પરંતુ, ઉપરના બે ગચ્છો નીકળ્યા ત્યારે આ૦ હેમવિમલસૂરિ 'પાલનપુર'માં હતા, આથી તેમની મૂળ પરંપરા **પાલનપુરાગચ્છ** તરીકે પણ ઓળખાતી થઈ.

ઉપર બતાવેલ કુતુબપુરાગચ્છમાંથી નિગમમત નીકળ્યો.

આ૦ ઈન્દ્રનંદિની પટ્ટપરંપરા આ રીતે મળે છે –

૫૮. **આ૦ ધર્મહંસસૂરિ** – અમદાવાદના **મંત્રી મેઘજીએ** સં. ૧૫૫૫માં અમદાવાદમાં તેમને **આચાર્યપદ** અને તેમના મુખ્ય શિષ્ય પં૦ ઈન્દ્રહંસને **ઉપાધ્યાયપદ** અપાવ્યું. આ૦ ધર્મહંસસૂરિને ૧. **આ૦ ઈન્દ્રહંસ**, ૨. આ૦ સૌભાગ્યનંદિ, ૩. પં૦ સિદ્ધાંતસાગરગણિ વગેરે શિષ્યો હતા.

૫૯. **આ૦ ઈન્દ્રહંસસૂરિ** – તે મોટા વિદ્વાન હતા. તેમના ઉપદેશથી વીરમગામના **ખીમજી પોરવાડે** સં. ૧૫૪૮માં ''શાંતિનાથચરિત્ર'' લખાવ્યું. (પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાગ ૨, પ્રશ. નં. ૧૯૯)

ગ્રંથો : તેમણે ગણિપદમાં સં. ૧૫૫૪માં 'ભુવનભાનુચરિત્ર' ગદ્ય તેમજ સં. ૧૫૫૫માં 'મન્હજિણાણં'ની સજ્ઝાય, ગાથા–૫ની મોટી ટીકા **ઉપદેશ કલ્પવલ્લી** શાખા-૫, પલ્લવ-૩૬ બનાવી અને મહોપાધ્યાયપદમાં સં. ૧૫૫૭માં 'બલિનરેન્દ્ર કથા' વગેરે બનાવ્યાં.

તેમણે 'ઉપદેશકલ્પવલ્લી'માં સાધારણ જૈનશાસ્ત્રોની માન્યતાથી જુદી પડતી ઘણી **નવીનવી વાતો** લખી છે. તેમણે ૩૬ અધિકારોમાં જુદાં જુદાં મંગલાચરણ કર્યાં છે. તે પૈકીના ૧ થી ૨૪માં **ઋષભદેવ** વગેરે ૨૪ તીર્થંકરોની, ૨૫, ૨૬, ૨૭માં ભૂત, વર્તમાન, ભાવિ જિનચોવીશીની, ૨૮માં ૨૦ વિહરમાનોની, ૨૯માં ચાર શાશ્વતા તીર્થંકરોની, ૩૦માં **પદ્મનાભ** વગેરે તીર્થંકરોની, ૩૧માં છન્નુ જિનપ્રાસાદોની, ૩૨માં સામાન્ય તીર્થંકરોની, ૩૩માં પંદરે ક્ષેત્રોના ત્રણે કાળના તીર્થંકરોની, ૩૪માં શત્રુંજય, સમેતશિખર, આબૂ અને માંડવગઢ તીર્થોની, ૩૫માં દ્વાદશાંગી બનાવનાર ૪૪૧૦ ગણધરોની અને ૩૬માં અધિકારમાં ભૂત, વર્તમાન, ભાવિકાળની ત્રણે ચોવીશીના ૭૨ તીર્થંકરોની **સ્તુતિ** કરી છે.

નોંધ : અહીં ભિન્નતા એ છે કે, ચોવીશ તીર્થંકરોના ૧૪૫૨ ગણધરો છે, છતાં પાંત્રીશમાં પલ્લવમાં ૪૪૧૦ ગણધર બતાવ્યા છે, તે વિચિત્ર વસ્તુ છે.

તેમણે પોતાના ગ્રંથમાં **આ૦ જીવનહંસસૂરિનો** 'પ્રાસંગિક પરિચય' આપ્યો છે અને કોઈ કોઈ પ્રસંગે **'નિગમમતની** માન્યતાઓ' પણ રજૂ કરી છે.

વિદ્વાનો માને છે કે, ''મહો૦ **ઈન્દ્રહંસગણિએ** જ કુતુબપુરાગચ્છને પલટી, નિગમમતને વ્યવસ્થિત રૂપ આપ્યું.'' તે મતની માન્યતાઓ આ પ્રકારે છે.

નિગમમત વર્ણન –

પં૦ ઈન્દ્રહંસગણિ 'મન્હજિણાણં'ની ટીકા 'ઉપદેશકલ્પવલ્લી'માં પોતાની ગુરુપ્રશસ્તિમાં જણાવે છે કે, તપગચ્છના આ૦ સોમસુંદરસૂરિ, આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ, આ૦ જયાનંદસૂરિ અને આ૦ રત્નશેખરસૂરિ વગેરે ગચ્છનાયકો હતા. આ૦ ઉદયનંદિસૂરિ, આ૦ સુરસુંદરસૂરિ, આ૦ સોમદેવ, આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ, કાવ્યકલા વડે રાજપ્રતિબોધક આ૦ રત્નમંડનસૂરિ, સમર્થ વિદ્વાન આ૦ સોમજયસૂરિ અને આ૦ ઈન્દ્રનંદિસૂરિ વગેરે આચાર્યો થયા.

તે પૈકીના ''આ૦ ઈન્દ્રનંદિસૂરિ નિગમમતના વ્યાખ્યાનમાં અત્યંત કુશળ હતા.'' તેમના શિષ્ય મહો૦ ધર્મહંસ થયા. તેમના શિષ્ય પં૦ ઈન્દ્રહંસગણિએ સં. ૧૫૫૫માં 'ઉપદેશકલ્પવલ્લીની ૫મી ગાથાની ટીકા'માં તીર્થપ્રભાવના વિભાગના ૩૬મા પલ્લવમાં શ્લો. ૩૩૨ થી ૪૩૦ સુધી 'નિગમશતક' બનાવીને જોડ્યું છે. તેમાં નિગમમતની માન્યતા આપી છે. તેમણે તેમાં નીચે પ્રમાણે હકીકતો રજૂ કરી છે –

સાધુનો આચાર જિનાગમોમાં મળે છે, તેમ શ્રાવકના આચાર માટે નિગમ સાગર જેવો છે. (૩૪૦)

જિનાગમોના અને વેદોના અર્થ બરાબર સમજવા હોય તો, તે નિગમથી જ સમજી શકાય. એટલે (૧) સાધુ, (૨) શ્રાદ્ધદેવ અને (૩) શ્રાવકની ક્રિયાઓ નિગમથી જ નક્કી થાય છે. (૩૪૪)

આ રીતે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાદ્ધદેવ, શ્રાદ્ધદેવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એમ છ પ્રકારનો સંઘ બને છે. આગમ અને નિગમનો પરમાર્થ જાણવો હોય તો ''પોતાના શાસન પ્રત્યેનો મારાપણાનો રાગ'' અને ''પરશાસન પ્રત્યેનો પરાયાપણાનો દ્વેષ'' છોડવા જોઈએ. (૩૪૭)

જો ''સાચી વસ્તુમાં પ્રેમ'' હોય, તો જ ખોટી વસ્તુ પ્રત્યે અભાવ થાય. સાચા–ખોટાનો નિર્ણય થવાથી વિશુદ્ધ ધર્મસંપત્તિ મળે છે. (૩૪૮)

''શુદ્ધ ધર્મ પ્રત્યે દ્વેષ'' અને ''અશુદ્ધ ધર્મમાં રાગ'' હોય ત્યાં સુધી તત્ત્વ મળતું નથી. (૩૪૯)

પોતાને માન્ય શાસ્ત્રોનો કે બીજાને માન્ય શાસ્ત્રોનો ખરો અર્થ જાણવો હોય તો, નિગમશાસ્ત્રને જ પ્રમાણ માનવું. (૩૫૦)

લોકોત્તર અને લૌકિક–શાસ્ત્રો ઘણાં છે. તે સૌનો પરમાર્થ મોટે ભાગે નિગમથી જ પ્રકાશવો. (૩૫૧)

વેદો લૌકિક શાસ્ત્રો છે. અંગ-ઉપાંગ વગેરે લોકોત્તર શાસ્ત્રો છે. (૩૬૪)

લૌકિક શાસ્ત્રોથી **વ્યવહારની વિશુદ્ધિ** થાય છે અને લોકોત્તર મહાશાસ્ત્રોથી **નિશ્ચય** નક્કી થાય છે. (૩૬૫)

આજ-કાલ વિવાહ વગેરે કાર્યો લૌકિક શાસ્ત્રોથી થાય છે. (૩૬૬)

આગમ **મહારાજા** છે અને નિગમ **મહામાત્ય** છે. (૩૭૧)

(૧) ઓઘો અને મુહપત્તી એ સાધુનું લિંગ છે, (૨) મુખે કપડું રાખવું એ શ્રાવકલિંગ છે અને (૩) ત્રણ રત્નની સૂચક જનોઈ એ શ્રાદ્ધદેવનું લિંગ છે. (૩૭૨)

તે ત્રણે જણા ઉપર પ્રમાણેના લિંગ વિનાના હોય તો, સાધુ, શ્રાવક કે શ્રાદ્ધદેવ કહેવાય નહીં. (૩૭૩)

જો કે શ્રાવકો માટે મુખવસ્ત્રનું લિંગ બતાવ્યું છે, તે ફક્ત પોતાની આચારવિધિ માટે જ છે. (૩૭૪)

એટલે ''હાથમાં કપડું રાખી (અંચળગચ્છની જેમ) સામાયિક લેવાય તો અવિધિ છે'' તેમ આ સ્પષ્ટ કરે છે. (૩૮૬)

શ્રી મહાનિશીથસૂત્રમાં ઉલ્લેખ છે કે, ''ગુરુદેવ વ્રત લેનાર શ્રાવકને ગળામાં માળા પહેરાવે.'' (૩૯૧) આવી આગમવાણીના ગંભીર અર્થો નિગમથી જ વ્યવસ્થિત થાય છે. (૩૯૨)

શ્રાદ્ધદેવ તે શ્રાવકરૂપે જ છે. (૩૯૩)*

★ श्रमणाचारकोशोऽयमागमस्त्ववगम्यते ।
श्रमणोपासकाचार सागरो निगमो मतः ॥३४०॥
आगमार्थश्च वेदार्था निगमेन कृताः कृताः ।
साधवः श्राद्धदेवाश्च श्रावकाः स्वक्रियारताः ॥३४४॥
सम्यग्वस्तुनि रागश्चेद्, द्वेषो वितथवस्तुनि ।
विशुद्धा धर्मसंपत्तिर्जायते निश्चयान्नृणाम् ॥३४८॥
यावत् शुद्धवृषे द्वेषो, रागश्च वितथे भवेत् ।
तावन्न तत्त्वरूपस्य, शास्त्रस्य प्राप्तिरुच्यते ॥३४९॥
स्वस्वाभिमतशास्त्रार्थ–संवादं यदि वाञ्छीस ।
तदा निगमशास्त्राणि प्रमाणं कुरु कोविद ! ॥३५०॥
लोकोत्तरशास्त्राणि लौकिकानि च ।
तद्रहस्यं प्रकाश्येत, निगमेन विशेषतः ॥३५१॥
यतोऽद्यापि प्रवर्त्तन्ते, विवाहादिमहोत्सवाः ॥३६६॥
श्री आगमो महाराजो, निगमो मन्त्रिनायकः ॥३७१॥
साधुलिङ्गं जिनोपज्ञं, धर्मध्वजाऽऽस्यवाससी ।
श्रमणोपासक श्राद्ध लिङ्गमास्यपटः पुनः ॥३७२॥

(પં૦ હીરાલાલ હંસરાજે સં. ૧૯૬૯, સને ૧૯૧૩માં જામનગરથી પ્રકાશિત કરેલ 'ઉપદેશપલ્લવી'નું પૃ. ૩૪૦ થી ૩૪૮.)

૫૯. **આ૦ સૌભાગ્યનંદિસૂરિ** – તે ૫૮મા આ૦ ધર્મહંસના બીજા શિષ્ય (પૃ. ૨૪૮) હતા અને આ૦ ઈન્દ્રનંદિસૂરિની પાટે આવ્યા હતા. તેમણે સં. ૧૫૭૬માં 'મૌન એકાદશી કથા'' અને સં. ૧૫૭૮માં 'વિમલનાથચરિત્ર' રચ્યાં.

૬૦. **આ૦ પ્રમોદસુંદરસૂરિ** – તે આ૦ સૌભાગ્યનંદિની પાટે થયા. તેમના કારણે તપગચ્છની ''કુતુબપરા શાખા''ની પરંપરા બની રહી.

૬૦. **આ૦ હંસસમય(સંયમ)સૂરિ** – તેમનાં બીજાં નામ આ૦ વિનયહંસસૂરિ અને આ૦ હર્ષવિનય પણ મળે છે. તેમણે સંસ્કૃતમાં જિનસ્તોત્રકોશ (સ્તોત્ર–૫૮) બનાવ્યો છે.★

તેમણે કુતુબપરા ગચ્છમાં નિગમમતને બળ આપ્યું હતું. આ મતનું બીજું નામ ''ભુકટિયા મત'' પણ મળે છે.●

➡ लिङ्गं तु श्राद्धदेवानां रत्नत्रयाङ्कसूत्रकम् ।
लिङ्गभ्रष्टास्त्रयः साध्वादयो न स्युः स्वनामतः ॥३७३॥
किन्तु श्राद्धजनानां च निजाचारविधावयम् ।
स्वीकर्तव्यतया लिङ्गं कथितं मुखवस्त्रिका ॥३७४॥
आस्याशुकं करे कृत्वा सामायिकं न गृह्यते ॥३८६॥
महानिशीथसिद्धान्ते या गिरः स्फुटम् ।
व्रतोच्चारकृतः कण्ठेः पुष्पस्रजं सृजेत् ॥३९१॥
आगमोक्तं गम्भीरार्थं निगमेन प्रकाश्यते ॥३९२॥
श्राद्धदेवसागारोपरूपाधिकार भाषणात् ॥३९३॥

★ **આ૦ વિનયહંસસૂરિએ** સંસ્કૃતપદ્યમાં વિવિધ વૃત્તોમાં, ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રો ૨૪ 'સ્નાતસ્યા૦' સમસ્યામય, કૂપષટકંતદુપરિનગરં, તત્રવાર્ધિસ્તતોદ્રિ:૦, સમસ્યામય જટાકૂટ વર્ણનમય, પ્રાતિહાર્યાષ્ટકમય ચતુર્દશ સ્વપ્ન વર્ણનમય તથા તીર્થરાજાધિરાજ પૂજાતિશમય શ્રી આદિનાથ સ્તોત્રો, અજિતશાંતિ સ્તોત્ર, માંડવગઢ સુપાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર, પંચમી તિથિયુક્ત શ્રી નેમિનાથ સ્તોત્ર વગેરે.

'સંસારદાવાનલ૦' સમસ્યામય, શ્રી પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર, સ્તંભન, જીરાવલા, ચિંતામણિ નારંગાદિ, ગોડી અને વરકાણા વગેરે પાર્શ્વનાથનાં સ્તોત્રો.

બ્રાહ્મણવાડા મહાવીરજિન સ્તોત્ર, જિનરાજ ચતુર્વિંશિકા, સીમંધરસ્વામી શાશ્વતાજિન, સાધારણ જિન, પુંડરીકસ્વામી, શ્રી ગૌતમસ્વામી વગેરેના સ્તોત્રો, શત્રુંજય લઘુસ્તોત્ર, શત્રુંજય મહાતીર્થ સ્તોત્ર વગેરે સ્તોત્રો તથા સ્તુતિઓ (થોય) વગેરે આશરે ૫૦૦ શ્લોકો અને તેની શ્લોકબદ્ધ પ્રશસ્તિ બનાવી દાખલ કર્યાં છે.

● **આ૦ વિજયસેનસૂરિવરે** પં૦ શુભવિજયગણિવરના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ''ભૂકટિયા મત''નું નામ આપ્યું છે. (જુઓ, સેનપ્રશ્ન, પ્રશ્ન–૩૭૦, પૃ. ૧૪૨)

જો કે આ૦ હર્ષવિનયે પછીથી તે મતને છોડી દીધો હતો. પણ બ્રાહ્મણોએ તે મતને રક્ષણ આપ્યું.

નિગમમતમાં 'ઉત્તરારણ્યક' વગેરે ૩૬ ઉપનિષદોની પ્રધાનતા હતી. તે ૩૬ **ઉપનિષદોનાં નામ** નીચે પ્રમાણે છે –

૧. ઉત્તરારણ્યક, ૨. પંચાધ્યાય, ૩. બહુઋચ, ૪. વિજ્ઞાન ઘનાર્ણવ, ૫. વિજ્ઞાનેશ્વરાખ્ય, ૬. વિજ્ઞાન ગુણાર્ણવ, ૭. નવતત્ત્વ–નિદાનનિર્ણય, ૮. તત્ત્વાર્થનિધિ રત્નાકર, ૯. વિશુદ્ધાત્મગુણગમ્ભીર, ૧૦. અર્હદ્‌ધર્માગમનિર્ણય, ૧૧. ઉત્સર્ગાપવાદ વચનાનૈકતા, ૧૨. અસ્તિનાસ્તિ વિવેક નિગમનિર્ણય, ૧૩. નિજમનોનયનાહ્લાદ, ૧૪. રત્નત્રયનિદાન નિર્ણય, ૧૫. સિદ્ધાગમસંકેતસ્તબક, ૧૬. ભવ્યજનભયાપહારક, ૧૭. રાગિજન નિર્વેદજનક, ૧૮. સ્ત્રીમુક્તિનિદાન નિર્ણય, ૧૯. કવિજનકલ્પદ્રુમોપમ, ૨૦. સકલપ્રપંચપથનિદાન, ૨૧. **શ્રાદ્ધધર્મ-સાધ્યાપવર્ગ**, ૨૨. સપ્તનયનિદાન, ૨૩. બન્ધમોક્ષાપગમ, ૨૪. ઈષ્ટ-કમનીયસિદ્ધિ, ૨૫. બ્રહ્મકમનિયસિદ્ધિ, ૨૬. નૈષ્કર્મકમનિયસિદ્ધિ, ૨૭. ચતુર્વર્ગ-ચિંતામણિ, ૨૮. **પંચજ્ઞાનસ્વરૂપવેદન**, ૨૯. પંચદર્શન સ્વરૂપરહસ્ય, ૩૦. પંચચારિત્ર સ્વરૂપરહસ્ય, ૩૧. નિગમાગમ વાક્યવિવરણ, ૩૨. વ્યવહારસાધ્યાપવર્ગ અને ૩૩. નિશ્ચયૈકસાધ્યાપવર્ગ, ૩૪. પ્રાયશ્ચિત્તૈકસાધ્યાપવર્ગ, ૩૫. દર્શનૈક-સાધ્યાપવર્ગ અને ૩૬. વિરતાવિરત સમાનાપવર્ગ.

(પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૨, પુરવણી પૃ. ૨૪૪)

૬૧. **આ૦ હંસવિમલસૂરિ** – તેમના ઉપદેશથી અમદાવાદના સં૦ ગંગરાજ પોરવાડના પુત્ર સં૦ મૂલચંદે સં. ૧૬૨૧ મહા વદ ૧૦ શુક્રવારે આબૂ તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો.

૫૯. **પં૦ સિદ્ધાંતસાગરગણિ** – તે **આ૦ ધર્મહંસના** ત્રીજા શિષ્ય (પૃ. ૨૪૮) હતા. તે તપાગચ્છીય **આ૦ સોમજયસૂરિના** (મુખ્ય) શિષ્ય **આ૦ ઈન્દ્રનંદિસૂરિના** હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય તથા વિદ્યાશિષ્ય પણ હતા. તે મોટા વિદ્વાન હતા. તેમનું સંસ્કૃત ભાષા ઉપર 'માતૃભાષા' જેવું પ્રભુત્વ હતું. તે જિનાગમના પણ ''સર્વતોમુખી અભ્યાસી'' હતા.

તેમણે સં. ૧૫૭૦માં ××× ગામમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ **આ૦ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરના** 'ત્રિશષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્ર'ના આધારે ગદ્ય સંસ્કૃતમાં 'દર્શનરત્નાકર ગ્રંથ'ની રચના કરી. જેનાં બીજાં નામો અનુગમ તથા ચરિતોપનિષદ પણ છે, એટલે તે અહીં આગમ અને નિગમની જેમ આ ત્રીજું **'અનુગમ'** નામ પણ બતાવે

છે. આ ગ્રંથના મુખ્ય ભાગોનાં નામ 'લહરી' અને તેના નાના વિભાગોનાં નામ 'તરંગ' રાખ્યાં છે. પ્રત્યેક વિભાગમાં બે-ત્રણ તરંગો ગોઠવ્યા છે, તેનું અંતરંગ આ પ્રમાણે છે –

બીજી લહરીના પહેલા તરંગમાં ૬૪ ઇન્દ્રોની નામાવલીમાં યક્ષજાતિના ઇન્દ્ર તરીકે **પૂર્ણભદ્રવીર** અને **માણિભદ્રવીર**ને બતાવ્યા છે (પૃ. ૧૨૦). ત્રીજી લહરીના પહેલા તરંગમાં જ્ઞાનાચાર, નવતત્ત્વ, નવ નિહ્નવ, ૬૭ સમકિત ભેદો તથા ૭૧ મિથ્યાત્વ ભેદોનું તથા બીજા તરંગમાં દર્શનાચાર, ત્રીજામાં ચારિત્રાચાર અને ચોથા તરંગમાં સર્વવિરતિધર્મ (૩૩ આશાતના વર્જન સુધી)ના વિવિધ ભેદોનું વિશદ વિવરણ કર્યું છે. એની ભાષા પ્રૌઢ છે. 'કાદંબરી'ની શૈલીમાં વસ્તુનિરૂપણ છે. ગ્રંથ ઉત્તમ કોટિનો છે. આ ગ્રંથ મહો૦ માનવિજયજીગણિના 'ધર્મસંગ્રહ'ની જેમ જૈન સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા પામે એવો છે. પરંતુ ગ્રંથકાર એક નવીન પક્ષના પ્રભાવક છે, તેથી આ ગ્રંથ જૈન સંઘમાં આદર પામ્યો નથી. ગ્રંથકારે દરેક તરંગની અંતે આ પ્રકારે **લઘુ પ્રશસ્તિ** આપી છે –

इति **श्रीमत्तपागच्छालंकारहार** भट्टारकचय कोटीं कोटी **श्रीसोमजयसूरीश्वरजीशिष्य** शिरोमणि श्री इन्द्रनन्दिसूरिराज विनेयाणुना **सिद्धान्तसार** संकलितं श्री दर्शनरत्नरत्नाकर ग्रन्थे, श्रीमदनुगमापरपर्याये कुलकर कुलोत्पत्ति प्रभृति पञ्चमावबोध प्राप्त्यन्त श्री ऋषभ-जिनत्रयोदश भवचरितोपनिषदाख्यायां द्वितीयलहर्यां छाद्मस्थ्यकेवलोत्पत्तिवर्णननामा संपूर्णस्तृतीयस्तरङ्ग स्तत्समाप्तौ च समाप्तेयं द्वितीयलहरी कुलकर कुलोत्पत्ति प्रभृति पंचमावबोधप्राप्त्यन्तश्रीऋषभजिनत्रयोदशभवचरितोपनिषदाख्या (पूर्तिमगात् तरङ्गत्रयात्मिकेयं द्वितीयलहरी इति प्रथमो भागः ।*

પ્રાચીન નગરો – પાંચમું : રાજગૃહી –

રાજગૃહીનાં ઘણાં નામો મળે છે. પં૦ **સિદ્ધાંતસાગરગણિ** પણ 'રાજગૃહીનો ઇતિહાસ' આપે છે કે –

૧. **ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતપત્તન** – આ પહેલું નામ હતું. તે ધીમે ધીમે ઉજ્જડ થયું.

૨. **ચણકપુર** – રાજા જિતશત્રુએ જોષીઓ પાસે બીજા સ્થાનની તપાસ કરાવી. ''ફૂલવાળું ચણાનું ખેતર'' જોઈ ત્યાં પાયો નાખી **ચણકપુર** વસાવ્યું– તે બીજું નામ. તે પણ ધીમે ધીમે ઉજ્જડ થયું.

★ દર્શનરત્નાકર ભા. ૧, ૨; પ્રકાશક : જૈન સાહિત્યવર્ધકસભા, અમદાવાદ; પ્રાપ્તિસ્થાન : મોહનલાલજી જૈન જ્ઞાનભંડાર, ગોપીપુરા, સુરત; સંપાદકો : મુનિશ્રી નિપુણમુનિ અને મુનિશ્રી ભક્તિમુનિ (ભા. ૧, સં. ૨૦૧૦, કિંમત : ૮-૦૦; ભા. ૨, સં. ૨૦૧૩, કિંમત : ૮-૦૦).

૩. **ઋષભપુર** – એક વૃષભ જંગલના સમગ્ર પ્રાણીઓને હરાવી, ભગાડતો હતો, આથી ત્યાં ત્રીજું **ઋષભપુર** વસાવ્યું. તે પણ ધીમે ધીમે ઉજ્જડ થયું.

૪. **કુશાગ્રપુર** – ઘણાં વર્ષો પછી રાજાએ દાભના વનમાં દાભની જ વિશેષતા દેખી ત્યાં ચોથું **કુશાગ્રપુર** વસાવ્યું.

૫. **રાજગૃહી** – કુશાગ્રપુરમાં વારંવાર આગ લાગતી હતી. આથી **રાજા પ્રસેનજિતે** પાંચમું **રાજગૃહી નગર** વસાવ્યું. તે જ મગધના રાજા **શ્રેણિકની** 'રાજધાનીનું પાટનગર' હતું.

૬. રાજા શ્રેણિકના પુત્ર કોણિકે **ચંપાનગર** વસાવ્યું. તે પણ ધીમે ધીમે ઘસાવા લાગ્યું.

૭. રાજા કોણિકના પુત્ર રાજા ઉદાયીએ **પાટલીપુત્ર** નગર (પટણા) વસાવ્યું. ઉદાયીના મરણ પછી ત્યાં **નંદવંશના** રાજાઓ થયા.

(દર્શનરત્નાકર, ભા. ૨, લહરી ત્રીજી, તરંગ ચોથો, પૃ. ૩૩૩–૩૪; પ્રક. ૧, પૃ. ૩૯; પ્રક. ૨, પૃ. ૭૩)

જૈન વિદ્વાનો માને છે કે, દિગંબર જૈનધર્મ દક્ષિણમાં ફાલ્યો–ફૂલ્યો અને તેના આચાર–વિચાર તેમજ સાહિત્ય ઉપર પણ **બ્રાહ્મણી** સાહિત્યની ઘેરી અસર પડી. પ્રકાંડ વિવેચક દિગંબર જૈન **જુગલકિશોર મુખ્તારે** 'ધર્મપરીક્ષા' નામના ગ્રંથોમાં આ અંગે વિસ્તૃત વિવેચન આપ્યું છે. અમે પણ ''શ્રી જૈન સત્યપ્રકાશ'' માસિકમાં 'દિગંબરશાસ્ત્ર કૈસે બને' એ શીર્ષકની ચાલુ લેખમાળામાં એ બાબતને વધુ સ્પષ્ટ કરી છે. આજે પણ દિગંબર સમાજની બાગડોર બ્રાહ્મણ પંડિતોના જ હાથમાં છે.

શ્રી જૈન શ્રમણસંઘમાં પૂજ્ય ૧૧ ગણધરો, ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામી, આ૦ શય્યંભવસૂરિ, આ૦ યશોભદ્રસૂરિ, આ૦ સંભૂતિવિજયસૂરિ, આ૦ ભદ્રબાહુસ્વામી, આ૦ આર્યરક્ષિતસૂરિ, આ૦ સિદ્ધસેન દિવાકર, આ૦ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી, આ૦ દુર્ગસ્વામી, આ૦ સિદ્ધર્ષિ, આ૦ શોભન, મહાકવિ પં૦ લાવણ્યસમયગણિવર, આ૦ જિનેશ્વરસૂરિ, આ૦ બુદ્ધિસાગરસૂરિ અને છેલ્લા મોટા કવિ પં૦ **વીરવિજયજીગણિ** વગેરે પ્રભાવકો થયા. તે **બ્રાહ્મણો** જ હતા, પણ તેઓ શુદ્ધ જૈન શૈલીને વફાદાર રહ્યા હતા. ''કોઈએ જૈન ધર્મ ઉપર બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિ લાદવા કંઈ કર્યું નથી.''

જ્યારે એ પણ કબૂલ કરવું પડશે કે, ''**આ૦ ઇન્દ્રનંદિ** અને તેમનો પરિવાર સૌ બ્રાહ્મણો હતા. તેઓએ જૈનોમાં બ્રાહ્મણોનું વર્ચસ્વ બનાવી રાખવા અથવા

શ્રમણો બ્રાહ્મણોમાં એકતા સ્થાપવા નવો 'નિગમગચ્છ(મત)' સ્થાપ્યો અને તેના સમર્થન માટે વિવિધ સાહિત્યનું સર્જન કર્યું.''

દિગંબર ભટ્ટારક **તારણસ્વામી** અને શ્વેતામ્બર ગૃહસ્થ **લોંકાશાહે** મુસ્લિમ સંસ્કૃતિની અસરથી નવા પંથો ચલાવ્યા. તેઓએ તેમાં 'સ્થાપના–નિક્ષેપ'ને ઉડાવી, પ્રતિમાનો વિરોધ કર્યો. તેમજ **ઋષિ ભીખમજીએ** મુસ્લિમ સંસ્કૃતિ અને ઈસાઇ સંસ્કૃતિની અસરથી 'તેરાપંથ' ચલાવ્યો અને જિનપ્રતિમા તેમજ પ્રાણીરક્ષા (જીવદયા)નો વિરોધ કર્યો.

નિગમમતના પ્રભાવકોએ માત્ર જૈનો ઉપર બ્રાહ્મણોનું વર્ચસ્વ જમાવવાના ધ્યેયથી જ નવો મત ચલાવ્યો હોય તો તે દિશા ભૂલ્યા હતા. કદાચ જૈન આચારપાલનને સર્વસાધારણરૂપ આપી, ''वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः'' ને બદલે ''वर्णानां श्रमणो गुरुः'' બનાવવાના ધ્યેયથી નિગમમત ચલાવ્યો હોય તો, તે પ્રશસ્ય હતું.

પરંતુ એ મત શરૂ થયા પછી બીજી શતાબ્દીમાં વિચ્છેદ પામ્યો. તેની પરંપરા પણ તૂટી ગઈ અને તેના પ્રભાવકોનું કોઈ 'સક્રિય કાર્ય' પણ નોંધાયું નથી. આ સ્થિતિમાં તેમના ગ્રંથો જ એ મતની માન્યતા બતાવનારાં સાધનો છે. જ્યાં સુધી આ ગ્રંથો રહેશે ત્યાં સુધી ગચ્છોની નામાવલીમાં નિગમમત અમર બની રહેશે.

સાધારણ વાચક આવા ગ્રંથો વાંચે તો, નવું વિધાન દેખી શંકાના વમળમાં અટવાઈ જાય છે. તો આવા ગ્રંથોના સંગ્રાહકો અને **પ્રકાશકોની** નૈતિક ફરજ છે કે, તેમણે 'વિસંવાદી વિધાન'ની નીચે **સ્પષ્ટ સૂચના** લખી દેવી જોઈએ કે, 'આ વિધાન અમુક મતનું છે.' આમ કરવાથી સાધારણ વાચક ભ્રમમાં પડે નહીં અને 'માર્ગાનુસારીપણે' માત્ર પોતાને જોઈએ તેટલો લાભ લઈ આત્મ-કલ્યાણ સાધી શકે.

વિવિધ મતો

વિક્રમની ૧૬મી સદીમાં જૈનોમાં ઈસ્લામી સંસ્કૃતિની અસરથી ઘણાં નવા નવા **પંથો** નીકળ્યા હતા. તે ક્રમશઃ આ પ્રમાણે હતા.

(૧) આ સમયે સં. ૧૫૨૮માં તપાગચ્છની વૃદ્ધપોષાળના ભટ્ટા૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિના લહિયા **લોંકાશાહે** તીર્થ, પ્રતિમા, પૂજા, પચ્ચક્ખાણ અને વિધિમાર્ગને લોપી 'લોંકામત' ચલાવ્યો.* (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૭)

★ વિ. સં. ૧૫૮૫માં લખાયેલી 'સિદ્ધાંત ચોપાઈ' વગેરેમાં લખ્યું છે કે, લોંકાએ તીર્થ, પ્રતિમા, જિનપૂજા, સર્વવિરતિ, દેશવિરતિ, બે ધર્મોની ભિન્નતા, દાન, ☛ ☛

લોંકામત માટે સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ મળે છે કે, તે ઈસ્લામ ધર્મની અસર નીચે જન્મ્યો અને પાંગર્યો. બાદશાહ ફિરોજશાહે આ મતને સહાય કરી હતી.

(૨) આ લોંકાગચ્છમાંથી સં. ૧૫૭૦માં **વીજામત** નીકળ્યો.
(પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૨, પૃ. ૨૪૭ તથા પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૭૭)

(૩) સં. ૧૫૬૨ માં **કડવામત** નીકળ્યો. (જુઓ પૃ. ૨૮૬)
(પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૨, પુરવણી પૃ. ૨૪૬-૪૭;
વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી, પૃ. ૧૨૧થી ૧૫૯)

(૪) સં. ૧૫૭૨ માં **નાગોરી લોંકાગચ્છ** નીકળ્યો. (જુઓ પૃ. ૨૯૯)

(૫) સં. ૧૫૭૨ માં **પાયચંદમત** નીકળ્યો.
(પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૬ તથા પ્રક. ૫૩, પૃ. ૩૦૭)

(૬) સં. ૧૬૦૨ માં **બ્રહ્મમત** નીકળ્યો. (જુઓ પૃ. ૩૦૯)
(વિવિધગચ્છ પટ્ટા. સમુચ્ચય, પૃ. ૧૩૯; પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૬)

(૭) સં. ૧૫૭૨ માં દિગંબર સંપ્રદાયમાં **તારણપંથ** નીકળ્યો. (પૃ. ૩૨૦)

(૮) સં. ૧૬૮૦માં દિગંબર સંપ્રદાયના વીશપંથીમાંથી **તેરાપંથ** નીકળ્યો.

(૯) **હેમરાજપંથ** – આ પંથની વિશેષ વિગત મળતી નથી. માત્ર તેનું નામ સ્તવનમાં મળે છે. (પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૭૧)

લોંકામત –

વૃદ્ધ તપાગચ્છના ૫૮ મા **ભટ્ટા૦ જ્ઞાનસાગરજીના લહિયા લોંકાએ** મૂર્તિપૂજા, પૌષધ, પચ્ચક્ખાણ વગેરે અનેકવિધ ધર્મમાર્ગોનો લોપ કરી, નવો **લોંકામત** ચલાવ્યો. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૭)

આજ સુધી જૈન સંઘમાં શુદ્ધિ અને સંગઠનની જે વ્યવસ્થા હતી તે લોંકામત નીકળતાં તૂટી ગઈ.

☛ જન્મકલ્યાણક, ઉત્સવો, પૌષધવ્રત, પચ્ચક્ખાણ, પ્રતિમાનો કાળ, **દીક્ષા**, સમ્યક્ત્વભેદ, સ્થવિરાચાર વગેરેનો નિષેધ કર્યો. (જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૪૭;
પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૨, પુરવણી પૃ. ૨૪૨)

પરંતુ પછીના લોંકાગચ્છના શ્રીપૂજોએ તે તે છોડેલી વસ્તુઓનો યથાનુકૂળતા મુજબ સ્વીકાર કર્યો છે.

વિ. સં. ૧૪૬૬ (કે ૧૫૬૬)નો ઇતિહાસ મળે છે કે, તે સમયે પાંચમા આરાની અસરથી વિવિધ જૈન ગચ્છોમાં જિનપૂજા, પ્રતિક્રમણ અને ઉપધાન વિધિના વિરોધમાં ઉગ્ર વાતાવરણ હતું.

માત્ર તપાગચ્છ આ વિરોધથી મુક્ત હતો. (ગુર્વાવલી શ્લો. ૪૬૫)

લોંકાગચ્છના શ્રીપૂજોએ સમય જતાં લોંકાશાહે મના કરેલ તીર્થ, પ્રતિમા, પૂજા વગેરે વિધિમાર્ગોને પોતાના ગચ્છમાં પુનઃ દાખલ કર્યા હતા. તેમજ તેમાં થયેલ **ઋષિ લવજી** અને **ઋષિ ધર્મદાસે** તો નિષેધ કરેલી અમુક ક્રિયાને વધુ મહત્તા આપી, પોતાના સ્વતંત્ર **મતો** ચલાવ્યા હતા.

લોંકાગચ્છ નીકળ્યા પછી શ્વેતામ્બર જૈનોમાં પણ વિધિવિધાન અંગે ઘણા **ફેરફારો** થયા છે. તે આ પ્રમાણે –

(૧) પ્રતિદિન દર્શન, ત્રિકાળપૂજા, ફૂલોની આંગી, છ અઠ્ઠાઈઓમાં અઠ્ઠાઈ મહોત્સવો, રથયાત્રા, શ્રુતસામાયિક, સાધર્મિકવાત્સલ્ય અને **સંઘજમણ** વગેરે **ગૌણ** બન્યાં.

(૨) જિનપ્રતિમાને સોનું, ચાંદી, વરખ, કટોરી કે ઝવેરાતની **આંગીઓ**, વ્યાખ્યાનમાં દેશવિરતિ સામાયિક, સર્વવિરતિની જેમ દેશવિરતિ અને અવિરતિ ને નિત્ય પ્રતિક્રમણ, ગુરુની પાસે જ પ્રતિક્રમણ, સંવત્સરી મહાપર્વનો પૌષધ, ૬૪ **પહોરી પૌષધ**, જીવદયામાં મદદ, પાંજરાપોળને વધુ પોષણ વગેરે **મુખ્ય** બન્યાં.

(૩) **શુદ્ધિ** – એટલે નવા જૈનો બનાવવાની રીત અને **સંગઠન** – એટલે સંઘની એકતાનો સદંતર લોપ થયો છે.

ઇતિહાસ કહે છે કે, છેલ્લામાં છેલ્લા વિ. સં. ૧૩૫૭ માં **મુહણોત ઓસવાળ જૈન બન્યા** હતા, જે તપાગચ્છના જૈનો છે. (પ્રક. ૫૨, પૃ. ૨૨૬)

ત્યારબાદ બીજી જ્ઞાતિઓમાંથી નવા જૈનો બન્યા નથી. જ્યારે જૈનોના ક્લેશથી મોઢ, કપોળ, નાગર વગેરે જૈન ધર્મ છોડી, અજૈન બન્યા; એમ ઊલટું એ નુકસાન થયું. સ્થાનકવાસી, બાવીશટોલા કે તેરાપંથી સાધુઓએ અજૈનોમાંથી નવા જૈનો બનાવ્યા જ નથી, તેઓએ માત્ર શ્વેતાંબર કે દિગંબર જૈનોમાં ક્લેશ–ભેદો પડાવી, તેઓમાંથી સ્થાનકવાસી કે તેરાપંથી જૈનો બનાવ્યા છે.

(૪) પ્રાચીનકાળમાં ભારતમાં મુખ્ય પ્રશ્ન એ હતો કે, ''મૂર્તિપૂજાનો વિરોધ ક્યારે શરૂ થયો ?'' તેને બદલે ઈસ્લામ રાજ્યો આવ્યા પછી, હવે ભારતમાં એવો પ્રશ્ન પૂછાય છે કે, ''મૂર્તિપૂજા અસલમાં ક્યારે શરૂ થઈ ?'' એટલે કે આખી વિચારસૃષ્ટિ જ પલટાઈ ગઈ છે.

શ્રી નગીનદાસ ગિરધરલાલ શેઠનો અભિપ્રાય –

સ્થાનકવાસી સમાજના સંશોધનપ્રેમી સમીક્ષક **શ્રી** નગીનદાસ ગિરધરલાલ શેઠ જૈન સિદ્ધાંત સભાના માસિક 'જૈનસિદ્ધાંત'ના વર્ષ ૧૫, અંક : ૭, ક. ૧૭૦, પૃ. ૯ થી ૫૦માં અને ''મૂળ જૈનધર્મ અને હાલના સંપ્રદાયો''

(પ્ર. ૨૧, પૃ. ૩૩૯ થી ૩૬૧) પુસ્તકમાં, લોંકાશાહ અને લોંકાગચ્છ અંગે મનનીય પ્રકાશ પાડે છે. તે આ પ્રમાણે –

સ્થાનકવાસી લેખકોએ લોંકાશાહ સંબંધી હાલમાં થોડા વખતથી પોતાની **મનઘડંત ખોટી વાતો** ફેલાવી છે. (પૃ. ૯)

(૧) સ્થાનકવાસી મુનિ જેઠમલજીએ 'સમકિતસાર'માં, (૨) શ્રી અમોલખ ઋષિએ 'શાસ્ત્રોદ્ધારમીમાંસા'માં, (૩) **વા૦ મો૦ શાહે** 'ઐતિહાસિક નોંધ'માં, (૪) મુનિ મણિલાલજીએ 'પ્રભુવીર પટ્ટાવલી'માં અને (૫) સંતબાલજીએ 'ધર્મપ્રાણ લોંકાશાહ' પુસ્તકમાં ફક્ત કિવદંતીઓ ઉપરથી **'કલ્પિત વાતો'** લખી છે; અને તેમાં એક બીજાથી તદ્દન વિરુદ્ધ એવી વાતો લખાઈ છે.

(પૃ. ૧૦; મૂળ જૈ.ધ. અને... સંપ્રદાયો, પૃ. ૩૪૨)

મુનિ શ્રી જેઠમલજીએ સં. ૧૮૬૫માં 'સમકિતસાર' પુસ્તક લખ્યું. તેમાં તેમણે પહેલ-વહેલો લોંકાશાહના નામનો ઉલ્લેખ કર્યો.

(પૃ. ૧૧; મૂળ જૈ.ધ૦, પૃ. ૩૪૩)

ત્યાં સુધી તો સ્થાનકવાસીઓ અને લોંકાગચ્છીઓ વચ્ચે ભારે **દુશ્મનાવટ** હતી. લોંકાગચ્છના યતિઓથી મુનિ **શ્રી ધર્મસિંહજી** તથા **મુનિ શ્રી લવજી ઋષિ** છૂટા પડ્યા હતા. તેઓ દુશ્મનાવટને લીધે લોંકાશાહના અનુયાયી કહેવરાવવાને ઈચ્છતા નહોતા. પરંતુ, સં. ૧૮૬૫(૧૮૭૮)માં મુનિ શ્રી જેઠમલજીને સંવેગીમુનિ કવિ પં૦ **શ્રી વીરવિજયજી**ગણિ સાથે શાસ્ત્રાર્થ થયેલો, ત્યારે શ્રી ધર્મસિંહજી મુનિ તથા લવજી ઋષિના ઇતિહાસથી તેમનું કામ સરળ થયું નહીં, આથી તેમને મૂર્તિપૂજાના વિરોધમાં 'લોંકાશાહને યાદ કરવા પડ્યા.' તેથી જ તેમણે 'સમકિતસાર' પુસ્તકમાં **લોંકાશાહ** માટે લખ્યું છે. (પૃ. ૧૧)

ઉપર જણાવેલા પાંચેય સ્થાનકવાસી લેખકોની એક જ દલીલ છે કે ××× પણ તેઓનો આવો બચાવ એ સ્થાનકવાસી સમાજને ભોળવવા માટે માત્ર એક ભયંકર જુઠાણું જ છે. (પૃ. ૧૧)

સ્થાનકવાસીઓ બચાવમાં કહે છે કે, ''વિરોધીઓ તો લોંકાશાહ માટે ગમે તે કહે, તે વાત માનવા સ્થાનકવાસીઓ તૈયાર નથી.''

જે અનેક વિશ્વસનીય પ્રમાણોથી અસત્ય ઠરતું હોય તેને પણ અસત્ય તરીકે ન સ્વીકારવું તેમાં અજ્ઞાન નથી, પણ **દંભ અને દુરાગ્રહ** છે, જે મિથ્યાત્વના અંશો ગણાય છે. (પૃ. ૧૨)

લોંકાશાહ સંબંધી પ્રાચીન સાહિત્ય –

(૧) વિ. સં. ૧૫૪૩, **'સિદ્ધાંતચોપાઈ'**, લેખક : પં૦ શ્રી લાવણ્યસમય.

પં૦ શ્રી લાવણ્યસમયની દીક્ષા સં. ૧૫૩૦ જેઠ સુદિ ૧૦માં થઈ હતી. એટલે તેઓશ્રીએ લોંકાશાહની માન્યતાનું ખંડન કર્યું છે, તે યથાર્થ હોય.

કારણ કે, આવેશમાં આવીને લોંકાશાહ ''જૈનાગમ, જૈન શ્રમણ, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધ, પ્રત્યાખ્યાન, દાન વગેરે''નો **નિષેધ** કરતા, તેથી પં૦ શ્રી લાવણ્યસમયે 'ભગવતીજી' આદિ સૂત્રોનાં અનેક પ્રમાણો આપીને ધર્મ વિરોધી માન્યતાનું ખંડન કર્યું. આ ચોપાઈ ૧૯૧ ગાથામાં છે. તેઓ તપાગચ્છીય ભ૦ રત્નશેખરસૂરિની પરંપરાના આ૦ સમયરત્નસૂરિના શિષ્ય હતા.

(પ્રક. ૫૨, પૃ. ૨૧૭થી ૨૧૯)

(૨) વિ. સં. ૧૫૪૯, **'સિદ્ધાંતસારોદ્ધાર'**, લે૦ ખરતરગચ્છીય જિનહર્ષ-(જિનભદ્ર)સૂરિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય **કમલસંયમ.**

આથી સિદ્ધ થાય છે કે, તે લોંકાશાહ ''**સામાયિક**, પૌષધ, **પ્રતિક્રમણ**, પ્રત્યાખ્યાન, દાન વગેરે તેમજ સાધુ અને શાસ્ત્રો''ને માનતા નહોતા. (પૃ. ૧૩)

(૩૦ કમલસંયમગણિ માટે જુઓ, પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૭૬)

(૩) વિ. સં. ૧૫૨૭ અથવા સં. ૧૫૪૪, મુનિ શ્રી વીકા કૃત **'ઉત્સૂત્ર નિરાકરણ-બત્રીશી'.**

તે વખતે લોંકાશાહ ''જૈનાગમ, જૈન શ્રમણ, સામાયિક, પૌષધ, **પ્રતિક્રમણ**, પ્રત્યાખ્યાન વગેરે''નો નિષેધ કરતા.

(૪) વિ. સં. ૧૫૭૮, **'દયાધર્મ ચોપાઈ'**, લે૦ લોંકાગચ્છીય યતિ **ભાનુચંદ્ર.**

લેખક લોંકાગચ્છનો જ અનુયાયી હોવાથી તે વિશેષ **વિશ્વાસપાત્ર** ગણાય. ત્યાં (સં. ૧૫૭૮) સુધી લોંકાગચ્છના યતિઓએ લોંકાશાહની પ્રરૂપણા પ્રમાણે જ ''સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન, **દાન**, આગમ'' વગેરે માનવાનો અસ્વીકાર કર્યો; પરંતુ ભાનુચંદ્રના સમયમાં લોંકાગચ્છના મૂળ સિદ્ધાંતમાં થોડો ઘણો **સુધારો થયો હશે.** જેમ કે, સામાયિક સવાર–સાંજ બે વાર થઈ શકે. પૌષધ પર્વના દિવસે થઈ શકે. વ્રતધારી પ્રતિક્રમણ કરી શકે. પચ્ચક્ખાણ વિના આગાર (છૂટ, અપવાદ) જ લઈ શકાય. અસંયતિને દાન દેવાય જ નહીં. દ્રવ્યપૂજા નહીં પણ ભાવપૂજા કરવી જોઈએ. જૈનાગમોમાં બત્રીશ સૂત્રો માનવા (વગેરે). પાછળથી ઘણા સુધારા થતા ગયા. **નાગોરી લોંકાગચ્છ** વગેરેમાં તો સર્વ પ્રવૃત્તિ મૂર્તિપૂજક જૈનોની માફક જ જોવામાં આવે છે. (પૃ. ૧૪)

(૫) **'લોંકાશાહકા સિલોકા'**, લે૦ લોંકાગચ્છીય યતિ કેશવજી ઋષિ.

(જુઓ પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૬૫, ૧૦મા પૂજશ્રી)

આ લોંકાશાહ માટે લોંકાગચ્છના આ બે યતિઓએ જે વાત તેમની 'ચોપાઈ'માં કરી છે, તે જ વાત ઉપરના ત્રણ ગ્રંથોમાં તે તે મુનિઓએ કરેલી છે. એટલે એ બધી વાત એકસરખી રીતે વિશ્વાસપાત્ર ઠરે છે.

(મૂળ જૈનધર્મ, પૃ. ૩૪૬)

આ પાંચે 'ચોપાઈઓ' **મુનિશ્રી જ્ઞાનસુંદરજીએ** લખેલા 'શ્રીમાન લોંકાશાહકે જીવન પર ઐતિહાસિક પ્રકાશ' નામના પુસ્તકમાં પણ સંપૂર્ણપણે છપાઈ છે.

પહેલા ત્રણે લેખકોએ લોંકાશાહની માન્યતા જૈનધર્મ અને જૈન સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ છે, તે બતાવવા માટે સૂત્રોની **સાખો ટાંકીને** લખેલું છે. એટલે તેમાં શંકાને સ્થાન રહેતું નથી. (પૃ. ૧૫)

તે તથા છેલ્લા બે લોંકાગચ્છીય યતિઓનું પ્રમાણ વિશ્વાસપાત્ર કેમ નહીં ? (પૃ. ૧૬)

(૬) વિક્રમની ૧૬મી સદીમાં દિગંબર **તારણસ્વામીએ** 'તરણતારણ શ્રાવકાચાર'માં અને દિગંબર ભ૦ **રત્નનંદિએ** 'ભદ્રબાહુચરિત્ર'માં (તથા 'ષટ્પ્રાભૃત'ની ટીકામાં) લખેલ દિગંબરોના ઉલ્લેખો પણ મૂર્તિપૂજકો તથા લોંકાગચ્છના ઉલ્લેખોને મળતા આવે છે. (પૃ. ૧૭)

(૭) આ ઉપરાંત લોંકાશાહના જ સમકાલીન **કડુઆ શાહે** પણ તપાગચ્છ વિરુદ્ધ પોતાનો મત ચલાવ્યો હતો. તે 'કડુઆમત પટ્ટાવલી'માં લોંકાશાહની માન્યતાનો ઉલ્લેખ છે. તેમાં પણ લોંકાશાહની માન્યતાઓ જેમ બીજાઓએ બતાવી છે તેવી જ બતાવી છે. ''લોંકાશાહે સામાયિક વગેરેનો નિષેધ કરેલો'' એ માટે ઉપરનાં સર્વ પ્રમાણો જોતાં શંકાને સ્થાન જ રહેતું નથી. અને ''હાલના **સ્થાનકવાસીઓ તો સામાયિક વગેરે સર્વને માને છે**'' તો પછી સ્થાનકવાસીઓ પોતાને ''લોંકાશાહના અનુયાયી'' કેમ કહી શકે ?

ઉપરના (સાત) લેખકોએ એકસરખી રીતે એક સરખી જ વાત કરી છે. તો શું એ બધા જ લોંકાશાહના વિરોધીઓ હતા ? એથી પણ પુરવાર થાય છે કે, લોંકાશાહ સંબંધી **પ્રાચીન લેખકોએ જે લખ્યું છે, તે સાચું જ લખ્યું છે.**

સ્થા૦ **મુનિ શ્રી મણિલાલજીએ** ''જૈન ઇતિહાસ અને પ્રભુ મહાવીર પટ્ટાવલી'' નામક લખેલું પુસ્તક, તે સ્થાનકવાસી જૈન કાર્યાલય, અમદાવાદ તરફથી વિ. સં. ૧૯૯૧માં પ્રસિદ્ધ થયું છે. આ પુસ્તક **'સ્થાનકવાસી જૈન કોન્ફરન્સે'** તા. ૧૦-૫-૧૯૩૬ની જનરલ વાર્ષિક બેઠકમાં **અમાન્ય** ઠરાવેલ છે. કેમકે તે પુસ્તકમાં ઐતિહાસિક રીતે ખોટી અને **અવિશ્વસનીય** હકીકતો આપવામાં આવી છે. (પૃ. ૧૯)

તેમાં લોંકાશાહનું બે પાનાનું જીવનચરિત્ર છપાયેલું છે. પરંતુ આ જીવનચરિત્ર વાંચતાં જ એ બનાવટી છે, એમ સૌ કોઈ સમજી શકે તેમ છે. (મૂળ જૈનધર્મ, પૃ. ૩૫૧)

તેમાં ''સં. ૧૫૦૦માં તેઓ અમદાવાદ આવ્યા અને ઘીરઘારનો ધંધો શરૂ કર્યો, ત્યારથી લોંકાશાહને ત્યાં બાદશાહ સાથે ઓળખાણ થઈ અને તે પછી લોંકાશાહ તિજોરીદાર બન્યા'' વગેરે હકીકતો લખેલી છે, પરંતુ ઈતિહાસ પ્રમાણે તે હકીકતો ખોટી ઠરે છે.

મુનિ શ્રી મણિલાલજીએ પ્રભુવીર પટ્ટાવલીમાં લખ્યું છે કે, ''લોંકાશાહ જયપુર ગયેલા અને ત્યાં કોઈએ ઝેર આપવાથી અકસ્માત મૃત્યુ પામેલા.''

''જયપુર શહેર સવાઈ જયસિંહ મહારાજે લોંકાશાહની પછી બસો વર્ષે આબાદ–વસાવેલું.'' એ ઉપરથી સ્થાનકવાસી મુનિ શ્રી મણિલાલજીએ લખેલું જીવનચરિત્ર કેવું ઢંગધડા વગરનું – ઉપજાવી કાઢેલી વાતોથી ભરપૂર છે તે સમજી શકાય છે. (પૃ. ૨૦)

એ જીવનચરિત્રમાં ''લોંકાશાહનો જન્મ કાર્તિક સુદિ ૧૫નો જણાવેલો છે'' તે પણ ખોટો ઠરે છે. (પૃ. ૨૧)

લોંકાશાહ લહિયાનું કામ કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા. (પૃ. ૨૨) લોંકાશાહની બનાવેલી એકાદ ઢાલ, ચોપાઈ કે બીજું કંઈ લખાણ મળતું નથી, ત્યારે કયા પ્રમાણ ઉપર લોંકાશાહના જ્ઞાન અને વિદ્વતા માટે ઢોલ પીટવામાં આવે છે ? (પૃ. ૨૩)

આ સર્વ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે, ''લોંકાશાહમાં કોઈ પણ પ્રકારનું વિશેષ જ્ઞાન નહોતું. લોંકાશાહ જો સહેજ પણ બુદ્ધિમાન હોત તો, તેમણે સૂત્રો તેમજ ધાર્મિક ક્રિયાઓ વગેરેનો નિષેધ કર્યો ન હોત.''

લહિયાનું કામ એ જ્ઞાન કે વિદ્વત્તાની નિશાની નથી (પૃ. ૨૪). સુંદર અક્ષરો એ પણ જ્ઞાન કે વિદ્વત્તાની નિશાની નથી. (પૃ. ૨૪)

લોંકાશાહે બત્રીશ સૂત્રોની એકેક કે બે બે નકલો કરવા સંબંધી કશું જ લખ્યું નથી (પૃ. ૨૬). લોંકાશાહમાં અર્ધમાગધી કે સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન હતું જ નહીં. (પૃ. ૨૭)

લોંકાશાહના અનુયાયીઓએ (૧) જિનપ્રતિમા અને જિનમંદિરની નિંદા કરવી નહીં, (૨) હંમેશાં જિનમંદિરમાં જિનપ્રતિમાનાં દર્શન કરવાં, (૩) પૂર્વાચાર્યોના અવગુણ બોલવા નહીં. આ ત્રણ શરતો સ્વીકારી. આ૦ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ પાસે સૂત્રોના ટબા તૈયાર કરાવ્યા. બત્રીશ સૂત્રોના ટબા લખાયા બાદ, આ

શરતોનો ભંગ થયો. આથી તે આચાર્યે બીજાના ટબા લખવા બંધ કર્યા.
(મૂળ જૈનધર્મ, પૃ. ૩૫૯)

તે પછી મુનિ **શ્રી ધર્મસિંહજી** તથા **લવજી ઋષિ** એ બંનેએ લોંકાગચ્છના યતિધર્મથી છૂટા પડીને મૂર્તિનો જોરશોરથી વિરોધ શરૂ કર્યો. તેમના અનુયાયીઓ **'ઢુંઢિયા'** કહેવાયા. અને પાછળથી **'સ્થાનકવાસી'** નામ ધારણ કર્યું.
(પૃ. ૨૯; મૂળ જૈનધર્મ, પૃ. ૩૬૦)

લોંકાશાહે ધર્મનો ઉદ્ધાર મુદ્દલ જ કર્યો નહોતો. પરંતુ, ''ખરું કહીએ તો અધર્મનું જ પ્રતિપાદન કર્યું હતું.''

લોંકાશાહ અને **કડુઆશાહ** એમ બે મતો તે વખતે ધર્મવિરુદ્ધ થયા હતા. એટલે **ભસ્મગ્રહે** ઊતરતાં (વિ. સં. ૧૫૯૦ સુધી) પણ પોતાનો ક્રૂર સ્વભાવ બતાવી આપ્યો હતો. (પૃ. ૩૧; મૂળ જૈનધર્મ, પૃ. ૩૬૩)

લોંકાશાહે **ફક્ત ક્રોધથી**, દ્વેષથી સૂત્ર, ધર્મક્રિયા, દાન, પૂજા વગેરેનો બહિષ્કાર કર્યો હતો અને સ્થાનકવાસીઓએ **સૂત્રના ખોટા અર્થ કરી મૂર્તિનો નિષેધ કર્યો છે.** એટલે તેમનાં કાર્યોમાં ધર્મનો ઉદ્દ્યોત છે જ નહીં; પણ તે ધર્મની હાનિનું જ કાર્ય છે. અને ''તે અસંયતિપૂજા નામના અચ્છેરામાં ગણાય.''
(પૃ. ૩૨; મૂળ જૈનધર્મ, પૃ. ૩૬૪)

સાડા સાત દોકડાની લેવડદેવડમાંથી જ તકરાર પેદા થઈ.
(પૃ. ૩૩; મૂળ જૈનધર્મ, પૃ. ૩૬૫)

લોંકાશાહની 'બુદ્ધિમાં વિકાર' થયો. તેણે જૈનધર્મની બધી ક્રિયાઓનો લોપ કરી પોતાનો નવો મત કાઢ્યો. (પૃ. ૩૪)

લોંકાશાહના જ અનુયાયી કહેવાતા બે સમુદાયો (૧. લોંકાગચ્છ તથા ૨. સ્થાનકવાસી) વર્તનમાં, આચારમાં એક બીજાથી તદ્દન વિરોધી મતના છે. એ બેમાંથી લોંકાશાહના સાચા અનુયાયી કોણ ? (પૃ. ૩૪)

લોંકાશાહનો દેહાંત સં. ૧૫૩૨ (૧૫૨૨)માં થયો. તેઓ શૌચાચારનો પણ વિરોધ કરતા હતા. (પૃ. ૩૬; મૂળ જૈનધર્મ, પૃ. ૩૬૮)

વા૦ મો૦ શાહે 'ઐતિહાસિક નોંધ'માં ૬૯મા પાને લખ્યું છે કે, ''લોંકાશાહે પોતાનો બુલંદ અવાજ ભારતના ખૂણે ખૂણે પહોંચાડ્યો. પાટણ નિવાસી લખમસી તેમની પાસે આવેલ. તેમને લોંકાશાહે એવો સરસ ધાર્મિક ઉપદેશ આપ્યો કે, તે લોંકાશાહના પાકા અનુયાયી બની ગયા.'' (મૂળ જૈનધર્મ, પૃ. ૩૭૧)

સંતબાલે તેમના ''ધર્મપ્રાણ લોંકાશાહ'' પુસ્તકમાં એ જ વાત લખી છે.

આ વાતો તદ્દન ઉપજાવી કાઢેલી છે. (પૃ. ૩૯; મૂળ જૈનધર્મ, પૃ. ૩૭૧)

વા૦ મો૦ શાહ કે સંતબાલની વાતો કેમ સાચી મનાય ? (પૃ. ૪૦)

ચાતુર્માસમાં જૈનોનો સંઘ નીકળતો નથી. (પૃ. ૪૦)

સં. ૧૬૮૫માં મુનિ ધર્મસિંહજીએ છૂટા પડી 'દરિયાપુર સંપ્રદાય' સ્થાપ્યો. સં. ૧૬૯૨માં લવજી ઋષિએ 'ખંભાત સંપ્રદાય'ની શરૂઆત કરી.

સં. ૧૭૧૬માં ધર્મદાસજીએ પણ દીક્ષા લીધી. તે પૈકીના દરિયાપુરી સંપ્રદાયના ધર્મસિંહજીએ આઠ કોટિનો આગ્રહ પ્રવર્તાવ્યો. (પૃ. ૪૩)

મુનિ ધર્મસિંહજીએ નવા ટબા બનાવ્યા.

પરંતુ ખેદની વાત છે કે, વ્યાકરણ તો તેઓમાંના કોઈ શીખેલા જ નહીં, અને તેથી 'ચેઈય–ચૈત્ય' શબ્દના ખોટા અર્થ કરી મૂર્તિનો ખોટી રીતે વિરોધ કરેલો; અને આજે પણ એમના અનુયાયીઓ તેવી જ રીતે ખોટો વિરોધ કરી રહેલા છે. (પૃ. ૪૩; મૂળ જૈનધર્મ, પૃ. ૩૬૦)

આ સિવાય વા૦ મો૦ શાહ વગેરે આધુનિક લેખકોએ લખેલી બધી વાતો ખોટી છે. (પૃ. ૪૭)

લોંકાશાહની માન્યતા તો ''સદંતર ધર્મવિરુદ્ધની જ હતી. એટલે ખરું કહીએ તો, આજે લોંકાશાહનો તો કોઈ અનુયાયી છે જ નહીં.'' (પૃ. ૪૯)

અત્યારે લોંકાગચ્છ એ ''મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છની એક શાખા જેવો'' ગણાય, ત્યારે સ્થાનકવાસી સંપ્રદાય તેના વિરોધપક્ષનો ગણાય. (પૃ. ૫૦) વગેરે વગેરે.

લોંકાગચ્છની પરંપરા –

મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિવર 'પ્રવચન પરીક્ષા વિશ્રામ : ૮'ની ગાથા : ૧૫ ની ટીકામાં પરંપરા આપે છે. તેમજ લોંકાગચ્છની પટ્ટાવલીઓમાં પણ જુદી જુદી પરંપરાઓ મળે છે. તે સૌના આધારે નીચે મુજબ પરંપરા બને છે.

૧. લોંકાશાહ. (મૃત્યુ, વિ. સં. ૧૫૨૨ અથવા ૧૫૩૨)

૨. ઋષિ ભાણજી – તે સિરોહી પાસેના અરહટ્ટવાડાનો વતની હતો. તેણે સં. ૧૫૩૦માં કે ૧૫૩૩માં સ્વયં મુનિવેશ પહેર્યો. અસલમાં તેની પરંપરા ગુજરાતી લોંકાગચ્છ મનાય છે. તેણે સ્રસ્તીક, માદાજી, પૂનાજી વગેરે નામના શિષ્યો બનાવ્યા.

૩. ઋષિ માદાજી (ભીદાજી) – તે લોલા(લોંકા)શાહનો ભાઈ હતો. તેણે ઋષિ ભૂતાજી નામે ચેલો બનાવ્યો.

૪. **ઋષિ ભીમાજી** – ઋષિ માદાજીની પાટે ઋષિ પૂનાજીનો શિષ્ય 'ઋષિ ભીમાજી' બેઠો.

૫. **ઋષિ ભૂતાજી** – ઋષિ ભીમાજીની પાટે ઋષિ માદાજીનો શિષ્ય **ઋષિ ભૂતાજી** બેઠો. પટ્ટાવલીઓમાં આ બંનેના એક પટ્ટાંક તથા જુદા જુદા પટ્ટાંકો મળે છે. તેની એક શિષ્યપરંપરામાંથી **'વીજામત'** નીકળ્યો હતો.

(જુઓ પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૭૮)

૬. **ઋષિ જગમાલજી** – તે નરાઉદ્ર(નરોડા)નો વતની હતો. સુરાણા ગોત્રનો ઓસવાલ હતો. તેનાથી લોંકાગચ્છની **બે શાખાઓ** નીકળી, તે આ પ્રમાણે –

(૧) પાટણના વેદ ગોત્રનો ઓસવાલ **રૂપચંદજી** સં. ૧૫૬૮માં **સ્વયં મુનિવેશ** પહેરી, **ઋષિ જગમાલજીની** પાટે બેઠો. તેનાથી **ગુજરાતી લોંકાગચ્છ** ચાલ્યો.

(૨) નાગોરના સુરાણા ગોત્રના ઓસવાલ **રૂપચંદજીએ** સં. ૧૫૮૦માં ઋષિ જગમાલજીની પાસે **દીક્ષા** લીધી. તેનાથી **નાગોરી લોંકાગચ્છ** નીકળ્યો.

(પ્રક. ૫૩, પૃ. ૩૦૧–૩૦૨; નાગોરી લોંકાગચ્છ, પટ્ટાંક ૬૦મો)

૭. **ઋષિ સરવાજી** – કોઈ કોઈ પટ્ટાવલીમાં તેનો પટ્ટાંક મળતો નથી.

૮. **ઋષિ રૂપચંદજી** – તે પાટણનો વતની હતો. સં. ૧૫૬૮.

૯. **ઋષિ જીવાજી** – તે સુરતનો વતની હતો. તે ગુજરાતી રૂપચંદની પાસે દીક્ષા લઈ તેની પાટે આવ્યો. તેનાથી **ગુજરાતી લોંકાગચ્છ** પરંપરા ચાલી.

૧૦. **ઋષિ કેશવજી** – તે પ્રભાસપાટણનો વતની હતો. તેણે સં. ૧૫૮૭માં ગુજરાતના પાટણ પાસેના 'કબતપરા'માં દીક્ષા લીધી અને તે ઋષિ જીવાજીની પાટે આવ્યો. **મહો૦ ધર્મસાગરગણિના** સમયે તે વિદ્યમાન હતો. આ સમયે લોંકાગચ્છની **ત્રણ ગાદીઓ** બની હતી. (૧) **ઋષિ વરસિંગજી** – તેણે સં. ૧૬૧૩ ના જેઠ વદિ ૧૦ના રોજ વડોદરામાં ભાવસારોના આગ્રહથી શ્રીપૂજની ગુજરાતી લોંકાગચ્છની 'મોટી પક્ષ' સ્થાપિત કરી. તેની ગાદી **વડોદરામાં** હતી. (૨) **ઋષિ કુંવરજી** – તેણે બાલાપુરવાળાના આગ્રહથી શ્રીપૂજની ગુજરાતી લોંકાગચ્છની 'નાની પક્ષ' સ્થાપન કરી. અને તેની ગાદી **બાલાપુર**(વરાડ)માં રાખી. (૩) ઋષિ વરસિંગજીના શિષ્ય અને ઋષિ કુંઅરજીના ઉત્તરાધિકારી **ઋષિ મેઘજી** અમદાવાદમાં ગાદીએ બેઠા, તેની ગાદી **અમદાવાદમાં** હતી. (પૃ. ૨૬૮) આ શ્રીપૂજ મેઘજીએ સં. ૧૬૨૮માં અમદાવાદમાં લોંકાગચ્છના ૧૮ યતિઓ સાથે વૈરાગ્ય પામી, યતિજીવન છોડીને જગદ્‌ગુરુ આ૦ શ્રી હીરવિજયસૂરિ પાસે

સંવેગીપણું સ્વીકાર્યું, જે ઇતિહાસમાં ઉ૦ **ઉદ્દ્યોતવિજયજી ગણિવર** તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા. (પ્રક. ૫૫; મહો૦ હાનર્ષિગણિની પરંપરા, પૃ. ૪૦૯–૪૧૦)

પહેલી ગાદી : વડોદરામાં –

૧૧. **ઋષિ વરસિંગજી** – તેનું બીજું નામ ઋષિ વરજાંગજી પણ હતું. તે સં. ૧૬૧૩(૩૦)ના જેઠ વદિ ૧૦ના રોજ ઋષિ કેશવજીની પાટે વડોદરાની ગાદીએ બેઠા અને સં. ૧૬૫૨માં સ્વર્ગે ગયા.

તેમની પાસે રોહાના વતની **શેઠ શ્રીવંત**, તેની પત્ની, તેનાં બેન-બનેવી, ભાણેજ તથા ૪ પુત્રો અને પુત્રી વગેરે ૧૦ જણા લોંકાગચ્છના અનુયાયીઓ હતા. તે સૌ તેમાં દીક્ષા લેવાના હતા, પણ તેમાંના ઘણાએ લોંકાગચ્છમાં **દીક્ષા** લીધી અને કેટલાકે સં. ૧૬૨૮માં સિરોહીમાં તપાગચ્છમાં જગદ્‌ગુરુ આ૦ શ્રી હીરવિજયસૂરિ પાસે સંવેગી દીક્ષા સ્વીકારી; અને તેમના પરિવારના મુનિવરોના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો બન્યા. શેઠ-શેઠાણી તથા ચોથો પુત્ર કલો અને પુત્રી સહજાને પણ લોંકાગચ્છમાં દીક્ષા લેવાની હતી, પરંતુ તેના કુટુંબના સૌ તપાગચ્છમાં આ૦ હીરવિજયસૂરિના શિષ્ય-પ્રશિષ્ય બન્યાં હતાં, આથી **શેઠ શ્રીવંતે** પણ સં. ૧૬૪૫ મહા સુદિ ૬ ના સિરોહીમાં તે આ૦ હીરવિજયસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી, નામ મુનિ શુભવિજય રાખ્યું, જ્યારે તેની પત્ની લાલબાઈ, પુત્રી સહજા અને ૯ વર્ષના **પુત્ર કલોએ** સં. ૧૬૫૧ મહા સુદિ ૬ ના રોજ ઊનામાં આ૦ હીરવિજયસૂરિ પાસે જ સંવેગી દીક્ષા સ્વીકારી. શ્રી કલો (કલ્યાણ) તે **મહો૦ સોમવિજય ગણિવર**નો શિષ્ય બન્યો. તેનું નામ **મુનિ કમલવિજય** રાખવામાં આવ્યું. તે સં. ૧૬૭૬ના પોષ વદિ ૧૩ ની સવારે સિરોહીમાં તપાગચ્છની નવી શાખાના ૬૩મા ભ૦ **વિજયાનંદસૂરિ** બન્યા. તેમનાથી તપાગચ્છમાં 'વિજયાનંદસૂરિ શાખા' ચાલુ થઈ. (પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૧૨; પ્રક. ....)

જો કે શેઠ શ્રીવંત, શેઠાણી લાલબાઈ, પુત્રી સહજા અને ચોથા પુત્ર કલાએ લોંકામતની દીક્ષા લેવાનું મોકુફ રાખી, સીધા તપગચ્છમાં જ સંવેગી દીક્ષા લીધી હતી. પણ ગ્રંથકારો અને 'પટ્ટાવલી'કારો શ્રી કલાને લોંકાગચ્છના યતિપણામાંથી આવેલા બતાવે છે, તે બરાબર નથી. સંભવ છે કે, અસલમાં બીજા સૌ લોંકાગચ્છમાંથી આવેલા એ વાત જુદી ન સમજાયાથી શ્રી કલાની સાથે પણ એ વાત જોડી દીધી છે. એટલે ૧૦ જણા લોંકાગચ્છમાંથી આવ્યા, એટલું બતાવવા આ ભેળસેળ લખાયું હોય, તેમ લાગે છે.

વિક્રમની ૧૭મી સદીના અંતમાં બુદ્ધિભ્રમના કારણે લોંકાગચ્છમાંથી **ઢુંઢિયામત** નીકળ્યો, તે આ પ્રમાણે –

(૧) સં. ૧૬૯૨માં અથવા સં. ૧૭૦૯માં વડોદરાની ગાદીના શ્રીપૂજ વરસિંગજીના સૂરતના શ્રીમાળી શિષ્ય લોંકાગચ્છના **યતિ લવજીએ** સૂરતમાંથી પોતાના ગુરુથી જુદા પડી; અને લોંકાગચ્છમાંથી યે છૂટા પડી સ્વતંત્ર **ઢુંઢિયાપંથ સ્થાપિત** કર્યો.

(૨) સં. ૧૬૮૫ કે સં. ૧૭૦૯માં અમદાવાદમાં બાલાપુરની ગાદીના ઋષિ શિવજીના પ્રશિષ્ય સરખેજના ભાવસાર લોંકાગચ્છના **યતિ ધર્મદાસજીએ** મુખપટ્ટી બાંધી **ઢુંઢિયામત** ચલાવ્યો. તેમણે આઠ કોટિ ઢુંઢિયામત સ્થાપિત કર્યો.

(૩) બાલાપુરની ગાદીના **શ્રીપૂજ શિવજીના** એક શિષ્યે કદાગ્રહ કરી, ગુરુથી જુદા પડી, મુખપટ્ટી બાંધી, જિનદર્શન તથા જિનપૂજાનો વિરોધ કરી, તપસ્વી બની, ઢુંઢિયામાં ભળી જઈ, તેમાં માન્ય બની અને તેમણે સં. ૧૭૧૨માં લાહોરમાં ગુરુઆજ્ઞા લોપી સ્વતંત્ર **ઢુંઢિયામત** ચલાવ્યો.

(પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૧, પૃ. ૧૫૬ તથા પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૭૪)

આ ત્રીજા મતમાંથી પંજાબમાં અજીવપંથ (પૃ. ૨૭૪) નીકળ્યો.

આ મતોનાં ઢુંઢિયા, બાવીશટોળા, **બારાપંથી**, સ્થાનકવાસી, સ્થાનકમાર્ગી વગેરે ઘણાં નામો મળે છે.

આ સમયે વડોદરાના વતની મોટા કવિ ભાવસાર ભીમજીએ સં. ૧૬૨૧ના ભાદરવા સુદિમાં વડોદરામાં શ્રી ગૌતમસ્વામી અને શારદામાતાની કૃપાથી ગુજરાતીમાં શ્રેણિકરાસ (ખંડ–૧, કડી : ૩૦૦) બનાવ્યો, જેની પ્રતિ મુનિ સાધુરક્ષકે લખી.

તેમજ તે જ મહાકવિ ભીમજીએ સં. ૧૬૩૨માં શ્રીપૂજ વરસિંગજીના શિષ્યો ઋષિ કુંઅરપાલ, મુનિ ભક્ત ઋષિ પાલ્હા, ઋષિ માણેક વગેરે ૯ યતિઓ અને ૩ મહાસતીઓ વડોદરા ચોમાસું રહ્યા હતા, ત્યારે તેમની પાસેથી સાંભળી તેમાં બુદ્ધિથી અને કવિત્વ તર્કશક્તિથી શાસ્ત્રાધારે વધારો કરી, શ્રી ગૌતમસ્વામી અને શારદામાતાની કૃપાથી તથા શ્રીપૂજ વરસિંગજીનું નામ લઈ, ભાદરવા વદિ ૨ શુક્રવારે શ્રેણિકરાસ ખંડ-૨ બનાવ્યો. (પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસનો ઐતિહાસિક લેખસંગ્રહ, પૃ. ૪૨૪-૪૨૫)

ઋષિ વરસિંગજી પછી ૧૨. ઋષિ યશવંતજી, ૧૩. ઋષિ રૂપસિંગજી, ૧૪. ઋષિ દામોદરલાલજી, ૧૫. ઋષિ કર્મસિંહજી, ૧૬. **ઋષિ કેશવજી**–તેમનાથી ગુજરાતી લોંકાગચ્છની મોટી પક્ષનું બીજું નામ 'કેશવજી પક્ષ' પડ્યું.

૧૭. ઋષિ તેજસિંગજી, ૧૮. ઋષિ કાનજી, ૧૯. ઋષિ તુલસીદાસજી, ૨૦. **ઋષિ જગરૂપજી**, ૨૧. ઋષિ જગજીવનજી, ૨૨. **ઋષિ મેઘરાજજી**, ૨૩.

ઋષિ સોમચંદજી, ૨૪. ઋષિ હરખચંદજી, ૨૫. ઋષિ જયચંદજી, ૨૬. ઋષિ કલ્યાણચંદજી, ૨૭. ઋષિ ખૂબચંદજી, ૨૮. **શ્રીપૂજ ન્યાયચંદ્રસૂરિ**, ૨૯. યતિ હેમચંદ્રજી અને યતિ રાજચંદ્રજી થયા.

બીજી ગાદી : બાલાપુરમાં –

૮. **ઋષિ રૂપ(ચંદ)જી** – તે પાટણની ધનિક વ્યક્તિ હતી. તેણે સં. ૧૫૬૮માં પાટણમાં ૧૮ ગુમાસ્તાઓ સાથે દીક્ષા લીધી; અને સં. ૧૬૨૦માં ગુજરાતી **લોંકામત** સ્થાપ્યો. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૬૫, નં. ૮)

૯. ઋષિ જીવાજી.

૧૦. **ઋષિ કુંઅરજી** – તે બાલાપુરમાં લોંકાગચ્છના શ્રાવકોની વિનતિથી **શ્રીપૂજ** બન્યા. તેમનાથી 'ગુજરાતી લોંકાગચ્છ નાનીપક્ષ' ચાલી. તેમના શિષ્ય અને અમદાવાદની (ત્રીજી) ગાદીના **શ્રીપૂજ ઋષિ મેઘજીએ** (પૃ. ૨૬૪) સં. ૧૬૨૮માં સંવેગી માર્ગ સ્વીકાર્યો. ૧૧. **ઋષિ મલજી**. ૧૨. **ઋષિ રત્નાજી** – તેમણે પત્ની સાથે દીક્ષા લીધી હતી.

૧૩. **ઋષિ કેશવજી** – સ્વ. સં. ૧૬૮૬. ૧૪. **ઋષિ શિવજી**.

૧૫. **ઋષિ ધર્મચંદજી** – તેમના શિષ્ય સરખેજના ભાવસાર યતિ **ઋષિ ધર્મદાસે** સં. ૧૭૦૯માં જિનમાર્ગ દીપાવ્યો, એટલે મુખે મુહપત્તી બાંધી, **આઠકોટિ ઢુંઢિયામત** ચલાવ્યો. જેનાં બીજાં નામો સ્થાનકવાસી, સ્થાનકમાર્ગી, બાવીશટોળા, **બારાપંથી** વગેરે મળે છે.

ઋષિ શિવજી પછી આ પ્રકારે પણ પરંપરા મળે છે –

૧૫. **ઋષિ સિંધીમલજી** – તેમનું બીજું નામ ઋષિ સંઘરાજજી પણ મળે છે. સ્વ. સં. ૧૭૨૫. તેમના શિષ્ય **ઋષિ આણંદે** પોતાના શિષ્ય ઋષિ તિલકને શ્રીપૂજ બનાવી, ખંભાતમાં જુદી ગાદી સ્થાપિત કરાવી. આ પક્ષમાં ૧૮ યતિઓ બની રહેતા, તેથી તે **અઢારિયા** કહેવાયા. (પ્રક. ૬૨, પૃ. ૩૭૩)

૧૬. ઋષિ સુખમલજી, ૧૭. ઋષિ ભાગચંદજી, ૧૮. ઋષિ વાલચંદજી (બાલચંદજી), ૧૯. ઋષિ માણેકચંદજી, ૨૦. ઋષિ ખૂબચંદજી (મૂલચંદજી) સ્વ. સં. ૧૮૭૬. ૨૧. શ્રી જગચ્ચંદ્રજી – તે સં. ૧૮૩૬ના વૈશાખ સુદિ ૮ ને ગુરુવારે જેસલમેરમાં આચાર્ય બન્યા.

૨૨. ઋષિ રત્નચંદજી, ૨૩. ઋષિ નૃપચંદજી.

(સ્થાનકવાસી ઋષિ મણિલાલજીનો 'પ્રાચીન સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ; વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી, પૃ. ૨૮૮)

નોંધ : દિલ્લી અને આગ્રાની રુદ્રપલ્લી ગચ્છની ભટ્ટારક–શ્રીપૂજ પટ્ટાવલી માટે જુઓ પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૦૭–૨૦૮.

(૧) ગુજરાતી લોંકાગચ્છની એક યતિપરંપરા આ પ્રમાણે મળે છે :

૧. રાજાધિરાજ શ્રી જયરાજજી. ૨. મેઘરાજજી – સંભવ છે કે તેણે તીર્થમાલા બનાવી હોય. ૩. પં૦ કૃષ્ણઋષિજી, ૪. ઋષિ બખતમલજી, ૫. પૂજ્ય ઋષિ પરસરામજી, ૬. **જ્યોતિરૂપજી** – તેમણે સં. ૧૮૮૫માં હરદ્વારગંજમાં 'દશવૈકાલિકસૂત્ર' (પાનાં : ૧૨), 'જાતકાલંકાર' (પાનાં : ૨૫), સં. ૧૮૯૫ના વૈશાખ વદ ૮ ને બુધવારે મક્ષુદાબાદમાં 'શ્રાવકાચારભાષા' (પાનાં : ૯૫) તથા આગ્રાની લોહામંડી (પરા)માં 'રાજૂલપચ્ચીસી' (પાનાં : ૫) લખ્યાં. ૭. ઋષિ હર્ષજી. ૮. **ઋષિ જિનદાસજી** – તેમણે સં. ૧૯૧૦માં અકબરાબાદ (આગરા)માં લોહામંડીમાં 'પ્રજ્ઞાપ્રકાશ' (પાનાં : ૫) લખ્યો. લોંકાગચ્છના પં૦ **જશવંતગણિના** શિષ્ય યતિ રૂપસિંહજી ત્યારે તેમની સાથે આગરામાં હતા અને ત્યાં તેમણે તપસ્યા કરી.

(આગરાના ચિં૦ પાર્શ્વનાથના ગ્રંથભંડારના ગ્રંથોની પ્રશસ્તિ, પુષ્પિકાઓના આધારે; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભાગ ૨, પુરવણી પૃ. ૨૪૧–૨૪૨.)

(૨) લોંકાગચ્છની એક ઉત્તરાધગચ્છની યતિપરંપરા આ પ્રમાણે મળે છે :

૧. પૂ૦ જટ્ટમલજી, ૨. પૂ૦ પરમાનંદજી, ૩. પૂ૦ સદાનંદજી, ૪. પૂ૦ નારાયણજી, ૫. પૂ૦ નરોત્તમજી, ૬. પૂ૦ મયારામજી, ૭. પૂ૦ **મેઘરાજજી** – તેણે 'દાન-શીલ-તપ-ભાવના ચરિતરાસછંદ' (ગ્રં. ૧૨૩૭) બનાવ્યો. સં. ૧૮૧૭માં બનેલી તેની હસ્તપ્રતિ મળે છે. તેમણે હિંદીમાં **મેઘવિનોદ** નામે વૈદ્યક ગ્રંથ તથા વરસાદના વિજ્ઞાનવાલી મેઘમાલા બનાવી. મુક્તિઋષિએ 'મુક્તિ વિલાસ' નામે વૈદ્યગ્રંથ બનાવ્યો. (સને ૧૯૬૨ના જૂનનો સરસ્વતી અંક)

(૩) પંજાબની લોંકાગચ્છની **ઉત્તરાધશાખા** (ઉત્તર પ્રદેશમાં રહેલી શાખા)ની **યતિપરંપરા** આ પ્રમાણે છે –

૧. જટ્ટમલ, ૨. પૂજ્ય તપાચાઉજી, ૩. રાઉ ઋષિ, ૪. મોહન ઋષિ (સં. ૧૭૧૫), ૫. રામા ઋષિ, ૬. જાદમ ઋષિ, ૭. મંગલજી ઋષિ (સં. ૧૭૧૯ થી ૧૭૩૯), ૮. વીરુ ઋષિ (સં. ૧૮૨૦ થી ૧૮૨૫), ૯. સહજૂ ઋષિ (સં. ૧૮૫૦ થી ૧૮૭૫).

૧૦. **માણેક ઋષિ** (સં. ૧૮૭૪ થી ૧૯૨૬) – તેમના અક્ષરો બહુ સુંદર હતા. તેમણે સં. ૧૯૩૫માં તપાગચ્છના **આ૦ વિજયાનંદસૂરિ** (પૂ૦ આત્મારામજી મ૦) પાસે 'સંવેગી દીક્ષા' લીધી. ગુરુદેવે તેમનું નામ **મુનિ ઉદ્‌દ્યોતવિજય** રાખ્યું.

લોંકાગચ્છમાંથી વિવિધગચ્છો નીકળ્યા, તે આ પ્રકારે છે –

૧. **ઢુંઢિયા પંથ** (છ કોટિપક્ષ) સં. ૧૬૯૨ (૧૭૦૯) –

૧૦. ઋષિ કેશવજી. ૧૧. ઋષિ વરસિંગજી. (પૃ. ૨૬૫, નં. ૧૦–૧૧)

૧૨. ઋષિ લવજીસ્વામી – અઢારમી સદીમાં લોંકાગચ્છમાંથી ઢુંઢિયા પંથ જુદો પડ્યો. તેના આદિ સ્થાપક ઋષિ લવજીસ્વામી થયા.

સુરતનો વતની વીરજી હાપા વહોરો દશા શ્રીમાલી લોંકાગચ્છનો જૈન હતો. તે 'કોટિધ્વજ' હતો. તેને ફૂલબાઈ નામે પુત્રી હતી. ફૂલબાઈને લવજી નામે પુત્ર થયો. લવજીને યતિ પાસે ભણતાં ભણતાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તેણે લોંકાગચ્છના ૧૧મા પૂજ વરજાંગજી પાસે જઈ ''મને જિનાગમ ભણાવો. મને દીક્ષા લેવાનું મન થશે ત્યારે, તમે જિનાગમ ભણાવશો તો, તમારી પાસે દીક્ષા લઈશ.'' એવી શરત મૂકી અને પછી તેની પાસે જૈન સિદ્ધાંત ભણ્યો.

લેખિત કરાર : તેણે પૂજ વરજાંગજી પાસે દીક્ષા લેતાં લેખિત કરાર કર્યો કે, ''બે વર્ષ સુધી તમે મારા ગુરુ અને હું તમારો ચેલો. બે વર્ષ પછી તમે છૂટા અને હું પણ છૂટો.'' આવો કરાર લખી–લખાવી દીક્ષા લીધી. ગુરુએ તેનું નામ રાખ્યું ઋષિ લવજી. તે બે વર્ષ પછી પૂજ વરજાંગજીને ૭૫ બોલો જણાવી, તેમનાથી તે છૂટો પડ્યો.

૧. ઋષિ લવજી, ૨. ઋષિ થોભણજી અને ૩. ઋષિ સરવણજી એ ત્રણે યતિ સુરતથી વિહાર કરી, ખંભાત ગયા. ત્યાં કપાસિયાના વેપારી શેઠની દુકાને ઊતર્યા. તેને ઉપદેશ આપી, ભક્ત બનાવ્યો અને 'નવો પંથ ચલાવવા' તેની મદદ માગી. તેણે દરેક પ્રકારે મદદ આપવાનું વચન આપ્યું. આથી ત્રણે ઋષિઓ જંગલમાં ગયા. તેઓએ ત્યાં ફરીવાર ''પાંચ મહાવ્રત ઉચ્ચરી'' નવેસરથી દીક્ષા લીધી. આ રીતે સં. ૧૬૯૨માં તેઓએ ખંભાતના જંગલમાં નવો પંથ ચલાવ્યો.

સંભવ છે કે, તેઓએ જ સ્થાપનાનિક્ષેપો ઉડાવી, મુખે પટ્ટી બાંધી, નવો વેશ બનાવ્યો હોય. તેઓ ઢુંઢિયા તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા.

ઋષિ લવજીસ્વામીની વ્યાખ્યાનકળા ખીલેલી હતી. આથી ઘણા ભાઈબહેનો આકર્ષાયા, તેનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવવા લાગ્યા અને તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

શેઠ વીરજી હાપા વહોરાને સુરતમાં ખબર મળ્યા કે, ઋષિ લવજીએ નવો પંથ કાઢ્યો છે. આથી શેઠને દુઃખ થયું અને તેણે ખંભાતના સૂબાને પત્ર લખી ઋષિ લવજી પર સખ્તાઈ કરવા જણાવ્યું.

સૂબાએ તે શેઠના પત્રથી ઋષિ લવજીને પકડી કેદમાં પૂર્યા, પણ પછી સૂબાએ ''પોતાની બીબીના કહેવાથી'' તેને છોડી દીધા.

ઋષિ લવજી ત્યાંથી નીકળી અમદાવાદ ગયા. આ સમયે બાલાપુરની લોંકાગચ્છની ગાદીવાળા ૧૪મા શ્રીપૂજ ઋષિ શિવજીસ્વામીના શિષ્ય ૧૫મા ઋષિ ધર્મચંદ્રજીના શિષ્ય યતિ ધર્મદાસજી અમદાવાદમાં હતા. તેમણે પણ ત્યાં મોંએ મુહપત્તી બાંધી ઢુંઢિયા મત ચલાવ્યો હતો.

ઋષિ લવજી અને ઋષિ ધર્મદાસજી બંને અમદાવાદમાં મળ્યા. તે બંને સંવેગી બનવા ઉત્સુક હતા. ઋષિ લવજીએ તેમની સાથે ઘણી વાતચીત કરી, પછી તે અમદાવાદથી સુરત ગયા. ત્યાં શેઠ વીરજી હાપા વહોરાને ઘરે વહોરવા ગયા. તેણે તેના ઘરમાં ચાલતાં ચાલતાં પગલે પગલે રજોહરણથી ભૂમિ સાફ કર્યા કરી. આ દેખી શેઠે પૂછ્યું કે, 'આમ કેમ કરો છો ?' ઋષિ લવજીએ ઉત્તર આપ્યો કે, ''આંખમાં પૂરેપૂરી દર્શનશક્તિ નથી, તેથી પૂંજી પૂંજીને ચાલું છું.''★

★ આવી જ વિચિત્ર ઘટના અજમેરમાં બની હતી. એક દિવસ એક સ્થાનકવાસી ઋષિ અજમેરમાં લાખનકોટડીમાં શેઠ હીરાચંદજી સંચેતીને ત્યાં વહોરવા આવ્યા. તેણે હવેલીના દરવાજાથી તે તેના રસોડાના દરવાજા સુધી નીચેની જમીન પૂજતાં પૂજતાં ધીમે ધીમે આવી પંદર મિનિટ જેવો સમય ગાળ્યો. સૌને આ જોઈ તમાસા જેવું લાગ્યું. આ જોવાને બીજા માણસો પણ એકઠા થઈ ગયા. શેઠ હીરાચંદજી તેમની ભાવના સમજીને બોલ્યા : 'મહારાજ ! આપ અજમેર ક્યારે પધાર્યા ?' ઋષિએ જવાબ આપ્યો : 'ભાયાજી ! હું ખેરવાથી વિહાર કરી આજે ૧૦॥ વાગે અજમેર આવ્યો છું.' શેઠે જણાવ્યું : 'તો આપે ખેરવાથી કાલે વિહાર કર્યો હશે, કેમકે આપ મારા ઘરમાં જે રીતે ચાલો છે એ જ રીતે વિહાર કરો તો ખેરવાથી અજમેર આવતાં ઘણા કલાકો જોઈએ.' ઋષિએ કહ્યું : 'ના ભાયા ! હું ત્યાંથી આજે સવારે જ સૂર્યોદય પછી નીકળ્યો હતો.' શેઠે કહ્યું : 'મહારાજ ! તો પછી આપ અહીં પણ વિહારની ચાલે ચાલો ને !'

શેઠે સાફસાફ જણાવ્યું : 'અહીં વધુ બતાવવાની કંઇ જરૂર નથી. કેમકે અમે ઓસવાલ થયા ત્યારથી જ ઉપકેશગચ્છના અને તપાગચ્છના જૈન છીએ. અમારા ગુરુના ઉપદેશ મુજબ અમારા દરવાજા અભંગ રહે છે. બીજું, અમને બાવીશટોળા કે તેરાપંથી એવો રાગ-દ્વેષ નથી. અમારા ઘરમાં બંને પંથવાળાની પુત્રીઓ પુત્રવધૂ તરીકે આવી છે, અને મેં મારી પુત્રી તથા પૌત્રીઓ બંને પંથવાળાને ઘરે પરણાવી છે. આથી અમારે મન સૌ જૈન સરખા છે. બંને પંથના ઋષિઓ પણ અમને ગોચરીનો લાભ આપે છે. આપે પણ કૃપા કરીને અમને ગોચરીનો લાભ આપતા રહેવું. પણ હવે આવો વિધિ કરવાની જરૂર નથી. (શેઠ હીરાચંદ સંચેતી સાથે મારવાડી ભાષામાં થયેલી વાતચીતના આધારે, ગુજરાતી અનુવાદ)

ઋષિ લવજી સુરતથી નીકળી અમદાવાદ પહોંચ્યા. ફરીવાર તે અને ઋષિ ધર્મદાસ મળ્યા. પણ બંનેમાં 'વંદનવ્યવહારનો વાંધો પડ્યો' અને બંનેની નવી પ્રરૂપણામાં પણ મોટો તફાવત હતો. આથી બંને એકમત ન થયા. ઋષિ લવજી અમદાવાદથી વિહાર કરી, અન્ય સ્થાને ફરી, બીજી વાર અમદાવાદ આવ્યા. તેમણે અહીં અમદાવાદના કાળુપુરના રહેવાસી ૨૩ વર્ષની ઉંમરના શાહ સોમજી વીશા પોરવાડને દીક્ષા આપી, પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો. તે બંને અહીંથી વિહાર કરી બુરહાનપુર ગયા અને ત્યાં ઈદલતપુરામાં ઊતર્યા. ઋષિ લવજી ત્યાં એક રંગારી બાઈને ત્યાંથી લાડવો વહોરી લાવ્યા. તે લાડવામાં ઝેર ભેળવેલું હતું, તેની તેને ખબર ન હતી.

ઋષિ લવજીએ તે લાડવાનો આહાર કર્યો અને ત્યાં જ અનશન કરી, અવસાન પામ્યા. તે લાડવા આપનાર રંગારી બાઈને પણ કોઢ નીકળ્યો.

ઋષિ લવજીની પાટે ઋષિ સોમજી બેઠા. તે બુરહાનપુરથી વિહાર કરી, અમદાવાદ જઈ, ઋષિ ધર્મદાસને વંદન કરી, તેની સાથે રહ્યા. પરંતુ આ દરમિયાન ઋષિ ધર્મદાસે અમદાવાદમાં પોતાની નવી પ્રરૂપણા ચાલુ કરી હતી. તે બંનેએ આપસ આપસમાં ચર્ચા કરી; પણ પ્રરૂપણાનો ભેદ પડવાથી, તે બંનેને મેળ મળ્યો નહીં. એના પરિણામે ઋષિ ધર્મદાસના શિષ્યો ઋષિ અમીપાલજી, શ્રીપાલજી તથા કુંવરજીના ગચ્છના ઋષિ પ્રેમજી અને ઋષિ હીરજી વગેરે યતિઓ ઋષિ ધર્મદાસને 'વોસરાવી' ઋષિ સોમજી પાસે ગયા; અને ત્યાં તેમને વાંદી તેમના શિષ્યો બન્યા. તેમજ ઋષિ ધર્મદાસના ઘણા શ્રાવક–શ્રાવિકાઓ પણ ઋષિ ધર્મદાસના ''આઠ કોટિ પક્ષ''ને છોડી, ઋષિ સોમજી પાસે ગયા અને તેમના શ્રાવક બન્યા. એ રીતે તે બધાએ છ કોટિનો સ્વીકાર કર્યો.

આ ઘટના બનવાથી અમદાવાદના ઢુંઢિયા (લોંકાગચ્છ) પંથમાં ફૂટ પડી. બીજી તરફ મારવાડના લોંકાગચ્છના યતિ ઋષિ જીવાજીના શિષ્ય ઋષિ લાલચંદજી, જે વીશા પોરવાડ હતા અને વિદ્વાન હતા, તે પણ ઋષિ સોમજી પાસે આવીને તેમના શિષ્ય બન્યા.

લાહોરના લોંકાગચ્છના ઉત્તરાધ શાખાના યતિ હરિદત્તજી પણ ઋષિ સોમજીના ચેલા બન્યા.

તે પછી ઋષિ સોમજી, ઋષિ અમીપાલજી, ઋષિ શ્રીપાલજી વગેરેએ દિલ્હી અને આગ્રા તરફ વિહાર કર્યો. ઋષિ સોમજીની પરંપરામાં ઋષિ અમુલખચંદજી વગેરે થયા છે. આ બધીયે શ્વેતાંબર જૈન પરંપરા છે અને લોંકાગચ્છની શાખા છે. તે છ કોટિ પક્ષના ઢુંઢિયા કહેવાય છે. આ પક્ષના ઢુંઢિયા, સ્થાનકવાસી,

બાવીશટોળા અને **બારાપંથી** વગેરે નામો મળે છે.

(વા૦ મો૦ શાહ દ્વારા સને ૧૯૦૯માં પ્રકાશિત 'શ્રી સાધુમાર્ગની જાણવા જેવી નોંધ', પૃ. ૯૪ના આધારે)

૨. **ઢુંઢિયા પંથ** (આઠ કોટિ પક્ષ) સં. ૧૭૦૯ –

લોંકાગચ્છની બાલાપુરની ગાદીના ૧૫મા **ઋષિ ધર્મચંદજીના** શિષ્ય ઋષિ ધર્મદાસજીએ સં. ૧૭૦૯માં અમદાવાદમાં મોંએ મુહપત્તી બાંધી **ઢુંઢિયામત** ચલાવ્યો. તે **દરિયાપુરી શાખા**–આઠ કોટિશાખા કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે –

૧૬. **ઋષિ ધર્મદાસજી** – તે અમદાવાદ પાસેના **સરખેજ** ગામનો **ભાવસાર** હતો. તે લોંકાગચ્છના ઋષિ કેશવજીની પરંપરાના **ઋષિ ધર્મચંદનો** શિષ્ય થયો. (પૃ. ૨૬૮) તેને યતિપણામાં સાધુજીવન ન લાગવાથી શુદ્ધ માર્ગ ચલાવવા ભાવના થઈ. તેમને **ઋષિ અમીપાલજી, ઋષિ શ્રીપાલજી** વગેરે શિષ્યો હતા. ઋષિ હીરજી, ઋષિ પ્રેમજી વગેરે ગુરુભાઈઓ હતા. સૌ શુદ્ધ સાધુજીવન પાળવા ઉત્સુક હતા. ઋષિ ધર્મદાસજીએ પોતાના શિષ્યો સાથે વાતચીત કરતાં 'પુસ્તક–પાનાઓને પણ પરિગ્રહ તરીકે' જાહેર કર્યો. તેથી તેણે તથા તેના શિષ્યોએ 'પોથી–પાના વોસરાવી', સં. ૧૬૮૫માં અમદાવાદમાં પાંચ મહાવ્રત ઉચ્ચરી, **ફરીવાર દીક્ષા** લીધી અને **ઢુંઢિયામત** ચલાવ્યો. ઋષિ ધર્મદાસજીએ ગ્રંથોના અભાવમાં કેટલીક નવી કલ્પિત પ્રરૂપણા શરૂ કરી હતી. તે આ પ્રમાણે–

૧. કોઈ જીવનું આયુષ્ય તૂટતું નથી.

૨. કોઈ જીવ બીજાના માર્યાથી મરતો નથી.

૩. શ્રાવક સામાયિક કરે, તેમાં ૮ ભાંગે સાવદ્ય ક્રિયાનો ત્યાગ કરે.

આ પ્રરૂપણાને બરાબર માને તે **સમકિતી** અને ન માને તે **મિથ્યાત્વી**. આ પ્રરૂપણાને અનુસરે તે **સુસાધુ** અને ન અનુસરે તે **કુસાધુ**.

તેમની આ પ્રરૂપણા માનનારો સંપ્રદાય 'દરિયાપુરી ઢુંઢિયા' તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો, તેનું બીજું નામ 'આઠ કોટિ' પણ પડ્યું.

પરંતુ ઋષિ સોમજીના સમજાવવાથી ઋષિ ધર્મદાસજીના શિષ્યો, ગુરુભાઈઓ વગેરે સોમજીના શિષ્યો બની ગયા. એટલે **ઋષિ ધર્મદાસજીએ** સં. ૧૭૦૯માં કે સં. ૧૭૧૬માં સ્વતંત્ર ''દરિયાપુરી આઠ કોટિ ઢુંઢિયાપંથ'' ચલાવ્યો.

('શ્રી સાધુમાર્ગની જાણવા જેવી ઐતિહાસિક નોંધ'ના આધારે; 'સૂર્યપુરનો સુવર્ણયુગ' પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૪ થી ૨૯)

તેમની પરંપરા નીચે પ્રમાણે મળે છે –

૧૫. ઋષિ ધર્મચંદજી, ૧૬. **ઋષિ ધર્મદાસજી**, ૧૭. **ઋષિ સોમજી**, ૧૮. ઋષિ મેઘજી, ૧૯. ઋષિ દ્વારકાદાસજી, ૨૦ ઋષિ મોરારજી, ૨૧. ઋષિ નથુજી, ૨૨. ઋષિ જસવંતજી, ૨૩. ઋષિ મોરારજી, ૨૪. ઋષિ નાથાજી, ૨૫. ઋષિ જીવણજી, ૨૬. ઋષિ પ્રાગજી, ૨૭. ઋષિ ઈશ્વરજી. (સ્થાનકવાસી પટ્ટાવલી; વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૨૩૦)

૩. **ઢુંઢિયાપંથ (પંજાબી પક્ષ)** સં. ૧૭૨૧ (૧૭૧૨) –

લોંકાગચ્છના શ્રીપૂજ શિવજીના એક શિષ્યે (ઋષિ પ્રેમજી કે હીરજીએ) સં. ૧૭૨૧માં લાહોરમાં પોતાના ગુરુથી જુદા પડી, ગુરુઆજ્ઞા લોપી. મુખે પટ્ટી બાંધી, તપસ્યા કરી, જિનપ્રતિમા તથા જિનપૂજાનો વિરોધ કરી, ઢુંઢિયામાં ભળી, તેઓને માન્ય બની, પંજાબમાં 'ઢુંઢિયાપંથ' ચલાવ્યો. (પૃ. ૨૬૬)

૪. **અજીવપંથ** (પૃ. ૨૬૭) –

ઢુંઢિયાપંથમાંથી પંજાબમાં એક 'અજીવપંથ' નામની **શાખા** નીકળી હતી. જો કે આ પંથ બાબત વધુ ખુલાસો મળતો નથી પણ સંભવ છે કે, ઋષિ ધર્મદાસની આઠ કોટિની પરંપરાના સાધુએ પંજાબમાં જઈ 'જીવ માર્યો મરે નહીં' એ પ્રરૂપણાને મનસ્વીરૂપે રજુ કરી, આ **નવી શાખા** કાઢી હોય. એટલે પંજાબના આઠ કોટિ અને છ કોટિના સંઘર્ષમાંથી આ નવો પંથ જન્મ્યો હોય.

૫. **ઢુંઢિયા – તેરાપંથી :**

ઋષિ ભીખમચંદજીએ સં. ૧૮૭૦માં બગડી(રાજ.)માં સ્થાનકમાર્ગી સંપ્રદાયમાંથી નવો **તેરાપંથ** ચલાવ્યો. તેનો ઈતિહાસ એવો મળે છે કે –

ઉક્ત ઋષિએ પોતાના વિચારો વહેતા મૂક્યા. આથી ૨૫ સ્થાનકમાર્ગીઓની સમિતિ મારવાડના બગડી ગામના બહારના ભાગમાં મસાણમાં રહેલ દેરીમાં વાટાઘાટ કરવા માટે બેઠી. ઘણી વાટાઘાટ ચાલી. પણ સૌ એક મત થયા નહીં. સવારે તે સાધુઓ બે પક્ષમાં વહેંચાઈ જઈ, છૂટા પડ્યા.

એક પક્ષમાં ૧૩ ઋષિઓ હતા, તે **'તેરાપંથી'** કહેવાયા. બીજા પક્ષમાં ૧૨ ઋષિઓ હતા તે **'બારાપંથી'** કહેવાયા. આ રીતે બારાપંથી અને તેરાપંથી એમ બે ભાગ પડ્યા. સ્થાનકમાર્ગી ઋષિ માળવામાં 'બારાપંથી' તરીકે વિખ્યાત છે.

તેરાપંથીની **શિષ્ય પરંપરા** આ પ્રમાણે મળે છે –

૧. ઋષિ **ભીખમચંદજી**, ૨. ઋષિ ભારમલજી, ૩. ઋષિ રાયચંદજી,

૪. ઋષિ જીતમલજી, ૫. ઋષિ મંગલજી, ૬. ઋષિ માલચંદજી, ૭. ઋષિ ડાલચંદજી, ૮. ઋષિ કાલુરામજી, ૯. **ઋષિ તુલસીજી** (અને ૧૦. આ૦ **મહાપ્રજ્ઞજી**–નથમલજી, જે આજે વિદ્યમાન છે).

તેરાપંથીમાં ઋષિ, આર્યા, શ્રાવક, શ્રાવિકા સૌ એક ગુરુની આજ્ઞામાં રહે છે. તેમાં ૧૦૦ ઋષિઓ છે. ૨૫૦ આર્યાઓ છે. સૌમાં સંપ છે.

તેરાપંથીમાંથી કોઈ કોઈ ઋષિ જુદા પડી સ્થાનકમાર્ગીમાં તથા બીજા શ્વેતાંબર જૈન તપગચ્છ, ખરતરગચ્છ વગેરેમાં મળી ગયા છે. એક–બે ઋષિઓએ ગચ્છભેદ કરી **'વીરધર્મ'** નામની શાખા ચલાવી હતી.

તેરાપંથી ઋષિઓ, આર્યાઓ, શ્રાવક, શ્રાવિકાઓ ઉપર બતાવેલા ગચ્છનાયકોના નામના પહેલા પહેલા અક્ષરોને જોડી 'ભી૦ ભા૦ રા૦ જી૦ મં૦ મા૦ ડા૦ કા૦ તુ૦ (મ૦)' આ પ્રકારે મંત્રાક્ષરો ગોઠવી, હંમેશાં તેની એક માળા ફેરવે છે.

ઋષિ ભીખમચંદજીએ પોતાની નવી પ્રરૂપણામાં સ્થાપના, સ્થાપના નિક્ષેપો, પ્રતિમા, તીર્થો, પુણ્યબંધ કરાવનારી ધર્મક્રિયા દાન અને દયા–અનુકંપાની મના કરી હતી. આ તેરાપંથ તે ઢુંઢિયા છ કોટિ પક્ષની શાખા છે.

૬. **નાની પક્ષ (અષ્ટકોટિ પક્ષની શાખા) –**

કચ્છમાં ઢુંઢિયા અષ્ટકોટિ પક્ષમાં મોટી પક્ખ (મોટી પક્ષ) અને નાંઢી પક્ખ (નાની પક્ષ) એમ બે ભાગ પડ્યા.

વૃદ્ધો કહે છે કે, તપાગચ્છના ગચ્છાધિરાજ શ્રી મૂલચંદજી મ૦ના શિષ્ય મહાતાર્કિક શ્રી દાનવિજયજી પંજાબી હતા, તે યતિમાંથી આવેલા હતા. પૂ૦ મૂલચંદજી મહારાજે તેમને તેમજ શાંતમૂર્તિ **હંસવિજયજી** મહારાજને સં. ૧૯૩૯ જેઠ સુદિ ૧૦ ના રોજ વડોદરામાં **વડીદીક્ષા** આપી અને તેમને પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા. તે વિદ્વાન હતા. તર્કશાસ્ત્ર ભણ્યા હતા, તેથી **તાર્કિક દાનવિજયજી** તરીકે વધુ પ્રસિદ્ધ હતા. તેમણે કચ્છના માંડવી બંદરમાં ચોમાસું કર્યું ત્યારે ત્યાં ઢુંઢિયા આઠ કોટિના શ્રીપૂજ ..... વગેરે ૧૮ સાધુઓનું ચાતુર્માસ હતું. તે સૌ પૂ૦ દાનવિજયજી મ૦ના ઉપદેશથી તપાગચ્છની સંવેગી દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા. પરંતુ માંડવીના સ્થાનકવાસી સંઘના આગેવાનોએ વિનંતી કરી કે, ''આપને જિનપ્રતિમાની શ્રદ્ધા હોય તો, તેને માનો પણ વેશ ના બદલશો. તેમ કરશો તો અમારે હંમેશાં માટે નીચે મૂંડી રાખી રહેવાનું થશે.'' આથી તે સાધુઓ તે પક્ષમાં જ રહ્યા. પરંતુ તેઓ તીર્થંકરના ચાર નિક્ષેપોને માનવાના પક્ષના હતા. **શ્રીપૂજ વૃજપાલજી** તો જિનપ્રતિમા કે ભ૦ પાર્શ્વનાથના બનાવી રાખેલ **ત્રિરંગી**

ફોટાના દર્શન કર્યા વિના અન્નપાણી લેતા જ ન હતા. આમ હોવાથી તેમના પરિવારના ઘણા સાધુઓ તપાગચ્છના સંવેગી સાધુઓ અગર લોકપ્રિય ઉપદેશક બન્યા હતા. જેમ કે –

(૧) ઋષિ રતનચંદજી, તે શાસ્ત્રવિશારદ આ૦ વિજયધર્મસૂરિના શિષ્ય આત્મનિષ્ઠ યોગી **શ્રી રત્નવિજયજી**, (૨) ઋષિ ધર્મચંદ્રજી, તે શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળ, પાલીતાણાના સંસ્થાપક પૂ૦ ગુરુદેવ **શ્રી ચારિત્રવિજયજી**, (૩) ઋષિ રાયચંદજી, તે વ્યાખ્યાતૃચૂડામણિ આ૦ વિજયમોહનસૂરિના શિષ્ય **મુનિ પદ્મવિજયજી** તથા (૪-૫) સોનગઢના શ્રી જૈન મહાવીર ચારિત્રાશ્રમના સંસ્થાપક–સંચાલક લોકપ્રિય બાપા શ્રી કલ્યાણચંદ્રજી સ્વામી, શ્રી કેશરીચંદ્રજી સ્વામી વગેરે વગેરે.

કચ્છના અષ્ટકોટિ પક્ષના દરેક સાધુને જિનપ્રતિમાની શ્રદ્ધા હતી. સૌ ૮૪ આગમ અને પંચાંગીને માનતા હતા. આમ થવાથી તે પક્ષમાં ગરબડ થઈ.

તે જ પક્ષના પૂજ શ્રી .....ના શિષ્ય ઋષિ .....ને બુદ્ધિભ્રમથી વિચાર સ્ફુર્યો કે, **માત્ર જિનાગમ બત્રીશી જ સમકિત શ્રુત છે**, તે સિવાયના જિનાગમો, નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, ટીકા, વ્યાકરણ અને ન્યાય ગ્રંથો વગેરે તથા અજૈન ગ્રંથો **મિથ્યાશ્રુત** છે. આ ગ્રંથો જગતમાં હશે ત્યાં સુધી મિથ્યાત્વનો જ પ્રચાર બની રહેશે. તો આ સૌ ગ્રંથોનો વિનાશ કરવાથી જ શુદ્ધ ધર્મ ટકી શકશે. તેમણે આ પ્રમાણે વિચારી પૂજ શ્રી ..... પાસેથી પોતાના ગુરુદેવના ભાગના પુસ્તકો માંગી લીધા. અને એક રાતે આ બધા પુસ્તકોના ટુકડા કરી, બીજે દિવસે નદીની રેતમાં દાટી દીધા. તેમણે પોતાનો નવો પંથ ચલાવ્યો, તે **નાની પક્ષ** કહેવાય છે. છ કોટિ તેરાપંથીને મળતો છે. તે મેલાં કપડાં પહેરે છે, તેથી સાધારણ જનતા તેને મેલડીયા પણ કહે છે. આ નાની પક્ષ તે ઢુંઢિયા આઠ કોટિ પક્ષની શાખા છે.

જિનાગમ પાઠોમાં કાપકૂપ

જિનાગમોની વિવિધ વાચનાઓમાંથી છેલ્લી **માથુરી વાંચના** અને **વલભી વાંચનાના સર્વ સંમત** પાઠો આજે વિદ્યમાન છે. તેમાંનાં ૪૫ આગમો વિદ્યમાન છે. તેમાંથી **સ્થાનકવાસી જૈનો** માત્ર ૩૨ જિનાગમોને જ માને છે. આજ સુધીના લોંકાગચ્છ કે સ્થાનકવાસી મત કે તેરાપંથી કોઈએ તેમાંના 'મૂળ પાઠો' ઉડાવ્યા ન હતા. સ્થાનકવાસી **ઋષિ પુષ્પમુનિ** તથા તેના પરિવારે '**સુત્તાગમ** ભાગ ૧–૨'માં મૂળ પાઠોમાં કાપકૂપ કરી છે.

ઇતિહાસજ્ઞ પં૦ કલ્યાણવિજયજી ગણિ જણાવે છે કે –

પિછલે કુછ વર્ષોસે પ્રાચીન સાહિત્ય કા સ્વાધ્યાય કરના, યહ મેરે લિએ એક નિયમ–સા હો ગયા હૈ, ઇસ નિયમ કે ફલ સ્વરૂપ મૈંને 'સુત્તાગમ' કે દોનોં ભાગ પઢેં । પઢનેસે મેરે જીવન મેં કભી ન હોનેવાલા 'દુઃખ કા અનુભવ' હુઆ ।

યદ્યપિ કઈ સ્થાનકવાસી વિદ્વાનોને અપને મત કે બાધક હોનેવાલે સૂત્ર-પાઠોં કે કુછ શબ્દોં કે **અર્થ** જરૂર બદલે થે, પરંતુ સૂત્રોમેં સે **બાધક પાઠોં કો કિસીને હટાયા નહીં થા** । લોંકાગચ્છકી ઉત્પત્તિકા લગભગ પોને પાંચસો વર્ષ કે બાદ સર્વ પ્રથમ **શ્રી પુષ્પભિક્ખુ** તથા ઇનકે શિષ્ય–પ્રશિષ્યોને ઉન બાધક પાઠોં પર સર્વ પ્રથમ કૈંચી (કાતર) ચલાઈ હૈ । યહ જાનકર મનમેં અપાર ગ્લાનિ હુઈ । મૈં જાનતા થા કિ સ્થાનકવાસી સંપ્રદાય કે સાથ મેરા સદ્‌ભાવ હૈ વૈસા હી બના રહેગા; પરંતુ પુષ્પભિક્ખુકે ઉક્ત કાર્ય સે મેરે દિલ પર જો આઘાત પહુઁચા હૈ વહ શાયદ સદા કે લિએ **અમિટ** રહેગા ।

ભગવતીસૂત્ર જ્ઞાતા, ધર્મકથાંગ, ઉપાસકદશાંગ, વિપાકસૂત્ર, ઔપપાતિક, રાજપ્રશ્નીય, જીવાભિગમ, જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ, વ્યવહારસૂત્ર આદિ મેં જહાં જહાં **જિનપ્રતિમા પૂજન**, જિન ચૈત્યવંદન, સિદ્ધાયતન, મુહપત્તિ બાંધને કે વિરુદ્ધ જો જો સૂત્ર પાઠ થે 'ઉનકા સફાયા કરકે' શ્રી ભિક્ખુજીને સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયકો **નિરાપદ** બનાને કે લિએ, એક અપ્રમાણિક ઔર **કાપુરુષોચિત** કાર્ય કિયા હૈ, ઇસમેં કોઈ શક નહીં। પરંતુ ઇસ કાર્ય કે સંબંધમેં યહ જાનના ચાહતા હૂઁ કિ – શ્રી સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયકે વિદ્વાન શ્રમણગણ તથા અગ્રગણ્ય શ્રાવકગણ સહમત હૈ, યા નહીં ? યહ મેરા એક પ્રશ્ન હૈ । મૈં ચાહતા હૂઁ કિ, 'સુત્તાગમ' છપવાને મેં સહાયતા દેનેવાલે ગૃહસ્થ ઔર સુત્તાગમ પર અચ્છી અચ્છી સંમતિયાઁ પ્રદાન કરને વાલે વિદ્વાન મુનિવર્ય મેરે ઇસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેને કા કષ્ટ કરેંગે ।*

(વિ. સં. ૨૦૧૮, ચૈત્ર સુદિ ૧૩ના તા. ૧૪-૭-૬૨ના **સાપ્તાહિક 'જૈન' પત્ર**, વર્ષ : ૬૧, અંક : ૧૫-૧૬, પાનું ૨૦૬)

૭. **વીરધર્મ** –

તે તેરાપંથી સ્થાનકમાર્ગીની **શાખા** હતી. તેમાં જિનપ્રતિમા તથા

★ **નોંધ** : દિગમ્બર સંપ્રદાયમાં પણ કોઈ કોઈ મુનિવર વાચકવર શ્રી **ઉમાસ્વાતિ** મહારાજના તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (મોક્ષશાસ્ત્ર)ના પાઠોમાં કાપકૂપ કરી પોતાની સાંપ્રદાયિક માન્યતાને **નિરાપદ** બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે.

સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના અહિંસાપ્રેમી ઋષિ દયામુનિએ અમદાવાદમાં સાબરમતી નદીને કિનારે ચાંપાનેર સોસાયટીમાં ૪૫ આગમોનું જિનાગમ મંદિર બનાવ્યું છે, તેમાં તેમણે સત્યને ખાતર જિનપ્રતિમા વગેરે પાઠોને મૂળ સ્વરૂપમાં જ કાયમ રાખવા નિર્ણય કર્યો છે, એ ખુશીની વાત છે.

જૈનતીર્થોની પૂજાની નહીં, માત્ર જિનપ્રતિમાના દર્શનની આજ્ઞા હતી. આ મતની પ્રરૂપણા જાહેરમાં આવી નથી. આજે આ પંથનો કોઈ ઋષિ વિદ્યમાન નથી.

૮. **વીજામત** (વિજયમત) પરંપરા (લોંકાગચ્છની શાખા) –

૧. **લોંકાશાહ**, ૨. **ઋષિ ભાણજી**, ૩. ઋષિ માદાજી (ભીદાજી), ૪. ઋષિ ભીમાજી – અસલમાં 'ઋષિ માદાજીની પાટે **ઋષિ ભૂતાજી** અને તેની પાટે **ઋષિ વીજાજી પૂજશ્રી** બને' એ વ્યવહારસંગત હતું; પરંતુ (૩) ઋષિ માદાજીની પાટે ઋષિ પૂનાજીનો શિષ્ય, (૪) ઋષિ ભીમાજી પૂજશ્રી થયો. તેમાં એક ક્લેશનું **બીજ** હતું. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૬૪)

૫. **ઋષિ ભૂતાજી** – પટ્ટાવલીઓમાં ઋષિ ભીમાજી તથા ઋષિ ભૂતાજીનો એક પટ્ટાંક મળે છે, તે પણ સૂચક વસ્તુ છે.

૬. **ઋષિ વીજાજી** – તેનાં બીજાં નામ ઋષિ બીજાજી અને ઋષિ **વિજયજી** પણ મળે છે. તે ઋષિ ભૂતાજીનો ચેલો હતો. તે બહુ ક્રિયા કરતો હતો. **તપસ્વી** હતો. તડકામાં બેસી આતાપના લેતો હતો. તેણે ગુજરાતની બહાર, જ્યાં સાધુઓનો વિહાર અલ્પ હોય તે પ્રદેશમાં, એટલે મેવાડ અને મેવાતમાં વિહાર કર્યો. ત્યાં પણ તે આતાપના લેતો હતો.

ત્યાંના જૈનો તેના **ભક્ત** બન્યા. એટલે તેણે સં. ૧૫૭૦માં ત્યાં લોંકામતની કેટલીક માન્યતાઓમાં ફેરફાર કરી, પૂનમિયા અને આગમિકોને મળતો નવો **'વીજા (બીજા)મત'** સ્થાપિત કર્યો. તેમાં તેણે આ પ્રમાણે **પ્રરૂપણા** કરી –

૧. પૂનમે પાખી કરવી. ૨. પૂનમે ચોમાસી કરવી. ૩. ભાદરવા સુદિ ૫ ના રોજ સંવત્સરી કરવી. ૪. તીર્થંકર દેવોના **ચારે નિક્ષેપા** માનવા, એટલે 'જિનપ્રતિમા' **જૈનતીર્થો** માનવાં. ૫. દેવવંદનમાં ચાર થોઈ હોય છે, તે પૈકીની ચોથી થોઈ બોલવી નહીં. અને, ૬. **શ્રુતદેવી** વગેરે દેવ-દેવીઓની સ્તુતિ બોલવી નહીં. (મહો૦ ધર્મસાગર ગણિકૃત 'પ્રવચન પરીક્ષા' વિશ્રામ ૧૦, ગાથા : ૧ થી ૧૨)

આ નવો ગચ્છ **'વીજામત'** તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. તે **પૂનમિયાગચ્છ** કે **મલધારી-ગચ્છમાંથી** નીકળ્યો હોય, એમ મનાય છે.

વીજામતનું બીજું નામ **'વિજયમત'** પણ મળે છે. આ મત જિનપ્રતિમા, જૈનતીર્થો તથા પંચાંગી સહિત **સર્વ જિનાગમો** અને તેમાં બતાવેલા માર્ગનો સ્વીકાર કરતો હતો. તેનો વેશ લોંકાગચ્છના યતિના વેશ જેવો હતો. આ મતમાં દંડ (દાંડો) રાખવાની પણ વિશેષ આજ્ઞા હતી.

૭. ઋષિ ધર્મદાસજી, ૮. ઋષિ ખેમસાગરજી, ૯. ઋષિ પદ્મસાગરજી, ૧૦. **ઋષિ ગુણસાગરજી** – તેમણે સં. ૧૬૭૬માં 'ઢાલસાગરરાસ' બનાવ્યો.

ઋષિ ગુણસાગરજીના શિષ્ય **ઋષિ હેમસાગરજીએ** સં. ૧૭૦૦માં 'ચર્ચાશતક' (શ્લો. ૧૧૧) રચ્યું છે.■

૧૧. **ઋષિ કેશવજી** – સંભવ છે કે તેમનાં બીજાં નામો કેશવરાજ અને ભ૦ કલ્યાણસાગરસૂરિ પણ હોય.

મહો૦ ભાનુચંદ્ર ગણિવરે સં. ૧૬૭૩માં માલપુરામાં તેમની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી, તેમને જીતી ભગવાન ચંદ્રપ્રભ જિનેશ્વરના પ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તે પછી માલપુરાના વિજયગચ્છના સંઘે ''ભ૦ કલ્યાણસાગરસૂરિના ઉપદેશથી'' માલપુરામાં ભગવાન મુનિસુવ્રતસ્વામીનો મોટો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો હતો. જેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૯૧ ના વૈશાખ સુદિ ૧૨ ને ગુરુવારે ભ૦ વિજયદેવસૂરિના આજ્ઞાધારી પં૦ લબ્ધિચંદ્ર ગણિવરે કરી હતી.

(જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૫૮, ૬૭, ૭૦)

તેમણે સં. ૧૬૮૩માં આંતરોલી કે આંતરસુબામાં કલિકાલસર્વજ્ઞ આ૦ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિનાં 'રામચરિત્ર' (ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર, પર્વ ૭)ના આધારે

■ ચર્ચાશતક માં ચર્ચા વસ્તુ તથા પ્રશસ્તિ નીચે મુજબ છે –

चतुरशीतिगच्छानां स्थापनाऽभूदधोवटम् ।
वर्धमानसूरीशस्य जन्मापि नाभवत् तदा ॥४॥

ટિપ્પનમ્ **શ્રીવર્ધમાનસૂરે** જન્મ ૧૦૨૩, **દીક્ષા** ૧૦૪૧, **સૂરિપદં** ૧૦૬૭, સ્વર્ગ : ૧૦૯૨ ઇતિ ॥ 'પ્રબન્ધતાલિકાયામ્' ।

वृद्धगच्छेश संविज्ञसर्वदेवसूरिप्रभोः
तैः प्रेरणया गच्छेऽस्य ११८२ संविज्ञत्वं समुद्धृतम् ॥

त्रस्तलुङ्केन सद्गच्छो, मल्लधारोपसेविना ।
मस्तखरतरेणाभूद् **विजयो** विजयप्रभोः ॥१०८॥

यस्मिन् चत्वारो निक्षेपाः, जिनार्चा पञ्चमी मते ।
चतुरशीतिशास्त्राणां, न देवस्तुतिरीप्सिता ॥१०९॥

विक्रमतो खखर्षीन्दौ (१७००) तद्विजामतवासिना ।
गुणसागरशिष्येण **हेमसागरसाधुना** ॥११०॥

मिथ्याप्रचारो मा भूद् इति मत्वा मया कृतम् ।
शास्त्रं शशि–रौद्रं (१११), भ्रात्रा केशराजेन संस्कृतम् ॥१११॥

इति शान्तिहर्षेण लिपीकृतम् ॥

'રામયશોરસાયનરાસ' બનાવ્યો હતો. સ્થાનકમાર્ગી સમાજમાં આ રાસ પ્રત્યે ઘણો આદર છે.•

૧૨. ભ૦ **સુમતિસાગરસૂરિ**. ૧૩. (૭) ભ૦ **ઉદયસાગરસૂરિ**, ભ૦ **વિનયસાગરસૂરિ**. ૧૪. (૮) ભ૦ **જ્ઞાનસાગરસૂરિ** – તે ભ૦ ઉદયસાગરસૂરિની પાટે થયા. માલપુરામાં વિજયગચ્છના ભ૦ આદિનાથના મંદિરમાંની એક ગુરુ ચરણપાદુકા ઉપર આ પ્રકારે લેખ છે –

''સં. ૧૬૮૪ વૈશાખ વદ ૭ ગુરુવારે વિજયગચ્છે ભ૦ ઉદયસાગરસૂરિપટ્ટે ભ૦ **જ્ઞાનસાગરસૂરિણા** ઋષિ શ્રી પદાર્થજીની ચરણપાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરી.''
(જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૭૦)

૧૩. ભ૦ **વિનયસાગરસૂરિ** – તે વિજયગચ્છના ભ૦ **સુમતિસાગરસૂરિની** પાટે ભટ્ટારક થયા.

ઇતિહાસ કહે છે કે, વિજયગચ્છમાં તેમના હાથે અને તેમના પ્રપટ્ટધરના (પૃ. ૨૮૨) હાથે **બે શ્વેતાંબર જૈન તીર્થો** બન્યાં છે. તે આ પ્રમાણે –

(૧) દયાલગટ તીર્થ –

સંઘવી તેજરાજ વીશા ઓશવાલ **સિસોદિયા** ગોત્રનો સરૂપર્યા વંશનો **જૈન** હતો. તે મારવાડમાં રહેતો હતો.

તેના વંશમાં નરવીર **દયાલશાહ** થયો. તે રૂપાળો, તેજસ્વી, બુદ્ધિમાન, સાહસી, બહાદુર, યુદ્ધવીર, **સ્વદેશાભિમાની** અને ધર્મપ્રેમી હતો. તે ભાગ્યની પરીક્ષા કરવા માટે, મારવાડથી નીકળી **મેવાડમાં** ગયો. તે પ્રથમ **ઉદેપુરમાં** રાણાની ઘોડાહારમાં સાધારણ નોકર રૂપે દાખલ થયો. પછી પોતાની હોંશિયારીથી આગળ આવ્યો અને રાજપુરોહિતના આગ્રહથી ગુપ્ત પત્રો, દસ્તાવેજો વગેરે વિભાગનો

• અમદાવાદના **મોતીલાલ મનસુખલાલ શાહ** 'જૈન હિતેચ્છુ'ના તંત્રીએ સં. ૧૯૬૬માં આ રાસ પ્રકાશિત કર્યો હતો. પરંતુ તે પૂર્વાગ્રાહી સ્થાનકમાર્ગી જૈન હોવાથી તેણે મૂળ રાસમાંના જિનપ્રતિમા અને જિનાલયોના પાઠોને ઉડાવી, તેના સ્થાને મનસ્વીપણે નવા પાઠો ગોઠવીને તે રાસ છપાવ્યો હતો. તે પછી સં. ૧૯૭૦માં સૂરતના **શેઠ જીવણચંદ સાકરચંદ** ઝવેરીએ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી ''આનંદકાવ્યમહોદધિ મૌક્તિક બીજા''માં આ રાસ અસલરૂપે પ્રકાશિત કર્યો. સાથોસાથ મુખબંધ (પૃ. ૩૧ થી ૫૦)માં મોતીલાલ શાહે પાઠોની કરેલી ઉઠાવગીરીને પણ સાફસાફ સપ્રમાણ જાહેર કરી હતી. ત્યારે આ રાસની વાસ્તવિક વસ્તુસ્થિતિ ઉપર પ્રકાશ પડ્યો. એકંદરે આ રાસની રચનાશૈલી રસભરી અને સુંદર છે.

સંભવ છે કે, ઋષિ કેશવજીએ લોંકાશાહના શલોકા બનાવ્યા હોય.
(પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૬૦, નં. ૫)

વડો **મહેતો** બન્યો. **રાજપુરોહિત** ખટપટી તેમજ બાદશાહ ઔરંગઝેબ સાથે મળતિયો–દેશદ્રોહી હતો. રાજપુરોહિતના આ પ્રપંચને જાણી તે દુઃખી થયો. તેણે ઉદેપુરના **રાણા રાજસિંહ** (રાયસિંહ)ને રાજપુરોહિતના ખટપટી પત્રો વંચાવી, તેનાથી સાવધાન રહેવા ચેતવ્યા.

રાણો તેના સ્વદેશાભિમાનથી અને નૈતિક હિમ્મતથી પ્રસન્ન થયો. તેણે તેને રાજ્યમાં સારી નોકરીમાં દાખલ કરી દીધો. અને ધીમે ધીમે તેને પોતાનો **મહામાત્ય** બનાવ્યો.

ઉદેપુરના નગરશેઠ સોહનલાલે પોતાની બહાદુર, ચતુર, દેશપ્રેમી, ધર્મપ્રેમી **પુત્રી પાટમદેને** દયાલશાહની સાથે પરણાવી.

વીર દયાલશાહ બા૦ ઔરંગઝેબના આઝમો તથા રાજપુરોહિતના ગુપ્ત પત્રોથી સમજી ગયો હતો કે, બા૦ **ઔરંગઝેબ** કપટથી મેવાડના રાણાને જીતી, મેવાડને પોતાના તાબામાં લેવા ઈચ્છે છે. આથી વીર દયાલશાહે મેવાડને વિવિધ રીતે મજબુત બનાવ્યું કે, મોગલસેના ચડી આવે તો માર ખાઈને જ પાછી જાય. મેવાડની સરહદોના પ્રદેશમાં પણ મેવાડની **સત્તા** જમાવી પોતાની વીરતાનો પરિચય કરાવ્યો હતો. તેની પત્ની **પાટમદે** પણ દેશના હિત કાર્યમાં પુરો રસ લેતી હતી. તે યુદ્ધના મેદાનમાં સૈનિકનો ગણવેશ પહેરીને જતી અને વીર દયાલદાસને બચાવવા પુરી તકેદારી રાખતી હતી. બીજી પણ વિવિધ જાતની મદદ કરતી હતી.

મેવાડમાં **કાંકરોલી** અને રાજસાગર તળાવની વચ્ચે એક નાનકડી **પહાડી** છે. **સં૦ દયાલશાહે** રાણાની આજ્ઞા મેળવી, તેની ઉપર મોટો **જિનપ્રાસાદ** બનાવ્યો. જિનપ્રાસાદ એવો વિશાળ હતો કે, દૂરથી **કિલ્લા જેવો** દેખાતો હતો.

બા૦ **ઔરંગઝેબ** ''મેવાડનો રાણો આ કિલ્લાથી અજેય બનશે'' એવા ખ્યાલથી કે ધર્માંધતાથી, તેને તોડવા સેના લઈ ચડી આવ્યો. **વીર દયાલશાહે** તેની સામે લડી, બાદશાહી સેનાને હંફાવી. અને પછી પોતે જાતે જ બાદશાહને મળીને સમજાવ્યું કે, ''જહાંપનાહ ! આ કિલ્લો નથી, માત્ર બે માળનું જિનાલય છે. પરંતુ તેના શિખરોની ઉપરા ઉપર માળોની ઊભણી ગોઠવી, **ઊંચુ શિખર** બનાવ્યું છે. જે જોનારને ભવ્ય કિલ્લાનો ખ્યાલ કરાવે છે.'' બા૦ ઔરંગઝેબ વીર દયાલશાહના કથનને સાચું માની, તે જિનાલયને ન તોડતાં, એમ જ સુરક્ષિત રાખી, પાછો ચાલી ગયો.

વીર દયાલશાહે રાણા રાજસિંહ (રાયસિંહ)ના રાજ્યમાં વિ. સં. ૧૭૩૨ વૈશાખ સુદિ ૭ ના પુષ્ય નક્ષત્ર, અમૃતસિદ્ધિ યોગમાં શ્વેતાંબર વિજયગચ્છના

ભટ્ટારક **વિનયસાગરસૂરિના** હાથે આ કિલ્લા ઉપર ચૌમુખ જિનપ્રાસાદમાં મૂળનાયક ભ૦ ઋષભદેવ વગેરેની તેમજ રાજસાગર તળાવના કિનારે ભ૦ આદીશ્વર વગેરે ઘણી જિનપ્રતિમાઓની અંજનશલાકા–પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રતિષ્ઠા ઉત્સવમાં સાંડેરકગચ્છના ભટ્ટારક **દેવસુંદરસૂરિ** વગેરે ઘણા શ્રીપૂજો–યતિઓ હાજર હતા.

આ જિનપ્રાસાદ **દયાલશાહ તીર્થ** નામે તેમજ એ 'અજેય રાજવી કિલ્લા' જેવો હોય **'દયાલશાહના કિલ્લા'** નામે વધુ વિખ્યાત છે.

(જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૦, પૃ. ૩૧૮ થી ૩૧૯; ક્ષેમસિંહ મો૦ રાઠોડનો ઓસવાલ કોમનો ઇતિહાસ, પૃ. ૧૯૩ થી ૨૦૭; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૨૫ થી ૨૭; પ્રક. ૫૮, પૃ. .... તથા ૧૧૭-૧૧૮, નગરશેઠ વંશ)

૧૪. ભ૦ **જ્ઞાનસાગરસૂરિ** અથવા ભ૦ ××× સૂરિ.

૧૫. ભ૦ **મહાનંદસાગરસૂરિ** – તે વિજયગચ્છના મોટા પ્રભાવક હતા. જે બન્ને ગાદીના ભટ્ટારક બન્યા.

ભ૦ **મહાનંદસાગરસૂરિ** તે ભ૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિની પાટે થયા કે ભ૦ વિનયસાગરની પાટે થયા, તેનો ઉલ્લેખ મળતો નથી. છતાં સાલવારી જોતાં તેનો પટ્ટાંક ૧૫મો લાગે છે.

તેમણે હીંડોન (રાજ.) તહસીલમાં **ચાંદનગામ–મહાવીરજી તીર્થની સ્થાપના** કરી હતી. તે આ પ્રમાણે –

(૨) ચાંદનગામ – મહાવીરજી તીર્થ :

વિક્રમની ઓગણીશમી શતાબ્દીના પ્રારંભમાં **જોધરાજ પલ્લીવાલ** થયો. તેનો વિ. સં. ૧૭૯૦ કારતક સુદિ ૫, તા. ૧૪-૧૧-૧૭૩૩ ને સોમવાર, કન્યા લગ્નમાં તથા કન્યા લગ્નમાં મંગળ, તુલામાં રવિ, બુધ ને ગુરુ તથા વૃશ્ચિકમાં શુક્ર અને રાહુ હતા તે સમયે **જન્મ** થયો.

તે હરસાણા નગરનો વતની હતો. તેની જ્ઞાતિ **પલ્લીવાલ** અને ગોત્ર **ડગીઆ** હતું. તે હરસાણા નગરનો **ચોધરી** હતો અને ડીગ નગર (ભરતપુર)ના મહારાજા કેશરીસિંહનો **દીવાન** હતો.

જયપુર રાજ્યના હીંડોન તહસીલ (પરગણા)ના **ચાંદનગામના** એક ઊંચા ટેકરા ઉપર એક ચમાર (મોચી)ની ગાય પોતાનું દૂધ ઝરી આવતી હતી. ચમારે આ ઘટના નિહાળી, આશ્ચર્ય પામી, તે જમીન ખોદી. તો તેને તે જમીનમાંથી ભ૦ **મહાવીરસ્વામીની ભવ્ય જિનપ્રતિમા** મળી આવી. તેણે તે જિનપ્રતિમાને એક સ્થાને બેસાડી. ઘણા જૈનો આ ઘટના સાંભળી, ત્યાં દર્શને આવવા લાગ્યા.

ભરતપુરના રાજાએ દીવાન જોધરાજજી પલ્લીવાલને કોઈ મોટી ભૂલ થવાથી, તોપને ગોળે ઉડાવી દેવાનો હુકમ કર્યો. **દીવાને** જે દિવસે તોપને મોઢે જઈને ઊભા રહેવાનું હતું તે દિવસે ઉક્ત ભગવાન મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમા સામે જઈ, તે જિનપ્રતિમાનાં દર્શન અને **પૂજા** કરી, સામે ઊભા રહી, બે હાથ જોડી **પ્રતિજ્ઞા** કરી કે – ''હે ભગવાન ! આપની કૃપાથી જો હું આ આફતમાંથી બચી જઈશ તો અહીં આપનો ત્રણ શિખરોવાળો **મોટો જિનપ્રાસાદ** બનાવી, આપની પ્રતિષ્ઠા કરાવીશ.'' દીવાન આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી ભરતપુર ગયો.

રાજાએ તેને મારવા માટે તોપને મોઢે ઊભો રાખ્યો અને તોપચીને હુકમ આપ્યો કે, ''જામગ્રી સળગાવ–ગોળો છોડ કે દીવાનને તેની ભૂલનો બદલો મળે.''

તોપમાં દારૂગોળો ભરી રાખ્યો હતો. તેપચીએ એકવાર જામગ્રી સળગાવી, તે ઠરી ગઈ. બીજીવાર જામગ્રી સળગાવી, તે પણ ઠરી ગઈ. છેવટે ત્રીજીવાર જામગ્રી સળગાવી, તે પણ ઠરી ગઈ. પરિણામે તોપનો ગોળો છૂટ્યો જ નહીં અને દીવાનને કંઈ નુકસાન થયું નહીં. રાજાએ આ વિચિત્રતા દેખી દીવાનને પૂછ્યું : ''દીવાનજી ! ત્રણ ત્રણ વખત જામગ્રી સળગાવી છતાં નકામી જાય છે, તેનું કારણ શું છે, તે કહો.'' દીવાન બે હાથ જોડીને બોલ્યો : ''મહારાજા ! મેં અહીં ચાંદનગામના ભ૦ મહાવીરસ્વામીને અરજ કરી કે, 'હું આ આફતમાંથી બચી જઈશ તો અહીં ત્રણ શિખરોવાળો જિનપ્રાસાદ બનાવી, તેમાં તમારી **પ્રતિષ્ઠા** કરાવીશ.' ભગવાને મારી એ અરજી સાંભળી છે. તેમની કૃપાથી જામગ્રી ઠરી જાય છે, ગોળા છૂટતા નથી અને હું બચી જાઉં છું.'' રાજાએ આ ઘટના સાંભળી, દીવાનને નિર્દોષ માની છોડી દીધો. દીવાન જોધરાજજીએ પોતાની પ્રતિજ્ઞા મુજબ ચાંદનગામમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામીનો ત્રણ શિખરોવાળો મોટો **જિનપ્રાસાદ** બનાવ્યો. તેમાં વિ. સં. ૧૮૨૬ મહા વદિ ૭ ને ગુરુવારે, ડીગ નગરના રાજા **કેશરીસિંહના** રાજ્યમાં, શ્વેતાંબર વિજયગચ્છના **ભ૦ મહાનંદ-સાગરસૂરિના** હાથે તે ભ૦ મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી તથા બીજી પણ ઘણી જિનપ્રતિમાઓની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

ધુલેવાના કેશરીઆજી, કુલ્પાકજીના માણેકસ્વામી અને ભોયણીના ભ૦ મલ્લિનાથ વગેરે ચમત્કારી શ્વેતાંબર જૈન તીર્થો છે, એ જ રીતે ચાંદનગામનું શ્રી મહાવીરસ્વામી પણ ચમત્કારી શ્વેતાંબર જૈન તીર્થ છે. શ્રી મહાવીરજી તીર્થને જૈનો અને અજૈનો પણ – **મીના** અને ગૂર્જર વગેરે સૌ કોઈ માને છે અને ત્યાં દર્શન કરી ભેટ ચડાવે છે.

શ્રી મહાવીરજી તીર્થની વહીવટ કમિટી દર વર્ષે રિપોર્ટ પ્રકાશિત કરે છે અને તેમાં ઉપરની લોકવાયકા પણ છપાવે છે. ('કલ્યાણ' વર્ષ-૩૧મું, અંક–૧)

આ પ્રતિમાનાં ચક્ષુ શ્વેતાંબર પ્રતિમાની જેમ ખુલ્લાં છે. કમ્મરમાં લંગોટ છે. વાંસાની કરોડનો ખાડો કમરના લંગોટ સુધી છે. લંગોટના સ્થાને આડી પટ્ટી પડી છે. નીચેના આસ્થાનમાં દિગંબર જૈન પ્રતિમાની જેમ જુદા બે ભાગો નથી જ.

દીવાન જોધરાજે આ પ્રતિમા જ્યાંથી નીકળી ત્યાં ચરણપાદુકા પધરાવી, અને તેની ઉપર છત્રી બનાવી હતી. આ પ્રતિમા ઉપર જે ચઢાવો ચડે, તેને તે ચમાર (મોચી)ના વંશજો લે છે. (જુઓ પૃ. ૨૮૨, ગાયની ઘટના)

મહાવીરજીનો રથ ચૈત્ર સુદ ૧૫ ના બીજા દિવસે એટલે કે ચૈત્ર વદ ૧ ના દિવસે નીકળે છે. તેને તે ચમારનો વંશજ પ્રથમ ધક્કો મારે, તો જ તે ચાલે છે. રથના સારથિના સ્થાને હાલ સરકારી અમલદાર બેસે છે. આ દીવાન જોધરાજ પલ્લીવાલ શ્વેતાંબર જૈન હતો. તેણે ત્રણ શ્વેતાંબર જૈન જિનાલયો બનાવ્યાનું પ્રમાણ મળે છે.

(૧) ચાંદનગામ – શ્રી મહાવીરજી તીર્થમાં.

(૨) ભરતપુરમાં પલ્લીવાલોનું મંદિર – તેમાં મૂળનાયકની પ્રતિમાની પલાંઠી નીચે ગાદીમાં સં. ૧૮૨૬નો દીવાન જોધરાજજીનો પ્રતિમાલેખ છે.

(૩) ભરતપુર રાજ્યના ડીગ ગામમાં મોટો શ્વેતાંબર જૈનપ્રાસાદ બનાવ્યો.

ભરતપુર રાજ્ય તરફથી ભરતપુર અને ડીગના જિનમંદિરોની પૂજા માટે વાર્ષિક ખર્ચ મળે છે.

મથુરાના મ્યુઝિયમમાં દીવાન જોધરાજજીના લેખવાળી જિનપ્રતિમા છે. તેમાં સં. ૧૮૨૬ મહા વદિ ૭ ગુરુવારે ભ૦ મહાનંદસૂરિની પ્રતિષ્ઠાનો પ્રતિમાલેખ છે. તે પ્રતિમાલેખ આ પ્રમાણે છે –

''સંવત ૧૮૨૬ વર્ષે મિતિ માઘ વદિ ૭ ગુરુવાર ડીગનગર મહારાજ કેશરીસિંહ રાજ્યે વિજય(ગચ્છે) મહા ભટ્ટારક શ્રી પૂજ્ય મહાનંદસાગરસૂરિભિરતે દ્રપદત્ત (દેશાત) ડગિયા પલ્લીવાલ વંશ ગોત્ર, હરસાણાનગર વાસિન ચૌધરી જોધરાજેન પ્રતિષ્ઠા કારાપિતાયાં.''

શ્વેતાંબર પલ્લીવાલ જૈનો આ તીર્થનો વહીવટ કરતા હતા. પછી દિગમ્બર ભટ્ટારકે પલ્લીવાલો વતી તેનો વહીવટ કર્યો. તે ભટ્ટારક તેમના ચેલાની ખટપટથી મરણ પામ્યો, આથી આ તીર્થનો વહીવટ કોર્ટના તાબામાં ગયો.

નોંધ : ત્યાં સુધી આ તીર્થ જૈન શ્વેતાંબર તીર્થ જ મનાતું હતું. આથી તે પહેલાં છપાએલ દિગમ્બર તીર્થનાં પુસ્તકોમાં દિગમ્બરોએ ચાંદનગામના મહાવીરને પોતાનું તીર્થ બતાવ્યું નથી.

પ્યારેલાલ દિગમ્બર જૈન સં. ૧૯૩૦માં જયપુર રાજ્યમાં જયપુર રાજ્યની કાઉન્સિલનો મેમ્બર બન્યો. તેણે દિગમ્બર જૈનોની કમિટી બનાવી, અમુક શરતો તથા બાંહેધરી સાથે તેને આ તીર્થનો વહીવટ સોંપાવ્યો. આ પ્રદેશમાં પલ્લીવાલ જૈનો નિર્ધન હતા. વ્યવસાયી હતા. દિગમ્બરોએ તેઓની નબળાઈનો લાભ લઈ, આ તીર્થમાં પોતાની વધુ સત્તા જમાવી.

દિગમ્બર જૈનોએ ભ૦ મહાવીરસ્વામીની જિનપ્રતિમાનો કંદોરો ખોદી નાખ્યો. પછી તો તેનો રથ ચલાવવા તથા ચઢાવો લેવામાં જે ચમારના વંશજોનો હક હતો, તેમાં પણ ફેરફાર કરવા ધાર્યું. જ્યારે ભ૦ મહાવીરની પ્રતિમાને રથોત્સવમાં ફૂલની માળા પહેરાવાય છે, તે શ્વેતાંબર જૈન વિધિનું પ્રતીક છે, તેને પણ બદલી નાખવા વિચાર કર્યો; પરંતુ ત્યાંની આસપાસના અજૈનો ઉત્સવમાં આવતા હતા, તેઓએ શ્વેતાંબર જૈન વિધિને જ કાયમ પાળવા આગ્રહ સેવ્યો. આથી દિગમ્બરોએ મૌન પકડ્યું. મૂળ જિનપ્રાસાદમાં ગભારાના આગળના ભાગમાં, દર્શકોને ઊભા રહેવાના સ્થાને, રંગમંડપમાં નવી વેદી (ચોતરો) બનાવી, તેની ઉપર ગભારાની આડે દિગમ્બરની નવી પ્રતિમા બેસાડી, ભગવાન મહાવીરની મૂળ પ્રતિમાને ઢાંકી દીધી છે.

જનતા મૂળ પ્રતિમાને ભૂલી જાય અને દિગમ્બર પ્રતિમા પ્રત્યે ધ્યાન ખેંચાય તે માટેની આ રમત છે. એકંદરે ચાંદનગામનું ભ૦ મહાવીરનું જિનાલય તે વિજયગચ્છનું શ્વેતાંબર જૈન તીર્થ છે.

નોંધ : દિગમ્બરો જયપુર પાસે ××× ગામમાં ભ૦ પદ્મપ્રભુનું ચમત્કારી તીર્થ બતાવે છે જે જિનપ્રતિમા પણ વાસ્તવમાં શ્વેતાંબર જિનપ્રતિમા જ છે.

વિજયગચ્છના શ્રીપૂજો–યતિઓ મોટે ભાગે કોટા, બુંદી, અલવર, ભરતપુર, હિંડૌન, માધાપુર વગેરે પ્રદેશમાં વિચરતા હતા.

પાલીથી આવેલા પલ્લીવાલ જૈનો તેઓના સંસર્ગથી વિજયગચ્છના અનુયાયી બન્યા હતા. પરંતુ તે યતિઓની સંખ્યા ઘટવા લાગી, આથી સં. ૧૯૨૬ પછી વિજયગચ્છના જૈનો સ્થાનકવાસી જૈન બન્યા. આ રીતે ભરતપુર, હિંડૌન, **સેંથા**, માધાપુર વગેરે પ્રદેશના વિજયગચ્છના જૈનો સ્થાનકવાસી જૈન બન્યા. પલ્લીવાલ જૈનો અસલમાં જિનાલયને માને છે, તીર્થોને માને છે અને પોતાને વિજયગચ્છના શ્વેતાંબર જૈન બતાવે છે. આજે કોટામાં આ ગચ્છની ગાદી છે.

વિજયગચ્છની કોટાની ગાદીની છેલ્લી એક ભટ્ટારકપરંપરા આ પ્રમાણે છે.

(૧) ભ૦ જિનશાંતિસાગરસૂરિ – સં. ૧૯૩૦-૩૧માં સમ્મેતશિખરના જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર થયો ત્યારે, તેમણે જુદી જુદી દેરીઓમાં જિન-પ્રતિમાઓની અને ચરણપાદુકાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

(જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ, પૃ. ૪૭૫–૪૭૬)

(૨) ભ૦ ઉદયસાગરસૂરિ.

(૩) ભ૦ જિનસુમતિસાગરસૂરિ – તે તા. ૭-૭-૧૯૧૪ (વિ. સં. ૧૯૭૦) સુધી વિદ્યમાન હતા.

(૪) ભ૦ પૂનમસાગરસૂરિ – જે હાલ તુરતમાં કોટાની ગાદીના નવા ભટ્ટારક બન્યા છે.

તેને માટે જાહેર થયું છે કે, તે મલધારી પૂનમિયા બૃહદ્ વિજયગચ્છના ભ૦ સુમતિસાગરસૂરિની પાટે બેઠા છે.

(તા. ૭-૪-૧૯૬૨નું સાપ્તાહિક **'જૈન' પત્ર**, વર્ષ–૬૧, અંક ૧૪)

કોટામાં રહેલી વિજયગચ્છની ગાદીની પરંપરામાં હાલમાં નીચેના ગામોમાં વિજયગચ્છની ગાદીઓ છે.

ગામ :–	**યતિઓનાં નામ :–**
વસવા	મુલતાનચંદજી મ૦
કરૌલી	રામચંદજી મ૦
સાંતા (સેંથા)	મૂલચંદજી મ૦
હિંડૌન	ગોવિંદચંદજી મ૦
આગરા	ઘનશ્યામજી મ૦
બૈર	મુરલીધરજી મ૦
મિઢાપુર (કઠવારી)	મુરલીધરજી મ૦
ડીગ	શ્રી પૂજજી મ૦
ભરતપુર	હુકમચંદ્રજી મ૦
ભરતપુર	શ્રી ચંદ્રજી મ૦
કમ્હેર	શ્રી ચંદ્રજી મ૦

આ દરેક ગામોમાં સંભવતઃ વિજયગચ્છની ગાદીઓ હતી. તે સૌની પૂર્વ પરંપરા મેળવવાની ખાસ જરૂર છે.

કડુઆમત પરંપરા –

નાડલાઈના વીશા નાગર મહેતા **કાનજીના** પુત્ર **કડુઆ નાગરે** અંચલગચ્છના શ્રાવકના પરિચયથી જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો અને પાટણ પાસેના **રૂપપરમાં** આગમિયા ગચ્છના **પં૦ હરિકીર્તિગણિ** પાસે વ્યવહારિક જ્ઞાન તથા શાસ્ત્રીય જ્ઞાન મેળવી, દીક્ષા લેવાની ભાવના જાગી; પણ ''આ કાળમાં મુનિપણું પાળવું દુષ્કર છે'' એમ માની ગૃહસ્થવેશમાં બ્રહ્મચારી રહી, દેશવિરતિધારી 'સંવરી' ગૃહસ્થ બની રહી, સં. ૧૫૬૨માં **'કડુઆમત'** ચલાવ્યો.

એકવીશ બોલ – કડુઆ શાહે પોતાના મતની પ્રરૂપણાના ૨૧ બોલ નક્કી કર્યા, જેમાં નીચે મુજબ પ્રરૂપણા કરી.

૧. ૪૫ આગમો તથા તેને અનુસરતી **પંચાગીને** પ્રમાણ માનવી.

૨. **જિનપ્રતિમા, સ્થાપના નિક્ષેપો** આગમ પ્રમાણ છે.

૩. **સ્ત્રીઓ** જિનપૂજા કરે, પૌષધ કરે.

૪. જિનપ્રતિષ્ઠા યતિ નહીં, પણ શ્રાવક કરે.

૫. દેવવંદનમાં ત્રણ થોય (સ્તુતિ) કહેવી.

૬. આ કાળમાં સાધુપણું નથી તેથી જે **સાધુ–સાધ્વી છે તે ખોટાં છે.** સાચા સાધુ અને યુગપ્રધાનો ઉત્તર ભરતાર્ધમાં **અષ્ટાપદ તીર્થ** પાસે 'અયોધ્યા' તરફ વિચરે છે.

૭. ધર્મ સાધવો હોય તો **શ્રાવક બની રહી** સંવરીપણે રહેવું લાભકારક છે.

૮. શ્રાવક સામાયિક ફરી ફરી કરે, પ્રતિક્રમણ કરે.

૯. શ્રાવક મુહપત્તી તથા ચરવળો રાખે.

૧૦. સામાયિક લેતાં સામાયિક લઈને પછી ઈરિયાવહી કરવી.

૧૧. **સંવરી શ્રાવક** ગૃહસ્થના કપડામાં રહે. **પાઘડી** પહેરે, **આભૂષણ** પહેરે.

૧૨. **સંવરી શ્રાવક** બ્રહ્મચારી રહે. તેને શીલ પાળવાનું હોય છે.

૧૩. **સંવરી શ્રાવક** કંચન-કામિનીને છોડે, ઘરબાર છોડે (સાવદ્ય કામ છોડે), ૧૦૧ બોલ પાળે.

પુરુષને શીલ પાળવાના ૧૦૪ બોલ છે. સ્ત્રીઓને શીલ પાળવાના ૧૧૩ બોલ છે. શીલવાળાં સ્ત્રી–પુરુષો તે તે બોલને પાળે.

૧૪. સંવરી સચિત્ત પાણી પીએ નહીં, સચિત્ત ખાય નહીં.

૧૫. સંવરી ગૃહસ્થને ઘરે જઈ ત્યાં જ આહાર કરે.

૧૬. સંવરી પાઘડી પહેરે, પણ દેવવંદન કરે ત્યારે પાઘડી ઉતારીને દેવ જુહારે.

૧૭. .....

૧૮. વાસી કઠોળ ખવાય નહીં.

૧૯. દ્વિદળ (વિદળ) અભક્ષ્ય છે.

૨૦. **પૌષધ** તિવિહારો થાય, ચૌવિહારો થાય.

૨૧. .....

૨૨. ભગવાન મહાવીરનાં **પાંચ કલ્યાણક** માનવાં (છ ન માનવાં).

૨૩. **માલારોપણ** તથા ઉપધાન કરવાં નહીં.

૨૪. બીજું વાંદણું બેઠાં બેઠાં દેવું.

૨૫. પૂનમની પાખી શાસ્ત્રાધારે હતી, પરંતુ આચરણાથી **ચૌદશની પાખી** થાય છે, તે માનવી.

૨૬. ભાદરવા સુદિ ૪ ના દિવસે **સંવત્સરી** કરવી.

૨૭. શ્રાવણ કે કાર્તિક મહિના વધે તો બીજા શ્રાવણમાં સંવત્સરી અને બીજા કાર્તિકમાં **ચોમાસી** કરવી.

૨૮. 'કલ્પસૂત્ર'માં ૧૦ અચ્છેરાં બતાવ્યાં છે, હમણાં 'અસંયતિ પૂજા' નામનું અચ્છેરું ચાલે છે.

કડુઆ શાહે ૨૧ બોલની પ્રરૂપણા કરી, જે ઉપરના ૨૮ બોલમાં આવી જાય છે.

'કડુઆમત'માં સંવરી ગૃહસ્થ ગાદીનો **આચાર્ય** બનતો હતો. તેની પાટ પરંપરા ચાલી હતી. તે આ પ્રમાણે –

કડુઆમત પટ્ટાવલી

૧. શાહ કડુઆ – નાડલાઈના વીશા નાગર **મહેતા કાનજીની** પત્ની **કનકાદેવીએ** સં. ૧૪૯૫માં એક બાળકને જન્મ આપ્યો, તેનું નામ **કડુઆ શાહ** રાખ્યું. તે આઠ વર્ષનો થતાં થોડું ભણ્યો. મહેતા કાનજી વૈષ્ણવધર્મી હતો. આથી બાળક કડુઆ મહાદેવ અને કૃષ્ણનાં ભજનપદ બનાવવા લાગ્યો. તે અંચલગચ્છના એક ગૃહસ્થના ઉપદેશથી જૈન બન્યો.

કડુઆ શાહ સં. ૧૫૧૪માં પાટણ ગયો. ત્યાં **રૂપપરમાં** આગમિયાગચ્છના વૈરાગ્ય ભાવનાવાળા **પં૦ હરિકીર્તિ ગણિની** પાસે રહી, 'સારસ્વત' વ્યાકરણ, કાવ્ય, પિંગલ, ન્યાયશાસ્ત્ર તથા પંચાંગીસહિત **જૈનાગમો** ભણ્યો. તેને **દીક્ષા**

લેવાની ભાવના હતી. પરંતુ પં૦ હરિકીર્તિએ જણાવ્યું કે, ''આ કાળમાં શુદ્ધ સાધુજીવન પાળી શકાતું નથી. તો સાધુ બનીને દોષિત જીવન ગાળવું, એ તો દરેક રીતે ખરાબ છે. 'પ્રવચનસારોદ્ધાર'માં પાંચમા આરામાં ૨૦૦૪ **યુગપ્રધાનોનું** સૂચન છે, તે ઉત્તરાર્ધ ભારત માટે સમજવું, પણ અહીં દક્ષિણ ભારતમાં તો સાધુપણું નથી.

''વળી, વિક્રમની ૧૩મી સદીમાં નવા નવા મતો નીકળ્યા છે, તે બધા **સ્વચ્છંદી** છે, પાસત્થા છે. તારે જો ધર્મારાધન કરવું જ હોય તો આવી દીક્ષા લેવાથી કંઈ લાભ નથી. તું માત્ર ગૃહસ્થના વેશમાં રહી ત્યાગી જીવન ગાળ, **ભાવસાધુ** બની રહે; એટલે તને એ રીતે ધર્મારાધનનો પૂરો લાભ થશે.'' કડુઆ શાહને આ ઉપદેશ ગમ્યો. તેણે પંન્યાસજીના કહેવા મુજબ બ્રહ્મચર્ય અને શ્રાવકનાં **બાર વ્રત** સ્વીકારી, દેશવિરતિ સંવરી જીવન ગાળવાનો નિર્ણય કર્યો. તે **સંવરી** બન્યો. તે સચિત્ત પાણી પીતો નહોતો, પ્રાસુક આહાર–પાણી લેતો. ગૃહસ્થના ઘેર જઈ શુદ્ધ આહાર લેતો. કંચન–કામિનીનો ત્યાગી હતો. પગે વિહાર કરતો અને જ્યાં જાય ત્યાં પોતાના નવા મતનો ઉપદેશ કરતો હતો.

પાટણનો **લીંબો** મહેતો તેનો 'પ્રથમ ઉપાસક' બન્યો. તેણે વીરમગામ, સલખણપુર, સૂરત, અમદાવાદ, ખંભાત, માંડવ (માંડલ), ભરૂચ, ચાંપાનેર, રાધનપુર, મોરવાડા, સુઈગામ, નાડોલ, પાટણ, વડોદરા, ગંધાર, ચૂડા–રાણપુર, જૂનાગઢ, અમરેલી, સાદડી, સિરોહી, થરાદ, જાલોર, મહેસાણા વગેરે ક્ષેત્રોમાં ગૃહસ્થોના ઘરમાં રહી ચાતુર્માસ ગાળ્યાં હતાં. તે તે સ્થળોમાં તેણે પોતાના મતના ઘણા **શ્રાવકો** બનાવ્યા હતા.

શાસ્ત્રાર્થ : તેણે સં. ૧૫૩૯માં નાડોલ (નાડલાઈ)ના ચોમાસામાં લોંકાગચ્છના **ઋષિ ભાણા** સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી, જિનપ્રતિમાને જિનાગમના પાઠોથી સિદ્ધ કરી હતી.

તેનો સંવરી શ્રાવક દો૦ **વાસણ** મહેસાણામાં રહેતો હતો.

તેણે સં. ૧૫૫૦માં સાદડીમાં દોશી સંઘરાજના ઘરમાં ચોમાસામાં ખરતરગચ્છ સામે ''પાંચ કલ્યાણક અને સ્ત્રી પૂજા'' બાબતનો **શાસ્ત્રાર્થ** કર્યો હતો. તેમજ સં. ૧૫૫૬માં જાલોર પ્રદેશમાં આંચલિક તથા ખરતરગચ્છવાળા સાથે ''યતિ પ્રતિષ્ઠા નિષેધ અને અપર્વના દિવસે પૌષધ કરવા બાબત'' **શાસ્ત્રાર્થ** કર્યો હતો.

પં૦ હરિકીર્તિ ગણિએ સં. ૧૫૬૩માં **થરા** ગામમાં સ્વર્ગવાસ કર્યો. શાહ કડુઆએ પોતાની ગાદીએ સં. ૧૫૬૨માં **ખીમાશાહને** સ્થાપિત કર્યો અને તેની સામે ઉપર જણાવેલા વિવિધ બોલોની પ્રરૂપણા કરી.

શાહ કડુઆએ ૧૯ વર્ષની ઉંમરે સંવરીપણું લીધું, ૨૯ વર્ષની ઉંમરે ગાદી સ્થાપી અને સં. ૧૫૬૪માં શત્રુંજય તીર્થમાં, ૬૯ વર્ષની ઉંમરે અનશન સ્વીકારી, **સ્વર્ગવાસ** કર્યો.

૨. શાહ ખીમાજી – તે **પાટણના** રાજકાવાડાના વીશા પોરવાડ શા૦ **કર્મચંદ** અને તેની પત્ની **કર્માદેનો** પુત્ર હતો. તે પરી પૂનાના ઘરે રહીને ઘણું ભણ્યો હતો. **પરી પૂનાએ** પંડિતને હંમેશાંની ''એક એક કોરી આપીને'' તેને ન્યાયશાસ્ત્ર ભણાવ્યું. શાહ ખીમાજીએ ૧૬મા વર્ષે સંવરીપણું સ્વીકાર્યું અને પછી હરસનો વ્યાધિ થયો, તેથી તે વધુ વિહાર કરી શક્યો નહીં. ૪૭ વર્ષની ઉંમરે સં. ૧૫૭૧માં પાટણમાં તેણે સ્વર્ગવાસ કર્યો.

ગચ્છભેદ : આ સમયે સંવરી **શા૦ રામાએ** સં. ૧૫૬૮માં થરાદમાં ખીમાશાહથી જુદા પડી કડવા મતની **જુદી શાખા** ચલાવી.

શા૦ રામાએ 'વીરવિવાહલો' તથા 'લુંપકહુંડી' (પાનાં ૭૨૯) રચ્યાં છે.

તેની પરંપરામાં (૩) શા૦ રામા – મૃ. સં. ૧૫૯૪, (૪) **શા૦ શ્રીવંત**– મૃ. સં. ....., (૫) **શા૦ રાઘવ** – મૃ. સં. ૧૬૦૩, મુ. **થરાદ**, (૬) **શા૦ જેસાજી** – મૃ. સં. ૧૬...., મુ. થરાદ, (૭) **શા૦ સજ્જન** – તેણે અનશન લઈ સં. ૧૬૩૧માં ૬૧ દિવસોનું અનશન કરી કાળ કર્યો. સંઘે તેની **માંડવી** બનાવી, અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. ત્યાં **સ્તૂપ** બનાવ્યો.

૩. શા૦ વીરજી – નાડલાઈના વીશા શ્રીમાલી **દોશી કુંરપાલ** અને તેની પત્ની કોડિમદેવીનો તે પુત્ર હતો. તે શા૦ ખીમાની પાટે આવ્યો (અને શા૦ રામાની પરંપરાના પાંચમા **શા૦ રાઘવની પછી** (સં. ૧૬૦૩ પછી) શા૦ ખીમજીની પાટે બેઠો). તે **શીઘ્ર કવિ** હતો. તેણે 'ગુરુતત્ત્વનિર્ણય' અને 'ઋષભદેવ વિવાહલો' (ઢાળ : ૪૪) બનાવ્યાં હતાં.

તેણે ૧૪ વર્ષની ઉંમરે સંવરી બની, ૩૦ વર્ષ **ગાદીધર** રહી, ૬૯ વર્ષની ઉંમરે સં. ૧૬....માં નાડલાઈમાં કાળ કર્યો.

આ સમયે સં. ૧૫૭૨માં **'તપામત'**માંથી **પાયચંદ મત** નીકળ્યો. **પાયચંદજીએ** લોકોને ઠગવા 'મેલો વેશ' પહેર્યો. કડક ક્રિયા કરવા માંડી. વીરમગામ વગેરેના કડુઆમતના શ્રાવકોને ભક્ત બનાવ્યા. **સંવરી બ્રહ્મચંદ** તેમનો શિષ્ય બન્યો.

તપાગચ્છના **આ૦ આણંદવિમલસૂરિએ** સં. ૧૫૮૩માં **ક્રિયોદ્ધાર** કર્યો (પ્રક. ૫૬). તેમણે પણ સં. ૧૫૮૫માં કડુઆમતના શ્રાવકોને પોતાના ભક્તો

બનાવ્યા. મહેસાણાના કડવામતના **દોશી સંવરી વાસણને** પોતાના પરિવારમાં દીક્ષા આપી હતી.

૪. શા૦ જીવરાજ – તે અમદાવાદના **પારી જગપાલ** અને તેની પત્ની **શોભીદેવીનો** પુત્ર હતો. યશસ્વી હતો. તે આ કડુઆ મતનો **પ્રભાવક** થયો.

તે ૧૨ વર્ષની ઉંમરે સંવરી બન્યો અને ૬૬ વર્ષનું આયુષ્ય પાળી, સં. ૧૬૪૪માં, અમદાવાદમાં 'બિમાર પડતાં' ૩ દિવસનું અનશન પાળી, શા૦ તેજપાલને ગાદી આપી કાળધર્મ પામ્યો. ભક્તોએ તેની **માંડવી** કાઢી, તે દિવસે શહેરમાં અમારિ પળાવી.

આ૦ પાર્શ્વચંદ્રે (પાયચંદે) 'પાયચંદગચ્છ' ચલાવ્યો. સંવરી **બ્રહ્મચંદ** તેનો મુખ્ય શિષ્ય – **બ્રહ્મઋષિ** હતો. તે વિદ્વાન હતો. પણ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિએ ઉપા૦ વિજયદેવને આચાર્ય બનાવ્યા. આથી કડુઆમતના શ્રાવક મહેતા **આણંદીએ** બ્રહ્મઋષિને ઉશ્કેર્યો કે, ''તમે વિદ્વાન હોવા છતાં, ગુરુએ તમને આચાર્યપદ આપ્યું નહીં, તો હવે તમે તમારો નવો ગચ્છ પ્રવર્તાવો. તમે એવા શક્તિશાળી છો.'' એટલે **ઋષિ બ્રહ્મે** પૂનમની પાખી સ્થાપન કરી સં. ૧૬૦૨માં, અમદાવાદ પાસેના હેબતપુરમાં, નવો **'બ્રહ્મમત'** ચલાવ્યો, જેનું બીજું નામ **'સુધર્મગચ્છ'** પણ મળે છે. પણ, મહેતો **આણંદી** આ રમત રમી, ફરીવાર કડુઆમતનો શ્રાવક બની ગયો.

સંવરી જીવરાજ શાહના શ્રાવક ઠા૦ મેરુએ સં. ૧૬૧૮માં ખંભાતમાં **મહો૦ ધર્મસાગરગણિ** સાથે 'જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા સાધુ કરે કે શ્રાવક કરે?' તે અંગે **ચર્ચા** કરી હતી.

યાત્રા, જિનાલયો આદિ : શા૦ જીવરાજે ઘણી **તીર્થયાત્રાઓ** કરી હતી. તેણે ઉપદેશ આપી પાટણ, ખંભાત, રાધનપુર, મોરવાડા વગેરે **સ્થાનોમાં જિનાલય** અને **ઉપાશ્રયો** કરાવ્યાં. તેના ઉપદેશથી સં. ૧૬૨૧માં ખંભાતના ઘીવાડામાં **થાવર દોશીએ** જિનાલય બંધાવ્યું.

તેણે સં. ૧૬૩૧માં સંવરી રામાની શાખાના **સંવરી સજ્જનને** અનશન કરાવ્યું. તે સં. ૧૬૪૪માં અમદાવાદના ખરતરગચ્છના **શા૦ સોમજી સવાના** છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘ સાથે શત્રુંજયતીર્થની યાત્રાએ ગયો હતો અને ત્યારે ઘણા ઉત્સવો થયા હતા.

પછી ત્યાં સં. ૧૬૭૫માં ચૌમુખજીની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી.

(પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૮૬)

૫. **શા૦ તેજપાલ** – તે પાટણના શ્રીમાલી દોશી **રાયચંદ** અને તેની પત્ની **કનકાઈનો** પુત્ર હતો. તેણે ૧૩ વર્ષની ઉંમરે સંવરીપણું સ્વીકાર્યું અને ૩૬ વર્ષની ઉંમરે સં. ૧૬....માં પાટણમાં 'બિમારી ભોગવી' કાળ કર્યો. તે વિદ્વાન હતો. તેણે ''મહાવીર નમસ્કાર કલ્યાણ કારણ ધર્મ'' વગેરે સ્તોત્રો, તેનાં ભાષ્ય અને અવચૂરિ બનાવ્યાં.

૬. **શા૦ રત્નપાલ** – તે ખંભાત પાસેના **કંસારી** ગામના વીશા શ્રીમાલી **દોશી વસ્તા** અને તેની પત્ની **રીડીનો** પુત્ર હતો. તેણે ૧૦ વર્ષ ગૃહસ્થપણે રહી, સંવરી બની, ૩૧ વર્ષની ઉંમરે પટ્ટધર બની અને ૪૬ વર્ષની ઉંમરે સં. ૧૬૬૭ના ચોમાસામાં, ખંભાતમાં બિમાર થતાં શા૦ જિનદાસને પાટે બેસાડી, અનશનપૂર્વક કાળ કર્યો.

ગ્રંથો : તેણે સં. ૧૬૪૪માં પાલીતાણામાં ''અવંતી સુકુમાલરાસ'' બનાવ્યો. તેનો રાગ સારો હતો. તે સૂક્ષ્મ વિચારમાં પ્રવીણ હતો. તેણે ૨૪ તીર્થંકરોની, ૨૦ વિહરમાન જિનોની તથા ૧૩ કાઠીયાની ભાસ બનાવી અને ઘણાં 'સ્તવન–સ્તુતિ' રચ્યાં.

તેના સમયે સં. ૧૬૪૭ના ચાતુર્માસમાં ખંભાતમાં વૈરાગણબાઈ **સંવરી સહિજલદેએ** અનશન સ્વીકાર્યું અને નિર્યામણા પાળી, ૫૯મા દિવસે સ્વર્ગવાસ કર્યો. ખંભાતના સંઘે બાઈ સહિજલદેની **માંડવી** બનાવી તથા મહોત્સવ વગેરે કર્યા. તેના પટ્ટધર સંવરી ખેતશી સાથેના શ્રાવક **જિનદાસે** અમદાવાદમાં **મહો૦ ધર્મસાગરજી સાથે** ''દેશવિરતિ ધર્મ, તે ધર્મ છે કે નહીં?'' આ બાબતે શાસ્ત્રાર્થ કર્યો.

તીર્થ યાત્રાસંઘ : શા૦ રત્નપાલે ગિરનાર, શત્રુંજય, દેવપાટણ, દીવ બંદર વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી. તેના ઉપદેશથી અમદાવાદના **ભણશાળી દેવાએ** સં. ૧૬૬૧માં અમદાવાદથી છ'રી પાળતો **યાત્રાસંઘ** કાઢ્યો. સંવરી રત્નપાલ, **સંઘ જિનદાસ**, શા૦ પૂંજા, શા૦ ખેતશી, શા૦ ચોથા, શા૦ માવજી, **શા૦ તેજપાલ**, શા૦ ઋષભદાસ, શા૦ ગોપાલ, શા૦ હીરજી વગેરે ૧૧ સંવરીઓ આ સંઘ સાથે યાત્રામાં જોડાયા હતા. તેઓએ આબૂ તીર્થ, **ગોડી પાર્શ્વનાથ**, રાણકપુર તીર્થ વગેરેની યાત્રા કરી અને દરેક સ્થાને **દેવપૂજા, વિધિપૂર્વક નાટક**, ઉત્સવ વગેરે કર્યાં.

જલેબીનું જમણ – સંઘ થરાદમાં ગયો ત્યારે ૧૭ સ્વામીવાત્સલ્ય થયાં, જેમાં ૬૦ મણ ખાંડની જલેબી બની હતી. તે બધા રાધનપુર, પાટણ થઈ **અમદાવાદ** આવ્યા. દરેક સ્થળે સંઘનું સ્વાગત અને સ્વામીવાત્સલ્ય થયાં.

૭. શા૦ જિનદાસ – તે થરાદના **શ્રીમાલી** વોરા જેશિંગ અને તેની પત્ની **જિમણાદે**નો પુત્ર હતો. તેણે સં. ૧૬૨૮માં ૧૭ વર્ષની ઉંમરે સંવરીપણું સ્વીકાર્યું. સં. ૧૬૫૧માં ૪૦ વર્ષની ઉંમરે **પટ્ટધર** બની, સં. ૧૬૭૦ના ચોમાસામાં ૫૯ વર્ષની ઉંમરે તેજપાલને પટ્ટધર બનાવી, અમદાવાદમાં 'રક્તપીડા રોગ'માં શુભ ધ્યાનથી **અનશન** કરી કાળ કર્યો.

તીર્થયાત્રા, જિનપ્રતિષ્ઠા, સ્વામીવાત્સલ્ય, પ્રભાવના આદિ – શા૦ જિનદાસ વગેરે સંવરીઓએ શત્રુંજય તીર્થની યાત્રા કરી. સંવરી જિનદાસના ઉપદેશથી સં. ૧૬૬૩ ફાગણ વદિ ૧ના રોજ બાદશાહ માન્ય **ભણશાલી દેવા**એ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેમાં ભણશાલી દેવાએ ભ૦ ઋષભદેવની ૮૫ અંગુલની એક પ્રતિમા તથા ભણશાલી જીવાએ અને ભણશાલી કીકાએ ૫૭–૫૭ આંગળની જિનપ્રતિમા, તે ઉપરાંત બીજી ઘણી જિનપ્રતિમાઓ એમ કુલ ૧૫૦ જિન-પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા **સંવરી શ્રાવકો**એ કરી હતી. કડવામતના સંઘે સ્વામીવાત્સલ્ય કર્યું. ભણશાલી જીવરાજ તથા ભણશાલી દેવાએ સૌને વસ્ત્રની પ્રભાવના કરી.

શાસ્ત્રાર્થ : શા૦ જીવરાજે સં. ૧૬૪૯માં અમદાવાદમાં **મહો૦ ધર્મસાગરગણિ સાથે** ''દેશવિરતિ ધર્મ બાબત'' શાસ્ત્રાર્થ કર્યો તથા સં. ૧૬૬૧માં સિરોહીમાં ચૈત્યવાસી યતિઓ સાથે **શાસ્ત્રાર્થ** કર્યો.

સંભવ છે કે, સંવરી જિનદાસે ''પંખીડા સંદેશો કહેજો મારા નાથને'' સ્તવન બનાવ્યું હોય. તેમાં તેણે બતાવ્યું છે કે, હેમરાજે કચ્છમાં અવિધિ (ક્રિયાલોપી) પંથ ચલાવ્યો છે. આ રીતે હેમરાજે વિક્રમની ૧૭મી સદીમાં તેવો પંથ ચલાવ્યાનું સૂચન મળે છે. પણ તેની વધુ કોઈ માહિતી મળતી નથી.

ઇતિહાસ કહે છે કે જોનપુરના બનારસીદાસ શ્રીમાળીએ વિ. સં. ૧૬૮૪ (કે ૧૬૮૦)માં દિગમ્બર સંપ્રદાયનો તેરાપંથ ચલાવ્યો છે. (પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૭૧)

તેના મિત્રોમાં હેમરાજનું પણ નામ છે. તે હેમરાજે ૮૪ પ્રશ્નો ઉઠાવી શ્વેતાંબર માન્યતાનો વિરોધ કર્યો હતો. શ્રુતકેવલી જેવા મહો૦ યશોવિજયજી ગણિવરે હિંદી પદ્યરૂપે દિગ્પટ્ટ ચોરાશી બોલમાં પ્રમાણો સાથે તેના ઉત્તર આપ્યા છે. મહો૦ મેઘવિજય ગણિવરે પણ બનારસીય મત ખંડનમાં સંસ્કૃતમાં ૮૬ બોલોનો ઉત્તર આપ્યો છે. અમે પણ 'શ્વેતાંબર દિગમ્બર સમન્વય' ભા. ૧ થી ૪ માં (હિંદીમાં) દિગમ્બર ગ્રંથોના આધારો આપી ૮૪ બોલની શ્વેતાંબર માન્યતાને સપ્રમાણ રજુ કરી છે.

૮. તેજપાલ – તે ખંભાતના **સોની વસ્તુપાલ** અને પત્ની **કીકી** (વૈજલદે)નો

પુત્ર હતો. તેણે સંવરી માવજીના વચનથી નાની ઉંમરે સં. ૧૬૬૪માં સંવરીપણું સ્વીકાર્યું, સં. ૧૬૭૦માં અમદાવાદમાં ગાદીધર બન્યો અને સં....માં કાળ કર્યો.

પ્રતિષ્ઠાદિ ઉત્સવો – સંવરી તેજપાલે સં. ૧૬૭૨માં ચોમાસામાં ખંભાતથી અમદાવાદ આવી ભણશાલી દેવાના જિનપ્રાસાદમાં ભ૦ શાંતિનાથની પ્રતિમાના પરિકરની પ્રતિષ્ઠા કરી. સં. ૧૬૭૪ના ફાગણ સુદિ ૧૧ના રોજ અમદાવાદમાં બાઈ હેમાઈએ ભ૦ વિમલનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. જલયાત્રા, સંઘવાત્સલ્ય, વસ્ત્ર પ્રભાવના વગેરે કર્યાં. સં. ૧૬૮૧ના ફાગણ સુદિ ૧૧ના ખંભાતમાં સોની સહજપાલની પુત્રી બાઈ જીવાઈના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરી તથા જલયાત્રા વગેરે ઉત્સવો કરાવ્યા. સં. ૧૬૮૪ના વૈશાખમાં અમદાવાદમાં નૂતન જિનપ્રાસાદમાં ભ૦ અભિનંદનસ્વામીની પ્રતિમાનો પ્રવેશ કરાવ્યો.

સંવરી તરફથી જિનપ્રતિમાઓ – શા૦ તેજપાલ તથા શા૦ કલ્યાણજીએ સં. ૧૬૮૩ના જેઠ સુદિ ૩ ના દિવસે અમદાવાદમાં ભણશાલી દેવાની બહેન રૂપાઈના જિનાલયમાં ભ૦ સંભવનાથ વગેરે તીર્થંકરોની રત્નમય, પિત્તલમય અને પાષાણમય ૭૫ જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ અંજનશલાકામાં શા૦ તેજપાલે પોતાના તરફથી પાંચ આંગળની ભ૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ભરાવી, જે તેણે અમદાવાદ પાસેના હેબતપુરના ભ૦ ચંદ્રપ્રભુના જિનાલયમાં બેસાડી અને અને શા૦ કલ્યાણજીએ પોતાના તરફથી ૧૭ આંગળની ભ૦ વિમલનાથની પ્રતિમા ભરાવી, જે તેણે હેબતપુરના ભ૦ અભિનંદનસ્વામીના જિનાલયમાં બેસાડી.

યાત્રાસંઘ – અમદાવાદના ભણશાલી દેવાના શત્રુંજય તીર્થના છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘમાં સંવરી તેજપાલ સં. ૧૬૭૨ના કાર્તિક વદ ૫ના રોજ પધાર્યા. તેમાં પોતાના ગચ્છના અને બીજા ગચ્છના ઘણા જૈનો સાથે હતા. તેઓ એકવાર આહાર, ભૂમિશયન, બે વાર પ્રતિક્રમણ, ત્રિકાળપૂજા, સચિત્ત ત્યાગ, બ્રહ્મચર્યપાલન, પાદવિહાર અને સમ્યક્ત્વ એમ છ'રીનું પાલન કરતા જતા હતા. આઠમ–ચૌદશે એક સ્થળે રહી જતા હતા. સૌએ એ તીર્થમાં (તીર્થોમાં) સત્તરભેદી જિનપૂજા રચી. સંઘપતિએ ઘોળકામાં જામી (જામનગરી કોરી)ની અને વસ્ત્રોની પ્રભાવના કરી.

સં. ૧૬૭૪ના ચૈત્ર સુદિ ૧૫ના દિવસે અમદાવાદના ભણશાલી દેવાના છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘમાં પણ સંવરી તેજપાલ પધાર્યા. આ સંઘમાં સંઘવીનો કુટુંબ પરિવાર તથા ખંભાત, સોજિત્રા અને અમદાવાદના જૈનો પણ આવ્યા હતા. ઘણા હાથી, ઘોડા પણ સાથે હતા. સંઘ શંખેશ્વર, પાટણ, સિદ્ધપુર, આબૂ–અચલગઢ, દેલવાડા, આરાસણ, ઈડર, તારંગા, વડનગર, રાધનપુર થઈને

અમદાવાદ આવ્યો. વડનગરમાં નાગર બ્રાહ્મણ વોરા જીવાએ સંઘવાત્સલ્ય તથા વસ્ત્રની પ્રભાવના કરી.

સંવરી તેજપાલ સં. ૧૬૭૫ના કાર્તિક વદ ૧૩ના રોજ અમદાવાદથી ભણશાલી જીવરાજના પુત્ર પંચાયણના છ'રી પાળતા સંઘ સાથે નીકળી શત્રુંજય પધાર્યા. ત્યાં સંઘે સત્તરભેદી પૂજા, સ્નાત્ર વગેરે ઉત્સવો કર્યા અને લહાણી વહેંચી. પછી સૌ ઘોઘા, ખંભાત થઈ અમદાવાદ આવ્યા.

વ્રત-તપ અને લહાણી : સં. ૧૬૭૩ના ચોમાસામાં અમદાવાદમાં ભણશાલી દેવા વગેરેએ શ્રાવકનાં બારવ્રત સ્વીકાર્યાં. આ પ્રસંગે સોનાનો વેઢ, મુદ્રા વગેરેની લહાણી કરી.

ભણશાલી દેવાએ સં. ૧૬૭૫ના પોતાના ભત્રીજા ભણશાલી પંચાયણના શત્રુંજયતીર્થના યાત્રાસંઘમાંથી આવ્યા પછી અમદાવાદમાં બધા ગચ્છોમાં 'નવકારમંત્ર' ગણનારાઓને ૧ જામી અને ૧ મોદકની લહાણી કરી. કડવામતના સૌ જૈનોએ એકેક ગદિયાણા ભાર સોનાનાં વેલિયાં આપ્યાં હતાં.

સંવરી તેજપાલે સં. ૧૬૮૨માં અમદાવાદમાં ચોમાસું કર્યું. પર્યુષણપર્વમાં ભણશાલી પંચાયણ વગેરે ૫૦૦ ભાઈ-બહેનોએ અઠ્ઠાઈતપ કર્યું. ઉત્સવ, પ્રભાવનાદિ થયાં.

અનશન – સંવરી તેજપાલે થરાદમાં મોટી હંસરાજની માતા જીવીને અનશન કરાવ્યું. બાઈ જીવીએ પર્યુષણામાં અઠ્ઠાઈધરના બીજા દિવસે ૨૨ દિવસનું અનશન પૂરું કરી 'ણમોત્થુ ણં' બોલતાં બોલતાં કાળ કર્યો. સંઘે તેનો મૃત્યુમહોત્સવ ઊજવ્યો.

સં. ૧૬૭૫માં થરાદમાં દોશી ધીંગાના પત્ની વાલબાઈએ ૫૭ દિવસનું અનશન કરી સ્વર્ગવાસ કર્યો.

અમારિપડહ – થરાદની ૨૦ વર્ષની ઉંમરની બાઈ જયવાંદી સં. ૧૬૭૩ના વૈશાખ વદ ૭ ના દિવસે કાનબાઈ વીરના ઉપદેશથી જૈન બની. તેણે સંવરી તેજપાલના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પાળી, અનશન સ્વીકાર્યું. રાજનગરના સૂબા મકરબખાને બાઈ જયવાંદીના કહેવાથી અમદાવાદની ચારે તરફ 'દશક્રોશી'માં એક મહિના માટે અમારિપડહ વગડાવી. બાઈએ સં. ૧૬૭૨ (૧૬૭૩)ના શ્રાવણ વદ ૧૨ના રોજ ૬૫ દિવસનું અનશન પાળી સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગવાસ કર્યો.

ગ્રંથો – સંવરી તેજપાલ કડુઆમતનો મોટો વિદ્વાન અને પ્રભાવક હતો. તે કડુઆ સંઘના આગ્રહથી ભટ્ટ પુષ્કરમિત્ર પાસે, તેને રોજની એકેક સુવર્ણમુદ્રા આપી, 'ચિંતામણિ' ન્યાયશાસ્ત્ર ભણ્યો.

તેણે સં. ૧૬૬૭ના ચોમાસામાં અમદાવાદમાં 'દશમદી' બનાવી. પાદઘટિકા, પૂનમ વગેરે '૧૦ બોલનો વિચાર' બનાવ્યો. સં. ૧૬૭૧ના ચોમાસામાં પાટણમાં પરી લટકણના ઘરમાં રહી સંસ્કૃતમાં 'દીપોત્સવકલ્પ' અને તેની અવચૂરિ, 'ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્ર', 'સર્વસુરાસુરૈન્દ્ર૦' વગેરે છંદો અને સ્તુતિઓ વગેરે બનાવ્યાં. રાધનપુરમાં 'વરણાગ ણન્નુઆ'ની સજ્ઝાય બનાવી. સં. ૧૬૭૬ના ચોમાસામાં ખંભાતમાં 'ભ૦ મહાવીરસ્વામીનાં પાંચ સ્તવન' અને 'ભગવતી સાધુવંદના રાસ' બનાવ્યાં. સં. ૧૬૮૦ના ચોમાસામાં ખંભાતમાં ભ૦ શાંતિનાથની નવી 'સ્નાત્રવિધિ' બનાવી. સં. ૧૬૮૨ના ચોમાસામાં અમદાવાદમાં 'સીમંધરસ્વામીનો શોભાતરંગ' (ઢાળ : ૪૩) તથા 'ભ૦ અજિતનાથની સ્તુતિ' અને તેની અવચૂરિ બનાવ્યાં. સં. ૧૬૮૪ના ચોમાસામાં 'વીરતરંગ' અને 'જિનતરંગ' બનાવ્યાં. ઉપરાંત 'શતપ્રશ્ની' વગેરે ગ્રંથો પણ રચ્યા.

શાસ્ત્રાર્થ – સંવરી તેજપાલે થરાદમાં નવાબ જમાલીખાનની રાજસભામાં તપગચ્છના પંન્યાસ સાથે 'યતિવેશ બાબત' ચર્ચા કરી તથા લોંકાગચ્છના મહેતા રતનશી સાથે ''ચમરેન્દ્રનું જિનશરણ ગ્રહણ તથા શાશ્વતી જિનપ્રતિમાઓ બાબત'' ચર્ચા કરી.

કડુઆમતવાળા ૧૬મી પ્રરૂપણામાં માને છે કે, ''સૌએ જિનાલયમાં માથાની પાઘડી ઉતારી સાધુ જેવા દેખાય તેમ ગભારા અને રંગમંડપમાં બેસવું.'' સંવરી તેજપાલે 'પાદઘટિકાના બોલ'માં આ બાબતની ચર્ચા કરી છે. મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિવરે 'પ્રવચન પરીક્ષા વિશ્રામ : ૯, ગાથા : ૩૫'માં આ બાબત ''ટંકશાળી ખુલાસો'' કર્યો છે અને તેની ભૂલ સ્પષ્ટ બતાવી છે.

ગચ્છસંઘર્ષ : થરાદમાં કડુઆમતનાં ઘર ૭૦૦ અને તપાગચ્છનાં ઘર માત્ર ૧૩ હતાં, પણ એ બધામાં સંપ પ્રવર્તતો હતો. બધા કડવામતના જિનાલયમાં દર્શન, પૂજા કરતા હતા. કડુઆમતની માન્યતા હતી કે, ''શ્રાવક રંગમંડપમાં બેસે ત્યારે પાઘડી ઉતારીને જ બેસે.'' પરંતુ થરાદના તપગચ્છીય હરજી ગાંધીનો ભત્રીજો નાનજી ગાંધી સં. ૧૬૭૯માં પાઘડી બાંધી રંગમંડપમાં બેઠો. આ નિમિત્તે ઝઘડો થયો. હરજી ગાંધીએ રાધનપુર લખી જણાવ્યું કે, ''અહીં કડુઆમતના ઘર ઘણાં છે અને તપગચ્છના ઘર ઓછાં છે, તેથી તેઓ અમને દબાવે છે, તો તમે અમને મદદ કરો.'' રાધનપુરમાં તપાગચ્છના ઉપાશ્રયમાં સૌ સંઘની હાજરીમાં સં. ૧૬૭૯ના ભાદરવા સુદિ ૨ના તેલાઘરના દિવસે આ પત્ર વંચાયો. રાધનપુરના તપગચ્છના યુવાનોએ આવેશમાં આવી રાધનપુરનો કડુઆમતનો ઉપાશ્રય તોડી નાખ્યો, પરિણામે ઝઘડો વધ્યો. કડુઆમતવાળા અજમેરમાં બાદશાહ સલીમ પાસે ફરિયાદે ગયા. ત્યારે અજમેરમાં બાદશાહ સલીમ પર

અમદાવાદના ભણશાલી દેવાનો મોટો પુત્ર **ખીમજી** અને તપાગચ્છના **શેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીનો** પ્રભાવ સારો હતો. પછી તપાગચ્છના **સંઘવી** ચંદુ આગરાવાળાએ ''રાધનપુરના તપગચ્છવાળાએ કડુઆમતનો ઉપાશ્રય નવો બનાવી દેવો અને કેસરખાતામાં દંડના ૧૦ રૂપિયા આપવા.'' આવું **સમાધાન** કરાવ્યું, અને સૌ વિખરાયા. પરંતુ રાધનપુરના તપગચ્છવાળાએ કડુઆમતનો ઉપાશ્રય બનાવી ન આપ્યો. આથી ક્લેશ ચાલુ જ રહ્યો. બીજી તરફ રાધનપુરના તપગચ્છવાળાએ ભારતમાં તપગચ્છ મોટો છે એમ માની કડુઆમતવાળા સાથે જમણ-વ્યવહાર બંધ કર્યો. જ્યારે કડુઆમતવાળાએ બીજા ગચ્છવાળાને પોતાની સાથે ભેળવી લીધા. આ ક્લેશ પછી અમદાવાદમાં આવ્યો, પરંતુ અમદાવાદના તપગચ્છના જૈનોએ કડુઆમતવાળો ક્લેશ ટાળ્યો નહીં. આથી થરાદ વિભાગના થરાદ, મોરવાડા, **સૂઈગામ**, વાવ વગેરે ગામોમાં પણ તપગચ્છ અને કડુઆમતના શ્રાવકોમાં બે ભાગ પડ્યા.

થરાદના કડુઆમતવાળાએ આનો નિવેડો લાવવા, અમદાવાદ જઈ, સૂબા **આજમખાન પાસે** ફરીથી ઉપાશ્રયની ફરિયાદ કરી. પણ થોડા દિવસમાં જ સૂબો મરણ પામ્યો, તેથી તેઓએ બાદશાહ સલીમ પાસે જવાનો નિરધાર કર્યો. અમદાવાદના **શેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીએ** વચ્ચે પડી આ ક્લેશનો નીચે મુજબ સુખદ અંત આણ્યો.

એક રાધનપુરના તપગચ્છના ગુનેગાર જૈનોને પોતાના સાગરમતમાં ભેળવી લઈને નિર્દોષ ઠરાવવા વચન આપ્યું. બીજું, કડવામતના આગેવાન ભણશાલી દેવાના બીજા પુત્ર **રૂપજીને** સમજાવી, તેની મારફત થરાદના કડુઆમતવાળાને ઠંડા કર્યા.

આ રીતે શેઠે સં. ૧૬૮૦માં બંને પક્ષો વચ્ચે સુમેળ કરાવ્યો. બન્ને પક્ષો મળીને સાથે જમ્યા અને વિખરાયા.

શેઠ શાંતિદાસે રાધનપુરમાં કડુઆમતનો નવો ઉપાશ્રય બંધાવ્યો, પણ ત્યારથી એટલે સં. ૧૬૮૦ થી રાધનપુરના તપગચ્છ સંઘમાં બે પક્ષો બન્યા. પરિણામે તપગચ્છના ઉપાશ્રયના પણ આ પક્ષો માટે બે ભાગ પડ્યા.

૯. **શા૦ કલ્યાણજી** – તે ખંભાતના દોશી **હરખાની** પત્ની **સહજલદેનો** પુત્ર હતો.

સહજલદે અને **કલ્યાણે** સં. ૧૬૬૪માં ખંભાતમાં સોની વસ્તુપાલની પત્ની વૈજલદેએ કરાવેલ પ્રતિષ્ઠામાં શા૦ જીવરાજના શિષ્ય **સંવરી માવજી** પાસે સંવરીપણું સ્વીકાર્યું. તેણે બારવ્રત લીધાં ત્યારે મોટી પ્રભાવના કરી. **સં૦ માવજીએ**

સંવરી જીવરાજના સમયમાં, સં. ૧૬૬૩માં, 'નર્મદાસુંદરીરાસ' બનાવ્યો. તેણે સં. ૧૬૬૬ના ચોમાસામાં ખંભાતમાં સ્વર્ગવાસ કર્યો.

સંવરી કલ્યાણે પટ્ટધર (સંવરી જીવરાજ)ની આજ્ઞાથી સં. ૧૬૬૭ના માગશર સુદિ ૬ના રોજ બાઈ હેમાઈના જિનાલયમાં ભ૦ ધર્મનાથની પ્રતિમાનો પ્રવેશ કરાવ્યો. પછી પટ્ટધરે સંવરી કલ્યાણને યુવાપટ્ટધર તેજપાલને સોંપ્યો.

શા૦ કલ્યાણે સં. ૧૬૭૭ના ફાગણ સુદિ ૧૧ના અમદાવાદ પાસેના **હેબતપુરમાં** ભ૦ અભિનંદનસ્વામીનું જિનાલય કરાવ્યું. તેમાં ૧૭ જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

યાત્રાસંઘ – શા૦ તેજપાલ તથા શા૦ કલ્યાણે સં. ૧૬૭૮ના માગશરમાં ભણશાલી પંચાયણના છ'રી પાળતા સંઘ સાથે અને શા૦ કલ્યાણે સં. ૧૬૮૫માં ભણશાલીના જ સંઘ સાથે શંખેશ્વરની યાત્રા કરી.

સાધર્મિક ભક્તિ – **શા૦ કલ્યાણે** સં. ૧૬૮૪માં અમદાવાદમાં ચોમાસું કર્યું. તેમના ઉપદેશથી **ભણશાલી રૂપજીએ** અમદાવાદના બધા સાધર્મિક ભાઈઓને થેપાડું (ઘપેલી) પછેડી, દાંતનો ચરવલો, નવકારવાળી અને પૌષધના વેશની પ્રભાવના કરી. તેમજ બધી સાધર્મિક બહેનોને સાડલો, દાંત અગર છીપનો ચરવલો તથા નવકારવાળીની પ્રભાવના કરી. અમદાવાદમાં તેમજ અમદાવાદ બહારના કડુઆમતના સંઘોને ખરચાની રકમ મોકલી, સ્વામીવાત્સલ્ય જમાડ્યું.

ચર્ચા – **શા૦ કલ્યાણે** સં. ૧૬૭૭માં પટ્ટધર **શા૦ તેજપાલ** સાથે ચોમાસામાં સ્થંડિલ જતાં પ્રથમ લોંકાગચ્છના યતિ સાથે અને તે પછી ખરતરગચ્છના યતિ સાથે **ચર્ચા** કરી. ખરતરગચ્છના યતિએ કટાક્ષમાં કહ્યું કે, ''ઉ૦ ધર્મસાગરે જેને **ગુરુના શત્રુ** કહ્યા છે તે આજે પ્રત્યક્ષ મળ્યા.''★

શા૦ કલ્યાણે ઠાવકાઈથી જવાબ આપ્યો કે, ''ઉપા૦ **ધર્મસાગરે** અમારા વિરોધમાં માત્ર પાંચ-સાત જ વસ્તુ કહી છે. પણ 'પ્રવચન પરીક્ષા' વિશ્રામ : ૪૯, ૫૦, ૫૧, ૭૫માં તથા તેની 'વૃત્તિ'માં તમારી તો બહુ જ ભક્તિ (?) કરી છે. એટલે તમે તમારું જુઓ.''

લોંકાગચ્છના યતિએ ટાપશી પૂરી કે, ''શાબાશ ! તમે ખરતરગચ્છવાળાને ઠીક જવાબ આપ્યો.''

★ (૧) ખવણય (૨) પુણ્ણિમ (૩) ખરયર (૪) પલ્લવિયા (૫) સદ્ધ પુણ્ણિમા (૬) આગમિયા ।
(૭) પડિમા૦ (૮) મુણિ-અરિ (૯) બીજો (૧૦) પાસો પુણ સંપઇ દસમો ॥
(કુપક્ષ કૌશિક સહસ્રકિરણ, વિશ્રામ ૧, ગાથા : ૮)

એ જ રીતે **શા૦ કલ્યાણજીએ** સં. ૧૬૭૯ના ચોમાસામાં ખંભાતમાં લોંકાગચ્છવાળા સાથે ચર્ચા કરી. તેણે લોંકાગચ્છના ભણેલા (લોંકાગચ્છના વધુ અભ્યાસી) **સં૦ કચરા** સાથે ''દ્રવ્ય તીર્થંકર અને ભાવ તીર્થંકર બાબત'' ચર્ચા કરી, સ્થાપનાનિક્ષેપો સિદ્ધ કર્યા.

ગ્રંથો : સંવરી કલ્યાણજીએ નીચે પ્રમાણે ગ્રંથો રચ્યા.

સં. ૧૬૭૭ના ફાગણ સુદિ ૧૧ના રોજ અમદાવાદ પાસેના હેબતપુરમાં 'પ્રભુ પ્રણમું રે...' ટૂંકવાળું ભ૦ અભિનંદસ્વામીનું સ્તવન, સં. ૧૬૮૪ના ચોમાસામાં 'ધન્યવિલાસ' ઢાળ : ૪૩, 'યુગપ્રધાન પટ્ટાવલી' તેની સંસ્કૃત ટીકા, જેનું બીજું નામ 'વૃદ્ધગુરુ પટ્ટદીપિકા' હોવાનું જાણવા મળે છે અને 'યુગ-પ્રધાનવંદના' બનાવ્યા. તેણે ઉપર્યુક્ત 'દીપિકા'માં કડુઆમતના પટ્ટધરોને 'યુગપ્રધાન' તરીકે જ વર્ણવ્યા છે. તેમણે સં. ૧૬૮૪માં 'કડુઆમત–લઘુપટ્ટાવલી' અને સં. ૧૬૮૫માં પોષ સુદિ ૧૫ પુષ્યનક્ષત્રમાં શંખેશ્વરતીર્થમાં 'કડુઆમત–બૃહત્ પટ્ટાવલી' બનાવી. (બૃહદ્–લઘુ પટ્ટાવલી; વિવિધ ગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૧૨૧–૧૫૫)

કડુઆમતના પ્રભાવક પટ્ટધર કલ્યાણજી પછી **૧૦. શા૦ ભલ્લુજી** અને **૧૧. શા૦ ભાણજી** થયા.

કડુઆમતનો પ્રભાવક ભણશાલી પરિવાર

અમદાવાદમાં **અખો ભણશાલી** નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને ૩ પુત્રો અને ૧ પુત્રી હતી. તે સૌને મોટો પરિવાર હતો. આ બધાયે કડુઆમતના ચુસ્ત અનુયાયીઓ હતા. તેમની વંશાવલી આ પ્રકારે મળે છે.

૧. પહેલા પુત્ર સં૦ ભણશાલી **દેવજી** (પત્ની દેવલદે)ના વંશમાં (૧) **રૂપજી**, (૨) **ખીમજી**, (૩) **કીકો** થયા.

૨. બીજો પુત્ર ભણશાલી **કીકો**, તેનો પુત્ર વિજયરાજ.

૩. ત્રીજો પુત્ર ભણશાલી **જીવરાજ**, તેનો પુત્ર સૂરજી (પત્ની સુજાણદે). તેના પુત્રો (૧) સમરસંઘ, (૨) અમરસંઘ અને (૩) **સં૦ પંચાયણ**.

૪. **પુત્રી રૂપાઈ** – તે સોની પનીયાની પત્ની; તેની પુત્રીઓ – **ગજબાઈ, સોનબાઈ**.

આ પરિવારના કાર્યોની વિગત પૃ. ૨૯૨ થી ૨૯૭ ઉપર આપેલ છે.

ઉપર બતાવેલ ભણશાલી વંશમાં કે બીજા વંશમાં અમદાવાદમાં શ્રી ..... ભણશાલી જૈન થયો. તે દિલ્હીના બા૦ ફરુખશિયર (.....)નો

માનીતો હતો અને પ્રજાવત્સલ હતો. રાજ્યના અમલદારો ઉપર તેની મોટી ધાક હતી. અમલદારો પ્રજાને અન્યાય કરી શકતા નહીં.

મુસલમાનોએ પણ એકવાર મદનગોપાલની હવેલીને બાળવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. પણ શ્રી ..... ભણશાલીએ તેઓને રોકી રાખ્યા હતા.

શા. ..... ભણશાલી અને સૂબા અનોપસિંહ ભંડારીનો પરિચય અમો પ્રક. ૫૭માં 'સૂરતના સંઘવીઓ' વિભાગમાં આપીશું.

(લઘુપટ્ટાવલી; જૈન સાહિત્ય સંશોધક, ત્રૈમાસિક ખંડ : ૩, સં. ૧૯૮૪; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૨, પૃ. ૨૪૬–૪૭)

નાગોરી લોંકાગચ્છ –

ધર્મઘોષગચ્છ – ચંદ્રકુલના **રાજગચ્છ** અને ધર્મઘોષગચ્છની પટ્ટાવલી ભ૦ મહાવીરસ્વામીથી મળતી નથી, પણ આ૦ નન્નસૂરિથી આ પ્રકારે મળે છે –

૧. **આ૦ નન્નસૂરિ**, ૨. આ૦ અજિતયશોદેવ, ૩. આ૦ સહદેવ, ૪. **આ૦ પ્રદ્યુમ્નસૂરિ**, ૫. **તર્કપંચાનન આ૦ અભયદેવ**, ૬. આ૦ ધનેશ્વર, ૭. આ૦ અજિતદેવ, ૮. આ૦ વર્ધમાનસૂરિ, ૯. આ૦ શીલભદ્ર, ૧૦. **આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ**– તેમનાથી **'ધર્મઘોષગચ્છ'** નામ પડ્યું.

૧૧. આ૦ રત્નસિંહસૂરિ, ૧૨. આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ, ૧૩. આ૦ રત્નપ્રભસૂરિ, ૧૪. આ૦ **આનંદપ્રભસૂરિ**, ૧૫. આ૦ અમરપ્રભસૂરિ, ૧૬. આ૦ **જ્ઞાનચંદ્રસૂરિ**, ૧૭. આ૦ મુનિશેખરસૂરિ, ૧૮. આ૦ સાગરચંદ્રસૂરિ, ૧૯. આ૦ મલયચંદ્ર, ૨૦. ભ૦ **પદ્મશેખર**, ૨૧. ભ૦ પદ્મનંદ, ૨૨. આ૦ નંદિવર્ધન, ૨૩. ભ૦ નયપ્રભ, ૨૪. ભ૦ **વિજયચંદ્ર** અને ભ૦ **સાધુરત્ન** થયા. આ **ધર્મઘોષગચ્છ** ભટ્ટારક પરંપરામાંથી 'નાગોરી લોંકાગચ્છ' નીકળ્યો.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૩, ૨૮ થી ૩૧)

ઇતિહાસના પરિશીલનથી ઉપર પ્રમાણે જાણવા મળે છે. પરંતુ નાગપુરીય લોંકાગચ્છના ૭૪મા **શ્રીપૂજ ઋષિ રઘુનાથજીએ** સં. ૧૯૯૦માં પતિયાળામાં અષાડ સુદિ ૧૫ના દિવસે ભ૦ મહાવીરસ્વામીથી પોતાના સુધીની 'નાગપુરીય લોંકાગચ્છની પટ્ટાવલી' આ પ્રમાણે બનાવી છે.

નાગપુરીય (નાગોરી) લોંકાગચ્છની પટ્ટાવલી –

નિર્ગ્રન્થગચ્છ : ૧ થી ૨૭ આ૦ દેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ સુધીના **આચાર્યો** (પ્રક. ૧ થી ૧૩, પ્રક. ૧૩મું પૃ. ૨૪૧ થી ૨૪૫). **ચંદ્રકુળ** : ૨૮. **આ૦ ચંદ્રસૂરિ**, ૨૯. આ૦ સમંતભદ્રસૂરિ, ૩૦. વિદ્યાધરશાખાના આ૦ ધર્મઘોષસૂરિ,

૩૧. આ૦ જયદેવસૂરિ, ૩૨. આ૦ વિક્રમસૂરિ, ૩૩. આ૦ દેવાનંદસૂરિ, ૩૪. આ૦ વિદ્યાપ્રભસૂરિ, ૩૫. આ૦ નરસિંહસૂરિ, ૩૬. આ૦ સમુદ્રસૂરિ, ૩૭. આ૦ વિબુધપ્રભસૂરિ, ૩૮. આ૦ પરમાનંદસૂરિ, ૩૯. આ૦ જયાનંદસૂરિ, ૪૦. આ૦ રવિપ્રભસૂરિ, ૪૧. આ૦ ઉચિતસૂરિ, ૪૨. આ૦ પ્રૌઢસૂરિ, ૪૩. આ૦ વિમલચંદ્રસૂરિ. (**નોંધ** : આ ૨૮ થી ૪૩ સુધીના પટ્ટધરોનાં નામ વાસ્તવમાં વનવાસીગચ્છની પટ્ટાવલીમાંથી સાધારણ ફેરફાર સાથે લઈને અહીં ગોઠવ્યાં છે. જુઓ, પ્રક. ૧૫ થી ૩૪.) **નાગ૦ ગચ્છ** : ૪૪. **આ૦ નાગદત્તસૂરિ** – તેમનો પરિવાર **નાગોરીગચ્છના** નામથી જાહેર થયો. ૪૫. **આ૦ ધર્મસૂરિ**, ૪૬. આ૦ રત્નસિંહસૂરિ, ૪૭. આ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ, ૪૮. આ૦ રત્નપ્રભ, **આ૦ આણંદસૂરિ**, ૪૯. આ૦ અમરપ્રભસૂરિ, ૫૦. **આ૦ જ્ઞાનચંદ્ર**, ૫૧. આ૦ મુનિશેખરસૂરિ, ૫૨. આ૦ સાગરચંદ્રસૂરિ, ૫૩. **આ૦ મલયચંદ્ર**, ૫૪. **આ૦ વિજયચંદ્ર**. ૪૫ થી ૫૪ સુધીના પટ્ટધરોનાં નામ વાસ્તવમાં **ધર્મઘોષગચ્છના** ઉપરોક્ત (પૃ. ૨૯૯) નં. ૧૦ થી નં. ૨૪ સુધીના પટ્ટધરો છે. (**નાગોરીગચ્છ** : જુઓ પ્રક. ૩૫, ૩૯ થી ૪૪.) ૫૫. **આ૦ યશવંતસૂરિ**, ૫૬. આ૦ કલ્યાણસૂરિ, ૫૭. આ૦ શિવચંદ્રસૂરિ, ૫૮. **મહાત્મા દેવચંદ્ર, માણેકચંદ્ર** – આ બંને શિથિલાચારી બન્યા અને 'સુરાણાના વહીવંચા' બન્યા, આથી **મહાત્મા**-ચેરણ કહેવાયા. આ પ્રમાણે ૫૮ પાટ સુધી **ધર્મઘોષ નાગોરીગચ્છ** નામ હતું.

તે પછી **નાગોરી લોંકાગચ્છની** પટ્ટાવલી તથા ઇતિહાસ નીચે મુજબ મળે છે :

૫૯. **આ૦ હીરાગરસૂરિ** – તે શ્રીમાલી હતા.

૬૦. **આ૦ રૂપચંદસૂરિ** – તે નાગોરના શા૦ રયણુજી સુરાણા ઓસવાલ અને તેની પત્ની **શિવાદેવીના** પુત્ર હતા.

નાગોરમાં સુરાણા ગોત્રના દેવદત્ત ઓશવાલને બે પત્નીઓ હતી. ૧. દેલ્હણા અને ૨. કર્માદેવી. **દેલ્હણાને રયણુ**, સાંડોજી અને સોહિત તથા **કર્માદે**ને સહસ્રમલ નામે પુત્રો થયા. તે બધા ધર્મી હતા. તેઓએ શત્રુંજયનો છ'રી પાળતો **યાત્રાસંઘ** કાઢ્યો ને **સંઘપતિ** બન્યા. તે પૈકીના પહેલા પુત્ર શા૦ **રયણુજી** અને તેની પત્ની શિવાદેને ભાંડરાજ, હરચંદ, **રૂપચંદ**, કર્મચંદ્ર અને **પંચાયણ** એમ પાંચ પુત્રો થયા. બીજા ભાઈઓને પણ **પુત્રપરિવાર** હતો. સુરાણા કુટુંબમાં **મોટો પરિવાર** હતો.

રયણુશાહે બીકાનેરમાં **સુરાણાનો વાસ** વસાવ્યો; પણ તે અર્ધો વસ્યો અર્થાત્ અધુરો રહ્યો. બીજા જૈનોએ પણ બીકાનેરમાં જુદા જુદા **વાસો** વસાવ્યા.

વચ્છાવતોએ તથા **પંચે** સં. ૧૫૬૨માં મોટા ચોકમાં જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો

અને મંડોવરથી સં. ૧૩૮૦ની જિનપ્રતિમા લાવી પંચે તે જિનપ્રાસાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે મંદિર વચ્છાવતોના વહીવટમાં હતું. વચ્છાવતોએ સં. ૧૫૭૨માં કાર્તિકી પૂર્ણિમાના દિવસે પ્રભુની પહેલી પૂજા કરવા બાબત જોહુકમી ચલાવી. પરિણામે તેઓને શા૦ રયણુજી સુરાણા સાથે ઝઘડો થયો.

રયણુશાહે બિકાનેરના રાજા રાવ લૂણકરણને પ્રસન્ન કરી, બીજી જમીન મેળવી, સં. ૧૫૭૮માં વિજયાદશમીના દિવસે **ભ૦ મહાવીરસ્વામીના** જિન-પ્રાસાદનો પાયો નાખ્યો.

અધ્યયન : આ તરફ **રૂપચંદને** જૈન સિદ્ધાંત ભણવાનો પ્રેમ જાગ્યો. તે નાગોરમાં વધુ રહેતો હતો; પણ સિદ્ધાંતો મળે ક્યાંથી ? આથી તેણે જાલોરના લહિયા લોંકાશાહ પાસે સમસ્ત જૈન સિદ્ધાંત લખાવ્યાં. ત્યારે રૂપચંદજીએ તેને વચન આપ્યું કે, આના બદલામાં હું યતિ બની, **ક્રિયોદ્ધાર** કરીશ ત્યારે, મારા ગચ્છ સાથે તારું નામ જોડીશ. રૂપચંદ સુરાણાને મુનિદીક્ષાનો ભાવ હતો. **શ્રી શ્રીપાલ હીરાગર** તેનો મિત્ર બન્યો. **પંચાયણને** પણ દીક્ષાની ભાવના હતી.

નાગોરી લોંકાગચ્છ – હીરાગર, રૂપચંદ તથા પંચાયણ સં. ૧૫૮૦ના જેઠ સુદિ ૧ ના રોજ નાગોરમાં માતાપિતા અને પત્નીને છોડી, સ્વયં લોચ કરી, પાંચ મહાવ્રત સ્વીકારી, **વેશ પહેરી**, દીક્ષા લઈ ભ૦ ચંદ્રપ્રભના જિનાલયમાં જઈ ઊતર્યા. સ્થાનિક શાહુકારોએ આવીને હીરાગર અને રૂપચંદને **આચાર્યપદ** આપ્યું. તેમનાથી **'નાગોરી લોંકાગચ્છ'** નીકળ્યો. રૂપચંદની પત્ની બાર વ્રતધારી શ્રાવિકા બની.

આ ત્રણે નવા મુનિવરોની **જીવનચર્યા** આ પ્રમાણે હતી.

વનમાં રહેવું. ત્રીજે પહોરે ગામમાં ગોચરીએ જવું. શુદ્ધ આહાર લેવો. છ જીવનિકાયની રક્ષા કરવી. પાંચ આચાર પાળવા. વનમાં કાયોત્સર્ગ કરવો. ઉનાળામાં આતાપના લેવી. શિયાળામાં ઠંડી સહન કરવી. ઉપશમમાં રહેવું. ઉપદેશ દેવો. સમભાવમાં રહેવું વગેરે.

સ્વગચ્છવૃદ્ધિ – એ ત્રણેએ માળવા, વાગડ, મારવાડ, મેવાડમાં વિચરી પોતાના ગચ્છના શ્રાવકો બનાવ્યા. **શેઠ રયણુજીએ** પણ સં. ૧૫૮૫માં નાગોરમાં આ૦ હીરાગરસૂરિજી પાસે 'દીક્ષા' સ્વીકારી. તે દીક્ષા પાળી, ૫૦ દિવસનું અનશન કરી, નાગોરમાં સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામી, વૈમાનિક દેવ થયા.

આ૦ હીરાગર અને આ૦ રૂપચંદે સં. ૧૫૮૬માં શેઠ શ્રીચંદ્ર લખપતિની કોઠીમાં ચોમાસુ કરી ઉપકેશગચ્છના જૈનોને પોતાના બનાવ્યા.

આ૦ હીરાગરે ઉજ્જૈનમાં ૨૧ દિવસનું અનશન કરી **'સ્વર્ગગમન'** કર્યું.

આ૦ રૂપચંદે ઉજ્જૈનથી 'મહિમનગર' જઈ ઉપરાઉપરી ઘણાં માસક્ષમણ કર્યાં. કોચર, ભંડારી, વહોરા, વાઘેરા, ચોધરી, ચોપડા, નાહર, શાહ, વૈદ્ય, બાફણા, લલવાણી, **વરદિયા**, નાહટા વગેરે ૧,૮૦,૦૦૦ ઓશવાલોને **'પોતાના ગચ્છના જૈન'** બનાવ્યા.

મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિવર લખે છે કે, લોંકામતમાં અનુક્રમે ૧ **લોંકાશાહ**, ૨ ભાણજી, ૩ માદાજી, ૪ ભીમાજી, ૫ ભૂતાજી, ૬ જગમાલજી અને ૭ સં. ૧૫૮૦માં રૂપાજી થયા. આ ઋષિ રૂપાજીથી 'નાગોરી લોંકાગચ્છ' નીકળ્યો.

(પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૬૫; પ્રવચન પરીક્ષા, વિશ્રામ : ૮, ગા : ૧૫ની ટીકા)

આ૦ રૂપચંદે ૧૬૦૧માં **મહિમપુરમાં** સ્વર્ગવાસ કર્યો.

૬૧. **આ૦ દેપાગરસ્વામી** – તે કોરડાના શા૦ ખેતસી પરીખ અને તેની પત્ની ધનવતીના પુત્ર હતા. તેણે નાગોરમાં દીક્ષા લીધી. તેમના ઉપદેશથી સં. ૧૬૧૬માં ચિત્તોડનો તપગચ્છનો શ્રાવક **શા૦ ભારમલ કવડિયો** તેમના ગચ્છમાં આવ્યો. પછી ચિત્તોડના **શા૦ ભામાશાહ** નાહટાએ ભારમલ કવડિયાને દક્ષિણાવર્ત શંખ આપ્યો.

ભારમલ કવડિયાને **ભામાશાહ*** તથા **તારાચંદ** વગેરે પુત્રો હતા. તે નાગોરીગચ્છના **પ્રભાવક શ્રાવકો** હતા. ચિત્તોડના રાણાથી તારાચંદ ગોલવાડનો હાકેમ બન્યો અને તેણે 'સાદડી નગર' વસાવ્યું, તેમાં **પોષાળ** બનાવી; અને ગામે ગામ ઘણા ઓશવાળોને ધન આપી પોતાના (નાગોરી લોંકા) ગચ્છમાં લીધા. (આજે ગોલવાડમાં લગભગ સવાસો ઘર લોંકાગચ્છના હોવાનું મનાય છે.) ભામા કવડિયાએ સીંગપુરના 'દિગમ્બરી જૈનો'ને નાગોરી લોંકાગચ્છના શ્રાવક બનાવ્યા. તેમાંનાં ૧૭૦૦ ઘરોને **પોતાના ગચ્છમાં** લીધા. 'ભીંડરક'માં ૧,૮૪,૦૦૦ ઘરોને નાગોરી લોંકાગચ્છના જૈન બનાવ્યા.

શિવગંજના હનુમાનવાસમાં શેઠ અનરાજજી કવડિયા વગેરે તપગચ્છના જૈનો છે.

લુધિયાણામાં **શેઠ શ્રીચંદ** નામે ૮૪ લાખનો માલિક ધનપતિ હતો. તેનો ભાઈ મરીને દેવ થયો હતો. તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સીમંધરસ્વામી પાસે ગયો. ત્યાં તેમના મુખથી આ૦ દેપાગરની તેણે ઘણી **પ્રશંસા** સાંભળી, જે પોતાના ભાઈને જણાવ્યું. **શેઠ શ્રીચંદે** આ૦ દેપાગરને પોતાના ગુરુ બનાવ્યા. તેની **પુત્રી ધર્મકુમારીએ** આ૦ દેપાગર પાસે પોતાની ૩ બહેનો સાથે **દીક્ષા** લીધી. પછી તે **પ્રવર્તિની** બની. તેણે માત્ર ૧૨ ગાઉપ્રમાણ ક્ષેત્રમાં વિહાર કર્યો હતો.

★ વીર ભામાશાહ માટે જુઓ પ્રક. ૪૪, પૃ. ૨૪.

આ૦ દેપાગરે ૨૭ વર્ષ સુધી આચાર્યપદે રહી, ૨૧ દિવસનું અનશન કરી, મેડતામાં કાળ કર્યો. તેણે નાગોરી લોંકાગચ્છનો મોટો ઉદ્યોત કર્યો.

૬૨. **આ૦ વૈરાગ્યસ્વામી** – તે નાગોરના શા૦ ભલ્લરાજ શ્રીમાલી અને તેની પત્ની રત્નાવતીના પુત્ર હતા. તેણે ૧૯ વર્ષો સુધી ગચ્છનાયકપદે રહીને, ૧૧ દિવસનું અનશન કરી, મેડતામાં કાળ કર્યો.

૬૩. **આ૦ વસ્તુપાલસ્વામી** – તે નાગોરના શા૦ મહારાજ કડવાણી અને તેની પત્ની હર્ષદેવીના પુત્ર હતા. તેણે નાગોરમાં દીક્ષા લીધી, ૭ વર્ષ ગચ્છનાયકપદે રહી, ૨૭ દિવસનું અનશન કરી, મેડતામાં સ્વર્ગગમન કર્યું.

૬૪. **આ૦ કલ્યાણસૂરિ** – તે રાજલદેસરના શા૦ શિવદાસ સુરાણા અને તેની પત્ની કુસુમાદેવીના પુત્ર હતા. તેણે બિકાનેરમાં દીક્ષા લીધી, નાગોરમાં આચાર્યપદ સ્વીકાર્યું. ૨૪ વર્ષ ગચ્છનાયકપદે રહી, ૮ દિવસનું અનશન કરી લાહોરમાં સ્વર્ગવાસ કર્યો. તે બહુ પ્રતાપી હતા. તેમણે સોએકને દીક્ષા આપી અને ગચ્છની વૃદ્ધિ કરી.

૬૫. **આ૦ ભૈરવસ્વામી** – તે નાગોરના સૂરવંશના શા૦ તેજશી અને તેની પત્ની લક્ષ્મીદેવીના પુત્ર હતા. તેમની દીક્ષા અને આચાર્યપદ પણ નાગોરમાં થયાં. તેમણે શુદ્ધ સંયમ પાળી, ૧૨ વર્ષ સુધી ગચ્છનાયકપદે રહી, ૮ દિવસનું અનશન કરી સોજતમાં સ્વર્ગગમન કર્યું. તેમને **ભૈરવ યક્ષ પ્રસન્ન** હતો. તેમના આશીર્વાદથી નાગોરના ગહિલડા ગોત્રના **શા૦ હીરાચંદ** વગેરે પૂર્વદેશમાં જઈ ધનવાન બન્યા. શેઠ હીરાચંદ ગહિલડાના વંશમાં **જગતશેઠ** થયા. શેઠ હીરાચંદે બાદશાહ ફરૂખશિયરને ઘણું ધન આપ્યું તે વાત ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે.

(જુઓ પ્રક. ૫૮, પૃ. ૧૭૪)

૬૬. **આ૦ નેમિદાસ** – તે બિકાનેરના સૂરવંશના શા૦ રાયચંદ અને તેની પત્ની રાજનાદેવીના પુત્ર હતા. તેણે બિકાનેરમાં દીક્ષા લીધી. ૧૮ વર્ષ ગચ્છનાયકપદે રહી, ૯ દિવસનું અનશન કરી, નાગોરમાં કાળ કર્યો.

૬૭. **આ૦ આસકરણ** – તે મેડતાના સૂરવંશીય શા૦ લધ્ધુમલ અને તેની પત્ની તારાજીના પુત્ર હતા. તેમણે નાગોરમાં દીક્ષા લીધી. ૧૮ વર્ષ ગચ્છનાયકપદે રહી, ૯ દિવસનું અનશન કરી, સં. ૧૭૨૪માં નાગોરમાં કાળ કર્યો.

૬૮. **આ૦ વર્ધમાન** – તે જાખાક્ષરના શા૦ સુરમલ વેદ અને તેની પત્ની લાડમદેના પુત્ર હતા. તેમણે નાગોરમાં દીક્ષા લીધી અને સં. ૧૭૨૫ના મહા સુદ ૫ ના ગચ્છનાયકપદ સ્વીકાર્યું. સં. ૧૭૩૦ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ના બિકાનેર

આવતાં તેના ભક્તોએ મોટો ઉત્સવ કર્યો. શ્રીફળની **પ્રભાવના** કરી. આચાર્યે સં. ૧૭૩૩માં ૭ દિવસનું અનશન કરી કાળ કર્યો.

૬૯. **આ૦ સદારંગસૂરિ** – તે નાગોરના સૂરવંશના શા૦ ભાગચંદના પાંચમા પુત્ર હતા. તે શિશુવયમાં જ ઉપાશ્રયમાં સ્થવિર મુનિના આસન પર બેસી ગયા અને બોલ્યા કે, 'મારે યતિ થવું છે.' તેણે ૯ વર્ષની ઉંમરે **આ૦ આસકરણના** હાથે નાગોરમાં દીક્ષા લીધી. તેણે ૧૫ વર્ષની ઉંમરે જાવજ્જીવ **છટ્ઠનું તપ** કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. છ વિગઈનો ત્યાગ કર્યો. તે **મહાતપસ્વી** તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા. તેમને આ૦ આસકરણની આજ્ઞાથી **આ૦ વર્ધમાને** પોતાની પાટે ૬૯મા 'ગચ્છ-નાયક' બનાવ્યા. હીંસારકોટના **બ્રહ્મેચા કવાડા ગોત્રના** શા૦ **શાંતિભદ્ર** ઉત્તમચંદે નાગોર આવી, ગુરુને વંદન કરી, ચાર હજાર રૂપિયા ખરચીને નાગોરમાં **સ્વામીવાત્સલ્ય કર્યું.**

ઘણા બાદશાહો અને રાજાઓ તેમના ભક્ત હતા. તે પૈકી બિકાનેર નરેશ **અનુપસિંહ** અને યુવરાજ સુજાણસિંહ વગેરે મુખ્ય હતા.

અમારિ : તેમણે સં. ૧૭૬૦માં લાહોરમાં અને સં. ૧૭૬૧માં દિલ્હીમાં ચોમાસાં કર્યાં. ત્યાં મહામાત્ય શીતલદાસ વગેરેને ઉપદેશ આપી, દયાધર્મનો ઉદ્‌દ્યોત કર્યો. આગરામાં બાદશાહ ફરૂખશિયરના સાળા મહાખાને તેમના ઉપદેશથી પોતાના રાજ્યમાં અમારિ પળાવી.

ગચ્છસંઘર્ષ : ઋષિ રઘુનાથજી લખે છે કે, બિકાનેરમાં ૨૭ મહોલ્લા વસેલા હતા. તે પૈકીના ૧૩ મહોલ્લાઓ ભ૦ ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ તરફના હતા અને ૧૪ મહોલ્લાઓ ભ૦ મહાવીરસ્વામીના જિનાલય તરફના હતા. ત્યાં સં. ૧૬૪૦ સુધીમાં કોઈ ઝઘડો ન હતો, પણ **મંત્રી કર્મચંદે** રાજા રાયસિંહના રાજકાળમાં ૧૩ મહોલ્લાઓમાં ''માત્ર ખરતરગચ્છના ભટ્ટારકો માટે જ વાજાં વગાડાય, બીજાઓ માટે વગાડી ન શકાય'' એવી મર્યાદા બાંધી* અને ઠાકરશી વેદે રાજા સૂરસિંહના રાજકાળમાં ૧૪ મહોલ્લાઓમાં ''માત્ર કવલાગચ્છના ભટ્ટારકો માટે જ વાજાં વગાડાય, બીજાઓ માટે વગાડી ન શકાય'' એવી મર્યાદા બાંધી. તપાગચ્છ, લોંકાગચ્છ વગેરેના આચાર્યો બિકાનેરમાં આવે ત્યારે ૨૭ મહોલ્લાઓમાં વાજાં વગાડી શકાતાં નહીં. તેમનો નગરપ્રવેશ વાજાં વિના જ થતો. કોઈ આ મર્યાદા તોડે તો મોટો ક્લેશ ઊભો થતો.

★ શ્રીયુત અગરચંદજી નાહટાના યુગપ્રધાન જિનચંદ્રસૂરિ નામક પુસ્તકના પૃ. ૨૮૪માં આ જ આશયનો સં. ૧૬૬૪ના માગશર વદિ ૯ નો પરવાનો છપાયો છે. જે રાજા સૂરસિંહજીના કુમાર ગજસિંહનો વાજાં વિશેનો પરવાનો છે.

નાગોરી લોંકાગચ્છના જૈનોએ જ્યારે આ૦ સદારંગસૂરિ સં. ૧૭૬૬માં બિકાનેરમાં આવ્યા ત્યારે બિકાનેર નરેશની આજ્ઞા મેળવી આ મર્યાદા તોડી, પોતાના ભટ્ટારકનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

(વિશેષ માટે જુઓ પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૮૪–૩૮૫)

આ૦ સદારંગસૂરિએ વર્ષો સુધી ગચ્છનાયકપદે રહી, સં. ૧૭૭૨માં બિકાનેરમાં, ૧૦ દિવસનું અનશન કરી, **ઋષિ** ઉદયસિંહની સમ્મતિથી **ઋષિ જગજીવનને** પોતાના ગચ્છનાયકપદે બેસાડવાનો **પટ્ટો** લખી આપી, સ્વર્ગગમન કર્યું. તેમને ૨૪ શિષ્યો હતા, તે મોટા વિદ્વાન, તપસ્વી, **પ્રભાવક** અને લબ્ધિપાત્ર હતા. તે પૈકી **ઋ૦ જ્ઞાનજીને** દુષ્ટ ડાકણ વળગી હતી અને **ઋ૦ દુર્ગાદાસ** કોઈના હાથે મરણ પામ્યા હતા.

૭૦. **આ૦ જગજીવનદાસ** – તે પઢિહારાના **શા૦ વીરપાલ ચોરવેટિક** અને તેની પત્ની રતનના પુત્ર હતા. તેમણે મેડતામાં દીક્ષા અને નાગોરમાં ગચ્છનાયકપદ સ્વીકાર્યું. તે **ઋ૦ ઉદયસિંહના** શિષ્ય હતા.

ગચ્છભેદ : એક તરફ ગચ્છનાયક બન્યા અને બીજી તરફ ભંડારી તથા ઘોડાવતોએ ગુરુ **ઋષિ ઉદયસિંહને** પણ ગચ્છનાયક બનાવ્યા. આ રીતે ગચ્છભેદ થયો.■

ચમત્કારો : ભ૦ **જગજીવનદાસજી** ભટનેર, સરસાવા, હિંસારકોટ, **બુલઢાણા**, ટોહણા, **સુનામ, સમાના, રોપડ**, બજવાડા, રાહુ, જલંધર, ગુજરાત અને **રાવલપીંડી** થઈ **લાહોર** પધાર્યા. ત્યાં તેમણે મૂર્છા પામેલા એક મોગલ

■ એક હસ્તલિખિત પાનામાં એક **પટ્ટાવલી** આ પ્રકારે મળે છે – અથ શ્રી નાગોરી-ગચ્છાધિપતિનામ લિખ્યતે – ૧. આચાર્યશ્રી શ્રી હીરાગરજી, ૨. (૬૦) **આચાર્યશ્રી શ્રી રૂપચંદજી**, ૩. તત્પાટે પ્રભાકર આચાર્યશ્રી શ્રી દેપાગરજી, ૪. આચાર્યશ્રી શ્રી વયરાગરજી, ૫. આચાર્યશ્રી શ્રી વસંતપાલજી, ૬. આચાર્યશ્રી શ્રી કલ્યાણજી, ૭. આચાર્યશ્રી શ્રી ભયરદાનજી, ૮. આચાર્યશ્રી શ્રી નેમિદાસજી, ૯. આચાર્યશ્રી શ્રી આસકરણજી, ૧૦. આચાર્યશ્રી શ્રી વર્ધમાનજી, ૧૧. **આચાર્યશ્રી શ્રી** (૬૯) **સદારંગજી**, ચિરંજીવ્યાત્ વર્ષકોટિ પર્યંત ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ ૧૨. આચાર્યશ્રી **શ્રી ઉદેસિંઘજી**, ૧૩. **શ્રી રામસંઘજી**.

વિવિધ ગ્રંથ પ્રશસ્તિઓ તથા પુષ્પિકાઓના આધારે અહિપુરગચ્છ (નાગોરીગચ્છ)ની **યતિપરંપરા** આ પ્રકારે મળે છે –

અ ૧. પૂજ્ય હેમરાજજી, ૨. ઋષિ બખ્તાજી, ૩. ઋષિ વસ્તાજી, ૪. ઋષિ સાંવલજી – તેમણે સં. ૧૮૧૩ના ચૈત્ર સુદિ ૧ ના રોજ અકબરાબાદ (આગરા)માં "દશવૈકાલિકસૂત્ર અ૦ ૪, પાનાં ૯" લખ્યાં. ☛

મુસલમાનને સાજો કર્યો. આથી તેમનો મહિમા વધ્યો. તેમણે શા૦ સમરથમલનું વહાણ તાર્યું, એક બુઢ્ઢી શ્રાવિકાનો કોઢ મટાડ્યો, એમ ચમત્કારો બતાવ્યા.

તે સં. ૧૭૮૪માં બિકાનેર પધાર્યા. તેમણે અહીં બે ચોમાસાં કર્યાં. પછી માળવા જઈ આવી, બિકાનેરમાં ચાર ચોમાસાં કર્યાં.

તેમણે ૪૪ વર્ષ સુધી ગચ્છનાયકપદે રહી, પાંચ દિવસનું અનશન કરી, સં. ૧૮૧૬ના આસો વદ ૭ની સવારે બિકાનેરમાં સ્વર્ગગમન કર્યું. તેમને ૮ શિષ્યોનો પરિવાર હતો.

૭૧. **આ૦ ભોજરાજ** – તે રહાસરના શા૦ જીવરાજ **બોહિત્થ** અને તેની પત્ની કુશલાના પુત્ર હતા. તેમણે ફતેહપુરમાં **દીક્ષા** લીધી અને સં. ૧૮૧૬ના ફાગણમાં નાગોરમાં **ગચ્છનાયકપદ** સ્વીકાર્યું.

તેમણે ૬ વર્ષ ગચ્છનાયકપદે રહી, માળવામાં ૫૦ યતિઓ સાથે વિહાર કરી, મેડતામાં ૩ દિવસનું અનશન કરી, કાળ કર્યો.

૭૨. **આ૦ હર્ષચંદ્રસૂરિ** – તે કરણુગામના શા૦ ભોપતન **નવલખા** અને તેમની પત્ની ભક્તાદેના પુત્ર હતા. તેમણે સોજતમાં દીક્ષા લીધી અને સં. ૧૮૨૩ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના નાગોરમાં **ગચ્છનાયકપદ** સ્વીકાર્યું.

તેમણે ૧૯ વર્ષ ગચ્છનાયકપદે રહી, ૩ દિવસનું અનશન કરી, સવાલખના જયપુરમાં કાળ કર્યો. તે **મોટા પંડિત** હતા.

તેમનો જીવનવિસ્તાર ઋષિ રઘુનાથજીની 'પદ્યપટ્ટાવલી'થી જાણવો.

૭૩. **શ્રીપૂજ લક્ષ્મીચંદજી** – તે નવહર ગામના શા૦ જીવરાજ કોઠારી અને તેની પત્ની જીવરંગદેના પુત્ર હતા. તેમણે સં. ૧૮૪૨ના અષાડ વદિ ૨ ના રોજ નાગોરમાં દીક્ષા સ્વીકારી, **પોતાના હાથે જ ગચ્છનાયકપદ લીધું.** તેમણે નાગોરમાં બે ચોમાસાં કર્યાં અને વ્યાખ્યાન આપી લોકોને ધર્મ માર્ગે ચડાવ્યા.

તે નાગોરથી વિહાર કરી જોજાવરનગર, બિકાનેર, સુનામ, પતિયાલા, અંબાલા, રોપડ, હુશિયારપુર, જેજોં, જગરૂપ, કૃષ્ણપુર, ધનવાલું, ચુરૂ, દિલ્હી, લખનૌ, કાશી, પટના, મકસુદાબાદ, ભરતપુર, કોટ, માળવા, નાગોર, જાલોર,

---

☛ આ ૧. **પૂજ્ય ભોજરાજજી**, ૨. ઋષિ શાંતિદાસજી, ૩. ઋષિ **રાઘવજી** – તેમણે સં. ૧૮૦૪ના આસો સુદિ ૧ ગુરુવારે સાબતિગંજમાં લોહિયામંડીમાં મનોહરદાસે કરેલ ધર્મપરીક્ષા (પાનાં : ૮૨) લખી. તેમને (૧) ઋષિ શ્રીપતિ, (૨) ઋષિ કિસનાજી અને (૩) ઋષિ ભવાનીદાસજી નામે શિષ્યો હતા.

ફ ૧. ઋષિ હરદત્તજીના શિષ્ય **ઋષિ વનેચંદજીએ** વિદગ્ધમુખમંડન નામક ગ્રંથ લખ્યો.

જેસલમેર, ફલોધિ, ઝજઝુરી અને બિકાનેર વગેરે સ્થળોમાં ફર્યા હતા.

તે પાલખીમાં બેસતા. તેમની સાથે ઘણા યતિઓ રહેતા. બિકાનેરના રાજા રત્નસિંહે તેમનો ઠાઠમાઠથી નગરપ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાં તે ત્રણ વર્ષ સુધી રહ્યા. પછી સુનામના સંઘની વિનતિથી નવહર, રાજપુર, રોઢા, બુલઢાણા થઈ સુનામ પધાર્યા. તેમની સાથે ૭૧મા આચાર્ય ભોજરાજના શિષ્ય ઋ૦ લઘુરાજના શિષ્ય પં૦ રાજસિંહ તથા તેમના શિષ્ય ઋ૦ રઘુનાથ વગેરે ૨૪ યતિઓ હતા. તેમણે ત્યાંથી સમાના, સઢૌર, અંબાલા, બનૂડ, રોપડ, નાલાગઢ, લુધિયાણા વગેરે સ્થળોમાં ફરીને સં. ૧૮૯૦માં પતિયાલામાં ચોમાસું કર્યું.

૭૪. **ઋષિ રઘુનાથજી** – તે ૭૧મા આ૦ ભોજરાજના પ્રશિષ્ય પં૦ રાજસિંહના શિષ્ય હતા. તેમણે 'નાગપુરીય લોંકાગચ્છ પદ્ય પટ્ટાવલી' તથા સં. ૧૯૮૯ના અષાડ સુદિ ૨ ના દિવસે 'નાગપુરીય લોંકાગચ્છની ગદ્ય પટ્ટાવલી–ગદ્ય પ્રબંધ' બનાવ્યો. (વિવિધગચ્છ પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૭૭ થી ૯૬)

પાયચંદમત –

સૂચના – અમે પહેલાં (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૪ થી ૪૬૭) વડગચ્છના ૪૧મા આ૦ વાદિદેવસૂરિથી ૫૪મા ભ૦ સોમરત્નસૂરિ સુધીની વાદિદેવસૂરિપરંપરા નાગોરી શાખા આપી છે, એમ તેનું નામ નાગોરી વડગચ્છ–નાગોરી તપાગચ્છ બતાવ્યું છે. તે પટ્ટાવલીમાં જણાવ્યું છે કે –

૫૫ મા આ૦ જયશેખરસૂરિએ સં. ૧૫૦૧માં તપગચ્છના આ૦ જગતચંદ્રસૂરિની નિશ્રામાં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તે સમયથી નાગોરી શાખા 'નાગોરી તપાગચ્છ' તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૪)

સાથો સાથ એ પણ બતાવ્યું છે કે – ૫૦મા આ૦ હેમહંસસૂરિની શિષ્ય પરંપરામાં (૫૧ મા) પં૦ લક્ષ્મીનિવાસ, (૫૨ મા) પં૦ પુણ્યરત્ન અને (૫૩ મા) પં૦ સાધુરત્ન થયા. તેમના શિષ્ય યતિ પાર્શ્વચંદ્ર હતા. ૫૪ મા ભ૦ સોમરત્નસૂરિએ યતિ પાર્શ્વચંદ્રને ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું. ઉપા૦ પાર્શ્વચંદ્રથી સં. ૧૫૭૨માં પાયચંદમત નીકળ્યો અને પાર્શ્વચંદ્રના શિષ્ય–વિનયદેવથી સં. ૧૬૦૨ વૈશાખ સુદિ ૭ (કે ૩) સોમવારથી સુધર્મગચ્છ શરૂ થયો. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૫–૪૬૬)

તેમાં વિશેષ આ પ્રમાણે જાણવું : (૧) ભ૦ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિએ ૧૧ બોલની નવી પ્રરૂપણા કરી નવોમત ચલાવ્યો હતો. મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિએ 'પ્રવચન પરીક્ષા'માં આનો ખુલાસો કર્યો છે.

(૨) સ્થાનકવાસી જૈન વાડીલાલ મોહનલાલ શાહ ગંભીર સંશોધન કરી જાહેર કરે છે કે, ''લોંકાશાહ સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન, દાન

વગેરે ધર્મોને માનતા ન હતા. તેનાથી **લોંકામત** નીકળ્યો. લોંકાશાહના અનુયાયીઓએ ૧. જિનપ્રતિમા–જિનાલયની નિંદા કરવી નહીં, ૨. હંમેશાં જિનાલય–જિનપ્રતિમાનાં દર્શન કરવાં અને ૩. પૂર્વાચાર્યોના અવર્ણવાદ બોલવા નહીં વગેરે **શરતો** સ્વીકારી, આ૦ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ પાસે સૂત્રોના ગુજરાતી **ટબ્બા** (અનુવાદ) તૈયાર કરાવ્યા. પરંતુ લોંકાશાહના અનુયાયીઓએ એ શરતોનો ભંગ કર્યો, આથી આ૦ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિએ ત્યારબાદ બીજા ટબ્બા બનાવ્યા નહીં.''

(મૂળ જૈન ધર્મ અને હાલના સંપ્રદાયો, પૃ. ૩૫૯)

(૩) **કડુઆમતના** ૯મા ગાદીધર **શા૦ કલ્યાણજી** કડુઆમતની પટ્ટાવલીમાં લખે છે કે, શા૦ **રાઘવજી** તથા ત્રીજા શા૦ **વીરજીના** સમયે સં. ૧૫૭૨માં તપામતમાંથી **પાયચંદમત** નીકળ્યો. પાયચંદજી (પાર્શ્વચંદ્ર)એ લોકોને ઠગવા મેલો વેષ પહેર્યો, કડક ક્રિયા કરવા માંડી અને વીરમગામ વગેરેના કડુઆમતના શ્રાવકોને પોતાના ભક્ત બનાવ્યા. સંવરી **બ્રહ્મચંદ** તેમનો શિષ્ય બન્યો.

(વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૧૨૧ થી ૧૫૫
તથા પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૯૦)

અમે પહેલાં પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૬–૪૬૭માં, ટિપ્પણમાં **પાયચંદમતની ટૂંકી પટ્ટાવલી** આપી છે. તેમાં વિશેષ આ પ્રમાણે છે –

૫૫. **આ૦ સમરચંદ્રસૂરિ** – તેમણે ધર્મ, અધર્મ, મિશ્ર, હેય, જ્ઞેય, ઉપાદેય, વિધિચરિતાનુવાદ, નિશ્ચય અને **વ્યવહાર** એમ પાયચંદમતની પ્રરૂપણાના ''૧૧ બોલની સજ્ઝાય (ગાથા-૧૧)'' બનાવી.

૫૬. **આ૦ રાજચંદ્રસૂરિ**, ૫૭. **આ૦ વિમલચંદ્ર**, ૫૮. **આ૦ જયચંદ્રસૂરિ**– તપાગચ્છના ૬૦મા **ભટ્ટારક શ્રી વિજયદેવસૂરિ** અને **આ૦ વિજયસિંહસૂરિવરો** વિ. સં. ૧૬૮૭ થી ૧૬૯૪ સુધી દક્ષિણમાં અને ખાનદેશમાં વિચર્યા હતા. વિજાપુર, બુરહાનપુર, ઔરંગાબાદ વગેરેમાં ચોમાસું રહ્યા હતા. **તેઓના** ઉપદેશથી ત્યાં નવાં જિનાલય, નવી જિનપ્રતિમાઓ, પદવીપ્રદાનો વગેરે બન્યાં. ત્યારબાદ તેઓએ સં. ૧૬૯૫માં માંડવગઢમાં ચોમાસું કર્યું. ત્યાં તેઓના ઉપદેશથી નવાં જિનાલય, જિનપ્રતિમાઓ વગેરે બન્યાં. તેઓએ ત્યાં જ સં. ૧૬૯૫-૯૬માં તેની અંજનશલાકા કરાવી, ચોમાસા બાદ ખાસ કારણે ત્યાંથી જલદી વિહાર કરી ગયા. પછી તે જિનપ્રતિમાઓની જુદા જુદા ગચ્છના આચાર્યોના હાથે સં. ૧૬૯૬માં ગાદી–પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. તે પૈકીના ૫૮મા **આ૦ જયચંદ્રસૂરિવરે** અથવા તપગચ્છના ગીતાર્થે માંડવગઢની કર્ણવાડીમાં ૧૬૯૬ના મહા વદિ ૧ ના રોજ કોઈ કોઈ જિનપ્રતિમાની ગાદી–પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેમજ ભ૦

વિજયદેવસૂરિના ગીતાર્થોએ સં. ૧૬૯૬ના વૈશાખ સુદ ૫ ના માંડવગઢમાં તથા પાલીતાણામાં જિનપ્રતિમાની ગાદી–પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (પ્રક. ૬૦, પૃ. ૨૯૪)

૫૮મા આ૦ જયચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૬૯૬ મહા વદિ ૧ ના રોજ માંડવગઢમાં ઉપર સૂચવેલ ભ૦ વિજયદેવસૂરિના ઉપદેશથી તૈયાર થયેલ જિનપ્રતિમાઓ પૈકી જે કોઈની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી, તેમાંના **પ્રતિમાલેખો** આ પ્રમાણે મળે છે.

(૧) ભ૦ ચન્દ્રપ્રભુ પ્રતિમાલેખ –

તપાપક્ષે ભટ્ટારક શ્રી વિજયદેવસૂરિશ્રી વિજયસિંહસૂરિ પ્રતિષ્ઠિતમ્ સં. ૧૬૯૬ વર્ષે માઘ માસે કૃષ્ણપક્ષે પ્રતિપત્ (૧) કર્મવાટ્યાંશ્રીમંડપદુર્ગે શ્રીમન્નાગપૂરીયતપાગચ્છે શ્રીપાસચંદગુરુભ્યો નમઃ । શ્રી જયચંદ્રસૂરિવિજયે ॥ સાહ ખેતા ખેતા + + + બિમ્બં પ્રતિષ્ઠાપિતં શ્રીમાલીગોત્રે...

નોંધ : બુરહાનપુરના જિનાલયમાં ભગવાન ચન્દ્રપ્રભુની ૨॥ ફૂટ ઊંચી સફેદ રંગની **જિનપ્રતિમા** છે. તેની ગાદીમાં ઉપર પ્રમાણે લેખ છે.

(૨) ગોડી પાર્શ્વનાથ પ્રતિમાલેખ –

બુરહાનપુરમાં ગોડીજીના જિનાલયમાં ગોડીજી પાર્શ્વનાથની સફેદ જિન-પ્રતિમા છે. તેની ગાદીમાં પણ ઉપર પ્રમાણે પ્રતિમાલેખ છે. માત્ર પ્રભુના નામનો ફરક છે.

(૩) બુરહાનપુરમાં ગોડીજીના જિનાલયમાં બીજી પણ એક પ્રતિમા છે. તેની ગાદી ઉપર પણ ઉપર પ્રમાણે **પ્રતિમાલેખ** છે.

બ્રહ્મર્ષિ મત (સુધર્મગચ્છ) –

સૂચના : અમે પહેલાં (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૬માં) જણાવ્યું છે કે – પાયચંદગચ્છના **વિનયદેવથી** સં. ૧૬૦૨માં **સુધર્મગચ્છ** શરૂ થયો.

પાર્શ્વચંદ્રસૂરિને **બ્રહ્મર્ષિ, વિનયદેવ** વગેરે ઘણા શિષ્યો હતા.

બ્રહ્મઋષિ – તે અસલમાં કડવામતનો **સંવરી શ્રાવક** હતો. **રજપૂત** હતો. વિદ્વાન હતો. આ૦ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિનો **મુખ્ય શિષ્ય** બન્યો હતો. પરંતુ **આ૦ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિએ** તે મોટા શિષ્યને આચાર્ય ન બનાવ્યો, જ્યારે શિષ્ય **વિનયદેવને** આચાર્યપદ આપી પોતાની પાટે સ્થાપ્યો.

આથી કડવામતના મહેતા **આણંદીએ** 'પાયચંદમતનું જોર ઘટાડવા' બ્રહ્મર્ષિને ઉશ્કેરીને જણાવ્યું કે, 'તમે રજપૂત છો, ત્યાગી છો, આચાર્યપદને સર્વથા યોગ્ય છો. આપ મોટા વિદ્વાન અને મુખ્ય શિષ્ય છો, છતાં ગુરુદેવે તમને આચાર્ય બનાવ્યા નહીં, તે ઠીક કર્યું નથી. મારી મનોભાવના છે કે તમે આચાર્ય બની પોતાનો **નવો મત** સ્થાપો, હું **તમારો શ્રાવક** બનીશ.'

બ્રહ્મર્ષિએ આ સાંભળી સં. ૧૬૦૨ વૈશાખ સુદિ ૩ ને સોમવારે અમદાવાદ પાસે **હેબતપુરામાં** કે બુરહાનપુરમાં પાયચંદમતમાંથી **બ્રહ્મર્ષિમત** ચલાવ્યો. બ્રહ્મર્ષિએ પોતાના મતમાં ચૌદશના બદલે **પૂનમની પાંખી** સ્થાપિત કરી.

મહેતો **આણંદી** આ ગચ્છભેદ કરાવી, કડુઆમતમાં ફરી ભળી ગયો.
(પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૯૦–૨૯૧)

બ્રહ્મર્ષિમત બાબત વિશેષ કંઈ જાણવા મળતું નથી. **બ્રહ્મર્ષિએ** વિ. સં. ૧૬૧૨ આસો સુદ ૭ ના રોજ 'સુમતિ નાગિલ ચોપાઈ' (દોહરા ચો. ૮૧૦) બનાવી છે. તેણે તેમાં શિથિલાચાર ઉપર કડક કલમ ચલાવી છે.

ચર્ચા – તેમણે આ ચોપાઈમાં ગણધર ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભ૦ મહાવીરસ્વામીના મુખે સુમતિ અને નાગિલનું **કલ્પિત ચરિત્ર** વર્ણવી, તેમાં સંયત, અસંયત; સુગચ્છ, કુગચ્છ તથા સુગુરુ અને કુગુરુની ચર્ચા કરી છે. સંભવ છે કે, આ ચોપાઈ ગ્રંથના આધારે બહુ વખોડાએલી **સુમતિચંદ્રની** પુસ્તિકા (નોવેલ) બની હોય.

પર્વતિથિ વિચાર : આ ગ્રંથથી જાણવા મળે છે કે, સં. ૧૬૧૨માં જૈનોના વિવિધ ગચ્છોમાં **પર્વતિથિ** માટે વિવિધ માન્યતા હતી. તે **આ પ્રમાણે** –

પડિક્કમણે પુણ ખેતર ઘણાં, વર્ષ જુજુઓ ગચ્છ ગચ્છતણો. ૫૬૨

ઉદયિકતિથિ લ્યે છે કેઈ એક, ગણિતનો કેઈ કરે વિવેક;
ક્રિયાકાલે કોઈ થાપે **પર્વ**, ભિન્ન ભિન્ન આચરણા સર્વ. ૫૬૩

બેહુ તિથિ **સાઠ ઘડી** એક કરે, એક **ઉગરતિ તિથિ** આચરે;
ઘટે તો **ત્રિજ તેરશ** સદહે, **પંચમિ પૂનમ** પણ કેઈ કરે. ૫૬૪

અધિક માસ પજુસણ ગિને, ચોમાસે અંતર ઘટે મને;
સર્વ ક્રિયા શ્રાવકને રંગ, કહે એક છે **ઉત્તરાસંગ**. ૫૬૫
(સુમતિ નાગિલ ચરિત્ર ચોપાઈ)

બ્રહ્મર્ષિ મતપરંપરા – ભ૦ **સુમતિકીર્તિએ** સં. ૧૭૬૨ના કાર્તિક સુદ ૨ ને રવિવારે ખંભાતમાં પ્રાકૃત 'દીવાલી કલ્પ'નો ગુજરાતી બાલાવબોધ બનાવ્યો, તેમાં તે પોતાની **ગુરુપરંપરા** આ પ્રમાણે આપે છે –

(૧) **બ્રહ્મર્ષિ** ભ૦ **વિનયદેવ**, (૨) ભ૦ વિનયકીર્તિ સં. ૧૬૪૬, (૩) વિજયકીર્તિ, (૪) ભ૦ **જ્ઞાનકીર્તિ**, (૫) ભ૦ **સુમતિકીર્તિ** સં. ૧૭૬૨ ખંભાત.

દિગંબર સંઘના વિવિધ પંથો –

અમે દિગંબર સંઘો તથા તેના ગચ્છો માટેનો પરિચય પહેલાં (પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૬૯ થી ૨૭૧માં) આપ્યો છે. તેમાં **વિશેષ** આ પ્રકારે છે –

વારસદાર – અસલમાં જૈનોના ચાર સંઘો, જૈન આગમો અને જૈન તીર્થોના વારસદાર–માલિક **શ્વેતાંબર સંઘ** જ હતો. ટૂંકામાં કહીએ તો, જેમ રાજવંશોમાં યુવરાજ જ રાજ્યનો માલિક બનતો તેમ જૈન શ્રમણશાસનમાં પણ ગચ્છનાયક પોતાની પછી જેને ગચ્છનાયક બનાવે, તે નવો **ગચ્છનાયક** જ ચતુર્વિધ સંઘ, જૈન આગમો, **જૈન ગ્રંથભંડારો, જૈન તીર્થો**, જૈનમંદિરો વગેરે વગેરે ગુરુદેવના અધિકાર હેઠળ જે જે વસ્તુઓ હોય, તે સૌનો વારસદાર બનતો.

આજે પણ કોંગ્રેસમાંથી દેશહિતને ઉદ્દેશીને કોઈ **નવો પક્ષ** ઊભો થાય તો, તે **નવો પક્ષ** કોંગ્રેસની 'મિલકતનો માલિક' બની શકતો નથી. વાસ્તવમાં કોંગ્રેસની સમસ્ત વસ્તુની **માલિક કોંગ્રેસ** જ રહે છે. સાધારણ રીતે હિંદમાં **વારસાહક** એ જ નિયમે પ્રવર્તે છે.

યુરોપમાં ઈસાઈ ધર્મના અનુશાસનમાં પણ આપણને આવી જ નીતિ જોવા મળે છે. રોમન કેથોલિકમાંથી **પ્રોટેસ્ટન્ટ પક્ષ** જુદો પડ્યો; પણ રોમન કેથોલિકની મિલકતના માલિક **પોપ** અને **પાદરીઓ** જ રહ્યા. તેઓએ બીજા પક્ષને એક પાઈ પણ આપી નહીં.

પરદેશીન્યાય – પરંતુ ભારતીય સંસ્કૃતિને નહીં જાણનારા અને આ અંગેના પ્રાચીન ઈતિહાસને ન સમજનારા અંગ્રેજી રાજ્યના કાયદાઓએ આ નીતિમાર્ગમાં **દખલ** કરી છે.

અંગ્રેજી રાજ્યની **અદાલતોએ** રાજ્યના ફટાયાઓને પિતાના રાજ્યનો ભાગ અપાવ્યો નહીં, પ્રોટેસ્ટન્ટોને પોપની મિલકતમાંથી ભાગ અપાવ્યો નહીં; પરંતુ ચાંદીનાં જૂતાના મારથી કે ગમે તે કારણે શરમાઈને, માત્ર જૈનોની શાસન વ્યવસ્થામાં જ 'વિભિન્ન શાખામાં વહેંચાયેલા સૌનો સમાન હક્ક છે' એવો કઢંગો ખ્યાલ ઊભો કરી, શ્વેતાંબર જૈનોના વાસ્તવિક હક્કોને–વારસાહક્કોને ઉઠાવી, દિગંબર જૈનોને ભાગીદાર બનાવી, કલ્પિત દખલ ઊભી કરી.

હસવા જેવી વાત એ છે કે, તેમણે માત્ર દિગંબરોને શ્વેતાંબરોની વારસાની વસ્તુના ભાગીદાર બનાવ્યા; પણ શ્વેતાંબરોને દિગંબરોની મિલકતના ભાગીદાર બનાવ્યા નહીં.

એકમ – હવે તો ભારત **સ્વતંત્ર દેશ** બન્યો છે. જો કે ખુશી થવા જેવું છે કે, ભારતની **સ્વતંત્ર સરકારે** શત્રુંજય, ગિરનાર, સમેતશિખર, કેસરિયાજી* વગેરે તીર્થોમાં **શ્વેતાંબર જૈનોના** વારસાહકને સ્વીકાર્યો છે. અંગ્રેજી રાજ્યકાળમાં જે જે તીર્થોમાં જે ભેદનીતિ સ્વીકારી કામ લેવાયું તેનો ઉત્તર આપણને ભવિષ્યકાળ એ જ નીતિએ આપશે. અમને પૂરી ખાતરી છે કે, સકળ શ્વેતાંબર જૈન સંઘની પ્રતિનિધિ અમદાવાદની **શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી** સાવધાન રહી કામ લેશે તો તેને પોતાના **પૂર્વજોના સમસ્ત હકો** પુનઃ પ્રાપ્ત થશે અને કદાચ સમસ્ત જૈન સંઘનું **અખંડ એકમ** બનાવી શકશે.

આ રીતે જૈનોના અસલી ચાર સંઘો, તેની પરંપરા, આગમો અને જૈન તીર્થોના **વારસદારો શ્વેતાંબર જૈનો જ** છે. આપણે આ અંગે વિશેષ હકીકત પહેલાં (પ્રક. ૩૪, પૃ. ૫૦૩ થી ૫૦૫ સુધીમાં) જોઈ ગયા છીએ. (તથા જુઓ અમારો સમ્મેતશિખરનો ઇતિહાસ, પૃ. ××)

પછી તો દિગંબર જૈનો પાસે પોતાની **નવી મર્યાદા** પ્રમાણે માત્ર એક **દિગંબર સાધુ સંઘ** હતો, જેની ઉપધિમાં મતભેદ હતો પણ તે સૌ સાધુઓ નાગા (નગ્ન) જ રહેતા. 'સાધુઓ નગ્ન રહે' એટલો જ **દિગંબર ધર્મ** ચાલુ રહ્યો હતો. બાકી દિગમ્બર સાધ્વી સંઘ તો હોય જ નહીં, પછી ૪ સંઘ હોય જ શાના ?

ધાર્મિક સંઘર્ષોની આંધીઓ –

ઇતિહાસ કહે છે કે પ્રાચીન યુગમાં દુનિયામાં ધાર્મિક સંઘર્ષોની આંધી ઊઠતી અને નાની મોટી નુકસાની કરી શમી જતી હતી. વિક્રમની તેરમી સદી સુધીમાં **વિભિન્ન ધર્મવાલાઓએ** રાજસત્તાના જોરે જૈનધર્મ તથા બૌદ્ધધર્મ ઉપર અમાનુષી અત્યાચારો ગુજાર્યા છે, મોટી આફત વેરી છે. જૈનાચાર્યોએ ત્યારે ત્યારે સાવધાન બની રહી મક્કમતાથી મીઠી કુનેહ વાપરી, જૈનધર્મના પ્રત્યેક અંગોનું રક્ષણ કર્યું છે, તે આ પ્રમાણે જાણવા મળે છે.

૧. મૌર્યરાજ વંશે ઉત્તર ભારતમાં વીર સં. ૧૫૫ થી ૩૦૪ સુધી રાજ્ય કર્યું છે, ત્યારે **જૈનધર્મ** અને બૌદ્ધધર્મનો ભારતમાં પૂરો **પ્રભાવ** હતો.

(પ્રક. ૭, પૃ. ૧૨૯ થી ૧૩૫; પ્રક. ૮, પૃ. ૧૪૧ થી ૧૭૨)

રાજદ્રોહી શૂંગવંશના સેનાપતિ **પુષ્યમિત્રે** વીર સં. ૩૦૪માં મૌર્યરાજા બૃહદ્રથને મારી, સ્વયં મગધનો રાજા બની બૌદ્ધધર્મ ઉપર ભયંકર અત્યાચાર કર્યો.

★ સમેતશિખરજી, કેસરિયાજી અને અંતરીક્ષજી વગેરે તીર્થોમાં પાછળથી સરકારે શ્વેતામ્બરોના વાસ્તવિક હક્કોમાં ફેરફાર કર્યા છે.

પુષ્યમિત્ર રાજા બની, બૌદ્ધવિહારોને ભાંગતો ભાંગતો, બૌદ્ધ શ્રમણોને મારતો મારતો, શ્યાલકોટ સુધી પહોંચ્યો. તેણે જાહેર કર્યું કે, ''જે કોઈ મને શ્રમણોનાં માથાં લાવી દેશે, તેને તે માથા દીઠ હજાર હજાર સોનામહોરો આપીશ.'' (બૌદ્ધ–દીવ્યા દાન–૨૯મું)

પુષ્યમિત્રે મહાધ્યાની આચાર્ય મુક્તિવંત ધ્યાનમાં બેઠા હતા, ત્યાં જઈ તેમને ધ્યાન ભંગ કરાવી, હેરાન કર્યા.

(વ્યવહારસૂત્ર અવચૂરિ ઉ૦, પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૧, પૃ. ૧૯૭)

એવામાં વીર સં. ૩૦૦માં મહારાજા ચેટકના વંશનો પરમાર્હત્ ખારવેલ રાજ શ્રી ભીક્ખુરાય કલિંગનો રાજા બન્યો. તેણે સેના સાથે પટણા ચડી આવી રાજા પુષ્યમિત્રને પટણાથી ભગાડ્યો ત્યારે તે શાંત થયો. (પ્રક. ૯, પૃ. ૧૭૬)

૨. મૈત્રકવંશનો આદ્યરાજા શિલાદિત્ય વિ. સં. ૩૭૫ થી ૪૩૫ સુધી સૌરાષ્ટ્ર વાલાક વલભીનો રાજા થયો. (પ્રક. ૨૩, પૃ. ૩૭૬ થી ૩૮૪)

નાગેન્દ્રગચ્છના જૈનાચાર્ય જિનાનંદ અને બૌદ્ધાચાર્ય બૌદ્ધાનંદે વિ. સં. ૩૭૫માં વલભીમાં રાજા શિલાદિત્યની રાજસભામાં શાસ્ત્રાર્થ કર્યો. તેમાં જૈનાચાર્ય હાર્યા, આથી જૈન શ્રમણ સંઘ વાલાકનો પ્રદેશ છોડી બહાર ભરૂચ ચાલ્યો ગયો. પછી તો તેમના જ શિષ્ય જૈનાચાર્ય મલ્લે વિ. સં. ૪૧૪માં વલભીમાં તે જ શિલાદિત્યની રાજસભામાં કડક શરત કરી, શાસ્ત્રાર્થમાં તે જ આ બૌદ્ધાનંદને હરાવી, રાજા શિલાદિત્યને પરમાર્હત્ જૈન બનાવી, તે રાજાના સહયોગથી વલભીને જૈનધર્મનું પ્રચાર કેન્દ્ર બનાવ્યું.

(પ્રક. ૨૩, પૃ. ૩૧૦ થી ૩૧૬)

પરમાર્હત્ શિલાદિત્ય વિ. સં. ૪૩૫ માં મરણ પામ્યો. પછી તો જૈનાચાર્યોએ વિ. સં. ૪૭૨માં જૈનધર્મની રક્ષા, સંગઠન, શુદ્ધિ અને પ્રચાર માટે ગંભીર વિચારણા કરી તે સમયના ભારતના મોટા મોટા શહેરોમાં એકેક જવાબદાર ગીતાર્થ ધર્માચાર્યને ગોઠવી, ચૈત્યવાસ સ્થાપી, વિવિધ ધર્મપ્રચાર કેન્દ્રો ઊભા કર્યા. (પ્રક. ૨૩, પૃ. ૩૩૦–૩૩૧)

વલભી ત્યારે પણ ધર્મપ્રચાર કેન્દ્ર રહ્યું જ હતું.

૩. વિક્રમની નવમી સદીના મધ્યમાં ''દુકાળમાં અધિક માસિનો'' જેવું બન્યું. વિ. સં. ૮૪૧ થી ૮૪૫ સુધીમાં પાંચ વર્ષનો ભયંકર દુકાળ પડ્યો. આથી જૈન શ્રમણસંઘનાં અધ્યયન–અધ્યાપનનાં કામ વિહારની મુશ્કેલી થવાથી મંદ પડ્યાં તેમજ જ્ઞાનનો હ્રાસ થયો. પરિણામે પૂ. પ્રધાન સંભૂતિ, મોઢગચ્છના આ૦ ગોવિંદસૂરિ, દુષ્યગણિ ક્ષમાશ્રમણ, મોટા તપસ્વી ખીમાઋષિ, હર્ષપુરીયગચ્છના

આચાર્ય, મલધારગચ્છના આ૦ હર્ષતિલક, મજ્ઝિમ્ શાખાના અને તપસ્વી કૃષ્ણઋષિ વગેરેને વિ. સં. ૮૪૫ બાદ એકઠા મળી ''વિષમ સમય'' જાણી, જિનવાણીની રક્ષા માટે જૈન સિદ્ધાંતનો સંગ્રહ કરવો લાભકારક સમજી, ઉમરકોટ, ચિત્તોડ, વલભી, કુચેરા, સાંડેરાવ, ભટેવરા, વાયડ (ડીસા), મોઢેરા, પાટણ, ભીન્નમાલ, નાગોર, મધ્યમિકા, થરાદ, જાલોર, મથુરા, મંડોવર, મથુરા કામહ્રદ વગેરે શહેરોમાં સિદ્ધાંતના ગ્રંથભંડારો સ્થાપ્યા. (પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૪૯)

૪. મ્લેચ્છોએ વિ. સં. ૮૩૨ થી ૮૪૫માં વલભી ભાંગ્યું, ત્યારે જૈનશ્રમણ સંઘ વલભી છોડી, ભારતના બીજા મોટા નગરો પ્રભાસપાટણ, શ્રીમાલનગર, હારિજ, થરાદ, મોઢેરા, ભરૂચ, આકોટા, ખંભાત, પાલીતાણા વગેરે સ્થાને જઈ વસ્યો અને વલભીનગરના ગ્રંથભંડાર તથા જિનપ્રતિમા વગેરેને પોતાની સાથે ત્યાં ત્યાં લઈ ગયો.

૫. રાઘનગરના રાજા **સુધન્વાએ** વિ. સં. ૮૫૦ થી ૮૭૭માં મીમાંસક **ભટ્ટપાદ** અને અદ્વૈતમતના સંસ્થાપક **આદ્ય શંકરાચાર્યની** પ્રત્યક્ષ તેમજ મૂક સમ્મતિથી પોતાના રાજપુરુષોને સ્થાને સ્થાને મોકલી, નૃશંસપ્રજાને ઉશ્કેરી, ભારતમાં સંહારલીલા ચલાવી હતી.

શ્રી આનંદગિરિ અને શ્રી મધ્યાચાર્ય બતાવે છે કે –

(૧) अ जैनगुरु वध प्रायश्चित्तं ।

(શંકર વિજય, પૃ. ૨૩૫, ૨૩૬)

(૨) आ सेतो रातुषा रोद्र बौद्धा नावृद्ध वालकम् ।
न ह हंति हंस हंतव्यो, भृत्या नित्य वशान् नृपः ॥

कुमारिल मृगेन्द्रेण, हतेषु जिनहस्तिषु ।
निष्प्रत्यू हेमवर्धन्त, क्षुतिशाखा समन्त तः ॥

(શંકર દિગ્વિજય, સર્ગ ૧, શ્લોક ૯૬-૯૭)

(પં. લાલચંદ ભગવાનદાસનો ઐતિહાસિક લેખસંગ્રહ ૪)

સાફ વાત છે કે રાજા **સુધન્વાએ** ધર્માંધતાથી બૌદ્ધ શ્રમણો અને જૈન શ્રમણોનાં માથાં કપાવ્યાં તેમજ બૌદ્ધતીર્થો તથા જૈનતીર્થો અને પ્રતિમાઓનો વિનાશ કરાવ્યો. જૈન અને બૌદ્ધોનાં મહત્ત્વનાં લોકપ્રિય સ્થાનો કબજામાં લઈ, તેને પોતાનાં **ધર્મસ્થાન** તરીકે પલટાવી નાખ્યાં. બૌદ્ધધર્મ તો આ આંધીમાં ફસડાઈને ભારત છોડી ભારતની બહાર ચાલ્યો ગયો. અને **શ્વેતાંબર જૈન શ્રમણસંઘ** આ સંઘર્ષની આંધીમાં માત્ર ઉત્તર ભારત તથા પશ્ચિમ ભારતમાં આવી વસ્યો. તે ત્યારે ચાર સંઘો, જૈનશાસ્ત્રો અને જૈનતીર્થોની જિનપ્રતિમાઓને ત્યાંથી

ઉઠાવી, પોતાની સાથે લાવ્યો હતો. પછી અવસરે મૂળ જૈનતીર્થોનાં નામ સાથે મેળ ખાય, તેવાં નવાં સ્થાનો શહેરો કે તીર્થો **નાંદિયા**, બામણવાડા, મુંડસ્થલ, નાણા, દીયાણા, સંડેરક, વઢવાણ, કોટવાર્ક, ખડાયતા, **હમીરપુર** અને આબૂ ઉપરનું **નંદીવર્ધન તીર્થ** વગેરે વસાવી, ત્યાં **સ્થાપના તીર્થો** બનાવ્યાં.

આ૰ પ્રદ્યુમ્નસૂરિ વગેરે સમયજ્ઞતા વાપરી ઉત્તર ભારત તથા પૂર્વ ભારતમાં જઈ ત્યાં દરેક જૈન તીર્થોનો પુનરૂદ્ધાર કરી ફરીવાર **જૈનતીર્થો** સ્થાપ્યાં હતાં. (પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૧૭)

૬. દક્ષિણ ભારતમાં જૈનધર્મ ઉપર, વિશેષ કરીને દિગમ્બર જૈનધર્મ ઉપર થયેલ જુલમોની **નોંધો** મળે છે.

૨ા૦ શર્મા 'જૈનિઝમ ઓફ સાઉથ ઈન્ડિયા'માં લખે છે કે –

અ (૧) **શૈવોએ** બૌદ્ધ તથા જૈનોને જીતવા માટે, ડૉ. રામ શાસ્ત્રી કહે છે તે રીતે, બૌદ્ધો તથા જૈનોની પદ્ધતિ સ્વીકારી. જ્ઞાતિભેદ, વર્ણભેદોને તોડી, ચમાર તથા મહાર વગેરે હલકી જાતિઓને શૈવ તથા વૈષ્ણવ બનાવ્યા. ખરેખર ! બ્રાહ્મણો આ પદ્ધતિને પોતાની જીત માને છે.

આ (૨) **જૈન રાજા સુંદર પાંડયે** (ઈ. ૭૨૦ થી ૮૨૦)એ શૈવ ધર્મની કટ્ટર ચૌલની રાજકુમારી–રાણી તેમજ મંત્રી **કુલર ચીરાઈના** કાવતરાથી જૈન મટી, શૈવ બની, ૮૦૦૦ નિર્દોષ જૈનોને ફાંસીએ ચડાવ્યા. ત્યારે શૈવોનાં ગીતોમાં '૧૦મી કડી' જૈનો પ્રત્યે દ્વેષ કેળવાય તેવી ગુંથાતી હતી.

(નોંધ : મદુરાના મીનાક્ષીદેવીના મંદિરના દરવાજાની કમાનમાં આ ફાંસી વગેરેનું ચિત્ર છે. બ્રહ્મસૂત્રના શાંકર ભાષ્યની ટીકામાં સુંદર પાંડયેની વસ્તુનો નિર્દેશ છે.)

ઇ (૩) તિલકાવતી શૈવણના ભાઈ **અપ્પર જૈને** શૈવ બની, રાજા મહેન્દ્ર વર્માને શૈવ બનાવ્યો. શૈવોએ ત્યારબાદ અપ્પરને મારી નાખ્યો.

નોંધ : ત્રિષષ્ટિ પુરાતન ચરિત્રમાં આની નોંધ છે.

ઈ (૪) ઈસુની ૭મી સદીમાં કાંચીપુરના રાજા **જયવર્મને** જૈનો ઉપર જુલમ ગુજાર્યો. જિનાલયોને શિવાલયરૂપે બદલી નાખ્યાં. વરંગલના કૈકટ ગણપતિએ પણ જૈનો ઉપર જુલમ ગુજાર્યો.

ઉ (૫) **ચૌલ રાજાઓ** જૈનધર્મના દ્વેષી હતા. તેઓએ ઈસુની ૯મી સદીમાં જૈનમંદિરો તોડી જૈનોને ઘણું નુકસાન કર્યું.

રામાનુજના અનુયાયીઓએ (સને ૧૦૭૦ થી ૧૧૧૮ સુધી) જૈનોને હેરાન જ કર્યા હતા.

ઊ (૬) ઈસુની ૯મી સદીમાં રાજાએ સુભાષિતનો ૮૦૦૦ ગાથાવાળો **નલકચ્ચાર જૈન ગ્રંથ** હતો, તેને 'જલશરણ' કરાવ્યો.

ए (૭) ઈસુની ૧૦–૧૧મી સદીમાં **તૈલપ** રાઠોડે જૈનો ઉપર જુલમ ગુજાર્યો. તેના પુત્ર **જયસિંહ રાઠોડ** અને તેની પત્ની જુગલરાણીએ પણ જૈનધર્મનો પ્રચાર રોકી, વીર શૈવધર્મનો પ્રચાર કરાવ્યો.

જયસિંહ રાઠોડે 'જૈન કેન્દ્ર પોટ્ટલકેર'માં રાજધાની સ્થાપી.

નોંધ : ચન્નબસવ પુરાણમાં આનું વર્ણન છે.

ऐ (૮) દિગમ્બર આ૦ ઇન્દ્રકીર્તિની બક્ષિસમાં વીરશૈવ ધર્મવાળાએ મોટો વિરોધ કર્યો હતો.

ओ (૯) કલ્યાણીમાં કલચૂરીવંશના રાજાઓ (૧) **વિજ્જલરાય** (વિ. સં. ૧૨૨૧ થી ૧૨૩૯) અને (૨) **કલ્યાણ** (વિ. સં. ૧૨૩૯ થી ૧૨૪૩) જૈન થયા (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૧૨). **રાજા વિજલરાયે** સર્વધર્મસમભાવે વીરશૈવધર્મના ઉપાસકોની દરબારમાં ભરતી કરી. તે **ઉપાસકોએ** રાજાના વિરુદ્ધમાં ખટપટ શરૂ કરી. **પંડિત વસવ** વિજ્જલરાયની મહેરબાનીથી 'મંત્રીપદે' નીમાયો. તેણે જ કૃતઘ્ન બની રાજા તથા રાજપરિવારનો વિનાશ કર્યો, જૈનોની કતલ કરી તેમજ કુલ્પાકના જૈનતીર્થ–મંદિરને શિવાલય તીર્થ બનાવી, નવા લિંગાયત મતની સ્થાપના કરી.

નોંધ : વસવ પુરાણમાં તથા લિંગાયત ગ્રંથમાં આ સંહારલીલાનું વર્ણન છે.

औ (૧૦) રશિયાની બાનુ **બ્લેવેટ્રસ્કિએ** 'થિઓસોફીકલ સોસાયટી'ની સ્થાપના કરી છે. તેણે ગુપ્ત જ્ઞાનને લગતું "Issisun Yeiled" પુસ્તક બનાવ્યું છે. તે તેના ત્રીજા ભાગના પૃ. ૩૨૩માં લખે છે કે, ''પ્રાચીન હિંદના અસલી માલિકીના ખરા અને એકલા વંશજો **જૈનો** જ છે. જે ગંગા અને જમનાની વચ્ચે ખીણોમાં રહેતા હતા. ગૌર વર્ણના હતા અને **બ્રાહ્મણ** કહેવાતા હતા. તેઓ ધીમે ધીમે હિંદની બધીય જમીનના માલિક બન્યા. ઇતિહાસ લેખકોએ આ વાત છુપાવી અન્યાય કર્યો છે.''

अं (૧૧) થિઓસોફીકલ સોસાયટીના પ્રમુખ **કર્નલ ઓલ કાટ** "The Peop Papiah" નામના પુસ્તકમાં તામીલ ભાષાના પ્રાચીન 'હાલાસ્ય માહાત્મ્ય'ના પ્રકરણ ૬૯માંની ત્રાસદાયક હકીકત બતાવે છે કે –

શૈવ આચાર્યે દક્ષિણ હિંદના દિગમ્બર **જૈનોને** હંફાવી, તેઓની કતલ કરાવી. તેઓને ઘાણીમાં ઘાલી પીલાવ્યા, તરવારથી કપાવ્યા, ભાલાથી વિંધાવ્યા. મદુરાના દેવાલયની કમાન ઉપર આ દેખાવ કોતર્યો છે. તેનો ફોટો પણ આ બુકમાં છપાવ્યો છે. જે જૈનોને જૈનપણું છોડાવવાની શરતે જીવતા રાખ્યા, તેઓને ગુલામ

બનાવ્યા અને (Papiah) પ્હેરિયા નામ આપી, અસ્પૃશ્ય તરીકે જાહેર કર્યા. થિઓસોફી પ્રચારકો તેઓને પોતાના ધર્મમાં લઈ લ્યે છે.

(જૈન હિતેચ્છુ, અંક ૨, સને ૧૯૧૧ ફેબ્રુઆરી, પૃ. ૧-૨)

નોંધ : મરાઠીભાષામાં વસવપુરાણ બન્યું છે, તેમાં આ સંહારલીલાનું વિગતવાર વર્ણન છે.

શ્વેતાંબર જૈન શ્રમણસંઘે આ વિવિધ સંઘર્ષોની આંધીમાં સાવધાન બની, જાગતા રહી, એક બની, સેવાતત્પર–અટલ બની, મક્કમ રહી, કુનેહ વાપરી, ભગીરથ પ્રયાસ ખેડી, જૈનધર્મની, જૈનદર્શનની 'સર્વતોમુખી રક્ષ' કરી હતી.

૭. આ ધાર્મિક આંધીમાં દિગમ્બર જૈન શ્રમણ સંઘને મોટી હાની વેઠવી પડી હતી. તે દિગમ્બરી પરિસ્થિતિમાં જૈનધર્મની અને તેના વિવિધ અંગોની રક્ષા કરે, તે તો અશક્ય જ હતું. પરંતુ એક વાત નિર્વિવાદ છે કે, ''દિગમ્બર આચાર્યોએ આંધીમાં બીજા લાભોને ગૌણ કરીને પણ, **દિગમ્બરત્વ** (નગ્નતા)ની પરંપરાને બરાબર ટકાવી રાખી હતી.

ઇતિહાસ કહે છે કે, આ આંધીના કાળમાં **ઘણા દિગમ્બર મુનિવરો** વિદ્વાન, સંયમપ્રેમી, ધર્મરંગી અને શાસનસેવાની તમન્નાવાળા હતા. પણ તે દિગમ્બર-પણામાં રહેલી કમજોરીને જાણતા હતા, સાથોસાથ શ્વેતાંબર શ્રમણસંઘમાં આંધીના વિકટ સમયે પણ ધર્મરક્ષાની તત્પરતા, કાર્ય કરવાની ક્ષમતા અને સેવાને સફળ બનાવવાની અનુકૂળતા બની રહી તે પણ જાણતા હતા.

આથી કોઈ કોઈ દિગમ્બર **મુનિવરો** જુદા જુદા સમયમાં શાસનસેવાની સફળતા માટે શ્વેતાંબર શ્રમણસંઘમાં આવી ભળી ગયા અને તેઓ શાસનસેવાના કામમાં જોડાઈ પ્રભાવક બન્યા. પોતાની જ્ઞાન, તપ, સંયમશક્તિને સર્વાંશે ફોરવી, જૈનધર્મની પ્રભાવના કરી, **પ્રભાવક** બન્યા હતા. તેમાંના કોઈ કોઈનાં નામ આ પ્રમાણે જાણવા મળે છે.

(૧) વનવાસીગચ્છના સ્થાપક **આ૦ સમંતભદ્રસૂરિ**.
(પ્રક. ૧૬, પૃ. ૨૮૪ થી ૨૮૬)

(૨) વાયડગચ્છના **આ૦ જીવદેવસૂરિ**. (પ્રક. ૩૪, પૃ. ૪૫૨)

(૩) રાજગચ્છના આ૦ **પ્રદ્યુમ્નસૂરિના શિષ્ય**. (પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૨૦)

(૪) વનવાસી–માનદેવગચ્છના **આ૦ માનતુંગસૂરિ** વગેરે વગેરે.
(પ્રક. ૨૯, પૃ. ૩૭૯ થી ૩૮૨)

જો કે અમે પહેલાં જુદા જુદા પ્રકરણોમાં ઉપર બતાવેલ આચાર્યોનો **નામમાત્ર પરિચય** આપ્યો છે.

અમે પ્રક. ૨૯, પૃ. ૩૭૯ થી ૩૮૨માં આ૦ માનતુંગસૂરિનું ટૂંકું ચરિત્ર આપ્યું છે. તેમાં તેમની માત્ર ટૂંકી જીવનઘટના આપી છે. પરંતુ, સમકાલીન રાજા હર્ષ, કવિ મયુર, કવિ બાણ અને કાશીના રાજા વૃદ્ધભોજનો પરિચય અને સત્તાસમય આપ્યો નથી. વળી, આ૦ માનતુંગસૂરિવરે 'ભક્તામરસ્તોત્ર'નાં માત્ર ૪૪ કાવ્યો જ બનાવ્યાં હતાં, છતાં દિગમ્બરોમાં ૪૮ તથા ૫૨ (બાવન) કાવ્યો કેમ બની ગયાં ? વગેરે ઇતિહાસ પણ અમે ત્યાં મોટો ગ્રંથ થવાના ભયથી આપ્યો નથી. ભાવના છે કે બીજી આવૃત્તિમાં તે બધું આપવા પ્રયત્ન કરીશું.■

(જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૮૫, પૃ. ૨૫)

૮. દિગમ્બર જૈન સંઘને સં. ૧૨૧૯માં કારમો ફટકો લાગ્યો. સંભવ છે કે દિગમ્બર આચાર્ય હેમકીર્તિના શિષ્ય ભ૦ અભયચંદ્ર અથવા ભ૦ ચારૂનંદિ અથવા ભ૦ વસંતકીર્તિએ મુસલમાન બાદશાહોના કહેવાથી કપડાં પહેરી લીધાં હોય, સદાને માટે દિગમ્બરમાર્ગનો લોપ કર્યો હોય અને ભટ્ટારકોની ગાદી સ્થાપી હોય.

ઇતિહાસ કહે છે કે, દિગમ્બર આ૦ હેમકીર્તિજી સં. ૧૨૧૯માં થયા. તેમના શિષ્ય ચારૂનંદિ દિલ્હીના બાદશાહના હુકમથી 'કપડાં પહેરી' ભટ્ટારક બન્યા હતા. (પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૭૦, ૨૭૩-૨૭૪)

આજ સુધી દિગમ્બરમાં સાધ્વીસંઘ હતો જ નહીં અને આ ઘટના બનવાથી દિગમ્બર સાધુસંઘ પણ ન રહ્યો. એકંદર દિગમ્બરના સાધુ સાધ્વી એમ બે સંઘોનો વિચ્છેદ થયો. પછી તો દિગમ્બર જૈનોમાં નગ્નતાનો એકાન્ત આગ્રહ હતો તે ઓસરી ગયો. પરિણામે, પછી તો દિગમ્બર જૈનોને 'નગુરા' ન રહેવા માટે વિવિધ કસોટીમાંથી પસાર થવું પડ્યું. તે આ પ્રમાણે –

(૧) દિગમ્બર ભટ્ટારકો 'વસ્ત્રધારી' બન્યા અને મઠધારી પણ બન્યા. જ્યારે શ્વેતાંબર જૈન સાધુઓ પહેલેથી જ વસ્ત્રધારી હતા, એમાં દિગમ્બર સમાજને માટે તે બંને સરખા હતા. આથી તેઓ શ્વેતાંબર આચાર્યોને પણ માનવા લાગ્યા.

(૨) હુંબડ જ્ઞાતિના જૈનો શ્વેતાંબર વડગચ્છ અને દિગમ્બર મૂલસંઘના ભટ્ટારકોની ગાદીને માનતા હતા. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૮; પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૩–૧૪)

ઉચ્છતવાલના શ્વેતાંબર આચાર્યો પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના પ્રતિમાલેખો પણ મળે છે.

■ આ બીજી આવૃત્તિના સમયે પૂજ્ય ત્રિપુટીમહારાજ (ગુરુદેવો) વિદ્યમાન નથી, એટલું જ નહીં; જૈન પરંપરાના ઇતિહાસના ચોથા ભાગની પ્રથમ આવૃત્તિના પ્રકાશન સમયે પણ તેઓશ્રી કોઈ વિદ્યમાન ન હતા. આ રીતે તેઓશ્રી આ અને અન્ય પણ ભાવના પૂર્ણ ન કરી શક્યા, એ આપણી મોટી કમનસીબી જ છે. – **સંપાદક**

(૩) સેમરખેડીમાં **તારણસ્વામીએ** સં. ૧૫૭૨ પહેલાં ઇસ્લામી સંસ્કૃતિની અસરથી જિનપ્રતિમાનો વિરોધ કર્યો તથા નવાં શાસ્ત્રો બનાવી નવો **'તારણપંથ'** ચલાવ્યો; અને પોતે જ પોતાના આઠ ભવો બતાવી, તે પંથના ગુરુ બન્યા. (પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૭૦)

(૪) **પં૦ બનારસીદાસે** સં. ૧૬૮૦માં ખુલ્લં ખુલ્લા દિગમ્બર શાસનમાં હંમેશને માટે સાધુસંઘ તથા સાધ્વીસંઘ બંનેનો **વિચ્છેદ** જાહેર કર્યો અને શ્રાવક તથા શ્રાવિકા સંઘ એ બેનો જ **સાચો જૈન પંથ** જાહેર કર્યો. ત્યારથી દિગમ્બર સંઘમાં પંડિતોનું મહત્ત્વ વધ્યું અને ગુરુનું સ્થાન તે પંડિતોએ સંભાળ્યું. તે દિગમ્બરી તેરાપંથ કહેવાયો. (પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૭૧)

(૫) દક્ષિણમાં **આ૦ શાંતિસાગરે** નગ્ન બની દિગમ્બર મુનિમાર્ગનો સ્વયં **ક્રિયોદ્ધાર** કર્યો. તે **ત્યાગી, તપસ્વી** અને **સંયમપ્રેમી** હતા. દિગમ્બર જૈનોએ તેમને ખૂબ સત્કાર્યા. આજે ભારતમાં તેમના પટ્ટધર આ૦ વીરગણિ વગેરે ૨૨ દિગમ્બર સાધુઓ વિદ્યમાન છે. તે દિગમ્બર **વીશાપંથી આમ્નાયના** મનાય છે. **આ૦ શાંતિસાગર દક્ષિણની** 'ચતુર્થ–પંચમ' (વીશા દશા–માંથી નીકળેલી) જ્ઞાતિના હતા. આથી **વીશાઅગ્રવાલો** તેમને માનતા ન હતા અને **તેરાપંથના કટ્ટર આગ્રહી** દિગમ્બરો પણ આ નગ્ન મુનિઓને મુનિ તરીકે માનતા નથી.

(૬) સોનગઢી સંત **બ્ર૦ કાનજીસ્વામી** સ્થાનકવાસી સાધુએ વકીલ રામજીભાઈની મદદથી એકાંત નિયતવાદના પાયા ઉપર નવો મત ચલાવ્યો. આ મતમાં 'આત્મા ખાતો નથી, પીતો નથી; પુદ્ગલ ખાય છે, પીએ છે.' આના હિમાયતી હોવાથી વ્રત, પચ્ચક્ખાણ, પ્રતિજ્ઞા કે તપસ્યાની મહત્તા અપાતી નથી. **સંત કાનજીમુનિએ** પણ પોતાના અને પોતાની બે શિષ્યાઓના પૂર્વભવો બતાવ્યા છે. તેનાં **ચિત્રો** બનાવ્યાં છે. સંતજી જિનપ્રતિમાને માને છે, મનાવે છે.

દિગમ્બર સંઘમાં નગ્ન ગુરુઓનો અભાવ થતાં 'ગુરુસ્થાન' માટે આવી **શોચનીય દશા** થઈ છે અને દિગમ્બરોએ તેને નભાવી લીધી છે.

દિગમ્બર સંઘમાં **ગુરુતત્ત્વનો** મધ્યકાલીન ઇતિહાસ આવો છે :

હિંદુઓ તથા જૈનોને મુસલમાની રાજ્યકાળમાં મોટું નુકસાન થયું, પરંતુ **દિગમ્બર જૈનોને** સૌથી મોટું નુકસાન થયું. કેમકે તેમનું દિગમ્બરી ગુરુતત્ત્વ જ વિચ્છેદ પામ્યું તેમજ તેઓમાં ઇસ્લામી સંસ્કૃતિની અસરથી દેવતત્ત્વ જિનપ્રતિમા અંગે પણ **વિવિધ વિકલ્પો** જન્મ્યા હતા.

અસલમાં શ્વેતાંબર જૈનો અને દિગમ્બર જૈનો એમ **જૈનમાત્રની** જિનદર્શન વિધિ અથવા 'જિનપૂજાવિધિ' **એકસરખી** હતી. એટલે દિગમ્બરો પણ શ્વેતાંબરોના તીર્થોમાં જઈ દર્શન આદિનો લાભ લઈ શકતા હતા.

શ્વેતાંબર જૈનોની દિગમ્બર જૈનો કે અજૈનોને શ્વેતાંબર જૈન તીર્થોમાં અને જિનપ્રાસાદોમાં દર્શન કરવાની રોકટોક નહોતી. સૌ કોઈ ત્યાં **શ્વેતાંબર મર્યાદાથી** વર્તતા હતા. આ રીતે શ્વેતાંબર અને દિગમ્બર ફિરકા ધીમે ધીમે એક બીજાની પાસે પાસે આવતા રહ્યા. બનવા જોગ છે કે, આમ થોડો વખત પસાર થઈ જાત તો, બંને ફિરકાઓનો ભેદ ભૂંસાઈ જાત. પણ પાંચમા આરાના પ્રભાવે એકાએક તેમાં 'નવી દીવાલ' ઊભી થઈ. આથી એ બંને ફિરકાઓ એક બીજાના પ્રતિસ્પર્ધી બની ઊભા છે. આ દીવાલ તે ઈસ્લામી સંસ્કૃતિમાંથી જન્મેલી **કલ્પિત જિનપૂજા** વિધિ જ છે.

ક્લેશની દીવાલ – દુઃખી દિલે નોંધ લેવી પડે છે કે દિગમ્બરોનો **તેરાપંથ** મૂળ દિગમ્બર–વીશપંથીથી જુદો પડ્યો ને સાથોસાથ તેણે પોતાની જિનપૂજાવિધિ દિગમ્બર–શ્વેતાંબરથી તદ્દન જુદી જ બનાવી. આ કલ્પિત પૂજાવિધિ અસલી જૈન વિધિથી ભિન્ન છે. તેથી તે ક્લેશ જન્માવનારી નીવડી છે.

દિગમ્બર સંઘમાં ઈસ્લામી સંસ્કૃતિની અસરથી ૧૬–૧૭મી સદીમાં **વિવિધ પંથો** નીકળ્યા, તે આ પ્રમાણે હતા –

તારણપંથ – આ અર્વાચીન પંથ **તારણસ્વામીએ** ચલાવ્યો. તેણે **જિન-પ્રતિમાનો વિરોધ** કર્યો અને શાસ્ત્રપૂજાને મહત્તા આપી. (પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૭૦)

વીશપંથી-તેરાપંથી – આ બંને દિગમ્બર જૈન સંઘની શાખાઓ છે. તેમાં એક પ્રાચીન છે અને બીજી અર્વાચીન છે.

શ્વેતાંબર વડગચ્છના શતાર્થી **આ૦ સોમપ્રભસૂરિએ** (સ્વ. સં. ૧૨૮૫) 'સિન્દૂરપ્રકર–સૂક્તમુક્તાવલી' નામનો કર્તવ્યોપદેશક ગ્રંથ બનાવ્યો (પ્રક. ૪૩, પૃ. ૫૫૭). આચાર્યશ્રીએ તેમાં જૈનોને પાળવાનાં ૨૦ **કર્તવ્યો** ઉપદેશ્યાં છે. શ્વેતાંબર અને દિગમ્બર **બધાય જૈનો** તેમાં ઉપદેશેલ ૨૦ કર્તવ્યોનું બરાબર પાલન કરતા.

પરંતુ **જોનપુરના** ખરતરગચ્છના જૈન પં. બનારસીદાસ શ્રીમાળીએ દિગમ્બરમતમાં પ્રવેશ કરી સં. ૧૬૮૦માં આગરામાં પોતાના મિત્રોની મદદથી જૈનોને પાળવાનાં ઉક્ત ૨૦ કર્તવ્યોમાંનાં ૧ ગુરુતત્ત્વ, ૫ મહાવ્રતો, સત્પાત્ર દાન અને ચારિત્ર–વૈરાગ્ય એમ ૭ કર્તવ્યો પાંચમા આરામાં પાળવાનાં ન હોય, એમ જાહેર કરી તે સિવાયના ૧૩ કર્તવ્યોને પાલન કરવાનો નવો મત ચલાવ્યો. આથી દિગમ્બર સંઘના ૧ **વીશપંથી** અને ૨ **તેરાપંથી** એમ બે પંથો બન્યા. આજે પણ દિગમ્બર સંઘમાં આ બંને પક્ષો વિદ્યમાન છે.

(જુઓ પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૭૧)

પં૦ બનારસીદાસે મોહમેદનની અસરથી ભ્રમ પામી જિનેન્દ્રપૂજાવિધિ પણ બદલી નાખી, જે પૂજાવિધિ સમય જતાં ક્લેશ જન્માવનારી નીવડી છે.

વીશપંથી અને તેરાપંથી દિગમ્બર જૈનો વચ્ચે તથા શ્વેતાંબર જૈન વચ્ચે એ નવી વિધિના કારણે જ ઝગડા ઊઠ્યા છે, જેનો ઇતિહાસ આગળ ઉપર આવી ગયો છે.

ટૂંકમાં દિગમ્બર **તેરાપંથ** નીકળ્યા પછી, જૈનોમાં **તીર્થ** વગેરેના બાનાથી નવા નવા ઝગડા વધ્યા છે.

કડુઆશાહ અને પં૦ બનારસીદાસ

ઇતિહાસનું પરિશીલન કરવાથી સમજાય છે કે, શ્વેતાંબર જૈનોનો (૧) **કડુઆમત** અને દિગમ્બર જૈનોનો (૨) **તેરાપંથ** કોઈ કોઈ અંશે સમાનતા ધરાવે છે, તે આ પ્રકારે –

૧. દેવતત્ત્વમાં – જિનપ્રતિમાને માનવી પૂજવી.

૨. ગુરુતત્ત્વમાં – આ કાળમાં સાધુ કે સાધ્વીજી હોય જ નહીં. એટલે હવે ચાર જૈન સંઘો પૈકી બે સર્વવિરતિ સંઘો રહ્યા જ નથી. માત્ર શ્રાવક અને શ્રાવિકા સંઘ એ બે દેશવિરતિ સંઘો જ રહ્યા છે.

૩. જૈનધર્મના ઉપદેશક-અધિષ્ઠાતા ત્યાગી મુનિ નહીં પણ **પાઘડીવાળો ગૃહસ્થ જ હોય.**

શ્વેતાંબર જૈનોમાં વિક્રમની વીશમી શતાબ્દીમાં (૩) શ્રી શાંતિસાગરનો મત અને (૪) **શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનો મત નીકળ્યો. આ બે પંથો પણ** ઉપર જણાવેલા પ્રથમ બે પંથોની કોટિના જ છે.

આ દિગમ્બર જૈનોમાં પણ જે કાનજીસ્વામીનો સોનગઢી પંથ પ્રવર્તે છે, તેને ઉક્ત કોટિમાં પાંચમો નંબર આપી શકાય.

છેલ્લા ત્રણ પંથોમાં વ્યવહારની ઉપેક્ષા છે અને નિશ્ચયનયની પ્રધાનતા છે.

પંથો : દિગમ્બર સંઘમાં તેરાપંથ નીકળ્યા બાદ સં. ૧૮૧૮ કે ૧૮૩૭માં **ગુમાનપંથ** નીકળ્યો, સં. ૧૮૭૭માં સામૈયાપંથ નીકળ્યો અને છેલ્લો સોનગઢી પંથ નીકળ્યો.

દિગમ્બર સંઘમાં **પંડિતપાર્ટી** અને **સુધારકપાર્ટી** એમ બે વિભાગો છે તે ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ પડેલ ભેદો નથી.

આચાર્ય સુમતિસાધુસૂરિ

તેમનાં સં ૧૪૯૪માં મેવાડના જાવરા ગામમાં શેઠ ગજપતિની પત્ની સંપૂરીદેવીની કુંખથી જન્મ, નામ મનપરાજ, સં. ૧૫૧૧માં આ૦ રત્નશેખરસૂરિના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી, દીક્ષાનામ મુનિ સુમતિસાધુ, સં. ૧૫××માં પાટણમાં આ૦ રત્નશેખરસૂરિના હાથે પંન્યાસપદ, સં. ૧૫૧૮માં ઈડરમાં રાવ ભાણના માનીતા શેઠ સાયર અને શ્રીપાલ આદિના ઉત્સવમાં ભ૦ લક્ષ્મી-સાગરસૂરિના હાથે આચાર્યપદ તથા ગચ્છનાયકપદ, સં. ૧૫૫૧માં ગચ્છનાયકભાર નિવર્તન, સં. ૧૫૮૧માં 'ખમપુર' ગામમાં સ્વર્ગગમન થયાં હતાં.

(પં૦ લાવણ્યસમયગણિકૃત સુમતિસાધુસૂરિ વિવાહલો)

તેમનાં બીજાં નામો પં૦ સાધુસુંદરગણિ, પં૦ સાધુવિજયગણિ અને ઉ૦ સાધુરાજ ગણિવર પણ મળે છે.

આ૦ સુમતિસાધુસૂરિવરો :

તે અરસામાં તપગચ્છમાં એકસરખા નામવાળા ઘણા આચાર્યો થયા હતા. તે આ પ્રમાણે –

૧ (૫૦મા) આ૦ સાધુરત્નસૂરિ – તે (૪૯મા) ભ૦ દેવસુંદરસૂરિના પાંચમા પટ્ટધર હતા. તેમના ઉપદેશથી અને ખંભાતના હાકેમ સજ્જનસિંહ ઓસવાલની રાજવી મદદથી શંખલપુરના શેઠ કોચરશાહ પોરવાડ વ્યવહારિયાએ વિક્રમની ચૌદમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં બહુચરાજીનાં ૧૨ ગામોમાં જીવદયા પળાવી હતી.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૫; પ્રક. ૪૯, પૃ. ૧૪૬)

નોંધ : આ 'અમારિ'ની ઘટનાનો આ આચાર્ય સાથે મેળ ખાય છે, તેથી અમે તેમના નામ સાથે આ ઘટના જોડી છે.

પરંતુ કોઈ કોઈ વિદ્વાન આ અમારિની ઘટનાને ૫૩મા ભ૦ લક્ષ્મીસાગર-સૂરિના પટ્ટધર ૫૪મા ગચ્છનાયક ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિ સાથે જોડે છે; પણ તે જોડાણ બંધ બેસતું નથી, માટે સપ્રમાણ નથી.

૨ (૫૪મા) ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિ – તે ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના પટ્ટધર-ગચ્છનાયક હતા.

૩ (૫૬મા) આ૦ સુમતિસાધુસૂરિ – તપાગચ્છના કમલકલશા મતના ૫૫ મા આ૦ સુધાનંદસૂરિના પટ્ટધર ૫૬મા આ૦ સુમતિસુંદરસૂરિ થયા. તેમનું બીજું નામ આ૦ સુમતિસાધુસૂરિ પણ મળે છે. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૨૮)

નોંધ : ઉપર લખેલ ત્રણે આચાર્યોની કોઈ કોઈ જીવનઘટનામાં ભેળસેળ થઈ જાય તેમ છે, આથી અમે ઉપલબ્ધ સાધનોના આધારે અને સાલવારીનો મેળ સાધી તે વિસંવાદી ઘટનાઓને વ્યવસ્થિત કરી છે; અને તેની અહીં પ્રાસંગિક સ્પષ્ટતા કરી છે.

અમે હવે ૫૪મા ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિ વિષે લખીએ છીએ.

જિનપ્રતિષ્ઠાઓ – ૫૪મા ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિએ અનેક જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી, તે આ પ્રમાણે જાણવા મળે છે –

પં૦ શ્રી વિમલગણિના શિષ્ય પં૦ ધનવિમલગણિ લખે છે કે – ઉદા શ્રીમાલીના વંશના માંડવગઢના લઘુશાલીભદ્ર સં૦ જાવડ શ્રીમાળીએ ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિનો ૮૪ હજાર ચોખંડા (ચોખંડ રૂપૈયા) ખરચી માંડવગઢમાં નગરપ્રવેશ કરાવ્યો અને ૧૫ લાખ ચોખંડા ખરચી તેમના હાથે જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (દુહા ૯૧ થી ૯૪)

સોમહર્ષશાખાના ભ૦ સોમસુંદરસૂરિ વિ. સં. ૧૬૧૨ જેઠ સુદિ ૧૩ના રોજ લખે છે કે – સં. જાવડે ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિના ઉપદેશથી ૧ લાખ ચોખંડા રૂપૈયા ખરચી અગિયાર શેર સોનાની એક પ્રતિમા અને બાવીશ શેર રૂપાની બીજી પ્રતિમા–એમ બે જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી, તે તથા બીજી ઘણી જિન-પ્રતિમાઓની ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિના વરદ હસ્તે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ ઉત્સવમાં ૧૧ લાખ ખરચ્યા.

સં. ૧૫૪૭ મહા વદિ ૧૩ રવિવારે માંડવગઢમાં સં૦ જાવડે શાંતિનાથ વગેરે ૧૦૪ પંચતીર્થી ધાતુની જિનપ્રતિમાઓની આચાર્યશ્રીના હસ્તે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૩–૮૪)

અમદાવાદમાં પાનકોર નાકે શેઠ દલપતભાઈ ભગુભાઈના વંડાના ઘર-દેરાસરમાં મૂળનાયક ભ૦ શાંતિનાથની પંચતીર્થી ધાતુ પ્રતિમા છે. તેમાં પ્રતિમાલેખ છે કે –

''સં. ૧૫૪૭ વર્ષે માઘ સુદિ ૧૩ રવૌ શ્રીમાલી શ્રે૦ ગોલાકેન ભા૦ લીલૂ પ્રમુખ કુટુંબયુતેન નિજશ્રેયસે શ્રી શાંતિનાથ બિંબં કા૦ પ્રતિ૦ તપાશ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિ પટ્ટે શ્રી સુમતિસાધુસૂરિભિઃ ॥''

જિનવાણીની રક્ષા : ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિવરે પોતાના પટ્ટધર ભ૦ હેમવિમલ-સૂરિને સં. ૧૫૫૧માં ગચ્છનાયક બનાવી ગચ્છનો ભાર સોંપ્યો. તેમને

શ્રમણસંઘની રક્ષા, વૃદ્ધિ વગેરે જવાબદારી સોંપી, પોતે ગચ્છનાયકના ભારથી નિવૃત્ત થયા. ત્યારબાદ તે ૩૦ વર્ષ જીવ્યા અર્થાત્ સં. ૧૫૮૧માં સ્વર્ગે ગયા. પરંતુ ઇતિહાસના પરિશીલનથી જાણવા મળે છે કે તેઓ આ નિવૃત્તિકાળમાં નિષ્ક્રિય બની બેસી રહ્યા નથી; પરંતુ તેમણે જિનાલયો, જૈનતીર્થો અને જિનવાણીની રક્ષામાં વિશેષ ધ્યાન આપી મોટી શાસનપ્રભાવના કરી છે.

વીરવંશાવલીમાં ઉલ્લેખ છે કે – ભ૦ **સુમતિસાધુસૂરિવરે જેસલમેર**, કિસનગઢ, આબૂ, દેલવાડા, બઢનગર, ખંભાત, **ગંધાર**, ઈડર વગેરે નગરના જ્ઞાનકોશો (ગ્રંથભંડારો)ને ગીતાર્થો પાસે શોધાવ્યા.

ગચ્છનાયક સ્થાપના : ભ૦ **સુમતિસાધુ સૂરિવરે** સં. ૧૫૪૮માં **પંચલાસ-ગામમાં** સૂરિમંત્રની આરાધના કરી, શેઠ પાતાજે કરેલ મહોત્સવમાં મહો૦ હેમવિમલગણિને આચાર્યપદ આપ્યું. ત્યારબાદ સં. ૧૫૫૧માં ઈડરગઢમાં રાવ ભાણના માનીતા શેઠ **સાયર** અને કોઠારી **શ્રીપાળે** કરેલ મહોત્સવમાં ગચ્છનાયક બનાવી પોતાની પાટે સ્થાપ્યા; અને પોતે હિતચિંત્વનમાં મસ્ત બન્યા.

નોંધ : યુગપ્રધાન યંત્રના આધારે જાણવા મળે છે, યુગપ્રધાન **આ૦ હરિમિત્રનો** સ્વર્ગગમન વિ. સંવત ૧૫૫૪ નો છે.

તો સંભવ છે કે ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિ સં. ૧૫૫૪ થી વધુ એકાંતપ્રિય, નિઃસંગ–ધ્યાન મસ્ત બન્યા હોય.

તે નિરતિચાર ચારિત્રધર્મના આરાધક અને શુદ્ધ પ્રરૂપણા કરનારા હતા. સં. ૧૫૫૧માં (?) અમણૂર ગામમાં સ્વર્ગે ગયા.

(વિવિધ પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૨૧૮)

સાવધાનતા અને દૈવીસંકેત : આ સુમતિસાધુસૂરિ સરળ હતા. વિચારક અને તપસ્વી હતા. **વર્ધમાનતપ** કરતા હતા. તપાગચ્છમાં બે–એક દશકાથી ગચ્છભેદનું વાતાવરણ ઊઠ્યું હતું તે તેમના ધ્યાનમાં જ હતું, પણ ''કોઈ પણ રીતે ગચ્છભેદ ન થાય'' એ માટે તેઓ ખૂબ સાવચેત રહેતા.

(૧) **આ૦ ઇન્દ્રનંદિ** સં. ૧૫૨૮માં આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના હાથે આચાર્ય બન્યા. (૨) **આ૦ કમલકળશ** પણ જૂના આચાર્ય હતા. ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિએ સંઘની વિનંતીથી સં. ૧૫૫૧માં નાણ માંડી તે બંનેને **ગણનાયકો** બનાવ્યા. આ૦ ઇન્દ્રનંદિસૂરિ અને આ૦ કમલકળશસૂરિ મોટા હતા, જ્યારે **આ૦ હેમવિમલસૂરિ** તે બન્નેથી નાના હતા. આમ હોવાથી આ બંને આચાર્યોએ પોતાના **સ્વતંત્રપક્ષો** જમાવવા પ્રયત્ન શરૂ કર્યા.

ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિ **સાવધાન** હતા. તે સમજી ગયા કે, ''આ બંને આચાર્યો

પોતપોતાનો નવો પટ્ટધર સ્થાપી અવશ્ય ગચ્છભેદ કરશે.'' આથી તેમણે આ બેમાંથી કોઈને પોતાની પાટે ગચ્છનાયક સ્થાપ્યા નહીં.

ગચ્છનાયકશ્રી સં૦ લીલાચંદ, સં૦ કાલુ, સં૦ જાગજીવ, સં૦ હેમજી, સં૦ ખીમજી, સં૦ લાખો વગેરેના છ'રી પાળતા યાત્રાસંઘમાં આ૦ હેમવિમલસૂરિ વગેરે પરિવારની સાથે શત્રુંજયની યાત્રાએ પધાર્યા. ત્યાંથી આવતાં જ લાલપુરમાં આવીને ફરીવાર 'સૂરિમંત્રની આરાધના' કરવા બેઠા. સૂરિમંત્રના અધિષ્ઠાયક દેવે ગચ્છનાયકને જણાવ્યું કે, ''તમે આ બંનેને ગણનાયક બનાવ્યા, તે ઠીક કર્યું નથી. તે બંને અવશ્ય ગચ્છભેદ કરશે.''

અધિષ્ઠાયકે 'આ૦ હેમવિમલસૂરિની પાટે નવો ગચ્છનાયક કોને બનાવવો' તેનો પણ આચાર્યશ્રીને સંકેત આપ્યો. આથી ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિએ આ૦ હેમવિમલસૂરિની પાટે પ્રથમ આ૦ દાનધીરને સ્થાપન કર્યા, પણ તે નવા આચાર્ય ૬ મહિનામાં જ કાળધર્મ પામ્યા.*

એટલે ગચ્છનાયક ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિએ સં. ૧૫૭૦માં ડાભલામાં કે પાટણમાં ઉપા૦ અમૃતમેરુગણિને આચાર્યપદ આપી આ૦ હેમવિમલસૂરિની પાટે સ્થાપન કર્યા અને તેમને જ આ૦ હેમવિમલસૂરિની પાટે ગચ્છનાયક આ૦ આનંદવિમલસૂરિ બનાવ્યા. આ જ સમયે પં૦ દાનશેખર અને પં૦ માણેકશેખરગણિને ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું. (સોમશાખા પટ્ટાવલી)

આ રીતે તેમના હાથે જ (૫૫) ભ૦ હેમવિમલસૂરિ અને (૫૬) ભ૦ આનંદવિમલસૂરિ એમ બે ગચ્છનાયકો બન્યા. ઉપરાંત તેમણે ૬ નવા આચાર્યો તથા અનેક ઉપાધ્યાયો, પંન્યાસો અને ૬૦૦ નવા સાધુઓ બનાવ્યા. તેમના પરિવારમાં કુલ ૧૮૦૦ સાધુઓ હતા.

આ૦ ઇન્દ્રનંદિસૂરિએ 'કુતુબપુરાગચ્છ–નિગમમત' તથા આ૦ કમળકળશે 'કમળકળશગચ્છ' ચલાવ્યો.

પરંપરાઓ –

ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિના શિષ્ય (૫૫) કવિચક્રવર્તિ પં૦ સર્વવિજય ગણિવર, (૫૬) પં૦ અમરવિજયગણિ, (૫૭) પં૦ કમલવિજયગણિ થયા. તેમની પરંપરા

★ **સંકેત અક્ષરો –**

ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિને અધિષ્ઠાયકે શું સંકેત આપ્યો તે સમજાતું નથી. બનવાજોગ છે કે, અધિષ્ઠાયકે દ, ન, આ એમ ત્રણ અક્ષરો આપ્યા હોય ! આ હિસાબે આ૦ દાનધીર નામ બરાબર હતું. પણ તેઓ ૬ મહિનામાં સ્વર્ગવાસી થયા. એટલે ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિએ એ જ અક્ષરોનો अंकानां वामतोः गतिः એ ન્યાયે અનુક્રમ બદલી બીજા નવા આચાર્યનું આ૦ આનંદવિમલસૂરિ નામ સં. ૧૫૭૦માં આપ્યું હોય !

માટે જુઓ પ્રક. ૫૧, પૃ. ૧૯૮ થી ૨૦૪ – 'મહો૦ લક્ષ્મીભદ્રીય પરંપરા.'

ભ૦ સુમતિસાધુરત્નના શિષ્ય **પં૦ સર્વવિજયે** સં. ૧૫૫૧માં માંડવગઢના અધિકારી લઘુશાલિભદ્ર સં૦ જાવડની વિનંતીથી 'આનંદસુંદર' ગ્રંથ રચ્યો.*

(૫૪) ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિ, (૫૫) પં૦ પદ્મવિજયગણિ, (૫૬) પં૦ જયવિજયગણિ, (૫૭) પં૦ શાંતિવિજયગણિ, (૫૮) **પં૦ દોલતવિજયગણિ** – તેમણે **'ખુમાણરાસ'** રચ્યો.

(૫૪) પં૦ સાધુવિજયગણિશિષ્ય (૫૫) પં૦ કમલસાધુગણિના શિષ્ય (૫૬) **પં૦ આણંદે** સં. ૧૬૫૨માં **'સ્તવનચોવીસી'** બનાવી.

(૫૪) **સાધુવિજયગણિ**, (૫૫) **સોમવિજયગણિ** તે સં. ૧૫૫૩ ભાદરવા સુદિ ૧૨ ને શુક્રવારે **દેવપલ્લીમાં** ચોમાસું હતા.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભાગ બીજો)

નોંધ : હારિજગચ્છના આ૦ સિંહસૂરિના શિષ્ય પં૦ ઉદયસાગરગણિ (શિષ્ય) પં૦ **જયકુશળગણિએ** સં. ૧૫૫૬ ફાગણ સુદિ ૩ રવિવારે મીનના ચંદ્રમાં ઈડરગઢમાં ભાનુ રાજાના રાજ્યમાં 'દુર્ગસિંહવૃત્તિની અવચૂરિ' બનાવી-લખી.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ ભાગ-૨, પ્રશ. નં. ૨૨૬)

(હારિજગચ્છ માટે જુઓ પ્રક. ૧, પૃ. ૨૬; પ્રક. ૨૭, પૃ. ૩૭૪)

卐

★ ભ૦ હેમવિમલસૂરિના સમયે **મહો૦ અનંતહંસગણિએ** આનંદ આદિ દશ શ્રાવકોનું ચરિત્ર 'દશદ્રષ્ટાંતચરિત્ર' બનાવ્યું. સંભવ છે કે, આ૦ સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય પં૦ નંદિરત્નગણિના શિષ્ય અથવા પં૦ રત્નહંસગણિના શિષ્ય પં૦ જિનસૂરગણિ માટે લહિયા લક્ષ્મીધરે તેની પ્રતિ લખી હતી. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૫૯ તથા ૧૬૩)

પં૦ સર્વવિજયગણિએ સં. ૧૫૫૧માં આનંદસૂર (વર્ધમાનદેશના) ગ્રંથ રચ્યો. પણ બનવાજોગ છે કે તેમણે અસલમાં સં. ૧૫૪૯માં માંડવગઢમાં તે શરૂ કર્યો હોય અને સં. ૧૫૫૧માં માંડવગઢમાં જ પૂરો કર્યો હોય. કેમ કે સં. ૧૫૪૯ની એક ગ્રંથ પ્રશસ્તિ મળે છે. આથી અનુમાન થાય છે કે, આનંદસૂર ગ્રંથનો સં. ૧૫૪૯માં પ્રારંભ થયો અને સં. ૧૫૫૧માં માંડવગઢમાં **સમાપ્તિ** થઈ. તેની **પ્રશસ્તિ** આ પ્રકારે છે –

इति श्रीमदानंदसुंदर ग्रंथ प्रशस्तिः–स्वस्तिकारिणी संपूर्णः ॥ शिवमस्तु सर्वजगतः, श्रीवरकाणापार्श्वः प्रसन्नो भूयात् । संवत् १५४९ वर्षे कार्तिक वदि १२ दिने । मंडपाचल-वास्तव्यमंडल महादुर्गे सुरताणग्याससाहविजयराज्ये ॥

सुलतान नासीरसाह राज्ये ॥ठा॥ श्रीपतनमध्ये वास्तव्यमोढज्ञातीय लेषक लक्ष्मीधर लिखितं ॥ठा॥ यादृशं पुस्तकं द्रष्ट्वा०...तैलाद् रक्षेत्०...॥ शुभं भवतु । पं० जिनसुरगणियोगं(ग्यं) आनंदसुंदरग्रंथ ॥

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા૦ ૨, પ્રશ. નં. ૨૦૦)

આચાર્ય હેમવિમલસૂરિ

શ્રી હેમવિમલ ગચ્છપતિ તણીં, દહ દિસિ પસરી હૂક;
વાદિવિડંબન બિરૂદ વલિ, વાદિ કીધા મૂક. ૧૦૬
હેમ સરિસ અમરસ ધરઈ, તિહં પિસુણ પડઈ બહુ ચૂક;
દુશ્મન નયન નવિ ઉથડઈ, જિમ રવિ દિઠઈ ઘૂક. ૧૦૭
હરામખોર ઘૂક ઘોર, છંડી જોર છપ્પએ;
સુગામિં ગામિ ઠામિંઠામિં, હેમ નામ દિપ્પએ. ૧૦૮
(ધનવિમલગણિ કૃત 'તપાગચ્છ પટ્ટાનુક્રમ ગુર્વાવલી–છંદો, સં. ૧૬૫૩, ભા. વદ ૧૩; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા.૨, પૃ. ૧૪૩)

હેમવિમલસૂરિસર, ઈસર કિર અવતાર;
અણુદિણમયયનિવારણ, તારણસયલ સંસાર. ॥૨॥
(પં૦ હંસધીરકૃત શ્રી હેમવિમલસૂરિ ફાગ–સં. ૧૫૫૪)

ટૂંકો પરિચય –

તેમનો સં. ૧૫૨૦(૨૨)ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ના રોજ મારવાડના **વડગામમાં** શા૦ **ગંગરાજ** પત્ની **ગંગાદેવીની** કુક્ષિથી **જન્મ** થયો. તેમનું નામ **હાદકુમાર** (હદરાજ) રાખ્યું. સં. ૧૫૨૮ (૧૫૩૮)માં ભ૦ **લક્ષ્મીસાગરસૂરિના હાથે દીક્ષા** થઈ, તેમનું નામ ભ૦ **સુમતિસાધુસૂરિશિષ્ય** તરીકે **મુનિ હેમધર્મ** પાડ્યું. સં. ૧૫૪૮માં પંચલાસ(પંચાસર)માં શેઠ પાતુરાજના મહોત્સવમાં ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિના હાથે **આચાર્યપદ** મળ્યું. તેમનું નામ **આ૦ હેમવિમલસૂરિ** પાડવામાં આવ્યું. સં. ૧૫૫૧માં ઈડરમાં શેઠ સાયર અને કોઠારી શ્રીપાલે કરેલા મહોત્સવમાં **ગચ્છ-નાયકપદ** મળ્યું. સં. ૧૫૮૨માં **ક્રિયોદ્ધાર** કર્યો. સં. ૧૫૮૩ના આસો સુદિ ૧૦ ના રોજ **વીસનગરમાં** સ્વર્ગગમન થયું.

શ્રી દોલતસિંહ લોઢા તેમને પોરવાડ બતાવે છે.

પં૦ હંસધીર કહે છે કે, આ૦ હેમવિમલસૂરિ (ગણધર સુધર્માસ્વામી અંને) આ૦ વજ્રસ્વામીનો અવતાર યુગપ્રધાન મનાતા હતા. (ફાગ)

આ૦ **હેમવિમલસૂરિ** ગુરુદેવ ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિના હાથે **આચાર્ય** થયા

ત્યારથી સંઘમાં ઘણો આનંદ પ્રસર્યો. તે વાદી હતા. તેમને **'વાદિવિડંબન'** બિરુદ મળ્યું હતું. તે ગુરુ સાથે ખંભાત પધાર્યા. સં. ૧૫૪૯માં સૌએ સાથે ખંભાતમાં ચાતુર્માસ કર્યું. ત્યાં તેમને દેવે યાત્રાનું સ્વપ્ન આપ્યું. આ સ્વપ્ન અનુસાર તેમણે શત્રુંજયના સંઘનો ઉપદેશ આપ્યો. શ્રાવકોએ શત્રુંજયનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. સૌએ સાથે મળીને શત્રુંજયની યાત્રા કરી. આ સંઘમાં ૧૧ આચાર્યો અને બીજા ઘણા નાના સંઘો જોડાયા હતા. (–ગુર્વાવલી)

આ૦ હેમવિમલસૂરિ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી, આચારનિષ્ઠ, સંવેગી, અપરિગ્રહી અને સંવેગરંગથી રંગાયેલા સાધુત્વના પ્રશંસક (ઉપાસક) હતા. તેઓ સંઘમાં મુનિચુડામણિ–મોટા પ્રભાવશાળી હતા, મોટા તપસ્વી હતા.

સ્વચ્છંદી યતિઓ : આ સમયે ગચ્છભેદ થવાથી સૌ સ્વતંત્ર અને સ્વચ્છંદી હતા. આથી સાધુઓમાં **શિથિલતા** વધી હતી. આચાર્યશ્રીએ ધનસંગ્રહ કરનારા, ક્રિયાભ્રષ્ટ, સપરિગ્રહી અને તાંબાના લોટા, તરપણી-પાતરાં રાખનારા **યતિઓને** ગચ્છમાંથી કાઢી મૂક્યા.

સાધુવૃદ્ધિ : તેમણે લગભગ ૫૦૦ સ્ત્રી–પુરુષોને **દીક્ષા** આપી હતી. તેમની આજ્ઞામાં ભ૦ આનંદવિમલસૂરિ, આ૦ સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ, શતાર્થી પં૦ હર્ષકુલગણિ, પં૦ ચારિત્રરત્નગણિ વગેરે ૧૮૦૦ સાધુઓનો પરિવાર હતો. ભટ્ટારકના સાધુજીવનની સુવાસ સ્વગચ્છ અને પરગચ્છોમાં ખૂબ ફેલાઈ હતી. આથી લોંકાગચ્છના **ઋષિ હાના**, ઋષિ શ્રીપતિ, ઋષિ ગણપતિ, ઋષિ જગાજી, ઋષિ જીવા વગેરે ૬૮ જણાએ પોતાનો ગચ્છ તજી દઈ, તેમની પાસે સંવેગી દીક્ષા લીધી. આથી તેમની ગચ્છમાં 'ક્રિયોદ્ધાર કરવાની ભાવના' સતેજ બની હતી.

પ્ર-પટ્ટધર : ભ૦ સુમતિસાધુસૂરિ અને ભ૦ હેમવિમલસૂરિએ ઈડરમાં સં. ૧૫૭૦માં ઉપા૦ અમૃતગણિને આચાર્ય આનંદવિમલસૂરિ બનાવી પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા. એ સમયે પં૦ રત્નશેખર અને પં૦ માણેકસાગરને **ઉપાધ્યાયો** બનાવ્યા.

ઉપસર્ગ : ભ૦ **હેમવિમલસૂરિ** સં. ૧૫૭૨માં ઈડરથી વિહાર કરી ખંભાત જતા હતા. રસ્તામાં કપડવંજમાં **દોશી આણંદજીએ** તેમનું બાદશાહી સ્વાગત કર્યું. આથી ગુજરાતના બાદશાહ દાઉદશાહના પુત્ર બાદશાહ **મુજફરશાહ બીજાએ**, કોઈએ ચાડી ખાતાં, ઈર્ષાથી બળી જઈ, આચાર્યશ્રીને પકડી કેદ કરવા હુકમ કર્યો.

આચાર્યશ્રીને **ચૂણેલ** પહોંચતાં આ હુકમના ખબર મળ્યા, એટલે તેઓ ત્યાંથી રાતોરાત નીકળી સોજિત્રા થઈ **ખંભાત** પહોંચી ગયા. બાદશાહના માણસોએ

ખંભાત પહોંચી ભ૦ હેમવિમલસૂરિને પકડી કેદમાં નાખ્યા અને ખંભાતના સંઘનો ૧૨૦૦૦ ટકા દંડ કર્યો. પ્રાન્તે સંઘ પાસેથી તે રકમ વસૂલ કરીને આચાર્યશ્રીને છૂટા કર્યા.

આચાર્યશ્રીએ ફરી ફરી આવા ઉપસર્ગો ન થાય તે માટે આયંબિલનું તપ કરી સૂરિમંત્રનો જાપ કર્યો. અધિષ્ઠાયક દેવે જણાવ્યું કે, 'આક્ષેપ કરો, ધન પાછું વળશે.' એટલે આચાર્યશ્રીની આજ્ઞાથી ૧. શતાર્થી પં૦ હર્ષકુલગણિ, ૨. પં૦ સંઘહર્ષગણિ, ૩. પં૦ સંયમકુશળગણિ અને ૪. શીઘ્રકવિ પં૦ શુભશીલગણિ એમ ચાર ગીતાર્થો **ચાંપાનેર** ગયા અને બાદશાહને કાવ્યકલા તેમજ ઉપદેશથી રંજિત કરી ખંભાતના સંઘને ૧૨૦૦૦ ટકાની રકમ બાદશાહ પાસેથી પાછી અપાવી. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૫૧–૫૨)

ગચ્છનાયક આ૦ હેમવિમલસૂરિને ઉપસર્ગ નડ્યો. આવા કપરા સમયમાં બે ગચ્છનાયકોએ એક સાથે વિચરવું તેમાં જોખમ સમાયેલું હતું. આમ વિચાર કરી, ભ૦ હેમવિમલસૂરિ તથા ભ૦ આનંદવિમલસૂરિ બંને ગચ્છનાયકોએ ત્યારથી જુદા પડી, જુદો જુદો વિહાર કર્યો.

પ્રતિષ્ઠાઓ અને દીક્ષાઓ –

આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સં. ૧૫૫૬માં સં૦ દેવા પોરવાડે હમીરગઢમાં જગન્નાથ જિનપ્રાસાદમાં દેરી બનાવી. ('હમીરગઢ' પુસ્તિકા)

આચાર્યશ્રીએ સં. ૧૫૬૩ના વૈશાખ સુદિ ૧૧ ને ગુરુવારે **નાણાવટી** સોમાક શ્રીમાલીના ભ૦ આદિનાથના ચતુર્વિંશતિ પટ્ટની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ પટ્ટ ઈડરમાં વિરાજમાન છે. સં. ૧૫૭૮ના માહ વદિ ૮ ને રવિવારે પાટણમાં જિન-પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી.

આચાર્યશ્રીના સમયે તેમના પરિવારના મુનિવરોના હાથે નીચે મુજબ જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા થઈ.

૧. સં. ૧૫૬૮ના અષાડ સુદિ ૫ ના દિને ગુરુપુષ્ય નક્ષત્રમાં રાવલ ઉપકર્ણના રાજ્યમાં ભ૦ વિમલનાથ જિનપ્રાસાદમાં પં૦ ચારિત્રસાધુગણિના ઉપદેશથી વીરમપુરસંઘે રંગમંડપ કરાવ્યો.

૨. સં. ૧૫૭૨ના અષાડ સુદિ ૧૫ના રોજ રાવલ વીરમવિજયરાજ્યે વિમલનાથપ્રાસાદે તપાગચ્છે વિમલચંદ્રગણિના ઉપદેશથી વીરમપુરસંઘે નવચોકી કરાવી. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૨૨, ૪૩૨ તથા અમારો 'જૈનતીર્થોનો ઇતિહાસ' પૃ. ૩૫૦)

ભ૦ હેમવિમલસૂરિએ સં. ૧૫૪૮માં ઈડરના શેઠ સાયર અને શ્રીપાલે કરેલા ઉત્સવ પછી લગભગ ૫૦૦ સ્ત્રી–પુરુષોને દીક્ષા આપી હતી.

ગ્રંથો – ભ૦ હેમવિમલસૂરિએ નીચે પ્રમાણે ગ્રંથો રચ્યા હતા –

૧. 'શ્રી પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર' કમળના પ્રયોગવાળું શ્લેષમય (શ્લોક ૩૨).

૨. શ્રી વરકાણાપાર્શ્વનાથસ્તોત્ર, ભક્તામરસ્તોત્ર અને કલ્યાણમંદિર સ્તોત્રની પાદપૂર્તિરૂપ (શ્લોક ૪૬).

૩. 'મૃગાપુત્રચોપાઈ'–સજ્ઝાય.

૪. '૧૩ કાઠિયાની સજ્ઝાય', કડી : ૧૫. (જૈ. સ. પ્ર. ક. ૧૩૫)

ગચ્છનાયકે ૧૩ કાઠિયાની સજ્ઝાયની કડી : ૧૨ માં આ પ્રકારે જણાવ્યું છે–

ઈગ્યારમેં જીવ ચિંતવે ઈસ્યું, એ ગુરુ કાથો કૂટે કીસ્યું;
વિકથા ઉપર બહુરુચિ થાઈ, હાસો કુતૂહલ તિહાં મન થાય. ૧૨

આ કડીમાં સં. ૧૫૮૨ના ''ક્રિયોદ્ધારનો ઇતિહાસ'' છે.

ભ૦ **આનંદવિમલસૂરિએ** ક્રિયોદ્ધાર કર્યો ત્યારે શિથિલાચારીઓથી જુદા પડવા માટે વસ્ત્રને કાથાથી રંગવાનું શરૂ કર્યું. આ સંવેગી સાધુઓ પોતાના હાથે જ કાથો કૂટી તેનાથી વસ્ત્ર રંગતા હતા, જે ઉક્ત પંદર કડીમાં સૂચવ્યું છે.

નવા ગચ્છનાયક : ભ૦ હેમવિમલસૂરિ સં. ૧૫૮૩માં વીસનગરમાં બિમાર પડ્યા. તેમણે આ૦ આનંદવિમલને વડાલીથી અહીં આવવા અને ગચ્છભાર ઉઠાવી લેવા જણાવ્યું. પણ **આ૦ આનંદવિમલે** ગચ્છનાયકને ''ગચ્છભાર લેવા'' મરજી બતાવી નહીં. આથી ભ૦ **હેમવિમલસૂરિએ** સં. ૧૫૮૩ના આસો સુદિ ૧૦ ના રોજ વીસનગરમાં ભ૦ **સૌભાગ્યહર્ષસૂરિને** નવા આચાર્ય બનાવી, તેમને પોતાની પાટે સ્થાપન કરી, ગચ્છભાર સોંપ્યો.

સ્વર્ગ : ભ૦ હેમવિમલસૂરિ સં. ૧૫૮૩ આસો સુદિ ૧૩ના દિવસે વીસનગરમાં કાળધર્મ પામ્યા.

શાખા–પરંપરા :

ભ૦ **હેમવિમલસૂરિ** સંવેગી અને ત્યાગી હતા. તેમના સમયે તપગચ્છની ચાર શાખાઓ નીકળી અને ઘણી શિષ્યપરંપરાઓ ચાલી.

૧. **હેમશાખા** – ભ૦ હેમવિમલસૂરિએ ક્રિયોદ્ધારમાં મોટી પ્રેરણા આપી, આથી તેમના તપગચ્છનું શાખાનામ **'પાલનપુરા હેમશાખા'** પડ્યું. આ૦ આનંદવિમલસૂરિની પરંપરા 'હેમશાખા'માં ચાલી. (જુઓ પ્રક. ૫૬; પ્રક. ...)

૨. **કમળકલશશાખા** – આ૦ કમળકલશથી સં. ૧૫૫૫માં તપગચ્છમાં **'કમળકલશ શાખા'** નીકળી. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૧)

૩. **નિગમમત** – આ૦ ઇન્દ્રનંદિસૂરિથી તપગચ્છમાં **'કુતુબપુરા શાખા'** નીકળી. આ૦ ઇન્દ્રહંસે તેમાંથી **'નિગમમત'** ચલાવ્યો. તેમાં તેમણે ૩૬ 'ઉપનિષદ્'ની પ્રરૂપણા કરી. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૫)

૪. **સોમશાખા** – ભ૦ **સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ** અને ઘોર તપસ્વી (૫૭મા) ભ૦ **સોમવિમલસૂરિથી** નીચે મુજબ **'લઘુશાખા હર્ષકુલ સોમશાખા'** નીકળી.

૫. વિમલગચ્છ ભટ્ટારક પટ્ટાવલી. (–પ્રક. ....)

૬. વિમલગચ્છ સંવેગી પટ્ટાવલી. (–પ્રક. ....)

૭. સાગરગચ્છ ભટ્ટારક પટ્ટાવલી. (–પ્રક. ....)

૮. સાગરગચ્છ સંવેગી પટ્ટાવલી. (પ્રક. ૫૫, 'મહો૦ વિદ્યાસાગરગણિ વાચક પરંપરા' પૃ. ૩૩૮; પ્રક. ....)

ભ૦ **હેમવિમલસૂરિવરે** બે પટ્ટધરો બનાવ્યા. (૧) ભ૦ **આનંદવિમલસૂરિ** (જુઓ પ્રક. ૫૬મું), (૨) ભ૦ સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ.

तपागच्छ लघुशाखा–हर्षकुल सोमशाखा पट्टावली

૫૫. ભ૦ **હેમવિમલસૂરિ** – સ્વ. ૧૫૮૩ના આસો સુદ ૧૩.

૫૬. ભ૦ **સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ** – તેમનો સં. ૧૫૫૫ માં વડનગરમાં જન્મ થયો. સં. ૧૫૬૩માં ભ૦ હેમવિમલસૂરિના હાથે તેમની દીક્ષા અને સં. ૧૫૮૩માં વીસનગરમાં **આચાર્યપદવી** થઈ. સં. ૧૫૮૯ના જેઠ સુદિ ૯ ને રવિવારે ખંભાતમાં **ગચ્છનાયક** થયા અને સં. ૧૫૯૭ (૧૫૯૮)ના કાર્તિક સુદિ ૧૨ ના રોજ સ્વર્ગગમન થયું.

તેમણે સં. ૧૫૯૫ના પોષ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે પુષ્યયોગમાં અમદાવાદમાં **પં૦ સોમવિમલને** ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું. સં. ૧૫૯૭ના આસો સુદિ ૫ ના રોજ ઉપા૦ સોમવિમલ અને ઉ૦ સકલહર્ષને આચાર્યપદ આપ્યાં.

તપગચ્છના ભ૦ **સૌભાગ્યસાગરસૂરિએ** સં. ૧૬૨૮(?)ના ભાદરવા વદ ૧૧ ના રોજ પાટનગર (અમદાવાદ)માં 'બૃહત્કલ્પસૂત્ર'ની મોટી ટીકાના આધારે સૂત્રાર્થરૂપ 'બૃહત્કલ્પઅવચૂરિ' બનાવી.

(જૈન પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભાગ-૨, પ્રશ. નં. ૪૭૩)

આ૦ સૌભાગ્યહર્ષસૂરિના શિષ્ય પં૦ કલ્યાણહર્ષગણિએ સં. ૧૫૯૪માં ગંધારમાં 'કૃતવર્મા રાજાનો રાસ' બનાવ્યો.

'મંત્રગર્ભિત શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્તવન' મળે છે, તેમાં છેલ્લું ચરણ છે કે –

'ચૂરે એમ દુષ્ટના વ્રાતને, સુજશ સૌભાગ્યસૂરિ કલ્પ રે; ૐ નમો૦'

શતાર્થી પં૦ **હર્ષકુલ ગણિવર** આ આચાર્યના પક્ષમાં હતા, તેથી આ પરંપરા 'હર્ષકુલ' તરીકે પ્રસિદ્ધ પામી.*

નોંધ : તપાગચ્છમાં ભ૦ **આણંદવિમલસૂરિએ** સં. ૧૫૮૩ વૈશાખ સુદ ૩ ના રોજ વડાલીમાં ક્રિયોદ્ધાર કરી તપાગચ્છમાં શુદ્ધ સંવેગી પંથ દાખલ કર્યો. આથી સંભવ છે કે – **આ૦ સૌભાગ્યસૂરિની** પોતાના ચારે સંઘો તથા હક્ક લાગા વગેરેને સ્વતંત્ર રાખવા માટે, તેમણે પોતાનું નામ **આ૦ હર્ષરાજ** રાખી, પોતાના પરિવારને તપગચ્છના પ્રાચીન ગોત્ર સંબંધવાળા ''ચૈત્રવાલગચ્છ'' તરીકે ઓળખાવવા ધારણા હોય. પરંતુ સહયોગી ગીતાર્થો પં૦ **હર્ષકુલગણિ** વગેરેએ ''આપણો મૂળ ગચ્છ ચંદ્રગચ્છ જ છે અને ચંદ્ર–સોમ એકાર્થવાળા શબ્દો છે. પરિવારમાં પં૦ સોમવિમલગણિ ભાગ્યશાલી છે તો આપણે આપણી પરંપરાનું તપાગચ્છની **સોમશાખા** નામ રાખવું વધુ સંગત છે.'' એવો વિચાર કરી, **તપાગચ્છ હર્ષકુલ સોમશાખા** નામ રાખ્યું હોય.

૫૭. ભ૦ **સોમવિમલસૂરિ** – ખંભાત પાસેના **કંસારી** ગામમાં **પોરવાડ મંત્રી સમધરના** વંશના શાહ **રૂપવંતની** પત્ની **અમરાદેવીએ** પિતૃદાસ અને જસવંતને જન્મ આપ્યો. **શ્રી જસવંતનો** સં. ૧૫૭૦માં જન્મ થયો. તેણે સં. ૧૫૭૪ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને શનિવારે રોહિણીનક્ષત્રમાં અમદાવાદમાં ભ૦ હેમવિમલસૂરિના હાથે મુનિ સૌભાગ્યહર્ષના શિષ્યરૂપે સંઘપતિ ભૂલાચના પુત્ર **જસુએ** કરેલા ઉત્સવમાં દીક્ષા લીધી. નામ **મુનિ સોમવિમલ** પાડ્યું. તે પછી ભ૦ સૌભાગ્યહર્ષસૂરિએ તેને સં. ૧૫૯૦ના ફાગણ વદ ૫ ના રોજ ખંભાતમાં **કીકા પોરવાડના** ઉત્સવમાં **ગણિપદ**, સં. ૧૫૯૪ના ફાગણ વદ ૫ ના રોજ સિરોહીમાં **પંન્યાસપદ**, સં. ૧૫૯૫માં વિજાપુરમાં **ઉપાધ્યાયપદ** તથા સં. ૧૫૯૭ના આસો સુદિ ૫ ને ગુરુવારે અમદાવાદમાં **સૂરિપદ** આપ્યું અને સંઘે ૧૬૦૫ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ ખંભાતમાં **ગચ્છનાયકપદ** આપ્યું. તેમનું સં. ૧૬૩૬-૩૭ના ભાદરવા વદિ પાંચમે સ્વર્ગગમન થયું.

તેમણે સં. ૧૫૭૪માં ૪ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા લીધી અને અજારી તીર્થમાં જઈ શારદાની આરાધના કરી વરદાન મેળવ્યું. તેમણે કાન્હમદેશના વણછરા ગામમાં પં૦ **આનંદપ્રમોદને** ઉપાધ્યાયપદ અને આમોદમાં ગણિ વિદ્યાવિજય અને ગણિ **વિદ્યારત્નને પંન્યાસપદ** આપ્યું.

★ અમે ચૈત્રવાલગચ્છનો પહેલાં (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૫, ૬માં) પરિચય આપ્યો છે. તે અંગે એક વિશેષ ઉલ્લેખ મળે છે કે –

ચૈત્રગચ્છના **આ૦ હર્ષરાજસૂરિના** શિષ્ય મુનિરત્ન સં. ૧૫૯૨માં કડાડગામમાં હતા ત્યારે ત્યાં ''રાજા વિક્રમ'' (વિક્રમશી)નું રાજ્ય હતું.

(પૂના જૈન પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૩, પ્રશ. નં. ૬૬૭)

તેમણે સં. ૧૬૧૧માં પાટણમાં અંજનશલાકા–પ્રતિષ્ઠા કરી. તેમના ઉપદેશથી વિજાપુરના દોશી તેજાએ સિદ્ધાચલનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો, જેમાં તેણે ૪ લાખ દ્રવ્ય ખરચ્યું હતું. સંઘમાં ૩૩ સાધુ હતા. તેમણે સં. ૧૫૯૯માં પાટણમાં, સં. ૧૬૦૦માં દીવ, ઘોળકા અને ખંભાતમાં, સં. ૧૬૦૧માં આમોદમાં, સં. ૧૬૦૨માં અમદાવાદમાં, સં. ૧૬૦૩માં અમદાવાદ, ગોલનગર અને ઈડરમાં, સં. ૧૬૦૯માં રહબીદપુરમાં, સં. ૧૬૧૯માં ખંભાતમાં, સં. ૧૬૨૦માં નંદરબારમાં, સં. ૧૬૨૩માં અમદાવાદમાં – એમ જુદાં જુદાં સ્થળોમાં અભિગ્રહો લીધા હતા તેમજ તે દરેક પૂરા થયા હતા. તે શતાર્થી બિરુદના ધારક તેમજ અષ્ટાવધાની, ઈચ્છાલિપિવાચક, વર્ધમાનવિદ્યા– સૂરિમંત્રસાધક, ચૌર્યાદિભયનિવારક, સંદેશ દ્વારા વંદનથી વિવિધ રોગોના હરનારા, પાદ-પ્રક્ષાલનથી સુખપ્રસૂતિકરણ પ્રભાવવાળા ઈત્યાદિ મહિમાવાળા હતા.

ગ્રંથો – તેમણે સં. ૧૫૯૧માં 'ગૌતમપૃચ્છા–ટબો', સં. ૧૬૦૨માં કુમારગિરિમાં 'શ્રેણિકરાસ', સં. ૧૬૦૩માં 'નવતત્ત્વલોક', સં. ૧૬૦૫માં 'કલ્પસૂત્રટબો, સંઘચરિત્ર, નવકારચોપાઈ', સં. ૧૬૧૫માં ખંભાતમાં 'ધમ્મિલકુમાર રાસ', સં. ૧૬૨૨ શ્રાવણ સુદિ ૭ શુક્રવારે વિરાટનગરમાં 'ચંપકશ્રેષ્ઠિ રાસ', સં. ૧૬૩૩માં અમદાવાદના રાજપરામાં 'ક્ષુલ્લકકુમાર રાસ', સં. ૧૬૪૫માં 'પટ્ટાવલીસજ્ઝાય', સં. ૧૬૨૫ (૧૬૫૮)માં દશ દ્રષ્ટાંત ગીતા, કુમારગિરિમંડન શાંતિનાથ સ્તવન (દુહા : ૩૮), પવલાદિનપ્રમાણ અને લગનમાન (દુહા : ૨૫) તેમજ સ્તવન, ગીતો વગેરેની રચના કરી હતી.

તેમને **આ૦ આનંદસોમ**, આ૦ હંસસોમ (આ૦ હેમસોમ), ઉ૦ દેવસોમગણિ, પં૦ વિદ્યારત્નગણિ, પં૦ વિદ્યાવિજયગણિ, પં૦ હર્ષદત્ત, પં૦ લક્ષ્મીભદ્ર વગેરે ૨૦૦ શિષ્યોનો પરિવાર હતો. (સોમવિમલસૂરિ રાસ)

પં૦ **હર્ષદત્તગણિએ** સં. ૧૬૦૧માં 'અગડદત્ત રાસ' બનાવ્યો.

૫૮. **આ૦ આનંદસોમસૂરિ** – સં. ૧૫૯૦માં જન્મ, સં. ૧૬૦૧ કાર્તિક સુદિ ૧૫ ના દીક્ષા, સં. ૧૬૧૧માં પંન્યાસપદ, સં. ૧૬૨૫માં પાટણમાં ગુરુદેવના હાથે **સૂરિપદ** અને સં. ૧૬૩૬ના ભાદરવા વદ ૫ ના તેમનો સ્વર્ગગમન થયો. તેમણે સં. ૧૬૧૯માં નંદરબારમાં 'સોમવિમલસૂરિ રાસ' (ગા. ૧૫૬)ની રચના કરી. તે ગુરુદેવની વિદ્યમાનતામાં જ **કાળધર્મ** પામ્યા. એટલે આ૦ સોમવિમલસૂરિએ બીજા શિષ્ય ઉ૦ હંસસોમને આચાર્યપદ આપી તેમનું **આ૦ હેમસોમસૂરિ** નામ રાખી પાટ સોંપી.

નોંધ : વિ. સં. ૧૮૬૯ની 'સોમશાખાની પટ્ટાવલી'માં આ૦ આનંદસોમસૂરિને પટ્ટધર બતાવ્યા નથી. આથી અમે અહીં તેમનો જુદો પટ્ટાંક ગણાવ્યો નથી.

૫૮. **આ૦ હેમસોમસૂરિ** – તેમનો સં. ૧૬૧૫માં અથવા સં. ૧૬૨૩માં ધાણધાર પ્રાંતમાં શા૦ જોધરાજ વીશા પોરવાડની પત્ની રૂડીબાઈની કુક્ષિથી જન્મ થયો. તેમનું નામ **હરખો** હતું. સં. ૧૬૩૦માં અથવા સં. ૧૬૩૩માં વડગામમાં દીક્ષા લીધી. નામ **મુનિ હંસસોમ** અથવા આ૦ હેમસોમ રાખવામાં આવ્યું. તેમને સં. ૧૬૩૫માં પંન્યાસપદ, સં. ૧૬૩૬-૩૭ના વૈશાખ વદ ૨ ના આ૦ સોમવિમલસૂરિના હાથે વડનગરમાં **આચાર્યપદ** અને સં. ૧૬૭૯ના માગશર સુદિ ૮ ના ૬૪ વર્ષની ઉંમરે સ્વર્ગવાસ થયો.

આ૦ હેમસોમસૂરિના રાજ્યમાં સં. ૧૬૪૩માં (૧) પં૦ **આનંદવીરગણિ**, (૨) પં૦ સંઘવીરગણિ, (૩) પં૦ ઉદયવીરગણિ અને (૪) પં૦ ઉદયસિંહગણિ વગેરે વિદ્યમાન હતા.

આ૦ હેમસોમસૂરિનો સં. ૧૬૬૩નો જિનપ્રતિમા–લેખ મળે છે.

★ ★ ★

૫૫. આ૦ હેમવિમલસૂરિ, ૫૬. પં૦ સુમતિવિમલગણિ, ૫૭. પં૦ સુંદર-વિમલગણિ, ૫૮. પં૦ **શ્રી વિમલગણિ** – તે વિ. સં. ૧૬૪૩ (૧૫૪૩)માં ભ૦ હેમવિમલસૂરિના રાજ્યમાં ચૂણેલમાં વિદ્યમાન હતા. ૫૯. .....– તે આનંદવિમલસૂરિના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય હતા, અને તેમની આજ્ઞામાં હતા. ૬૦. પં૦ **ધનવિમલગણિ** – તેમણે ભ૦ હેમવિમલસૂરિ સુધીનો ''શ્રી તપાગચ્છ પટ્ટાનુક્રમ ગુર્વાવલી–છંદ ૧૧૨, ગ્રં. ૨૦૦૦'' બનાવ્યો. તેની સં. ૧૬૫૩ ભાદરવા વદ ૧૦ના રોજ લખેલ હસ્તપત્ર મળે છે (જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૨–૩; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૧, પૃ. ૧૩૭ થી ૧૪૩) તથા સં. ૧૭૭૧ (૧૬૭૧)માં ૬૦મા ભ૦ **વિશાલસોમસૂરિના** રાજ્યમાં ''પન્નવણાસુત્ત વાર્ત્તિક બાલાવબોધ'' બનાવ્યો (જૈન પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૧, પ્રશ. નં. ૨૨૫). ૬૧. **મુનિ શિવવિમલજી** (સં. ૧૬૫૫).

★ ★ ★

૫૯. **આ૦ વિમલસોમસૂરિ** – તેમનો સં. ૧૬૪૦માં જન્મ, સં. ૧૬૫૪માં દીક્ષા, સં. ૧૬૬૭માં **આચાર્યપદ** અને સં. ૧૬૮૮ના માગશર સુદિ ૧૫ ના રોજ ૪૮ વર્ષની ઉંમરે સ્વર્ગવાસ થયો.

૬૦. **આ૦ વિશાલસોમસૂરિ** – તે ધોળકાના શા૦ સંતોકચંદ શ્રીમાલી અને તેની પત્ની સારંગદેના પુત્ર હતા. ઉપા૦ હંસસોમ એટલે (૫૮મા) **આ૦ હેમસોમસૂરિના** પટ્ટધર હતા. તે સં. ૧૬૯૬માં વિદ્યમાન હતા. આ૦ વિશાલ-સોમસૂરિએ સં. ૧૬૮૭માં વિજાપુરમાં દોશી કુટુંબના જૈનોએ ભરાવેલ ૧૩

આંગળ પ્રમાણ ધાતુની પંચતીર્થી પટની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ પટ વિજાપુરના ગોડી પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં વિરાજમાન છે. આ૦ વિશાલસોમસૂરિ મોટા તપસ્વી હતા. તેમને **પદ્માવતીદેવી** પ્રસન્ન હતાં.

તેમની **બીજી પરંપરાઓ** આ પ્રમાણે મળે છે –

(૬૦) આ૦ વિશાલસોમસૂરિ, (૬૧) પં૦ **જિનકુશલગણિ**, (૬૨) પં૦ **લક્ષ્મીકુશલગણિ** – તેમણે સં. ૧૬૮૪માં 'વૈદકસાર–જ્ઞાનપ્રકાશ' ગ્રંથ બનાવ્યો. (૬૩) પં૦ જયકુશલગણિ – તેમણે સં. ૧૬૫૪ (?)ના આસો વદ ૧૦ ને સોમવારે ''ત્રણલોકભુવન–જિનપ્રતિમા સંખ્યા'' સ્તવન રચ્યું.

(જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૯૦, ૯૧, પૃ. ૧૮૫)

(૬૦) આ૦ વિશાલસોમસૂરિ, (૬૧) પં૦ જયસુંદરગણિ, (૬૨) પં૦ **જ્ઞાનસુંદરગણિ** – તેમણે સં. ૧૬૭૨ના જેઠ સુદિ ૧૩ ને સોમવારે પોતાના શિષ્ય (૬૩) **મુનિ કીર્તિસુંદર**ને ભણવા માટે 'તપાગચ્છીય–સોમશાખા પટ્ટાવલી' ગુ. પદ્ય : ૫૧ બનાવી હતી અને સં. ૧૭૦૦ના કાર્તિક વદ ૫ ના રોજ લખી હતી. (ઐતિહાસિક સજ્ઝાયમાલા, સ. ૩૮)

૬૧. **આ૦ ઉદયવિમલસૂરિ** – તેમનાં બીજાં નામો આ૦ ઉદયશીલસૂરિ અને આ૦ ઉદયસોમસૂરિ પણ મળે છે. તે આ૦ સોમવિમલસૂરિના શિષ્ય પં૦ લક્ષ્મીભદ્રગણિના શિષ્ય હતા. (૬૨મા) **આ૦ શાંતિસોમ** તેમના ગુરુભાઈ હતા.

તેમની **બીજી** પરંપરામાં (૬૨) પં૦ ચારિત્રશીલગણિ, (૬૩) પં૦ પ્રમોદશીલગણિ, (૬૪) પં૦ **દેવશીલગણિ** – તેમણે સં. ૧૭૧૯ના બીજા શ્રાવણમાં વડગામમાં 'વેતાલપચીશી' રચી.*

ત્રીજી પરંપરામાં (૬૨) **આ૦ શાંતિસોમસૂરિ** – તેમણે સં. ૧૬૭૩માં ચોમાસામાં ઠા૦ રાયસિંહના સમયમાં ૧૨૧ આયંબિલનું તપ કરી, મણિભદ્રવીરને પ્રત્યક્ષ કર્યો અને મગરવાડાથી આગલોડ ગામમાં લાવી, વડની નીચે ''માણિભદ્ર-વીરની સ્થાપના'' કરી. (પ્રક. ૫૬, પૃ. ૪૫૪–૪૫૫)

૬૨. **આ૦ ગજસોમસૂરિ** – તેમણે આગલોડમાં જઈ (૬૨મા) આ૦ શાંતિસોમસૂરિનું અપમાન કર્યું અને તેમણે રાખેલા પંચકોશ ખેંચી કાઢ્યા. આથી ભ૦ શાંતિસોમસૂરિએ સં. ૧૭૩૦માં ગજસોમને ગચ્છ બહાર મૂક્યા. પછી સં. ૧૭૪૧માં તેમને ગચ્છમાં લઈ, તેમનો પટ્ટો ફરીવાર ચાલુ કરાવ્યો.

૬૩. **આ૦ મુનીન્દ્રસોમસૂરિ.**

★ પ્રકરણ ૫૫ (પૃ. ૪૨૨)માં શીલ શાખા પણ આપી છે. મુ૦ હેમાનંદે સં. ૧૬૪૬માં વેતાલપચીશી બનાવી.

૬૪. આ૦ રાજસોમસૂરિ–રાજવિમલસૂરિ.

૬૫. ભ૦ **આનંદસોમસૂરિ-આનંદવિમલસૂરિ** – તેમણે સં. ૧૮૬૬ના વૈશાખ વદ ૬ ને ગુરુવારે વિજાપુરમાં દોશી **રાજસી** વીશા ઓશવાલની પત્ની દેવબાઈ, તેમના પુત્ર **નિહાલચંદ** અને તેની પત્ની કુશલબાઈ, તેમના પુત્ર **ખૂબચંદ** અને તેની પત્ની સાંકળીબાઈ અને તેમના ધર્મપુત્ર **બાદરમલે** બનાવેલા ભ૦ ઋષભદેવના નવા જિનપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી તથા સં. ૧૮૭૩ના મહા સુદિ ૭ ના વિજાપુરમાં દોશી નાનચંદના પુત્રો હઠીસિંહ તથા હેમચંદના ભ૦ અરનાથ જિનપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી અને સં. ૧૮૮૧ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને રવિવારે વિજાપુરના રાજમાન્ય દોશી **ન્યાલચંદના** જિનપ્રાસાદમાં ફરીવાર 'કેસરિયા ઋષભદેવ'ની પ્રતિષ્ઠા કરી.

અમે પહેલાં (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૫થી ૭૧માં) **વિજાપુર**, મહુડી, ખડાયતા, ત્યાંના જિનાલયો, ગ્રંથભંડારો વગેરેનો પરિચય આપ્યો છે. ત્યાં ભ૦ અરનાથ અને કેસરિયાજી જિનપ્રાસાદો પાસે પાસે છે.

શ્રીસંઘે વીસમી સદીના પ્રારંભમાં ભ૦ અરનાથના જિનપ્રાસાદનો મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી તેમાં બીજી જિનપ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. અત્યારે ઉપરના ભાગમાં નીચે પ્રમાણે ત્રિગડું છે.

(૧) ઘેટીના વીશા શ્રીમાળી જૈન સંઘે સં. ૧૯૦૩ મહા વદિ ૫ શુક્રવારે અંજનશલાકા કરાવેલ ભ૦ ઋષભદેવની જિનપ્રતિમા દેરાસરની ઉપરના ભાગમાં **મૂળનાયક** છે.

(૨) અમદાવાદના વીશા શ્રીમાળી તપાગચ્છના **શેઠ હઠીસીંગ કેશરીસીંગની** સં. ૧૯૦૩ શાકે ૧૭૬૮ ના ભ૦ પદ્મપ્રભુની પાષાણની જિનપ્રતિમા મૂળનાયકની જમણી બાજુ છે.

(૩) અમદાવાદના વીશા ઓસવાલ શિસોદિયા **શેઠ વખતચંદ ખુશાલચંદની** ભાર્યાની વિ. સં. ૧૯૦૨ શાકે ૧૭૬૮ની જિનપ્રતિમા મૂળનાયકની ડાબી બાજુ છે. (–વિજાપુર બૃહદ્વૃત્તાન્ત, પૃ. ૬૭–૬૮)

સં. ૧૮૮૮માં મહા સુદિ ૫ વિજાપુરમાં ભ૦ અરનાથ જિનાલયમાં દો૦ હઠીસિંહની જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી તથા તે જ દિવસે દો૦ **બાદરમલના** પુત્ર દો૦ **રવચંદ** અને તેની પત્ની **ઉજમબાઈની** ભ૦ પાર્શ્વનાથ જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

૬૬. ભ૦ **દેવેન્દ્રવિમલ**, (૬૭) ભ૦ તત્ત્વવિમલસૂરિ, (૬૮) ભ૦ **પુણ્યવિમલસૂરિ**.

ભ૦ આનંદવિમલસૂરિ, (૬૬) ભ૦ મુનીન્દ્રસોમસૂરિ.

(૬૭) ભ૦ કેસરવિમલ – તે સં. ૧૭૨૧માં માંધાતાનગરમાં હતા.

શા૦ નરસીદાસે સં. ૧૭૦૮ પોષ વદ ૧૩ને દિને મગશી મંડન પાર્શ્વનાથનું સ્તવન બનાવ્યું અને પં૦ કેસરવિમલગણિના શિષ્ય મુનિ રામવિમલે સં. ૧૭૨૬ જેઠ વદિ ૨ ના રોજ તેની બીજી પ્રત લખી હતી. પં૦ કેસરવિમલે ગોડીપાર્શ્વનાથ સ્તવન બનાવ્યું.

(૬૮) ભ૦ સોમજી, (૬૯) ભ૦ કસ્તૂરસોમજી, (૭૦) ભ૦ રત્નસોમજી, (૭૧) ભ૦ રાયચંદજી – સં. ૧૮૬૯ના આસો સુદ ૨ બુધવાર મુ. કડા.

(લઘુપોષાલિક ગચ્છ પટ્ટાવલી તથા 'જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચય' રાસના આધારે)

શેઠ ખૂબચંદ દોશી – તે ભ૦ આનંદસોમસૂરિનો ભક્ત હતો, ધનવાન હતો. તેની પાસે ૬ લાખ રૂપિયા હતા. તેણે સં. ૧૮૬૬ના વૈશાખ વદ ૬ ને ગુરુવારે વિજાપુરમાં ભગવાન ઋષભદેવનો નવો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો. સં. ૧૮૭૦માં ૧૦ હજાર જૈનો સાથે આબૂતીર્થનો છ'રી પાળતો **યાત્રાસંઘ** કાઢ્યો. તેના પ્રયત્નથી વિજાપુરમાં ઘાંચીની ઘાણી તથા લુહારની ભઠ્ઠીઓની ચોમાસાના ચાર મહિના પાખી પળાતી હતી. વિજાપુરના ભોઈઓ વિજાપુરની ચારે તરફ જલાશયોમાં ચોમાસાની 'પાંચે તિથિ'માં જાળ નાખવાની પાખી પાળતા. કુંભારો ચોમાસાના ચાર મહિના અને દર મહિને 'પાંચ તિથિએ' પાખી પાળતા. તેણે વિજાપુરની સરણી છૂટી ધુમાડાબંધ ગામ જમાડ્યું હતું. અમદાવાદ શહેરમાં મોટું સાધર્મિકવાત્સલ્ય કર્યું. સૌને એકેક નવકારવાળી આપી અને ''વિજાપુર તાલુકાના ૧૦૮ ગામના કૂતરાઓને એક જ દિવસે જમાડ્યા હતા.'' તે સં. ૧૮૯૦માં મરણ પામ્યો. (આ૦ બુદ્ધિસાગરસૂરિ કૃત 'વિજાપુર બૃહદ્ વૃત્તાંત' પૃ. ૬૩–૬૪)

બહાદુર જૈનો : ઈડર જિલ્લાના લીંખ ગામના ઠાકરડાના છોકરાએ વિજાપુરના દો૦ થોભણ ઘોડા ઉપર બેસીને જતા હતા ત્યારે તેને આંખમાં ભાલો માર્યો. વિજાપુરના **દોશીઓ** આ સાંભળી ખૂબ ચિડાયા. વિજાપુર તથા મહુડીના **મુસલમાનો** તથા ઠાકરડાઓને સાથે રાખી, સૌ શસ્ત્ર સજી, ઘોડે ચડી, **લીંખ** ગામ પહોંચ્યા. ત્યાં યુદ્ધ કરી તેમને જીતી લઈ ગામને કૂટી બાળ્યું. છેવટે ગામને 'ગધેડા વડે હળથી ખેડી' નાખી સાફ કર્યું.

(સં. ૧૯૮૨ની આવૃત્તિ, વિજાપુર બૃહદ્ વૃત્તાંત, પૃ. ૧૭૩)

શ્રમણપરંપરા : આ૦ હેમવિમલસૂરિવરે જૈન શ્રમણોને ક્રિયોદ્ધારને માર્ગે ચડાવી સંવેગી જીવન આપ્યું અને જગતને નીચે પ્રમાણે અન્ય ઘણી શ્રમણ પરંપરાઓ આપી :

મહો૰ વિદ્યાસાગરગણિની વાચકપરંપરા – સાગર શાખા :

૫૩. આ૰ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ.

૫૪. **મહો૰ વિદ્યાસાગર ગણિવર** – તેમણે બાલ્યાવસ્થામાં દીક્ષા લીધી. તે આ૰ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય હતા અને આ૰ હેમવિમલસૂરિના **મહોપાધ્યાય** હતા. તે યુગપ્રધાન આ૰ શ્રી સ્થૂલિભદ્રસૂરિ જેવા શીલધારી હતા, નિસ્પૃહ હતા, સમર્થ વિદ્વાન હતા, ગીતાર્થ હતા, સંવેગીપણાના સર્વ ગુણોથી વિભૂષિત હતા, મોટા તપસ્વી હતા. નિરંતર છઠ્ઠના પારણે છઠ્ઠ કરતા. વચ્ચે વચ્ચે અઠ્ઠમ, અઠ્ઠાઈ વગેરે તપ પણ કરતા; અને એવી તપસ્યાના પારણામાં પણ આયંબિલ જ કરતા. (પ્રક. ૪૭, પૃ. ૧૩૨, ટિપ્પણી)

આ૰ સોમપ્રભસૂરિએ મારવાડમાં જેસલમેર વગેરે શહેરોમાં પાણીની તંગી હોવાથી, ત્યાં મુનિઓને તૃષા પરિષહ સહન કરવો પડતો હોવાથી, ત્યાં મુનિઓને વિહાર કરવાની મનાઈ કરી. પણ શ્રાવકોને ગુરુ તો જોઈએ જ, આ સ્થિતિમાં લોંકાગચ્છના યતિઓ ત્યાં પહોંચી ગયા. તેઓએ ત્યાંના જૈનોને પોતાના ભક્તો બનાવી, જિનાલયનાં દર્શન-પૂજન બંધ કરાવ્યાં, તાળાં મરાવ્યાં અને દરવાજે કાંટા ભરાવ્યા.

આ૰ આનંદવિમલસૂરિને આ ખબર મળતાં દુઃખ થયું. તેમણે આ જૈનોના હિત માટે અને મોટા લાભ માટે ત્યાં 'વિહાર ખોલવાનો' વિચાર કર્યો. તેમણે પ્રથમ જ **મહો૰ વિદ્યાસાગરગણિને** વિહાર કરવાની આજ્ઞા આપી. મહો૰ વિદ્યાસાગર તપસ્વી હતા જ. તેઓ અઠ્ઠમના પારણે, વિપક્ષના શ્રાવકોએ પાત્રમાં રાખ આપી, તે રાખને પાણીમાં ઘોળી પી ગયા અને તે પછી તેમણે બીજો અઠ્ઠમ પણ કર્યો. જૈનોને આ ઘટનાની ખબર પડી. સૌ મહોપાધ્યાયજી પાસે આવ્યા ને તેમના ચરણમાં ઝૂકી પડ્યા.

મહોપાધ્યાયજીએ આ રીતે કષ્ટ સહન કરી મોટી મારવાડનો 'મુનિવિહાર' ખુલ્લો કર્યો. મહોપાધ્યાયજીએ જેસલમેરમાં ખરતરગચ્છવાળાને, મેવાતમાં વીજામતીને અને મોરબી વગેરે સ્થાનોમાં લોંકામતવાળાને ઉપદેશ આપ્યો અને ત્યાં શુદ્ધ જૈનધર્મની સ્થાપના કરી હતી.

એ સમયે **આ૰ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ** વીરમગામમાં હતા. ત્યાં તેમનો મોટો પ્રભાવ હતો.* મહોપાધ્યાયજીએ વીરમગામ જઈ ૩૦ પાર્શ્વચંદ્રને વાદમાં હરાવી, તેમના ભક્તોને સન્માર્ગે વાળ્યા. તેમણે આજ રીતે માળવા, ઉજ્જૈન વગેરે સ્થાનોમાં વિહાર કરી, ઉપદેશ આપી ઘણાને સન્માર્ગમાં સ્થાપ્યા હતા. તેમણે મોટી

★ 'પાયચંદગચ્છ' માટે જુઓ : પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૬-૪૬૭; પ્રક. ૫૩, પૃ. ૩૦૭.

શાસનપ્રભાવના કરી હતી. આથી તેમનો યશ બહુ ફેલાયો. સંભવ છે કે, મહોપાધ્યાયજી ઘણાં વર્ષો સુધી જીવ્યા હોય.

૫૫. પં૦ **જીવર્ષિગણિ** – તેમના સંબંધે વિશેષ ઉલ્લેખ મળતો નથી; પણ સંભવ છે કે, તેઓ લોંકાગચ્છમાંથી આવ્યા હોય.

મહો૦ ભાવવિજયગણિ પોતાના 'ષટ્ત્રિંશજ્જલ્પ'માં **મહો૦ ધર્મસાગરગણિને** પં૦ જીવર્ષિગણિના શિષ્ય બતાવે છે. આથી અમે અહીં આ પટ્ટાંક આપ્યો છે.★

(જુઓ 'વિજયતિલકસૂરિ રાસ–નિરીક્ષણ' પૃ. ૬)

નોંધ : મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિવરના નિશાનીવાળા ગ્રંથો મુનિવર શ્રીલાભસાગરજીના પ્રયત્નથી પ્રકાશિત થયા છે.

૫૬. મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવર –

तेषां विजयी राज्ये राजन्ते सकलवाचकोत्तमाः ।
श्रीधर्मसागराह्वयाः निखिलागमकनककषपट्टाः ॥११॥

कुमतिमतङ्गजकुम्भस्थलपाटनपाटवेन सिंहसमाः ।
दुर्दमवादि विवादेऽपि सततं लब्धजयवादाः ॥१२॥

(કલ્પકિરણાવલી પ્રશસ્તિ પુષ્પિકા)

★ પરંતુ ગચ્છપક્ષના વ્યામોહવાળાએ તે અંગે મુંબઈના સાપ્તાહિક 'સેવાસમાજ'ના જુદા જુદા અંકોમાં અને 'પ્રજાતંત્ર' વગેરે અખબારોમાં ઉહાપોહ કર્યો હતો અને (૧) અચરતલાલ શિવલાલ, (૨) હજારીમલ લોઢા, (૩) સોહન ડી., (૪) પ્રતાપમલ શેઠિયા વગેરેએ લેખો લખ્યા હતા. **શાસનકંટકોદ્ધારક મુનિશ્રી હંસસાગર ગણિવરે** (આ૦ હંસસાગરસૂરિવરે) તા. ૫-૫-૧૯૬૩ના 'સેવાસમાજ'ના વર્ષ ૯ના ૩૭મા અંકમાં પૃ. ૨૬-૨૭ માં સૌમ્ય ભાષામાં તેનો ટકાઉ ખુલાસો કર્યો છે. તેમાં પણ તેઓ સાફ લખે છે કે, 'મહો૦ ધર્મસાગરજી મહાન તપસ્વીશ્રી જીવર્ષિગણિના શિષ્ય છે.'

કોઈ કોઈ તર્કણા બહાદુરો એવું ફેંકે છે કે, 'મહો૦ ધર્મસાગરગણિ અસલમાં ખરતરગચ્છના કોઈ મુનિવરના શિષ્ય હતા. પણ ત્યાં તેમને પોતાના પરિવાર સાથે મેળ મળ્યો નહીં તેથી તેઓ ખરતરગચ્છનો ત્યાગ કરી પં૦ જીવર્ષિગણિ (શાંત સ્વભાવવાળા)ના શિષ્ય થયા. તેઓએ અહીં આવી ખરતરગચ્છના વિરુદ્ધમાં તેજસ્વી કલમ ચલાવી છે.' આવા તર્કણા બહાદુરોની આ કલ્પના સર્વથા નિરાધાર છે. કેમકે **મહોપાધ્યાયજીએ** ખરતરગચ્છને જ નહીં કિન્તુ ૧૦ મતોને ઉત્સૂત્રભાષી મતો બતાવ્યા છે. માત્ર તપાગચ્છને જ તીર્થંકર ઉપદિષ્ટ **શુદ્ધ તીર્થ** બતાવ્યું છે.

વિ. સં. ૧૬૨૮માં જ. ગુ. આ૦ વિજયહીરસૂરિના મહો૦ ઉદ્યોતવિજયજી ગણિવર (ઋષિ મેઘજી)ના શિષ્ય પં૦ જીવર્ષિગણિ તે પહેલાથી જુદા હતા.

(પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૧૩)

तद्राज्ये गहनार्थशास्त्रघटनाः प्रौढाभियोगास्तथा–
ऽतुच्छोत्सूत्रमहाविदारण हलप्रख्याः सुसंयोगिनः ।
दुर्दान्तप्रतिवादिवाददमनस्थेया प्रतिभाभृतः
श्रीमद्वाचकधर्मसागरगुरूत्तंसा अभूवन् शुभाः ॥८॥

(ઉપા૦ શ્રુતસાગરગણિશિષ્ય ઉ૦ શાંતિસાગરગણિએ સં. ૧૭૦૭માં પાટણમાં રચેલી ''કલ્પકૌમુદી'', ગ્રં. ૩૭૦૭)

ધર્મસાગર ઉવજ્ઝાય પ્રધાન, **વિમલ હર્ષ** નિર્મલ અભિધાન;
કલ્યાણવિજયગુરુ કરઈ કલ્યાણ, ત્રિણિ ઉવજ્ઝાય ગચ્છિ મેરુસમાન.

(પં૦ વિજયહંસગણિશિષ્ય પં૦ વિનયસુંદરકૃત 'તપાગચ્છ ગુર્વાવલી' કડી–૨૬; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૨)

મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિ અસલમાં **નાડોલ** કે **લાડોલના** વતની હતા. ઓસવાલ જ્ઞાતિના હતા. તે ૧૬ વર્ષની ઉંમરે સં. ૧૫૯૫માં ભ૦ **વિજયદાનસૂરિના** હાથે તેમના પરિવારમાં દીક્ષિત થયા હતા.

(૧) મુનિ રાજવિમલજી, (૨) મુનિ ધર્મસાગરજી અને (૩) મુનિ હીરહર્ષ એ ત્રણ મુનિવરો, આ૦ વિજયદાનસૂરિની આજ્ઞા લઈ, દેવગિરિ–દૌલતાબાદ **ન્યાયશાસ્ત્ર** ભણવા માટે ગયા હતા.

એક ત્રુટી – મહો૦ ધર્મસાગરગણિ પ્રકાંડ વિદ્વાન, વાદી અને સમર્થ ગ્રંથકાર હતા. આ૦ વિજયદાનસૂરિ પાસે જિનાગમ ભણ્યા હતા. * તેઓ સમકાલીન જૈન શ્રમણ સંઘમાં ઉદ્ભટ વિદ્વાન હતા. તેમના શિષ્યો પણ વિદ્વાન હતા. છતાં દુઃખની ઘટના છે કે, કોઈએ તેમનું વિશદ જીવનચરિત્ર ગૂંથ્યું નથી અથવા કોઈએ તેમનું જીવન લખ્યું હોય તો તે અત્યારે ઉપલબ્ધ નથી.

પુરાતત્ત્વ નિષ્ણાત, ગુજરાત વિદ્યાપીઠના આચાર્ય **શ્રી જિનવિજયજીએ** 'આત્માનંદ પ્રકાશ' માસિક, પુસ્તક : ૧૪, અંક : ૪ (પુ. ૧૫, અંક : ૩–૪)ના પૃ. ૩૮માં આ બાબતમાં કંઈક પ્રકાશ પાડ્યો છે. તે **લેખનો સાર** નીચે પ્રમાણે છે –

''શ્રી વલ્લભવિજયજી (આ૦ વિજયવલ્લભસૂરિ) પાસે છૂટક છૂટક પાનાં છે. તેમાં શરૂનાં ૪ પાનાં નથી, વચમાં એક પાનું નથી અને ૯ પછીનાં છેલ્લાં પાનાં નથી, એમ ગ્રંથ અધૂરો છે. તેમાં મહોપાધ્યાયનું શરૂનું જીવનચરિત્ર નથી. છેલ્લાં પાનાં ન હોવાથી ગ્રંથકારનું નામ કે ગ્રંથની સાલ મળતાં નથી, પણ

★ માદ્રશામપિ શિષ્યાણાં શ્રુતદિદાને વૈશ્રમણાનુકારી શ્રી વિજયદાનસૂરિઃ ।
(તપાગચ્છ પટ્ટાવલી, પટ્ટાંગ : ૧૭–શ્રી વિજયદાનસૂરિ)

તે પાનાઓમાં માત્ર 'ખરતર-તપાચર્ચા' નામ લખ્યાં છે. તો સંભવ છે કે મહો૦ ધર્મસાગરગણિના કોઈ શિષ્ય–પ્રશિષ્યે આ પાનાં લખ્યાં હશે. તે ઉપલબ્ધ પાનાંઓમાંથી નીચે મુજબ ટૂંકા મુદ્દાઓ તારવી શકાય.

ટૂંકો સાર : ગચ્છનાયક આ૦ વિજયદાનસૂરિ નાડલાઈમાં બિરાજમાન હતા. તેમણે પં૦ રાજવિમલ, પં૦ ધર્મસાગર અને પં૦ હીરહર્ષ વગેરેને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. પં૦ હીરહર્ષ અને પં૦ રાજવિમલ આવ્યા. પણ **પં૦ ધર્મસાગર તથા પં૦ સિંહવિમલગણિ, પં૦ હીરહર્ષનો પત્ર** જવાથી, પાંચ ગાઉ દૂર જ્યાં હતા ત્યાંથી નાડલાઈ આવવા નીકળ્યા. સાથે ભીલ વળાવીયો હતો. ચાલવાની શરૂઆત કરતાં જ એક **કાળી ચકલી** બોલી. ભીલે કહ્યું : 'આ ચકલી એમ જણાવે છે કે તમે બંનેમાંથી મોટાને મોટી પદવી મળશે અને નાના મહારાજને માન નહીં મળે.' તે બંને નાડલાઈ ગચ્છનાયક પાસે આવી ગયા. બન્યું પણ એમ જ, ગચ્છનાયકે પં૦ ધર્મસાગરગણિનાં વાંદણાં લીધાં અને તેણે પં૦ સિંહવિમલગણિનાં, જે ભૂલ કરી હતી તેની માફી માગ્યા પછી વાંદણાં લીધાં.

ગચ્છનાયક સંઘ સાથે વાજતે ગાજતે ભ૦ ઋષભદેવના દેરાસરમાં પધાર્યા. ત્યાં તેમણે (સં. ૧૬૦૮ મહા સુદ ૫) ગુરુવાર ને પુષ્ય નક્ષત્રના અમૃતસિદ્ધિ યોગમાં પં૦ રાજવિમલગણિ, પં૦ ધર્મસાગરગણિ અને પં૦ હીરહર્ષગણિ એ ત્રણેને **ઉપાધ્યાયપદવી** આપી. સંઘ હર્ષ પામ્યો, પ્રભાવના થઈ, સૌ વાજતે ગાજતે ઉપાશ્રયે આવ્યા.

એક સમયે ઘણા ગીતાર્થો અને સંઘે મળીને ગચ્છનાયકને બીજો આચાર્ય સ્થાપવાની વિનંતી કરી. પણ બીજા ગીતાર્થો તેમ ઈચ્છતા નહોતા. ગચ્છનાયકે પોતાની પાટે ગચ્છનાયક તરીકે પહેલાં **આ૦ વિજયરાજસૂરિને** સ્થાપન કર્યા હતા. હવે બીજો આચાર્ય સ્થાપન કરવાની તેમની ઈચ્છા નહોતી. છતાંય ''આચાર્યપદે સ્થાપવા હોય તો ઉ૦ રાજવિમલગણિને સ્થાપન કરવા'' એવી તેમની ભાવના હતી. જો કે ઉપરના ત્રણે ઉપાધ્યાયો આચાર્યપદને યોગ્ય જ હતા.

ઉ૦ ધર્મસાગરગણિને ઉ૦ રાજવિમલ આચાર્ય થાય તે પસંદ ન હતું. તે માત્ર ઉ૦ હીરહર્ષગણિને આચાર્ય બનાવવાની તરફેણમાં હતા.•

• **મહો૦ ધર્મસાગરગણિને** આ૦ વિજયદાનસૂરિ અને આ૦ હીરવિજયસૂરિ પ્રત્યે બહુમાન હતું. જેમ કે –

(૧) શ્રી વિજયદાનસૂરિઃ માદ્રશામપિ શિષ્યાણાં શ્રુતાદિદાને વૈશ્રમણાનુકારી અનેકવાર એકાદશાઙ્ગ પુસ્તકશુદ્ધકારી, કિં બહુના ? તીર્થંકર ઇવ હિતોપદેશાદિના પરોપકારી સર્વજનપ્રતીતઃ શ્રીહીરવિજયસૂરયઃ સંપ્રતિ તપાગચ્છે આદિત્યસદ્રશાસ્તદુદ્યોતકત્વાત્ ।

(સં. ૧૬૪૮, તપાગચ્છ પટ્ટાવલી, વ્યા. નં. ૫૭-૫૮) ➡

ગચ્છનાયક આ૦ વિજયદાનસૂરિ ત્યાંથી વિહાર કરી સિરોહી પધાર્યા. તેમણે પરિવાર સાથે ત્યાં ચોમાસું કર્યું અને મહો૦ ધર્મસાગરગણિને સંઘની વિનંતીથી નાડલાઈ ચોમાસું કરવા મોકલ્યા.

ગચ્છનાયકે ચોમાસામાં ૩ મહિના ધ્યાન કરી, સૂરિમંત્રનો જાપ કર્યો. અધિષ્ટાયકદેવે ગચ્છનાયકને જે જણાવ્યું તે તેમણે મનમાં જ રાખ્યું. તેમણે ચોમાસા પછી બધા ગીતાર્થોને બોલાવ્યા. ઉપા૦ ધર્મસાગર વગેરે ગીતાર્થોએ મહો૦ હીરહર્ષગણિને આચાર્ય બનાવવાનો સર્વાનુમતે એક નિર્ણય આપ્યો. ગચ્છનાયકે પણ અધિષ્ઠાયકના સંકેત મુજબ અને સૌની ઈચ્છાને માન આપી (સં. ૧૬૧૦માં ..... સિરોહીમાં) ઉ૦ હીરહર્ષગણિને આચાર્યપદ આપી, આ૦ વિજયહીરસૂરિ નામ રાખી, પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા અને ઉપા૦ રાજવિમલગણિ તથા ઉપા૦ ધર્મસાગરગણિને મહોપાધ્યાય બનાવી પંગાંગી સહિત ૬૩૬૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ૪૫ આગમો આપ્યાં. સૌ સંઘ હર્ષ પામ્યો.

નોંધ : સંભવ છે કે ઉપાધ્યાયપદમાં કે મહોપાધ્યાયપદમાં ઉપા૦ રાજવિમલનું બીજું નામ મહો૦ વિમલહર્ષગણિ રાખ્યું હોય.

---

(૨) श्रीविजयदानसूरीश्वरा बभूवुर्जगद्विदिताः ॥८॥
तेषां पट्टे संप्रति विजयन्ते हीरविजयसूरीशाः ।
ये श्वेताम्बरयतीनां सर्वेषामाधिपत्यभृताः ॥९॥
कलिकालेऽपि प्रकटीकृततीर्थङ्करसमानमहिमानः ।
गीयन्ते सकलैरद्भूतमाहात्म्यदर्शनतः ॥१०॥
तेषां विजयिराज्ये ॥११॥ कुमति० ॥१२॥
(મહો૦ ધર્મસાગરે સં. ૧૬૨૮માં રચેલી 'કલ્પકિરણાવલી' ગ્રંથની પ્રશસ્તિ)

(૩) तस्स वि पयम्मि एगीकाऊण सोमसूरे आघडिओ ।
उभयसहावो तेणं सिरिहीरविजयगुरू ॥५॥
संपइ तं जुगपवरं पणमित्ता पणयभावभावण्णे ।
सव्वम्मि अजिअलोए तो अंतं नेहनयणेहिं ॥६॥
(સં. ૧૬૨૯, મહો૦ ધર્મસાગરગણિકૃત 'કુપક્ષ કૌશિક સહસ્રકિરણ, વિશ્રામ : ૧')

(૪) इति श्रीमत्तपागणनभोमणि श्रीहीरविजयसूरीश्वर शिष्योपाध्याय श्री धर्मसागर-गणिविरचिते । (મહો૦ ધર્મસાગરગણિએ સં. ૧૬૨૯માં રચેલ 'પ્રવચન પરીક્ષા' પ્રશસ્તિ, વિશ્રામ : ૧ થી ૧૧)

(૫) श्रीहीरविजयसूरिराज्ये ॥ (સં. ૧૬૩૨નો જિનપ્રતિમાલેખ)

(૬) જો આચાર્યપદ આપો તો હીરહર્ષગણિ યોગ્ય છે. મહાપંડિત છે, મોટા વૈરાગી છે. જો ગચ્છનું ભાગ્ય હશે તો એ ગચ્છનાયક થશે.
('ખરતર–તપાચર્ચા' પત્રમાંથી)

પ્રતિબોધ : ગચ્છનાયકે પાટણ આવી, તેમનો વંદનમહોત્સવ કર્યો. પાટણ જૈન સંઘનો ઉદ્યોત થયો. તપા વડીપોષાળના શ્રાવક ધનજી મનજી અને રાધનપુરનો કડુઆમતનો શ્રાવક વગેરે મહો૦ ધર્મસાગર પાસેથી પોતાનું શંકા સમાધાન મેળવી, તેમના રાગી થયા અને તેમનું કુટુંબ પણ ગચ્છમાં આવી ભળ્યું. મહોપાધ્યાયજી રાધનપુરમાં ચોમાસું રહ્યા. ત્યાં ઘણા કડુઆમતીઓને પ્રબોધ્યા.

સામાચારી : બિકાનેરમાં ખરતરગચ્છનો મુખ્ય શ્રાવક દેવો કોચર 'નાગોરી લોંકા'માં ભળી નીતાનીતની ચર્ચા કરતો હતો. તેણે પચાસેક ઘનિકોને પોતાના બનાવ્યા. આથી બિકાનેરના તપાગચ્છના સંઘે ભ૦ વિજયદાનસૂરિને વિનંતી કરી કે, ''આને પહોંચી વળે તેવા ગીતાર્થને ચાતુર્માસ માટે મોકલો.''★

★ **ચર્ચા બાબત** – મહો૦ નેમિસાગર ગણિવરે સાગરમતની ''નવી પ્રરૂપણાના ૩૬ બોલ'' બનાવ્યા હતા. તેના નં. ૧૩ અને નં. ૧૬મા બોલોથી સમજાય છે કે, મહો૦ ધર્મસાગરગણિએ પરપક્ષીવાલા અને દિગમ્બરોએ પ્રતિષ્ઠા કરેલ જિનપ્રતિમાને અપૂજનીક બતાવી હતી. જગદ્‌ગુરુ આચાર્ય હીરવિજયસૂરિએ પણ ૧૨ બોલનો પટ્ટક બનાવ્યો હતો. તેના નં. ૪–૬ બોલમાં 'દિગમ્બર કે શ્રાવકે પ્રતિષ્ઠા કરેલી જિનપ્રતિમા વાંદવા યોગ્ય નથી' એમ ખુલાસો કર્યો હતો.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, જૈનોમાં કડુઆમતી સંવરી ગૃહસ્થે પ્રતિષ્ઠા કરેલી પ્રતિમા અવંદનીક મનાતી હતી.

આથી મહો૦ ધર્મસાગરગણિ માનતા, કહેતા અને ઉપદેશ આપતા કે, ''જિન-પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા શ્રાવક નહીં પણ સાધુ કરે.''

સંવરી કલ્યાણજી 'કડુઆમતની મોટી પટ્ટાવલી'માં જણાવે છે કે, ચોથા સંવરી પટ્ટધર જીવરાજના શ્રાવક ઠાકર મેરુએ સં. ૧૬૧૮માં ખંભાતમાં ઉપા૦ ધર્મસાગર સાથે 'જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા સાધુ કરે કે શ્રાવક કરે' તેની ચર્ચા કરી હતી.

(પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૯૧)

સંવરી ખેતશી સાથેના શ્રાવક જિનદાસે સં. ૧૬૪૯માં અમદાવાદમાં ઉપા૦ ધર્મસાગરજી સાથે 'વિરતિપણું એ ધર્મ છે કે નહીં' તેની ચર્ચા કરી હતી.

(વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૧૩૯, ૧૪૧; પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૯૨)

આ કે આ સિવાયના બીજા કોઈ શાસ્ત્રાર્થનો બીજો કોઈ ઉલ્લેખ મળતો નથી, એટલે આનું પરિણામ શું આવ્યું તે જાણવામાં આવ્યું નથી.

મહો૦ ધર્મસાગરગણિએ પ્રવચનપરીક્ષામાં બીજા ૧૦ ગચ્છ–મતો તથા કડવામતની ખૂબ ઝાટકણી કાઢી છે.

પણ એ વાત ચોક્કસ છે કે, મહો૦ ધર્મસાગરજી સાધુના હાથે થયેલ જિનપ્રતિષ્ઠાને જ પ્રામાણિક માનતા હતા.

જ્યારે આ 'ખરતર–તપાચર્ચા'નાં ઉપલબ્ધ પાનાનાં લખાણથી સમજી શકાય છે કે, ''મહો૦ ધર્મસાગરની સામે 'નીતાનીત'ની ચર્ચાનો પ્રશ્ન આવ્યો હતો.'' ☛

મહો૦ ધર્મસાગરજીએ ગચ્છનાયકની આજ્ઞાથી પોતાને મળેલ જિનાગમ પંચાંગીને સાથે લઈ બિકાનેર તરફ વિહાર કર્યો. તેમને એક ગામમાં ખરતરગચ્છનો યતિ તથા ખરતરગચ્છની સાધ્વીઓ સાથે સાથે વિહાર કરતા જોઈ ભારે આશ્ચર્ય થયું. આથી તેમણે **ગચ્છનાયકની આજ્ઞા** મેળવી, બીજા ગચ્છોની **'સામાચારી'** જોવાનું શરૂ કર્યું. (તેમણે સર્વજ્ઞશતકમાં ખાસ વિહારની ભારે સમીક્ષા કરી હતી.)

તેમને ખરતર, પૂનમિયા વગેરેની સામાચારી જોતાં તે બધા 'ઉત્સૂત્રભાષી' લાગ્યા. તે મેડતામાં ચોમાસા માટે પધાર્યા. પં૦ વિમલસાગરગણિ, પં૦ વિજય-વિમલગણિ, પં૦ વિદ્યાવિમલગણિ (વિદ્યાસાગરગણિ), પં૦ વિવેકવિમલગણિ, પં૦ જ્ઞાનવિમલગણિ વગેરે મુનિવરો સં. ૧૬૧૬માં મેડતામાં તેમની સાથે ચાતુર્માસ રહ્યા.

સાચી ક્ષમાપના –

મેડતામાં તપગચ્છનો આગેવાન મોટો વ્યાપારી **શેઠ કલ્યાણમલ** રહેતો હતો અને રાજમાન **મંત્રી સહસ્રમલ** પણ મેડતામાં રહેતો હતો. તે બંને તપાગચ્છીય શ્રાવકો હતા. પરંતુ આ બંને વચ્ચે કોઈ કારણે પ્રેમભાવ નહોતો. શેઠ કલ્યાણમલ બહુ ધર્મપ્રેમી હતો. તે હંમેશાં બંને વખત પ્રતિક્રમણ કરે, પાખીએ પૌષધ કરે, વ્યાખ્યાનમાં નિત્ય આવે, બહુ મૂલ્ય વસ્ત્રો પહેરે અને 'સોનાની કટાર' રાખે પણ માથે પાઘડી બાંધે નહીં. તેણે ૧૭મા રાવ માલદેવ (પ્રક. ૫૨, પૃ. ૨૨૩)ની સભામાં પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે, ''હું રાજમાન્ય મંત્રી સહસ્રમલને મારીશ ત્યારે જ પાઘડી બાંધીશ.'' આ પ્રતિજ્ઞાને ૨૫ વર્ષો વીતી ગયાં. મહો૦ ધર્મસાગરજીએ આ વાત સાંભળી મંત્રી સહસ્રમલને ચેતવવા વિચાર્યું. શેઠ કલ્યાણમલ ધર્મપ્રેમી છે પણ ક્રોધનું જીવંત પૂતળું છે, વટનો કટકો છે. શેઠ મહો૦ ધર્મસાગરજીને હંમેશાં વંદન કરતો. **મંત્રી સહસ્રમલ** પણ હંમેશાં સમય મળે ત્યારે મહોપાધ્યાયજીના દર્શને આવી જતો. મહોપાધ્યાયજીએ એક રાતે મંત્રી સહસ્ર-

---

☛ તે લખાણના આધારે સમજી શકાય છે કે નાગોરી લોંકામતવાળા એમ માનતા હતા કે, 'કેવલી ભગવાન કંઈ જાણે, અને કંઈ જાણે નહીં.' એટલે કેવળી ભગવાન પોતાના શરીરથી જીવ હણાય ત્યારે જાણે નહીં.

સંભવ છે કે, કેવલીના કેવળજ્ઞાન અને કેવલદર્શનના ઉપયોગની પ્રાચીન ચર્ચામાંથી **ઋષિ રૂપચંદે** આ વિભ્રમ ઉઠાવ્યો હોય ! અને એ પણ સંભવ છે કે, મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિવરે 'કેવલી ભગવાનના શરીરથી જીવ હણાય નહીં.' આવો નિર્ણય ઉક્ત ચર્ચા પરથી બાંધ્યો હોય !

સાગરમતની નવી પ્રરૂપણાના ૩૬ બોલમાં આ પણ એક બોલ છે. **મહો૦ યશોવિજયજી ગણિવરે** પ્રતિમાશતકમાં આ બોલની વિસ્તારથી સમીક્ષા કરી છે.

મલને આવતા જણાવ્યું કે, ''શેઠ કલ્યાણમલ મહાક્રોધી છે, તમારો મોટો દુશ્મન છે, તો તમારે રાતે એકલા જવા–આવવાનું રાખવું નહીં.'' શેઠ કલ્યાણમલ ત્યાં સાંજે પડિક્કમણું કરવા આવ્યો હતો અને પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સામાયિક લઈ બેઠો હતો. એ રાતે સામાયિકમાં કંઈક 'ઝોકું' ખાતો બેઠો હતો. તેણે મહોપાધ્યાયજીના ઉપર્યુક્ત શબ્દો સાંભળ્યા. મંત્રી સહસ્રમલ જતા, તે મહોપાધ્યાયજીને ભારે ગુસ્સે થઈ કહેવા લાગ્યો : ''હવે આજ પછી તમને વાંદે તે તમારો દીકરો !'' એમ કહી તે સામાયિક પાર્યા વિના જ ઘરે ચાલ્યો ગયો.

એ સમયથી તેણે મહોપાધ્યાયજીને વાંદવાનું બંધ કર્યું. તેની પત્નીએ આ વાત જાણી, તેને ખૂબ સમજાવ્યો કે, ''ગુરુમહારાજ પ્રત્યે આવું વર્તન ન કરો.'' પણ તે એકનો બે થયો નહીં. તેણે ગુરુવંદન, વ્યાખ્યાન, પોષાળમાં પ્રતિક્રમણ, પૌષધ વગેરે કરવાનું બંધ કર્યું. સંઘના ભાઈઓએ તેને ખૂબ સમજાવ્યો. મહોપાધ્યાયજીના કહેવાથી પં૦ વિમલસાગરગણિ તેને સમજાવવા ગયા. પણ તેણે કોઈનું માન્યું નહીં. પર્યુષણના સમયે ખરતર, પૂનમિયા તથા લોંકાગચ્છના ગૃહસ્થો શેઠ કલ્યાણમલને પોતાની પોષાળે લઈ જવા સમજાવવા ગયા.

તેઓએ શેઠને જણાવ્યું કે, ''શેઠ ! મહોપાધ્યાયજી આકરા છે, પણ તમે તો ધર્મપ્રેમી છો, રાગ-દ્વેષ રહિત છો. 'કલ્પસૂત્ર' તો સૌનું એક છે તો અમારા ઉપાશ્રયે પર્યુષણ કરવા પધારો.'' શેઠ કલ્યાણમલે તેમનો ભાવ પરખી ઉત્તર વાળ્યો કે, ''ભાઈ ! સાંભળો, વાણિયો મહાજનથી રીસાય, પણ કંઈ ઢેઢની પંગતમાં જઈને ન બેસે. તમે સૌ ઉત્સૂત્રભાષી છો, તમારે ત્યાં 'કલ્પસૂત્ર' સાંભળવાથી મારો અનંત સંસાર વધે. મારે એવું કરવું નથી. આપ આવ્યા પણ હવે પછી મારી પાસે આવીને આ વાત કાઢશો નહીં.''

ખમત-ખામણાં : મહોપાધ્યાયજીએ આ ઘટના સાંભળી ત્યારે નક્કી કર્યું કે, ''શેઠ કલ્યાણમલ ધર્મમાં પણ વટનો કટકો છે. ખરેખર, આ શ્રાવક શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી છે, સાચા માર્ગનો જાણકાર છે, તો મારે તેને ખમાવવો જ જોઈએ. એમ ન કરું તો મને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવું સૂઝે નહીં.'' **મહોપાધ્યાયજી** આમ ચૈતવી સંવત્સરીના દિવસે ચૈત્યપરિપાટી કર્યા પછી પં૦ વિમલસાગરને સાથે લઈ શેઠ કલ્યાણમલના ઘેર પધાર્યા.

શેઠ ઘરના બીજા માળે એકાંતમાં પોતાના કુટુંબ સાથે **પોષહ** લઈને બેઠો હતો. તેની પત્ની અને ચાર પુત્રો પૌષધમાં હતા. એ વખતે મહોપાધ્યાયજી આવી રહ્યા છે, એમ જાણી શેઠ કમાડ બંધ કરી બેસી ગયો. મહોપાધ્યાયજી આવ્યા જાણીને પુત્રોએ કમાડ ખોલ્યું અને મહોપાધ્યાયજીને **ખોલાવી** સાથે બેસાડ્યા. શેઠે તેમને વાંદ્યા નહીં, તેમની સામે પણ જોયું નહીં.

મહોપાધ્યાયજીએ તેને ઉપદેશ આપ્યો. સૌને સમતારસની વાગ્‌ધારાથી નવડાવી દીધા. ખમત–ખામણાનો પરમાર્થ સમજાવ્યો. આ સાંભળી શેઠનો ક્રોધ ઓસરી ગયો. સૌ વાજતે ગાજતે ઉપાશ્રયે આવ્યા. બધાય સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવા બેઠા. મહોપાધ્યાયજીએ સંઘની સાથે શેઠને પણ ખમાવ્યા. શેઠે મંત્રી સહસ્રમલને પણ ખમાવ્યો. આ પ્રકારે **માંહોમાંહે ખમતખામણાં** થયાં. સૌનું મન શુદ્ધ થયું. શેઠ અને મંત્રી બંને જણ બીજે દિવસે એક ભાણે બેસીને જમ્યા. તેમણે ૨૫ વર્ષ જૂનું વેર વોસીરાવ્યું.

નાગોરના રાજા **માલદેવે** આ ઘટના સાંભળી મહોપાધ્યાયજીને રાજ-દરબારમાં તેડાવ્યા. તેમનો ઉપદેશ સાંભળ્યો, ધર્મગોષ્ઠી કરી અને તેમને પુનઃ ઉપાશ્રયે વાજતે ગાજતે મૂકેલ્યા.

જિનસ્તોત્ર – મહોપાધ્યાયજીએ ઉપાશ્રયે આવીને 'શ્રી ઋષભદેવપદામ્બુજ-ભક્તમ્'વાળું ૨૮ પદ્યોનું નવું સ્તોત્ર રચ્યું. શ્રાવકોએ તે લખી લીધું અને મુખપાઠ કર્યું. ત્યારે એક યતિ **મહાત્માએ** આ સ્તોત્રને અશુદ્ધ તરીકે જાહેર કર્યું. મહોપાધ્યાયજીએ આ સ્તોત્રની ૫૦૦ શ્લોકપ્રમાણ 'સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ' રચી. મહાત્મા આ 'વૃત્તિ' વાંચી ભારે ખુશ થયો, ચમત્કાર પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો : ''મહોપાધ્યાયજી ખરેખર સરસ્વતી લબ્ધપ્રસાદ છે.'' ત્યારથી મારવાડમાં બધા મહાત્માઓ મહોપાધ્યાયજીની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

તે પછી મહોપાધ્યાયજી ત્યાંથી ચિત્તોડ ગયા. ત્યાં તેમણે ખરતરગચ્છની ઉત્પત્તિના શરૂઆતના આચાર્યોનો ઇતિહાસ નવ શ્રાવકોને જણાવ્યો. તે શ્રાવકોએ **મહો૦ ધર્મસાગર** અને ખરતરગચ્છના **ઉપા૦ ધનરાજને** આ બાબત ચર્ચા કરવા વિનંતી કરી. ઉપા૦ ધનરાજે 'જેસલમેર કે બિકાનેરમાં મોટા ગ્રંથભંડારો છે, ત્યાં ચર્ચા કરીશું.' એમ ઉત્તર વાળી પાટણ તરફ વિહાર કર્યો. મહો૦ ધર્મસાગરે 'તે પાટણ પહોંચે ત્યારે તેમને રોકી રાખજો.' એમ સમજાવી **વિમલસાગરને** તેની પાછળ મોકલ્યા. મહોપાધ્યાયજીએ જાલોરમાં સં. ૧૬૧૭માં પં૦ **પદ્મસાગર**, પં૦ જયસાગર અને પં૦ જીતસાગરને દીક્ષા આપી પાટણ પધાર્યા.*

સં. ૧૬૧૭માં પાટણમાં ખરતરગચ્છના ભ૦ **જિનચંદ્રસૂરિ** વગેરે ચાતુર્માસ રહ્યા હતા.

★ મહોપાધ્યાયજીએ તેમાંના એકને પં૦ વિમલસાગરગણિના શિષ્ય મુનિ પદ્મસાગર બનાવ્યા, બીજાને પં૦ વિજયવિમલગણિના શિષ્ય પં૦ વિદ્યાસાગર ગણિના શિષ્ય મુનિ સહજસાગરના શિષ્ય તરીકે મુનિ જયસાગરને બનાવ્યા અને ત્રીજાને મુનિ જયસાગરના શિષ્ય તરીકે મુનિ જીતસાગરને બનાવ્યા. એમ સૌને જુદા જુદા મુનિવરોના શિષ્ય બનાવ્યા.

ચર્ચા : આ જ સમયે ગચ્છનાયક ભ૦ વિજયદાનસૂરિ તેમજ આ૦ હીરવિજયસૂરિ વગેરે ખંભાતમાં ચોમાસું રહ્યા હતા. **ઉપા૦ ધનરાજે** પાટણ આવી બધી પોષાળોના ભટ્ટારકોને 'જેસલમેરી કાંબળી' આપી, સૌનાં વચન લીધાં કે, ''તમારે આ૦ અભયદેવસૂરિ બાબતે મારા પક્ષમાં સંમતિ આપવી.'' તે બધા ભટ્ટારકો, ઉપાધ્યાય, પંડિતો આદિએ તેને 'હા' કહી.•

(યુગપ્રધાન જિનચંદ્રસૂરિ, પૃ. ૩૭ થી ૪૫)

મહો૦ ધર્મસાગર અને ઉપા૦ ધનરાજે પાટણમાં ચર્ચા શરૂ કરી. 'આ૦ અભયદેવસૂરિ જો ખરતરગચ્છમાં હોય તો ખરતરગચ્છની સામાચારી સાચી, નહિતર ખરતરની સામાચારી ખરી નહીં' એવો નિર્ણય થયો.

નવો ગ્રંથ : સૌએ પ્રથમ તપાગચ્છ લઘુ પોષાળનો ગ્રંથભંડાર જોયો અને પછી તપાગચ્છની વડી પોષાળનો ગ્રંથભંડાર જોયો, તો તેમાંથી સંસ્કૃત ભાષાનો 'ઉત્સૂત્રકન્દકુદ્દાલ' નામે ગ્રંથ 'સંસ્કૃત ટીકા' સાથેનો મળી આવ્યો. તેમાં પૂનમિયા, આંચલિક, ખરતર, સાર્ધપૂનમિયા, આગમિયા એ પાંચે મતોનો અસલી ઈતિહાસ નીકળ્યો. તેમાં તે બધાને નિહ્નવ જેવા બતાવ્યા હતા. આ ગ્રંથનું બીજું નામ 'ગુરુતત્ત્વપ્રદીપ' પણ હતું. જેમાં વિશ્રામ–૮, શ્લો. ૨૨૧ વિવરણ ગ્રંથ ૧૯૫૨ હતું.

મહોપાધ્યાયજીએ સં. ૧૬૧૬ના આસો સુદિ ૧૩ના રોજ આ ગ્રંથની અક્ષરશઃ નકલ કરાવી લીધી. મહોપાધ્યાયજીએ સૌ ભટ્ટારકો તથા **શેઠ શિવજી** વગેરે સંઘની વચ્ચે આ ગ્રંથ વાંચી સંભળાવ્યો, જે વાંચવાથી ખરતરગચ્છના શ્રાવકો દુઃખ પામ્યા. તેઓએ ભ૦ વિજયદાનસૂરિને ખંભાત પત્ર લખી મોકલ્યો, તેમાં વિનંતી કરી કે, ''આપ આ૦ અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છમાં થયા છે, એવું લખી મોકલજો.'' તથા ''અહીં તમારો ગીતાર્થ ચોમાસું છે, તે પાટણથી જુદી જ વાતો કરે છે અને રાગ-દ્વેષ વધારે છે. આપનો ઉપર મુજબનો પત્ર આવવાથી અહીં

• ખરતરગચ્છના **મહો૦ સમયસુંદર ગણિવરે** પોતાના સામાચારીશતક પ્રકરણમાં 'આ૦ અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છમાં થયા' એવી ૮૪ ગચ્છની માન્યતા બતાવવા બધા ગચ્છના યતિઓની સહી આપી છે.

આ લખાણ સાચું છે કે નહીં તેનો ખુલાસો ઉપરના લખાણથી થઈ જાય છે.

(આત્માનંદ પ્રકાશ, વર્ષ : ૧૪, અંક : ૪)

મહો૦ ધર્મસાગરજીએ **પ્રવચનપરીક્ષા**, વિશ્રામ : .....માં 'આ૦ અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છમાં થયા નથી.' તેને પુરવાર કરનારા આધારપાઠો આપ્યા હતા. તેની સળંગ નોંધ આપણને મળતી નથી.

(આ૦ અભયદેવસૂરિ માટે જુઓ પ્રક. ૩૬, પૃ. ૧૬૮ થી ૧૭૨;
ખરતરગચ્છ માટે જુઓ પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૪૭ થી ૩૯૦)

રાગ-દ્વેષ મટી જશે. તમે મહંત છો, રાગ-દ્વેષને વારનારા છો, તીર્થંકર સમાન છો; તો રાગ-દ્વેષ ઘટે તેમ પત્ર લખી મોકલજો.''

મહોપાધ્યાયજીએ ખંભાત આ પત્ર ગયાના સમાચાર જાણ્યા. તેમણે શેઠ શિવજીને કહી સંઘનો એક માણસ ખંભાત ગચ્છનાયક પાસે મોકલ્યો. મહોપાધ્યાયજીએ તેને પત્ર લખી આપ્યો. તેમાં તેમણે જણાવ્યું કે, ''અમે પૂ૦ આ૦ મુનિસુંદરસૂરિ વગેરે પૂર્વાચાર્યોના ગ્રંથો ભંડારમાંથી કાઢીને જોયા છે. તે આધારે નક્કી થાય છે કે, આ૦ અભયદેવસૂરિ 'ખરતર' નથી. ખરતરગચ્છની સામાચારી ખોટી છે. તો આપ અહીંના ખરતરગચ્છના શ્રાવકોને જે ઉત્તર આપો તે વિચારીને આપજો.''

બીજે દિવસે ખંભાતના ખરતરગચ્છના શ્રાવકોએ ખંભાતમાં વ્યાખ્યાન થયા પછી ગચ્છનાયકને પૂછ્યું કે, 'આ૦ અભયદેવસૂરિ ક્યા ગચ્છમાં થયા ?' ગચ્છનાયકે કહ્યું કે, 'ખરતરમાં થયાનો પ્રઘોષ છે.' ખરતરગચ્છના શ્રાવકોએ તુરત જ કહ્યું : 'તો આપ એટલું લખી આપો એટલે ક્લેશ મટી જાય.' ગચ્છનાયકે આ૦ હીરવિજયસૂરિને આ શબ્દો લખી આપવા આજ્ઞા કરી. આ૦ હીરવિજય-સૂરિએ તરત જવાબ આપ્યો કે, 'ગુરુદેવ ! હું હમણાં ધ્યાનમાં બેસું છું તો મધ્યાહ્ન પછી લખી આપીશું.'

ખરતરગચ્છના શ્રાવકો મધ્યાહ્ન પછી ફરીવાર વિનંતી કરવા આવ્યા, ત્યારે આ૦ હીરવિજયસૂરિ લખી આપવાની તૈયારી કરતા હતા. એવામાં ખંભાતના **સં૦ ઉદયકરણ** અને વૃ૦ પાસદત્ત વગેરે શ્રાવકોએ આવીને પૂછ્યું કે, 'ગુરુદેવ ! શું લખી આપો છો ?' ગચ્છનાયકે યથાર્થરૂપે વસ્તુ જણાવી. એટલે સં૦ ઉદયકરણ વગેરે સંઘે જણાવ્યું કે, 'આ અંગે આપના ઉપર મહો૦ ધર્મસાગરજીનો કોઈ પત્ર છે ? તેમનો પત્ર આવે તે પછી વિચારીને, લખી આપવું ઠીક રહેશે. આમાં કંઈ ફેરફાર હશે તો 'મિચ્છામિ દુક્કડં' આપી શકાશે.'

એ જ સમયે મહોપાધ્યાયજીનો પત્ર આવી પહોંચ્યો. તેમાં જણાવ્યું હતું કે, 'આ૦ અભયદેવસૂરિ ખરતર નહોતા. ખરતરગચ્છે પોતાની નવી પ્રરૂપણા કરી છે અને શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ ૩૬૦ બોલ પ્રરૂપ્યા છે.' વગેરે હકીકતો માટેના ૨૧ ગ્રંથોના સાક્ષી પાઠો હતા.

ભ૦ વિજયદાનસૂરિ, આ૦ હીરવિજયસૂરિએ આ પત્ર વાંચી નક્કી કર્યું કે, 'આ ગ્રંથોને લોપાય નહીં, તો હવે ખરતરગચ્છવાળાને કંઈ લખી આપવું નહીં.'

ખરતરગચ્છના ભાઈઓ ખંભાતમાં ત્રીજે દિવસે ફરીથી લખાણ માગવા આવ્યા. ગચ્છનાયકે જણાવ્યું કે, ''મહાનુભાવ ! આ૦ અભયદેવસૂરિ 'ખરતર'

હોય એવા સ્પષ્ટ શબ્દો બતાવો. તો જ લખી આપીએ.'' પરિણામે ખરતરગચ્છના શ્રાવકો ઊઠીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

ગચ્છનાયકે મહોપાધ્યાયજીને પત્ર લખી નાખ્યો કે, 'અમે ખરતર લખી આપ્યું નથી.'

મહો૦ ધર્મસાગરજીએ પાટણમાં આ૦ અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છના નથી, ખરતરગચ્છની સામાચારી ખોટી છે વગેરે ચર્ચા ચલાવી જૈન શાસનની ઉન્નતિ કરી.

ગ્રંથ : મહોપાધ્યાયજીએ સં. ૧૬૧૭માં પાટણમાં 'ઔષ્ટ્રિકમતોત્સૂત્રદીપિકા' ગ્રંથ બનાવ્યો. પાટણનો સં૦ બૃ૦ **શેઠ શિવજી** મહોપાધ્યાયજીનો ભક્ત બન્યો.

મહોપાધ્યાયજી પાટણથી વિહાર કરી અહિમનગર પધાર્યા, ને ત્યાં જ ચોમાસું રહ્યા. તેમણે અહીં સં. ૧૬૧૮માં ઉપા૦ લબ્ધિસાગર વગેરે પાંચ જણાને દીક્ષા આપી. પછી તે અમદાવાદ પધાર્યા. એ સમયે અમદાવાદમાં **મંત્રી ગલરાજ** નામે શ્રેષ્ઠી હતો, જે બાદશાહ મહમ્મદ (ચોથા)નો માનીતો હતો. દિશાવાલ જ્ઞાતિના મંત્રી વરણાઈગનો પુત્ર હતો. તેને બાદશાહે 'મલેક નગદલ'નું બિરુદ આપ્યું હતું અને મોટો વજીર બનાવ્યો હતો.* તે ૫૦૦ ઘોડેસવારોનો ઉપરી હતો.

મંત્રી ગલરાજે મહો૦ ધર્મસાગરજીનો અમદાવાદમાં પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો, જેમાં ૨૦૦૦ નારિયેળની પ્રભાવના કરી અને મહોપાધ્યાયને અમદાવાદમાં ચોમાસુ કરાવ્યું. તેમના વ્યાખ્યાનમાં હંમેશાં પાંચસો શ્રાવક–શ્રાવિકાઓ આવતા. મંત્રી ગલરાજે ચાર મહિના પ્રભાવના કરી.

સં૦ બૃ૦ શેઠ શિવજી પાટણથી મહોપાધ્યાયજીને વાંદવા અમદાવાદ આવ્યો. મંત્રી ગલરાજ અને બૃ૦ શેઠ શિવજી વચ્ચે ગાઢ ધર્મપ્રેમ બંધાયો. મહોપાધ્યાયજીને વિવિધ પ્રશ્નો પૂછતા. તેઓ સૌની શંકાનું નિવારણ કરતા અને યોગ્ય સમાધાન કરતા.• (આત્માનંદ પ્રકાશ, પુ. ૧૪, ૧૫, અંક : ૩, ૪)

શાસનરાગ : મહોપાધ્યાય ધર્મસાગરજી ગણિવર વિક્રમની ૧૭મી સદીના અજોડ વિદ્વાન હતા, નિડર વક્તા હતા તથા સમર્થ ગ્રંથકાર હતા. તેઓ

★ ભ૦ આનંદવિમલસૂરિના સમયે **તૂણા શાહ** શ્રેષ્ઠી તેમનો ભક્ત હતો. તે પણ 'મલેક શ્રીનગદલ' બિરુદધારી હતો. તેમણે તપાગચ્છના સંવેગીઓનો સૌરાષ્ટ્રમાં વિહાર કરાવ્યો. (તપાગચ્છ પટ્ટાવલી, પૃ. ૭૦; જુઓ પ્રક. ૫૬, પૃ. ૪૩૮)

ભ૦ વિજયદાનસૂરિના સમયે ગલરાજ 'મલેક નગદલ' હતો. તેણે શત્રુંજય તીર્થનો મુક્તાઘાટ કરાવ્યો. (જુઓ પ્રક. ૪૪, પૃ. ૫૪; પ્રક. ૫૭, પૃ. ૭, 'મુક્તાઘાટ')

• ગલા મહેતા માટે જુઓ પ્રક. ૫૯, પૃ. ૨૭૦, મંત્રી ગલરાજ.

તપાગચ્છને જ શુદ્ધ જૈનશાસન માનતા. તેઓ એ સમયના તપાગચ્છના નાયકો ભ૦ **વિજયદાનસૂરિ**, જ૦ ગુ૦ આ૦ **હીરવિજયસૂરિ** અને ભ૦ **વિજયસેનસૂરિ** વગેરેને પૂરા વફાદાર હતા; અને તે તે ગચ્છનાયકો પણ તેમની વિદ્વત્તાથી પ્રભાવિત હતા.

મહોપાધ્યાયજી માનતા કે, 'સાચાને સાચો કહેવો અને ખોટાને ઉખેડી નાખવો.' તેઆ આ માન્યતાને વળગી રહેનારા હતા. જો કે આવા નગ્ન સત્યથી કદાચ લાભ થાય, પણ અનેકાંત દ્રષ્ટિએ વિચારીએ તો એ લાભ ક્લેશાનુબંધી પણ બની જાય.

ગચ્છમત સંઘર્ષ

શાંતિના ઉપાયો : ફલસ્વરૂપ, સત્તરમી શતાબ્દીમાં તપગચ્છમાં મોટી અશાંતિ બની રહી અને વિભિન્ન ગચ્છવાળાઓ સાથે અવાર નવાર અથડામણ ઊભી થઈ. જો કે ગચ્છનાયકોએ તે ક્લેશને હઠાવવા તથા બધા ગચ્છોની એકતા જાળવવા શાંતિભર્યા વિવિધ ઉપાયો યોજ્યા.

શાસનદીપક પ્રસિદ્ધ વક્તા મુનિરાજ **શ્રી વિદ્યાવિજયજી** મ૦, **આ૦ જિનવિજયજી** અને **મોતીચંદ ગિરધર કાપડિયાએ** આ બાબતો ઉપર વિવિધ રીતે પ્રકાશ પાડ્યો છે. તેના આધારે અહીં થોડુંક વિચારીએ. તેનો **ટૂંકો ઇતિહાસ** આ પ્રકારે છે.

(૧) મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિવરે વિ. સં. ૧૬૧૭માં ખરતરગચ્છના ઉપાધ્યાય ધનરાજગણિને આ૦ અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છમાં થયા નથી, આ અંગે **૨૧ પ્રમાણ પાઠો** આપ્યા હતા; અને ભ૦ વિજયદાનસૂરિ તથા ભ૦ હીરવિજયસૂરિને તે પાઠોની નકલ મોકલી હતી.

(૨) મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિવરે સં. ૧૬૧૬ના આસો સુદિ ૧૩ના દિવસે પાટણમાં **મુનિ વિમલસાગર**, મુનિ જ્ઞાનવિમલ, મુનિ જ્ઞાનસાગર અને મુનિ વિવેકવિમલ પાસે પાટણના તપાગચ્છની વૃદ્ધ પોષાળના ગ્રંથભંડારમાંથી (અથવા સીસોદિયાવાળા ઝવેરીના ખાનગી ગ્રંથભંડારમાંથી) મળી આવેલ સટીક 'ઉત્સૂત્રકન્દકુદ્દાલ' ગ્રંથની પૂરી નકલ કરાવી લીધી. જેમાં વિશ્રામ, મૂળ ગ્રં. ૪૦૦ અને ટીકા સાથે ગ્રં. ૧૯૫૨ છે.

આ ગ્રંથના વિશ્રામ ૧, શ્લોક ૨૦ ની વ્યાખ્યામાં પૂનમિયા, ખરતર, આંચલિક, આગમિક અને સાર્ધપૂનમિયા વગેરે ગચ્છોને નિહ્નવ બતાવ્યા હતા. આ ગ્રંથનું બીજું નામ 'ગુરુતત્ત્વપ્રદીપ' પણ મળે છે.*

★ ઉત્સૂત્રકન્દકુદ્દાલમાં કોઈ નવી નવી ઐતિહાસિક નોંધો પણ મળે છે, જેમ કે :-

(૧) શ્રીસંઘે વિ. સં. ૮૯૦માં ગિરનાર તીર્થમાં શ્વેતાંબર દિગમ્બર સંઘો ઝઘડો થવાથી, ભવિષ્યમાં ઝઘડાથી બચવા માટે, શ્વેતાંબરોએ જિનપ્રતિમાને **અંચલિકા** ☛

(૩) મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરે સં. ૧૬૧૭માં પાટણમાં 'ઉત્સૂત્રકન્દકુદ્દાલ' ગ્રંથના આધારે 'ઔષ્ટ્રિકમતોત્સૂત્રોદ્ઘાટનકુલક' તથા તેની ટીકા નામે 'દીપિકા' અને 'સટીક–તત્ત્વતરઙ્ગિણી' એમ બે ગ્રંથો રચ્યા. 'તત્ત્વતરંગિણી'માં ઉક્ત

☛ (લંગોટ) બનાવી, જ્યારે દિગમ્બરોએ બેઠી પ્રતિમા તેમજ ઊભી પ્રતિમા બન્નેને સ્પષ્ટ લિંગ બનાવ્યાં.

નોંધ : શ્વેતાંબર દિગમ્બરોના પ્રતિમા ભેદ માટે જુઓ પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૬૮; પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૪૧; પ્રક. ૩૪, પૃ. ૪૫૩; પ્રક. ૫૩, વીશપંથી તેરાપંથ, પૃ. ૩૧૭થી ૩૨૧.

(૨A) કર્ણાટકમાં દિગમ્બર ભક્ત રાજા અને શ્વેતાંબર ભક્ત રાણી હતી. શ્વેતાંબરાચાર્ય **આદ્રગુપ્ત આચાર્યના** શિષ્યે ''દિગમ્બરોના ષડ્યંત્રમાંથી બચવા માટે વસ્ત્રો બાળી નાખ્યાં'' અને સૌને પ્રિય બની રહેવા માટે રાજાએ કાઉસગ્ગમાં ખેસ ઓઢાડ્યો હતો. તેને રાખી, તે પ્રદેશમાં રહેવા માટે **યાપનીય સંઘ** (વસ્ત્ર ત્યાગી સંઘ) સ્થાપ્યો.

(વિશ્રામ ૩જો, શ્લો. ૩૯, ૪૦ની વ્યાખ્યા)

નોંધ : દિગમ્બર ગ્રંથોમાં (૧) અર્ધ ફાલક કંબલીસંઘથી અથવા (૨) શ્વે૦ આ૦ **શ્રી કળશથી** સં. ૨૦૫માં કલ્યાણીમાં **યાપનીય** સંઘની ઉત્પત્તિ બતાવી છે.

(જુઓ પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૭૦)

(૨B) નવકારમાં છેલ્લું ''પઢમં હવઈ મંગલં'' એવો ચુલિકા પાઠ છે. એમ કુલ ૬૮ અક્ષર થાય.

(૩) **દેવદ્રવ્ય ભોગી** ચૈત્યવાસી નિહ્નવ છે. તે ચૈત્યના માલિક હોવાથી સંઘે તેને સંઘબાહ્ય કર્યા નહીં. 'ચૈત્યનિવાસ'નો સંવત ૪૧૨ (વીર સં. ૮૮૨) અને સુવિહિત વસતિવાલા પોષાળવાસી સુવિહિતનો સં. ૧૦૦૮ જાણવો. ચૈત્યવાસીએ સુવિહિત પાસે ઉપસ્થાપના લઈ સં. ૧૦૦૮માં **શુદ્ધમાર્ગ** ચલાવ્યો.

(વિશ્રામ ૩, શ્લો. ૧૬ થી ૧૮ની વ્યાખ્યા)

નોંધ : વીર નિર્વાણ સં. ૮૮૨માં ચૈત્યસ્થિતિ થઈ હતી.

(જુઓ પ્રક. ૨૩, પૃ. ૩૩૦)

આ૦ જિનેશ્વર અને આ૦ બુદ્ધિસાગરના ઉપદેશથી સં. ૧૦૮૦માં પાટણમાં ઉપાશ્રય બન્યો. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૫૮; પ્રક. ૩૬, પૃ. ૧૬૭; પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૭૮-૨૭૯; ઋ૦ હેમસાગરનું 'ચર્ચાશતક' ગ્રંથ ૩૯૭)

(૪) ક૦ સ૦ આ૦ હેમચંદ્રસૂરિ અને ગૂર્જરેશ્વર રાજા કુમારપાલે પૂનમિયા ગચ્છવાળાને દેશનિકાલ આપ્યો. (વિશ્રામ ૪, શ્લોક ૫)

નોંધ : પૂનમિયા મત માટે જુઓ પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૯૦ તથા ૪૦૮.

(૫) **શુદ્ધ ચારિત્ર** તપગચ્છમાં આ૦ ક્ષેમકીર્તિસૂરિ વગેરેમાં વર્તે છે.

(વિશ્રામ ૮, શ્લો. ૧૩થી ૧૬)

નોંધ : તપગચ્છની વૃદ્ધ પોષાળમાં ૪૬મા **આ૦ ક્ષેમકીર્તિસૂરિએ** સં. ૧૩૩૨ના જેઠ સુદિ ૧૦ના રોજ બૃહત્કલ્પ ભાષ્યની ટીકા (ગ્રં. ૪૨૬૦૦૦) રચી હતી.

(જુઓ પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૧)

ગ્રંથોના આધારે 'સત્ર્યાશડ્કાનિરાકરણવાદ' નામનો વિભાગ નવો બનાવીને જોડ્યો. આ ત્રણે ગ્રંથો પ્રકાશમાં આવતાં વિભિન્ન ગચ્છોમાં ખળભળાટ જન્મ્યો.

(૪) ભ૦ વિજયદાનસૂરિએ સં. ૧૬૧૯ માગસર સુ. ૧થી સુ. ૧૪ના દિવસોમાં ચાર સંઘનું એકમ જોખમાય નહીં, એ ઉદ્દેશથી પોતાના મુનિઓનું સંમેલન ભરી તે 'ઉત્સૂત્રકન્દકુદ્દાલ' ગ્રંથને **અપ્રામાણિક** ઠરાવ્યો અને જાહેર કર્યું કે, ''તેને તથા તેના અવતરણ પાઠોને સાચા માનવા નહીં.''

મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિવરે તે આજ્ઞા સ્વીકારી, જે થયું હતું તેનો 'મિચ્છામિ દુક્કડં' લખી આપ્યો. આચાર્યશ્રીએ સંઘને **સાત બોલનો** પટ્ટો લખી આપ્યો. તેમાં વિદ્યમાન બધા ગીતાર્થોએ પોતપોતાનાં મતાં આપ્યાં.

(કવિ ઋષભદાસ કૃત બાર બોલનો રાસ; મહો૦
ભાવવિજયગણિ કૃત ષટ્ત્રિંશજ્જલ્પ વિચાર)

(૫) મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિવરે પોતાની નવી પ્રરૂપણા ચાલુ રાખી અને અમદાવાદના **ગલા મહેતાનો** તેમને ટેકો મળ્યો. પછી ઉપા૦ રાજવિમલગણિ અમદાવાદ પધાર્યા. ગલા મહેતાએ તેમને મહો૦ ધર્મસાગરજીની નવી પ્રરૂપણામાં સમ્મત ન થવાથી ત્રાસ આપ્યો.

(૬) **ભ૦ વિજયદાનસૂરિએ** સં. ૧૬૧૯-૨૦માં રાધનપુરમાં ઉપરની હકીકત જાણી મહો૦ ધર્મસાગરજીને સપરિવાર **ગચ્છ બહાર** મૂક્યા.

(૭) **લેખિત માફી** : મહો૦ ધર્મસાગરજી ગણિવરે **મહો૦ સકલચંદ્ર ગણિવરના** સમજાવવાથી રાધનપુર જઈ ભ૦ વિજયદાનસૂરિને ચતુર્વિધ સંઘની વચ્ચે પોતાની નવી પ્રરૂપણા માટે 'મિચ્છામિ દુક્કડં' લખી આપ્યો. તેમાં આ૦ હીરવિજયસૂરિ, મહો૦ સકલચંદ્રગણિ, મહો૦ ધર્મસાગરગણિ, ઉપા૦ વિજયહંસગણિ, પં૦ રૂપજી ગણિ, પં૦ કુશલહર્ષ, પં૦ શ્રીકરણ, પં૦ વાનરઋષિ, પં૦ સૂરચંદ્ર, હાપા ગણિ (પં૦ હાનર્ષિ ગણિ), પં૦ સહજકુશલ, મુનિ વિમલદાનજી, પં૦ સંયમહર્ષ વગેરે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પંન્યાસ, મુનિ ગીતાર્થોનાં મતાં થયાં. ઉપરાંત, ભ૦ વિજયદાનસૂરિએ 'ઉત્સૂત્રકન્દકુદ્દાલ' અને 'તત્ત્વતરંગિણી' ગ્રંથને **પં૦ સૂરચંદ્રગણિ** પાસે પાણીમાં બોળાવ્યા અને મહો૦ ધર્મસાગરગણિને પરિવાર સહિત ગચ્છમાં દાખલ કર્યા.*

★ ભ૦શ્રી વિજયદાનસૂરિએ સં. ૧૬૧૯–૨૦માં **'તત્ત્વતરંગિણી'**ને ક્લેશજનક માની અપ્રમાણિક જાહેર કર્યો. તે પછી જૈન શ્રમણસંઘમાં તિથિચર્ચાના ઘણા પ્રસંગો ઉઠ્યા; પણ કોઈએ, કોઈ પણ ચર્ચામાં કે ચર્ચાપત્રમાં અપ્રમાણિક હોવાના કારણે 'તત્ત્વ-તરંગિણી'નો હવાલો આપ્યો નથી. જે ભ૦ વિજયદાનસૂરિને પૂજ્ય માનતા હોય તે સૌ વિવેકીએ સમજવું જોઈએ કે, ક્લેશજનની 'તત્ત્વતરંગિણી'ના આધારે નવી તિથિવ્યવસ્થા કરવા પ્રયત્ન કરવો તે સંઘને માટે હાનિકારક પ્રવૃત્તિ છે.

(૮) મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરે ગચ્છનાયકની આજ્ઞાથી ચતુર્વિધ જૈન સંઘ તથા પોતાના ભક્તોને તેરવાડાથી એક પત્ર લખી જણાવ્યું કે, ''મેં નિહ્નવો તથા પર્વોની નવી પ્રરૂપણા બાબત મિચ્છામિ દુક્કડં આપ્યો છે, તો કોઈએ નવી પ્રરૂપણા કરવી નહીં. જેણે તેની શ્રદ્ધા કરી હોય તે 'મિચ્છામિ દુક્કડં' દેજો.''

તે પત્ર આ પ્રકારે મનાય છે : ૧. મહો૦ ધર્મસાગરગણિએ આ ગ્રંથની પ્રરૂપણા કરી હતી, તેમજ 'તત્ત્વતરંગિણી' ગ્રંથ બનાવ્યો હતો, તેમાં ઇતર ગચ્છોની કડક સમાલોચના કરી હતી. ભ૦ વિજયદાનસૂરિ અને આ૦ હીર-વિજયસૂરિએ તે ગ્રંથોને જલશરણ કરાવ્યા અને ઉપાધ્યાયજીએ પણ તે પ્રરૂપણા માટે મિચ્છામિ દુક્કડં આપ્યો. જેનો લેખ આ પ્રકારે છે –

''स्वस्ति श्रीशान्तिजिनं प्रणम्य । तिरवाडानगरतः परमगुरु श्री विजय(दान)सूरि सेवी उ० धर्मसागरगणि लिखति समस्तनगरं साधु-साध्वी-श्रावक-श्राविकायोग्यम् । आज पछी अमे पांच निह्नव न कहउ । पांच निह्नव कह्या हुइ ते मिच्छामि दुक्कडं । उत्सूत्रकंदकुद्दाल ग्रंथ न सद्दहउं, पूर्वइ सद्दह्यक हुइ ते मिच्छामि दुक्कडं । षट्पर्वी आश्री जीम श्री पूज्य आसि (आदेश) देइ छइ ते प्रमाण ॥ठ॥ सात बोल जीम भगवान आसि द्यइ छइ ते प्रमाण । चतुर्विध संघनी आसातना कीधी हुइ ते मिच्छामि दुक्कडं । आज पछी पांच चैत्य वांदवा । तिरवाडामांहि श्रीपूज्य परमगुरु श्री विजय-दानसूरिनइ मिच्छामि दुक्कडं दीघउ छइ संघ समक्ष ए बोल आश्री जीणइ खोटो सद्दह्यक हुबइ ते मिच्छामि दुक्कडं देज्यो ॥ठ॥

(જૈનયુગ, વર્ષ : ૫, પૃ. ૪૩૮; પટ્ટા. સમુ., ભા. ૨, પુરવણી પૃ. ૨૫૭)

૨. **મહો૦ સુમતિવિજય ગણિના** શિષ્ય (પં૦ કનકવિજય ગણિના શિષ્ય) **પં૦ સિંહવિજય ગણિ** લખે છે કે –

પહિલુ ધર્મરુચિ ઉ૦ ધર્મસાગર, ગ્રંથ કરિઉ એક મોટો;
ચુરાસી ગચ્છ તેહમાં નંદ્યા, **તત્ત્વતરંગિણી** ખોટો. ૨૨
ગાલા વણાયગ આદિ શ્રાવક, સબલ સખાયત કીધા;
શ્રી વિજયદાનસૂરિ સંઘાતિં, ફિરી ફિરી ઝગડા કીધા. ૨૩
સુણ્યા સુરઈ ન પોતઈ સાગર, રાંકતણી પરિ રોળ્યા;
કુમતિકુદ્દાલ ને તત્વતરંગિણી, સંઘિ પાણીમાંહિ બોળ્યા. ૨૪
એ ઓગણિસઇ પ્રથમ પ્રવાડો, પગે લાગી નઈ પઈઠા;
ભદ્દુઆ મત માંડિઉ છઈ તાલઈ, આપ રૂષિં થઈ બઈઠા. ૨૫
મિચ્છામિ દુક્કડં ખમી ખમાવી ચરણ હીરનઈ લાગો. ૨૭

(સં. ૧૬૭૪ દિવાળી દિને 'સાગરબાવની'; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૨, પુરવણી પૃ. ૨૫૭-૫૮)

(૯) મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરે સં. ૧૬૨૯માં ઉત્સૂત્રકંદકુદ્દાલના અવતરણ જેવો કુપક્ષકૌશિકસહસ્રકિરણ ગ્રંથ, તેની ટીકા તથા ઇરિયાષટ્ત્રિંશિકા–સટીક ગ્રંથો રચ્યા. આ૦ હીરવિજયસૂરિએ કુપક્ષકૌશિકસહસ્રકિરણ ગ્રંથ ગીતાર્થો પાસે તપાસરાવી તેનું નામ પ્રવચનપરીક્ષા રાખ્યું. આ ગ્રંથ બન્યા પછી વિવિધ ગચ્છોમાં ફરીવાર સંઘર્ષ શરૂ થયો. ખરતરગચ્છવાળાએ બા૦ અકબરની રાજસભામાં પ્રવચનપરીક્ષા ગ્રંથ બતાવી જણાવ્યું હતું કે, 'તપાવાળા અમારી સાથે ઝગડો કરે છે.' (યુગપ્રધાન જિનચંદ્રસૂરિ પરિશિષ્ટ ચ, પૃ. ૩૦૫; પ્રક. ૫૮, ફરમાન બીજું)

(૧૦) **શાસ્ત્રાર્થ :** ખરતરગચ્છવાળાઓએ સં. ૧૬૪૨માં પાટણની રાજસભામાં આ૦ વિજયસેનસૂરિ સાથે 'પ્રવચનપરીક્ષા' બાબત શાસ્ત્રાર્થ માંડ્યો. એ શાસ્ત્રાર્થ ૧૪ દિવસ ચાલ્યો. આ૦ વિજયસેનસૂરિએ તેમાં જય પ્રાપ્ત કર્યો. (વિજયપ્રશસ્તિ મહાકાવ્ય, સર્ગ : ૧૦, શ્લો. ૪)

(૧૧) ખરતરગચ્છવાળાઓએ સં. ૧૬૪૨માં પાટણમાં હાર થયા પછી વચ્છરાજ **કલ્યાણરાજની** મદદથી અમદાવાદમાં મોટા મોટા ઉમરાવો તથા મોટા તાર્કિકોથી ભરેલી સૂબા ખાન–ખાનાની રાજસભામાં પ્રવચનપરીક્ષા અંગે ફરીવાર શાસ્ત્રાર્થ માંડ્યો. તેમાં પણ આ૦ વિજયસેનસૂરિના શિષ્યો જીત્યા. આચાર્યના શિષ્યોએ હાજર રહેલા કલ્યાણરાજ, પંડિતો, સૂબાઓ, ઉમરાવો તથા ખરતરગચ્છના સર્વ શ્રાવકોનો વિભ્રમ ભાંગ્યો. શ્રાવકોએ આ શિષ્યોને સૂબાના ગાજાવાજાથી બહુમાન કરી ઉપાશ્રયમાં પધરાવ્યા. (વિજયપ્રશસ્તિ મહાકાવ્ય, સર્ગ–૧૦, શ્લો. ૫ થી ૧૦)

(૧૨) વચ્છરાજ કલ્યાણરાજે ખરતરગચ્છનો પક્ષ કરી, ખંભાતમાં નવાબને ચડાવી તપગચ્છના જૈનો વગેરેને ઘણો ત્રાસ અપાવ્યો. જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિએ મહો૦ શાંતિચંદ્ર ગણિવર મારફત આ ખબર બા૦ અકબરને પહોંચાડ્યા અને આ ત્રાસનો ઉપાય કરાવ્યો.

(૧૩) જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિવરે ગૂજરાતમાં આવી સં. ૧૬૪૬ ના પોષ સુદિ ૧ ને શુક્રવારે પાટણમાં તપગચ્છનો ચતુર્વિધ સંઘ એકઠો કર્યો અને જૈન સંઘની એકતા ખાતર ૧૨ બોલનો નવો પટ્ટો બનાવી, બધે સ્થળે મોકલ્યો.

આ ૧૨ બોલનો પટ્ટક (સાર) નીચે પ્રમાણે હતો –

૧. કોઈએ પરપક્ષીને કઠોર વચન કહેવું નહીં.

૨. પરપક્ષીના માર્ગાનુસારી ગુણો અનુમોદવા યોગ્ય છે.*

★ આજે જૈનોમાં **તપાગચ્છ** દરિયાવદિલનો ગચ્છ છે. મિથ્યાશ્રુતને સમ્યક્‌શ્રુત બનાવી શકે છે. તપાગચ્છના મુનિવરો છએ દર્શનો તેમજ સર્વ વિરોધી ગચ્છના ☛

૩. શાસ્ત્રવિરુદ્ધ અને પરંપરા વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરનારા ઠપકાને પાત્ર થશે.

૪. દિગંબરની પ્રતિમા, **શ્રાવકે પ્રતિષ્ઠા કરેલી** જિનપ્રતિમા તથા દ્રવ્યલિંગીના દ્રવ્યથી બનેલ પ્રતિમા સિવાયની સર્વ જિનપ્રતિમાઓ વાંદવા–પૂજવા યોગ્ય છે, તેમાં અચકાવું નહીં.

૫. ઉપર નિષેધ કરેલી જિનપ્રતિમાઓ પણ સ્વપક્ષને ત્યાં હોય તો વંદનીય છે. **ચારિત્રધારીએ** વાસક્ષેપ કરેલ સર્વ જાતની જિનપ્રતિમા વંદનીય છે.

૬. શાસ્ત્રોમાં **સાધુની પ્રતિષ્ઠા** કહેલી છે. બીજા ગચ્છવાળા સાધુ છ દર્શન પૈકી જૈન દર્શનના જ સાધુ છે, તો તેનો સ્થાપનાનિક્ષેપો પણ જૈન સાધુના જ મનાય.

૭. સ્વામીવાત્સલ્યમાં પરપક્ષી આવીને જમે તો સ્વામીવાત્સલ્યનું ફળ નાશ પામતું નથી.

૮. શાસ્ત્રમાં **નિહ્નવો** ૭(૯) બતાવ્યા છે, તે સિવાયના બીજાઓને નિહ્નવ કહેવાથી સમ્યક્ત્વ રહે નહીં.

૯. પરપક્ષીઓ સાથે કરેલી તીર્થયાત્રાનું ફળ નકામું જતું નથી.

૧૦. પરપક્ષી સાથે ઉદેરીને (ઉદ્દેશીને) ચર્ચા કરવી નહીં. સામી વ્યક્તિ ઉદેરીને ચર્ચા કરે તો તેને શાસ્ત્રાધારોથી શાંતિપૂર્વક જવાબ દેવો. ક્લેશ વધે તેમ કરવું નહીં.

૧૧. આ૦ વિજયદાનસૂરિએ **'કુમતિકુદ્દાલ'** ગ્રંથને ચતુર્વિધસંઘની વચ્ચે જળશરણ કરાવી, **અપ્રમાણ** ઠરાવ્યો. તે ગ્રંથનું એક વચન પણ જેમાં હોય તે ગ્રંથને પણ **અપ્રમાણ** માનવો.

૧૨. પરપક્ષનાં અવિરોધી સ્તવન, સ્તુતિ વગેરે બોલવાં, કેમકે જિનસ્તુતિ કરનારા સુકૃત પિંડને ભરે છે.

આ બાર બોલોનો પટ્ટ ગીતાર્થોએ ત્રણ ચોમાસી અને પર્યુષણપર્વમાં સર્વસ્થળે વાંચવાનું નક્કી કર્યું.

આ બાર બોલના પટ્ટની નીચે આ મુનિસમ્મેલનમાં હાજર રહેલા સર્વ ગીતાર્થો અને મુનિવરોના હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા. તે આ પ્રમાણે –

આ૦ વિજયસેનસૂરિ, **ઉ૦ ધર્મસાગરગણિ**, ઉ૦ વિમલહર્ષગણિ, ઉ૦ શાંતિચંદ્રગણિ, ઉ૦ કલ્યાણવિજયગણિ, ઉ૦ કમલવિજયગણિ, ઉ૦ સોમવિજયગણિ, પં૦ સહજસાગર, પં૦ કાનર્ષિગણિ (પં૦ કલ્યાણકુશલ) વગેરે. (પ્રક. ....)

☛ સાહિત્યને ભણે–ભણાવે છે, પોતાના ગ્રંથભંડારોમાં સુરક્ષિત રાખે છે, છપાવી પ્રકાશિત કરે છે. આ ગચ્છની આ વિશાળતા છે. બીજા ગચ્છમાં આવી ઉદારતા દેખાતી નથી.

નોંધપાત્ર બીના એ છે કે, મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરે પણ તપગચ્છના એકમને મનમાં વસાવી અને ગણધરની ગાદીએ બેઠેલા ગચ્છનાયકોના બહુમાન ખાતર અતિ નમ્રભાવે આ પટ્ટમાં હસ્તાક્ષર આપ્યા હતા. તેમજ **પં૦ સહજસાગર ગણિએ** (જે સં. ૧૬૮૬માં આ૦ રાજસાગરસૂરિના ઉપાધ્યાય બન્યા હતા તથા ૬ સંવેગી સાગર મુનિશાખાના આદ્ય મુનિવર હતા તેમણે) પણ આ પટ્ટમાં હસ્તાક્ષર આપ્યા હતા.

આ૦ હીરવિજયસૂરિ – આ પ્રતાપી આચાર્યની અસર આખી સદી પર થઈ છે. તેમણે સાધુઓના શિસ્ત માટે ખૂબ વિચારો કર્યા જણાય છે. મહો૦ ધર્મસાગરજી જેવી પ્રબલ વ્યક્તિને પણ અંકુશમાં રાખી શકાય છે, એ તેમનું આત્મતેજ બતાવે છે. (શ્રીયુત્ મોતિચંદ ગિરધર કાપડિયાની 'શાંતસુધારસ ભાવના'ના ગુજરાતી ભાષાંતરની સં. ૧૯૯૪ના પોષમાં લખેલ અવલોકન પ્રસ્તાવના, પૃ. ૫૦)

(૧૪) **મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરે** અમદાવાદ જઈ બાર બોલોના પટ્ટાનો 'ભંગ' કર્યો. તેમને ભદ્રદુઆ વગેરે શ્રાવકોનો ટેકો હતો.

ભદ્રુઆ શ્રાવકે તેમાં આગેવાની લીધી. તેની સાથે બાવન શ્રાવકો હતા. આથી આ નવી પ્રરૂપણા 'ભદ્રદુઆનો મત' તરીકે પણ વિખ્યાત થઈ.

(૧૫) **મહો૦ શાંતિચંદ્ર ગણિવર** ત્યારે ગચ્છનાયકની આજ્ઞાથી અમદાવાદ પધાર્યા. તેમણે સંઘમાં ઉપદેશ આપી એવું વાતાવરણ પ્રકટાવ્યું કે કદાચ અમદાવાદનો જૈન સંઘ ભદ્રદુઆ વગેરે બાવન જૈનોને સંઘ બહાર મૂકી દે.

(૧૬) **પાંચ બોલ** : મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરે સં. ૧૬૪૮–૪૯ના પોષ સુદિ ૧૫ ને રવિવારે પુષ્યાર્કયોગમાં, અમદાવાદમાં, સ્વગચ્છના ગીતાર્થોના માન ખાતર, આ૦ હીરવિજયસૂરિ પાસે 'પાંચ બોલ'નો મિચ્છામિ દુક્કડં આપ્યો, તે આ પ્રમાણે –

૧. મરીચિએ કપિલને કહેલા વચન બાબત.

૨. ઉત્સૂત્રના ૧૫ ભવો બાબત.

૩. ઉત્સૂત્રીના સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા, અનંતા **ભવો** બાબત.

૪. બાર બોલના પટ્ટાથી વિરુદ્ધની પ્રરૂપણા બાબત.

૫. સૂત્ર વિરુદ્ધ, પરંપરા વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા બાબત.

આ પ્રમાણે સમજૂતી થવાથી અમદાવાદમાં ભદ્રદુઆ શ્રાવક વગેરે બાવન જૈનોને સંઘબહાર મૂકવાની વાત ઊડી ગઈ અને ક્લેશ શમી ગયો.

(૧૭) **મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરે** સં. ૧૬૪૮માં અમદાવાદમાં 'સટીક તપાગચ્છ પટ્ટાવલી' રચી, જેને આ૦ હીરવિજયસૂરિએ સં. ૧૬૪૮ના ચૈત્ર વદ

૬ ના રોજ અમદાવાદમાં ઉ૦ **વિમલહર્ષ**, ઉ૦ કલ્યાણવિજય, ઉ૦ સોમવિજય, **પં૦ લબ્ધિસાગર** વગેરે ગીતાર્થોની **તપાસ સમિતિ** બેસાડી, તેની પાસે 'દુઃષમ સંઘ સ્તોત્ર, જીર્ણપટ્ટાવલી, આચાર્યગુર્વાવલી' વગેરેના આધારે તપાસ કરાવી તેને **પ્રમાણિક** ઠરાવી, તેનો પ્રચાર કરવાની આજ્ઞા આપી.

(૧૮) **નવી પ્રરૂપણાનો ગ્રંથ** : મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરે સં. ૧૬૫૦માં 'સર્વજ્ઞશતક' બનાવ્યું. તેમાં ઘણા ગ્રંથોના આધારો આપી તેની 'ટીકા' પણ રચી. તેમણે આ ગ્રંથોમાં **નવી પ્રરૂપણાને** પ્રધાનતા આપી.

(૧૯) આ૦ હીરવિજયસૂરિએ સં. ૧૬૫૨ ભાદરવા સુદિ ૧૧ ના ઉના નગરમાં સ્વર્ગવાસ કર્યો. તેમની પાટે ગચ્છના નાયક **આ૦ વિજયસેનસૂરિ** થયા.

મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરે પણ સં. ૧૬૫૩–૫૪ના કાર્તિક સુદિ ૯ ના સુરતમાં મૂત્રકૃચ્છ્રના રોગથી સ્વર્ગગમન કર્યું.

ભ૦ વિજયસેનસૂરીશ્વરે સં. ૧૬૫૩–૫૪ માં મહા સુદિ ૫ ના અમદાવાદમાં તેમના વિદ્વાન શિષ્ય પં૦ લબ્ધિસાગરગણિને ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું. તેઓએ ૧૮ મહિના ઉપાધ્યાયપદે રહી સ્વર્ગગમન કર્યું.

નવી પ્રરૂપણા : આ૦ વિજયસેનસૂરિએ સં. ૧૬૬૫માં ઉ૦ લબ્ધિસાગર ગણિના વિદ્વાન શિષ્ય **પં૦ નેમિસાગર ગણિને** 'ઉપાધ્યાય' બનાવ્યા, જેમ મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવર તપગચ્છના નાયકો પ્રત્યે અત્યંત રાગી હતા તેમ ઉ૦ નેમિસાગરગણિ તથા ભક્તિસાગરગણિ મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવર પ્રત્યે અત્યંત રાગી હતા. તેઓને 'સાગરમત'ની નવી પ્રરૂપણામાં વધુ રસ હતો. આથી તેઓએ સાગરમતની નવી પ્રરૂપણાને વ્યવસ્થિત રૂપ આપવા **૩૬ બોલ** બનાવી, તેનું વિવરણ લખી તેના આલાવારૂપે નવાં પાનાંઓ લખાવી તૈયાર કરાવ્યાં અને ૩ ચોમાસામાં તથા પજુસણમાં બાર બોલના પટ્ટને બદલે ૩૬ પ્રરૂપણાના આલાવાનાં પાનાં વાંચવાનું ચાલુ કર્યું.

'સર્વજ્ઞશતક'માં ખરતરગચ્છવાળા પ્રત્યે જે આક્ષેપો કર્યા હતા તે કોઈ કોઈ અંશે સ્વગચ્છ નાયકોને પણ લાગુ પડતા મનાયા હતા. આ પાનાંઓનો પ્રચાર થતાં તપગચ્છના આંતર ક્લેશમાં ઘી હોમાયું. આ માટે ઉલ્લેખ મળે છે કે –

सूत्रम्–आगम-व्यवहारिवचनानुयायिनमुत्सूत्रकन्दकुद्दालग्रन्थकर्तारंहीलयन्तोऽर्हदादी-नामाशातनया परित्यक्तसम्यक्त्वा इति वयं वदामः । (બોલ : ૨૯મો)

હીર જેસિંગને મિથ્યાત્વી કહ્યા, તો સાગર ગચ્છ બહાર રહ્યા. કડી : ૧૦૧૮.
(વિજયતિલકસૂરિ રાસ, અધિ. ૨, પૃ. ૮૬)

(૨૦) જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિના **મહો૦ સુમતિવિજય ગણિવરના**

શિષ્ય પં૦ કનકવિજયગણિ તથા બીજા શિષ્ય કવિ પં૦ સિંહવિજયગણિ આ ગચ્છનાયક (આ૦ વિજયસેનસૂરિ)ની આજ્ઞાથી સુરતમાં ચોમાસું પધાર્યા. તેઓ બાર બોલનો પટ્ટ વાંચવા બેઠા ત્યારે સુરતના નવી પ્રરૂપણાના પ્રેમી સૂરા વહોરાએ ત્યાં આવીને, તેમને વાંચવા દીધા નહીં ને મોટો વિરોધ કર્યો.

બીજી સાલ મહો૦ કલ્યાણવિજય ગણિવર ગચ્છનાયકની આજ્ઞાથી સુરત ચોમાસું પધાર્યા. સૂરા વહોરાએ તેમનું પણ અપમાન કર્યું અને પોતે જ બાર બોલના પટ્ટાને બદલે નવી ચર્ચાના આલાવાનાં પાનાં વાંચવા શરૂ કર્યાં. મહો૦ કલ્યાણવિજય ગણિવરે સુરતના સંઘના આગેવાનોને ઉપદેશ આપી, સમજાવી, પોતાના બનાવી લીધા.

(૨૧) **પાંચ બોલનો પટ્ટો :** પછી તો આ૦ વિજયસેનસૂરિએ સં. ૧૬૬૭ના માગસર વદ ૪ ને શનિવારે પાટણથી પાંચ બોલનો નવો પટ્ટો બનાવી સઘળે સ્થાને મોકલ્યો. તે પાંચ બોલનો પટ્ટો આ પ્રકારે હતો –

૧. સૌએ બાર બોલના પટ્ટા ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી.
૨. ગીતાર્થોએ ચોમાસામાં તથા પજુસણમાં સંઘની સભામાં ૧૨ બોલનો પટ્ટ જરૂર વાંચવો–વંચાવવો.
૩. તથા 'પ્રશ્નોત્તરસમુચ્ચય અને હીરપ્રશ્ન' ગ્રંથો પણ અવશ્ય વાંચવા. કોઈએ આ ત્રણ ગ્રંથો વાંચવાનો વિરોધ કરવો નહીં.
૪. કોઈએ આ ત્રણ ગ્રંથ સિવાયનાં છૂટાં ચર્ચાપત્રો, આલાવાઓ વગેરે વ્યાખ્યાનમાં વાંચવા નહીં, વંચાવવા નહીં.
૫. સૌએ બાર બોલના પટ્ટકની આજ્ઞા મુજબ માર્ગાનુસારીપણે વર્તવું.★

આ૦ વિજયસેનસૂરીશ્વરે સુરતના સંઘ ઉપર ઉપરનો પાંચ બોલનો પટ્ટક મોકલ્યો; અને તેની સાથે સંઘને સલાહ આપતો ભલામણ પત્ર જોડી તેમાં લખી જણાવ્યું કે –

★ "उदधाविव सर्वसिन्धवः समुदीर्णास्त्वयि नाथ ? दृष्टयः ।
न च तासु भवान् प्रदृश्यते प्रविभक्तासु सरित्स्ववोदधेः ॥"
એનો ભાવાનુવાદ કરતાં શ્રી આનંદઘનજીએ કહ્યું છે –
"જિનવરમાં સઘલાં દરશન છે, દર્શને જિનવર ભજના રે;
સાગરમાં સઘળી તટિની સહી, તટિનીમાં સાગર ભજના રે."
તીર્થંકર ભગવાનના અનુસારે જ્યાં જ્યાં જે સુંદર હોય તેને સારૂં કહેવું.
નવી પ્રરૂપણાના ૩૬ બોલમાંના ૩૩ મા બોલમાં આ વચનને અસંગત હોવાનું કહ્યું છે.
सुनिश्चितं नः परतन्त्रयुक्तिषु स्फुरन्ति याः काश्चन सूक्तिसंपदः ।
तवैव ताः पूर्वमहार्णवोत्थिता जगत्प्रमाणं जिनवाक्यविप्रुषः ॥
(આ૦ સિદ્ધસેન દિવાકર કૃત ભગવત્સ્તુતિ)

'**સૂરો વહોરો** સુરતમાં નવી પ્રરૂપણા કરે છે ને મહો૦ કલ્યાણવિજય ગણિવર વગેરેનું અપમાન કરે છે. આ હકીકત બની તેથી અમને ઘણું દુઃખ થયું છે. હવે સુરત સંઘની ફરજ છે કે, તમે સૂરા વહોરાને સમજાવો અને તે મહો૦ કલ્યાણવિજય ગણિના ચરણોમાં પડી મિચ્છામિ દુક્કડં આપે. મહો૦ કલ્યાણવિજયનો અમને એ પ્રમાણે કર્યાનો સ્પષ્ટ પત્ર આવશે તો જ અમને સંતોષ થશે. પણ જો તમે એ પ્રમાણે ન કરી શકો તો અમારે જૈનશાસનની મર્યાદાના રક્ષણ માટે **ઉપાય** કરવો પડશે.

'મહો૦ કલ્યાણવિજયજી ગણિવર વગેરે મુનિવરો સૂરા વહોરાના ઘરનાં આહારપાણી લેવાં બંધ કરે. સાથોસાથ એ પણ ચોક્કસ માનજો કે, અમે પણ અમારા સાધુને સુરત ચોમાસુ મોકલવાનું બંધ કરીશું.

'તમે એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરી શકો તો પત્રથી જણાવજો.'

આ પત્ર મળતાં જ સુરતના સંઘે ગચ્છનાયકની આજ્ઞા મુજબ સર્વ વ્યવસ્થા કરી અને પત્ર લખ્યો. તેમાં સાથોસાથ ગચ્છનાયકને વિનંતી કરી કે, 'આપે સુરત પધારી અમારા ઉપર ઉપકાર કરવો.'

(૨૨) આ૦ વિજયસેનસૂરિ સુરત પધાર્યા. અહીં ચોમાસુ કરી ખંભાત થઈ યાત્રા માટે **સોરઠ** પધાર્યા. ત્યાં ૪ વર્ષ સુધી વિચરી શંખેશ્વર તીર્થ થઈ **પાટણ** પધાર્યા. વીરવંશાવલીના આધારે જાણવા મળે છે કે, **મહો૦ સોમવિજય** ગણિવરે સં. ૧૬૬૯–૭૦માં પાટણમાં ગચ્છનાયક સાથે સાગરમતને આશ્રયીને મોટો મતભેદ ઊભો કર્યો. (વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી, પૃ. ૨૨૪)

એક એવો પણ ઉલ્લેખ મળે છે કે, મહો૦ સોમવિજય ગણિવર સં. ૧૬૬૯માં પાટણથી વિહાર કરી સીધા મારવાડમાં ગયા.*

★ **મહો૦ સોમવિજય ગણિવર** અને **મહો૦ કીર્તિવિજય ગણિવર** આ બંને વીરમગામના ગૂજરાતના બાદશાહના વજીર **વીરજી મલિક પોરવાડના** (વંશજ) હતા તથા બાદશાહના માનીતા મંત્રી મલિક **સહસ્રકિરણ** પોરવાડના પુત્રો હતા, બંને ભાઈઓ હતા. બંને જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિના શિષ્યો હતા. બંને ગુરુભાઈઓ હતા. મહો૦ કીર્તિ-વિજય ગણિવર મહો૦ સોમવિજયજી ગણિવરનો પરિચય આ રીતે આપે છે –

बिद्वल्लोचनसोमसोमविजयो यस्यान्तिषत्कुञ्जरो,
मन्त्री सौकृतकृत्यमन्त्रविषये मित्रं मनःप्रीणने ।

मञ्जूषा समयार्थसार्थनिकरे भूषा स्वकीयान्वये,
मान्यो मानविमानिमानवजितः श्रीवाचकः सोऽभवत् ॥१५

श्रीमद्वीरपरम्परासुरलतां सन्तापितां सागरैः
क्षारोर्मिप्रकरानुकारि वचने व्यालोक्य येनामुना ।

➡

બનવાજોગ છે કે, મહો૦ સોમવિજય ગણિવર પં૦ રામવિજયગણિ અને પં૦ કમલવિજયગણિને પોતાની સાથે મારવાડ લઈ ગયા હોય !

(૨૩) **આ૦ વિજયસેનસૂરીશ્વર** પાટણથી અમદાવાદ પધાર્યા. તેમણે સર્વ પ્રથમ અમદાવાદમાં જ્ઞાતિભેદનો ક્લેશ હતો તે મટાડ્યો.

(વિજયપ્રશસ્તિ મહાકાવ્ય, સર્ગ : ૪૧, શ્લો. ૩૯–૪૦)

ચતુર્વિધ સંઘ–સંમેલન : તે પછી આ૦ વિજયદેવસૂરિ વગેરે સાધુઓ અમદાવાદ આવ્યા. સુરતનો જૈન સંઘ આવ્યો. ખંભાત વગેરે **શહેરોના સંઘો** પણ ગચ્છનાયકને વંદન કરવા અહીં આવ્યા. આચાર્યશ્રીએ મુનિસંઘમાં રહેલ 'આંતરિક ક્લેશને દૂર કરવાનું' હાથમાં લીધું. સૌએ ગચ્છનાયક પાસે પોતપોતાની વાત રજૂ કરી. સૌની સામે કેટલાએક સાચા–ખોટા પત્રો, કપટી પત્રો, ગુપ્ત પુસ્તક વગેરે રજૂ થયાં. આ પુસ્તકમાં ગચ્છના જુદા જુદા મુનિવરો ઉપર આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા હતા. તે આ પ્રમાણે –

તે માંહી (૪૮મા ભ૦) સોમતિલકસૂરિનઈ, કહ્યા અજ્ઞાની સાગર મુનિ;
સાગર ગ્રંથિ અછઈ એ સાખિ, એહ વિચાર ન ઘટઈ મનરાખિ.
(બોલ : ૨૭મો)

તેહ વયણનું સૂત્ર જ સુણો, સર્વજ્ઞશતકિં એ અવગણો;
હીર જેસિંગને મિથ્યાત્વી કહ્યા, તે સાગરગચ્છ બાહિર રહ્યા.
'સૂત્રમ્–આગમ૦' (બોલ : ૨૯મો; પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૫૭; ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ, ભા. ૪, પૃ. ૮૫–૮૬; આનંદકાવ્ય મહોદધિ, મૌ. ૭મું, મો. દ. દેસાઈની પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૧૫ થી ૧૧૮)

(૨૪) **ક્લેશનું મૂળ :** મહો૦ મુનિવિમલગણિના શિષ્ય કવિરત્ન પં૦ દર્શનવિજય ગણિએ સમ્મેલનમાં નવી પ્રરૂપણાના ૩૬ બોલના આલાવાનાં પાનાં રજૂ કર્યાં અને કહ્યું કે, ''ગુરુદેવ ! આપણા ગચ્છના આંતરિક ક્લેશનું મૂળ નવી પ્રરૂપણા છે. તે ૩૬ બોલનાં આ પાનાં તે ઝેરી પુસ્તક જ છે.''

(૨૫) આ૦ વિજયસેનસૂરિવરે નવી પ્રરૂપણાના ૩૬ બોલના આલાવાનાં પાનાં એક મુનિ પાસે ચતુર્વિધ સંઘની સભામાં વંચાવ્યાં. સૌએ તે સાંભળ્યાં. પછી ગચ્છનાયકે સૌની વચ્ચે જાહેરમાં ''આ લખાણ જૈન શાસ્ત્રના આધાર વગરનું છે'' એમ જણાવી, દરેકે દરેક બોલ અંગે શાસ્ત્રના પાઠો તથા આલાવાના હવાલા આપી તે તે બોલ કેટલા અસત્ય હતા તે સ્પષ્ટ સમજાવી, તે બોલોને જૂઠા ઠરાવ્યા અને સાથોસાથ જાહેર કર્યું કે, ''સાગરપંથના આ સમસ્ત ગ્રંથો વાસ્તવમાં

➡ कृत्वा वैजय पक्षमण्डपमिमां तत्राधिरोप्यादरात्
प्रौढा कारि तथा यथा जगदिमां तुष्टं फलैः सेव्यते ॥१७
(મહો૦ કીર્તિવિજય ગણિકૃત 'વિચાર રત્નાકર પ્રશસ્તિ')

જલશરણ કરવા જેવા છે, પણ આજે હું એટલું જ કહું છું કે, ગીતાર્થ મુનિવરોની તપાસ સમિતિ બેસાડી, તેમાં આ ગ્રંથોની પ્રામાણિકતાની તપાસ કરાવીશ અને જ્યાં સુધી આ ગ્રંથોને પ્રામાણિક જાહેર ન કરું ત્યાં સુધી સૌએ આ સમસ્ત ગ્રંથોને અપ્રામાણિક માનવા.'' (શાસનદીપક મુ૦ શ્રી વિદ્યાવિજયજી, વી. નિ. સં. ૨૪૪૭ના ભા. સુ. ૮ના રોજ લખેલ ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ, ભા. ૪નું નિરીક્ષણ, પૃ. ૧ થી ૩૯)

(૨૬) **માફી** : 'વીરવંશાવલી'માં ઉલ્લેખ છે કે, **ઉપા૦ નેમસાગર** ગણિવરે સં. ૧૬૭૧ના વૈશાખ સુદ ૩ ને દિવસે અમદાવાદમાં હાજાપટેલની પોળમાં ચતુર્વિધ સંઘની વચ્ચે આ૦ વિજયસેનસૂરીશ્વરની પાસે પોતાના પાંચ બોલના પક્ષથી વિરુદ્ધ વર્તન કર્યાનો મિચ્છામિ દુક્કડં આપ્યો.

પ્રામાણિકતાની છાપ : પછી **આ૦ વિજયસેનસૂરીશ્વરે** ૧. સર્વજ્ઞશતક, ૨. ધર્મતત્ત્વવિચાર, ૩. પ્રવચનપરીક્ષા અને ૪. ઈરિયાવહિયાકુલક વગેરે ગ્રંથોને ગચ્છના ગીતાર્થ મુનિવરોની સમ્મતિથી **પ્રામાણિક ગ્રંથો** તરીકે જાહેર કર્યા અને અમદાવાદ, ખંભાત, પાટણ, ગંધાર વગેરે સ્થાનોના સંઘ ભંડારોમાં તે તે ગ્રંથો રખાવ્યા. (વિવિધગચ્છ પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૨૨૪)

(૨૭) **નવા ગચ્છનાયકો : આ૦ વિજયસેનસૂરિ** સં. ૧૬૭૨ના જેઠ વદ ૧૧ના ખંભાતના અકબરપરામાં સ્વર્ગવાસ પામ્યા. તેમની પાટે આ૦ વિજયદેવસૂરિ તપગચ્છના નાયક બન્યા. પરંતુ આ૦ વિજયસેનસૂરિના સ્વર્ગવાસ પછી ગચ્છમાં આંતરકલેશ વધી ગયો. તપગચ્છ અનેક વિભાગોમાં વહેંચાઈ ગયો. નવા નવા આચાર્યો બન્યા. તે આ પ્રમાણે –

૧. **આ૦ વિજયદેવસૂરિ** – તે સં. ૧૬૫૮ માં પાટણમાં આ૦ વિજયસેનસૂરિના હાથે તપગચ્છના ગચ્છનાયક બન્યા. તેમની 'વિજયસેનસૂરિ સંઘ' શ્રમણ પરંપરા ચાલી.

૨. **ભ૦ વિજયતિલકસૂરિ** – તે સં. ૧૬૭૩ના પોષ સુદિ ૧૨ ના દિવસે મધ્યાહ્નકાળે સિરોહીમાં ઉપાધ્યાયોની સમ્મતિથી આચાર્ય બન્યા. આ સમયે ત્યાં કોઈ ટંટોફિસાદ ન થાય તે માટે અમદાવાદના સૂબા મકરબખાન તરફથી ચારે તરફ પોલિસનો રક્ષણ પહેરો ગોઠવવામાં આવ્યો.

આ રીતે તપગચ્છમાં **બે આચાર્યોની બે શાખાઓ બની.**

સાધારણ વિદ્વાનો માને છે કે, આ ગચ્છભેદનું કારણ 'વિજય' અને 'સાગર'ની મમતા છે. પરંતુ આ માન્યતા સાચી નથી, કેમકે આ બંને પક્ષોમાં વિજય, સાગર, વિમલ, હર્ષ, ચંદ્ર, રત્ન વગેરે દરેક શાખાઓના મુનિવરો હતા.

નોંધ : અહીં નોંધપાત્ર ઘટના એ છે, તપગચ્છના મુનિવરો ઉપર મુજબ બે સંઘમાં વહેંચાઈ ગયા, પણ કોઈ મુનિવરો બંનેમાં ન ભળ્યા. તે પોતાને આ૦ હીરવિજયસૂરિ ગચ્છના કે આ૦ વિજયસિંહસૂરિના આજ્ઞાધારી બતાવતા હતા. અને સંવેગી શાખામાં ભળેલા સૌ વિજયદેવસૂરિ સંઘમાં રહ્યા.

એમના આ ગચ્છભેદનાં કારણો ભિન્ન ભિન્ન લાગે છે –

૧. મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવર અને મહો૦ સોમવિજય ગણિવર વચ્ચે મનોભેદ હોય.

૨. કવિરાજ પં૦ દર્શનવિજય ગણિ અને પં૦ ભક્તિસાગર ગણિ વચ્ચે મનમુટાવ (?) હોય. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૬૦ તથા ૩૬૨થી ૩૬૪)

૩. અમદાવાદના નગરશેઠ શાંતિદાસ ઝવેરી ઓસવાલ અને વીશા શ્રીમાલી જ્ઞાતિના શેઠ શાંતિદાસ મનિયા દોશી વચ્ચે જ્ઞાતિસંઘર્ષ હોય, અમદાવાદમાં ૧૨ વર્ષ સુધી જ્ઞાતિ ક્લેશ થયાનું ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે.★

નોંધ : ઓસવાલ, પોરવાડ અને શ્રીમાલીમાં ઐક્યતા બની રહે તો તે દેશ અને ધર્મને ઉન્નત બનાવે; પરંતુ તેઓમાં ક્લેશ ઊઠે તો દેશ અને ધર્મમાં પણ ક્લેશ થાય, ટૂકડા પડે.

૪. સાગરમતની તે કાળની નવી પ્રરૂપણાના ૩૬ બોલ અંગે ખેંચતાણ હોય.

૫. તપાગચ્છની ઉન્નતિને સહન નહીં કરનારાઓનો અદ્રશ્ય દોરી સંચાર વગેરે. (પ્રક. ....)

પં૦ ભક્તિસાગર ગણિ પોતાના સંસ્કૃત ભાષાના ગ્રંથ 'પ્રરૂપણા વિચાર'માં આ૦ વિજયતિલકસૂરિ પક્ષનાં નિર્નામકમત (નનામો મત), ઉપધિમત (ઉપાધ્યાય મત) અને રાસભીમત એવાં નામો બતાવે છે, પરંતુ સં. ૧૬૭૬ના પોષ સુદિ ૧૩ની સવારે **આ૦ વિજયાનંદસૂરિ** પ્રસિદ્ધ નામથી થયા ત્યારથી આ ગચ્છનું નામ 'વિજયાનંદસૂરિગચ્છ' પડ્યું.

★ પૂર્વના પાટડ (પાડા)નો વતની ધનાઢ્ય તેનો પરિવાર તે પ્રાગ્વાટ કહેવાયો.
(પ્રાગ્વાટ ઇતિ. પૃ. ૧૨, આ૦ નેમિચંદ્રનું મહાવીરચરિત્ર)

રાણી રાઉલ શૂરા સદા દેવી અંબાવી પ્રમાણ,
પોરવાટ પ્રગટ માલ મશીવન મૂકે ખાણ.
(ઉ૦ લાવણ્યસમય કૃત વિમલ પ્રબંધ)
(પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ, પૃ. ૨૪૫, ભૂમિકા પૃ. ૧)

તેની કુલદેવી અંબિકા જે રણદેવી માતા કહેવાય છે.

ઓસવાલ ભૂપાલ હૈ પોરવાલ વર મિત્ર
શ્રીમાળી નિર્મળ મતી જિનકે ચરિત્ર વિચિત્ર ॥૧॥

મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવર માનતા હતા કે, ''જૈનોમાં માત્ર તપાગચ્છ જ શુદ્ધ જૈનશાસન છે.'' પરંતુ વિજયાનંદસૂરિના કોઈ કોઈ મુનિવરો તો માનતા કે, ''જૈનોમાં વિજયાનંદસૂરિ તપાગચ્છ જ શુદ્ધ શ્રમણસંઘ છે.'' તેમાંના એક પક્ષના વિદ્વાને 'સ્તુતિ ચતુર્વિંશતિ' બનાવી છે. તેમાં તે ભ૦ આદીશ્વરની સ્તુતિમાં ચક્રેશ્વરી દેવી પાસે આ પ્રકારે યાચના કરે છે –

चक्रेश्वरी सा मम मङ्गलालीमहर्निशं मङ्क्षु सूरी तनोतु ।
सूरीश्वरानन्दगुरोर्गणे समीहितं राति सुहंसवाणी ॥

અર્થાત્–ચક્રેશ્વરીદેવી વિજયાનંદસૂરિ સંઘની ઈષ્ટપૂર્તિ કરો.*

(પૂ૦ પં૦ ચતુરવિજયજીનો સ્તોત્ર સમુચ્ચય, સં. ૧૯૮૪, પૃ. ૨૧૫–૧૬)

તપગચ્છમાં ઉક્ત (પૃ. ૩૬૧) બે આચાર્યો થયા; અને પછી પણ બીજા (કુલ પાંચ) આચાર્યો થયા. તે આ પ્રકારે –

૩. **આ૦ રાજસાગરસૂરિ** – તેઓ સં. ૧૬૮૬માં **ભ૦ વિજયદેવસૂરિના** વાસક્ષેપથી આચાર્ય બન્યા. તેમનાથી તપાગચ્છ વિજયદેવસૂરિ સંઘની 'સાગરશાખા' નીકળી.

૪. **આ૦ જ્ઞાનવિમલસૂરિ** – આ૦ વિજયદેવસૂરિના પટ્ટધર **ભ૦ વિજય-પ્રભસૂરિની** આજ્ઞાથી આ૦ મહિમાસૂરિના હાથે આચાર્ય બન્યા. તેમનાથી તપાગચ્છ વિજયદેવસૂરિ ગચ્છની 'વિમલશાખા' નીકળી.

૫. **પં૦ સત્યવિજય ગણિવર** – તે ભ૦ વિજયદેવસૂરિના ૬૧મા ગચ્છનાયક **ભ૦ વિજયસિંહસૂરિના** શિષ્ય હતા. તેમણે દાદા ગુરુદેવની આજ્ઞામાં સં. ૧૭૧૧માં પાટણમાં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. તેમનાથી તપાગચ્છ વિજયદેવસૂરિ ગચ્છની 'સંવેગી વિજયશાખા' નીકળી. ઉપરની ચારે શાખાના યતિવરો – ત્યાગીઓ આ શાખામાં આવી મળ્યા.

(૨૮) **સાહિત્ય** – એ સમયે બંને પક્ષના લેખકોએ પોતપોતાના પક્ષના સમર્થન માટે સાહિત્ય બનાવ્યું હતું, તે આ પ્રમાણે –

૧. મહો૦ સોમવિજય ગણિવરે સં. ૧૬૭૨ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ના રોજ 'છત્રીશ બોલ' બનાવ્યા. તેમાં નવી પ્રરૂપણાનું શાસ્ત્રાધારે ખંડન કર્યું.

★ તપગચ્છના શ્રમણો બે ભાગમાં વહેંચાઈ ગયા ત્યારે શ્રાવકો પણ બે ભાગમાં વહેંચાયા. તેમ દેવો પણ બે ભાગમાં વહેંચાયા હશે, તેવા ગ્રંથોલ્લેખો મળે છે. આ૦ વિજયદેવસૂરિને દેવોની સહાય હતી.

(ઉ૦ ગુણવિજયજી ગણિકૃત 'તપાગણપતિ ગુણપદ્ધતિ'; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૧, પૃ. ૮૬; પ્રક. ૩૮, પૃ. ૩૨૮)

સંભવ છે કે, આથી જ તે સ્તુતિકારે શાસનદેવી પાસે સ્વપક્ષની ઈષ્ટપૂર્તિ માગી હોય !

૨. પં૦ ભક્તિસાગરગણિએ સં. ૧૬૭૨–૭૩ના કાર્તિક સુદિ ૧૪ના રોજ 'અઢાર પ્રશ્નો' બનાવ્યા. મહો૦ સોમવિજયગણિને તેમના 'છત્રીશ બોલ'ના ઉત્તરમાં પ્રશ્નો હતા. તેમણે ત્યારથી તે નવી પ્રરૂપણાનું મંડન કર્યું હતું. મહો૦ સોમવિજયગણિને આ સાથે બીજા ૩ પત્રો લખી મોકલ્યા હતા.

૩. પં૦ ભક્તિસાગરગણિએ સં. ૧૬૭૪–૭૫માં સંસ્કૃત ભાષામાં 'પ્રરૂપણા વિચાર' ગ્રંથ બનાવ્યો. તેમાં 'છત્રીશ બોલ'નું સમર્થન કર્યું. નવા પક્ષના નવા નિર્નામકમત વગેરે નામો બતાવી આ૦ વિજયતિલકસૂરિની મજાક ઉડાવી. સાથોસાથ જણાવ્યું કે, આ નિર્નામક મતવાળાએ જ જગદ્‌ગુરુની (વિજયહીરસૂરિના) 'બારબોલ'માંના નવ બોલનો છડેચોક ભંગ કર્યો છે.

૪. મહો૦ શાંતિચંદ્ર ગણિવરના શિષ્ય પં૦ **રત્નચંદ્ર ગણિવરે** તપારત્નહિતોપદેશ રૂપે 'કુમતાહિવિષજાઙગુલી' નામે ગ્રંથ રચ્યો. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૯૮)

૫. ઉ૦ સુમતિવિજયના પ્રશિષ્ય કવિ પં૦ **સિંહવિજયગણિએ** સં. ૧૬૭૪ના આસો વદ અમાવસ્યાને દિવસે 'સાગર બાવની' બનાવી.

૬. મહો૦ ભાવવિજય ગણિવરે સં. ૧૬૭૮માં કપડવંજમાં મહો૦ સોમવિજય ગણિવરના 'બત્રીશ બોલ'ના આધારે સંસ્કૃત પદ્યમાં 'ષટ્‌ત્રિંશજ્જલ્પ વિચાર' બનાવ્યો.

(મહો૦) ભાવવિજયજી બે થયા : ૧. મહો૦ વિમલહર્ષ ગણિવરની પરંપરામાં મહો૦ મુનિવિમલગણિ, મુનિવિજયગણિના શિષ્ય **મહો૦ ભાવવિજય ગણિવર**. ૨. મહો૦ કલ્યાણવિજય ગણિવરના શિષ્ય પં૦ શુભવિજયગણિના શિષ્ય પં૦ **ભાવવિજય ગણિવર**. (પ્રક. ....)

૭. **મહો૦ વિનયવિજય ગણિવરે** સં. ૧૬૯૬ના જેઠ સુદિ ૨ ગુરુવારે 'કલ્પસૂત્રની સુબોધિકા ટીકા'માં સાગરમતના કોઈ કોઈ વિષયનું પ્રાસંગિક ખંડન કર્યું છે. મહો૦ વિનયવિજય ગણિવરે સં. ૧૬૮૯ માં સંસ્કૃત–ગદ્યમાં 'ષટ્‌ત્રિંશજ્જલ્પસંગ્રહ' રચ્યો.

૮. **કવિવર ઋષભદાસે** સં. ૧૬૮૪ના માગસર વદિ ૨ ને ગુરુવારે ખંભાતમાં 'બારબોલરાસ' બનાવ્યો.

૯. શ્રુતકેવલી સમા **મહો૦ યશોવિજયજી ગણિવરે** સં.....માં 'પ્રતિમા-શતક'માં નવી પ્રરૂપણાની સમીક્ષા કરી.

૧૦. મહો૦ **મેઘવિજયજી ગણિવરે** 'મધ્યમષટ્‌ત્રિંશજ્જલ્પ વિચાર' બનાવ્યો.

૧૧. **પં૦ મુક્તિસાગરગણિ** (આ૦ રાજસાગરસૂરિ)એ 'કેવલીસ્વરુપ સજ્ઝાય' બનાવી.

ઉપરના સાહિત્યમાં મોટે ભાગે પોતાના પક્ષની પ્રશંસા અને વિરોધ પક્ષની નિંદા કરી હોય એ સ્વાભાવિક છે. આથી આવા સાહિત્યને એકદમ ખરું કે ખોટું કહી દેવાનું સાહસ કરવું ન જોઈએ. ખરેખર, આ સાહિત્ય તો તે સમયની ઘટનાની નોંધ મનાય છે. આ ગચ્છમતસંઘર્ષનો વિભાગ મોટે ભાગે હોવા છતાં આવા ગચ્છમત સંઘર્ષના ગ્રંથોમાં આંશિક સત્ય પણ હોઈ શકે છે. અમે અહીં આથી મધ્યમ ભાવે આમાં ટૂંક વિભાગ આપ્યો છે.*

(૨૯) **સાગરશાખાના** પં૦ મુક્તિસાગરગણિ સં. ૧૬૭૯માં અમદાવાદમાં ઉપાધ્યાય બન્યા ત્યારે બંને પક્ષના આચાર્યોને જ્ઞાન થયું કે, 'આપણે ગચ્છના ટુકડા કરી ગંભીર ભૂલ કરી છે. હવે આપણે જો આ ભૂલને નિભાવી રાખીશું તો ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા વગેરે ગચ્છો પણ જન્મશે. આપણે સૌએ સંપ કરી એક એકમ રૂપે બની રહેવું જોઈએ. એ ઉત્તમ માર્ગ છે.'

મુનિ સમ્મલેન : આ રીતે બંને પક્ષમાં ત્યારથી એક થવાની ભાવના જન્મી હતી. સં. ૧૬૮૧ પ્રથમ ચૈત્ર સુદિ ૯ ના રોજ અમદાવાદમાં **કાલુપુરના** જૈન ઉપાશ્રયમાં તપગચ્છના બંને પક્ષો—સૌ શાખાના મુનિવરોનું **મુનિ સમ્મેલન** મળ્યું હતું.

મહો૦ ભાનુચંદ્ર ગણિવરના પરિવારના પં૦ **ઉદયચંદ્રગણિ** તે સમ્મેલનનો ઇતિહાસ આ પ્રકારે આપે છે —•

૧. હિતોપદેશ : સંવત્ ૧૬૮૧ વર્ષે કાર્તિક વદિ પ્રતિપદ્દિને રવૌ ભરણ્યાં વ્યતિપાતે શ્રીઅહમ્મદાવાદનગરે **શ્રીવિજયદેવસૂરિભિઃ** મુક્તિસાગરો ગચ્છાન્નિષ્ક્રામિતઃ, તસ્મિન્નેવ દિને શાન્તિદાસસાહાય્યેન સાગરનામ કુમતં પ્રવૃત્તં, તત્ર પ્રથમં સાગરકુમતે મૂલં મુક્તિસાગરઃ, તદનુ ચ સં૦ ૧૬૮૧ વર્ષે પ્રથમ ચૈત્રે શુક્લનવમી દિને પુનર્વસુનક્ષત્રે નવમરવિયોગે ગચ્છભેદમપાસ્ય શ્રીઅહમ્મદાવાદ **સકલવાચકપ્રભૃતિયતિસમુદાયેન** સકલસંઘેન સહ મહાડમ્બરપુરસ્સરં સકલાનેકજાતીયવાદ્યનિર્ઘોષપુરસરં ભટ્ટારકપુરન્દર શ્રીવિજય-

---

★ ઇતિહાસ તે ખરેખર બનેલી સાચી અને ખોટી ઘટનાઓની **સંગ્રહપોથી** હોય છે. તે કોઈ અનિચ્છનીય ઘટનાને નકામી માની છોડી દેવાય નહીં. અમે ઇતિહાસના તે **નિયમને** સામે રાખી આ ઇતિહાસના વાચકો અને લેખકોને આ સંબંધી ઊચિત પ્રકાશ મળે તથા ક્લેશ પ્રેમીઓને ક્લેશ વિરમવા સાથે ઉત્તમ શિક્ષણપાઠ મળે, એમ સમભાવે ઉપર મુજબના ખ્યાલથી મુ૦ વિદ્યાવિજયજી, શ્રી જિનવિજયજી, મો૦ ગિ૦ કાપડિયા વગેરેના વિવિધ લેખોના આધારે આ વિભાગ લખ્યો છે. અમારી બીજા લેખકોને સાદર સૂચના છે કે, તે એકદમ વિવેકી બની સંપૂર્ણ તટસ્થપણે તે તે સાહિત્યનું તલસ્પર્શી પરિશીલન કરે તો એ સમયની વાસ્તવિક ઘટના તે જાણી શકશે.

• સં૦ તેજપાલ માટે જુઓ પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૧૧–૨૧૨; પ્રક. ૫૮.

देवसूरिणां सागरकुमतनिवारणप्रोत्साहितमनसः श्रीविजयानन्दसूरयोऽहं शिष्योऽस्मीति वदतः, पदकमलं प्रणेमुः ॥ठ॥

अथ **श्रीतपागच्छदिनकरः** सागरकुमतवार्दलपटलरहितोऽधिकतेजस्वितां प्राप । तद्दिने श्रीशत्रुञ्जययात्रार्थं बहुसंघयुतेन समागतेन श्रीवस्तुपाल–तेजःपालतुल्येन दानकल्प-द्रुमसमाजेन श्रीविजयदेवसूरीणां परमभक्तेन तंपागच्छपरमधर्मानुरागिणा सिरोहीवास्तव्येन सिरोहीदेशाधिपतिमन्त्रिमुख्येन महं० श्रीतेजःपालसकलसंघयुतेन निजाग्रहमाननमुदितचेतसां सर्वेषां भट्टारक श्रीसूरिवाचक पण्डितसाधुप्रभृतीनां स्वर्ण-रूप्यादिनाणकैर्नवाङ्गपूजाकरणेन श्रींफलप्रभावनाकरणेन च महानुत्सवश्चक्रे **गच्छभेदनिवारणतिलकं संघपतितिलकं** चैकस्मिन्नेव वर्षे महं० **तेजःपालेन** जगृहे ॥

धर्मतः सकलमङ्गलावली धर्मतः सकलसौख्यसंपदः ।
धर्मतः स्फुरति निर्मलं यशो धर्म एव तदतो विधीयताम् ॥

पं० उदयचन्द्रगणिवाचनार्थम् ।

(જૈન સાહિત્યપ્રદર્શન, શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૭૬૦, પૃ. ૧૯૦)

નોંધ : પ્રક. ૫૧, નગરસ્થાપના : સિરોહી – પૃ. ૨૦૯થી ૨૧૩.

૨. જૂના હસ્તલિખિત **પત્રમાં બીજી તરફનું લખાણ** –

तथा श्रीविजयदेवसूरिनइं श्रीविजयानंदसूरिं लिखी आप्युं छइ, जे श्रीपूज्यजी छे मुजनिं लिखित प्रसाद कीधुं छइ, तेहनइं अनुसारइं मइं श्रीपूज्यनी आज्ञाइं प्रवर्त्तवुं ।

तथा गच्छमर्यादा सघली श्रीपूज्यजी चलावइ तथा श्रीपूज्यजी पछइ श्रीपूज्यजीना **पटोधर** चलावइ ॥छ॥ इति मंगलं ॥

॥६०॥ ॐ नत्वा श्रीचिंतामणिपार्श्वनाथाय नमः ॥ श्रीहीरविजयसूरीश्वरगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीविजयसेनसूरीश्वरगुरुभ्यो नमः ॥ **भट्टारक श्रीविजयदेवसूरीश्वरचरणान्, शिशुर्विजयानन्दो** विज्ञपयति । अपरं क्षेत्रादिककामिं श्रीपूज्यजीनी आज्ञाइं प्रवर्त्तवुं। तथा भट्टारक श्रीविजयदेवसूरि जेहनिं पार भलावइ ते सघली गच्छमर्यादा चलावइ। तिहां अम्हो पक्ष न करवो । श्रीपूज्यजीना पटोधारीनीं रूचिं प्रवर्त्तवुं । तथा कशी वातइं रागद्वेष उपजइ ते न करवुं । तथा पंन्यासपद प्रमुखपद न देवां । तथा श्रीपूज्यजी पछइ श्रीपूज्यजीनो पटोधारी जिहां होइ तिहां तेडावइ तिवारइ ज आववुं सही ३ ।

सं. १६८१ वर्षे चैत्र सुदि ९ दिने ।

ॐ नत्वा शिशुर्विजयानन्दो विज्ञपयत्यपरं उपरि लिख्युं छइ ते अग्हारइ **सही** ३ ॥ इति मंगलं ॥

૩. જૂના હસ્તલિખિત પાનામાં **એક તરફનું લખાણ** –

ૐ નત્વા **श्रीविजयदेवसूरिभिर्लिख्यते,** उपरि हेठे लिख्युं ते **सही** ।

श्रीहीरविजयसूरीश्वरगुरुभ्यो नमः । श्रीविजयसेनसूरीश्वरगुरुभ्यो नमः । **श्रीविजयदेवसूरिभिर्लिख्यते** । **श्रीविजयानन्दसूरियोग्यं,** अपरं श्रीविजयतिलकसूरिं आचारयपदप्रमुख जे जेहनिं दीधां छइ ते सर्व साबति (साजति) । तथा अम्हिं बीजो पटोधर थापुं । तिबारइं माहोमाहिं दीक्षाना पर्यायनइ मेलइं वड–लहुडाइइं वंदनादिक सर्वव्यवहार सदाइं साचववो, तथा अम्हो तथा अम्हारइ पटोधरइं क्षेत्र २ पोतइं राखी निं पछइ तुम्हनिं मन भावतां क्षेत्र २ पुछीनइं ते मध्ये क्षेत्र १ वडुं । क्षेत्र १ ते पासइं लहुडुं। पूछावीनइं पछइ बीजा क्षेत्र आदेश देवाना पटा लिखवा, तथा भट्टारक श्रीविजयसेनसूरिं तथा अम्हे जे सर्वज्ञशतक ग्रंथ अप्रमाण करवा बाबति जे पटा लिख्या छइ ते सर्व कुणिं प्रमाण जाणिवा । तथा वडेराना रास भास गीत गातां विरुद्ध वचन न गावां। कोई गीतारथनां कार्य काम आशरी तुम्हे कहण कहो ते समयानुसारइ अम्हे मानवुं। तथा तुम्हो अम्हनिं लिखित आप्युं छइं । ते लिखित नइ अनु सारइं अम्हारुं लिखित प्रमाण छइं । तथा धरमी माणसइं कुणइं पुरवलो रागद्वेष मनमांहि आणवो नहीं । अनइ गच्छमर्यादा सर्वनइं शाता उपजइ तिम करवुं । सही ३ । सं. १६८१ वर्षे प्रथम चैत्र सुदि ९ दिने ॥

ઉપરના ઐતિહાસિક ઉલ્લેખો અને પત્રથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, સૌએ તપગચ્છની એકતા માટે **સક્રિય પ્રયત્ન** કર્યો. આ પ્રયત્ન સર્વોત્તમ હતો જ, પરંતુ જેઓ આવી એકતા થાય તેમાં રાજી ન હોય તે આ સોનેરી તકને જતી કરાવવા પ્રયત્ન કરે એ સ્વાભાવિક હતું. પરિણામ એ આવ્યું કે **તે સમ્મેલન નિષ્ફળ ગયું.** તે પછી બીજીવાર એકતા માટે પ્રયત્ન થયો. પણ તેમાંય કામચલાઉ એકતા મળી.

પછી જાણવા મળે છે કે, પં૦ મુક્તિસાગરગણિ સં. ૧૬૯૬ના જેઠ સુદિ ૧૪ ને શનિવારના અમદાવાદમાં **આ૦ રાજસાગરસૂરિ** બન્યા અને તેમનો નવો પક્ષ જન્મ્યો. પછી તો આ૦ વિજયદેવસૂરિ સંઘ તથા આ૦ વિજયાનંદસૂરિ સંઘ પણ હંમેશને માટે જુદા પડ્યા.

અપ્રમાણિક ગ્રંથ : નોંધપાત્ર ઘટના એ છે કે, સં. ૧૬૮૧ના પ્રથમ ચૈત્ર સુદિ ૯ના દિવસે અમદાવાદમાં આ૦ વિજયદેવસૂરિ અને આ૦ વિજયાનંદસૂરિ એક થયા ત્યારે 'સટીક–સર્વજ્ઞશતક' ગ્રંથ બંનેની સમ્મતિથી **અપ્રામાણિક ગ્રંથ** તરીકે જાહેર થયો તે અપ્રામાણિક જ રહ્યો.

ભ૦ વિજયદેવસૂરિએ ગંભીર વિચારણા કરી તે ગ્રંથના આધારે આ૦ સોમતિલકસૂરિ, જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિ, આ૦ વિજયસેનસૂરિ વગેરે પૂર્વાચાર્યોનું અપમાન થાય છે એ જાણી લીધું. માટે જ તેને મનથી એ ગ્રંથ

અપ્રામાણિક માન્યો હતો અને અપ્રામાણિક ઠરાવ્યો હતો. હવે તો તેને પ્રામાણિક ગ્રંથ તરીકે જાહેર કરે તેમ હતું જ નહીં. પરંતુ સાગરશાખાના મુનિવરોની ભાવના હતી કે ભ૦ **વિજયદેવસૂરિની પાસે** 'સર્વજ્ઞશતક'ને પ્રામાણિક જાહેર કરાવી લેવો. એટલે તેઓએ તેના પ્રયત્નો ચાલુ રાખ્યા.

(૩૦) **આ૦ રાજસાગરસૂરિએ** નક્કી કર્યું કે, આ૦ વિજયદેવસૂરિની સહાયથી જ 'સર્વજ્ઞશતક' ગ્રંથને કોઈ પણ રીતે પ્રામાણિક જાહેર કરી શકાય અને તે માટે અનુકૂળ એક **સોનેરી તક મળી** છે.

આ૦ વિજયદેવસૂરિ 'કન્નડદેશના વિજાપુર'માં જિનપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરવા પધારવાના હતા. ત્યારે તે ખંભાતથી વિહાર કરી સુરત પધાર્યા. સુરતના જૈન સંઘે તેમની સામે ઘણા વિહારસ્થળો સુધી સામે જઈ સત્કાર કરી **સુરતમાં** મોટું સ્વાગત કરી પધરાવ્યા.

મહો૦ મેઘવિજયગણિ લખે છે કે, સં. ૧૬૮૭માં 'સુરતમાં મીરમોજાની સભામાં' સાગરમતી સાચા છે કે નહીં ? તે બાબત શાસ્ત્રાર્થ થયો. આ૦ વિજયદેવસૂરિએ તે સભામાં સાગરપક્ષની નવી પ્રરૂપણાને જૂઠી ઠરાવી વિજય મેળવ્યો. (તપાગચ્છપટ્ટાવલી; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૧, પૃ. ૯૪–૯૫)

આ ઉલ્લેખથી અને બીજા આધારોથી જાણવા મળે છે કે –

ત્યારે સુરતના **નવાબ માજર મલિક હતો**. નગરશેઠ શાંતિદાસ ઝવેરી અને નવાબ ગાઢ મિત્રો હતા. નવાબે સાગરગચ્છના જૈનોની પ્રેરણાથી સુરતની રાજસભામાં 'સર્વજ્ઞશતક' બાબત શાસ્ત્રાર્થ ગોઠવ્યો અને આ૦ વિજયદેવસૂરિને આ અંગે વિનંતી કરી.

શાસ્ત્રાર્થ : આ પ્રસંગ ઊભો થવાથી ભ૦ વિજયદેવસૂરિના પરિવારના **ઉપા૦ ધનવિજયગણિ**, ઉ૦ ધર્મચંદ્રગણિ, ઉ૦ લાવણ્યવિજયગણિ, પં૦ મતિચંદ્રગણિ, પં૦ માણેકચંદ્રગણિ, **પં૦ ઋદ્ધિવિજયગણિ** વગેરે ગીતાર્થ મુનિવરો સુરત આવી ગયા.

ભ૦ વિજયદેવસૂરિએ શાસ્ત્રાર્થ કરવા માટે પોતાના તરફથી મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરના શિષ્ય (૫૭) ઉ૦ વિમલસાગરના પ્રશિષ્ય (૫૯) **મહો૦ કુશલસાગરગણિ** અને **પં૦ લાભકુશળગણિને** નિયુક્ત કર્યા.

આ૦ રાજસાગરસૂરિએ શાસ્ત્રાર્થ કરવા માટે પોતાના તરફથી **પં૦ સત્ય-સૌભાગ્યગણિને** નિયુક્ત કર્યા.

શાસ્ત્રાર્થનું સ્થાન રાજસભા હતું અને મધ્યસ્થ તરીકે સાગરશાખાના જૈનોની માગણી મુજબ **નવાબ માજર મલિક**, બીજા વિદ્વાન બ્રાહ્મણો તથા

પંડિતો અને મુસલમાનના કાજીઓ વગેરે હતા. બીજા જૈન–જૈનેતર શ્રોતાઓ હાજર હતા.

સૂબાએ શાસ્ત્રાર્થનો પ્રારંભ કરવા જણાવ્યું. **પં૦ સત્યસૌભાગ્યગણિએ** પ્રથમ ફારસીમાં પાંચ ફકરા લખી સૌની સામે મૂક્યા.

મહો૦ કુશળસાગરગણિએ તેની સામે 'સર્વજ્ઞશતક'માંથી વિસંવાદી (નવ) બોલ કાઢી, ફારસીમાં લખી સૌની સામે મૂક્યા અને પંન્યાસજીને જણાવ્યું કે, ''આ બોલને શાસ્ત્રોના આધારપાઠો આપી સાચા કરી બતાવો.''

પં૦ સત્યસૌભાગ્યગણિ આ બોલ વાંચી મૌન બની બેસી રહ્યા. સર્વ સભ્યો અને બધા પ્રેક્ષકોએ જાહેર કર્યું કે, 'પં૦ સત્યસૌભાગ્યગણિ હારી ગયા છે. ઉ૦ કુશળસાગરગણિ સાચા છે. ભ૦ વિજયદેવસૂરિ જીત્યા છે.' **આ૦ વિજયદેવસૂરિ** એ પછી ચૈત્ર સુદિ ૮ ના રોજ સુરતથી વિહાર કરી કુંભારિયા પધાર્યા અને ત્યાંથી આગળ ધીમે ધીમે વિહાર કરતા દક્ષિણ **વિજાપુર** પધાર્યા.

(ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ, ભા. ૪, નિરીક્ષણ પૃ. ૩૯–૪૦)

ઇતિહાસ કહે છે કે, **ભ૦ વિજયદેવસૂરિએ** વિજાપુરમાં સં. ૧૬૮૭માં શેઠ વેલચંદના ઉત્સવમાં જિનપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી. પછી સં. ૧૬૮૭ થી ૧૬૯૪ સુધી કન્નડ, **અંતરિક્ષ**, તિલંગ, ગોલકુંડા વગેરે સ્થાનોમાં વિચરી જિનપ્રતિમાઓ, મુનિવરોની પદવીઓ વગેરે કરી. તે પછી તેઓ વિહાર કરી ગુજરાતમાં પધાર્યા. વળી, વિહાર કરી વરાડના શ્રીપુરમાં પધારી સં. ૧૭૦૫ના ફાગણ વદ ૫ ને બુધવારે ભ૦ અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથના જિનપ્રાસાદમાં નવી અંજનશલાકા કરી અને તે તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવા ઉપદેશ આપ્યો. (પ્રક. ૬૦, પૃ. ૨૯૪)

(૩૧) **૧૭નો આંક** : જિનાગમોમાં એક સૂત્ર છે કે – 'સત્તરસવિહે અસંજમો.' આ સૂત્ર જૈન સાધુઓને ૧૭ જાતનાં અસંયમથી અસમાધિથી સાવધાન રહેવા માટે **ચેતવણી** આપે છે; પણ, કદાચ કલ્પનાના બળે આ સૂત્રનો 'ગણિતાનુયોગમાં બંધબેસતો અલંકારિક અર્થ' કરીએ તો કહી શકાય કે, ૧૭મી સદી (સં. ૧૬૧૭ થી ૧૭૦૦ સુધી)નો કાળ જૈન સમાજ માટે અસમાધિ–અશાંતિનો કાળ હોય. કેમકે તે સદીમાં અંચલગચ્છમાં ૪, ખરતર-ગચ્છમાં ૪ ગચ્છો વગેરે ભેદો નીકળ્યા હતા.

વિક્રમની ૧૭મી શતાબ્દીમાં જૈનોના ઘણા **ગચ્છભેદો** થયા હતા, તે આ પ્રમાણે –

(૧) સં. ૧૬૭૩ પોષ સુદિ ૧૩ના સિરોહીમાં તપગચ્છની વિજય-શાખામાં બીજો ભાગ પડ્યો. સં. ૧૮૬૮માં તપગચ્છની વિજયશાખામાં ત્રીજો ભાગ પડ્યો.

(૨) વડગચ્છમાં આ૦ મુનીશ્વરસૂરિથી આચાર્યશાખા અને ભટ્ટારકશાખા એમ બે ભેદ પડ્યા. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૧)

(૩) અંચલગચ્છમાં સં. ૧૬૨૯ થી ૧૬૭૦ લગભગમાં ૪ શાખાઓ જુદી પડી. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૦)

(૪) ખરતરગચ્છમાં સં. ૧૬૭૫ થી ૧૬૯૦માં ભટ્ટારકશાખા અને આચાર્યશાખા એમ બે ભેદો પડ્યા. આ શતાબ્દીના અંતે એકંદરે ખરતરગચ્છમાં ચાર ગચ્છો થયા. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૮૬)

(૫) આ૦ ધર્મઘોષગચ્છમાંથી સં. ૧૫૮૬ પછી નાગોરી લોંકાગચ્છ નીકળ્યો. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૩૦૨)

(૬) લોંકાગચ્છમાં સં. ૧૬૯૨ તથા સં. ૧૭૦૯માં **લોંકાગચ્છ** અને **ઢુંઢિયા** એમ બે ભાગ પડ્યા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૩૦૫)

(૭) સાદડીમાં તપા–લોંકાના ભાગ પડ્યા.
(પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૬૯, ૨૭૩, ૩૦૨)

(૮) દિગમ્બરોમાં પણ સં. ૧૬૮૦માં આગરામાં **વીશપંથી, તેરાપંથી** એમ બે ભાગ પડ્યા. (પ્રક. ૧૪, પૃ. ૨૬૯ થી ૨૭૨; પ્રક. ૫૩, પૃ. ૩૧૯)

નોંધ : નોંધપાત્ર ઘટના એ છે કે, તપગચ્છના ભેદના મોવડીઓ – ગીતાર્થો પૈકીના ઉ૦ **નેમિસાગર** સં. ૧૬૭૫માં, આ૦ **વિજયતિલકસૂરિ** સં. ૧૬૬૭માં અને **મહો૦ સોમવિજયગણિ** સં. ૧૬૯૬–૯૭માં સ્વર્ગવાસી થયા હશે. પછી તો સં. ૧૭૧૧ થી ૧૮૦૦ના વર્ષો વીત્યા બાદ તપાગચ્છમાં **એકતાનું બીજારોપણ** થયું.

(૩૨) આ ગચ્છમત સંઘર્ષના વિવિધ પ્રસંગોમાંથી સ્પષ્ટ તારવી શકાય છે કે, **મહો૦ ધર્મસાગરગણિ** સમર્થ વિદ્વાન હતા, સચ્ચાઈના મોટા પક્ષપાતી હતા. તેઓ નિડર, મોટા વાદી, ઉગ્ર સ્વભાવના, સ્વમત પક્ષપાતી અને પરમત અસહિષ્ણુ હતા. તેઓ સાચી હકીકતને સ્વીકારવા સદા તૈયાર રહેતા. આથી જ તેમણે સં. ૧૬૧૬માં નાગોરમાં શેઠ કલ્યાણમલની સામે મહોદયભાવે મિચ્છામિ દુક્કડં આપ્યો તેમજ સં. ૧૬૨૦માં અને સં. ૧૬૫૬માં ગચ્છનાયકો સામે ચતુર્વિધ સંઘની વચ્ચે મિચ્છામિ દુક્કડં આપ્યો. આનંદની વાત એ છે કે, તેઓ ગચ્છનાયકોને તથા શાસનને સર્વથા વફાદાર રહેતા, તેઓની આજ્ઞાને શિરોધાર્ય કરતા. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૪૪)

મહોપાધ્યાયની પ્રતિષ્ઠા : શિલાલેખો મળે છે કે, (૧) સં. ૧૬૩૭ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને ગુરુવારે રોહિણી નક્ષત્રમાં રાવલ મેઘરાજજીના વીરમપુર (નાકોડા)માં ભ૦ વિમલનાથના જિનપ્રાસાદમાં તપગચ્છના આ૦ હીરવિજયસૂરિ, આ૦ વિજયસેનસૂરિના ઉપાધ્યાય ધર્મસાગર ગણિવરના ઉપદેશથી શ્રીસંઘે.....

(રંગમંડપ) બનાવ્યો. (–શ્રી જિનવિજયજીનો પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લે. ૪૧૮, ૪૨૧; પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૩૨ – નાકોડા)

(૨) મહોપાધ્યાયજીએ સં. ૧૬૩૨માં કોઠારી પદ્મે ભરાવેલી એક જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી, જે પ્રતિમા આજે **બરલૂટના જિનાલયમાં છે.** તેનો પ્રતિમાલેખ આ પ્રકારે છે –

.....तपागच्छे महोपाध्यायश्री धर्मसागरगणिभिः श्री हीरविजयसूरिराज्ये ॥
(જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૨૦)

સ્વર્ગવાસ – મહો૦ ધર્મસાગરગણિના સ્વર્ગવાસ માટે બે ઉલ્લેખ મળે છે : (૧) તેઓ સં. ૧૬૫૩ના કાર્તિક સુદિ ૯ના દિવસે સુરતમાં સ્વર્ગે ગયા. (૨) સં. ૧૬૫૪ના કાર્તિક વદ ૯માં ખંભાતમાં સ્વર્ગે ગયા.
(પં૦ રત્નચંદ્રગણિ કૃત 'કુમતાહિવિષજાંગુલી')

વિશેષ પરિચય : (૧) પં૦ શ્રુતસાગરગણિ મહોપાધ્યાયજીને શ્રુતકેવલીનું વિશેષણ યોગ્ય જ આપે છે. આ વિશેષણનો સામાન્ય અર્થ એ છે કે, મહોપાધ્યાયજી એ સમયે મોટા જ્ઞાની હતા. વિશેષ અર્થ એ થાય કે, મહોપાધ્યાયજી પં૦ શ્રુતસાગરજી માટે કેવલી જેવા ધર્મોપદેશક હતા.

(૨) ભ૦ વિજયદેવસૂરિના આજ્ઞાવર્તી પં૦ ધર્મદાસગણિ લખે છે કે –

તાસ શિષ્ય ગુણ ગાજતા રે, ધર્મસાગર ઉવજ્ઝાય;
વાદી ગજઘટ કેસરી રે, આણ વહે જિનરાય. ભજો૦ ૫૨
(સં. ૧૬૭૬ના જે. સુદ ૧૫, સુરત, હીરવિહાર સ્તવન)

(૩) વાસ્તવવાદી 'પદ્મદ્રહ'ના બિરુદવાળા પં૦ પદ્મવિજયજી કહે છે :

'જે પરવાદિમતંગજ કેરો, ન ધરે હરિ પરે ડર હો.'
(સં. ૧૮૩૮, નવપદ પૂજા, ઉપાધ્યાય પૂજા)

મહોપાધ્યાય ધર્મસાગર ગણિવર આવા મહોપાધ્યાય હતા.

મહોપાધ્યાયજીએ જો નવી મનાતી પ્રરૂપણા ન કરી હોત અને વિવિધ ગચ્છોને 'ઉત્સૂત્રકંદકુદ્દાલ'ના આધારે નિહ્નવ બતાવ્યા ન હોત તો તેઓ ખરેખર **લઘુ હેમચંદ્ર** ગણાત. પણ તેઓ તે પદવી પામી શક્યા નહીં, છતાં તેમની શુદ્ધ શાસનભક્તિ અને સાહિત્યનું સર્જન જોતાં ચોક્કસ માનવું પડે છે કે, તેઓ તે સમયના મોટા વિદ્વાન, વાદી અને સમર્થ ગ્રંથકાર હતા.

ગ્રંથો : મહોપાધ્યાયજીએ ઘણા ગ્રંથો બનાવ્યા છે, તે આ પ્રમાણે –

૧. 'ભક્તામરસ્તોત્ર' (ઋષભદેવ પદામ્બુજ૦) કાવ્ય : ૨૮, સં. ૧૬૧૬માં મેડતાના ચોમાસામાં.

૨. 'ઔષ્ટ્રિકમતોત્સૂત્રકુલક–સ્વોપજ્ઞ (દીપિકી) ટીકા', સં. ૧૬૧૭માં પાટણમાં.

૩. 'તત્ત્વતરંગિણી–સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ', સં. ૧૬૧૭માં પાટણ. તેમણે 'ઉત્સૂત્રકુમતિકુદ્દાલ'ના આધારે તેમાં 'સભ્યાશંકાનિરાકરણવાદ' વિભાગ નવો બનાવી જોડ્યો હતો.★

૪. 'કલ્પકિરણાવલી● (કલ્પસૂત્રટીકા)' ગ્રં. ૪૮૧૪, સં. ૧૬૨૮ના આસો વદ અમાવાસ્યા–દિવાળી દિને રાધનપુરમાં.

૫. 'કુવકખકોસિયસહસ્સકિરણ–સ્વોપજ્ઞ ટીકા' પ્રાકૃત ભાષામાં વિશ્રામ–૧૧,

---

★ તત્ત્વતરૈંગિણી માટે જુઓ પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૫૧, ૩૫૨, કલમ ૩, ક. ૭.

પં૦ હંસસાગરગણિ(સૂરિ)એ વિ. સં. ૨૦૧૯માં મોરબીમાં તત્ત્વતરંગિણીનો મૂલ સાથે ગુજરાતીમાં અનુવાદ પૃ. ૨૭૪માં બનાવ્યો.

● કલ્પકિરણાવલી ની પ્રશસ્તિ આ પ્રકારે મળે છે –

મૂળ પ્રશસ્તિ–આ વૃત્તિ વ્યાખ્યાનકારો માટે બહુ ઉપયોગી છે, સ્ફૂર્તિ દેનારી છે.

સંયોજિત પ્રશસ્તિ અથવા ગ્રંથલેખન પ્રશસ્તિ – ભ૦ મહાવીરસ્વામીની પાટે ગણધર સુધર્માસ્વામી થયા. તેમની પરંપરામાં ઘણા આચાર્યો થયા અને કોટિક વગેરે ગચ્છો બન્યા. વડગચ્છના આગમવેદી આ૦ **જગચ્ચંદ્રસૂરિએ** મોટું તપ કર્યું. તેથી તેઓ સં. ૧૨૮૫માં **તપા** કહેવાયા. તેમનાથી તપાગચ્છ નીકળ્યો.

તપાગચ્છમાં આ૦ **આનંદવિમલસૂરિ** થયા. તેમણે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. તેમની પાટે આ૦ વિજયદાનસૂરિ થયા (શ્લોક : ૧ થી ૮).

આ૦ વિજયદાનસૂરિની પાટે **આ૦ હીરવિજયસૂરિ** થયા. તે સર્વ શ્વેતાંબર મુનિઓમાં મોટા છે. તેમનું અદ્‌ભુત મહાત્મ્ય જોઈ લોકો તેમને 'કલિકાલમાં તીર્થંકર સમાન મહિમાવાળા' માને છે (૯–૧૦). તે વિદ્યમાન આ૦ હીરવિજયસૂરિના રાજ્યમાં **મહો૦ ધર્મસાગરગણિ** થયા છે, જે સમસ્ત ''વાચકોમાં વડા'' છે, સર્વશાસ્ત્રોરૂપી સોનાને કસવામાં 'કસોટી' જેવા છે, કુમતિરૂપ હાથીઓના કુંભસ્થલને ભેદવામાં 'સિંહ' સમાન છે. જેમણે દુર્દમવાદીઓને હરાવી જય પ્રાપ્ત કર્યો છે (૧૧–૧૨). તેમણે કલ્પસૂત્ર ઉપર વિશેષ ખુલાસાવાળી કિરણાવલીવૃત્તિ રચી છે.

જગતમાં મેરુગિરિ અને જૈનશાસન જ્યાં સુધી વર્તે છે ત્યાં સુધી ઉત્તમ પુરુષો વડે વંચાતી આ કલ્પ-કિરણાવલિ જયવંતી રહો (૧૩–૧૪).

આશુકવિ **પં૦ હેમવિજયગણિ** લખે છે કે – અમદાવાદમાં સંઘપતિ સહજમલ (સહજપાલ) હતો. તેને સતીશિરોમણિ **મંગા** (મંગુ) નામે પત્ની હતી અને **કુંઅરજી** નામે પુત્ર હતો. કુંઅરજીએ શત્રુંજય તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. તેણે શત્રુંજય તીર્થ ઉપર પગથિયાંવાળો **અષ્ટાપદતીર્થ પ્રાસાદ** બંધાવ્યો. તાલધ્વજ અને ગિરનાર તીર્થમાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તેણે, તેની સ્ત્રી પદ્મા અને પુત્ર વિમલદાસે આ ➡➡

ગ્રં. ૧૨૦૫, આ૦ હીરવિજયસૂરિએ ગીતાર્થો પાસે તપાસ કરાવી તેનું 'પ્રવચનપરીક્ષા' નામ રાખ્યું.■

૬. 'ઈર્યાપથિકીષટ્ત્રિંશિકા–સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ', સં. ૧૬૨૯માં.

૭. 'જંબુદ્વીવપણ્ણત્તિટીકા', સં. ૧૬૩૯માં.

૮. 'પર્યુષણાશતક (શ્લો. ૧૦૦) સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ', સં. ૧૬૪૭માં.

૯. 'તપાગચ્છ પટ્ટાવલી સૂત્ર (પ્રા. ગાથા–૨૧) સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ', સં. ૧૬૪૮ ચૈત્ર વદ ૬ ને શુક્રવારે અમદાવાદમાં.

૧૦. 'સર્વજ્ઞશતક (પ્રા. ગાથા–૧૨૩) સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ', સં. ૧૬૫૦.

૧૧. 'વર્ધમાન વિજ્ઞપ્તિ દ્વાત્રિંશિકા'.

૧૨. 'નયચક્ર–વૃત્તિ સહિત'.

૧૩. 'ષોડશશ્લોકી વૃત્તિ'. ૧૪. 'ગુરુ તત્ત્વપ્રદીપ' વગેરે વગેરે.

(ગુરુતત્ત્વવ્યવસ્થાપનવાદસ્થલ, ગ્રંથાર્થ : ૪૦૦)

૧. મહો૦ ધર્મસાગરગણિની શિષ્યપરંપરા –

૫૬. મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવર.

૫૭. **ઉપા૦ વિમલસાગરગણિ** – મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવર સં. ૧૬૧૬માં મેડતામાં ચાતુર્માસ રહ્યા ત્યારે તે તેમની સાથે હતા. તે દીક્ષામાં મહો૦ લબ્ધિસાગરગણિથી મોટા હતા, પણ ઉપાધ્યાય તરીકે તેમનાથી નાના હતા. મહોપાધ્યાયજીએ તેમને ઉપા૦ ધનરાજગણિની પાછળ પાટણ મોકલ્યા. મહો૦ લબ્ધિસાગરગણિના સ્વર્ગગમન પછી સં. ૧૬૫૫માં તેમને ઉપાધ્યાય બનાવ્યા.

૫૮. **ઉપા૦ પદ્મસાગરગણિ** – મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરે તેમને સં. ૧૬૧૬માં જાલોરમાં દીક્ષા આપી. તે પ્રખર વિદ્વાન, મોટા વાદી, શીઘ્રકવિ અને **હાજર જવાબી** શક્તિવાળા હતા.

જગદ્‌ગુરુ આ૦ હીરવિજયસૂરિએ સં. ૧૬૨૮ના ફાગણ સુદિ ૭ ને સોમવારે અમદાવાદના અહમદપરામાં મૂલા શાહ શેઠના ઉત્સવમાં **આ૦ વિજયસેનસૂરિને**

■■ કલ્પ કિરણાવલિની સેંકડો **પ્રતિઓ** લખાવી (૧૫થી ૨૪).

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૯૮; રાધનપુરના ખજૂરી શેરીના ગ્રંથભંડારની 'કલ્પકિરણાવલી'ની પ્રશસ્તિ)

■ કુવકખકોસિય સવસ્સકિરણ હીરવિજયસૂરીશ્વર દત્ત 'પવયણપરિકખા' નામ ।

ઇતિ શ્રીમત્તપાગણનભોગણિ શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વર 'શિષ્યોપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરગણિ' વિરચિતે સ્વોપજ્ઞ કુપક્ષકૌશિકસહસ્રકિરણે શ્રીહીરવિજયસૂરિદત્તપ્રવચનપરીક્ષા નામ્નિ પ્રકરણે પાસચન્દ્રમતનિરાકરણનામૈકાદશ વિશ્રામઃ સમાપ્તઃ । સમાપ્તા ચ પ્રવચનપરીક્ષા ॥

આચાર્ય, ઉ૦ **વિમલહર્ષને** મહોપાધ્યાય, **મુનિ પદ્મસાગરગણિ** અને મુનિ **લબ્ધિસાગરગણિ** વગેરે ૬ ગણિવરોને **પંન્યાસ** બનાવ્યા.

તેમણે સિરોહીની રાજસભામાં ભટ્ટ નરસિંહને તથા ઈડરના રાજા કલ્યાણની રાજસભામાં વાદી બ્રાહ્મણોને હરાવ્યા.

ગ્રંથો – તેમણે પંન્યાસપદમાં સં. ૧૬૪૬ના બીજા મહા સુદિ ૧૧ના માંડલમાં 'જગદ્‌ગુરુકાવ્ય' બનાવ્યું.

પં૦ વિમલસાગરગણિના શિષ્ય ગણિ **પદ્મસાગરે** સં. ૧૬૫૭માં 'ભ૦ વિજયસેનસૂરિના રાજ્યમાં' મુનિ પ્રેમસાગરની વિનતિથી 'ઉત્તરજ્ઝયણ સુત્તની પાઈય ટીકા'ની પ્રાકૃત કથાઓને સંસ્કૃત ભાષામાં (ગ્રં. ૪૫૦૦) ઉતારી.

(પૂના–જૈન પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૩, પ્રશ. નં. ૬૮૪)

નોંધ : ૫૩મા ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના શિષ્ય પં૦ **જ્ઞાનકીર્તિ ગણિવરે** ભ૦ મુનિસુંદરસૂરિને પૂછી, નોંધ કરી, સં. ૧૫૨૦ના ચોમાસામાં માંડવગઢમાં સંસ્કૃતમાં કથા ઉતારી હતી. (પૂના–જૈન પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૩, પ્રશ. નં. ૬૯૩; પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૦૫)

સં. ૧૬૩૩માં 'નયપ્રકાશ–સ્વોપજ્ઞટીકા' સાથે રચ્યો. 'યુક્તિ પ્રકાશ–સટીક, પ્રમાણપ્રકાશ–સટીક, શીલપ્રકાશ, યશોધરનૃપચરિત્ર, ધર્મપરીક્ષા, તિલકમંજરી–પદ્ય, તિલકમંજરી–ટીકા (ગ્રં. ૮૦૦૦) અને અજારાપાર્શ્વનાથ સ્તવન (શ્લોક : ૫) વગેરે ગ્રંથો રચ્યા. પં૦ પદ્મસાગરના શિષ્ય પં૦ ગુણસાગરે 'હસ્તિનાપુરમંડન ભ૦ શાંતિજિન વિનતિ ગુ. (કડી ૨૧)' બનાવી.

૫૯. **મહો૦ કુશલસાગરગણિ** – તેમનાં બીજાં નામ પં૦ કુમારસાગરગણિ અને પં૦ કુલસાગરગણિ પણ મળે છે. તે બચપણમાં સાધુ થયા હતા. તે વિદ્વાન હતા, મોટા વાદી હતા અને જ્ઞાનગંભીર હતા. ભ૦ **વિજયસેનસૂરીશ્વર** અને આ૦ **વિજયદેવસૂરિ** સાથે જ વિચરતા હતા. તે તથા તેમની પરંપરા સંવેગી હતી, તેથી યતિપણામાં રહેવા છતાં તે શુદ્ધ સંયમી હતા.

તેમણે સં. ૧૬૬૨માં 'ઉપદેશસાર–સટીક' બનાવ્યો. તેમાં તેમણે ઘણી ઐતિહાસિક અનુશ્રુતિઓ આપી છે. આ ગ્રંથમાં તેમણે પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, અપભ્રંશ અને જૂની ગુજરાતી ભાષાનાં કવિત્તો વગેરે પણ આપ્યાં છે.*

★ **અપભ્રંશ ભાષા** વગેરેના નમૂના –

(૧) આદિનાથ સેત્તુંજિ, નેમિ ગિરનારિ નમેવિણુ;
મુનિસુવ્રત ભરૂઅચ્છિ, વીર મોઢેર થુણે વિણુ;
મહુરા પાસ–સુપાસ નમિઅ, દુઅ ઘડિઅ અબ્ભિંતરિ,
સોરઠિ ઢુંઢણ વિહારિ, વાર ગોવાલ ગિરિસરિ. ☛

આચાર્યશ્રીએ તેમને **ઉપાધ્યાયપદ** આપ્યું હતું.

મહો૦ નેમિસાગરગણિએ કરેલ સાગરમતના '૩૬ બોલ'ની નવી પ્રરૂપણાને તે પ્રામાણિક માનતા ન હતા. તે સંવેગ રંગથી રંગાયા હતા.

શાસ્ત્રાર્થ : સુરતના **નવાબે** સં. ૧૬૮૭માં સુરતમાં ભ૦ વિજયદેવસૂરિને 'સર્વજ્ઞશતક–સટીક પ્રામાણિક છે કે નહીં' એ બાબતે રાજસભામાં જાહેર શાસ્ત્રાર્થ કરવા વિનતિ કરી હતી.

ભ૦ વિજયદેવસૂરિએ આ શાસ્ત્રાર્થમાં પોતાના **પ્રતિનિધિ** તરીકે **મહો૦ કુશલસાગરગણિ** અને પં૦ લાભકુશલગણિને મોકલ્યા હતા. જ્યારે આ૦ રાજસાગરસૂરિએ પોતાના તરફથી પં૦ સત્યસૌભાગ્યગણિને નિયુક્ત કર્યા હતા.

આ શાસ્ત્રાર્થમાં પં૦ સત્યસૌભાગ્યગણિ પ્રાન્તે ઉ૦ કુશલસાગરગણિના પ્રશ્ન સામે નિરૂત્તર રહેતા ભ૦ વિજયદેવસૂરિનો વિજય થયો હતો.

(જુઓ પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૬૭થી ૩૬૯, કલમ નં. ૩૦)

તેમના એક શિષ્ય પં૦ **વિજયસાગરગણિએ** પુર ગામમાં શેઠ વીર ભણશાળીને ભણવા માટે 'મહાવીર જિનસ્તોત્ર' શ્લો. ૨૮ રચ્યું.

૬૦. **પં૦ ઉત્તમસાગરગણિ** – તેઓ સંયમમાં શિથિલ બન્યા. વિજયદેવ-સૂરિસંઘ સાગરશાખાના ભ૦ ઉદયસાગરસૂરિની આજ્ઞામાં હતા. સં. ૧૭૫૮માં તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

૬૧. **પં૦ ન્યાયસાગરગણિ** –

અસમાન ગુમાન કરત જગમેં, સોહી 'ગુમાન' કથિર જ્યું ગાયો,
ઉદેપુર લોક વિલોકત કોકજ્યું, બાગર નાગર હૈં જ્યું વાર્યો;
શાન્તિવિજય બુધ **ન્યાય પયોનિધિ**, આગમતર્ક વિવાદ વિચાર્યો,
ગામ **ધૂલેરમેં** આદિમદેવ હજૂર, દિગમ્બર નાયક હાર્યો. ॥૧॥

ભિન્નમાલના **રાવ અજિતસિંહ રાઠોડના** રાજ્ય પહેલાં (સં. ૧૭૫૧ થી ૧૭૮૧) શા૦ **મોટાશાહ ઓસવાલની** પત્ની **રૂપાદેવીએ** એક મધરાતે સ્વપ્નમાં આંબો જોયો અને વિ. સં. ૧૭૨૮ શ્રાવણ સુદિ ૮ ની ઘડીઓ પૂરી થયા બાદ ૯મીના ભોગકાળમાં ગુરુવારે અનુરાધા નક્ષત્રમાં મધ્યરાત પછી બાહ્યયોગમાં **પુત્ર નેમિદાસને** જન્મ આપ્યો.

☛ અઠ્ઠસય છવ્વીસા.

વીર જિણ મુહર નયરિ થિર થપ્પિયઉ;
સો આમરાય નયપયકમલ, બપ્પભટ્ટિસૂરિ ચિરં જયઉ.

(ઉપદેશસાર–સટીક, ઉપદેશ : ૫૧)

(૨) જુઓ પ્રક. ૩૫, પૃ ૧૪૨. (૩) જુઓ પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૮૫.

તેમના ઘરમાં **ઘરદેરાસર** હતું. કાકાએ પં૦ ઉત્તમસાગરગણિને નેમિદાસ વહોરાવ્યો. પં૦ ઉત્તમસાગરગણિએ તેને દીક્ષા આપી; અને તેનું નામ **મુનિ ન્યાયસાગર** રાખ્યું.

શ્રી **ન્યાયસાગરે** વ્યાકરણ તથા આ૦ હરિભદ્રસૂરિ, મહો૦ યશોવિજયજી વગેરેના ન્યાય ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો. તેમની ૩૦ વર્ષની ઉંમર થતાં પં૦ ઉત્તમસાગરે આશરે સં. ૧૭૫૮માં સ્વર્ગગમન કર્યું.

પં૦ શાંતિસાગરજી વગેરે ૬૦ ઠાણા ધૂલેવાતીર્થની યાત્રાએ આવ્યા. પં૦ **ન્યાયસાગરે** ત્યાં દિગમ્બર ભટ્ટારક નરેન્દ્રકીર્તિને હરાવ્યો તથા ઉજ્જૈનમાં અને સિદ્ધપુરમાં તેમજ અમદાવાદમાં જિનપ્રતિમા વિરોધી ઢુંઢિયાને પણ હરાવ્યા.

મંદસોરના **નવાબે** તેમનું નિમિત્ત જ્ઞાન સાચું જાણી તેમની પાસે ધનની થેલી મૂકી, તે લેવા વિનંતી કરી. પં૦ ન્યાયસાગરે તે ન લેતાં સં. ૧૭૬૩માં શુદ્ધ સંયમીજીવન પાળવા ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. તેમને (૧) મણિસાગર, (૨) ઉદયસાગર, (૩) ધીરસાગર અને (૪) **જયસાગર** એમ ચાર શિષ્યો હતા. આ સિવાય (૫) વીરસાગર શિષ્યનું નામ પણ મળે છે.

તેમણે અમદાવાદથી વિહાર કરી **શત્રુંજય**, ભાવનગર, ઘોઘા, ગિરનાર, આબૂ, અચલગઢ, તારંગા, પાટણ, અંતરિક્ષજી, ઔરંગાબાદ, બૂરહાનપુર, સુરત, જંબૂસર, ખંભાત, નવાનગર વગેરે સ્થાનોમાં પધારી, યાત્રાઓ કરી, પ્રતિષ્ઠા કરી અને મહોત્સવ વગેરે કરાવ્યાં.

તેઓ નવાનગરથી વિહાર કરી **કોંઠ ગાંગડ** પધાર્યા. અહીં તેમની તબીયત બગડી, આથી **અમદાવાદના જૈનોએ** ત્યાં જઈ તેમને અમદાવાદ લાવી, લુવારની પોળના ઉપાશ્રયે પધરાવ્યા. ૪ શિષ્યો તેમની સાથે હતા. ત્યાં પણ તેમની તબીયત વધુ બગડી. અને, સં. ૧૭૯૭ના ભાદરવા વદ ૮ની સવારે (ઉષાકાળે) તેમણે **સ્વર્ગગમન** કર્યું. સંઘે તેમની માંડવી બનાવી અને કદમપુરાની વાડીમાં અગ્નિ-સંસ્કાર કર્યો.

મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરના પટ્ટધર મહો૦ વિમલસાગરગણિની પરંપરાના .....એ 'ન્યાયસાગર નિર્વાણ રાસ' બનાવ્યો.

(જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્યસંચય, રાસ નં. ૬, પૃ. ૬૮ થી ૮૫)

ગ્રંથો : પં. ન્યાયસાગરે ઘણા ગ્રંથો રચ્યા, તે આ પ્રમાણે –

સં. ૧૭૬૬માં સમ્યક્ત્વવિચારવાળું 'મહાવીર સ્તવન', સં. ૧૭૮૧માં ભરૂચમાં 'પિંડદોષ વિચાર સજ્ઝાય', 'નિગોદ વિચારવાળું સ્તવન', સં. ૧૭૮૪ના આસો વદ ૧૩ના રાનેરમાં ૩૬ રાગરાગણીવાળું 'મહાવીર સ્તવન',

બે 'જિન ચોવીશી સ્તવનો', **'સૂર્યમંડન પાર્શ્વજિન સ્તવન'** વગેરે સ્તવનાદિ. તેમનાં સ્તવનો લોકપ્રિય બન્યાં છે.

ઉપા૦ સહજસાગરગણિની શિષ્યપરંપરામાં તેમના ક્રિયોદ્ધારનો પ્રભાવ પડવાથી **સંવેગી તપાગચ્છ સાગરશાખાની** શ્રમણપરંપરા ચાલી હતી.*

(જુઓ પ્રક. ...., સાગરગચ્છ પરંપરા)

પં૦ ન્યાયસાગરગણિના શિષ્ય મુનિ વીરસાગરે સં. ૧૬૯૬ અથવા સં. ૧૭૯૬ કાર્તિક સુદિ ૧૧ ના ઘાંઘાણી તીર્થમાં 'શ્રી નવકાર રાસ' લખ્યો.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૭૮૮)

૬૨. **પં૦ જયસાગરગણિ** – તેમણે ૧૮૦૧માં તીર્થમાળા સ્તવન બનાવ્યું. **પં૦ વૈરાગ્યસાગરગણિ** સં. ૧૭૨૫માં આગરામાં હતા.

૬૩. **પં૦ રાજેન્દ્રસાગરગણિ** – તેમણે સં. ૧૮૬૦ ના અષાડ સુદિ ૧૦ ને સોમવારે ભરૂચમાં મુનિ ઉદયપ્રભના શિષ્ય પં૦ ધર્મનિધાનની પ્રાકૃત 'ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તુતિ' (ગાથા : ૨૮)ની પ્રતિ લખી હતી.

૨. મહો૦ ધર્મસાગરગણિની શિષ્યપરંપરા –

૫૬. મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવર.

૫૭. **મહો૦ લબ્ધિસાગરગણિ** – મહો૦ ધર્મસાગરગણિએ સં. ૧૬૧૭ કે ૧૬૧૮માં અહિમનગરમાં દીક્ષા આપી.

ભ૦ હીરવિજયસૂરિએ સં. ૧૬૨૮ ના ફાગણ સુદિ ૭ ને સોમવારે અમદાવાદના અહમદપરામાં શેઠ મૂલા શાહના ઉત્સવમાં પં૦ વિજયવિમલને ઉપાધ્યાપદ, આ૦ વિજયસેનસૂરિને **આચાર્યપદ**, ઉ૦ વિમલહર્ષને **મહોપાધ્યાય** પદ તથા મુનિ પદ્મસાગરગણિ (કે પદ્મવિજયગણિ), **મુનિ લબ્ધિસાગરગણિ** વગેરે ૬ જણને **પંન્યાસપદ** આપ્યાં.

પં૦ લબ્ધિસાગરે (અથવા ઉ૦ વિમલસાગરે) સં. ૧૬૬૫માં કેકિંદમાં નાપા ઉછતવાળ ઓશવાલના ભ૦ આદિજિનપ્રાસાદની આ૦ વિજયદેવસૂરિની આજ્ઞાથી પ્રતિષ્ઠા કરી. (જિનવિ. લેખ સંગ્રહ, લેખાંક : ૩૭૭; પ્રક. ૬૦)

★ વિ. સં. ૧૬૭૬ અથવા ૧૬૯૬ જેઠ વદ ૧૧ ને બુધવારે પણ **મુનિ ન્યાયવિજયજી થયા** હતા. તે આમનાથી જુદા હતા અથવા સંભવ છે કે, પં૦ ન્યાયસાગરગણિએ જ ક્રિયોદ્ધાર કરી પોતાનું નામ ''મુનિ ન્યાયવિજય'' પણ રાખ્યું હોય !

દાખલો મળે છે કે, આગમોદ્ધારક **પૂ૦ આનંદસાગરસૂરિવરે** પોતાના મુખ્ય શિષ્યનું નામ પહેલાં **મુનિહંસવિજય** રાખ્યું, પછી ઘણા વર્ષો બાદ તેમનું બીજું નામ **મુનિ શ્રીવિજયસાગર** રાખ્યું હતું. તે પરમ સંવેગી, શાંત, ગુરુભક્ત, આત્માર્થી અને જ્ઞાની હતા.

ભ૦ હીરવિજયસૂરિએ સં. ૧૬૪૮માં મહો૦ ધર્મસાગરની 'તપગચ્છ-પટ્ટાવલી'ની પરીક્ષા કરવા માટે ગીતાર્થોની તપાસ સમિતિ નીમી હતી, તેમાં પં૦ લબ્ધિસાગરગણિ પણ એક હતા. આ૦ વિજયસેનસૂરિએ સં. ૧૬૫૩ના માહ સુદિ ૫ ના અમદાવાદના અકમીપુરામાં **શેઠ મોટા શવજીના** જિનાલયના પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવમાં તેમને ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું હતું. તે એક દિવસે **આ૦ વિજયદેવસૂરિને** સાબરમતી વળાવા ગયા અને ત્યાંથી પાછા ફરતાં ઠંડી લાગવાથી બિમાર પડ્યા. તેઓ ૬ મહિના ઉપાધ્યાપદ ભોગવી કાળધર્મ પામ્યા.

૫૮. **ઉપા૦ નેમિસાગરગણિ – ઉ૦ રાજસાગરગણિ** તે બંને સિરપુરનગરના શેઠ **દેવીદાસ** અને તેની પત્ની **કોડિમદેવીના** પુત્રો હતા. મહો૦ ધર્મસાગરગણિએ કોડિમદેવીને તથા તે બંનેને **દીક્ષા** આપી, પં૦ લબ્ધિસાગરગણિના શિષ્યો બનાવ્યા. તેઓનાં નામ મુનિ નેમસાગર અને મુનિ મુક્તિસાગર રાખ્યાં. બંને ભાઈઓ બુદ્ધિમાન, વિદ્વાન અને **વાદી** હતા.

મુનિ મુક્તિસાગરનો સં. ૧૬૩૭માં જન્મ થયો હતો. તેમનું ગૃહસ્થપણાનું નામ **મેઘજી** હતું. તે નાની ઉંમરમાં સાધુ બન્યા હતા. તેથી વધુ તેજસ્વી હતા. તેમને **પદ્માવતી દેવીની** સહાય હતી. સંભવ છે કે તેમનું બીજું નામ ભક્તિસાગર પણ હોય ! ત્રીજું નામ પં૦ રાજસાગર તો હતું જ.

પોર્ટુગીઝ પાદરી પીનહરોએ તા. ૬-૧૧-૧૫૯૫ ના રોજ પોતાના દેશમાં પત્ર લખ્યો હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે, મેં જૈનવ્રતી સાધુઓને ખંભાતમાં જોયા હતા. તેઓમાં ૮–૯ વર્ષની ઉંમરના છોકરાઓ પણ જોયા, જેઓ દેવ જેવા લાગતા હતા. તેઓ હિંદુસ્તાનના નહીં, પણ યુરોપના હોય તેવા લાગતા હતા. આટલી નાની ઉંમરમાં તેમનાં માતા–પિતા તેમને ધર્મને નામે અર્પણ કરી દે છે.(ડૉ. વિન્સેન્ટ સ્મીથનું 'અકબર' તથા પ્રક. ૫૮, ફરમાન નં. ૮ તથા 'સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ'માંથી)

એટલે કે, આ૦ હીરવિજયસૂરિના પરિવારમાં મુનિ કુશલસાગર, મુનિ નંદિવિજય, મુનિ સિદ્ધિચંદ્ર, મુનિ કમલવિજય વગેરે મુનિ મુક્તિસાગર જેવા બાલમુનિઓ હતા.

આ૦ વિજયસેનસૂરિએ સં. ૧૬૫૫માં એ બંનેને **પંન્યાસપદ** આપ્યું હતું.*

કવિવર પં૦ **ક્ષેમવર્ધનગણિ** લખે છે કે, પં૦ **નેમિસાગર** તથા પં૦ **મુક્તિસાગર** સુરતમાં ચોમાસુ હતા, ત્યારે સુરતમાં **શેઠ શાંતિદાસ** નામે મોટો ધનાઢ્ય વ્યાપારી

★ સં. ૧૬૪૧ના વૈશાખ સુદિ ૨ ને બુધવારે હીરવિજયસૂરીશ્વર યુગપ્રધાનાવતારમાં માદલપુરમાં એક પં૦ રાજસાગરગણિ વિદ્યમાન હતા, તે આ પં૦ મુક્તિસાગરથી જુદા હશે.

હતો. તેને કંઈ સંતાન નહોતું. એથી તેણે એક દિવસે ઉક્ત પંન્યાસોને કરગરીને વિનંતી કરી કે, 'ગુરુદેવ ! આ સેવક પાસે ગુરુદેવની કૃપાથી ધન છે; પણ અંતરાય કર્મનો ઉદય છે કે અમારા પછી તેને ભોગવે અને દાનપુણ્ય કરે એવો જીવ નથી.' એટલે ગુરુદેવો કૃપા કરે તો આ અંતરાય કર્મ તૂટે અને એ શ્રાવકનું ઘર આબાદ બની રહે. આથી સં. ૧૬૬૦ના પંન્યાસોએ ભોંયરામાં બેસી સર્વકાર્યસાધક ચિંતામણિ મંત્રનો જાપ શરૂ કરી આરાધના કરવા માંડી. વિધિપૂર્વક બોલ, બાકુલા, હોમ–આહૂતિ, આરતી સાથે જાપ કરવાથી તે મંત્ર છ મહિને સિદ્ધ થાય એવો એનો વિધિ હતો. પંન્યાસોએ શેઠ શાંતિદાસને જણાવ્યું કે, 'તમે છ મહિના પૂરા થતાં બીજે દિવસે સવારે અહીં આવી હાજર રહેજો.'

અમદાવાદના શેઠ સહસ્રકિરણનો પુત્ર શેઠ **શાંતિદાસ ઝવેરી** સુરતમાં વ્યાપાર માટે અવારનવાર આવતો. તે ધર્મપ્રેમી હતો. તે જ્યાં જાય ત્યાં દેવદર્શન, ગુરુદર્શન વગેરે વિધિ કર્યા પછી પોતાનો ધંધો શરૂ કરતો.

પંન્યાસોએ ઉપરનો જાપ પૂરો કર્યો. છ મહિના પૂરા થયા. ત્યારે કુદરતી બન્યું એવું કે, બીજા દિવસે સવારે જ બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં અમદાવાદનો **શાંતિદાસ ઝવેરી પંન્યાસોને** વાંદવા આવ્યો. પં૦ **મુક્તિસાગરગણિએ** નામસામ્યથી તેને સુરતનો શેઠ શાંતિદાસ સમજી, ભોંયરામાં લઈ જઈ, પોતાની સામે એક આસન ઉપર બેસાડ્યો. પંન્યાસજીએ તેને કહ્યું કે, 'જો, ડરીશ નહીં, અડોલ બેસી રહેજે. ધરણેન્દ્ર નાગના રૂપમાં તારી સામે, તારા શરીરે ચડશે. જીભના લબકારા મારશે, ત્યારે તું તારી જીભ તે નાગની જીભ સાથે મેળવી દેજે. તો ધરણેન્દ્ર પ્રસન્ન થઈ તને **વરદાન** આપશે. તને (પુત્ર પરિવાર અને) રાજ્ય મળશે, ધનનો ભંડાર છલકાશે તેમજ તને યશ મળશે.'

શાંતિદાસ ઝવેરી ગુરુકૃપા સમજી પંન્યાસજીની સામે બેસી ગયો, ને પંન્યાસજીએ જાપ શરૂ કર્યો.

ધરણેન્દ્ર નાગરૂપે આવી ઊભો પણ શાંતિદાસને બીક લાગવાથી પોતાની જીભ બહાર કાઢી નહીં. ધરણેન્દ્ર તરત અદ્રશ્ય થઈ ગયો. પં૦ મુક્તિસાગરગણિએ કહ્યું, 'શાંતિદાસ ! તેં નાગની સાથે જીભ મેળવી હોત તો, ખરેખર, તું રાજા બનત; પણ તું ડરી ગયો. તેં જીભ મેળવી નહીં, તેથી હવે તું રાજમાન્ય જ બનીશ.' (શેઠ શાંતિદાસનો રાસ)

શાંતિદાસ ઝવેરી સુરતથી અમદાવાદ થઈ આગરા ગયો. ત્યાં **સમ્રાટ અકબરે** સં. ૧૬૬૧માં આગરામાં બધા ઝવેરીઓને પોતાના દરબારમાં બોલાવ્યા હતા. શાંતિદાસ ઝવેરીએ સૌની વચ્ચે મોતીની પરીક્ષા કરી, વ્યાજબી કિંમત બતાવી.

બાદશાહ ખુશ થયો. તેણે શાંતિદાસને મોટું માનસન્માન આપ્યું. એટલે શાંતિદાસ ઝવેરીને મોગલ દરબારમાં 'બાદશાહી ઝવેરી' તરીકેની મોટી નામના મળી.

સમ્રાટ અકબરની એક બેગમ એક વાર અમદાવાદ આવી. શાંતિદાસ ઝવેરીએ તેની ખૂબ ખાતરબરદાસ કરી. બેગમે પ્રસન્ન થઈ તેને પોતાનો **ધર્મભાઈ** બનાવ્યો. યુવરાજ જહાંગીર જ્યારે હિંદનો બાદશાહ બન્યો ત્યારે તે શાંતિદાસ ઝવેરીને 'મામો' કહી બોલાવતો. ત્યારબાદ બા૦ જહાંગીરે તેને અમદાવાદનો નગરશેઠ બનાવ્યો અને ગૂજરાતનો સૂબો પણ બનાવ્યો.

નગરશેઠ શાંતિદાસ સમજી ગયો કે, આ ગુરુદેવની કૃપાનું ફળ છે. તેણે પં૦ નેમિસાગરગણિ અને મુક્તિસાગરગણિને અમદાવાદ બોલાવી ભારે ઠાઠથી પધરાવ્યા. સાથોસાથ વિનંતી કરી કે, 'ગુરુદેવ ! આપની કૃપાથી મને સૂબાગીરી મળી છે. આ રાજ્ય તમારું છે, તે ગુરુદક્ષિણામાં સ્વીકારો અને મને ઋણમુક્ત કરો.'

પંન્યાસજીએ ઉત્તર વાળ્યો કે, 'શેઠ ! અમે માતાપિતા, ઘરબાર, માલ-મિલકત બધું છોડીને નીકળ્યા છીએ. પંચ મહાવ્રતધારી છીએ, તો અમે રાજ્યને શું કરીએ ? પરંતુ જો તમારે ખરેખર લાભ જ લેવો હોય તો, ગચ્છનાયક ભ૦ **વિજયસેનસૂરિને** અમદાવાદ પધરાવી, ભારે માન-સન્માનથી પ્રસન્ન કરી, તેમના હાથે બન્નેને **ઉપાધ્યાયપદ** અપાવો.'

નગરશેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીએ ગચ્છનાયકને અમદાવાદ પધરાવી વિનંતી કરી કે, 'કૃપા કરી મારી એક ભાવના પૂરી કરો. બન્ને પંન્યાસોને ઉપાધ્યાયપદ આપો.'

આ૦ વિજયસેનસૂરિએ સં. ૧૬૬૫માં અમદાવાદમાં માત્ર પં૦ નેમિસાગરને **ઉપાધ્યાયપદવી** આપી.

શેઠે પાઘડી ઉતારી ગચ્છનાયકને ફરીથી વિનંતી કરી કે, 'આપે મારી વિનંતી સ્વીકારી તેને હું મારા અહોભાગ્ય સમજું છું. હવે પં૦ મુક્તિસાગરજીને ઉપાધ્યાય પદવી પ્રદાન કરો, એથી મને પૂરો સંતોષ થશે.'

ગચ્છનાયકે શાંતિથી કહ્યું, 'આ પદવી લહાણી કરવાની વસ્તુ નથી કે ઘેર ઘેર અપાય.' આમ ઉત્તર વાળી મૌન ધર્યું.

આથી નગરશેઠને મનમાં ખોટું લાગ્યું અને મનથી નિર્ણય કર્યો કે, હવે હું ઉપા૦ નેમિસાગરને આચાર્ય બનાવીશ અને તેમના હાથે જ પં૦ મુક્તિસાગરને પણ ''ઉપાધ્યાય'' બનાવી **આચાર્યપદવી** અપાવીશ.

ભ૦ વિજયસેનસૂરિએ પં૦ મુક્તિસાગરને ઉપાધ્યાય બનાવ્યા નહીં, તેથી જ ભ૦ વિજયદેવસૂરિ પણ તેમને ઉપાધ્યાય બનાવતા નહોતા.

ભ૦ વિજયદેવસૂરિ સં. ૧૬૭૩માં ખંભાતમાં ચોમાસુ હતા, ત્યારે ઉપા૦

નેમિસાગરગણિ **રાધનપુરમાં** ચોમાસુ રહ્યા હતા. એ સમયે આ૦ વિજયાનંદસૂરિના પક્ષવાળા મુનિવરોએ ભ૦ વિજયદેવસૂરિના વિરોધમાં બાદશાહ **જહાંગીરના કાન** ભંભેર્યા. બાદશાહે તે જ ચોમાસામાં ચૈત્રાદિ સં. ૧૬૭૪માં ભ૦ વિજયદેવસૂરિને એકદમ **માંડવગઢ** બોલાવ્યા, આથી આ૦ વિજયદેવસૂરિ અને ઉપા૦ નેમિસાગર-ગણિ સપરિવાર ગુજરાતથી વિહાર કરી જલદી **માંડવગઢ** પહોંચી ગયા. એ વેળા **ઉપા૦ નેમિસાગરની** સાથે **પં૦ વીરસાગર, પં૦ ભક્તિસાગર, પં૦ કુશલસાગર,** મુનિ પ્રેમસાગર, **પં૦ શુભસાગર, પં૦ શાંતિસાગર,** પં૦ ગુણસાગર વગેરે મુનિવરો પણ માંડવગઢ ગયા.

બાદશાહે બહુ ચીવટ રાખી ગંભીરપણે તપાસ કરી. આચાર્યશ્રીની જીવનચર્યા, વિદ્વતા, ત્યાગ અને તપસ્યાની આકરી પરીક્ષા કરી. બાદશાહે પોતાને પૂરો સંતોષ થતાં આ૦ વિજયદેવસૂરિને મોટા ત્યાગી અને તપસ્વી છે, એમ દર્શાવનારું **'મહાતપા'**નું માનવંતુ બિરુદ આપ્યું તથા ઉપાધ્યાય નેમિસાગરગણિને **'વાદિજીપક'**ની પદવી આપી. એ રીતે તે સૌનું સન્માન કરી આગરાના સંઘવી ચંદ્રપાલને આજ્ઞા કરી, સાથે મોકલી, બાદશાહી વાજાંગાજાં સાથે માનપૂર્વક ઉપાશ્રયે પહોંચાડ્યા. (જુઓ પ્રકરણ ૫૮, બા૦ જહાંગીરનો પત્ર ફ. નં. ૧૩)

સં. ૧૬૭૪ કાર્તિક સુદિ ૧૦ના રોજ વાદિજીપક ઉપા૦ નેમિસાગર ગણિવર માંડવગઢમાં કાળધર્મ પામ્યા. ભ૦ વિજયદેવસૂરિ ત્યારબાદ ત્યાંથી વિહાર કરી ગુજરાત પધાર્યા. ઉપા૦ વિદ્યાસાગર ગણિવરના શિષ્ય ઋષિ પંચાયણ, તેમના શિષ્ય પં૦ કૃપાસાગર, તેમના શિષ્ય પં૦ તિલકસાગરગણિએ સં. ૧૭૨૧માં 'નેમિસાગર નિર્વાણ રાસ' (ઢાળ–૨૨) રચ્યો હતો.

નગરશેઠ શાંતિદાસે એક દિવસે નિર્ણય કર્યો કે, હવે સીધા જ પં૦ મુક્તિસાગરગણિને ઉપાધ્યાય અને **આચાર્ય** બનાવવા.

ભ૦ વિજયદેવસૂરિ સં. ૧૬૭૯માં ખંભાતમાં વિરાજમાન હતા. તે અવસરે નગરશેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીએ સૂબાની સત્તા હાથમાં લઈ અમદાવાદ આવેલા ખંભાતના શેઠને બળજબરીથી અતિથિ તરીકે રાખી નજરકેદ રાખ્યો. અને તેની મારફત ભ૦ વિજયદેવસૂરિની પાસેથી પં૦ મુક્તિસાગરગણિને ઉપાધ્યાય અને પછી આચાર્ય બનાવવાની પાકી કબૂલાત માગી. આથી ભ૦ વિજયદેવસૂરિ પાસેથી વાસક્ષેપ મેળવી પં૦ મુક્તિસાગરને સં. ૧૬૭૯માં ઉપાધ્યાયપદ અને તે પછી સં. ૧૬૮૬ના જેઠ સુદિ ૧૪ ને શનિવારે આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું. આ૦ રાજસાગરે એ સમયે બીજા ઉપાધ્યાયો વગેરે બનાવી તપાગચ્છ વિજયદેવસૂરગચ્છની સાગરશાખાનો **ચતુર્વિધસંઘ** સ્થાપ્યો. તેના પહેલાં (પં૦ મુક્તિસાગર) ભટ્ટારક આ૦ રાજસાગરસૂરિ થયા.

સંયમમાર્ગ–ગવેષક વિદ્વાન કોઈ શુદ્ધ શંકા કરશે કે, પં૦ **મુક્તિસાગરગણિ** સાધુ નહીં હોય પણ યતિ હશે, કેમકે તેમણે જાપ, હોમ, આહૂતિ, આરતી વગેરે વિધિથી મંત્ર સાધી શેઠને ધનાઢ્ય અને અધિકારી બનાવ્યા, એવું કામ યતિ જ કરે. પણ એવી વિચારણા કરવી યોગ્ય નથી. ઇતિહાસના પરિશીલનથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે તે સમયે આવો વિધિ શાસનની પ્રભાવના માટે પ્રશસ્ત મનાતો હતો. આથી કોઈને આ અંગે શંકા કરવી યોગ્ય નથી.

(૧) જો કે વિક્રમની સત્તરમી સદીનું ચોથું ચરણ યતિમાર્ગનો પ્રારંભકાળ છે. ત્યારે બધા ગચ્છોમાં થોડે ઘણે અંશે શિથિલતા આવી હતી. અને કોઈ કોઈ તો જાહેર રીતે યતિ બની ચૂક્યા હતા. આથી જ પરમ સંવેગી **પં૦ સત્યવિજય ગણિવર**, મહો૦ વિનયવિજયગણિ, પં૦ વિમલગણિ અને ઉ૦ યશોવિજયજી ગણિવરે અઢારમી સદીમાં **ક્રિયોદ્ધાર** કરી સંવેગી સંસ્થાનો પાયો મજબૂત કર્યો. (પ્રક. ૬૨, પૃ. ૩૬૭)

(૨) બીજી વાત એ છે કે, ઉક્ત પંન્યાસોએ શેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીને સાફ સાફ જણાવ્યું હતું કે, 'અમે પાંચ મહાવ્રતી ત્યાગી છીએ, રાજ્યને શું કરીએ ?' તેઓનો આ ઉત્તર તેઓના શુદ્ધ સાધુ-સંયમને પુરવાર કરે છે.

(૩) ત્રીજી વાત એ છે કે, પં૦ મુક્તિસાગરગણિ સંવેગી હતા. આથી જ ત્યાગી, આત્મગવેષી વિદ્વાન સ્થવિર પં૦ સહજસાગર ગણિવર, પં૦ જયસાગરગણિ, પં૦ જીતસાગરગણિ, પરમ ત્યાગી સમર્થ વિદ્વાન **પં૦ નગર્ષિગણિ** (પં૦ નગવર્ધનગણિ) વગેરે તેમના પક્ષમાં હતા.

અમદાવાદના **નગરશેઠ શાંદિાસ ઝવેરીએ** તેમના ઉપદેશથી શત્રુંજયતીર્થ, ગિરનારતીર્થ વગેરે તીર્થોના છ'રી પાળતા **યાત્રાસંઘો** કાઢી, સંઘપતિનું **તિલક** કરાવ્યું હતું. ઉપરાંત અમદાવાદમાં સિકંદરપુરા (સરસપુર)ના બીબીપુરામાં સં. ૧૬૫૫માં નવા બનેલા ભ૦ ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના જિનાલયનો સં. ૧૬૮૨ના જેઠ વદ ૯ ગુરુવારે મોટો **જીર્ણોદ્ધાર** કરી ૩ શિખરો, ૩ ગભારા, ૬ મંડપો, ૩ શૃંગારચોકી તથા બીજાં દેરાં, બાવન નાની દેરીઓ વગેરે યુક્ત નવો **તીર્થધામ** જેવો વિશાળ જિનપ્રાસાદ બનાવી, નવી જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી, મોટો ઉત્સવ કરી **મહો૦ વિવેકહર્ષગણિ** અને **મહો૦ મુક્તિસાગરગણિના** હાથે **પ્રતિષ્ઠા** કરાવી. બા૦ શાહજહાંએ સં. ૧૭૦૫માં ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના જિનાલયને ફરી તૈયાર કરાવ્યું. (પ્રક. ૫૮, ફરમાન સોળમું, નં. ૧ થી ૩)

તેણે **ભ૦ રાજસાગરસૂરિની** અધ્યક્ષતામાં શત્રુંજય તીર્થનો મોટો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ ફરીવાર કાઢી, ત્યાં તેમના હાથે મૂળનાયકના **પરિકરની પ્રતિષ્ઠા** કરાવી, તેમાં પોતાને પહાડ ભેટ મળ્યાનો ઉલ્લેખ કરાવ્યો. તેણે શત્રુંજય તીર્થમાં

જિનાલયોની ચારે બાજુ **મોટો કિલ્લો** બનાવ્યો. (પ્રક. ૫૮, પૃ. ૧૩૮)

ભ૦ **રાજસાગરસૂરિ** સં. ૧૭૨૧ ભાદરવા સુદિ ૬ ના રોજ અમદાવાદમાં **સ્વર્ગે** ગયા. (જુઓ પ્રક. ....)

અમે પ્રક. ૫૮–૫૯માં તપાગચ્છ વિજયદેવસૂરિ સંઘ સાગરશાખાના ભ૦ રાજસાગરસૂરિની **ભટ્ટારક પટ્ટાવલી**, સાગરશાખાના સંવેગી મુનિઓની **પટ્ટાવલી** અને અમદાવાદ નગરશેઠનો **વંશ–વંશાવલી** વગેરે આપીશું.

મહો૦ કલ્યાણવિજય ગણિવરની પરંપરાના **મહાકવિ પં૦ રામવિજય ગણિવર** લખે છે કે, સવાઈ જગદ્‌ગુરુ ભ૦ વિજયસેનસૂરિની પાટે શુદ્ધ પ્રરૂપણા કરનાર ભ૦ **રાજસાગરસૂરિ** થયા. જે દેવીદાસ અને કોડિમદેના પુત્ર હતા. (જુઓ પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૭૮) મહિમાનો ભંડાર હતા. **મનમોહન** હતા. સૌભાગ્યવાળા હતા. સં. ૧૬૮૬માં આચાર્ય થયા. તેમણે સાગરગચ્છને દીપાવ્યો હતો. તેમના ઉપદેશથી શા૦ સહસ્રકિરણના પુત્ર સુજાણ **શા૦ શાંતિદાસે** ૧૧ લાખ ધન ખરચ્યાં હતાં.

તેમના પટ્ટધર **આ૦ વૃદ્ધિસાગરસૂરિ** થયા. જે **મોહક દેહવાળા** હતા, પાંચે આચાર પાળવામાં તત્પર હતા, **શુભ લક્ષણવાળા** હતા, મીષ્ટભાષી હતા. જેમણે ઘણા સ્ત્રી–પુરુષોને પ્રતિબોધ્યા. તેમની પાટે **આ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ** વિરાજે છે.

(વિ. સં. ૧૭૮૫ વૈશાખ સુદ ૭ ગુરુવાર પુષ્ય નક્ષત્રમાં
અમદાવાદમાં રચેલો 'શ્રી શાંતિનાથનો રાસ' ખંડ–૬)

૫૯. **પં૦ વીરસાગરગણિ** – સં. ૧૬૭૩ના રાધનપુરના ચોમાસામાં ઉપા૦ નેમિસાગરગણિની સાથે હતા.

૬૦. પં૦ સોભાગ્યસાગરગણિ.

૬૧. પં૦ કમલસાગરગણિ – તેમણે સં. ૧૭૦૭ પોષ સુદ ૨ ના સુરતમાં 'આરાધના–ટબ્બો' (પાનાં : ૧૦) લખ્યો.

૩. મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરની શિષ્યપરંપરા –

૫૬. મહો૦ ધર્મસાગરગણિ.

૫૭. ઉપા૦ શ્રુતસાગરગણિ – તે મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરના અત્યંત રાગી હતા. તેમણે સં. ૧૬૮૩માં 'ચઉસરણ પઈન્નય'ની અવચૂરિ લખી છે.★

★ શ્રીમત્તપાગચ્છગગનદિનમણિ સકલવાચકચક્રવર્તિ સકલવાદિદ્વિરદમદસિંહશાર્દૂલ સકલસિદ્ધાન્તતત્ત્વાર્થ મહાસમુદ્રાવગાહક શ્રીમજ્જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રવૃત્તિકારક– શ્રીમત્પ્રવચન-પરીક્ષાગ્રન્થસૂત્રવૃત્તિકારક– શ્રીકલ્પકિરણાવલીવૃત્તિવિધાપક શ્રીસર્વજ્ઞશતકસૂત્રવૃત્તિકરણતઃ ☛

૫૮. ઉપા૦ શાંતિસાગરગણિ – તે સં. ૧૬૭૩માં ઉપા૦ નેમિસાગરગણિ સાથે માંડવગઢ ગયા હતા. તેમણે સં. ૧૭૦૭માં પાટણમાં 'કલ્પસૂત્રટીકા–કલ્પકૌમુદી' (ગ્રં. ૩૭૦૭) બનાવી હતી.

૫૯. પં૦ અમૃતસાગરગણિ – તેમણે 'સર્વજ્ઞશતક'નો ગુજરાતી ટબો કર્યો છે.

૪. મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરની શિષ્યપરંપરા –

૫૬. મહો૦ ધર્મસાગરગણિ.

૫૭. પં૦ ચારિત્રસાગરગણિ.

૫૮. **પં૦ વિનયસાગરગણિ** – તેમણે સં. ૧૬૪૦માં સંસ્કૃતમાં 'દેશરાજાવલી' બનાવી.• ઉપરાંત, તેમણે હિંગુલપ્રકર' બનાવ્યું. પં૦ વિમલસાગરે સં. ૧૬૧૬ના પાટણમાં 'કુમતિકંદકુદ્દાલ' ગ્રંથ લખ્યો તેમાં પં૦ વિનયસાગરગણિએ મદદ કરી હતી.

☛ श्रीहेमाचार्यसमान श्रीश्रुतकेवलीविरूदधारक सकलवादिनिराकरणप्रवीण श्रीजेसलमेरुदुर्ग-राजाधिराजराउलश्रीहरराजराजसभालब्धजयवादसकलकुमतनिराकरण श्री तपागच्छदीप्तिकारक सुविहितसभाशृंगार महावैराग्यरंजित जनमनोरंजक महोपाध्याय श्रीधर्मसागरगणिचरणचंचरी-कायमानपंडित श्रीश्रुतसागरगणिचरणसरसिरुह भृंगगणि श्रीप्रेमसागर वाचनकृते लिखितेयं प्रतिः ।

३ ८ ६ १

गुण–वसु–रस–शशि संवत् (१६८३) कार्तिक मासे शुभे तिथौ समहः ।
प्राज्ञ श्रीश्रुतसागरगणिमिर्लिलेख प्रतिं प्रवराम् ॥

(આ૦ જિનવિ૦નો પ્રશસ્તિસંગ્રહ: આનંદકાવ્ય મહોદધિ, મો. ૭મું, શ્રી મો૦ દ૦ દેસાઈની પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૪૭)

• પં૦ વિનયસાગરે આમાં ઐતિહાસિક નવી વસ્તુઓ આપી છે. તે આ પ્રમાણે– સં. ૮૦૨ (શક સં. ૬૬૮) વૈશાખ સુદ ૩ ને ગુરુવારે રોહિણી નક્ષત્રમાં, વૃષના ચંદ્રમાં સૂર્યોદયથી ૧૭ ઘડી જતાં સિંહ લગ્નમાં અણહિલપુરનું મુહૂર્ત કર્યું. તેની કુંડલી આ પ્રમાણે છે – (જુઓ પ્રક. ૩૫, પૃ. ૫૪)

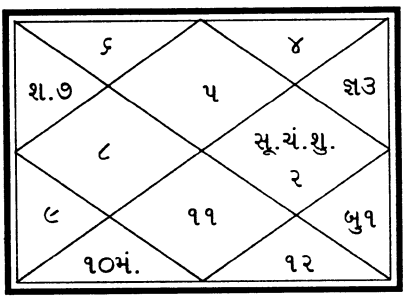

મૂળ નક્ષત્રમાં મૂળરાજ જન્મ્યો. જયસિંહે સં. ૧૧૯૮માં રુદ્રમાલ બનાવ્યું. શહાબુદ્દીને યોગીનીપુર લીધું. પછી બા૦ જલાલુદ્દીન થયો. પછી પાતશાહ અલાઉદ્દીન થયો. તેનો પુત્ર અલપખાન સં. ૧૩૬૦માં પાટણ આવ્યો. તેણે પાટણમાં કિલ્લો બંધાવ્યો તથા અમાઉલીમાં ગઢ બનાવ્યો. બા૦ કુતબુદ્દીનના સમયે અહમદશાહ થયો (સં. ૧૪૬૭ પોષ સુદ ૫ થી સં. ૧૫૯૯) વગેરે.

પં૦ વિજયહંસગણિના શિષ્ય પં૦ વિનયસુંદરગણિએ સં. ૧૬૫૦માં વિજાપુરમાં તપાગચ્છ ગુર્વાવલી (કડી : ૨૭) બનાવી.

૫૯. પં૦ વિનયહંસગણિ.

૬૦. પં૦ જયસાગર – સં. ૧૬૬૭માં સાંગાનેર ચોમાસું હતા.

(જુઓ પ્રક. ....)

૫. મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરની શિષ્યપરંપરા –

૫૯. પં૦ નરસાગરગણિ. ૬૦. **પં૦ ચારિત્રસાગરગણિ.** ૬૧. **પં૦ કલ્યાણસાગરગણિ.** ૬૨. પં૦ સુજાનસાગરગણિ.

૬૩. પં૦ શુભસાગરગણિ – તેમણે સં. ૧૭૪૨માં શ્યાહ જિહાંનાબાદ નગરમાં 'કલ્યાણમંદિરવૃત્તિ'ની (પાના ૧૮) પ્રતિ લખી. (આ ગ્રંથ આગરાના ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ જૈન ભંડારના 'ણ' વિભાગમાં છે. –પુષ્પિકા)

સં. ૧૮૭૭ના ફાગણ વદ ૧૧ બુધવારે શાહજહાંનાબાદ નગરમાં પં૦ રંગસાગરગણિ હતા.

૬. મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરની શિષ્યપરંપરા –

૬૦. **પં૦ ચારિત્રસાગરગણિ** – તે ભ૦ વિજયપ્રભસૂરિના સમયે થયા.

૬૧. **પં૦ કલ્યાણસાગરગણિ** – તે **વિજયદેવસૂર ગચ્છના** ભટ્ટારક શ્રી વિજયપ્રભસૂરિની આજ્ઞામાં રહ્યા હતા. તેઓ સાગર ગચ્છમાં ભળ્યા નહોતા. તેમણે ''પાર્શ્વનાથ ચૈત્યપરિપાટી'' બનાવી.

૬૨. પં૦ યશઃસાગરગણિ. ૬૩. **પં૦ જશવંતસાગરગણિ.** ૬૪. પં૦ વિચારસાગરગણિ. ૬૫. પં૦ યુક્તિસાગરગણિ. ૬૬. જગરૂપસાગરગણિ. ૬૭. ખુશાલસાગરગણિ.

૬૮. **પં૦ જયવંતસાગરગણિ** – તેમણે સં. ૧૯૧૯ના ફાગણ વદ ૫ ને સોમવારે બૃ૦ તપાગચ્છના ભટ્ટારક યુગપ્રધાન વિજયદેવેન્દ્રસૂરિના ધર્મરાજ્યમાં શત્રુંજયતીર્થે જિનેન્દ્રટૂંકમાં શ્રી ચારિત્રસાગરની પરંપરાના ગુરુદેવોની ચરણપાદુકાની ચોકીની **પ્રતિષ્ઠા** કરી, તેમના ગુરુભાઈ જોધસાગરગણિ હતા.

(જિનેન્દ્રટૂંકની ત્રીજી દેરીની ચરણપાદુકાનો લેખ;
જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્ર. ૯૨, પૃ. ૨૫૧)

નોંધ : તેમનું બીજું નામ પં૦ જયસાગર પણ છે. જુઓ, આવૃત્તિ-૧, પ્રક. ૫૫, પૃ. ૭૬૨, કલમ : ૮–૩. **– સંપાદક**

૬૯. મેઘસાગરજી – તેમણે 'રામવિનોદસારણી' લખી. આ ગ્રંથ આગરાના ભંડારના 'અ' વિભાગમાં છે. –પુષ્પિકા.

(વિશેષ માટે જુઓ જિનેન્દ્રટૂંકની ચરણપાદુકાના લેખો)

૭. મહો૰ ધર્મસાગર ગણિવરની શિષ્યપરંપરા –

૬૩. પં૰ જશવંતસાગરગણિ.

૬૪. પં૰ **જિનેન્દ્રસાગરગણિ** – તેમણે ભ૰ વિજયક્ષમાસૂરિ (સ્વ૰ સં. ૧૭૮૪)નો શલોકો (કડી–૬૨) રચ્યો. સં. ૧૮૧૩ પોષ વદ ૧૦ ગુરુવારે જયપુરમાં 'શોભન સ્તુતિ' લખી.

૬૫. પં૰ આગમસાગર. ૬૬. પં૰ વિનોદસાગર.

૬૭. પં૰ **ઋષભસાગરગણિ** – તે કવિ હતા. તેમણે સં. ૧૮૪૩ જેઠ વદ ૩ સોમવારે સુરતમાં મોદી પ્રેમચંદનો સંઘ અને ટૂંક વર્ણનનો રાસ બનાવ્યો.

(જૈન ગૂર્જર કવિઓ, ભા. ૩, પૃ. ૧૬૧ થી ૧૭૨;
પ્રક. ૫૭, પૃ. ૮૮ થી ૯૪)

૮. મહો૰ ધર્મસાગર ગણિવરની શિષ્યપરંપરા –

(૮–૧) ૬૧. પં૰ કલ્યાણસાગર. ૬૨. પં૰ સુજાનસાગર.

૬૩. પં૰ **ખેમસાગરગણિ** – તેમની ચરણપાદુકાની ચોકી, માલપુરામાં તપાગચ્છના વિજયદેવસૂરસંઘના (યતિ) સમાધિસ્થાનમાં પ્રતિષ્ઠિત છે. વિ. સં. ૧૭૭૧ જેઠ સુદ ૧૧ ને રવિવારે તેની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી.

(૮–૨) મહો૰ ધર્મસાગરગણિ શિષ્યપરંપરા – ૧. પં૰ સુવિધિસાગર. ૨. પં૰ જિનરંગસાગર. ૩. લેખ. ૪. આદિનાથ ચરણપાદુકા. ૫. પ્રતાપસાગર. ૬. પં૰ નિત્યસાગરનો પાદુકા પટ્ટ માલપુરામાં વિજયદેવસૂરિસંઘના યતિ સમાધિ-સ્થાનમાં છે. તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૪૨ વૈ૰ વદ ૫ શુક્રવારે થઈ.

(૮–૩) પં૰ દયાસાગર – ગુરુભ્રાતા પં૰ વીરસાગર. શિષ્યો જ્ઞાનસાગર અને ઘાસીસાગર. તેના શિષ્ય રૂગનાથજી પ્રતિષ્ઠિત માલપુરાની તપા યતિ સમાધિસ્થાને પાદુકાલેખો. (જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્ર. ૭૦, પૃ. ૩૭૮)

નોંધ : ઉપરોક્ત ૮–૨ અને ૮–૩ની વિગત **આવૃત્તિ-૧**ના પ્રક. ૫૫, પૃ. ૭૬૭ની લીટી : ૩ થી ૧૫માં પણ સાગરશાખાની પટ્ટાવલી તથા પાદુકાપટ્ટ–લેખ રૂપે પુનઃ આપી હોય, ત્યાંથી તે કમી કરેલ છે. જ્યારે ઉપરોક્ત વિગત જુઓ : આવૃત્તિ-૧, ભાગ-૪, પ્રક. ૫૭, પૃ. ૬૩–૬૪, કલમ : ૨, ૩, ૪ અને ૬. – **સંપાદક**

૯. મહો૰ ધર્મસાગરગણિની શિષ્યપરંપરા –

૬૩. પં૰ **યશવંતસાગર** – તેમના ઉપદેશથી જયપુરઘાટમાં જિનપ્રાસાદ બન્યો.

૬૪. પં૰ **ગુમાનસાગર** – તેમણે સં. ૧૮૩૧ના અષાઢ સુદિ ૧૨ ના રોજ જયપુરમાં 'તાજિક નીલકંઠી' લખી.

૬૫. પં૦ શિવસાગર.

૬૬. **પં૦ જયસાગરગણિ** – તેમણે સં. ૧૯૦૭ના ફાગણ વદ ૫ ને ગુરુવારે ભ૦ વિજયદેવેન્દ્રસૂરિના રાજ્યમાં જયપુરઘાટમાં બારવ્રતધારી વેદ મુહત્તા **શેઠ અનંતરામજી** વીશા ઓશવાલના જિનપ્રાસાદમાં ભ૦ પદ્મપ્રભસ્વામી વગેરે જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (પ્રક. ....)

૧૦. મહો૦ ધર્મસાગરગણિની શિષ્યપરંપરા –

૫૬. મહો૦ ધર્મસાગરગણિ.

૫૭. **પં૦ ગુણસાગરગણિ** – તે સં. ૧૬૭૩માં ઉપા૦ નેમિસાગરગણિની સાથે માંડવગઢ ગયા હતા. તેમણે 'ગુણપુંગવ'થી શરૂ થતું 'ગૌતમસ્વામીસ્તોત્ર' (શ્લો. ૫) બનાવ્યું હતું.

વિજયદેવસૂરિગચ્છ તથા સાગરશાખા પરંપરા

૬૩. **ભ૦ વિજયરત્નસૂરિ** – તે તપાગચ્છના વિજયદેવસૂરસંઘના **ભટ્ટારક** હતા. તેઓ ૧૪ વિદ્યાના જાણકાર હતા. (શ્લોક ૧૧)

૬૪. **ભ૦ વિજયક્ષમાસૂરિ** – (સં. ૧૭૭૪ થી ૧૭૮૪) તેમના પરિચય માટે જુઓ પ્રક. .... વિશેષ પરિચય આ પ્રમાણે છે :

તે મોટા જ્ઞાની અને સમર્થ વાદી હતા. તેમણે રૂપથી કામદેવને, ગુરુતાથી મેરુને, દેહની કાંતિથી સૂર્યને, શાંતભાવનાથી ચંદ્રને, વીણીથી ગુરુને, કાવ્ય-શક્તિથી શુક્રને તથા યશથી ઇન્દ્રને જીત્યો હતો. (શ્લોક ૧૩–૧૪)

તેમના મુખમાં સરસ્વતી રહેતી હતી. (શ્લોક ૧૫)

તેમની કીર્તિ ગંગા કરતાંય વધુ નિર્મળ હતી. (શ્લોક ૧૬)

તેમના ગુણોની સંખ્યા મોટી હતી, આથી કણાદે કહેલા ગુણોની સંખ્યા નકામી બની. (શ્લોક ૧૭)

તેમની કીર્તિના ટુકડા તે આકાશના તારા છે. (શ્લોક ૧૮)

તેમની વાણી શેષી હતી. (શ્લોક ૧૯)

૬૫. **ભ૦ વિજયદયાસૂરિ** – (સં. ૧૭૮૪ થી ૧૮૦૯) જેમના પ્રભાવથી ધર્મ પાંચમા આરામાં પણ ચોથા આરાની જેમ **વિસ્તાર** પામ્યો. (શ્લોક ૨૦)

તેમની આજ્ઞાધારી **એક મુનિપરંપરા** નીચે પ્રમાણે હતી.

(૧) **ઉ૦ ભાવસાગરગણિ** – તે તપાગચ્છમાં મોટા વિદ્વાન હતા. ભ૦ **વિજયદયાસૂરિની** આજ્ઞા પાળતા હતા. (શ્લોક ૨૨)

(૨) પં૦ **વિનીતસાગરગણિ** – તે ઉપા૦ ભાવસાગર ગણિવરના શિષ્ય હતા. શાસ્ત્રના જ્ઞાતા હતા. (શ્લોક ૨૨)

(૩) પં૦ **ભોજસાગરગણિ** – તેમણે ભ૦ **વિજયદયાસૂરિ** પાસે શાસ્ત્રજ્ઞાન મેળવી, તેમની આજ્ઞાથી આશરે સં. ૧૮૦૦માં મહો૦ યશોવિજયજી ગણિવરના ''દ્રવ્યગુણપર્યાય રાસ''ના આધારે સંસ્કૃત ભાષામાં સટીક ''દ્રવ્યાનુયોગતર્કણા'' (અ. ૧૫) બનાવ્યો. (દ્રવ્યાનુયોગતર્કણા પ્રશસ્તિ, શ્લોક ૧૧ થી ૨૩)

નોંધ : મુનિ વિનીતસાગરના શિષ્ય **મુનિ ભોજસાગરે** સં. ૧૭૯૯ના ફાગણ સુદિ ૧ ના રોજ સુરતમાં, વિજયદેવસૂરિના રાજ્યમાં, ભ૦ **વિજયપ્રભસૂરિ** (સં. ૧૭૨૩ થી ૧૭૪૯)ના શિષ્ય પં૦ **હેમવિજયગણિ**, તેમના શિષ્ય પં૦ પ્રતાપવિજયજી, તેમના શિષ્ય પં૦ **રૂપવિજયજીગણિની** વિનંતીથી તપાગચ્છના આ૦ રત્નશેખરસૂરિના ''આચારપ્રદીપ''નો ''બાલાવબોધ'' ગુજરાતીમાં રચ્યો. (પ્રક. ૬૧, પૃ. ૩૬૧)

ઉપા૦ કીર્તિસાગરગણિ તે ઉપા૦ ભોજસાગરના વંશમાં થયા, તે મોટા ગુણવાન હતા. તેમના શિષ્ય પં૦ **ચતુરસાગરગણિએ** સં. ૧૯૫૫માં સંસ્કૃત ભાષામાં વિવિધ વૃત્તોમાં ''મણિભદ્રવીરસ્તોત્ર'' (શ્લોક ૨૭) બનાવ્યું.

(પં૦ ચતુરસાગરગણિએ સં. ૧૯૫૫માં બનાવેલ 'મણિભદ્રવીર સ્તોત્ર'. પ્રકા૦ શેઠ વાડીલાલ છોટાલાલ, અમદાવાદ.)

તપાગચ્છ-સાગરશાખા –

૧. પં૦ **જીવનસાગર** – તેમણે સં. ૧૮૫૩માં શિષ્ય પં૦ કસ્તૂરસાગરગણિ માટે ''સિદ્ધાંતચન્દ્રિકા ટીકા'' લખી.

૨. પં૦ **કસ્તૂરસાગરગણિ** – તેમણે સં. ૧૮૪૮ ના ચૈત્ર વદ ૧૧ના રોજ જયપુરમાં 'યોગીનીદશા' લખી. સં. ૧૮૪૯ના ભાદરવા સુદિ ૧ ને શનિવારે સાંબરનગરમાં (સાભરમાં) ..... લખી. સં. ૧૮૫૧ના શ્રાવણ સુદિ ૮ ના રોજ 'સિદ્ધાંતચન્દ્રિકા' લખી. સં.....માં રેણુકાચર (બાલુચર)માં ''શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણ'' (પત્ર : ૮) લખ્યું. સં. ૧૮૫૫ ના ફાગણ સુદિ ૧૨ના રોજ રેણુકાચરમાં પ્રશિષ્ય **ખૂબસાગરને** ભણવા માટે નવતત્ત્વ પાનાં ૧૭ લખ્યાં. સં. ૧૮૫૬માં ''દંડકવિચારષટ્ત્રિંશિકા'' લખી.

૩. પં૦ **ગોકલસાગરગણિ** – તેમણે સં. ૧૮૭૧ ના કાર્તિક સુદિ ૯ ના આગરામાં ગુરુ પં૦ કસ્તૂરસાગરની આજ્ઞાથી 'શાઙ્ર્ગધર'' (પાનાં : ૧૧૧) લખ્યો.

૪. પં૦ **પ્રેમસાગરગણિ** – તેમણે સં. ૧૮૮૧માં 'તર્કમંજરી' લખી. ૧૯૧૭ના જેઠ સુદિ ૭ના રોજ 'સમકિતસડસઠ્ઠી' લખી. સં. ૧૯૨૭ના આસો વદ ૧૧ ને શનિવારે ચેલા ખૂબસાગરને માટે લશ્કર (ગ્વાલિયર)માં 'ષડ્પંચાશિકા'

(પાનાં : ૨૧), 'બલ્હણપંચાશિકા (પાનાં : ૫) અને સં. ૧૯૧૭ માગસર વદ ૪ ના રોજ દ્રવ્યગુણશતશ્લોકી' લખી. સં. ૧૯૨૩માં આગરામાં 'પાશાકેવલી' લખ્યું.

૫. **પં૦ ખૂબસાગરગણિ** – તેમણે સં. ૧૮૫૫ પહેલાં દીક્ષા લીધી. તેમણે 'લોલિમ્બરાજ' ગ્રંથલેખનની પુષ્પિકામાં ઉપરના ચાર ગુરુઓની પેઢી આપી છે. તેમણે સં. ૧૯૧૬ના અષાડ વદ ૮ ને શુક્રવારે આગરામાં ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યાન લખ્યું. સં. ૧૯૪૦માં આગરામાં તપાગચ્છ 'ક્ષેત્રસમાસ' તથા 'શતસંવત્સરી' લખ્યાં.

સાગરશાખા –

(૧) પં૦ અજિતસાગરગણિ. (૨) પં૦ મહિમાસાગર. (૩) **પં૦ અનોપસાગર. શિષ્ય (૪) પં૦ અજબસાગર – તે મહો૦ મેઘવિજયગણિના વિદ્યા-**શિષ્ય હતા. તેમણે સં. ૧૬૭૧ .... સુદિ ૯ ના રોજ કર્મવાડી (માંડવગઢ)માં મહો૦ મેઘવિજયગણિની હિંદીમાં 'સવૈયા' રૂપમાં ૩ સ્તુતિ બનાવી. તેમાં મહો૦ મેઘવિજયગણિને ''યતિજન શિરોમણિ, પોતાના વિદ્યાગુરુ તથા મહાયોગી'' બતાવ્યા છે. (ઐતિહાસિક સજ્ઝાયમાળા, સજ્ઝાય ૨૪મી)

તેમણે 'વિજયદયાસૂરિ સજ્ઝાય' (કડી–૭) બનાવી.

નોંધ : ભ૦ વિજયદયાસૂરિનો સમય વિ. સં. ૧૭૮૪ થી ૧૮૦૯ સુધીનો છે.

માંડવગઢમાં કર્મવાડી બની હતી.

અનોપસાગરગણિના શિષ્ય (૪) નિરૂપમસાગરે વિવિધ નામોવાળું ગોડી-પાર્શ્વનાથ સ્તવન (કડી : ૩૬૨) બનાવ્યું. તેમના શિષ્ય (૫) પં૦ મયગમસાગરે સં. ૧૭૪૩ ભાદરવા સુદિ ૧૦ દિને 'દ્રૌપદી ચોપાઇ' લખી (ગ્રંથપુષ્પિકા).

પં૦ ઉમેદસાગરગણિ – તેમણે સં. ૧૮૦૮માં આપદુદ્ધાર લખ્યો. પં૦ તિલોકસાગર સં. ૧૮૫૫માં આગરામાં હતા. પં૦ ગુલાલકીર્તિના શિષ્ય પં૦ લક્ષ્મીસાગરે જેસલમેરમાં આદિત્યવારની કથા લખી. સં. ૧૮૬૨માં આગરામાં પક્ખીસૂત્ર લખ્યું. પં૦ રણજીતસાગરે સં. ૧૮૯૯માં ઉદેપુરમાં જયકાલાલંકાર લખ્યો. યતિ છગનસાગરે સં. ૧૯૩૩માં જયપુરમાં સાતસ્મરણ લખ્યાં.

શત્રુંજયવર્ણન : પં૦ જયસાગરગણિ તથા પં૦ તત્ત્વસાગરે સં. ૧૯૧૦–૧૫માં પાલીતાણામાં, પં૦ આનંદકુશલના સમયે, નગરશેઠ નગીનદાસ મયાભાઈના કહેવાથી, શત્રુંજયતીર્થ ચૈત્યપરિપાટી–ફરમો (પૃ. ૧ થી ૧૦૭) લખ્યો. સંભવ છે કે તેઓ (૬૧) સંવેગી પં૦ ન્યાયસાગર ગણિવરની પરંપરાના હોય.

માનસાગરી જાતક પદ્ધતિ–વિચારણા

માનવ જગતમાં ઘણા આધારવાળો, ફળાદેશનો સર્વોપરી સર્વમાન્ય સંસ્કૃત શ્લોકબદ્ધ ગ્રંથ **'માનસાગરી પદ્ધતિ'** છે. આ ગ્રંથનાં જુદાં જુદાં પ્રદેશોમાં વિવિધ રીતે પ્રકાશનો થાય છે.

પરંતુ આ ગ્રંથનું વાસ્તવિક નામ, ગ્રંથકારનું નામ, ગ્રંથકારના પૂર્વજોનો પરિચય, ગ્રંથરચનાની સાલ વગેરે સર્વ બાબતોનો આ ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ ન હોવાથી સૌ પ્રકાશકો આ દરેક બાબતોમાં વિવિધ કલ્પનાઓ કરે છે.

નોંધ : આ ગ્રંથનું નામ **'માનસાગરી પદ્ધતિ'** પ્રસિદ્ધ છે.

ગ્રંથકાર – ગ્રંથકર્તાના નામ માટે વિવિધ માન્યતાઓ મળે છે.

જર્મનમાં લીપજિંજિગ પુસ્તકાલયમાં હસ્તલિખિત 'માનસાગરી પદ્ધતિ'ની પ્રતિ છે. પુસ્તકાલયે પોતાના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના નામ અને ગ્રંથકારના નામો બતાવતું કેટલોગ પ્રકાશિત કર્યું છે. તેમાં માનસાગરીના કર્તાનું નામ **કલ્યાણઋષિ** બતાવે છે, જેમ કે –

"Funf Fragmente In dieser Hand Schrift wird das werk Mansagar Janmapattri Yaddhat. ii genenntund uneiuen KALYAN RISHI Zugeschrieber, In den meisten punkten stimmt esmit der vorangehe nden Handchrift upeerein, dech sind ein ausfuhrllscer Kommentar und astrologische Bereehmungen und Tefeln in den Text eiageflcch tchDie Pazeichnung der. Blatter ist von dem Abschrei ber mehrfach vernchlassigt."

આ ઉલ્લેખ વાંચ્યા પછી અમને લાગ્યું કે – આ ગ્રંથનું માનસાગરી નામ છે તો તેના કર્તા કોઈ સાગરશાખાવાળા યતિવર હોવા જોઈએ. જો કે મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરની શિષ્યપરંપરામાં વિવિધ સાહિત્યોનાં ઘણાં નિર્માણ થયાં છે. તો આનો કર્તા પણ કોઈ **માનસાગર** અથવા કલ્યાણસાગરનો શિષ્ય હોય!

અમે માનસાગરી ગ્રંથના વિવિધ પ્રકાશનો જોયાં. તે પૈકી ઘણા ઘણા પ્રકાશનોમાં વિવિધ જાતીનાં દેવ મંગલાચરણો ઉપલબ્ધ છે.

તેમાં ઈસ્લામી મંગલાચરણ પણ મળે છે. પાલીતાણા – શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળના પ્રતિષ્ઠાપક **ગુરુદેવ શ્રી ચારિત્રવિજયજીનો** અમદાવાદમાં જ્ઞાનભંડાર સુરક્ષિત છે. તેમાં **લાલચંદ્ર પદ્ધતિ** નામે હસ્તલિખિત વિશાલ જૈન ગ્રંથ છે. ગુરુદેવે પોતાના હાથે આ ગ્રંથની પ્રતો આપી હતી અને તે આ ગ્રંથને પ્રકાશિત કરવા માટે આજ્ઞા આપી હતી.

વિશેષ પરિશીલનથી જાણી શકાય છે કે લાલચંદ્ર પદ્ધતિ અગર માનસાગરી પદ્ધતિની વિચારણા માટે ઘણા સાધનો હોવા જોઈએ, ઘણો સમય પડે. આથી અમે આ બાબતોનો વિચાર કરવાનું હાલ મુલત્વી રાખી પ્રક. ૬૨ કે પ્રક. ૬૮ના ''ગ્રંથકારોના વિભાગ''માં ઉચિત વિચાર કરવાનો નિરધાર રાખ્યો છે.

(નોંધ : પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી ત્રિપુટીમહારાજ કોઈપણ કારણસર ઉક્ત વાત મુજબ પ્રક. ૬૨ કે પ્રક. ૬૮માં આ વિગત આપી શક્યા નથી. – સંપાદક)

લાલચંદ્રપત્ર પદ્ધતિની પૂર્વ ભાગની પુષ્પિકા અને છેલ્લી પ્રશસ્તિના આધારે એટલું જ તારવી શકાય છે કે –

કોઈ યતિવરે જાતકાભરણ, સારાવલિ, લઘુજાતક વગેરે ગ્રંથોના આધારે આ ગ્રંથ બનાવ્યો છે. સંભવ છે કે આ ગ્રંથ બનાવનાર અંચલગચ્છના અથવા લોંકાગચ્છના વાચક કલ્યાણનિધાનગણિના શિષ્ય **પં૦ લબ્ધિચંદ્ર** હતા. તેમણે સં. ૧૭૫૧ કાર્તિક સુદિ ૩ ના વેરાવળમાં આ ગ્રંથ બનાવ્યો અને પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પં૦ ભોજસાગર ગણિવરના ગુરુ પં૦ વિનીતસાગરગણિએ આ ગ્રંથ લખ્યો. જે તેમાં તે પોતાને પં૦ વિશેષસાગરગણિના શિષ્ય બતાવે છે.

લાલચંદ્રપત્ર પદ્ધતિ ગ્રંથની પૂર્વ ભાગની પૃ. ૨૧ની પુષ્પિકાથી સમજાય છે કે, આ ગ્રંથની એક લેખકે સં. ૧૮૫૪ના વૈશાખમાં કચ્છના દુધઈ ગામમાં નકલ લખી હતી.

લાલચંદ્રપત્ર પદ્ધતિમાં ગ્રંથકારે શ્લોક ૧ થી ૩૬ સુધી જૈની તથા વૈષ્ણવી સ્તુતિ કરી છે. તેમજ શ્લોક ૩૩માં તથા શ્લોક ૩૬ પછીના શ્લોકોમાં રહેમાન, અલ્લાહો અકબર, ઈલ્લિલાહ, મહમુદ, રસૂલ અલખ, રોજા અને રહમાનની સ્તુતિ કરી છે. (શ્લોક ૩૬, વિશેષ શ્લોક ૩, ૪)

અમને લાગે છે કે તે જ યતિની પરંપરાના કોઈ પં૦ માનસાગરે સં. ૧૯૦૦ પહેલાં આ ગ્રંથનું છેલ્લું સંસ્કરણ તૈયાર કર્યું અને વિદ્વાન જોષીઓને આપ્યું, જેનું નામ માનસાગરી તરીકે વ્યાપક બન્યું. આ બન્ને સંસ્કરણોમાં ફરક એટલો જ છે કે લાલચંદ્ર પદ્ધતિમાં ૩૬મા શ્લોકમાં ''અર્હન્તો૦'' જૈન સ્તુતિ છે, તે માત્ર પ્રકાશિત માનસાગરીમાં નથી. લાલચંદ્ર પદ્ધતિમાં દશાવતારી રામચંદ્રની સ્તુતિ છે. માનસાગરીમાં દશાવતારી કૃષ્ણચંદ્રની સ્તુતિ છે. લાલચંદ્ર પદ્ધતિમાં રહેમાન વગેરેની યાવની સ્તુતિ પણ છે. માત્ર છાપેલી માનસાગરીમાં રહેમાનની એક જ સ્તુતિ છે, તે સિવાયની બીજી સ્તુતિઓ નથી.

આ વિષયમાં અત્યારે પુરાતત્ત્વના વિદ્વાનો આનું વિશેષ સંશોધન કરી સત્ય પ્રમાણ જાહેર કરે, એવી આશા રાખીએ. હાલ આટલું બતાવી સંતોષ માનીએ છીએ.

૧. મહો૦ હાનર્ષિ ગણિવરનો વાચકવંશ

૫૫. ભ૦ **હેમવિમલસૂરિ** – તેમણે મોગલવંશના ચોથા સુલતાન અબુ સૈયદને ઉપદેશ આપ્યો. (પ્રક. ૫૮ : બીજી આવૃત્તિ)

૫૬. પં૦ **કુશલમાણિક્યગણિ** – સંભવ છે કે તેઓ પહેલાં ઋષિ માનાના નામથી પ્રસિદ્ધ હોય.

૫૭. **મહો૦ હાનર્ષિગણિ** – લોંકાગચ્છના ઋષિ હાના, ઋષિ **શ્રીપતિ**, ઋષિ **ગણપતિ** વગેરે ઋષિઓએ **આ૦ હેમવિમલસૂરિના** પવિત્ર સાધુજીવનથી પ્રભાવિત થઈ, તેમની પાસે જઈ આત્મકલ્યાણ માટે સંવેગીપણું સ્વીકારી, તેમના પરિવારમાં દીક્ષા લીધી. તેમનાં નામો ઋષિ હાનાગણિ, ઋષિ હાપાગણિ, **મહો૦ સહજકુશલગણિ**, મહો૦ સહજવિમલગણિ વગેરે છે. મહો૦ હાનર્ષિ ગણિવરની પરંપરામાં કુશલ, ચંદ્ર, વિમલ, વિજય વગેરે શાખાઓ મળે છે. તે વિ. સં. ૧૬૨૮ સુધી વિદ્યમાન હતા. ભ૦ **વિજયદાનસૂરિ** અને ભ૦ હીરવિજયસૂરિના ઉપાધ્યાય હતા. તેમણે ભ૦ હીરવિજયસૂરિના શાસનમાં ભ૦ વિજયદાનસૂરિની કૃપાથી ગુરુનામ મિશ્રિત 'ચોવીશ જિન સ્તવન–સ્તુતિ' (કડી : ૨૯) બનાવી.

(ઐતિહાસિક સજ્ઝાયમાલા, સજ્ઝાય નં. ૫૦)

આ૦ વિજયદાનસૂરિએ સં. ૧૬૧૯–૨૦માં મહો૦ ધર્મસાગરગણિને ગચ્છમાં લીધા, તેમાં તેમના પણ હસ્તાક્ષરો છે. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૫૨)

૫૮. **લક્ષ્મીકુશલ**, પં૦ લબ્ધિકુશલગણિ. ૫૯. દેવકુશલ. ૬૦. ધીરકુશલ. ૬૧. **ગુણકુશલ** – જે મોટા શીલવાન, સત્યવાદી અને તપસ્વી હતા.

૬૨. પં૦ **પ્રતાપકુશલગણિ** – તેમનું શાહીદરબારમાં બહુ સન્માન થતું હતું. તે ચમત્કારી, વચનસિદ્ધ મહાત્મા હતા. બાદશાહ ઔરંગઝેબે તેમની કોઈ સિદ્ધિ જોવાથી, પાલખી તથા સેના મોકલી, પોતાની પાસે બોલાવ્યા. તે હિંદી અને ફારસી ભાષા ભણ્યા હતા. તેમણે બાદશાહના પ્રશ્નોના ઉત્તરો બરાબર આપ્યા અને તેના મનની વાત પણ કહી દીધી. આથી બાદશાહે તેમને પાંચ–સાત ગામ આપ્યાં; પણ તેમણે નિર્લોભતા બતાવી તે ગામ લીધાં નહીં.

૬૩. ભ૦ **કનકકુશલ** – તેઓ મોટા કવિ હતા. તેમને મહારાજા અજમાલ, અજમેરનો સૂબો તથા ઘણા રાજાઓ વગેરે માનતા હતા. તેમને નવાબ **ખાનજહાં બહાદૂર** અને જૂનાગઢના બાબીવંશી સૂબેદાર **શેરખાન** બહુ માનતા હતા. તેમણે બીજા યતિઓનો વિરોધ હોવા છતાં તપાગચ્છની ૬૫ મી પાટે પોતાના મત મુજબ **પટ્ટધર** સ્થાપન કર્યો. તેમને વિદ્વાન શિષ્યો હતા.

કચ્છના રાવલ દેશલના પુત્ર કચ્છનરેશ **લખપતિકુમારે** પં૦ કનકકુશલને

'માનકૂવા' ગામ તથા હાથી વગેરે આપી, પોતાના ગુરુ બનાવ્યા અને ભટ્ટારકપદ આપ્યું.

ગ્રંથો – તેમણે હિંદી ભાષામાં વિવિધ ગ્રંથો બનાવ્યા છે :

૧. 'લખપતમંજરી નામમાલા' (ગ્રં. ૨૦૨), સં. ૧૭૯૪ના અષાડ સુદિ ત્રીજ, ભૂજ.

૨. 'સુન્દર રસ શૃંગાર દીપિકા–ભાષાટીકા' (ગ્રં. ૨૮૭૫). બાદશાહ શાહજહાંના મહાકવિ સુંદરે 'રસશૃંગાર'ની ગુજરાતીટીકા 'દીપિકા' બનાવેલ છે.*

૩. 'લખપતિ પિંગલ', સં. ૧૮૦૭ના પોષ વદિ ૮ ભોમવાર.

૪. 'ગોહડપિંગલ', ઉલ્લાસ : ૩ (શ્લો. ૯૪૫૦). સં. ૧૮૨૧ વૈ. સુદિ ૩.

૫. 'પારસાત નામમાલા–ફારસી કોશ', શ્લો. ૩૫૩.

૬. 'લખપતિ જસસિંધુ' – તરંગ : ૧૩, શબ્દાલંકારગ્રંથ.

૭. 'મહારાવ લખપતિ મરસિયો' પદ્ય : ૯૦ (નં. ૧૮૧૭).

૮. 'મહારાવ લખપતિ દુવાબૈલ' – આશરે શ્લો. ૫૦૦.

૯. માતાનો છંદ, આશાપુરી અંબિકાદેવીની સ્તુતિઓ (પદ્યો : ૩૦). તેમાં મહારાવ ગૌહટ પછી મહારાજા **રાયધનનું** નામ મળે છે. (લખપતિ મંજરી પ્રશસ્તિ)

૬૪. ભ૦ **કુંઅરકુશલ** – તેમનું બીજું નામ કવિ કુંઅરેશ પણ મળે છે. કચ્છનરેશ લખપતિનો **રાજકુમાર** ગૌહડ તેમને બહુ માનતો હતો. તેમણે વ્રજભાષામાં ચાર–પાંચ ગ્રંથો બનાવ્યા છે. જેવા કે – ૧. 'પિંગલશાસ્ત્ર', ૨. હમીર પિંગલ વગેરે. (આ૦ વિજયવલ્લભસૂરિ સ્મારક ગ્રંથ, પૃ. ....)

૧. કુશલશાખા –

૫૮. પં૦ **લબ્ધિકુશલગણિ** (જુઓ પૃ. ૩૯૩). ૫૯. પં૦ અમૃતકુશલગણિ. ૬૦. પં૦ લાવણ્યકુશલગણિ, સં. ૧૬૧૬. ૬૧. પં૦ દીપકુશલગણિ. ૬૨. પં૦ માણેક્કુશલગણિ. ૬૩. પં૦ અજિતકુશલગણિ–ભ્રાતા વિનોદકુશલ, સં. ૧૭૮૬માં જૂનાગઢમાં ચોમાસુ હતા. ૬૪. પં૦ કમલકુશલ, જનકકુશલ.

૨. કુશલશાખા –

(૧) પં૦ માનકુશલગણિ. (૨) પં૦ શાંતિકુશલગણિ – સં. ૧૭૯૫માં દેવપત્તનમાં હતા. (૩) પં૦ વૃદ્ધિકુશલના શિષ્ય પં૦ વલ્લભકુશલે સં. ૧૭૯૭ માગશર સુદિ ૨ ને ભોમવારે ભ૦ વિજયદયાસૂરિના રાજ્યમાં 'પં૦ હેમચંદ્રગણિ રાસ' (ઢાળ ૧૦) રચ્યો.

★ કવિ જીવરામ અજરામર ગોરે સં. ૧૯૬૭ના 'ગુજરાતી' સાપ્તાહિકના દિવાળી અંકમાં 'લખપતિશૃંગાર' લેખ આપ્યો છે.

૩. તપા કુશલપરંપરા (પંન્યાસો) –

૬૧. **પંઽ દીપકુશલ**. ૬૨. પંઽ જસકુશલ. ૬૩. સદ્‌ગુણી પંઽ જીતકુશલ. ૬૪. મોટા વિદ્વાન **પંઽ દયાકુશલગણિ**. ૬૫. **પંઽ દેવેન્દ્રકુશલ** – તેમણે સં. ૧૯૧૯ના મહા સુદિ ૧૩ ને શુક્રવારે શત્રુંજય તીર્થમાં વિજયજિનેન્દ્ર વસતિમાં **ભ૦ વિજયધરણેંદ્રના** રાજ્યમાં ભ૦ હેમવિમલસૂરિની પરંપરાની ઉપા૦ પંન્યાસોની ચરણપાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરી. ૬૬. પંઽ સુંદરકુશલગણિ – તેમણે સં. ૧૯૨૭ના કાર્તિક વદ ૧૩ ને સોમવારે શત્રુંજયમાં જિનેન્દ્ર ટૂંક (દેરી નં. ૧, ૨)માં પંઽ દીપકુશલની પરંપરાના પંન્યાસોની ચરણપાદુકાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી.

(જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૯૨, પૃ. ૨૫૦–૫૧)

(૬૫) પંઽ દેવેન્દ્રકુશલ. ૬૬. પંઽ વિદ્યાકુશલ. ૬૭. પંઽ જ્ઞાનકુશલ.

(૧) **મહો૦ કરણકુશલ** – તેમણે 'ગૌતમસ્વામીની સજ્ઝાય' બનાવી. (૨) પંઽ ચારિત્રકુશલ – સં. ૧૭૩૧માં 'જિનસ્તવનચોવીશી' બનાવી. પાલીતાણાના પાટીદાર પંઽ આનંદકુશલગણિના સમયે પંઽ જયસાગર અને પંઽ તત્ત્વસાગરે શત્રુંજયતીર્થ માલાનો ફરમો બનાવ્યો. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૮૯)

૨. મહો૦ હાનર્ષિ ગણિવરનો વાચકવંશ

૫૭. **મહો૦ હાનર્ષિગણિ**. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૯૨)

૫૮. **મહો૦ સકલચંદ્ર ગણિવર** – કવિ ગણદાસ તેમનો ટૂંકો **પરિચય** આ રીતે આપે છે.

ગણદાસ કહે ગોર નિરમલ, 'શ્રી વિજયદાન પટ્ટે' ભણી;
શ્રી હીરવિજયસૂરિ વંદતા, ધર્મલાભ હોએ ઘણો. ૪
સૂતન અત્રિ આકાશ, **ગોવિંદસુત** તપાગચ્છ સુનીએ;
વો કલા સોલસંપૂન્ન, યહ કલા બહોંત્તેર ભણીએ. ૫
વો કલા હીણ ખીણ, યહ કલા દિન દિન ચઢંતી,
વો હરા હજો ઓરડે, યહ ભાએઅ નંગ ભણંતે;
વો અમી કોઈને નવ દીએ, યહ **અમૃત** વરસે બહુ,
પ્રાગ્વાટ સસી ઉવજ્ઝાય, **શ્રી સકલચંદ વંદો** સહુ.

કવિ ગણદાસ 'ચંદ્ર અને મહો૦ સકલચંદ્રગણિ'ને સરખાવે છે.

ચંદ્ર અત્રિ ઋષિનો પુત્ર છે જે આકાશમાં વિરાજે છે, **ઉપા૦ સકલચંદ્રજી** શેઠ **ગોવિંદનો પુત્ર** છે જે તપાગચ્છમાં વિરાજે છે. ચંદ્ર સોળ કળાવાળો છે જ્યારે ઉપાધ્યાયજી બોતેર કળાવાળા છે. ચંદ્રની કળા વધે–ઘટે છે જ્યારે ઉપાધ્યાયજીની કળા પ્રતિદિન વધે છે. ચંદ્ર ભામંડળરૂપ ઓરડામાં ભમે છે જ્યારે

ઉપાધ્યાયજી સર્વ સ્થાને ભમે છે. ચંદ્ર કોઈને અમી દેતો નથી, ઉપાધ્યાયજી સૌમાં અમી વરસાવે છે. એવા પોરવાડ જ્ઞાતિમાં ચંદ્ર સમાન ઉપાધ્યાય સકલચંદને સૌ વંદન કરો. (–ઐતિહાસિક સજ્ઝાયમાળા, ભા. ૧; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા.૨, પૃ. ૧૭૩)

ભ૦ વિજયદાનસૂરિએ સં. ૧૬૨૧માં તેરવાડામાં મહો૦ સકલચંદ્રજી (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૫૨, કલમ : ૭)ના આગ્રહથી મહો૦ ધર્મસાગરજીને ગચ્છમાં લીધા હતા. મહો૦ સકલચંદ્રજી જગતગુરુ હીરવિજયસૂરિના મહોપાધ્યાય હતા. એક શંકાવાળો ઉલ્લેખ મળે છે કે, મહોપાધ્યાયજી સં. ૧૬૮૧ ના પ્ર. ચૈત્ર. સુદિ ૯ ના અમદાવાદ–કાળુપુરમાં મુનિસમ્મેલન મળ્યું ત્યારે તેમાં વિદ્યમાન હોય. (પં૦ ઉદયચંદ્રગણિનો હિતોપદેશ : પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૬૫)

તેમણે ઘણા ગ્રંથો રચ્યા, તે આ પ્રમાણે છે –

'હરિબલરાજર્ષિ રાસ' સં. ૧૬૪૩, સિંહાનગર. 'મૃગાવતી આખ્યાન' સં. ૧૬૪૩. 'વાસુપૂજ્યજિન પુણ્યપ્રકાશ'. 'વીરવર્ધમાનજિન ગુણવેલી–સુરવેલી' કડી ૬૬ (જૈ.સ.પ્ર., ક. ૧૦૬). 'ગણધરવાદ સ્તવન', 'મહાવીર સ્તવન', 'ઋષભસમતા-સરલતા સ્તવન' કડી–૩૧. 'દિવાલી વીરસ્તવન', 'કુમતિદોષ વિજ્ઞપ્તિ સીમંધરસ્વામી સ્તવન', 'પ્રતિષ્ઠાકલ્પ', 'એકવીસ પ્રકારી પૂજા' (સં. ૧૫૯૬ થી ૧૬૧૦), 'સત્તરભેદી પૂજા' (સં. ૧૬૧૦ થી ૧૬૨૨), 'બારભાવના સજ્ઝાય' ઢાળ ૧૪, કડી ૧૨ (ગ્રં. ૧૦૮), 'ગૌતમપૃચ્છા' વગેરે ૨૦ સજ્ઝાયો, 'દેવાનંદા સજ્ઝાય', 'સાધુકલ્પલતા', 'ધ્યાનદીપિકા' (શ્લો. ૨૦૪), સં. ૧૬૬૦.

મહો૦ સકલચંદ્રની પરંપરામાં અનુક્રમે (૫૯) પં૦ લક્ષ્મીચંદ્રજી, (૬૦) પં૦ મુનિચંદ્રજી, (૬૧) પં૦ વૃદ્ધિચંદ્રજી – સંભવ છે કે તેમણે દશવૈકાલિક સૂત્રની સજ્ઝાય બનાવી હોય. (૬૨) યતિ વરમાનચંદ્રજી, (૬૩) યતિ તેજચંદ્રજી – તેમણે 'પુણ્યસાર' રાસ બનાવ્યો.

(–પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૨, પુરવણી પૃ. ૨૫૧)

શિષ્યો : મહો૦ સકલચંદ્રગણિને ઘણા શિષ્યો હતા, તેમાંના (૧) ઉપા૦ શાંતિચંદ્રગણિ, (૨) ઉ૦ સુરચંદ્રગણિ પ્રસિદ્ધ છે.

૫૯. **મહો૦ શાંતિચંદ્ર ગણિવર** – તે મોટા વિદ્વાન, વાદી અને કવિ હતા. તેમણે મોટા મોટા વાદીઓને જીતી, ઘણા રાજાઓનો પ્રેમ સંપાદન કર્યો હતો. તેમણે ઈડરના રાજા નારાયણની સભામાં 'દિગંબરવાદી ભૂષણ'ને જીત્યો. વાગડના ઘટશીલનગરમાં જોધપુરનરેશ શ્રીમલ્લદેવના ભાઈ સહસ્રમલની રાજ-સભામાં દિ૦ ભટ્ટારક ગુણચંદ્રને હરાવ્યો. તે શતાવધાની હતા. તે 'કુરાને શરીફ' જાણતા હતા અને તેની આયાતોને મૌલવીની જેમ સુંદર રીતે બોલી શકતા હતા.

તેઓ જ૦ ગુ૦ આ૦ **હીરવિજયસૂરિ** સં. ૧૬૩૯માં ફતેપુરસિક્રી પધાર્યા ત્યારે તેમની સાથે સિદ્ધપુરથી જોડાયા હતા અને સૂરીશ્વર તથા સમ્રાટની પહેલી મુલાકાતમાં તે હાજર હતા. **આ૦ હીરવિજયસૂરિએ** સં. ૧૬૪૦માં ફતેપુરસિક્રીમાં શેઠ થાનમલજીના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે પં૦ શાંતિચંદ્રગણિને **ઉપાધ્યાય** બનાવ્યા તથા સંભવતઃ મુનિ ભાનુચંદ્રગણિને પંન્યાસ બનાવ્યા અને નાગોરવાલા જેતા ઝવેરીને દીક્ષા આપી **મુનિ જિતવિજય** બનાવ્યા.

બાદશાહ ઉપર પ્રભાવ : જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૪૪માં ગૂજરાત પધાર્યા ત્યારે તેમણે સમ્રાટ અકબરની વિનતિથી ઉપા૦ શાંતિચંદ્ર ગણિવરને ત્યાં રાખ્યા હતા. સમ્રાટ જ્યાં જાય ત્યાં ઉપાધ્યાય પણ સાથે જતા અને હરહંમેશ ઉપદેશ આપતા. ઉપાધ્યાયજીએ સમ્રાટ અકબરને ઉપદેશ આપી 'અહિંસાપ્રેમી' બનાવ્યો અને જૈનધર્મ પ્રત્યે પણ પ્રેમવાળો બનાવ્યો. સમ્રાટે ઉપાધ્યાયજીના ઉપદેશથી તેમને અમારિના **ફરમાનો** આપ્યાં, 'જજિયાવેરો' માફ કરાવ્યો તેમજ સુરત અને મેડતા વગેરે શહેરના મુસલમાનો જૈન મંદિરો, જૈન પોષાળો તથા વૈષ્ણવ મંદિરો વગેરે દબાવી બેઠા હતા તે તે સ્થાનોનાં ફરમાનો કાઢી, જૈનો તથા વૈષ્ણવોને પાછાં સોંપાવ્યા.

સુરતનો સૂબો વધો મુસલમાન બની ગયો હતો, તેને ઉપાધ્યાયજીએ વધબંધનમાંથી છોડાવ્યો. (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૫૮૭)

ગ્રંથો – ઉપાધ્યાયજીએ સં. ૧૬૪૦માં સમ્રાટ અકબરને ઉપદેશ આપવા સંસ્કૃતમાં 'કૃપારસકોશ' (શ્લો. ૧૨૮) બનાવ્યો, જેમાં સમ્રાટ અકબરનાં શુભ કાર્યોનું વર્ણન પણ આપ્યું છે. ઉપા૦ શાંતિચંદ્રે કૃપારસકોશમાં સાથોસાથ અકબર પોતાની પછી સમ્રાટ બનવાને કોણ લાયક છે ? તેની ભવિષ્યવાણી પણ કરી છે. (પ્રક. ૫૮, બા૦ જહાંગીર)

આ૦ વિજયહીરસૂરિએ સં. ૧૬૪૬માં પાટણમાં પટ્ટક બનાવ્યો ત્યારે તેના નિયામક તરીકે પાંચ મોટા ગીતાર્થોને નિમ્યા હતા. તેમાં ઉ૦ શાંતિચંદ્ર ગણિવરનું નામ ત્રીજું હતું, એટલે કે તે સંઘમાન્ય મોટા ગીતાર્થ હતા.

(પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૫૪, ૩૫૬)

ઉપા૦ શાંતિચંદ્રે સં. ૧૬૬૧માં 'જંબુદ્વીવપન્નતિ'ની સંસ્કૃત ટીકા 'પ્રમેયરત્ન-મંજુષા' નામે બનાવી હતી. તેઓએ ઉપાધ્યાય બન્યા પહેલાં સંસ્કૃત ભાષામાં 'અજિતશાંતિસ્તવન'ના છંદોમાં જ 'ઋષભવીરસ્તવન' (શ્લો. ૩૯) બનાવ્યું હતું.*

★ સા૦ શ્રી ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ લખે છે કે – ૧. આ૦ ધર્મઘોષસૂરિએ પ્રાકૃત "શત્રુંજયકલ્પ"માં "लघु अजितशान्ति – स्तवन"માં અને આ૦ જિનપ્રભસૂરિએ ➡

(૬૦) પં૦ રત્નચંદ્રગણિ – તેઓ મહો૦ શાંતિચંદ્ર ગણિવરના શિષ્ય હતા, તપાગચ્છના ભ૦ વિજયાનંદસૂરિગચ્છમાં ભળ્યા હતા અને તેઓ **મહો૦ સિદ્ધિચંદ્ર ગણિવર** પછી ઉપાધ્યાય બન્યા હતા.

મહો૦ રત્નચંદ્ર ગણિવરે સં. ૧૬૭૪ માં સુરતમાં આ૦ મુનિસુંદરસૂરિએ રચેલા 'અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ'ની સંસ્કૃત ટીકા 'કલ્પલતા' નામે બનાવી. સં. ૧૬૭૮ પોષ સુદિ ૨ ના સુરતમાં સમ્યક્ત્વ ઉપર પદ્યમાં ગુજરાતીમાં 'સંગ્રામસૂરકથા' બનાવી અને પં૦ દેવચંદ્રગણિને ભણવા પોતાના હાથે લખી (પ્રક. ૫૭, પૃ. ૧૦૪). સં. ૧૬૭૭ અથવા સં. ૧૬૮૨ના ભાદરવા વદ ૧૧ ગુરુવારે 'કુમતાહિવિષજાંગુલિ' ગ્રંથ બનાવ્યો.• વળી 'તપારત્નહિતોપદેશ' બનાવ્યો.
(પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૬૪)

મહો૦ રત્નચંદ્ર ગણિવરે સં. ૧૬૭૩ પોષ વદ ૫ ના રોજ સુરતના નિજામપુરામાં ઉ૦ નેમિસાગરગણિના ઉપદેશથી બનેલ **હીરવિહાર ગુરુમંદિરનો** પ્રારંભ કરાવ્યો અને સં. ૧૬૭૬ના પોષ સુદિ ૧૩ના રોજ સુરતમાં **હીરવિહારની પ્રતિષ્ઠા** કરી. સં. ૧૬૭૮ના કાર્તિક વદ ૫ ના રોજ ગુરુવારે પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં સુરતમાં 'સૂરજમંડન પાર્શ્વનાથ'ની પ્રતિષ્ઠા કરી.

➡ "શત્રુંજય-તીર્થકલ્પ"માં તથા અજિતશાંતિસ્તવનની સંસ્કૃત ટીકા "બોધદીપિકા"માં જણાવ્યું છે કે, ભ૦ નેમિનાથના શિષ્ય **ગણધર નંદિષેણે** ચોમાસામાં શત્રુંજયતીર્થમાં ભ૦ અજિતનાથ અને ભ૦ શાંતિનાથના એક બીજાની સામે રહેલાં બે જિનાલયો સામે સર્વરોગહર "અજિતશાંતિસ્તવન" બનાવ્યું હતું.

૨. "અજિતશાંતિસ્તવન" ઉપર સંસ્કૃતમાં (૧) શ્રી ગોવિંદાચાર્યે, (૨) આ૦ જિનપ્રભસૂરિએ સં. ૧૩૬૫ના પોષ વદ ૨ ના રોજ બોધદીપિકા, (૩) નાગોરી તપાગચ્છના આ૦ હર્ષકીર્તિસૂરિએ (સં. ૧૬૫૪ થી ૧૬૬૮માં), (૪) ખરતરગચ્છના ઉપા૦ સમયસુંદરગણિએ ટીકાઓ અને (૫) આ૦ ગુણધીરસૂરિએ અવચૂરિ બનાવી છે.

આ સ્તવનના અનુકરણરૂપે (૧) ××××××એ આઠ અપભ્રંશ ગાથાઓમાં અજિતશાંતિસ્તવન ની રચના કરેલી છે. (૨) આ૦ જિનવલ્લભગણિએ લઘુ અજિતશાંતિસ્તવન નામથી ઓળખાતા ૧૭ ગાથાના ઉલ્લાસિય૦ પદથી શરૂ થતી રચના કરી છે. (૩) ઉ૦ ધર્મઘોષગણિએ પ્રાકૃતમાં ૧૭ ગાથાવાળા મંત્રગર્ભિત અજિતશાંતિસ્તવન ની રચના કરી છે. (૪–૫) પં૦ મેરુનંદને તથા આ૦ જયશેખરસૂરિએ પણ અજિતશાંતિસ્તવન ની રચના કરી છે. શ્રી સકલચંદ્ર વાચકના શિષ્ય મહો૦ શાંતિચંદ્રે ૩૯ ગાથાનું ઋષભ–વીરસ્તવન સંસ્કૃત ભાષામાં રચ્યું છે અને તેના પ્રત્યેક છંદો મૂળ સ્તવન પ્રમાણે લીધા છે, તે આ અજિતશાંતિ સ્તવન કેટલું લોકપ્રિય હતું તેનું પ્રમાણ પૂરું પાડે છે.
(શ્રી પંચપ્રતિક્રમણસૂત્ર–પ્રબોધ ટીકા, અષ્ટાંગવિવરણ,
ભા. ૩, સૂત્ર ૪૫ થી ૫૮, પૃ. ૫૫૦ થી ૫૫૭)

• શાસનકંટકોદ્ધારક ઉ૦ (આ૦) હંસસાગરજીએ તેની સમીક્ષા માટે ગ્રંથ બનાવ્યો છે.

નોંધ : પં૦ કેશરકુશલે હૈદ્રાબાદમાં પણ હીરવિહાર (દાદાવાડી) બનાવ્યો. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૧૪)

મહો૦ શાંતિચંદ્રગણિના એક બીજા શિષ્ય (૬૦) પં૦ **અમરચંદ્રગણિએ** સં. ૧૬૭૦માં 'યુગપ્રધાનસંખ્યાસજ્ઝાય' (કડી : ૧૬), સં. ૧૬૭૮માં 'કુલધ્વજરાસ' અને સં. ૧૬૬૯માં 'સીતાવિરહલેખ' બનાવ્યાં.

૫૯. **ઉપા૦ સૂરચંદ્ર ગણિવર**■ – તે (૫૮ મા) મહો૦ સકલચંદ્ર ગણિવરના બીજા શિષ્ય હતા. તે મોટા કવિ, સમર્થવાદી અને શાંત સ્વભાવના હતા. તેમણે સં. ૧૬૨૧માં તેરવાડામાં ભ૦ વિજયદાનસૂરિની આજ્ઞાથી 'કુમતિકુંદકુદ્દાલ' ગ્રંથ જલશરણ કર્યો અને સંભવતઃ 'સટીકતત્ત્વતરંગિણી'ને પણ જલશરણ કર્યો. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૫૩–કલમ ૭મી)

૬૦. **મહો૦ ભાનુચંદ્ર ગણિવર** –

જીયાત્ શ્રીમદુદારવાચક સમાલંકારહારોપમો,
લોકે સંપ્રતિ હેમસૂરિસદૃશઃ **શ્રીભાનુચંદ્રશ્ચિરમ્** ।
"શ્રી શત્રુઞ્જયતીર્થશુલ્કનિવહઃ" પ્રત્યાજનોદ્યદ્યશાઃ
"સાહિ શ્રીમદકબ્બરાર્પિતમહોપાધ્યાયદ્રપ્પત્પદમ્" ॥
(સં. ૧૭૨૨, ઉ૦ સિદ્ધિચંદ્રગણિ કૃત 'કાવ્યપ્રકાશ ખંડન' શ્લોક ૨)

■ આ નામે અન્ય મુનિવરો પણ મળે છે.

૧. ખરતરગચ્છના ભ૦ જિનભદ્રસૂરિની પરંપરાના **ઉપા૦ સૂરચંદ્રગણિ**. ખરતરગચ્છમાં પણ બીજા ઉ૦ સૂરચંદ્રગણિ થયા છે. તેઓ ખરતરગચ્છના (૫૧મા) ભ૦ **જિનભદ્રસૂરિની** શિષ્યપરંપરામાં અનુક્રમે ઉપા૦ ચારિત્રોદયગણિ, ઉ૦ વીરકુશલગણિ અને **ઉપા૦ સૂરચંદ્રગણિ** થયા. તે ઉપા૦ સૂરચંદ્રગણિ વિક્રમની ૧૭મી સદીમાં થયા. તે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ફારસી, ઉર્દુ, હિન્દી, ગુજરાતી વગેરે ભાષાના અભ્યાસી હતા. **કવિ ઋષભે** ઉ૦ સૂરચંદ્રને મહાકવિ બતાવ્યા છે. તેમણે (૧) પંચતીર્થી શ્લેષાલંકાર, (૨) સં. ૧૬૬૯ના આસો સુદિ ૧૫ના અમૃત શહેરમાં 'જૈનતત્ત્વસાર', (૩) 'ચોમાસીવ્યાખ્યાન', (૪) 'વર્ષફલાફલ સજ્ઝાય' ગાથા ૩૬ (યુગપ્રધાન જિનચંદ્રસૂરિ, પૃ. ૨૦૪, ૨૦૫) અને (૫) 'પદૈકવિંશતિ' સંસ્કૃત ગ્રંથ–તેમણે 'પદૈકવિંશતિ' માં ૨૧ બોલોનો વિસ્તાર આપ્યો છે.

તેમણે તેમાં કુરાને શરીફ વગેરેના આધારે ફતુનો લોભ, સલેમાની સંદાન બુદ્ધિ અને **દરવેશોના** હીનાચારોનું ફળ, સ્વર્ગ અને નરક પામનારાનાં **પાપો** વગેરેનું વર્ણન આપ્યું છે. (જૈન સં. પ્ર., ક. ૨૨૦, પૃ. ૮૯; ક. ૨૨૫, પૃ. ૧૬૪)

ઉ૦ સૂરચંદ્રને પં૦ **ઉદયપ્રમોદ** નામે શિષ્ય (સં. ૧૭૧૯) હતા.

૨. સૂરવિજયગણિ મિશ્ર થયા. તે તપગચ્છના વિજયાનંદશાખાના ભ૦ વિજયતિલકસૂરિની આજ્ઞામાં હતા. તેમણે સં. ૧૬૭૫માં જંબૂસરમાં ચોમાસું કર્યું હતું.

ગુજરાત સિદ્ધપુરના શેઠ રામજી અને રમાદેવીને રંગજી અને ભાણજી એમ બે પુત્રો થયા. ભાણજી ૧૦ વર્ષની ઉંમરનો હતો ત્યારે ઉપા૦ સૂરચંદ્રગણિએ તે બંને ભાઈઓને દીક્ષા આપી અને તેઓનાં નામ ૧ મુનિ રંગચંદ્ર અને ૨ મુનિ ભાનુચંદ્ર રાખ્યાં.

જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૩૯માં ફતેપુરસિક્રી પધાર્યા ત્યારે મુનિ ભાનુચંદ્ર પણ સિદ્ધપુરથી તેમની સાથે ગયા. આચાર્ય મહારાજે સં. ૧૬૪૦માં ફતેપુરસિક્રીમાં તેમને પંન્યાસપદ આપ્યું (જુઓ પૃ. ૩૯૬) અને પોતે ત્યાંથી વિહાર કરી ગુજરાત પધાર્યા, ત્યારે તેમને મહો૦ શાંતિચંદ્રગણિ પાસે રાખ્યા. પં૦ ભાનુચંદ્રગણિ વચનસિદ્ધ મહાત્મા હતા, તેથી બા૦ અકબર તેને બહુ માનતો હતો. બાદશાહને એક દિવસ પોતાનું માથું દુઃખ્યું, ત્યારે પં૦ ભાનુચંદ્રજીનો હાથ પોતાના માથા પર મુકાવ્યો; અને બાદશાહને આરામ થયો. તેમને ભાનુચંદ્રજી ઉપર આ રીતે આવો વિશ્વાસ હતો.

પછી તો મહો૦ શાંતિચંદ્રગણિ પણ ત્યાંથી વિહાર કરી પં૦ ભાનુચંદ્રગણિને સમ્રાટની પાસે રાખી ગુજરાત પધાર્યા. પં૦ ભાનુચંદ્રગણિ સમ્રાટને તથા શેખ અબુલફજલને 'છ દર્શન' ભણાવતા હતા. તેમણે શાહજાદા (૧) જહાંગીર, (૨) મુરાદ અને (૩) દાનીયારને શાસ્ત્રો ભણાવ્યાં. બાદશાહને 'સૂર્યસહસ્રનામ' ભણવાની ભાવના થઈ. પં૦ ભાનુચંદ્રે તે ગ્રંથ તથા તેનો યંત્ર બનાવી તેને આપ્યાં. બા૦ અકબર તેમની પાસે દર રવિવારે 'સૂર્યસહસ્રનામ'નો પાઠ સાંભળતો હતો.

બાદશાહે પં૦ ભાનુચંદ્રજીના ઉપદેશથી ગરીબોને મોટું દાન આપ્યું.

ગુજરાતના સૂબા મીરઝા અજીજ કોકાએ જામનગરના રાજા જામને જીતી લઈ, તેના માણસોને કેદ કર્યા હતા. પં૦ ભાનુચંદ્રજીએ બાદશાહને સમજાવી, ત્યાંથી તે કેદીઓને છોડાવ્યા. બાદશાહે પં૦ ભાનુચંદ્રજીને દાનમાં સૌરાષ્ટ્ર આપી દીધો. બાદશાહ કાશ્મીરથી લાહોર પાછો આવ્યો ત્યારે પં૦ ભાનુચંદ્રજીના ઉપદેશથી સંઘે લાહોરમાં બાદશાહની રજા મેળવી, વીસ હજાર રૂપિયા ખરચી, ભગવાન શાંતિનાથનું ચૈત્ય તથા ઉપાશ્રય બનાવ્યા.

વિષકન્યાની રક્ષા : સં. ૧૬૪૮–૪૯માં શાહજાદા જહાંગીરની બીબીએ લાહોરમાં મૂળ નક્ષત્રમાં કે આશ્લેષા નક્ષત્રમાં એક શાહજાદી કન્યાને જન્મ આપ્યો. સૌએ તેને વિષકન્યા માની અનિષ્ટની શંકાથી તેને મારી નાખવા જણાવ્યું. પં૦ ભાનુચંદ્રે તેની શાંતિ માટે શેઠ થાનમલજી તરફથી લાહોરના ઉપાશ્રયમાં અષ્ટોત્તરી શાંતિસ્નાત્ર વગેરેની મોટી વિધિ કરાવી. આ ઉત્સવમાં મંત્રી કર્મચંદ્ર, બાદશાહ, શાહજાદો જહાંગીર વગેરે તથા બીજા રાજા–મહારાજા ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. બાદશાહ અને શાહજાદો પ્રભુની સામે ઊભા રહ્યા. પં૦ ભાનુચંદ્રજીએ

તેઓને 'ભક્તામર સ્તોત્ર' સંભળાવ્યું. શેઠ થાનમલજી અને મંત્રી કર્મચંદ્રે બાદશાહ અને શાહજાદાને ભેટણું ધર્યું તથા બાદશાહે અને શાહજાદાએ સોનાના પાત્રમાંથી 'ન્હવણ' લઈ, તેને પોતાની આંખે અડાડ્યું. પછી તે ન્હવણજળ અંતઃપુરમાં (જનાનખાનામાં) મોકલ્યું. સૌની અનિષ્ટની શંકા ટળી ગઈ. પછી બાદશાહ અને શાહજાદો વધુ સુખી થયા. (પ્રક. ૫૮, બા૦ જહાંગીર)

બાદશાહ ૪૦ કોશ પ્રમાણવાળા 'જૈનબંકા' નામના તળાવના કાંઠે હતો ત્યારે તેણે હિન્દી સં. ૧૬૪૯ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના રોજ પં૦ ભાનુચંદ્રના કહેવાથી આ૦ હીરવિજયસૂરિના યાત્રાસંઘનો શત્રુંજય તીર્થ ઉપર કર માફ કર્યો – એટલે વેરો, જકાત, લાગત, વેઠ વગેરે માફ કર્યાં અને ત્યાં નવાં જિનમંદિરો બનાવવાની રજા આપી તથા જ૦ ગુ૦ આ૦ વિજયહીરસૂરિને જૈનતીર્થો ભેટ આપ્યાં. (પ્રક. ૫૮, ફરમાન નં. ૪)

બા૦ અકબરે પં૦ ભાનુચંદ્રજીની પ્રશંસાના આનંદથી તથા શેઠ દુર્જનશલ્ય જૈનની પ્રેરણાથી આ૦ વિજયસેનસૂરિને ગુજરાતથી લાહોર બોલાવ્યા; અને ત્યાં આ૦ વિજયસેનસૂરિને 'સવાઈહીર'નું બિરુદ આપ્યું અને તેમની પાસે પં૦ ભાનુચંદ્રગણિને ઉપાધ્યાયપદ અપાવ્યું. આ ઉત્સવમાં શેખ અબુલફજલે ૨૫ (૧૦૮) ઘોડાનું તથા ૧૦ હજાર સોનામહોરનું દાન કર્યું.

જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિએ ઉપા૦ ભાનુચંદ્ર માટે ગુજરાતમાં મુનિ ભાવચંદ્ર અને મુનિ સિદ્ધિચંદ્ર – એમ બે શિષ્યો બનાવી, લાહોર મોકલ્યા.

જ૦ ગુ૦ આ૦ શ્રીહીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૫૨ ના ભાદરવા સુદિ ૧૧ ના દિવસે ઉના (સૌરાષ્ટ્ર)માં સ્વર્ગે ગયા. બાદશાહે ઉપા૦ ભાનુચંદ્રના ઉપદેશથી તેમના સમાધિસ્થાન માટે ૧૦ વીઘા જમીનવાળું ખેતર ભેટ આપ્યું. પં૦ રંગચંદ્રજી ગણિ આ ઈનામીપત્ર લઈ ઉના ગયા અને ત્યાં સંઘે સ્તૂપ બનાવ્યો.

ઉ૦ ભાનુચંદ્રના પ્રયત્નથી અને બાદશાહની સમ્મતિથી આગરામાં જૈનસંઘે 'ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું વિશાળ જિનાલય' બનાવ્યું. વૃદ્ધો કહે છે કે બાદશાહે તેના ખર્ચ માટે 'રોશન મહોલ્લો' ઈનામમાં આપ્યો હતો.

ઉપા૦ ભાનુચંદ્રગણિ સં. ૧૬૩૯ થી ૧૬૬૧ સુધી, એમ લાગલગાટ ૨૩ વર્ષો સુધી, મોગ્રલ દરબારમાં રહી, જહાંગીર બાદશાહની સમ્મતિથી વિહાર કરતા પં૦ સિદ્ધિચંદ્ર વગેરે પરિવાર સાથે સં. ૧૬૬૮માં ગુજરાત–અમદાવાદ પધાર્યા.

શાસ્ત્રાર્થ – તેઓ ખંભાતમાં આ૦ વિજયસેનસૂરિને વંદન કરી, મહેસાણા થઈ પાટણ પધાર્યા. ત્યાં પં૦ સિદ્ધિચંદ્રે ખરતરગચ્છવાળાને શાસ્ત્રાર્થમાં હરાવ્યા.

તેમણે પાટણમાં મોટી જિનપ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેઓ વડોદરા, ગંધાર જઈ પુનઃ પાટણ આવ્યા અને પાટણમાં સં. ૧૬૬૮–૬૯માં ચોમાસુ રહ્યા.

શાહી સત્કાર : બાદશાહ જહાંગીરે ઉ૦ વિવેકહર્ષ વગેરેના સં. ૧૬૬૬થી ૧૬૬૯ના ચોમાસા બાદ ઉપા૦ ભાનુચંદ્રગણિ વગેરેને આગરા પધારવા વિનંતિ મોકલી. આથી તે વિહાર કરી 'મેડતા' થઈ **ફલોધિ પાર્શ્વનાથ** ગયા. અહીં ખરતર-ગચ્છની આચાર્યશાખાના **ભટ્ટારકો** આ તીર્થને પોતાનું બનાવવા ઈચ્છતા હતા. **ઉપા૦ ભાનુચંદ્રે** ત્યાં રહી તે તીર્થને 'તપાગચ્છ'નું બનાવી, ત્યાંથી વિહાર કર્યો અને તેઓ આગરા પધાર્યા. બાદશાહ જહાંગીરે સં. ૧૬૬૯માં તેમનો ભારે દબદબાથી શાહી સત્કાર કર્યો.

મિલ્યા ભૂપનઈ ભૂપ આનંદ પાયા,
ભવઈ તુમે ભલઈ અહીં **ભાણચંદ** આયા,
તુમ પાસિ થિઈ મોહિ સુખ બહુત હોવઈ,
સહરિયાર ભણવા તુમ વાટ જોવઈ. ૧૩૦૯
પઢાઓ અમ પુતકું ધર્મવાત,
જિઉં અવ સુણતા તુમ પાસિ તાત;
ભાણચંદ કદી મ તુમે હો હમારે,
સબ હી થકી તુમ હો અમ્મહિ પ્યારે. ૧૩૧૦

(આ૦ વિજયતિલકસૂરિ રાસ)

બાદશાહ, બેગમો, શાહજાદા તેમજ જનાનખાનાનાં સૌ કોઈ હંમેશાં મહોપાધ્યાયજીના દર્શને આવતા હતા અને ઉપદેશ સાંભળતા હતા. સં. ૧૬૬૯થી ૧૬૭૩ સુધી આગરા રહી, પછી તેઓ વિહાર કરી મારવાડ તરફ પધાર્યા.

મહોપાધ્યાયજીના ઉપદેશથી **બુરહાનપુરમાં** ૪ નવાં જિનપ્રાસાદો અને ૧ ઉપાશ્રય તથા **માલપુરા** આદિમાં અનેક નવાં જિનાલયો બન્યાં. તેમણે માલપુરામાં વીજામત (વિજયમત)વાળાને હરાવ્યા, સં. ૧૬૭૨માં પ્રતિષ્ઠા કરી અને તે જિનપ્રાસાદ ઉપર સુવર્ણકળશ ચડાવવામાં આવ્યો. ત્યાર પછી આ૦ હીરવિજયસૂરિની ચરણપાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરી, જે આજે પણ માલપુરામાં બિરાજમાન છે. (કવિ ઋષભદાસકૃત હીરવિજયસૂરિ રાસ)

દીક્ષાઓ – તેમણે સં. ૧૬૭૨માં જાલોરમાં ચોમાસું કર્યું અને સં. ૧૬૭૩માં ૨૧ ભાઈબહેનોને દીક્ષા આપી.

મહો૦ ભાનુચંદ્રે સં. ૧૬૭૩માં મારવાડમાં અને ૧૬૭૪–૭૫માં આગરામાં કે બુરહાનપુરમાં ચોમાસાં કર્યાં. બા૦ **જહાંગીરે** સં. ૧૬૭૬ ચૈત્ર સુદિ ૧૫ના

આગરામાં મહો૦ ભાનુચંદ્ર અને ઉ૦ સિદ્ધિચંદ્રને **અહિંસા, કરમાફ તથા ધર્મ-સ્થાનોની રક્ષાનું ફરમાન** આપ્યું હતું. (જુઓ પ્રક. ૫૮, ફરમાન નં. ૧૧)

મહો૦ ભાનુચંદ્ર ગણિવર સં. ૧૭૨૨ સુધી વિદ્યમાન હતા.

શેખ અબ્દુલફજલે 'આઈને અકબરી'માં મોટા જ્ઞાની (ધર્મી) પુરુષોનાં નામ આપ્યાં છે. તેમાં તેણે પાંચમી શ્રેણીમાં ૧૩૯મા **આ૦ વિજયસેનસૂરિનું** અને ૧૪૦મા **ઉપા૦ ભાનુચંદ્રનું** નામ લખ્યું છે.

(આઈન–ઈ–અકબરી, ભા. ૨, આઈન ૩૦મી)

મહો૦ ભાનુચંદ્રગણિએ નીચે મુજબ ગ્રંથો બનાવ્યા છે.

ગ્રંથો : (૧) સૂર્યસહસ્ર(નામ)માળા–વૃત્તિ સહ.* (૨) મિથિલાનરેશ ચંદ્રદેવના પંડિત વસંતરાજે રચેલ ''વસન્તરાજ વર્ગ ૨૦ની વસન્તરાજ શાકુન'' પર ટીકા શિરોહીમાં રાજા અખયચંદ્રના રાજ્યમાં રચી અને પં૦ **સિદ્ધિચંદ્રે** (સં. ૧૬૭૩માં) તેનું સંશોધન કર્યું.• (૩) કાદંબરી પૂર્વાર્ધ–ટીકા. (૪) સારસ્વત વ્યાકરણ વૃત્તિ (સં. ૧૬૭૬ થી ૧૭૧૩; પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૯૪). (૫) કાવ્યપ્રકાશ વૃત્તિ. (૬) અભિધાન ચિંતામણિ નિર્ણીત – ભ૦ વિજયદેવસૂરિ (સં. ૧૬૭૨ થી ૧૭૧૩) રાજ્યે. (૭) વિવેકવિલાસ વૃત્તિ, સં. ૧૬૭૪માં રચી.

મહો૦ ભાનુચંદ્ર ગણિવર **આઠ અવધાન** કરતા હતા.

પરિવાર – મહો૦ ભાનુચંદ્રગણિને પરિવારમાં ૧૩ પંન્યાસ અને ૮૦ વિદ્વાન શિષ્યો હતા. વિગત આ પ્રમાણે મળે છે –

(૬૧–૧) **મહો૦ સિદ્ધિચંદ્ર ગણિવર** (જુઓ પૃ. ૪૦૫).

(૨) પં૦ ઉદયચંદ્રગણિ – સં. ૧૬૮૧માં અમદાવાદના કાલુપુરના ઉપાશ્રયમાં તેમણે 'હિતોપદેશ' રચ્યો. તેમાં તેમણે **મુનિસમ્મેલનનો** ઇતિહાસ આપ્યો છે (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૬૫થી ૩૬૭). અને તેમના શિષ્ય (૬૨) પં૦ રૂપચંદ્રે સં. ૧૬૮૫માં 'દંડક અવચૂરિ' બનાવી.

★ પં૦ ભાનુચંદ્રગણિ નહીં પણ તેમનાથી બીજા **પં૦ ભાણવિજયે** સં. ૧૬૪૮ના ફાગણ સુદિ ૯ ને શુક્રવારે ''ઉપસર્ગહર સ્તોત્ર–લઘુવૃત્તિ'' (ગ્રં. ૧૦૩૫) લખી હતી. **પં૦ અભયસોમગણિ** તથા પં૦ ભાણવિજયગણિ સં. ૧૬૬૩ મહા વદિમાં 'રોહિતાસ'માં વિરાજમાન હતા.

• વસન્તરાજશાકુનટીકા પ્રશસ્તિ –

ઇતિ શ્રીપાતશાહ શ્રી અકબ્બર જલ્લાલદીન સૂર્યસહસ્રનામાધ્યાપક શ્રી શત્રુઞ્જયતીર્થંકર-મોચનાદ્યનેક સુકૃતવિધાપક મહોપાધ્યાય શ્રીભાનુચંદ્રગણિ રચિતાયાં તચ્છિષ્યાષ્ટોત્તરશતાવધાન સાધક પ્રમુદિતપાદશાહ શ્રી અકબ્બર જલ્લાલદીન પ્રદત્તખુશફહમાપરાભિધાન મહોપાધ્યાય શ્રી સિદ્ધિચન્દ્રગણિના વિચાર્ય શોધિતાયાં વસન્તરાજટીકાયાં વિંશતિતમો વર્ગઃ ॥

(૩) પં૦ દેવચંદ્રગણિ – અહિમ્મનગરના રીંડાશાહ ગોત્રના શા૦ અંબાઈને પરબાઈ નામે પત્ની અને ગોપાલ તથા રામચંદ્ર નામે બે પુત્રો હતા. માતા તથા બંને પુત્રોએ ભ૦ વિજયસેનસૂરિના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામી આચાર્યશ્રીના હાથે દીક્ષા લીધી. આચાર્યશ્રીએ તે પુત્રોનાં નામો મુનિ દેવચંદ્ર અને મુનિ વિવેકચંદ્ર રાખ્યાં અને તે બંનેને ''મહો૦ ભાનુચંદ્રના શિષ્ય–પ્રશિષ્ય'' બનાવ્યા.

પં૦ દેવચંદ્રગણિનો સં. ૧૬૪૪માં જન્મ થયો. તેમને સં. ૧૬૬૫માં દેલવાડામાં પંન્યાસપદ અપાયું. તેમણે પંન્યાસ બન્યા ત્યારથી ગોળ તથા કડા (વિગઈ)નો સર્વથા ત્યાગ કર્યો હતો. તે હંમેશાં 'એકાસણું' અને 'ગંઠસીનું પચ્ચક્ખાણ' કરતા. ખાવાના દ્રવ્યોની મર્યાદા બાંધતા. દર મહિને છ છ ઉપવાસો વગેરે તપ કરતા.

તે મારવાડ, મેવાડ, સવાલક્ષ (સપાદલક્ષ), કુંકણ, લાટ, કાન્હડ, વાગડ, ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રમાં વિચર્યા હતા.

ગ્રંથો – તેમણે 'શોભનસ્તુતિ ટીકા', 'શત્રુંજયતીર્થ પરિપાટી સ્તવન' (કડી: ૧૧૮), 'વિચારષટ્ત્રિંશિકા', સાબલીમાં ભ૦ વિજયદેવસૂરિ પટ્ટે, આ૦ વિજયસિંહસૂરિના રાજ્યમાં 'પૃથ્વીચંદ્રરાસ', 'નવતત્ત્વચોપાઈ' તથા 'નેમિનાથ, શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ, પોસીના પાર્શ્વનાથ અને મહાવીરસ્વામીના સ્તવનો' વગેરે રચ્યાં.

તેમણે સં. ૧૬૯૭માં સરોત્તરમાં ૫ દિવસનું અનશન કરી વૈશાખ સુદ ૮ ના રોજ સ્વર્ગગમન કર્યું. તેમને પં૦ રંગચંદ્રગણિ નામે ગુરુભાઈ હતા.

(જૈનસત્યપ્રકાશ, વર્ષ : ૨, પૃ. ૬૨૭; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૨, પૃ. ૨૫૦–૨૫૧)

પં૦ દેવચંદ્રની પરંપરામાં અનુક્રમે (૬૨) પં૦ વિવેકચંદ્ર, પં૦ મુનિચંદ્ર અને મુનિ ગુણચંદ્રજી, (૬૩) પં૦ તેજચંદ્ર, (૬૪) પં૦ જિનચંદ્ર તથા (૬૫) પં૦ જીવનચંદ્ર થયા. પં૦ જીવનચંદ્ર સં. ૧૭૫૭માં વિદ્યમાન હતા.

ઉક્ત (૬૨મો) પ્રથમ પં૦ વિવેકચંદ્ર – તેમણે ભ૦ વિજયદેવસૂરિની આજ્ઞાથી ૧૭૦૯માં ફાગણ સુદ ૩ રવિવારે પાટણમાં જૈનસંઘે બનાવેલ આ૦ વિજયસિંહસૂરિની પાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરી. (પ્રક. ૬૧, પૃ. ૩૪૩)

(શ્રી જિનવિ.નો પ્રા. જૈન લે. સં., ભા. ૨, લે. નં. ૫૧૪)

બીજા પં૦ મુનિચંદ્રગણિ – સં. ૧૬૭૬ના આસો વદ ૯ ને સોમવારે તેઓ 'ખાનપુર'માં હતા. (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૯૪)

ત્રીજા મુનિ ગુણચંદ્રજી – તેમણે 'મહો૦ ભાનુચંદ્રગણિનું ચરિત્ર' લખ્યું.

૬૧–૪. પં૦ હીરચંદ્રગણિ – તેમણે સં. ૧૬૯૪માં સિરોહીના સંઘ સાથે

આબૂની યાત્રા કરી. તેમના પરિવારમાં સં. ૧૭૨૨માં (૬૨) મુનિ દીપચંદ, મુનિ રામચંદ, મુનિ જિનચંદ, મુનિ રવિચંદ વગેરે હતા. **પં૦ જિનચંદ્રની પરંપરામાં** (૬૩) ....., (૬૪) લબ્ધિચંદ્ર–સં. ૧૬૦૧ માલપુરા, (૬૫) દેવચંદ્ર, (૬૬) **ભવાનીચંદ્ર** – તેમના ગુરુભાઈ સોમચંદ્ર સં. ૧૮૩૩માં હતા.

૩૦ હીરચંદ્રગણિ, (૬૨) પં૦ માનચંદ્ર, (૬૩) પં૦ ખીમચંદ્ર, (૬૪) **મુનિ કેશરીચંદે** સં. ૧૭૬૬ ભાદરવા સુદ ૩ બુધવારે સુરતમાં **લાડવા શ્રીમાલી** વીશા ભવાનીદાસ માટે **'શ્રેણિકરાસ'** લખાવ્યો.

૬૧–૫. **ઋદ્ધિચંદ્રગણિ** – તેમણે આ૦ વિજયદેવસૂરિના સમયે 'મૃગાંક-ચરિત્ર' રચ્યું, જેનું પં૦ ઉદયચંદ્રે સંશોધન કર્યું.

(૬) **પં૦ સોમચંદ્રગણિ** – સં. ૧૬૮૫.

(૭) **પં૦ ભાવચંદ્રગણિ** – તે મહો૦ સિદ્ધિચંદ્રગણિના સહોદર ગુરુભાઈ હતા. તેઓ ખૂબ ભક્તિવાળા હતા. તેમની મોટી શિષ્યપરંપરા હતી. (૬૨) **પં૦ કનકચંદ્રગણિ**, (૬૩) પં૦ કપૂરચંદ્રગણિ, (૬૪) પં૦ મયાચંદ્રજી – તેમને પં૦ કનકચંદ્રગણિએ દીક્ષા આપી. (૬૫) **પં૦ ભક્તિચંદ્રગણિ** – તેમણે ૫૧મા **આ૦ મુનિસુંદરસૂરિની** શિષ્યપરંપરાના પં૦ શુભસુંદરગણિના 'દેલાઉલમંડન યુગાદિ-જિનસ્તવનની અવચૂરિ' બનાવી હતી (પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૦૬). (૬૬) પં૦ ઉદયચંદ્રગણિ, (૬૭) **પં૦ શિવચંદ્રગણિ** – તેમણે સં. ૧૮૭૪માં રાધનપુરમાં 'તારંગાતીર્થમંડન ભ૦ અજિતનાથનું સ્તવન' બનાવ્યું. તેમને તથા **પં૦ ઉત્તમ-વિજયગણિને** દાદાગુરુ ભક્તિચંદ્રગણિએ દીક્ષા આપી હતી. પં૦ ઉત્તમવિજય ગણિએ સં. ૧૮૦૧ વૈશાખ સુદ ૧૩ બુધવારે ડીસામાં વંદારૂવૃત્તિની અવચૂરિ ટબ્બો (ગ્રં. ૨૭૨૦) બનાવ્યો. (ભાંડાર. ઈન્સ્ટિટ્યુટ પ્રશસ્તિ સં., ભા. ૧, પ્રશ. નં. ૯૮૫). (૬૮) પં૦ જિનચંદ્રગણિ ....., (૬૯) પં૦ પ્રેમચંદ્રગણિ, (૭૦) પં૦ પ્રાગચંદ્રગણિ – તેમણે તપાગચ્છના ભ૦ વિજયદેવસૂરિ સંઘના ભ૦ વિજયજિનેન્દ્રસૂરિની ગુજરાતી પટ્ટાવલી (પાનાં–૧૭) બનાવી.

(પાલનપુરનો જૈન ગ્રંથભંડાર)

મહાયોગી : પં૦ જિનચંદ્રગણિના શિષ્ય (૬૯) પં૦ કપૂરચંદ અને પં૦ પ્રેમચંદ મોટા અધ્યાત્મી મહાયોગી હતા. તે ગિરનારની ગુફામાં વધારે રહેતા હતા. પં૦ કપૂરચંદનું બીજું નામ **ચિદાનંદ** પ્રસિદ્ધ હતું. પં૦ પ્રેમચંદગણિ તેમની તપાસ માટે ગિરનાર પધાર્યા હતા. ગિરનારના પહાડમાં તેમની ગુફા છે, જે જૈનોના તાબામાં છે. તળેટીની ધર્મશાળામાં સં. ૧૯૨૧ના પં૦ પ્રેમચંદગણિનાં અને સં. ૧૯૨૨નાં ગયાચંદગણિનાં પગલાં છે.

૬૧–૮. પં૦ સુમતિચંદ્રગણિ, (૬૨) પં૦ આનંદચંદ્રગણિ – તે મોટા પંડિત હતા. (૬૩) **પં૦ અમીચંદ્રગણિ** – તેમણે સં. ૧૭૪૦ના આસો સુદ ૩ ગુરુવારે માળવામાં માંડવગઢની તળેટીમાં નલહર ગામના શા૦ અવંતીદાસના પુત્ર બુદ્ધિનિધાન શા૦ ભગવતીદાસના પુત્રો શા૦ શિવરાજ અને હીરાચંદ, તે પૈકી શા૦ **હીરાચંદના પુત્ર કોદરને** વાંચવા માટે 'ઉત્તરજ્ઝયણ' સૂત્રની પ્રતિ લખી.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૯૫૩)

૬૦. મહો૦ ભાનુચંદ્ર ગણિવર. (પૃ. ૩૯૯થી ૪૦૩)

૬૧. મહો૦ સિદ્ધિચંદ્ર ગણિવર – તે પોતાનો પરિચય ટૂંકાક્ષરીમાં આ પ્રકારે આપે છે –

कर्ता **शतावधानानां**, विजितोन्मुक्तवादिनाम् ।
वेत्ता षडपि शास्त्राणामध्येता फारसीमपि ॥

अकब्बर सुरत्राणहृदयाम्बुजषट्पदः ।
दधानः **खुश्फहमिति** बिरुदं शाहिनाऽर्पितम् ॥

तेन वाचकचन्द्रेण **सिद्धिचन्द्रेण** तन्यते ।
भक्तामरस्य बालानां वृत्तिर्व्युत्पत्तिहेतवे ॥

(ભક્તામરસ્તોત્રવૃત્તિ પ્રારંભ)

खुशफहमनादि रंजनोद्वितीयाभिधान महोपाध्याय ।
श्रीसिद्धिचंद्रगणि विरचिता भक्तामरस्तोत्रवृत्तिः समाप्ता ॥

(ભક્તામરસ્તોત્રવૃત્તિ–પ્રશસ્તિ)

तत्पट्ट पाथोनिधिवृद्धिचन्द्र श्रीसिद्धिचन्द्राभिधवाचकेन्द्रः ।
बाल्येऽपि यं वीक्ष्य मनोज्ञरुपमकब्बर**पुत्रपदं** प्रपेदे ॥

पुनर्जहांगीरनरेन्द्रचन्द्र प्रदीयमानामपि "कामिनी" यः ।
हठेन "नोरी कृतवान्" **युवापि** प्रत्यक्षमेतत् खलु चित्रमत्रम् ॥

(વાસવદત્તાવૃત્તિ પ્રારંભ)

તે વણિકપુત્ર હતા. તેમણે નાની ઉંમરમાં દીક્ષા લીધી. **જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિએ ભાવચંદ્ર** અને **સિદ્ધિચંદ્ર** એ બે ભાઈઓને દીક્ષા આપી, ઉપા૦ ભાનુચંદ્રના શિષ્ય બનાવી, તેમની પાસે આગરા મોકલ્યા.

મુનિ સિદ્ધિચંદ્ર કામદેવ જેવા રૂપાળા હતા. તે ૧૦૮ અવધાન કરતા હતા. અસાધારણ સ્મરણશક્તિવાળા હતા. તે હસમુખા, મિષ્ટભાષી, ખુશમિજાજી અને

બોલવામાં ચતુર હતા. આથી બાદશાહ અકબરે તેમને જોતાં જ 'ખુશ્ફહમ'નું બિરુદ આપ્યું.*

બાદશાહ અકબરે તેમને પોતાના પુત્રની જેમ માન્યા હતા. બાદશાહ તેમની બહુ કાળજી રાખતો. તેમને જનાનખાના વગેરે સ્થાને આવવા–જવાની છૂટ હતી. તે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ગુજરાતી તથા ફારસી ભાષાના જાણકાર હતા.

ગૂજરાતના સૂબા અજીજ કોકાના પુત્ર **ખુરમે** સં. ૧૬૪૭માં શત્રુંજય તળેટીનું જિનમંદિર તોડી નાખ્યું અને પહાડ ઉપરના મુખ્ય જિનપ્રાસાદને ચારે બાજુએ લાકડાં ગોઠવી બાળી નાખવાનો નિર્ણય કર્યો.

આ૦ વિજયસેનસૂરિએ પં૦ સિદ્ધિચંદ્રને પત્રથી આ હકીકત જણાવી. પં૦ સિદ્ધિચંદ્રના કહેવાથી **બાદશાહે** સં. ૧૬૪૭ આસો વદિ અમાસના રોજ ફરમાન લખી મોકલી તે તીર્થની રક્ષા કરાવી અને બાદશાહે પહેલાં શત્રુંજય તીર્થમાં નવાં જિનાલયો બનાવવાનું બંધ કરાવ્યું, તે હુકમ પં૦ સિદ્ધિચંદ્રના કહેવાથી પાછો ખેંચી લીધો, એટલે ત્યાં નવાં જિનાલયો બનાવવાની છૂટ આપી.

સં. ૧૬૪૯માં જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિને જૈનતીર્થો ભેટ આપ્યા.

(પ્રક. ૫૮, ફરમાન નં. ૩, ૪)

બાદશાહ અકબર અને બા૦ જહાંગીરે **ઉ૦ ભાનુચંદ્રગણિ** તથા **પં૦ સિદ્ધિચંદ્રના** ઉપદેશથી ઘણાં શુભ કામો કર્યાં હતાં. જેની નોંધ અમે અગાઉ (પૃ. ૪૦૨ વગેરેમાં) આપી છે.

આકરી કસોટી : બા૦ જહાંગીરે સં. ૧૬૭૨માં આગરામાં પં૦ સિદ્ધિચંદ્ર-ગણિની **આકરી કસોટી** કરી. ત્યારે પં૦ સિદ્ધિચંદ્રની ઉંમર આશરે ૨૫–૩૦ વર્ષની હતી. સંભવ છે કે કોઈ શાહજાદી તેમની ઉપર આસક્ત થઈ તેની સાથે વિવાહ કરવા ચાહતી હોય, આવું ગમે તે કારણ હોય. પં૦ સિદ્ધિચંદ્રગણિ પોતાની 'વાસવદત્તાટીકા'ની પ્રશસ્તિમાં આ કસોટીનો ઉલ્લેખ કરે છે.

પ્રસંગ એવો બન્યો કે, બા૦ જહાંગીર તથા બેગમ નૂરજહાંએ તેમની પાસે નવરસનું હૂબહૂ વર્ણન સાંભળતાં તેઓને અનુભવસિદ્ધ જેવું તે લાગ્યું. આથી

★ 'ખુશ્ફહમ' એ બિરુદ છે. તેમાં 'ખુશ' એ શબ્દ ફારસીનો છે, તેનો અર્થ થાય છે 'સારી' અને 'ફહમ' એ શબ્દ અરબી ભાષાનો છે, તેનો અર્થ થાય છે 'બુદ્ધિ'. એટલે 'ખુશ્ફહમ'નો 'અસાધારણ બુદ્ધિ' એવો અર્થ થાય. પં૦ નંદિવિજયગણિને પણ 'ખુશ્ફહમ'નું બિરુદ આપ્યું હતું. પં૦ સિદ્ધિચંદ્રગણિ **ભક્તામરસ્તોત્રવૃત્તિ** ની પ્રશસ્તિમાં પોતાનું ખુશ્ફહમનાદિરંજનઃ એવું નામ બતાવે છે. 'મનાદિ' નો અર્થ થાય છે 'જાહેરાત'. એટલે 'ખુશ્ફહમ' એ એમનું જાહેર નામ હતું.

તે બંનેને વિચાર આવ્યો કે, આવો યુવક બ્રહ્મચારી–સંન્યાસી બની રહે એ ખુદાની ખફગી (નારાજી) છે. તેઓએ પં૦ સિદ્ધિચંદ્રને જણાવ્યું કે, ''તમે શા માટે હેરાન થાઓ છો ? સાધુપણું છોડી સુખેથી અમારા રાજ્યમાં રહો. તમને ૫૦૦ ઘોડેસવારોનું ઉપરીપદ આપીશું અને એક ખૂબસુરત કન્યા સાથે તમારો વિવાહ કરાવીશું. તો તમો અમારી ધારણા મુજબ વિવાહ વગેરે કરો.''

પં૦ સિદ્ધિચંદ્રે તે બન્નેને આનો 'આકરો જવાબ' વાળ્યો કે, ''મને કોઈ દુનિયાભરનું રાજ્ય આપે તો તે મારે ન જોઈએ. મને તો જગદ્‌ગુરુએ જે સાધુવેશ આપ્યો છે તેમાં જ સાચી બાદશાહત સમાયેલી છે.''

આ સાંભળી બાદશાહ જીદ્દે ચડ્યો. તેણે હુકમ કર્યો કે, ''તમે મારી વાત માનો અથવા મારા રાજ્યને છોડી બહાર ચાલ્યા જાઓ.''

પં૦ સિદ્ધિચંદ્રગણિ આ સાંભળી સં. ૧૬૭૨માં આગરાથી માલપુરા ચાલ્યા ગયા. પણ પછી બા૦ જહાંગીરે પં૦ સિદ્ધિચંદ્રને મેં જૂદા પાડી મહો૦ ભાનુચંદ્રને દુઃખી કર્યા છે, એમ સમજી પં૦ સિદ્ધિચંદ્રને માલપુરાથી પાછા આગરા બોલાવ્યા. આથી પં૦ સિદ્ધિચંદ્રજી પાછા આગરા આવ્યા.*

મહો૦ ભાનુચંદ્ર ગણિવર અને પં૦ સિદ્ધિચંદ્રગણિના ઉપદેશથી સંઘે માલપુરામાં ભ૦ સુમતિનાથનો મોટો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો.

માલપુરામાં ૧ તપાગચ્છનો શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનનો અને ૨ વિજયગચ્છનો શ્રી આદિનાથ ભગવાનનો એમ બે જિનપ્રાસાદો છે. ગામ બહાર તપગચ્છના દેવસૂરિસંઘના યતિઓનું **સમાધિસ્થાન** છે. ત્યાં યતિઓની ઘણી સમાધિઓ અને ચરણપાદુકાઓ છે. (માલપુરા માટે જુઓ, પ્રક. ૫૭)

બાદશાહ અકબરે બુરહાનપુરમાં ૩૨ ચોરોને મારી નાખવાનો હુકમ કર્યો હતો, એ માટે પં૦ સિદ્ધિચંદ્રે બાદશાહને સમજાવી તે સૌને બચાવી લીધા. એજ રીતે બાદશાહે **જયદાસ જપા** નામના 'લાડવા શ્રીમાલી વાણિયા'ને હાથીના પગે છુંદાવી મારવા હુકમ કર્યો હતો, પરંતુ પં૦ સિદ્ધિચંદ્રે તેને પણ બચાવી લીધો. આ જયદાસ જપા શ્રીમાલીએ બુરહાનપુરમાં **મોટો જિનપ્રાસાદ** બનાવ્યો હતો.

★ નવાંગીવૃત્તિકાર આ૦ **અભયદેવસૂરિએ** એકવાર યુદ્ધનું વર્ણન કર્યું, જે સાંભળતાં વ્યાખ્યાનમાં બેઠેલો રાજા હાથમાં તલવાર ખેંચી ઊભો થયો. આચાર્યે શાંત રસ વર્ણવી ઠંડો પાડ્યો. તેમજ એક રાતે અજિતશાંતિની 'અંબરંતર વિયારણીઆહિં' ગાથાના વિવેચનમાં શૃંગાર રસનું હૂબહૂ વર્ણન કર્યું. તે સાંભળી **એક રાજકુમારી** તેમની ઉપર આસક્ત થઈ. પરિણામે રાજા તરફથી આચાર્યશ્રી ઉપર આફત ઊતરી, પરંતુ આચાર્યશ્રીએ અશુચિ દેહના બીભત્સરસનું વર્ણન કરી બુદ્ધિપૂર્વક તેનો રસ્તો કાઢ્યો હતો. (આ૦ વિજયપદ્મસૂરિનો 'દેશનાચિંતામણિ' ભા. ૬, પૃ. ૧૮૧–૧૮૨)

મહો૦ ભાનુચંદ્ર ગણિવર અને પં૦ સિદ્ધિચંદ્ર વગેરે આગરાથી વિહાર કરી સં. ૧૬૭૨માં જાલોરમાં ચોમાસુ કર્યું. સં. ૧૬૭૩માં ૨૧ ભાઈ–બહેનોને દીક્ષા આપી, **સિરોહી** પધાર્યા. **ભ૦ વિજયસેનસૂરિના** સ્વર્ગગમન બાદ સં. ૧૬૭૨માં તપાગચ્છમાં બે પક્ષો પડ્યા, ત્યારે **મહો૦ ભાનુચંદ્રગણિ** વગેરે 'શ્રી વિજયાનંદસૂરિના પક્ષ'માં દાખલ થયા.

વડગચ્છના **આ૦ વિજયસુંદરસૂરિએ** સં. ૧૬૭૩ ના પોષ સુદિ ૧૩ ને બુધવારે સિરોહીનગરમાં પં૦ રામવિજયગણિને આચાર્ય બનાવી **ભ૦ વિજયતિલકસૂરિ** બનાવ્યા, અને **પં૦ સિદ્ધિચંદ્રગણિને** તેમના ઉપા૦ સિદ્ધિચંદ્રગણિ બનાવ્યા.

ઉપા૦ સિદ્ધિચંદ્રગણિએ સં. ૧૬૭૪-૭૫ પછી મોટો ભાગ ગુજરાતમાં વિજાપુર પાસેના **સંઘપુર** ગામમાં વિતાવ્યો, અને ત્યાં તેઓએ વિવિધ ગ્રંથો બનાવ્યા.

મુનિ શુદ્ધિચંદ્રજીએ સં. ૧૬૯૮ ના ભાદરવા વદ ૧૩ના રોજ વિજાપુરમાં સંસ્કૃત ભાષામાં 'દીપાલિકાકલ્પ' લખ્યો તથા તેમાં 'નાસીરદ્વિરજ્જ ગામ દ્વિતીય' વગેરે શબ્દો લખ્યા છે. (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૭૪૯)

મહો૦ સિદ્ધિચંદ્ર ગણિવરે નીચે પ્રમાણેના ગ્રંથો બનાવ્યા.

ગ્રંથો : 'કાદમ્બરી ઉત્તરાર્ધવૃત્તિ', 'શોભનસ્તુતિવૃત્તિ' (ગ્રં. ૨૨૦૦), 'વાસવદત્તાવૃત્તિ', 'ધાતુમંજરી', 'અનેકાર્થનામમાલાસંગ્રહવૃત્તિ', 'વૃદ્ધ પ્રસ્તાવોક્તિ-રત્નાકર', 'ભાનુચંદ્ર ચરિત્ર', 'વિવેકવિલાસવૃત્તિ', 'ભક્તામરસ્તોત્રવૃત્તિ'*, 'જિનશતકવૃત્તિ' સં. ૧૭૧૪, મુ. સંઘપુર, 'ચંદ્રચંદ્રિકાવૃત્તિ', સંઘપુર, 'પ્રાકૃત-સુભાષિતસંગ્રહ' સંઘપુર, 'વાસવદત્તાખ્યાનચંપૂવૃત્તિ' સં. ૧૭૨૨, સંઘપુર, 'કાવ્યપ્રકાશખંડન' સં. ૧૭૨૨, સંઘપુર, 'નેમિનાથ ચોમાસી કાવ્ય, ગુજરાતી કાવ્ય : ૪'.

મહો૦ સિદ્ધિચંદ્રની કાવ્યકળા અદ્‌ભુત હતી. જેમ કે –

શ્રાવણ –

દોહા – શ્રાવણ રિતુ રલિયામણી, ધરા સીંચી જલધાર;
ચિત્ત ચાતક પિઉ પિઉ ચવઈ, મોર કિઉ મલ્હાર. ૧

★ વિદ્વાનો માને છે કે, ઉપાધ્યાયજીએ સાતે સ્મરણોની વૃત્તિ બનાવી હતી. પણ તે મળતી નથી, તેથી એક સ્તોત્રની વૃત્તિ હોવાનું વિશ્વાસપાત્ર ગણાય છે. તેમણે આ વૃત્તિમાં પોતાના ગ્રંથોનાં અવતરણો આપ્યાં છે. આ૦ માનતુંગસૂરિએ ભક્તામરસ્તોત્ર ના ૪૪ શ્લોકો બનાવ્યા હતા. પરંતુ દિગંબરાચાર્યોએ તેમાં નવા શ્લોકો વધારી ૪૮ અને ૫૨ શ્લોકની સંખ્યા કરી. (પ્રક. ૨૯, પૃ. ૩૮૨)

હરિગીત – મલ્હાર મનહર કીય મયૂરહ, વીજ ચમકઈ ચિહુ વલઈ;
મદમસ્ત જોવન જોર માતી, વિરહી રાજૂલ વલવલઈ. ૧
નિસિ અંધારી નિરાધારી, પિયુવિહૂણી પદમણી;
ખુશફ઼હમ સાંઈ મિલિ દિલખુશ, સુહાઈ ઋતુ સાવણી. ૧

કાર્તિક –

દુહા – કઉતિગ કાતિગ માસકો, સુભિક્ષ ભયો સબ દેસ;
દંપતી પર્વ દીપાલિકા, ભાવત પરહઈ ભેખ. ૪

હરિગીત – ભલ ભેખરેખ બનાઈ ભામિની, સકલ લોક સઉ જમા;
આનંદ ગૃહ ગૃહ કરઈ ઉચ્છવ, અંગિ લાવઈ કુમકુમ. ૪
ગિરિ રેવતાચલ મિલે જગગુરુ, શીખ રાજુલકુ દઈ;
સિદ્ધિચંદ્ર કે પ્રભુ સુવર પહિલી, સિદ્ધિપુર સુંદરી લઈ. ૪
(મહો૦ સિદ્ધિચંદ્રકૃત 'નેમનાથ ચોમાસી કાવ્ય')

૩. મહો૦ હાનર્ષિગણિનો વાચકવંશ

૫૭. મહો૦ હાનર્ષિગણિ (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૯૨).

૫૮. **મહો૦ ઉદ્‌દ્યોતવિજયગણિ –**

તેમના વિશે શ્રી વિનયવિજય ગણિવર લખે છે કે –

લુંકાનો ગચ્છપતિ ઋષિ મેઘજી, ગુરુપાસે લહી દીક્ષા;
ઉદ્‌દ્યોતવિજય શ્રી આરાધું, મેઘતણી પરે શીખ્યા. ૬૦

લોંકાગચ્છના શ્રીપૂજ **કુંઅરજીસ્વામીની** પાટે ઋષિ મેઘજી થયા. (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૬૫.) તે અમદાવાદની ગાદીના 'શ્રીપૂજ' હતા, તેમની આજ્ઞામાં ઋષિ ગુણજી, ઋષિ નેનજી, ઋષિ ધર્મસિંહ, **ઋષિ શાર્દૂલ**, ઋષિ અજય વગેરે ૧૭ યતિઓ હતા. તે સૌએ આ૦ હીરવિજયસૂરિ પાસે સંવેગી દીક્ષા સ્વીકારવાનો નિર્ણય કર્યો. તેમણે અમદાવાદમાં, સં. ૧૬૨૮માં (તા. ૨-૯-૧૫૭૩માં) શેઠ થાનમલના પ્રયત્નથી બા૦ અકબરના બાદશાહી વાજાવાળા ઉત્સવમાં, **આ૦ વિજયસેનસૂરિના હાથે સંવેગી દીક્ષા** લીધી.

આ૦ વિજયસેનસૂરિએ ઋષિ મેઘજીને દીક્ષા આપી મહો૦ હાનર્ષિગણિના શિષ્ય બનાવ્યા; અને તેમનું નામ મુનિ **ઉદ્‌દ્યોતવિજયજી** રાખ્યું. તેમનાં બીજાં નામો ઉ૦ મેઘર્ષિ, ઉ૦ મહર્ષિ, ઉ૦ **ઉદ્‌દ્યોતકુશલગણિ** પણ મળે છે. સાથેના ઋષિઓમાંથી કોઈને તેમના શિષ્ય–પ્રશિષ્ય અને કોઈને બીજા–ત્રીજાના શિષ્ય–પ્રશિષ્યો બનાવ્યા. (પ્રક. ૫૯, પૃ. ૨૪૪ : પરંપરા બીજી)

આ૦ હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૩૯માં ફત્તેહપુર સિક્રી ગયા ત્યારે તેમણે મુ૦ ઉદ્‌દ્યોતવિજય વગેરેને ગુજરાતમાં રાખ્યા હતા. આ૦ વિજયસેનસૂરિ સં. ૧૬૪૯–૫૦ માં લાહોર પધાર્યા ત્યારે જ મુ૦ ઉદ્‌દ્યોતવિજય વગેરે તેમની સાથે ગયા હોવાનો સંભવ છે.

આ૦ વિજયસેનસૂરિએ સં. ૧૬૫૬ના અમદાવાદમાં તેમને પંન્યાસપદવી આપી અને એ જ વર્ષમાં વૈશાખ સુદિ ૪ ને સોમવારે મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમાં ખંભાતમાં **શેઠ સાધુમલ્લજીએ** કરેલા સૂરિપદ મહોત્સવમાં ઉપા૦ વિદ્યાવિજય-ગણિને આચાર્ય બનાવી **આ૦ વિજયદેવસૂરિ** નામ આપી પોતાની પાટે **ગચ્છનાયક** તરીકે સ્થાપન કર્યા તથા પં૦ ઉદ્‌દ્યોતવિજયજી ગણિને ઉપાધ્યાયપદ આપી **મહો૦ ઉદ્‌દ્યોતવિજયજી ગણિવર** બનાવ્યા.

મહો૦ ઉદ્‌દ્યોતવિજયજી ગણિવર શાંત, સંવેગી, વિદ્વાન અને સુબોધ હતા. તેઓ જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિ, આ૦ વિજયસેનસૂરિ અને વિજયદેવસૂરિના **મહોપાધ્યાય** હતા.

સં. ૧૬૭૩માં તપાગચ્છમાં ગચ્છભેદ થયો ત્યારે તેઓ અને તેમની શિષ્યપરંપરા આ૦ વિજયદેવસૂરિગચ્છમાં જ રહ્યા હતા.

૫૯. **પં૦ ગુણવિજયજી ગણિ** – તે પણ લોંકાગચ્છના યતિ હતા. તેમણે મહો૦ ઉદ્‌દ્યોતવિજયજીની સાથે સં. ૧૬૨૮માં **આ૦ વિજયસેનસૂરિના** હાથે સંવેગી દીક્ષા લીધી. આથી સંભવ છે કે, તે પોતાને આ૦ વિજયસેનસૂરિના શિષ્ય બતાવે છે. સં. ૧૬૩૪માં જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિ સાથે તે ફત્તેહપુર સિક્રી ગયા હતા. (જુઓ પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૦૩, ક્રમાંક : ૬)

૬૦. **પં૦ સંઘવિજયજી ગણિ** – શા૦ સંઘજી નામનો શ્રેષ્ઠી પાટણનો વતની હતો. તે બચપણથી ધર્મપ્રેમી અને વૈરાગી હતો. તેનો વિવાહ થવાનો હતો. એવામાં એક દિવસે ઉપાશ્રયમાં તે કપડું ઓઢીને સામાયિકમાં બેઠો હતો, ત્યારે તેની **ભાવિપત્ની** મુનિવરોને વાંદવા આવી. તેને તે સ્થાનમાં બેઠેલા તેના પતિ વિશે ખબર નહોતી, તેથી તેણે તેને સાધુ માની વિધિપૂર્વક વંદન કર્યું. શા૦ **સંઘજીએ** મનથી નક્કી કર્યું કે ''હવે આ સ્ત્રી મને હંમેશાં વંદન કરે એમ કરવું જોઈએ.'' આથી તેણે **આ૦ વિજયસેનસૂરિના** હાથે દીક્ષા લીધી. આચાર્યશ્રીએ તેનું નામ **મુનિ સંઘવિજય** નામ આપી, પં૦ ગુણવિજયગણિના શિષ્ય બનાવ્યા. તેના દીક્ષા ઉત્સવમાં પાટણમાં બીજા ૭ ભાઈ–બહેનોની દીક્ષા થઈ હતી.

આચાર્યશ્રીએ તેમને **પંન્યાસપદવી** આપી. તેમણે ૧. પાટણ પાર્શ્વનાથ, ૨. પંચાસરા પાર્શ્વનાથ, ૩. વિજાપુરના પદ્માવતી પાર્શ્વનાથ, ૪. કંસારી ભીડભંજન પાર્શ્વનાથ, ૫. ગોડી પાર્શ્વનાથ, ૬. વરકાણા પાર્શ્વનાથ અને ૭. માળવાના

મગશી પાર્શ્વનાથ એમ 'પાર્શ્વનાથ સપ્ત–તીર્થી સ્તોત્ર' (શ્લોક ૧૦) બનાવ્યું. સં. ૧૬૬૯માં આસો વદ ૩ ના રોજ 'ઋષભદેવસ્તવન' બનાવ્યું. સં. ૧૬૭૪માં 'કલ્પસૂત્ર'ની ટીકા નામે 'કલ્પપ્રદીપિકા' (ગ્રં. ૩૩૦૦) બનાવી, જેનું મહો૦ કલ્યાણવિજયગણિના શિષ્ય ઉપા૦ ધનવિજયગણિએ સંશોધન કર્યું હતું. પં૦ સંઘવિજયે સં. ૧૬૭૯ના મહા સુદિ ૫ ના રોજ 'અમરસેન વરસેન આખ્યાન' તથા સં. ૧૬૭૯માં **'સિંહાસન બત્રીશી'** બનાવી.

(પં૦ સંઘવિજયગણિ માટે જુઓ પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૦૬)

૬૧. **પં૦ વૃદ્ધિવિજયગણિ, પં૦ સુરવિજયગણિ** – પં૦ વૃદ્ધિવિજયગણિએ સં. ૧૬૭૪ના આસો સુદિ ૧૩ ના રોજ ભ૦ વિજયતિલકસૂરિના રાજ્યમાં અમદાવાદના ઉસ્માનપુરામાં 'શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણસૂત્રવૃત્તિ'ની પ્રતિ લખી હતી.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૭૨૬)

૪. મહો૦ હાનર્ષિગણિનો પંડિતવંશ પરંપરા

૫૭. **મહો૦ હાનર્ષિગણિ.** ૫૮. **મહો૦ ઉદ્દ્યોતવિજયગણિ.** ૫૯. **પં૦ કલ્યાણકુશલગણિ** – તેમનાં બીજાં નામ ઋષિ કાના અને કાન્હર્ષિ પણ મળે છે. તેમણે સં. ૧૬૨૮માં અમદાવાદમાં લોંકાગચ્છના ૧૮ યતિઓ સાથે આ૦ વિજયસેનસૂરીશ્વરના હાથે 'સંવેગી દીક્ષા' લીધી હતી. સં. ૧૬૩૯માં જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિ ફત્તેહપુર સિકી ગયા ત્યારે તે પણ ત્યાં સાથે ગયા હતા.

પં૦ કલ્યાણકુશલગણિ સંસ્કૃત ભાષાના મોટા વિદ્વાન હતા.

તેમણે પોતાના શિષ્ય પં૦ દયાકુશલગણિને ભણવા માટે વિ. સં. ૧૬૪૩ થી ૧૬૫૨ સુધીમાં સમસંસ્કૃતમાં વસન્તતિલકા–માલિની, હરિણી, શિખરિણી, મંદાકાન્ત, શાર્દુલ વિક્રીડિત વગેરે વૃત્તોમાં 'શ્રી મહાવીરસ્તોત્ર' (શ્લો. ૩૦) બનાવ્યું. જેની રચનાનો 'પ્રાસાદિક નમૂનો' આ પ્રમાણે જાણવો –

કેલીરસો નહિ નસારમણિ રિરંસા,
ભૂમંડલં ચ નવા કનકં સમીહે;
નોનાકસમ્પદમથો નરસમ્પદં વા,
હે દેવ ! દેહિ મમ, તે **સવિધે નિવાસમ્** ॥૨૫॥

જાને ચિન્તામણિ–સુરગવી–કામકુમ્ભાડમરાગા,
જાયન્તેડમી સતત કરવા દેવ ? તે સેવનેન ।

એતાવન્તં ખલુ તવ પુરો નાથ ! નાથેડનુબંધં,
ભૂયો ભૂયોડગણિતમહિમા, **ચિત્તચારી** ચિરં મે ॥૨૯॥

પં૦ રમણિકવિજયજી ગણિએ આ સ્તોત્રના કઠિન શબ્દોના સરલ સંસ્કૃત શબ્દો આપ્યા છે. (જૈન સ. પ્ર., વ. ૧૪, અં. ૭, ક્ર. ૧૬૩, પૃ. ૧૨૧)

૬૦. **પં૦ દયાકુશલ ગણિવર** – આ૦ વિજયસેનસૂરિ સં. ૧૬૪૯માં ફત્તેપુર સિક્રી પધાર્યા ત્યારે તે પણ ત્યાં ગયા હતા. સં. ૧૬૪૯માં તેમણે આ૦ વિજયસેનસૂરિની સ્તુતિરૂપે 'લાભોદયરાસ' તથા 'તીર્થમાલા', સં. ૧૬૮૨-૮૩માં 'શલાકાસ્તોત્ર' અને સં. ૧૬૮૫માં 'વિજયસિંહસૂરિ પદમહોત્સવ રાસ' બનાવ્યા. (પ્રક. ૬૧, પૃ. ૩૪૩)

બાદશાહની મુલાકાત : સં. ૧૬૭૩માં તપાગચ્છમાં ગચ્છભેદ થયો ત્યારે તે 'વિજયદેવસૂરિ સંઘમાં' રહ્યા હતા. પં૦ દયાકુશલગણિ સં. ૧૬૭૪ (ઈ. સ. ૧૬૧૮)માં આ૦ વિજયદેવસૂરિની આજ્ઞાથી આગરામાં ચોમાસુ રહ્યા હતા. તેઓ જુલસી સન ૧૩, ઈલાહી સન ૬૩, હીજરી સન ૧૦૨૭, શાહબાન મહિનાની તા. ૧૯મીએ, વિ. સં. ૧૬૭૪ના અષાડ મહિનામાં, સને ૧૬૧૮ના જુલાઈમાં બાદશાહ જહાંગીરને મળ્યા હતા અને તેમણે બાદશાહને આ૦ વિજયદેવસૂરિ તરફથી ધર્મલાભ કહ્યા હતા. આથી બાદશાહે ખુશી થઈને આ૦ વિજયદેવસૂરિ ઉપર ભક્તિ ભરેલો પત્ર લખ્યો હતો.

(પ્રક. ૫૮, મોગલ બા૦ ફરમાન નં. ૧૩)

પ્રાચીન અજારા તીર્થનો પરિચય પહેલાં (પ્રક. ૧, પૃ. ૪૮–૪૯માં) આવી ગયો છે. આ તીર્થના અજારા પાર્શ્વનાથ જિનપ્રાસાદના સભામંડપની દીવાલમાં ઊંચે ૧ થી ૧૧ ફૂટ લાંબા–પહોળા પાષાણમાં ખોદેલો સંસ્કૃત (પદ્ય–ગદ્ય)માં શિલાલેખ છે. તેમાં પ્રથમ શ્લોક વંચાતો નથી, જ્યારે ૨ થી ૧૫ શ્લોકનો સાર આ પ્રમાણે છે –

શિલાલેખ : સં. ૧૬૭૭ વૈશાખ સુદિ ૩ શનિવારે રોહિણી નક્ષત્રમાં સર્વ-તીર્થમાં પ્રધાન અજારાતીર્થમાં તપાગચ્છના **ભટ્ટારક વિજયદેવસૂરિના** શાસનમાં પંડિતોમાં મુખ્ય મહાતાર્કિક, સિદ્ધાંત અને વાદશાસ્ત્રોના સાગર **પં૦ કલ્યાણકુશળ ગણિવરની** કૃપાથી તેમના પ્રિય શિષ્ય, બુદ્ધિશાળી, વિદ્વાન તેમજ સંયમી ગુરુભક્ત **પં૦ દયાકુશળગણિના** મોટા પ્રયત્નથી (૧) દેવાધિદેવ ભગવાન **પાર્શ્વનાથ** તથા (૨) ગુરુદેવ ભ૦ વિજયદેવસૂરિની કૃપાથી અને 'દીવના જૈન સંઘ'ની મદદથી ઉનાના દોશી જીવરાજ શ્રીમાલીના પુત્ર **ધર્મપ્રેમી દો૦ કુંઅરજીએ** પોતાનું શુદ્ધ દ્રવ્ય વાપરી, અજારા પાર્શ્વનાથના મૂળ જિનપ્રાસાદનો **જીર્ણોદ્ધાર** કરાવ્યો. તેની જમણી તરફમાં ભ૦ ઋષભદેવની બે ચરણપાદુકા બનાવી તથા દો૦ મદને **ગુરુદેવોની ચરણપાદુકાઓ** બનાવી. અને **શા૦ ભાઈચંદે** સંઘની સહાયથી તેમની ખુશી માટે 'મોટી ધર્મશાળા' બનાવી.

પદ્ય સંસ્કૃત લખાણની નીચે સંસ્કૃતમાં ગદ્ય લખાણ છે તે આ પ્રમાણે –

સંવત ૧૬૭૭ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૩ શનૌ
શ્રી અજારાપુરમહાતીર્થજીર્ણોદ્ધારો જાતઃ ॥

શ્રી તપાગચ્છે ભટ્ટારકપ્રભુજી પૂ૰ શ્રી વિજયદેવસૂરિરાજ્યે પં૰ શ્રી મેહમુનીંદ્રગણિશિષ્ય પં૰ શ્રી કલ્યાણકુશલગણિ શિષ્ય પં૰ શ્રી દયાકુશલગણિશિષ્યેણ ।

પ્રશસ્તિરિયં લિખિતા ગણિભક્તિકુશલેન । શ્રીરસ્તુ ॥

(આત્માનંદ જૈન પ્રકાશ, પુ. ૫૯, અંક ૧૦, પૃ. ૧૩૩ થી ૧૩૫)

પં૰ દયાકુશલે 'ભ૰ વિજયદેવસૂરિ સજ્ઝાયમાલા' બનાવી.

(ઐતિહાસિક સજ્ઝાયમાલા નં. ૩૫)

અને તે જ પરિવારના પં૰ **લાભકુશલે** 'વિજયસિંહસૂરિ સજ્ઝાય' કડી–૫ બનાવી. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૬૮; ઐતિહાસિક સજ્ઝાયમાલા નં. ૩૪)

૬૧. પં૰ સુરકુશલગણિ, પં૰ **ભક્તિકુશલગણિ** –

પં૰ ભક્તિકુશલગણિ પં૰ દયાકુશલગણિના શિષ્ય હતા. ભ૰ વિજયસિંહ-સૂરિના રાજ્યમાં તેમણે સં. ૧૬૮૫ના માગશર સુદિ ૨ ને સોમવારે માંગરોળમાં 'કલ્પકિરણાવલી–પટ્ટાવલી' લખી. તે સં. ૧૬૦૭ (સં. ૧૬૭૭)ના આસો સુદિ ૧૫ના રોજ પ્રભાસપાટણમાં વિદ્યમાન હતા.

૫. મહો૰ હાનર્ષિગણિનો શ્રમણવંશ

૫૭. મહો૰ હાનર્ષિગણિ. ૫૮. મહો૰ ઉદ્દ્યોતવિજયગણિ.

૫૯. પં૰ **જીવર્ષિગણિ**.

૬૦. પં૰ **દામર્ષિગણિ** – તેમનું બીજું નામ પં૰ **ધર્મકુશલગણિ** પણ મળે છે. તેમણે સં. ૧૬૨૮માં અમદાવાદમાં **આ૰ વિજયસેનસૂરિના** હાથે મહો૰ ઉદ્દ્યોતવિજયગણિની સાથે સંવેગી દીક્ષા લીધી. તેમનો મહો૰ ઉદ્દ્યોતવિજયજીના શિષ્ય હોવાનો ઉલ્લેખ પણ મળે છે.

૬૧. પં૰ **કેશરકુશલગણિ** – તે પં૰ ધર્મકુશલગણિના શિષ્ય હતા. તેમના ઉપદેશથી સંઘે સં. ૧૬૬૭ના પોષ સુદિ ૧૦ ને રવિવારે પુષ્ય નક્ષત્રમાં વિજય મુહૂર્તમાં દિલ્હીના ૧૨મા બાદશાહ બહાદુરશાહ આલમ (સં. ૧૭૬૪ થી ૧૭૬૮)ના રાજ્યમાં હૈદ્રાબાદના સૂબા **મહમ્મદ યુસુફખાનની** મદદથી ભ૰ **વિજયરત્નસૂરિના** શાસનમાં **કુલ્પાકતીર્થમાં** ભ૰ માણેકસ્વામી ઋષભદેવના જિનપ્રાસાદનો 'જીર્ણોદ્ધાર' કરાવ્યો અને પં૰ કેશરકુશલગણિએ ભ૰ ઋષભદેવની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. (પ્રક. ૨૮, પૃ. ૩૭૭)

આ સમયે તપાગચ્છમાં સૌનું હીરવિહાર બનાવવાનું વધુ લક્ષ્ય હતું.

સૂબા **યુસુફખાન** ઉપર પં૦ કેશરકુશલગણિનો સારો પ્રભાવ હતો. સૂબાએ તેમને હૈદ્રાબાદ શહેરની બહાર ઘણી વિશાળ જમીન ભેટ આપી. પં૦ કેશરકુશલ ગણિવરે ત્યાં આ૦ **હીરવિજયસૂરિનો હીરવિહાર** બનાવ્યો.

આ સ્થાન હૈદ્રાબાદમાં આજે માત્ર **દાદાવાડી** તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.જાણવા મળે છે કે તેનાં ફારસીમાં ખતપત્ર–ફરમાનો હતાં, જે હૈદ્રાબાદના શા૦ અમરશી જુવાનમલના સમયે નાશ પામ્યાં હતાં. છતાં જે જે માસનો ઉપલબ્ધ હોય તેને બરાબર તપાસી તેનો અસલી ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ કરવો જોઈએ. અમને લાગે છે કે, આ૦ જિનકુશલસૂરિ અને પં૦ કેશરકુશલગણિ બન્નેમાં રહેલા કુશલ શબ્દના નામ સામ્યથી આ૦ જિનકુશલની દાદાવાડી બની હોય. (પ્રક. ....)

૬. મહો૦ હાનર્ષિગણિનો શ્રમણવંશ

૬૦. પં૦ દામર્ષિગણિ (પૃ. ૪૧૩).

૬૧. **પં૦ જિનકુશલ** – તેમણે સં. ૧૬૫૦માં તોડાના વતની અને રણથંભોરના મહામાત્ય ખીમસિંહ અગ્રવાલનું 'પુણ્યપ્રકાશકાવ્ય' (સર્ગ : ૮) બનાવ્યું તથા સં. ૧૬૫૨માં 'પાર્શ્વનાથ તીર્થમાલા સ્તવન' (કડી : ૨૦) રચ્યું.

(જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૧૧૯)

૬૧. **પં૦ જિનકુશલ ગણિવર** – તેઓ પં૦ દામર્ષિગણિના શિષ્ય હતા. તેમણે સં. ૧૭૨૦માં 'બૃહત્સંગ્રહણી–અવચૂરિ' લખી, તેમાં તેમણે પોતાનો **હીરવિજયસૂરિગચ્છ** બતાવ્યો છે.

૭. મહો૦ હાનર્ષિગણિનો શ્રમણવંશ

૫૭. મહો૦ હાનર્ષિગણિ. ૫૮. મહો૦ ઉદ્દ્યોતવિજયગણિ.

૫૯. પં૦ બુદ્ધિકુશલગણિ.

૬૦. મુનિ વિચારકુશલગણિ – સં. ૧૬૪૮ના પોષ વદ ૫ ને બુધવારે તેઓ વિદ્યમાન હતા.

આ પરંપરાના (૧) **પં૦ નયકુશલગણિ**, (૨) પં૦ જશકુશલગણિ, (૩) પં૦ કાંતિકુશલગણિ ઠા૦ ૩ સં. ૧૬૬૫માં મારવાડના પીંડવાડા પાસેના સીવેરા ગામમાં હતા. ત્યાંના જિનપ્રાસાદની પાછળ તેમનાં નામ કોતરાયેલાં છે. સીવેરાનો મોટો જીર્ણોદ્ધાર થતાં નવો જિનપ્રાસાદ બન્યો છે.

નોંધ : (૧) વિશેષ જુઓ – કુશલ **શાખા**, નં. ૧, ૨, ૩, પૃ. ૩૯૪. (૨) ભ૦ વિજયસેનસૂરિના શિષ્ય પં૦ હંસવિજયની પરંપરામાં પણ કુશલ શાખા ચાલી છે. જુઓ પ્રક. ૫૯, પૃ. ૨૪૫થી ૨૪૮, પરંપરા નં. ૫-૭.

૧. પં૦ શ્રીપતિ ગણિવરની શ્રમણ પટ્ટાવલી –

૫૫. આ૦ હેમવિમલસૂરિ.

૫૬. પં૦ શ્રીપતિ ગણિવર – તેમને ૮ શિષ્યો હતા.

૫૭. પં૦ જગર્ષિગણિ – તે બાલ બ્રહ્મચારી, છ વિગઈ આહારના ત્યાગી અને જીવનપર્યંત શ્રીગૌતમસ્વામીની જેમ છઠ્ઠ–અઠ્ઠમ વગેરે તપ કરનારા **મહાતપસ્વી** હતા. તેમને દેવનું સાંનિધ્ય હતું. ૧૧ અંગોના જાણકાર હતા.

તેમણે ગુજરાતના બાદશાહ તરફથી **મલેક નગદળનો** ખિતાબ પ્રાપ્ત કરનારા સૌરાષ્ટ્રના વજીર અને આ૦ હેમવિમલસૂરિનો ભક્ત શાહ **તૂણસિંહની** વિનંતિથી આ૦ વિજયદાનસૂરિની આજ્ઞા થતાં સૌરાષ્ટ્રમાં વિહાર કર્યો; અને લોંકાગચ્છના વધતા પ્રચારને ત્યાં રોક્યો અને સંવેગી સાધુઓનો વિહાર ખુલ્લો કર્યો.

તેમણે જોધપુર જઈ **ઉપા૦ પાર્શ્વચંદ્રને** શાસ્ત્રાર્થ માટે ચેલેંજ આપી હતી. તેથી ઉપા૦ પાર્શ્વચંદ્રજીએ ત્યાંના રાજા માલદેવનું શરણ સ્વીકાર્યું.

(પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૬)

પં૦ જગર્ષિગણિના શિષ્ય **ઋષિ** પં૦ **ગુણવિમલગણિએ** સં. ૧૬૦૩માં 'વિચારમંજરી' બનાવી. કોઈ સ્થાને પં૦ જગર્ષિગણિનું બીજું નામ (ઉ૦) પં૦ ગુણવિમલગણિ બતાવ્યું છે.

૫૮. પં૦ **સિંહવિમલગણિ** – તે **સંઘપતિ સોહિલના** પૌત્ર હતા અને પં૦ જગર્ષિગણિના શિષ્ય હતા. તે વિદ્વાન અને **મોટા વાદી** હતા. શરૂઆતમાં મહો૦ ધર્મસાગરગણિ સાથે વિચરતા હતા. આ૦ વિજયદાનસૂરિએ સં. ૧૬૦૮માં વરકાણા તીર્થમાં પં૦ રાજવિમલગણિ, પં૦ ધર્મસાગરગણિ તથા પં૦ હીરહર્ષગણિને ઉપાધ્યાય બનાવ્યા ત્યારે પં૦ સિંહવિમલગણિને પણ ઉપાધ્યાય બનાવવાના હતા, પરંતુ તેમની કોઈ ખાસ ભૂલ થવાથી તેમને ઉપાધ્યાય બનાવ્યા નહીં. આથી જ આ૦ હીરવિજયસૂરિએ પણ તેમને ઉપાધ્યાય બનાવ્યા નહીં.

(પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૪૧)

પં૦ સિંહવિમલગણિએ ગૌતમ નામના વાદીને હરાવ્યો હતો. **નારાયણ દુર્ગ** વગેરે રાજાઓને પ્રતિબોધ કર્યા. કાયસ્થ **માંડલિક ચંદ્રભાણ**, થાનસિંહ વગેરેને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યા હતા.

જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૩૯માં ગુજરાતથી ફત્તેપુરસિક્રી પધાર્યા ત્યારે પં૦ સિંહવિમલગણિ ગંધારથી જ તેમની સાથે હતા. એ સમયે આચાર્યશ્રીએ મેડતાથી મહો૦ વિમલહર્ષગણિ અને **પં૦ સિંહવિમલગણિ** વગેરે મુનિવરોને અગાઉ બાદશાહનો સ્વભાવ પારખવા ફત્તેપુરસિક્રી મોકલ્યા. તેમણે ત્યાં જઈ બાદશાહને

મળીને તેના સ્વભાવનો ટૂંકો પરિચય મેળવ્યો. ત્યાંથી પાછા ફરીને તે સાંગાનેરમાં આચાર્યશ્રી પાસે આવ્યા અને આચાર્યશ્રીને ફત્તેપુરસિક્રી લઈ ગયા.

પ્રતિષ્ઠા : પં૦ સિંહવિમલના સંસારી **પિતામહ સં૦ સોહિલે** ભ૦ ઋષભદેવ અને ભ૦ નેમિનાથની જિનપ્રતિમા તથા ચરણપાદુકાઓ બનાવી શૌરીપુર તીર્થમાં રાખી હતી, પણ આચાર્યનો ત્યારે યોગ ન મળવાથી તે તેમની અંજનશલાકા તેમજ પ્રતિષ્ઠા કરાવી શક્યો નહીં. આ૦ હીરવિજયસૂરિ ફત્તેપુરસિક્રી પધાર્યા. ત્યાંથી સં. ૧૬૪૦માં શૌરીપુર તીર્થની યાત્રાએ પધારતા આગરાનો જૈન સંઘ પણ **રપડી ગામે** આવ્યો અને આચાર્યદેવની સાથે શૌરીપુર તીર્થની યાત્રાએ પહોંચ્યો. અહીં આચાર્યદેવે સંઘની વિનતિથી ઉપરની બે જિનપ્રતિમા અને ચરણપાદુકાઓની અંજનશલાકા કરી **પ્રતિષ્ઠા** કરી. તેમણે અન્ય **જિનપ્રતિમાઓની પણ પ્રતિષ્ઠા કરી.**

ગ્રંથો : પં૦ સિંહવિમલગણિએ સં. ૧૬૮૫માં 'આદિનાથ સમવસરણ પ્રકરણ, ભવિકપ્રકરણ' વગેરે ગ્રંથો બનાવ્યા, જેનું મહો૦ **ધનવિજયગણિએ** સંશોધન કર્યું.

પં૦ સિંહવિમલગણિ તથા તેમના શિષ્યો પં૦ દેવવિમલગણિ વગેરે તપગચ્છમાં ગચ્છભેદ થયો ત્યારે 'વિજયાનંદસૂરિ ગચ્છ'માં ભળ્યા હતા અને તે પછી **ઉપાધ્યાય** પણ બન્યા હતા. તેમણે સં. ૧૭૧૦માં ખંભાતમાં ચોમાસુ કર્યું હતું.

૫૯. **પં૦ દેવવિમલગણિ** – તેમનું સંસારી નામ **દેવજી** હતું, માતાનું નામ સૌભાગ્યદેવી હતું અને પિતાનું નામ સાધુ શિવજી હતું. જૈનસમાજમાં ભરયુવાનીમાં સજોડે બ્રહ્મચર્યની પ્રતિજ્ઞા લેનાર શ્રાવક 'સાધુ' તરીકે ઓળખાય છે. તેમના પિતા એવા સાધુ હતા.

પં૦ દેવવિમલગણિ પં૦ સિંહવિમલગણિના મુખ્ય શિષ્ય હતા. આ૦ આનંદ-વિમલસૂરિના વરદ હસ્તે તેમણે દીક્ષા લીધી હતી. તે સમર્થ વિદ્વાન અને મોટા કવિ હતા. તેઓ પોતાના ગુરુદેવની સાથોસાથ ફત્તેપુરસિક્રી પધાર્યા હતા. તેમણે આ૦ હીરવિજયસૂરિના જીવનની ઘટનાઓ પોતાની સગી આંખે જોઈ હતી, આથી તેમણે તેમનું જીવનચરિત્ર રચવા નિરધાર કર્યો.

મહાકાવ્ય : તેમણે પ્રથમ 'હીરસુંદરકાવ્ય' સર્ગ : ૧ બનાવ્યું, પછી 'હીરસૌભાગ્યમહાકાવ્ય' સર્ગ : ૧૭ (શ્લો. ૨૭૮૮) બનાવ્યું; અને તેમણે જ તેના ઉપર સ્વોપજ્ઞ ટીકા 'સુખબોધાવૃત્તિ' (ગ્રંથ : ૬૦૦૦) બનાવી. આ ટીકા તેમણે ભ૦ **વિજયસેનસૂરિ** (સં. ૧૬૫૨ થી ૧૬૭૨)ના રાજ્યમાં અને આ૦ **વિજયદેવસૂરિના** યુવરાજકાળમાં (સં. ૧૬૫૬ થી ૧૬૭૨) બનાવી હતી.

મહો૦ કલ્યાણવિજયજી ગણિવરના શિષ્ય ઉ૦ **ધનવિજયગણિએ** આ કાવ્યનું સંશોધન કર્યું હતું. તેમણે આ કાવ્યમાં પોતાનો અનુભવ ઇતિહાસ રજૂ કર્યો છે. (હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્ય પ્રશસ્તિ)

એક ઉલ્લેખ એવો મળે છે કે, **પં૦ વિજયવિમલગણિના** શિષ્ય પં૦ વીરવિદ્યાવર એટલે **ઉપા૦ વિદ્યાસાગરગણિ** વગેરે પં૦ દેવવિમલગણિના 'વિદ્યાશિષ્યો' હતા, જેમણે 'હીરવિજયસૂરિ સલોકો' (શ્લો. ૧૨) બનાવ્યો હતો.

૬૦. **પં૦ માણેકવિમલગણિ** – પં૦ કીર્તિવિમલગણિ –

પં૦ માણેકવિમલગણિએ સં. ૧૭૧૪ ના કાર્તિક સુદિ ૧૦ ને ગુરુવારે સામી ગામમાં 'શાશ્વતજિનસ્તવન' (કડી : ૫૦) બનાવ્યું.

૬૧. **મુનિચંદ્રવિમલજી** – તે પં૦ કીર્તિવિમલગણિના શિષ્ય હતા. તેમણે સં. ૧૭૪૨ ના માહ સુદિ ૧૩ ના રોજ 'અંજનાપવનનમ ચતુષ્પદી' (પં૦ મહાનંદગણિનો અંજનાસુંદરી રાસ) ચોપાઈ (ગ્રં. ૮૬૬) લખી.

૨. પં૦ શ્રીપતિ ગણિવરની પટ્ટાવલી –

૫૬. પં૦ શ્રીપતિ ગણિવર.

૫૭. પં૦ હર્ષાનંદગણિ.

૫૮. **મહો૦ વિવેકહર્ષગણિ** – તેમના શિષ્ય **પં૦ વિદ્યાહર્ષગણિ** જણાવે છે કે – **પં૦ વિવેકહર્ષગણિ** વ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્ય, નાટક, સંગીત, જ્યોતિષ, છંદ, અલંકાર, કર્કશ, તર્ક, શૈવ ચિંતામણિ, પ્રચંડખંડનમીમાંસા, સ્મૃતિ, પુરાણ, વેદ, શ્રુતિ, પદ્ધતિ અને ૬,૩૭,૦૦૦ ગ્રંથપ્રમાણ પંચાંગ, **જૈન આગમો** વગેરે સ્વ–પર સિદ્ધાંતોના વિદ્વાન હતા. **ગણિત**, જાગ્રત, **યાવની** વગેરે સર્વ દર્શન ગ્રંથોના પ્રકાંડ અભ્યાસી હતા. જ્ઞાનથી પૂર્ણ હતા. બોલવામાં ચતુર હતા. બીજાને જીતી લેવામાં કુશળ હતા. બ્રાહ્મી, યાવની, પૃચ્છાલિપિ, વિવિધ ચિત્રકળા, નવરસ, વિવિધ નવ્ય નાટકો, ૩૬ રાગ–**રાગિણી**, તેનાં સ્થાનો, ગીતા, રાસ, પ્રબંધ, છંદ, પ્રાચીન ચરિત્રો, પ્રમાણસૂત્ર–વૃત્તિ, સમસ્યાપૂર્તિ વગેરે વિષયના ઘણા ગ્રંથો–શ્લોકો રચનારા હતા. તે દરેક પ્રકારના રાગવાળા અવાજો કાઢી શકતા તથા **આઠ અવધાન** કરતા અને 'કોષ્ટક પૂરવાં' વગેરેના પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા.

કોંકણનો રાજા, બુરહાનપુરનો શાહ, મહારાજા રામરાજ, ખિખાનખાના, નવરંગખાન વગેરે રાજા, સૂબા તથા **બાદશાહોએ** તેમના પાંડિત્યથી ખુશ થઈ **અમારિ** પ્રવર્તાવી હતી, ઘણા કેદીઓને છોડ્યા હતા તથા જાતજાતનાં શુભ કાર્યો કર્યાં હતાં. આથી પંન્યાસજીનો યશ ઘણો પ્રસર્યો હતો.

પં૦ વિવેકહર્ષગણિ 'ભક્તામરસ્તોત્ર'નો પાઠ હંમેશાં કરતા હતા, તેથી ભક્તામરસ્તોત્રનો અધિષ્ઠાયક દેવ તેમની ઉપર પ્રસન્ન હતો. પં૦ વિવેકહર્ષગણિએ તેમની સૂચનાથી કચ્છમાં વિહાર કર્યો. તેમણે સં. ૧૬૫૬નું પ્રથમ ચોમાસું **ભુજનગરમાં** અને સં. ૧૬૫૭નું બીજું ચોમાસું રાયપુરબંદરમાં કર્યું. ત્યાં **કચ્છ**, મચ્છુકાંઠો, પશ્ચિમ પંજાબ, વાગડ વગેરે જેસલામંડળના રાજા ખેંગારજીના પુત્ર મહાવિદ્વાન **ભારમલજીની** વિનતિથી ત્યાં (ભુજ) પધાર્યા.

કચ્છમાં અમારિનો ઢંઢેરો : કચ્છના રાજાએ તેમના ઉપદેશથી રાજ્યમાં અમારિ પ્રવર્તાવી. તે અમારિના દિવસો આ પ્રકારે હતા :

''કદી પણ ગાય મારવી નહીં. પર્યુષણાપર્વ અને ઋષિપંચમી એમ ૯ દિવસો, શ્રાદ્ધપક્ષ, બધી અગિયારસો, રવિવાર, અમાસ, મહારાજાનો જન્મદિવસ, રાજ્યાભિષેક દિવસ – આ દિવસોમાં કોઈએ ક્યારેય કોઈ જીવ મારવો નહીં.''

જયપત્રો : કચ્છના રાજાએ એક દિવસે પંન્યાસજીને એક વાદમાં વિજય મેળવવાથી સાત **જયવાદપત્રો** પોતાની મહોર મારીને આપ્યાં હતાં.

પંન્યાસજીએ મલકાપુરમાં વાદી મૂલજીને, બોરીદપુરમાં વાદી દેવજીને, જાલણામાં દિગંબરાચાર્યને અને (બુરહાનપુરની) રામરાજાની સભામાં વાદી આત્મારામને હરાવ્યા હતા.

રાજવિહાર : કચ્છના રાજા **ભારમલ્લે** તેમના ઉપર ભક્તિ હોવાથી ભુજનગરમાં **રાજવિહાર** નામનો 'જિનપ્રાસાદ' બનાવ્યો.

પંન્યાસજીએ સં. ૧૬૫૬માં જેસલા મંડળના **ખાખર** ગામને ધર્મોપદેશ આપી ધર્મપ્રેમી બનાવ્યું હતું. ત્યાં રાવ ભારમલનો ભાઈ **કુંવર પંચાણ** રાજા હતો. તેની રાણીનું નામ **પુષ્પાબાઈ** હતું અને તેમને દુજોજી, હાજાજી, ભીમજી, દેસરજી, દેવોજી અને કમોજી વગેરે પુત્રો હતા. ખાખરમાં ઓસવાલ જૈનોનાં અનેક ઘર હતાં, તે સૌને પંન્યાસજીએ પ્રતિબોધ આપી પોતાના **ઉપાસક** બનાવ્યા અને ખાખરને 'તપાગચ્છનું ક્ષેત્ર' બનાવ્યું.

પં૦ વિવેકહર્ષગણિએ સં. ૧૬૫૭ના માહ સુદિ ૧૦ ને સોમવારે ઘણી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

પંન્યાસજીને ઉપકેશગચ્છના **ભટ્ટારકો** તથા પૂર્ણિમાગચ્છના **કુલગુરુઓ** સાથે મેળ થતો. આથી તે તે ગચ્છના **શ્રાવકોએ** સં. ૧૬૫૭ના ફાગણ વદ ૧૦ થી **શત્રુંજયાવતાર જિનપ્રાસાદ** બનાવવો શરૂ કર્યો તથા સં. ૧૬૫૯ ના ફાગણ સુદિ ૧૦ ના રોજ તૈયાર કર્યો; અને પં૦ વિવેકહર્ષગણિ પાસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એટલે **પં૦ વિવેકહર્ષગણિ** સં. ૧૬૫૯ સુધી **પંન્યાસ** હતા.

અમારિનું બાદશાહી ફરમાન : મહો૦ વિવેકહર્ષ ગણિવર અને પં૦ પરમાનંદગણિ, પં૦ મહાનંદગણિ, પં૦ ઉદયહર્ષગણિ આદિ સં. ૧૬૬૬માં આગરામાં ચોમાસુ હતા. ત્યારે **બાદશાહ જહાંગીરે** તેમના ઉપદેશથી, પોતાના પિતાની જેમ, રાજ્યમાં પર્યુષણા (વગેરે)ના ૧૨ દિવસોમાં અમારિ પાળવાનું ફરમાન આપ્યું હતું. (જુઓ પ્રક. ૫૮, ફરમાન નં. ૧૦)

આ૦ વિજયસેનસૂરિ સં. ૧૬૬૬માં પ્રભાસપાટણમાં ચોમાસુ હતા. આગરાના જૈન સંઘે સં. ૧૬૬૭ના કાર્તિક સુદિ ૨ ના રોજ આગરાથી પ્રભાસ-પાટણ તેમની ઉપર 'સચિત્ર વિજ્ઞપ્તિપત્ર' લખી મોકલ્યો હતો. સંઘ તેમાં લખે છે કે – 'બાદશાહ જહાંગીરે ગયા પર્યુષણમાં ૧૨ દિવસનું **અમારિ ફરમાન** કરી આપ્યું છે, તેથી પૂર્વદેશ, દિલ્હી મંડલ, મેવાત મંડલ, રણથંભોરગઢ વગેરે ઘણા દેશોમાં અમારિ વર્તી છે. બાદશાહે આ હુકમ આપ્યો ત્યારે બાદશાહ જરૂખામાં બેઠો હતો. બુરહાનપુરવાળા **રામદાસજી** (બુરહાનપુરના રાજા રામરાજ) તેમની આગળ હતા. અમે ત્યાં ગયા. તેમાં પં૦ .....હર્ષગણિ સૌથી આગળ હતા. પં૦ .....હર્ષગણિ તેમની પાછળ હતા. અમે સૌ એમની પાછળ હતા. બાદશાહનો **ચિત્રકાર શાલિવાહન** ત્યાં હાજર હતો. તેણે આ વખતનું ચિત્ર દોરી લીધું છે. આ 'વિજ્ઞપ્તિપત્ર'માં તે ચિત્ર આલેખ્યું છે. અહીં પર્યુષણમાં તપ, સ્વામીવાત્સલ્ય વગેરે વધુ પ્રમાણમાં થયાં છે.

(જૈન સાહિત્ય સંશોધક, ખંડ : ૧, અંક : ૪, પૃ. ૧૦૩)

ચોરાશી મંદિર – શ્રી સ્કંદિલાચાર્યે વિ. સં. ૪૨૦ થી ૪૩૦માં મથુરામાં ભ૦ સુપાર્શ્વનાથના સ્તૂપ મંદિરમાં (૫૨૭ સ્તૂપ પાસેના જિનાલયમાં) આ૦ જંબૂ અને આ૦ હિમવંતની મદદથી ૮૪ જિનાગમોને પુસ્તકારૂઢ કર્યાં તે સ્થાન 'ચોરાશી મંદિર' તરીકે વિખ્યાત થયું.

મહો૦ વિવેકહર્ષગણિએ મથુરાના વિનાશ પછી સં. ૧૬૬૭માં મથુરામાં 'ચોરાશી જિનમંદિર'માં અંતિમ શ્રુતકેવલી **આ૦ જંબૂસ્વામીની** વિશાળ ચરણ-પાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (પ્રક. ૧, પૃ. ૪૬; પ્રક. ૨૩, પૃ. ૩૨૨)

આજે આ ચરણપાદુકા ત્યાં વિદ્યમાન છે પણ દુઃખદ ઘટના એ બની છે કે, ''દિગંબર જૈનોએ તે સ્થાનની માલિકી જમાવવા માટે તેની ઉપરનો શિલાલેખ ઘસી નાખ્યો છે અને તેની પાછળ પોતાની નવી જિનપ્રતિમા બેસાડી દીધી છે.'' (જુઓ અમારો 'જૈનતીર્થોનો ઇતિહાસ' પૃ. ૫૧૮)

મહોપાધ્યાયજીએ સં. ૧૬૬૭માં આગરામાં નદીપાર સામે કાંઠે શ્રી ચંદ્રપાલ

સંઘવી વગેરેના જિનાલયોની પ્રતિષ્ઠા કરી અને એ જ વર્ષે આ૦ વિજયસેનસૂરિની આજ્ઞાથી આગરામાં ચોમાસુ કર્યું.*

ખરતરગચ્છના આ૦ જિનસિંહસૂરિએ ભવિષ્યવાણી કરી હતી કે, સમ્રાટ અકબર પછી દિલ્હીનો શાહજાદો જહાંગીરનો પુત્ર ખુશરો થશે. આથી શાહજાદા ખુશરોએ બા૦ અકબરના મરણ બાદ પોતાના પિતા સામે બળવો કર્યો. જહાંગીરે બાદશાહ થયા પછી આ૦ જિનસિંહસૂરિ ખુશરોને બાદશાહ બનાવવાના પક્ષમાં છે એમ સમજી ગુસ્સામાં આ૦ જિનસિંહસૂરિ માટે 'તુજુકે જહાંગીર (જહાંગીર-નામા)'માં તિરસ્કારભર્યા શબ્દો લખ્યા હતા અને સાથોસાથ ખરતરગચ્છના યતિઓનો વિહાર દિલ્હીમંડળ, આગરા પ્રદેશમાં સદંતર બંધ કરાવ્યો હતો.

વિહાર ખોલ્યો : ખરતરગચ્છના ૬૭મા પ્રભાવક આ૦ જિનચંદ્રસૂરિ આનો ઉપાય કરવા, ગુજરાત–પાટણથી વિહાર કરી, સં. ૧૬૬૯માં આગરા પધાર્યા અને તેમણે મહો૦ વિવેકહર્ષ ગણિવર, પં૦ પરમાનંદ ગણિવર, પં૦ મહાનંદગણિ, મુનિ ઉદયહર્ષગણિ વગેરેનો સહકાર મેળવી, બાદશાહ જહાંગીરને મળી, સમજાવી આગરામાં ખરતરગચ્છના યતિઓનો વિહાર ખુલ્લો કરાવ્યો; અને તે સાલ ત્યાં જ ચોમાસુ કર્યું. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૮૩)

આથી સ્પષ્ટ છે કે, મહો૦ વિવેકહર્ષગણિ વગેરેએ તેમને વિહાર ખોલાવવાના પ્રયત્નમાં મોટી મદદ આપી હતી. ખરતરગચ્છના યતિવર ઉપા૦ રામલાલજી ગણિ પોતાની 'મહાજન મુક્તાવલી'માં મહો૦ વિવેકહર્ષગણિ, પં૦ પરમાનંદગણિ અને પં૦ મહાનંદગણિને સાધારણ ગચ્છરાગથી 'ખરતરગચ્છના

★ આ૦ વિજયસેનસૂરિનો સં. ૧૬૬૭ના ચોમાસાનો ક્ષેત્રાદેશ પટ્ટક આ પ્રમાણે મળે છે :

ઉ૦ **વિવેકહર્ષગણિ** આગરામાં ૧, (નદી)પાર–૨.
ઉ૦ **ભાનુચંદ્રગણિ** આગરા મધ્યે.
પં૦ જયવિજયગણિ, પં૦ વિજયહંસસત્ક સાંગાનેર ૧.
પં૦ ભીમવિજયગણિ, પં૦ જસવિજયસત્ક માલપુર ૧.
પં૦ હર્ષવિજયગણિ નરાયણું ૧.
પં૦ મહાનંદગણિ અલવર ૧.
પં૦ ધનચંદ્રગણિ, રયવાડી તથા દિલ્હી ૧.
પં૦ જયવિજયગણિ, ઉ૦ કલ્યાણવિજયગણિસત્ક શમાણું ૧.
પં૦ કમલવિજયગણિ, હીસાર ૧, મહિમ ૨.
ઋષિ પદ્મકુશલગણિ, અમિરામાબાદ.

માંડલીમાં ૧, પર્વતસરમાં ૨, ૧, શેરપુરમાં ૧. ટૂંકમાં (૧) મસુંદુમાં ૧, ટાંડામાં ૧, સીરવાડીમાં ૧. (જૈન સાહિત્ય સંશોધક, ખંડ : ૧, અંક : ૪થો)

સાધુઓ તરીકે' બતાવે છે, પણ તે તેમની ભૂલ છે. કેમકે ઇતિહાસ કહે છે કે, મહો૦ વિવેકહર્ષગણિ વગેરે 'તપગચ્છના સાધુઓ' હતા. બાદશાહ જહાંગીરનું ફરમાન પણ તેમને તપાગચ્છના હોવાનું પુરવાર કરે છે.

(જુઓ પ્રક. ૫૮, ફરમાન ૧૦મું)

પ્રતિષ્ઠા : નગરશેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીએ સં. ૧૬૮૨ના જેઠ વદિ ૯ ગુરુવારે અમદાવાદના સિકંદરપુર (બીબીપુર)માં મહો૦ વિવેકહર્ષ ગણિવરની અધ્યક્ષતામાં મહો૦ મુક્તિસાગરગણિના હાથે તૈયાર કરેલ ભ૦ ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ જિનપ્રાસાદ તથા બીજાં નાનાં–મોટાં દેરાં, બાવન દેરીઓ અને જૂની–નવી જિનપ્રતિમાઓની, મોટો ઉત્સવ કરી, ધામધૂમથી પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(પ્રક. ૫૮, પૃ. ૧૩૩–૧૩૪)

ગ્રંથો : મહો૦ વિવેકહર્ષ ગણિવરે સં. ૧૬૫૨માં વિજાપુરમાં 'વિજયહીરસૂરિ-લઘુરાસ' બનાવ્યો તથા 'વિજયહીરસૂરિ (નિર્વાણ) સજ્ઝાય' બનાવી અને ગુજરાતી ભાષામાં ગદ્ય 'પરબ્રહ્મપ્રકાશ' બનાવ્યો.

૫૮. **પં૦ પરમાનંદગણિ** – તેઓ મહો૦ વિવેકહર્ષગણિના ગુરુભ્રાતા હતા. બંને વચ્ચે અવિહડ ધર્મપ્રેમ હતો, તેથી તે બંને સાથે જ વિચરતા હતા. ગ્રંથકારો લખે છે કે, પં૦ વિવેકહર્ષગણિ અને પં૦ પરમાનંદગણિ એ બંને પં૦ હર્ષાનંદગણિની પાટે સૂર્ય–ચંદ્રની જોડી સમા હતા. પં૦ પરમાનંદગણિએ સં. ૧૬૫૨માં 'હીરવિજયસૂરિ નિર્વાણ રાસ' બનાવ્યો હતો.

(પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૨, પૃ. ૧૭૨)

પં૦ પરમાનંદગણિએ આ૦ વિજયસેનસૂરીશ્વરના શાસનમાં વિવિધ ભાષાવાળું 'વિજયચિંતામણિસ્તોત્ર' બનાવ્યું હતું. સં. ૧૬૭૧માં નાના દેશીય ભાષામાં 'સ્તવન' પણ બનાવ્યું હતું.

૫૯. **મુનિ ખેમાનંદ, પં૦ મહાનંદગણિ** – આ બંને મહો૦ વિવેકહર્ષગણિના શિષ્યો હતા. તેમનાં બીજાં નામ મુનિ ક્ષેમહર્ષ તથા મુનિ મહાહર્ષ પણ મળે છે. મુનિ ખેમાનંદ સં. ૧૬૫૪માં વિદ્યમાન હતા. પં૦ મહાનંદગણિએ સં. ૧૬૫૭માં ચોમાસામાં કચ્છના રાયપુરમાં 'અંજનાસુંદરી રાસ' બનાવ્યો. તેમણે સં. ૧૬૬૯ના માગશર વદ ૮ ને રવિવારે આરસૂ ગામમાં 'ભક્તામરસ્તોત્ર' લખ્યું હતું. પં૦ મહાનંદગણિ સં. ૧૬૬૭માં આ૦ વિજયસેનસૂરિની આજ્ઞાથી 'અલવર'માં ચોમાસુ રહ્યા હતા. સંભવ છે કે તેઓની પરંપરામાં પં૦ જિનહર્ષગણિ અને પુણ્યદેહ મહાયોગી શ્રી લાભાનંદજી-લાભહર્ષ એટલે આનંદઘનજી મહારાજ થયા હોય. (પ્રક. ૬૨, પૃ. ૩૭૦ થી ૩૭૨)

૫૯. પં૦ જિનહર્ષગણિ. (જુઓ પ્રક. ૬૨, પૃ. ૩૭૧)

પાલનપુરા શીલશાખા પટ્ટાવલી –

૫૫. ભ૦ હેમવિમલસૂરિ. ૫૬. પં૦ ચારિત્રશીલગણિ (તથા પં૦ જ્ઞાનશીલ-ગણિ). ૫૭. પં૦ સૌભાગ્યકલશગણિ–તે સં. ૧૫૭૭માં ચાંગા ગામમાં હતા.

(૧) પાલનપુરા શીલ–ચારિત્રશાખા પટ્ટાવલી –

૫૫. ભ૦ હેમવિમલસૂરિ – તેમની પરંપરા પાલનપુરા તપાગચ્છ તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ હતી.

૫૬. પં૦ ચારિત્રશીલગણિ – સંભવ છે કે, તેમનું નામ પં૦ ચારિત્રસાધુ હોય. તેમની પરંપરામાં ચારિત્ર, શીલ, સાધુ, કળશ, ધીર વગેરે શાખા ચાલી હોય. તેમના ઉપદેશથી વીરમપુરમાં, ત્યાંના સંઘે સં. ૧૫૬૮ વૈશાખ સુદિ ૭ ગુરુવારે પુષ્ય નક્ષત્રમાં ભગવાન વિમલનાથના જિનપ્રાસાદમાં રંગમંડપ બનાવ્યો. (શ્રી જિનવિ. કૃત પ્રા. લે. સં., ભા.૨, લે. નં. ૪૧૮; પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૩૨–નાકોડા તીર્થ)

(૨) પાલનપુરા શીલ–ચારિત્રશાખા પટ્ટાવલી –

૫૬. પં૦ જ્ઞાનશીલગણિ.

૫૭. પં૦ સિંહકુશલગણિ – તેમણે સં. ૧૫૬૦માં 'નંદ બત્રીશી ચોપાઈ' બનાવી હતી.

(૩) પાલનપુરા શીલ–ચારિત્રશાખા પટ્ટાવલી –

૫૬. પં૦ જ્ઞાનશીલગણિ. ૫૭. પં૦ માણેકચારિત્રગણિ.

૫૮. પં૦ વિવેકચારિત્રગણિ – તે સં. ૧૫૮૬ પ્રથમ વૈશાખ સુદિ ૭ સોમવારે વિદ્યમાન હતા. જે ભ૦ વિજયદાનસૂરિની આજ્ઞામાં હતા.

(૪) પાલનપુરા શીલ–ચારિત્રશાખા પટ્ટાવલી –

૫૬. પં૦ ચારિત્રશીલગણિ. ૫૭. **પં૦ સંઘચારિત્રગણિ** – તે પાલનપુરા ગચ્છના પાટિયાધર હતા.

૫૮. **મહો૦ વિમલચારિત્રગણિ** – તે પં૦ સંઘચારિત્રગણિના શિષ્ય હતા. તેમના ઉપદેશથી સિરોહીમાં મહાતપસ્વી સંઘપતિ જીવરાજ વીશા પોરવાડના પુત્ર સં. હીરજી પેરવાડે વિ. સં. ૧૬૦૩ પોષ સુદિ ૧ ના સિરોહીથી આબૂ તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. સંઘમાં તેમના શિષ્યો મુનિ માણેકચારિત્ર, મુનિ જ્ઞાનચારિત્ર, શ્રી હેમચારિત્ર, શ્રી સંઘધીર અને શ્રી ધર્મધીર તથા સાધ્વીઓ પ્ર૦ વિદ્યાસુમતિ, શ્રી રત્નસુમતિ વગેરે પરિવાર સાથે હતો. સંઘમાં ૧૦૦ થી વધુ વાહનો હતા. (જુઓ પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૧૩)

પં૦ હર્ષકુલગણિની પરંપરા

૫૫. આ૦ હેમવિમલસૂરિ – સ્વ. સં. ૧૫૮૩.

૫૬. **પં૦ કુલચરણગણિ** – તે મોટા વિદ્વાન હતા.

૫૭. **પં૦ હર્ષકુલ ગણિવર** – તેમનું બીજું નામ પં૦ હર્ષકલશ પણ મળે છે. તે મોટા વિદ્વાન હતા, સમર્થ કવિ હતા. તેમના ઉપર સરસ્વતીદેવી પ્રસન્ન હતી.

વર વિબુધ હર્ષકુલ, કરી 'શત અર્થ' વિચાર,
સુલતાન સનાખત, વાળ્યા સહસ અઢાર;
એમ ગચ્છપતિ કેરા, કેતા કહું અવદાત,
જે દેશ વિદેશ નર, નરપતિ વિખ્યાત. ૪૫

(આ૦ સોમવિમલસૂરિ કૃત 'તપાસોમશાખા પટ્ટાવલી')

ગુજરાતના બાદશાહ **મુજફરશાહે** સં. ૧૫૭૨માં **આ૦ હેમવિમલસૂરિને** પકડાવી કેદમાં પુરાવ્યા અને ખંભાતના જૈન સંઘનો ૧૨૦૦૦ ટકા દંડ કર્યો. પં૦ હર્ષકુલગણિ વગેરેએ બાદશાહ પાસે જઈ એ રકમ સંઘને પાછી વળાવી આપી હતી. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૨૯–ઉપસર્ગ પ્રતિકાર)

આ૦ હેમવિમલસૂરિવરે પોતાની પાટે આ૦ સૌભાગ્યહર્ષસૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા. પં૦ હર્ષકુલગણિ તેમના પક્ષમાં હતા, તેથી તેમની શિષ્યપરંપરા 'હર્ષકુલશાખા' તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ હતી. (પૃ. ૩૩૨)

પં૦ હર્ષકુલગણિએ 'ણમો અરિહંતાણં'ના ૧૧૦ અર્થ કર્યા હતા, તેથી તેઓ **'શતાર્થી'** તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા.

તેમણે સં. ૧૫૫૭માં પંચપલાશ ગામમાં 'વાસુદેવ ચોપાઈ' સં. ૧૫૮૩માં 'સુયગડંગસુત્ત'ની ટીકા 'દીપિકા' (ગ્રં. ૬૬૦૦)★, 'કવિકલ્પદ્રુમ' પલ્લવ ૧૧ (શ્લો. ૩૮૩) અને તેની સ્વોપજ્ઞ ટીકા, 'ધાતુચિંતામણિ' (જેમાં ૨૦૩૨ ધાતુઓ છે), 'બંધહેતૂદયત્રિભંગી' અને **'કાવ્યપ્રકાશ'** વગેરે ગ્રંથો બનાવ્યા હતા. પં૦ હર્ષકુલગણિએ પં૦ વિજયવિમલગણિને 'ગચ્છાચાર પઈન્નય' ભણાવ્યો હતો.

૫૮. **પં૦ ઉદયસૌભાગ્યગણિ** – તે પં૦ હર્ષકુલગણિના વિદ્યાશિષ્ય હતા. તેમનું બીજું નામ **પં૦ ઉદયકુશલ** પણ મળે છે. તેમણે સં. ૧૫૯૧માં 'સિદ્ધહેમ-શબ્દાનુશાસન–પ્રાકૃત વ્યાકરણની ઢુંઢિકા વૃત્તિ' બનાવી હતી તેમજ 'મણિભદ્ર-વીરછંદ' બનાવ્યો હતો.

★ ખરતરગચ્છીય ઉપા૦ સાધુરંગે સં. ૧૫૯૯માં સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર ઉપર દીપિકા નામની ટીકા (ગ્રં. ૧૩૪૧૬) રચી હતી.

પં૦ સંઘહર્ષગણિની પરંપરા

૫૫. આ૦ હેમવિમલસૂરિ – સ્વ. સં. ૧૫૮૩.

૫૬. પં૦ સંઘહર્ષગણિ – ખંભાત જૈનસંઘના દંડની રકમ પાછી મેળવવામાં પં૦ સંઘહર્ષગણિ પણ એક હતા. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૨૯)

૫૭. પં૦ ધર્મસિંહગણિ – તે પોતાને આ૦ આણંદવિમલસૂરિના શિષ્ય બતાવે છે. તો સંભવ છે કે તે આ૦ આણંદવિમલસૂરિના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય હોય અને તેમની આજ્ઞામાં હોય.

તેમણે સં. ૧૫૮૦ લગભગમાં 'વિક્રમરાસ' બનાવ્યો. તેમના શિષ્ય (૫૮) પં૦ જયવિમલગણિ, તેમના શિષ્ય (૫૯) પં૦ પ્રીતિવિમલગણિએ સં. ૧૬૪૯માં 'મૃગાંકકુમારરાસ' બનાવ્યો તથા 'મેઘકુમાર સજ્ઝાય' બનાવી, જે લોકપ્રિય છે.

૫૮. પં૦ રત્નસિંહગણિ – તેમણે 'નેમિભક્તામર૦' (શ્લો. ૪૫) અને 'પાર્શ્વકલ્યાણમંદિર૦' (શ્લો. ૪૫) બનાવ્યાં હતાં. 'નેમિભક્તામર'નું બીજું નામ 'પ્રાણપ્રિયકાવ્ય' પણ મળે છે.

સંભવ છે કે તેમણે જ સાત અર્થવાળા 'શ્રી નાભિનંદન જનેષુ૦ સ્તોત્ર' તથા સં. ૧૬૧૯માં છ અર્થવાળું 'શ્રી વર્ધમાન જિનકાવ્ય' બનાવ્યાં હોય. (પ્રક. ૪૩, પૃ. ૫૫૮)

પં૦ રત્નસિંહગણિના શિષ્ય (૫૯) પં૦ શિવવિજયગણિએ 'ગિરનાર તીર્થમાળા' બનાવી હતી.

પં૦ વાનરઋષિની વિમલ પરંપરાઓ

૫૫. આ૦ હેમવિમલસૂરિ. (જુઓ પૃ. ૩૩૦, પરંપરા પેલી)

૫૬. પં૦ વિજયવિમલગણિ – તેમનું બીજું નામ પં૦ વાનરઋષિ પણ મળે છે. સંભવ છે કે ત્રીજું નામ વીપાઋષિ પણ હોય. તે વિમલ શાખાના હતા. છતાં તે મહો૦ રાજવિમલગણિ સાથે રહેતા નહોતા; પરંતુ વિદ્યાપ્રેમી હોવાથી, મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરની સાથે રહેતા હતા.

તે આ૦ હેમવિમલસૂરિના શિષ્ય (૫૬) પં૦ પ્રમોદમંડનગણિ, તેમના શિષ્ય (૫૭) પં૦ સુમતિમંડનગણિના વિદ્યાશિષ્ય હતા. પં૦ સુમતિમંડનગણિ પણ બીજાને વિદ્યા આપવામાં અતિકુશળ હતા.

ગ્રંથો : તેમણે સં. ૧૬૨૨ થી સં. ૧૬૩૪ સુધીમાં 'ગચ્છાચાર પઈન્નય'ની નાની ટીકા તેમેંજ શતાર્થી પં૦ હર્ષકુલગણિ પાસે 'ગચ્છાચાર પઈન્નય'નો આમ્નાય મેળવી સં. ૧૬૬૪માં 'ગચ્છાચાર પઈન્નય'ની મોટી 'ટીકા' (ગ્રં.

૫૧૫૮) બનાવી, જેમાં તેમના શિષ્યો પં૦ વિદ્યાવિમલગણિ, પં૦ વિવેકવિમલગણિ અને ૫૦ આનંદવિજયગણિએ સહાય કરી હતી. (ટીકા પ્રશસ્તિ)

ઉપરાંત, સં. ૧૬૨૩માં 'ભાવપ્રકરણની સ્વોપજ્ઞટીકા', સં. ૧૬૫૨ થી ૧૬૭૨માં 'વિવાહપન્નતી ટીકા'ના આધારે બંધછત્રીસીની 'અવચૂરિ' (જે છપાઈ છે), 'ગુરુપર્વક્રમ' (શ્લો. ૭૩), 'જૈનેન્દ્રવ્યાકરણ'ની અનિટ્કારિકા–અવચૂરિ, સં. ૧૬૬૨માં પં૦ હર્ષકુલગણિના 'બંધહેતૂદયત્રિભંગી'ની અવચૂરિ, સાધારણ જિનસ્તવન–અવચૂરિ, 'પ્રતિલેખના કુલયં' (ગા. ૨૮) વગેરે રચ્યાં અને સં. ૧૬૩૯માં જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિની 'જંબુદ્વીવ પન્નત્તિસુત્ત ટીકા'નું સંશોધન કર્યું.

૫૭. **પં૦ વિદ્યાવિમલગણિ** – તેમનાં બીજાં નામો પં૦ વીરવિદ્યાધર, ઉ૦ **વિદ્યાસાગરગણિ**, પં૦ વિદ્યાનંદ, પં૦ વિદ્યાચંદ, **પં૦ વિદ્યાધર** વગેરે મળે છે. તે પોતાને **પં૦ વિજયવિમલગણિના** શિષ્ય બતાવે છે જ્યારે વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણ સજ્ઝાય રાસમાં પોતાને પં૦ વિદ્યાગણિવરના શિષ્ય બતાવે છે, જે પં૦ વાનરઋષિગણિના શિષ્ય હતા. પ્રસિદ્ધ કાવ્યકાર **પં૦ દેવવિમલગણિના** તે વિદ્યાશિષ્ય હતા. તે મોટા વિદ્વાન હતા. તે ગુરુ–શિષ્યો **મહો૦ ધર્મસાગરગણિ** સાથે વિચરતા હતા. પં૦ વિદ્યાવિમલગણિ એકાંતપ્રિય અથવા અલ્પ આયુષી હતા, આથી તેમનો વધુ નોંધપાત્ર ઉલ્લેખ મળતો નથી. તે સં. ૧૬૭૪ સુધી વિદ્યમાન હતા.

કેકિંદના શા૦ જગમલ ઓશવાલે પોતાની ૩૨ વર્ષની ઉંમરમાં પં૦ વિદ્યાધરની પાસે 'ચોથું વ્રત' લીધું હતું.

(શ્રી જિનવિજયજીનો પ્રા. જૈ. લે. સં., ભા. ૨, લે. નં. ૩૭૭)

ગ્રંથો : પં૦ વિદ્યાધરે વિવિધ સાહિત્ય બનાવ્યું હતું. તેમની પ્રથમ કૃતિ 'વિજયદાનસૂરિ સજ્ઝાય' (કડી : ૧૦), જે સંસ્કૃત–ગુજરાતી મિશ્રિત છે, તે મળે છે. દરેક કડીના પહેલા ચરણના પહેલા પહેલા અક્ષરો જોડવાથી 'શ્રી ગૌતમ-ગુરવે નમઃ', દરેક કડીના બીજા ચરણના પહેલા પહેલા અક્ષરો જોડવાથી 'શ્રી હેમવિમલાય નમઃ' અને દરેક કડીના ત્રીજા ચરણના પહેલા પહેલા અક્ષરો જોડવાથી 'વિજયદાનસૂરયે નમઃ' બને છે. છેલ્લી કડીમાં તેમણે પોતાનું નામ 'વિદ્યાધર' બતાવ્યું છે.

પં૦ **વિદ્યાનંદગણિએ** સં. ૧૬૭૨માં આ૦ વિજયસેનચરિત્ર, આ૦ વિજય-સેનસૂરિ નિર્વાણસજ્ઝાય (કડી : ૫૭), પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર (શ્લો. ૧૦), 'હીરવિજયસૂરિ સલોકો' (શ્લો. ૮૧), આ૦ વિજયસેનસૂરિગીત (કડી : ૯) અને આ૦ વિજયદેવ-સૂરિગીત (કડી : ૯) બનાવ્યાં. (જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૬૭, પૃ. ૨૭૦)

૫૭. **પં૦ વિવેકવિમલગણિ** – તેમણે સં. ૧૬૧૭માં પાટણમાં 'ઉત્સૂત્ર-કંદકુદ્દાલ'ની બીજી પ્રતિ લખી. તેની પુષ્પિકામાં તેમનું બીજું નામ મેઘર્ષિ મળે છે. તે સં. ૧૬૮૩ ના વૈશાખ વદ ૨ ના રોજ ખંભાતમાં હતા. તેમણે અને પં૦ આનંદવિજયે **આ૦ વિજયસેનસૂરિને** કરેલા પ્રશ્નો તથા ઉત્તરો **સેનપ્રશ્નમાં** મળે છે.

૫૭. **પં૦ આનંદવિજયગણિ** – શ્રી સંઘે તેમના ઉપદેશથી સં. ૧૬૫૯માં જેસલમેરમાં મોટો ગ્રંથભંડાર બનાવ્યો. તેમાં જ૦ ગુ૦ આ૦ હીરવિજયસૂરિની પ્રતિમા બેસાડી.

આ૦ આણંદવિજયગણિએ સંસ્કૃત ભાષા પદ્યમાં આ૦ વિ૦ સેનસૂરિ સુધીની 'તપાગચ્છ પટ્ટધર ગુર્વાવલી' પદ્ય–૭૪ સર્વ ગ્રં. ૯૭, ગ્રં. ૮૪, અક્ષર–૧૬ બનાવી છે.

૫૮. **મહો૦ સહજસાગર ગણિવર** – તે ઉ૦ **વિદ્યાસાગર ગણિવરના** શિષ્ય હતા. **મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરના** વિદ્યાશિષ્ય હતા. તેમનાં પં૦ સહજવિમલગણિ, **પં૦ સહજસાગરગણિ** એમ બે નામ મળે છે. તે સં. ૧૬૧૬માં મેડતામાં મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરની અને દાદાગુરુની સાથે ચોમાસું રહ્યા હતા. તે સૌ ત્યાંથી **જાલોર** ગયા. ત્યાં મુનિ સહજસાગરને મુનિ **જયસાગર** નામે શિષ્ય અને મુનિ **જિતસાગર** નામે પ્રશિષ્ય થયા. તે સં. ૧૬૨૧માં માળવાના 'સારંગપુર'માં ચોમાસું રહ્યા હતા.

જ૦ ગુ૦ **આ૦ વિજયહીરસૂરિએ** સં. ૧૬૨૮ ફાગણ સુદિ ૭ ને સોમવારે **આ૦ વિજયસેનસૂરિને** આચાર્ય બનાવી પોતાની પાટે સ્થાપ્યા અને ઉ૦ વિમલહર્ષ ગણિવરને **મહોપાધ્યાય** તથા **મુનિ સહજસાગરગણિ** વગેરેને **પંન્યાસ** બનાવ્યા. પં૦ સહજસાગરગણિ સં. ૧૬૩૯માં આ૦ વિજયહીરસૂરિની સાથે **'ફત્તેપુરસિક્રી'** ગયા હતા. **આ૦ હીરવિજયસૂરિવરે** સં. ૧૬૪૬ પોષ સુદિ ૧ શુક્રવારે પાટણમાં 'બાર બોલનો પટ્ટક' બનાવ્યો તેમાં **ગીતાર્થોના દસ્તખતમાં** પં૦ સહજસાગરગણિના દસ્તખત પણ લીધા હતા.

સં. ૧૬૬૮ જેઠ સુદિ ૧૪ શનિવારે અમદાવાદમાં ઉ૦ રાજસાગરગણિને ભ૦ વિજયદેવસૂરિના વાસક્ષેપથી આચાર્ય બનાવ્યા. તે ભ૦ **રાજસાગરસૂરિ** બન્યા. તેમણે પોતાનો સંઘ બનાવ્યો. તેમાં પં૦ સહજસાગરગણિ અને તેમના શિષ્ય પં૦ જયસાગર ગણિવરને ઉપાધ્યાય તથા **મહોપાધ્યાય** બનાવ્યા હતા. આથી તે બન્ને **ભ૦ વિજયદેવસૂરિના** પણ શિષ્ય અને **મહોપાધ્યાય** પણ લેખાય છે. તેઓની શિષ્યપરંપરામાં ''તપાગચ્છ વિજયદેવસૂરિસંઘની સાગરશાખાની સંવેગી શ્રમણશાખા'' મળે છે. (પ્રક. ...., સાગરશાખા પરંપરા)

આ૦ વિજયસેનસૂરિના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય તથા ભ૦ રાજસાગરસૂરિના શિષ્ય પં૦ **રવિસાગર ગણિવર** થયા. તે મહો૦ સહજસાગર ગણિવરના **વિદ્યાશિષ્ય** અને મોટા વિદ્વાન ગ્રંથકાર હતા. તેમના શિષ્ય પં૦ **જ્ઞાનસાગરગણિએ** નેમિનાથ ચંદ્રાવલા બનાવ્યા હતા. (પ્રક. ...., સાગરશાખા પરંપરા)

૫૮. **ઋષિ પંચાયણ** – (પં૦ સિંહસાગરગણિ).

૫૯. **પં૦ કૃપાસાગરગણિ** – તે પં૦ પંચાયણના શિષ્ય હતા.

તેમણે સં. ૧૬૭૪માં માંડવગઢમાં 'ઉ૦ નેમિસાગરગણિનો નિર્વાણ રાસ' બનાવ્યો હતો. આ રાસમાં તેમણે માંડવગઢનું બીજું નામ (પાટણ) પણ આપ્યું છે અને ત્યાંના ગુણવાન શ્રાવક તરીકે વીરદાન, છાજુમલ અને શા૦ જગુમલનાં નામ આપ્યાં છે.

૬૦. **પં૦ તિલકસાગરગણિ** – તેમણે સં. ૧૭૨૧માં 'ભ૦ રાજસાગરસૂરિ નિર્વાણ રાસ' બનાવ્યો (ઢાળ–૨૨), જેને શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાએ જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જરકાવ્ય સંચયમાં પ્રકાશિત કર્યો છે.

(જૈનરાસમાળા ભા. ૧, પૃ. ૨૫૨, સૂરીશ્વર ઔર સમ્રાટ)

પં૦ પ્રમોદમંડનગણિની મંડનપરંપરા

૫૫. **આ૦ હેમવિમલસૂરિ.**

૫૬. **પં૦ પ્રમોદમંડનગણિ** – તેઓ હેમવિમલસૂરિના શિષ્ય હતા.

૫૭. **પં૦ સુમતિમંડનગણિ** – તે પં૦ પ્રમોદમંડનગણિના શિષ્ય હતા. મોટા વિદ્વાન હતા. બીજાઓને વિદ્યા આપવામાં અતિકુશળ હતા. સાધુઓને ભણાવતા હતા. તેમણે સં. ૧૬૦૧ના ફાગણ વદ ૧ ને સોમવારે ગંધાર બંદરમાં 'દીવાલીકલ્પનો બાલાવબોધ' રચ્યો. સં. ૧૬૪૪માં દીપકપૂજા વિષયક 'તેજસાર-રાસ' રચ્યો. (શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ભા. ૧, પ્રશ. નં. ૩૬૦)

૫૮. **પં૦ સહજવિમલગણિ** – તે પં૦ સુમતિમંડનગણિના શિષ્ય હતા. તેમણે સં. ૧૬૫૪માં અણહિલપુર પાટણમાં, ભ૦ શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની કૃપાથી, પોતાને તથા પં૦ વિદ્યાવિમલગણિને વાંચવા માટે અને પોતાના શિષ્ય પં૦ વિજયવિમલ-ગણિને ભણાવવા માટે 'શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણસૂત્ર' લખ્યું.

(શ્રી પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ભા. ૨, પ્રશ. નં. ૬૦૫)

પ્રભાવક જૈનો – ઇડરના રાજવંશમાં ઘણા રાજાઓ જૈન તથા જૈનધર્મ પ્રત્યે પ્રેમવાળા થયા હતા.

(૧) **ઇડરનો રાજા ભાણ** – તે મહો૦ હેમવિમલસૂરિનો ભક્ત હતો.

(૨) ઈડરનો રાજા નારાયણ – તે મહો૦ શાંતિચંદ્રગણિનો ભક્ત હતો. (જુઓ પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૯૬)

(૩) ઈડરનો શેઠ સાયર. (પ્રક. ૫૪, પૃ. ૩૨૪; પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૩૦)

(૪) ઈડરનો કોઠારી શ્રીપાળ. (પ્રક. ૫૪, પૃ. ૩૨૪; પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૩૦)

જૈન તીર્થો –

જૈનધર્મમાં (૧) કલ્યાણક તીર્થ, (૨) અતિશય તીર્થ અને (૩) ચમત્કારી તીર્થ, એમ ત્રણ જાતનાં તીર્થો બન્યાં છે.

શંખેશ્વરજી, કુલ્પાકજી, અંતરીક્ષજી, કંબોઈ, ઓશિયા, રામસેન, જીરાવલા, ફલોધિ, કેશરીયાજી, નાકોડા, ચાંદનગાંવ, ભોંયણીજી વગેરે ચમત્કારી તીર્થો છે. ચમત્કારી તીર્થમાં અધિષ્ઠાયકદેવ ચમત્કારો બતાવે છે. જનતા ચમત્કારી તીર્થોને બહુ માને છે.

અમે પ્રક. ૩૬, પૃ. ૧૮૨માં રામસેન તીર્થ તથા તેના અધિષ્ઠાયક યક્ષનો પ્રસંગ આપ્યો છે. જીરાવલા તીર્થનો પરિચય પણ આપ્યો છે.*

ભ૦ હેમવિમલસૂરિના સમયે (૧) વરકાણા તીર્થ અને (૨) નાકોડા તીર્થ પ્રસિદ્ધ હતાં, તે આ પ્રમાણે –

★ **જીરાવલા તીર્થ** – આપણે આ૦ અજીતદેવસૂરિ, જીરાવલા તીર્થનો ઇતિહાસ અને જીરાવલા ગચ્છનો પરિચય પહેલાં (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૭૯, ૪૧૫; પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૩૬; પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૨૯, ૫૩૯માં) જોઈ ગયા છીએ. વિશેષ શિલાલેખોના આધારે આ પ્રમાણે જાણવા મળે છે –

(૧) વડગચ્છના આ૦ દેવચંદ્રસૂરિ – (૪૧મા) આ૦ વાદિદેવસૂરિની પાટે આ૦ જિનચંદ્ર (જિનભદ્રસૂરિ) થયા. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૫૦, ૪૫૬, ૪૬૨), જે મોટા શ્રમણસમુદાયવાળા હતા. તેમના પટ્ટધર આ૦ રામચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી જીરાવલા પાર્શ્વનાથના જિનપ્રાસાદમાં દેરીઓ બની હતી. ઉપરાંત સં. ૧૪૧૫ ચૈત્ર વદ ૬ બુધ અનુરાધા નક્ષત્રમાં અને સં. ૧૪૧૩ના ફાગણ સુદ ૧૩ સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પણ જુદી જુદી દેરીઓ બની હતી.

જૈન તીર્થો : જીરાવલા ગચ્છની પટ્ટાવલી પહેલી –

(૧) ભ૦ વીરસિંહસૂરિ.

(૨) ભ૦ વીરચંદ્રસૂરિ – સં. ૧૪૩૫ મહા વદ ૧૨ સોમવાર.

(૩) ભ૦ શાલિભદ્રસૂરિ – સં. ૧૪૫૩ વૈશાખ સુદ ૨ સોમવાર.

જીરાવલા ગચ્છની પટ્ટાવલી બીજી

(૧) ભ૦ ઉદયચંદ્રસૂરિ – ૧૫૦૮ જેઠ સુદ ૧૦ સોમ.

(૨) ભ૦ સાગરચંદ્રસૂરિ – સં. ૧૫૨૭ મહા વદ ૭ રવિ. ➡

નોંધ : 'જૈન પરંપરાના ઇતિહાસ'ની પ્રથમ આવૃત્તિમાં અત્રે 'મગરવાડા' (તથા 'આગલોડ' અને 'ઉજ્જૈન') તીર્થની અર્થાત્ 'શ્રી માણિભદ્રવીર'ની માહિતી આપવામાં આવી હતી; પરંતુ આ માહિતી પ્રકરણ ૫૬ના અનુસંધાન રૂપ હોય, બીજી આવૃત્તિમાં પ્રકરણ ૫૫ ને બદલે પ્રકરણ ૫૬માં પ્રગટ કરીએ છીએ. – સંપાદક

(૧) શ્રી વરકાણા તીર્થ :

सर्वानंदजयश्रियां वरप्रदः सर्वत्र सेवाजुषाम्
योऽभूद् वा वरसौख्य च्यिच्युतिमहावाक्यप्रकाशोवरम्
यद् वाऽऽसीद् वरकाणकः किमिति सत्ख्यातिस्त्रिधार्थेवतत्
स श्रीपार्श्वविभुः प्रभावविभूताभावाय भूयाद् भुवि ॥१॥

(નિગમમતના આ૦ વિનયહંસસૂરિ કૃત શ્રી જિનસ્તોત્ર કોશ–૫૫મું સ્તોત્ર, શ્લો. ૧૧, પૃ. ૮૩)

મારવાડની ગોલવાડમાં **રાણી** સ્ટેશનથી ૩ માઈલ દૂર અને **નાડોલ** શહેરથી ૬ માઈલ દૂર **વરકાણા** ગામ છે. ગામ નાનું છે પણ આ ગામ ગોલવાડ પ્રાંતના જૈનોની પંચાયતનું મુખ્ય સ્થાન તથા ગોલવાડની પંચતીર્થીમાં મુખ્ય તીર્થ છે. ગામની વચ્ચે બાવન દેરીઓવાળો પ્રાચીન વિશાળ અને ભવ્ય જિનપ્રાસાદ વિદ્યમાન છે.* જેમાં રંગમંડપ અને નવ ચોકીના એક થાંભલા ઉપર સં. ૧૨૧૧નો લેખ છે. જિનપ્રાસાદમા મૂળનાયક તરીકે ભ૦ પાર્શ્વનાથની ધાતુની પ્રાચીન ભવ્ય પ્રતિમા બિરાજમાન છે.• તેનું પરિકર સં. ૧૭૦૭માં બન્યું છે. જિનપ્રાસાદમાં બીજી પણ ઘણી પ્રતિમાઓ છે. ભ૦ **હેમવિમલસૂરિવરે** ભક્તામર સ્તોત્ર અને કલ્યાણમંદિર સ્તોત્રની પાદપૂર્તિરૂપે મંદાક્રાન્તામાં **વરકાણા પાર્શ્વનાથનું સ્તોત્ર** શ્લો. ૪૬ બનાવ્યું હતું. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૩૦)

➡ **જીરાવલા ગચ્છની પટ્ટાવલી ત્રીજી**

(૧) ભ૦ દેવાનંદસૂરિ – સં. ૧૬૫૧ વૈશાખ સુદ ૫ શુક્રવાર.

(૨) ભ૦ સોમસુંદરસૂરિ – સં. ૧૬૫૧ વૈશાખ સુદ ૫ (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૫૨૯).

(તપા૦ ત્રિસ્તુતિક આ૦ વિજયયતીન્દ્રસૂરિનો જૈન પ્રતિમા લેખસંગ્રહ, ભા. ૧, લેખ નં. ૬૨, ૯૯, ૧૩૮, ૨૫૬, ૩૦૯, ૩૧૦)

★ સૈકાઓ પહેલાં આ શહેર ખૂબ આબાદ હોવું જોઈએ. જૈનોની સંખ્યા પણ સારા પ્રમાણમાં હોવી જોઈએ. જિનાલયની ભવ્યતા અને વિશાળતા એની શાખ પૂરે છે. કારીગરીમાં, બીજાં સારાં જૈનમંદિરોની હરિફાઈ કરે એવું આ જિનાલય છે.

(ભાવનગર–શિખરજી સ્પેશીયલ સ્મરણાંક, પૃ. ૪૩)

• મૂળનાયકની પ્રતિમા સામે નવ ચોકીના થાંભલા પાસે પથ્થરનો એક હાથી છે અને તેના ઉપર જે શ્રેષ્ઠીની તથા તેના ધર્મપત્નીની મૂર્તિઓ છે તે જ આ જિનાલયના નિર્માતા હશે એવું અનુમાન નીકળે છે. (ભાવનગર.... સ્મરણાંક, પૃ. ૪૩)

(૫૪) ભ૦ સાધુરત્નસૂરિના શિષ્ય કવિ ચક્રવર્તી સર્વરાજ ગણિવરે સં. ૧૫૪૯ કાર્તિક વદ ૧૨ ના રોજ માંડવગઢમાં 'આનંદસુંદર ગ્રંથ' બનાવ્યો હતો. તેની પ્રશસ્તિમાં ''શ્રી વરકાણા પાર્શ્વ પ્રસન્નો ભૂયાત્'' એમ લખ્યું છે.

(પ્રક. ૫૪, પૃ. ૩૨૬)

આથી અનુમાન થાય છે કે સં. ૧૫૪૯ થી વરકાણા પાર્શ્વનાથનું આ સ્થાન તીર્થ તરીકે વિખ્યાત હતું.

જિનપ્રાસાદમાં પેસતાં ડાબી તરફના હાથી પાસે મોટો શિલાલેખ છે. તેમાં ઉલ્લેખ છે કે મેવાડના **રાણા જગત્‌સિંહે** તપગચ્છના ભ૦ વિજયદેવસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૬૮૬ પોષ વદ ૮ શુક્રવારે જાહેર કર્યું છે કે, 'વરકાણામાં દર સાલ પોષ વદમાં ૮, ૯, ૧૦ અને ૧૧ ને દિવસે મેળો ભરાય છે. રાજ્યે આ મેળામાં જાત્રાળુઓનું કોઈ જાતનું મહેસુલ લેવું નહીં.' મેવાડના રાણાઓએ ઘણી ભેટ–સોગાદો આપી હતી, તેના તામ્રપત્રો વિદ્યમાન છે.

આ૦ વિ૦ વલ્લભસૂરિ અને આ૦ વિ૦ લલિતસૂરિના ઉપદેશથી ગોલવાડના જૈનસંઘે અહીં ''વરકાણા પાર્શ્વનાથ જૈન વિદ્યાલય ગુરુકુલ'' બનાવ્યું છે.

(જુઓ અમારો જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ, પૃ. ૩૨૨ તથા
પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૪૩; પ્રક. ૬૦, પૃ. ૩૧૬)

(૨) નાકોડા તીર્થ :

મારવાડમાં માલાણી પરગણામાં બાલોતરા રેલ્વે સ્ટેશનથી ૭ માઈલ દૂર પહાડોની વચ્ચે પ્રસિદ્ધ તીર્થ **નાકોડાજી** આવેલ છે.

લોકવાયકા છે કે – એક રાજાના (૧) વીરમસેન અને (૨) નકોરસેન એ બે રાજકુમારોએ પહાડીઓની વચ્ચે ૨૦ માઈલના ફાસલે (૧) વીરમપુર અને (૨) નક્કોરપુર (નાકોરા) નામે નગર વસાવ્યાં તથા બન્નેએ જૈનધર્મ સ્વીકારી (૧) ભ૦ **ચંદ્રપ્રભુ** અને (૨) ભ૦ **પાર્શ્વનાથના** મોટાં જિનપ્રાસાદો બનાવ્યાં; અને આ૦ સ્થૂલિભદ્રસ્વામી (વીર સં. ૧૭૦ થી ૨૧૫)ના હાથે તેઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

વીરમપુરમાં વિ. સં. ૯૦૯માં ૨૭૦૦ જૈનઘર બન્યાં હતાં. અહીંના **શા૦ હરખચંદજી તાતેડ જૈને** ભ૦ ચંદ્રપ્રભુના જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરી, તેના મૂળનાયક ભ૦ ચંદ્રપ્રભુને ભોંયરામાં પધરાવી નવા ભ૦ **મહાવીરસ્વામીને** મૂળનાયક તરીકે બેસાડ્યા.

આ પ્રતિમા સં. ૧૨૨૩માં ખંડિત થવાથી સંઘે ત્યાં ભ૦ **મહાવીરસ્વામીની** બીજી નવી પ્રતિમા સ્થાપી. **બા૦ આલમશાહે** (સં. ૧૨૮૦ આસપાસ) વીરમપુર ભાંગ્યુ અને જિનપ્રાસાદ તોડ્યું. પછી તે નાકોરા ભાંગવા ગયો; પણ **સંઘે** ત્યાંથી

૨ ગાઉ દૂર કાંડાગામ પાસેના કાલીદ્રહમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથ વગેરેની ૧૨૦ પ્રતિમા પધરાવી દીધી. આથી બાદશાહે નગર અને ખાલી બનેલાં જિનપ્રાસાદ તોડ્યાં. ત્યાર બાદ વીરમપુર ફરી વસતા જૈનોએ જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. ત્યારે એક જૈનને સ્વપ્ન આવ્યું કે, ''કાલીદ્રહમાં ભ૦ પાર્શ્વનાથ છે તેને અહીં લાવી બેસાડો.'' આથી સંઘે કાલીદ્રહમાંથી ૧૨૦ જિનપ્રતિમાઓ લાવી, મૂળનાયક તરીકે ભ૦ નાકોડા પાર્શ્વનાથને બેસાડી મંદિરમાં સર્વ પ્રતિમાઓને પધરાવ્યાં. ત્યારથી વીરમપુર* નાકોરા–**નાકોડા** તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું.

ત્યાં આજે (૧) નાકોડા પાર્શ્વનાથનું જિનાલય, (૨) લચ્છી(લક્ષ્મી)બાઈનો ઋષભજિનપ્રાસાદ અને (૩) માલાશાહનું ટેકરા ઉપર બનેલ ભ૦ શાંતિનાથનું મંદિર, એમ ત્રણ જિનાલયો છે. જે ભવ્ય, વિશાળ, સુંદર કારીગરીવાળાં તથા ઊંચા શિખરવાળાં છે. તે ત્રણે જિનપ્રાસાદોનો પરિચય આ પ્રમાણે છે :

(૧) **નાકોડા પાર્શ્વનાથનું જિનાલય – મહો૦ સમયસુંદર** ગણિવરે આ તીર્થનું ''નીત નામ જપો શ્રી નાકોડા'' સ્તવન બનાવ્યું છે. આ તીર્થ પલ્લીવાલ શ્વેતાંબર જૈનોએ સ્થાપ્યું છે. તેમાં ૧૨ થી ૧૭મી શતાબ્દી સુધીની ઘણી જિનપ્રતિમાઓ છે, જે દરેકની ઉપર વિવિધ સાલના શિલાલેખો છે.

એક કાઉસગ્ગીઆ ઉપર વિ. સં. ૧૨૦૩ નો લેખ છે.

શ્રી નાકોડા પાર્શ્વનાથની કૃપાથી, રાવલ જગમાલના રાજ્યમાં, પલ્લીવાલ ગચ્છના ભ૦ **યશોદેવસૂરિની** પરંપરામાં થયેલ ઉપા૦ સુમતિશેખરના ઉપદેશથી જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો અને સં. ૧૬૭૮ બીજા અષાડ સુદ ૨ રવિવારે રંગમંડપની ચોકી બનાવવામાં આવી (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૪૫) તેમજ સં. ૧૬૮૨ અષાઢ સુદ ૬ સોમવારે **નદીમંડપ** બનાવવામાં આવ્યો.

અહીં ૨૩ ઈંચ ઊંચી શ્યામવર્ણની શ્રી નાકોડા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા મૂળનાયક તરીકે છે. અહીંના ક્ષેત્રપાલ અધિષ્ઠાયક **નાકોડા ભૈરવ** છે, જે ચમત્કારી છે.• મંદિરની મૂળ બાંધણી ૫૨ (બાવન) જિનાલય મંદિરવાળી છે. તેમાં દેરીઓ બનાવવાનું કામ ચાલુ છે. સં. ૨૦૧૬ મહા સુદિ ૧૪ ના રોજ છેલ્લી પ્રતિષ્ઠા થઈ છે.▪

★ વીરમપુર પછી મહેવાનગર, મેવાનગર, નાકોરા અને આજે નાકોડા નામે પ્રસિદ્ધ છે.

• અધિષ્ઠાયક શ્રી નાકોડા ભૈરવદેવ પ્રત્યે ઉત્તરોત્તર આસ્થા–શ્રદ્ધા વૃદ્ધિ પામી રહી છે, જે આજે અનેક ગ્રામ–નગરોના જિનાલયમાં પણ શ્રી નાકોડા ભૈરવદેવની મૂર્તિની સ્થાપનાથી પ્રતીતિ થાય છે.

▪ આ તીર્થની પ્રસિદ્ધિ અને ઉત્ક્રાંતિ ૧૭મી શતાબ્દી પછી બે સૈકા સુધી અટકી ગયેલ. ત્યારબાદ પં૦ હિતવિજયજી ગણિના આજ્ઞાવર્તિની સાધ્વીશ્રી શણગારશ્રીજીના ➡

(૨) ભ૦ ઋષભદેવનું જિનાલય – વીરમપુરની લક્ષ્મીબાઈએ આ મંદિર બનાવી તેમાં સં. ૧૫૧૨ (૧૫૬૮) વૈશાખ સુદિ ૬ ના રોજ ભ૦ હેમવિમલ-સૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.[ફ] ત્યારે વીરમપુરમાં ૧૫૦૦ જૈન ઘર હતા. અહીં આજે મૂળનાયક તરીકે ભ૦ ઋષભદેવની ભવ્ય પ્રતિમા બિરાજે છે તે બે ફૂટ ઊંચી ધવલવર્ણી છે. બે બાજુ બદામી રંગની બે જિનપ્રતિમાઓ છે. તે મંદિરમાં કુલ ૩૫ જિનપ્રતિમાઓ છે.

અહીં વીરમપુરના સંઘે રાવલ ઉપકર્ણના રાજ્યમાં સં. ૧૫૬૮ અષાઢ સુદિ ૫ (વૈશાખ સુદ ૭) ગુરુવાર પુષ્ય નક્ષત્રમાં તપાગચ્છના ભ૦ હેમવિમલસૂરિના શિષ્ય પં૦ ચારિત્રસાધુગણિના ઉપદેશથી ભ૦ વિમલનાથના જિનપ્રાસાદમાં 'રંગમંડપ' બનાવ્યો, સં. ૧૫૭૨ અષાઢ સુદિ ૧૫ ના રોજ ભ૦ હેમવિમલસૂરિના શિષ્ય પં૦ વિમલચંદ્રગણિના ઉપદેશથી નવ ચોકી કરાવી (જુઓ પૃ. ૩૨૯) તથા મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવરના ઉપદેશથી સં. ૧૬૩૭ના વૈશાખ સુદિ ૩ ગુરુવારે રાવલ મેઘરાજના શાસનમાં શ્રીસંઘે વિમલનાથ જિનાલયમાં રંગમંડપ બનાવ્યો. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૭૦, ૪૨૨)

સં. ૧૬૬૭ના બીજા અષાઢ સુદ ૬ ને શુક્રવારે ઉત્તરા ફાલ્ગુની નક્ષત્રમાં, રાઉલ વિજયસિંહના રાજ્યમાં, ભ૦ વિજયસેનસૂરિ, આ૦ વિજયદેવસૂરિના ઉપદેશથી (કે તેમના શાસનમાં) શ્રીસંઘે આ જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. આ જિનાલયમાં સં. ૧૮૬૫ નો પણ શિલાલેખ છે.

(૩) ભ૦ શાંતિનાથનું જિનાલય – આ મંદિરનું શિખર ત્રણે મંદિરોમાં સૌથી ઊંચું છે, વધુ પહોળું છે. નાકોડા પાર્શ્વનાથના જિનાલયની જમણી બાજુમાં ઊંચી જમીનમાં આવેલું છે. જેને **શેઠ માલાશાહે** (સં. ૧૫૧૮ પહેલાં) બંધાવ્યું હતું. તેને ચક્રેશ્વરીદેવીએ પ્રસન્ન થઈ ધન આપ્યું હતું. તેણે મંદિરના ખાસ ખાસ દોષો ટાળી, આ મંદિર બનાવ્યું હતું. મૂળનાયક **ભ૦ શાંતિનાથની** પ્રતિમા ખંડિત

➡ શિષ્યા સાધ્વીશ્રી સુંદરશ્રીજીની સારી એવી જહેમતથી તીર્થ પુનઃ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું. છેલ્લા જીર્ણોદ્ધારમાં તેમનું પ્રદાન નોંધપાત્ર હતું. તેની સ્મૃતિરૂપે અહીં સાધ્વીમહારાજની મૂર્તિ પધરાવવામાં આવી છે.

અહીં સં. ૧૫૩૬ના લેખવાળી આ૦ કીર્તિરત્નસૂરિની એક મૂર્તિ બિરાજમાન છે. તેઓ પણ આ તીર્થના ઉદ્ધારક હતા. (જુઓ 'શ્રી નાકોડા તીર્થ' પુસ્તિકા, લે. મુનિરાજ શ્રી વિશાલવિજયજી)

ફ પ્રાયઃ ત્યારે મૂળનાયક ભ૦ વિમલનાથ હતા, જ્યારે આજે મૂળનાયક ભ૦ ઋષભદેવ છે.

આ જિનપ્રાસાદ મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, રંગમંડપ, છ ચોકીઓ, ગોખલા, શૃંગારચોકી અને કળાયુક્ત કારીગરી તથા પૂતળીઓની શોભાથી મનોહર દેખાય છે.

થવાથી સં. ૧૯૧૦ મહા સુદ ૫ ગુરુવારે તેમાં ભ૦ શાંતિનાથની બીજી નવી પ્રતિમા બેસાડવામાં આવી હતી, જે પ્રતિમા આજે વિદ્યમાન છે.

આ મંદિરમાં ૨૭ જિનપ્રતિમાઓ છે.

આ મંદિરમાં સં. ૧૬૧૪ માગસર વદ ૨ નો ખરતરગચ્છના ભટ્ટા૦ જિનચંદ્રસૂરિના સમયનો સંસ્કૃત શિલાલેખ છે. સં. ૧૫૧૮ જેઠ સુદિ ૪ ની ભ૦ જિનચંદ્રસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત ભ૦ જિનભદ્રસૂરિની પ્રતિમા છે.

(અમારો જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ, પૃ. ૩૪૭ થી ૩૫૧; નાકોડા)

[વિશેષ વિગત : આ તીર્થની દેખરેખ અગાઉ બાલોતરાના યતિ જિનચંદ્રસૂરિ અને પછી જોધપુરના યતિ જુહારમલજી રાખતા હતા. ત્યારબાદ સં. ૧૯૪૬ થી આ તીર્થનો વહીવટ જોધપુર, બાલોતરા, સિણધરી, બાડમેર, તખતગઢ, આવરી, ગઢસિવાના વગેરે ગામના શ્રાવકોની સમિતિ દ્વારા થઈ રહ્યો છે.

ભારત–પાકિસ્તાનના વિભાજન સમયે સિંધપ્રદેશના હાલાનગરથી તેમજ ઉમરકોટથી આવેલ જિનપ્રતિમાઓ અહીં બિરાજમાન કરવામાં આવી છે.

અહીં સં. ૧૯૬૨ થી દર વર્ષે પોષદશમીના મોટો મેળો ભરાય છે.

– સંપાદક]

શ્રી હેમ નામવાળા સૂરિવરો–મુનિવરો :

આ નામના ઘણા સાધુઓ થયા છે, જે પૈકીના કેટલાએક તો મોટા જ્યોતિર્ધરો છે.

૧. મલધારગચ્છના આ૦ હેમચંદ્રસૂરિવર, સં. ૧૧૭૫. (પ્રક. ૩૮, પૃ. ૨૭૫)

૨. પૂર્ણતલગચ્છના ક૦ સ૦ **આ૦ હેમચંદ્રસૂરિ** – સં. ૧૧૬૬ થી ૧૨૨૯. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૭૦)

૩. વડગચ્છના આ૦ હેમચંદ્રસૂરિ, સં. ૧૧૫૦ થી ૧૨૧૦. (પ્રક. ૪૨, પૃ. ૫૨૪)

૪. ચંદ્રગચ્છના આ૦ હેમસૂરિ, સં. ૧૧૫૦ થી ૧૨૧૦. (પ્રક. ૪૭, પૃ. ૧૩૮)

૫. પૂનમિયાગચ્છના આ૦ હેમપ્રભસૂરિ, સં. ૧૨૪૩. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૯૩)

૬. ચતુર્દશીપક્ષના ૪૫ મા આ૦ હેમપ્રભ, સં. ૧૩૦૫. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૩૧)

૭. નાગોરીતપા. આ૦ હેમતિલકસૂરિ, સં. ૧૩૮૨. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૪)

૮. પૂનમિયાગચ્છના આ૦ હેમતિલકસૂરિ. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૯૫)

૯. પૂનમિયાગચ્છના આ૦ હેમરત્નસૂરિ, સં. ૧૩૮૬. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૯૫)

૧૦. રુદ્રપલ્લીયગચ્છના આ૦ હેમચંદ્રસૂરિ. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૪૬)

૧૧. મડાહડગચ્છના આ૦ હેમસૂરિ, સં. ૧૩૮૧. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૦૭)

૧૨. કચ્છુલીગચ્છના (૪૯મા) આ૦ હેમસૂરિ, સં. ૧૪૧૮.
(પ્રક. ૪૭, પૃ. ૧૩૮)
૧૩. વાદિદેવસૂરિગચ્છના ૪૯મા આ૦ હેમચંદ્ર, સં. ૧૪૧૮.
(પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૫)
૧૪. વાદિદેવસૂરિગચ્છના ૫૦મા આ૦ હેમહંસ, સં. ૧૪૫૩. '' ''
૧૫. વાદિદેવસૂરિગચ્છના ૫૨ મા આ૦ હેમસમુદ્ર. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૫)
૧૬. વાદિદેવસૂરિગચ્છના ૫૩ મા આ૦ હેમરત્ન, સં. ૧૫૪૫.
(પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૬)
૧૭. બ્રહ્માણગચ્છીય ભ૦ હેમતિલક, સં. ૧૪૩૫. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૪૮–૪૯)
૧૮. તપા વૃદ્ધપોષાળ આ૦ હેમચંદ્રસૂરિ, સં. ૧૪૫૬. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૨)
૧૯. ત્રિસ્તુતિકમતના આ૦ હેમરત્નસૂરિ, સં. ૧૫૧૪. (પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૬)
૨૦. પરિવાલ ચિંતામણિશાખાના આ૦ હેમસૂરિ, સં. ૧૫૧૫.
(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૪૩)
૨૧. તપાગચ્છ લઘુપોષાળના ૫૫ મા આ૦ હેમવિમલસૂરિ, સં. ૧૫૪૮.
(પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૨૭)
૨૨. તપા પાલનપુર શાખાના પં૦ હેમચારિત્રગણિ, સં. ૧૬૦૩.
(પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૨૨)
૨૩. તપા આશુકવિ પં૦ હેમવિજયગણિ, સં. ૧૬૬૮. (પ્રક. ૫૧, પૃ. ૨૦૦)
૨૪. તપાગચ્છના પં૦ હેમવિજય, સં. ૧૭૩૨ થી ૧૭૩૫.
(પ્રક. ૫૮, મહો૦ વિનયવિજય)
૨૫. ખરતરગચ્છના ૬૬ મા ભ૦ જિનહેમસૂરિ, સં. ૧૮૯૭.
(પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૯૦)
૨૬. પાયચંદગચ્છના ભ૦ હેમચંદ્ર, સં. ૧૯૬૭. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૬૭)

નોંધ : સાધ્વીસંઘમાં પણ ઘણા સા૦ હેમશ્રીજી થયાં હતાં.

(૧) લઘુ આગમિકગચ્છના પ્ર૦ સા૦ હેમશ્રીજી, સં. ૧૬૪૦.
(પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૨૮)
(૨) વૃદ્ધ તપાગચ્છના સા૦ હેમશ્રીજી, સં. ૧૬૪૪. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૮)

નોંધ : શ્રાવકસંઘમાં પણ શેઠ હેમચંદ–હેમરાજ ઘણા થયા હતા.
(પરિચય માટે જુઓ પ્રક. ૪૪, પૃ. ૨૦થી ૨૨)

★

આચાર્ય આનંદવિમલસૂરિ

क्रमेणास्मिन् गणे हेमविमलाः सूरयोऽभवन् ।
तत्पट्टे सूरयोऽभवन्नानन्दविमलाभिधाः ॥१०॥
तीर्थेऽत्र साधुकरमाभिधो धनी सिद्धिसिद्धितिथिसंख्ये (१५८८) ।
चैत्यमचीकरदुक्तेरानन्दविमलमुनिराजाम् ॥४३॥

(શીઘ્રકવિ પં૦ હેમવિજયકૃત શત્રુંજયતીર્થ–નંદિવર્ધનજિનપ્રાસાદ પ્રશસ્તિ, સં. ૧૬૫૦)

श्रीहेमविमलसूरिर्दूरीकृतकल्मषः स सूरिगुणम् ।
ज्ञात्वा योग्यं तूर्णं धर्मस्याभ्युदयसंसिद्धयै ॥१३॥
सौभाग्यभाग्यपूर्णं संवेगतरङ्गरङ्गनीरनिधिम् ।
आनन्दविमलसूरिं स्वपट्टे स्थापयामास ॥१४॥

(આ૦ વિજયલક્ષ્મીસૂરિકૃત ઉપદેશપ્રાસાદ સ્થંભ વ્યાખ્યાન ૩૫૮–પ્રશસ્તિ)

जेणं दुसमसमये, कुपक्खबहुले भारहे वासे ।
अच्छिन्नं पिअतित्थं, पभाविअं पुण्णचरियाए ॥२॥
चंदुव्व सोमलेसो, सयलविहारेण लोअआणंदो ।
आणंदविमलसूरि, संविग्गो सव्वविक्खाओ ॥३॥

(મહો૦ ધર્મસાગરગણિકૃત કુપક્ષ કૌશિકસહસ્ર કિરણ–પ્રવચન પરીક્ષા, ગાથા ૨–૩)

जम्बूद्वीपे सुरगिरिरिव, चन्द्रकुलं विभाति तद्वंशे ।
मेरौ नंदनवनमिव तस्मिन् नंदति **तपगच्छः** ॥५॥
तत्र मनोरमसुमनोराजि-विराजी, रराज मुनिराजः ।
श्रीआनंदविमलगुरु-रमरतरु, र्नंदन इवोद्यैः ॥६॥
शुद्धां क्रियांद्धौ यः, सुधाव्रत व्रततिमिव मरुद्वृत्तः ।
कल्पतरोः सौरभमिव यस्य यशो **व्यानशे** विश्वम् ॥७॥

(સં. ૧૬૮૯ના ભ૦ વિજયાનંદસૂરિરાજ્યે ઉ૦ ભાવવિજયગણિકૃત ''ઉત્તરજ્ઝયણ સુત્ત સં. ૨૦૦૦ની સૂત્રવૃત્તિ સાથે (ગ્રં. ૧૬૨૫૫)ની પ્રશસ્તિ.'')

વદન્તિ તસ્મૈ ચ જના નિરીક્ષ્ય, નિરીહતા જ્ઞાનતપઃક્રિયાઢ્યઃ ।
અવાતરત્ સર્વગુણઃ કિમેષ, શ્રીમજ્જગચ્ચન્દ્રગુરુર્દ્વિતીયઃ ॥
(–વીરવંશાવલી)

ભૂરયઃ સન્તિ સૂરયો, ગચ્છે ગચ્છે ચ ગર્વિતાઃ ।
આનન્દવિમલાદન્યો ધન્યો નાસ્તિ મહીતલે ॥ (–ગુરુપટ્ટાવલી)
(શ્રી જૈન પ્રશસ્તિસંગ્રહ ભા. ૩, પ્રશ. નં. ૬૭૦, પૂના)

તેમનો સં. ૧૫૪૭માં, ઈડરમાં, રાજા ભાણના રાજ્યમાં, **શા૦ મેઘજી ઓશવાલની** પત્ની માણેકદેવીની કુક્ષિથી જન્મ થયો. તેમનું નામ **વાઘજી** રાખવામાં આવ્યું. તેમણે સં. ૧૫૫૨માં દીક્ષા લીધી, તેમનું નામ **અમૃતમેરૂ** રાખ્યું. સં. ૧૫૬૮માં લાલપુરમાં ઉપાધ્યાયપદ, સં. ૧૫૭૦માં પાટણમાં (અથવા ડાભલામાં) **આચાર્યપદ**, સં. ૧૫૮૫માં દેસૂરીમાં **ભટ્ટારકપદ** અને સં. ૧૫૯૬ના ચૈત્ર સુદિ ૭ ના રોજ અમદાવાદમાં સ્વર્ગગમન થયું.

આ૦ સુમતિસાધુસૂરિએ પોતાની પાટે સં. ૧૫૪૮ માં આ૦ હેમવિમલસૂરિને ગચ્છનાયક બનાવ્યા અને તેમની પાટે સં. ૧૫૭૦ માં ઉ૦ અમૃતમેરૂને આચાર્યપદ આપી આ૦ આનંદવિમલસૂરિ નામ રાખી ગચ્છનાયક તરીકે સ્થાપન કર્યા.
(પ્રક. ૫૪, પૃ. ૩૨૫)

ધર્મોપદેશ – કુણગેરમાં એક **વિકમી** નામે શ્રાવિકા હતી. તે આ૦ આનંદવિમલસૂરિ પ્રત્યે અત્યંત રાગિણી હતી. તેને દીક્ષા લેવાની ભાવના હતી. તે ચપળ હતી અને નાની ઉંમરની હતી. આથી આ૦ હેમવિમલસૂરિએ તેને દીક્ષા આપવાની મનાઈ કરી, પરંતુ આ૦ આનંદવિમલસૂરિએ સાથેના ઋષિ-મુનિવરોની સમ્મતિ મળવાથી, ભવિષ્યનો લાભ વિચારી, તેને દીક્ષા આપી. આ૦ આનંદ-વિમલસૂરિ ત્યારથી ચાર ચોમાસાં ગચ્છનાયકથી જુદા વિચર્યા. (જુઓ પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૨૯) તેઓ ત્યાં ક્રિયોદ્ધાર કરવાના હતા. તેમણે દીક્ષાની ભાવનાવાળા કડુઆમતના સંવરીઓને દીક્ષા આપી, પોતાના શિષ્યો બનાવ્યા. કડુઆમતના શ્રાવકોને પોતાના ભક્તો બનાવ્યા. માંડવ (માંડલ)ના શ્રાવકોને પોતાનામાં લીધા. સ્થાને સ્થાને વિચરી, શ્રાવકોને પોતાના બનાવ્યા. જ્યાં જ્યાં જે જે ક્ષેત્ર પોતાનું બને એમ લાગ્યું ત્યાં ત્યાં તેમણે રહીને, તે તે ક્ષેત્રને પોતાનાં બનાવ્યાં. અને ભણનારાઓને પ્રતિબોધી, દીક્ષા આપી, શિષ્ય બનાવ્યા. ઉપરાંત તેઓએ સુખી કુટુંબના સેંકડો પુરુષો તથા બહેનોને ઉપદેશથી બુઝવી દીક્ષા આપી. તે ત્યાગી હતા અને ઋષિઓના યોગથી તથા નવા દીક્ષિતોના યોગથી વધુ ત્યાગી બન્યા.

ક્રિયોદ્ધાર – આ૦ હેમવિમલસૂરિ પોતે ક્રિયોદ્ધાર કરી શક્યા નહીં, પણ

તેમણે નવા ગચ્છનાયક આનંદવિમલસૂરિમાં ક્રિયોદ્ધારનો રંગ ઠાંસી ઠાંસીને ભર્યો હતો. એવામાં ઋષિ હાના, ઋષિ શ્રીપતિ, ઋષિ ગણપતિ, ઋષિ વીમા (ઋષિ વાનર), ઋષિ જગા, ઋષિ ગુણા, ઋષિ નાના વગેરે ૬૮ ઋષિઓ, પરિવાર સાથે આવીને, સંવેગી સાધુ બન્યા. તેઓ પણ ચારિત્રરંગી હતા. તેમના આવવાથી આ૦ આનંદવિમલસૂરિ ઘણા આનંદિત થયા. તે ક્રિયોદ્ધારમાં ઉત્સુક હતા.

(પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૨૮)

આ૦ આનંદવિમલસૂરિ પોતાના ગુરુદેવે બતાવેલા માર્ગ પ્રમાણે તૈયાર થયા. ગુરુદેવે સં. ૧૫૭૦માં તેમને ગચ્છનો ભાર સોંપ્યો.

કલ્પસૂત્રના ઉલ્લેખ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ બાદ ૨૦૦૦ વર્ષ એટલે વિ. સં. ૧૫૯૦ લગભગમાં ભસ્મગ્રહ ઊતરી જાય, અને ક્રિયોદ્ધાર થાય એ શક્ય હતું.

આ૦ આનંદવિમલસૂરિનો ક્રિયોદ્ધાર એ ભવિષ્યવાણીની પ્રાથમિક ભૂમિકા હતી.

આ૦ આનંદવિમલસૂરિએ સં. ૧૫૮૨ વૈશાખ સુદિ ૩ ના (ચાણસ્મા પાસે) વડાવલી–વડાલીમાં ગુરુદેવની મરજી પ્રમાણે ૫૨ (બાવન) મુનિવરોની સાથે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો.* અને તેમણે જાવજ્જીવ સુધી છઠ્ઠનું તપ ચાલુ રાખ્યું. તે સૌ ઉગ્રચારિત્રધારી, ઉગ્રતપસ્વી અને શુદ્ધ આચારી બન્યા.

આ૦ આનંદવિમલસૂરિએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો ત્યારે તેમની સાથે લોંકાગચ્છના ઘણા ઋષિઓ પણ હતા.• તેથી લોકો આ પરિવારને ઋષિમતી તરીકે પણ ઓળખતા હતા. આચાર્યશ્રીએ ક્રિયોદ્ધાર કરીને સંવેગી સાધુઓ વધારવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો હતો.

★ સં. ૧૫૮૨માં આ૦ વિજયદાનસૂરિએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો.

''ત્રિણ ગચ્છનાયક પાટણ, વિસનગર, બારેજાથી નિસરા.''

(પટ્ટાવલી સમુચ્ચય, ભા. ૧, પૃ. ૬૯)

• વિક્રમની ૧૫ થી ૨૦મી સદી સુધીમાં લોંકાગચ્છ અને સ્થાનકવાસીના ઘણા ઋષિઓ તપાગચ્છમાં આવ્યા અને સંવેગી સાધુ બન્યા, તે આ પ્રમાણે –

. ઋષિ હાના, શ્રીપતિ, ગણપતિ, મેઘજી, ઉ૦ મેઘજી, પૂ૦ બુટેરાયજી, પૂ૦ મૂલચંદજી, પૂ૦ વૃદ્ધિચંદજી, પૂ૦ આત્મારામજી, આ૦ અજિતસાગરજી, પૂ૦ રત્નવિજયજી (ખાખી), ગુરુદેવ ચારિત્રવિજયજી, પૂ૦ પદ્મવિજયજી વગેરે સંવેગી બન્યા.

ક્રિયોદ્ધારક પરમસંવેગી પં૦ સત્યવિજય ગણિવર પણ ગૃહસ્થપણામાં લાડણુના લોંકાગચ્છના શ્રાવક હતા (રાસ).

તેમણે સંવેગી મુનિઓને ''કાથાના રંગથી રંગેલા વસ્ત્રો'' પહેરવાની આજ્ઞા આપી હતી. આ૦ હેમવિમલસૂરિકૃત 'તેર કાઠિયાની સજ્ઝાય' ૧૨મી કડીમાં કાથિયા વસ્ત્રનું ગર્ભિત સૂચન છે.

(જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૧૩૫; પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૩૦)

આ૦ હેમવિમલસૂરિએ સં. ૧૫૮૩નું ચોમાસુ વિસનગરમાં કર્યું. તેમણે આ૦ આનંદવિમલસૂરિને વિસનગર આવવા અને પૂરો ગચ્છભાર લેવા જણાવ્યું હતું. પરંતુ આ૦ આનંદવિમલસૂરિ ક્રિયોદ્ધાર પછી શુદ્ધ સંયમ અને શુદ્ધ સંયમધારીઓ વધે, એ ભાવનામાં મસ્ત હતા. ''તેમને શિથિલ યતિઓના નાયક થવું પસંદ નહોતું'' તેથી તે વિસનગર ગયા નહીં.

આ૦ હેમવિમલસૂરિની તબિયત બરાબર ન હતી. તેમને લાગ્યું કે, મારો આ અંતિમ વખત છે. મારું સ્વર્ગગમન થશે તો સંઘ ગચ્છનાયક વિનાનો બનશે. આ૦ આનંદવિમલસૂરિ સંયમમસ્ત છે. તો મારે ગચ્છનો ભાર પહેલેથી જ 'બીજા કોઈ યોગ્ય મુનિવર'ને આપવો જ જોઈએ.

બીજા ગચ્છનાયક : આ૦ હેમવિમલસૂરિએ આવો વિચાર કરી, સં. ૧૫૮૩ના આસો સુદિ ૧૦ ના દિવસે, વિસનગરમાં ઉ૦ સૌભાગ્યહર્ષ જે મોટા તપસ્વી હતા, શિષ્ય સમુદાયવાળા હતા, તેમને આચાર્યપદવી આપીને બીજા ગચ્છનાયક બનાવી, પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા. છેલ્લે તમને ગચ્છભાર સોંપ્યો, જેની પરંપરા 'હર્ષકુલ સોમશાખા' કહેવાય છે. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૩૧)

આ પરંપરામાં આજે કોઈ યતિ કે સાધુ વિદ્યમાન નથી.

ગચ્છનાયક આ૦ હેમવિમલસૂરિ સં. ૧૫૮૩ના આસો સુદ ૧૩ના રોજ વિસનગરમાં કાળધર્મ પામી સ્વર્ગસ્થ થયા.

ધર્મપ્રચાર – આ૦ આનંદવિમલસૂરિ આચાર્ય હતા, ગચ્છનાયક હતા. તેમણે **મહો૦ વિદ્યાસાગરગણિ, પં૦ જગર્ષિગણિ** વગેરેને સોરઠ, સૌરાષ્ટ્ર, મોટી મારવાડ, મેવાડ, હાલાર, માળવા, વિરમગામ વગેરે સ્થાનોમાં મોકલી શુદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર કરાવ્યો હતો. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૩૮ તથા ૪૧૫)

મોહનસિંહ રાઠોડ સં. ૧૫૬૫માં જૈન બન્યો. તેના વંશજો મુહણોત (મુણોત) કહેવાયા.

(જુઓ પ્રક. ૩૬, પૃ. ૧૮૦; પ્રક. ૬૦, પૃ. ૩૧૭ થી ૩૨૨)

શા૦ તૂણસિંહ તેમનો ભક્ત હતો. જેને ગુજરાતના બાદશાહે 'મલેક

નગદલ'નું બિરુદ આપ્યું અને રાજની પાલખી આપી હતી. તેણે વિનંતી કરી પં૦ જગર્ષિગણિને લઈ જઈ સૌરાષ્ટ્રમાં શુદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર કરાવ્યો હતો.★●

તેમણે ચિત્તોડમાં શા૦ કર્માશાહ દોશીને શત્રુંજય મહાતીર્થના ઉદ્ધારનો ઉપદેશ આપી, ઉત્સાહિત કર્યો હતો.

(નંદિવર્ધન જિનપ્રાસાદ પ્રશસ્તિ શ્લો. ૪૩)

શ્રીસૂરિના ઉપદેશથી દો૦ કર્મિ ચિત્તોડગઢ વાસ્તવ્ય સં. ૧૫૮૭ વર્ષે શ્રી સિદ્ધાચલિ સોલમો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. (પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૫૯)

શ્રીસૂરિએ અજમેર, જેસલમેર, મંડોવર, નાગોર, નાડલાઈ, સાદડી, શિરોહી, પાટણ અને મહેસાણાના જિનમંદિરોની તથા જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

તપ–આરાધના : આ૦ આનંદવિમલસૂરિએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો ત્યારથી જાવજ્જીવ સુધી છઠ્ઠનું તપ કર્યું. તેમજ વીશસ્થાનકના ૪૦૦ છઠ્ઠ ને ૪૦૦ ઉપવાસ, વિહરમાન જિનના ૨૦ છઠ્ઠ, ભ૦ મહાવીરના ૨૨૯ છઠ્ઠ, નામકર્મ સિવાયના સાતે કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિની સંખ્યા પ્રમાણેના તેટલા સળંગ–૫, ૯, ૨, ૨૮, ૪, ૨, ૫ ઉપવાસ તથા છુટા દ્વાદશમ, દશમ, અઠ્ઠમ, ચૌદશ, પૂનમ અને દરેક ચૌદશ–અમાસના છઠ્ઠો કર્યા હતા. તે મોટા તપસ્વી હતા.

(ભ૦ વિજયલક્ષ્મીસૂરિકૃત ઉપદેશપ્રાસાદ પ્રશસ્તિ;
પં૦ વિનયભાવકૃત આનંદવિમલસૂરિ સ્વાધ્યાય)

★ પં૦ જગર્ષિ અને તૂણસિંહ, પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૧૫.

● જિનાગમોમાં શ્રમણો માટે (૧) આચાર્ય, (૨) ઉપાધ્યાય, (૩) સ્થવિર અને (૪) રત્નાધિક (વૃષભો) એમ ચાર જાતના પ્રધાન શ્રમણો બતાવ્યા છે.

તથા સાધ્વીઓ માટે (૧) પ્રવર્તિની–મહત્તરા, (૨) ગણિની–ગણાવચ્છેદિની, (૩) અભિષેકા અને (૪) પ્રતિહારી (પ્રતિશ્રયપાલિકા, દ્વારપાલિકા) એમ ચાર જાતની પ્રધાન શ્રમણીઓ બતાવી છે. (બૃહત્કલ્પસૂત્ર ભા. ૬ઠ્ઠો, આંતર પરિચય પૃ. ૬૭)

પ્રભાવક મુનિવર દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને ધ્યાનમાં રાખી યોગ્ય સાધુ વર્ગને સાધ્વી વર્ગને સાથે જોડી સંવેગભાવે ક્રિયોદ્ધાર કરે છે.

સંભવ છે કે ભ૦ આણંદવિમલસૂરિવરે કોઈ આવી અકળ ધારણાથી શ્રાવિકા **વિક્રમીને** તે યોગ્ય જાણીને જ દીક્ષા આપી હોય !

નોંધ – વિક્રમની વીશમી સદીના પૂર્વાર્ધમાં તપગચ્છાધિરાજ શ્રીમુક્તિવિજયજી ગણિવર અપર નામ પૂ૦ શ્રી મૂલચંદજી મ૦ની આજ્ઞાવર્તિની સાધ્વી ગુલાબશ્રીની દીક્ષા પણ આવી જ નોંધપાત્ર વિશેષતાવાળી લેખાય છે.

પ્ર૦ ગુલાબશ્રીની શિષ્યા પરિવારમાં આજે લગભગ ૧૫૧ સાધ્વીઓ વિદ્યમાન છે.

તેમણે છેલ્લા ૯ ઉપવાસ કર્યા. જન્મથી આજ સુધીના અતિચાર આલોવી અનશન કર્યું. ચાર શરણાં સ્વીકાર્યાં અને સં. ૧૫૯૬ના ચૈત્ર સુદિ ૭ ના રોજ અમદાવાદમાં કાળધર્મ પામી, સ્વર્ગવાસ કર્યો. તેમની પ્રાકૃતમાં સજ્ઝાય (ગા. ૯) મળે છે. (જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૯૬)

શિષ્યપરંપરા – તેમની ત્રણ પરંપરાઓ ચાલી હતી.

(૧) **વિજયપરંપરા** – આ૦ આનંદવિમલસૂરિ, આ૦ વિજયદાનસૂરિની પરંપરા.

(૨) **સાગરપરંપરા** – આ૦ આનંદવિમલસૂરિના ઉપાધ્યાય વિદ્યાસાગરગણિ અને પં૦ સહજસાગરગણિની પરંપરા. (પ્રક. ....)

(૩) **વિમલપરંપરા** – આ૦ આનંદવિમલસૂરિ તથા પં૦ ઋદ્ધિવિમલગણિ, આ૦ જ્ઞાનવિમલસૂરિની પરંપરા. (પ્રક. ....)

તેમની ચોથી **રત્નપરંપરા** ચાલી હતી. તેમાં માત્ર યતિ હતા, કોઈ શ્રમણ થયા નથી.

મોટા ઉદ્ધારો –

આ૦ આનંદવિમલસૂરિના સમયે જૈન સંઘમાં ''જંગમ તીર્થ'' અને ''સ્થાવર તીર્થ'' એ બંને **તીર્થોના ઉદ્ધારો** થયા હતા, તે આ પ્રમાણે –

(૧) આ૦ આનંદવિમલસૂરિએ સં. ૧૫૮૨ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે વડાલી નગરમાં મુનિપણાની શિથિલ પ્રવૃત્તિઓને છોડી **ક્રિયોદ્ધાર** કર્યો અને શુદ્ધ સંવેગી માર્ગ ચલાવ્યો.* (૨) સ્થાવર તીર્થ, જેમકે –

★ (A) આ શુદ્ધ સંવેગી માર્ગની સુવાસ ચારે તરફ ફેલાઈ, જેથી શ્વેતાંબર સંઘમાં સર્વત્ર આનંદ પ્રવર્ત્યો. સૌ આ ક્રિયોદ્ધાર તરફ આકર્ષાયા, ફળસ્વરૂપ ખરતરગચ્છના આ૦ જિનમાણિક્યસૂરિના પટ્ટધર આ૦ જિનચંદ્રસૂરિ અને ઉ૦ કનકતિલકગણિ વગેરે મુનિવરોએ પોતાના ગચ્છનાયકે નક્કી કરેલી રીતી મુજબ બિકાનેરના મંત્રી સંગ્રામસિંહ બચ્છાવતની વિનંતિથી સં. ૧૬૧૩ ચૈત્ર સુદ ૭ ના દિવસે બિકાનેરમાં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો.

(પ્રક. ૪૦, પૃ. ૩૮૦)

(B) અંચલગચ્છના (નં. ૭) આ૦ ધર્મમૂર્તિસૂરિએ સમ્મેતશિખર મહાતીર્થની ત્રણવાર યાત્રા કરી આવી સં. ૧૬૧૫ માં શત્રુંજય તીર્થમાં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો.

(પ્રક. ૪૦, પૃ. ૪૧૯)

(C) નાગોરી લોંકાગચ્છના (૬૦મા) આ૦ રૂપચંદજી ××× (પ્રક. ૫૩, પૃ. ૩૦૨)

શ્રેષ્ઠી માણેકચંદ યાને શ્રી માણિભદ્રવીર

મગરવાડા, ઉજ્જૈન અને આગલોડ તીર્થ –

પૂ૦ આ૦ બુદ્ધિસાગરસૂરિ લખે છે કે – તપાગચ્છમાં ચૌદમા (સોળમા) સૈકામાં **શ્રી આણંદવિમલસૂરિ** થયા. તેમણે યતિઓમાં શિથિલાચાર દેખી ૫૦૦૦ (૫૦૦) યતિઓની સાથે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. તે વિહાર કરતા કરતા માળવામાં ગયા. તે ઉજ્જૈનીમાં ક્ષિપ્રા નદીના કાંઠે ગંધર્વમસાણમાં કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. ત્યાં તેમણે એક માસોપવાસનું કઠિન તપ આદર્યું હતું. લોકોએ તેમની તારીફ કરી.

ઉજ્જૈનમાં માણેકચંદ વીશા ઓસવાલ શ્રાવક વસતો હતો. યતિઓ શિથિલ થવાથી (તેમજ કડવામતીના કુસંગથી) તેની શ્રદ્ધા યતિઓ પરથી ઊઠી ગઈ. તેની માતાએ 'વર્ધમાન આયંબિલ તપ' આદર્યું હતું. તેણે પુત્રને કહ્યું કે, 'તું આ૦ આણંદવિમલસૂરિને વહોરવા માટે તેડવા જા.' માણેકચંદને શ્રદ્ધા નહોતી પણ તે માતાના કહેવાથી રાત્રે ત્યાં મસાણમાં પરીક્ષા કરવા ગયો. તેણે અંધારામાં મશાલ સળગાવી અને આ૦ આણંદવિમલસૂરિની દાઢી પર ધરી. તેથી તેમની દાઢીના વાળ બળી ગયા અને તેમનું મુખ દાઝ્યું. તો પણ તે મૌન અને શાંત રહ્યા. તેથી માણેકચંદ શેઠને તેમના સાધુત્વ વિશે શ્રદ્ધા થઈ અને તે ગુરુના પગે પડ્યો. આ૦ આણંદવિમલસૂરિએ તેને બોધ આપ્યો. તેથી તે ગુરુભક્ત બન્યો.

માણેકચંદ શેઠની પાલીમાં દુકાન હતી. ત્યાં આ૦ આણંદવિમલસૂરિ ચોમાસુ રહ્યા. ચોમાસામાં આ૦ આણંદવિમલસૂરિએ 'શત્રુંજયમાહાત્મ્ય' વાંચ્યું. માણેકચંદને આ વ્યાખ્યાન સાંભળી સિદ્ધાચલનાં દર્શન કરવા ઘણો ભાવ થયો; અને તેણે સિદ્ધાચલનાં દર્શન કર્યા વિના ભોજન નહીં લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. ચાતુર્માસ પૂરું થયે તેણે તપ આદર્યું અને યાત્રા કરવા ચાલ્યો. તે સાતમા દિવસના ઉપવાસે પાલનપુર અને સિદ્ધપુરની વચ્ચે **મગરવાડામાં** આવ્યો. ત્યાં તે વખતે ગામ ન હતું. ત્યાં તેને ભિલ્લોએ લૂંટી મારી નાખ્યો. મરતી વખતે તે સિદ્ધાચલ અને પંચપરમેષ્ઠીના ધ્યાનમાં આરુઢ થયો હતો, તેથી તે મરીને **મણિભદ્રવીર** તરીકે ઘણા દેવોનો ઉપરી દેવેન્દ્ર થયો.

એ સમયે ખંભાતમાં ખરતરગચ્છ અને તપગચ્છના યતિઓમાં મતભેદ થતાં ઝગડો થયો અને ખરતરગચ્છના યતિઓએ ભૈરવની આરાધના કરી તપગચ્છના ૫૦૦ યતિઓને મારી નંખાવ્યા. આથી **આ૦ આણંદવિમલસૂરિએ** પાલનપુર તરફ વિહાર કર્યો. તેઓ મગરવાડાની ઝાડીમાં ઊતર્યા. ત્યાં આચાર્યશ્રીએ ઉપદ્રવના નિવારણ માટે ધ્યાન ધરતાં મણિભદ્રવીર ઉપસ્થિત થયા. તેણે પોતાના માણેકચંદ શેઠના ગત ભવનો અને આપશ્રી (આચાર્યશ્રી)ના પરમ ઉપકારનો તેમજ પોતાના

મરણનો સર્વવૃત્તાંત કહ્યો, અને મણિભદ્રવીર તરીકે પોતાની ઉત્પત્તિ વિશેની હકીકત કહી. તેમજ તેમની સેવા-ચાકરી કરવા યાચના કરી.

આ૦ આણંદવિમલસૂરિએ કહ્યું : ''ખરતરગચ્છના યતિઓએ ભૈરવને આરાધી અમારા ગચ્છના સાધુઓનો નાશ કરવા તેને મૂક્યો છે, તેનું નિવારણ કરો. તપગચ્છના આચાર્ય, સાધુઓ, યતિઓ વગેરેને સહાય કરો.'' **મણિભદ્રવીરે** કહ્યું : ''હું આપની સેવામાં હાજર રહીશ અને ભૈરવનો ઉપદ્રવ ટાળીશ. પણ, મારી એક માગણી છે કે તપગચ્છના ઉપાશ્રયોમાં તથા દેરાસરોમાં મારી મૂર્તિની સ્થાપના કરવામાં આવે.'' સૂરિએ કહ્યું કે, ''તમને તપગચ્છના અધિષ્ઠાયક તરીકે સ્થાપવામાં આવે છે.''★

★ **શ્રેષ્ઠીવર્ય માણેકચંદ યાને તપાગચ્છાધિષ્ઠાયક શ્રી માણિભદ્રવીરનો ટૂંક પરિચય** અત્રે શ્રી નંદલાલ દેવલુક સંપાદિત **'યક્ષરાજ શ્રી માણિભદ્રદેવ'** ગ્રંથમાંથી સાભાર રજૂ કરીએ છીએ.

વિક્રમની સોળમી સદીમાં અને ઐતિહાસિક નગરી **ઉજ્જૈનમાં ધર્મપ્રિય** નામે શ્રેષ્ઠી થઈ ગયા. વિશા ઓશવાલ જાતિના આ શ્રેષ્ઠીવર્ય વિશાળ સમૃદ્ધિના સ્વામી હતા. દાનશૂર, કર્મશૂર અને ધર્મશૂર પણ હતા. તેમનાં ધર્મપત્ની **જિનપ્રિયા** પણ એવાં જ ધર્માનુરાગી હતાં. એમને **માણેક** નામે પુત્ર હતો. માતા-પિતાના સુસંસ્કાર બાળ માણેકમાં ખીલી રહ્યા હતા. એવામાં શેઠ ધર્મપ્રિયનો સ્વર્ગવાસ થયો. જિનપ્રિયા હતપ્રભ બની ગયાં. પણ, સમય જતાં જિનપ્રિયાએ ધૈર્ય ધરી બાળ માણેકને પિતાનો પ્યાર અને માતાની મમતા આપી મોટો કર્યો.

માણેક હવે યુવાન થયો. સુંદર રૂપ અને એવા જ ઉત્તમ સંસ્કાર. ધારાનગરીના સુખ્યાત શેઠ ભીમરાજની સુપુત્રી **આનંદરતિ** સાથે ધામધુમથી તેનાં લગ્ન થયાં.

માણેકચંદ હવે પિતા ધર્મપ્રિય શાહ જેવા જ શ્રેષ્ઠી સોદાગર બની ગયા. બજારમાં તેમને પણ, પિતાની જેમ, ''શાહ સોદાગર''ની પદવી પ્રાપ્ત થઈ. કેમ કે તેમના વ્યવહારમાં વિવેક હતો, વ્યાપારમાં નીતિમત્તા હતી, દાન દેવામાં તે ઉદાર હતા. આથી માણેકચંદ લોકપ્રિય અને રાજપ્રિય પણ બની ગયા.

માતા જિનપ્રિયા હવે વધુ ને વધુ ધર્મ–આરાધનામાં લીન રહેવા લાગ્યાં. અને માણેકચંદ અને આનંદરતિ આનંદ અને રતિમાં નિમગ્ન બન્યાં. વ્યવહારના કર્મમાં અને જીવનના ધર્મમાં બન્ને સહપ્રયાણ કરવા લાગ્યાં.

માણેકચંદ શાહની હવેલીમાં જ જિનમંદિર અને પૌષધશાળા હતાં. તેઓ સહુ પ્રતિદિન ગૃહમંદિરમાં શ્રી વીતરાગ ભગવંતની ભક્તિભાવપૂર્વક જિનપૂજા કરતાં હતાં.

એવામાં માણેકચંદ શેઠના જીવનમાં એક દુઃખદ ઘટના બની ગઈ. એક સુભાષિતકારે સંગ કરવાની જ ના પાડી છે. તે કહે છે :

संगः सर्वात्मना त्याज्यः, सचेत् त्यक्तु न शक्यते ।
स सद्भिरेव कर्तव्यः, सन्तः, संगस्य भेषजम् ॥ ➧

મગરવાડાની તે જ જગ્યાએ 'મણિભદ્રવીરની સ્થાપના' કરવામાં આવી, તે સ્થાન ત્યારથી પ્રસિદ્ધ થયું. મણિભદ્રવીરે ભૈરવને વારી ઉપદ્રવ દૂર કર્યો. મણિભદ્રવીરના કહેવા પ્રમાણે ભૈરવ શાંત થયો.

આ૦ હેમવિમલસૂરિ અને શ્રી માણિભદ્રવીર

આ૦ બુદ્ધિસાગરસૂરિએ માણિભદ્રવીરનો ઉપરોક્ત ઇતિહાસ આપ્યો છે (જુઓ પૃ. ૪૪૧) તે પ્રસિદ્ધ છે.

વિશેષ વિગત આ પ્રમાણે મળે છે. માણેકચંદ શેઠ યતિઓનો શિથિલાચાર દેખી લોંકાગચ્છનો શ્રાવક બની ગયો. છેવટે આ૦ હેમવિમલસૂરિની પૂરી પરીક્ષા કરી, બારવ્રતધારી શ્રાવક બન્યો. લોંકાગચ્છના ત્યારના શ્રીપૂજે ભૈરવને સાધ્યો હતો. લોંકાગચ્છના ૬૮ યતિઓ આ૦ હેમવિમલસૂરિના શિષ્ય બન્યા. શેઠ માણેકચંદ પણ ફરી તેમનો શ્રાવક બન્યો. આથી તે શ્રીપૂજે ભૈરવને સાધી, ભૈરવ દ્વારા લોંકાગચ્છમાંથી સંવેગી બનેલાઓને હેરાન કરવા પ્રયત્ન કર્યો. તેમાં ઘણા સંવેગી સાધુ ભ્રમિત થઈ કાળ કરી ગયા.

➡ 'સૌ કોઈએ પણ સંગનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, એટલે કે કોઈનોય સંગ કરવા જેવો નથી. પણ સંસારમાં રહેનાર આત્મા સંગ વગર તો જીવી જ કેમ શકે ?' એટલે કહેવામાં આવ્યું કે – ''જો તે સર્વથા ત્યાગ કરી શકાય તેમ ન હોય તો તે સંગ સજ્જન-સત્પુરુષોની સાથે જ કરવો. એમની સાથે કરવામાં આવેલો સંગ આગળ જતાં અસંગી બનાવી પરમ સુખી કરે છે.'' માણેકચંદ શેઠના જીવનમાં પણ આ સંગે અરે ! સંગે નહિ પણ કુસંગે અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો.

પોતે હતા તો સંસ્કારી માતા-પિતાના પુત્ર, નિયમિત ધર્મ આરાધના કરનારા અને વીતરાગ ધર્મ પ્રત્યે અડગ શ્રદ્ધા ધરાવનારા; પણ કોઈક એવા પળ–ચોઘડીએ તેમને કડવામતીના સાધુનો સંગ થયો. તેમણે પોતાની વાગ્જાળમાં માણેકચંદ શેઠને ફસાવ્યા. દાખલા–દલીલ અને યુક્તિઓ દ્વારા જિનપૂજાની તથા પોતે રોજેરોજ જે કરી રહ્યા હતા તે તપ–જાપ અને વ્રત–નિયમની અનુપયોગિતા તેમના મનમાં ઠસાવી દીધી. પરિણામે તેઓ જે કાંઈ કરતા હતા તે બધું છોડી કડવામતીની માન્યતાવાળા થઈ ગયા. આ રીતે એમના જીવનમાં સંગે મોટો ઉલ્કાપાત મચાવ્યો અને સરળતાથી વહી રહેલા એમના જીવન પ્રવાહને છિન્નભિન્ન કરી દીધો.

માણેકચંદના જીવનમાં આવેલા અણધાર્યા પરિવર્તને ઘરના બધા જ સભ્યોના અને વિશેષ કરી માતા અને ધર્મપત્નીના ચિત્તમાં ઘેરી વિષાદની લાગણી જન્માવી દીધી. શું કરીએ તો માણેકચંદ પાછા મૂળ માર્ગે આવે ? પ્રસંગે પ્રસંગે સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે કાંઈ સફળ થયો નહિ. છેવટે ધર્મપત્ની આનંદરતિએ અને માતા જિનપ્રિયાએ માણેકચંદના મનમાં સદ્બુદ્ધિ જાગે એ સંકલ્પપૂર્વક ઘી આદિ વિગઈઓનો ત્યાગ કર્યો. ➡

માણેકચંદ શેઠ પણ મગરવાડાના જંગલમાં સિદ્ધગિરિના ધ્યાનમાં જ કાળ કરી મરણ પામી **મણિભદ્ર** નામે ઇન્દ્ર બન્યો. તે મગરવાડા આવ્યો અને તેણે ગુરુદેવ હેમવિમલસૂરિની આજ્ઞાથી લોંકાગચ્છના શ્રીપૂજે મોકલેલા કાળા–ગોરા ભૈરવને હઠાવી તેનો ઉપસર્ગ દૂર કર્યો અને તેણે ગુરુદેવ પાસે માગણી કરી કે, ''હવે પછી તપગચ્છના નાયકોના નામમાં 'વિજય' શબ્દ રાખવો, અને મને 'તપગચ્છનો અધિષ્ઠાયક દેવ' માનવો.'' આચાર્યદેવે તેની આ માગણીઓનો સ્વીકાર કર્યો.

તપગચ્છના નાયકોમાં ત્યારથી 'વિજય' શબ્દ રખાય છે અને તપગચ્છના ગચ્છરક્ષક દેવ **મણિભદ્રવીર** મનાય છે. ત્યારથી તપગચ્છનાં મંદિરો, ઉપાશ્રયોમાં મણિભદ્રવીરની સ્થાપના કરવામાં આવે છે. બીજા ગચ્છવાળા પણ મણિભદ્રવીરને મોટો દેવ માને છે.

(જયપુરના તપગચ્છના ઉપાશ્રય તરફથી સં. ૧૬૧૭માં પ્રકાશિત 'મણિભદ્ર' પત્રનો વાર્ષિક અંક; માસ્તર રતિલાલ બાદરમલ તરફથી વીર સં. ૨૪૭૭માં પ્રકાશિત 'ભક્તવીર શ્રી માણિભદ્રવીર ચરિત્ર')

➡ આ નિયમ લીધાને ત્રણ ત્રણ વર્ષનાં વહાણાં વીતી ગયાં. એવામાં એક દિવસ ઉજ્જૈનમાં મહાન ત્યાગી–તપસ્વી આ૦ **આનંદવિમલસૂરિ** પધાર્યા. જિનપ્રિયાને આ વાતની જાણ થતાં, તેમના હર્ષનો કોઈ પાર ન રહ્યો. એ સાથે જ તેમનાં હૈયામાં એકાએક ભાવ જાગી ઉઠ્યા. મનમાં થયું કે, 'હવે તો પુત્ર માણેકચંદને સમજાવ્યે જ છુટકો છે.' આ માટે તેમણે અનેક નિર્ણયો વિચારી પણ લીધા. આજે તેમને અઠ્ઠમનો ત્રીજો ઉપવાસ છે અને કાલે પારણું છે.

માણેકચંદ ઘરે આવતા, માતા જિનપ્રિયા તેને નગર બહાર ગંધર્વ સ્મશાનમાં આચાર્યમહારાજ પધાર્યાની વાત કરે છે તેમજ આવતી કાલે પોતાને અઠ્ઠમનું પારણું હોય એ પ્રસંગે આચાર્યમહારાજનાં પગલાં કરાવવાની અને એ આવે પછી પારણું કરવાની પોતાની ભાવના વ્યક્ત કરે છે.

માણેકચંદના વિચારો પલટાઈ ગયા હતા એ ખરું; એમ છતાં માતા પ્રત્યેની ભક્તિમાં જરાયે કચાશ આવી ન હતી. એણે માતુશ્રીને કહ્યું : ''તમારી આવી ભાવના છે તો ચોક્કસ મહારાજશ્રી પાસે જઈશ.'' માતાના મનમાં એમ હતું કે, આ નિમિત્તે પણ આવા સમર્થ આચાર્યશ્રીના પરિચયમાં એ આવે તો જરૂર એનામાં પરિવર્તન આવી જશે.

માણેકચંદ પણ પોતાનું મન ન હોવા છતાં માતુશ્રીના સંતોષની ખાતર, ગામ બહાર ગંધર્વ સ્મશાનમાં, ધ્યાનમગ્ન આચાર્યશ્રી અને તેમનો શિષ્યપરિવાર જ્યાં હતો ત્યાં ગયા. જતાં જતાં મનમાં અનેક તર્કવિતર્ક કરવા લાગ્યા. કડવામતીની વાતો અને સંસર્ગના કારણે એમની મતિ જે વ્યુદ્ગ્રાહિત થઈ હતી તેથી એમને આ સાધુઓના તપ-ત્યાગીની વાતો એકદમ હાસ્યાસ્પદ જ લાગતી હતી. ➡

આ૦ વિજયદાનસૂરિ અને શ્રી માણિભદ્રવીર

(૧) વૃદ્ધો કહે છે કે આ૦ વિજયદાનસૂરિએ ગીતાર્થોની વિનતિથી અને મણિભદ્રવીરની સમ્મતિથી આ૦ વિજયહીરસૂરિને ગચ્છનાયક બનાવ્યા હતા.

તેમણે સાથોસાથ એવી આજ્ઞા કરી હતી કે, 'હવે પછી બધા ગચ્છનાયકોના નામોમાં 'વિજય' શબ્દ રાખો.' આ અંગે છુટક ઉલ્લેખ આ રીતે મળે છે.

પહેલું એ કારણ, વિજયદાનસૂરીશ;
નિજ પાટિ સ્થાપ્યા, હીરવિજયસૂરીશ. ૪૫
તેણિવાર કહિઉ એકવચન, સુણો સાવધાન;
જેહનઈ પદ આપો, તેહનઈ દેઈ બહુમાન. ૪૬

➡ જરાયે અહોભાવ કે આદરભાવ તો હતો જ નહિ. એમની પાસે જતાં રસ્તામાં એક બળતું લાકડું જોઈ, આચાર્યશ્રીની સમતાની કસોટીમાં એ બરાબર કામ લાગશે, એમ ધારી લઈ લીધું : એ સળગતા લાકડાને હાથમાં લઈ કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં લીન આચાર્યશ્રી પાસે પહોંચી ગયા અને સળગતું લાકડું એમની મોટી દાઢી આગળ ધરી દીધું. શી વાર લાગે એને સળગતાં ! પણ આચાર્યશ્રી ચું કે ચાં કરતા નથી. બસ, ધ્યાનમાં જ લીન રહે છે.

આ એક જ દ્રશ્યે માણેકચંદનાં હૈયાના તાર ઝણઝણી ઊઠ્યા. તરત જ લાકડું દૂર ફેંકી તેઓનાં ચરણોમાં ઝૂકી પડ્યા. અશ્રુધારા વહેવા લાગી. પોતાના દુષ્કૃત્યોની ક્ષમા યાચતા કહેવા લાગ્યા : ''અજ્ઞાની એવો હું આપની દાઢીને સળગતા લાકડાથી બાળવા લાગ્યો; પણ તે વખતે આપ જરાયે ચલાયમાન થયા નહીં કે મોઢામાંથી એક ઊંહકારો સરખોય કાઢ્યો નહિ. આપ તો મહાન સમતાના સાગર અને કૃપાના અવતાર છો. આપના જેવી સહિષ્ણુતા મેં ક્યાંય જોઈ નથી. મારાં માતુશ્રીએ આપના ગુણોની જે પ્રશંસા કરી હતી તે આજે મને યથાર્થ લાગે છે.''

માતુશ્રી જિનપ્રિયા અને ધર્મપત્ની આનંદરતિની દીર્ઘકાલીન તપશ્ચર્યા ફળભૂત થઈ. માણેકચંદ શેઠની વિનંતીનો સ્વીકાર કરી આચાર્યશ્રી પરિવાર સહિત તેના ઘરે પધાર્યા. સહુએ ઘણા ભાવથી વહોરાવવાનો લાભ લીધો. સર્વત્ર આનંદ-મંગલ પ્રવર્તી રહ્યો અને ક્ષમાધર્મનો જય જયકાર થયો.

માણેકચંદ શેઠ પુનઃ ધર્મ પ્રત્યે દ્રઢ આસ્થાવાળા બની ગયા. આ૦ આનંદવિમલસૂરિનાં હૈયામાં માણેકચંદનું અને માણેકચંદનાં હૈયામાં ગુરુમહારાજનું નિરાળુ અને આદરભર્યું સ્થાન થઈ ગયું. પાલીના એક ચાતુર્માસમાં ગુરુમહારાજના મુખેથી વ્યાખ્યાનમાં **'શત્રુંજય માહાત્મ્ય'** સાંભળતાં માણેકચંદને ગિરિરાજની યાત્રાની તાલાવેલી લાગી. તેણે ગુરુમહારાજને કહ્યું કે, ''મારે શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજની યાત્રા ઉત્કૃષ્ટભાવે કરવી છે. ચાલીને તો ખરી જ; સાથે સાથે ચારે આહારનો ત્યાગ કરીને એટલે ઉપવાસ કરવાપૂર્વક. એ માટે આપના આશીર્વાદ ઈચ્છું છું. યાત્રાને સફળ બનાવનાર એ જ તો પરમ તત્ત્વ છે.'' ગુરુમહારાજે એમને ઘણી ઘણી રીતે ચકાસી જોયા; અને અગ્નિમાં નાખવામાં આવેલ સો ટચના સોનાની જેમ તેઓ એ ચકાસણીમાં સફળ પુરવાર થયા. ➡

એ વિજયની શાખા, જયકારી જગિ જાણી;
પદ દીધો તેહનું, વિજય નામ મનિ આણી. ૪૭
(આ૦ વિજયતિલકસૂરિરાસ; ઐતિહાસિકરાસ સં., ભા. ૪)

(૨) ''વીરવંશાવલી''માં લખ્યું છે કે – યક્ષ મણિભદ્રે આ૦ વિજયદાનસૂરિને સ્વપ્નમાં આવીને જણાવ્યું કે, 'તમારી પાટે વિજયશાખા સ્થાપજો. હવે પછી તમારી પાટપરંપરામાં બીજી શાખા રાખશો નહીં. જે નામ સ્થાપો ત્યારે તેમાં મારા નામનો એક યક્ષરાજ તેમનું નામ રાખજો. વિજયશાખા રાખવાથી પાટ વિજયવાળી બનશે.'

(આજ સુધી તપાગચ્છમાં દર ત્રીજી પેઢીએ શાખા બદલાતી હતી તે હવેથી બંધ થઈ વિજયશાખા કાયમ બની છે.)

(વિવિધ ગચ્છીય પટ્ટાવલી, પૃ. ૧૨૨)

➡ ગુરુમહારાજે આશીર્વાદ આપ્યા અને... ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયે, શુભ મુહૂર્તે **સિદ્ધગિરિની યાત્રાના** દ્રઢ સંકલ્પપૂર્વક, થોડા પરિવારને લઈ, જરૂરી સાધન સાથે તેઓએ **પાલીથી પ્રયાણ** કર્યું.

તેઓ શત્રુંજયતીર્થ અને નવકારમંત્રન. ધ્યાનમાં લીન બની, ઉલ્લાસપૂર્વક સંવેગ રંગે માર્ગ કાપતા ક્રમશઃ સાતમા દિવસે પાલનપુર નજીક **મગરવાડા** ગામ પાસે પહોંચ્યા. ગામની આસપાસ ગીચ ઝાડીમાં ચોર-ડાકૂઓ છૂપાઈને રહેતા હતા. કોઈને કલ્પનાય ક્યાંથી હોય કે મગરવાડાની એ ભૂમિ માણેકચંદને પરલોક પહોંચાડનારી નીવડવાની છે ! માણેકચંદ શેઠ પોતાના કાફલાની સાથે જ્યારે એ પ્રદેશમાં થઈને આગળ વધી રહ્યા હતા ત્યાં જ તેઓની ઉપર ચોરો ત્રાટક્યા. મર્દાનગીથી તેઓનો સામનો તો કર્યો પણ શસ્ત્રોથી સજ્જ ચોરો આગળ તેઓ ટકી ન શક્યા. સાતમા ઉપવાસે શ્રી સિદ્ધગિરિના ધ્યાન અને નવકાર મંત્રના જાપપૂર્વક તેઓ **વીર–મૃત્યુને વર્યા.** ચોરોએ તલવારોના પ્રહારે તેમના **શરીરના ત્રણ** ભાગ કરી નાખ્યા : **માથું ! ધડ ! અને પગ !** શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજની યાત્રાના દ્રઢ સંકલ્પે એમને ત્યાંથી લઈ જઈને સીધા યક્ષેન્દ્ર માણિભદ્રવીરના સ્થાને બિરાજિત કરી દીધા.

★ ★ ★

ઈર્ષ્યાની આગ ભારે બિહામણી છે. માણેકચંદને મૂર્તિપૂજા અને જિનભક્તિથી દૂર કરનારા **કડવામતી** સાધુઓને જ્યારે જાણ થઈ કે માણેકચંદે કડવામતીનો ધર્મ તજી દીધો છે અને જિનમૂર્તિની પૂજા કરવાનો પુનઃ પ્રારંભ કર્યો છે... ત્યારે તેમનું અંતર ઈર્ષ્યાની આગમાં જલવા લાગ્યું – અરે ! કોણ છે એવા માણસો, જેણે અમારા ભક્ત માણેકચંદને જિનમૂર્તિના પુનઃ ઉપાસક બનાવી દીધા ?

તપાસ કરતા **આ૦ આનંદવિમલસૂરિનું** નામ તેમને જાણવા મળ્યું અને માનસિક રીતે અંધાધૂંધ બનેલા તે કડવામતી સાધુઓએ આ આચાર્યશ્રી અને તેમના મુનિઓને મરણાંત કષ્ટ આપવાનો દુષ્ટ નિર્ણય લઈ લીધો. ➡

દોહરો : ગુરુવરકી સેવા કરે, મણિભદ્ર મહાવીર;
કરે સમૃદ્ધિ ગચ્છમેં, કાટે સંઘકી પીર.

(૩) મણિભદ્રવીર આ૦ વિજયદાનસૂરિનો એવો ભક્ત હતો કે તેમનું નામ જપનારને ય સહાય કરતો હતો. આથી જ પાટણની એક જૈન કન્યા અકસ્માત નદીમાં ડૂબતી હતી, ત્યારે તેણે આ૦ વિજયદાનસૂરિનું શરણ લીધું; અને મણિભદ્રવીરે તેને ત્યાંથી બચાવી લીધી.

(સં. ૧૬૯૦ની મહો૦ કીર્તિવિજયગણિવર કૃત વિચારરત્નાકર પ્રશસ્તિ, શ્લોક ૮મો; પ્રક. ૫૭, પૃ. ૧૩ – ગુરુનામ મંત્રપ્રભાવ)

➡ તેમણે ભૈરવદેવની સાધના આરંભી. મલિન આશયથી મંત્ર, તંત્ર અને યંત્રના પ્રયોગો શરૂ થયા. મંત્રશક્તિના બળે ભૈરવદેવ હાજર થયા અને પૂછ્યું કે, ''મને શા માટે બોલાવ્યો છે ?'' ઈર્ષ્યાની આગમાં બળતા કડવામતી આચાર્યએ ભૈરવને આજ્ઞા કરી કે, ''આચાર્ય આનંદવિમલસૂરિને અને તેમના સાધુઓને પહેલાં ચિત્તભ્રમિત કરી દઈ, પછી મૃત્યુના મુખમાં ધકેલી દો.''

આ બાજુ આ૦ આનંદવિમલસૂરિએ પોતાના પરિવાર સાથે પાલી ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરીને વિહાર કર્યો. આસપાસના ક્ષેત્રોમાં તેઓ પરિભ્રમણ કરતા રહ્યા. એવામાં દુર્ઘટનાઓનો દુરારંભ થયો. એક યુવાન મુનિવરનું ચિત્તભ્રમિત થયું; જેના નખમાંય રોગ ન હતો... આ યુવા મુનિરાજના ઈલાજ માટે અનેક વૈદ્યોના ઉપચારો શરૂ કરવામાં આવ્યા. પરંતુ કોઈ પણ ઔષધ–ઉપચાર કામિયાબ ન બન્યા. અંતે એ મુનિવરે સમાધિપૂર્વક પોતાનો દેહ તજી દીધો. સહવર્તી મુનિઓને હજી સમજાતું ન હતું કે આમ અચાનક આ મુનિવરને શું થયું ? તેવામાં બીજા એક મુનિને ચિત્તભ્રમનો રોગ લાગુ પડ્યો. વૈદ્યોના ઉપચારો શરૂ થયા, પણ અંતે બધું નિષ્ફળ ! તે મુનિવર પણ સ્વર્ગે સિધાવી ગયા. સહવર્તી મુનિઓની આંખમાં આંસુ ઊભરાયાં. આચાર્ય ભગવંતના નેત્રો પણ સજળ બની ગયાં. કારણ જડતું નથી. આચાર્યશ્રી અને સહવર્તી મુનિઓ કશું વિચારે તે પહેલા એક પછી એક મુનિવરો ચિત્તભ્રમિત થવા લાગ્યા. સઘળા ઉપચારો નિષ્ફળ બનવા લાગ્યા. સત્તર સાધુઓમાંથી **દશ–દશ મુનિઓનો ભોગ** લેવાઈ ગયો. જૈન સંઘોમાં હાહાકાર મચી ગયો. સર્વત્ર ભય અને સંતાપનું સામ્રાજ્ય છવાઈ ગયું.

આચાર્યશ્રી જ્ઞાની હતા, વિચક્ષણ હતા. તેમણે તર્કબુદ્ધિથી નિર્ણય કરી લીધો કે, 'આ કોઈ દૈવી પ્રકોપ છે અને તેના નિવારણ માટે દૈવી સહાય જ જરૂરી બનશે.' સૂરિદેવ પોતાની ઉપાસના–સાધનામાં બેસી ગયા. અગિયારમા ઉપવાસે રાત્રે **શાસનદેવી** હાજર થયા. આચાર્યશ્રીએ શાસનદેવીને પૂછ્યું કે, ''પોતાના દશ સાધુઓ કોઈ દૈવી ઉપદ્રવમાં કાળ કરી ગયા, તો એ કોણ છે અને તેના નિવારણનો ઉપાય શો ?''

શાસનદેવીએ કહ્યું : ''સૂરિદેવ ! આપ ગુજરાતમાં પાલનપુરની પાસે **મગરવાડા** પધારો. ત્યાં આપને વિશિષ્ટ શક્તિધારી દેવની પ્રાપ્તિ થશે અને તેના દ્વારા આપ દુષ્ટ દેવના આ ઉપદ્રવથી મુક્ત બની જશો.'' ➡

श्रीमाणीभद्रवीर स्तोत्रः

[નોંધ : પ્રથમ આવૃત્તિમાં, પ્રક. ૫૫, પૃ. ૮૩૮–૮૩૯માં ''(૩) મણિભદ્ર મહાવીર યક્ષનું મગરવાડા : સ્તુતિ'' શિર્ષક નીચે સ્તુતિની કડી : ૬, ૯, ૧૦, ૧૧, ૨૦, ૨૧, ૨૨ અને ૨૪ આપવામાં આવી છે, જ્યારે આ બીજી આવૃત્તિમાં ૨૭ કડીની સ્તુતિ–સ્તોત્ર અનુવાદ સાથે પૂર્ણ પ્રગટ કરેલ છે. – સંપાદક]

माणिभद्रं सुरैः निर्जरं सौभाग्यदायकम् ।
भद्र सम्पादकं नित्यं द्रव्यार्थं समुपास्महे ॥१॥

અર્થ : હંમેશાં દેવોની પૂજા કરાતા, નિર્જર સુખને આપવાવાળા તેમજ

☛ બીજા જ દિવસે આચાર્યશ્રીએ સહપરિવાર પાલનપુર તરફ વિહાર કર્યો. ઉગ્ર વિહાર કરતાં કરતાં આચાર્યશ્રી આદિ મુનિવરો મગરવાડા પધારી ગયા.

મગરવાડાનું એ જ ગીચ જંગલ. ત્યાં રાયણ વૃક્ષની નીચે અઠ્ઠમ આરાધના કરવા સાથે આચાર્યશ્રી કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં લીન બન્યા.

★ ★ ★

માણેકચંદ શેઠ શત્રુંજય ગિરિરાજનું પળ–પળ ધ્યાન ધરતાં માનવ મટીને **માણિભદ્ર** નામે દેવ બન્યા છે. વ્યંતરનિકાયના દેવના જે આઠ પ્રકારો છે તે પૈકી પાંચમા (અથવા છઠ્ઠા) યક્ષ તરીકેના પ્રકારમાં તેઓ આવે છે. ત્યાં તેઓ ઈન્દ્ર તરીકે થયા છે અને **એકાવતારી** છે. બાવન વીર અને ચોસઠ જોગણીઓ તેમની સેવા કરે છે તથા વીશ હજાર સામાનિક દેવો તેમની સાથે રહે છે. વરાહનું સ્વરૂપ ધરાવતું તેમનું મુખ છે. તેમના દેહનો વર્ણ શ્યામ છે, પરંતુ તેમનું તેજ અને કાંતિ ઝગમગ ઝગમગ ઝળકી રહ્યાં છે. તેમના મસ્તક પર લાલ રત્નયુક્ત મુગટ શોભી રહ્યો છે. તેમના મુખ ઉપર મંદિરનો આકાર છે. તે મંદિર સિદ્ધગિરિના પ્રતીકરૂપે છે. તેમાં ભ૦ આદિનાથનું પદચિહ્ન છે. તેમની દ્રષ્ટિ સતત તે જિનમંદિર તરફ રહે છે – જાણે તેઓ પળેપળ પરમાત્માનું જ ધ્યાન ધરી રહ્યા છે. ત્રિશૂલ, ડમરુ, મુદ્દગલ, અંકુશ, નાગપાસ અને રત્નમાળાનાં ચિહ્નોથી યુક્ત તેમની છ ભુજાઓ શોભાયમાન છે. શ્વેત સાત સૂંઢવાળો ઐરાવત હાથી તેમનું વાહન છે. વિશિષ્ટ તેમનો વૈભવ છે અને વિશાળ તેમનો પરિવાર છે.

ગીત–સંગીત અને વાજિંત્રોના નિનાદથી માણિભદ્રની દેવસભા શોભી રહી છે. તે સમયે તેમનું સિંહાસન ચલાયમાન થાય છે. સભામાં ઉપસ્થિત દેવો સ્તબ્ધ બની જાય છે. અંગરક્ષકદેવો તરત દોડી આવે છે. માણિભદ્રદેવે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂક્યો અને જાણ્યું કે, ''આ તો મારા પરમ ઉપકારી ગુરુદેવ છે. મગરવાડાના મારા મૂળ સ્થાને તેઓ પધાર્યા છે. તેઓશ્રીની આરાધનાના બળે મારું સિંહાસન ચલિત થયું છે. તો લાવ ! હું શીઘ્ર સદ્‌ગુરુના ચરણોમાં પહોંચી જાઉં.''

માણિભદ્રવીર પળવારમાં આ૦ આનંદવિમલસૂરિ સમક્ષ હાજર થઈ ગયા. તેમણે ગત ભવની અને આચાર્યશ્રીએ કરેલા ઉપકારની તથા પોતાના અંતિમ સમયની તેમ જ પોતે આ ભવે માણિભદ્ર નામે દેવ થયાની સર્વ હકીકત કહી; અને પૂછ્યું કે, ''આપે મને કેમ યાદ કર્યો ?'' ☛

હંમેશાં કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરાવનાર શ્રી માણિભદ્રજીનું દ્રવ્યોપાર્જન માટે હું આરાધના કરું છું.

स्वर्गाद् भक्तजनं विलोक्य, वरदोऽभुद्धहेमसूरीश्वरम् ।
धर्मस्यात्यकरोत्प्रचारममलं विश्वे समस्ते तु यः ॥
स्वायत्तीकृतवान् गुणोधविभवैर्मोहम्मदीयाधिपान् ।
तस्य श्री माणिभद्रपादयुगलं ध्याये सुरैरर्चितम् ॥२॥

જે સ્વર્ગમાંથી ભક્તજન શ્રીમાન હેમવિમલસૂરિજીને જોઈને ઈચ્છિત વર આપનાર થયા હતા તથા સંપૂર્ણ જગતમાં ધર્મનો શુદ્ધ પ્રચાર કર્યો હતો, તેમજ મોહથી ગર્વિષ્ઠ રાજાઓને પોતાના ગુણસમૂહોના વૈભવથી સ્વાધીન કર્યા હતા તે શ્રીમાણિભદ્રવીરના ચરણકમલનું ધ્યાન કરવું જોઈએ.

➡ આચાર્યશ્રીએ કહ્યું : ''હે માણિભદ્ર ! પાલીથી વિહાર કર્યા બાદ અમારા મુનિસંઘ પર ભારે આફતોના ઓળા ઊતરી પડ્યા છે. અમારા દશ–દશ મુનિવરો ચિત્તભ્રમિત બની જઈ મરણને શરણ બન્યા છે અને અગિયારમાં એક મુનિરાજ એ જ રીતે ચિત્તભ્રમના રોગના ભોગ બન્યા છે. તમે આ ઘોર ઉપસર્ગના કારણને શોધી તેનું નિવારણ કરો.''

માણિભદ્રદેવે તુરત અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકી જાણ્યું કે, આ તો મારી જ સેનાના કાળા–ગોરા ભૈરવ છે. આથી આચાર્યશ્રીને કહ્યું કે, ''આપ હવે નિશ્ચિત બની જાઓ. આપની ઉપરના વિઘ્નોનું અવશ્ય નિવારણ થઈ જશે.''

પછી માણિભદ્રવીરે કાળા–ગોરા ભૈરવને બોલાવી અને પ્રાંતે ઉપદ્રવ ન કરવા કબુલાવ્યું.

માણિભદ્ર પુનઃ આચાર્યશ્રીના ચરણોમાં પધાર્યા અને જણાવ્યું : ''હે ગુરુદેવ ! આપના ઉપરના ઘોર ઉપદ્રવોનું હવે કાયમી નિવારણ થઈ ગયું છે. તો આપ હવે ચિંતા કરશો નહિ. બીજું, આપ હાલ જે રાયણવૃક્ષ નીચે બિરાજમાન છો તે જગ્યાએ જ મારો દેહ નિશ્ચેષ્ટ બન્યો હતો. આ સ્થળે મારા પગની પિંડીની સ્થાપના કરાવો. વળી, આપશ્રીના તપાગચ્છની પાટે જે જે નૂતન આચાર્યો આ સ્થાને આવીને અક્રમ તપ કરશે તેઓશ્રીની સેવામાં રહી ધર્મકાર્યોમાં સહાય કરીશ; જેથી જિનશાસનની સુરક્ષા–સેવાનો મને લાભ પ્રાપ્ત થશે અને સમકિત નિર્મળ રહેશે–જિનશાસનની ઉન્નતિમાં હું સહાયક બનીશ.''

ત્યારબાદ આચાર્યશ્રીએ મહા સુદ ૫ ના દિને, મગરવાડા ગામના સીમાડે, માણિભદ્રના પગની પિંડીની સ્થાપના કરાવી. સૂરિદેવે આ પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગ બાદ જિનશાસનના અધિષ્ઠાયક માણિભદ્રદેવને ''તપાગચ્છરક્ષક'' તરીકે જાહેર કર્યા.

શ્રી માણિભદ્રવીરના કથનાનુસારે તેમનાં ત્રણ સ્થાનો છે : (૧) ઉજ્જૈનમાં તેમનો જન્મ છે, ત્યાં તેમનું મસ્તક પૂજાય છે, (૨) આગલોડમાં તેમનું ધડ પૂજાય છે અને (૩) મગરવાડામાં પિંડીની પૂજા થાય છે.

स्वर्गात्तु यं भक्तजनं निरीक्ष्य, वरः प्रदत्तः किल हेमसूरिम् ।
धर्मोपदेशः भुवने प्रदत्तः तं माणिभद्रं नमामि ॥३॥

જેણે સ્વર્ગમાંથી ભક્તિશ્રેષ્ઠ આચાર્ય શ્રી હેમવિમલસૂરિજીને જોઈને શ્રેષ્ઠ વરદાન આપ્યું તથા જગતમાં ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, તે માણિભદ્રને પ્રેમથી સતત હું નમસ્કાર કરું છું.

समागत्य स्वर्गात् त्रिभुवनपतिश्चार्त्तशरणो ।
वरेणोदामेनामृतरसरसितैर्मञ्जुवचनैः ॥
तुतोषादौ सूरिं विमलचरितं हेमविजयं ।
नमस्तस्मै भक्त्या सुखद माणिभद्राय शिरसा ॥४॥

ત્રિભુવનના સ્વામી, દુઃખી પુરુષોના આશ્રય સમાન શ્રીમાન માણિભદ્રવીર પ્રથમ સ્વર્ગમાંથી આવીને શુદ્ધ ચારિત્રવાન શ્રી હેમવિમલસૂરિને શ્રેષ્ઠ વરદાન સાથે અમૃત સમાન પ્રેમાળ–મીઠા વચનથી સંતોષ આપ્યો, તે સુખદાયક માણિભદ્રવીરને પ્રેમથી હું નમસ્કાર કરું છું.

जनित धार्मिक विघ्नघटाशने ! सुरपते ! करुणावरुणालय ।
हृदयवांछित सिद्धकर प्रभो ! वितर मे माणिभ्द्र ! शिव वरम् ॥५॥

પ્રગટ થતા ધર્મના વિઘ્નસમૂહો માટે વજ્ર રૂપ દયાસાગરના સ્થાન રૂપ દેવોના અધિપતિ, મનોવાંચ્છિત સિદ્ધિ કરવાવાળા હે દેવ માણિભદ્રવીર ! મને શ્રેષ્ઠ સુખ આપો.

भूत प्रेतो डाकिनी शाकिनी वा, दुष्टा देवा राक्षसा व्यंतराश्च ।
नाम्ना यस्याऽऽयान्ति शांतिनितान्तं, तद्देवेशं माणिभद्रं नमामि ॥६॥

જેના નામથી ભૂત, પ્રેત, ડાકિની, શાકિની તથા દુષ્ટ દેવો, રાક્ષસો તેમજ વ્યંતર દેવો વગેરે સંપૂર્ણ શાંતિ પામે છે, તે દેવાધીશ શ્રી માણિભદ્રવીરને હું નમસ્કાર કરું છું.

तपागच्छ रक्षाकरं जैनधर्मे, नवोज्जीवनस्याभिकर्त्तारमीशं ।
प्रभामण्डलोद् भासिवक्त्रं विशालं, दयासागरं माणिभद्रं नमामि ॥७॥

જૈનધર્મને વિષે તપાગચ્છની રક્ષા કરનાર તથા તેનું નવું જીવન કરવાવાળા, વિશાળ તેજોમંડલથી ચળકતા મુખવાળા, દયાસાગર શ્રી માણિભદ્રવીરને હું નમસ્કાર કરું છું.

आरोहणैरावणपृष्ठभागे, विराजमानं विधुकान्तिकान्तम् ।
वरप्रदातारमनन्तवीर्यं, श्री माणिभद्रं शिरसा नमामि ॥८॥

ઐરાવણની પીઠ ઉપર બેઠેલા ચંદ્રના તેજ સમાન સુંદર, બહુ પરાક્રમવાળા તેમજ વરદાન આપવાવાળા શ્રી માણિભદ્રને મસ્તકથી નમસ્કાર કરું છું.

श्रद्धास्रोतः श्राविणौ यस्य नित्यं, सेवालग्नौ भैरवौ कृष्णगौरौ ।
तं विघ्नालिध्वंसकं पूज्यपादं, भक्त्युद्रेकान्माणिभद्रं नमामि ॥९॥

હંમેશાં શ્રદ્ધારૂપ ઝરણાને શ્રવણ કરનાર બટુક તથા કાળા ભૈરવ સેવામાં લાગેલા છે, તેવા વિઘ્નસમૂહનો નાશ કરવાવાળા પૂજ્યપાદ શ્રી માણિભદ્રવીરને અત્યંત પ્રેમપૂર્વક હું નમસ્કાર કરું છું.

वाराहवक्त्रेण सुशोभमानम्–ऐरावणारूढमनेकशक्तिम् ।
सर्वेश्वरं भद्रकरं वरेण्यं, श्री माणिभद्रं शिरसा नमामि ॥१०॥

વરાહ જેવા મુખથી શોભતા, ઐરાવણ ઉપર બેઠેલા બહુ શક્તિવાળા શ્રેષ્ઠ, સર્વેશ્વર કલ્યાણકારક શ્રી માણિભદ્રવીરને હું મસ્તકથી નમસ્કાર કરું છું.

योगिन्यश्च समे वीराः सेवायां यस्य नित्यशः ।
विद्यमानास्तथाभूतं माणिभद्रं नमाम्यहम् ॥११॥

જેની સેવામાં હંમેશ યોગિનીઓ તથા વીરો હાજર રહે છે તેવા શ્રી માણિભદ્રવીરને હું નમસ્કાર કરું છું.

गुर्जरेऽथ मरौ प्रथमोऽभवत्, सकलमानवपूज्यतरः प्रभुः ।
रविशशिदिधितिदीतिमुखश्च, तं भयहरं माणिभद्रमहं भजे ॥१२॥

સકલ મનુષ્યને પૂજનીય, સૂર્ય–ચંદ્રના તેજ સમાન પ્રકાશયુક્ત મુખવાળા જે ગુજરાત અને મારવાડમાં મુખ્ય થયા, તે ભયહરણ શક્તિવાળા શ્રી માણિભદ્રવીરને હું ભજું છું.

त्रैलोक्यकीर्तिं सुरवृन्दवन्द्यं, यथेस्टसिद्धिप्रदंमीशमाद्यम् ।
बद्धंजलिर्मक्तियुतौ नितान्तो, भजाम्यहं चेतसि माणिभद्रम् ॥१३॥

ત્રણ લોકમાં જેનો યશ પ્રસિદ્ધ છે, તેમજ દેવ-સમૂહોથી જે વંદન કરાય છે, તે ઈચ્છિત સિદ્ધિ આપનાર શ્રી માણિભદ્રવીરને પ્રેમપૂર્વક બે હાથ જોડીને સેવા કરું છું.

सर्वामरैः सिद्धिजयाऽभिलाषैः साध्वर्च्यते यस्य पदारविनदम् ।
तन्देवदेवेशमनन्तभक्त्या नमामि वीरं ननु माणिभद्रम् ॥१४॥

સફળતા અને વિજય ચાહનારા સર્વ દેવલોકોથી જેનું ચરણકમળ સારી રીતે પૂજાય છે, તે દેવોના અધિપતિ શ્રી માણિભદ્રવીરને ભક્તિપૂર્વક હું નમસ્કાર કરું છું.

हिन्दुसिक्खमता मुहम्मदमता वा पारसीयास्तथा ।
इसाइमतमागताश्च पुरुषास्त्वन्येऽपि वै पन्थिनः ॥

श्रद्धाभावमुपागतास्तु परमं यस्योद्गुणेष्वक्षयं ।
तं वन्देऽखिललोकमान्यविभवं श्री माणिभद्रं प्रभुम् ॥१५॥

હિન્દુ, શીખ, મુસલમાન, પારસી, ઈસાઈ વગેરે મતવાળાઓ તથા તે સિવાય અન્ય મતાનુયાયીઓ જેના શ્રેષ્ઠ ગુણોથી અત્યંત શ્રદ્ધાભાવને પ્રાપ્ત થયેલા છે તેમજ સમગ્ર લોક જેના ઐશ્વર્યને પ્રાપ્ત કરે છે, તે માણિભદ્રસ્વામીને હું વંદન કરું છું.

यस्य प्रसादाज्जगदीश्वरस्य, नित्यं पनोवाञ्छितसिद्धिरस्तु ।
भवाम्बुधौ मंगलमातनोतु, श्री माणिभद्रः सुखशांतिदाता ॥१६॥

જે જગતસ્વામી શ્રી માણિભદ્રવીરના અનુગ્રહથી હંમેશાં ઈચ્છિત ફળ મનુષ્ય પ્રાપ્ત કરે, તે સુખશાંતિ આપવાવાળા શ્રી માણિભદ્રવીર સંસારમાં મંગળને વિસ્તારો.

वन्ध्यापि या भक्तिमवेत्य सम्यक् ध्यानं करोतीह सुताप्तिहेतुम् ।
सुतं प्रयच्छत्यतिकान्तियुक्तं, तस्यै दयालुः किल माणिभद्रः ॥१७॥

ગમે તે સ્ત્રી પ્રેમથી જેને સારી રીતે જાણીને પુત્ર મેળવવાની ઈચ્છાથી આ જગતમાં ધ્યાન કરે છે, તેને દયાળુ શ્રી માણિભદ્રવીર અત્યંત તેજસ્વી પુત્ર આપે છે.

गजाश्वसिंहेरतिभीतिभीतः तथा भजद् वृश्चिक सर्पदष्टः ।
रोगैरनेकैरभिपीडितो वा, मजेत सुखार्थं भुवि माणिभद्रमा ॥१८॥

હાથી, ઘોડા અને સિંહ વગેરેથી અત્યંત ભય પામેલા તથા વીંછી, સર્પ વગેરેથી કરડાયેલા, અનેક રોગોથી પીડા પામેલાઓએ હંમેશાં સુખ માટે પૃથ્વીમાં શ્રી માણિભદ્રવીર પ્રભુને જ સેવવા જોઈએ.

हे देव मे जन्मगतान्यमुनि, दुःखानि दूरी कुरु सर्वथैव ।
त्वदीयपादाम्बुजसेवयैव, यास्यामि मोक्षं ननु माणिभद्र ॥१९॥

હે દેવ ! અમારા જન્મનાં દુઃખો સર્વ પ્રકારે દૂર કરો. તમારા ચરણકમલની સેવાથી જ ચોક્કસ હું મોક્ષ પામીશ.

न मे सखा भूमितलेऽस्ति, कश्चित् त्वत्तः परो मोहविनाशहेतुः ।
त्यक्त्वा क्व गच्छामि भवन्तमेव, न मे गतिः क्वाऽपि तु माणिभद्र ॥२०॥

હે સ્વામિન્ ! શ્રી માણિભદ્રવીર ! આ પૃથ્વી પર મારો કોઈ મિત્ર નથી. તેમજ મોહનાશ કરવામાં કારણભૂત તમારા સિવાય કોઈ નથી. આપનો ત્યાગ કરીને હું ક્યાં જાઉં ? મારો કોઈ આશ્રય નથી.

सुतार्थी भजेत्पुत्रलाभाय नित्यं, गदार्त्तश्च नैरोग्यमाप्तुं मनुष्यः ।
मुमुक्षुस्तु मोक्षाय मोक्षैकहेतुम्, धनार्थी धनप्राप्तये माणिभद्रम् ॥२१॥

પુત્રની ચાહના કરનારે પુત્ર મેળવવા માટે, રોગથી પીડાતા પુરુષો નીરોગીપણું મેળવવા માટે, મુક્તિના ચાહનારે મોક્ષને માટે તથા ધનની ઈચ્છાવાળાએ ધનપ્રાપ્તિ માટે સ્વામી શ્રી માણિભદ્રવીરને સેવવા જોઈએ.

राज्येऽभिसम्मानकरः कृपालुः कारागृहानबन्धनमुक्तिहेतुः ।
देवः परो नास्ति वरप्रदाता, श्री माणिभद्रादिह विश्वमध्ये ॥२२॥

આ વિશ્વની અંદર રાજાની સમીપ સારું સન્માન આપનાર, જેલના બંધનમાંથી મુક્તિ અપાવવામાં કારણભૂત, દયાળુ, ઈચ્છિત વરદાન આપવાવાળા શ્રી માણિભદ્રવીર સિવાય બીજા કોઈ દેવ નથી.

स्वच्छ प्रभामंडलशोभि, विश्वं विश्वैकनाथं नवमंजुलाभम् ।
भद्रार्णवं विघ्नहरैकहेतुं नमामि देवार्चितमाणिभद्रम् ॥२३॥

સ્વચ્છ તેજોમંડલથી શોભતા વ્યાપક વિશ્વના એક સ્વામી, નવીન મનોહર કાંતિવાળા, કલ્યાણના સમુદ્ર સમાન વિઘ્ન દૂર કરનારા, અદ્વિતીય કારણભૂત દેવોથી પૂજાયેલા શ્રી માણિભદ્રવીરને હું નમસ્કાર કરું છું.

यशोवित्तविद्याप्रदातारमीऽयं, जगदवंदनीयं तपागच्छनाथम् ।
पवित्रव्रतं सर्वदाऽहं स्मरामि दयाम्भोनिधिं माणिभद्राख्यदेवम् ॥२४॥

યશ, વિદ્યા અને દ્રવ્ય આપનારા તપગચ્છના સ્વામી પૂજ્ય જગતવંદનીય, પવિત્ર વ્રતવાળા, દયાસાગર શ્રી માણિભદ્રવીર નામના દેવનું હું સ્મરણ કરું છું.

लक्ष्मीसागरसूरि पूज्य चरण शिष्यो भवत्तस्य वै ।
योग्यो भोजनिधिर्गुणी समभवत् विख्यात कीर्तिक्षितौ ॥
तद् वंशे किल कीर्तिसागर इति प्राभृत्तपागच्छकः ।
लब्धं विश्वतलैर्गुणैर्निजभवैः स्थानं ह्युपाध्यायकम् ॥२५॥

શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિના પૂજનીય ચરણના શિષ્ય તથા પૃથ્વીમાં જેની કીર્તિ પ્રસિદ્ધ છે તેવા યોગ્ય ભોજસાગર થયા, તેમના વંશમાં વિશ્વપ્રસિદ્ધ પોતાના ગુણોથી ઉપાધ્યાયની પદવી જેણે પ્રાપ્ત કરી તેવા તપાગચ્છીય શ્રી કીર્તિસાગરસૂરિ થયા.

चतुरसागर निर्मितमस्ति यत्–स्तवनमाशुफलप्रदमभ्भुतम ।
प्रतिदिनं यदि भक्तियुतः पठेत् मनसि वांछितमस्तु प्रपूरितम् ॥२६॥

શ્રીમાન્ ચતુરસાગરે બનાવેલું આ સ્તોત્ર આશ્ચર્યકારક ફળ જલદીથી આપનાર છે. જે કોઈ માણસ તેનો હંમેશાં પ્રેમથી પાઠ કરે, તો તેને મનોવાંચ્છિત ફળ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય.

शरखगांक निशाकरवत्सरे, चतुरसागर निर्मित संस्तवम् ।
पठति यः सततं सुपवित्रितः स लभते भुवि वांछितमद्भुतम् ॥२७॥

વિક્રમ સં. ૧૯૫૫ ના વૈશાખ સુદ ૫ ના દિને શ્રી ચતુરસાગરે આ સ્તોત્ર બનાવેલ છે. જે માણસ હંમેશાં આ સ્તોત્રનો પાઠ કરે તે પૃથ્વીમાં ઇચ્છિત ફળ મેળવે છે. **– પંન્યાસ શ્રી ચતુરસાગરગણિ**

यक्षेन्द्रः स्वच्छमूर्तिर्जिनपतिचरणाऽऽसेविनां सिद्धिदाता
आरूढो दिव्यनागं मुनिपतिविमलानन्दभक्तः प्रवीणः ।
क्रोण्डास्यो दिव्यरूपः सुरमणिसुरभीकल्पकुम्भैः समानः
वीरेन्द्रः **माणिभद्रः** प्रदिशतु कुशलं बुद्धिसिद्धिसमृद्धिम् ॥

(આથી) ઉલ્લેખ મળે છે કે વિ. સં. ૧૫૪૭ માં ધાણધારમાં મણિભદ્ર યક્ષ પ્રગટ થયા. (વીરવંશાવલી; પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૪૩)

આગલોડમાં શ્રી માણિભદ્રવીર :

તપગચ્છના જે નવા આચાર્યો 'પાટ' પર બેસતા તે પ્રથમ મગરવાડા જતા અને ત્યાં અઠ્ઠમ કરી માણિભદ્રવીરને પ્રત્યક્ષ કરતા હતા.

તે પ્રમાણે **આ૦ શાંતિસોમસૂરિએ** મગરવાડામાં રહી મણિભદ્રનું આરાધન કર્યું અને તેમના (પૂર્વ ભવના) ઘડને **આગલોડમાં** લઈ ગયા અને ત્યાં મણિભદ્રવીરના કહેવા પ્રમાણે દેરું બંધાવી **ઘડની** સ્થાપના કરી.

વિજાપુરથી ૫ કોશ દૂર **આગલોડ** ગામ છે. ત્યાં સં. ૧૬૭૦નો ભ૦ સુમતિનાથનો એક મોટો જિનપ્રાસાદ હતો અને તે પછી સં. ૧૮૬૫માં સંઘે બે માળનું મોટું જિનાલય બંધાવ્યું, જેના બીજા માળે સોજા ગામથી લાવેલ ''ભ૦ કલ્યાણ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા'' બિરાજમાન કરી હતી. તેમજ તે સાથે અટોડા ગામથી લાવેલ ''ભ૦ ગોડીપાર્શ્વનાથ વગેરે જિનપ્રતિમાઓ'' બેસાડેલી હતી.

આગલોડ ગામમાં શ્રાવકોનાં ૧૦૦ ઘર છે, બે મોટા શિખરબંધી જિનપ્રાસાદો છે તથા ઉપાશ્રય છે.

આ૦ શાંતિસોમસૂરિ (ખાખી) અને શ્રી માણિભદ્રવીર

આગલોડ ગામની બહાર નૈઋત્યખૂણામાં આ૦ શાંતિસોમસૂરિએ સં. ૧૭૩૩માં પ્રતિષ્ઠા કરાવેલ **મણિભદ્રવીરનું મોટું** જૈન દેરાસર છે.
(વિજાપુર બૃહદ્‌વૃત્તાન્તમાંથી)

તપગચ્છમાં અનુક્રમે (૫૫) **આ૦ હેમવિમલસૂરિ**, (૫૬) આ૦ સૌભાગ્ય-હર્ષસૂરિ, સ્વ. સં. ૧૫૯૭ માગશર સુદ ૫, (૫૭) મહાતપસ્વી આ૦ સોમવિમલસૂરિ, સ્વ. સં. ૧૬૩૭, (૫૮) આ૦ આણંદસોમસૂરિ, (૫૯) આ૦ વિમલસોમસૂરિ, (૬૦) **વિશાળસોમસૂરિ**, સ્વ. સં. ૧૬૯૮ માગશર સુદ ૧૫,

(૬૧) આ૦ ઉદયવિમલસૂરિ બીજું નામ ઉદયસોમસૂરિ, (૬૨) **ભ૦ શાંતિસોમસૂરિ** થયા. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૩૪ : સોમશાખા પટ્ટાવલી)

આગલોડ ગામમાં જ્યારે ભ૦ સુમતિનાથનો જિનપ્રાસાદ હતો અને સહસ્રમલ રાજાના યુવરાજનો પુત્ર **રાજા રામસિંગ** હતો ત્યારે સં. ૧૭૩૨માં આ૦ શાંતિસોમે ચોમાસુ કર્યું હતું. તે મોટા તપસ્વી હતા. તેમણે ૧૨૧ દિવસ સુધી આયંબિલનું તપ ચાલુ રાખી મણિભદ્રવીરની આરાધના કરી.

મણિભદ્રવીરે ૧૨૧મા દિવસે પ્રત્યક્ષ થઈ આચાર્યને કહ્યું : ''મુનિવર ! હું તમારા જાપથી સંતુષ્ટ થયો છું. જે જોઈએ તે માગો.''

મુનિવરે કહ્યું : ''હે ક્ષેત્રપાલ ! આગલોડમાં સિદ્ધવડ જેવો વડ છે, ત્યાં તમે પધારી, તમારું સ્થાન જમાવો; અને એ સ્થાનનો સર્વ રીતે મહિમા વધારો. તમને છએ દર્શનવાળા માને છે, તો અહીં આવી વસો અને ભક્તોની કામનાઓ પૂરી કરો.''

મણિભદ્રવીરે આ૦ શાંતિસોમની માગણીથી આગલોડમાં વડ નીચે આવી વાસ કર્યો; અને ત્યારથી સૌને તેનો પરચો થવા લાગ્યો. એટલે આ૦ શાંતિસોમસૂરિએ સં. ૧૭૩૩માં રાજા રામ(રાય)સિંગના સમયે આગલોડમાં વડ નીચે મણિભદ્રવીરને વસાવી, તેનું તીર્થ સ્થાપન કર્યું.

આ૦ શાંતિસોમસૂરિના સમયે 'સોમશાખા'ના બીજા આચાર્ય (૬૨) ગજસોમસૂરિ થયા. આ૦ શાંતિસોમસૂરિ આગલોડમાં પાંચ કેશથી વીરની આરાધના કરતા હતા ત્યારે આ **ભ૦ ગજસોમે** આગલોડમાં આ૦ **શાંતિસોમનું** અપમાન કર્યું, તેમના પાંચ કેશ ખેંચી કાઢ્યા. આથી આ૦ શાંતિસોમસૂરિએ આ૦ ગજસોમસૂરિનો પટ્ટો બંધ કર્યો. પણ, પછી સં. ૧૭૪૧માં તેમને ગચ્છમાં લઈ તેમનો પટ્ટો શરૂ કર્યો હતો. (પ્રક. ૫૫, પૃ. ૩૩૫)

સં. ૧૮૬૦માં આગલોડના ઠાકોર હરિસિંહના વખતમાં પં૦ **મુક્તિવિજયજીના** ઉપદેશથી આગલોડના જૈનસંઘે મણિભદ્રવીરના દેરાનો 'જીર્ણોદ્ધાર' કર્યો. તે દેરાસરની પાસે આદીશ્વર ભગવાનની પાદુકાદેરી છે. બીજી દેરીઓ પણ છે. તેની પાસે **ધર્મશાળા** તથા કૂવો છે.

આગલોડના તપાગચ્છ જૈનસંઘની માલિકી તથા વહીવટ તળે માણિભદ્રનું દેરું, દેરીઓ (અને ભવ્ય, વિશાળ નૂતન જિનપ્રાસાદ) તથા ધર્મશાળા, બાગ, કૂવો વગેરે છે.

મણિભદ્રવીર તે પૂર્વે માણેકચંદ શેઠ નામે **વીસા ઓશવાલ શ્રાવક** હતો. તેથી અમદાવાદ, સુરત, મુંબઈ, પૂના, વિજાપુર વગેરેના ઓશવાલો બાધા રાખવા–મૂકવા આગલોડ આવે છે.

મણિભદ્રવીરના મંદિરના ગભારામાં આગળ કોઈ ખરતરગચ્છના યતિએ (આજથી ૨૫-૩૦ વર્ષ પૂર્વે) ભૈરવની સ્થાપના કરી છે. પણ અમારો એવો મત છે કે, ભૈરવની સ્થાપના ત્યાં ન રાખતાં, પાસે દેરી કરી તેમાં કરવી જોઈએ.

આગલોડ, ઈલોડ વગેરે ગામો ભીલ ઠાકોરોએ વસાવેલાં છે.

ઈ. સ. ૧૯૨૧માં 'મણિભદ્રતીર્થનું વર્ણન' નામનું પુસ્તક બહાર પડ્યું છે. તેમાં આગલોડને પહેલાં 'અગસ્થિપુર' કહેતા હતા તથા અગસ્થિ ઋષિએ મણિભદ્રવીરને આરાધી પ્રગટ કર્યા. આ અને અન્ય કેટલીક બાબતો જૂઠી અને ઇતિહાસ પ્રમાણ વિનાની લખી છે.

અગસ્થિપુરનું અપભ્રંશ નામ આગલોડ થઈ શકતું નથી તેમ અગસ્થિ મુનિએ તે ગામ વસાવ્યું નથી; પણ જેના અંતે ड ल्ल આવે છે એવાં આગલોડ, ઈલોડ, આજોલ વગેરે ગામો ભીલ ઠાકોરોનાં વસાવેલાં છે. અગસ્થિ ઋષિએ મણિભદ્રવીરને આરાધ્યા એવું કોઈ પ્રમાણ પુરાણમાં નથી કે સંસ્કૃત પ્રાચીન ગ્રંથોમાં નથી. તેથી એવી પુરાવા વિનાની જોડી કાઢેલી વાતોને ઇતિહાસના સાક્ષરો માની શકે નહીં.

આગલોડમાં **શ્રીદોલતરુચિ યતિ** તે દેરાસરોની તથા મણિભદ્રવીરના દેરાની સારી સંભાળ રાખે છે. તેમણે શ્રાવકોને 'દેવદ્રવ્ય'માંથી મુક્ત કર્યા છે, તેથી શ્રાવકો સુખી થયા છે.

કવિરાજ પં૦ અમૃતવિજયજી અને શ્રી માણિભદ્રવીર

વૃદ્ધો કહે છે કે, તપગચ્છના વિજયદેવસૂરિના સંઘના (૬૦) ભ૦ દેવ-વિજયસૂરિ, (૬૧) વિજયસિંહસૂરિ, (૬૨) વિજયપ્રભસૂરિ, (૬૩) પં૦ મુક્તિ-વિનયગણિ, (૬૪) પં૦ ભક્તિવિજયગણિ, (૬૫) પં૦ વિદ્યાવિજયગણિ, (૬૬) પં૦ રૂપવિજયગણિ, (૬૭) પં૦ રંગવિજયગણિ, (૬૮) ઉ૦ વલ્લભવિજયગણિ થયા હતા. (જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્ર. ૯૭; પ્રક. ૬૧, પૃ. ૩૬૧)

(૬૭) પં૦ રંગવિજય ગણિવરના મોટા શિષ્ય **યતિવર અમૃતવિજયજી** (ઓલિયા) વિજાપુરમાં રહેતા હતા. તે વૈદ્ય, મંત્ર, તંત્ર અને કાવ્યકળામાં નિષ્ણાત હતા. તે દર ગુરુવારે **આગલોડમાં** મણિભદ્રવીરની યાત્રા કરવા જતા હતા. તેમણે વૃદ્ધ થયા બાદ આગલોડ જવાની તાકાત ન રહેવાથી, વિજાપુર અને આગલોડના રસ્તા વચ્ચે મસાણેશ્વર મહાદેવ (મસેશ્વર મહાદેવ)ના દેરા પાસે એક ખેતરમાં દેરી બનાવી, **મણિભદ્રવીરની સ્થાપના** કરી. તે સાગરશાખાના **ભટ્ટારક શાંતિસાગરની** આજ્ઞામાં રહેતા. તેમણે સં. ૧૯૦૧માં વાઘણપોળના જિનપ્રાસાદોમાં જીર્ણોદ્ધાર અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેમણે વિજાપુરમાં

બ્રાહ્મણોના માઢ પાસે સરસ્વતીની દેરી પણ બનાવી હતી.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૯)

વૃદ્ધો કહે છે કે, તે મોટા ચમત્કારી યતિ હતા. એક વખત મુસલમાનોએ ''જૈન યતિઓનો વેશ'' લઈ નાચ શરૂ કર્યો. ત્યારે પરમ સંવેગી મુનિ નેમસાગરજી મ૦ ત્યાં વિદ્યમાન હતા. તેમણે પં૦ યતિ અમૃતવિજયજીને કહેવડાવ્યું કે, તમે આ ખેલ બંધ કરાવો. યતિજીએ ઉત્તર વાળ્યો કે, ''આપ મુનિમહારાજ છો અને હું શિથિલ છું, યતિ છું, તો આપે જ આનો વિચાર કરવો જોઈએ.'' તપસ્વીજીએ ફરી આગ્રહપૂર્વક કહેવડાવ્યું કે, ''મહાનુભાવ ! જૈન ધર્મ તમારો અને અમારો અને સૌનો છે. યતિવરો આવા સમયે ચમત્કાર બતાવે છે, સંવેગી સાધુ ચમત્કાર બતાવે નહીં. સંવેગી સાધુ અને યતિમાં આ જ મોટો ફરક હોય છે, તો આનો ઉપાય તમારે જ કરવાનો છે.''

યતિવરે આગેવાન મુસલમાનોને બોલાવી કહ્યું કે, ''આ ખેલ અહીંથી જ બંધ કરો. આગળ વધશો મા.'' પરંતુ મુસલમાન યુવકોએ ગણકાર્યું નહીં અને એ ખેલ ચાલુ રાખ્યો. એવામાં આગળથી અવાજ આવ્યો કે, ''જમાતને રોકો, તાજિયાને રોકો, આગળ વધવાનો રસ્તો બંધ છે.'' રસ્તામાં પથ્થરની મોટી દીવાલ બની ગઈ હતી. જે કોઈ જાય તે ત્યાં ટકરાઈને પાછો પડતો. મુસલમાન આગેવાનો સમજી ગયા કે પેલા સેવડાનું આ કામ છે. આથી મુસલમાનોએ યતિવર અમૃતવિજયજી પાસે આવી માફી માગી અને સાથોસાથ કબુલાત કરી કે, ''અમે કદી પણ તાજિયાની સામે યતિનો ખેલ કરીશું નહીં.'' યતિવરે ફૂંક મારી સૌને કહ્યું કે, 'હવે જઈ શકો છો.' મુસલમાનોની જમાત આગળ વધી અને સૌએ જોયું કે ત્યાં દીવાલ નહોતી. આથી તેઓ તાજિયાને આગળ લઈ ગયા.

એક દિવસ વિજાપુરમાં એક મુસલમાનનો છોકરો શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના દેરાસરની દીવાલ પાસે 'પેશાબ' કરવા બેઠો. યતિવરે તેને ટોક્યો કે, 'તારે અહીં મુતરવું નહીં.' છોકરાએ તુમાખીથી જવાબ આપ્યો કે, 'મૂતેંગે !' યતિવરે શાંતિથી કહ્યું, 'અચ્છા બચ્ચા ! મૂતતે હી રહો.' પછી તો છોકરો બે–ચાર કલાક ત્યાં જ બેસી રહ્યો અને પેશાબ કરતો રહ્યો. તેના પિતાને છોકરાની દુર્દશાની ખબર પડી. તેણે યતિવર પાસે જઈ વિનંતિ કરી કે, 'આ છોકરાનો પેશાબ બંધ કરી આપો.' યતિએ શાંતભાવે જવાબ વાળ્યો કે, 'બંધ થઈ જશે.' પરંતુ ત્યારથી તે છોકરાનો પેશાબ બિલકુલ રોકાઈ ગયો અને તે છોકરો વળી અકળાવા લાગ્યો. આથી મુસલમાનોની જમાત મળી. તેણે યતિવર પાસે માફી માગી અને એવો કરાર કર્યો કે, 'આજથી અમારું કોઈ પણ માણસ અહીં પેશાબ નહીં કરે.' પછી તે છોકરાને આરામ થયો.

પં૦ **અમૃતવિજયજી** યતિવર આવા ચમત્કારી હતા.

તેમણે ૧૨ ભાવનાના અધિકારના ગુજરાતી સવૈયા ૨૮ રચ્યા છે. તેમાંથી કવિત્વ શક્તિ અને ઉચ્ચ જીવનનો પરિચય મળે છે.

લાડોલ – વિજાપુરથી ઉત્તર દિશાએ ૩ ગાઉ ઉપર લાડોલ ગામ છે. તેને સંસ્કૃત ગ્રંથમાં **લાટાપલ્લી** કહેવામાં આવે છે. તે લાટા ભીલે વસાવેલી પલ્લી હતી, તેથી લાટાપલ્લી નામ પડ્યું.

વિ. સં. ૧૯૫૭માં લાડોલમાં એક ઘર પાસે ખોદતાં ૧૮ જિનપ્રતિમાઓ નીકળી હતી, તેમાં એક **શ્રી ભદ્રબાહુની મૂર્તિ** હતી. લાડોલ એક હજાર વર્ષનું જૂનું ગામ ગણાય છે. ત્યાં એક મોટું જૈન દેરાસર છે. લાડોલમાં લાયબ્રેરી છે. જૈનોના ૪૦ ઘરો છે. (સં. ૧૯૮૨નો વિજાપુર વૃત્તાન્ત, પૃ. ૧૩ થી ૧૬ તથા પ્રક. ૪૫, પૃ. ૬૬થી ૬૮ જુઓ)

ભટ્ટારક ભુવનતિલકસૂરિ અને શ્રી માણિભદ્રવીર

અમે પહેલાં (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૭થી ૧૯માં) તપાગચ્છની વૃદ્ધપોષાળના ભટ્ટારકોની **પટ્ટાવલી** આપી છે. તેમાં ૬૫મા ભ૦ **ભુવનતિલકસૂરિ** થયા હતા. તેમનું બીજું નામ **કીર્તિસૂરિ** પણ છે. (જુઓ પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૮)

તે સૂરિમંત્રના પાઠી હતા. તેમને 'યક્ષરાજ મણિભદ્રવીરનું ઈષ્ટ' હતું. તેમણે એ ઈષ્ટથી 'શાસનપ્રભાવના' કરી, તે આ પ્રમાણે –

વિક્રમની **સત્તરમી** સદીમાં **અમદાવાદ** મોટું નગર હતું. તેને કોટ, ૧૨ દરવાજા, ઘણા ચૌટા અને ઘણી પોળો હતી. તે અર્ધાયોજનમાં પથરાયેલું હતું.

અમદાવાદનાં **અહમદપુર** વગેરે ઘણાં નામો છે.

(પ્રક. ૪૫, પૃ. ૪૧, ૪૮)

જેમાં દોશી, વખારિયા, વહોરા વગેરે મોટા વ્યાપારી વસતા હતા. એવા એક મોટા વ્યાપારી **શેઠ પૂજાશાહ** અને તેની પત્ની **પ્રેમલદે** ત્યાં રહેતા હતા. બન્ને ધર્મી હતા, સુખી હતા; પણ તેઓને કંઈ સંતાન ન હતું. તેઓએ એકવાર ભ૦ **ભુવનતિલકસૂરિ** કે જે પ્રેમલદેવીના ગૃહસ્થપણાના ભાઈ હતા, તેમને અમદાવાદમાં ઉત્સવપૂર્વક પધરાવી ચોમાસું રાખ્યા.

પ્રેમલદેએ ભટ્ટારકજીને વિનંતિ કરી કે, ''અમને ધર્મ–અર્થ અને કામ બધુંય છે, માત્ર કંઈ સંતાન નથી. આપ મારા ભાઈ છો અને મોટા ધર્માચાર્ય છો, અહીં **મણિભદ્ર સાચાદેવ** છે અને આપણે તેના ઉપાસક છીએ, છતાં સંતાનની ખોટ મને બહુ સાલે છે. કૃપા કરીને આપને ભાણેજ થાય, એવું વચન આપો.''

ભટ્ટારકે બેનની આજીજીથી જણાવ્યું કે, ''તને અંતરાયકર્મ તૂટે અને સંતાનો થાય તો, એક પુત્ર મને આપજે.''* બહેને એ વાત અંગીકાર કરી.

શેઠ પૂંજાશાહ તથા પ્રેમલદેને રામજી, રૂપજી વગેરે પાંચ પુત્રો અને બે પુત્રી થઈ. બહેને ભ૦ ભુવનકીર્તિસૂરિને ૭ વર્ષનો રામજી વહોરાવ્યો, તે મોટા થતાં ભ૦ રત્નકીર્તિસૂરિ બન્યા.

★ જૈનો જૈન સાધુઓને આહાર, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્ર અને પુસ્તકનું દાન આપે છે તેમજ શિષ્યો બનાવવા માટે પોત–પોતાનાં પુત્ર–પુત્રીઓનું પણ દાન કરે છે. જેમકે –

(૧) વાસુદેવ કૃષ્ણમહારાજા ભ૦ નેમિનાથની પાસે દીક્ષા લેનાર સૌ નર–નારીઓને દીક્ષાની અનુજ્ઞા આપતા. તેમજ તેના સગા–વહાલાઓને સર્વ જાતની સગવડ કરી આપી, તેઓ પાસેથી રજા અપાવતા હતા.

(૨) રાજા શ્રેણિકે (બિંબીસારે) પોતાની રાણીઓ તથા પુત્રોને ભ૦ મહાવીર-સ્વામીની પાસે દીક્ષા અપાવી હતી. (ત્રિ.શ.પુ.ચ., પર્વ ૧૦, પ્ર. ૧, પૃ. ૬)

(૩) ખાંટૂગામના જૈનોએ વિ. સં. ૧૦૦ લગભગમાં આ૦ યક્ષદેવને ૧૧ છોકરા વહોરાવ્યા હતા. (જુઓ પ્રક. ૧, પૃ. ૧૮)

(૪) મંડારના વીરનાગ પોરવાડે સં. ૧૧૫૨માં ભરૂચમાં આ૦ મુનિચંદ્રસૂરિને પોતાનો '૯ વર્ષનો પુત્ર પૂર્ણચંદ્ર' વહોરાવ્યો, જે મહાવાદી આ૦ દેવસૂરિ થયા હતા. (પ્રભાવક ચરિત્ર; પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૪૧)

(૫) ધંધુકાની મોઢ શ્રાવિકા પાહિનીદેવીએ પોતાના ભાઈ નેમિનાગની સમ્મતિથી પોતાનો ''પાંચ વર્ષનો પુત્ર ચાગો'' સં. ૧૧૫૦માં આ૦ દેવચંદ્રસૂરિને વહોરાવ્યો. આ બાળક તે જ ક૦ સ૦ આ૦ હેમચંદ્રસૂરિ થયા. (પ્રક. ૪૧, પૃ. ૪૭૦)

(૬) ખંભાતના સં૦ ભીમજી અને સં૦ સાંગણ સોની વગેરેએ દેવેન્દ્રસૂરિને શુદ્ધ આહાર–પાણી, વસતિ તથા શિષ્યો આપ્યા. (પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૯, ૯૧)

(૭) ખંભાતના સોની સિંહ ઓસવાલે વિ. સં. ૧૪૯૧માં પોતાની ૭ વર્ષની મિલાપ નામની પુત્રી તપાગચ્છના વૃદ્ધ ભ૦ રત્નસિંહસૂરિને ખંભાતમાં લાવી વહોરાવી દીક્ષા અપાવી. જે દરરોજ ૧૫૦ શ્લોક કંઠસ્થ કરી શકતી હતી અને સમર્થ વિદુષી તેમજ વ્યાખ્યાત્રી બની હતી. તેને સાધ્વી રત્નચૂલા મહત્તરાની પાટે સ્થાપી હતી. (શ્રીધર્મલક્ષ્મી મહત્તરા ભાસ)

(૮) કનોડા ગામની શ્રી સૌભાગ્યદેવીએ પં૦ નયવિજય ગણિવરને સં. ૧૬૫૬-૫૭માં પોતાના પાંચ વર્ષના પુત્ર જસુને વહોરાવ્યો, જે મોટા થતાં ન્યાયતીર્થ–ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ થયા. (પ્રક. ....)

પોર્ટુગીઝ પીનહરો પાદરી તા. ૬-૧૧-૧૫૯૫ ના પત્રમાં લખે છે કે, 'મેં ખંભાતના જૈન ઉપાશ્રયમાં આઠ–નવ વર્ષની ઉંમરના ઘણા છોકરા જોયા, જે જૈન મુનિ બનેલા હતા. આટલી ઉંમરે તેઓ ધર્મને માટે અર્પણ કરે છે.' (પ્રક. ૫૮, ફરમાન ૮)

(૬૬મા) ભ૦ રત્નકીર્તિસૂરિ – તેમનો સં. ૧૬૭૯ ભાદરવા વદ ૨ મંગળવારે રેવતી નક્ષત્રમાં મધ્યરાત્રે શુભલગ્નમાં અમદાવાદમાં જન્મ, નામ–રામજી. સં. ૧૬૮૬ વૈશાખ સુદિ ૫ ના રોજ રાજનગરના રાજપરામાં દોશી કાનજી તથા તેની ભાર્યા ગમતાદે વિશાશ્રીમાળીના ઉત્સવમાં દીક્ષા, નામ મુનિ રાજકીર્તિ. સં. ૧૭૦૭ વૈશાખ સુદ ૩ ના રોજ શા૦ રતનજી (ભાર્યા ગમતાદે)ના પુત્ર નાગજી દશાશ્રીમાળીએ કંકોત્રી કાઢી કરેલા ઉત્સવમાં આચાર્યપદ, નામ–આ૦ રત્નકીર્તિસૂરિ. સં. ૧૭૮૧ ચૈત્ર વદિ ૨ ના રોજ દધિગામ (ડભોઇ)માં શાહ સોમજીએ કરેલ ઉત્સવમાં ભટ્ટારકપદ અને સં. ૧૭૩૪ પોષ વદ ૨ ના દધિગામ (ડભોઈ)માં સ્વર્ગવાસ થયો.

તેમને (૧) પં૦ રામવિજય, (૨) પં૦ સુમતિવિજય (૩૦ સુમતિરત્ન), (૩) પં૦ હેમવિજય અને (૪) પં૦ ગંગવિજય – એમ ચાર શિષ્યો હતા.*

૬૭ ભ૦ ગુણસાગરગસૂરિ – અમદાવાદના જૈન સંઘે પં૦ ગંગવિજયને આચાર્ય બનાવી, ભ૦ ગુણસાગરસૂરિ નામ રાખી, ભ૦ રત્નકીર્તિસૂરિની પાટે સ્થાપ્યા. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૮)

પં૦ સુમતિવિજયે સં. ૧૭૪૯ અષાડ સુદિ ૭ ના હસ્તનક્ષત્રમાં અમદાવાદમાં ''ભ૦ રત્નસૂરિરાસ'' (ઢાળ–૯, સર્વ ગાથા : ૧૪૬, ગ્રં. ૧૭૦) બનાવ્યો.

તીર્થ – મણિભદ્રવીરનાં ૩ તીર્થસ્થાનો છે.•

★ ઉપા૦ સુમતિરત્નના શિષ્ય ઉપા૦ રાજસુંદરગણિના શિષ્ય ઉપા૦ પદ્મસુંદરગણિએ ભગવતીસૂત્રનો આ૦ અભયદેવસૂરિ કૃત ટીકાના આધારે ટબ્બો બનાવ્યો, વિવરણ બનાવ્યું. (પ્રક. ૪૪, પૃ. ૧૮)

• માણિભદ્રવીરનાં તીર્થસ્થાન ઉજ્જૈન અને મગરવાડામાં તાજેતરમાં મોટા પાયે જીર્ણોદ્ધાર ચાલી રહ્યો છે. ઉજ્જૈનમાં માણેકચંદ શેઠની હવેલી, જે આજે જીર્ણશીર્ણ હાલતમાં પણ ઊભી છે અને ત્યાં જિનાલય પણ છે; અને ત્યાં ચોકનું નામ આજે પણ 'માણેકચોક' છે.

આ હવેલી–જિનમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવી રહ્યો છે. તેમજ ક્ષિપ્રા નદીને કિનારે જ્યાં મસ્તક ઊડીને પડ્યું હતું ત્યાં પણ નૂતન તીર્થધામ આકાર લઈ રહ્યું છે. અહીં માણિભદ્રવીરના આ પ્રાચીન સ્થળો આસપાસ બીજી પણ વિશાળ જમીન લઈ (સ્વ.) પૂ. પં૦ શ્રી અભયસાગરજી ગણિવરની તેમજ પૂ. આ૦ શ્રી અશોકસાગરસૂરિજીની પ્રેરણાથી જીર્ણોદ્ધાર સાથે નૂતન નવનિર્માણનું કાર્ય મોટા પાયે ચાલી રહ્યું છે.

મગરવાડા તીર્થમાં જીર્ણોદ્ધારકાર્ય લગભગ પૂર્ણ થવા આવ્યું છે. ધર્મશાળા અને ભોજનશાળા વગેરે અદ્યતન સુવિધાયુક્ત બની રહ્યા છે. આ તીર્થની સંભાળ અહીંના ગાદીપતિ મૃગેન્દ્રસોમજી અને વિજયસોમજી લઈ રહ્યા છે.

આગલોડ તીર્થમાં ટેકરી ઉપર, જ્યાં માણિભદ્રવીરનું સ્થાન છે ત્યાં, શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામીનું બે માળનું વિશાળ અને ભવ્ય જિનપ્રાસાદ બન્યું છે. અહીં અદ્યતન ધર્મશાળા અને ભોજનશાળા પણ છે. – સંપાદકીય નોંધ

૧. માળવામાં 'ઉજ્જૈન' તેની જન્મભૂમિ છે. બાવન વીરો સાથેની રહેવાસ ભૂમિ છે. ત્યાં મોટા વડ (સિદ્ધવડ) નીચે મણિભદ્રવીરનું મસ્તક પૂજાય છે.

૨. ગુજરાતમાં પાલનપુર પાસે તેની વિજયભૂમિ 'મગરવાડા' છે. ગુરુની આજ્ઞાથી તેણે ત્યાં નિવાસ કર્યો છે. ત્યાં મણિભદ્રવીરનાં ચરણો પૂજાય છે.

૩. ગુજરાતમાં વિજાપુર પાસે 'આગલોડ ગામ'માં વડ નીચે તેણે પોતાનું સ્થાન માગ્યું. ત્યાં મણિભદ્રવીરના ચરણ ઉપરનો ભાગ ઘડ પૂજાય છે. વિજાપુરમાં પણ તેનું **સ્થાપનાતીર્થ** છે.

કંબોઈ તીર્થ – અહીં રેલ્વેના પાટા પાસે જંગલમાં ગોરિયાવીરનું સ્થાન છે. મણિભદ્રવીરનું ચમત્કારી સ્થાન છે.

ત્યાંના વૃદ્ધો કહે છે કે, જ્યારે ત્યાં રેલ્વે લાઈન નીકળી, ત્યારે તે સ્થાન પાસે રેલગાડી આવતાં એન્જિન બંધ થઈ જતું. ૩ દિવસ આ પ્રમાણે બન્યું. પછી તેના ડ્રાઈવરે નીચે ઊતરી તે સ્થાનને નમસ્કાર કર્યા અને રેલ્વેખાતાએ તે સ્થાનને સુધાર્યું. તે પછીથી ત્યાં રેલ્વે બરાબર ચાલુ થઈ છે, અટકી નથી.

અમદાવાદના શેઠ લાલભાઈ ઉમેદરામ લટ્ટાએ કંબોઈતીર્થના મનમોહન પાર્શ્વનાથના તીર્થપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો, ત્યારે આ સ્થાનનો પણ જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. આ કંબોઈ તીર્થસ્થાન છે પણ મણિભદ્રનું સ્થાન તીર્થ તરીકે વિખ્યાત નથી.

બીજાં પ્રભાવક સ્થાનો :

મણિભદ્રવીરનાં બીજાં પણ ચમત્કારી સ્થળો છે, તે આ પ્રમાણે –

(૧) સૌરાષ્ટ્રમાં **વઢવાણ** શહેરમાં યતિ લાલચંદજીના ઉપાશ્રયમાં સ્થાન છે. યતિ લાલચંદને મણિભદ્રવીરનું ઈષ્ટ હતું.

તે બહુ ચમત્કારી હતા. **શેઠ છગનલાલ જેરાજ** વગેરે માનતા હતા કે, એક દિવસે રાજાએ ઉપાશ્રયના એક સારા લીંબડાને કાઢી નાખવાનો મનસુબો કર્યો. યતિવરે કુંડી ઢાંકી સીધી ડાળવાળા તે લીંબડાને છુપાવી દીધો. બીજે દિવસે લોકોએ જોયું કે તે સ્થાને વાંકોચૂંકો લીંબડો ઊભો છે. અમલદાર નિરાશ થયો. આ ઉપાશ્રયનાં 'યતિ લાલચંદજીનો ઉપાશ્રય' અને 'લીંબડાવાળો ઉપાશ્રય' એમ બે નામો છે.

(૨) અમદાવાદમાં વિજયાનંદસૂરિગચ્છના ઉપાશ્રયમાં વીરનું સ્થાન છે. આ મણિભદ્ર બહુ ચમત્કારી મનાતા હતા. જૈનોને તેનો પરચો મળતો હતો, તેથી તેના પ્રત્યે મોટી શ્રદ્ધા હતી. હવે પછી તો, વહીવટદારોએ તે સ્થાનમાં જેવા તેવા 'દેવ ચેટકોને' બેસાડી દીધા. આથી આ સ્થાનનું માહાત્મ્ય ઘટ્યું; અને

આરાધકોની એકનિષ્ઠા ચલવિચલ થાય, તેવાં નિમિત્તો ઊભાં થવાથી પરચો ઘટવા લાગ્યો.

(૩) **શ્રીપુરમાં અંતરીક્ષ** પાર્શ્વનાથના ભોંયરામાં વીરનું સ્થાન છે.

(૪) **જયપુરના ઘાટમાં** ગુણી નીચે **મુહતાના** ભ૦ પદ્મપ્રભના જિનાલયમાં વીરનું સ્થાન છે.

(૫) **અજમેરમાં** લાખન કોટડીમાં તપગચ્છના ઉપાશ્રયના પાછળના ભાગે એક **કોટડીમાં વીરનું** સ્થાન છે, જે આજે પણ ચમત્કારી મનાય છે. આ સ્થાનમાં રહેલા મનુષ્ય ઉપર બીજા કોઈની મૂઠ ચાલી શકતી નથી.

(૬) **મોટા પોસીના** તીર્થમાં ભ૦ નેમિનાથના નામે ઓળખાતા જિનાલયમાં ચમત્કારી મણિભદ્રવીર છે. (પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૮૯, ૧૯૧)

(૭) શંખેશ્વરતીર્થ પાસે રાજા વનરાજ ચાવડાની જન્મભૂમિ **'વણોદ'**ના જિનાલયમાં વીરનું સ્થાન છે. ત્યાંના જૈનો જણાવે છે કે, તેની પાટ ઉપર કોઈ સૂઈ શકતો નથી. મણિભદ્રના સ્થાનમાં જેવા તેવા ચેટક દેવની મૂર્તિ કે ફોટો રાખો તો, રાતો રાત ત્યાંથી ગુમ થઈ જાય છે.

(૮) અમદાવાદ પાસે **બારેજામાં** ભ૦ વિજયરાજસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત મણિભદ્ર-વીરનું સ્થાન છે.

(૯) **સુઈગામના** ઉપાશ્રયમાં મણિભદ્રવીરનું સ્થાન છે.

(૧૦) કપડવંજ પાસે **આંતરોલી તીર્થમાં** માણિભદ્રવીરનું પ્રાચીન અને ચમત્કારી સ્થાન છે.

(૧૧) **મિયાગામ (કરજણ)**માં માણિભદ્રવીરની મૂર્તિ પ્રાયઃ ૩૦૦ વર્ષની પ્રાચીન છે. તે લાખ અને બીજાં દ્રવ્યોથી બનેલી છે.

(૧૨) **રાંદેર (સુરત)**માં માણિભદ્રના સ્થાનનો ભારે મહિમા છે.

(૧૩) ઉત્તર ગુજરાતના **વડનગરમાં** હાથીવાળા બાવન જિનાલયમાં માણિભદ્રની કાષ્ઠની પ્રાચીન અને પ્રભાવક મૂર્તિ છે.

(૧૪) **ભાવનગરમાં** મોટા દેરાસરે ગોખમાં માણિભદ્રવીરની પ્રાચીન મૂર્તિ છે. આ મૂર્તિનો મહિમા વર્ષોથી જોવા મળે છે.

(૧૫) **ખંભાતમાં** માણેકચોકના વિશા ઓશવાલ જૈન ઉપાશ્રયમાં માણિભદ્રદેવની મૂર્તિ પ્રાચીન, આકર્ષક અને ચમત્કારી છે.

(૧૬) **શંખેશ્વર તીર્થમાં** પેઢીની નિકટ માણિભદ્રવીરનું પ્રાચીન સ્થાન છે. કાચથી સુશોભિત આ દેરી હાલ આરસકામથી વધુ આકર્ષક બની છે.

(૧૭) રાજસ્થાનના **સાંચોર** નગરમાં શ્રી મહાવીરસ્વામીના જિનાલયમાં આવેલ માણિભદ્રની મૂર્તિ ઘણી પ્રાચીન છે.

(૧૮) બીલીમોરામાં સ્થાપત્યકલાથી મંડિત માણિભદ્રવીરની મૂર્તિ આવી છે.

(૧૯) **પાટણમાં** પંચાસરના પોડીયામાં ગોરજીના ઉપાશ્રયે માણિભદ્રવીરની પ્રાચીન અને પ્રભાવક મૂર્તિ છે.

(૨૦) **રાધનપુરમાં** પાંજરાપોળ સ્થિત શ્રી આદીશ્વર ભગવાનના દેરાસર પાસે માણિભદ્રવીરનું પ્રાચીન, ભવ્ય અને વિશાળ મંદિર છે. આ સ્થાનનો ઘણો મહિમા છે.

(૨૧) અમદાવાદ રતનપોળ સ્થિત **નાગોરી શાળામાં** માણિભદ્રવીરનું પ્રાચીન સ્થાન છે, મૂર્તિ ચમત્કારી છે.

(૨૨) મહુવાબંદરે બજારમાં જૂના ઉપાશ્રયની પાછળ માણિભદ્રવીરની પ્રાચીન પ્રભાવક મૂર્તિ છે.

(૨૩) **પાલીતાણા ગામમાં** મોટા દેરાસર પાસે ગોરજીના ઉપાશ્રયમાં માણિભદ્રવીરની પ્રાચીન મૂર્તિ છે.

(૨૪) **કુંભોજગિરિ** ઉપર શ્રી જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથના રંગમંડપમાં બિરાજીત માણિભદ્રની મૂર્તિ ૧૩૦ વર્ષ પ્રાચીન અને પ્રભાવક છે.

(૨૫) **પાવાગઢતીર્થમાં** માણિભદ્રદેવની પંચધાતુની ઊભી ૪૧ ઈંચની પ્રભાવક અને નયનરમ્ય મૂર્તિ છે. આ મંદિર સિદ્ધપીઠ નામે સ્વતંત્ર બનેલું છે.

(૨૬) ભોંયણી પાસે ઉગલોટ ગામમાં માણિભદ્રનું પ્રાચીન સ્થાન છે. તાજેતરમાં તેનો જીર્ણોદ્ધાર થઈ રહ્યો છે.

(૨૭) અમદાવાદ **વાસણામાં** ગોદાવરીનગરના ભીડભંજન પાર્શ્વનાથના જિનાલયમાં માણિભદ્રદેવની સોનાનો ઢાળ ચડાવેલ પંચધાતુની મૂર્તિ છે. મૂર્તિ કલા-કારીગરીયુક્ત અને આકર્ષક છે.

(૨૮) પાલીતાણામાં **તલાટી પાસે** માણિભદ્રવીરનું એક સ્વતંત્ર અને ભવ્ય મંદિર છે. મૂર્તિ ૫૧ ઈંચ ઊંચી છે અને ઘણી ચિત્તાકર્ષક છે. અહીં મગરવાડાથી માણિભદ્રની અસલ પિંડી લાવી પધરાવવામાં આવી છે.

(૨૯) મહારાષ્ટ્રમાં પૂના પાસે **પાબલગામ** અને શ્રી પદ્મમણિ તીર્થ માણિભદ્રના ચમત્કારથી ખ્યાતનામ બન્યું છે.

(૩૦) સૌરાષ્ટ્રમાં ચોટીલા પાસે મહાવીરપુરમ તીર્થમાં માણિભદ્રદેવની મૂર્તિ રક્તવર્ણી, ૬૧ ઈંચ ઊંચી, નવ હાથી ઉપર ઊંભી, નવગ્રહયુક્ત વિશિષ્ટ છે.

સ્વરૂપ વર્ણન : માણિભદ્રવીર સાધકને પ્રસન્ન થાય ત્યારે તેની સામે પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં બાલકરૂપે આવે છે. મણિભદ્રવીર ક્ષેત્રપાલ છે. તેને ઐરાવણ હાથીનું વાહન હોય છે. સૂકરના જેવું મુખ, **કાળોરંગ** અને તેના દાંત ઉપર કેશરિયાજીનો (કે સિદ્ધાચલજીનો) જિનપ્રાસાદ હોય છે.

તેને બે, ચાર કે છ હાથ હોય છે. તેને છ હાથ હોય ત્યારે તેમાં ઢાલ, ત્રિશૂલ, માલા, નાગ, પાશ અને અંકુશ હોય છે.

માણિભદ્રવીરનાં ૧. મણિભદ્ર, ૨. માનભદ્ર, ૩. માણેકચંદ, ૪. ગોરડિયો વીર વગેરે નામો મળે છે.

છંદકારો લખે છે કે, તપગચ્છી સોમશાખાના શાંતિસોમસૂરિ કહે છે કે – ઉજ્જૈનમાં બાવન વીરોનું સ્થાન છે, તેમાં **ગોરડિયો વીર** એ જ મણિભદ્ર. એટલે **મણિભદ્ર** બાવન વીરોમાંનો **એક વીર** છે, જેમાં તે 'ગોરડિયા' નામથી પ્રસિદ્ધ છે; અને **કંબોઈ** તીર્થમાં મણિભદ્રવીરનું જે સ્થાન છે તે **ગોરડિયા** નામે પ્રસિદ્ધ છે.

નિગમમત પ્રભાવક પં૦ **સિદ્ધાંતસાગરગણિ** લખે છે કે – તીર્થંકરોના જન્મોત્સવમાં ૬૪ ઈન્દ્રો આવે છે તેમાં યક્ષની જાતી તરફથી બે ઈન્દ્રો (૧) મણિભદ્રવીર અને (૨) પૂર્ણભદ્રવીર આવે છે.

(દર્શન રત્નાકર, લહેરી–બીજી, તરંગ પહેલો; પ્રક. ૫૩, પૃ. ૨૫૪)

વીરની આરાધના : મણિભદ્રની આરાધના અને પૂજા માટે સાધારણ રીતે આઠમ તથા ચૌદશ તિથિઓ અને ગુરુવાર એ દિવસો ઉત્તમ છે.

બાધા – તેની બાધા મહા સુદ ૫, વૈશાખ (સુદ) ૧ કે આસો સુદ ૧૦ અથવા આઠમ કે ચૌદશ, રવિવાર કે સોમવારે મૂકાય છે.

અમદાવાદના **નગરશેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીના** વંશજો સીસોદિયા ઓસવાલ જૈનો મગરવાડા અથવા આગલોડમાં 'માહેત' માટે જાય છે. જે સંતાનનું લગ્ન થવાનું હોય તે લગ્ન કર્યા પહેલાં ત્યાં કુટુંબ સાથે જાય છે. સારા દિવસે મણિભદ્રવીરની સામે ઘીનો દીવો કરી, સુખડીનો થાળ પોતાને માથે ધરી, ચોટીએ અડાડી, વીરની સામે મૂકે છે. ત્યાર પછી આ સુખડી ત્યાં હાજર રહેલા દરેકને વહેંચે છે. આ સુખડી ત્યાંથી પાછી લવાય નહીં. લગ્ન થવાનું હોય તે છોકરા માટે વિધિ કરાય છે, પણ કોઇ કોઇ તો લગ્ન પહેલાં છોકરી માટે પણ આવી **માહેત** કરે છે.

નોંધ : સ્વાભાવિક બનવાજોગ છે કે, અમદાવાદના ઓસવાલ જૈનોના ઘણા સગાસંબંધી વિજાપુરમાં છે. આથી વિજાપુર થઈ આગલોડ જવાનું સરળ પડે છે.

પં૦ **અમૃતવિજયજી** (ઓલિયા)એ મગરવાડા જેટલું જ આગલોડ વીરનું મહાત્મ્ય બતાવ્યું હોય, આથી અમદાવાદના જૈનો આગલોડ જવાનું વધુ પસંદ કરતા હોય છે.

મણિભદ્રવીરની મોટી સાધના દીવાળીના રોજ કે ગ્રહણ અવસરે કરાય છે.

ધ્યાન રાખવું કે મણિભદ્રવીર શુદ્ધ સમકિતી, શાંત, વિવેકી, સદાચારી અને ધર્મપ્રેમીને જ મદદ કરે છે તથા પ્રત્યક્ષ થઈ દર્શન આપે છે.

જે સમકિત વગરનો હોય, સ્વચ્છંદી હોય તથા બીજા જે તે દેવોને માનતો હોય તેને મણિભદ્રવીર પ્રસન્ન થતા નથી.

દઢશીલે કરી થાપે મન, નિશિએ વિધિજપો પ્રસન્ન;
પછે જે ચિંતે તે પાવે, ઘર બેઠા સુખસંપત આવે. ૧૫
(સં. ૧૭૦૮, પં૦ ઉદયવિજયગણિકૃત છંદ)

એક નોંધપાત્ર સુમેળ મળે છે કે, આ૦ **આણંદવિમલસૂરિ**, વિજયશાખાના આદ્ય આચાર્ય વિજયદાનસૂરિ અને આ૦ વિજયદેવસૂરિ વગેરે તથા તપગચ્છ સાગરશાખાના મહો૦ ધર્મસાગર ગણિવર તેમ તપગચ્છ વિજયદેવસૂરિસંઘ સાગરશાખાના ભટ્ટારક રાજસાગરસૂરિ અને **શેઠ શાંતિદાસ ઝવેરી** વગેરે મૂળ ઓસવાલ જ્ઞાતિના હતા. વિજયદેવસૂરિગચ્છનું બીજું નામ **ઓસવાલગચ્છ** પણ મળે છે. મણિભદ્રવીર પૂર્વ ભવે ઓસવાલ જૈન હતા અને અત્યારે સમકિતી જૈન દેવ છે. આ સુમેળમાંથી સહેજે તારવી શકાય છે કે તે સૌના વંશ–વારસદારોનો રક્ષકદેવ–ઈષ્ટદેવ **મણિભદ્રવીર** જ હોય, એ સ્વાભાવિક વસ્તુ છે.

છંદો–સ્તોત્રો : મણિભદ્રવીરના વર્ણન માટે ગુજરાતી, હિન્દી અને સંસ્કૃત ભાષામાં વિવિધ છંદો–સ્તોત્રો મળે છે.

(૧) તપગચ્છની સોમશાખાના ૬૨મા ભ૦ **શાંતિસોમસૂરિએ** સં. ૧૭૩૩માં આગલોડમાં 'મણિભદ્ર સ્તોત્ર' (શ્લો. ૪૧) બનાવ્યું.
(પ્રક. ૫૬, પૃ. ૪૫૪–૪૫૫)

(૨) ભ૦ **હેમવિમલસૂરિના શિષ્ય પં૦ હર્ષકુલગણિની પરંપરાના ૫૮મા પં૦ ઉદયકુશલ ગણિવરે** (સં. ૧૭૭૪માં) 'મણિભદ્રછંદ' (કડી–૨૧) બનાવ્યો.
(જુઓ પ્રક. ૫૫, પૃ. ૪૨૩)

(૩) પં૦ લક્ષ્મીકીર્તિગણિના પં૦ હર્ષકુલગણિની પરંપરાના શિષ્ય **શિવકીર્તિએ 'મણિભદ્ર ચોપાઈ–૯'** બનાવી. (પ્રક. ....)

(૪) તપગચ્છના ૫૯મા ભ૦ વિજયસેનસૂરિના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય પં૦ કનકવિજય ગણિવર (આ૦ વિજયસિંહસૂરિ)ના આજ્ઞાધારી મહો૦ કલ્યાણવિજયગણિની પરંપરાના પં૦ રામવિજયગણિના શિષ્ય પં૦ **ઉદયવિજય-ગણિએ** મગરવાડામાં સં. ૧૭૦૮ ના ગુજરાતી ભાષામાં 'મણિભદ્ર છંદ ચોપાઈ–૨૫' બનાવ્યો હતો. તેમણે તેમાં કોઈ કોઈ વિશેષ વાત પણ બતાવી છે, તે આ પ્રમાણે :

તું જિનશાસનનો રખેવાલ, તુઝ કર ઝલકે દંડવિશાલ,
તપાબિરુદ જગિ જાસ પ્રસિદ્ધ, તેહને તે ઉપગારહ કીધ. ॥૨॥
ૐ 'યોગિણી ચઉસટ્ઠી' સિરતાજ, 'વીર બાવન્ન' મોટા,
યક્ષરાજ એકલાખને એંશી હજાર, પીર પીગામ્બર કરે જુહાર. ॥૭॥
ૐ નમો મણિભદ્ર ! તું ચેડા તુજ સમરણ તે નાવે કેડા,
'ચોરાશી ચેટકનો રાય' હાથિદંડ, પાવડી તુઝ પાય. ॥૧૦॥
દઢશીલે કરી થાપો મન્ન, નિશાઈ વિધિ જપો પ્રસન્ન,
પછે જે ચિંતે તે પાવઈ, ઘરિ બેઠા સુખસંપત્તિ આવઈ. ॥૧૫॥
તું સુરતરૂસમ પૂરણ ચિંતિત 'માઘત' દૂરિ થકી લીએ વાંછિત,
'મગરિવાડિ' કીધ વાસરસાલ, 'જૈન વાસિત સુર' તુંહી દયાલ. ॥૧૯॥
શ્રી વિજયદેવ ગુરુરાજ પસાય, તવિયો મણિભદ્ર સૂર રાયા,
સંવત્ સત્તર આઠ ઉદાર, મૃગશિર સુદિ આઠમ શશિવાર. ॥૨૩॥

કલશ સકલ સિદ્ધ જયકાર, મંત્ર મનમંદિર ગણતાં,
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણ ભાવે કરી ભણતાં. ॥૨૪॥
શ્રીવિજયસેનસૂરિ શિસ, સાધુ ગુણ પુરા કહિએ,
'કનકવિજય કવિરાય' પ્રણમતાં યશ લહિએ.
પંડિત રામવિજયતણો, ભણે શિશ સુણયો મુદા,
ઉદય અધિક ચઢતી કલા, જે મણિભદ્ર સેવે સદા. ॥૨૫॥
પુષ્પિકા–ઇતિશ્રી માણિભદ્ર છંદઈ મિતિ શ્રેયઃ

સં. ૧૮૮૩ આસો સુદિ ૭ના **મુનિ હેમવિમલજી** શ્રી પ્રહ્લાદનપુરે કલ્યાણમસ્તુ. (અમદાવાદમાં પં૦ શાંતિવિમલ પાસે પાનાં–૨ના આધારે)

(૫) તપાગચ્છના ૫૩મા ભ૦ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના મહો૦ વિદ્યાસાગર ગણિવરની પરંપરાના સાગરશાખાના મોટા વિદ્વાન પં૦ ભોજસાગરગણિની પરંપરાના વિદ્વાન યતિવર પં૦ **ચતુરસાગરગણિએ** સં. ૧૯૫૫ માં 'મણિભદ્ર સ્તોત્ર' (શ્લો. ૨૭) રચ્યું. (જુઓ પ્રક. ૫૬, પૃ. ૪૪૮થી ૪૫૩)

(૬) મણિભદ્રછંદ. (જુઓ જૈન સત્યપ્રકાશ, વર્ષ ૨૦મું, ક્ર. ૨૩૪)

સમાધિકારક – લોકોમાં એવી માન્યતા પ્રચલિત છે કે, મણિભદ્રવીર વગેરે સમ્યક્ત્વધારી દેવો છે. તો જેને ૨૪ શાસનદેવો, ૨૪ શાસનદેવીઓ, ૧૬ વિદ્યાદેવીઓ, જ્ઞાન, દર્શન તથા ચારિત્રના અધિષ્ઠાયક દેવો, દેવીઓ અને 'મણિભદ્રવીર'નું ઈષ્ટ હોય છે, તેને મરણ સમયે સમાધિ અને સંપૂર્ણ સુખશાંતિ રહે છે.

પીરની દરગાહ (શત્રુંજય) –

બાદશાહ મુજફ્ફર ચોથો (સં. ૧૫૯૪ થી ૧૬૧૦) અમદાવાદનો બાદશાહ હતો. ત્યારે તેના તરફથી **શેરશાહ ચિકથો** પાટણનો સૂબો હતો. તેણે પાટણ પાસે કુણગિરિના દશા શ્રીમાલી અડાલજગોત્રના સોની ભાણસી જૈનની રૂપાળી સ્ત્રી **કોડાઈ**ને પોતાની બીબી બનાવી, પોતાના જનાનખાનામાં દાખલ કરી દીધી. શેરશાહ તેની ઉપર અત્યંત આસક્ત હતો. તે અવારનવાર તેની પાસે જઈ કામતૃપ્તિ કરતો હતો. તે એને એક ઘડી પણ જુદી રાખતો નહોતો. કોડાઈને નવકારમંત્ર ઉપર અતિ શ્રદ્ધા હતી. તે હંમેશાં મુકરર સમયે 'નવકારની માળા' ગણતી હતી. એક દિવસ શેરશાહ કામાસક્ત બની તેની પાસે આવ્યો. કોડાઈએ તેને દૂર ઊભો રાખી જણાવ્યું કે, ''હું મારા ખુદાની માલા ફેરવું છું. તો કોઈ નાપાક કામ ન કરવું.'' સૂબો મૌન ઊભો રહ્યો. તેણે જાણ્યું કે કોડાઈના ખુદા પાલીતાણા પાસે શત્રુંજય પહાડ ઉપર છે, તો મારે તેને ત્યાં લઈ જવી જોઈએ. તે જમાબંધી લેવા ગયો, ત્યારે પાલીતાણા ગયો.

સૂબો એક દિવસે સવારે બીબી કોડાઈ તથા ફકીર **અંગારશાહને** સાથે લઈ પહાડ ઉપર ગયો. બંનેએ ત્યાં ભ૦ ઋષભદેવની જિનપ્રતિમાને નમસ્કાર કર્યા અને તેની સામે 'સોનામહોરો' ધરી દીધી. આ દેખી અંગારશાહને ગુસ્સો ચડ્યો. તે દગાથી થોડીવારે ફરીવાર જિનપ્રાસાદમાં આવ્યો અને ભ૦ આદિનાથની પ્રતિમા ઉપર ગૂર્જશસ્ત્ર ફેંક્યું. પ્રતિમાને ખંડિત કરીને પાછો વળ્યો. પણ તેનો પગ લીસા પથ્થર ઉપરથી લપસ્યો અને બહાર ગબડી પડ્યો ને મરણ પામ્યો. તે મરીને પીર થયો. પોતાની ભૂલનું પ્રત્યક્ષ ફળ પામ્યો, તેથી તેને આ ભૂમિ ચમત્કારી હોવાનો વિશ્વાસ બેઠો. તેણે ત્યાં જ આ તીર્થની રક્ષા કરવાનો નિર્ધાર કર્યો. તેણે ''મુસલમાની અસુરોનો ઉપદ્રવ થાય ત્યારે ઉપદ્રવ હટાવવાની જવાબદારી લીધી.'' આથી તીર્થરક્ષક દેવની સમ્મતિથી જૈનોએ ત્યાં જ અંગારશા પીરની દરગાહ બનાવી; અને તેને પ્રસન્ન રાખવા ધૂપ, દીપ, ફળ વગેરે વિધિ ગોઠવ્યો. આ રીતે સં. ૧૫૯૫માં શત્રુંજય તીર્થ ઉપર જૈનોના તાબાની અંગારશા પીરની દરગાહ બની હતી, જે હાલ ત્યાં વિદ્યમાન છે. સૂબો અને કોડાઈ પાટણ ગયા. જૈનોએ શ્વેતાંબર આચાર્યોએ બતાવેલ વિધિ મુજબ શત્રુંજય તીર્થનો દૂધની ધારાથી અભિષેક કર્યો. (વીર વંશાવલી; વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૨૨૦)

બીજા દેવો : અંગારશા પીરની દરગાહ શત્રુંજય તીર્થ ઉપર કેમ બની? આ અંગે બીજી પણ વિવિધ લોકવાતો મળે છે.

વાસ્તવમાં ગમે તે હો પણ બુદ્ધિમાનો માને છે કે, અંગારશા પીરની દરગાહ તે તીર્થરક્ષા માટે શોધી કાઢેલી યુક્તિ છે. મુસલમાનો હિન્દુતીર્થો તથા જૈનતીર્થો

તોડતા હતા. માત્ર તેઓ મુસલમાની દરગાહને દેખી તેની રક્ષા માટે કે તેના માન ખાતર તીર્થોને તોડતા ન હતા. આથી જૈનોએ ઘણા તીર્થોમાં મુસલમાની ધર્માંધ હુમલાથી બચવા માટે આવનારને પ્રત્યક્ષ નજરે પડે તેમ જૈનતીર્થોમાં મુસલમાની દરગાહ રાખતા હતા. સંભવ છે કે અહીં પણ તેમ બન્યું હોય.

શૈવોએ પણ શિવાલયના રક્ષણ માટે આ નીતિ અખત્યાર કરી હતી. કેમકે ચાણસ્મા પાસે કંબોઈ તીર્થમાં સોમનાથ મહાદેવના પ્રાચીન શિવાલયમાં આવી દરગાહનો આકાર સ્પષ્ટ દેખાય છે.

શત્રુંજય પહાડ ઉપર તીર્થભૂમિમાં જૈન મંદિરો છે. તેના ઘેરાવાની ઉત્તરમાં અંગારશા પીરની દરગાહ છે અને દક્ષિણમાં શિવાલય છે.

શેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીએ શત્રુંજયનો કિલ્લો બનાવ્યો ત્યારે કે શેઠ વખતચંદ ઝવેરીએ તેનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો ત્યારે, તેઓએ જ જૈનેતર સલાટો, પૂજારી કે નોકરોને તેમના ઈષ્ટદેવની પૂજાના નિયમના પાલન માટે આ શિવાલય બનાવી આપ્યું હોય. આ દરગાહ અને શિવાલય જૈનોના તાબામાં છે. અમદાવાદની આ૦ કં૦ ની પેઢી તેની વ્યવસ્થા કરે છે. જયપુર રાજ્ય, મેવાડનો ગોલવાડી પ્રદેશ તથા સિરોહી રાજ્ય વગેરે પ્રદેશોમાંના કોઈ કોઈ જિનાલયોમાં કોઈ વિનાશક વાતાવરણમાં શિવબાણો દાખલ થઈ ગયાં હતાં.

અંતિમ મંગલ

अर्हन्तोऽर्हपदास्त्रिलोकमहिताः सिद्धाश्च सिद्धात्मनः
आचार्याः समतागुणैकसदनं वागीश्वरा वाचकाः ।
सर्वे साध्यरतास्त्रिरत्नखचिता लोकेऽनघाः साधवः
पूज्या वः परमेष्टिनोऽनवरतं तन्वन्तु शं मङ्गलम् ॥

ભાગ ત્રીજો
સંપૂર્ણ

પૂરવણી

નીચે લખેલા પ્રકરણોના પૃષ્ઠોમાં તે તે વિષયે–વિગતે કોઈ નવી વાત કે નવો સુધારો-વધારો જાણવામાં આવ્યો હોય, તે અત્રે રજૂ કરીએ છીએ.

પ્રક. ૪૫, પૃ. ૮૨, લીટી : ૨૦મી – યાત્રાસંઘ

મંત્રી ઝાંઝણના આ યાત્રાસંઘમાં અઢી લાખ ભાવુકો જોડાયા હતા. સંઘ સિદ્ધગિરિ અને ગિરનાર તીર્થની યાત્રાર્થે ગુજરાત આવી પહોંચ્યો હતો. ગુજરાતના રાજા સારંગદેવને આ ખબર મળતાં સંઘને ખાસ આવકારવાની ઈચ્છા થઈ. સંઘ કર્ણાવતી નજીક આવી પહોંચતા રાજા સારંગદેવે સંઘવી ઝાંઝણ મંત્રીને આમંત્રણ આપ્યું કે, ''તમે તમારા મુખ્ય મુખ્ય મહેમાનોને લઈને અમારા મહેલમાં જમવા પધારજો.''

સંઘમાં સહુ યાત્રિકો સમાન હતા. આમાંથી મુખ્ય મુખ્ય મહેમાનોને તારવવાનું સંઘવી ઝાંઝણ માટે અશક્ય હતું. તેણે રાજા સારંગદેવને કહ્યું : ''આ સંઘમાં દરેક યાત્રિકો એક સમાન છે. કોઈ મુખ્ય નથી અને કોઈ ગૌણ પણ નથી. આથી આપનું જમવાનું નિમંત્રણ સ્વીકારવાનું મારાથી શક્ય નથી, તો ક્ષમા કરજો.'' ત્યારે રાજાએ જણાવ્યું કે, ''તમારા સંઘમાં અઢી લાખ યાત્રિકો છે. આ સહુને શી રીતે જમાડવા ?'' કદાચ રાજાની તૈયારી ન હોય અને મન પણ ન હોય ! મંત્રી ઝાંઝણને રાજાની વાત ગળે ન ઊતરી. ગમે તેમ તો એ ગુજરાતનો રાજા હતો. ત્યારે ઝાંઝણકુમાર માંડવગઢનો મંત્રી હતો; પણ તેનામાં ઉદારતા અપાર હતી.

તેણે રાજાને સવિનય કહ્યું કે, ''આપની સમ્મતિ હોય તો હું સમસ્ત ગુજરાતને જમાડું.''

રાજા સારંગદેવને આ વાત માનવામાં ન આવી. છતાં ખરાખરી કરવા રાજાએ હા પાડી. અને ખરેખર ! સંઘવી ઝાંઝણ મંત્રીએ કર્ણાવતીમાં પાંચ દિવસ વધુ રોકાણ કરીને ગુજરાતની સમસ્ત પ્રજાને ઉત્તમોત્તમ વ્યવસ્થાપૂર્વક જમાડ્યાં.

– મંત્રી ઝાંઝણે કરહેડા (ભોપાલસાગર) તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને સાત માળનું જિનાલય બંધાવ્યું. (પ્રક. ૩૬, પૃ. ૧૯૬)

પ્રક. ૪૬, પૃ. ૧૩૦, લીટી : ૭ – માંડવગઢ

શ્રી રામના વનવાસમાં સીતાજીએ ગોબર-રેતીની પ્રતિમાની ભાવથી પૂજા કરતાં એ શ્રી સુપાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમા વજ્રમઈ બની ગઈ હતી. તે આ જ પુણ્યભૂમિ ઉપરનો પ્રસંગ હતો.

પરમારવંશના રાજા ભોજદેવ પછી જયસિંહ (પહેલો) માળવાનો રાજા થયો. તેના પછી ૧૦મી (૧૭મી) પેઢીએ રાજા અર્જુનવર્મા (સં. ૧૨૬૭થી ૧૨૭૨) અને ૧૪મી (૨૧મી) પેઢીએ રાજા જયસિંહ (ત્રીજો) માળવાનો રાજા થયો (સં. ૧૩૧૮થી સં. ૧૩૩૭). પેથડશાહ આ સમયે માંડવગઢનો મંત્રી હતો. તેણે અહીં સં. ૧૩૩૦ લગભગમાં બોંતેર દેરીઓવાળો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો. પાછળથી કોઈ વિધર્મીએ તેમાં ફેરફાર કરી મસ્જિદ બનાવી દીધી. આજે તે જામા મસ્જિદરૂપે ઓળખાય છે.

માળવાની રાજધાની ધારાનગરીના વિનાશ પછી અમુક સમય જતાં માંડવગઢ રાજધાની બની; પણ તે રાજા જયસિંહ (પહેલા)ના સમયમાં કે રાજા અર્જુનવર્માના સમયમાં, તેની ચોક્કસ વિગત મળતી નથી.

(પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૨૧–૧૨૨)

રાજા જયસિંહ (ચોથા) પછી અહીં મુસલમાન શાસન આવ્યું. તેમાં ત્રીજા સૂબા પછી હુસંગશાહ સ્વતંત્ર બાદશાહ બન્યો (સં. ૧૪૫૯). અહીં જિનાલયો અને જૈનોની સંખ્યા મુસલમાન રાજ્યકાળમાં પણ મોટા પ્રમાણમાં હતી; એટલું જ નહીં, દીવાન–મંત્રીપદે અને ભંડારીપદે પ્રાયઃ જૈનો જ હતા.

સં. ૧૯૫૭માં અહીં મુનિરાજશ્રી હંસવિજયજી પધાર્યા હતા. તેમણે આ તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર માટે ઉપદેશ આપી તીર્થોદ્ધારના પાયાનું કામ કર્યું હતું. ઉપરાંત માળવાદેશોદ્ધારક ઉપા૦ શ્રી ધર્મસાગરજી, પં૦ શ્રી અભયસાગરજી અને આ૦ શ્રી અશોકસાગરસૂરિજી મહારાજોએ આ તીર્થના જીર્ણોદ્ધારના અને નવનિર્માણના અનેકવિધ કાર્યો સુસમ્પન્ન બનાવી તીર્થને ગૌરવવંતુ અને સુપ્રસિદ્ધ બનાવ્યું છે.

અહીં આરાધના ભવનો તેમજ ધર્મશાળાઓની અદ્યતન સુવિધા છે.

પ્રક. ૫૦, પૃ. ૧૭૯ : રાણકપુરતીર્થ (નવી વિગત) –

''..... એ મંદિર (રાણકપુરતીર્થ) સંબંધી પંદરમા શતકના ઉત્તરાર્ધથી લઈ અઢારમા શતકના પ્રારંભ સુધીમાં રચાએલાં સાતેક જેટલાં પ્રશંસાત્મક સ્તવનો આજે ઉપલબ્ધ છે. જેમ કે **કવિ મેહ** (મેઘજી) રચિત 'રાણિગપુર-ચતુર્મુખપ્રાસાદ સ્તવન' (સં. ૧૪૯૯), તપાગચ્છીય વિશાલસુંદરસૂરિ (ઈ.સ.ની

સોળમી શતાબ્દીનો અંતભાગ) કૃત 'રાણકપુરનું સ્તવન', મુક્તિવિજયના શિષ્ય રામવિજયકૃત 'રાણકપુરમંડન શ્રી આદિજિનસ્તવન' (ઈ.સ.નું સોળમું–સત્તરમું શતક ?), ખરતરગચ્છીય ઉપાધ્યાય સમયસુંદર રચિત 'રાણકપુર સ્તવન' (સં. ૧૬૭૬ : ઈ. સ. ૧૬૨૦), તપાગચ્છીય વિજયપ્રભ રચિત 'શ્રી રાણકપુર સ્તવન' (સં. ૧૭૧૫ : ઈ.સ. ૧૬૫૯), તપાગચ્છીય જ્ઞાનવિમલસૂરિકૃત 'શ્રી રાણકપુર-તીર્થનું સ્તવન' (આ૦ સં. ૧૭૫૫ : આ૦ ઈ.સ. ૧૬૯૯), પં૦ સૌભાગ્યવિજયકૃત 'તીર્થમાલા' (સં. ૧૭૫૫ : ઈ.સ. ૧૬૯૯) અને તપાગચ્છીય ઉપા૦ ઉદયરત્ન રચિત 'રાણકપુર તીર્થ સ્તવન' (સં. ૧૭૪૯–૧૮૫૫ : ઈ.સ. ૧૬૯૩–૧૭૯૯). રાણકપુરના ચૌમુખ મંદિરની પ્રતિષ્ઠાનો પ્રશસ્તિલેખ તેમજ અન્ય અભિલેખો ઉપરાંત ઉપર ગણાવ્યાં તે સ્તવનોમાંથી મંદિરોનાં ઇતિહાસ અને સ્થાપત્ય વગેરેની વિશ્વસ્ત અને ઉપયોગી માહિતી મળી રહે છે. આ સિવાય ધરણવિહારના પ્રતિષ્ઠાપક આ૦ સોમસુંદરસૂરિનું ચરિત્ર આલેખતા, એમના શિષ્ય પં૦ **પ્રતિષ્ઠાસોમગણિ** દ્વારા રચાયેલા 'સોમસૌભાગ્યકાવ્ય'માંથી પણ, ખાસ કરીને ચૌમુખ મંદિર વિષે, ઉપયોગી માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે. તદુપરાંત પં૦ મહિમા વિરચિત 'તીર્થમાલા' (ઈ.સ.ની સત્તરમી શતાબ્દી), કવિ ઋષભદાસ રચિત 'હીરસૂરિરાસ' (સં. ૧૬૬૪), તેમજ તે પછી જ્ઞાનવિમલકૃત 'તીર્થમાલા'માં રાણકપુર અને તેના ધરણવિહાર સંબંધી સંક્ષિપ્ત વર્ણનો સાથેના ઉલ્લેખો, તેને ઉદ્દેશીને કાઢેલા પ્રશંસાત્મક ઉદ્‌ગારો, ઈત્યાદિ મળે છે...

રાણકપુરની ચૈત્યપરિપાટી કરતાં કવિ મેહ ત્યાં કુલ સાત જિનમંદિરો ગણાવે છે : (૧) ધરણાશાહ વિનિર્મિત ચૌમુખવિહાર, (૨) મૂળનાયક ભ૦ પાર્શ્વનાથવાળી ખરતરવસહી, (૩) આપમલ્લ શાહ–કારિત ભ૦ નેમિનાથનું મંદિર, (૪) માદડી-મંડન શ્રી આદિનાથ, (૫) અંચલગચ્છનું (ભ૦ પાર્શ્વનાથ કે ભ૦ શાંતિનાથનું) મંદિર, (૬) શ્રી સુપાર્શ્વનાથનું મંદિર અને (૭) જિણા શાહનું (ભ૦ પાર્શ્વનાથ કે ભ૦ શાંતિનાથનું) મંદિર. આ સાતમાંથી અત્યારે તો ક્રમમાં આવતાં પ્રથમનાં કેવળ ત્રણ જ મંદિરો બચ્યાં છે. ચૌમુખ મંદિરની દક્ષિણમાં ધરણા શાહે કાષ્ઠના ૮૪ સ્તંભો ધરાવતી વ્યાખ્યાનશાળા સમેતની પૌષધશાળા પણ કરાવેલી; પરંતુ તે પણ કાળના ગર્ભમાં વિલીન થઈ ગઈ છે.

માદ્રી પર્વતની ઉપત્યકા (તળેટી)માં પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ બાજુએ પહાડીઓથી ઘેરાયેલ અને વચ્ચે રૂપાળા કાંઠાવાળી 'મઘાઈ' નદીથી શોભતા સ્થાનમાં રાણકપુરની સ્થાપના અનુશ્રુતિ અનુસાર ધરણ શાહે કરેલી. રાણકપુર ગામનું તોરણ બાંધવા (એટલે કે ગામ સ્થાપવા) પાછળ ધરણા શાહનો ઉદ્દેશ એમના સુપ્રસિદ્ધ ચતુર્મુખ વિહાર સ્થાપ્યા બાદ ત્યાં વસ્તી રહે અને પડ જાગતું

રહે (જનજીવન ચાલતું રહે) તે હોવો જોઈએ. આ મુખ્ય મંદિરના બાંધકામ સમયે અન્ય દાતા-નિર્માતાઓ પણ નવા વસી રહેલ ગામને દેવવિમાન શાં બીજાં છ મંદિરોથી વિશેષ અલંકૃત કરવા પ્રેરાયા હશે. સ્વયં મહારાણા કુંભકર્ણે ત્યાં આગળ કહ્યું તે, અષ્ટભદ્ર સૂર્યાયતન સ્થાપ્યું, જે અનુશ્રુતિ પ્રસ્તુત મંદિરના સ્થાપત્યની ઉત્કૃષ્ટતા જોતાં તથ્યપૂર્ણ હોય તેમ લાગે છે.

('રાણકપુર તીર્થ', લે. મધુસૂદન ઢાંકી)

★

મુંબઈ–બોરીવલીમાં મંડપેશ્વર રોડ ઉપર જિનાલય નિર્માણ થઈ રહ્યું હતું. શ્રીસંઘની ભાવના હતી કે, રાણકપુર તીર્થના ભોંયરામાં આવેલ ભ૦ આદીશ્વરની વિશાળ અને ભવ્ય પ્રતિમાજી મળે તો તે મૂળનાયક રૂપે અહીં પધરાવવી. ભાગજોગે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી પેઢીના પ્રમુખ શેઠશ્રી કસ્તૂરભાઈ લાલભાઈએ શ્રીસંઘની આ વિનતિનો સ્વીકાર કર્યો. સં. ૨૦૩૯માં મૂળનાયક રૂપે ભ૦ આદિનાથની અને અન્ય પ્રતિમાજીઓની હર્ષોલ્લાસપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા થઈ. આ વર્ષે શ્રીસંઘ માટે મુનિમહારાજનું ચાતુર્માસ પણ પ્રથમ હતું. શ્રીસંઘની વિનતિથી મારું (આ૦ વિજયભદ્રસેનસૂરિનું) ચાતુર્માસ નક્કી થયું; અને મંડપેશ્વર રોડના જિનાલયે બિરાજમાન રાણકપુર તીર્થના ભ૦ આદિનાથની છત્રછાયામાં સર્વપ્રથમ ચાતુર્માસ કરવાનો આ પ્રસંગ મારા જીવનને ધન્ય બનાવી ગયો.

– સંપાદક

卐

અકારાદિ નામાવલી

અકબર ૫૫,૧૧૯,૨૨૩,૨૨૪, ૩૫૪,૩૭૮,૩૮૦,૩૯૬,૩૯૯, ૪૦૦,૪૦૨,૪૦૬,૪૦૭,૪૦૯, ૪૨૦
અકબરાબાદ (આગરા) ૨૬૮
અખયચંદ્ર રાજા ૪૦૨
અખેરાજ ગોહેલ ૨૨૪
અખો ભણશાલી ૨૯૮
અગડદત્ત રાસ ૩૩૩
અગરચંદજી નાહટા ૩૦૪
અગસ્થિપુર ગામ (આગલોડ) ૪૫૬
અગસ્થિ ઋષિ ૪૫૫,૪૫૬
અગિયાર અંગપાઠી ૧૫૦
અગિયારસો ૪૧૮
અગ્રવાલ ૮૧,૧૧૮
અચરતલાલ એસ. શેઠ ૩૩૯
અચલગઢ ૧૭૧,૨૨૯,૨૩૭,૨૪૪, ૨૯૩,૩૭૬
અચલગંગ ૧૭૬
અજમલ રાજા ૨૨૨
અજમાલ રાજા ૩૯૨
અજબસાગર ગણિ ૩૯૮
અજબેરિયા શાખા ૨૨૬
અજમેર ૮૫,૧૬૭,૨૧૮,૨૨૧, ૨૨૩,૨૭૦,૨૯૫,૩૯૨,૪૩૯, ૪૬૨
અજય ઋષિ ૪૦૯
અજયપાલ મંત્રી (જાલોર) ૧૦૭
અજયસિંહ રાણા ૨૨
અજારા તીર્થ ૪૧૨
અજારા પાર્શ્વનાથ ભગવાન ૪૧૨
અજારા પાર્શ્વનાથ સ્તવનગ્રંથ ૩૭૪
અજારા જિનપ્રાસાદ (જીર્ણોદ્ધાર) ૪૧૨
અજારી ૧૫૫,૧૮૦,૨૧૫,૩૩૨
અજિતદેવસૂરિ ૨૯૯
અજિતકુશલગણિ ૩૯૩
અજિત ચૂલા સાધ્વી ૧૭૫
અજિતનાથ ૬૮,૭૦,૭૯,૯૪,૧૪૮, ૧૭૭,૧૭૮,૨૦૯,૨૧૦,૨૨૮, ૩૯૭
અજિતનાથ ચરિત્ર ૧૪૯
અજિતપ્રભગણિ ૭,૨૨,૬૫,૬૬
અજિત યશોદેવસૂરિ ૨૯૯
અજિત શાંતિ ૭૩,૨૫૧,૩૯૭,૪૦૭
અજિતસાગરગણિ (અજિતાબ્ધિ) ૧૫૬, ૩૮૯
અજિતસાગરસૂરિ ૪૩૭
અજિતસિંહસૂરિ ૧૩૮
અજિતસિંહ રાજા (રાવ રાઠોડ) ૨૨૫, ૩૭૫
અજિતનાથની સ્તુતિ ૨૯૫
અજિતનાથ સ્તોત્ર ૨૪૭
અજીજકોકા સૂબા ૪૦૬
અજીતદેવસૂરિ ૪૨૮
અજીવપંથ (પંજાબ) ૨૬૬
અજીવપંથની શાખા ૨૭૪

અર્જુન પોરવાડ સોની ૯૫,૧૮૯, ૧૯૦,૧૯૧
અટોલ શ્રીમાલી ૬
અડાલજની વાવ ૩૭
અડાલજ ગોત્ર ૪૬૬
અઢારિયા ૨૬૮
અણહિલપુર પાટણ ૩૯,૧૦૯,૧૧૫, ૧૧૬,૧૧૯,૧૨૭,૩૮૪,૪૨૭,
અણહિલ ગામ ૬૫
અણિગુહીઅ ગાથા ૧૪૪
અણુંત્તરોવવાઈસુત્ત ૧૬૩
અતિછશય તીર્થ ૪૨૮
અર્થદીપિકા ચૂર્ણિ (ગ્રંથ) ૧૪૪,૧૫૯, ૧૯૯,૨૧૬
અર્થયુક્ત કાવ્ય ૧૪૦
અર્થયુક્ત સ્તુતિ ૧૪૦
અર્ધ શત્રુંજય તીર્થ ૨૧૨
અર્ધફાલક કંબલીસંઘ ૩૫૧
અધિષ્ઠાયક દેવ ૩૨૫,૩૪૩,૪૨૮
અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ ૧૯૭,૩૯૭
અનરાજજી શેઠ કવડિયા શિવગંજના ૩૦૩
અનર્ઘરાઘવવૃત્તિ ૧૫૮
અનંતકીર્તિગણિ ૨૩૭
અનંતહંસગણિ ૧૫૯,૧૬૩,૨૨૮, ૩૨૬
અનંતા વ્યા. પોરવાડ ૧૫૦
અનુગમ ૨૫૩
અનુપમાદેવી ૨૧૦
અનુયોગદ્વારસુત્ત (ચૂર્ણિ) ૧૨,૧૦૩
અનુપસિંહ નરેશ ૩૦૪
અનેકાર્થમાલા સંગ્રહવૃત્તિ ૪૦૮
અનોપમ સાગરગણિ ૩૮૯,૩૯૦
અનોપમસિંહ ભણશાલી ભંડારી ૨૯૯
અન્યયોક્તિ મુક્તા મહોદધિ ૨૦૦
અપભ્રંશ ભાષા ૩૭૫
અપ્રમાણિક ગ્રંથ ૩૫૨,૩૫૫,૩૬૭
અબુલકર બા૦ ૩૪
અબુલ ફજલશેખ ૩૯૯,૪૦૦
અર્બુકપુર ૭૯
અર્બુદકલ્પ ૧૫૩
અર્બુદ પ્રાચીન લેખસંગ્રહ ૧૦૧,૧૧૬
અબ્દુલ ફજલશેખ ૪૦૨
અભયકુમાર ૯૨
અભયચૂલા સાધ્વી ૭૨
અભયતિલકગણિ ૬૦
અભયદેવસૂરિ (અભયસિંહ) ૧૨, ૨૨૯,૩૪૭,૩૪૮,૩૫૦,૪૫૯
અભયદેવસૂરિ (વાદિસિંહ) ૬૦
અભયદેવસૂરિ નવાંગી ૪૦૭
અભયનંદિગણિ (આગમધર) ૧૬૩
અભયપાલ મુનિ ૧૫૦
અભયપુરા ૨૨૬
અભયભૂષણગણિ ૨૩૨
અભયસિંહરાજા રાઠોડ ૨૨૫
અભયસિંહ પોરવાડ ૧૦૭
અભયસિંહનો વંશ ૧૪
અભયસુંદરગણિ મિશ્ર ૧૪૭,૧૫૦, ૨૪૬
અભિગ્રહો ૩૩૩
અભિધાન ચિંતામણિ નિર્ણિત ૪૦૩
અભિનંદનસ્વામી ૭૬,૭૮,૮૦, ૧૫૪,૨૯૭,૨૯૮
અભિરામાબાદ ૪૨૦
અમદાવાદ ૧૪,૧૭,૧૮,૧૯,૨૨, ૨૩,૩૬,૩૮થી ૫૫,૬૧,૯૭, ૯૮,૧૦૪,૧૦૫,૧૧૭,૧૧૯, ૧૩૬,૧૪૪,૧૫૨,૧૫૪,૧૫૭,

૧૬૧,૧૬૨,૧૬૪,૧૬૭,૧૬૯,
૧૭૨,૧૮૧,૧૮૬,૨૦૩,૨૧૯,
૨૨૫,૨૨૮થી ૨૩૧,૨૩૪,
૨૩૭,૨૪૩,૨૪૫,૨૪૮,૨૫૩,
૨૫૪,૨૬૧,૨૬૪,૨૬૬,૨૬૭,
૨૭૧થી ૨૭૩,૨૭૬,૨૭૯,
૨૮૮,૨૯૦થી ૨૯૮,૩૧૦,
૩૧૨,૩૨૩,૩૩૧,૩૩૨,૩૩૬,
૩૩૭,૩૪૩,૩૪૯,૩૫૨,૩૫૪,
૩૫૬,૩૫૭, ૩૬૦થી ૩૬૨,
૩૬૫,૩૬૭,૩૭૨,૩૭૪,૩૭૬,
૩૭૮,૩૭૯,૩૮૦,૩૮૨,૩૮૩,
૩૯૫,૪૦૯,૪૧૧,૪૧૩,૪૨૧,
૪૨૬,૪૩૬,૪૪૦,૪૫૮,૪૫૯,
૪૬૦,૪૬૩,૪૬૪,૪૬૭
અમણૂંરગામ ૩૨૪
અમરકવિ ૧૪૭
અમરચંદ્રગણિ ૫,૧૯૮,૩૯૮
અમરચંદજી ભટ્ટા૦ ૫
અમરચંદ્રસૂરિ વેણીકૃપા(વાયડગચ્છ) ૬૦
અમરદત્ત શેઠ ૧૧૭
અમરદેવસૂરિ ભટ્ટા૦ ૬
અમરનંદિગણિ ૧૬૧,૨૨૮,૨૪૬
અમરપ્રભસૂરિ ૧૧૬,૩૦૦
અમરપટ્ટો ૨૫
અમરરત્નસૂરિ (ભટ્ટા૦) ૧૮,૬૭
અમરમાણિક્યગણિ ૧૫૯
અમરવિજયગણિની પાદુકા ૬૭,૧૯૯,
૩૨૫
અમરસંઘ ૨૯૯
અમરસિંહ રાણો ૨૫
અમરસિંહ રાવ ૨૨૪
અમરસુંદરગણિ ૧૯૮
અમરસેન વરસેન આખ્યાન ૪૧૧
અમરાદેવી ૩૩૨
અમરેલી ૨૮૮
અમલદાર નિરાશ ૪૬૧
અમાઉલી ૩૮૪
અમારિનું ફરમાન ૩૯૬,૪૧૯
અમારિ પટહ ૮૦,૨૦૯,૨૯૪
અમારિ પાલન ૨૨,૫૬,૧૭૯,૧૯૫,
૩૦૪
અમારીનો ઢંઢેરો (કચ્છ) ૪૧૮
અમિતસૂરિ ૨૨
અમીચંદ્રગણિ ૪૦૫
અમીઝરા પાર્શ્વનાથ ૨૪૬
અમીપાલ સંઘપતિ ૨૪૦
અમીપાલ ઋષિ ૨૭૧,૨૭૨
અમુલખચંદજી ઋષિ ૨૭૧,૨૭૨
અમોલખ ઋષિ ૨૫૮
અમૃત ૩૯૪
અમૃતગણિ ૩૨૮
અમૃતકુશલગણિ ૩૯૩
અમૃત મેરુ ઉ૦ (આનંદવિમલસૂરિ)
૧૫૬,૩૨૫,૪૩૬
અમૃતલાલ મો. ભોજક ૧૦૪
અમૃતવિજયજી યતિ ૬૮,૪૫૬,
૪૫૭,૪૬૪
અમૃત શહેર ૩૯૮
અમૃતસાગરગણિ ૩૮૪
અયોધ્યા પ્રાસાદ ૨૦,૨૫,૨૧૮,૨૮૭
અરણકમલ ૨૨૨
અરનાથ ૬૬,૨૯૪
અરબદેશ ૨૨૦
અરબસ્તાન ૨૧૯
અરવલ્લીનો પહાડ ૧૭૯
અરિસિંહ ઠ૦ ૬૧,૬૨,૬૬
અરિસિંહ રાણા (ભ્રાતા) ૨૨

અરિસિંહ શેઠ ૬૩
અરહટ્ટવાડા ગામ ૨૬૪
અલફખાન (સુબો) ૧૧,૩૨,૩૫, ૩૬,૩૯
અલપખાન ૩૮૫
અલવર ગામ ૨૮૪,૪૨૧
અલ્લકનો વંશ ૧૦૧
અલ્લકશેઠ ૧૦૧
અલ્તમશ બા૦ ૩૦,૩૧,૭૫
અલ્લટરાજ (ચિત્તોડ) ૧૯,૧૫૨,૧૮૬
અલાઉદ્દીન ખીલજી ૧૧,૩૧,૩૫, ૩૬,૬૧,૮૦,૮૬,૯૧,૧૦૬, ૧૦૭,૧૧૭,૧૧૯,૧૨૮,૧૩૭, ૧૩૮
અલ્લાવાદી (ઉદ્દીન) ૧૩૭
અલ્લાહોકુબર ૩૯૧
અલ્હુદેવી ૧૪૯
અવચૂરિ (સાહત શ્રાદ્ધજીતકલ્પ) ૧૨૧, ૧૨૭,૨૯૧
અવંતીદાસ શાહ ૪૦૫
અવંતી સુકુમાલરાસ ૨૯૧
અવિધિ (ક્રિયાલોપી) પંથ ૨૯૨
અશ્વત્થા (આસથાન) ૨૨૨
અશ્વ લક્ષણ ૯૩
અષ્ટભાષામય ૧૫૮
અષ્ટાપદતીર્થ ૨૮૭,૩૭૩
અષ્ટાપદ તીર્થકલ્પ ૧૨૭
અષ્ટોત્તરી શાંતિસ્નાત્ર ૪૦૦

અસ્મત્ શબ્દ નવસ્તવન ૧૫૩
અસ્તિનાસ્તિવિવેકનિગમ નિર્ણય ૨૫૨
અહમદ ખાટુશેખ ૩૯,૫૧
અહમદપરા ૩૭૪,૩૭૮
અહમદશાહ (સિકંદર) ૫૨
અહમદ શાહજાદા ૩૮,૫૦
અહમદશાહ ફરમાન ૧૫૨,૧૬૯
અહમ્મદપુર ૪૪
અહમ્મદશાહ સુલતાન ૨૩
અહમ્મદશાહ બા૦ ૧૪,૩૬થી ૪૨, ૪૬,૪૮,૪૯,૫૪,૧૦૫,૧૫૨, ૧૬૭,૧૭૨,૧૭૭,૩૮૫
અહિપુરગચ્છ (નાગોરીગચ્છ) ૩૦૫
અહિમનગર ૩૪૯,૩૭૭,૪૦૩
અહિરાવ શાખા ૨૨૬
અહિંસા ફરમાન ૩૯૬,૪૦૨
અર્હદ્દધર્માગમ નિર્ણય ૨૫૨
અર્હન્તો જૈનસ્તુતિ ૩૯૨
અંકાના વામતો ગતિઃ ૩૨૫
અંકોટાગામ ૬૯
અંગઉપાંગ ૨૪૯
અંગવિજ્જા પઉન્નય ગ્રંથ ૧૨,૬૫, ૧૧૭,૨૩૧
અંગારશાહપીર ૩૭,૫૪,૪૬૬,૪૬૭
અંગિયાગામ (કચ્છ) ૨૨
અંગ્રેજ રાજ્ય ૩૧૧,૩૧૨
અંચલગચ્છ ૪૬,૫૬,૬૦,૬૭,૧૩૧, ૧૩૮,૧૮૪,૨૪૩,૨૫૦,૨૮૬, ૨૮૭,૩૬૯,૩૭૦,૩૯૧
અંચલમતનિરાકરણ ગ્રંથ ૧૪૫
અંચલિકા (લંગોટ) ૧૧૮
અંજનાસુંદરી ચરિત્રગ્રંથ ૧૫૦
અંજનાસુંદરી રાસ ૪૨૧
અંજનીગામ ૧૯૨
અંતરિજ્જિયાનગરી ૬૮
અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ ૩૬૯,૪૬૧
અંતરીક્ષજી તીર્થ ૩૧૨,૩૭૬,૪૨૮
અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ સ્તવન ૨૧૮
અંતઃપુર (જનાનખાન) ૪૦૦

અંબરનગર (જયપુર) ૨૨૩,૨૨૪
અંબાઈ ૪૦૩
અંબાલાગામ ૩૦૬
અંબાલાલ પ્રેમચંદ્ર શાસ્ત્રી પંડિત ૧૦૪, ૨૨૦
અંબાવદેવી ૩૬૨
અંબિકાદેવી ૬,૬૮,૧૪૨,૧૭૭, ૧૮૫,૧૯૧,૩૬૨
અલંકારમંડન ૮૬
આઈન ઈ. અકબરી ૪૦૨
આકરી કસોટી ૮૯,૪૦૭
આકાશેઠના કુવાની પોળ ૪૭
આર્કિયોલોજિકલ સર્વે ઓફ ઇન્ડિયા વો. ૧૦૪
આખ્યાનમણિ કોશવૃત્તિ (ગ્રંથ) ૧,૬૩, ૧૦૨,૧૦૩,૧૦૪
આગમ ૨૫,૬૫,૯૪,૧૫૦,૧૭૬
આગમગચ્છ ૬૭
આગમગ્રંથોની પ્રશ. પુષ્પિકાઓ ૮૭
આગમ મંડનસૂરિ ૨૪૫
આગમિકગચ્છ ૯૯,૧૩૧,૨૮૭, ૩૫૦
આગમિયાગચ્છ ૩૪૭
આગર ગામ (માળવા) ૧૫૨
આગરા ૧૮,૧૬૪,૧૯૨,૨૦૮, ૨૩૭,૨૬૮,૨૬૯,૨૭૧,૨૮૫, ૨૯૬,૩૦૪,૩૨૦,૩૭૦,૩૭૭, ૩૭૯,૩૮૧,૩૮૫,૩૮૯,૩૯૦, ૪૦૧,૪૦૨,૪૦૭,૪૦૮,૪૧૨, ૪૧૬,૪૧૯,૪૨૦
આગરાની ભટ્ટારક પટ્ટાવલી ૨૦૮
આગમોધ્યસમિતિ ૬૨
આગલોડ ૬૭,૬૮,૩૩૫,૪૪૧, ૪૪૯,૪૫૪,૪૫૫,૪૫૬,૪૬૩, ૪૬૪
આગમસાગરગણિ ૩૮૬
આઘાટનગર ૧૭૯
આચાર્ય ગુર્વાવલી ૩૫૭
આચાર્ય–ઉપાધ્યાય ૧૨૩
આચાર્ય શાખા ૩૭૦
આચારદિનકર ગ્રંથ ૨૦૭
આચારપ્રદિપ ગ્રંથ ૧૯૪,૨૧૫,૨૧૬
આચારપ્રદિપનો બાલાવબોધ ૩૮૮
આચારોપદેશ ગ્રંથ ૧૫
આઠ અવધાન ૪૦૩
આઠકોટિપક્ષ ૨૭૨
આઠમદની સજ્ઝાય ૨૧૮
આઠુ સંઘપતિ ૮૪
આણંદ ઠ૦ ૬૨
આણંદગણિ ૩૨૬
આણંદ ઋષિ ૨૬૭
આણંદજી દોશી ૫૧,૩૨૮
આણંદી મહેતા ૨૯૦,૩૧૦
આણંદજી કલ્યાણજી પેઢી ૪૭,૫૫, ૧૮૧,૩૧૨
આણંદપુર ૧૬૧
આણંદ માણિક્યગણિ ૨૦૪
આણંદરાજ રાજા ૧૫૯
આણંદવિજયગણિ ૪૨૬
આણંદવિમલસૂરિ (તપાગચ્છ) ૫૧, ૧૩૨,૧૯૯,૨૧૦,૩૩૨,૪૨૪, ૪૩૬થી ૪૪૨,૪૪૪થી ૪૪૮, ૪૫૫,૪૬૫
આણંદ સાધુગણિ ૧૫૯
આણંદસૂરિ ૧૧૫
આત્મપ્રબોધ સજ્ઝાય ૧૮,૨૧૯
આત્માનંદસભા જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્યસંચય ૪૨૭

આત્માનંદસભા પ્રકાશ માસિક પુસ્તક અંક ૩૪૦,૩૪૭,૩૪૯,૪૧૩
આત્મારામ (વાદી) ૪૧૮
આદર્શગચ્છ ૧૪૬
આદર્શ સ્થાપત્યનગર ૨૧૧
આદ્રગુપ્ત આચાર્ય ૩૫૧
આદ્યશંકરાચાર્ય ૩૧૪
આદિગુપ્તગણિ ૧૨૧,૧૩૫
આદિનાથનું મંદિર ૧૯૦
આદિનાથ ભ.ના ચતુર્વિંશતિપટ્ટ ૩૨૯
આદિનાથ ચરણપાદુકા ૩૮૬
આદિનાથ જન્માભિષેક ૧૪,૨૧૯
આદિત્યવારની કથા ૩૯૦
આદિનાથ સ્તોત્ર ૨૫૧
આદિનાથ સમવસરણ પ્રકરણ ૪૧૬
આદિનાથ સેતુંજિ ૩૭૫
આદિમદેવ હજૂર ૩૭૬
આદિશ્વર ભ.ની સ્તુતિ ૩૬૩
આધુનિક લેખકો ૨૬૩
આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૧૬૮, ૨૭૯,૩૬૦,૩૮૪
આનંદકુશલગણિ ૩૯૦,૩૯૫
આનંદગણિ ૩૨૬
આનંદગિરિ ૩૧૪
આનંદચંદ્રગણિ ૪૦૫
આનંદાદિ દશશ્રાવકચરિત્ર (દશદ્રષ્ટાંત ચરિત્ર) ૧૫૯,૧૬૩,૩૨૬
આનંદઘનજી (મહાયોગી, લાભાનંદજી, લાલહર્ષ) ૩૫૮,૪૨૧
આનંદપ્રમોદગણિ ઉપા૦ ૩૩૩
આનંદરત્નગણિ ૧૬૫
આનંદરત્નસૂરિ (આગમગચ્છ) ૬૭,૭૧
આનંદસમુદ્રગણિ ૧૩૮
આનંદસાગર–આનંદાબ્ધિ ૧૫૬
આનંદસાગરસૂરિ (આગમોદ્ધારક) ૧૫૬,૩૭૭
આનંદસુંદર ગ્રંથ ૮૪,૧૫૯,૩૨૬, ૪૩૦
આનંદસુંદર કાવ્ય ૮૩
આનંદસૂર (વર્ધમાનદેશના ગ્રંથ) ૩૨૬
આનંદસૂરિ મિશ્ર ૨૦૮
આનંદસોમસૂરિ (હેમસોમ) ૩૩૩,૩૩૪
આનંદસોમસૂરિ (ભટ્ટારક) ૬૬,૩૩૬, ૩૩૭
આનંદલાલચંદ શાહ ૪૬
આનંદવલ્લભગણિ ૧૪૭
આનંદવિમલસૂરિ ૫૧,૧૫૬,૩૨૫, ૩૨૮થી ૩૩૧,૩૩૪,૩૩૬થી ૩૩૮,૩૪૯,૩૭૨,૪૨૪,૪૩૫થી ૪૪૧,૪૪૨,૪૪૪થી ૪૪૮, ૪૬૪
આનંદાવિજયગણિ ૪૨૫,૪૨૬
આબૂ ૪,૨૯,૫૭,૭૪,૭૮,૮૬,૮૭, ૯૭,૯૯,૧૦૦,૧૦૧,૧૦૭,૧૦૮, ૧૧૦,૧૧૫,૧૩૦,૧૪૯,૧૫૩, ૧૫૪,૧૭૨,૧૮૦,૧૮૨,૧૮૫, ૨૧૩,૨૧૫,૨૨૮,૨૩૬,૨૩૭, ૨૩૯,૨૪૦,૨૪૩થી ૨૪૫, ૨૪૭,૨૪૮,૨૫૩,૨૯૨,૨૯૪, ૩૧૫,૩૨૪,૩૩૭,૩૭૬,૪૦૪, ૪૨૨
આબૂગિરિરાજ તલાટી ૧૦૧
આબૂઅચલગઢના શિલાલેખો ૨૪
આર્બુદમંડન આદિદેવ નેમિનાથ – સ્તવન ૧૫૯
આભડશાહ શેઠ ૧૭૮
આભાળશતક શ્લોક ૪૩
આભૂ પલ્લાવીલ વંશ ૮૭

આભૂ પોરવાડ ૮૧,૧૦૧
આભૂ પોરવાડવંશ (સંડેરનો વતની) ૯૯
આભૂ મંત્રી (પલ્લીવાલ) ૧૪૯
આભૂ મંત્રી (દંડનાયક) ૧૦૯,૧૧૦
આભૂ શેઠ ૭૧,૮૮
આભૂ શ્રીમાલી (સોનગરા) ૩૨,૮૫
આભૂ શ્રીમાલીવંશ ૩૧,૭૪,૮૪
આમ્રદેવ શ્રાવક (ધારાનગરી) ૧૦૯
આમ્રદેવસૂરિ ૧,૧૦૨,૧૦૩,૧૩૮
આમોદ ૧૩૬,૧૫૪,૩૩૩
આયરંગસુત્ત અવચૂરિ (તત્ત્વાગમા) ૨૪૫
આયંબિલનું તપ ૫૨,૩૨૯,૩૩૫, ૩૩૮,૪૫૫
આર્યરક્ષિતસૂરિ ૨૫૫
આરાધના ટબો ૩૮૪
આરાધના પતાકા બાલાવબોધ ૧૫૩
આરાધના રાસ ૧૫૩
આરાધના સૂત્રો ૧૩૬
આરસની શીલા ૧૭૭
આરંભ સિદ્ધિવિમર્ષ ૧૬૨
આરામશોભ કથાગ્રંથ ૧૫૮
આરાસણા ૧૭૭,૨૯૩
આરાસૂગામ ૨૪૧
આલમશાહ ખીલજી ૧૨૯
આલમશાહ બા૦ ૪૯,૮૬,૮૭,૧૨૯, ૨૨૮,૨૩૮,૪૩૦
આલિગમંત્રી (ખંભાતવતની) ૧૩૭
આલ્તુનિયાન સરદાર ૩૧
આલ્હણસી શ્રીમાલીનો વંશ ૯૬
આલ્હાદેવી ૧૭૮
આલ્હા સંઘપતિ ૬૫,૮૬
આવશ્યક નિર્યુક્તિ ૨૩૩
આવશ્યક વિધિ ૫૮
આવશ્યકસૂત્ર પેઢિયા–પીઠિકાનો બાલાવબોધ ૧૫૭,૨૧૬
આવસ્સયસુત્ત–અવચૂરિ ૧૯૮
આવસ્સયસૂત્ત ગ્રંથ ૧૪૯
આવસ્સયસુત્ત નિજ્જાતિ-લઘુવૃત્તિ ૧૬૫
આવસ્સયસુત્ત હારિભદ્રીયવૃત્તિ – અવચૂરિ ૧૪૪
આવંતી પાર્શ્વનાથ ૧૫૭
આશદેવશેઠ પોરવાડ ૧૫૦
આશપાલ ૧૭૦
આશાધર શેઠ ૬૩
આશાધર શ્રાવક ૭૨
આશાધર સંઘપતિ ૮૮,૧૧૫,૧૪૯, ૧૬૯,૧૭૦,૧૭૧
આશાપલ્લી ૧૧,૧૩૬,૧૫૪,૧૬૨, ૧૭૨,૨૨૮
આશાપુર ૭૮
આશાપુરી અંબિકાદેવીની સ્તુતિઓ-પદ્ય ૩૯૩
આશાભીલ ૪૧
આશાવલ (કર્ણાવતી) ૩૮,૩૯,૪૩
આશુકવિ ૧૯૯,૩૭૨
આશ્લેષા નક્ષત્ર ૨૧૩
આસકરણજી ૧૬૮,૨૦૮
આસડ ૯૯
આસદેવશાહ વરહુડિયા ૯,૫૭
આસપાલ ઠ૦ ૬૬
આહડનગર ૩,૨૦,૨૧,૨૮
આહલાદેવી મહં૦ ૭૨
આહિલ ઠ૦ ૭૭
આજ્ઞાધર્મ ૨૪૩
આંચલિકગચ્છ ૩૫૦
આંતરી ગામ ૨૩૮
આંતરોલી ગામ ૨૭૯

આંબડ આલ્હાદન મંત્રી ૧૦૯
આંબડ ઠ૰ ૬૨
આંબા ગોત્ર ૭
આંબો (આંબાક) ૧૪૪
આંબો (વાંઝિયો) ૮૭,૯૫,૩૭૬
ઇડર ૧૧,૫૧,૧૭૭,૧૮૭,૧૯૩, ૨૦૭,૨૨૨,૨૨૭,૨૯૩,૩૨૪, ૩૨૭થી ૩૩૦,૩૩૩,૩૩૭, ૩૭૪,૩૯૬,૪૨૭,૪૨૮,૪૩૬
ઇડર ચૈત્યપરિપાટી ૨૪૪
ઇડરગઢ ૮૨,૨૨૮,૩૨૪,૩૨૬
ઇદલતપુર ૨૭૧
ઇનામી પત્ર ૪૦૧
ઇન્દોર ૮૪,૧૫૭
ઇન્દ્રકીર્તિ આ૰ દિ૰ ૩૧૬
ઇન્દ્રનંદિસૂરિ ૨૨૮,૨૪૯,૨૫૨થી ૨૫૫,૩૨૪,૩૨૫,૩૩૧
ઇન્દ્રભાણ ૨૧૦
ઇન્દ્રમાલ (સંઘમાળ) ૮૦,૮૨,૨૪૦
ઇન્દ્રસાગરગણિ ૧૬૧
ઇન્દ્રહંસગણિ મહો૰ ૨૪૮,૨૪૯, ૨૫૨
ઇન્દ્રહંસસૂરિ ૨૪૭,૨૪૮,૩૩૧
ઇબ્રાહીમ લોદી ૩૫
ઇર્યાપથિકીષટ્ત્રિંશિકા સ્વોપજ્ઞ-વૃત્તિ ૩૭૩
ઈરિયાવહિયાકુલક ૩૬૧
ઇલાહીસન ૪૧૨
ઇલોડ ગામ ૪૫૪,૪૫૫
ઇશકરણ રાવ ૨૨૩
ઇશનપુર ૪૩,૪૪
ઇશ્વ સોની ૨૨૯,૨૪૦,૨૪૧
ઇશ્વર શ્રીમાલી ૬,૨૪૦
ઇશ્વરજી ઋષિ ૨૭૪
ઇશ્વરસૂરિ ૧૧૧
ઇષ્ટકમનીય સિદ્ધિ ૨૫૩
ઇષ્ટદેવની પૂજા ૪૬૮
ઇસુ ૩૧૫
ઇસ્લામ ધર્મ ૨૫૬
ઇસ્લામ રાજ્યો ૨૫૭
ઇસ્લામી મંગલાચરણ ૩૯૧
ઇસ્લામી સંસ્કૃતિ ૩૧૯
ઉક્ત ઋષિઓ ૪૩૬
ઉગરતિ તિથિ ૩૧૦
ઉગલખાન (સેનાધિપતિ) ૧૦૬
ઉગલોટ (ભોંયણી) ૪૬૩
ઉગ્રવિહારી ૨
ઉગ્રસેન (અગ્રવાલ) ૮૦
ઉચિતસૂરિ ૩૦૦
ઉછરંગદેવી (તેજપાલની માતા) ૨૧૦, ૨૧૧
ઉજમફઈની ધર્મશાળા (અમ.) ૧૦૪
ઉજમબાઈ ૩૩૬
ઉજળ-કાજા મંત્રી (પોરવાડ) ૨૦૯, ૨૩૬,૨૪૬
ઉજ્જૈન ૩૦,૭૮,૮૧,૯૪,૧૨૫, ૧૨૯,૧૫૭,૩૦૨,૩૩૮,૩૭૬, ૪૨૮,૪૪૧,૪૪૨,૪૪૪,૪૪૯, ૪૬૦
ઉણાદિનામમાલા ગ્રંથ ૨૦૬
ઉત્તમકુમાર ચરિત્ર ૧૬૦
ઉત્તમચંદ (નાગોર) ૩૦૪
ઉત્તમવિજયગણિ ૪૦૪
ઉત્તમસાગરગણિ ૩૭૫,૩૭૬
ઉત્તરજ્ઝયણસુત્તની કથા (સંસ્કૃત)-ગ્રંથ ૨૦૫
ઉત્તરજ્ઝયણસુત્તની પાઇપટીકા ૩૭૪, ૪૦૫,૪૩૬

ઉત્તરજ્ઝયણસુત્તની પ્રાકૃત કથાઓ ૨૦૫
ઉત્તરજ્ઝયણસુત્ત બૃહદ્વૃત્તિ – અવચૂરિ ૧૪૪
ઉત્તરજ્ઝયણસુત્ત લઘુવૃત્તિગ્રંથ ૧૦૩
ઉત્તરાધ શાખા ૨૬૯,૨૭૫
ઉત્તરાધિકારી ૨૨૪,૨૨૫
ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર લઘુવૃત્તિ ૬૩
ઉત્તરારણ્યક ૨૫૨
ઉત્તરાસંગ ૩૧૧
ઉત્સર્ગાપવાદ વચનાનૈકતા ૨૫૨
ઉત્સૂત્રકન્દકુદ્દાલગ્રંથ સંસ્કૃતટીકા ૩૪૭, ૩૫૦,૩૫૧,૩૫૨,૩૫૩,૩૭૧, ૩૭૨,૪૨૬
ઉત્સૂત્ર નિરાકરણ બત્રીસી ૨૬૦
ઉધ્યકરણ સંઘપતિ ૩૪૮
ઉધ્યકર્ણકુમાર વ્ય. ૧૦૧
ઉદયકુશલગણિ ૪૨૩,૪૬૫
ઉદયચંદ્રગણિ ૩૬૫,૩૬૬,૩૯૫, ૪૦૩,૪૦૪
ઉદયચૂલા સાધ્વી (મહત્તરાપદ) ૨૨૭, ૨૨૮
ઉદયધર્મગણિ ઉ૦ ૧૩,૧૫,૧૫૬, ૨૦૫,૨૦૭,૨૧૦
ઉદયનંદિ ઉ૦ ૨૧૪
ઉદયનંદિસૂરિ ૬૫,૧૫૪,૧૫૮,૨૧૬, ૨૧૯,૨૨૭,૨૪૧,૨૪૯
ઉદયપુર ૨૩,૨૮
ઉદયપુર ૨૫,૨૬,૧૯૭,૨૮૦,૨૮૧, ૩૭૫,૩૯૦
ઉદયપ્રભમુનિ ૩૭૭
ઉદયપ્રભસૂરિ ૯૭,૧૬૨,૨૩૧
ઉદયપ્રમોદગણિ ૩૯૯
ઉદયભાણ ૨૧૦
ઉદયરાજ શેઠ ૧૫૦
ઉદયરત્નગણિ ૧૪૭
ઉદયવલ્લભસૂરિ ૧૩,૧૫,૧૬,૭૩, ૯૨,૯૪,૨૦૭,૨૩૮
ઉદયવિજયગણિ ૨૦૩,૪૬૪,૪૬૫
ઉદયવિમલસૂરિ ૩૩૫,૪૫૪
ઉદયવીરગણિ ૩૩૪
ઉદયશીલગણિ ૨૦૪
ઉદયસાગરગણિ ૩૨૬
ઉદયસાગરભદ્રા ૨૫
ઉદયસાગરસૂરિ ૪૬,૨૮૦,૨૮૫, ૩૭૫
ઉદયસિંહજી (પહેલો) ૧૬૮
ઉદયસિંહગણિ ૩૩૪
ઉદયસિંહ ચૌહાણરાજા ૧૦૭,૧૦૮, ૧૦૯,૧૧૦,૧૧૧,૧૧૨
ઉદયસિંહ રાણો ૨૩,૨૮
ઉદયસિંહ રાઠોડ ૨૨૪
ઉદયસિંહ શ્રીમાલી મંત્રી - (દુઃસાધ્યવંશ) ૧૦૯
ઉદયસિંહ ઋષિ ૩૦૫
ઉદયસૂરિ ૧૮૧
ઉદયસોમગણિ ૯૪
ઉદયસૌભાગ્યગણિ ૪૨૩
ઉદયહર્ષગણિ ૪૧૯
ઉદયિક તિથિ ૩૧૦
ઉદયીપાયોગી ૧૪૨
ઉદાયન શ્રીમાલી વંશ ૮૩
ઉદાયીન રાજા ૨૫૫
ઉદાશ્રીમાલી સંઘપતિ ૩૨૩
ઉદો. સંઘપતિ શ્રીમાલી ૮૩
ઉદ્દ્યોતવિજયજી મુનિ ૨૬૮
ઉદ્દ્યોતવિજયગણિ ૪૪,૨૬૫,૩૩૯, ૪૦૯,૪૧૦,૪૧૧,૪૧૩,૪૧૪
ઉદ્યોત ૩૦૩

ઉદ્યોતનસૂરિ ૪
ઉદ્ધાર ૧૨
ઉપકરણ રાવલના રાજ્ય ૪૩૨
ઉપકેશગચ્છ પટ્ટાવલી પટ્ટાંક ૧૩૭
ઉપકેશગચ્છ પ્રબંધ ૧૪૧
ઉપકેશગચ્છ વંશ ૧૧,૫૩,૬૩,૧૩૭, ૧૪૧,૨૭૧,૩૦૨
ઉપકેશજ્ઞાતિય (ખારડગોત્ર) ૭૧
ઉપદેશકલ્પવલ્લી પ્રશસ્તિ ૧૫૧, ૨૪૫,૨૪૮,૨૪૯,૨૫૧
ઉપદેશકલ્પવલ્લી શાખા પલ્લવ ૨૪૯
ઉપદેશપલ્લી ૨૫૧
ઉપદેશમાલા અવચૂરિ ૧૫,૧૯૮, ૨૩૧
ઉપદેશમાલા બાલાવબોધ ૧૫૩
ઉપદેશમાલા દોઘટ્ટીવૃત્તિ ૬૫
ઉપદેશરત્નકોશ ૭૩
ઉપદેશ રત્નાકર સ્વોપજ્ઞવૃત્તિસહ ૧૯૭
ઉપદેશપ્રાસાદ પ્રશસ્તિ ૪૩૯
ઉપદેશતરંગિણી તરંગ બીજો ૭૫,૭૭, ૧૦૮,૧૧૦,૧૧૫,૧૬૪
ઉપદેશસાર ઉપદેશ ૮૫,૧૦૮
ઉપદેશસાર સટીક ૧૧૫,૧૧૬,૩૭૪, ૩૭૫
ઉપદ્રવશમન ૧૯૫
ઉપધિમત (ઉપાધ્યાયમત) ૩૬૨
ઉપનિષદોના નામ ૩૬,૨૫૨
ઉપસર્ગમંડન ૮૬,૩૨૮,૪૨૩
ઉપસર્ગહરસ્તોત્ર લઘુવૃત્તિગ્રંથ ૪૦૨
ઉપાસક ૩૧૬,૪૧૯
ઉપાસકોએ ૩૧૬
ઉપાસક દશાસૂત્રવૃત્તિ (ગ્રંથ) ૯,૨૭૭
ઉપાસક સૂત્રવૃત્તિગ્રંથ ૫૭
ઉપાધ્યાયપદ ૧૫૧,૧૯૭,૨૧૪,૨૨૭, ૩૦૮,૩૨૮,૩૪૧,૩૮૦,૪૦૦
ઉપાશ્રય ફળ ૯૦
ઉપાશ્રયો ૨૩૪,૨૯૧
ઉપાંગસૂત્રો સટીક ૧૪૯
ઉબરણી ગામ ૧૧૫
ઉબરાહાટ (આબૂ) ૨૪૦
ઉમતા ગામ ૨૨૭
ઉમરકોટ ૩૧૪
ઉમરેઠ ગામ ૨૪૦,૨૪૪
ઉમાભાઈ (ટંકશાળ) ૪૬
ઉમાસ્વામી મુનિ વાચક ૨૭૬
ઉમેદસાગરગણિ ૩૮૯
ઉરંગલ (વરંગલ) ૭૯
ઉલુઘબેગ કવિ ૩૨
ઉલ્લાસિયપદ ૩૯૭
ઉસમાનપુર ૪૩,૪૪,૪૧૧
ઉષિતભોજક કથા ૧૪૦
ઉંચું શિખર ૨૮૧
ઉંદરાગામ ૨૩૦
ઊનાનગર (સૌરાષ્ટ્ર) ૩૫૭,૪૦૧
ઋદ્ધિચંદ્ર ૪૦૪
ઋદ્ધિજી ઉ૦ ૨૦૯
ઋદ્ધિવિજયગણિ ૨૦૩,૩૬૮
ઋદ્ધિવિમલગણિ ૪૪૦
ઋષભદાસ કવિ ૩૬૪,૪૦૧
ઋષભદાસ શાહ ૨૯૨
ઋષભદેવનો કૈલાસનો પહાડ ૧૪૪
ઋષભદેવ સ્તોત્ર ૧૫૯
ઋષભદેવ ૧૧,૧૬,૨૦,૨૬,૨૭, ૬૬,૬૭,૭૦,૭૧,૭૬,૭૮,૭૯, ૮૦,૯૯,૧૦૩,૧૦૫,૧૦૮, ૧૧૬,૧૩૮,૧૫૩,૧૫૭,૧૬૧, ૧૬૮,૧૭૦,૧૭૧,૧૭૨,૧૭૪, ૧૭૫,૧૭૬,૧૮૦થી૧૮૩,

૧૮૫,૧૮૬,૧૮૮થી ૧૯૧,
૨૧૦,૨૧૧,૨૧૨,૨૨૮,૨૩૬,
૨૪૩,૨૪૮,૨૮૦,૨૮૧,૨૯૨,
૩૩૬,૩૩૭,૩૪૧,૩૭૮,૪૦૭,
૪૧૩,૪૧૬,૪૩૧,૪૩૨,૪૬૬
ઋષભદેવ સ્તવન ૧૩,૧૬૧
ઋષભદેવ ચરણપાદુકા ૩૯૦,૪૧૩
ઋષભદેવપદામ્બૂજ ભક્તામૂસ્તોત્ર ૩૪૬
ઋષભદેવ વિવાહલો ઢાળ ૨૯૦
ઋષભપુર ૨૫૪
ઋષભશતક ૨૦૦,૨૦૨
ઋષભસમતા સરલતા સ્તવન ૩૯૬
ઋષભ મહાવીરદ્વિસંધાન સ્તોત્ર ૨૪૬
ઋષભવીર સ્તવન ૩૯૬,૩૯૭,૪૧૧
ઋષિમતી ૪૩૭
ઋષિપંચમી (જ્ઞાનપંચમી) ૪૧૮
ઋષિમંડન સ્તોત્ર ૧૨૭
ઋષિમંડલ વૃત્તિ ૧૫૮
એક નામવાળા આચાર્યો ૨૦૪
એક ચારણે ૧૧૧
એકરાજ મહામાત્ય ૧૭૭
એકલિંગજી ૧૮૦
એકાવતારી ૪૪૮
એન. સી. મહેતા ૨૨૦
એનૂમુલ્ક મુલતાની ૩૬
એરણપુર ૧૧૦
એશિયા કે બૌદ્ધગ્રંથ ૨૨૦
એસ. એલ. ડી. કોલેજ ૪૮
ઐતિહાસિક ૩૭૫,૩૮૪
ઐતિહાસિક નોંધ ૨૫૮,૨૭૩,૩૫૦
ઐતિહાસિક પ્રકાશ નામના પુસ્તક ૨૬૦
ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ ૧૬૮,૨૧૯,
૩૬૦,૩૬૯,૪૪૬
ઐતિહાસિક લેખસંગ્રહ ૩૧૪
ઐતિહાસિક સજ્ઝાયમાલા ૩૩૫,
૩૮૯,૩૯૨,૩૯૫,૪૧૩
ઐન્દ્રપુર (ઇન્દોર) ૭૮
ઐબક ૩૦
ઓચછા ગામ ૧૪૮
ઓડક સોની ૮૭
ઓઘો (રજોહરણ) ૨૫૦
ઓછડા ગામ ૧૪૭
ઓરમાનભાઈ ૨૩૦
ઓસવંશ ઉચ્છિતવાલ ગોત્ર ૪૫
ઓસવાલ ૮૧,૨૨૬,૩૬૨
ઓસવાલ (ભોપાલ) ૧૧૩
ઓસવાલગચ્છ ૬૦,૧૨૭,૧૩૭,
૪૬૪
ઓશવાલ ૭૭,૩૦૨
ઓશવાલ કોમનો ઇતિહાસ ૧૭૬,
૨૨૬,૨૮૨
ઓશિયા ૨૧૫,૪૨૮
ઓંકારજી ૭૯
ઓંકારનગર ૭૯
ઓહિણિજ્જુત્તિ અવચૂરિ ૧૪૪
ઓં નમો માણિભદ્ર ૪૬૬
ઓં યોગિણી ચઉસટ્ઠી ૪૬૬
ઔરંગઝેબ બા૦ ૨૬,૪૨,૪૩,૨૨૫,
૨૮૦,૨૮૧,૩૯૨
ઔરંગાબાદ ૩૦૮,૩૭૬
ઔરિતના ગોહેલ ૨૨૨
ઔપપાતિક ૨૭૭
ઔષ્ટિક મતોત્સૂત્ર દીપિકાગ્રંથ ૩૪૯,
૩૭૨
ઔષ્ટ્રિક મતોત્સૂત્રોદ્‌ઘાટન કુલ-
ટીકાગ્રંથ ૩૫૧

★

(ક)
કક્કસૂરિ ૫૩,૧૩૮,૧૪૧
કર્કરા ગામ ૭૭
કચરા સંવરી ૨૯૮
કચ્છ (ભદ્રાવતીનગરી) ૨૨,૭૫,૮૫, ૧૩૬,૧૫૪,૨૪૩,૨૯૨,૩૯૩, ૪૧૮
કચ્છ (અષ્ટકોટિપક્ષ) ૨૭૫
કચ્છ (ઢુંઢિયાપક્ષ) ૨૭૪
કચ્છૂલીગચ્છ ૬૧,૧૩૮
કચ્છોલીગચ્છ ૨૦૯
કંકરા ગામ ૧૯૮
કટીલી નદી ૨૮
કટુકરાજ પોરવાડ ૫૯
કઠવાડા ગામ ૧૩૬,૧૫૪
કઠિયારો ૧૨૬
કડા ગામ ૩૩૭
કડાડ ગામ ૩૩૨
કડુઆ નાગર ૨૮૬
કડુઆ શેઠ ૬૩
કડુઆ શાહ ૨૬૧,૨૬૩,૨૮૬થી ૨૮૯,૩૨૧
કડુઆમત પટ્ટાવલી ૨૬૦,૨૮૭
કડુઆમતની મોટી પટ્ટાવલી ૩૪૩
કડુઆમત લઘુ પટ્ટાવલી ૨૯૮, ૩૦૮
કડવામત ૪૨,૨૫૬,૨૮૬,૨૮૮, ૨૮૯,૨૯૦,૨૯૨થી ૨૯૮, ૩૦૮,૩૧૦,૩૨૧,૩૪૨,૩૪૩, ૪૩૫,૪૪૧,૪૪૩,૪૪૪,૪૪૭
કડવા ગોત્ર ૩૦૪
કડવામતી સાધુઓ ૪૪૬
કડવીદેવી ૧૦૩, ૧૪૯
કણયરી સિદ્ધયોગી ૧૪૨
કર્ણદેવ સોલંકી રાજા ૩૮
કર્ણસિંહજી ૧૬૮
કર્ણસિંહ રાણો ૨૫
કર્ણસિંહશેઠ શ્રીમાલી (પાટણ) ૧૫૦
કર્ણસિંહ સંઘવી ૪૫
કર્ણાટક ૩૨,૩૫૧
કર્ણાવતી(નગર) ૩૮,૩૯,૪૧,૪૩, ૧૪૪,૧૭૨
કતબપરા ગામ ૨૬૪
કર્તવ્યોપદેશ ગ્રંથ ૩૨૦
કથાઓનો સંગ્રહ ૬૨,૨૪૧
કથારત્નાકર ૨૦૧
કનકકુશલગણિ ૩૯૩
કનકચંદ્રગણિ ૪૦૪
કનકતિલકગણિ ૪૪૦
કનકવિજયગણિ ૨૦૩,૨૦૪,૩૫૩, ૪૪૦
કનકવિજયની શિષ્યપરંપરા ૨૦૪
કનકસુંદરગણિ ૧૮
કનકાદેવી ૨૮૭,૨૯૧
કનકાવતી આખ્યાન ૧૮
કન્નડ ગામ ૩૬૯
કન્નડદેશ (વિજાપુર) ૩૬૮
કર્નલ ઓલકાટ પ્રમુખ ૩૧૬
કર્નલ જેમ્સ ટોડ ૨૨૧
કર્નાવલ ગામ ૧૩૮
કનિંગહામ ડૉક્ટર ૨૮
કનોડા ગામ ૪૫૯
કનોજ ૩૦,૨૨૧
કદમપુરાની વાડી ૩૭૬
કપર્દીયક્ષ ૧૨, ૧૨૫
કપડવંજ ૫૧,૩૬૪
કપિલ ૩૫૬
કપૂરચંદ્રગણિ ૪૦૪
કપૂરજી ઋષિ ૨૦૮

કપૂરદેવી ૮૭,૧૮૮
કર્પૂરાદેવી ૧૪
કર્પૂરીદેવી ૨૬૪
કપ્પસૂત્ત અવચૂરિ ૧૪૪
કમધજ ૨૨૫
(કમધજ શાખા) ૨૨૬
કમલવિજય ૨૦૨
કમલવિજયજી ગણિ ૧૯૯,૩૨૫, ૩૫૫,૩૬૦
કમલવિજયગણિ રાસ ૧૯૯,૨૦૧, ૨૮૧
ગમલવિજય ગણિવરો ૧૯૯
કમલવિજય મુનિ (વિજયાનંદસૂરિ) ૨૧૨
કમલકલશગચ્છ ૧૬૪,૨૪૪,૨૪૫, ૨૪૭,૩૨૫,૩૩૦
કમલકલશગચ્છની પટ્ટાવલી ૧૬૪
કમલકલશસૂરિ ૨૩,૨૪૪,૨૪૭, ૩૨૪,૩૨૫,૩૩૦
કમલકળશમત ૨૧૬,૨૩૧,૨૪૧
કમલચંદ્રગણિ ૧૪૭,૧૫૯
કમલપ્રભસૂરિ (મડાહડગચ્છ) ૨૦૭, ૨૦૮
કમલરત્નગણિ ૨૪૧
કમલસંયમ ઉ૦ ૨૬૦
કમલસાધુગણિ (કમલધર્મગણિ) ૧૫૯, ૩૨૬
કમલવિજયગણિ ૪૨૦
કમલવિજય મુનિ ૨૬૫,૩૭૮
કમલાવતી રાસ ૨૧૯
કમલારાણી (બીબી) ૩૨,૩૫,૩૬
કર્મગ્રંથ અવચૂરિ ૧૪૫
કર્મગ્રંથ ટીકા ૧,૫૬,૬૦,૧૨૩
કર્મગ્રંથ ટીકા પ્રશસ્તિ ૧૨૨,૧૨૩
કર્મચંદ્રશાહ વીશાપોરવાડ ૨૮૯,૩૦૧
કર્મચંદ્ર મંત્રી ૩૦૪,૩૯૯
કર્મણ સંઘવી પોરવાડ ૧૬૮,૧૭૫, ૨૭૬
કર્મવિપાક ૫૯
કર્મવિપાકવૃત્તિ ૫૯,૬૦
કર્મશી ૯૭
કર્મસિંહ શાહ ૬૩,૧૦૫,૧૧૦, ૧૧૨,૧૪૮,૧૬૭,૧૬૮
કર્મસિંહ શેઠ – શ્રીમાલી ૧૫૦
કર્મસ્તવ ૫૯
કર્મદેવી ૧૦૫,૨૨૭,૨૩૭,૨૮૯, ૩૦૧
કર્માશાહ દોશી ૧૬,૨૩,૫૩,૬૫, ૧૦૭,૧૬૪,૪૩૯
કરણરાજા વાઘેલા ૩૫,૩૭,૪૧,૯૯, ૧૨૭
કરણસિંહ ૬૪
કરણસિંહ શાહ ૧૪૮
કરણું ગામ ૩૦૬
કરનાવલપુર (મેરઠ જિલ્લો) ૧૧૮
કરમશી શેઠ ૨૨૭
કરહેડાતીર્થ ૭૮
કરુણવજાયુદ્ધ નાટક ૬૦
કરૌલી ગામ ૨૮૬
કલશભૂષણગણિ ૧૯૮
કલાપૂર્ણ ધાતુનીપ્રતિમા (સિરોહી) ૨૦૮
કલુંમદ ગામ (બિકાનેર) ૨૨૧
કહુલ ૨૨૨
કલેશની દીવાલ ૩૨૦
કલો (કલ્યાણ) ૨૬૫
કલ્પકિરણાવલિ (કલ્પસૂત્રટીકા) ૯૮, ૨૦૧,૩૭૨,૩૮૪,૪૧૩
કલ્પકિરણાવલિ પ્રશસ્તિ ૯૮,૨૦૧,

૩૩૯,૩૪૨,૩૭૨,૩૭૩
કલ્પકૌમુદી ગ્રંથ ૩૪૦
કલ્પદ્રુમ પાર્શ્વનાથ ૧૫૨
કલ્પપ્રદીપિકા ગ્રંથ ૪૧૧
કલ્પસૂત્ર ૧૭,૨૧,૧૦૦,૧૩૮,૧૭૩, ૨૦૧,૨૮૭,૩૩૩,૩૪૫,૩૭૨, ૪૩૭
કલ્યાણ પાર્શ્વનાથ ૪૫૪
કલ્પસૂત્રની ટીકા ૯૮,૩૮૪,૪૧૧
કલ્પસૂત્રની સુબોધિકા ટીકા ૩૬૪
કલ્પસૂત્રની કલ્પલતા નામની– લઘુટીકા ગ્રંથ ૨૦૩
કલ્પસૂત્ર સચિત્ર ૯૫,૧૫૩
કલ્પાન્તર્વાચ્ય ગ્રંથ ૧૪૫,૧૫૩
કલ્પિત ચરિત્ર ૩૧૦
કલ્પિત જિનપૂજા ૩૨૦
કલ્યાણ ૨૧૨
કલ્યાણક તીર્થ ૪૨૮
કલ્યાણકુશલગણિ ૪૧૧,૪૧૨,૪૧૩
કલ્યાણચંદ્રજી ઋષિ ૨૬૭
કલ્યાણચંદ્રજી બાપા (સોનગઢ) ૨૭૫
કલ્યાણ માંકચૂરિ વંશના રાજાઓ ૩૧૬
કલ્યાણનગર (કલ્યાણી) ૩૩,૩૫૧
કલ્યાણમલ શેઠ ૩૪૪,૩૪૫
કલ્યાણ મંદિર સ્તોત્રની પાદ-પૂર્તિરૂપ ૩૩૦,૩૮૫,૪૨૯
કલ્યાણરત્નસૂરિ ૧૮
કલ્યાણ રાજા ૩૧૬,૩૭૪
કલ્યાણ ઋષિ ૩૯૦
કલ્યાણપુર (મેરઠ) ૧૧૮
કલ્યાણ વર્ષ તીર્થાંક ૨૮૩
કલ્યાણવિજયગણિ મહો૦ ૪૩,૬૭, ૨૦૨,૨૦૩,૨૧૨,૨૩૦,૨૭૫, ૩૪૦,૩૫૫,૩૫૭,૩૫૮,૩૫૯, ૩૬૪,૩૮૩,૪૧૧,૪૧૭,૪૨૦, ૪૬૫
કલ્યાણસાગરગણિ (સૂરિ) ૨૦૮,૨૭૮, ૩૮૫
કલ્યાણશાહ શેઠ ૨૯૩,૨૯૪,૨૯૫, ૨૯૭,૩૦૮,૩૭૦
કલ્યાણ સંવરી ૨૯૭,૩૪૩
કલ્યાણસૂરિ ૩૦૦,૩૦૩
કલ્યાણ સ્તવ ૧૫૩
કલ્યાણહર્ષગણિ ૩૩૧
કસ્તૂરચંદ નંદરાયજી ૧૭૧
કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ શેઠ ૧૧૯
કસ્તૂરસાગરગણિ ૩૮૮,૩૮૯
કસ્તૂરી પ્રકરણ શ્લોક ૨૦૧
કસ્તૂરસોમજી ભટ્ટા૦ ૩૩૭
કવલાગચ્છ ૧૨૦,૩૦૪
કવાડ શાખા ૨૨૬
કવિઓ ૭૪
કવિકલ્પલતા ૬૦
કવિજન કલ્પદ્રુમોપમ ૨૫૩
કવિકલ્પદ્રુમ ૮૬,૪૨૩
કવીન્દ્રબંધુ ૧૧૧
કવીન્દ્ર સોની ૯૨, ૧૧૧,૨૩૮
કસોટી ૨૩૩
કંકરાગામ ૧૯૮
કંકોતરી ૧૯૬
કંડારીગામ ૧૬૩
કંબોઈતીર્થ ૪૨૮,૪૬૦,૪૬૩,૪૬૭
કંસારીગામ ૨૯૧,૩૩૨,૪૧૧
કાજા પોરવાડ ૫૧
કાજી અહમ્મદ ૩૯
કાદંબરી પૂર્વાર્ધ-ટીકા ૪૦૨
કાદંબરીમંડન ૮૬,૮૭,૨૫૩
કાદંબરી ઉત્તરાર્ધવૃત્તિ ૪૦૮

કાનજી પોરવાડ ૧૭૧
કાનજી મહેતા નાગરવીશા ૨૮૬,૨૮૭
કાનજી સ્વામી (બ્ર. સ્થા.–
સોનગઢી) ૩૧૯,૩૨૧
કાનબાઈ વીર ૨૯૪
કાન્હમદેશ ૩૩૨
કાન્હા સંઘવી ૧૦૦
કાન્હડા ૪૦૩
કાન્હા (કોકા કાનજી) વ્ય૦ ૧૦૦,૧૦૧
કાનજી ઋષિ ૨૬૭
કાનર્ષિગણિ (કલ્યાણકુશલગણિ) ૩૫૫
કાપુરૂષોચિત ૨૭૬
કાપરેગામ ૧૦૩
કામધ્વજની ઉત્પત્તિ (કનોજ) ૨૨૧
કામલદેવી (કપૂરદેવી) ૧૬૮
કામહ્રદ ગામ ૩૧૪
કામિન્નીદેવી ૧૭૬
કામેશરની પોળ ૪૬
કાયઠિઈ અવચૂરિ ૧૪૪
કાયસ્થમંત્રી (ખંભાત) ૧૪૯
કાયસ્થિતિ પ્રકરણ સ્તવાવચૂરિકા ૧૨૬
કાયંદ્રા ૨૯,૨૧૫
કાંતિકુશલગણિ ૪૧૪
કાલભોજ બાપ્પા ૧૯
કાલિકાચાર્ય ૭૧
કાલિકાચાર્ય કથા ૯૫,૧૫૩
કાલિદાસ કવિ ૧૪૭
કાલીદ્રહ ૪૩૧
કાલીકાંકરની ચોકી ૧૮૭,૧૯૨
કાલુપુર (અમદાવાદ) ૪૨,૪૩,૪૦૨
કાલુરામજી ઋષિ ૨૭૪
કાલુશાહ (દંડનાયક) પોરવાડ ૧૦૫,
૧૦૬
કાવીતીર્થ ૧૧૫
કાવ્ય ૬૨,૪૧૭
કાવ્યકળા ૧૨૬,૩૨૯
કાવ્ય પ્રકાશવૃત્તિ (ખંડન) ૧૫૬,૩૯૯,
૪૦૨,૪૦૮,૪૨૩
કાવ્યમંડન ૮૬,૮૭
કાવ્યપ્રકાશ પર સંકેતટીકા ૬૦
કાવ્ય મનોહરસર્ગ ૮૭
કાશી ૩૦,૩૦૭,૩૧૮
કાશ્મીર ૩૯૯
કાશહ્રદ ગામ ૧૦૧
કાળા-ગોરા ભૈરવ ૪૪૪,૪૪૯
કાળી ચકલી ૩૪૧
કાળુપુર (અમદાવાદ) ૨૭૨
કાંકરિયું તળાવ (અમદાવાદ) ૪૯
કાંકરોલી ગામ ૨૮૧
કાંડાગામ ૪૩૧
કાંચીપુર ૨૨૩
કાંઘલકાકા ૩૦૧
કિબતસિંહ ૨૨૪
કિરણાવલી નામની ટીકા ૨૦૧,૩૭૨
કિસનગઢ ૨૨૪,૨૨૫,૩૨૪
કિસનગઢની રાજાવલી ૨૨૫
કિસનસિંહ રાવ ૨૨૪,૨૨૫
કિસનાજી ઋષિ ૩૦૬
કીકા પોરવાડ ૩૩૨
કીકો ભણશાલી ૨૯૨,૨૯૮
કીર્તિ કલ્લોલિની ખંડકાવ્ય ૨૦૧
કીર્તિકૌમુદી ૧૦૮
કીર્તિપાલ સંઘવી ૬૫
કીર્તિભુવનગણિ ૭૧,૧૨૭,૧૩૯,
૧૬૫
કીર્તિસાગરગણિ (સૂરિ) ૩૮૮,૪૫૩
કીર્તિસુંદરગણિ ૫૯,૧૬૦,૩૩૫
કીર્તિરત્નસૂરિ ૪૩૨

કીર્તિસૂરિ ભટ્ટા૦ ૧૯
કીર્તિસ્તંભ (વિજયસ્તંભ)–
(ચિત્તોડ) ૨૨,૧૬૮
કીર્તિવિજયગણિ મહો૦ ૫૪,૩૫૯,
૪૪૭
કીર્તિવિમલગણિ ૪૧૭
કુકણ ૪૦૩
કુર્ચાલ સરસ્વતી ૧૯૫
કુચેરા (કુમરગિરિ) ૩૧૪
કુણગેર ગામ ૪૩૬
કુતપુર ગામ ૨૪૮
કુતબુદ્દીન ઐબક ૨૯,૩૦,૩૯,૪૯
કુતુબપુરાગચ્છ (નિગમમત) ૨૪૮,
૨૪૯,૨૫૨, ૩૨૫
કુતુબપુરામત ૨૪૮
કુતુબપુરા શાખા ૨૦૩,૨૧૦,૨૪૮,
૩૩૧
કુતુબપુરા શાખાની પટ્ટાવલી ૨૪૭
કુતો સંઘવી ૨૩૬
કુપક્ષ કૌશિક સહસ્ત્રકિરણ વિશ્રામગ્રંથ
૨૯૭,૩૪૨,૩૫૪,૩૭૩,૪૩૫
કુબડિયા (કોબરિયા શાખા) ૨૨૬
કુમારગિરિમંડન ૩૩૩
કુમારગિરિ (કુણગેર) ૩૩૦,૩૩૩
કુમઠી ગામ ૨૧૯
કુમતિકુંદકુદ્દાલ ગ્રંથ ૩૫૫,૩૮૪,૩૯૮
કમ્માપુત્ત ચરિયં ૧૬૩
કુમતાહિવિષજાઙગુલી ગ્રંથ ૩૬૪,
૩૭૧,૩૯૭
કુમતિદોષવિજ્ઞપ્તિ સીમંધરસ્વામી-
સ્તવન ૩૯૫
કુમાર ગૂર્જર શ્રીમાલી ૬૩
કુમારપાલ (ગૂર્જરેશ્વર) ૩૭,૪૯,૫૯,
૬૦,૬૬,૮૭,૮૮,૧૭૨,૩૫૧
કુમારપાલ ચરિત્રગ્રંથ ૧૫,૧૪૧,૧૬૬
કુમારપાલ પ્રબંધ (સંસ્કૃત) ૧૪૫,૧૬૪
કુમારપાલ પ્રબોધપ્રબંધ ૧૬
કુમારપાલ રાસ ૧૫૮
કુમારપાલ વિહાર ૫૮,૧૭૭,૧૭૮
કુમાર વિહારનો સમુદ્ધાર ૧૦૮
કુમારસિંહ ૨૦,૬૩
કુલગુરુઓ (પૂર્ણિમાગચ્છના) ૪૧૮
કુલચરણગણિ ૪૨૩
કુલચંદ્રગણિ ૭
કુલદેવી (અંબાજી) ૨૨૬
કુલધ્વજ રાસ ૩૯૮
કુલમંડન સાધુ ૨૦૨
કુલમંડનસૂરિ ૬૪,૮૮,૧૪૪,૧૪૬,
૧૪૮
કુલર ચીરાઈ મંત્રી ૩૧૫
કુલશમાણિક્યગણિ ૩૯૨
કુલ્પાકજી ૨૮૩,૪૨૮
કુલ્પાકતીર્થ ૧૬૫,૩૧૬,૪૧૪
કલોદયગણિ ૨૪૨
કુવક્ખકોસિયસહસ્સકિરણ-
સ્વોપજ્ઞટીકા ૩૭૨
કુવા ગામ ૨૪૬
કુવરજી ઋષિ ૨૬૪,૨૬૭
કુશલચારિત્રગણિ ૧૯૮
કુશાગ્રપુર ૨૫૪
કુશલરત્ન મુનિ ૧૬૫
કુશલબાઈ ૩૩૬
કુશલસાગરગણિ મહો૦ ૩૬૯,૩૭૪,
૩૭૫,૩૮૧
કુશલસાગર મુનિ ૩૭૮
કુશલસાધુગણિ ૧૯૮
કુશલસિંહવિજયજી મુનિ ૨૦૦
કુશલશાખા ૩૯૩

કુશલાદેવી ૩૦૬
કુશુમાદેવી ૩૦૩
કુશલહર્ષગણિ ૩૫૨
કુંઅરજી સ્વામી શ્રીપૂજ લોંકાગચ્છ ૪૦૯
કુંઅરજી સંઘવી ૯૮,૯૯,૩૭૩,૪૧૩
કુંઅરપાલ દોશી ૯૭
કુંઅરકુશલ ભટ્ટા૦ ૩૯૪
કુંડ ૬૬
કુંડગ્રામ (બ્રાહ્મકુંડ) ૨૨૯
કુડંલી ૯૩
કુંકુમરોલા પોષાળ ૭૬,૭૭
કુંથુનાથ ૬૬,૭૮,૮૪,૧૯૨,૨૨૯
કુંદનપુર (અમકાઝમકા)નગર ૨૪૬
કુંભલગઢ ૨૧૫
કુંભલમેરુ ૧૬૬,૧૬૭,૧૭૧
કુંભાજી રાણા ૨૦,૨૨,૨૩,૧૬૭,
૧૬૯,૧૮૦,૧૮૨,૧૮૩,૧૮૫,
૨૨૩
કુંભાજી રાણા (ચિત્તોડ) ૧૬૯,૨૧૪
કુંભારિયાજી તીર્થ ૧૯૨,૩૬૯
કુંભોજગિરિ ૪૬૩
કુંભોજી રાણા (મેવાડ) ૨૨૨,૨૪૧
કુંરપાલ ઋષિ ૨૬૭
કુંરપાલ સંઘવી ૧૬૮,૧૭૧,૧૮૦,
૧૮૨
કુંવર પંચાણરાજા ૪૧૮
કુંરપાલ દોશી વિશાશ્રીમાલી ૨૮૯
કૃતવર્મા રાજાનો રાસ ૩૩૧
કૃપારસકોશ ૩૯૬
કૃપાવિજયજી ગણિ ૨૬૮
કૃપાસાગરગણિ ૪૧,૧૧૭,૨૩૪,૩૮૧
કૃષ્ણચંદ્રની સ્તુતિ ૩૯૨
કૃષ્ણદાસ સોની ૯૫
કૃષ્ણના ભજન-પદ ૨૮૮
કૃષ્ણપુર ૩૦૭
કૃષ્ણવાસુદેવ મહારાજા ૧૨૮,૪૫૮
કૃષ્ણવાસુદેવની મૂર્તિ ૨૧૪
કૃષ્ણર્ષિગચ્છ ૧૦૭,૧૪૧,૧૬૬
કૃષ્ણર્ષિતપા ૪
કૃષ્ણ સરસ્વતી ૧૫૦,૧૫૪,૧૬૧
કૃષ્ણઋષિ ૨૬૮
કૃષ્ણઋષિ (મિઝિઝમ્ શાખા) ૩૧૪
કેકિંદ ગામ ૩૭૮
કેલવાડા ૧૭૧
કેલ્હણ પોરવાડ ૪૫,૧૪૪
કેલ્હણદેવ રાજા ૨૯
કેલ્હા પોરવાડ ૧૬,૨૩૭
કેલ્હે પોરવાડ ૧૪
કેવલકીર્તિ ઉ૦ ૨૦૮
કેવલી સ્વરુપ સજ્ઝાય ૩૬૪
કેશરખાતા ૨૯૬
કેશરચંદ્ર મુનિ ૪૦૪
કેશરની દૈવ્યવૃષ્ટિ ૫૮
કેશરનો વરસાદ ૧૨૩
કેશરવિમલ ભટ્ટા૦ ૩૩૭
કેશરસાગરગણિ ૧૬૮
કેશરિચંદ્રજી સ્વામી ૨૭૫
કેશરિયાતીર્થ ૪,૧૮૦,૩૧૨
કેશરિયા ઋષભદેવ ૬૬,૩૩૬
કેશરિયાજીનો જિનપ્રાસાદ ૪૬૩
કેશરિયાજી (ધૂળેવા) ૨૪,૨૮૨
કેશરિસિંહ રાજા (ડીગનગર) ૪૬,
૨૮૨,૨૮૩
કેશરીયાજી ૧૬૮,૧૮૦,૧૯૧,૧૯૨,
૨૯૩,૪૨૮
કેશવ શેઠ પોરવાડ ૧૭
કેશવજી ઋષિ યતિ ૨૬૦,૨૬૫,૨૬૭,
૨૬૮,૨૬૯,૨૭૨,૨૭૯,૨૮૦

કેશવનગર ૧૨૭
કેશવસિંહ ૧૭૫
કેશરકુશલગણિ ૩૯૮,૪૧૪
કેશરવિમલગણિ ૩૩૭
કૈકુબાદ ૩૧
કોકશાસ્ત્ર ચઉપાઈ ૨૪૪
કોચર વ્યવહારીયાનો રાસ ૨૦૩
કોચર ભણશાલી ૩૦૨
કોચર શાહ પો. ૧૩૮,૧૪૬,૩૨૨
કોચરબ ૪૪
કોટ ૧૫૮,૩૦૭
કોટડીમાં વીરનું સ્થાન ૪૬૧
કોટ્યર્ક તીર્થ ૬૯
કોટ્યર્કના મંદિર (જૂના) ૬૯
કોટ્યાર્ક ૩૧૫
કોટાણકનગર ૧૬૫
કોટાગાદી ૨૮૫
કોટાગામ ૨૮૫
કોટિક ૧૨૦
કોટિકગચ્છ ૪,૬૯
કોટિધ્વજ પદવી ૧૧૫
કોટિવર્ષનગર ૬૯
કોઠ ૩૭૬
કોઠારીપોળ ૪૫
કોડાકોડી જિનપ્રાસાદ ૮૧
કોડિમદેવી ૨૯૦,૩૭૮,૩૮૩
કોણિકરાજા ૨૫૪
કોરટાતીર્થ ૧૯૪
કોરડા ૩૦૨
કોરંટગચ્છ ૧૪૯
કોલભક્ષ રાજા ૮૫,૮૬
કોલંબીગામ ૨૩૧
કોલાસિંહ મંત્રી ૧૭૩
કોલ્હરાજ ૧૯૯
કોંકણદેશ ૧૩૨,૪૧૮
કોંગ્રેસ ૩૧૧
કૌતકદેવી ૧૦૫
ક્રિયાકાલે ૩૧૦
ક્રિયારત્ન સમુચ્ચય ૨,૧૨૨,૧૪૫, ૧૫૩,૧૭૭
ક્રિયોદ્ધાર ૪,૧૧,૫૬,૬૧,૨૧૩, ૨૮૯,૩૦૧,૩૦૭,૩૧૯,૩૨૮, ૩૩૦,૩૩૨,૩૩૭,૩૬૩,૩૭૬, ૩૭૭,૩૮૨,૪૩૫,૪૩૭,૪૩૯

(ખ)

ખજાનચી ૯૪
ખડગદેશ ૧૬૭
ખડાયતાનગર ૬૯,૩૧૫
ખડાયતા જૈનો ૬૮,૬૯
ખડાયતા અને મહુડી ૬૭,૬૮
ખડાયતામા જૂના ટેકરા ૭૦
ખડાયતા જ્ઞાતિ ૭૦
ખડ્ગાસનસ્થ પ્રતિમા ૬૮,૭૬
ખરતર-તપાચર્યાપત્ર ૩૪૨,૩૪૩
ખરતરગચ્છ ૩૫,૬૦,૬૫,૭૩,૮૫, ૮૬,૧૨૦,૧૩૨,૧૩૫,૧૩૭, ૧૩૮,૧૫૦,૧૫૯,૧૮૧,૧૮૪, ૨૪૩,૨૬૦,૨૭૪,૨૮૮,૨૯૦, ૨૯૭,૩૦૪,૩૨૦,૩૩૮,૩૩૯, ૩૪૩,૩૪૪,૩૪૬થી ૩૫૦, ૩૫૪,૩૬૯,૩૭૦,૪૦૧,૪૪૧, ૪૪૨
ખરતરની ખડકી ૪૬
ખરતરગચ્છની આચાર્યશાખા ૪૦૧
ખરતરગચ્છ સામાચારી ૬૫
ખરતરગચ્છના યતિ ૪૫૪
ખરસદ ગામ ૧૬૪
ખરતરવસહિ ૧૮૨,૧૮૬

ખરાતપા ૪
ખમત-ખામણાં ૩૪૫,૩૪૬
ખમપુર ગામ ૩૨૨
ખંડેલવાલ ૮૧
ખંડોહ (ખંડવા–ખંડોલા) ૭૮
ખંભાત (તીર્થ) ૭,૮,૧૦,૧૨થી ૧૬, ૧૯,૨૧,૩૨,૪૮,૫૧,૫૨,૫૭, ૫૮,૬૧,૬૯,૭૧,૭૨,૭૯,૮૮, ૯૦,૯૧,૯૫,૧૦૫,૧૧૫, ૧૧૬,૧૨૩,૧૨૪,૧૩૬,૧૩૭, ૧૪૩,૧૪૫,૧૪૬,૧૪૯,૧૫૪, ૧૬૫,૧૯૫,૨૦૨,૨૦૪,૨૦૫, ૨૦૬,૨૧૮,૨૨૮,૨૩૪,૨૩૫, ૨૪૧,૨૪૩,૨૬૮,૨૭૦,૨૮૯, ૨૯૧,૨૯૨થી ૨૯૫,૨૯૭, ૨૯૮,૩૧૧,૩૧૪,૩૨૨,૩૨૪, ૩૨૮,૩૨૯,૩૩૧થી ૩૩૩, ૩૪૬થી ૩૪૮,૩૫૪,૩૫૮, ૩૫૯થી ૩૬૧,૩૬૪,૩૬૮, ૩૭૧,૩૭૬,૩૭૮,૩૮૧,૪૦૧, ૪૧૦,૪૧૬,૪૨૧,૪૨૩,૪૨૪, ૪૨૬,૪૪૧,૪૫૯,૪૬૨
ખંભાતના શાંતિનાથ ગ્રંથભંડાર ૧૬૫
ખંભાતની આલિગ વસતિ ૧૪૪
ખંભાતની લઘુપોષળ ૧૨૦
ખંભાતની વડીપોષાળ ૧૨૦
ખંભાતનો સરસ્વતી ભંડાર (પહેલો) ૭૧
ખંભાતનો સરસ્વતી ભંડાર (બીજો) ૭૨
ખંભાત સંપ્રદાય ૨૬૩
ખાખર ગામ ૪૧૭
ખાજાજહાન ૩૪
ખાનજહાંન (બહાદુરનવાબ) ૫૦,૩૯૨
ખાનદેશ (દક્ષિણ) ૩૦૮
ખાનપુર ૪૩,૪૦૩
ખારડગોત્ર ૭૧
ખાંટુગામ ૪૫૮
ખિખાનખાના ૪૧૭
ખીજરખાન શાહજાદા ૩૫,૩૬
ખીમચંદ્ર મુનિ ૪૦૪
ખીમજી ભણશાલી ૨૯૬,૨૯૮
ખીમજી શાહ પોરવાડ ૨૩૬,૨૪૮
ખીમજી સંઘવી ૪૫,૨૨૮,૨૩૦, ૨૪૦,૨૪૧,૩૨૫
ખીમરાજ પોરવાડ શેઠ ૫૧
ખીમરાજ - દેવરાજ ૧૭૦,૧૭૧
ખીમસિંહ અગ્રવાલ ૪૧૪
ખીમાઈ સંઘવી ૧૫૨
ખીમાદેદરાણી ૨૩૪,૨૩૫
ખીમાદેવી ૧૦૭,૧૭૨
ખીમાવિજયગણિ ૨૦૦
ખીમાશાહ ૨૨૩,૨૩૪,૨૮૯,૨૯૦
ખીમાહડાલિયાનો રાસ ૨૩૪
ખીમા ઋષિ (હર્ષપુરીયગચ્છ) ૩૧૪
ખીમી (અમરી) ૯૭
ખીમો ૧૧૬
ખીમો સંઘવી ૮૨,૧૬૩
ખીસ્વાક શેઠ ૬૩
ખુરમશાહજાદા (સૂબા) ૨૨૪,૪૦૬
ખુરશી ૨૩૫
ખુમાણરાજા (પહેલો) ૧૯
ખુમાણરાજા (ત્રીજો) ૧૯
ખુશરુખાન ૩૬
ખુશાલચંદ નગરશેઠ ૯૮
ખુશાલસાગર ગણિ ૧૨૧
ખૂબચંદજી ઋષિ (મૂલચંદજી) ૨૬૭
ખૂબચંદશેઠ દોશી ૩૩૬,૩૩૭
ખેડા ૨૪૬
ખેડાકેરા ૨૨૧

ખેડી ૯૬
ખેતરાજ (રાવ છાડા) ૨૨૨
ખેતશી સંવરી ૨૯૨,૩૦૨,૩૪૩
ખેતસિંહ રાણા ૨૦
ખેરાલું ૧૬૨
ખેલામંડપ ૨૧૧
ખેરવા ગામ ૨૭૦
ખેમસાગરજી ઋષિ ૨૭૮
ખેમસાગરગણિ ૩૮૬
ખેમાનંદગણિ ૪૨૧
ખેમો દેદરાણી (હડાલા) ૫૧,૨૩૩
ખેત્રપાળની પોળ ૪૬
ખેંગારજી રાજા ૪૧૮
ખોખરા ૨૨૬
ખોટી ૨૬૧

(ગ)

ગચ્છનાયક ૧૨૩,૧૩૬,૧૪૧,૧૫૪, ૧૫૫,૧૫૭,૧૯૯,૨૧૬,૨૨૭, ૨૪૨,૨૪૪,૨૪૫,૨૪૯,૩૦૬, ૩૧૧,૩૨૨,૩૨૪,૩૨૭,૩૩૧
ગચ્છભેદ ૫૮,૮૯,૨૪૭,૨૮૯,૩૦૫
ગચ્છાચાર પઈન્ની નાની ટીકા ૪૨૪
ગચ્છમેળ ૨૪૨,૨૪૩
ગચ્છાચાર પઈન્ની મોટી ટીકાગ્રંથ ૪૨૪
ગજપતિશેઠ ૩૨૨
ગજનીખાં બાદશાહ ૧૬૯
ગજપાલ ૬૫,૧૧૫
ગજરાજ ૨૫,૧૩૯,૧૫૨
ગજબાઈ ૨૯૯
ગજલક્ષણ ૯૩
ગજસિંહકુમાર રાસ ઉલ્લાસગ્રંથ ૨૩૨
ગજસિંહ ૨૧૦,૨૧૧,૨૨૪,૩૦૪
ગજસિંહ રાઠોડ ૨૨૪
ગજસિંહ રાજા ૬
ગઢસિવા ૪૩૩
ગજસોમસૂરિ ૩૩૫,૪૫૫
ગણદાસ કવિ ૩૯૫
ગણધર પટ્ટાવલી ૨
ગણધર – નંદિષેણ ૩૯૭
ગણધરવાદ સ્તવન ૩૯૫
ગણપતિ કૈંકટ ૮૫,૩૧૫
ગણપતિ ઋષિ ૩૨૮,૩૯૨,૪૩૭
ગણિતસાર ૧૧૯,૪૧૭
ગણિતાનુયોગ ૩૬૯
ગદરાજ ગૂર્જરશ્રીમાલી મંત્રી ૪૫,૫૧, ૧૬૩,૨૨૮,૨૩૦,૨૩૬,૨૩૭, ૨૪૨,૨૪૩
ગદહયા ૨૨૬
ગદામંત્રી શ્રીમાલી ૧૬૨
ગધર્વમસાણ ૪૪૧,૪૪૪
ગદ્ય નેમિનાથ ચરિત્રગ્રંથ ૨૦૩
ગદ્ય–પદ્યકથા મહોદધિ ૨૪૨
ગર્ભમાં દેહરચના ૯૩
ગમનાજી ૧૭૧
ગમતાદેવી ૪૫૯
ગયાચંદ્રગણિના પગલાં ૪૦૫
ગરીયો હારબંધ ૧૪૪
ગલતકોઢ ૨૭૨
ગલરાજ મંત્રી ૫૪,૩૪૯
ગલા મહેતા પોરવાડ ૧૫૭,૩૫૦, ૩૫૨
ગલામનજીની પોળ ૪૭,૫૪
ગહિલકા ગોત્ર ૩૦૩
ગ્યાસુદ્દીન ખીલજી બા૦ ૮૩,૯૫, ૧૨૯,૧૩૦,૨૨૯,૨૩૫,૨૩૯
ગ્યાસુદ્દીન તુઘલખ ૩૨,૩૪,૩૭,૮૬
ગ્યાસુદ્દીન બલ્લ ૩૧
ગ્યાસુદ્દીન સૂબેદાર ૩૨,૧૭૦

ગ્વાલિયર ૩૦
ગંગદેવ રાજા ૨૨૩
ગંગરાજ પોરવાડ ૨૫૩,૩૨૭
ગંગવિજય (ગુણસુંદરસૂરિ) ૧૯,૪૫૯, ૪૬૦
ગંભીરાદેવી ૧૬૭
ગંભીરા પાર્શ્વનાથ ૧૬૭,૧૬૮,૨૩૦, ૨૩૭
ગંગા ૩૧૬
ગંગાનદી કિનારે ૧૬૭,૨૨૩
ગંગાદેવી ૧૫૦,૧૫૨,૩૨૭
ગંગાબાઈ કન્યાશાળા ૪૮
ગંગાસિંહજી ૧૬૮
ગંધાર (બંદર) ૮૪,૧૦૦,૧૯૯, ૨૦૩,૨૪૬,૨૮૯,૩૨૪,૩૩૧, ૩૬૧,૪૦૧,૪૧૬,૪૨૭
ગંધારના જૈન ગ્રંથભંડાર ૧૦૦
ગાગરણ ૧૬૭
ગાજબેગ સુબેદાર (પંજાબ) ૩૨
ગાદીધર ૨૯૦,૨૯૫
ગાદીપતિ ૨૪૮,૨૮૯
ગાનીકુમારી ૭૨
ગાય (દુધાળી) ૯૨,૨૮૨,૨૮૩
ગાલાવણાયગ ૩૫૩
ગાહપત્ય અગ્નિ ૨૨૬
ગાંગડ ગામ ૩૭૬
ગાંગાશાહ ૬૩
ગિજની ૨૧૯
ગિઝનીખાન બા૦ ૧૨૯
ગિરજાશંકર શાસ્ત્રી પંડિત ૪૦
ગિરનાર (તીર્થ) ૫,૧૨,૧૪,૫૦,૫૭, ૬૯,૮૦,૮૨,૮૫,૮૭,૯૭થી ૧૦૦,,૧૦૪,૧૦૫,૧૧૦,૧૧૫, ૧૧૭,૧૨૫,૧૫૧,૧૫૨,૧૫૮, ૧૬૦,૧૭૦,૧૭૨,૧૮૪,૧૮૫, ૧૯૬,૨૧૪,૨૨૮,૨૩૭,૨૪૧, ૨૪૬,૨૯૨,૩૧૨,૩૫૦,૩૭૩, ૩૭૬,૩૮૩,૪૦૪
ગિરનાર તીર્થકલ્પ શ્લોક ૧૨૫,૧૨૬
ગિરનારની ગુફા ૪૦૪
ગિરનાર સ્તુતિ ૧૪૦
ગિરનાર તીર્થમાળા ૪૨૪
ગિરિપુર (ડુંગરનગર) ૧૩
ગિરિરાજની યાત્રા ૪૪૫
ગિરિરેવતાચલ ૪૦૯
ગીતામંદિર (અમદાવાદ) ૩૯
ગીતાર્થોના (હસ્તખતમાં) ૪૨૬
ગુજરાત ગદ્ય પદ્યાવલી ૫૬
ગુજરાત ગેઝેટિયર ૪૦
ગુજરાત ૫,૬,૧૦,૧૧,૨૦,૨૮,૨૯, ૩૦,૩૨,૩૫થી ૩૮,૪૦,૪૨, ૪૯થી ૫૩,૫૫,૫૭,૫૮,૬૧, ૭૪,૭૫,૮૧,૮૮,૯૫,૧૧૧, ૧૧૯,૧૨૩,૧૨૪,૧૨૭,૧૨૯, ૧૩૫,૧૩૭,૧૬૩,૧૮૪,૧૯૪, ૨૦૬,૨૧૮,૨૨૧,૨૨૭,૨૩૩, ૨૩૪,૨૩૬,૨૪૩,૨૭૭,૩૦૫, ૩૨૮,૩૫૪,૩૫૯,૩૬૯,૩૮૧, ૩૯૬,૩૯૯,૪૦૦,૪૦૬,૪૦૮, ૪૧૫,૪૧૬,૪૧૯,૪૨૩,૪૩૯, ૪૪૭,૪૬૦,૪૬૨
ગુજરાત પાટણ ૨૩૧,૨૬૫
ગુજરાત સ્વતંત્ર પ્રાંત ૬૯
ગુજરાતના બાદશાહો ૩૮
ગુજરાતના રાજાઓની વંશાવલી ૪૦
ગુજરાતનું પાટનગર (અમ.) ૩૬,૩૭, ૩૮,૩૯,૪૦,૪૮,૪૯,૫૦,૫૨, ૧૫૨

ગુજરાત – પાટણ ૪૨૦
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ૪૩
ગુજરાતી સાપ્તાહિકના દિવાળી-અંક ૩૯૩
ગુજરાતી લોંકાગચ્છ ૨૬૪,૨૬૫
ગુજરાતી લોંકાગચ્છની નાનીપક્ષ ૨૬૮
ગુજરાતી કાવ્ય ૪૦૯
ગુજરાતી લોંકાગચ્છની યતિ-પરંપરા ૨૬૮
ગુર્જરમલ ૧૫૭
ગુર્જર સોરઠિયા જ્ઞાતિ ૧૧૮
ગુડાગામ ૧૭૧
ગુડા બાલોતરા ૧૧૦
ગુણચંદ્ર ભટ્ટા૦ (દિગંબર) ૩૯૫
ગુણદેવ ૧૧૩
ગુણદેવી ૧૧૬
ગુણધર ૭૬
ગુણધીરસૂરિ ૩૯૭
ગુણપાલ ૧૦૪,૧૭૦
ગુણપ્રભસૂરિ (ભટ્ટા૦) ૨૦૮
ગુણભદ્રસૂરિ ૩૩
ગુણરત્નસૂરિ ૨,૬૪,૮૮,૧૨૨, ૧૪૩,૧૪૫,૧૪૬,૧૪૮,૧૭૭
ગુણરાજ કર્મરાજ ૧૭૧,૨૧૧
ગુણરાજ મંત્રી ૧૬,૨૩,૧૫૨,૧૬૦, ૧૬૧
ગુણરાજ સંઘવી ૪૮,૭૩,૮૮,૧૪૪, ૧૫૨,૧૬૪,૧૬૭,૧૬૯,૧૭૨, ૧૭૩,૧૭૭,૨૪૬
ગુણલાભસૂરિ ૨૦૮
ગુણવર્ધનગણિ ૧૪૭
ગુણવિજયગણિ ૧૯૨,૨૦૦,૨૦૨, ૨૦૩,૨૦૪,૨૧૦,૨૪૭,૨૬૩, ૪૧૦
ગુણવિજય મુનિ ૨૦૪
ગુણસમુદ્રસૂરિ ૬૦,૨૦૭,૨૦૮
ગુણસમૃદ્ધિશ્રીજી સાધ્વી ૧૫૦
ગુણસાગરગણિ ૧૭,૯૭,૨૦૮,૨૦૯, ૩૭૪,૩૮૧,૩૮૭
ગુણસાગરસૂરિ ૪૬૦
ગુણસાગરજી ઋષિ ૨૭૮
ગુણસુંદરસૂરિ (ભટ્ટા૦) ૧૯,૨૦૮
ગુણસોમ ઉ૦ ૨૨૮,૨૪૭
ગુપ્તવિમલાચલમંડન આદિનાથ-સ્તોત્ર ૧૫૮
ગુમાનપંથ ૩૧૯,૩૨૧
ગુરાઈ દેવી ૯૪
ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય ૧૨૮,૧૫૩, ૧૬૩,૧૭૦,૧૯૬,૨૩૨,૨૩૬, ૨૩૮,૨૩૯
ગુરુચરણપાદુકા ૨૭૯,૪૧૨
ગુરુતત્ત્વગ્રંથ (પ્રદીપ) ૩૨૦,૩૨૧, ૩૫૦
ગુરુતત્ત્વનિર્ણય ૨૮૯
ગુરુતત્ત્વનો મધ્યકાલીન ઇતિહાસ ૩૧૯
ગુરુની આજ્ઞા ૧૪૨
ગુરુતત્ત્વ વ્યવસ્થાપન વાદસ્થલ-ગ્રંથ ૨૭૩
ગુરુપરંપરા ૩૧૦
ગુરુ પટ્ટાવલી ૪૩૬
ગુરુ પર્ણક્રમ ૧૨૨,૧૪૩,૧૪૫,૧૪૬, ૧૫૩,૪૨૫
ગુરુ પ્રશસ્તિ ૨૪૯
ગુરુ ભંડાર (ખંભાત) ૧૪૯
ગુલાબકીર્તિ ગણિ ૩૮૯
ગુલાબચંદજી મૂથા ૧૩
ગુલાબપુરાની ધોંસરી ૨૧૮
ગુલાબશ્રીજી સાધ્વી મ૦ ૪૩૯

ગુલામ વંશ ૩૦
ગુલેચ્છા ૨૨૫
ગુર્વાવલી ૨,૪,૮,૧૧,૧૯,૨૧,૫૬, ૭૯,૧૨૨,૧૩૫,૧૩૬,૧૩૯, ૧૪૦,૧૪૨થી ૧૪૬,૧૪૮, ૧૫૩,૧૫૯,૧૬૫,૧૭૯,૧૯૭, ૨૪૫,૨૫૬,૩૨૭,૩૨૮,૩૩૪, ૩૩૫,૩૪૦,૩૭૪, ૪૨૬
ગુહિલ ૧૯
ગુંગડી સરોવર (પાટણ) ૧૪૨
ગૂર્જરકાવ્ય સંચનમાં પ્રકાશિત ૪૨૭
ગૂર્જર વંશ ૧૨
ગૂર્જર સુંદરી ૩૬
ગૂંદી ૨૧,૧૭૯
ગૂંદીકર પીપલગચ્છ ૧૭૯
ગૂંદીકરશાખા ૧૭૮,૧૭૯
ગૃહ પ્રકરણ ગ્રંથ ૧૧૮
ગેરંડકનગર ૧૪૯
ગેલ્હા શ્રીમાલી ૮૩
ગોકલસાગરગણિ ૩૮૯
ગોગપુર (ઘોઘા) ૭૯
ગોગાદેવા ૨૨૫
ગોડી ૨૫૨
ગોડીદાસ ૨૧૦
ગોડી પાર્શ્વનાથ ૩૬,૬૭,૨૯૨
ગોડી પાર્શ્વનાથ પ્રતિમાલેખ ૩૦૯
ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તવન ૩૩૭,૩૯૦
ગોડીજી પાર્શ્વનાથ ૩૦૯,૩૩૫
ગોડીપુર ૩૬
ગોદાવરીના કિનારે ૯૨
ગોધરા ૮૨,૧૨૬
ગોધો ૮૭
ગોપાલ સોની (મંત્રી) ૯૫,૧૭૪, ૧૯૦,૨૩૯
ગોપાલ (રીંડાશાહની ગોત્ર) ૪૦૩
ગોપાલમંત્રી ૧૮૯
ગોપાલશાહ ૨૯૨
ગોપાલ સૂર્યકુળ ૨૩૯
ગોપાળદાસ ૨૨૪
ગોપીચંદજી ઉ૦ ૨૦૮
ગોપીનાથ રાજા ૮૬,૧૬૭,૨૩૭
ગોમલદેવી ૧૯૯,૨૪૦
ગોરડીયાવીર (કંબોઇ) ૪૬૩
ગોમતી નદી ૩૩
ગોયમા શબ્દ ૯૪,૯૯,૧૫૩
ગોયલીય રાજ. હિંદી પુસ્તિકા ૨૧૮
ગોરજીનો ઉપાશ્રય (પાલીતાણા) ૪૬૨
ગોરાદેવી ૬૭
ગોરિયાવરીનું સ્થાન (કંબોઈ– તીર્થ) (જંગલમાં) ૪૬૧
ગોલકુંડા ગામ ૩૬૯
ગોલનગર ૩૩૩
ગોલવાડ ૧૫૫,૧૮૬,૩૦૨
ગોલવાડાના જૈનસંઘ ૪૨૯
ગોવલ ૮૮
ગોવળ શ્રાવક (ખરતરગચ્છ)- મંત્રી ૧૪૩
ગોવા ૫૩
ગોવિંદચંદજી યતિ ૨૮૬
ગોવિંદ છાજડ શેઠ ૧૯૯
ગોવિંદ વીશા પોરવાડ ૧૪૮
ગોવિંદ શ્રીમાલશેઠ ૬૪,૧૪૫,૧૫૦, ૧૫૧,૧૬૪,૧૭૭,૧૭૮,૧૯૭, ૨૧૩,૨૨૪,૩૯૫
ગોવિંદસૂરિ (મોઢગચ્છ) ૩૧૩
ગોવિંદાચાર્ય ૩૯૭
ગોશલ સંઘવી ૧૧૫,૧૧૬
ગોહડપિંગલ ૩૯૩

ગૌતમ ગુરુવે નમઃ ૪૨૫
ગૌતમકુમાર ૪૪
ગૌતમ ગોત્ર ૨૨૬
ગૌતમનગર સોસાયટી ૪૭
ગૌતમ પૃચ્છા બાલાવબોધ ૧૯૮,૩૯૫
ગૌતમ પૃચ્છા ટબો ૩૩૩
ગૌતમસ્વામી ૯૨,૧૩૩,૧૩૭,૧૪૩, ૧૪૬,૧૭૪,૧૮૬,૨૫૨,૨૬૭, ૪૧૫
ગૌતમસ્વામી ગણધર ૩૧૪
ગૌતમસ્વામી (છંદ-રાસ) ૨૧૮
ગૌતમસ્વામીની સજ્ઝાય ૩૯૪
ગૌતમસ્વામી સ્તોત્ર ૩૮૭
ગૌત્રદેવી ૬
ગૌત્રો જૈન ૨૨૫
ગૌરીશંકર ઓઝા ૨૨
ગૌહડ રાજકુમાર (કચ્છનરેશ) ૩૯૪
ગ્રંથકારો ૧૩૮
ગ્રંથદાત્રીઓ ૧૭૮
ગ્રંથ પરિચય ૯૩
ગ્રંથપ્રમાણ પંચાંગ ૪૧૭
ગ્રંથ પ્રશસ્તિ ૯,૧૧૦,૧૧૩
ગ્રંથ પુષ્પિકાઓ ૬૧,૨૩૧,૨૩૯
ગ્રંથભંડાર ૧૭,૬૩,૭૨,૭૪,૯૪, ૯૫,૯૭,૧૦૦,૧૦૯,૧૧૬, ૧૨૭,૧૫૩,૧૭૫,૨૪૬,૩૫૪
ગ્રંથભંડારો ૪૫,૬૧,૧૪૩,૧૪૮, ૧૬૩,૨૩૦,૨૩૨
ગ્રંથરચના પ્રશસ્તિ ૯૪
ગ્રંથલેખન ૫,૧૦૧,૧૭૭,૨૩૦,૨૩૨
ગ્રંથલેખન પ્રશસ્તિ ૩૭૨
ગ્રંથો ૧૨૬,૧૫૩,૧૫૬,૧૫૯,૧૬૨, ૧૬૩,૧૭૫,૧૯૬,૨૦૦,૨૧૫, ૨૧૭,૨૪૨,૨૪૬,૨૪૭,૨૪૯, ૨૫૬,૨૭૬,૨૯૧,૨૯૫,૩૩૦, ૩૫૨,૩૭૨,૩૭૪,૩૭૭,૩૯૩, ૩૯૬,૪૦૩,૪૦૮,૪૧૬,૪૧૧, ૪૨૪,૪૨૫
ગ્રંથો તાડપત્ર ૧૪૯
ગ્રંથોની પ્રશસ્તિઓ ૧૩૯

(ઘ)

ઘનૌઘનવખંડા પાર્શ્વનાથ સ્તવન ૧૪૪
ઘવલાદેવી ૧૦૫
ઘંઘકુળ ૧૧૮
ઘાસીસાગરગણિ ૩૮૬
ઘાંઘલ ૨૨૬
ઘીકાંટા (અમદાવાદ) ૫૦
ઘેટીના વીશા શ્રીમાલી જૈનસંઘ ૩૩૬
ઘેલાભાઈની વાડી ૪૭
ઘેલા શાહ ૯૮
ઘોઘપુર (ઘોઘા કે ઘોઘલ) ૧૭
ઘોઘા ૧૪૪,૩૭૬
ઘોઘાબંદર ૧૪૯
ઘોઘા-ખંભાત ૨૯૪
ઘોલપુર ૩૫
ઘોષકીનગર ૭૮

(ચ)

ચઉથોસાધુ ૯૬,૯૭
ચઉવીશ જિણથૂઈ (પ્રાકૃત) ૧૫
ચઉસરણ પાઈન્નયની અવચૂરિ ૩૮૪
ચકિત પુહડિયા ૨૨૬
ચક્રેશ્વરસૂરિ (થારાપદ્રગચ્છ) ૧૦૪
ચક્રેશ્વરી દેવી ૨૩૭,૩૬૩,૪૩૨
ચક્રેશ્વરી દેવીનું મંદિર ૧૮૪,૧૮૫
ચંડરાઠોડનો રાજકાળ ૨૨૨
ચંડ (ચંદ્રચૂડ) ૨૨૨
ચર્ચા ૨૯૦,૨૯૮,૩૧૦
ચર્ચાશતક ગ્રંથ ૨૫૧

ચર્ચાશતક શ્લોક ૨૭૯
ચણકપુર ૨૫૪
ચર્ણ ૧૭૦
ચતુર્મુખ જિનપ્રાસાદ ૧૭૦,૧૮૦, ૧૮૩,૧૮૬,૨૦૨
ચતુર્મુખ ત્રૈલોક્યદીપક ૧૫૫
ચતુરવિજયજીનો સ્તોત્ર સમુચ્ચય ૩૬૩
ચતુરસાગરગણિ ૩૮૮,૪૫૩,૪૬૬
ચતુરંગદેવી ૨૧૦
ચતુર્દશ સ્વપ્ન વર્ણનમય ૨૫૨
ચતુર્દશીપક્ષ (સંગોત્રી) ૮,૬૧
ચતુવર્ગ ચિંતામણિ ૨૫૨
ચતુર્વિધ સંઘ સંમેલન ૩૬૦
ચતુર્વિંશતિ ૪૫
ચતુર્વિંશતિ જિનપટ્ટ (લેખ) ૧૩,૧૮, ૬૭
ચતુર્વિંશતિ જિનભવોત્કીર્તનસ્તવ ૧૫૩
ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્ર ૨૧૬,૨૪૧, ૨૫૨,૨૯૫
ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવન – (માલિની છંદ) ૨૧૯
ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તુતિ–અવચૂરિ ૧૬૦, ૧૬૪
ચતુર્વિંશતિ પુસ્તિકા ૧૩૮
ચતુર્વિંશતિ પૂર્વભવસ્તવ ૧૨૭
ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધકોશ ગ્રંથ ૧૧૫
ચન્નબસવપુરાણા ૩૧૬
ચમત્કાર ૭૯,૮૦,૩૦૬
ચમત્કારનગર ૧૬૧
ચમત્કારી તીર્થો ૪૨૮
ચમાર (મોચી) ૨૮૨
ચરણકમલ ચંચરીક ૬૪
ચરણકીર્તિ ઉ૦ ૧૬,૧૭૩
ચરણપાદુકા ૧૪,૧૮,૬૭,૨૮૩, ૨૮૫,૩૯૪,૪૦૨,૪૧૬,૪૧૯
ચરણપાદુકાની ચોકી ૩૮૬
ચરિત્રગ્રંથો ૭૭
ચંડકૌશિકના ઉપસર્ગ (સ્થાપના-તીર્થ) ૨૨૯
ચંદ ઠ૦ (ધંધકુળ) ૧૧૮
ચંદ પણ્ણત્તિ ટિપ્પણું ૧૫૮
ચંદ સાધુ મંત્રી ૨૨૮
ચંદનમાલા સજ્ઝાયકડી ૧૮
ચંદનવસહિ ૧૧૨
ચંદુ સંઘવી ૨૯૬
ચંદેલ ૨૨૬
ચંદ્રકપુર (ચંડઉલી) ૭૮
ચંદ્રકુળ ૧૯૪,૩૦૦
ચંદ્રકીર્તિસૂરિ ૨૦૮
ચંદ્રકુળના પિપ્પલકગચ્છ ૧૩૧
ચંદ્રકુળના તપાગચ્છના આચાર્ય ૧૩૧
ચંદ્રગચ્છ ૪,૧૨૭,૧૩૮,૧૩૯, ૧૫૧,૧૫૫
ચંદ્રગોત્ર ૧૨૦,૧૩૦
ચંદ્રચંદ્રિકાવૃત્તિ ૪૦૮
ચંદ્રદેવ નરેશ (મિથિલા) ૪૦૨
ચંદ્રપ્રભ પ્રતિમાલેખ ૩૦૯
ચંદ્રપ્રભસ્વામી ૨૧,૭૯,૧૫૭,૧૭૯, ૨૭૯,૨૯૪,૨૯૮,૩૦૧,૩૦૯
ચંદ્રપ્રભુ શ્વેતાંબર જૈનમંદિર ૯૪,૪૩૦
ચંદ્રપાલ સંઘવી ૩૮૧,૪૧૯
ચંદ્રપુરી (ચંડાઉલી) ૯૨
ચંદ્રભાણ માંડલિક ૪૧૫
ચંદ્રરત્નગણિ ૨૦૬,૨૧૫,૨૩૧,૨૪૭
ચંદ્રવિજયગણિ ૨૦૦,૨૦૨
ચંદ્રવિજય શ્લોક ૮૬
ચંદ્રશેખરસૂરિ ૧૩૯,૧૪૦,૧૪૪
ચંદ્રસિંહ પોરવાડ ૬૬,૯૯

ચંદ્રસિંહસૂરિ પટ્ટધર ૭૦
ચંદ્રસૂરિ ભટ્ટારક ૪,૬,૧૦૮,૩૦૦
ચંદ્રસેન ૨૨૪
ચંદ્રાનક ૭૯
ચંદ્રાવતી ૧૦૪
ચંદ્રાવતીનગરી ૩૦
ચંપક ૧૫૨
ચંપકનેર ૨૧૫
ચંપકમાલા રાસ ૧૮
ચંપક રાજ ૧૯૫
ચંપકશ્રેષ્ઠિ કથા ૧૬૦
ચંપકશ્રેષ્ઠિ રાસ ૩૩૩
ચંપાનગર ૨૫૫
ચંપાબાઈ શ્રાવિકા ૫૫
ચંપૂ ૧૩૦
ચંપૂમંડન ૮૬
ચંક્ષુ શ્વેતાંબર પ્રતિમા ૨૮૩
ચારકણ ૧૩૦
ચાચના શેઠ ૧૪૪
ચાર્ઝાજી ૩૦ ૨૦૮
ચાટસુ ગામ ૨૨૩
ચાણસ્મા ૫,૪૩૭,૪૬૭
ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યાન ૩૮૯
ચાર અર્થયુક્ત સ્તુતિવૃત્તિ ૧૪૦
ચાર ગ્રંથભંડારો ૧૦૦
ચારણ ૧૧૨
ચાર પઈન્નય અવચૂરિ ૧૪૫
ચાર મહોપાધ્યાયો ૨૦૪
ચારિત્રકુશલગણિ ૩૯૪
ચારિત્રચૂલા સાધ્વી (મહત્તરા) ૧૪૭
ચારિત્રપ્રભસૂરિ (આગમિકગચ્છ) ૧૨, ૨૦૭
ચારિત્રરત્નગણિ (ચારિત્રહંસગણિ) ૧૫૬,૧૬૧,૧૬૨,૧૬૩,૧૯૦
ચારિત્રવલ્લભગણિ ૧૭
ચારિત્રવિજયગણિ ૨૧૦
ચારિત્રવિજયજી જૈન જ્ઞાનમંદિર- (અમદાવાદ) ૯૭,૨૩૧
ચારિત્રવિજયજી મ. (જૈન ગુરુકુળ- સ્થાપક (પાલીતાણા) ૨૨, ૨૭૬,૩૯૧,૪૩૭
ચારિત્ર વૈરાગ્ય ૩૨૦
ચારિત્રશાખા ૪૨૨
ચારિત્રશીલગણિ ૨૦૪,૩૩૫,૪૨૧
ચારિત્રસાગરગણિ ૧૭,૯૭,૩૮૪, ૩૮૫,૩૮૬
ચારિત્રસાધુગણિ ૪૨૨,૪૩૨
ચારિત્રસિંહગણિ ૧૬,૧૭
ચારિત્રસુંદરગણિ ૧૩,૧૫
ચારિત્રસુંદરસૂરિ (ચરણસુંદરસૂરિ) ૨૪૪
ચારિત્રાચાર ૨૫૪
ચારિત્રોધ્યગણિ ૩૯૮
ચારૂપ ૭૯
ચારૂનંદિ ભટ્ટારક ૩૧૮
ચાહિણી શેઠાણી ૧૨૨
ચાંગા ગામ ૪૨૨
ચાંચિયા રાજા ૫૦
ચાંદનગર ૨૮૨,૨૮૩,૨૮૪,૨૮૫
ચાંદનગાંવ ૪૨૮
ચાંદા ઓશવાલ મહામાત્ય ૨૩૮
ચાંદાશાહ દિવાન ૧૨૯
ચાંપાકકુમાર ૧૫૭
ચાંપાનેર ૫૦,૫૨,૨૩૩,૨૩૪, ૨૪૧,૨૮૯,૩૨૯
ચાંપાનેરી શેઠ ૨૨૬
ચાંપા શ્રીમાલી ૭૨
ચાંપો સંઘવી ૯૭
ચિક્ખલપુર (ચીખલી) ૭૮

ચિત્તોડ(ગઢ) ૪,૫,૧૬,૨૨,૨૩,૩૦, ૩૧,૫૩,૫૬,૭૮,૧૦૭,૧૨૯, ૧૩૨,૧૩૫,૧૫૨,૧૫૮,૧૬૧, ૧૭૩,૧૭૯,૨૦૮,૨૧૫,૨૨૧, ૨૨૨,૨૫૩,૩૦૨,૩૧૪,૩૪૬, ૪૩૯
ચિત્રકુટ મહાવીરપ્રાસાદ પ્રશસ્તિ ૧૬૧
ચિત્રાવેલી ૭૮
ચિત્રો ૩૧૯
ચિંતામણીજી ભંડાર ૧૮
ચિંતામણી નારંગાદિ ૨૫૧
ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ ૧૧,૪૨,૬૭, ૮૪,૨૦૯,૩૦૪,૩૬૬,૩૮૨, ૪૦૦,૪૨૧,૪૫૭
ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ ગ્રંથભંડારો- (આગરા) ૨૦૮
ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ જિનાલયની- પ્રશસ્તિ ૨૦૧,૨૦૨
ચિંતામણી મંત્રનો જાપ ૩૭૯
ચીની તુર્કિસ્તાન ગુફામંદિરો ૨૨૦
ચીલૂકુમારી ૭૨,૧૭૮
ચુડલા શાખા ૨૨૬
ચુલિકા પાઠ ૩૫૧
ચૂડા રાણપુર ૨૮૮
ચૂર્ણિ ૨૭૬
ચૂણેલ ગામ ૩૨૮,૩૩૪
ચેટક મહારાજા ૩૧૩
ચેદીરાજ ૨૨૨
ચેતકપુર (એલચીપુર) ૭૯
ચૈત્યપરિપાટી ૧૨,૮૧,૩૪૫
ચૈત્યવંદન ચૂર્ણિ ૧૪૯
ચૈત્યવંદનભાષ્ય અવચૂરિ ગ્રંથ ૧૫૩
ચૈત્યવાસી ૯,૩૧૩,૨૯૩
ચૈત્યવાસીઓ ૫૭
ચૈત્યવાસી ગતિ ૨૯૨,૨૯૩
ચૈત્રગચ્છ ૫,૬
ચૈત્રવાલગચ્છ ૫,૬,૩૩૨
ચોટીલા (સૌરાષ્ટ્ર) ૪૬૩
ચોથમલ પોરવાડ ૯૯
ચોથા શાહ ૨૯૨
ચોથા સાધુ શ્રીમાલી ૪૧૯
ચોથો નાગોરી લોંકાગચ્છ ૨૯૯
ચોધરી જ્ઞાતિ ૨૨૫
ચોપડા ૩૦૨
ચોપાઈ ગ્રંથ ૨૧૭,૩૧૦
ચોબારી ગામ ૧૩૬,૧૫૪
ચોમાસી ૨૮૭
ચોરાશી મંદિર ૪૧૯
ચોવીરા જિનસ્તવન અવચૂરિ ૩૯૨
ચોવીશી જિનસ્તવન ૧૭
ચૌદ સ્વપ્નની સજ્ઝાય ૨૧૯
ચૌદશની પાખી ૨૮૭
ચૌધરી ૩૦૨
ચૌમુખ આદીશ્વર જિનપ્રાસાદ ૧૭૧, ૨૧૧
ચૌમુખના જિનાલય ૧૫૮
ચૌમુખ જિનપ્રાસાદ ૨૬,૨૪૪,૨૮૧
ચૌલની રાજકુમારી રાણી ૩૧૫
ચૌલરાજાઓ ૩૧૫
ચૌહાણી રાણી ૨૨૫

(છ)

છ અંગીટીકા ૫
છ કોટિ ૨૭૩
છ કર્મગ્રંથ ટીકા ૫૯
છગનલાલ જેરાજ શેઠ ૪૬૧
છઠ્ઠનું તપ ૩૦૪,૪૩૭,૪૩૯
છઠ્ઠો બ્રહ્મર્ષિમત (સુધર્મગચ્છ) ૩૦૯
છત્રીશ બોલ ૨૬૩

છપાનીય ૨૨૬
છ પ્રકારનો સંઘ ૨૫૦
છ માસી તપ ૧૪૭
છંદ ૨૧૭,૪૧૭,૪૬૪
છંદો ૨૯૫,૩૯૮
છંદો–સ્તોત્રો ૪૬૪
છાછા કોઠારી ૨૧૩
છાજુ ઋષિ ૨૦૮
છાડવા ૨૨૬
છાડા ધનકુબેર શેઠ ૨૪૦
છાડા પોરવાડ શેઠ ૨૨૮,૨૩૦
છાડા શેઠનાં વંશ ૪૫
છાણી ગામ (વડોદરા) ૨૬,૨૭
છિદ્રક (છાડા) વીશાશ્રીમાલી ૨૪૦
છીમરાજ સંઘવી ૬૫

(જ)

જઈતો શ્રીમાલી ૯૬,૯૭
જખેઉર ગામ ૧૮૭
જગકીર્તિ ૨૦૮
જગચ્ચંદ્રસૂરિ ૧થી ૧૧,૧૯,૨૦,૨૨, ૪૩,૪૫,૪૭,૫૬,૧૦૦,૧૦૨, ૧૦૩,૧૦૪,૧૩૮,૧૫૮,૨૦૨, ૨૬૮,૩૦૭,૩૭૨
જગચિંતામણી (ચૈત્યવંદન) ૬૯
જગડૂશાહ મહાદાની (શ્રાવક) ૬૦
જગડૂશાહ શ્રીમાલી (કચ્છ)- (ભદ્રાવતીનગરી) ૭૫,૭૬
જગજીવનદાસ ભટ્ટારક ૩૦૫,૩૦૬
જગજીવનજી ઋષિ ૨૬૭,૩૦૫
જગજીવનહાર જગડૂ ૭૫
જગત જીવનવાક ૧૧૭
જગતશેઠ (ગહિલડાના વંશ) ૩૦૪
જગતશેઠ નગરશેઠ ૨૨૬
જગતસિંહની વસતિ (દિલ્હી) ૧૪૧
જગતસિંહ મહામાત્ય ૨૦,૨૧
જગતસિંહ રાણો (મેવાડ) ૨૫,૪૩૦
જગતસિંહ શ્રીમાલીશેઠ ૫૯
જગદ્‌ગુરુ કાવ્ય ૩૭૪
જગદ્‌ગુરુ પૂજા ઢાળ ૨,૪
જગદ્‌ગુરુના બારબોલ ૩૬૪
જગધર ૧૦૮
જગન્નાથ ચૌહાણ ૬
જગન્નાથ જિનપ્રાસાદ (મીરપુર) ૧૬, ૩૨૯
જગમલ શાહ ઓશવાલ ૪૨૫
જગમાલજી ઋષિ ૨૬૪
જગમાલ રાવલના રાજ્ય ૪૩૧
જગરૂપજી ઋષિ ૨૬૭
જગરૂપ સાગરગણિ ૩૮૬
જગશી શાહ પોરવાડ ૨૧૫
જગર્ષિગણિ મહાતપસ્વી ૪૧૫,૪૩૮
જજિયાવેરો માફ ૩૯૬
જટ્ટમલજી યતિ ૨૬૮
જન્માભિષેક ૨૧
જન્મભૂમિ પંચાગ પ્રસ્તાવન ૧૩૫
જમના ૩૧૬
જમનાભાઈ ભગુભાઈ શેઠ - (અમદાવાદ) ૨૨૯
જમાલપુર ૪૩,૪૬
જમાલપુર દરવાજો ૩૯
જમાલીખાન નવાબ ૨૯૫
જયકમલસૂરિ ૧૭૧,૨૪૪
જયકાલંકાર ૩૯૦
જયકુમાર ૧૪૦
જયકુશલગણિ ૩૨૬,૩૩૫,૪૧૫
જયકેશરસૂરિ (અંચલગચ્છ) ૨૪૩
જયચંદ્રગણિ ૧૪૬,૧૫૧
જયચંદ્રગણિ ૧૪૬,૧૫૧

જયચંદ્ર રાસ ૨૦૩
જયચંદ્રસૂરિ ૭૪,૯૧,૧૩૦,૧૫૦, ૧૫૪,૧૫૬,૧૫૭,૧૫૮,૧૬૨, ૧૮૭,૨૧૬,૨૧૯,૨૪૦,૩૦૮, ૩૦૯
જયચંદ્રજી ઋષિ ૨૬૭
જયતલ્લદેવી રાણી ૨૨,૫૬
જયતા સંઘવી શ્રીમાલી ૭૩
જયતિલકસૂરિ ૧૦૫
જયતુંગી ૧૨૮
જયદેવસૂરિ ૩૦૦
જયપુર ૧૩,૧૯૨,૨૬૨,૨૮૨, ૨૮૪,૨૮૫,૩૦૬,૩૮૬,૩૮૭, ૩૮૯,૩૯૦,૪૪૪,૪૬૧,૪૬૭
જયમલ દિવાન (મહણોતગોત્ર) ૨૨૬
જયમલ્લરાવ ૨૨૩,૨૨૫
જયમૂર્તિ ૐ ૧૫
જયમંગલસૂરિ ૧૧૨
જયમંદિરગણિ (જયદેવગણિ) ૧૮, ૧૧૬,૨૩૧
જયરત્નગણિ ૨૩૧
જયરત્નસૂરિ ૪,૮,૨૬૯
જયવર્મન રાજા (કાંચીપુર) ૩૧૫
જયવર્મગણિ (સ્થવિર) ૧૪૦
જયવર્મા ૧૨૮
જયવૃષભપદ ૧૨૬
જયવૃષભ અષ્ટયમક સ્તુતિ ૧૨૭
જયવંતસાગરગણિ ૩૮૬
જયવંતહર્ષ ૐ ૧૫૪
જયવાંદી દેવી ૨૯૫
જયવિજયગણિ ૨૦૦,૩૨૬,૪૨૦
જયવીરગણિ ૨૩૧
જયશાખા ૧૫૫
જયશેખરસૂરિ (તપગચ્છ) ૬૧,૩૦૭, ૩૯૭
જયશ્રી સાધ્વી ૧૬
જયશ્રિયાધામ સ્તવન ૧૯૭
જયસાગરગણિ ૩૪૬,૩૭૬,૩૭૭, ૩૮૨,૩૮૫,૩૮૭,૩૮૯,૩૯૫, ૪૨૬
જયસિંહરાજા ચૌહાણ ૨૪૧
જયસિંહપુર ૭૮
જયસિંહ પુરસિયા ૨૨૬
જયસિંહદેવ રાજા ૧૨૮,૩૮૫
જયસિંહરાજા (માંડવગઢ) ૧૨૯
જયસિંહ પરમારરાજા ૭૮,૧૨૮,૨૬૨
જયસિંહ રાઠોડ ૩૧૬
જયસિંહ રાણો ૨૨
જયસિંહ લીંપાક ૧૭૫
જયસિંહસૂરિ (કૃષ્ણર્ષિગચ્છ) ૬૦, ૧૦૭,૧૪૧,૧૬૬
જયસુંદરગણિ ૩૩૫
જયંતશેઠ શ્રીમાલી ૧૧
જયંતિલાલ ૪૪
જયંતિસિંહ ઠ૦ ૬૨
જયાનંદ ચરિત્ર (મહાકાવ્યગ્રંથ) ૧૯૪, ૧૯૬,૨૦૬,૨૧૫
જયાનંદમુનિ (જયેન્દુ જયઉદય) ૧૫૬, ૧૫૭
જયાનંદસૂરિ ૬૧,૬૩,૬૫,૭૨,૮૮, ૧૪૦,૧૪૧,૧૪૩,૧૪૮થી ૧૫૧,૨૪૯,૩૦૦
જયાપ્રયુધ્યશ્ચ ૪૫
જ્યોતિ ૐ ૨૦૮
જ્યોતિરૂપજી ઋષિ ૨૬૮
જ્યોતિસાર ૯૩
જ્યોતિષગ્રંથ ૧૦૯
જ્યોતિર્ધરો ૧૫૬

જ્યોતિષવિદ્યા ૧૩૧,૪૧૭
જલખેડિયા ૨૨૬
જલપદ્ર (જલગાંવ) ૭૮
જલયાત્રા ૧૯૩
જલવાહીપાડા ૧૦૯
જલશરણ ૩૧૬,૩૯૯
જલંધર ૩૦૬
જલ્પમંજરી ૨૪૪
જલાલુદ્દીન ખીલજી બા૰ ૩૧,૮૫, ૩૮૪
જશવંત (સોનગિરા) ૬
જશવંતગણિ ૨૬૮
જશવંતજી ઋષિ ૨૭૪
જશવંત સંઘવી ૨૧૧,૩૩૨
જશવંતસાગરગણિ ૩૮૫
જશવંતસિંહજી રાવળ ૧૬૯
જસમાદેવી ૯૬,૧૭૦
જસાક શેઠ ૨૧૫
જહલન ૨૨૨
જહાંગીર બા૰ ૧૨૮૨૨૪,૩૭૯, ૩૮૦,૩૮૧,૩૯૬,૩૯૯થી ૪૦૨,૪૦૬,૪૦૭,૪૧૨,૪૧૯, ૪૨૧
જહાંગીરપુર (કાળુપુર) ૪૨
જહાંપનાહ ૩૪,૨૮૧
જંગમતીર્થ ૪૪૦
જંબાહરી શાખા ૫
જંબૂદીવપન્નતિ ટીકાગ્રંથ ૬૩,૧૦૧, ૧૧૫,૨૦૧,૩૭૩,૩૯૬,૪૨૫
જંબૂદ્વીપ ૧૨૨,૧૩૦
જંબૂદ્વીપ પ્રશસ્તિ (સૂત્રવૃત્તિ) ૨૭૬, ૩૮૪
જંબૂસર ૧૩૬,૧૫૪,૩૭૬,૩૯૮
જંબૂસૂરિ ૪૧૯
જંબૂસ્વામી અંતિમ શ્રુતકેવલી ૪૧૯
જાઉજી શેઠ ૮૫,૧૩૦
જાઉરનગર ૨૧૫
જાકુટી સંઘવી ૮૨
જાકોડા ગામ ૧૮૭
જાકોડા તીર્થ ૧૫૭,૧૮૬,૧૮૭
જાખા (જાના) પોરવાડ ૧૬૯
જાખા (ભાર્યા જયવંતિ) ૧૭૧
જાતકાલંકાર ૨૬૯
જાતકાભરણ ગ્રંથ ૩૯૧
જાદમ ઋષિ ૨૬૮
જાદવજી વીશાપોરવાડ ૧૬૭
જાનકુશલગણિ ૩૯૪
જાનુંપુત્ર સંઘવી ૬૫
જાફરખાન મલેક દિવાન ૩૬
જામનગર ૨૫૧,૪૦૦
જામસાહેબ રાણા ૪૦૦
જામી (જામનગરી કોરી) ૨૯૩
જામે ઉલહિકાયત ૨૯
જાયલદેવી ૧૪૫,૧૭૭
જારાપલ્લીગચ્છ ૧૯૨
જાલણા ૪૧૮
જાલંધર ગામ ૭૯,૨૦૭
જાલોર ૬૧,૮૫,૧૦૭થી ૧૧૨, ૧૬૬,૨૦૯,૨૮૯,૩૦૧,૩૦૭, ૩૧૪,૩૪૬,૩૭૫,૪૦૨,૪૨૬
જાલોરના લેખો ૧૦૮
જાલ્યોદ્ધારગચ્છ ૧૦૫
જાવડશાહો શેઠ પોરવાડ (ગંધાર) ૮૪
જાવડશાહો (મહુવા) ૮૨,૨૩૯
જાવડ શ્રીમાલી સંઘવી (લઘુ-શાલિભદ્ર) ૮૩,૧૩૦,૨૩૯, ૩૨૩
જાવડ સં. ૧૬૯,૧૭૦,૩૨૩,૩૨૬

જાવર ગામ ૧૫૪
જાવરા ગામ ૩૨૨
જાંગલૂદેશ (સ્થલીપ્રદેશ) ૨૨૩
જુગલકિશોર મુખ્તાર (દિગંબર-જૈન) ૨૫૪
જૂનનો સરસ્વતી અંક ૨૬૮
જિતવિજય મુનિ ૩૯૬
જિતશત્રુરાજા ૨૫૩
જિનકીર્તિસૂરિ ૧૮,૨૧,૧૩૬,૧૫૪, ૧૫૮,૧૬૦
જિનકુશલગણિ ૩૩૫,૪૧૪
જિનચંદ્રશેઠ વરહુડિયા ૯,૧૨૨
જિનચંદ્રની પરંપરા ૪૦૪
જિનચંદ્રસૂરિ (યુગપ્રધાન) ૭૪,૮૫, ૧૦૨,૧૩૮,૩૦૪,૩૪૬,૩૫૪, ૩૯૮,૪૨૦,૪૨૮,૪૩૨,૪૪૦
જિનચૈત્યવંદન ૨૭૭
જિનચોવીસી સ્તવન ૩૭૭
જિનતરંગ ૨૯૭
જિનતિલકસૂરિ ૧૨,૧૩,૧૬,૨૦૭
જિનદત્તસૂરિ ૧૦૯
જિનદાસજી ઋષિ ૨૬૮
જિનદાસ શાહ (થરાદના-શ્રીમાલી) ૧૦૯,૨૯૨,૩૪૩
જિનદાસશેઠ શ્રીમાલી મંત્રી ૧૦૯
જિનદાસ સંવરી ૨૯૩
જિનદાસ સોની ૯૫,૨૧૭,૨૬૯, ૨૯૧,૨૯૨
જિનદેવ પોરવાડ ૩,૧૦૨
જિનદેવ મહંત ૬૨
જિનનામ સ્તવન ૨૦૩
જિનપંજર સ્તોત્ર ૬૦
જિનપાલ મહ. ૬૬
જિનપૂજા ૨૫૬,૨૭૭
જિનપૂજાવિધિ ૩૧૯,૩૨૦
જિનપ્રતિષ્ઠા ૯૪
જિનપ્રતિમાની શ્રદ્ધા ૨૭૫,૨૭૭,૩૦૯
જિનપ્રતિમા લેખ ૩૪૨
જિનપ્રભસૂરિ ૧૨,૩૩,૩૯૭
જિનપ્રભસૂરિ કલ્પ ૧૩૫,૧૩૮
જિનપ્રભસૂરિ યુગપ્રધાન ૧૨૦,૧૨૧, ૨૪૧,૪૩૨
જિનપ્રસાદો ૭૮,૯૬,૧૩૧,૧૪૪, ૧૮૭
જિનપ્રાસાદ ૨૭૯
જિનપ્રાસાદ પ્રશસ્તિ ૨
જિનભદ્રસૂરિ (ખરતરગચ્છ) ૬૧,૭૪, ૮૬,૧૫૯,૨૦૭,૩૯૮,૪૩૩
જિનભદ્રસૂરિની પ્રબંધાવલી ૧૧૨
જિનમંડનગણિ ૧૫૧,૧૫૬,૧૫૮, ૧૬૪,૧૭૮
જિનમંદિરગણિ ૧૬૩
જિનમંદિર (ઘરદેરાસર) ૪૪૨
જિનમાણિક્યગણિ (સૂરિ) ૬૫,૧૩૨, ૧૬૧,૧૬૨,૧૬૩,૨૨૮,૨૩૧, ૨૩૭,૨૪૬,૪૪૦
જિનરત્નસૂરિ ૧૪,૧૬૦
જિનરાજ ચતુર્વિંશિકા ૨૫૨
જિનવલ્લભસૂરિ ૬૦,૨૧૬,૩૯૭
જિનવાણીની રક્ષા ૩૨૩
જિનવિજયગણિ ૨૦૩,૩૬૫
જિનવિજયનો પ્રાચીન લેખસંગ્રહ ૬, ૨૬,૧૦૧,૧૦૭,૨૧૫,૩૭૧, ૩૭૮,૩૮૪,૪૦૪,૪૨૨,૪૨૫, ૪૩૨
જિનશાંતિસાગરસૂરિ ભટ્ટા૦ ૨૮૫
જિનસાગરસૂરિ ૨૬૭
જિનસિંહસૂરિ (ખરતરગચ્છ) ૩૨૦

જિનસુંદરગણિ ૧૪૭
જિનસુંદરસૂરિ ૬૫,૧૩૬,૧૫૦, ૧૫૪,૧૫૫,૧૫૬,૧૫૮,૧૬૦, ૨૪૬
જિનસુંદરસૂરિની પરંપરા ૨૪૬
જિનસૂરગણિ ૧૬૫,૧૯૮,૩૨૬
જિનસુમતિસાગરસૂરિ ૨૮૫
જિનસોમગણિ ૨૪૪
જિનસોમસૂરિ ૧૬૧,૧૬૩,૨૨૮, ૨૩૬,૨૪૬,૨૪૭
જિનસ્તવન ચોવીસી ૨૦૦,૩૯૪
જિનસ્તોત્ર ૩૪૬,૪૨૯
જિનહર્ષગણિ (જિનહંસ) ૧૫૮,૧૯૪, ૨૧૬,૪૨૧
જિનહર્ષ(જિનભદ્ર)સૂરિ ૨૬૦
જિંહર્ષ ભ૦ યમકમય જિનચતુર્વિંશતિ સ્તુતિ ૧૬૧
જિનહંસસૂરિ ૩૫,૨૨૮,૨૪૩
જિનહેમસૂરિ (ખરતરગચ્છ) ૪૩૪
જિનાગમ પાઠોમાં કાપકુપ ૨૭૬
જિનાગમ મંદિર (૪૫ આગમ) ૨૭૬
જિનાગમો ૨૪૯,૨૫૯,૨૭૭,૨૮૮, ૩૬૮
જિનાનંદ ચૈનાચાર્ય ૩૧૩
જિનાલયો ૧૦૫,૧૦૭,૧૮૬,૨૩૪, ૨૯૧
જિનેનયેન સ્તુતિ ૧૩૬
જિનેન્દ્રસાગરગણિ ૩૮૬
જિનેન્દ્ર ટૂંકની ત્રીજી દેરીની ચરણપાદુકાનો લેખ ૩૮૬
જિનેશ્વરસૂરિ ૨૫૫,૩૫૧
જિમણાદેવી ૨૯૨
જીર્ણોદ્ધાર ૨૨,૯૯,૧૦૦,૧૦૫, ૧૧૬,૧૮૪,૩૬૯,૩૮૩,૪૧૩, ૪૧૪,૪૧૫,૪૩૦,૪૩૧,૪૩૨, ૪૫૪,૪૫૬,૪૬૦,૪૬૭
જીતઆચાર ૧૩૪
જીતમલજી ઋષિ તેરાપંથી ૨૭૪
જીરાપલ્લી ૧૯૨
જીરાપુર ૭૮
જીરાવલાગચ્છ ૪૨૮
જીરાવલાગચ્છની પટ્ટાવલી-પહેલી ૪૨૮,૪૨૯
જીરાવલા તીર્થ ૮૬,૯૧,૧૦૦,૧૫૩, ૧૫૭,૧૬૬,૧૭૯,૨૦૯,૨૩૬, ૨૪૦,૪૨૮
જીરાવલા પાર્શ્વનાથ ૧૩,૧૬,૭૮, ૪૨૮
જીરાવલા પાર્શ્વનાથ ત્રણ સ્તોત્રો ૧૫૯
જીરાવલા પાર્શ્વનાથ સ્તવન ૧૯૯
જીવદયા ૧૪૬
જીવદેવસૂરિ (વાયડગચ્છ) ૩૧૭
જીવદેવી ૧૪
જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી ૨૭૯
જીવણરાજ મંત્રી ૫૧
જીવણશાહ મંત્રી ૧૩૦,૨૩૯
જીવણજી વિકાસગ્રંથ (અમ.) ૪૦
જીવણજી ઋષિ ૨૭૩
જીવણ સં. મંત્રી ૨૩૫
જીવનચરિત્ર ૨૬૨
જીવન સેનાપતિ ૨૯
જીવરંગ દેવી ૩૦૬
જીવરાજ બોહિત્થ ૩૦૬
જીવરાજજી કોઠારી શાહ ૩૦૬
જીવરાજ ભણશાલી ૨૯૨,૨૯૪, ૨૯૭,૨૯૮
જીવરાજ શાહ ૯૬,૨૯૦,૨૯૧, ૩૪૩,૪૨૨

જીવરાજ શેઠ દોશી શ્રીમાલી ૨૧૩, ૪૧૪
જીવરામ - અજરામર ગોરે કવિ ૩૯૩
જીવવિચાર સ્તવન ૧૨૭
જીવર્ષિગણિ ૩૩૯,૪૧૩,૪૧૫
જીવંત સંઘવી ૮૪
જીવાઈબાઈ ૨૯૫
જીવાક વોરા નાગર-બ્રાહ્મણ ૨૯૪
જીવાજી ઋષિ ૨૬૪,૨૬૭,૨૭૧
જીવાભિગમ ૨૭૭
જીવિતસ્વામી ૧૫૫
જીવીદેવી ૨૯૪
જીવીણીદેવી ૨૪૦
જુહારમલ યતિ (જોધપુર) ૪૩૩
જૂઠો સંઘવી ૯૬,૯૭,૯૮
જૂદી શાખા ૨૮૯
જૂદી જૂદી શ્રમણશાખાઓ ૧૫૫
જૂનાગઢ ૧૩,૧૪,૩૭,૫૦,૭૯, ૨૪૧,૨૮૯,૩૯૨,૩૯૩
જૂના હસ્તલીખિતપત્ર ૩૬૬
જૂની સિવીલ હોસ્પિટલ ૪૮
જૂમા મસ્જદ ૪૯
જેઠમલજી મુનિ (સ્થાનકવાસી) ૨૫૮
જેઠાશાહનો ચોતરો મકાખાડી ૯૮
જેનબંકા (તળાવકાંઠે) ૪૦૦
જેલ્હાશેઠનો વંશ ૧૧૫
જેલ્હા સંઘવી ઓશવાલ ૧૫૫
જેશિંગભાઈ શેઠની વાડી ૪૬
જેસિંગોરા ૨૯૨
જેસલામંડળ ૪૧૮
જેસલમેર ૬૧,૧૩૧,૧૩૭,૧૫૦, ૨૨૩,૨૬૮,૩૦૭,૩૨૪,૩૩૮, ૩૪૬,૩૯૦,૪૨૬,૪૩૯
જેસાજી શાહ ૨૯૦
જૈતમલ ૨૨૩
જૈન આગમગ્રંથો ૭૪,૧૦૦,૧૨૭
જૈન આગમો ૩૧૧
જૈન ઐતિહાસિક ગૂ. સંચય-રાસ ૨૨૩,૩૩૭,૩૭૭
જૈન કન્યા (પાટણ) ૪૪૭
જૈન કેન્દ્ર પોટ્ટલકેર ૩૧૬
જૈન ગૂર્જર કવિઓ ૧૯૭,૩૮૬
જૈન ગૂર્જર સાહિત્યરત્ન ૧૧૯
જૈન ગ્રંથભંડારો ૧૭,૬૫,૬૧, ૧૨૦,૩૧૧
જૈન તત્ત્વસાર ૩૯૮
જૈનતીર્થનો ઇતિહાસ ૧૨,૨૩૦, ૨૩૭,૨૮૫,૪૧૯,૪૩૦,૪૩૨
જૈન તીર્થસ્થાનો ૧૮૦
જૈનતીર્થો ૬૯,૧૨૦,૨૨૯,૨૭૭, ૨૭૮,૩૧૧,૩૧૫,૪૦૦
જૈનદાસ ૨૦૮
જૈનનગર સોસાયટી ૪૭
જૈનધર્મ ૩૧૩
જૈનધર્મનું પ્રચારકેન્દ્ર ૩૧૩
જૈનધર્મ પ્રકાશ જ્યુબિલી અંક ૧૧૯
જૈનપર્વો નામની પુસ્તિકા ૧૩૪
જૈનપુરી રાજનગર મિલોનું-(પાટનગર અમ.) ૪૮
જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિસંગ્રહ ૫,૭,૧૨, ૬૨,૬૩,૬૪,૭૨,૭૩,૭૭,૮૮, ૧૧૫,૧૪૮,૧૪૯,૧૫૦,૧૬૫
જૈન પોષાળ ૧૪૨
જૈન પ્રતિમા લેખસંગ્રહ ૧૭૯,૪૨૯
જૈન પ્રબંધકારો ૨૮
જૈન પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ૧૫,૧૯૮,૩૩૧, ૩૩૨,૩૩૪,૪૩૬
જૈન મરચન્ટ સોસાયટી ૪૭

જૈન મહાવીર ચારિત્રાશ્રમ-
(સોનગઢ) ૨૭૫
જૈનમંદિરો ૩૧૧,૩૧૬
જૈનમિત્ર મંડળ સંઘ ૨૧૩
જૈનયુગ પુસ્તક ૧૬૧
જૈનયુગ નવું વર્ષ અંક ૨૦૯,૨૧૧,
૨૧૨,૩૫૩
જૈન રાજવંશ ૨૮
જૈન રાસમાળા ૪૨૭
જૈન વિજયકીર્તિ સ્તંભ ૧૫૨
જૈન વિહાર (સિદ્ધપુર) ૧૮૦
જૈન શ્વેતાંબર તીર્થ ૨૮૪
જૈન શ્વે. ધર્મશાળા ૨૮૧
જૈન સત્યપ્રકાશ ૧૭,૨૬,૪૭,૯૭,
૧૦૭,૧૧૦,૧૧૧,૧૧૯,૧૪૪,
૧૫૮,૧૬૪,૧૭૫,૧૮૬,૧૯૧,
૧૯૨,૨૪૧,૨૪૮,૨૫૬,૨૭૯,
૨૮૦,૨૮૧,૩૧૮,૩૩૦,૩૩૪,
૩૩૫,૩૭૦,૩૮૬,૩૯૪,૩૯૬,
૩૯૮,૪૦૩,૪૧૨,૪૧૪,૪૨૫,
૪૩૭,૪૪૦,૪૫૬
જૈન સત્યપ્રકાશ માસિક ૨૫૫
જૈન સંગ્રહ પુસ્તક ૧૬૧
જૈન સંઘના ગ્રંથભંડાર ૨૪૨
જૈન સાહિત્યદર્શન પ્રશસ્તિસંગ્રહ ૧૦૪,
૧૨૦
જૈન સાહિત્ય પ્રદર્શન ૫૯,૬૫,૨૦૫
જૈન સાહિત્યવર્ધક સભાપ્રકાશ ૨૫૪
જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ ૮,
૨૩૨
જૈન સાહિત્ય સંશોધક ખંડ ૨૩૯,
૪૧૯,૪૨૦
જૈન સિદ્ધાંતનો સંગ્રહ ૩૧૪
જૈન સિદ્ધાંત વ. ૨૫૮,૨૬૪
જૈન સિદ્ધાંત સભાના માસિક ૨૫૮
જૈન સિદ્ધાંતો ૧૦૦,૧૫૩,૨૨૮,
૨૩૭,૨૪૧
જૈન સેવડો દેવસુંદર ૧૪૨
જૈન સોસાયટી ૪૭
જૈન જ્ઞાનભંડાર (પાટણ) ૧૪૯
જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણની અનિટૂકારિકા-
અવચૂરિ ૪૨૫
જોજાવરનગર ૩૦૬
જોધજી ૨૦૮
જાધપુરનગર ૨૨૨,૨૨૩,૨૨૪,
૨૯૩,૩૨૦,૩૯૬,૪૧૫,૪૩૨
જોધબાઈ ૨૨૩
જોધરાજ ચોધરી પલ્લીવાલ-
(ભરતપુર) ૨૮૨,૨૮૩,૨૯૪
જોધરાજ શાહ વીશા પોરવાડ ૩૩૪
જોધસાગરગણિ ૩૮૬
જોધાજી ૨૨૩
જોધોજીરાવ ૨૨૨,૨૨૩
જોબસિયા ૨૨૬
જોરાવરમલ ૧૫૮

(ઝ)

ઝજ્ઝુરી ૩૦૭
ઝબકુદેવી (લક્ષ્મીદેવી) ૧૭૫
ઝમકદેવી ૨૧૭
ઝવેરીવાડ (અમદાવાદ) ૪૭
ઝાખેલગામ ૧૦૩
ઝાદાપલ્લી ૧૯૨
ઝાંઝણ મંત્રી ૭૮,૮૧,૮૨,૮૭,
૧૧૦,૧૨૯
ઝાંઝણ સાધુ ૮૨
ઝોટા લોઢાયા શાખા ૨૨૬

(ટ)

ટબ્બા (અનુવાદ) ૩૦૮

ટબ્બો વિવરણ ટીકા ૪૬૦
ટંકશાળ ૪૬,૧૧૦
ટાંડાગામ ૪૨૦
ટિપણી ૮૧
ટીકા પ્રશસ્તિ ૨૭૬,૩૫૩,૪૨૫
ટીડ શાહ ૨૪૪
ટીમલાપોળ ૪૫
ટીલૂદેવી ૧૧૭
ટીંબાનક ૬૨
ટીંબા (ટીમાણાગામ) ૬૩,૧૧૫
ટૂંકી તાલિકા ૨૮
ટૂંકી વંશતાલિકા ૨૨૬
ટોડ અધ્યાય ૨૨૪,૨૨૫
ટોડ રાજસ્થાન અધ્યાય ૨૨૪,૨૨૫
ટોડરમલ સોની ૯૫

(ઠ)

ઠક્કદેશ ૭૯
ઠક્કુર પોરવાડ ૪૫
ઠાકરશી વૈદ્ય ૩૦૫
ઠાકુર સાધુ સૂબા ૧૭૯
ઠાકુર પોરવાડ ૨૩૭
ઠાકોર ૨૩૩

(ડ)

ડગિયા પલ્લીવાલના વંશગોત્ર ૨૮૪
ડભોઈ ૭૯,૧૩૬,૧૫૪
ડાબીકુમારી ૭૩
ડાભલાગામ ૧૬૧,૩૨૫
ડિબ્બરેલક ૨૨૩
ડીગ ૨૮૬
ડીગનગર (ભરતપુર) ૨૮૨,૨૮૩, ૨૮૪
ડીલચંદજી ઋષિ ૨૭૪
ડીસાનગર ૨૪૫,૪૦૪
ડીસાવાલ જ્ઞાતિ ૧૧૮
ડુંગરપુરનો રાજવંશ ૧૬૭
ડેક્કન કોલેજ પૂના ૩

(ઢ)

ઢાઈઆ ૧૦૦
ઢાલચોપાઈ ૨૬૨
ઢાલસાગર રાસ ૨૭૮
ઢીગવા પોળ (અમદાવાદ) ૪૬
ઢુંઢણ ૩૭૫
ઢુંઢિકા વૃત્તિ ૪૨૩
ઢુંઢિયા ૨૬૨,૨૬૭,૨૭૦,૨૭૩
ઢુંઢિયા આઠકોટિ પક્ષની શાખા ૨૭૬
ઢુંઢિયા છકોટિ પક્ષની શાખા ૨૭૪
ઢુંઢિયા તેરાપંથી ૨૭૩
ઢુંઢિયાપંથ (છકોટિપક્ષ) ૨૬૯
ઢુંઢિયાપંથ (પંજાબ પક્ષ) ૨૭૩
ઢુંઢિયાપંથ સ્થાપિત ૨૬૬,૨૬૯
ઢુંઢિયામત આઠકોટિ ૨૬૭,૨૬૮,૨૭૨
ઢુંઢિયામત (ગચ્છ) ૨૬૨,૨૬૫,૨૬૬, ૨૭૧,૨૭૨,૩૭૦
ઢોરસમુદ્ર દેશ ૭૯
ઢોલ ૨૬૧

(ણ)

ણમોત્થુણં ૨૯૪
ણમો અરિહંતાણં ૪૨૩

(ત)

તર્કપંચાનન ૨૯૯
તર્કભાષાસૂત્ર ૨૦૦
તર્કમંજરી ૩૮
તર્કશાસ્ત્ર ૨૭૫
તખતગઢ ૪૩૨
તજઉલમ આસીર ૨૯
તડમલશેઠ પોરવાડનો વંશ ૧૭૪, ૧૮૯,૧૯૦
તડમલશેઠ પોરવાડ ૧૭૪

તત્ત્વ ૨૫૦,૩૭૩
તત્ત્વતરંગિણી ઉક્ત ગ્રંથ ૩૫૧,૩૫૨, ૩૫૩
તત્ત્વતરંગિણી સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ ૨૭૨
તત્ત્વવિમલ ભટ્ટા૦ ૩૩૬
તત્ત્વસાગરગણિ ૩૮૯,૩૯૪
તત્ત્વાર્થનિધિ રત્નાકર ૨૫૨
તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર (મોક્ષશાસ્ત્ર) ૨૭૬
તત્રવાર્ધિસ્તતોદ્રિ ૨૫૨
તપગચ્છ પટ્ટધરો ૧૦૩,૪૨૬
તપગચ્છીય પટ્ટાવલી ૯૦
તપાકમલકલશકલશાગચ્છ ૫,૧૭૦, ૨૪૫,૩૨૩
તપાકુશલ પરંપરા ૩૯૪
તપાગચ્છ ૪,૭,૨૦,૪૩,૫૧,૫૮, ૬૫,૬૬,૭૩,૮૧,૮૯,૯૧,૯૪, ૯૭,૧૧૬,૧૨૦,૧૩૧,૧૪૪, ૧૪૮,૧૫૫,૧૫૭,૧૫૮,૧૬૭, ૧૬૮,૧૭૫,૧૮૧,૧૮૭,૧૮૮, ૧૮૯,૧૯૪,૨૦૩,૨૦૯,૨૧૦, ૨૯૬,૩૦૨,૩૦૩,૩૦૪,૩૦૮, ૩૨૨,૩૨૪,૩૩૦,૩૩૨,૩૩૬, ૩૩૯,૩૪૦,૩૪૩,૩૪૪,૩૪૯, ૩૫૪,૩૬૧,૩૬૨,૩૬૬,૩૬૭, ૩૭૨,૩૮૪,૩૮૬,૩૮૮,૩૯૩, ૩૯૫,૩૯૮,૪૦૧,૪૦૪,૪૧૨, ૪૧૪,૪૧૬,૪૧૮,૪૨૧,૪૨૬, ૪૩૭,૪૪૨,૪૪૪,૪૪૬,૪૪૮, ૪૪૯,૪૫૦,૪૫૪,૪૫૫,૪૫૬, ૪૬૧,૪૬૫,૪૬૬
તપાગચ્છ કમલકલશ શાખા– પટ્ટાવલી ૨૪૧
તપાગચ્છ કુતુબપુરાશાખા– (નિગમત) ૨૪૪
તપાગચ્છ કુતુબપુરા શાખાની– પરંપરા ૨૫૩
તપાગચ્છ કુશલશાખા ૪૧૫
તપાગચ્છ ગુણપદ્ધતિ પટ્ટાવલી ૧૯૨, ૨૦૩,૩૬૫
તપાગચ્છ ગુર્વાવલી ૨૧૫,૩૮૫
તપાગચ્છ ગુર્વાવલી (વિજાપુર) ૩૮૫
તપાગચ્છ પટ્ટાનુક્રમ ૩૨૭,૩૩૪
તપાગચ્છ પટ્ટાવલી ૯૦,૧૫૩,૧૫૪, ૧૯૬,૩૪૦,૩૪૧,૩૪૯,૩૬૮, ૩૭૩
તપાગચ્છ પોષાળ ૭,૨૫,૬૫,૧૩૪
તપાગચ્છ નવો ઉપાશ્રય ૨૯૭
તપાગચ્છ નવી શાખા ૨૬૬
(તપાગચ્છ નિર્ગ્રન્થગચ્છ) ૪
તપાગચ્છ લઘુપોષાળ ૮૯
તપાગચ્છ લઘુપોષાળની પટ્ટાવલી ૧૯, ૫૨,૬૮,૧૬૭
તપાગચ્છ લઘુ પોષાળની- સોમશાખા ૨૩૨,૩૩૨,૩૪૭
તપાગચ્છ લઘુશાખા ૩૩૧
તપાગચ્છ લંકારહાર ૨૫૪
તપાગચ્છ વડીપોષાળશાખા ૧૦,૧૬, ૭૧,૧૦૫,૧૦૭,૧૨૩,૧૩૮, ૨૦૭,૩૪૨,૩૪૭
તપાગચ્છ વિજયદેવસૂરિ સંઘ ૩૬૩, ૩૭૫,૩૮૭,૪૧૦,૪૬૫,
તપાગચ્છની વિજયશાખા ૩૬૯
તપાગચ્છની વિજયાનંદસૂરિ- શાખા ૨૧૨
તપાગચ્છની વૃદ્ધશાખા (પોષાળ) ૧૪, ૧૮,૪૫,૪૮,૬૭,૭૧,૯૨, ૧૬૭,૧૭૩,૨૧૯,૨૩૯,૨૫૬, ૩૫૦,૩૫૧,૪૫૮

તપાગચ્છ સાગરશાખા ૩૮૮,૪૬૪
તપાગચ્છના શ્રમણી સંઘની–
દાદીગુરુણી ૨૧૩
તપાગચ્છીય સોમશાખા પટ્ટાવલી ૩૩૫,
૪૨૩,૪૬૫
તપા. હર્ષકુલ સોમશાખા પટ્ટા. ૩૩૧,
૩૩૨
તપાચાર્યજી ઋષિ ૨૬૮
તપાબિરુદ ૨,૨૦
તપામત ૨૯૦
તપારત્ન શાખા ૨૫,૧૯૭
તબકાત ઈ. નાસીરી (ગ્રંથ) ૨૯
તરણતારણ શ્રાવકાચાર ૨૬૧
તલકશાની પોળ ૪૬
તલવાડા ૨૧૬
તાજિક નિલકંઠી (જયપુર) ૩૮૬
તાજિયાની સામે યતિનો ખેલ ૪૫૭
તાજુમુલ્ક ૩૬
તાડપત્ર ૧૨,૫૩,૭૧,૮૮,૧૪૫,
૧૪૯,૧૫૦
તાતારખાન ૩૮
તાપરત્નહિતોપદેશ ૩૬૪,૩૯૭
તામ્રાગમમંદિર ૬૨
તારંગાતીર્થ ૮૨,૧૪૮,૧૫૧,૧૫૬,
૧૬૪,૧૭૫,૧૭૭,૧૭૮,૨૪૭,
૨૯૩,૩૭૬,૪૦૪
તારંગાતીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર ૧૭૫
તારાચંદ કચરાભાઈ પટ્ટણી (સુરત) ૪૫
તારાચંદ કવડિયા ૩૦૨
તારાજીદેવી ૩૦૩
તારણપંથ ૨૫૭,૩૨૦
તારણસ્વામિ (દિગંબર ભ૦) ૨૫૫,
૨૬૧,૩૧૯,૩૨૦
તારાપુર ૭૯,૧૩૦
તારાપુર દરવાજા ૨૩૯
તાલધ્વજતીર્થ (તળાજા) ૯૮,૩૭૨
તાલધ્વજજી શાખા ૧૭૯
તાલિકા રાજવંશ ૧૯
તાલ્હણપુર ૭૮
તાંબૂલની પ્રભાવના ૨૧૦
તિલક ૨૪
તિલકચંદ્ર ઉ૦ ૬
તિલકઋષિ શ્રીપૂજ ૨૬૭
તિલકાવતી ૩૧૫
તિલકમંજરી ટીકા (ગ્રંથ) ૩૭૪
તિલકસાગરગણિ ૩૮૧,૪૨૭
તિલોકસાગરગણિ ૩૮૯
તિવરીગામ ૧૦૪
તીર્થધામ ૩૬,૧૭૭,૩૮૨
તીર્થપટ્ટો ૨૯
તીર્થપ્રભાવના વિભાગ ૨૪૯
તીર્થમાલ સ્તવન ૩૭૭
તીર્થમાલા ૪૬,૨૬૯,૪૧૨
તીર્થયાત્રા સંઘ ૧૦૧,૧૯૬,૨૯૧,
૨૯૨,૨૯૩
તીર્થરક્ષકદેવ ૪૬૭
તીર્થરાજ ૧૪૦
તીર્થરાજગણિ ૧૬૨
તીર્થરાજાધિરાજ પૂજાતિશય ૨૫૧
તીર્થંકર ભગવાન ૩૫૮
તીર્થંકરના ચાર નિક્ષેપો ૨૭૫
તીર્થો ૧૫૧,૩૨૧
તીર્થોદ્ધાર ૧૩૩
તુલસીદાસજી ઋષિ ૨૬૬
તુલસીરામજી ઋષિ ૨૭૪
તુલાદાન ૨૩૯
તૂણસિંહ શાહ ૪૧૫,૪૩૮
તેજચંદ્રજી યતિ ૩૯૫

તેજપાલ મંત્રી ૯૭,૧૦૮,૨૧૦,૨૧૧, ૨૯૦થી ૨૯૩,૨૯૫,૩૬૬
તેજપાલ શાહ ૩૦૩
તેજરત્નસૂરિ ૧૮
તેજરાજ શેઠ ૨૫
તેજરાજ સંઘવી ૨૭,૨૮૦
તેજરાજ સંઘવીની વંશાવલી ૨૭
તેજપાલ સંવરી ૨૯૩,૨૯૪,૨૯૭, ૩૬૫
તેજસિંગજી ઋષિ ૨૬૭
તેજસિંહજી રાણા ૨૨,૫૬
તેજા દોશી ૩૩૩
તેરકાઠિયાની સજ્ઝાય ૩૩૦,૪૩૮
તેરવાડા ગામ ૩૫૩,૩૯૫
તેરપંથી (દિ૦) ૨૫૬,૨૫૭,૨૫૮, ૨૭૧,૨૭૪,૨૭૫,૨૭૬,૩૧૯, ૩૭૦
તેરાપંથી ૩૨૧
તેરાપંથી કટ્ટર આગ્રહી (દિ૦) ૩૧૯
તેરાપંથી સ્થાનક માર્ગની શાખા ૨૭૭
તેલપુર ગામ ૨૩૦
તૈમૂલંગ (સૈયદવંશી) ૩૪
તૈલપ રાઠોડ ૩૧૬
તોડાગામ ૪૧૪
તોલાશાહ દોશી ૧૬,૨૩,૫૨,૫૩, ૧૦૭
ત્રિકાળ પૂજા ૨૫૮
ત્રિપુટી મહારાજ ૩૯૧
ત્રિભવિયા શાખા ૧૭૮,૧૭૯
ત્રિભુવનદીપકપ્રાસાદ ૧૫૨
ત્રિભુવનદીપકપ્રબંધ ૨૪૨
ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્ર ૭,૧૪૯, ૨૦૩,૨૫૨,૨૭૮,૪૫૮
ત્રિસ્તુતિકતપા ૬,૯૧,૪૨૯
ત્રીજી કડુઆમત પરંપરા ૨૮૬
ત્રીજી પરંપરા ૨૪૫
ત્રૈલોક્યદીપક (ધરણવિહાર) ૧૬૭
ત્રૈલોક્યદીપકપ્રાસાદ ૨૩,૧૭૦, ૧૮૦,૧૮૧,૧૮૨,૧૮૫,૨૪૧
ત્રૈલોક્યપ્રકાશ નામે તાજિકગ્રંથ ૬૧
ત્રૈરાશિક મત (અંતરિજ્જિયાનગરી) ૬૮
ત્રૈવેદ્યગોષ્ઠી ૧૯૭

(થ)

થરાગામ ૨૮૮
થરાદ ૯,૫૬,૫૭,૬૧,૧૦૯,૨૪૬, ૨૮૯,૨૯૦,૨૯૨,૨૯૫,૨૯૬, ૩૧૪
થલી (મારવાડ) ૧૩૨
થાથાશેઠ ૨૧૩
થાણાગામ ૧૬૭,૨૩૭
થાનમલજી શેઠ ૩૯૬,૪૦૦,૪૦૯
થાનસિંહ શેઠ ૪૦૦,૪૧૬
થારાપદ્રગચ્છીય પટ્ટાવલી પટ્ટાંક ૧૩૮
થાવર દોશી ૨૯૦
થિઓ સોફિકલ સોસાયટી ૩૧૬
થોભણ દોશી ૩૩૭
થોભણવિજયજી મુનિ (ઋષિ) ૨૦૪, ૨૬૯

(દ)

દધિગામ (ડભોઈ) ૪૬૦
દનીયાર બા૦ ૩૯૯
દપદત્ત (દેશાત) ૨૮૩
દફરખાન ૧૯૫
દમણ ૫૪
દમયન્તી કાવ્ય ૨૪૬
દયાકલશગણિ ૧૫૯
દયાકુલશગણિ ૩૯૪,૪૧૧,૪૧૨, ૪૧૩

દયાનદીપિકા ૩૯૬
દયામુનિ (ઋષિ) ૨૭૬
દયારુચિગણિ (કવિરત્ન) ૧૫૫
દયાલગઢ ૨૫,૨૮૦
દયાલજી ૧૬૭
દયાલદાસ ૨૦૯
દયાવટ ગ્રંથભંડાર ૭૩
દયાવટ (દીયાણાતીર્થ) ૭૩
દયાવટી ગ્રંથભંડાર ૭૩
દયાવર્ધનગણિ ૧૬
દયાસાગરગણિ ૭૩,૧૩૬,૨૦૮, ૩૮૭
દયાસિંહગણિ ૧૩
દયાળશાહ મહારાણા દિવાન ૨૫,૨૬, ૨૭
દયોધર્મ ચોપાઈ ૨૬૦
દરિયાપુરી ઢુંઢિયા (આઠકોટિ) ૨૭૨
દરિયાપુરી સંપ્રદાય ૨૬૩
દલપત ૨૨૪
દલપતભાઈ શેઠનો વંડો ૪૭,૧૫૭, ૩૨૩
દલસુખભાઈ ૪૪
દશવૈકાલિકસૂત્ર ટબો ૨૬૮,૩૦૫, ૩૩૩
દશવૈકાલિકસૂત્રની સજ્ઝાય ૩૯૫
દશશ્રાવકચરિત્ર ૧૫૮,૧૫૯,૩૯૨
દર્શનાચાર ૨૫૪
દર્શનૈક સાધ્યાપવર્ગ ૨૫૨
દર્શદ્રષ્ટાંત ગીત ૩૩૩
દર્શદ્રષ્ટાંતચરિત્ર ૩૨૬
દર્શનરત્નાકર ગ્રંથ ૨૫૩,૨૫૪,૨૫૫
દર્શનરત્નાકર લહેરી ૪૬૩
દર્શનવિજયગણિ (કવિરત્ન) ૬૭, ૩૬૦,૩૬૨
દર્શનવિજયજીમુનિ (ત્રિપુટી) મ. ૧૮૧,૧૯૨
દર્શનવિજય મુનિ ૨
દર્શનશુદ્ધિ પ્રકરણવૃત્તિ ૬૫
દશાઓશવાલ ૨૧૧
દશાશ્રીમાલી ૪૬૬
દશાવતારી રામચંદ્રની સ્તુતિ ૩૯૧
દસવેયાલિયસૂત્ર-વૃત્તિ ૭૩
દસવેયાલિકસુત્ત-ટબાની પ્રશસ્તિ ૪,૧૮
દક્ષિણાવર્તશંખ ૧૧૮,૩૦૨
દંડક અવચૂરિ ૪૦૨
દંડક વિચારષટ્ત્રિંશિકા ૩૮૮
દંડનાયક ૧૦૬
દંહાડીપ્રદેશ ૩૭
દાઉદશાહ બા૦ ૪૯,૫૧
દાદાવાડી ૪૧૪
દાદાસાહેબપોળ ૪૭
દાદાહરિવાવ ૪૨
દાનકલ્પદ્રુમપદ્મ ૧૬૦
દાનધીરસૂરિ ૩૨૫
દાનની સજ્ઝાય ૨૧૯
દાનપ્રદીપ પ્ર.ગ્રંથ ૧૬૧
દાનવીર જૈનો ૨૩૫
દાનશાળાઓ ૨૩૫,૨૪૦
દાન-શીલ-તપ-ભાવના-ચરિતરાસછંદ ૨૬૮
દાનશેખરગણિ ૩૨૫
દાબડા ૭૨,૧૬૫
દાભનાવન ૨૫૪
દામર્ષિગણિ (ધર્મકુશલગણિ) ૪૧૩, ૪૧૪
દામોદરલાલજી ઋષિ ૨૬૬
દાનવિજયજી મ. મહાતાર્કિક-પંજાબી ૨૭૫

દાહડપુર (દાહોદ) ૭૮
દિગંબર ગ્રંથો ૨૯૩,૩૫૧
દિગમ્બર જૈન ૮૦,૨૫૫,૨૫૮,૨૬૧, ૩૪૩,૩૫૫,૩૭૦,૩૭૬,૪૧૯
દિગંબરનું જિનાલય ૧૫૮
દિગંબરમત ૩૨૦,૩૨૧
દિગંબરવાદી ૪,૩૯૫
દિગંબર શાખા ૬૮
દિગંબરશાસ્ત્ર ૨૫૫
દિગંબર સંઘના વિવિધમતો ૩૧૧
દિગંબર સંપ્રદાય ૨૭૮,૨૯૫
દિગંબર સાધુ સંઘ ૩૧૨,૩૫૧
દિગંબરાચાર્ય ૪૧૮
દિગમ્બરી તેરાપંથ ૩૧૯,૩૨૦
દિગ્પટ્ટચોરાશી બોલ ૨૯૩
દિગ્વિજય પંડિત ૨૩૯
દિનશુદ્ધિવિચારપ્રભા ૨૪૨
દિપચંદ્ર મુનિ ૪૦૪
દિપવિજય કવિ ૨૮
દિપાલીવીર સ્તવન ૩૯૬
દિયવરા ૬૪
દિયાણાતીર્થ ૭૩,૧૨૭,૧૪૮,૧૯૨, ૩૧૫
દિલાવરખાન સૂબા ૧૨૯
દિલ્હી ૧૧,૨૦,૨૯,૩૦,૩૨,૩૩, ૩૫,૩૮,૫૨,૫૩,૫૫,૭૫,૮૦, ૮૨,૯૨,૧૦૬,૧૦૭,૧૧૨,૧૧૪, ૧૧૮,૨૦૪,૨૨૪,૨૨૫,૨૭૩, ૨૯૯,૩૦૪,૩૦૭,૩૧૮,૪૧૪, ૪૨૦
દિલ્હીના બાદશાહો ૨૮
દિલ્હીમંડલ ૪૧૯,૪૨૦
દિવાળી દિને સાગરબાવની ૩૫૩
દીપકપૂજા વિષયક તેજસારરાસ ૪૨૭
દીપકુશલગણિ ૩૯૩,૩૯૪
દીપચંદ્ર મુનિ ૪૦૪
દીપવિજયનો સુધર્માગચ્છ-પટ્ટાવલી રાસ ૬૬
દીપોત્સવકલ્પ ૨૯૫
દીવબેટા (દીવબંદર) ૫૩,૫૪,૬૨, ૨૯૨,૩૩૩,૪૧૨
દીવાલીકલ્પ ૩૧૦
દીવાલીકલ્પનો બાલાવબોધગ્રંથ ૪૨૭
દીવ્ય ઘટના ૧૩૫
દુર્ગસિંહવૃત્તિની અવચૂરિ ૩૨૬
દુર્ગસ્વામીસૂરિ ૨૫૪
દુર્ગા ૯૫
દુર્ગાદાસ ઋષિ ૩૦૫
દુર્જનશૈલ્ય શેઠ ૪૦૦
દુદોજી ગોહેલ (લાઠીગામ) ૫૨
દુધઈગામ (કચ્છ) ૩૯૧
દુનલાગામ ૨૨૨
દુલ્હણદેવી ૮૮
દુઃસાધ્ય ગોત્ર ૧૪૯
દુઃસાધ્ય વંશ ૩૪,૬૩,૧૧૦,૧૧૩, ૧૭૮
દુઃસ્સમકાલસમણસંઘથયં ૧૨૬,૨૦૫
દુષ્યગણિ ક્ષમાશ્રમણ ૩૧૩
દેઉઅદેવી ૬૪
દેઉદેવી ૧૭૬,૧૭૭
દેગા ૧૧૫
દેજોજીકુમાર ૪૧૮
દેતા સંઘવી ૨૨૮,૨૪૦
દેદરાણી ગોત્ર ૨૩૩
દેદાશાહ ઠ૦ (પલ્લિવાલજ્ઞાતિ) ૭૬, ૭૭,૧૭૨
દેદાશાહનો વંશ (પહેલો) ૬૭,૭૭, ૯૬,૯૭,૯૯

દેધરશાહ શ્રીમાલી (દેવધર) ૪૫,૯૬
દેપાક (શિલ્પી) મુંડારા ૧૭૦,૧૮૦, ૧૮૩,૧૮૪,૧૮૬
દેપાગર આ૦ ૩૦૩,૩૦૫,૩૦૬
દેપાલ મહાકવિ ૮૭,૧૩૮
દેમતિદેવી ૧૬,૧૦૧,૧૧૫,૧૭૩
દેલવાડા (આબૂ) ૧૧૯
દેલાઉલામંડન યુગાદિજિનસ્તવન ૨૦૬, ૪૦૪
દેલ્હણદેવી ૩૦૦
દેલ્હાશાહ ૬૪,૬૬,૭૪
દેવકુલ પાટક (મહાનગર) ૨૩,૧૬૫, ૨૧૫
દેવકુમારગણિ ૬૫
દેવકુમાર મુનિ ૭
દેવકુશલગણિ ૪,૩૯૩
દેવગઢ ૩૨
દેવગણિ (સંવેગ) ૧૫૭
દેવગિરિ (દોલતાબાદ) ૩૬,૭૩,૭૬, ૭૯,૧૧૪,૧૯૫,૨૧૮,૨૩૯, ૨૪૬,૨૫૧,૩૪૦
દેવગુપ્તસૂરિ ૫૩,૬૩,૧૧૮,૧૩૮
દેવચંદ લાલભાઈ શેઠ ૨૭૯
દેવચંદ્રગણિ ભટ્ટા૦ ૪૩,૨૦૭,૩૯૭, ૪૦૩
દેવચંદ્રગણિની પરંપરા ૪૦૪
દેવચંદ્ર (મહાત્મા) ૩૦૦
દેવચંદ્રસૂરિ ૧૨,૨૦૮,૪૨૮,૪૫૯
દેવજીવાદી ૪૧૮
દેવચેટકો ૪૬૧
દેવજી ભણશાલી ૨૯૮
દેવદત્ત ઓશવાલ ૩૦૧
દેવધર શ્રીમાલી ૧૭
દેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ ૨૯૯
દેવપત્તન ૩૯૪
દેવપલ્લીનગર ૧૫૯,૩૨૬
દેવપાટણ ૧૪૮,૧૫૫,૨૯૨
દેવપાલ મંત્રી ૧૦૯
દેવપાલરાજા પરમાર ૧૨૮
દેવપૂજા ૨૯૧
દેવપ્રભ(દેવભદ્ર)ગણિ ૧૪૭
દેવપ્રભસૂરિ (મલધારગચ્છ) ૬૦,૭૪
દેવબાઈ ૩૩૬
દેવબોધિ મહાવિદ્વાન ૧૨૭
દેવભદ્રગણિ ૩,૪,૫,૭,૮,૯,૨૨, ૫૬,૫૭,૬૧,૬૪,૬૫
દેવભદ્રસૂરિ ૧૫૦
દેવમંગલગણિ ૬૪,૧૧૪,૧૪૭
દેવમંગલાચરણો ૩૯૧
દેવરત્નગણિ ૨૩૨
દેવરત્નસૂરિ ૨૩૨
દેવરત્નસૂરિ (આગમિકગચ્છ) ૨૦૭
દેવરાજ વચ્છરાજરાસ ખંડ ૨૧૮
દેવરાજ વીશા પોરવાડ ૧૫૪
દેવરાજ સાધુ (દેવસિંહ) ૧૧૬
દેવલદેવી ૩૨,૩૫,૩૬,૧૪૯
દેવલસિંહ ૧૭૮
દેવ (ચોથાદેવલોક) ૧૪૩
દેવવિજયગણિ ૨૦૩
દેવવિમલગણિ ૨,૪૧૬,૪૨૫
દેવવિજયસૂરિ ૪૫૬
દેવશાખા ૧૫૫
દેવશી પાડો ૪૬
દેવશીલગણિ ૨૦૪,૩૩૫
દેવશેખરગણિ ૧૪૬,૧૪૮
દેવશ્રીમાલી શેઠ ૪૫,૭૭,૧૭૭
દેવશ્રીમાલી વંશ ૩૭૩
દેવસિંહ મંત્રી ૧૭૩

દેવસિંહશેઠ શ્રીમાલી ૧૦,૫૬,૧૦૩, ૧૪૯
દેવસી મંત્રી પોરવાડ ૨૨૯
દેવસી મુનિમ ૨૩૬
દેવસુંદરગણિ ભટ્ટા૦ ૨૦૮
દેવસુંદરસૂરિ (તપાગચ્છ) ૨૧,૨૬, ૬૪,૭૧,૭૨,૮૮,૯૧,૧૧૩, ૧૧૪,૧૧૫,૧૪૦થી ૧૪૬, ૧૪૮થી ૧૫૧,૧૫૬,૧૬૦, ૧૭૮,૧૯૪,૧૯૬,૧૯૭,૨૦૨, ૨૦૮,૨૮૧,૩૨૨
દેવસૂરિ (મહાવાદી) ૪૫૯
દેવસૂરિ સંઘ તપગચ્છ ૪૦૮
દેવસોમગણિ ૩૩૩
દેવાકુમાર ૭૨
દેવાનંદસૂરિ (ભટ્ટા૦) ૩૦૦,૪૨૮
દેવાનંદસૂરિની ત્રીજી પટ્ટાવલી ૪૨૯
દેવાનંદા સજ્ઝાય ૩૯૫
દેવા ભણશાલી ૨૯૨,૨૯૩,૨૯૪, ૨૯૬,૨૯૮
દેવાપ્રભોયં સ્તોત્ર ૧૪૧
દેવામાતા ૯૫
દેવા શ્રીમાલી ૪૫,૨૪૬
દેવાંશી પુરુષ ૧૪૨
દેવાંસ (માલવા) ૨૨૯
દેવીદાસ શેઠ ૩૭૮,૩૮૩
દેવીવચનો ૧૨૦
દેવીશક્તિ ૩૨૫
દેવેન્દ્રકુશલગણિ ૩૯૪
દેવેન્દ્રગણિ ૩,૪
દેવેન્દ્રવિમલ (ભટ્ટા૦) ૩૩૬
દેવેન્દ્રસૂરિ ૧,૫,૭થી ૧૧,૧૯,૨૦, ૨૨,૫૬થી ૬૩,૬૫,૭૫,૭૬, ૮૧,૮૩,૮૫,૮૮થી ૯૧,૯૩, ૯૫થી ૯૯,૧૦૩,૧૧૯,૧૨૦, ૧૨૨,૧૨૩,૧૨૪,૧૨૭,૧૩૯, ૧૬૦,૨૦૨,૨૯૯,૩૦૦,૩૮૬, ૪૫૯
દેવેન્દ્ર સ્તોત્ર ૧૨૬
દેશરાજાવલી ૩૯૪
દેશલ રાવલ ૩૯૨
દેશલહરા ઓશવાલ વંશ ૧૧૫
દેશલ સંઘવી ૧૧૫,૧૧૬,૧૩૭,૧૩૮
દેસઉરની યાત્રા ૧૩૨
દેસરજી ૪૧૮
દેસૂરીગામ ૧૮૦,૪૩૬
દેહડ ૮૭
દેહલી (ડેલી) ૪૪
દૈનિકપત્ર જન્મભૂમિ પંચાંગ ૧૩૪
દોલતખાન બા૦ ૩૫
દોલતાબાદ ૭૩,૭૬,૧૧૩
દોલતરુચિગણિ ૧૫૫
દોલતરુચિ યતિ ૪૫૬
દોલતવિજયગણિ ૩૨૬
દોલતસિંહ લોઢા ૫૯,૬૦,૧૩૯,૩૨૭
દ્રોણાત રત્નપુર (રતલામ) ૭૯
દ્રવ્યગુણપર્યાય રાસ ૩૮૮
દ્રવ્યગુણશતક શ્લોકી ૩૮૯
દ્રવ્યાનુયોગતર્કણા પ્રશસ્તિ ૩૮૮
દ્રવ્યાનુયોગતર્કણા સટીક ૩૮૮
દ્રોપદી ચોપાઈ (ગ્રંથપુષ્પિકા)વૃત્તિ ૩૮૯
દ્વયાશ્રય મહાકાવ્યવૃત્તિ ૬૦
દ્વાદશાંગી ૨૪૮
દ્વારકાદાસજી ઋષિ ૨૭૩
દ્વારિકા ૫૦

(ધ)

ધર્કટ(વંશ)શ્રીમાલી ૧૧૦,૧૧૩
ધનકલશગણિ ૧૬૫

ધનકુબેર વેલ્લાક
ધનકુબેર સંઘપતિ (વેલ્લાક) ૨૩૯
ધનકુમાર રાજ ૮૮
ધનચંદ્રગણિ ૩૬૮,૪૨૦
ધનજી–મનજી શ્રાવક ૩૪૩
ધનદશતક ૮૭
ધનદે કાવ (મંત્રી) ૭૪,૮૬
ધનદેવ ૯૨
ધનપાલ મહાકવિ ૯૩
ધનપાલ શાહ ૬૫
ધનપાલ સંઘવી ૧૫૪,૧૭૨
ધનમાતૃકા ૭૮
ધનરત્ન ભટ્ટા૦ ૧૮
ધનરાજ ઉપાગ (ખરતરગચ્છ) ૩૪૬, ૩૫૦
ધનરાજ પ્રબોધમાલા ૧૦૭,૧૬૬
ધનરાજ દંડનાયક (મંત્રી)-પોરવાડ ૧૬૬,૨૧૦
ધનરાજ પોરવાડ (મંત્રી) ૧૪,૧૬,૨૩, ૮૭,૧૦૭,૧૨૯,૨૩૯
ધના (ધરણા) શાહ (પોરવાડ) ૧૮૦
ધનવતી દેવી ૩૦૨
ધવલકનગર ૧૧
ધનવર્ધકગણિ ૩૨૭
ધનવાડાનગર ૩૦૭
ધનવાલું ૩૦૭
ધનવિજયગણિ ૪૩,૨૦૩,૨૧૨, ૩૬૮,૪૧૧,૪૧૬,૪૧૭
ધનવિમલગણિ ૩૨૩,૩૩૪
ધનશ્યામજી યતિ ૨૮૬
ધનશ્યા ઋષિ ૨૦૮
ધનાસુતાની પોળ ૪૮
ધનેશ્વરસૂરિ (રાજગચ્છ) ૧૫૨,૨૯૯
ધન્યકુમારચરિત્ર ૧૬૦
ધન્યવિલાસ ઢાળ ૨૯૮
ધમ્મિલકુમાર રાસ ૩૩૩
ધર્મકથાંગ ૨૭૭
ધર્મકીર્તિગણિ ૧૧,૫૮,૫૯,૬૦, ૧૨૩,૧૨૪
ધર્મકીર્તિમુનિ ૫૭,૧૨૨
ધર્મકુમારી ૩૦૨
ધર્મકુશલગણિ ૪૧૩
ધર્મઘોષગચ્છ ૧૧૫,૧૧૬,૨૯૯, ૩૦૦,૩૭૦
ધર્મઘોષ નાગોરીગચ્છ ૩૦૦
ધર્મઘોષગચ્છની પટ્ટાવલી ૨૯૯
ધર્મઘોષગચ્છ ભટ્ટારક પરંપરા ૨૯૯
ધર્મઘોષસૂરિ (દાદા) ૫૯,૬૦,૬૩,૭૩, ૭૭,૭૮,૮૧,૮૨,૮૬,૧૧૨,૧૨૪, ૧૨૫,૧૨૭,૧૩૮,૨૯૯,૩૦૦, ૩૯૭
ધર્મચંદ્રસૂરિ ૧૭૮
ધર્મચંદ્રજી ઋષિ ૨૭૦,૨૭૨,૨૭૩
ધર્મતત્ત્વવિચાર ૩૬૧
ધર્મતિલકસૂરિ ૧૭૮
ધર્મદાસગણિ ૩૭૧
ધર્મદાસજી ઋષિ ૨૭૧,૨૭૨,૨૭૩, ૨૭૬,૨૭૮
ધર્મદાસ ઋષિ (યતિ) ૨૫૭,૨૬૬, ૨૭૦
ધર્મદેવસૂરિ ૧૨,૧૭૮
ધર્મધીર મુનિ ૨૧૩,૪૨૨
ધર્મનાથ ભ૦ ૧૪,૭૧,૨૯૭
ધર્મનિધાનગણિ ૧૫
ધર્મનિધાનની પ્રાકૃત ચતુર્વિંશતિ-જિનસ્તુતિ ૩૭૭
ધર્મપરીક્ષા ગ્રંથ ૧૬૪,૨૫૫,૩૦૬, ૩૭૪

ધર્મપ્રભસૂરિ ૨૧,૧૩૮,૧૭૮,૧૭૯
ધર્મપ્રાણ લોંકાશાહ પુસ્તક ૨૫૮
ધર્મપ્રિય ૪૪૨
ધર્મબંધુ ૧૧૧
ધર્મમિત્ર દિવાન ૨૨૯
ધર્મમૂર્તિસૂરિ (અંચલગચ્છ) ૪૪૦
ધર્મમંગલગણિ ૨૪૬
ધર્મરત્ન પ્રકરણટીકા (ધર્મરત્ન-શ્રાવકાચાર ૧,૧૧,૫૬,૫૮,૫૯,૬૬
ધર્મરત્ન માસિક ૭૬,૭૭
ધર્મરત્નસૂરિ ૧૬,૨૩,૧૦૭,૧૭૮
ધર્મરુચિ પં૦ ૨૩૨
ધર્મલક્ષ્મી મહત્તરાભાસ ૪૫૯
ધર્મવલ્લભસૂરિ ૧૭૮
ધર્મવિમલસૂરિ ૧૭૮
ધર્મશાખા ૧૫૫
ધર્મશુદ્ધતરંગ ૯૩
ધર્મશેખરસૂરિ ૧૩,૧૭૮,૧૭૯,૨૦૭
ધર્મસંગ્રહ ૨૫૪
ધર્મસંગ્રહણીગ્રંથ ૭૧,૧૪૯
ધર્મસાગરગણિ મહો૦ ૩૯,૨૧૦,૨૬૫,૨૯૧,૨૯૨,૨૯૭,૩૦૨,૩૦૭,૩૦૮,૩૩૯,૩૪૧થી ૩૬૩,૩૬૮થી ૩૭૩,૩૭૬,૩૮૪,૩૮૫,૩૮૭,૩૯૩,૩૯૫,૪૧૫,૪૨૪,૪૨૫,૪૨૬,૪૩૨,૪૩૫,૪૬૪
ધર્મસાગરગણિ ૧૫૪,૨૦૧
ધર્મસાગરગણિની તપગચ્છની-પટ્ટાવલી ૧૯૬,૩૭૮
ધર્મસાગરગણિની શિષ્યપરંપરા ૩૭૩,૩૭૭,૩૮૪થી ૩૮૭,૩૯૧
ધર્મસાગરસૂરિ ૧૭૮,૧૭૯,૨૦૨
ધર્મસિંહ ૨૨૬
ધર્મસિંહગણિ ૪૨૪
ધર્મસિંહજી મુનિ (સ્થાનકવાસી)-ઋષિ ૨૬૩,૨૭૨
ધર્મસિંહજી યતિ (લોંકાગચ્છ) ૨૫૮
ધર્મસિંહસૂરિ ૧૭૮,૧૭૯
ધર્મસુંદરસૂરિ ૧૭૯
ધર્મસૂરિ ૩૦૦
ધર્મહર્ષસૂરિ ૧૭૮
ધર્મહંસગણિ ૨૨૮,૨૪૯
ધર્મહંસસૂરિ ૨૪૮,૨૫૨,૨૫૩
ધર્મા સોની ૯૧
ધર્મા મંત્રી ૭૧
ધર્મિણીદેવી ૧૦૭,૧૦૮
ધરણકુમાર ૨૪૦
ધરણાદેવી (ધારલદેવી) ૧૬૯,૧૭૧
ધરણાશાહ પોરવાડ ૨૩,૪૮,૫૧
ધરણાશાહ (ધન્ના) સંઘવી મંત્રી ૧૫૨,૧૫૫,૧૬૯,૧૭૦,૧૭૧,૧૮૦,૧૮૨,૧૮૪,૧૮૬
ધરણાવિહાર ૧૮૨
ધરણિધર (ઔદીચ્યજ્ઞાતિ) ૬૫
ધરણેન્દ્રનાગ પ્રસન્ન ૩૭૯
ધરમશી પોરવાડ શેઠ (હડાલિયો) ૬૪ ૧૭૫
ધંધુકા ૨૩૪
ધ્વજભુજંગ રાસ ૧૭
ધાટગામ ૪૬૨
ધાણધાર ૪૫૪
ધાણધાર (પાલનપુર વિભાગ) ૨૪૩
ધાણધાર પ્રાંત ૩૩૪
ધાણેરાવ (રાણકપુર) ૪૮,૧૫૨,૧૬૬,૧૬૯,૧૭૧
ધાતુચિંતામણિ ૪૨૩

ધાતુપ્રતિમાલેખ ૩૬૯
ધાતુમંજરી ૪૦૮
ધાર ૨૨૯
ધારણપદ્રીય (ધનારી) શાખા ૫,૬
ધારણાયંત્ર ૫૯
ધારશી શેઠ ૧૪૮
ધારાગિરિ (વાટિકા) ૧૧૧
ધારાનગર ૭૮,૯૬,૧૪૦
ધારાનગરી ૧૦૯,૧૧૧,૧૨૯,૧૯૪, ૪૪૨
ધારાવર્ષદેવ પરમાર ૨૯
ધારાવર્ષરાજા (ચંદ્રાવલી) ૧૦૪
ધાવલગામ ૭
ધાહિણીદેવ ૧૨૨
ધાંધલદેવી ૧૧૬
ધીણાકશાહ પોરવાડ ૧૦,૫૬,૬૦, ૧૦૩,૧૦૪
ધીયાવિહાર ૧૦૫,૧૬૮
ધીરકુશલગણિ ૩૯૨
ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ ૩૯૬
ધીરશાખા ૪૨૨
ધીરસાગર ૩૭૬
ધીરસિંહ રાણો ૨૦
ધીરસુંદરગણિ (ધીરમૂર્તિગણિ) ૧૯૮
ધીરીકુમારી ૧૭૮
ધુલાજીશાહ વીશા પોરવાડ ૧૯૧
ધૂલેવાગામ ૧૬૭,૧૬૯,૨૮૩
ધૂલેવાતીર્થ ૩૭૬
ધૂલેરગામ ૩૭૫
ધૂળની ચપટી ૧૪૦
ધોળકા ૬૨,૬૩,૭૪,૭૫,૭૯, ૧૧૪,૧૩૮,૨૩૪,૨૯૪,૩૩૩, ૩૩૪

★

(ન)

નકદઉલમુલ્ક (નગદલમલિક) ૪૩૦
નક્કોરનગર (નક્કોરપુર-નાકોરા) ૪૩૦
નગરશેઠનો વડો (અમ.) ૪૭
નગરશેઠ વંશ ૯૮,૧૦૧
નગરસ્થાપના ૨૮,૧૬૬
નગરશેઠ (વિજયસિંહ) ૧૭૩
નગરશેઠ શિશોદિયા વંશ ૨૮૨
નગષ્ણિણિ (નગવર્ધનગણિ) ૩૮૨
નગીનદાસ-ગિરધરલાલ શેઠનો- અભિપ્રાય ૨૫૭
નગીનદાસ મયાભાઈ નગરશેઠ ૩૯૪
નન્નસૂરિ ૧૪૯,૨૯૯
નદીપાર ૪૨૦
નર્બુદાચાર્ય ૨૪૪
નર્મદાસુંદરી રાસ ૨૯૦
નમસ્કાર સ્તવન પ્રા.ગા. ૧૬૦
નમિઉણભણણઈ યાત્રાખિલ ૧૩૬
નમિનાથ ૭૦
નયકીર્તિસૂરિ (ચૈત્રગચ્છ) ૫
નયકુશલગણિ ૪૧૪
નયચક્રવૃત્તિ સહિત ૯૪,૩૭૩
નયતરંગ ૯૩
નયનપાલ કામધ્વજ રાઠોડ ૨૨૧
નયનપાલરાજા રાઠોડ ૨૨૧
નયપ્રકાશ સ્વોપજ્ઞટીકા ૩૭૪
નયપ્રભમુનિ ૧૧
નયવિજયગણિ ૨૦૩,૪૫૯
નયસુંદરગણિ ૧૮
નરચંદ્રગણિ ૧૮
નરચંદ્ર ભટ્ટા૦ ૩૦૦
નરચંદ્રસૂરિ ૬૦,૧૩૮,૨૪૨
નરદેવ સોની ૯૧,૯૨
નરપતિજયચર્યાનામે જ્યોતિષગ્રંથ-

(પાટણ) ૧૦૯,૧૧૫
નરપતિમંત્ર ૧૭૩,૧૮૭,૧૮૮
નરપાલ ૧૧૬
નરરત્નો ૬૩
નરસિંહગણિ ૧૭
નરસિંહ પોરવાડ ૯૯
નરસિંહશેઠ ઓસવાલ ૧૪૯,૧૫૧
નરસિંહ ભટ્ટ ૩૭૪
નરસિંહસૂરિ ૩૦૦
નરસીદાસ શાહ ૩૩૭
નરહર (નરોડા) ૨૬૪
નરાણક ૧૬૭
નરાયણું ૪૨૦
નરિયોસોની અગ્રવાલ ૯૧
નરેન્દ્રકીર્તિ ભટ્ટા૦ (દિગંબર) ૩૭૬
નરેશની આજ્ઞા ૩૦૫
નરોત્તમજી ૨૬૯
નલકચાર જૈનગ્રંથ ૩૧૬
નલપુર ૭૮
નલહરગામ ૪૦૫
નલદુર્ગ ૭૮
નલિનીગુલ્મવિમાન ૧૭૦,૧૮૦,૧૮૨
નસરતખાન ૧૦૬
નવકાર ચોપાઈ ૩૩૩,૩૫૧
નવકાર માળા ૪૪૬
નવકાર રાસ ૩૭૭
નવકારવાળી ૩૩૭
નવખંડ પાર્શ્વનાથાષ્ટક ૧૫૩
નવખંડા પાર્શ્વનાથનું સ્તવન ૨૧૫
નવખંડા પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર ૧૫૩
નવગ્રહ પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર ૨૦૪
નવચોકી ૩૨૯
નવતત્ત્વ ૨૫૪,૩૮૮
નવતત્ત્વ અવચૂરિ ૧૪૫
નવતત્ત્વ ચોપાઈ ૪૦૩
નવતત્ત્વ નિદાન નિર્ણય ૨૫૨
નવતત્ત્વ બાલાવબોધ ૧૫૩
નવતત્ત્વલોક ૩૩૩
નવનિહ્નવ ૨૫૩
નવપદપૂજા (ઉપાધ્યાય પૂજા) ૩૭૧
નવરંગખાન ૪૧૭
નવલખા જિનપ્રાસાદ ૬
નવસ્મરણનો ટબો ૨૧૩
નવહરગામ ૩૦૭
નવા ટબા ૨૬૩
નવાનગર ૩૭૬
નવાપુર (નવીનપુર) ૪૩
નવાબ માજર મલિક (સુરત) ૩૬૨,
૩૬૪,૩૭૫,૩૭૬
નવા ભટ્ટારક ૨૮૫
નવાલિંગાયનમત ૩૧૬
નવી નવી વાતો ૨૪૮
નવી પ્રરૂપણાનો ગ્રંથ ૩૫૭
નવીશાખા ૨૭૪
નવી સ્નાત્રવિધિ ૨૯૫
નવું પાટનગર (અમદાવાદ) ૩૯
નવે ટૂકોનો જિનાલય ૯૮
નવો પંથ ૨૬૯
ન્હવણજલ ૪૦૦
નંદબત્રીસી ચોપાઈ ૪૨૨
નંદલાલ દેવકુલ ૪૪૨
નંદરબાર ૩૩૩
નંદલાલ લોઠા સંગ્રહિત –
શ્રીમાંડવગઢ પુસ્તિકા ૧૫૭
નંદિરત્નગણિ ૨૪૨
નંદિવર્ધનં તીર્થ ૩૧૫
નંદિવર્ધન જિનપ્રાસાદ પ્રશસ્તિ ૪૩૯
નંદિવર્ધનસૂરિ ૨૯૯

નંદિવિજયગણિ ૪૦૬
નંદિવિજયમુનિ ૩૭૮
નંદિશાખા ૧૫૫
નંદિસુત્ત ટીકા ૧૫૦
નંદીશ્વરની રચના ૧૮૪
નંદુરીગામ ૭૬,૧૩૦
નાઈબેન ૬૫
નાકોડા તીર્થ ૪૨૨,૪૨૯,૪૩૦,૪૩૧
નાકોડા ભૈરવ ૪૩૧
નાકોડા પાર્શ્વનાથ ૪૩૧,૪૩૨
નાકોડા સ્તવન ૪૩૧
નાકોરાગામ ૪૩૧
નાગજી દશાશ્રીમાલી ૪૫૯
નાગજી-ભૂદર શેઠ ૪૪
નાગજી ભૂદરની પોળ (અમ.) ૪૪,૪૭
નાગડ બ્રાહ્મણમંત્રી ૧૧૧,૧૧૨
નાગડા ૭૦,૮૦
નાગદત્તસૂરિ ૩૦૦
નાગપાલ ૬૨
નાગપુર (નાગોર) ૧૬૭
નાગપુરીય તપાગચ્છ ૩૦૯
નાગપુરીય લોંકાગચ્છની ગદ્ય-
પટ્ટાવલી ગદ્યપ્રબંધ ૩૦૭
નાગરજ્ઞાતિ ૨૫૮
નાગરાજ મંત્રી ૨૩૫,૨૩૮
નાગરાજ વનરાજ સંઘવી ૨૪૫
નાગરાજ શેઠ ૭૯
નાગલદેવી ૮૮,૧૧૬
નાગલપુર સોની ૭૯
નાગહ્રદ ૨૧૫
નાગેન્દ્રગચ્છ ૬૦,૬૧,૭૦,૧૩૧
નાગોર ૩૦,૬૪,૭૯,૧૨૨,૧૭૫,
૨૨૨,૨૨૫,૨૬૫,૩૦૧થી ૩૦૬,
૩૧૪,૩૪૬,૩૭૦,૩૯૬,૪૩૯
નાગોરીગચ્છ ૩૦૦,૩૦૫,૩૦૬
નાગોરી તપાગચ્છ ૪,૧૬,૩૦૭,૩૯૭
નાગોરી લોંકાગચ્છ ૨૫૬,૨૫૯,૩૦૦,
૩૦૧,૩૦૨,૩૦૩,૩૦૫,૩૪૩,
૩૭૦,૪૪૦
નાગોરી લોંકાગચ્છ પટ્ટા૦ ૩૦૦,૩૦૭
નાગોરી વડગચ્છ ૩૦૭
નાગોરી શાખા ૨૦૭
નાટક ૪૧૭
નાડલાઈ ૧૫૫,૧૮૬,૨૧૨,૨૮૬,
૨૮૮,૨૯૦,૩૪૧,૪૩૯
નાડોલ ૧૫૫,૧૮૬,૩૪૦,૩૪૨,૪૨૯
નાડોલ (નાડલાઈ) ૨૮૮
નાડોલના મંદિરની પ્રશસ્તિ ૨૨૧
નાડોલ વિભાગલેખ ૨૧૫
નાણા ૩૧૫
નાણાબેડા (પીંપવાડા) ૨૮,૨૧૮
નાથદેવ સંઘવી ૧૭૯
નાથાશાહ શ્રીમાલી ૭૩
નાદીરશાહ સુલતાન ૨૨૫
નાનક સંઘવી ૪૮
નાનચંદ દોશી ૩૩૬
નાનાક (આંબાક) ૧૫૨,૧૬૪
નાના પોસીનાગામ (ઈડર) ૧૯૩
નાના રત્નગણિ ૧૬૪,૧૭૩
નાના ઋષિ ૪૩૭
નાનીપક્ષ ૨૬૫,૨૭૪,૨૭૫
નાનું ભૂલાના ખાપાનો બંગલો ૧૯૨
નાપાઉછતવાલ ઓશવાલ ૩૭૬
નાપીદેવી ૧૬૭
નાભિનંદન જનેષુસ્તોત્ર ૪૨૪
નાભિનંદન જિર્ણોદ્ધાર પ્રબંધગ્રંથ ૧૨૫,
૧૪૧
નાભિસંભવ ૧૪૦

નામમાલા ૭૩
નામલદેવી ૧૦૫
નાયકદેવી ૧૭૦
નાયાધમ્મકહાઓ લઘુવૃત્તિ–
(મુગ્ધાવબોધિ) ૫,૧૮,૨૪૫
નારગામ ૩૬૧
નારચંદ્ર ટિપ્પણની પુષ્પિકા ૨૪૨
નારચંદ્ર નામે જ્યોતિષનો–
મુહૂર્તગ્રંથ ૨૪૨
નારણ ગોત્રીય ૨૪૩
નારાયણજી યતિ ૨૬૮
નારાયણ વ્ય૦ ૬૨,૮૭
નારાયણરાજા (ઈડર) ૩૯૬,૪૨૮
નારાયણ દુર્ગરાજાઓ ૪૧૬
નારીનિરાસ ગ્રંથ ૨૪૫
નાલાગઢ ૩૦૭
નાલોડ શહેર ૪૨૯
નાસિક ૭૯
નાસીરશાહ સુલતાન ૩૨૬
નાસિરદ્વિરજ્જ ગામ ૪૦૮
નાસિરુદ્દીન મસાઉદ બા૦ ૩૧,૩૨
નાહટા ૩૦૨
નાહર ૩૦૨
નાળગામ ૧૭૯
નાંદિયા તીર્થ ૧૮૦,૧૯૨,૩૧૫
નાંદુરી ગામ ૧૨૫
નિગમગચ્છ (મત) ૨૫૫
નિગમગચ્છ પટ્ટાવલી ૧૬૪
નિગમમત ૨૦૩,૨૩૧,૨૪૧,૨૪૫,
૨૪૭થી ૨૫૦,૨૫૬,૩૩૧,
૪૬૩
નિગમમત પટ્ટાવલીઓ ૨૧૬
નિગમમતની પટ્ટાવલી ૨૧૬,૨૪૭,
૨૪૮
નિગમમત (ભૂકટિયામત) ૨૫૧
નિગમમત વર્ણન ૨૪૯
નિગમશતક ૨૪૯
નિગમસાગર ૨૪૯
નિગમાગમ વાક્યવિવરણ ૨૫૩
નિગ્રંથ ૧૨૦
નિગ્રંથગચ્છ ૩૦૦
નિગોદછત્રીશી ૨૩૨
નિગોદ વિચારવાળું સ્તવન ૩૭૬
નિજમનોનયનાહ્લાદ ૨૫૨
નિજામપુર (સુરત) ૩૯૭
નિઝામપુર (અમ.) ૪૪
નિઝામશાહ બા૦ ૯૨
નિત્યવિજયગણિ ૨૧૩
નિત્યસાગરનો પાદુકાપટ્ટ ૩૮૬
નિધાનગણિ ૭૪
નિધાનવિજયગણિ ૨૩૧
નિર્નામકમત (નનામોમત) ૩૬૨,૩૬૪
નિનાનો વંશજ પૃથ્વીપાલ ૮૧
નિપુણમુનિ ૨૫૪
નિમિત્ત વેદી ૧૪૭
નિમ્બસ્થૂરનગર ૭૮
નિર્યુક્તિપ્રકરણગ્રંથ ૬૨,૨૭૬
નિરાપદ ૨૭૭
નિરૂપસાગર ૩૯૦
નિવૃત્તિકુળ ૬૮,૬૯,૧૩૮
નિશાળપોળ ૪૫
નિશીથચૂર્ણિ ૧૦૦
નિસરાગામ ૪૩૭
નિહાલચંદ (વીશાઓશવાલ) ૩૩૬
નિહ્નવો ૩૫૫
નીતિધનદ ૮૭
નીતોડાગામ ૧૫૫
નીબોશેઠ સંઘવી ૧૪૪,૧૬૯

નીલકપુર ૭૯
નુસરતખાન વજીર ૩૨,૩૫
નૂરજહાં(નૂરગંજ)બેગમ ૪૨
નૃપચંદજી ઋષિ ૨૬૮
નેણા (વડોપ્રધાન) ૮૫
નેમજી ઋષિ ૪૦૯
નેમનાથ ૧૩૦,૧૦૫
નેમનાથ ચોમાસી કાવ્ય ૪૦૯
નેમરાજુલ બારમાસ ૨૦૦
નેમસાગરમુનિ ૩૧૮
નેમાડ પ્રદેશ (હસ્તિનાપુર) ૧૩૦
નેમાડ પ્રવાસગીતિકા ૧૩૦,૧૫૭
નેમાડપ્રાંત ૧૫૭
નેમિકુમારમુનિ ૭,૬૫
નેમિચંદ્રસૂરિ ૯૭,૧૦૨,૨૩૧
નેમિદાસ ૩૭૬
નેમિદાસજી આ૦ ૩૦૪,૩૦૬
નેમિનાથ ૧૨,૧૪,૭૮,૭૯,૯૯,
૧૧૦,૧૧૫,૧૧૬,૧૧૭,૧૫૩,
૧૬૧,૧૯૧,૨૧૫,૩૯૭,૪૦૩,
૪૧૬,૪૫૯,૪૬૧
નેમિનાથ (ચંદ્રાવલા) ૪૨૭
નેમિનાથ નવરસફાગ ૧૫૩
નેમિનાથનું જિનાલય ૧૮૪,૧૯૧
નેમિનાથ હમચડી ૨૧૭
નેમિનાથનાં સ્તવનો ૨૧૫
નેમિનાથ સ્તુતિ સવૈયા ૨૦૧
નેમિનાથસ્તોત્ર ૨૫૧
નેમિફાગ ૨૪૫
નેમિભક્તામર શ્લોક–
(પ્રાણપ્રિય કાવ્ય) ૪૨૪
નેમિસાગરગણિ મહો૦ ૩૪૩,૩૫૧,
૩૫૭,૩૭૦,૩૭૫,૩૭૮,૩૭૯,
૩૮૦,૩૮૧,૩૮૪,૩૮૭,૩૯૭
નેમિસાગરજીમુનિ સંવેગી ૪૫૭
નેમિસાગરનો નિર્વાણરાસ ૪૨૭
નેમિસૂરિ ૧૦૩
નૈશ્ચયેકસાધ્યાપવર્ગ ૨૫૨
નૈષ્કર્મનીયસિદ્ધિ ૨૫૨
ન્યાયગ્રંથો ૬૨,૨૭૬,૩૭૬
ન્યાયચંદ દોશી ૩૩૬
ન્યાયચંદ્રસૂરિ શ્રીપૂજ ૨૬૭
ન્યાયતાત્પર્યટીકા (વ્યાકરણ) ૧૬૬
ન્યાયપયોનિધિ ૩૭૬
ન્યાયવિજયજી મુનિ (ત્રિપુટી) ૧૯૨,
૩૭૭
ન્યાયશાસ્ત્ર ૨૮૭,૨૮૯,૨૯૫,૩૪૦
ન્યાયસંગ્રહમૂલસૂત્ર પરિભાષા ૧૬૨
ન્યાયસંગ્રહવૃત્તિ ૧૬૨
ન્યાયસાગરગણિની પરંપરા ૩૮૯
ન્યાયસાગર નિર્વાણરાસ ૩૭૬,૩૮૧
ન્યાયાર્થમંજૂષા બૃહદ્વૃત્તિન્યાસ ૧૬૨
ન્યાયોપાર્જિતદ્રવ્ય ૬૫

(પ)

પઉમચરિતગ્રંથ ૬૩,૧૫૦
પક્ખિસૂત્ર ૨૩૭,૩૯૦
પગની પીંડીની સ્થાપના ૪૪૯
પચાંગકાર જ્યોતિષીઓ ૧૩૫
પટણા ૩૦૭,૩૧૩
પટ્ટાભિષેક ૧૩
પટ્ટાવલી ૧૨૧,૧૯૭,૧૯૮,૨૦૪થી
૨૦૭,૨૧૩,૨૧૬,૨૭૭,૩૦૬,
૪૫૮
પટ્ટાવલીકારો ૨૪૫,૨૬૪,૨૬૫,૨૬૬
પટ્ટાવલી સજ્ઝાય ૩૩૩
પટ્ટાવલી (સમયશાખા) ૨૧૬
પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ૧૯,૪૩,૯૫,
૧૦૧,૧૧૦,૧૬૦,૧૬૩,૧૯૨,

૧૯૪,૨૦૪,૨૦૫,૨૪૫,૨૫૩, ૩૧૩,૩૨૭,૩૩૪,૩૫૩,૩૬૬, ૪૦૩,૪૨૧
પટ્ટાંક ૨૪૪,૨૪૮,૨૬૪,૨૭૭
પઠાણદલ ૨૨૩
પઢિહારા ગામ ૩૦૫
પતાસોની ૨૨૮
પતા ઓશવાલ ૨૪૭
પત્તાજી ૧૬૭
પતિયાલા ૩૦૭
પદમસિંહ ૧૧૩
પદમિણી (પ્રથમિણી) રાણી ૮૦
પદાર્થજી ઋષિ ૨૭૯
પદ્મપત્ત ૧૩૯
પદ્મૈકવિ શાંતિ સંસ્કૃતગ્રંથ ૩૯૮
પદ્મકુશલગણિ ૪૨૦
પદ્મકોઠારી ૩૭૧
પદ્મચંદ્રગણિ ૧૭
પદ્મતિલકસૂરિ ૧૩૬
પદ્મનંદ ભટ્ટા૦ ૨૯૯
પદ્મનાભ ૨૪૮
પદ્મપ્રભ પાષાણની જિનપ્રતિમા ૩૩૬
પદ્મપ્રભસ્વામી ૧૩,૨૧૦,૩૮૭,૪૬૧
પદ્મપ્રભુની ચતુર્વિંશતિ (પટ્ટ) ૪૪,૪૫, ૭૧
પન્નવણાસુત્ત અવચૂરિ ૧૪૪
પન્નવણાસુત્તવાર્તિક બાલાવબોધ ૩૩૪
પદ્મમણિ તીર્થ ૪૬૩
પદ્મમૂર્તિગણિ ૭૪
પદ્મમેરુગણિ વાચનાચાર્ય ૧૫૯
પદ્મરાજ મંત્રી ૯૧
પદ્મરાજ સંઘવી સોનગરા ૧૨૯
પદ્મવિજયગણિ ૨૦૦,૩૨૬
પદ્મવિજયમુનિ ૨૭૬,૩૭૧,૪૩૭
પદ્મશેખર ભટ્ટા૦ ૨૯૯
પદ્મશ્રીદેવી ૧૦૩,૧૦૪
પદ્મસાગરજી ઋષિ ૨૭૮
પદ્મસાગરગણિ ૨૭૮,૩૭૪
પદ્મસાગરમુનિ ૩૪૬
પદ્મસિંહ ૨૦,૯૧
પદ્મસુંદરગણિ ૧૮,૪૫૯
પદ્માઈદેવી ૯૬
પદ્માદેવી સંઘવણ ૯૮,૧૧૫,૩૭૩
પદ્માનંદ કાવ્ય ૬૦
પદ્માવતીદેવી ૧૮,૬૭,૭૦,૭૧,૧૨૦, ૧૩૫,૧૩૬,૧૩૯,૧૯૫,૩૩૫, ૩૭૮
પદ્મિનીરાણી ૩૧
પર્યુષણા પર્વવિચારગ્રંથ ૨૦૫,૨૯૫, ૩૫૫,૪૧૮
પરબત સંઘવી ૧૦૦,૧૦૧
પરબ્રહ્મપ્રકાશ ગ્રંથ ૪૨૧
પરબ્રહ્મોત્થાપન વાદસ્થલ ૧૫૯
પરમદેવસૂરિ (પૂનમિયાગચ્છ) ૬૦
પરમાનંદગણિ ૪૧૯,૪૨૦,૪૨૧
પરમાનંદજી ૨૬૮
પરમાનંદસૂરિ ૧૦૪,૧૩૬,૧૩૭, ૧૯૧,૩૦૦
પરસરામજી ઋષિ ૨૬૮
પરિકરની પ્રતિષ્ઠા ૩૮૨
પરિગ્રહપ્રમાણ ૧૨૭
પરિધાપનિકા ૨૨૮
પરીપૂના ૨૮૯
પરીક્ષા ૯૩
પલ્લવિયા પાર્શ્વનાથ ૫૮
પલ્લીવાલ તપાગચ્છ ૮૮
પલ્લીવાલ જૈન ઇતિહાસ ૧૧૮
પલ્લીવાલ જૈન ૯,૨૮૩,૨૮૪,૨૮૫

પલ્લીવાલ વંશ ૭૭,૧૪૯
પવલાદિન પ્રમાણ ૩૩૩
પર્વતશાહ શ્રીમાલી ૧૫૬
પર્વતસર ૪૦૦
પશ્ચમાલબોધપ્રાચ્યન્ત ૨૫૩
'પંખીડા સંદેશો કહેજા મારા-
નાથને' સ્તવન ૨૯૨
પંખીણીદેવી (કુલદેવી) ૨૨૬
પંચકલ્પસૂત્ર ૬૪
પંચચારિત્ર સ્વરૂપ રહસ્ય ૨૫૨
પંચડખંડન મીમાંસા ૪૧૭
પંચતીર્થ પ્રતિમાલેખ ૨૧૯
પંચતીર્થી સ્તવન ૨૧૮
પંચતીર્થી શ્લેષાલંકાર ૩૯૮
પંચદર્શન સ્વરૂપ રહસ્ય ૨૫૨
પંચનવ્ય કર્મગ્રંથ ૫૯
પંચપલાસ ગામ ૩૨૪,૩૨૭,૩૩૧
પંચવર્ગ સંગ્રહ ૨૦૬
પંચવિષય સજ્ઝાય ૨૧૮
પંચજ્ઞાનસ્વરૂપ વેદન ૨૫૨
પંચાકવૃત્તિ ૮૮
પંચાગી ૨૮૭
પંચાધ્યાય ૨૫૨
પંચાયણ ભણશાલી ૨૯૪,૩૦૦
પંચાયણ ઋષિ ૩૮૧
પંચાશતક ટીકા (વૃત્તિ) ૭૧,૧૪૯
પંચાસર પાર્શ્વનાથ ૪૧૦
પંજરાજી ટીકા ૧૩૦
પંજાબ ૩૨,૧૩૪,૨૬૭,૨૬૯,૨૭૪,
૪૧૮
પંડિત પાર્ટી ૩૨૧
પંથો ૨૫૫
પંદરિયો દુકાળ ૭૫
પાટણ (ઈન્દ્રપુરી) ૧૫૦
પાટણ ૫,૧૧,૧૭,૩૦થી ૪૧,૪૫,
૪૮થી ૫૨,૫૪,૬૧થી ૬૬,
૮૧,૮૮,૯૯,૧૩૫,૧૪૦,૧૪૨,
૧૪૮થી ૧૫૧,૧૫૬,૧૬૩,
૧૭૦,૧૭૫,૨૧૭,૨૨૧,૨૨૭થી
૨૩૨,૨૪૦,૨૪૭,૨૬૩થી
૨૬૮,૨૮૬,૨૮૮થી ૨૯૫,
૩૧૪,૩૨૨,૩૨૫,૩૨૯,૩૩૩,
૩૪૦,૩૪૬,૩૪૯,૩૫૦,૩૫૧,
૩૫૪,૩૫૮,૩૫૯થી ૩૬૩,
૩૭૨,૩૭૬,૩૮૪,૩૮૫,૪૦૦,
૪૦૪,૪૧૦,૪૧૧,૪૨૬,૪૩૭,
૪૩૯,૪૪૭,૪૬૬
પાટણ (ગુજરાત) ૭૯
પાટણ ગ્રંથભંડાર ૭૩
પાટણ જૈનગ્રંથભંડાર ૧૫૦
પાટણના પાલનપુરીયા ઉપાશ્રય ૨૧૭
પાટણ (રાજકાવાડા) ૨૮૯
પાટનગર (અમ.) ૨૮,૩૨,૩૩૧
પાટણ પંચાસર પોડીયા ૪૬૨
પાટણના ભંડારની પ્રશસ્તિ ૪૯
પાટણનો સરસ્વતી જ્ઞાનભંડાર ૬૩
પાટણ પાર્શ્વનાથ ૪૧૦
પાટમદેવી ૨૬,૨૮૦
પાટલીપુત્ર (પટણા) ૨૨૧
પાટલીપુત્રનગર (પટણા) ૨૫૪
પાણીના ત્રણ પ્રયોગો ૯૩
પાતાજ શેઠ ૩૨૪
પાતુરાજ શેઠ ૩૨૭
પાદરાગામ ૨૧૫
પાદઘટિકાના બોલ ૨૯૫
પાનકોરનાકા ૧૫૭
પાનવિહાર ૧૬૪
પાનવિહાર (આગરા-માળવા) ૭૯

પાનવિહાર જૈનતીર્થ ૨૩૭
પાનવિહારમંડન મહાવીર-
સ્વામીસ્તોત્ર ૧૬૪
પાબલગામ ૪૬૩
પાયચંદગચ્છ ૨૯૦,૩૦૯,૩૩૮
પાયચંદજી ૨૮૯
પાયચંદમત ૨૫૬,૨૯૦,૩૦૭,૩૦૮
પાયચંદમતની ટૂંકી પટ્ટાવલી ૩૦૮
પાયચંદમતની પ્રરૂપણા-
૧૧ બોલની સજ્ઝાય ૩૦૮
પારબેજ (ઉત્તરાધિકારી) ૨૨૪
પારસ (સાધુપારસ) પદ્મદેવ ૧૧૫
પારસકુમાર (પોરવાડ) ૭૨,૧૭૮
પારસાતા નામમાલા–
ફારશીકોશ શ્લોક ૩૯૩
પારસી ૪૫૧
પારીજગપાલ ૨૯૦
પારેખ ૨૨૬
પાલનપુર ૯,૩૦,૩૮,૫૭,૫૮,૬૦,
૮૬,૧૨૩,૪૪૬,૪૪૭,૧૫૧,
૧૫૮,૨૧૮,૨૪૮,૪૪૧,૪૪૬,
૪૪૭
પાલનપુર તપાગચ્છ ૪૨૨
પાલનપુરનો જૈનગ્રંથભંડાર ૪૦૫
પાલનપુર શીલશાખા પટ્ટાવલી ૪૨૨
પાલનપુર હેમશાખા ૩૩૦
પાલનપુરાગચ્છ ૨૪૮
પાલનપુરાશાખા ૧૯૮,૨૧૩
પાલનપુરા શીલચારિત્રશાખાપટ્ટા૦ ૪૨૨
પાલનપુરી શીલચારિત્રશાખા ૧૯૮
પાલી ૬,૮૧,૧૭૯,૨૨૩,૨૮૫,
૪૪૨,૪૪૫થી ૪૪૭,૪૪૯
પાલીના શિલાલેખો ૬
પાલીતાણા ૧૬,૨૯૧,૩૦૯,૩૧૪,
૩૮૩,૩૯૦,૩૯૪,૪૬૨,૪૬૩,
૪૬૬
પાલીતાણા (જૈન ગુરુકુળ) ૨૨
પાલ્હણ ઠ૦ ૬૩
પાલ્હણદેવી ૮૭,૧૦૭
પાલ્હણસિંહ ૮૭
પાલ્હણસી ઠા૦ શ્રીમાલી ૯૬,૯૭
પાલ્હા ઋષિ ૨૬૭
પાવાગઢ ૫૦,૧૫૩,૨૨૮,૨૪૦,
૩૯૭,૪૬૨
પાવાગઢ સંભવનાથ સ્તોત્ર ૧૫૯
પાર્વતી ઉત્સવ ૨૨૩
પાર્શ્વકલ્યાણમંદિર ૪૨૪
પાર્શ્વગણિ ૬૩
પાર્શ્વચંદ યતિ ૩૦૮
પાર્શ્વચંદ્ર ઉપા૦ ૪૧૫
પાર્શ્વનાથ ૬,૭૯,૮૪,૧૦૪,૧૨૦,
૧૭૪,૧૭૫,૧૮૭,૧૮૮,૧૯૧,
૨૧૧,૨૧૫,૨૭૫,૨૯૩,૩૩૬
પાર્શ્વનાથચરિત્ર ૧૨,૬૩,૧૪૮
બર્શ્વિનાથચરિત્ર મહાકાવ્યગ્રંથ ૨૦૦
પાર્શ્વનાથ ચૈત્યપરિપાટી ૩૮૫
પાર્શ્વનાથ જિનાલય ૧૮૨,૧૮૯
પાર્શ્વનાથ તીર્થમાલા સ્તવન ૪૧૪
પાર્શ્વનાથ તીર્થસ્તોત્ર ૧૨૭,૨૫૧,૪૨૫
પાર્શ્વનાથનું ત્રિઅર્થી સ્તવન ૧૫૩
પાર્શ્વનાથની (ધાતુની-
પ્રાચીન પ્રતિમા) ૪૨૯
પાર્શ્વનાથ નમસ્તે શ્લોક ૧૬૪
પાર્શ્વનાથ પ્રસાદ મંત્રાધિરાજ ૧૩૮
પાર્શ્વનાથ સપ્તતીર્થ સ્તોત્ર ૪૧૧
પાર્શ્વનાથ સ્તવન શ્લોક ૨૧૫
પાર્શ્વનાથ સ્તવન (પ્રાકૃતભાષા) ૬૦
પાર્શ્વનાથ સ્તવન મંત્રગર્ભિત ૩૩૨

પાર્શ્વયક્ષ ૧૮૯
પાર્શ્વવીર શ્રીમાલી શ્રાવક-
(પાર્શ્વદેવ-પાર્શ્વચંદ્ર) ૧૦૭
પાશાકેવલી ૩૮૯
પાસચંદ્રકુમાર ૧૦૩,૧૦૪
પાસચંદ્ર ગુરુભ્યો નમઃ ૩૦૯
પાસચંદ્ર મતનિરાકરણ-
નામૌકાદશ વિશ્રામ ૩૭૩
પાસડ શાહ ૬૪
પાસડ(પાષડ)સૂરિ ૬૯
પાસત્થાવાડી વડીપોષાળ ૫૭
પાસદત્ત વૃ. ૩૪૮
પાસદત્ત સોની ૯૫
પાસનાહચરિયં ૧૫૦
પાસવીરકુમાર ૧૭૩
પાસવીરચોક્સી પોરવાડ ૧૬૩
પાહિનીદેવી મોઢશ્રાવિકા (ધંધુકા) ૪૫૯
પાહુ સંઘવી ૮૬
પાક્ષિકસૂત્રવૃત્તિ ૧૪,૪૫
પાંચકલ્યાણક મહાવીર ભ૦ ૨૮૭,૨૮૮
પાંચજાવડશાહો ૨૩૯
પાંચમનું તપ ૬૫
પાંચમતપનું ઉજમણું ૧૬૪
પાંચજિનપ્રાસાદો ૧૯૧
પાંચજિન સ્તવન ૧૬૦
પાંચબોલનો પટ્ટો ૩૫૬
પાંચભાયાની પોળ ૪૭
પાંજરાપોળ (અમ.) ૪૬,૪૮,૨૫૭
પાંત્રીશ જીવનવાણી સ્તવન ૧૨૭
પિત્તલહર આદિનાથ –
જિનપ્રાસાદ (આબૂતીર્થ) ૯૯
પિત્તલહર જિનપ્રાસાદ ૨૩૬,૨૪૩,
૨૪૭
પિત્તલહરની સુખસંપત્તિ-
પાર્શ્વનાથની પંચતીર્થી ૧૬૮
પિચ્ચછન ૭૯
પિપ્પલકગચ્છ ૧૭૮
પિતાંબરદાસ ૪૪
પિરોજશાહ બા૦ ૧૫૫
પિંગલશાસ્ત્ર ગ્રંથ ૨૮૮,૩૯૩
પિંડદોષવિચાર સજ્ઝાય ૩૭૬
પિંડવિશુદ્ધિ સાવચૂરિ ૧૬૫
પિંડવિસોહી પગરણનો -
બાલાવબોધ ૨૧૬
પિંપવાડ ૨૦૯,૨૧૩,૨૧૫,૨૨૯
પીનહરો પાદરી પોર્ટુગીઝ ૪૫૯
પીપરડીની પોળ ૪૭
પીપાડનગર ૨૨૩
પીરબાવા (ગાદીધર) ૨૨
પીરની દરગાહ (શત્રુંજયતીર્થ) ૪૬૭
પીંડવાડા ૧૬૮,૪૧૫
પુદ્ગલાસ્તિકાય ૬૮
પુણ્યધન નૃપકથા ૨૦૬
પુણ્યપ્રભસૂરિ (તપાગચ્છ) ૧૬૬
પુણ્યશ્રીદેવી ૧૧૫
પુણ્યપ્રકાશ કાવ્ય ૪૧૪
પુણ્યફલ સજ્ઝાય ૨૧૯
પુણ્યરત્નગણિ ૩૦૮
પુણ્યસાર કથા ૨૦૬
પુણ્યસાર ચરિત્રગ્રંથ ૧૩૭
પુણ્યસાગરસૂરિ ભટ્ટા૦ -
(અંચલગચ્છ) ૪૬
પુણ્યસિંહ સાધુ ૧૭૬
પુન્યવિજયગણિ ૨૦૩
પુરગામ ૩૭૫
પુરવણી ૧૯,૧૧૦,૧૩૦,૧૮૫,
૨૦૪,૨૫૬,૩૫૩
પુરાદેવી ૧૫૭

પુરીકુમારી ૨૪૦
પુરિસાદાણી પાર્શ્વનાથ ૧૮૯
પુષ્કરમિત્ર ભટ્ટા૦ ૨૯૪
પુષ્પભિક્ખુ ૨૭૬
પુષ્પમિત્રરાજા સેનાપતિ ૩૧૩
પુષ્પમિત્ર ઋષિ (સ્થાનકવાસી) ૨૭૫
પુષ્પિકાઓ ૩૦૬,૩૮૫,૩૮૬
પુષ્પાબાઈ રાણી ૪૧૮
પુંડરિકસ્વામી ૨૫૧
પુંડરિકસ્વામી ચરિત્ર (સર્વ) ૧૩૮
પૂર્ણકલશગણિ ૬૦
પૂર્ણચંદ્ર ૪૫૮
પૂર્ણચંદ્રશાહ કોઠારી ૧૬૦
પૂર્ણચંદ્રસૂરિ ૧૦૮
પૂર્ણદેવ શેઠ પોરવાડ ૩,૧૦,૫૬, ૧૦૨,૧૦૪
પૂર્ણદેવ શેઠનો (વંશ) ૧૦૨
પૂર્ણભદ્રવીર ૨૫૪,૪૬૩
પૂર્ણશાહ શેઠ ૮૦
પૂર્ણિમાગચ્છ આચાર્ય (ચંદ્રકુળ) ૧૩૧
પૂનડ નાગોરી સંઘપતિ ૩૦,૭૫
પૂનપાલ ૧૫૭,૨૪૦
પૂનમસાગરસૂરિ ભટ્ટા૦ ૨૮૫
પૂનમિયા ૮,૩૪૪,૩૪૭,૩૫૦
પૂનમિયાગચ્છ ૬૦,૬૧,૭૧,૭૫, ૧૩૮,૨૭૭,૩૫૧
પૂના ૬૧,૪૩૬,૪૫૪,૪૬૩
પૂના જૈન પ્રશસ્તિસંગ્રહ ૨૩૭,૩૩૨, ૩૭૪
પૂના (હુબડ) ૧૩
પૂનાજી ઋષિ ૨૬૪,૨૭૭
પૂનાશેઠ ૧૦૪
પૂનાશેઠનો વંશ ૧૩,૧૦૪
પૂરણમલ ૨૨૪
પૂરીદેવી શ્રીમાલી ૭૨,૧૭૮
પૂર્વદેશ ૪૧૯
પૂર્વદેશ ચૈત્યપરિપાટી ૧૫૯
પૂર્વાચાર્યોના ગ્રંથભંડાર ૩૪૮
પૂર્વાધસંસ્કૃત-ઉત્તરાર્ધપ્રાકૃત-ભાષામય સ્તવન ૧૨૭
પૂંજરાજ શ્રીમાલી ૧૩૦,૨૩૯
પૂંજરાજી ટીકા ૧૩૦,૨૪૦
પૂંજાશાહ ૨૧૦,૨૯૧,૪૫૮,૪૫૯
પૂંજાજીરાવ ૧૭૭,૧૭૮
પૂંજી ઠ૦ ૧૭૮
પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર ૧૭
પુષ્પચંદ્રચરિત્ર ટિપ્પનસહ પ્રાકૃત ૭૩
પૃથ્વીચંદ્રચરિત્રની પુષ્પિકા ૧૬૫
પૃથ્વીચંદ્ર રાસ ૪૦૩
પૃથ્વીધરસાધુ પ્રતિષ્ઠિત જિનસ્તોત્ર ૧૪૦
પૃથ્વીધર (પેથડ) સંઘવી મંત્રી ૭૬,૮૧
પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ૨૯
પૃથ્વીજય જિનપ્રાસાદ ૮૩
પૃથ્વીરાજ જગમાલ ૧૬૮
પૃથ્વીસિંહ ૨૨૪
પેખડક્કાશાખા ૨૨૬
પેથડકુમાર સંઘવી ૭૩
પેથડ મંત્રી (પોરવાડ) ૧૧,૭૬,૭૭, ૭૮,૮૦,૮૧,૯૦,૯૯,૧૨૯, ૧૩૦,૧૩૨
પેથડના ગ્રંથભંડારો ૭૩
પેથડવિહાર ૭૯
પેથડશેઠ ૬૬
પેથા ઠ૦ ૬૩,૧૭૮
પેથાશાહ ૬૪
પેશાબ બંધ ૪૫૭
પૈઠણનગર ૯૨,૯૩
પોર્ટુગીઝ પાદરી પીનહરો ૩૭૮

પોઠસૂરિ ૩૦૦
પોષધપહોરી ૬૪,૨૫૮,૨૮૭
પોષધશાળા ૪૪૨
પોષાળ ધર્મશાળા ૧૮૬
પોસીના ૧૫૧,૧૬૧
પોસીના તીર્થ ૮૨,૧૫૪,૧૯૧
પોસીનાનગર ૧૭૩,૧૭૪,૧૭૫, ૧૮૭,૧૮૮,૧૮૯
પોસીના પાર્શ્વનાથ ૪૦૩
પોરવાડ એકડમલ્લ ૧૧૩
પોરવાડ જ્ઞાતિ ૮૧,૨૨૫
પોરવાડ ગૂર્જરશ્રીમાલી ૨૧૩
પોલડિયા શાખા ૨૨૬
પોલ્લાક સંઘવી પોરવાડ ૧૩૮
પ્રકાશનો બાલાવબોધ ૧૯૭
પ્રકીર્ણકતરંગ ૯૩
પ્રચંડખંડન મીમાંસા ૪૧૫
પ્રતાપવિજયજી ૩૮૮
પ્રતાપસાગર ૩૮૬
પ્રતાપસિંહ પોરવાડ (રણથંભોર) ૧૦૫
પ્રતાપસિંહ રાણા ૨૩,૨૪,૨૧૮
પ્રતાપકુશલગણિ (વચનસિદ્ધિ) ૩૯૨
પ્રતાપમલ શેઠ ૩૩૯
પ્રતિક્રમણ ૨૪૨
પ્રતિક્રમણનિત્ય ૨૫૯,૨૬૦
પ્રતિક્રમણસુત્ત અવચૂરિ ૧૪૪
પ્રતિષ્ઠાકલ્પ ૨૯૫
પ્રતિમાલેખ ૧૩,૧૭,૨૭,૧૧૮, ૨૦૯,૨૧૫,૨૨૭,૨૮૪,૩૦૯, ૩૧૮,૩૨૩
પ્રતિમાશતક ૩૩૪,૩૪૫
પ્રતિલેખનાકુલયં ૪૨૫
પ્રતિષ્ઠા જીર્ણોદ્ધાર તીર્થસ્થાપના ૧૫૭
પ્રતિષ્ઠા સોમગણિ ૧૭૩,૧૯૬
પ્રતિજ્ઞાપાલન ૮૯,૧૧૩,૨૮૨
પ્રથમ સંઘવી ૧૪૮
પ્રથમસિંહ મંત્રી ૮૧,૮૭
પ્રધાન જૈનશ્રમણ શાખાઓ ૧૨૦
પ્રદ્યુમ્નસૂરિ (રાજગચ્છ) ૧૩૭,૧૭૩, ૨૯૯,૩૧૫,૩૧૮
પ્રબંધકોશની પ્રશસ્તિ ૧૧૩,૧૧૫
પ્રચંધ ચિંતામણની કોશ ૧૦૮
પ્રબંધ પ્રબંધકોશ ૭૫,૧૦૮,૧૧૫, ૧૪૧
પ્રબુદ્ધ રોહણિયનાટક ૧૬,૧૦૮
પ્રબોધ ચંદ્રોદયગ્રંથ ૨૧૫
પ્રભાચંદ્રસૂરિ ૧૩૭
પ્રભાનંદસૂરિ ૧૩૮
પ્રભાવક ચરિત્રગ્રંથ ૧૩૭,૨૦૬
પ્રભાસ પાટણ ૧૫૨,૧૭૨,૩૧૪, ૪૧૩,૪૧૯
પ્રભુવીર પટ્ટાવલી ૨૬૦,૨૬૧,૨૬૨
પ્રભુપ્રણમુરે સ્તવન ૨૯૮
પ્રમાણપ્રકાશ સટીક ૩૭૪
પ્રામાણિક ગ્રંથ ૩૬૮
પ્રમાણસૂત્રવૃત્તિ ૪૧૭
પ્રમેયરત્નમંજૂષા ૩૯૬
પ્રમોદમંડનગણિ ૪૨૪,૪૨૭
પ્રમોદમંડનગણિની મંડનપરંપરા ૪૨૭
પ્રમોદશીલગણિ ૨૦૪,૩૩૫
પ્રમોદસુંદરસૂરિ ૨૫૧
પ્રરૂપણા વિચારગ્રંથ ૩૬૪
પ્રરૂપણા ૨૧ બોલ ૨૮૬
પ્રરૂપણાનો ભેદ ૨૭૧
પ્રલ્હાદનપુર (કલ્યાણમસ્તુ) ૪૬૫
પ્રવચનપરીક્ષા ગ્રંથ(વૃત્તિ) ૩૪૩,૩૫૪, ૩૭૩,૩૮૪
પ્રવચનપરીક્ષા પ્રશસ્તિ ૩૪૨

પ્રવચનપરીક્ષા વિશ્રામટીકા ૨૬૩, ૨૯૭,૩૦૨,૩૦૮,૩૪૭,૩૬૧
પ્રવચન સારોદ્ધાર ૨૩૧,૨૮૮
પ્રશસ્તિસંગ્રહ ૧,૨,૫,૭,૧૦,૧૨, ૧૫થી ૧૮,૪૪,૫૯,૬૩,૬૫, ૭૧,૭૨,૮૩,૧૦૧,૧૧૩,૧૧૭, ૧૨૭,૧૩૮,૧૩૯,૧૪૦,૧૪૧, ૧૪૫,૧૪૯,૧૫૦,૧૫૧,૧૫૮, ૧૬૨,૧૬૪,૧૬૫,૧૬૭,૧૭૫, ૧૮૪,૨૦૦થી ૨૦૭,૨૧૩, ૨૩૧,૨૪૨,૨૫૩,૩૨૬,૩૬૬, ૩૭૭,૩૯૧,૩૯૭,૪૦૪,૪૦૫, ૪૦૮,૪૧૧,૪૧૩,૪૨૭,૪૩૦, ૪૩૫,૪૩૬
પ્રશસ્તિયુક્ત મોટો શિલાલેખ ૧૯૦
પ્રસેનજીત રાજા ૨૫૪
પ્રશ્નોત્તર રત્નમાલાવૃત્તિ ૬૪
પ્રશ્નોત્તર સમુચ્ચયગ્રંથ ૩૫૮
પ્રહ્લાદન પાર્શ્વનાથ ૧૨૩
પ્રજ્ઞાપ્રકાશ ૨૬૮
પ્રાકૃતદ્વયાશ્રય મહાકાવ્યવૃત્તિ ૬૯
પ્રાકૃતભાષામાં વિશ્રામગ્રંથ ૩૭૨
પ્રાકૃત સજ્ઝાય ૪૪૦
પ્રાકૃત સુભાષિતસંગ્રહ ૪૦૮
પ્રાકૃત સંસ્કૃતભાષાના ગ્રંથો ૬૫
પ્રાગચંદ્રગણિ ૪૦૫
પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસ ૫૦,૬૦,૧૦૪, ૧૦૬,૧૩૯,૨૧૧,૨૧૨,૨૧૩, ૨૧૪,૩૬૩,૩૯૫
પ્રાગ્વાટ ઇતિહાસખંડ ૧૬૮,૧૭૨
પ્રાચીન ગોત્રોચ્ચાર ૨૨૬
પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ૬,૨૬
પ્રાચીન નગરો ૨૫૩
પ્રાચીન લેખકો ૨૬૦
પ્રાચીન વિશાળ જિનપ્રાસાદ ૪૨૯
પ્રાતિહાર્યાષ્ટકમય ૨૫૧
પ્રાયશ્ચિત્તૈકસાધ્યાપવર્ગ ૨૫૨
પ્રાસાદ (જિનપ્રાસાદ) પ્રકરણ ૪૨૯
પ્રાંતીજગામ ૭૧
પ્રીતમનગર ૪૪
પ્રીતિવર્ધન મહિનો ૧૩૩
પ્રીતિવિમલગણિ ૪૨૪
પ્રીમલદેવી શ્રીમતિ ૭૨,૮૭,૧૪૯, ૧૭૮
પ્રિયંકરનૃપચરિત્ર (કથા) ૧૬૫,૧૯૮
પ્રેમકળા બેગમ ૩૦
પ્રેમચંદ્રગણિ ૪૦૫
પ્રેમજી ઋષિ ૨૭૩
પ્રેમલદેવી ૪૫૮,૪૫૯
પ્રેમવિજયગણિ (તપાગચ્છ) ૬૭
પ્રેમસાગરગણિ ૩૮૮
પ્રેમસાગરમુનિ ૩૭૪,૩૮૧
પ્રેમસાગર વાચનાચાર્ય ૩૮૪
પ્રેમાભાઈશેઠ પ્રમુખ ૪૭
પ્રેમાભાઈ હોલ ૪૮

(ફ)

ફતાશાની પોળ ૪૬, ૪૭
ફતેખાન ૪૯
ફતેહપુર ૩૦૬
ફતેહભાઈની હવેલી ૪૭
ફતેહપુરસિક્રી ૨૦૦,૨૧૮,૩૯૬,૩૯૯, ૪૧૦,૪૧૧,૪૧૨,૪૧૬,૪૨૬
ફતેહસુંદરગણિ ૧૮,૬૭
ફાનલાકોક્કા ૨૨૦
ફાર્બસ સભાના ગ્રંથ સંગ્રહ ૩૭,૪૦
ફરમાન ૨૦,૨૨,૨૩,૩૧,૪૯,૫૫, ૧૫૨,૩૫૪,૩૮૩,૩૯૬,૪૦૨, ૪૦૬,૪૨૧

ફરસરામ ૭૨
ફરુખશિયર બાદશાહ ૨૯૮,૩૦૪
ફારસી ભાષા ૪૦૬,૪૧૪
ફારસીમાં પાંચ ફકરા ૩૬૯
ફાલના સ્ટેશન ૧૮૦
ફલોધિ ૩૦૭,૪૨૮
ફલોધિ પાર્શ્વનાથ ૪૦૧
ફુલોની આંગી ૨૫૮
ફુરમાનવાડી ૪૪,૧૩૬,૧૫૪
ફુલબાઈ દેવી ૨૭૦
ફિરંગી સંસ્થા ૫૩
ફિરંગી હાકેમ ૫૩
ફિલણીગામ ૧૪૯
ફિરોજશાહ તુઘલખ ૩૩,૩૪
ફિરોજશાહ બાદશાહ ૧૧૪,૨૫૬
ફેરુ ઠ૰ (ફેર) ૧૧૭,૧૧૮,૧૩૮
ફોજદાર કોલોની ૪૭
ફોફલિયાશ ૨૨૬
ફોરિયા શાખા ૨૨૬
ફળાદેશ ૨૧૭

(બ)

બખતમલજી ઋષિ ૨૬૯
બખત્યાર ખિલજી ૩૦
બગદાદ (અરબસ્તાન) ૨૧૯
બગડીગામ (રાજ.) ૨૭૩
બજવાડા ૩૦૫
બઢનગર ૩૨૪
બત્રીશ સુત્રોના ટબા ૨૬૧
બદનાવર ૧૫૭
બદુરા શાખા ૨૨૬
બનારસ ૩૩
બન્ધમોક્ષાપગમ ૨૫૨
બનાસ અનૂપનદી ૨૨૩
બનારસીદાસ જૈન ડૉ. ૨૧૯
બનારસીદાસ શ્રીમાલી (જાનપુર) ૨૯૨
બનારસીની પ્રાકૃત ગ્રંથ પરિષદ ૧૦૩
બનારસીયમત ખંડન ૨૯૨
બનારસીદાસ (પંડિત જૈન-
શ્રીમાલી) ૩૧૯,૩૨૦,૩૨૧
બનૂડ ૩૦૭
બપ્પક દુઃસાધ્ય વંશ ૧૧૩
બપ્પભટ્ટિસૂરિ ૩૭૫
બરલૂટ ગામ ૨૪૩
બરલૂટના જિનાલય ૩૭૧
બલ્હણ પંચાશિકા ૩૮૯
બલિનરેન્દ્ર કથા ૨૪૮
બહલોલ લોદી ૩૫
બહાદુર શાહ બાદશાહી ૫૨,૫૩,૧૨૮
બહાદુર આલમ મો૰ બા૰ ૩૯૮,૪૧૩
બહુચરાજી ૧૪૬
બહુઋચ ૨૫૨
બહેરામખાન હાકેમ ૩૬
બહેરામપુર ૪૩
બ્યાવર ૨૧૮
બંગાળ ૧૩૪
બંદીગામ ૨૮૪
બંધવિધાન ૫૯
બંધહેતૂધ્યત્રિભંગી અવચૂરિ ૪૨૩,૪૨૫
બંધ છત્રીશીની અવચૂરિ ૪૨૫
બંભણવાડા ૧૯૮
બંભણવાડુ ગામ ૪૧
બંભૂલી ગામ ૨૪૬
બાડમેર ૪૩૩
બાણ કવિ ૩૧૮
બાફણા જ્ઞાતિ ૩૦૨
બાદરમલ દોશી ૩૩૬
બાદશાહ ૩૫,૯૬,૨૬૧,૨૯૨,૩૨૮,
૩૯૬,૪૦૧,૪૦૬,૪૦૭,૪૧૭,૪૩૯

બાદશાહી ફરમાન ૨૪૦
બાદશાહો ૭૫,૧૩૭,૨૩૪
બાદશાહી ઝવેરી ૩૮૦,૩૮૧
બાદશાહનું આમંત્રણ ૪૦૧
બાદશાહ નગર ૪૩૦
બાબર બા૦ ૩૫,૧૬૮,૨૨૩
બાબાયક્ષ ૧૫૫
બાંબી ભટ્ટે (બાલ-સરસ્વતીનું બિરુદ) ૨૧૪
બાબી વંશી ૩૯૨
બામણવાડાજી તીર્થ ૨૨૯
બામણવાડા ૩૧૫
બારબોલનો પટ્ટક ૩૫૪,૪૨૬
બાર ભાવનાની સજ્ઝાય–ઢાળ ૩૯૫
બારબોલનો રાસ ૩૫૨,૩૬૪
બારવ્રતધારી શ્રાવક ૨૮૮,૪૪૩
બારાપંથી ૨૬૬,૨૬૭,૨૭૨,૨૭૩
બારેજા ૪૩૭,૪૬૨
બાલચંદ્રસૂરિ (રાજગચ્છ) ૬૦
બાલદાગામ ૨૩૦
બાલભારત ૬૦
બાલમુનિ ૨૪૧
બાલાક સંઘપતિ ૧૬૫
બાલાપુર (વરાડ) ૨૬૫,૨૬૬,૨૬૭, ૨૭૦,૨૭૨
બાલાવબોધ ૨૧૬
બાલાવબોધ (ગુજરાતી) ૩૧૦
બાલાસર ૧૧૫
બાલુરાજ ૧૫૨,૧૭૨
બાલોતરા રેલ્વે સ્ટેશન ૪૩૦,૪૩૩
બાવન જિનાલય મંદિર ૪૩૧
બાવીશટોલા ૨૫૭,૨૬૭,૨૬૮, ૨૭૧,૨૭૩
બાહડ સંઘપતિ ૮૬
બિકાનેર ૧૩૨,૨૨૧,૨૨૩,૩૦૧, ૩૦૩થી ૩૦૭,૩૪૩,૩૪૪, ૩૪૬,૪૪૦
બિલ્હણ શેઠ ૬૬
બિંબ પરીક્ષા પ્રકરણ ગ્રંથ ૧૧૮
બીજામત (વિજયમત) ૨૭૭
બીજામત પરંપરા (લોંકા-ગચ્છની શાખા) ૨૭૭
બીજી પરંપરાઓ ૩૩૫
બીબી કોડાઈ ૪૬૭
બીબીદેવી ૯૬
બીબી નામની માતા ૪૨
બીબીપુર ૪૨,૩૮૨
બીલીમોરા ૪૬૨
બુદ્ધિ શ્રાવિકા ૩૦૬
બુદ્ધિકુશલગણિ ૪૧૪
બુદ્ધિનિધાન શાહ ૪૦૫
બુદ્ધિબલ ૧૧૧
બુદ્ધિસાગર ગ્રંથ ૯૩
બુદ્ધિસાગર તરંગ ૯૨
બુદ્ધિસાગર–બુધ્યબ્ધિ ૧૫૬
બુદ્ધિસાગરસૂરિ ૭૦
બુદ્ધિસાગરસૂરિ સમાધિ મંદિર ૬૭
બુદ્ધિસાગરસૂરિ સંગ્રહિત જૈન ધાતુ-પ્રતિમા લેખસંગ્રહ ૭૦,૧૦૩,૨૪૪
બુદ્ધિસાગરગણિ ૧૮
બુદ્ધિસાગરસૂરિ ૨૫૪,૩૩૭,૩૫૧, ૪૪૧,૪૪૩
બુરહાનપુર ૧૩૦,૧૬૬,૨૭૨,૩૦૯, ૩૧૦,૪૦૧,૪૦૮,૪૧૮,૪૧૯
બુલઢાણા ૩૦૫,૩૦૭
બુહલર ડૉ. ૭૫
બૂચા ગોત્ર ૨૨૬
બૂટેરાયજી મ. પૂ. ૪૩૭

બૂટેરાયજી મ.ની પરંપરા ૨૦૪
બૂદી ખાટૂ ગામ ૧૬૭
બૂરાનપુર ૩૭૬
બૃહત્કલ્પસૂત્ર ૨૨૩
બૃહત્કલ્પસૂત્રની મોટી ટીકા ૩૩૧
બૃહત્કલ્પભાષ્યની ટીકા (ગ્રંથ) ૩૫૧
બૃહત્કલ્પભાષ્યની સુખબોધિકા-
ટીકા (ગ્રંથ) ૧,૭,૧૧
બૃહત્ તપાગચ્છ ૧૫,૩૮૬
બૃહત્ સંગ્રહણી અવચૂરિ ૪૧૪
બૃહદ્ ગચ્છના રામસંમીયાવટક ૨૧૯
બૃહન્નવ્યક્ષેત્ર સમાસ ૧૪૦
બે આચાર્યોની બે શાખાઓ -
(તપગચ્છ) ૩૬૧
બેગમ બીબી ૩૮૦
બેદરપુર (નગર) ૧૬૦,૨૧૪
બે શાખા ગચ્છો ૨૪૯
બે શ્વેતાંબર જૈનતીર્થો ૨૭૯
બૈરગામ ૨૮૫
બોધ પ્રદિપિકા ૩૯૭
બોરીદપુર ૪૧૮
બૌદ્ધ દીવ્યદાન ૩૧૩
બૌદ્ધાનંદ (બૌદ્ધાચાર્ય) ૩૧૩
બ્રહ્મચંદ્ર સંવરી ૨૯૦,૩૦૮
બ્રહ્મચર્યવ્રત ૧૧૩
બ્રહ્મમંડન ૯૬,૧૨૬
બ્રહ્મમત ૨૫૬,૨૯૦,૨૯૧
બ્રહ્મક મનિયસિદ્ધિ ૨૫૩
બ્રહ્મસૂત્રના શાંકર ભાષ્યની ટીકા ૩૧૫
બ્રહ્મત્રૃષિ ૨૯૦,૨૯૧
બ્રહ્મર્ષિમત ૩૧૦,૩૧૧
બ્રહ્મણગચ્છ ૧૩૮
બ્રાહ્મણવાડા ૪૧,૨૨૯,૨૫૨
બ્રાહ્મણવાડા મહાસ્થાન ૨૨૯
બ્રાહ્મણી સાહિત્ય ૨૫૪
બ્રાહ્મણો ૨૫૪

(ભ)

ભક્તામરસ્તોત્ર ૭૩,૩૩૦,૪૦૦,
૪૧૮,૪૨૧,૪૨૯
ભક્તામર સ્તોત્ર મહાત્મ્ય ગ્રંથ ૨૦૬
ભક્તામર સ્તોત્ર (ૠષભદેવ–
પદામ્બુજકાવ્ય) ૩૭૨
ભક્તામરસ્તોત્ર વૃત્તિ ૪૦૫,૪૦૬,
૪૦૮
ભક્તામર સ્તોત્રનો-
(અધિષ્ઠાયકદેવ) ૪૧૮
ભક્તામર સ્તોત્રના ૪૪ કાવ્યો ૩૧૮
ભક્તાદેવી ૩૦૬
ભક્ત ૠષિ ૨૬૭
ભક્તિકુશલગણિ ૪૧૩
ભક્તિચંદ્રગણિ ૨૦૬,૪૦૪
ભક્તિમુનિ ૨૫૩
ભક્તિવિજયગણિ ૪૫૬
ભક્તિસાગરગણિ ૩૫૭,૩૬૨,૩૬૪,
૩૮૧
ભક્તિસાગર (રાજસાગર) ૩૭૮
ભક્તિસિંહ ૨૨૫
ભગવત્ સ્તુતિ ૩૫૮
ભગવતીસૂત્ર ટીકા ૧૧,૧૮,૯૪,૯૯,
૧૫૩,૨૫૯,૨૭૬
ભગવાનદાસ ૨૨૪
ભટનેરગામ ૩૦૫
ભટનેરા ગોત્ર ૨૨૬
ભટ્ટારક પરંપરા ૨૮૫
ભટેવરા ૩૧૪
ભટ્ટપાદ (મીમાંસક) ૩૧૪
ભટ્ટારક પટ્ટાવલી ૩૮૩
ભટ્ટારકોની ગાદી ૩૧૮

ભટ્ટારકો દિગમ્બર ૩૧૮
ભટ્ટારકપદ ૩૯૩,૪૫૯
ભટ્ટારકપદ (ક્રિયોદ્ધાર) ૪૩૬
ભટ્ટી રાજપૂત ૩૩
ભડેલશાખા ૨૨૬
ભદુઆ શ્રાવક ૩૫૬
ભર્તુભટ્ટ રાજા ૧૯
ભદુઆનો મત ૩૫૬
ભદ્રનો કિલ્લો ૧૬૯
ભદ્રપ્રાસાદ ૨૦૯
ભદ્રબાહુ સ્વામી ૧૨૭,૧૩૯,૨૫૪
ભદ્રબાહુ ચરિત્ર ૨૬૦
ભદ્રબાહુની મૂર્તિ ૪૫૮
ભદ્રાવતીનગરી ૭૬
ભયરદાનજી આચાર્ય ૩૦૫
ભયંકર દુકાળ ૩૧૩
ભરટક દ્વાત્રિંશિકા ૧૬૫
ભરતપુરગામ ૨૮૨,૨૮૪,૨૮૫,૩૦૬
ભરતપુરમાં પલ્લિવાલનું મંદિર ૨૮૩
ભરતેશ્વર બાહુબલી રાસ ૬૦
ભરહેસર બાહુબલી વૃત્તિ ૨૦૬
ભલમલ્લ રાવ ૨૨૫
ભલ્લુજી શાહ ૨૯૮
ભરૂચ ૩૩,૩૮,૬૪,૬૯,૧૪૪,૨૮૮,
૩૧૩,૩૧૪,૩૭૫,૩૭૭,૪૫૮
ભરૂચા પોષાળના ગ્રંથભંડાર ૭૨,૭૩,
૧૬૫
ભવત્રયસ્તવન ૧૨૭
ભવ્યજન ભયાપહારક ૨૫૧
ભવભવના બાલબોધ ૧૬
ભવાનીચંદ્ર મુનિ ૪૦૪
ભવાનીદાસ વીશા ઓશવાલ ૪૦૪,
૪૦૫
ભવિક પ્રકરણ ૪૧૬
ભવિષ્યવાણી ૪૯,૧૨૦,૧૨૧,૧૨૩,
૩૯૬,૪૨૦
ભવો ૩૫૬
ભસ્મગ્રહ ૨૬૨,૪૩૭
ભાગચંદ્રજી ઋષિ ૨૬૮
ભાગસાગરજી ૨૦૮
ભાગચંદ્ર શાહ (સૂરવંશ) ૩૦૪
ભાગ્યનંદિસૂરિ ૨૪૮
ભાટ કવિ ૪૩૭
ભાણ રાજા (ઈડરના) ૪૨૭,૪૩૬
ભાણજી ઋષિ ૨૬૩,૨૭૭
ભાણજી શાહ ૨૯૮,૩૦૨,૩૯૯
ભાણા ઋષિ ૨૮૮
ભાણરાવ ૨૨૪,૩૨૪
ભાણચંદ્ર ૪૦૧
ભાણવિજયગણિ ૪૦૨
ભાણસી સોની જૈન ૪૬૬
ભાણેજ ૪૫૮
ભાણડાગાર પુષ્પિકા (સંઘવી-
પાટકાસ્થિત પાટણ) ૬૨
ભાદા વ્ય. પોરવાડ ૨૧૪
ભાદા કાના સંઘવી ૨૨૯
ભાનુચંદ્રગણિ મહો૦ ૪૩,૨૦૬,૨૬૦,
૨૭૯,૩૬૫,૩૯૬,૩૯૯,૪૦૦,
૪૦૧,૪૦૨,૪૦૩,૪૦૫,૪૦૭,
૪૦૮,૪૨૦
ભાનુચંદ્ર ચરિત્ર ૪૦૮
ભાનુમેરુગણિ ૧૮
ભાભર ૮૮
ભાભર શેઠ ઓસવાલ ૨૩૭
ભામાશાહ શેઠ ૨૪
ભીમાશાહ નાહટા ૩૦૨
ભામા કાવડિયા ૩૦૨
ભાયચંદ નગીનદાસ ઝવેરી ૧૧૯

ભાયચંદશાહ દોશી ૪૧૩
ભારજા (ગામ) ૧૫૪
ભારત ૩૦,૬૦,૭૯,૧૩૪,૧૩૫, ૨૨૫,૨૩૪,૨૫૮,૨૬૩,૨૯૬, ૩૧૩,૩૧૪
ભારત લોકશાહી ૪૦,૪૭,૫૪
ભારત - પાકિસ્તાન ૪૩૩
ભારતના જૈન સંઘ ૫૮
ભારતની સંસ્કૃતિ ૧૨૭
ભારતવર્ષ ૭૫,૯૦
ભારતવર્ષના સમસ્ત શ્વેતાંબર જૈનો ૧૮૬
ભારુકચ્છશાળા ૧૬૫
ભારત સર્વત્રદેશ ૩૧૨,૩૧૫,૩૧૯
ભારતીય રાજ્યોંકા ઇતિહાસ ૨૦
ભારમલ કાવડિયો શાહ ૩૦૨
ભારમલજી મહાવિદ્વાન ૪૧૮
ભારમલ્લ (કચ્છના રાજા) ૪૧૮
ભારમલજી ઋષિ ૨૭૪
ભારવિ ૧૪૭
ભાલ્હા મંત્રી ઓશવાલ ૧૬૭
ભાલ્હા શાહ (સાલ્હાશાહ) ૮૮,૨૩૭
ભાવચંદ્ર ગણિ ૧૭,૪૦૪
ભાવડારગચ્છ ૭૧
ભાવડશાહ શેઠ (મહુવા) ૮૨,૯૬
ભાવદેવસૂરિ ૧૨
ભાવનગર ૧૮૪,૨૨૩,૩૭૬,૪૨૯, ૪૬૨
ભાવનગર પ્રાચીન સંશોધન-સંગ્રહ (ગ્રંથ) ૪૮
ભાવપ્રકાશ સ્વોપજ્ઞ ટીકા ૪૨૫
ભાવરાજગણિ ૧૬૫
ભાવવિજયગણિ ૨૧૨,૩૩૯,૩૫૨, ૩૬૪,૪૩૬
ભાવવિજયગણિની મોટી પરંપરા ૩૬૪
ભાવસર્વજ્ઞનાન્યાયસારીની સંસ્કૃત ૧૬૬
ભાવસાગરગણિ ૩૮૭
ભાવસુંદરગણિ ૨૬૪
ભાવાચાર્યગચ્છ પટ્ટાવલી ૧૩૮
ભાવસાર ૨૬૬,૨૭૩
ભાવસાધુ ૨૮૮
ભાવિચતુર્વિંશતિ જિન સ્તવન ૧૨૭
ભાષ્યત્રયચૂર્ણિ ૧૫૩
ભાષ્ય ૨૭૬,૨૯૧
ભાંડાર ઈન્સ્ટીટ્યૂર પ્રશસ્તિ ૪૦૪
ભાંડારકરની નોંધ ૨૧૫
ભાંડારકર ઈન્સ્ટીટ્યૂર ૧૫
ભાંડરાજ ૩૦૧
ભિન્નમાલ ૨૮,૩૧૪,૩૭૬
ભીકૂખુરાય કલિંગનો રાજા ૩૧૩
ભીખમચંદજી ઋષિ ૨૭૪,૨૭૩
ભીખમજી ઋષિ ૨૫૫
ભીડભંજન પાર્શ્વનાથ ૪૬૨
ભીમચોપાઈ ૧૬૯
ભીઘર ગોત્ર ૨૨૬
ભીમદેવ સંઘવી મંત્રી ૫,૮,૯,૫૦, ૫૭,૫૮,૮૭,૧૧૫,૧૧૬,૧૨૨, ૧૨૪,૧૪૯
ભીમદેવી સોની ૫૭
ભીમ પોરવાડ મંત્રી (શંખલપુર) ૬૪
ભીમદેવ સોલંકી રાજા ૭૪
ભીમદેવ ભોળા રાજા ૭૪
ભીમજી સોની સં૦ શ્રીમાલી ૮૮,૯૦ ૮૯,૯૫,૧૪૪,૧૬૯,૪૫૯
ભીમજી ભાવસાર કવિ ૨૬૭
ભીમજી મહાકવિ ૨૬૭,૪૧૮
ભીમરાજ શેઠ ૪૪૨
ભીમવિજયગણિ ૪૨૦

ભીમવિહાર ૨૨૮
ભીમસિંહ રાણો ૨૮,૩૧,૧૦૩
ભીમાજી ઋષિ ૨૬૪,૨૭૮,૩૦૨
ભીમાશાહ (ગૂર્જર શ્રીમાલી)-
સંઘપતિ ૭૯,૯૯,૧૦૦
ભીલડિયાનગર (ભીલડી દિવ્યજ્ઞાન)
૧૦૩,૧૩૨,૧૩૩,૧૩૭,૧૬૩
ભીલ ઠાકોર ૩૪૧,૪૫૪
ભીલનો ટેકરો ૩૯
ભીલ લૂટારુ પલ્લીપતિ ૮૯,૯૦
ભીવસેનજી ભટ્ટારક ૨૦૮
ભીંડરક ૩૦૩
ભુવનકીર્તિસૂરિ ભટ્ટારક ૪૫૯
ભુવનચંદ્રસૂરિ ૫
ભુવનચૂલા સાધ્વી મહત્તરા ૧૪૭
ભુવનતિલકસૂરિ ભટ્ટા૦ (તપા-
વૃદ્ધપોષાળ) ૪૫૮,૪૫૯
ભુવનધર્મ ઉપાધ્યાય ૧૫૪
ભુવનપાલ રાજા ૧૯
ભુવનભાનુ ચરિત્ર ગદ્ય ૨૪૯
ભુવનસુંદરસૂરિ (ભુવનવર્ધન–
ભુવનચંદ્રસૂરિ) ૯૧,૧૪૬,૧૫૦,
૧૫૨,૧૫૪,૧૫૫,૧૫૬,૧૫૯,
૧૯૪,૨૧૪
ભુવનસોમગણિ ૨૪૫
ભૂકડિયા મત ૨૫૨
ભૂજ (કચ્છ) ૩૯૩,૪૧૮
ભૂતાજી ઋષિ ૨૬૪,૨૭૮,૩૦૨
ભૂતિ ગામ ૨૪૩
ભૂપત ૨૨૪
ભૂપાલ શ્રીમાલી (લઘુ-
શાલિભદ્રનું બિરુદ) ૮૩
ભૂભડ ઠ૦ ૭૨,૧૪૯,૧૭૮
ભૂમંવશેઠ ૨૧૫
ભૂલાચ સંઘપતિ ૩૩૨
ભૂષણ શાખા (ગચ્છ) ૧૫૫
ભેરવચંદ કવિ ૪૬
ભૈરવસ્વામી આચાર્ય ૩૦૩
ભૈરવદેવ ૪૪૨,૪૪૩,૪૪૭
ભૈરવની સ્થાપના ૪૫૬
ભૈરવ યક્ષ પ્રસન્ન ૩૦૩
ભોજકવિ ૧૪૭
ભોજક જૈન ૧૦૪,૨૩૩
ભોજદેવ પરમાર ૮૭,૯૩,૧૨૯
ભોપતન નવલખાશાહ ૩૦૬
ભોજરાજ ૮૮,૨૨૩
ભોજરાજ આચાર્ય ૩૦૬,૩૦૭
ભોજરાજજી ઋષિ ૩૦૬
ભોજસાગરગણિ (મહાતાર્કિક) ૨૧૬,
૩૮૮,૩૯૧,૪૫૩
ભોજસાગરગણિની પરંપરા ૪૬૬
ભો. જે. (સાંડેસરા) ૨૯
ભોંયણી તીર્થ ૨૮૨,૪૨૮

(મ)

મકસુદાબાદ ૩૦૬
મકરબખાન સૂબા ૨૯૪
મકબુલ વઝીર ૩૩
મકાખાડી ૯૮
મગધદેશ ૨૫૫,૩૧૩
મગનલાલ કરમચંદનું ડહેલું ૪૭
મગરવાડા તીર્થ ૪૨૯
મગરવાડા ૩૩૫,૩૩૮,૪૪૧,૪૪૩,
૪૪૪,૪૪૬,૪૪૭,૪૪૮,૪૪૯,
૪૫૪,૪૬૦,૪૬૩,૪૬૫
મગરવાડા પગની પિંડીની પૂજા ૪૪૯
મગશીમંડન પાર્શ્વનાથનું સ્તવન ૩૩૭
મગશી પાર્શ્વનાથ ૪૧૧
મચ્છુ કાંઠો ૪૧૮

મજ્જાપદ્રગામ ૧૫૭,૨૧૪,૨૧૬
મજ્જાપદ્ર (મજેરાનગર) ૨૨૭
મડાહડગચ્છ (ચંદ્રકુળ) ૧૩૦
મણિપુર (અમ.) ૩૯,૪૪
મણિરત્નસૂરિ ૨,૩
મણિલાલજી મુનિ (સ્થાનકવાસી) ૨૫૮, ૨૬૧
મણિલાલજી મુનિ સ્થાનો પ્રાચીન સંક્ષિપ્ત ઈતિહાસ ૨૬૭
મણિસાગરગણિ ૩૭૬
મતિચંદ્રગણિ ૩૬૮
મતિસાગરગણિ ૧૫
મત્સ્યોદરરાસ ૨૧૯
મથુરા ૨૮૪,૩૧૪,૪૧૯
મદનગોપાલ હવેલી ૨૯૯
મદનપુર ૧૬૧
મદનશેઠ શ્રીમાલીનો વંશજ ૪૯,૬૫, ૧૧૬,૨૩૦,૨૩૪
મદનસૂરિ ૩૩
મહાનંદવિમલ ગચ્છ ૨૦૨
મદુરા ૩૧૫
મદુરાના દેવાલની કમાન ૩૧૫
મધુકર ગચ્છ ૬૦
મધુટી (મહુડી) ૬૮
મધુમંજરી નામે નાટક ગ્રંથ ૧૩૦,૨૩૯
મધ્યકપુર ૭૯
મધ્યમિકા ૩૧૪
મધ્યાચાર્ય ૩૧૪
મનકાઈદેવી ૧૦૦
મનપરાજ ૩૨૨
મધ્યમષટ્ત્રિંશજ્જલ્પવિચાર ૩૬૪, ૩૮૨,૩૮૮
મનમાંકડાની સજ્ઝાય ૨૧૯
મનસુખભાઈ ભગુભાઈ હાઈસ્કૂલ ૪૮
મનમોહન પાર્શ્વનાથ (કંબોઈતીર્થ) ૪૬૧
મનોહરદાસ ૩૦૬,૩૮૩
મન્હ જિણાણંની ટીકા ૨૪૯
મન્હ જિણાણંની સજ્ઝાય-મોટી ટીકા ૨૪૮
મયગમસાગર ગણિ ૩૯૦
મયણલ્લાદેવી ૩૩,૧૧૬
મયુર કવિ ૩૧૮
મયૂરદાસ ૨૨૪
મલકાપુર ૪૧૮
મલજી ઋષિ ૨૬૭
મલયકીર્તિગણિ ૭,૬૫
મલધારગચ્છ ૩૩,૬૦,૭૪,૧૦૧,૨૪૨
મયારામજી મ. ૨૬૮
મલધારી-પૂનમિયા – બૃહદ્વિજયગચ્છ ૨૮૫
મરિચી ૩૫૬
મલયચંદ્રસૂરિ (ભટ્ટા) ૫,૨૧૯,૩૦૦
મલયસિંહ શાહ ૧૪૯,૧૭૮
મલયાસુંદરી ચરિત્ર ૧૩
મલિક અઈબુક ૧૧૨
મલિક કાફર સૂબો ૩૨,૩૫,૩૬,૭૮, ૭૯,૮૬
મલ્લિનાથ ૨૮૨
મલ્લિષેણસૂરિ ૬૦
મલેક ખુશરૂ કાફર ૩૨,૧૨૮,૧૨૯
મલેક ગોપી બ્રાહ્મણ (વડનગર) ૫૧
મલેક નગદલ (ખેતાબ) ૫૪
મલેક નગદલનું બિરુદ ૩૪૯,૪૩૯, ૪૧૫
મલ્લ આચાર્ય ૩૧૩
મહણદેવી ૮૭
મહણસિંહ પોરવાડ ૭૨
મહણસિંહ (પલ્લીવાલ) ૮૭

મહણસિંહ શેઠ દુઃસાધ્યવંશ ૩૩,૧૧૩, ૧૧૪,૧૧૫,૧૧૬,૧૪૧
મહર્ધિક જૈન ૧૦૯
મહમ્મદ કાસીમ ૨૮
મહમ્મદ ખીલજી બા૦ ૧૪,૯૨,૯૪, ૧૬૬
મહમ્મદ ગિઝની ૨૮,૨૯
મહમ્મદ તુઘલખ ૩૨,૩૪,૩૫,૩૭, ૧૧૪
મહમ્મદ બેગડો ૪૧,૪૨,૪૯,૫૦, ૫૧,૮૫,૧૬૭,૨૨૮,૨૩૦, ૨૩૩,૨૩૪
મહમ્મુદ બા૦ ૩૩,૩૭,૫૪,૧૨૯, ૧૬૬
મહમ્મુદ શાહ બા૦ ૧૧૭,૨૩૩
મહમ્મદ યુસુફખાન સૂબા ૪૧૩
મહાકાવ્યની (વિજય દીપિકા) ટીકા ૨૧૭
મહાખાન બા૦ (શાહના સાળા) ૩૦૪
મહાજન મુક્તાવલી ૪૨૦
મહાગોપ (મહાસાર્થવાહ) ૧૨૭
મહાદેવ ૨૮૮
મહાદેવ સંવરી ૨૨૭,૨૪૩
મહાનંદગણિ ૪૧૭,૪૧૯,૪૨૦,૪૨૧
મહાનંદસાગરસૂરિ ૨૮૧,૨૮૨,૨૮૩
મહાનંદસૂરિ ૨૮૪
મહાયોગી ૪૦૪
મહારાવ લખપતિ દુવાબૈલ ૩૯૩
મહાનિશીથસુત્ત પ્રશસ્તિ ૧૧૭
મહારાવ લખપતિ મરસિયો પદ્ય ૩૯૩
મહારાષ્ટ્ર (મુંબઈ) ૨૨૫
મહાવિદેહ ક્ષેત્ર ૩૦૨
મહાવિદેહકુમાર ૧૨
મહાવિદ્યાવિંડબન વૃત્તિ ૧૫૯
મહાવિદ્યાવિંડબન ટિપ્પન વિવરણ ૧૫૯
મહાવીર ચરિત્ર ૩૬૨
મહાવીર જયન્તી વિશેષાંક (અંક) ૨૨૦
મહાવીર જિન સ્તોત્ર ૨૫૨,૩૭૫
મહાવીરજી તીર્થની સ્થાપના ૨૮૧
મહાવીર જિનપ્રાસાદ ૧૩૫
મહાવીર નમસ્કાર કલ્યાણક ૨૯૧
મહાવીર પટ્ટપરંપરા પટ્ટાવલી ૨
મહાવીર પુરંતીર્થ ૪૬૩
મહાવીરસ્વામીનું મંદિર ૬૬,૧૮૭
મહાવીરસ્વામી નિર્વાણ ૧૩૪
મહાવીરસ્વામી ૧૧,૧૫,૨૧,૨૨,૩૩, ૫૫,૬૭,૭૮,૭૯,૮૪,૯૯, ૧૧૨,૧૨૦,૧૩૩,૧૩૪,૧૪૬, ૧૫૪,૧૫૫,૧૭૩,૧૭૪,૧૭૯, ૧૮૭થી ૧૮૯,૧૯૧,૨૦૨, ૨૨૯,૨૩૦,૨૮૨,૨૮૪,૨૯૯, ૩૦૧,૩૦૪,૩૧૦,૩૭૨,૪૩૦, ૪૩૯,૪૫૮,૪૬૨
મહાવીરસ્વામી સ્તવન ૩૯૫,૪૦૩
મહાવીરસ્વામી શ્વે.જૈનતીર્થ ૨૮૩,૨૮૪
મહાવીર ષટ્ભાષામય સ્તવન ૧૬૧
મહાસમુંદ ગામ ૨૧૮
મહાહર્ષ - મહાનંદ ૧૫૬
મહાવીર સોસાયટી ૪૭
મહિકાંઠે ૭૦
મહિકાવતી નગર ૬૮,૭૦
મહિરાજ દોશી ૧૬૧,૨૪૬
મહિમલચ્છિ પઠનાર્થ ૨૩૨
મહિમાશ્રીજી મ. સાધ્વી ૨૧૦,૨૧૧
મહિરાજગણિ ૭૩
મહિપ વાઘેલા ૩૭
મહિમલચ્છિ યોગ્યં સવૃત્તિ-પુદ્ગલ છત્રીશી ૨૩૨

મહિમનગર (મહિમપુર) ૩૦૨
મહિમાસાગર ગણિ ૩૮૯
મહિમાસૂરિ ૩૬૩
મહીનદી ૭૦,૮૯
મહીપતરામ રા. સા. ૫૦
મહીપાલ રા (મેપા) (જૂનાગઢ) ૧૪
મહીકલશગણિ ૧૬૦,૧૬૧,૨૪૬
મહીકાંઠા ૧૫૩
મહીરાજ ૧૫૨
મહીપાલચરિત્ર ૧૫
મહીસમુદ્રગણિ ૨૧,૧૬૧,૨૨૮,૨૪૬
મહુડી (મહિકાવતી) ૬૮,૭૦,૩૩૬, ૩૩૭
મહુવા ગ્રંથભંડાર ૫૭,૬૧
મહુવાનો સંઘ ૫૭
મહુવાનો સરસ્વતી ભંડાર ૬૩
મહુવા ૯,૬૨,૮૨,૧૫૨,૧૭૦,૧૭૨
મહુવાબંદર ૪૬૨
મહેન્દ્રસૂરિ (અંચલગચ્છ) ૧૩૮,૨૦૭
મહેશ્વર કવિ ૮૭
મહેન્દ્રવર્મા રાજા ૩૧૫
મહેમદાવાદ ૫૨
મહેરામદાસજી રાજા ૨૨૨
મહેવાનગર ૪૩૧
મસાઉદગાજી ૨૮,૨૯
મહેસાણા ૧૯૯,૨૧૫,૨૮૯,૨૯૦, ૪૦૦,૪૩૯
મહેશ્વરગામ (મહેસાણા) ૧૪૨
મસાણેશ્વર મહાદેવ (મસેશ્વર મહાદેવ) ૬૭,૪૫૬
મસુંદાગામ ૨૧૮
મસુંદુનગર ૨૩,૨૧૮,૪૨૦
મક્ષીજી ૯૬,૧૫૧
મક્ષીજી તીર્થ ૧૯૩
મક્ષીજી પાર્શ્વનાથ ૯૪,૯૬,૧૯૩
મક્ષુદાબાદ ૨૬૮
મંજૂદેવી ૧૭૫
મંડનમંત્રી (કવિ) ૮૬,૮૭,૧૧૭,૧૨૯
મંગલજી ઋષિ ૨૬૯,૨૭૪
મંગકવિ (પાટણ) ૨૧૭
મંગલપુર ૭૮
મંગાદેવીકુમારી ૧૦૦
મંગા(મંગુ)દેવી ૩૭૨
મંગુદેવી ૯૮
મંદસોર ૯૬,૩૭૬
મંડન રાજ જ્યોતિષી ૩૩
મંડોર (મંડોવર) ૧૧૫,૨૨૨,૩૧૦, ૩૧૪,૪૩૯
મંડોર (જોધપુર) ૧૬૭
મંડલકર ૧૬૭
મંદાક્રાન્તા ગામ ૪૨૯
મંગળકલશગણિ ૧૫
મંગળકલશરાસ ૧૫
મંગળદાસ શેઠ ૪૨
મંત્રગર્ભિત અજિતશાંતિ સ્તવન ૩૯૭
મંત્રગર્ભિત પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર ૧૨૬
મંત્રમય સમુદ્ર સ્તોત્ર ૧૨૫
માઉકુમારી ૧૪૯,૧૭૮
માઉદેવી–શ્રીમાલી ૧૫૭
માકુદેવી ૧૫૦
માઢગામ ૪૫૬
માણિક્યચંદ્રસૂરિ ૨૦૮
માણિક્યનંદિગણિ ૧૬૫
માણિક્યસ્વામી જિનપ્રાસાદ ૧૬૬
માણિક્યસુંદરગણિ ૧૬૫,૧૯૮
માણિભદ્રવીર ૬૭,૬૮,૧૨૧,૧૮૯, ૧૮૯,૧૯૧,૧૯૨,૨૫૪,૩૩૫, ૪૪૧થી ૪૫૬,૪૬૦થી ૪૬૬

માણિક્યભદ્રવીર ચરિત્ર ૪૪૪
માણિભદ્રવીર ચોપાઈ ૪૬૫
માણિભદ્ર પત્રનો વાર્ષિક અંક ૪૪૪
માણિભદ્રવીરનો છંદ (સ્તોત્ર) ૨૩૨, ૪૨૩,૪૬૫,૪૬૬
માણિભદ્રવીરનાં ૩ તીર્થસ્થાનો ૪૬૦
માણિભદ્રવીરની સ્થાપના ૪૪૯,૪૫૬
માણેકબહેન ૨૨૯
માણેકચંદ શાહની હવેલી ૪૪૨
માણેકચંદશેઠ ઓશવાલ જૈન ૪૪૧થી ૪૪૬,૪૪૮,૪૫૫,૪૫૮,૪૬૦, ૪૬૪
માણેક ચારિત્રગણિ ૪૨૨
માણેકકુશલગણિ ૩૮૪
માણેકચંદ ૩૦૦,૩૬૮
માણેકચંદ્રજી યતિ ૧૫૭
માણેકચંદજી ઋષિ ૨૬૮
માણેકચંદ્રસૂરિ (રાજગચ્છ) ૬૦,૧૧૨
માણેક ચારિત્રગણિ ૨૧૩
માણેક ઋષિ ૨૬૭,૨૬૯
માણેક ચોક ૪૧,૫૦,૪૬૨
માણેક રાવ ૨૨૨
માણેકદેવી ૧૭૫,૪૩૬
માણેકનાથ બાવા ૪૧
માણેકરુચિ ગણિ ૧૫૫
માણેકલાલ ૪૪
માણેકલાલ જેઠાલાલ શેઠ લાયબ્રેરી ૪૮
માણેક્યરત્નગણિ ૧૮
માણેક્યસાગરગણિ ૩૨૮
માણેક્યસ્વામી ઋષભદેવ ૪૧૩
માણેકવિજયજી ૨૦૦,૨૦૧
માણેકવિમલગણિ ૪૧૭
માણેકશેખરગણિ ૩૨૫
માણેકશેખરસૂરિ ૧૩
માણેકસ્વામી ૨૮૨
માણેકસાગરગણિ ૫૧
માણેકસુંદરગણિ ૧૬,૧૭
માતર તીર્થ ૨૨૯
માતાનો છંદ ૩૯૩
માથુરી વાંચના ૨૭૫
માદગી (માદડી) ગામ ૧૮૩,૧૮૬
માદડી ગામ ૧૧૦,૨૪૪
માદલપુર ૨૭૯
માદાજી ઋષિ (ભીદાજી) ૨૬૪,૨૭૭, ૩૦૨
માઘકાવ્ય સટીક ૧૭
માઘવ મંત્રી ૩૫
માઘાપુર ૨૮૪
માધ્યદિની શાખા ૨૨૬
માનકુશલગણિ ૩૯૩
માનકૂવા ગામ ૩૯૩
માનચંદ્ર ભટ્ટારક ૨૦૮
માનસાગર ૩૯૦
માનચંદ્ર મુનિ ૪૦૪
માનતુંગસૂરિ (વનવાસી માનદેવગચ્છ) ૩૧૮
માનતુંગસૂરિ ચરિત્ર ૩૧૮
માનવિજયગણિ - (આ૦ માનદેવસૂરિ) ૪૪
માનસાગરીજાતક પદ્ધતિ-વિચારણા ૩૯૦
માનસાગરી પદ્ધતિ સંસ્કૃત-શ્લોકબદ્ધ ગ્રંથ ૩૯૦
માનસાગરી ગ્રંથ ૩૯૧,૩૯૨
માનીકુમારી ૨૧૦
મારાવલી (માવલી) ૧૦૧
માલજીશેઠ ઓશવાલ ૭૧,૧૪૯,૧૫૦
માલણદેવી ૧૫૧

માલદેવરાજા (નાગોર) ૩૪૬,૪૧૫
માલદેવ રાવ ૧૦૪,૨૨૩,૨૨૪
માલજી શ્રાવક (ગંધારનિવાસી) ૨૦૩
મારવાડ (સાંચોર) ૫૮
મારવાડ ગોલવાડનું વિજાપુર ૬૬
મારવાડ ૨૧,૧૬૩,૧૭૯,૧૮૦, ૧૯૯,૨૦૦,૨૦૯,૨૧૮,૨૨૧, ૨૨૨,૨૨૪,૨૨૯,૨૭૪,૨૮૦, ૩૦૧,૩૨૭,૩૪૬,૩૫૯,૩૬૦, ૪૦૧,૪૦૩,૪૨૯,૪૩૦
માલચંદજી ઋષિ ૨૭૪
માલણગામ (માલણજ) ૨૧૮
માલસમુદ્ર ૨૩,૨૧૮
માલસુસી વેરાગામ ૨૧૮
માલાણી પરગણા ૪૩૦
માલવા ૫૨,૮૯,૨૨૯
માલપુરા ૨૭૯,૨૮૦,૩૮૬,૪૦૪, ૪૦૭,૪૦૮,૪૨૦
માલારોપણ ૧૭૭,૨૮૭
માલાશાહ ૪૩૧,૪૩૨
માવજીશાહ (સંવરી) ૨૯૨,૨૯૩, ૨૯૬
માલસણ ગામ ૧૦૧
માહિષ્મતી નગરી ૭૦
માળવા ૩૨,૪૯,૫૦,૫૭,૫૮,૬૪, ૭૬,૮૨,૮૩,૮૬,૯૨,૯૪,૧૨૩, ૧૨૪,૧૨૮,૧૫૨,૧૬૪,૨૨૭, ૨૨૯,૨૩૩,૨૩૬,૨૩૭,૨૪૩, ૨૪૬,૨૭૩,૨૭૪,૩૦૧,૩૦૬, ૩૦૭,૩૩૮,૪૦૫,૪૧૦,૪૧૫, ૪૨૬,૪૩૮,૪૪૧
માળવા પાટનગર (પત્તન) ૧૨૮,૧૨૯
માંગરોલ ૨૪૨,૪૧૩
માંડણકુમાર ૭૩,૧૭૫
માંડણ સોની (મંત્રી) ૯૫,૨૩૮
માંડણી (જિનપ્રાસાદ) ૧૧૮
માંડલ ૭૫
માંડણ પોરવાડ ૧૬૮
માંડણ સંઘવી (સરહડિયા પોરવાડ વંશ) ૧૮૦,૧૮૯,૧૯૦
માંડલ ૩૭૪
માંડલિક ભણશાલી (માંડવગઢ) ૬૫
માંડલિક સંઘવી ૧૦૦
માંડલીક રા. (જૂનાગઢ) ૧૪,૫૦,૫૨, ૨૪૧
માંડવગઢની કર્ણવાડી ૩૦૯
માંડવગઢ ૧૭,૩૦,૩૨,૬૫,૭૩,૭૮, ૮૨થી ૮૭,૯૦થી ૯૫,૧૦૭, ૧૨૫,૧૨૭થી ૧૩૦,૧૩૨, ૧૩૫,૧૫૩,૧૫૪,૧૫૭,૧૫૮, ૧૬૬,૧૬૯,૧૭૦,૨૦૫,૨૨૮, ૨૨૯,૨૩૧,૨૩૬,૨૩૮,૨૩૯, ૨૪૦,૨૪૯,૩૦૯,૩૨૩,૩૭૪, ૪૦૫,૪૨૭,૪૩૦
માંડવગઢમાં કર્મવાડી ૩૮૯
માંડવગઢનો ગ્રંથભંડાર ૧૩૦
માંડવગઢ ગ્રંથલેખન ૭૩
માંડવગઢ તીર્થ પુસ્તિકા ૮૪,૧૫૭
માંડવગઢ (પાટણ) ૧૨૭,૧૨૮
માંડવ (માંડલ) ૨૮૯,૪૩૬
માંડવીબંદર(કચ્છ) ૨૪૩,૨૭૪,૩૭૬, ૩૮૧,૩૮૭
માંડવીની પોળ ૪૬
માંડૂગોવાળિયો ૧૨૮
માંડૂનગર ૧૨૮
માંધાતાનગર ૩૩૭
માંધાતા પહાડીની તળેટી ૭૮
મિચ્છામિ દુક્કડમ્ ૩૫૨,૩૫૩,૩૫૮

મિઠાપુર (કઠવારી) ૨૮૫
મિથિલા ૪૦૨
મિત્રચતુષ્ક કથા ૧૯૭,૧૯૮
મિયાગામ (કરજણ) ૪૬૨
મિરાતે અહમ્મદી ૪૧
મીનાક્ષીદેવીના મંદિર (મદુરા) ૩૧૫
મીના ૨૮૩
મીયાચંદજી (વાલીના કુલગુરુ) ૧૭૧
મીરઝા અજિત કોકા ૩૯૯
મીરઝા ખસકરીમ ૫૩
મીરપુર ગામ ૧૬,૨૩૦
મીરાબાઈ ૨૨૨
મીર મોજાની સભા (સુરત) ૩૬૮
મીમાંસક ૩૧૪
મીલાપકુમારી ૪૫૯
મીવોનગર (ખેરગઢ) ૨૨૧
મુક્તાઘાટ ૫૪,૩૪૯
મુક્તિ ઋષિ ૨૬૮
મુક્તિવિજય (મૂલચંદજી) તપગચ્છાધિરાજ ૪૩૯
મુક્તિવિલાસ નામે વૈદ્યગ્રંથ ૨૬૮
મુક્તિવિનયગણિ ૪૫૬
મુક્તિવિજયજી ગણિ ૪૫૫
મુક્તિસાગરગણિ (રાજસાગરસૂરિ) ૩૬૪,૩૬૭,૩૭૯થી ૩૮૩, ૪૨૧
મુક્તિસાગર મુનિ ૩૭૮
મુકુટિકાપુરી ૭૮
મુજફરશાહ બા૦ (મદાફરખાન) ૩૮, ૫૧,૫૨,૫૫,૨૦૬,૩૨૮,૪૨૩
મુજફર ચોથો ૪૬૬
મુણોતગોત્ર ૨૨૬
મુરલીધરજી યતિ (વસવા) ૨૮૫
મુલતાનચંદજી યતિ ૨૮૫
મુક્તિવંત આચાર્ય ૩૧૩
મુનિચંદ્ર (મુનીંદુ) ૧૫૬
મુનિચંદ્રજી ૩૯૬
મુનિચંદ્રગણિ ૪૩,૪૦૩
મુનિચંદ્રવિમલજી ૪૧૭
મુનિચંદ્રસૂરિ ૪૫૯
મુનિ પરિવાર ૧૯૭
મુનિજીવનચર્યા ૩૦૨
મુનિભદ્રસૂરિ ૩૩
મુનિવિજયગણિ ૨૧૨,૩૬૪
મુનિરત્નગણિ ૧૬
મુનિવિમલગણિ ૩૬૪
મુનિવિહાર ૩૩૮
મુનિશેખરસૂરિ ૧૨,૩૦૦
મુનિસમ્મેલન (અમ.) ૪૭,૩૫૫, ૩૬૫,૩૯૫,૪૦૨
મુનિસિંહસૂરિ (આગમગચ્છ) ૭૧
મુનિસુવ્રતસ્વામી ૭૯,૧૪૪,૨૭૯, ૩૭૪
મુનિસુંદરગણિ ૧૪૬૧૫૧,૧૯૬
મુનિસુંદરસૂરિ ૨,૮,૨૧,૫૬,૬૫, ૭૯,૯૧,૯૫,૧૨૨,૧૪૩,૧૪૫, ૧૪૬,૧૫૦,૧૫૪થી ૧૫૭, ૧૯૪,૧૯૬,૧૯૭,૧૯૮,૨૦૨, ૨૦૫,૨૦૬,૨૧૦,૨૧૪,૨૧૬, ૨૧૯,૨૨૭,૨૪૬,૨૪૯,૩૪૮, ૩૭૪
મુનિહંસસૂરિ (આગમિકગચ્છ) ૨૦૭
મુનીન્દ્રસૂરિ ૬૧
મુનીશ્વરસૂરિ (દેવસૂરિવડગચ્છ) ૨૦૭, ૩૭૦
મુનીન્દ્રસોમસૂરિ ૩૩૫,૩૩૭
મુબારક ખિલજી ૩૨,૩૫
મુરાદગંજ (મુરાદબક્ષે સૂબા) ૪૩

મુસલમાન બા૦ ૩૧૮,૩૩૭,૩૯૭, ૪૫૧
મુસલમાની રાજ્ય ૨૨૧
મુહરિ (ટીંટોઈ) ૬૯
મુહૂર્ત વિષયક જ્યોતિષ ગ્રંથ ૧૧૯
મુહણોત ઓશવાલ જૈન ૨૫૮,૪૩૮
મુંજાલ પોરવાડ ૯૯
મુંડારા ૧૮૨
મુંડસ્થલ ગામ ૨૨૭,૩૧૫
મુંબઈ ૪૬,૬૯,૧૩૪,૩૩૯,૪૫૬
મૂછાળા મહાવીર ૧૬૯,૧૮૦,૧૮૬
મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છની શાખા ૨૬૪
મૂર્તિપૂજા ૨૫૮,૨૫૯
મૂલચંદ સંઘવી ૨૫૩
મૂલજીવાદી ૪૧૮
મૂલચંદજી યતિ ૨૮૬
મૂલાશાહ શેઠ ૩૭૩,૩૭૮
મૂળ પ્રશસ્તિ ૩૭૨
મૂળરાજ વાઘેલા ૩૭,૩૮૪
મૃગાંક ચરિત્ર ૪૦૪
મૃગાંકકુમાર રાસ ૪૨૪
મૃગાપુત્ર ચોપાઈ સજ્ઝાય ૩૩૦
મૃગાવતી આખ્યાન ૩૯૫
મૃગેન્દ્ર સોમજી યતિ (મગરવાડા) ૪૬૦
મેઘકુમાર સજ્ઝાય ૪૨૪
મેઘજી (યતિ)ઋષિ ૨૬૪,૨૬૭,૨૭૩
મેઘજીશેઠ (ઓશવાલ) ૧૪૪,૧૫૩, ૧૮૬,૨૨૯,૩૭૮,૪૩૬
મેઘજી ઋષિ(યતિ)- (લંકાનોગચ્છપતિ) ૪૦૯
મેઘરાજ શ્રીમાલી મંત્રી ૫૦,૧૩૦, ૨૩૫,૨૩૯,૨૪૮
મેઘરાજજી યતિ ૨૬૬,૨૬૮
મેઘરાજજી રાવલ ૩૭૦
મેઘવિજયગણિ ૧૪૧,૨૦૪,૨૧૧, ૨૬૮,૩૫૬,૩૬૪,૩૬૮,૩૮૯
મેઘવિનોદ નામે વૈદ્યકગ્રંથ ૨૬૮
મેઘસાગર ૩૮૬
મેઘા મીઠડિયા ૨૨૯
મેઘા મહં. ૩૬,૨૩૧
મેડતા (મેરતા) ૨૦૩,૨૨૧,૨૨૨, ૩૦૩થી ૩૦૬,૩૪૪,૩૭૩, ૩૯૭,૪૦૧,૪૧૬,૪૨૬
મેડતીયા રાઠોડ ૨૨૨
મેતડીયા શાખા ૨૨૬
મેરુગિરિ ૩૭૨
મેરુતિલકગણિ ૧૫૯
મેરુનંદનગણિ ૧૯૮
મેરુ શ્રાવક ૩૪૩
મેરુસુંદરગણિ ૧૭,૭૪
મેવાડ ૩,૨૮,૫૬,૬૩,૬૯,૮૬,૮૮, ૧૦૨,૧૦૫,૧૨૭,૧૪૪,૧૫૨, ૧૫૪,૧૬૬,૧૬૯,૧૭૧,૧૭૯, ૧૮૦,૧૮૫,૧૯૫,૧૯૭,૨૧૪, ૨૧૮,૨૨૨,૨૨૫,૨૨૭,૨૩૬, ૨૩૭,૨૪૧,૨૭૮,૨૮૦,૨૮૧, ૩૦૨,૩૨૨,૩૪૪,૪૦૩,૪૩૮
મેવાડ (ગોલવાડ) ૧૫૫,૨૭૮
મેવાડનો ગોલવાડી પ્રદેશ ૪૬૦
મેવાડની સરહદોના પ્રદેશ ૨૮૧
મેવાડ મંડલ ૨૩,૪૧૯
મેહમુનીંદ્ર ગણિ ૪૧૩
મેહાંજલી સંઘવી ૨૧૨,૨૧૫
મૈત્રક વંશ ૩૧૩
મૈદુદ ૨૯
મોઈઝુદ્દીન બહેરામ બા૦ ૮૫
મોકલદેવ રાણા ૧૫૪,૧૫૫
મોકલસિંહ રાણા ૨૨,૩૭,૧૫૨,૧૭૩

મોખા શેઠ પોરવાડ ૭૨
મોગલ દરબાર ૩૮૦
મોગલ બા૦ ૪૭
મોગલ મુસલમાન ૩૦૬
મોગલ વંશ ૫૫,૩૯૨
મોગલ સેના ૨૮૧
મોગલો ૨૮૧
મોટા ઉદ્ધારો ૪૪૦
મોટા ગ્રંથભંડાર ૬૪,૬૫,૭૯,૨૩૦, ૨૩૬
મોટા ચૌમુખ જિનપ્રાસાદ ૨૪૪
મોટા જિનપ્રાસાદ ૨૮૧,૨૮૨,૪૦૮
મોટા પોસીના ૧૫૪,૧૮૭,૩૪૬, ૪૬૧
મોટા વાદી ૪૧૫
મોટી પક્ષ ૨૬૪
મોટી પોષાળ ૫૮,૯૦
મોટી મારવાડ ૩૩૮,૪૩૮
મોટી શાંતિસ્તોત્ર ૧૯૭
મોટો શ્વેતાંબર જૈનપ્રાસાદ ૨૮૪
મોઢ જ્ઞાતિ ૧૧૮,૨૫૮,૩૨૬
મોઢાશેઠ પોરવાડ ૬૩,૧૦૧
મોઢેરા ૩૧૪,૩૭૫
મોતિનો લેપ ૨૨૯
મોતિવિજયજી મુનિ ૨૦૪
મોતિશાહ શેઠ ૪૬
મોતીચંદ્ર ગિરધરલાલ કાપડિયા ૩૫૦, ૩૫૬
મોતીલાલ મનસુખલાલ શાહ- (અમદાવાદ) ૨૭૯, ૨૯૬
મોથ (પોરવાડ) (મોખ-મોક્ષ) ૯૯
મોરબી ૩૩૮,૩૭૨
મોરવાડા ૪૧,૮૬,૨૮૮,૨૯૦,૨૯૬
મોરારજી ઋષિ ૨૭૩
મોહનદાસ ૨૨૪
મોહનનંદસૂરિ ૧૫૪,૧૫૬,૧૯૪
મોહનલાલ ગીરધરલાલ કાપડિયાની– શાંતસુધારસ ભાવના પ્રસ્તાવ ૧૬૨
મોહનલાલ દીપચંદ દેસાઈ ૨૩૨,૩૬૦, ૩૮૪
મોહનલાલજી જૈન જ્ઞાનભંડાર ૨૫૩
મોહન રાઠોડ ૪૩૯
મોહન ઋષિ ૨૬૮
મૌન એકાદશી કથા ૨૫૧
મૌર્યરાજ વંશ ૩૧૨
મૌર્યરાજા ૩૧૨

(ય)

યતિજીતકલ્પની અવચૂરિ ૧૪૬
યતિજીતકલ્પ-રત્નકોશ ૧૫૩
યતિ પરંપરા ૨૦૮,૨૬૮,૩૦૬
યતિલાલચંદજીનો ઉપાશ્રય ૪૬૧
યતિવર ૩૯૧
યતિવરકુંડી ઢાંકી ૪૬૧
યતીન્દ્રસૂરિ સંગ્રહિત- જૈનપ્રતિમા લેખસંગ્રહ ૧૭૯
યત્નરાજ નામક ગ્રંથ ૩૩
યમકમય ચોવીશી સ્તોત્ર ૧૫૯
યમકમય વર્તમાન ચતુર્વિંશતિ- જિનસ્તવન ૧૨૭,૧૩૬
યવનાશ્વ રાઠોડ ૨૨૧
યવરાજર્ષિ કથા ૧૪૦,૪૧૦
યશઃપ્રભસૂરિ ૧૦૪
યશવંતસાગર ૩૮૬
યશવંતસૂરિ ૩૦૦
યશસાગરગણિ ૩૮૫
યશોદેવ શ્રીમાલી (જાલોર) ૧૦૮
યશોદેવસૂરિ (પલ્લીવાલગચ્છ) ૪૩૧
યશોધર નૃપચરિત્ર ૩૭૪

યશોનાગ શેઠ ૧૦૧
યશોભદ્ર પ્રબંધ ૧૬
યશોભદ્રસૂરિ ૧૧,૧૧૦,૨૫૪
યશોભદ્રાદિ ત્રણરાસ ૨૧૮
યશોવર્ધન યતિ ૨૦૯
યશોવંતજી ઋષિ ૨૬૭
યશોવંતરાજા રાઠોડ ૨૨૧,૨૨૪
યશોવંતસિંહ ૨૨૪,૨૨૫
યશોવિજયજી ગણિ ૨૯૨,૩૪૪
યશોવિજયજી ગણિ મહો૦ (શ્રુત-કેવલીસમા) ૩૬૪,૩૭૬,૪૫૯
યશોવિજયજી ગુરૂકુળ (પાલીતાણા) ૨૭૬,૩૯૦
યશોવીર શ્રીમાલી મંત્રી ૧૦૭,૧૦૮, ૧૧૦,૧૧૧,૧૧૨
યશોવીર શ્રીમાલી (ધાકડ શ્રીમાલી) ૧૦૯
યક્ષદેવસૂરિ ૪૫૯
યક્ષપુરીય શ્રીસંઘ ૧૮૬
યંત્ર ૪૦૦
યાત્રાખિલ જયવૃષભ ૧૪૦
યુક્તિપ્રકાશ સટીક ૩૭૪
યુક્તિસાગરગણિ ૩૮૬
યુગપ્રધાન ૧૪૨,૧૪૮,૧૯૫,૨૨૭, ૨૮૮,૩૮૬
યુગપ્રધાન આચાર્યવર ૭૬,૧૨૪
યુગપ્રધાન કાળ ૧૩૮
યુગપ્રધાન પટ્ટાવલી ૨૯૮
યુગપ્રધાન યંત્ર પ્રશસ્તિ ૧૨૭,૧૩૯, ૩૨૪
યુગધાન સ્વરૂપયંત્ર ૬૦,૭૧,૧૩૯
યુગપ્રધાન સ્તોત્ર પ્રાકૃતઃ ૧૨૭
યુગપ્રધાન સંખ્યા સજ્ઝાય ૩૯૮
યુગોત્તમ ૫૭
યુરોપ ૩૭૮
યુવરાજ ૪૫૫
યૂયં સ્તુતિ ૧૨૬
યૈસ્તૈ શ્રી યમકમય ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્ર ૧૬૧
યોગશાસ્ત્રબાલાવબોધ ૧૫૩,૧૯૮
યોગીની દશા ૩૮૮

(૨)

રખવાલે ૧૦૬
રઘુનાથજી ઋષિ (શ્રીપૂજયતિ) ૨૯૯, ૩૦૪,૩૦૭
રઘુનાથજી ઋષિની પદ્મપટ્ટાવલી ૩૦૬
રઘુવંશટીકા ખંડ પ્રશસ્તિકાવ્ય ૨૪૭
રજિયાનુદ્દીન સુલતાન ૩૧
રણજિતરામ વાવભાઈ મહેતા ૧૧૯
રણજીતસાગર ૩૮૯
રણથંભોર ૧૪,૨૩,૩૨,૧૦૫,૧૦૬, ૧૩૦,૧૬૬,૪૧૪,૪૧૯
રણદેવીમાતા ૩૬૨
રણમલ્લ ૨૨૨,૨૨૪
રણરંગ પટ્ટહસ્તી ૮૦
રણરંગ ભટ્ટી ૨૨૨
રણસિંહ રાણો ૧૯
રતન ઠ૦ ૬૨
રતનજી શાહ ૪૫૯
રતનદેવી ૩૦૫
રતનપાલ શાહ ૬૫
રતનપોળ (અમદાવાદ) ૪૭
રતનપોળા નાગોરીશાખા (અમ.) ૪૬૩
રતનશાહ સંઘવી ૧૫૨,૨૩૭
રતનશી મહેતા ૨૯૫
રતનસિંહ (સંઘવી) ૮૭,૯૯
રતલામ ૧૪૫,૧૬૨,૨૪૦
રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ ૧૮૨

રતિલાલ બાદરમલ માસ્તર ૪૪૪
રત્નકીર્તિસૂરિ ભટ્ટા૦ ૧૮,૧૯,૪૫૯, ૪૬૦
રત્નચંદ્રગણિ ૧૯૪,૨૧૪,૩૬૪,૩૯૭
રત્નચંદ્રજી ઋષિ ૨૬૮,૨૭૫
રત્નચંદ્રસૂરિ ૬
રત્નચૂડ કથા ૧૦૪
રત્નચૂડ રાસ ૧૪,૧૬,૨૧૬
રત્નચૂલાશ્રીજી સાધ્વી (મહત્તરાપદ) ૧૪,૧૦૫,૪૫૯
રત્નતિલકસૂરિ ૧૨
રત્નત્રયનિદાન નિર્ણય ૨૫૨
રત્નદેવસૂરિ ૬
રત્ননંદિ ભટ્ટા૦ ૨૬૦
રત્નપરીખા ગ્રંથ ૧૧૮
રત્નપરંપરા ૪૪૦
રત્નપાલ સંઘવી ૧૬,૨૯૧,૨૯૨
રત્નપ્રભસૂરિ ૧૨,૬૦,૨૯૯,૩૦૦
રત્નભુવનગણિ (રત્નહંસગણિ) ૧૬૪
રત્નમણિરાવ ભીમરાવ (B.A.) ૩૮,૩૯, ૪૦,૪૮
રત્નમંડનગણિ ૮૨,૧૫૬,૧૬૪,૨૧૬, ૨૨૮,૨૪૨થી ૨૪૫,૨૪૯
રત્નમંદિરગણિ ૧૧૦
રત્નલાભગણિ વાચનાચાર્ય ૧૫૯
રત્નશાખા ૩૬૧
રત્નશેખ કથા ૧૬૨
રત્નશેખગણિ ૧૫૯,૩૨૮
રત્નશેખરસૂરિ (મલધારગચ્છ) ૬૫, ૧૧૪,૧૧૫,૧૪૬,૧૫૧,૧૫૪, ૧૫૭,૧૬૨,૧૯૪,૧૯૯,૨૦૨, ૨૦૭,૨૧૪,૨૧૫,૨૧૬,૨૨૭, ૨૩૧,૨૪૧,૨૪૯,૩૨૨,૩૮૮
રત્નશેખરસૂરિની પરંપરા ૨૬૦
રત્નાશાહ પોરવાડ ૨૪૦,૨૪૩
રત્નસાગર ગણિની પાદુકા ૬૭
રત્નસાગરગણિ(રત્નમંદિરગણિ) ૧૬૪, ૨૪૪
રત્નસાગરસૂરિ ૧૩
રત્નસિંહગણિ(સૂરિ) ૧૦૫,૪૨૪,
રત્નસિંહ ભંડારી (અમ.) ૨૨૫
રત્નસિંહ રાણો ૨૩,૫૨,૫૩
રત્નસિંહરાજા (બિકાનેર) ૩૦૭
રત્નસિંહસૂરિ (વૃદ્ધતપાગચ્છ) ૪૫,૪૮, ૭૩,૯૪,૧૦૫,૧૦૭,૨૦૫,૨૧૯, ૨૯૯,૩૦૦,૪૫૯
રત્નસૂરિ રાસ ૪૬૦
રત્નસુમતિશ્રીજી સાધ્વી ૨૧૩,૪૨૨
રત્નસોમજી ભટ્ટા૦ ૩૩૭
રત્નવિજયજી યોગી ૨૭૫
રત્નવિજયજી (ખાખી) ૪૩૭
રત્નહંસગણિ ૬૫,૧૬૪,૧૬૫,૩૨૬
રત્નાકરગચ્છ ૧૨
રત્નાકરપચીશી ૧૧
રત્નાકરસૂરિ ૧૧થી ૧૫,૮૦,૧૩૮
રત્નાજી ઋષિ ૨૬૮
રત્નાદિત્ય ચાવડા રાજા (પાટણ) ૬૬
રત્નાદેવી ૮૭,૯૪,૧૬૯
રત્નાબાઈ ૨૧
રત્નાવલી મંજરીવૃત્તિ ૬૦
રત્નાશાહ (સંઘવી) ૨૧,૧૨૯,૧૬૯, ૧૭૦,૧૭૮,૧૮૦,૨૨૯,૨૪૩
રથયાત્રા ૨૫૮
રયણપરિક્ખ ૧૩૮
રપડીગામ ૪૧૬
રયણપરિક્ખા ૧૧૮
રાયણવૃક્ષ ૪૪૯
રયવાડી ૪૨૦

રયણસેહરનવરઈકહા ૧૫૮
રયણુંજી શેઠ ૩૦૧
રવચંદ દોશી ૩૩૬
રવિચંદ મુનિ ૪૦૪
રવિપ્રભસૂરિ ૩૦૦
રવિવર્ધનગણિ (ખરતરગચ્છ) ૧૩૫
રવિવારનું સાપ્તાહિક જૈન ૨૩૦
રવિસાગરગણિ ૪૨૭
રાખાક દોશી ૧૪
રાગિજન નિર્વેદજનક ૨૫૨
રાઘવજી શાહ ૨૮૯,૩૦૮
રાઘવજી ઋષિ ૩૦૬
રાજકુમાર નવલજી (મંડોર) ૨૨૨
રાજગચ્છના આચાર્ય ૧૩૦
રાજગચ્છની પટ્ટાવલી ૬૯,૧૬૬
રાજગચ્છ ૯૭,૧૦૫,૧૦૮,૧૧૨, ૧૩૭,૧૫૨,૧૫૫,૨૯૯
રાજગાદી ૨૩
રાજચંદ્રજી યતિ ૨૬૭
રાજચંદ્રસૂરિ ૩૦૮
રાજધાનીનું પાટનગર ૨૫૫
રાજનગર (રાજપરા) ૪૫૯
રાજનાદેવી ૩૦૩
રાજપુર ૪૩,૪૬,૩૩૩
રાજપુરોહિત ૨૮૦
રાજપૂત ભટ્ટી ૩૩
રાજપૂતાનેકે જૈન વીર ૨૪,૨૫
રાજપ્રિયસૂરિ ૨૨૮
રાજમલશાહ શ્રીમાલી ૯૩
રાજરત્નગણિ ૨૩૨
રાજલદેસર ગામ ૩૦૩
રાજવંશ ૨૮,૧૨૮,૨૨૧
રાજવિમલગણિ ૧૫૬,૩૪૦,૩૪૧, ૩૪૨,૪૧૫,૪૨૪
રાજવિહાર ૧૭૦,૧૭૩
રાજવિહાર જિનપ્રાસાદ ૪૧૮
રાજશી દોશી વીસા ઓસવાલ ૩૩૬
રાજશેખરસૂરિ ૩૩,૨૦૭
રાજસાગર તળાવ ૨૫,૨૬,૨૮૧
રાજસાગરગણિ ૩૭૯,૪૨૫
રાજસાગરસૂરિ ૧૭૯,૩૫૬,૩૬૩, ૩૬૭,૩૬૮,૩૭૫,૩૭૮,૩૮૨, ૩૮૩,૪૨૭,૪૬૪
રાજસાગરસૂરિ નિર્વાણરાસ ઢાળ ૪૨૭, ૪૩૭
રાજસાગરસૂરિ રાસ ૪૧
રાજસુંદરગણિ ૧૮,૪૫૯
રાજાવલી પ્રારંભ ૧૯,૨૨૧
રાજિમતી ગીત ૨૧૮
રાજીમતીદેવી (રાજિમતી) ૧૪૯
રાજૂલ ૪૦૯
રાજૂલપચ્ચીશી ૨૬૯
રાજૂબાઈ ૬૪
રાજેન્દ્રસાગરગણિ ૩૭૭
રાઠનગઢ (જોનપુર) ૩૩,૩૪
રાણકપુર ૨૩,૧૪૮,૧૫૨,૧૫૪, ૧૮૦,૧૮૧,૧૮૬,૨૧૬
રાણકપુર તીર્થ ૧૭૨,૧૭૯,૧૮૧, ૧૮૫,૧૮૬,૨૧૪,૨૨૭,૨૨૯, ૨૪૦,૨૪૧,૨૯૨
રાણકપુરના મંદિરના લેખ ૪૮
રાણપુર ૫૦
રાણપુરાનગર શેઠ-ગોત્ર ૨૨૬
રાણાના નામથી રાણકપુર ૧૮૩
રાણી સ્ટેશન ૧૮૦,૪૨૯
રાતડિયા શાખા ૨૨૬
રાધનપુર પાંજરાપોળ ૪૬૨
રાધનપુર ૧૩૩,૨૮૯,૨૯૧થી ૨૯૬,

૩૧૪,૩૪૨,૩૪૩,૩૫૨,૩૮૧,
૩૮૪,૪૦૪
રાધનપુર તપગચ્છ સંઘ ૨૯૭
રાધનપુરના ખજૂરી શેરીના ગ્રંથભંડાર ૩૭૩
રાનેરગામ ૩૭૭
રામચરિત્ર ૨૭૯
રામચંદ્રસૂરિ ૪૨૮
રામજી મહેતા ૧૬૭
રામજીભાઈ વકીલ ૩૧૯
રામદાસ ૨૨૪
રામદાસજી ૪૧૯
રામદેવા શાખા ૨૨૬
રામપવિત મોઢ ૨૩૫
રામભદ્રસૂરિ ૧૦૮
રામયશોરસાયન રાસ ૨૭૯,૨૮૦
રામરાજ મહારાજા ૪૧૮,૪૧૯
રામલાલજી ગણિ ૪૨૦
રામવિજયગણિ ૪૫૯,૪૬૫
રામવિનોદ સારણી ગ્રંથ ૩૮૬
રામવિમલ મુનિ ૩૩૭
રામસંઘજી આ૦ ૩૦૫
રામાઋષિ ૨૬૮
રામાની શાખા ૨૯૧
રામાશાહ સંવરી ૨૮૯
રામાશાહની પરંપરા ૨૮૯
રાયખડ (વડાવલી) ૧૧
રાયખંડ ૧૪૮
રાયચંદજી ઋષિ ૨૭૫
રાયચંદજી ભટ્ટા૦ ૩૩૭
રાયચંદ (સૂરવંશ) ૩૦૪
રાયચંદ દોશી શ્રીમાલી ૨૯૧
રાયધન મહારાજા ૩૯૩
રાયપાલ ૨૨૨
રાયપુર (કચ્છ) ૪૨૦
રાયપુરનગર ૨૦૦,૨૧૮,૪૧૮
રાયમતીદેવી ૧૬૭
રાયમલજી રાણા ૨૩
રાયસિંહ ઠા૦ ૩૩૫
રાયસિંહ રાજા ૨૨૩,૨૨૫,૩૦૫
રાવચંદ રાઠોડ ૨૨૨
રાવજી રાઠોડ ૨૨૧
રાવરણમલ રાજા ૨૨૨

રાવલ ઉપકરર્ણન રાજ્ય ૩૨૯
રાવલપીંડી ગામ ૩૦૫
રાસ ૨૧૭
રાહડશાહ ૬૬
રુકનુદ્દીન બેગમ ૩૦
રુદ્રપલ્લીગચ્છની નવી-ભટ્ટારક પટ્ટાવલી ૨૦૭
રુદ્રપલ્લીગચ્છની શ્રીપૂજ પટ્ટાવલી ૨૦૮
રુદ્રપલ્લીગચ્છ ૬૦,૨૦૭,૨૬૮
રુદ્રમહાલય (સિદ્ધપુર) ૩૮
રુપચંદ રાસ ૧૮
રુદ્રપલ્લીનગર ૨૦૮
રુદ્રપાલ ૧૧૬
રુદ્રમાલ ૩૮૫
રુદ્રવાલીગચ્છ ૨૦૮
રુદ્રાવલી ગામ ૨૦૮
રુદ્રાક્ષ ૧૧૮
રુપસેન ચરિત્ર (ગ્રંથ) ૧૬૫,૧૯૮
રૂગનાથજી સાગર તથા યતિ સમાધિના પાદુકા લેખો ૨૮૭
રૂડકીવાવ ૩૭
રૂણાગામ ૩૧
રૂદ્રોલી ગામ ૬૦
રૂપકુમારી ૨૧૦

રૂપચંદ આ૦ ૩૦૨,૩૦૫
રૂપચંદ જૈન (સૂરણા) ૨૬૪,૩૦૧
રૂપચંદજી ઋષિ ૨૬૪,૩૪૪
રૂપચંદ્રસૂરિ ૩૦૧,૪૪૦
રૂપજીગણિ ૩૫૨
રૂપજી ભણશાલી ૨૯૭,૨૯૮
રૂપનગર ૨૨૪,૨૨૫
રૂપપરગામ ૨૮૬,૨૮૭
રૂપમંજરી (રૂપસુંદરી) ૪૯,૬૩
રૂપરામ નીલકંઠ ૫૦
રૂપલસુંદરીદેવી ૧૪૦,૧૭૮
રૂપવંત શાહ ૩૩૨
રૂપવિજયગણિ ૩૮૯,૪૫૬
રૂપવિજયગણિની ચરણપાદુકા ૬૭
રૂપસિંહ ૨૨૪,૨૨૫
રૂપસિંહજી યતિ ૨૬૯
રૂપાબાઈ ૨૯૩,૨૯૯
રૂપીણીદેવી ૧૭૩
રેણુંકાચર (બાલુચર) ૩૮૯
રોઢાગામ ૩૦૭
રોપડગામ ૩૦૬,૩૦૭
રોહગુપ્ત મુનિ ૬૮
રોહાગામ ૨૧૨,૨૬૫
રોહિડાગામ ૧૯૨
રોહિડાના જૈન મિત્રમંડન ૧૯૨
રોહિતાસ ગામ ૪૦૨

(લ)

લખનૌ ૩૦,૩૦૬
લખપત મંજરી નામમાલા ગ્રંથ ૩૯૩
લખપતિકુમાર (કચ્છનરેશ) ૩૯૨
લખપતિની કોઠી ૩૦૧
લખપતિ જસસિંધુ તરંગ-
શબ્દાલંકારગ્રંથ ૩૯૩
લખપતિપિંગલ ૩૯૩
લખપતિ મંજરી પ્રશસ્તિ ૩૯૩
લખપતિ શૃંગારલેખ ૩૯૩
લખમણી ગામ ૧૩૦
લખરાજ ૯૮,૨૪૪
લખમસિંહ સંઘવી (પલ્લીવાલ) ૮૮,
૧૪૪,૧૪૫
લઘુઅજિતશાંતિ સ્તવન ૩૯૭
લઘુઉપદેશ સપ્તતિકા ૧૬૩
લઘુજાતક ગ્રંથ ૩૯૧
લઘુપોષાલિકગચ્છ પટ્ટાવલી ૩૩૭
લઘુપોષાળ (લહુડી-લોઢીપોષાળ) ૫,
૧૨૩,૧૨૪
લઘુપ્રશસ્તિ ૨૫૪
લઘુ મહાવિદ્યાવિડંબન ૧૫૯
લઘુશાન્તિસ્તોત્ર ૧૯૭
લઘુસોમપ્રભ શતાર્થી ૧૬૨
લઘુહેમચંદ ૩૭૦
લઘુક્ષેત્રસમાસ ૨૧૫
લચ્છી(લક્ષ્મી)બાઈનો ઋષભજિનપ્રાસાદ
૪૩૧
લબ્ધિકીર્તિગણિ ૧૬૦,૧૬૧
લબ્ધિકુશલગણિ ૩૯૨,૩૯૩
લબ્ધિચંદ્રગણિ ૩૯૧,૪૦૪
લબ્ધિસમુદ્રગણિ ૧૬૦
લબ્ધિસાગરગણિ ૧૭,૨૨૮,૩૪૯,
૩૫૭,૩૭૪,૩૭૭,૩૭૮,૩૮૩
લબ્ધિસાગરસૂરિ ૬૧,૬૫,૯૭
લલિતસૂરિ ૪૩૦
લક્ષ્મણ સંઘવી ૧૭૫
લક્ષ્મીકલ્લોલ ગણિ ૨૪૫
લક્ષ્મીકીર્તિગણિ ૪૬૫
લક્ષ્મીકુશલગણિ ૩૩૫,૩૯૨
લક્ષ્મીચંદજી ઋષિ ૩૦૭
લક્ષ્મીદેવસૂરિ ૬

લક્ષ્મીદેવી ૧૦૦,૨૧૦,૩૦૩
લક્ષ્મીધર લહિયા ૩૨૬
લક્ષ્મીબાઈ ૪૩૨
લક્ષ્મીભદ્રગણિ ૧૯૮,૨૦૪,૨૦૫, ૨૧૪,૨૧૬,૨૨૭,૩૩૩,૩૩૫
લક્ષ્મીભદ્રીયાવાચક પરંપરા-પટ્ટાવલી ૧૯૮,૨૦૪
લક્ષ્મીસાગર ભટ્ટા૦ ૫
લક્ષ્મીસાગરસૂરિ ૬૫,૭૨,૭૪,૮૮, ૧૧૬,૧૫૨,૧૫૪,૧૫૭,૧૬૨, ૧૬૭,૧૭૦,૧૭૧,૧૮૧,૨૦૨, ૨૦૪,૨૦૫,૨૧૪,૨૧૬,૨૧૭, ૨૨૭,૨૨૮થી ૨૩૧,૨૩૨, ૨૩૬,૨૩૭,૨૪૦,૨૪૧,૨૪૨, ૨૪૪,૨૪૫,૨૪૭,૨૪૯, ૩૩૮,૩૯૦,૪૫૩,૪૬૬
લક્ષ્મીસાગરસૂરિ રાસ ૨૩૨
લક્ષ્મીસુંદરી ગણિ ૧૭
લક્ષ્મીસુંદરી પ્ર. સાધ્વી ૨૩૩
લક્ષ્મીસિંહ રાણો ૨૨
લવજી યતિ ૨૬૬
લવજી ઋષિ (સ્થાનકવાસી) ૨૫૭, ૨૫૮,૨૬૨,૨૬૩,૨૬૯,૨૭૦, ૨૭૧
લહરી ત્રીજી તરંગ ૨૫૪,૨૫૫
લહિયા લોંકા ૨૫૬
લંબકર્ણીપુર ૭૮
લંબિકા શેઠાણી ૭૭
લાખન કોટડી ૪૬૧
લાખાકુમાર ૧૭૪
લાખારાણા (લક્ષરાજ) ૨૨,૧૪૪, ૧૭૦,૨૨૨,૨૩૬,૨૪૪
લાખુદેવી ૧૭
લાખોરાજા ૨૪૪,૩૨૫
લાખોશેઠ પોરવાડ ૧૭૫
લાજગામ ૨૩૦
લાટાપલ્લી ૪૫૭
લાઠીગામ ૫૨
લાડણ શ્રીમાલી ૧૧,૧૦૦,૨૩૬
લાડમદેવી ૩૦૩
લાડીદેવી ૧૭૨
લાડોલગામ ૨૪૬,૩૪૦,૪૫૭
લાભકુશલગણિ ૩૬૮,૪૧૩
લાભચંદ્ર પદ્ધતિની પુષ્પિકા ૩૯૦,૩૯૧
લાભચંદ ભગવાનદાસ પંડિત– ઐતિહાસિક લેખ સંગ્રહ ૨૬૬,૩૧૫
લાભવિજયગણિ ૨૦૨
લાભોદયરાસ ૪૧૧
લાલ (રાતા) મહાવીર ૧૮૦
લાલચંદજી યતિ ૪૬૧
લાલચંદજી ઋષિ ૨૭૩
લાલપુર ૩૨૫,૪૩૬
લાલભાઈ ઉમેદરામ શેઠ લક્ષા-(અમદાવાદ) ૪૬૧
લાલભાઈ દલપતભાઈ-સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર ૪૮
લાલિગ (લાલ-લલ્લ) ૧૧૬
લાલીદેવી ૨૪૦
લાભસાગરજી ૩૩૯
લાભશ્રીજી મ. સાધ્વીજી ૨૧૩
લાવણ્યકુશલગણિ ૩૯૪
લાવણ્યદેવગણિ ૧૭
લાવણ્યપ્રભગણિ ૨૦૬
લાવણ્યભૂષણગણિ ૨૩૨
લાવણ્યવિજયગણિ ૨૧૩,૩૬૮
લાવણ્યસમયગણિ ૨૧૭,૨૪૭,૨૫૫, ૨૫૯,૩૨૫,૩૬૨
લાહડશાહ ૬૬

લાહોર ૩૧,૨૬૬,૨૭૩,૨૭૪,૩૦૩, ૩૦૪,૩૦૬,૪૦૦,૪૦૧,૪૧૦
લીલાચંદ સંઘવી ૩૨૫
લીલાદેવી ૬૫,૧૦૦
લીલાવતી રાણી ૮૦,૨૧૭
લીંખગામ ૩૩૭
લીંબડા પોળ ૪૬
લીંબડાવાળો ઉપાશ્રય ૪૬૧
લીંબડી ૬૧
લીંબાક મંત્રી ૬૪,૧૭૨,૧૭૮
લુણાકબાઈ ૬૪
લુણિગવસહી ૭૪,૯૯,૧૦૮,૧૧૦
લુણિગવસહીનો પ્રાસાદ ૧૦૮
લુધિયાના ૩૦૨,૩૦૭
લુવારની પોળ ઉપાશ્રય (અમ.) ૩૭૬
લૂણી નદી ૨૨૧
લૂણસિંહ (આલ્હણસી) ૧૦૦
લેખમાલા ૨૫૫
લેખિત માફી ૩૫૨
લોકનાલિકા શ્લોક ૧૨૭
લોકાન્તિક દેવલોક જિનસ્તવન ૧૨૬
લોકપ્રકાશ ૧૪૫
લોટાણા ૧૯૨
લોલાડાગામ ૯૫
લોલિમ્બરાજ ગ્રંથ પુષ્પિકા ૩૮૯
લોવ્વજ (લાજ) ગામ ૧૬૧
લોહામંડી (પરા) ૨૬૮
લોહિયામંડી ૩૦૬
લોંકાગચ્છ ૧૭,૨૪૩,૨૫૬થી ૨૬૫, ૨૬૯,૨૭૧,૨૭૩,૨૭૪,૨૭૬, ૨૯૫,૨૯૮,૩૦૨,૩૦૫,૩૩૯, ૩૪૪,૩૭૦,૩૯૧,૪૧૧,૪૧૫, ૪૪૩,૪૩૭,૪૪૪
લોંકાગચ્છની ઉત્તરાધશાખા ૨૬૯
લોંકાગચ્છની ઉત્તરાધગચ્છની યતિ-પરંપરા ૨૬૯
લોંકાગચ્છ પરંપરા ૨૬૦,૨૬૪
લોંકાગચ્છની પટ્ટાવલી પરંપરા ૨૬૪
લોંકાગચ્છના યતિઓ ૨૬૫,૩૩૮, ૪૧૦
લોંકાગચ્છની બે શાખા ૨૬૪
લોંકાગચ્છની મોટી પક્ષ (કેશવજી પક્ષ) ૨૬૭
લોંકાગચ્છની શાખા ૨૭૩
લોંકામત ૧૭,૨૫૬,૨૫૭,૨૬૭, ૨૭૮,૩૦૨,૩૦૮
લોંકાશાહ ૨૫૫,૨૫૬,૨૫૮,૨૬૧, ૨૬૩,૨૭૭,૩૦૨,૩૦૭
લોંકાશાહકા સિલોકા ૨૫૯
લોંકાશાહ સંબંધિ પ્રાચીન સાહિત્ય ૨૫૮

(વ)

વખતચંદ ઝવેરી શેઠ ૪૬૭
વખતચંદ ખુશાલચંદ ૩૩૬
વચ્છ–વતોએ ૩૦૦
વચ્છેરક (ખિતાબ) ૪૯,૧૧૭,૨૩૦, ૨૩૪
વજ્રસ્વામી ૮૨,૩૨૭
વજ્રસિંહ ૧૦૩
વજ્રસિંહ શાહ ૧૪૯
વજ્રસેનસૂરિ ૧૦,૩૧,૮૨,૧૩૮
વજ્રપુર ૪૪
વજેકટક ચાંવડેરા (ચામુડેરી) ૨૪
વડગચ્છ ૪,૩૧,૩૩,૧૦૨,૩૭૦, ૩૭૨
વડગચ્છની શાખા ૬૫,૯૭,૧૦૧, ૧૨૦,૧૨૫,૧૩૮
વડગામ ૩૨૭,૩૩૪,૩૩૫
વડનગર ૫૧,૧૩૬,૧૫૦,૧૫૪,

૧૬૦,૧૬૧,૧૬૯,૧૯૪,૧૯૫, ૧૯૬,૨૦૩,૨૨૭,૨૯૪,૩૩૧, ૩૩૪,૪૬૨
વડનગર યુગાદિ જિનસ્તવન-(કડી) ૧૬૦,૧૬૧
વડલી ૧૪૮
વડવૃક્ષ ૪૫૫
વડાલી ૮૧,૨૪૬,૩૩૦,૩૩૨
વડાલીનગર ૪૪૦
વડાવલી (વડાલી) ગામ ૧૧,૪૩૭
વડી પોષાળ પટ્ટાવલી ૧૯
વડોદરા (મ્યુઝિયમ) ૨૬,૬૯,૧૪૮, ૧૫૪,૨૩૩,૨૬૫,૨૬૭,૨૭૫, ૨૮૯
વઢવાણ ૩૧૪,૪૬૧
વઢિયાર (ગુજરાત) ૯૫
વણછરાગામ ૩૩૨
વણવીરશેઠ વીશા પોરવાડ ૨૧૩
વણોદગામ ૪૬૧
વત્થુસારસંગ્રહ (વાસ્તુસાર) ૧૧૭,૧૩૮
વત્સરાજ સંઘવી ૧૭૭
વર્ધમાન પોરવાડ (વાગધન) સં. ૯૯, ૨૧૦,૨૧૧
વર્ધમાન જિનકાવ્ય ૪૨૪
વર્ધમાનવિદ્યા ૩૩૩
વર્ધમાન સોની ૯૩
વર્ધમાન તપ ૩૨૪,૪૪૧
વર્ધમાન વિજ્ઞપ્તિ દ્વાત્રિંશિકા ૩૭૩
વર્ધમાન શાહની પોળ ૪૬
વર્ધમાનસૂરિ ૬૧,૧૩૯,૨૦૮,૨૭૯, ૨૯૯,૩૦૨,૩૦૬
વનરાજ ચાવડા રાજા ૪૬૧
વનદેવ પોરવાડ ૧૦,૧૦૩
વનવાસીગચ્છ ૪,૧૨૦
વનદારુવૃત્તિનો બાલાવબોધ ૧૬૦
વન્દારુવૃત્તિપ્રશસ્તિ ૫૮,૫૯
વનેચંદ્ર ઋષિ ૩૦૬
વયજાશેઠ ૬૩,૧૪૦,૧૫૦,૧૭૮
વયરસિંહ સૌ. ૬૨,૧૦૪,૧૦૫
વરકાણા ૧૮૬,૨૫૨,૩૨૬,૩૩૦
વરકાણા તીર્થ ૪૧૫,૪૨૮,૪૨૯
વરકાણા પાર્શ્વનાથ ૪૧૧
વરકાણા પાર્શ્વનાથ જૈન વિદ્યાલય ગુરૂકુલ ૪૩૦
વરકાણા પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર ૪૩૦
વરકાણા પાર્શ્વ પ્રસન્નો ભૂયાત્ ૪૩૦
વરજાઈ શ્રાવિકા ૧૫૬,૧૭૮
વરજાંગજી પૂજયતિ ૨૬૯
વરતારાં ગ્રંથ ૧૫૮
વરદિયા જ્ઞાતિ ૩૦૨
વરદેવ પલ્લીવાલ ૫૬,૧૦૨,૧૦૩, ૧૨૨
વરમાદેવી ૧૭૫
વરસિંહ સોની ૯૧
વરસિંગજી ઋષિ (શ્રીપૂજ) ૨૬૫,૨૬૬, ૨૬૭,૨૬૯
વરહુડિયા કુટુંબ ૫૭,૧૨૨
વરંગલ ગામ ૩૧૪
વરાડ ગામ ૩૬૯,૪૦૩
વલભીભંગ ૬૯,૩૧૩,૩૧૪
વલસાડ (બલસાર) ૨૨૧
વલ્લભવિજય ગણિ ૪૫૬
વલ્લભસૂરિ ૧૦૩,૪૩૦
વસવ પંડિત ૩૧૬
વસવપુરાણ ૩૧૭
વસંકીર્તિ ભટ્ટા૦ ૩૧૮
વસંતગઢ ૧૮૦
વસંતતિલકામાલિની ૪૧૧

વસંતરાજ પંડિત ૪૦૨
વસંતવિલાસ ૧૪
વસંતવિલાસ કાવ્યગ્રંથ ૬૦,૨૧૯
વસંતવિલાસ નામે કાવ્યગ્રંથ ૬૦
વસંતરાજશાકુન પર ટીકા ૪૦૨
વસુદેવહિંડી ગ્રંથ ૭૪
વસુદેવહિંડીપ્રભૃતિસમસ્ત કથા ૬૨
વસુનંદનગણિ (૩૦) ૧૫૬
વસ્તાજી ઋષિ ૩૦૬
વસ્તુપાલ ચરિત્ર (મહાકાવ્ય પ્રસ્તાવ) ૧૫૮
વસ્તુપાલ તેજપાલ માહામાત્ય ૫,૭
વસ્તુપાલ મંત્રી ૩૦,૫૮,૬૬,૭૪, ૧૦૧,૧૧૦,૧૫૭,૧૫૮,૧૮૩, ૨૧૦,૨૧૭,૨૩૧
વસ્તુપાલ સોની ૨૯૫
વસ્તુપાલનું વિદ્યામંડળ લેખો ૨૯
વહિવંચાની રાજાવલી ૨૨૧,૨૨૬
વહિવંચાની વહીમાઆવારી ૧૦૩
વહુઆ (જિનમંદિર) ૪૫
વહોરા ૩૦૨
વંદારુવૃત્તિની અવચૂરિ ડબ્બો ગ્રંથ ૪૦૫
વંશ પલ્લીવાલ ૭૭
વંશતાલિકા ૨૨૬
વંશાવલી ૨૯૯
વાક્યપ્રકાશ મૌક્તિકની ટીકા ૧૫,૨૦૫
વાક્ય સૂત્ર ૨૦૫
વાગ્ભટ્ટાલંકાર ૧૯૮
વાગડ ૩૦૧,૪૦૩,૪૧૮
વાગડના વઢિયારનગર ૨૪૩
વાઘણ પોળ ૪૫૬
વાચનાચાર્ય ૨૪૭
વાચકદેવચંદ્ર ૧૭૯
વાછક ઓશવાલ ૭૭
વાડીલાલ મોહનલાલ શાહ ૩૦૮
વાડીલાલ છોટાલાલ શેઠ (અમ.) ૩૮૮
વાદિધન્વંતરિ ૧૬૨
વાદીદેવસૂરિ (વડગચ્છ) ૬૦,૬૧, ૧૦૮,૧૧૨,૧૩૮,૧૯૧,૩૦૭, ૪૨૮
વાઘેશ્વરીની પોળ ૪૬
વાના શેઠ પોરવાડ ૧૫૪
વાનરઋષિ ૩૫૨,૪૨૫
વનારઋષિની વિમલ પરંપરા ૪૨૪
વામજ ૨૧૭
વાયડ ૩૧૪
વાયડગચ્છ ૬૦,૧૦૯,૩૦૬
વારસદારો શ્વેતાંબર જૈનો ૩૧૨
વારૂદેવી ૨૪૦
વાલચંદજી ઋષિ ૨૬૮
વાલબાઈ (થરાદ) ૨૯૪
વાલીપરગણા ૫
વાલાક રાજા (વલભી) ૩૧૩
વાવ (બનાસકાંઠા) ૩૭,૨૯૬
વાવડી શિલાલેખ ૨૩૯
વાસણ સંવરી દોશી ૨૯૦
વાસવદત્તાખ્યાન પ્રાસાદ ૧૨૭
વાસણા ગોદાવરીનગર (અમ.) ૪૬૨
વાસુદેવ (વરણાગવંશ) ૭૫,૧૨૮
વાસુદેવ ચોપાઈ ૪૨૩
વાસુપૂજ્યચરિત્ર ૬૧,૧૩૯
વાસુપૂજ્યસ્વામી પ્રાસાદ ૧૨૭
વાસ્તુલક્ષણ ૯૩
વાહડશેઠ ૧૯૧
વાંસવાડા ૧૬૮
વિકરણી ગામ ૧૯૨
વિકલ મહં. ૬૬

વિક્રમચરિત્ર ૨૦૬,૨૩૩
વિક્રમજિત ૨૨૩
વિક્રમપુર ૨૨૩
વિક્રમજિત રાણો ૨૩
વિક્રમશી ભાવસાર ૬૩
વિક્રમાદિત્ય ૧૦૩
વિક્રમસિંહ ૯૯
વિક્રમીશ્રાવિકા ૪૩૬,૪૩૭,૪૩૯
વિકાજી ૨૨૨
વિકોમંત્રી શ્રીમાલી ૨૩૬
વિચારકુશલગણિ ૪૧૫
વિચારરત્નાકર પ્રશસ્તિ ૨૫૯,૪૪૭
વિચારામૃત સંગ્રહ ગ્રંથ ૧૫૮
વિચારમંજરી ૪૧૫
વિચાર ષટ્ત્રિંશિકા ૪૦૩
વિચારસાગરગણિ ૩૮૬
વિજપાલ ૧૧૬
વિજય ૧૩૨
વિજયકીર્તિસ્તંભ ૧૯૨,૨૦૭
વિજયગચ્છ ૨૭૯,૨૮૦,૨૮૧, ૨૮૪,૨૮૫,૨૮૬
વિજયચંદ પરમાર ૨૮
વિજયચંદ્રગણિ ૬૧,૩૦૦
વિજયચંદ્ર મુનિમ ૭૦
વિજયચંદ્રસૂરિ ૫થી ૧૦,૫૬,૫૭, ૫૮,૬૧,૬૨,૬૫,૯૦,૧૦૩, ૧૨૦,૨૦૭,૨૯૯
વિચ્છેદ ૩૧૮,૩૧૯
વિજયચિંતામણી સ્તોત્ર ૪૨૦
વિજયજિનેન્દ્રસૂરિની ગુજરાતી પટ્ટાવલી ૪૦૫
વિજયતિલકસૂરિ ૨૧૧,૨૧૨,૨૧૩, ૩૬૧થી ૩૬૪,૩૯૮૪૦૮, ૪૧૧,૪૪૬
વિજયતિલકસૂરિ રાસ ૩૫૭,૪૦૧
વિજયદયાસૂરિ ૧૬૮,૩૮૯,૩૯૪
વિજયદયાસૂરિ સજ્ઝાય કડી ૩૮૯
વિજયદાનસૂરિ (ભટ્ટા૦) ૨૫,૫૪,૮૪, ૧૦૧,૧૨૦,૧૫૬,૧૭૫,૧૯૮, ૨૦૧,૨૧૦,૨૧૩,૩૪૦,૩૪૧, ૩૪૩,૩૪૬,૩૪૮,૩૪૯,૩૫૦, ૩૫૨,૩૫૩,૩૭૨,૩૯૨,૩૯૫, ૩૯૮,૩૯૯,૪૧૫,૪૨૨,૪૪૬, ૪૪૭,૪૬૪
વિજયદાનસૂરિ ક્રિયોદ્ધાર ૪૩૭
વિજયદેવસૂરિ ૬,૨૧,૨૫,૧૨૮, ૧૭૯,૧૮૯,૧૯૯,૨૦૧,૨૧૧, ૨૧૩,૨૨૩,૨૭૯,૩૦૮,૩૦૯, ૩૬૦થી ૩૬૯,૨૭૪,૩૭૫, ૩૭૮,૩૮૧,૪૦૩થી ૪૦૫, ૪૧૦થી ૪૧૩,૪૧૭,૪૨૬, ૪૨૯,૪૩૨,૪૫૬,૪૬૪
વિજયદેવસૂરિ ગીતકડી ૪૨૫
વિજયદેવસૂરિ તપાગચ્છની સાગરશાખા ૩૮૨,૩૮૩
વિજયધર્મસૂરિ (શાસ્ત્રવિશારદ) ૨૭૫
વિજયનગર ૨૧૮
વિજયનંદનસૂરિ ૧૮૧,૨૬૬
વિજયપદ્મસૂરિ ૪૦૭
વિજયપાલ શેઠ ૬૫
વિજયપાલશેઠ ઓશલાલ ૧૫૬,૧૭૮
વિજય પ્રકરણ ૧૫૮
વિજયપ્રભસૂરિ ૧૪૧,૨૦૦,૨૦૩, ૨૧૧,૩૬૩,૩૮૫,૩૮૮,૪૫૬
વિજયપ્રશસ્તિ મહાકાવ્ય ૨૦૦,૨૦૧, ૨૦૨,૨૧૦,૨૧૯,૩૬૦
વિજયમહેન્દ્રસૂરિ પાદુકા ૬૬
વિજયમોહનસૂરિ ૨૭૬

વિજયયતિન્દ્રસૂરિ સંગ્રહિત ૬
વિજયયતીન્દ્રસૂરિ તપા. ત્રિસ્તુતિક-જૈન લેખસંગ્રહ ૪૨૯
વિજયયતીન્દ્રસૂરિ ૯૧
વિજયરત્નગણિ પાદુકા ૬૬,૨૩૧
વિજયરત્નસૂરિ ૧૫,૧૬,૨૫,૨૧૧, ૩૮૭,૪૧૪
વિજયરત્નસિંહસૂરિ ૯૨
વિજયરાજસૂરિ ૬૬,૧૯૭,૨૦૮, ૨૧૨,૩૪૧
વિજયરાજેન્દ્રસૂરિ ૨૫
વિજયલક્ષ્મીસૂરિ ૪૩૫,૪૪૦
વિજયવલ્લભસૂરિ સ્મારક ગ્રંથ ૩૯૪
વિજય(વિમલ)ગણિ ૨૦૦,૩૪૪
વિજયવિમલગણિ ૪૧૭
વિજયશાંતિસૂરિની ગુફા ૨૩૦
વિજયસમુદ્રગણિ ૧૬
વિજયસાગરગણિ ૩૮૪
વિજયસાગરસૂરિ ૬,૪૩,૭૧,૨૦૩, ૨૧૧,૩૦૮,૩૬૨,૩૬૩,૪૦૩, ૪૦૪,૪૦૫,૪૧૩
વિજયસિંહ રાવ ૨૨૫
વિજયસિંહસૂરિ પદમહોત્સવ રાસ ૪૧૨
વિજયસિંહસૂરિ સજ્ઝાય ૪૧૩
વિજયસુંદરસૂરિ (વડગચ્છ) ૪૦૮
વિજયસેનચરિત્ર ૪૨૫
વિજયસેનસૂરિ ૨૧,૪૨,૬૦,૧૫૬, ૧૯૯,૨૦૦થી ૨૦૩,૨૧૮, ૨૫૨,૨૬૮,૩૪૯,૩૫૪થી ૩૬૧,૩૬૭,૩૭૪,૩૭૮,૩૭૯, ૩૮૦,૩૮૩,૪૦૨,૪૦૩,૪૦૬, ૪૦૯,૪૧૦,૪૧૨,૪૧૫થી ૪૨૦,૪૨૬,૪૨૭,૪૩૨,૪૬૫
વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણસજ્ઝાયરાસ ૪૨૫
વિજયસેનસૂરિ ગીત કડી ૪૨૫
વિજયહર્ષગણિની પરંપરા ૪૧૫
વિજયહંસગણિ ૩૪૦,૩૫૨
વિજયક્ષમાસૂરિ ૩૮૬,૩૮૭
વિજયાદશમી ૩૦૧
વિજયાનંદસૂરિ ૬૬,૯૦,૨૧૨,૨૬૯, ૩૬૨,૩૬૬,૩૮૧,૪૦૮,૪૩૫
વિજયાનંદસૂરિગચ્છ ૩૬૨,૪૧૬
વિજયાનંદસૂરિગચ્છના ઉપાશ્રય (અમ.) ૪૬૧
વિજયાનંદસૂરિ પરંપરા ૨૮
વિજયા રાજિયા પારેખ ૯૦
વિજયોદયસૂરિ (તપાગચ્છ) ૧૮૧
વિજલદેવ પરમાર ૬૬
વિજલરાય રાજા ૩૧૬
વિજાપુર ૭,૮,૯,૧૧,૧૪,૧૮,૨૨, ૨૮,૫૭,૬૧,૬૫,૬૬,૬૭,૬૯, ૭૭,૮૧,૮૩,૯૦,૯૯,૧૨૨, ૧૨૪,૧૨૫,૨૩૨,૩૦૯,૩૩૪, ૩૩૬,૩૩૭,૩૮૫,૪૦૮,૪૧૧, ૪૫૪,૪૫૬,૪૫૭,૪૬૪
વિજાપુર વૃત્તાંત ૧૪
વિજાપુરના પલ્લીવાલ ૮૧
વિજાપુર બૃહદ્વૃત્તાંત ૭૦,૭૧,૮૩, ૪૫૪
વિજાપુર સરસ્વતી ગ્રંથભંડાર ૬૫,૩૩૭
વિદગ્ધરાજ રાજા રાઠોડ (હત્થુંડી) ૨૨૬
વિદ્યાકરગણિ ૬૧
વિદ્યાધરકુલ જાલિહરગચ્છ ૧૩૧
વિદ્યાનગર ૮૨
વિદ્યાનંદગણિ ૧૧,૫૮,૫૯,૧૨૩, ૨૦૦,૨૦૧,૨૦૩,૩૩૩
વિદ્યાનંદસૂરિ ૬૦,૭૦,૮૧,૧૨૨, ૧૨૩,૧૨૪

વિદ્યાનંદમુનિ ૧૨૨
વિદ્યાપુર ૬૯
વિદ્યામંડનગણિ ૧૬
વિદ્યારત્નગણિ ૧૮,૩૩૩
વિદ્યાવિજય મુનિ ૩૫૦
વિદ્યાવિમલગણિ ૧૫૬,૩૦૦,૪૨૫, ૪૨૬
વિદ્યાવિલાસ પવાડો ૨૩૧
વિદ્યાસાગરગણિ (૩૦) ૪૧,૧૩૨, ૧૫૬,૩૩૦,૩૩૮,૩૪૬,૪૧૭, ૪૩૮,૪૪૦
વિદ્યાસાગરગણિની પરંપરા ૪૨૫,૪૬૬
વિદ્યાસાગરગણિની વાચક - પરંપરા ૨૦૬,૩૩૮
વિદ્યાસુમતીશ્રીજી સાધ્વી ૨૧૩,૪૨૨
વિનયકીર્તિસૂરિ ૫
વિનયકીર્તિ ભટ્ટારક ૩૧૦
વિનયચંદ્ર ભટ્ટારક ૨૯૯
વિનયચંદ્રસૂરિ (સાર્ધ-પૂનમિયાગચ્છ) ૨૦૭
વિનયચંદ્રસૂરિ ૫
વિનયદેવગણિ (પાયચંદગચ્છ) ૨૯૦, ૩૦૧,૩૦૯
વિનયદેવ ભટ્ટારક ૩૧૦
વિનયમંડનગણિ ૧૬
વિનયમિત્રસૂરિ (યુગપ્રધાન) ૬૦
વિનયરત્નસૂરિ ૧૩
વિનયરાજસૂરિ ૨૦૮
વિનયવિજયગણિ મહો૦ ૨,૧૪૫, ૧૬૧,૩૬૪
વિનયસાગરગણિ ૩૮
વિનયસાગરસૂરિ ૨૬,૨૭૯,૨૮૧
વિનયસુંદરગણિ ૩૪૦,૩૮૫
વિનયહંસસૂરિ (નિગમમત) ૪૨૯
વિપાકસૂત્રો ૨૭૭
વિબુધપ્રભસૂરિ ૧૩૭,૩૦૦
વિભિન્ન ધર્મલાભાઓ ૩૧૨
વિમલચારિત્રગણિ મહો૦ ૨૧૩
વિમલનાથ ૧૨,૧૩,૧૦૫,૨૫૨, ૨૯૩,૨૯૪,૨૯૮,૩૨૯,૩૭૦, ૪૩૨
વિમલગચ્છ પટ્ટાવલી ૩૩૦
વિમલગણિ ૮૪,૩૨૨,૩૩૪
વિમલાદેવી ૭૬
વિમલમૂર્તિગણિ ૧૪૭
વિલ્હણદેવી ૧૧૬
વિમલદાસ સંઘવી ૯૭,૯૮
વિમલ પરંપરા ૪૪૦
વિમલપ્રબંધ ૨૧૮,૩૬૨
વિમલવસહિ ૧૧૦,૧૧૫,૧૧૬
વિમલશાખા ૪૨૪,૪૨૬
વિમલશાહ દંડનાયક ૧૮૪
વિમલસાગરગણિ ૩૪૫,૩૪૬,૩૫૦
વિમલસાગરગણિ મહો૦ પરંપરા ૩૭૭
વિમલસૂરિ ૪૨૯
વિમલસોમસૂરિ ૪૫૫
વિમલહર્ષગણિ ૨૦૩,૩૪૦,૩૫૫
વિમલાશ્રીજી સાધ્વી (વિમળા) ૫૪
વિરતાવિરત સમાનાપવર્ગ ૨૫૨
વિરમગામ ૫૪,૧૫૭,૧૫૮,૧૯૪, ૨૪૮,૨૫૩,૨૮૯,૨૯૦,૩૦૮, ૩૩૮,૩૫૯,૪૩૮
વિવરણગ્રંથ ૩૪૭
વિવરણ પટ્ટા૦ સમુચ્ચય ૧૫૪
વિવાહપન્નત્તી ટીકા ૪૨૫
વિવિધ આગમગ્રંથો ૬૧,૨૩૮,૩૮૬
વિવિધગચ્છો ૨૬૯,૩૨૦

વિવિધ ગ્રંથો ૪૦૮
વિવિધ ગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ ૮૨, ૧૪૪,૧૪૫,૧૪૮,૧૫૩,૧૯૧, ૧૯૪,૨૧૯,૨૪૩,૨૫૬,૩૦૭, ૩૦૮,૩૨૪,૩૫૯,૩૬૧
વિવિધ જૈન સ્થાપના-તીર્થોનો ઇતિહાસ ૨૨૯
વિવિધ ધર્મપ્રચાર કેન્દ્રો ૩૧૪
વિવિધ પટ્ટાવલી સંગ્રહ ૪૬૭
વિવિધ મતો ૨૫૫
વિવિધ વિકલ્પો ૩૧૯
વિવેકરત્નગણિ ૨૩૨
વિવેકવિમલગણિ ૪૨૫,૪૨૬
વિવેકવિલાસવૃત્તિ (ગ્રંથ) ૧૦૯,૪૦૩, ૪૦૮
વિવેકસમુદ્રગણિ ૧૬૪,૧૯૭
વિવેકસમુદ્રગણિ મહો૦ - (ખરતરગચ્છ) ૧૩૭
વિવેકહર્ષગણિ ૪૧૭ થી ૪૨૦
વિશલદેવ ૧૧૧,૧૪૫
વિંશતિ સ્થાપક પ્રકરણ ૧૫૮
વિશાલકીર્તિગણિ (ઉપા૦) ૨૪૧
વિશાલભદ્ર જિનપ્રાસાદ ૧૧૭
વિશાલસોમસૂરિ ૩૩૪,૪૫૫
વિશાલસૌભાગ્યગણિ ૧૯૮
વિશાલરાજગણિ (ઉપા૦) ૧૫૨
વિશાલસુંદરગણિ ૧૫,૧૭,૧૯૮
વિશાલસોમ ભટ્ટા૦ ૨૩૨
વિશુદ્ધાત્મગુણગમ્ભીર ૨૫૨
વિશ્વશ્રીધર ૧૪૪
વિસ્તૃત યતિજીકલ્પ ૧૩૬
વિષમપદાર્થાવબોધગ્રંથ ૨૩૧
વિષમપદાર્થાવબોધ ટિપ્પનની પુષ્પિકા ૯૭
વિષહરિણીવેલ ૧૨૬
વિહારમર્યાદા ૧૩૨
વિજ્ઞાનઘનાર્ણવ ૨૫૨
વિજ્ઞાનેશ્વરાખ્ય ૨૫૨
વીજડ સંઘવી ૧૧૬
વીતરાગ ૧૮૩
વીતરાગસ્તવન ૧૩
વીતરાગ સ્તોત્ર ૭૩,૧૯૮
વીરચરણપાદુકા ૨૨૯
વીરચંદ્રસૂરિ ૪૨૮
વીરધવલ વાઘેલા રાજા ૭૪,૧૧૬, ૧૨૨
વીરજી શાહ ૨૯૦,૩૦૮
વીરજી નિમિત્તિયા ૧૪૩
વીરતરંગ ૨૯૭
વીરપાલ સંઘવી ૪૫
વીરપાલ ચોરવેટિક ૩૦૫
વીરજી હાપા ૨૭૦,૨૭૧
વીરવાડા ગામ ૪૧,૨૨૯,૨૩૦
વીરજૈનમંત્રી ૨૦૯
વીરદેવ શેઠ ઓશવાલ ૧૫૬
વીરધવલ (વરહુડિયા) ૮,૯,૫૭
વીરમપાડાના ઉપાશ્રય ૬૪
વીરપુર ૪૩૦,૪૩૧,૪૩૨
વીરધર્મ ૨૭૭
વીરઋષિ ૨૬૯
વીરસૂરિ ૧૩૮
વીરનાગ પોરવાડ (મંડાર) ૪૫૯
વીરાશેઠ પોરવાડ ૬૩,૯૦,૧૩૯
વીરાશ્રાવક ૬૩
વીરમપુર (નાકોડાતીર્થ) ૧૧૮,૩૭૦
વીરમદેવરાજા ૭૭,૧૪૯,૧૭૮,૨૨૨
વીરદેવસૂરિ ૨૦૭
વીરસ્તવન ૧૯૮

વીસનગર ૪૩૮
વીરસિંહસૂરિ ૪૨૮
વીરસિંહ વાઘેલા ૩૭
વીરસેન રાજકુમાર ૪૩૦
વીરવંશાવલી ૭,૮૧,૮૨,૯૦,૯૫, ૧૩૬,૧૪૫,૧૪૮,૧૪૯,૧૫૪, ૧૯૧,૧૯૪,૨૩૦,૨૪૩,૩૬૧, ૪૩૬,૪૪૬,૪૫૪,૪૬૭
વીરવંશાવલી પટ્ટાવલી ૧૫૪
વીરવિજયજી ગણિ મહો૦ ૨૫૪,૨૫૮, ૩૧૯
વીરાદિશાપાલ ૫
વીરાપંથી ૨૫૭
વીરશેખરગણિ ૨૦૫
વીશપંથી (તેરાપંથી) ૩૨૦
વીશલ ૧૭૭
વીશલશાહ ઓશવાલ ૭૭
વીશા ઓસવાલ જ્ઞાતિ ૭
વીશા ઓશવાલ (ઉપાશ્રય) ૪૬૧
વીશા પોરવાડ જ્ઞાતિ ૮૨,૨૪૪
વીશા શ્રીમાલી જ્ઞાતિ ૮૧,૩૧૯
વીશાળભદ્ર નામે જિનપ્રાસાદ ૧૧૭
વીશાપંથી આખ્યાન ૩૧૯
વીશા અગ્રવાલ ૩૧૯
વીસનગર ૧૩૬,૧૫૪,૩૨૭,૩૩૦, ૩૩૨
વીસલ શેઠ ૭૧,૧૧૧,૧૯૭
વૃદ્ધગુરુપટ્ટદીપિકા ૨૯૮
વૃજપાલજી પૂજ(યતિ) ૨૭૪
વૃદ્ધદેવેન્દ્રસૂરિ ૫૬
વૃદ્ધતપગચ્છ પટ્ટાવલી ૬
વૃદ્ધતપાગચ્છ ૪,૫,૮,૧૪,૧૮,૨૩, ૬૧,૭૨,૯૯,૨૦૫,૨૩૭,૨૫૭
વૃદ્ધતપા-વડી પોષાળની પટ્ટાવલી ૬
વૃદ્ધપ્રસ્તાવોક્તિરત્નાકર ૪૦૮
વૃદ્ધપોષાળ (વડી પોષાળ) ૫,૮,૧૨૪
વૃદ્ધિચંદજી (તપગચ્છ) ૪૩૭
વૃદ્ધિવિજયગણિ ૪૪,૪૧૧
વૃષ્ણીગોત્ર ૨૨૬
વેગડોભીલ ૩૭
વેદગોત્ર ૨૬૪
વેરાવલ ૨૦૩
વેલ્લાક ૨૩૮
વેલ્હા ૧૧૫
વેલાંગરી ગામ ૨૪૩
વેલું ૨૨૯
વેશ્યાનું મંદિર ૧૮૩
વેસટવંશ ૧૩૮
વૈજલદેવી ૨૯૭
વૈતાલ પચ્ચીસી ૨૦૪,૩૫૫
વૈદકસાર જ્ઞાનપ્રકાશગ્રંથ ૯૩,૩૩૪
વૈદમંત્રતંત્ર ૪૫૬
વૈદ્ય ૩૦૨
વૈદ્યરાજા ૧૪૭
વૈમાનિકદેવ ૩૦૨
વૈરસિંહ વાઘેલા ૩૭
વૈરાગ્યકુલક પ્રાકૃતભાષા ૨૪૭
વૈરાગ્યઘનદ ૮૭
વૈરાગ્યશતકટીકા ૨૪૬
વૈશેષિકમત ૬૮
વૈરાગ્યસાગર ગણિ ૩૭૭
વ્યવહારસૂત્રો ૨૭૬
વ્યવહાર તરંગ ૯૩
વ્યવહારનીવિશુદ્ધિ ૨૫૦,૩૦૮
વ્યવહાર સાધ્યાય વર્ગ ૨૫૨
વ્યવહારસૂત્ર અવચૂરિ ૩૧૩
વ્યાકરણ ૬૨
વ્યાકરણસૂત્રો ૭૩,૧૯૮,૨૭૬

(શ)
શક્તિસિંહ ૨૨૪
શકુનસાર ૯૩
શણગારશ્રીજી સાધ્વી ૪૩૧
શતક કર્મગ્રંથ ૫૯
શતસંવત્સરી ૩૮૯
શતાર્થી વિવરણ ૧૫
શત્રુંજય આદીશ્વર જિનાલય પ્રશસ્તિ ૨૦૧
શત્રુંજયકલ્પ સ્વોપજ્ઞવૃત્તિસહ ૨૦૬
શત્રુંજયકલ્પ પ્રાકૃત ૩૯૭
શત્રુંજય ઋષભદેવસ્તોત્ર ૧૫૯
શત્રુંજયગિરિ ૭૬
શત્રુંજય(તીર્થ) ૪,૧૧,૧૨,૧૪,૧૬, ૨૧,૩૦,૩૬,૩૭,૪૬,૫૦,૫૪, ૫૫,૫૭,૬૯,૭૬,૭૯,૮૦,૮૧, ૮૨,૮૪થી ૮૮,૯૭થી ૧૦૦, ૧૦૪,૧૦૫,૧૦૭,૧૦૯,૧૧૦, ૧૧૫,૧૧૬,૧૧૭,૧૨૫,૧૩૭, ૧૩૮,૧૫૧,૧૫૨,૧૫૫,૧૬૯, ૧૭૨,૧૭૭,૧૯૬,૨૦૯,૨૧૨, ૨૨૮,૨૪૦,૨૪૧,૨૪૬,૨૪૯, ૨૮૯,૨૯૧થી ૨૯૪,૨૦૧, ૩૧૨,૩૧૪,૩૨૫,૩૨૮,૩૪૯, ૩૬૬,૩૭૩,૩૮૨,૩૮૬,૩૯૪, ૩૯૭,૩૯૯,૪૦૦,૪૦૩,૪૦૫
શત્રુંજયતીર્થ ઉદ્ધાર પ્રશસ્તિ ૨૧૮
શત્રુંજય તીર્થકલ્પ ૩૯૭
શત્રુંજયતીર્થ ચૈત્ય પરિપાટી ફરમો ૩૯૦
શત્રુંજયતીર્થનો ઉદ્ધાર ૧૩૮
શત્રુંજય તીર્થમાલાનો ફરમો ૩૯૫
શત્રુંજયતીર્થનું વિસ્તૃત વર્ણન ૯૮
શત્રુંજયનો પટ્ટ ૩૯,૧૮૪
શત્રુંજયનંદિવર્ધન જિનપ્રાસાદ ૨
શત્રુંજય મહાતીર્થ સ્તોત્ર ૨૫૧
શત્રુંજય માહાત્મ્ય ગ્રંથ ૪૪૧
શત્રુંજય વર્ણન ૩૯૦
શત્રુંજય લઘુસ્તોત્ર ૨૫૧
શત્રુંજય સ્તુતિ ૧૪૦
શત્રુંજયાવતાર જિનપ્રાસાદ ૪૧૯
શબ્દાનુંશાસન અવચૂરિ ૬૪,૭૭
શબ્દાનુંશાસનવૃત્તિ દીપિકા ૬૧
શમસુદ્દીન અલ્તમશ ૩૦
શર્મા રા. જૈનિઝમ ઓફ - સાઉથ ઇન્ડિયા ૩૧૫
શય્યંભવસૂરિ ૨૫૪
શલાકાસ્તોત્ર ૪૧૨
શરણદેવ ૧૯૧
શહેરયાત્રા ૪૫
શરાફાબજાર ૧૫૬
શંકરવિજય ૩૧૪
શંગરદિગ્વિજય ૩૧૪
શંખલમુર ૬૪,૧૪૬
શંખેશ્વરતીર્થ ૨૯૮,૩૫૯
શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ૨૧૧,૪૦૩,૪૨૭
શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય છંદ ૧૬૪
શાખા પરંપરા ૩૩૦
શાર્ઙ્ગધરગ્રંથ ૩૮૮
શાડૂલશાહ ૨૧૫
શાર્દુલ ઋષિ ૪૦૯
શાર્દુલશાખા ૬
શાર્દુલ વિક્રડિત ૪૧૧
શાણરાજ શેઠ ૪૮
શાણરાજ સં. શેઠ (પૂનાનાવંશ) ૧૦૫, ૧૬૮
શાણરાજ શાહ ૧૨,૧૩,૧૪
શાતિભદ્ર શાહ ૩૦૪

શાન્તરસ સુધારસ ભાવના ૩૫૬
શામજી શેઠ ૧૪૪
શામળદાસ શાહ (દાવડાવંશ) ૧૬૮
શામળાની પોળ ૪૬
શામળિયા પાર્શ્વનાથ ૫૬
શારદાદેવી ૧૧૯,૨૬૭
શારદાની આરાધના ૩૩૨
શાલાશાહ સાધુ મંત્રી ૨૨૮
શાલિગ્રામ ૧૧૮
શાલિભદ્રચરિત્ર (સર્વ) ૧૩૭
શાલિભદ્રસૂરિ ૬૦,૧૭૯,૨૦૮
શાલિવાહન ચિત્રકાર ૪૧૯
શાલિવાહન નૃપ ચરિત્રગ્રંથ ૨૦૬
શાસનદેવી ૫૭,૧૨૦,૧૨૪,૧૪૦, ૧૮૫,૧૮૬,૩૬૨
શાસનદેવીનું ચૈત્ય ૯૯
શાસ્ત્રોદ્ધારમાંસા ૨૫૮
શાહજાદા બહાદુર બા૦ ૫૩
શાહજહાં બા૦ ૪૨,૩૮૩
શાહજહાંનાબાદનગર ૩૮૫
શાહપુર (કાજીપુર) ૪૧
શાહબિરુદ
શાહબુદ્દીન ઘોરી ૨૯,૨૨૧,૩૮૫
શાહીબાગ ૪૨
શાશ્વતી જિનપ્રતિમા ૨૯૫
શાશ્વત જિનસ્તવન ૪૧૭
શાંકરભાષ્યની ટીકા ૩૧૫
શાંતસુધારસ ૧૯૭
શાંતિચંદ્રગણિ મહો૦ ૧૪૭,૩૫૪, ૩૫૫,૩૫૬,૩૬૪,૩૯૬,૩૯૭, ૩૯૮,૩૯૯
શાંતિચંદ્રગણિ (શાંતીશગણિ) ૧૬૫
શાંતિચંદ્રસૂરિ ૭૨
શાંતિદાસ ઝવેરી ૪૨,૪૭,૫૫,૯૭, ૨૯૬,૩૬૨,૩૬૭,૩૭૯,૩૮૦, ૩૮૧,૩૮૨,૪૨૧
શાંતિદાસનો રાસ ૩૮૦
શાંતિધામો ૧૭૯
શાંતિદાસ મનિયા વીશાશ્રીમાલી ૩૬૨
શાંતિદાસજી ઋષિ ૩૦૬
શાંતિનગર સોસાયટી ૪૭
શાંતિનાથ ૫,૭,૬૬,૭૮,૭૯,૮૪, ૮૫,૯૮,૧૧૦,૧૩૦,૧૫૪, ૧૫૬,૧૬૧,૧૬૫,૧૬૮,૧૭૫, ૧૮૯,૧૯૦,૧૯૧,૨૧૪,૨૯૫, ૩૨૩,૩૯૭,૪૦૦
શાંતિનાથચરિત્ર ૬૧,૬૫,૨૪૯,૨૫૩
શાંતિનાથ જિનાલય ૧૫૮
શાંતિનાથ ભંડાર ૭,૨૧
શાંતિનાથ સ્તવન ૩૩૩
શાંતિનાથનો રાસ ૩૮૩
શાંતિનાથની પોળ ૪૭
શાંતિપર્વ ૭૪
શાંતિવિજયગણિ ૧૦૦,૩૨૬,૩૭૬
શાંતિસૂરિ ૧૧
શાંતિસાગરગણિ ૧૬,૩૪૦,૩૮૪
શાંતિસાગરસૂરિ ૩૧૯
શાંતિસાગરનો મત ૩૨૧
શાંતિસુંદરગણિ ૭૨,૧૬૫
શાંતિસોમસૂરિ ૬૮,૩૩૫
શિખરિણી ૪૧૧
શિયાલબેટ ૫૪
શિલમિત્ર યુગપ્રધાન ૧૩૮
શિલાઆગમંદિર ૬૨
શિલાદિત્ય આદ્યરાજા (મૈત્રકવંશ) ૩૧૩
શિલાલેખ ૩૭,૭૦,૭૭,૧૦૫,૧૧૮, ૧૯૦,૨૧૦,૩૭૦,૪૧૨,૪૧૯
શિલ્પી ૧૬૬

શિવચંદ્રસૂરિ ૩૦૦
શિવપુરાણગ્રંથો ૭૪
શિવસુંદરગણિ (ભટ્ટા૦) ૧૩,૨૦૮
શિષ્યપરંપરા ૨૭૪
શિવરાજ ૮૮
શિવગંજ ૧૮૭,૩૦૩
શિવભાણ ચૌહાણ ૧૬૬,૨૦૯
શિવજીસ્વામી ઋષિ ૨૭૪
શિવસમુદ્રગણિ ૨૦૫
શિવસિંહજી મહારાવ ૨૩૦
શિવવિમલજી મુનિ ૩૩૪
શિવાજી રાઠોડ (મહારાષ્ટ્ર) ૨૨૪
શિવદાસશાહ સુરાણા ૩૦૩
શિવાદેવી ૩૦૦
શિવવિજયગણિ ૪૨૪
શિવાલયતીર્થ ૩૧૬
શીતલદાસ મહામાત્ય ૩૦૪
શીતલનાથ ૨૧૫
શીલકુશલગણિ ૧૪૭
શીલદૂતકાવ્ય ૧૫
શીલદેવસૂરિ ૫૯
શીલપ્રકરણ ૩૭૪
શીલભદ્રસૂરિ ૬૦,૨૯૯
શીલશાખા ૩૩૫
શીલોપદેશમાલા ૭૩,૧૬૩,૨૩૭
શુક્રઆચાર્યગુરુ ૨૨૬
શુભભૂષણગણિ ૧૬૩
શુભલાભગણિ ૨૩૧
શુભરાજ ૯૮
શુભરત્નસૂરિ ૨૨૮,૨૪૦,૨૪૫
શુભવર્ધનગણિ ૧૫૮,૧૫૯
શુભવિજયગણિ ૨૫૨,૩૬૪
શુભવિજય મુનિ ૨૧૨
શુભવિમલગણિ ૧૯૯
શુભશિલગણિ ૫૨,૨૦૬,૩૨૯
શુભસાગરગણિ ૩૮૫
શુભસુંદરગણિ ૪૦૪
શૂરસિંહ રાવ ૨૨૪
શૃંગાર ઘનદ ૮૭
શૃંગારમંડન શ્લોક ૮૬
શૃંગારસનું વર્ણન ૪૦૭
શેખનો પાડો ૪૫
શેરશાહ સૂબો ૫૨,૫૪
શેરશાહ ચિકથો (પાટણ) ૪૬૭
શેરપુર ૪૨૦
શોનિંગ રાઠોડ વંશ ૨૨૬
શોભન સ્તુતિ ૩૮૬
શોભન સ્તુતિવૃત્તિ ગ્રંથ ૪૦૮,૪૦૯
શોભનસૂરિ ૨૫૫
શૈવધર્મ ૩૧૫
શૌરીપુર તીર્થ ૪૧૬
શ્યામસુંદરજી યતિ ૨૦૮
શ્યાહજિહાંનાબાદનગર ૩૮૫

(શ્ર)

શ્રમણ પરંપરા ૨૩૧,૩૩૭
શ્રમણશાખા ૧૫૫,૨૧૬,૩૩૭
શ્રાદ્ધગુણવિવરણ ૧૬૪
શ્રાદ્ધગુણસંગ્રહ ૧૬૦
શ્રાદ્ધજીતકલ્પ ૧૨૬
શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય ટીકા ૬૩
શ્રાદ્ધધર્મ સાધ્યાપવર્ગ ૨૫૨
શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણ સૂત્રવૃત્તિ (વંદારુવત્તી) ૪૪,૫૯,૧૫૯,૩૮૯,૪૧૧,૪૨૭
શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણવૃત્તિ (અર્થદીપિકા) ગ્રંથ ૧૯૯,૨૧૫
શ્રાદ્ધવિધિકલ્પકૌમુદી ૧૫૧
શ્રાદ્ધવિધિકૃત્ય ૫૮
શ્રાદ્ધવિધિકૌમુદીગ્રંથ ૨૧૫,૨૧૬

શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદીપ્રકાશ ૮૨,૮૩, ૧૧૪,૧૪૬,૧૫૮,૧૫૯
શ્રાદ્ધવિધિ પ્રશસ્તિ ૧૬૦
શ્રાદ્ધવિવિનિશ્ચય ગ્રંથ ૨૦૫
શ્રાવકકરણી સજ્ઝાય (કડી) ૧૫૮
શ્રાવક ચારભાષા ૨૬૯
શ્રાવકવિધિ સજ્ઝાય ૨૧૯
શ્રીકરણગણિ ૩૫૨
શ્રીકરણ મહામાત્ય ૧૧૧
શ્રીચંદ્રજી યતિ ૨૮૬
શ્રીચંદ્ર શેઠ ૩૦૨
શ્રીધર ૯૭
શ્રીનાગપુર ૨૧૫
શ્રીપતિકુમાર સંઘવી ૭૪
શ્રીપાલ કોઠારી ૩૨૭,૪૨૦
શ્રીપાલ શેઠ ૨૨૭
શ્રીપાલજી ઋષિ ૨૭૨,૩૨૮,૩૩૦, ૩૯૧
શ્રીપાલ કથા ૧૭
શ્રીપાલ ગોપાલકથા ૧૬૦
શ્રીપાલ હીરાગીર ૩૦૧
શ્રીપુર ૪૬૧
શ્રીપૂજ ભટ્ટારક પરંપરા ૨૦૮
શ્રીપૂજ ભૈરવને સાધ્યો ૪૪૩
શ્રીપૂજ લોંકાગચ્છ ૪૪૩
શ્રીમતિગણિની શ્રમણ પટ્ટાવલી ૪૧૫, ૪૧૭
શ્રીમદ્ધર્મ સ્તુતિ ૧૩૬
શ્રીમદ્વીરં સ્તુવેઃ ઇત્યાદિ કમલબંધ સ્તવન ૧૪૦
શ્રીમાલનગર ૮૧,૮૬,૧૦૩,૧૫૫, ૩૧૪
શ્રીમાલી ચંડાલેચા ગોત્ર ૬
શ્રીમાલીગચ્છ ૬૦,૧૩૭
શ્રીમાલી ગોત્ર ૩૦૯
શ્રીમાલી જૈન ૭૫
શ્રીમાલી વંશ ૧૧૬
શ્રીમાલી જ્ઞાતિ ૩૭,૧૧૩,૨૨૫,૩૬૨
શ્રુતદેવી ૨૭૭
શ્રુતમંગલગણિ ૨૦૬
શ્રુતશેખરગણિ ૨૦૪,૨૦૫
શ્રુતસાગરગણિ ૧૪૭,૩૪૦,૩૮૪
શ્રેણિક રાજા (બિંબીસાર) ૨૫૪,૪૫૯
શ્રેણિક રાસ ખંડ ૨૬૬,૩૩૩,૪૦૪
શ્રેયાંસનાથ ૪૬,૪૭,૧૫૨
શ્લોકાત્મક આગમગ્રંથો ૬૪
શ્લોકબદ્ધ પ્રશસ્તિ ૨૫૨
શ્વેતાંબર તપગચ્છ ૬૬

(ષ)

ષટ્કર્મગ્રંથ ૭૩
ષટ્દર્શન સમુચ્ચય-બૃહદ્વૃત્તિ-તત્ત્વાર્થદર્શિની ૧૪૫
ષટ્પ્રાભૃત ટીકા ૨૬૦
ષટ્ત્રિંશજ્જલ્પ(વિચાર) ૩૩૯,૩૫૧, ૩૬૪
ષટશીતિઃ (ગાથા) ૫૯
ષડાવશ્યક બાલાવબોધ (ગ્રંથ) ૧૫૩, ૧૬૨,૧૬૫
ષષ્ટિશતક બાલાવબોધ (ગ્રંથ) ૧૫૩
ષષ્ટિશતક ટીકા ૧૫૩
ષોડશકમળબંધમય ચતુર્વિંશતિ જિન-સ્તોત્ર ૨૦૧
ષોષી (ખોખી) શ્રાવિકા ૧૦૧

(સ)

સકલચંદ્રગણિ ૩૫૨,૩૯૫,૩૯૬,૩૯૮
સકલાર્હતસ્તોત્રવૃત્તિ ૨૦૩
સગર ચક્રવર્તિ ચરિત્ર ૧૪૯
સકલપ્રપંચ પથનિદાન ૨૫૩

સચિત્ર વિજ્ઞપ્તિપત્ર ૪૧૯
સકલસિદ્ધાન્ત તત્ત્વાર્થ ૩૮૪
સજ્જન મંત્રી દંડનાયક ૮૨
સજ્જનસિંહ શેઠ ઓસવાલ ૩૨૨
સજ્જનસિંહ રાઠોડ ૧૫૧
સજ્ઝાયમાલા ૪૧૩
સટીક તત્ત્વ તરઙ્ગિણી ગ્રંથ ૩૫૧
સટિક આખ્યાન મણિકોશ ગ્રંથ ૧૦૩
સટીક પાંચ ઉપાંગ ૭૨
સઢૌરગામ ૩૦૭
સત્તરિયસઠાણ સ્તબક પ્રશસ્તિ ૧૪૦
સત્તરિસયઠાણપગરણ ૧૪૦
સત્તુંજય મહાતિત્થકલ્પ ૧૨૬
સત્તરસવિહિ અ સંજમો ૩૬૯
સત્તરભેદી પૂજા ૩૯૬
સત્યની કસોટી ૮૯
સત્યફણાવાળા શામળા પાર્શ્વનાથ ૧૮૬
સત્યશેખરગણિ ૧૫૪,૨૪૨
સટીક તપાગચ્છની પટ્ટાવલી ૩૫૬
સત્યવિજયગણિ ૧૯૯,૨૧૩,૩૬૩, ૩૮૨
સત્યસૂરિ ૯૯
સત્યસૌભાગ્યગણિ ૩૬૮,૩૭૫
સદાનંદજી યતિ ૨૬૯
સદાનંદ શ્રીમાલી ૪૫,૨૩૦,૨૩૩
સદારંગશેઠ ૧૧૭
સદારંગસૂરિ ૨૦૫,૨૦૬,૩૦૪
સદ્‌ભાવશતક ૨૦૧
સનવાડા ગામ ૪૧,૧૯૨
સત્યનય નિદાન ૨૫૩
સનખતદેવી ૧૫૬
સભ્યાશઙકાનિરાકરણવાદ ૩૭૨
સભ્યાશઙકાનિરાકરણવાદદિપિકા ૩૫૨
સમકાલિન આચાર્યો ૧૩૮
સમકિત સડસઠી ૩૮૮
સમકિતસાર પુસ્તક ૨૫૯
સમધર મંત્રી (પોરવાડ) ૮૬,૩૩૨
સમયમાણિક્યગણિ ૧૫
સમયસિંહગણિ ૧૬૫
સમયસુંદરગણિ ૧૬૪
સમયસુંદરગણિ (ખરતરગચ્છ) ૩૯૭
સમરથમલ શાહ ૩૦૬
સમરથમલ સંઘવી ૧૬૯
સમરસિંહ રાજા ચૌહાણ ૧૦૭,૧૦૮, ૧૧૦,૧૧૬
સમરસિંહ રાણા ૫૬,૨૨૧
સમરસિંહસૂરિ ૩૦૮
સમરાદિત્ય ચરિત્ર સંક્ષેપ ૧૩૭
સમરાશાહ સોદાગર ૧૧,૧૬,૩૬, ૮૫,૧૩૭,૧૩૮
સમવસરણ પ્રકરણ ૧૨૬
સમસ્યામય જટાકૂટ વર્ણનમય ૨૫૧
સમસ્યાપૂર્તિ ૪૧૭
સમાચારીશતક પ્રકરણ ૩૪૭
સમાધિસ્થાન ૪૦૭
સમાનાગામ ૩૦૬
સમુદ્રસૂરિ ૩૦૦
સમ્મતિતર્કટીકા ૭૨,૧૫૬
સમ્મેતશિખર તીર્થ ૪૬,૧૮૫,૧૯૧, ૨૪૯,૨૮૫,૨૧૩
સમ્મેતશિખર તીર્થકલ્પ ૧૨૬
સમ્મેતશિખર તીર્થનો પાષાણ પટ્ટ ૧૯૨
સમ્મેલન ૩૬૭
સમ્યક્ત્વ કૌમુદી પ્રસ્તાવ ૧૫૮
સમ્યક્ત્વરાસ ૨૧૬
સમ્યક્ત્વ વિચારવાલું - મહાવીરસ્તવન ૩૭૬
સમૌગામ ૧૯૯

સરખેજ ૩૯,૪૯,૫૧,૨૬૬,૨૬૮, ૨૭૩
સરણપાલ મંત્રી ૩૧
સરદાર લાલભાઈ દલપતભાઈ કોલેજ ૪૮
સરધના (ઉ.પ્રદેશ) ૫,૨૧૯
સરવણ ૧૧૭
સરવણ સંઘવી ૧૪૯,૧૫૬
સરવાજી ઋષિ ૨૬૫
સરસ્વતીકંઠાભરણ ૧૦૮
સરસ્વતી (પાટણ) ૧૭૫,૧૯૫
સરસ્વતી ગ્રંથભંડાર ૯,૫૭,૬૫
સરસ્વતીદેવી ૮૭,૯૨,૧૫૫,૧૯૧, ૨૧૭,૪૨૩
સરસ્વતી નામગર્ભિત આદિનાથ સ્તવન ૧૬૨
સરસ્વતીની દેરી ૬૮
સરસ્વતી યમકમય આદિનાથ સ્તોત્ર ૧૬૨
સરસ્વતી લબ્ધપ્રાસાદ ૩૪૬
સરસ્વતી શબ્દયમકમય યુગાદિ-જિનસ્તોત્ર ૧૬૩
સરસ્વતી જ્ઞાનમંદિર (મહુવા) ૬૨
સલખણપુર (શંખલપુર) ૭૮,૨૮૯
સલક્ષણ પોરવાડ ૧૦૨
સર્વજિનાગમો ૨૭૮
સર્વદેવસૂરિ ૧૩૮,૧૪૯
સર્વરાજગણિ ૮૩,૮૪
સર્વરોગહર અજિતશાંતિ સ્તવન ૩૯૭
સર્વવલ્લભગણિ ૧૪૭
સર્વવિજયગણિની પાદુકા ૬૭
સર્વવિજયગણિ ૮૪,૧૯૯,૩૨૫, ૩૨૬
સર્વશતક ટબ્બો ૩૮૪
સર્વશતક સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ ૩૭૩
સર્વશતક સૂત્ર વૃત્તિ ૩૮૪
સર્વશેખરગણિ ૧૪૭
સર્વસાગરગણિ ૧૪૭
સર્વસુરાસુરૈર્વન્દ્ય ૨૯૫
સવાલક (સપાહલક્ષ) ૪૦૩
સવાલજ ગોત્ર ૧૪
સવૈયારૂપમાં ૩ સ્તુતિ (હિંદી) ૩૮૯
સહજકુશલગણિ ૩૯૧
સહજલદેવી ૨૧૨
સહજશ્રીજી સાધ્વી ૨૧૩
સહજપાલ સંઘવી ૯૮
સહજમલ સંઘપતિ ૩૫૯,૩૬૦,૩૭૨
સહજસાગરગણિ ૩૫૫,૩૭૭,૩૮૨, ૪૨૬
સહજસાગરમુનિ ૩૪૬
સહજૂકુમારી ૧૦૩
સહણપાલ પ્રધાન ૮૫
સહસ્રકિરણ મંત્રી ૫૪
સહસ્રમલજી રાવળ ૧૬૮,૨૨૫
સહસ્રમલ મંત્રી ૩૪૪,૩૪૬
સહસ્રમલ રાજા ચૌહાણ ૧૯૫,૨૦૯, ૩૦૧
સહસા પોરવાડ ૫૧
સહસા પોરવાડ મંત્રી ૧૨૯,૧૩૦
સહદેવસૂરિ ૨૯૯
સહજલબ્ધિશ્રીજી સાધ્વી ૨૩૩
સહસા સંઘવી પોરવાડ ૨૨૮,૨૪૪
સહિજલદેવી સંવરી ૨૯૨
સંખેહડા (સંખેડા) ૨૯૨
સંગીતમંડન ૮૬
સંગ્રહણી ૭૩
સંગ્રહપોથી ૩૬૪
સંગ્રહિત જિનપ્રતિમા લેખસંગ્રહ ૯૧

સંગ્રામ બચ્છાવત મંત્રી ૧૩૨
સંગ્રામમંત્રી ૧૬,૮૬
સંગ્રામસિંહ ભંડારી ૯૨,૯૩,૧૧૭, ૧૨૦,૧૩૦
સંગ્રામસિંહ ૧૭૮
સંગ્રામસિંહ મહારાણા ૧૬૮,૧૯૩
સંગ્રામસિંહ સોની ઓશવાલ ૬૪,૭૪, ૯૩,૯૫,૯૬
સંગ્રામસિંહ સોની (માંડવગઢ) ૧૫૩
સંગ્રામસૂરકથા ૩૯૮
સંઘકલશગણિ ૨૧૬
સંઘચારિત્રગણિ ૨૧૩,૪૨૨
સંઘતિલકસૂરિ ૧૩
સંઘપુરગામ ૪૦૮,૪૦૯
સંઘપૂજા ૧૧૩
સંઘમાલા ૧૯૨
સંઘવિજયગણિ ૪૪,૨૦૬,૪૧૦,૪૧૧
સંઘવીરગણિ ૩૩૪
સંઘહર્ષગણિ ૫૨,૩૨૯,૪૨૪
સંઘાચારભાષ્યવિવરણ ૧૨૬
સંડેરક ૩૧૫
સંડેરગામ ૯૯
સંતબાલજી ઋષિ ૨૫૯,૨૬૩
સંતિકરંકલ્પ ૧૯૭
સંતિકરં થયં ૧૯૭
સંતિકરં સ્તોત્ર ૧૯૫,૧૯૭
સંતોકચંદ શ્રીમાલ સંઘવી ૩૩૪
સંદેશ પંચાગ ૪૦
સંપ્રતિ મહારાજા ૧૫૫
સંપૂરીદેવી ૩૨૨
સંબલપુર ૨૧૮
સંભવતઃ સટીક - તત્ત્વતરંગિણીગ્રંથ ૩૯૮
સંભવનાથ ૧૫૩
સંભૂતિ પૂ. પ્રધાન (મોઢગચ્છ) ૩૧૪
સંભૂતિવિજયસૂરિ ૨૫૪
સંયમકુશલગણિ ૫૨,૩૨૯
સંયમરત્નસૂરિ ૨૧૬,૨૪૬,૨૬૦
સંયમરુચિગણિ ૨૪૨
સંયમસાગરસૂરિ ૨૫૩
સંયોજિત પ્રશસ્તિ ૩૭૨
સંવાદસુંદર ટિપ્પન ૨૪૫
સંવેગી તપાગચ્છ સાગરશાખા ૩૭૭
સંવેગીવિજયશાખા ૩૬૩
સંવેગીશ્રમણશાખા ૪૨૬
સંસ્કૃતજલ્પકલ્પલતા સ્તબક ૨૪૫
સંસ્કૃત સ્તોત્રો ૧૪૪
સંસારદાવાલનલ સમસ્યામય ૨૫૧
સંહારલીલાનું વર્ણન ૩૧૭
સાઉદેવી ૧૪૯
સાગરગચ્છ ૩૫૭,૩૬૦,૩૭૭,૩૮૩, ૩૮૫
સાગરગચ્છ ભટ્ટારક પટ્ટાવલી ૩૩૧
સાગરગચ્છ સંવેગી પટ્ટાવલી ૩૩૧
સાગરચંદ્રસૂરિ ૨૪૨
સાગરભદ્રસૂરિ ૧૭૯
સાગરમત ૨૯૭,૩૫૭,૩૫૯,૩૬૨, ૩૬૪,૩૬૭
સાગરમતની નવી પ્રરૂપણા ૩૪૩,૩૪૪
સાગરશાખા ૩૬૫,૩૭૫,૩૮૫, ૩૯૧,૪૨૭
સાગરશાખાના સંવેગી મુનિઓની પટ્ટાવલી ૩૮૩
સાગરાનંદસૂરિ (આગમપ્રજ્ઞ) ૬૨
સાચા સુમતિનાથ (માતર) ૨૨૯
સાચી ક્ષમાપના ૩૪૪
સાચોર (સાંચી) ૬૯
સાજણદેવી ૮૭

સાઢક ૧૧૩
સાઢલ ૫૬,૧૦૩
સાત બોલનો પટ્ટો ૩૫૨
સાતવારની સજ્ઝાય ૨૧૯
સાત સ્મરણોની વૃત્તિ ૪૦૮
સાદડી ૧૮૦,૧૮૪,૨૮૯,૩૦૨,૩૭૦
સાધારણ જિનસ્તવન અવચૂરિ ૪૨૪
સાધુચંદ્ર દિવાન ૧૩૦
સાધુજગતસિંહ ઓશવાલ ૧૧૩,૧૧૫
સાધુદેવરાજ ૬૫
સાધુ પદ્મસિંહ ૧૧૩,૧૧૫
સાધુરત્ન ભટ્ટારક ૩૦૦
સાધુરત્નસૂરિ ૧૪૬,૨૧૪
સાધુસાગરગણિ ૧૪૭
સાધુસુંદરગણિ ૧૪૭
સાધુલબ્ધિશ્રીજી સાધ્વી ૨૨૮
સાધુરાજગણિ ૧૬૫
સાર્ધપૂનમિયા ૩૪૭,૩૫૦
સાપ્તાહિક જૈન પત્ર અંક ૨૭૭,૨૮૬
સાપ્તાહિક સેવા સમાજના અંકો ૩૩૯
સાબતિગંજ ૩૦૬
સાબરમતી નદી ૬૯,૨૭૭
સામીગામ ૪૧૭
સામુદ્રિકસાર ૯૩
સામૈયાપંથ ૩૨૧
સાયર રાજા ૧૭૪,૧૮૭
સાયર શેઠ કોઠારી ૩૨૨,૩૨૭,૩૩૦
સારણેશ્વર મંદિર ૧૬૬
સારસ્વત ચંદ્રિકા વ્યાકરણ ૨૪૦
સારસ્વત મંડન ૮૬
સારસ્વત વ્યાકરણવૃત્તિ - (શબ્દસિદ્ધિ) ૧૪૧,૪૦૨
સારંગદેવ રાજા ૩૬,૫૦,૫૧
સારંગદેવ વાઘેલા રાજા ૮૧,૮૫,૧૭૯
સારંગદેવ શ્રીમાલી ૩૩૪
સારંગ પંડિત ૧૬૬
સારંગપુર ૪૩,૪૫,૪૨૬
સારંગ મંત્રી ૧૪૮
સાલ્હણ રાજા ૧૭૪,૧૮૭
સાલ્હામંત્રી ઓશવાલ ૫૧,૮૮,૧૪૯, ૧૬૭,૧૭૧,૨૩૦,૨૩૭
સાલિગ સંઘવી ૧૬૯,૨૪૪
સાલેરા ૧૬૯
સાવચૂરિ યુગાદિજિનસ્તોત્ર ૧૫૩
સાવિત્રીબાઈ ૬૪
સાહિત્ય ૪૧૭
સાંકળીબાઈ ૩૨૬
સાંખેહડા ૧૩૬
સાંગણસોની ઓશવાલ ૫૭,૮૮,૯૧, ૯૨,૧૨૪,૧૭૧
સાંગાનેરગામ ૩૮૫,૪૨૦
સાંગા રાણા ૧૦૭
સાંચોર ૨૮
સાંડા સંઘવી શ્રીમાલી ૧૫૭,૨૪૪
સાંડેરાવ ૩૧૪
સાંપલાગામ ૨૦૬
સાંબલમેર ૨૨૨
સાંબસિંહ પોરવાડ ૧૦૧
સાંવલજી ઋષિ ૩૦૫
સિકંદર લોદી ૩૫
સિકંદરપુર (હેબતપુર) ૪૨,૪૪,૧૩૬, ૧૫૪
સિકંદરી ૩૯,૪૦
સિદ્ધચંદ્રગણિ ૨૧૨,૩૯૭,૪૦૦
સિદ્ધનાગ (સિદ્ધ) ૧૦૧
સિદ્ધ પંચાશિકાવૃત્તિ ગ્રંથ ૫૯
સિદ્ધપાહુડ ટીકા ૧૬૨
સિદ્ધપુર ૩૮,૧૦૧,૧૪૮,૧૭૦,૧૮૬,

૨૯૪,૩૭૬,૩૯૬,૩૯૯
સિદ્ધયોગી ૧૪૨
સિદ્ધરાજ જયસિંહ ૧૦૨,૧૭૦
સિદ્ધરાજ રાજા (ગૂર્જર ચક્રવર્તિ) ૧૨૮
સિદ્ધરાજના રુદ્રમાલ ૧૨૭
સિદ્ધસેન દિવાકર ભટ્ટા૦ ૧૯૬,૨૫૫
સિદ્ધસેન દીવાકરસૂરિ ૩૫૮
સિદ્ધસેનસૂરિ ૧૧,૧૩૭,૧૩૮
સિદ્ધર્ષિસૂરિ ૨૫૫
સિદ્ધક્ષેત્ર ૧૬૧
સિદ્ધહેમન્યાસપાદ ૧૬૩
સિદ્ધહેમલઘુવૃત્તિ ૨૨૩
સિદ્ધાચલ ૩૩૩
સિદ્ધાગમ સંકેત સ્તબક ૨૫૨
સિદ્ધાંતના ગ્રંથભંડારો ૩૧૪
સિદ્ધાંત ચન્દ્રિકા ટીકા ૩૮૮
સિદ્ધાંત ચોપાઈ ૨૫૬,૨૫૯
સિદ્ધાંત ચોપાઈ (લોંકામતસમક્ષા) ૨૧૭
સિદ્ધાંત માણિક્યમુનિ ૧૬૩
સિદ્ધાંતવિષમપદવિવરણ ૭૨
સિદ્ધાંત સ્તવવૃત્તિ ૧૯૮
સિદ્ધાંત સ્તવન ૧૨૧,૧૩૫,૧૪૦,
૨૪૨
સિદ્ધાંતસાગરગણિ ૨૪૨,૨૪૮,૨૫૩
સિદ્ધાંતસારોદ્ધાર ૨૬૦
સિદ્ધાંતસુંદરગણિ ૭૪
સિદ્ધાંતીલાયકોદ્ધાર અધિકાર ૧૪૪
સિદ્ધિચંદ્રગણિ ૪૦૦,૪૦૨,૪૦૪,
૪૦૫,૪૦૬,૪૦૭,૪૦૮,૪૦૯
સિદ્ધિચંદ્રમુનિ ૩૭૯,૪૦૧
સિદ્ધિસૂરિ દાદા ૨૨૯
સિદ્ધીમલજી ઋષિ ૨૬૮
સિન્દૂર પ્રકરણ ૭૩
સિરણગામ ૧૬૬,૨૦૯
સિરપુરનગર ૩૭૮
સિરાણગામ ૧૧૨
સિરિઉસહવદ્ધમાણ ૬૦
સિરિકુમાર ૬૨
સિરેમલજી શેઠ ૧૯૨
સિરોહી ૫૧,૧૨૧,૧૫૫,૧૬૬,
૧૬૯,૧૯૫,૨૦૯,૨૧૦થી
૨૧૩,૨૧૫,૨૨૩,૨૩૦,૨૩૬,
૨૪૪,૨૪૬,૨૮૯,૨૯૨,૨૯૩,
૩૩૨,૩૪૨,૩૬૧,૩૬૬,૩૬૯,
૩૭૪,૪૦૨,૪૦૩,૪૦૮
સિસોદિયા ગોત્ર ૨૮૦
સિંગારતારણ ગામ ૧૩૦
સિંહકુશલગણિ ૪૨૨
સિંહડ રાણા ૩૧
સિંહદત્ત શાહ ૧૩૮
સિંહદત્તસૂરિ ૧૨,૭૧
સિંહપ્રભસૂરિ ૬૭,૭૧
સિંહવિજયગણિ ૩૫૩,૩૫૮,૩૬૪
સિંહવિમલગણિ ૩૪૧,૪૧૫,૪૧૬
સિંહસૂરિ ૭૦,૩૨૬
સિંહાક પલ્લીવાલ ૧૪૦,૧૪૨,૧૪૩
સિંહાનક ૭૮
સિંહાનગર ૩૯૫
સિંહસાગરગણિ ૧૬૩
સિંહાસન બત્રીસી ૨૦૩,૪૧૧
સીતાદેવી ૯૯
સીતારામ ઝા. પંડિત -
(જ્યોતિષાચાર્ય) ૧૩૪
સીતાવિહારલેખ ૩૯૮
સીપાશાહ શ્રીમાલી ૮૪
સીમંધર વિનતિ ૨૧૭
સીમંધરસ્વામી ૧૦૨,૧૪૮,૩૦૨
સીમંધરસ્વામી સ્તવન ૧૫૮

સીમંધરસ્વામીનો શોભાતરંગઢાળ ૨૯૫
સીમંધર સોનાગરા મંત્રી ૬૩,૧૨૭
સીયક રાજા પરમાર ૧૨૯
સીરવાડી ૪૨૦
સીવેરાગામ ૨૩૦,૪૧૫
સીસોદિયા ગોત્ર ૨૫,૨૭
સીસોદિયા વંશ ૫૨,૧૮૪
સુઅધમ્મસ્તવ ૧૨૬
સુઈગામ ૨૮૯,૨૯૬
સુકૃતસાગર તરંગ ૧૬૪,૨૪૬
સુખમલજી ઋષિ ૨૧૦,૨૬૮
સુગરાદેવી ૧૭૦
સુજાનસાગરગણિ ૩૮૫,૩૮૬
સુજાણસિંહ યુવરાજ ૩૦૪
સુદર્શનશેઠ ૧૪૮
સુદર્શનશેઠ રાસ ૨૦૬
સુદંસણાચરિયં ૫૯,૧૪૯
સુધન્વારાજા ૩૧૪,૩૧૫
સુધર્મગચ્છ ૨૯૧,૩૦૮,૩૧૦
સુધર્માસ્વામી ગણધર ૪,૫૫,૧૪૭, ૨૦૨,૨૫૫,૩૨૭,૩૭૨
સુધાનંદનગણિ ૧૫૬,૧૬૪,૨૨૭
સુધાનંદસૂરિ ૧૬૪,૨૩૯,૨૪૦, ૨૪૨,૨૪૩,૨૪૪,૨૪૫,૩૨૩
સુધાભૂષણગણિ ૧૯૮
સુધારક પાર્ટી ૩૨૧
સુનામગામ ૩૦૫,૩૦૭
સુપાર્શ્વનાથ ૯૬,૧૮૬,૪૧૯
સુપાર્શ્વનાથચરિત્ર ૧૩
સુપાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર ૨૫૨
સુમતિકીર્તિ ભટ્ટા૦ ૩૧૦
સુમતિચંદ્રગણિ ૪૦૫
સુમતિચંદ્રની પુસ્તિકા (નોવેલી) ૩૧૦
સુમતિનાથ ૧૪,૧૧૦,૨૧૧,૨૧૯,૪૦૭
સુમતિ નાગિલચરિત્ર ચોપાઈ ૩૧૧
સુમતિપ્રભસૂરિ ૭૦
સુમતિમંડનગણિ ૪૨૪,૪૨૭
સુમતિવિજયગણિ ૩૫૩,૩૫૭,૩૬૪
સુમતિસાગરગણિ ૧૬૩
સુમતિસાગરસૂરિ ૨૮૦,૨૮૬
સુમતિસાધુરત્નસૂરિ ૩૨૬
સુમતિસાધુસૂરિ (ભટ્ટા૦) ૮૩,૮૪, ૧૯૯,૨૦૨,૨૨૭,૨૩૧,૨૪૭, ૩૨૨,૩૨૩,૩૨૪
સુમતિસાધુસૂરિ વિવાહલો ૨૧૯,૩૨૨
સુમતિસુંદરગણિ ૨૩૬,૨૪૪
સુમતિસુંદરસૂરિ ૨૨૮,૨૪૪,૩૨૩
સુમતિસૂરિ ૨૪૦
સુયગડંગસુત્ત ટીકા(ગ્રંથ) ૭૨,૧૪૯
સુયગડંગસૂત્તની ટીકાદીપિકાગ્રંથ ૪૨૩
સુરકુશલગણિ ૪૧૩
સુરત ૪૫,૨૫૪,૨૬૬,૨૭૦,૨૭૧, ૨૮૯,૨૯૯,૩૫૭,૩૫૮,૩૫૯, ૩૬૮,૩૬૯,૩૭૧,૩૭૯,૩૮૦, ૩૮૬,૩૮૮,૩૯૭,૩૯૮,૪૦૪
સુરતાણ સંઘવી મહારાણા ૨૧૧,૨૧૨, ૨૧૫
સુરપ્રિયકેવલી રાસ ૨૧૮
સુરસુંદરસૂરિ ૨૪૧,૨૪૯
સુરાણાગોત્ર ૨૬૪,૨૬૫,૩૦૦
સુરાણાના વહીવંચા ૩૦૦
સુલતાન આલમશાહ બા૦ ૨૩૯
સુલતાનપુર ૧૫૩
સુલશાચરિત્ર ૧૩
સુલતાન ચોથા ૩૯૧
સુવર્ણ સિદ્ધિ ૭૬
સુવર્ણાક્ષરી પ્રતો ૯૭
સુવિધિસાગરગણિ શિષ્યપરંપરા ૩૮૬

સુવિહિત વસતિવાલા – પોષાળવાસી ૩૫૧
સુહડશેઠ ૬૩
સુહાગદેવી ૧૧૦
સુહિજપાલ ૯૭
સુહિલધ્વજ રાજા (શ્રાવસ્તીનગર) ૨૮
સુંદરકુશલગણિ ૩૯૪
સુંદર ગૂર્જર શ્રીમાલી મંત્રી ૫૧,૨૨૮, ૨૩૬
સુંદર પાંડ્યે જૈનરાજા ૩૧૫
સુંદર મહાકવિ ૩૯૨
સુંદરરસશૃંગાર દીપિકા ભાષાટીકાગ્રંથ ૩૯૨
સુંદરશ્રીજી સાધ્વી ૪૩૨
સુંદર સરોવર ૧૧૧,૧૧૨
સૂક્ત રત્નાવલી ૨૦૧
સૂજાનગઢ ૧૬૭
સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રદીપિકા ટીકાગ્રંથ ૪૨૩
સૂત્રાર્થરૂપ બૃહત્કલ્પ અવચૂરિ ૩૩૧
સૂત્રોના ટબા ૨૬૨
સૂર્યમંડન પાર્શ્વજિન સ્તવન ૩૭૭,૩૯૮
સૂર્યમંદિર ૧૮૪,૧૮૬
સૂર્યપ્રભસ્વામી જિનાલય ૮૪
સૂર્યસહસ્રનામ ગ્રંથ ૪૦૦
સૂરચંદ્રગણિ ૩૫૨,૩૯૮,૩૯૯
સૂરજમલ રાવ ૨૨૩
સૂરજમલનું ડહેલું ૪૭
સૂરજી મહેતા ૧૬૭
સૂરદેવી ૧૬૭
સૂરવિજયગણિ ૩૯૮
સૂરસાગર તળાવ ૨૨૪
સૂરસિંહ રાજા ૩૦૪
સૂરસુંદરગણિ ૧૫૪
સૂરસુંદરસૂરિ ૧૫
સૂરા વહોરા ૩૫૮,૩૫૯
સૂરા–વીરા શેઠ પોરવાડ ૧૩૦,૨૪૦, ૨૪૪
સૂરિમંત્રની આરાધના ૩૨૪,૩૨૫
સૂરિમંત્રનો જાપ ૩૨૯,૩૪૨
સૂરિવંશ ૧૦૧
સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ ૩૭૮,૪૨૭
સૂહવદેવી ૮૭
સૂક્ષ્માર્થવિચાર ચૂર્ણિ પ્રશસ્તિ ૧૫૪
સેતુબંધ ૭૯
સેંથા ૨૮૫
સેનપ્રશ્ન ૪૨૬
સેમરખેડી ગામ ૩૧૯,૩૨૦
સેરિસાતીર્થ સ્તવન ૨૧૮
સેવાડીગામ ૧૮૦
સૈયદહસનખાન ૪૩
સોખલદેવી ૮૮
સોજતનગર ૧૬૬,૩૦૩,૩૦૭
સોજિત્રા ૫૨,૧૧૫,૨૨૮,૨૩૭, ૨૪૩
સોનગઢ ૧૧૨,૨૭૬
સોનગઢની તલાટી ૧૧૨
સોનગરા શ્રીમાલી ૮૫
સોનગઢી પંથ ૩૨૧
સોનાની પ્રતિમાં ૩૨૩
સોનાનાં વેલિયાં ૨૯૪
સોના-ચાંદીના જિનાલયો ૧૯૬
સોનાપાલ સંઘવી ૯૭,૨૪૦
સોનબાઈ ૧૫૬
સોનીવંશ પ્રશસ્તિ ૯૪
સોપારક ૧૫૧,૧૭૭
સોપારા ૭૯,૧૫૩,૧૭૨
સોમચંદ ૧૫૧
સોમચંદજી ઋષિ (સ્થાનકવાસી) ૨૬૭

સોમચંદ્રગણિ ૪૦૪
સોમચારિત્રગણિ ૧૬૩,૨૪૭
સોમજયસૂરિ ૪૫,૬૫,૧૧૬,૧૬૧, ૧૭૨,૨૨૮,૨૩૦,૨૩૬,૨૪૧, ૨૪૩,૨૪૪,૨૪૬,૨૪૭,૨૪૯, ૨૫૨,૨૫૩,૨૫૪
સોમજી ભટ્ટા૦ ૩૩૭
સોમતિલક મુનિ ૨૦૨
સોમતિલકસૂરિ ૧૧,૧૨,૨૧,૩૩, ૭૧,૭૨,૭૩,૭૮,૧૧૩,૧૨૧, ૧૩૬,૧૩૭,૧૩૯,૧૪૦,૧૪૧, ૧૪૨,૧૪૯,૩૬૦,૩૬૭
સોમદેવગણિ ૧૫૪,૧૫૬
સોમદેવસૂરિ ૬૫,૧૬૨,૧૬૪,૨૦૯, ૨૧૪,૨૧૬,૨૨૭,૨૨૮,૨૩૧, ૨૩૭,૨૪૧,૨૪૨,૨૪૫
સોમધર્મગણિ ૧૬૩
સોમનાથ પાટણ ૩૭,૫૦,૭૯
સોમનાથનું મંદિર ૨૮
સોમપ્રભસૂરિ ૨,૩,૭૮,૧૨૫,૧૨૬, ૧૩૨થી ૧૩૫,૧૩૭થી ૧૩૯, ૨૦૨,૩૨૦,૩૩૮
સોમમંગલગણિ ૨૦૬
સોમમંડનસૂરિ ૧૬૧
સોમરત્નસૂરિ ૬૭,૩૦૭,૩૦૮
સોમલબ્ધિશ્રીજી સાધ્વી ૨૨૮
સોમવિજયગણિ ૧૫૯,૧૯૯,૨૬૬, ૩૫૫થી ૩૬૪,૩૭૦
સોમવિમલગણિ ૫૪
સોમવિમલસૂરિ (હર્ષકુલના) ૪૩,૨૪૫, ૩૩૧,૩૩૨,૩૩૩,૩૩૫,૪૨૩
સોમવિમલસૂરિની સોમશાખા પટ્ટા૦ ૮૪
સોમવિમલસૂરિરાસ ૩૩૩
સોમશાખા પટ્ટા૦ ૬૬,૬૮,૩૨૫,૩૩૧
સોમશેખરગણિ ૧૪૭,૨૦૫
સોમસિંહ શેઠ ૧૦૭,૧૪૮
સોમસુંદરગણિ ૯૧
સોમસુંદરસૂરિ (તપાગચ્છ) ૪૪,૬૧, ૬૪,૭૨,૭૪,૭૭,૧૧૪,૧૪૩, ૧૪૬,૧૪૮,૧૫૦,૧૫૨થી ૧૫૬,૧૬૦થી ૧૬૬,૧૭૦, ૧૭૩,૧૭૪,૧૭૫,૧૮૨,૧૮૩, ૧૮૭,૧૮૯,૧૯૦થી ૧૯૮, ૨૦૨,૨૧૪,૨૧૫,૨૧૬,૨૨૭, ૨૩૦,૨૩૫,૨૩૯,૨૪૧,૨૪૯, ૩૨૩,૩૨૬
સોમસુંદરસૂરિ સ્તુતિ-દોહા ૨૦૫
સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય ૧૫૩,૧૫૫, ૧૭૩,૧૯૬,૨૦૪
સોમસૌભાગ્ય પટ્ટાવલી ૧૬૦
સોમહર્ષકુલગણિ ૨૩૨
સોમાક શ્રીમાલી નાણાવટી ૬૩,૩૨૯
સોમાદાસજી રાવલ રાજા ૧૬૭
સોમેશ્વર કવિ ૧૦૮
સોમેશ્વર ચૌહાણ રાજા ૮૫
સોમોધ્યગણિ ૧૫૪
સોરઠ ૮૨,૩૫૮,૩૫૯,૩૭૫
સોલંકી રાણી ૨૨૨
સોલાક પોરવાડ ૬૦
સોહનલાલ નગરશેઠ (ઉદેપુર) ૨૮૧
સૌધમેન્દ્ર સમાનદેવ ૧૩૯
સૌભાગ્યકલશગણિ ૪૨૨
સૌભાગ્યદેવી ૮૨,૪૧૬
સૌભાગ્યનંદસૂરિ ૨૪૮,૨૫૨
સૌભાગ્યમંડનગણિ ૧૬
સૌભાગ્યવિદ્યાસાગરસૂરિ ૧૫૮
સૌભાગ્યસાગરસૂરિ ૩૩૧
સૌભાગ્યસૂરિ ૧૨૩,૧૭૯,૩૩૦

સૌરાષ્ટ્ર ૩૭,૫૦,૫૫,૬૯,૨૪૩, ૩૪૯,૪૦૩,૪૧૫
સૌરાષ્ટ્ર પાટણ ૧૨૫
સૌરાષ્ટ્રના પ્રાચીન રાજવંશ ૩૫,૩૬
સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ ૩૨૮,૪૨૩
સૌભાગ્યહંસસૂરિ ૩૩૧
સ્કંદિલાચાર્ય ૪૧૯
સ્તંભનક પાર્શ્વનાથ જિનપ્રાસાદ ૮૮, ૧૪૩
સ્તંભનક પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર ૨૪૭
સ્તંભન પાર્શ્વનાથ સ્તવન ૧૪૨,૧૪૩
સ્તંભવનકપુર ૧૨૭,૧૩૯,૨૫૨
સ્તવન ગીતો ૩૩૩
સ્તવન ચોવીશી ૧૫૯,૨૧૫,૩૨૬
સ્તવન સ્તુતિ ૨૯૧
સ્તુતિ ૨૪૯
સ્તુતિચતુર્વિંશતિ ૩૬૩
સ્તુતિત્રિદશ તરંગિણી ૨૦૧
સ્તૂપ મંદિર ૪૧૯
સ્તોત્ર ચમત્કાર ૨૦૧
સ્તોત્રજીર્ણ પટ્ટાવલી ૩૫૭
સ્તોત્રો ૨૯૧
સ્ત્રતાશર્મ સ્તોત્ર ૧૨૬
સ્થલીપ્રદેશ ૨૨૩
સ્થંભણ પાર્શ્વનાથ ૯૧
સ્થાનકવાસી ૨૫૮,૨૫૯,૨૬૧, ૨૬૨,૨૬૪,૨૬૭,૨૭૩,૨૭૪, ૨૭૫,૨૭૭
સ્થાનકવાસી જૈન કાર્યાલય ૨૬૧
સ્થાનકવાસી પટ્ટાવલી ૨૭૪
સ્થાનકવાસી મત ૨૭૬
સ્થાપનાચાર્ય ૧૧૮
સ્થાપનાતીર્થ ૨૨૯,૩૧૫
સ્થાપના વાસક્ષેપ ૧૦૧
સ્થૂલભદ્ર (એકવીસો) ૨૧૭
સ્થૂલભદ્ર શ્રુતકેવલી ૧૮૩
સ્થૂલિભદ્રચરિત્ર ૧૪૧
સ્થૂલિભદ્ર ફાગ ૧૫૩
સ્થૂલિભદ્ર રાસ ૧૫૯
સ્થૂલિભદ્રસૂરિ યુગપ્રધાન ૩૩૮
સ્નાતસ્યા ૨૫૨
સ્નાત્ર પંચાશિકા ૨૦૬
સ્નાત્રવિધિ ૨૯૫
સ્વોપજ્ઞ અવચૂરિ ૧૬૧
સ્વોપજ્ઞટીકા સુખાવબોધવૃત્તિગ્રંથ ૪૧૭
સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ ૧૬૦,૩૪૬

(હ)

હજામલ લોઢા ૩૩૯
હઠીચંદ દોશી ૩૩૬
હઠીપરૂ ૪૪
હઠીસિંહ કેશરીસિંહ શેઠ ૪૬,૩૩૬
હડાલા (લીંબડી)ગામ ૫૦,૬૪,૧૭૫, ૨૩૩,૨૩૪,૨૩૫
હણાદ્રાગામ ૧૫૪
હત્થુંડીનગર ૨૨૫
હત્થુંડીયાનો ઇતિહાસ ૨૨૬
હત્થુંડીયા રાઠોડની રાજાવલી ૨૨૫
હત્થુંડીયા શાખા ૨૨૬
હનુમાનનાહડે ૯૮
હનુમાન વાસ ૩૦૩
હમીરગઢ ૧૬,૩૨૯
હમીરજી ગોહેલ રૌ. ૩૭
હમીરપિંગલ ૩૯૪
હમીરપુર ૩૧૫
હમીરમદમર્દન નાટક ૬૦
હમીર રાણા (રણથંભોર) ૧૦૬
હમીરસિંહ રાણા ૨૨
હમીરહઠ ૧૦૬

હરકુઅર શેઠાણી ૪૬
હરખચંદ સાંગણ પોરવાડ વંશજ ૧૭૧
હરખચંદજી ઋષિ ૨૬૭
હરખચંદજી શાહ તાતેડ જૈન ૪૩૦
હરખા સંઘવી વીશા પોરવાડ ૨૨૯
હરખાન દોશી ૨૯૭
હરદત્તજી ઋષિ ૩૦૬
હરદ્વારગંજ ૨૬૯
હરપતિ શેઠ ૧૦૫
હરસનો વ્યાધિ ૨૮૯
હરસાણાનગર ૨૮૪
હરિકીર્તિગણિ ૨૮૬,૨૮૮
હરિચંદ્ર ૨૦૮,૨૪૮
હરિચંદ સોની ૨૨૯
હરિચંદ્રસૂરિ ૫
હરિણી ૪૧૧
હરિદત્તજી યતિ ૨૭૩
હરિદેવકુમાર ૧૭૪
હરિપતિ સંઘવી (ખંભાત) ૧૩,૧૪
હરિપુર ૪૨
હરિપ્રભસૂરિ ૧૦૫
હરિબલરાજર્ષિ રાસ ૩૯૫
હરિબાઈ ૪૨
હરિભદ્રસૂરિ ૬૧,૨૫૫,૩૭૬
હરિમિત્રસૂરિ યુગપ્રધાન ૩૨૪
હરિવાવ ૪૨
હરિવિક્રમ મહાકાવ્ય ૧૩,૨૦૭
હરિસિંહ રાવ ૨૨૫
હરિસિંહ ઠાકોર ૪૫૪
હરિહર ભટ્ટ ૪૦
હસ્તલિખિતવિશાલ જૈનગ્રંથ ૩૯૧
હસ્તિનાપુર (નીપાડ) ૭૮
હસ્તિનાપુર પ્રદેશ ૧૩૧
હસ્તિનાપુર મંડન ૩૭૪
હર્ષકનકગણિ ૨૩૨
હર્ષકલ્લોલગણિ ૨૪૫
હર્ષકવિ ૧૪૭
હર્ષકીર્તિગણિ ૧૧,૩૯૭
હર્ષકુલગણિ ૫૨,૩૨૮,૩૨૯,૩૩૨, ૪૨૩,૪૨૪,૪૨૫,૪૬૫
હર્ષકુલગણિની પરંપરા ૪૨૩,૪૬૫
હર્ષકુલ સોમશાખા પટ્ટાવલી ૩૩૧, ૪૩૮
હર્ષચંદ્રસૂરિ ૩૦૬
હર્ષજી ઋષિ ૨૬૯
હર્ષદત્તગણિ ૩૩૩
હર્ષતિલકસૂરિ (મલધારગચ્છ) ૩૧૪
હર્ષભૂષણગણિ ૧૫
હર્ષભૂષણગણિ (હર્ષસિંહ) ૨૦૫
હર્ષરાજ શેઠ ૧૦૦
હર્ષરાજસૂરિ (ચૈત્રગચ્છ) ૩૩૨
હર્ષરાજા ૩૧૮
હર્ષલાવણ્યગણિ ૨૩૨
હર્ષવિજયગણિ ૪૨૦
હર્ષવિનયસૂરિ ૨૫૨
હર્ષશાખા ૩૬૧
હર્ષસેનગણિ ૨૩૨
હર્ષદેવી ૩૦૬
હર્ષાનંદગણિ ૪૧૭,૪૨૧
હંસધીર પંડિત ૩૨૭
હંસભુવનગણિ ૬૧,૧૨૭,૧૩૯
હંસમંગલગણિ ૨૦૫
હંસરત્નગણિ ૧૬૪,૧૬૫
હંસરાજ મોદી ૨૯૫
હંસલપુર ૭૮
હંસવિજય મુનિ (વિજયસાગર) ૩૭૭
હંસવિજયજી ગણિ ૨૭૫
હંસવિમલસૂરિ ૨૫૨

હંસસમય(સંયમ)સૂરિ ૨૫૨,૨૫૩
હંસસાગરગણિ ૩૭૨
હંસસાગરગણિ (આ૦ હંસસાગરસૂરિ) શાસનકંટકોદ્ધારક ૩૩૯,૩૯૮
હંસસોમગણિ ૧૫૯,૩૩૪
હંસસોમ મુનિ ૩૩૪
હંસસોમસૂરિ (હેમસોમ) ૩૩૩
હંસાદેવીકુમારી ૨૨૨
હાકોતીગામ ૨૩૮
હાજાપટેલની પોળ (અમ.) ૪૫,૩૬૧
હાજીકાલુ ૪૨
હાટડી ૧૩૪
હાડોતીદેશ ૨૨૭
હાથીદેણનગર (હાથીસણી) ૧૧૫
હાદકુમાર (હદરાજ) ૩૨૭
હાનર્ષિગણિ ૧૯૯,૨૦૩,૪૧૪
હાનર્ષિગણિશિષ્યપરંપરા ૩૩૯,૩૯૨
હાનર્ષિગણિવાચકવંશ ૩૯૨,૩૯૫, ૪૦૯,૪૧૩,૪૧૫
હાપાસેપા શેઠ શ્રીમાલી ૧૭૩
હાપાગણિ (હાનર્ષિગણિ) ૩૫૨,૩૯૨
હાના ઋષિ (લોંકાગચ્છ) ૩૨૯,૩૯૪, ૪૩૬,૪૩૭
હાનર્ષિગણિની પંડિતવંશપરંપરા ૪૧૧
હાનર્ષિગણિનો શ્રમણવંશ ૪૧૪
હારિજ ૩૧૪
હારિજગચ્છ ૩૨૬
હાલાનગર ૪૩૩,૪૩૮
હાલાસ્ય મહાત્યન પ્રકરણ પ્રાચીન ૩૧૭
હાંસદેવી ૧૧૬
હાંસીકુમારી ૯૫
હિતવિજયજી ગણિ ૪૩૧
હિતશિક્ષાની સજ્ઝાય ૨૧૯
હિતસુંદરગણિની ચરણપાદુકા ૧૮,૬૭
હિતોપદેશ ૩૦૩,૩૬૫
હિમવંતસૂરિ ૪૧૮
હિમીનાદેવી ૭૩
હિંગુલપ્રકર ૩૮૪
હિંડૌન ૨૮૫,૨૮૬
હિંદુમલજી શેષમલજી મહુતા શાહ ૧૯૨
હીરચંદ્રગણિ ૪૦૪
હીરજી ઋષિ યતિ ૨૭૩
હીરજી મહેતા વીશા પોરવાડ ૧૬૭, ૨૧૩
હીરજી શ્રીમાલી ૮૩,૮૪,૨૯૨
હીરજી સંઘવી પોરવાડ ૧૬૭,૨૧૩
હીરપ્રશ્નગ્રંથ ૩૫૮
હીરવિજયસૂરિગચ્છ ૩૬૧,૪૧૪
હીરવિજયસૂરિ (જગદ્‌ગુરુ) ૧૭,૨૩, ૨૪,૫૪,૫૫,૮૪,૯૮,૧૦૧, ૧૧૯,૧૫૬,૧૯૯,૨૦૦,૨૦૧, ૨૦૨,૨૧૨,૨૧૮,૨૬૫,૩૩૯, ૩૪૧,૩૪૨,૩૪૩,૩૪૬,૩૪૮થી ૩૫૮,૩૬૪,૩૬૭,૩૭૦,૩૭૩, ૩૭૪,૩૭૮,૩૭૯,૩૯૨,૩૯૫, ૩૯૬,૩૯૯,૪૦૦,૪૦૧,૪૦૬, ૪૦૯,૪૧૦,૪૧૧,૪૧૪,૪૧૫, ૪૧૬,૪૨૫,૪૨૬
હીરવિજયસૂરિ યુગપ્રધાતાવતાર ૩૭૯
હીરવિજયસૂરિની ચરણપાદુકા ૪૪૨
હીરવિજયસૂરિનિર્વાણ રાસ ૪૨૧
હીરવિજયસૂરિ રાસ ૪૦૨
હીરવિજયસૂરિ સલોકા ૪૧૭,૪૨૫
હીરવિહાર ગુરુમંદિર ૩૯૮
હીરવિહાર (દાદાવાડી) ૩૯૮,૪૧૪
હીરવિહાર સ્તવન ૩૭૧

હીરસુંદર કાવ્ય ૪૧૭
હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્યસર્ગ ૧૯૬, ૪૧૭
હીરહર્ષગણિ ૨૧૦
હીરહર્ષ મુનિ ૩૪૦,૩૪૧,૩૪૨
હીરાગસૂરિ ૩૦૦,૩૦૧,૩૦૫
હીરાચંદ શેઠ ૩૦૩,૩૦૪,૩૦૫
હીરાચંદજી શેઠ ૨૭૧
હીરાણા સંઘવી ૧૮૭
હીરાદેવી ૮૮,૧૬૭
હીરાનંદગણિ ૭૪,૨૩૧
હીરાનંદસૂરિ (પિપ્પલકગચ્છ) ૨૦૭
હીરાલાલ હંસરાજ પંડિત ૨૫૧
હીરાશેઠ (હાપા) પોરવાડ ૧૮૮
હીરાસાધુ ઓશવાલ ૧૭૫
હીરુદેવી ૧૮૮
હીસામુદ્દીન બા૦ ૩૬,૩૭
હીસાર ૪૨૦
હીંડોન તહસીલ ૨૮૨
હીંસારકોટ ૩૦૪,૩૦૫
હુકમચંદજી યતિ ૨૮૬
હુબડ જ્ઞાતિ ૧૧૮,૩૧૮
હુબડના જિનાલય ૭૦
હુબડ જ્ઞાતિ દિ૦ જૈનમંદિર ૬૭
હુમાયુન સિકંદર બા૦ ૩૪,૫૨,૫૩
હુશિયારપુર ૩૦૭
હુસંગશાહગોરી બા૦ ૧૨૯,૧૬૯
હુસંગસેન બા૦ ૯૧
હેમકલશગણિ મહો૦ ૫૯,૧૨૩
હેમકલશસૂરિ ૧૧
હેમકીર્તિ આચાર્ય (દિગમ્બર) ૩૧૮
હેમગોપાલ ૧૨૮
હેમચંદ દોશી ૩૩૬
હેમચંદજી યતિ ૨૬૭
હેમચંદશેઠ મંત્રી ૧૭૯
હેમચંદ - હેમરાજ શેઠ ૨૦,૨૧,૨૨, ૪૩૪
હેમચંદ્ર (પાયચંદગચ્છ) ૪૩૪
હેમચંદ્રગણિ રાસ ૩૯૪
હેમચંદ્રસૂરિ ૧૨,૧૧૯
હેમચંદ્રસૂરિ (ક.સ.) ૧૨૭,૧૭૨, ૧૯૪,૨૨૩,૨૫૨,૨૭૮,૩૫૧, ૪૫૯
હેમચંદ્રસૂરિ (તપા. વૃદ્ધપોષાળ) ૪૩૪
હેમચંદ્રસૂરિ (પૂર્ણતલગચ્છ) ૪૩૩
હેમચંદ્રસૂરિ (મલધારગચ્છ) ૪૩૩
હેમચંદ્રસૂરિ (રુદ્રપલ્લીયગચ્છ) ૪૩૩
હેમચંદ્રસૂરિ (વડગચ્છ) ૪૩૩
હેમચંદ્રસૂરિ (વાદિદેવસૂરિગચ્છ) ૪૩૪
હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિર (પાટણ) ૨૩૧
હેમચારિત્ર ૨૧૩
હેમચારિત્રગણિ (તપા.- પાલનપુરશાખા) ૪૩૪
હેમજી દોશી ૨૧,૧૬૦,૨૪૬
હેમજી મંત્રી ૧૪૭
હેમજી સંઘવી ૩૨૫
હેમતિલકસૂરિ ૧૩૮
હેમતિલકસૂરિ (નાગોરીતપા.) ૪૩૩
હેમતિલકસૂરિ (પૂનમિયાગચ્છ) ૪૩૩
હેમતિલકસૂરિ (બ્રહ્માણગચ્છીય) ૪૩૪
હેમધર્મ મુનિ ૩૨૭
હેમપ્રભસૂરિ (ચતુર્દશીપક્ષ) ૪૩૩
હેમપ્રભસૂરિ (પૂનમિયાગચ્છ) ૬૧, ૪૩૩
હેમરત્નગણિ ૨૩૨
હેમરત્નસૂરિ (આગમિકગચ્છ) ૨૦૭
હેમરત્નસૂરિ (ત્રિસ્તુતિક મત) ૪૩૪
હેમરત્નસૂરિ (પૂનમિયાગચ્છ) ૪૩૨

હેમરત્નસૂરિ (વાદિદેવસૂરિગચ્છ) ૪૩૪
હેમરંગ શેઠ ૧૧૭
હેમરાજ ૨૪૦
હેમરાજ (કચ્છ) નગરશેઠ ૨૨
હેમરાજ પંથ ૨૫૭
હેમરાજ પ્રધાન ૭૯,૮૮
હેમરાજ મહામાત્ય ૧૭૮,૨૦૮,૨૯૩
હેમરાજ શેઠ ૧૭૯,૪૩૪
હેમરાજ સંઘવી ૨૧,૨૨
હેમરાજજી પૂ. ૩૦૬
હેમલઘુ પ્રક્રિયાની સ્વોપજ્ઞ -
મોટી ટીકાગ્રંથ ૧૪૫,૧૬૨
હેમવિજય ૪૩૪
હેમવિજયગણિ ૧૯૯,૨૦૦,૨૦૧,
૨૦૨,૨૧૦,૩૭૨,૩૭૩,૩૮૮,
૪૩૩,૪૫૯
હેમવિમલગણિ ૧૯૯,૩૨૪
હેમવિમલજી મુનિ ૪૬૫
હેમવિમલસૂરિ ફાગ ૩૨૭
હેમવિમલસૂરિ ભક્તા૦ (તપગચ્છ) ૫૧,
૫૨,૮૪,૧૨૩,૧૫૮,૧૫૯,૧૬૨,
૧૬૩,૨૦૬,૨૪૮,૩૨૩,૩૨૪,
૩૨૫થી ૩૩૦,૩૩૧,૩૩૪,
૩૩૭,૩૪૭,૩૪૯,૩૫૬,૩૭૭,
૩૯૨,૩૯૪,૩૯૫,૪૨૨,૪૨૩,
૪૨૪,૪૨૭,૪૩૨,૪૩૫,૪૩૬,
૪૩૮,૪૪૩,૪૪૪,૪૪૯,૪૫૦,
૪૫૪,૪૬૦,૪૬૫
હેમવ્યાકરણ અવચૂરિ ૨૧૫
હેમશાખા ૩૩૦
હેમશ્રીજી સાધ્વી પ્રવર્તિની
(લઘુઆગમિકગચ્છ) ૪૩૪
હેમશ્રીજી મ. સાધ્વીજી (વૃદ્ધતપાગચ્છ)
૪૩૪
હેમશ્રીજી સાધ્વી મ. ૧૮,૪૩૪
હેમસમુદ્રસૂરિ (વાદિદેવસૂરિગચ્છ) ૪૩૪
હેમસાગરજી ઋષિ ૨૭૮
હેમસાગરસાધુ ૨૭૯
હેમસૂરિ ૧૩૮
હેમસૂરિ (કરઘુલીગચ્છ) ૪૩૪
હેમસૂરિ (પડિવાલ-
ચિંતામણીશાખા) ૪૩૪
હેમસૂરિ (મડાહડગચ્છ) ૪૩૩
હેમસોમસૂરિ ૩૩૩,૩૩૪
હેમહંસગણિ ૧૫૬,૧૬૧,૧૯૬,
૨૨૭,૨૪૧,૨૪૩,૪૩૫
હેમહંસસૂરિ ૩૦૮
હેમહંસસૂરિ (વાદિદેવસૂરિગચ્છ) ૪૩૪
હેમાઈબાઈ શ્રાવિકા ૨૯૩,૨૯૭
હેમાદેવી ૧૦૫
હેમાનંદ ૩૩૫
હેમાભાઈ ઈન્સ્ટીટ્યૂટ ૪૮
હેમાભાઈ નગરશેઠ ૨૨
હેબતપુર ૪૧,૪૨,૨૯૦,૨૯૪,
૨૯૭,૩૧૦
હૈદ્રાબાદ ૩૯૮,૪૧૪
હૈબતખાન ૪૨
હૈમ વ્યાકરણ ૧૪૫
હોમાકશેઠ પોરવાડ ૬૩

(ક્ષ)

ક્ષમારંગગણિ ૧૫૯
ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતપત્તન ૨૫૩
ક્ષિપાનદીકાઠે ૪૪૧
ક્ષુલ્લકકુમાર રાસ ૪૩,૩૩૩
ક્ષુલ્લકદેવસુંદર (ગચ્છનાયકપદ) ૧૪૨
ક્ષેત્રપાલ અધિષ્ઠાયકદેવ ૪૩૧,૪૫૫
ક્ષેત્રપાલદેવ (શાસનદેવ) મંદિર ૧૮૬
ક્ષેત્રપાલની પોળ ૪૬

ક્ષેત્રસમાસ બાલાવબોધ ૧૩,૩૮૯
ક્ષેત્રસમાસ રાસ ૧૪૧,૧૪૫
ક્ષેત્રસમાસ સાવચૂરિ (પંચપાઠી) ૧૫૮
ક્ષેત્રાદેશપટ્ટક ૨૪૩,૪૨૦
ક્ષેદુદેશ પટ્ટક ૨૧૮
ક્ષેમકર સંવેગી ૧૪૭
ક્ષેમકીર્તિસૂરિ ૧,૭,૧૦,૧૧,૧૦૩, ૧૨૪,૩૫૧
ક્ષેમવર્ધનગણિ (કવિવર) ૩૭૮
ક્ષેમસિંહ મો. રાઠોડ ૧૦,૫૬,૧૦૩, ૧૭૬,૨૨૬,૨૮૧
ક્ષેમસિંહ રાણા ૨૦
ક્ષેમહર્ષમુનિ ૪૨૧

(જ્ઞ)

જ્ઞાતાધર્મકથા ૫
જ્ઞાતાસૂત્ર સટીક ૧૪૮
જ્ઞાનકલશસૂરિ ૧૬
જ્ઞાનકીર્તિગણિ ૧૨,૧૪૭,૨૦૫, ૩૭૪
જ્ઞાનકોશો (ગ્રંથભંડારો) ૩૨૪
જ્ઞાનચંદ્રસૂરિ ૧૨,૧૧૫,૩૦૦
જ્ઞાનચારિત્ર ૨૧૩
જ્ઞાનજી ઋષિ ૩૦૫
જ્ઞાનદેવસૂરિ ૬
જ્ઞાનભંડારો ૬૧
જ્ઞાનભંડાર સ્થાપિત ૨૪૩
જ્ઞાનમાણિક્યગણિ (જ્ઞાનહર્ષગણિ) ૨૦૫
જ્ઞાનવિજય (ત્રિપુટી મહારાજ) ૧૮૧, ૧૯૨
જ્ઞાનવિમલગણિ ૩૪૪
જ્ઞાનવિમલમુનિ ૩૫૦
જ્ઞાનવિમલસૂરિ ૩૬૩
જ્ઞાનવિમલસૂરિની પરંપરા ૪૪૦
જ્ઞાનશીલગણિ ૪૨૨
જ્ઞાનસાગરગણિ ૪૬,૩૮૭,૪૨૭
જ્ઞાનસાગર મુનિ ૩૫૦
જ્ઞાનસાગરસૂરિ ૧૬,૧૭,૬૪,૭૨, ૭૩,૮૮,૧૪૩,૧૪૪,૧૪૫, ૧૪૬,૧૫૨,૨૦૧,૨૦૮,૨૫૬, ૨૫૭,૨૮૦,૨૮૨,૩૧૧
જ્ઞાનસુંદરજી મુનિ ૨૬૦
જ્ઞાનસુંદરસૂરિ ૧૪૮,૩૩૫
જ્ઞાનાચાર ૨૫૪
જ્ઞાનેંદુકાંતિવિરાજમાન ૧૩૯

★

પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિ શ્રી મુનિરત્નસૂરિ મહારાજ : ૩૫૨ ધામ - શ્રી મુક્તિવિજયજી ગણિવર

સંવત ૨૦૭૬, આસો સુદ ૧૦, તા. ૧૭ ઓક્ટોબર, મંગળવાર

સ્વર્ગવાસ : વિ. સં. ૧૯૭૨, ભાદરવા વદ ૧૦, તા. ૧૬ ઓગસ્ટ

સ્વર્ગારોહણ દીક્ષા : વિ. સં. ૧૯૫૭ ફાગણ સુદ ૧૦, તા. ૧૭ માર્ચ

જન્મ : વિ. સં. ૧૯૪૬ ફાગણ વદ ૪, તા. ૨૫ ફેબ્રુઆરી